

GAZD. EGYESÜLET
5/a 427 33
Számla. sz.

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

JANUÁR.

I. FÜZET.

AZ UJABB AGRÁR MOZGALOM ÉS IRODALOM HAZÁNKBAN.

(Első közlemény.)

I.

Az agrár mozgalom alapját és megindító okát az amerikai versenyben kell keresnünk. Ennek jobban mondva az olesó gabonaárak befolyása alatt határozta el az „Oroszágos Magyar Gazdasági Egyesület“ 1879. évi márezius 2-án tartott közgyűlésén gróf Károlyi Sándor indítványára, hogy az ország gazdasági helyzetének kipuhatólására szaktanácskozmányt fog tartani.¹⁾

Mit jelentsen pedig olesó gabonaár egy oly országban, mely jövedelmét, ha nem is kizárólag, de mégis főkép az őstermelésből meríti, felesleges hosszan fejtegetnünk. És vegyük hozzá, hogy az utolsó évtizedben az évek egymásután rosz terméseket hoztak, míg másrészt ugyancsak az utolsó évtizedben azon voltunk, hogy az országot intézmények és műveltség tekintetében európai színvonalra emeljük és tettünk számos czélszerű és czélszerűtlen beruházást, melyek azután okozták, hogy minden év hozott új meg új tehergyarapodást. Rosz termés, más szóval kevés jövedelem és évről-évre nagyobb teherszaporodás, egymással nem igen összeegyeztethető dolgok.

Az olesó gabonaárakon kívül más tényezők is járultak ahhoz, hogy a magyar társadalmat felriaszszák, tevékenységre ébreszszék.

Napfényre kerültek az 1880-iki népszámlálás adatai. A szorosabb értelemben vett Magyarország népessége 1870-ről 1880-ra csakis 167,377 személylyel való szaporodást mutatott fel. Ily csekély szaporodás oly országban, a mely a ritka népességű országok közé tartozik, mély társadalmi és gazdasági bajokra utal. És e csekély

¹⁾ Enquête-tárgyalások I. füzet 119 l.

szaporodás nem éri fel azon szaporodást, a mely a városok javára történt. Ezeknek tíz év alatt történt szaporodása 208,165 lélekkel van kimutatva, és ebben maga a főváros 89.866 egyénnel vesz részt. Tudott tény pedig, hogy a főváros szaporodásához inkább a szegényebb elemek járultak.

Maradjunk a népszámlálás adatainál, ezen mondanók koronként felállított mérlegnél. A házi állatok közül csakis a szarvasmarha, juhok, kecskék vétettek számba. És ez állatok mindannyia apadást mutat. Csekély a szarvasmarhában való apadás; de tetemes azon apadás, a melyet a juhok és kecskék mutatnak. Mely kárpótlást nyert állattenyésztésünk a sertésenyésztésben? ezt statisztikai adatok fel nem derítik. A lótenyésztésről tudjuk, hogy az számszerű kárpótlást nem adott, sőt ellenkezőleg ezek is apadást mutatnak a forgalomba tett adatok szerint. Kétségtelen azonban a lovakra nézve az, hogy az ezekben beállott apadás bőven ki van egyenlítve a nemesebb és jobb fajok tenyésztése által.

A szarvasmarha létszámban beállott igen kismérvű apadás nem folyománya-e annak, hogy hazánkban is, mint Európa nyugatán, lábra kapott a nehezebb és gyorsabban tenyésző állatok tartása? Apadtak nálunk a nehezebben fejlődő magyar fajták, míg szaporodtak a színes fajták. Vajjon e tünet gazdasági hanyatlás vagy inkább emelkedés-e? azt e helyütt el nem dönthetjük. Ebben sokkal kevésbé vagyunk szakértők, semmint hogy akár az egyik akár a másik állítás mellett állást foglaljunk. Csak arra akarnánk utalni, hogy szakértők állítása szerint a marhatenyésztés haladása vagy hanyatlása megítélésénél, nem annyira a létszám, mint a súly dönt. Ha súlyosabb állatok tenyésztetnek és ha e nagyobb súly aránylag rövidebb idő alatt éretik el, akkor beáll számbeli apadás, de ez bőven van kárpótolva épp a nagyobb súly által és még az által, hogy annak elérésére kevesebb költség fordítatik. ¹⁾

Ez észrevételezés mellett adjuk a száraz számokat.

---

¹⁾ Említetlen azonban nem hagyhatjuk azt, hogy nálunk minden oldalról az a panasz, hogy a szarvasmarha mind számszerűleg, mind minőségileg apadt, főleg arra fektettetik súly, hogy a magyar fajtának nagymérvű apadása által hiány állott be az ígás állatokban és ez a mezőgazdasági művelésben igen hátrányos, mivel a mély szántás csak erős állatokkal történhetik. De az általunk jelzett és az élelmezési szempontból fontos irányban szakértői nézetre nem akadtunk.

	1870	1880	Apadás.
Szarvasmarha	4.599,946	4.597,543	2,403
Juh	14.289,130	9.252,123	5.037,007
Kecske	459,810	236,352	223,458
Ló	1.819,652 ¹⁾	1.819,508	144

Nem a népszámlálással, hanem a népesedési viszonyokkal függ össze azon kóros tünet, hogy míg a felől gondolkoztunk, a felett tűnődtünk, mikép lehetne a népszámot telepítés által szaporítani, merengésünkből egyszerre csak azon hír zaklatott fel, hogy mind több és több polgár hagyja el hazánk tereit és vándorol az új világba új hazát keresni. E szomorú tény illusztrálására csak azt akarjuk felhozni, hogy az Egyesült-Államokban 1880-ban megejtett népszámlálás 11,526 magyar szülöttet számított.

Némi sensatiót kelt és keltett azon adat is, hogy a föld- és erdőmiveléssel elfoglalt népesség 4.417,574-ről 1870-ben leapadt 3.669,117-re 1880-ban. Az apadás tehát e tíz év alatt 748,457, vagyis közel 23%. ²⁾ Ez tehát bizonyítaná nagymérvű megapadását azon népességnek, a mely erejét, működését a haza földje megmivelésének szenteli, a melynek sorsával foglalkozik az agrárpolitika.

A földbirtok körül mutatkozó kórtünetek közé tartoznak kétségtelenül azon gyakori birtokváltozások, azon számos árverések, a melyeknek az ingatlanok alávétvék és a melyekre tudtunkkal Konek Sándor hívta fel először a közönség figyelmét a m. t. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságában tartott és e folyóirat 1882. évi juniusi füzetében megjelent értekezésével.

¹⁾ E létszám Magyarország és Erdélyre szól, a volt katonai határörvidék nélkül.

²⁾ Népünk hivatása és foglalkozása. Dr. Jekelfalussy József. 1882. 8 l. — E sensatiós adatra nézve csak azt akarjuk megemlíteni, hogy az kombináció, mely lehet helyes és nem is. Hivatkozunk az 1880-iki népszámlálásról megjelent nagy munka 744'ik lapjára. „Szingy a mezőgazdaságnál és erdészetnél koránt sem csökkent a vele foglalkozók száma, mint első pillanatra látszik, hanem 1870-ben a napszámosok együttréve e rovatban mutattattak ki 1.369,312 főnyi számban, holott ezuttal 946,269 napszámos a „különféle keresetűek“ rovatában vétetett fel.“ A hivatalos statisztika ezen megjegyzés után kombinál egy összeállítást, a mely szerint is az apadás a magyar korona országaira nézve volna 516,203. De ez is kombináció; számcsoportosítás, a mely közel járhat az igazsághoz, de attól nagyon is távol eshet.

Nézetünk szerint ezekben teljesen csoportosítottuk az okokat, a melyek szülték mai agrár mozgalmunkat. Egyes dolgokra később ugyis visszatérünk. Csak utalni kívánunk arra, hogy mozgalmunkra nagymérvű befolyást gyakorolt a német agrár párt és irodalom, — alkalmunk leend ezt később ki is mutatni. Áttérhetünk immár a mozgalom vázlatos ismertetésére, illetve azon eszmék és tervek méltatására, a melyeket az felszínre hozott. — Azt előre meg kell jegyeznünk, hogy ismertetésünk vázlatos leend. Mindenre, ha kiterjeszkedni akarnánk, könyveket kellene összeírnunk, és ekkor bizonyosan csak felesleges munkát végeznénk.

II.

A mozgalom legelső eredményével, vagyis a földbirtokosok helyzetének javítását célzó konkrét javaslatokkal a magyar gazdáknak Székesfehérvárott megtartott II-ik kongresszusának emlékiratában találkozunk.¹⁾

Az emlékiratban kifejezett kívánalmak röviden a következőkben állnak:

1. Alakíttassék önálló földmívelési miniszterium, vagy ha együttes miniszteri kezelés alatt maradnának is a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi ügyek, a posta és távirat tétessék át a közlekedési miniszterium ressortjába, míg az állami és közalapítványi birtokok és erdők e miniszterium kezelése alá kerüljenek.

2. A közgazdasági miniszterium mellett szerveztessék „mezőgazdasági államtanács.”

3. Minden megyében létesíttessék gazdasági egyesület. Ez egyesület szükségleteinek fedezésére minden földtulajdonos egyenes földadója után felkrajczár maximalis járulékot tartozik fizetni.

4. A marhatenyésztésre szánt dotáció évről-évre emeltessék.

5. Minden eszköz igénybevételével mielőbb legalább egy, a magyar állam befolyása alatt lévő, Magyarországot a külföld nyugoti piaczaival összekötő vasutvonal megszereztessek.

6. A vízi utakra rendszeres terv készíttessék. Első sorban létesítendő volna a dráva-eszék-károlyváros-fiumei csatorna.

7. Az ország több pontján állíttassanak fel közraktárak. Mindenek előtt és a lehető legközelebb idő alatt ilyenek létesítendőek volnának Budapesten és Fiumében.

¹⁾ 1878/81. képv. irom. 542. sz. A közgazdasági bizottság jelentése.

8. A Németországgal kötendő kereskedelmi és vámszerződésben — a gabona- és huskivitel érdekében — tekintet legyen a magyar gazdák érdekeire és orvosoltassanak az eddigi sérelmek.

9. Létesíttessék „talajjavítási és birtokfelszerelési“, továbbá „marhatenyésztési“, vagyis „közgazdasági alap.“

10. Nyersterményeink értékesítésére határozott káros hatással levő külföldi intézkedések ellen megfelelő torló prohibítív intézkedések léptetessenek életbe.

11. Az állategészségügyi törvény módosítása, határzár elrendelése és foganatosítása az orosz-román tartományokkal szemben a vész teljes megszűntéig.

12. A földadó szabályozásáról szóló 1875: VII. t. cz. az újabbi gazdasági viszonyoknak megfelelő módosítása.

13. A belvizek levezetését szabályozó 1871: XI. t. cz. módosítása.

14. A mezei rendőrségről szóló 1840: IX. t. cikk módosítása.

Az ez emlékiratban kifejezésre talált kívánalmak részben máris teljesítettek, részben egyelőre még pium desideriumok: ide sorolnók azokat, a melyek a vízi utakra, a talajjavítási bankra, a vámszerződésre vonatkoznak, részben még most is a tanácskozás és tervezgetés stadiumában vannak, mint a gazdasági egyesületek szervezése és a mezőgazdasági tanács.

A vízi utak, a talajjavítási bank valóztatásának főnehézsége állami pénzügyeinkben van. A vízi utak kétségtelenül állami teendőt képeznek. Vajjon az állami teendők közé tartozik-e szükségkép a talajjavítási bank felállítása, már ez kérdéses. Kik az összes hitelügyet az állam kezébe kívánnák tudni, hogy ennek jövedelmei ne menjenek magán kezekbe, hanem az összeségnek maradjanak meg, azok természetesen a talajjavítási bank felállítását és szervezését az állami teendők közé sorolandják. Kik azonban a talajjavítási bankot az állam által csak azért akarnák felállítva látni, mert ez által olcsóbb hitelt hisznek kaphatni, azoknak csak azt ismételhetjük, a mit már némi részben más alkalommal, e füzetek hasábjain elmondottunk. Az államnak hitele kétségtelenül nagyobb a magánosok hitelénél, mert az állam még akkor is tehet szert kölcsönökre, a midőn hason viszonyok közt a magános hitelképességet csaknem teljesen elvesztette; de a jól szervezett magánintézet ol-

csóbb hitelre lesz képes szert tenni, semmint az állam. Az állam közvetítése által tetemes hitelt szerezhet, de bizonyínyal nem olcsóbbat. A tetemes hitelre, a tulhajtott földjavításokra nincs szükségünk.

Tartósan és biztosan ha haladni akarunk, ne kívánjunk mindent egyszerre elérni. A rohamos haladásnak megvannak a maga utóbajai. Mert hiába ugrás a természetben, de a gazdasági életben sincs. Egyébként is a talajjavítási bankkérdés nincs ma napirenden. Napi rendre és akkoron elodázhatlanul napi rendre is kell kerülnie, ha a vízjog iránt törvény lesz alkotva.

Az előnyös vámszerződések megkötése nem tőlünk függ. Nem rajtunk — és meg vagyunk győződve arról, — nem kormányunkon mulik, nyers terményeinknek vámmentes, vagy csak csekély vám mellett való, vagy legalább csak akadálymentes behocsáttatást a külföldi piacokra szerezni. Az Amerika okozta félelemnek meg kell szünnie, hogy e célunkat elérhessük.

Szabadjon azonban e helyütt arra utalnunk, hogy első sorban emeljük hazai piacainkat és szerezzünk nyers terményeinknek helyben fogyasztókat. Érdekünkben áll a hazai ipart emelnünk és ez osztályt fogyasztóképe ssé tennünk és akkor terményeinknek a külföldinél sokkal biztosabb piacot szerzünk. Ezt a társadalom is eszközölheti, ha a honi iparosokat jobban megbecsüli és nemcsak azt tartja szépnek, jónak és divatosnak, a mi külföldről kerül hozzánk.

III.

Az agrár mozgalomnak kétségtelenül egyik legjelentékenyebb mozzanata azon szakértői értekezéslet, mely 1880-ban az országos gazdasági egyesület vezénylete alatt tartatott. Gazdasági viszonyaink megítélésében alapot képeznek az ez értekezéslet eredményeként megjelent 5 füzet, mely felöleli a mezőgazdaságot, az állattenyésztést, a szőlőművelést és borászatot, az erdészetet és közlekedést. Sajnos, hogy a kilátásba tett adattár eddigelé meg nem jelent.

Kár az is, hogy nem jelent meg egy kisebb munkálat, mely a megállapodások lényegét tartalmazza, hogy ennek segítségével e nagy füzetekben lerakott gazdasági és gazdaságviteli eszmék közkinccsé válhattak volna. E hiányt mi nem pótolhatnánk. Sokkal

szűkebb tér felett rendelkezünk, semhogy ennek megfelelhettünk. Másrészt a gazdaságvitel : a technikai rész nem tartozhatik tanulmányunk körébe.

A nemzetgazdasági elveknek és a technikai követelményeknek megfelelő gazdaságvitel a legelső, a mely a földmives népesség bajain segíthet. A helyesebb és jobb gazdaságvitel és gazdálkodás teljesen egyéni. Ezt a népből fejleszteni lehet, de reáparancsolni soha. Állami intézmények ; jól szervezett népiskolák, gazdasági és földmivesi iskolák e tulajdonságokat kifejleszthetik, általános érvényre emelhetik. Sokat hathatnak e részben társadalmi nézetek is. Hol afféle nézetek is vallatnak, hogy az urfinak nem illik az iskolai gyakorlatokban részt venni ; az ő kezében nem való ásó, kapa ; ott természetesen bajos lesz technikai haladást eszközölni és az ilyen urfítól alig várhatjuk azt, hogy mestere legyen cselédjeinek a gazdaságvitelben és példát adjon a kis gazdának. E részben az amerikai középbirtokos egész másként gondolkozik. Ő se valami nagy barátja az erős kézi munkának és ép ezért igyekszik is megtanulni oly fogásokat és ezekre munkásait is megtanítja, a melyek a munkát könnyítik és gyorsítják. És a német nagybirtokosok fiaikat gazdasági iskolákba járatják és aztán a gazdaságvitelben való gyakorlat szerzése végett más birtokoshoz elszegődtetik. Ebben rejlik annak oka, hogy a német nagybirtokok nem igen ismerik a tisztí kezelést, ritkán adatnak bérbe ; azokon maguk az urak gazdálkodnak, kik is jövőendő pályájukra magukat elméletileg és gyakorlatilag kiképezték. Középbirtokosaink a német példát követhetnek.

De nem erről kívántunk szólni, hanem röviden utalni kívántunk azokra, a mik a szakértekezlet nézetei szerint hátramaradásunkat, gazdasági bajainkat okozzák és azokra az intézkedésekre, a melyeket az értekezlet az államtól igényel.

Utal az értekezlet arra, hogy az amerikai versenytől nincs mit tartanunk, gabonánk ennek daczára találandó piacra, habár megjegyzendő, hogy magas gabonaárak nem várhatók. Ez egy tény, a melylyel a gazdának számolniok kell.

A létező árak mellett is azóban a buzatermelés magát kifejti. Ha termelésünk aránylag drága, ennek oka nem a drága munkabérekben vagy a nagy adókban rejlik, hanem a kevés hozadékban. A kevés hozadék részint éghajlatunk, részint egyoldalú, foly-

tonos búzatermelésünk folyománya. Éghajlatunk folyománya az, hogy néha a termés nagyon is az átlagon alól marad, máskor meg azt messze túlhaladja. Ez egy másik tény, a melyet az okszerűen gazdálkodó egyén figyelmen kívül nem hagyhat.

E baj kikerülése végett nem szabad egyoldaluan a búzatermelésre szorítkozni, sőt ez és általában a magtermelés téreleg megszorítandó, hogy helyet adjon az állattenyésztésnek és ezzel együtt a trágyázási lehetőségnek, a mely meg okozandja, hogy kisebb területen többet és így olcsóbban fogunk termelhetni. A búzában beállható rossz termés pótlására az árpa, zab, kukorica, burgonya, kender, len stb. is termelendő és ez által a gazdaság változatosabbá teendő. Szükséges, hogy gazdáink a gyümölcs-, a rizstermelést, a konyhakertészetet és a selyemhernyó tenyésztést is felkarolják. Hozzá tennők még az aprójószág tenyésztést is, különösen a kis gazdák körében. Ha nem sikerül az egyik, sikerülhet a másik, és minden jövedelem nélkül nem maradand a gazda.

Az értekezlet nagyon helyesen az eladósodás egyik főokát a roppant ingatag termésben és az ez által okozott jövedelem majd csak nem teljes megapadásában, majd ismét magas felszökkenésében találja. A jövedelem kiegyenlítetttségére kell igyekeznünk a termés változatossá tétele által; de másrészt épp mivel tudjuk és ismerjük, hogy éghajlatunk mezőgazdaságunkra sok tekintetben kedvezőtlen, nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a kiadások tekintetében is bizonyos kiegyenlítetttséget kell létesítenünk. Mérjük kiadásainkat a rossz évekhez és a jobb évek feleslegeit lehetőleg fordítsuk beruházásokra, földjeink és felszerelvényeink javítására. Éppen az ingatag jövedelem tartozik gazdáinkat nagyon is óvatossá tenni a hitel igénybe vétele körül, mert a hitel terhei mindig egyformák maradnak. Ha az azok fedezetére rendelt jövedelmek változók, a kötelezettség teljesítésében kétségtelenül fennakadás fog beállani, mely a birtokosra vészthozóvá válhatik.

A Dunán tuli vidékekre felhozatik a birtokok elaprózása, a melyeken a gabonatermelés sikeresen nem folytatható. A munkabér drágasága a kevés népességben kerestetik, a melyet még fokoz az, hogy népünkben hiányzik a munkakedv.

A növénytermelés és gabonakereskedés tárgyában tartott értekezlet a gazdaságvitelben való értelmesség fokozására, különösen

minél számosabb földmivesiskola felállítását kéri; a kormány teendői közzé sorolja az alagsövezést, vizlecsapolási és öntözési munkálatok foganatosítását és elősegítését; kéri az olcsóbb vasuti tariffákat, a vízszabályozásokat hajózhatási szempontból, a csatornaépítést. Kiemeli egyszersmind a gazdasági egyesületek fontos teendőit.

Az állattenyésztési szakosztály munkálatából csak azon javaslatokat emeljük ki, a melyek a törvényhozás körébe tartoznak. Követeli, hogy azon területek, melyek hasznosíthatása az elosztás által csökkenne és a gazdák állattenyésztését lényegesebben károsítaná, például szikes területek, egyes havasi legelők, oly lejtők, melyek állandóan szántásra nem alkalmasak — a tagosztályból kivétesse és továbbra is közösök maradjanak. Követeltetik oly községekben, hol a mondott területek nem léteznek, közös legelők alakítása; végre hogy a községek volt urbéres földjeiből takarmánytermesztő területek hasíttassanak ki, mi végeredményben oda menne, hogy a volt urbéresek bizonyos forgó megtartására köteleztessenek. Az állatkereskedés emelésére és biztonságára szavatossági törvény kívántatik, és e célból volnának vámszerződések is kötendők, melyek a szarvasmarhának a nyugoti piaczkokat megnyitnák.

A szőlőmivelés és borászat tárgyában tartott szakértekezlet a kormány és törvényhozás feladatait 11 pontban foglalja össze.

1. A kormány alkottasson hegyrendőri szabályrendeletet, alakíttassa meg a hegyvidéki tanácsokat és ezek, valamint az öszszes borászati ügy élére állitson fel a földmivelési-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumban egy külön szakosztályt.

2. Azoknak, kik szőlőiket forgatják, s oly fajokkal újbólitják, melyek a hegyvidéki tanácsok által ajánltattak, 10—12 évi adómentesség adassék, egyéb fajokkal újbólitott szőlőkre azonban csak 2—3 évi adómentesség engedélyeztessék. Intézkedés szükséges a felcsigázott dézsmaváltság s egyéb okok miatt elparlagosodott szőlők felújítására.

3. A vinczellér-képezdek kibővitendők és felszerelendők; a budai vinczellér-képezde mellett kísérleti állomás rendeztessék.

4. A borfogyasztás és hamisítás iránt törvény alkottassék.

5. Zárt városokban a pinczék vizsgálat alá vétessenek; Budapesten egy egészségrendőri vizsgáló vegyterem állíttassék.

6. A regalejog az államkincstár minél kevesebb megterhelése nélkül rendeztessék.

7. és 8. Tarifleszállítás és a vámszerződésekben minél kisebb vám kikötése kéretik.

9. A szakintézetek tanárainak alkalom adassék, hogy a cognac, boreczet, borkő és egyéb melléktermények készítésében kísérleteket tehessenek; az eredmények népszerű alakban közöltesse.

10. A bortermelők kis kazánjai mérsékelt adóztassanak meg és a cognac-gyártás tekintetében törvény alkottassék.

11. A kormány gyakoroljon befolyást pinczeegyletek és pinczeszövetkezetek létesítésére, segítse ezeket pinczemesterekkel, s egy létesítendő országos pinczeegyletnek pedig adjon egy pár évre kamatgaranciát.

Gazdaságunk egyik legfontosabb ága van a szőlőszetben és borászatban érdekelve. Nem fojthatjuk el kifejezést adni annak, hogy gazdasági életünk újjáalkotója gróf Széchenyi István gazdaságunk ez ágára különös súlyt fektetett. És bámulatos a közöny, a melyet gazdáink ez ággal szemben tanusítanak. Bámulatos dolog az, hogy mindazon ellenvetéseket, melyeket gróf Széchenyi a Világban szőlőtermelésünk és borkezelésünk ellen tett; gróf Keglevich nagyérdemű felszólalásaiban újra feltalálhatjuk. Mintha 50 év alatt mit sem haladtunk, mit sem tanultunk volna. Szomorú vigasz, a mit itt-ott hallhatni, hogy majd a filoxera vész eredményezni fogja az okszerűbb gazdálkodást e téren.

A közlekedés tárgyában tett szakértői vélemény ecsetelésébe azért lesz felesleges belebocsátkozni, mert tömör-rövidséggel azokat el nem mondhatnók, és különben is az abban kifejezésre talált kívánalmak, a mennyiben a vasutakat, a vasuti tarifát, a flumei tengerpartot érdeklik, többnyire már is megoldottak. Megoldandóul maradtak a vízszabályozási, csatornázási kérdések és az egyesség a dunagőzhajozási társulattal.

A szakértekezlet határozataiból még különösen kiemelendőnek tartjuk a munkásokra vonatkozó megállapodásokat. Követeltetik a cselédtörvény szigorubb végrehajtása és a munkásoknak kedvezményes szállítása vasutakon; a hadgyakorlatoknak szünetelése a munkaidőben, a telepítés. Kijelentetik, hogy a szegődvényes cselédeknek ma fizetett bérek nagyok; a nők cselédek helyett

nőtelenek volnának alkalmazandók; a cselédek nejei is munkára volnának szorítandók. Ide vág az is, hogy a részes gazdálkodás megszüntetessék.

Közgazdasági alapelv, hogy minél olcsóbb a termelés, annál előnyösebb az. Minél olcsóbban előállítható a gabona, annál olcsóbban adható is az. Az olcsó árak még nagyobb fogvasztást létesítenek. A törekvés az olcsóbb és ezzel összekötötteen bő termelésre gabonaneműekben és általában élelmi cikkekben helyeslendők. A cél elérésére kifizőtt eszközök ellen azonban kifogásaink vannak.

A gazdák törekvésének nem cselédek javadalmazásának leszállítására, ellenkezőleg javítására, és ezzel kapcsolatban azonban a munkaerők jobb kihasználására kell irányulnia. Meg kell szűnnie előszeretetünknek a nagy és kiterjedt birtokok iránt; az egyesnek a gazdálkodást nem térileg kell növelnie, hanem belterjűleg (intensive). Csak is belterjes valódi iparos gazdaságban lehet a munkaerőket teljesen és jól kihasználni, folytonosan foglalkoztatni.

Az utolsó népszámlálás az éves szolgák számát 518,514 egyénben állapítja meg. Képzeljük azon eshetőséget, hogy a mi birtokosaink törekvése oda irányuland, hogy e nagyszámu népességet a nőtlenségre szorítandja. Egyszerre természetesen ez nem lehetséges, de a fokozatos kivétel nem tartozik a lehetetlenségek közé. Mi volna socialis tekintetben ennek eredménye? A népszám nagymérvű apadása egyrészt, és a törvénytelen szülöttek felszökkenése másrészt. Minden a házasság elé gördített akadály végelemzésben a törvénytelen szülöttek számát szaporítja. Ez pedig sem általános társadalmi és gazdasági, de specialis magyar szempontból sem áll érdekünkben. Ellenkezőleg, ha a népszám szaporodást akarjuk, azon kell lennünk, hogy a házasságok elé akadályokat ne gördítsünk pusztán időleges személyes érdekekben.

A társadalom békéje, az emberiség haladásának érdekében óhajtanunk kell a munkások jólétét, hogy ezek is emberhez méltóan élhessenek és némileg részt vehessenek civilisációnk nagy áldásában. Egy nagy tátongó űrnek nem szabad léteznie ember és ember közt; mert semmi sem szítja annyira az elégedetlenséget, az irigységet, mint mikor a népnek egy nagy része, mondjuk mindjárt legnagyobb része, — a nép zömét végelemzésben a munkások teszik — éhez, vagy csak rendkívül rosszul táplálkozik, a műveltségben, a

haladásban még semmi részt sem vesz, — míg a kisebb rész a földi kincsekben dőzsöl. De azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nem a munkabér pénzben kifejezett értéke teszi a munkát drágává vagy olcsóvá, hanem a munka minősége és mennyisége. A rosszul fizetett és ennek folytán rosszul is táplálkozó munkás kétségtelenül kevesebb és bizonyynyal rosszabb munkát is végez, semmint az, ki jól fizetetik és megfelelően is táplálkozik. A táplálkozást azon értelemben vesszük, melyben azt már gróf Széchenyi István értette, az anyagi és szellemi táplálkozásban.

Szabadjon ez alkalommal egy javaslattal fellépniünk, a melyről azt hisszük, hogy úgy a gazdaságviteli mint a gazdálkodási képességet a népességben emelné.

Régi eszméje gazdasági íróinknak, hogy a nép gazdasági nevelését a faiskolák segélyével kell eszközölni. E helyes eszmét részünkről is csak pártolhatjuk. De ennél valamivel tovább mennénk. Mi az iskolakertekkel nemcsak a gazdaságviteli képességet, hanem a mellőzött gazdálkodási képességet is kívánnók fejleszteni. Ébreszteni akarnók a munkakedvet és ezzel együtt a takarékosági hajlamot.

Javaslatunk ez volna. Mondassék ki törvényben, hogy minden község tartozik tanítási célra egy-két holdnyi területet iskolakertnek kihasítani, vagy e célra megszerezni, illetve a létezőt átengedni, tartozik továbbá a területnek befásítására és bekerítésére szükséges összeget kamat nélkül előlegezni.

Ezzel a törvényhozás tulajdonkép működését befejezte és következne a községek szabályrendeleti joga. Ebben megállapítandók volnának a következő elvek. A kertben a tanítást a községben létező iskolák azon tanítója teljesíti, ki az illetékes hatóság bizonyítványával igazolja, hogy feladatának megfelelni képes. A mester díjúl a kert tiszta jövedelmének felét kapja; a jövedelem másik fele a kertbe bejáró gyermekek jutalmazására fordítandó. — A kert a mesternek leltár mellett adatik által, és az tartozik arról minden évben pontos leltárt felvenni. A bevételek és kiadásokról pontos és részletes számadás viendő. A számadó könyvben a bejegyzéseket a mester felügyelete alatt a növendékek váltakozva teljesítik. — A bevételi felesleg hetenként gyümölcsöztetés végett takarékpénztárba teendő.

A takarékkönyv a jövedelem elosztásának napjára, — készpénzre beváltandó. A jövedelemnek a mester és növendékek közt való felosztása minden évnek bizonyos napján a leltár és számadásoknak az arra rendelt bizottság által történt átvizsgálása után, a községi tagok részvétele mellett történik. — A jövedelemből első sorban kifizetendő volna a község által adott előlegből a törlesztési részlet; csak az ezután fennmaradó összeg kerülhet tetteleges elosztás alá. — A jövedelemre valamit előre kivenni, vagy annak rovására a kertben vásárolni tilos. A növendékek közt a jövedelemfelosztás a teljesített munka arányában történik.

A kertben termelendő fák, főként gyümölcsfák és ezek közt, a hol lehetséges, kiválólag szederfák; — továbbá mindenféle főzelek; nemkülönben szőlő; de a virág se mellőztessék. A kertben legyen méhes és továbbá helyiség a selyemhernyó tenyésztésére. Lehetne a kertben helye egy-két tehénnek is, a turó és vaj készítésére.

A kertben idegenek által teljesített munkálatok készpénzben azonnal megfizetendők. Vétel és azonnali készpénzfizetés nélkül a kertből semmit sem szabad elvinni, még egy virágcsokrot, egy eperfalevelet sem. E tilalom kiterjed mindenkre, és így a községre, a mesterre és a gyermekekre is. A tilalom áthágása szigorú büntetés alá esik.

A kertben foglalkozás és tanítás csakis a tanításra rendelt és a törvényben megállapított órákon kívül történhetik. A mester jövedelme a kertből, fizetésébe be nem tudható. A gyermekeknek a jövedelem készpénzben átadandó; ezeknek szabadságára hagyatván azt takarékpénztárba tétel végett a mesternek átadni, vagy meg is tartani. Az erre való elhatározásban mindenféle befolyásolás, még a szülők unszolása is mellőzendő.

A felügyeletet gyakorló bizottság lehetne maga az iskolaszék; ennek köteleességében állana a számadásokat, és a mester által kidolgozott jövedelemfelosztási tervet átvizsgálani, jóváhagyni vagy megváltoztatni. Ez eszközli egyszersmind a jövedelemfelosztást.

Javaslatunkat csak röviden akarjuk indokolni és csak annyiban, mennyiben az eddigi felfogástól eltér. Ma sines törvény, a mely a községeket faiskolák vagy iskolakertek berendezésére kötelezné. E kötelezettséget a községekre a törvény szellemében, de nem annak betűje szerint a közoktatási miniszteriumnak 1875. évi 20377.

sz. körlevele rójja. — Ettől javaslatunk annyiban tér el, a mennyiben mi a községektől a területen és kamatmentes kölcsönön kívül mitsem kívánunk; ellenben nem ismerjük el a községnek jogát ingyen fára; viszont azonban községektől sem kérünk semmiféle ingyen munkát.

Javaslatunk szerint az ugyis rosszul díjazott tanító némi melékjövedelemre tenne szert; a kert kezeléséért és a népnek gazdasági szakoktatásáért külön fáradozásától, szorgalmától és szakismeretétől függő jövedelmet kapna. Csakhogy ennek nem szabadna az iskolai oktatás rovására történni.

A növendékek a gazdasági szakoktatás mellett megtanulnák a gazdálkodást is. Megszoknák a számadást a bevételről és kiadásról és az ember, ki jövedelmeivel számol, nehezen fogja magát elhatározni a bő költekezésre. Ide célozna a szokás is, hogy minden készpénzzel volna fizetendő. Ez által megszokná a nép csak azt venni, a mire éppen telik. De a gyermek szívébe azon nemes érzelem is beoltódna, hogy az idegen vagyont kímélje, megbecsülje és megtanulja ezt, ha rászoktattatik erre, a közösnek tiszteletben tartása által.

Legtöbb kifogás alá eshetnék a gyermekek munkájának javadalmazása. A gyermek dolgozzék kedvből és találjon ösztönt a munkára erkölcsi kötelességből, és ne akarjon mindenért díjazást, ne ébresztessék benne az önzés. E lehető ellenvetésre csak azt akarjuk megjegyezni, hogy a gyermekek tanulási vágyának és kedvének ébresztésére jutalmak szoktak az iskolaév végével kiosztatni. A kert jövedelme efféle jutalmat képezne. — A jövedelem felett a szabad rendelkezést a gyermeknek akarnók fenntartani, hogy idején tanuljon meg bizonyos önállást. Az amerikaiaknál, de nálunk is némely polgári családnál szokásban van a nagyobb gyermekeknek bizonyos jövedelmi forrást önálló kezelésre és felhasználásra átadni. Ezt a helyes szokást akarnók ezzel általánosítani. — Tervünk az iskolai takarékpénztárak eszméjén is alapul. Annyival előnyösebb az általunk javasolt terv, a mennyiben a gyermek itt a maga munkásságának eredményét vinné a takarékpénztárba és a mennyiben ez által a szegényebb osztályok, tehát a munkások, kisbirtokosok gyermekeinek is mód és alkalom adatnék a takarékoság gyakorlatára és vele együtt a munkakedv és hajlam ébresztésére.

Es részünkről azt hisszük, hogy efféle berendezés mellett gyorsabban is terjedne a faiskolák vagy iskolakertek eszméje.

IV.

Az agrár mozgalomban eddigelé kifejezésre jutott kívánalmak, ha nem is a teljes „laissez faire“-féle elveket követik, a melyeket különben nálunk a maga meztelenségében sem közgazda nem kívánt, sem az állam nem követett, nagy részben mégis mai közgazdasági követelményeinken belől maradnak; a szabad birtoklást, az egyéni szabad rendelkezés a birtok és vagyon körül, úgy a mint az törvényeinkben megengedve van, nem érintik. Teljes rendelkezési szabadság, a melyhez tehát a korlátlan végrendelkezési szabadság is tartoznak, hazánkban nem létezik.

Az első a létező egyéni szabadságot és rendelkezési jogot megtámadó agrár-politikai programmal a „Pesti Napló“-nak 1882. évi július hó 6-án megjelent számában találkozunk.

A program valósítandókul a következő pontokat tűzi ki.

1. A birtokok az ismert három categoria : nagy, közép és kis-birtok szerint osztályoztassanak a telekkönyvben és minden osztály részére külön megfelelő törvények alkottassanak. A birtokok ugyan szabadon eladhatók legyenek, *hanem a birtokegységek önkényesen s minden ellenőrzés nélkül — individualis szempontokból s a közjó kárára — fel ne daraboltassanak és el ne apróztassanak.*

2. Az így osztályba sorozott földbirtok ellenében a birói és adóvégrehajtás csak a törvényben különösen felsorolt esetekben és mértékben legyen vezethető. A földbirtokra csak az érték feléig engedhető betáblázás, az érték hivatalos kules szerint számíttatván.

3. A váltóképesség minden esetre megszoritandó, s abból nevezetesen a parasztok kizárandók. A földbirtokosok mást mint intézeti váltót alá ne irhassanak.

4. A vidéki takarékpénztárak részére az osztrák-magyar banktól megfelelő hitel volna kieszközlendő s általában a vidéki bankok kamatláb maximuma 2%-kal a nemzeti bank kamatlábjá felett volna törvényesen meghatározandó.

5. Alkottassék uzsoratórvény.

6. A korcsmai hitel bíróilag be nem hajtható.

7. Pozitív állami intézkedések közül a földmívelési politika első követelménye : az önálló vámterület. Mert e nélkül soha

sem fogunk kapni valódi értékkel bíró vámokat a nyerstermények védelmére és nem leszünk soha sem képesek, a malomipart kivéve, az osztrák versenynyel szemben gazdasági ipart fejleszteni és nem fogjuk soha megkapni a szabad rendelkezést fogyasztási adóink felett. — Erre pedig feltétlenül szükségünk van, ha pénzügyeinket rendezni s a direkt adóterhek emelkedését meggátolni akarjuk.

8. Regaleváltság, hogy tömeges pénz bocsáttassék egyszerre a földbirtokosok rendelkezésére, hogy azzal lebegő és betáblázott adósságaikat rendezhessék.

9. Ezeken kívül kívántatik helyes vasuti tarif-politika, vizek szabályozása és földmívelési kamarák felállítása.

E programmot öt nappal reá két más eszme felvetése követte: értjük a homestead intézményt és a birtokok adósságmentesítését azon törvény értelmében, melyet az angolok 1879. október 29-ike alatt Dekhan némely részeiben a parasztok tehermentesítésére meghoztak. A cikk, a mely e két intézményt javaslatba hozta, ha nem tévedünk, gróf Széchenyi Imrétől eredt. Ezzel a cikkel tehát alkalmunk lesz bőven foglalkozni, és most maradjunk egyelőre a programnál.¹⁾

Részletesen ezzel sem foglalkozhatunk; pár csak észrevételt kívánunk arra kockáztatni. A legzavarosabb és legképtelenebb pont természetesen az első, melyet még fokoz egy későbbi kijelentés,²⁾ a melyben is az mondatik: „Ez alatt nem értünk sem ösiséget, sem elsőszülöttségi örökösödést, sem a birtokok eladásának tilalmát, sem minimumot, sem maximumot, vagy bármely más afféle képtelenséget, melyet a Hon malicziósusa és konfuzosa (e megtiszteltetésben e sorok írója részesül) ránk fogni sziveskedik.“ A feldarabolás rendőri, pardon! hatósági felügyelet alatt állana. A hatóság e nagy kötelesség teljesítése körül rendkívül zavaros helyzetben volna. Vagy e kötelezettség teljesítésében tulszigoruan vagy nagyon enyhén járna el. Teljesen az áramlattól függne az, mely akkoron a tisztelt megyében uralkodnék. És akkoron mi volna az eredmény? Ha tulszigoruan, megessenék, hogy egy családot az utolsó mentő eszköztől fosztaná meg és mig az most némely rész ledarabolása által minden bajtól menekülhetne, később már az egész birtok elidegenítésére volna kény-

¹⁾ A hivatkozott törvényt egész terjedelmében közli Stein Lőrincz: „Die drei Fragen des Grundbesitzes“ czimű munkájában.

²⁾ Pesti Napló 1882. július 19-iki száma.

szerítve. Ez még volna a csekélyebb baj. Megtörténhetnék az is, hogy egy nagyobb birtok parasztkézre kerülhetne, ha az eldarabolás megengedtetnék. De a közvélemény az illető megyében azt tartja, hogy a nagybirtok üdvösebb a kisbirtoknál, habár az rosszul is kezeltetik, el is hanyagolják, nemcsak hogy nem javíttatik, hanem ki is csigáztatik, kivéttetik abból még az utolsó életnedv is, — és az eldarabolást meg fogja tagadni. — Az eldarabolás által esetleg 50 új szorgalmas család alakult volna és 250 ember élt volna azon föld jövedelméből, a melyből most egy ember egy pár cseléddel alig tud megélni — mert a megélés mérve a társadalmi helyzettől függ — de mit törődik azzal az illető bizottság, a mely szükségesnek tartja, hogy valahogy a birtokok fel ne daraboltassanak. És vegyük most, hogy a felügyelő hatóság nagyon enyhén jár el, akkor az egész irott malaszt, mely csak felesleges költséget és terhet okoz az eladónak.

A földbirtok értékének feléig az adósságot elbirja. Ezt a kijelentést tartalmazza a program.

Az érték meghatározásában a kataszter vagy valamely becsű legyen irányadó? A kataszteri becsű hiányait fessegetni nem kívánjuk. Tegyük fel, hogy akkor, mikor az a becsű történt, megfelelt az a valóságnak. Megfelel-e az ma is, ha például az illető birtok időközben alagsöveztetett, a haszontalan mocsár, a mely azt eddig eléktelenítette, lecsapoltatott; eddigelé rosszul volt kezelve, most meg értelmes, tapasztalt birtokos kezén van, a ki azt felszerelte, trágyázza, okszerűbben szántja, veti, boronálja sat. — Megfordítva is állhat a dolog. A jól művelt földet a gazda elhanyagolja, a rajta levő épületek dűledező félben vannak, a marha, a mely ezt eddig bőven ellátta trágyával, jó részben eltűnt. Ezt számításon kívül soha sem hagyhatjuk, a birtoknak van bizonyos tárgyilagos értéke, a melyet annak a helyi viszonyok és körülmények, a föld tulajdonsága adnak, de megvan annak bizonyos egyéni értéke is, a melyet neki épp a gazda ad. Ebből is kitűnik, hogy eltekintve attól, hogy a kataszteri becsű azt meg nem állapítja, vajjon a birtok épületekkel el van-e látva vagy sem, mily nehéz a kataszter alapján valamely birtokra meghatározott becsűt ráfogni.

És elbirja-e a birtok az érték feléig való megterheltetést? Lehet hogy többet is; de lehet hogy ennyit se. Az elbirás lehetősége függ egyrészt a kamattól, a melyet a bekebelezett tőke után

fizetni kell; de függ másrészt azon jövedelemtől is, a melyet a földbirtok minden körülmények közt biztosan megad. És említés nélkül hagytuk magát a birtokost. Pedig ennek életmódja, igényei is nagy befolyással vannak arra, hogy vajjon a földbirtok elbir-e valamely terhet.

És egyáltalán álnézet az, ha reáfogják, hogy eddig a határig a földet szabad megterhelni a földbirtokban beállható változás veszedelme nélkül, azontul pedig okvetlenül beáll a változás veszélye. Álnézet általában a birtokra bekebelezett adósságokat, valamely a földbirtoknak adott kölcsönöknek vagy hitelnek venni. A hitelezés, a kölcsönadás mindig a gazdálkodó egyénnek történik és mindig azon feltétel alatt, hogy az illető azt jobban tudja felhasználni a tőkebirtokosnál. A mely hitel és kölcsön nem ezen ismérv alá esik, az nem felel meg sem nevének, sem céljának. A földbirtok csak annyiban előnyös a hitelvétele alkalmával, a mennyiben ennek létében és ebben való garanciaadás által az egyénekre való tekintet elesik. A kereskedő, a gyáros hitele gyakran függ bizonyos külsőségektől, a melyeket megtartania, megőriznie kell, ha hitelét elveszteni nem akarja, habár épp ezek viszik is azután a bukás örvényébe. Hány kereskedő, gyáros kénytelen még akkor is a megszokott fényes életmódot hitelének megőrzése miatt folytatni, midőn bensőleg e fényes életmódtól irtózik, mert tudja és naponta látja, hogy ez, ha soká így tart, végre is örvénybe viszi. Az ily külső máztól a birtokos teljesen független. Rosz időkben meghúzhatja, megvonhatja magát, leszállithatja szükségleteit a minimumra, és hitele nem fog azért semmi csorbát szenvedni. És még egy nagy előnyt ad a földbirtok hitel dolgában, felszabadítja a birtokost a hitel folytonos hullámlásától. Ezek a lassu törlesztésű kölcsönöknek nagy előnye. Jó és rosz időben a kamat állandó; sőt jó időben, vagyis midőn könnyebben és előnyösebben lehet hitelt szert tenni, a kamatok a földbirtokosok által le is szállithatók.

Nem akarjuk itt vita tárgyává tenni, hogy melyik helyesebb a közös vagy az önálló vámterület. De ha érvet keresünk a közös vámterület mellett, akkor bizonyosan a legnagyobb érvet épp a földművelési érdekekben fogjuk találni. E programmpont a német agrár párttól van kölcsönözve, védelmet akar ez a nyersterményekre a külföldi verseny ellenében. — Mit csinálnánk mi nyers termé-nyeinkkel, ha egyetlen biztos piacunkat : Ausztriát elveszitenők?

E piaczmegtartása nyerstermékeinknek tanácsolja a közös vámterületet. Az nagyon természetes, hogy a közös vámterületben biztosítva is kell lennünk a piaczmért és termékeink értékesítésében bizonyos előnyökkel is kell bírnunk.

V.

A hírlapirodalmat, a mely az agrár politikai kérdésekben kifejlődött, tovább nem követhetjük. A „Pesti Napló“-ban kifejtett és általunk ismerttetett programot meghaladták két ifjú magnásunk, gróf Andrassy Géza és gróf Széchenyi Imre urak javaslatai.

Gróf Andrassy Géza az „Otthont mentesítő törvények“ (Homestead-Exemptions-Laws) című munkájában javaslataiban a földmives, vagy használva a mi régi jó kifejezésünket, parasztosztályra szorítkozik, és csak meggondolandónak tartja, hogy az általa javasolt intézkedések mennyiben volnának kiterjesztendők a középnemességre; gróf Széchenyi Imre az „Amerikai levelek“-ben, majdan „Birtokminimum és Homestead“ röpiratában, a középbirtokos osztályt javaslatai körébe határozottan bevonta.

Széchenyi röpirata tulajdonkép válasz Láng Lajos urnak hasonczimű értekezésére, mely válaszra Láng Lajos ur részéről Minimum és Majoratus című viszválasz következett. Az önálló agrár irodalom tulajdonkép, e néhány értekezéssel be is volna fejezve. És az agrár kérdés, mely Németországban és Ausztriában annyi tollat megmozgatott, annyi különféle önálló munkának adott létet. nálunk az irodalmat, a mennyiséget véve és nem az értéket, csak kis mértékben gazdagította. Ezt irodalmi viszonyainknak kell felelőnünk, nem a kérdés fontosságának, mert ez megérdemli az azzal való részletes foglalkozást és a minden oldalú kifejtést.

De a terjedelemre nézve kis irodalom az eszmék egész tárházát nyitja meg előttünk és mi az eszmékkal kívánunk foglalkozni, azokat akarjuk olvasóinknak bemutatni, észrevételeinkkel és megjegyzéseinkkel kísérvé.

Ricardo azon tantételt állította fel: „A népszám minden szaporodásával, a mely valamely országot arra kényszeríti, miszerint rosszabb minőségű földhöz tolyamodják, hogy abba az állapotba jusson, miszerint a szükséges élelmiszereket termelhesse, a

termékenyebb földek járadékának emelkednie kell.“¹⁾ Ricardo földjáradéktana, a melyből a fenti tételt meritettük, nem maradt vitatlan; de a most idézett tétele tudtunkkal nem lett megtámadva és különben se volna megtámadható. A népszám, a jólét Európa népei közt okvetlenül szaporodott; a rosszabb minőségű földek is művelés alá vétettek. A földbirtokosok joggal számítottak emelkedő járadékokra, és erre számítva, bő mértékben is javították birtokaikat és bő mértékben keresték is birtokaik javítására a pénzeket. A birtokok jövedelmei emelkedtek is, velük emelkedtek a birtok-vételárak; és az utóbbiak sokkal nagyobb mérvben, semmint a jövedelmek. A vételárak e túlszigázott emelkedése szülte a speculatiót, a földbirtok üzérkedést, és ez is gyarapította az adósságokat. Előhe járult az is, hogy a jövedelem szaporodásával, de gyakran nem is a valódi jövedelmek, hanem a vételárakban kifejezett fictiv jövedelmek arányában, mint az különben természetes, gyarapodtak a kiadások is. Emelkedő jövedelem és szaporodó fogyasztás mindig együtt jár. A hetvenes évek elején beállott vállalkozási szellem, az ugynevezett „haladás“ is nagy mértékben előmozdította a fictiv jövedelmekre alapított nagy birtokárakat. A „haladás“ hozta magával a munkások béremelkedését és ezek igyekeztek maguknak egy kis földbirtokocskát szerezni, és különösen a kisbirtokok ára emelkedett nagy mérvben.

Jött azután a „krach“, jött vele együtt a munkabérek apadása. Hozzájárultak még rossz termésű évek és Amerika azon szerencsés helyzete, hogy neki egymásután jó termésű évei voltak, és azon véletlen, hogy a mi korunkban a gőz jó részben elenyészteti a távol-ságokat és ez okozta, hogy a különben rossz termésű években az élelmi cikkekben beállni szokott magas árak elmaradtak, a földbirtokosoknak ugyan keservére, de a népnek nagy szerencséjére, melyben magas gabonaárak mellett bőven szokott aratni a halál angyala. — A munkás, ki napszámából hitte fedezhetni a magas vételárt, a „krach“ folytán képtelen volt azt fizetni; a nagyobb birtokos jövedelememelkedés helyett jövedelemapadást tapasztalt, de a jó időkben a javításokra felvett kölcsönök, valamint fennmaradt vételárak kamatai és törlesztési járadékai nem apadtak, hanem ma-

¹⁾ David Ricardo Grundgesetze der Volkswirtschaft, ford. Baumstark. 1877. 43 l.

radtak a régiek; a fogyasztás is maradt a régi, mert az ember az egyszer elfoglalt fokról (niveau) nem egy könnyen akar leszállni. E bajokhoz járult némi könnyelműség is; a kereskedő adott könnyen és bőven, a míg a birtokosnál fedezetet hitt. A kiadás és bevétel közt nem volt meg a súlyegyen, és miután a földbirtokos földjétől, vagy annak egy részétől az adósság fizetése és terheinek könnyítése végett nem igen akart megválni, felkereste a rokonokat, a jó barátokat, az uzsorásokat is. Végre is minden segélyforrás kiapadt, már az uzsorás sem adott pénzt; akkor bekövetkezett a mi „átkozott szabadsági rendszerünk” nyomorult végrehajtási rendszere és bizony lett árverés árverésre.

És a kedélyeket remegés szállta meg. Amerika roppant bő terméseiről, rengeteg szűz földjeiről annyi lett összeírva és elbeszélve, hogy az emberek azt hitték, hogy a föld teljesen elveszti járadékát, jövedelmét, nem lesz képes meghozni még csak a rajta levő adóssági terhek fizetésére szükséges összegeket sem. A földbirtokosokat, különösen a parasztokat kisajátítják a tőkések, ezek napszámosokká vagy bérlőkké fognak törpülni.

Paraszság, tehát egy a birtokot és munkát képviselő osztály nélkül, a lehető legrosszabb társadalmi viszonyok léteznének. És ha a communismus valaha uralkodóvá leend, kétségtelen, az abban a korban leend, a midőn a földbirtok csupa óriási nagy birtokká alakuland. A parasztosztályt tehát meg kell menteni. Első sorban adósságaitól kell őt megszabadítani. Ezt hirdette dr. Mayer Rudolf és báró Vogelsang C. A tehermentesítést tartja szükségesnek Stein Lőrincz is.

Az osztrák, a német viszonyok nyomán, — a figyelmes olvasó bizonynyal észrevette, hogy az adósságok keletkezésére mondtak, ha részben illenek is a mi állapotainkra, az osztrák és német viszonyokra vonatkoznak — az osztrák és német írók nyomán fiatal mágánásaink is első sorban az adósságtehermentesítést hirdetik és követelik.

Stein Lőrincz teljesen adósságmentes birtokokat akarna teremteni. Az adósságmentesítést a birtokok egy részére kívánná szorítani és ez vagy önkéntes, a midőn a tulajdonos birtokát terhelő minden adósságtól mentesíti és azzal belép a kötött birtokok osztályába, vagy kényszerített volna, a midőn is t. i. a birtok végrehajtási árverésen eladatván, és az paraszt által megvételén, a

vevő az azon levő összes terheket megfizetni tartozik. Az ily mentesített és egyébként is a kööttség megkivántató kellekeivel ellátott birtok külön telekkönyvbe (Hufenbuch) jegyzendő. Az e telekkönyvbe bejegyzett birtok, míg a tulajdonos abban nem törölteti, külön örökösödési és adóssági rendnek van kitéve. A birtokra semmiféle teher be nem kebelezhető; csak az adókért és a hitelszövetkezet irányában fennálló adósságokért és a hitelszövetkezet adósságaiért volna eladható. ¹⁾

Az adósságtehermentesítésben gróf Andrássy Géza programjában nem Stein után indul, hanem inkább báró Vogelsang javaslatait követi, ²⁾ ennek nyomdokán halad. Ennek javaslata szerint a porosz 1807. moratorium törvény mintájára, a parasztbirtok javára általános moratorium volna hirdetendő határozatlan időre. A moratorium az egyes tartományokban a gazdasági javulás és a tehermentesítés arányában rövidebb vagy hosszabb idő múlva fogna becsüztettetni. A moratoriummal együtt szövetkezetek volnának alakítandók, melyek az adóssági terheket összeírják, eredetüket megvizsgálnák, esetleg bíróilag megállapíttatják. A kamatokat leszállítanák 5—6 százalékra. Megállapítanák a törlesztési határidőket és a kamat mellett fizetendő törlesztési részleteket, és azokat a kamatokkal, a kezelési költséggel együtt behajtanák, és a hitelezőknek átszolgáltatnák, jogukban állván a késedelmes adós birtokát zár alá tétetni.

Azon birtokosok, kik a törvényben meghatározandó esetek folytán a szövetkezetbe befogadásra nem érdemesek, be sem fogadtatnának, és ezek jószágai árverés alá esnének. A szövetkezetek, vagy más néven országos tehermentesítő osztály és pénztárak (Landes-Ablösungs-Departements und Cassen) a hitelezők kielégítése és a kamatterhek további leszállítása végett hitelműveletet is eszközölhetnének. A tehermentesítés keresztülvitelével a birtokok teljesen felszabadulnának és csakis javítások eszközzése miatt tett adósságokért volnának elzálogosíthatók. E célra külön országos bankok volnának felállítandók.

Gróf Andrássy Géza javaslatában a moratoriumot szintén ismeri, de ezt csak azon hitelezőkre szorítja, kiknek követelését *egyelőre* a bank által nem vállalja és jelzáloglevelekkel nem fizeti. Ezek

¹⁾ Bauerngut und Hufenrecht. Bécs, 1882. 24 s. k.

²⁾ Die Nothwendigkeit der neuen Grundentlastung. Bécs, 1880. 30 és köv. l.

tőkéjükkel várni tartoznának addig, míg a bekövetkezett törlesztések által ők a telekkönyvi rangsorozat szerint a kétharmad értékbe kerülnének. — A törvényes kamatokat az adósok fizetni tartoznának, különben a hitelezők a tehetörlesztő banktól kérhetnék a birtok zár alá vételét.

Az adósságok kifizetésére tehetörlesztő bank alapíttatik. A bank a földbirtok kétharmad részét felül nem haladható adósságok erejéig a követeléseket záloglevelekben fizeti ki. A zálogleveles adósságok után évente fizetendő $4\frac{1}{2}\%$ kamat, $\frac{1}{2}\%$ törlesztési járadék és bizonyos kezelési költség. Ha az adós kötelezettségének eleget nem tesz, a birtok haszonbérbe adandó; de el nem adható. — Az adósságokat a bank által — a mennyiben a földbirtok jövedelme a törlesztési járadék és költség fizetésére elegendő, — ennek megítélése megyei bizottságokra hagyandó — a birtokos vagy a jelzálogos hitelező kívánatára átvállalandók. Ha a birtokos a terheknek a bank által való elvállalásába beleegyezni nem akarna, birtoka a mostani törvények szerint elárverezendő. ¹⁾

A nemes gróf ur nem mondotta meg, ki állítsa fel a tehetörlesztő bankot? Ily bankot felállíthatnának magánosok, és ha a magyar kisbirtokosoknak $4\frac{1}{2}\%$ -os, a kezelési költséggel együtt 5% -os pénzt bocsátanának rendelkezésére, ez kétségtelenül nagy jótétemény volna, feltéve, hogy e birtokosok ezt régi adósságaik kifizetésére fordítanák és feltéve, hogy a tehetörlesztő bank mellett volna még egy intézet is, a mely birtokjavítási és felszerelési igényekre hason föltételek mellett bocsátana pénzt a birtokosok rendelkezésére, és feltéve azt is, hogy a pénz valósággal 5% -ra adatik, vagyis a jelzáloglevelek teljes névértékben kelnek, és a hitelfelvétel körül nincsenek semmiféle mellékkiadások, mint hitelkérvényezési, betáblázási, kikebelezési stb. költségek.

De e mellett is azt mondanók, hogy a parasztembernek hosszú, egy emberkort túlhaladó kölcsönökre semmi szüksége. A kisbirtokosok országos földhitelintézetének felállítása alkalmával, mint ezt hallomás után mondjuk, Csengeri Antal megjegyezte volt, hogy ily földhitelintézetre nincs szükség, mert a parasztbirtokosok, mint ezt a földhitelintézetnél tapasztalta, 10 éven belül adósságaikat kifizetni szokták. Részünkről egy parcellírozást ismerünk, mely a hetvenes

¹⁾ Az Otthont mentesítő törvények. Budapest, 1883. 8 l.

évek elején foganatosított. Valami 60 hold lett körülbelül ugyanannyi részletre felosztva. A vételár volt négyszög ölenként 1 firt, később lement 50—60 krra. A vételár 8%-os kamattal 6 év alatt volt törlesztendő. E parcellák szőlőkké és kertekké lettek átalakítva. És e számos vevő kettő kivételével, az egyik megbukott, a másik a vett parcellák egy részén tulajdoni volt kénytelen, kötelezettségének ma már mind eleget tett, bár voltak a vevők közt egyszerű napszámosok, kiknek semmi más vagyonuk nem volt és foglalt is alig voltak képesek adni. És megfelelték kötelezettségeiknek daczara annak, hogy nem voltak jó éveik, s hogy közbeesett egy év, melyben a Duna árja a szegény tulajdonosokat kétszer is elborította.

Szabadjon e mellett még egy tapasztalatunkat elmondanunk. A 63-iki év végetlen inséget hozott szerencsétlen Alföldünkre. Ez évben akárhány szegény családban ettek húst, mert annak fontja kapható volt 4—5 krért, de kenyérre nem telt. Az utána következő évek se voltak valami kitünőek. És divott és pusztított a szegény emberek közt az uzsora.

Szülőföldemen legalább a parasztság legnagyobb része el volt adósódva. Jött az 1868-iki év kitünő termésével, és a midőn 1870-ben ismét hazakerültem, azt hallottam, hogy a parasztnak már nincs adóssága, sőt igen soknak van pénze a takarékpénztárban. És ily tapasztalat folytán nem vagyunk hajlandók a magyar parasztság sorsán kétségbe esni és egyáltalán nem akarunk hinni abba, hogy a magyar parasztbirtok mind zsidó kézre kerül, vagyis félreértések kikerülése végett, oly emberek kezére jut, kik a földet nem maguk mivelik, a mit részünkről is nagy szerencsétlenségnek, társadalmilag végtelen károsnak tartanánk.

Bocsánat e kitérésért. Szabadjon ismét visszatérnünk a nemes gróf urnak javaslatára. Az állam alapítsa tehát a tehertörlesztő bankot. Fájdalom! és sajnosan kell tapasztalunk, hogy hazánk még eddigelé legalább 4½% pénzre szert tenni nem tudott. Már most a kamatkülönbözetet az állam tartoznék megfizetni. Az állam ezt jövedelmeiből tartoznék tenni. És e jövedelmek: adók, melyekhez a tehermentesített birtokosok, de még azok is, kiknek a bankra semmi szükségük sem volt, mert birtokaik teljesen tehermentesek, hozzájárulni tartoznának.

Ez azonban — határozottan megengedjük — nem érv. Egy osztály megmentésére az államnak áldozatokat is kell hoznia. Hisz

hozunk is csaknem évente inségi kölcsönökben, inségi adományokban, tehát az áldozat létező gazdasági politikánkkal ellentétbe nem esnék. De oly desperatus-e a magyar parasztosztály sorsa, hogy más menedék már nincs, mintsem hogy az állam vállaljon magára új adósságokat, új kamatterheket és gondoskodjék új adóforrásokról?

Csak még egy észrevételünk volna. Azt tudjuk a programból, hogy a birtokos ingatlana, ha megmentésébe beleegyezni nem akar, el fog árvereltetni. Akarjuk hinni, hogy csak az esetben, ha a hitelezők erre az adóst kényszerítik. Mi történik azonban akkor, ha a hitelező nem akarna beleegyezni az ily jelzáloglevéllel való kifizetésébe. Vagy ennek abba okvetlenül bele kell egyeznie? Tartozik ehhez hozzájárulni a nem uszorás hitelező is; a földhitelintézet, az árvaház, az árvapénztár, a jóbarát, a rokon, a testvér? Vagy lehet-e azt feltételezni, hogy a magyar birtokokra csupa uszorás van betáblázva? — És végre is, hol állapotodánk meg, ha szerzett jogokat úgy egy könnyen sértenénk és a tulajdon szentségét támadásnak tenné ki a törvényhozás. Ma megostromoltatnék a tőke tulajdonjoga, holnap a sor a fölbirtokra kerülne. Mert megállapodás nincs, az egyszer elhintett eszme hódít és győzedelmes útjában halad feltartóztatlanul. — Rendes időkben a magánjogokat nem szabad sérteni, rendkívüli körülmények rendkívüli eszközöket igényelnek, és ily esetekben a magánérdeket szabad, lehet, de kell is megsérteni. Mert az összérdéknél magasabb érdek nincsen. De ily rendkívüli időket még nem élünk és az a sötétlátás, a melyen e javaslat gyökeredzik, eddigelé még nincs indokolva és a mi parasztságunk sokkal józanabb, sokkal értelmesebb, semhogy valaha érdekében ily rendkívüli eszközökhöz nyulni kellessen.

PÓLYA JAKAB.

A NÉMET SZOCZIALIS BAJOK, S AZOK ORVOSLÁSA AZ ADÓREFORM ÁLTAL.

A szocialis bajok orvoslásával nagy előszeretettel foglalkoztak mindig az emberbarátok.

A legújabb időkben sincs hiány a társadalmi reformátorokban, kik közül nem egy, igazán elismerést érdemlő buzgalommal törekszik az újabb időkben, akuttá vált szocialis bajokat megszüntetni.

Az újabb írók egy része már nem a távol, ködös régiókban keresik a szocialis bajok okát, de ezt egyenesen a mai helytelen — *adópolitikában* vélik feltalálhatni.

Igénytelen véleményünk szerint is a társadalom betegsége, — bármely alakban nyilvánuljon — legyen az a földmivesnek, iparosnak, gyármunkásnak nyomora, vagy a középosztály elszegényedése, pusztulása, vagy kereskedelmi crisis stb. mind ugyanegy forrásra vezethetők vissza. Ezek mind ugyanegy betegségnek kórjelei. A betegség forrását, alapját feltalálni és első sorban ezt megszüntetni, képezi a feladat titkát és nehézségét.

A szocialis bajok okát némelyek a — *túlnépesedésben*; mások a — *túltermelésben* találják.

Két ellentétes ok; egyik kizárja a másikat, mert vagy létezik túlnépesedés, s akkor nincs túltermelés, vagy megfordítva. Más a gyógyszer a túlnépeség ellen, s más a túltermelés ellen. Első dolog persze megállapítani, hogy az adott esetben túlnépesedés, vagy túltermelés van-e?

Nem szükséges-e füzetek t. olvasói előtt *Malthus* túlnépesedési elméletét ismertetni. Hogy minden szerves lény szaporodásra hivatva, e szaporodás különböző; hogy vannak csak mikroskoppal szemlélhető állatkák, melyek pár óra alatt megkétszereződnek;

hogy az embereknek erre átlag 25 év kell; hogy ez önszaporítási ösztön mérve geometriai, elannyira, hogy ugyanannyi időszaknak kétszeres lefolyásával százszor annyi; tízszeres lefolyásával ezerszer annyi és huszszoros lefolyásával milliomszor annyi lesz a szaporodás, ha a népek fenntartására szükséges létszerek is ily gyors progressióban szaporodnak: — mindezek rég ismert dolgok. S mikor előjön azon állapot, a hol a legnagyobb szorgalom és iparkodás sem képes annyi létszert előállítani, hogy minden élő ember megélhessen, s mikor ennek következtében beáll az éhség s nyomor, a betegség s a bűn az egész földön, — ezt az állapotot nevezi Malthus *túlnépesedésnek*, melyből származtat le minden szociális bajt. Mintha pedig mindenütt, a hol éhség s nyomor, betegség s bűn tanyáz, — ott túlnépesedés lenne.

Igaz ugyan, hogy némely országban egy súlyos rossz aratás, egy erős üzleti pangás, a népség egy részénél éhséget idéz elő, de ezt korántsem a túlnépesedés okozza. Perzsiában, Kis-Ázsiában, Egyiptomban, Palesztinában a népesség egykor sokkal sűrűbb volt, mint jelenleg, s bár ezen országok némely részében a lakosság egy tized részre devalválódott, mégis éhséggel kellene küzdeniök. S míg régente Egyiptom a legsoványabb években is gabonával birta ellátni a szomszéd államokat, addig most, a lakosság kevesbedése daczára, általános nyomorban tengődik. Fel kell tehát tennünk, hogy e területek jelenleg túlnépesek, míg annakelőtte, a sokkal nagyobb számú lakosság mellett nem voltak azok!

Mindebből csak az következik, hogy a túlnépesedés nem annyira a népesség sűrűségétől, mint inkább az állam culturfokától függ. Sőt még a culturfok sem határozó egyedül, de inkább a culturfok *változása* idézheti elő leghamarabb a túlnépesedést. Ha hanyatlik az államban a cultura, a túlnépesedés beáll, még ha a népesség száma nem is szaporodott.

Az érem második oldalát véve szemügyre, azt látjuk, hogy a munka-termelés óriási lett az utolsó 80 év alatt. A felfedezések, találmányok, s főleg első, — s legfőbb sorban a — gőzgépek egészen új képet adtak az európai világ társadalmának. A gépek ropyant forgalmáról elég felemlíteni, hogy csak Németországban működő gépek öt millió lónak erejét, — s egy ló erejét 24 ember munkaerejével számítva: 120 millió emberi munkaerőt képvisel-

nek! Minden ember mellett tehát lehet vas rabszolga dolgozik, melynek fenntartásához nem kell egyéb, mint — *köszén!*

Tételünket hamar felállíthatjuk a német soczialis bajokat illetőleg. Teljesen igazat adhatunk azoknak, kik e bajok okául sem a túlnépesedést, de ellenkezőleg a *túltermelést* tartják. Túltermelésről ott szólhatunk, a hol a termelésben felesleg van, a hol az illető országban létező munkaerő egy részének igénybevétele is elegendő az életszükségletek termelésére, mely esetben a munkaerőnek felesleges, illetve igénybe nem vett része munka nélkül hever, s ez által kenyeret nem kereshetve, oka lesz az éhségnek s nyomornak.

A túlnépesedés s a túltermelés jelenségei, symptomái tehát körülbelül egyenlők. Mindkettőnél egyező a hatás, az eredmény, de azt az elsőnél a hiány, — az utóbbinál pedig a bőség idézte elő. Az embernél is az ájulás az agynak vérhiányából, s túlvérnességeből egyaránt eredhet.

A túltermelés folytán — mint fentebb jeleztük — beáll a munkás erő-feleslege, s a munkás e helyzetben vagy felemészti megtakarított kis tőkéjét, vagy nyomorban sínylődve, a társadalom ellenségévé lesz. *Németországban* 200,000-re teszik azon emberek számát, a kik koldulnak s csavarognak, s igen sokan pedig a fegyházaknak s börtönöknek válnak szerencsétlen lakóivá, — s mindeképen a társadalom terhére esnek, pedig egy csavargó mindig többbe kerül, mint egy — munkás.

Nem a munkás hiány, hanem magának a *munkának hiánya* teremtette meg a legtöbb cultur-államban a soczialis bajokat. Az új kor új termelési s közlekedési, szállítási rendszere oly bőségesen árasztotta el a népeket áldásaival, hogy a merő nagy bőség miatt a termelés kelendősége megakadt. Igazán az embarras de richesse betegsége lepte meg a társadalmat. Némi ellenmondás látszik ugyan abban, hogy túltermelés mellett nyomor lehessen, de a figyelmes szemlélő tudja, hogy a baj éppen abban áll, hogy azok, kik a felesleges bő termelést produkálták, nem bírják azt értékesíteni, s hogy azok, kik azt szükségelnék, nem bírják megszerezni. E jelenség oka, az újabb felfogás szerint az, hogy az újkor vívmányai csupán csak egy keresetnődnak vált roppant hasznára. Egy gyár mai napság ezer munkással több árút termel, mint annakelotte tíz-, sőt százezer iparos; — s e nagy, s gyors termelés is az új közlekedési eszközök segélyével szerteszéjjel szállíthatók.

A kézműves, kis iparos képtelenné vált a szerzésre, mert keze munkáját alig keresik. De a földművelésnél is hasonló jelenség észlelhető Németországban. A vasutak ugyan nagy kelendőséget okoztak a földiparnak, de mióta a vasuti hálózat óriási mérvben kiterjesztetett, nem egy szakíró panaszkodik, hogy a földművelés, e legfontosabb iparág, mindinkább elveszti vagyonszerző képességét.

A kérdés ezek után nyilvánvaló. Ki nyer tehát a termelési rendszer ez új változásával?

A válasz könnyű: — a *nagyipar* és a *kereskedés*, mely hihetetlen gyorsasággal és kevés erővel hoz létre termelvényeket, mikre azelőtt millió szorgalmas kézre volt szükség. A nagyipar és a kereskedelem túltermelésével szemben áll ma a vegetáló, vagy legfeljebb gyármunkásnak, géptölteleknek beállt kézműves, iparos nyomora, mely állapot tagadhatatlanul társadalmi betegség, szociális baj.

E betegséggel szemben előáll az óhaj, az állam és társadalom kerekét megkenni egy kis „*szociálisztikus olaj*”-jal. És ez óhaj jogosságát elvitatni nem lehet.

Tény az, hogy a mai állam, (majdnem mindenütt) kényszerülve lett szociálisztikus jelleget felvenni és ily irányt követni. Kényszerül kiterjeszteni gondoskodását oly térre, mely azelőtt az egyesek gondozása alá tartozott.

Túlmennek tárgyunk keretén, ha itt az önsegély s az államszocializmus nagy és fontos elve felett kritikába bocsátkoznánk. Az önsegély és az államszocializmus harca folyton tart. Mindkét táborban sok a túlzó, mert míg az előbbi elv bajnokai az államszocializmust a „mechanikai abszolútizmus” világnézetbe való visszahozásnak rajzolja, ¹⁾ visszautasítanak minden állami beavatkozást, s a „Segíts magaden” egyedül üdvöztőnek vallott hit ígéit hirdetik, — addig a másik tábor túlzói megbénítva az egyéni erőt és akaratot, mindent az államhatalomtól várnak. Kétségtelenül itt is a legjobb, a — középut.

Bismarck herczeg körülbelül e középutat választá szociálpolitikai céljainak elérésére. Miután elnyomta a szocializmus kinővéseit, megvalósítani igyekszik annak jogos és méltányos követelményeit. A többi államok is kénytelenek mindinkább több és több tért

¹⁾ Braun-Wiesbaden: „Der Kampf zwischen der Selbsthilfe und dem Staatssocialismus.” Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft. 1883.

foglalni el saját hatáskörük számára a nélkül, hogy az államszocializmus tanát egész ridegen és feltétlenül alkalmazzák. Ez iránynak példái a vasutak, stb. államosítása, a gyáripár törvényhozási szabályozása, a szegények és elöregedetteket segélyező pénztár felállítása, a legújabb *ausztriai* törvény a szerencsétlenül járt bányász- és gyármunkások érdekében stb. stb.

Ugy az egyesek, mint az államnak fejlődése kívánja azt, hogy az individualizmus és szocializmus között, a bizonyos időben kívánatos határvonal megvonassék. Abban áll a praktikus törvényhozásnak is feladata, hogy tudja, mikor, melyik irányban, — az individualizmus vagy szocializmus felé kell lépéseket tenni. Az állami beavatkozás határát nagyon természetesen, igen nehéz megállapítani. Folytonosan hangzik mindenfelől a panaszos követelés, hogy az állam segítsen a szocialis bajokon, de a panaszosok hozzátesszik, hogy a segítség módja kimélje ám az — ipart; — kimélje a földet; kimélje a kereskedelmet. Pedig úgy segíteni a bajon, hogy mindenkinek érdekköre „kimélve“ legyen, teljes lehetetlen. Így alkotni közgazdasági reformot csak úgy nem lehet, mint a kört négy-szegesíteni.

A szocialis bajoknak orvoslására, főleg *Németországra* vonatkozólag legújabbán *Witte* Emil egy eddigelé mások által alig ajánlott módot javasol e napokban megjelent, s e sorokban ismertetett művében. *Witte* a *modern* közgazdasági irányban találja a német szocialis bajok kútforrását. A modern termelési rendszerben, az újkor felfedezéseiben, tanulmányaiban, s legkiváltképen a gőzgépekben, a szállítási eszközökben, a vasutakban. Ez új, hatalmas erők nemcsak egyenlőtlen hatással voltak a különböző hivatású osztályokra, de sőt némely osztályt egyenesen megfosztottak életfeltételeitől.

Ez állítás igazságát nem lehet könnyelműen tagadásba venni, mert az csakugyan igaz, (itt mindig Németországról szólnunk), hogy a gőzgép a kézi munkásnak ártott, a nagy ipar a kis iparost tette tönkre, a kereskedelem pedig a külföld gabnáinak olesó s gyors szállításával a földmívelést fenyegeti.

Az új kor összes vívmányai tehát — a nép hátrányára — kizárólag a kereskedelem és a nagyipar hasznára szolgáltak és szolgálnak, mely ténynyel szemben *Witte* nem talál más módot a segítségére, mint korlátozni a kereskedelem és a nagyipar óriási hasznát.

Megszüntetni a kereskedés és a nagy ipar elsőbbségét, kiváltását.

Nem tagadhatjuk, hogy erős elszántság kell a „gőz és villany” mai korszakában, neki menni az újkor összes vívmányainak, melyekre oly igen szeret hivatkozni a politikus programbeszédjében, s a laikus — toastjaiban. El is nevezik aztán az ilyen elszánt embert reakzionariusnak, philisternek stb., a ki nem áthat vakmerően bünt követni el a fennen magasztalt XIX-ik század szelleme ellen! Pedig korántsem a vívmányok, mint ilyenek ellen, hanem csak az azokkal való *visszaélés* ellen támad fel a többé-kevésbé helyeseltető reactio.

Az államnak Witte egyenesen kötelességévé teszi, minden gazdasági újítást, „vívmányt”, minden — a gazdasági életre nagy befolyással lévő — haladást *megadóztatni*, s pedig annál súlyosabban, minél fontosabb az újítás.

Ez adóra első sorban a *köszönet* jelöli ki, mert a köszén idézi elő in ultima analysi a német szocialis bajok okát, a — túltermelést. Az okoskodás nem is éppen rossz. A köszén és vele a modern gépek alakították át a közgazdasági helyzetet. Minden, a mi a társadalmi életben „modern”, az szoros összefüggésben áll a — köszénnel. S valóban van bizonyos méltányosság abban, hogy a köszén és a gépek segítsenek a német birodalom terhet viselni, s a jelenleg nyomorban sínylődő néposztály sorsán közvetve javítani. A köszénadó egyuttal indirekt megadóztatása a gőzgépeknek, melyek mint győztes versenytársai a munkásnak, kiszorítják őt, s helyébe lépnek. Hanem azért a munkás *fizet* adót; a — gép *nem*!

A gépek elveszik az embertől a munkát, de nem veszik át vele együtt a terhet is! A gépek — írja a „Vossische Zeitung” (1882. 496. szám) vezércikkében — egy nagy részétől a munkás kezeknek elvették a munka alkalmát. Az a pótlás, mit a munka szempontjából, a gépek igénylenek, nem fedezi a támadt hiányt. Ha összegezzük évtizedektől évtizedekig azon munkások számát, kik a gépek által kiszorítottak munkakörükből, könnyen megtudhatjuk, hogy éppen annyi adófizetőnek lett tevékenysége — s így adóalapja — megbénítva, mialatt az állam terhei az általános kultur feladatoknak megfelelőleg, folyton növekedtek. A fejlődés azt hozta magával, hogy az adót fizető munkás helyébe lépett az adót *nem* fizető gőzgép. Az eszme, hogy a termelő munka, mely az emberi kézből az

élettelen gépbe ment át, adó alá vétessék, miként az előbb is volt, — megmutatja az utat, melyen át a társadalmi culturfejlődés hinárljából biztos révpartra juthatunk.

A gőzgépnek azt a kiváltságot adták, hogy míg a munkás az állami s községi terhek mellett, még a sóért, petroleumért, kávéért, húsért, stb. stb. külön adót fizet: — a gőzgép adómentes!

A méltányosság követelménye tehát, hogy a gépeknek e nem igazolt, kirívó elsőbbsége megszűnjék. Ezzel legalább azt érhetni el, hogy az adófizetőt nem egy adót *nem* fizető versenytárs szorítja ki helyéből. Ott, a hol helyes adózási rendszer mellett az ember a géppel kibírja állni a versenyt, meg kell hagyni számára a munkát. Hiszen sok foglalkozási ág van még, melynél a gép s az emberi munka egyaránt produkálhatnak, s bizonyára míg egyrésről senkinek sem jut eszébe, a gépeket a kézi munkával leszoríttatni, — más részről azt sem lehet tagadni, hogy sok esetben győzte le a gép a kézipart, a melyekben, ha a kézipart terhelő adót leszámítjuk, az utóbbi olcsóbb volt az előbbinél, mely győzelmét amaz felett csupán az egyenlőtlen és így méltánytalan adózási rendszernek köszönheti. Ki csodálkoznék ily esetben, ha a munkaadó felcseréli a kéz munkáját az adómentes gép munkájával? De ezen esetekben az új munkaerő jóval drágább az előbbinél, s csak azért olcsóbb tényleg, mert az előbbi tetemes adó sújtja. Az egyenlő s arányos megadóztatása a gépnek és a munkának nem reactiót, de szerinte inkább haladást jelentene a productióban.

A köszénadót Witte kezdetben métermázsánként 20 pfennigre számítja, melyből 100 millió márka jövedelmet jósol. A jelenleg fennálló, s a gépek kiváltságát megszüntetni akaró reformot pedig a következő példával illusztrálja. A német közönséges munkás, családjával együtt fizet körülbelül 50 márka adót. Ehhez még külön 50 márka adót kell számíttanunk községaó, iskolaadó stb. révén. Ennélfogva a német birodalomnak 120 millió munkaerőt magában foglaló gépei évi 6000 mill. márkát képviselvének. A gőzgépeknek egy milliard márkával való adóterhelése nem is volna még túlságos. E számok is mutatják, mily erősen van jelenleg a munkás terhelve, szemben a géppel. Az ajánlott megadóztatás mellett a gépek és az emberi munkaerő között lévő aránytalanság némileg megszűnnék, s az ember a géppel szemben versenyképessé tétetnek.

A köszénadó különben szerzőnk nézete szerint, mint jöve-

delmi adó is igazságos, mert a kőszén majdnem egyedüli fogyasztási cikk, melynek használata a gazdasággal emelkedik. A gazdaság voltaképen nem is áll egyébből, mint egy nagy erősszeségnek uralmából; már pedig a modern cultur-népek gazdasági erejének talán 90 százaléka a — kőszénből ered. Minden ezer márkát, mit a gazdag kiad, a kőszénadó sulyosabban talál, mint azon ezer márkát, mit a szegény az egész éven keresztül felhasznál. Ez adó tehát a progressiv jövedelmi adó jellegével is bír.

A kőszénadó mellett persze, a szegény osztályt oly mélyen és sulyosan terhelő só-adónak meg kellene szűnnie. Ezen esetben aztán kétségtelen az előny, mi a munkás osztályra hárul. Witte a következő példával illusztrálja ezt: Egy elég jó helyzetben élő felső siléziai munkás család évenként felhasznál 20 métermázsa kőszén, melynek adója 20 pfennig adótétel mellett kitesz 4 márkát. Ugyanezen családnak kell ám legalább 75 kiló só, melyért 9 márka só-adót fizet. Ha most az utóbbit az előbbi adó által helyettesítjük, az illető család 5 márkát kimél meg évenként, s a birodalomnak — levonva a 40 millió m. sóadót a 100 millió márka kőszénadóból — meg mindég 60 millió márkája marad jövedelemként, mely aztán esetleg szocial-politikai célokra felhasználható lenne; — mely példa után is ítélve, kétségtelenül nagy előny háramlanék a munkásosztályra.

Hogy a kőszén megadóztatása mellett a gépeket is meg kell adóztatni, az már a fentebb mondottak kifolyása. A kőszénadó ugyan — mint már említettük — a gépekre nézve indirekt adóként jelentkezik, de ez adó a gépeknek csak egy nemére vonatkozik. Szükséges tehát, hogy a kőszénadó mellett más oldalról is legyenek a gépek adóval sújtva. Witte azon elvből kiindulva, hogy a mai kereskedelem hatalma a szállítási-közlekedési mód teljes kifejlődésében áll, s mert épen a szállításra, közlekedésre szolgáló gépek a legfőbb okai a fejlődésnek: — a vasuti s a hajózási közlekedés, s a szállítás megadóztatását feltétlenül szükségesnek tartja. Ez eszmét nem kell bővebben magyarázni, hiszen majdnem minden európai állam használja ez adónemet, a nélkül, hogy ez által a közgazdaság érdekei mélyen lennének sértve.

Ki lehetne mutatni, hogy épen a szállítás, közlekedés adómentessége volt oka a német birodalomban annak, hogy a gazdasági vívmányok több kárral jártak, mint bárhol másutt. A nagy ipar, az

ő óriási növekedését, mely a kis ipart tönkre tette, legfőképp a könnyű szállítási módnak köszönheti. Annak a szállítási módnak, melyet szocialis bajokban szenvedő szegény osztály legkevésbé vesz és vehet igénybe. Ez áll a postáról s a távirdáról is, melyek nagyrészt majdnem kizárólag csak a nagy iparnak és a kereskedelemnek szolgálnak megbeesülhetetlen előnyül.

A legjobb akarat sem foghatná rá Witte adóreformjára, hogy az valami nagyon népszerű lenne. De hát a szocialis bajokat népszerű reformokkal nem is lehet meggyógyítani. E bajok oka a — *túltermelés*, mely egyenlő azzal, mikor az emberi test folyton és folyton tápláltatik, s így túltömve, túltelve van, mi aztán nem egy veszélyes betegségnek válhatik szülő okává.

Németország — s mi tagadás, a legtöbb állam — ily „túltömött” állapotban van jelenleg. A természettan és technika folyton és folyton új meg új vívmányok táplálékaival terhelik meg a társadalmat, mely visszaél a nagy kínálattal. Pedig a mértékletesség itt hasznos gyógyszernek bizonyulna.

Talán semmi sem világítja meg jobban ez állítást, mint a papírpénz feltalálása, s annak használatával üzött visszaélés hátránya. A papírpénz tagadhatatlanul óriási előnye volt az állam közgazdasági életének, de annak *mértéktelen* felhasználása nem egyszer idézett elő már közgazdasági crisist!

A mértékletes használás emeli épen az értékét minden vívmánynak.

Az ablaküveg használata is kellemesebbé, melegebbé s egészségesebbé tette a lakásokat. De a ki azért sohasem nyitja ki az ablakot, arra nézve az ablak nem haszonnal, hanem veszéllyel jár. Ellenmondásnak látszik, pedig csak egymást kiegészítő dolog az, hogy a szobát fűtjük is, szellőztetjük is.

Ily látszólagos ellenmondás, hogy az új kornak különben hasznos vívmányait — megadóztatjuk.

A különböző érdekek kíváncsok harmóniája is egyébiránt Witte mellett szól, s a földművelés, ipar és kereskedelem csak úgy virágozhatnak, ha mindannyi *egyenlő* irányban fejlődhetik. Ezek közül folyton csak az egyiket ápolni, védeni, legyezni, — beteggé teszi a többi, mi megzavarja az érdekek harmóniáját.

Az utolsó ötven év oly óriási nagygyá emelte a nagy ipart és a kereskedelmet, hogy azok már nem szorulnak többé a mester-

ség es fejlesztésre s dédelgetésre a többi foglalkozások kárára. Épen a különböző érdekek harmóniájából folyik, hogy az egyiknek egyoldalu kifejlesztése ártólag hat az egész organismusra.

A nagy értékű s jelentőségű privilegiumok, melyekkel az állam a kereskedelmet Németországban felruházta, annyi tömérdek embert vont a kereskedői pályára, hogy a multkori népszámlálás eredményének kihirdetése alkalmából magok a manchesteri lapok adtak aggodalmaiknak kifejezést. A mesterségesen teremtetett verseny aztán mindenféle machinatiókra készíti még azon kereskedőket is, kik annakelőtte irtóztak volna czégjök ilyenén való bepiszkításától.

A csőd ma már jó üzletté vált. Az ezerféle drágábbnál drágább reklámokat utóvégre is a közönség fizeti meg. Az ily kereskedés, melynek legtöbb erejét a mesterségesen fennálló verseny leigázására kell fodítani: csak félig lehet produktív.

Az eredmény, mit Witte ajánlott adóreformjával elérni vél, még a legkiméletesebb mód mellett is, szerinte már az első évben 300 millió márkát tenne ki, mely nemsokára megközelitené az 1000 millió márkát is.

Összefoglalva okoskodását, ez a következőkből áll: Korunk gazdasági betegsége nem túlnépességből, de a túltermelésből ered. Ez nem a magántőke mai formáján alapszik, hanem azon erőfelesleg, melyet a modern termelési rendszer, főleg a gőzgépek által szolgáltat. Az erőfenntartási törvény szerint nem lehet e bajt más-kép elhárítani, mint hogy elvinni onnét azon erőfelesleget, a hol az a gazdasági életnek árt, s felhasználni azt az összeség hasznára. Ez pedig csak a modern erőeknek, a köszénnek és a gépnek megadóztatásával lehetséges, melyek helyett jelenleg a modern állam az emberi kéz munkáját adóztatja meg, s védi a gépeket, s az ezeket leginkább felhasználó kereskedésnek privilegiumokat biztosít. Ez az igazi oka a szocialis hajóknak, melyet, — minden jelenségeivel együtt — csak úgy lehet megorvosolni, ha megadóztatjuk a modern gazdasági erőket. A legegyszerűbb és legtermészetesebb megadóztatási módja a modern termelési eszközöknek, a köszénadó és a szállítás-közlekedés adója. Mindkét adónem igazságos s czélszerű. Ezek tulajdonképen csak a fányűzést és a kereskedelmet terhelik, de ezt is csak oly mértékben, hogy a szolid, realis kereskedések a szocialis viszonyok egészségesse tétele mellett, inkább nyernek,

mint vesztenek. Az érintett adók hozadéka kevesebb ingadozásoknak van kitéve, mint egyéb adóké.

Igénytelen véleményünk szerint is e reform kétségtelenül egészséges társadalmi viszonyt van hivatva létesíteni Németországban, hol a szocialis kérdés a munkás munkakérésének kérdése. E kérdés észszerű megoldása sürgős szükségkép áll azok előtt, kiknek a közélet alakításához szavuk van.

Az nem áll, mintha a német munkásosztály már természeténél fogva communista s forradalmár lenne. A német munkásnak van érzéke a tulajdon-, s a jog iránt, szeretetett az egyéni erővel, vagy örökség útján. Távol van tőle a vagyonfelosztási gondolat, csak ne sértsék meg öntudata azzal, hogy az ő egyedüli vagyona munkaképessége, a társadalom előtt nem számít.

Az sem áll, mit igen szeretnek a német munkásokra ráfogni, hogy könnyen hagyja ott hazáját, s kivándorolni szeret. Hiszen a kivándorlás korántsem fekszik a német jellemében! De különben is, mit ad a „német haza“ a német munkásnak?! Követelni követel tőle szeretetet, ragaszkodást, vért s életet, — és ennek fejében egy egész életen keresztül — adókat.

Igaz, hogy a munkaképtelen szegényekről elismerésre méltólag van gondoskodva, de nincs figyelem a *munkaképesekre*.

Az „Allgemeines Landrecht“ (II. rész, 19 czim) elrendeli ugyan, hogy a kiknél csak az eszköz s az alkalom hiányzik, hogy magát s családját fenntarthassa: az a neki megfelelő munkára utasíttassék. E jóakarat azonban csak akarat maradt; az is csak a — papíron.

Minél inkább elismeri azonban a társadalom e kérdés fontosságát, s minél inkább irányul a törekvés e kérdés megoldására, annál több s több eltérő utak, s módok ajánltatnak, melyek a czéltől inkább távolabb visznek. Be kell látnia a német közélet intézőinek, hogy a szocialis bajok oka, az állam hamis és félszeg magatartásában áll, szemben a modern termelési eszközökkel! Amíg ezt az alapját a betegségnek meg nem szüntetik, hiába való küzdelem lesz, a betegségek egyes symptomáit orvosolni.

Nem mesterséges eszközökkel lehet a német munkásosztályon segíteni — jól írja Witte — mert ez felesleges is, ártalmas is. Csak

döntessenek le azon előnyök s privilégiumok, melyek jelenleg a munkásosztály kárára, s mások javára ok nélkül fennállanak; — szűnjék csak meg a tőkének kiváltsága, s emeltessék csak a munkás *legalább* is egyenlő rangra a lelketlen géppel: — a német szocialis bajok orvoslása sorainkban ismertetett adóreform alapján, s vele az egészséges közgazdasági viszonyok megteremtése, kétségen felül áll!

DR. FENYVESSY FERENCZ. *)

---

*) Nem osztozunk szerző s az általa ismertetett német író nézeteiben, azonban nem tartottuk feleslegesnek, hogy a nagy szocialis kérdés e sajátos megoldási kísérlete is ismertetve legyen közlönyünkben.

Szerk.

A MAGYAR GAZDÁK BANKHITELKÉPESSÉGE.

A magyar gazdának roppant csekély hitele van az angol, francia, német, vagy amerikai gazdához viszonyítva. Ezek a legtöbb esetben bankhitelképesek, a magyar gazda nem az. Tekintve a bankhitelképeségre vonatkozó uralkodó nézeteket, nagyon merész kívánságnak is tetszhetik, hogy a magyar gazda bankhitelre aspiráljon. Pedig hát a dolog nem oly absurdum, mint a milyennek első tekintetre látszhatnék.

A banktörvény szerint a budapesti igazgatóság van hivatva a hiteleket megállapítani az egyes cégek részére, a magyar állam egész területén. Attól bizony ne várja senki, hogy a hitellajstromokba a gazdákat is felvegye derűre-borúra.

De hát helyes-e az, hogy kilencz budapesti kereskedő határozhasson a felett, hogy ki lehessen bankhitelképes az egész országban? Bizonyára nem.

És ha így nem mindenben illetékes kezekbe van letéve a jog, hogy határozzanak a bankhitel felett, ama néhány ember nézete nem is lehet irányadó a tekintetben, hogy ki részesíttessék, ki ne, bankhitelben.

Nézetünk szerint, a törvényhozás nem azért ruházta a *jegy-monopoliummal járó roppant nagy üzleti hatalmat* egy részvénytársaságra, hogy ez kilencz embert a hitel korlátlan urává tegyen az egész országban; hanem megadta e monopoliumot azért, hogy az abból nyert eszközökkel *olcsó bankhitelt nyerhessen mindenki, aki arra érdemes.*

Az lehet hát csak a kérdés, képzelhető-e, valóság-e, hogy vannak Magyarországon gazdák, a kik bankhitelre érdemesek. Hogy vannak és lehetnek, ki vonhatná ezt kétségbe? ... Elvben tehát a gazda nem lehet a bankhitelből kizárva. És ha nincs kizárva, akkor

azon kell lenni, hogy a *gyakorlatban is megvalószék mindezen gazda részére a bankhitelképesség, a kit. ez méltán megillethet.* Egy év lefolyása alatt határozni kell az osztrák-magyar banknak a felett, hogy minő módosításokkal kérje a törvényhozástól szabadalma meghosszabbítását. Most tehát nemcsak jogos, hanem a tényleges viszonyok által indokolt is, hogy a gazdaközönségnek azon része, mely a bankhitelképességre igényt tarthat, e jog megadását requirálja is a maga részére. És a bank ezzel szemben nem követelhet mást, mint azt, hogy ama jog oly feltételekhez köttessék, a melyek elegendő biztosítékot nyújtanak az iránt, hogy a bank nem fog megkárosíttatni.

Midőn tehát elvi akadály nem forog fenn a bankhitelképességnek a gazda számára leendő megadása tekintetében, a feladat csak az : hogy a kellő garanciákról történjék gondoskodás. Ennek meghatározása már technikai feladat. Mindenekelőtt is meg kell követelni, hogy az illető gazda pontos könyveket vigyen, a melyekből vagyoni állása világosan kitünjék ; s aztán oly rendezett viszonyokkal kell birnia, hogy fizetőképessége iránt kétség ne foroghasson fenn.

Mivel pedig a bankhitel rövid időre adatik, tartozzék a gazda, ha megkívántatik, már előre is kijelölni azon jövedelmi forrást, a melyből lejáró tartozása kifizetésére a pénzt előteremtheti. Ez más szóval annyit jelent, hogy az értéknek, a melyből a váltó ki fog fizettetni, tényleg már meg kell lenni gazdaságában, úgy hogy a váltót áruváltónak lehessen tekinteni ép úgy, mint azon kereskedő váltóját, aki társának a váltót a vett portékáért fizetés gyanánt adta.

Ezen elmélet gyakorlati alkalmazásánál önként értetődőleg bizonyos latitude-nek kell lenni fenntartva azok számára, a kik egyfelől az illető gazdának a hitellajstromba való felvételénél, másfelől az egyes benyújtott váltók leszámítolásánál határozatot hozni hivatva vannak. E latitude a gyakorlatban azt jelenti, hogy az illető fiókgazgatóságának oly kiterjedt hatáskörrel kell birnia, hogy a hitelek engedélyezésénél tekintetbe vehessen minden oly momentumot, a mely a fizetőképességre nézve befolyással lehet. S ezt már nem is lehet paragrafusokban kimeríteni. E kérdést egyébiránt alantabb a bankszervezet reformjánál kifejtem. Itt előbb azt kell

indokolnom, hogy mért szorul a magyar gazda a bankhitelre s mért nem elegendő számára a jelzáloghitel.

A jelzáloghitel megszavazásánál, éppen mivel az hosszú időre szavaztatik meg, a gazda személyében rejlő tőke, az ő szorgalma, takarékosága, ügyessége egészen számításon kívül esik, mert az üzlet legombolyítására szükséges hosszú idő végét a gazda legtöbb esetben el sem éri. S mivel a személyben rejlő garancia elesik, azzal együtt elesnek azon értékek is, a melyeket az illető gazda vagy utódai elkölthetnek. Ezért a megszavazott hitel mindig csak egy kis részét képezheti azon értéknek, a melyet az illető gazda jelzáloggal terhelni akar. Sem instructio, sem gazdasági épületek, de még a roppant értéket képviselő fakincsek sem fogadtatnak el fedezeti alapul. Ugy hogy a gazda jelzáloghitellel vagyonának *egy ötöd részére* is alig kap kölcsönt. A nagy jövedelmet hajtó intensív gazdálkodásra való átmenetelről ily körülmények közt álmodni sem lehet.

A gazdának tehát épugy szüksége van személyes hitelre, mint más üzletembernek, aki éppen vállalkozási szelleme által tudja megtermékenyíteni a tőkét.

Vegyünk csakegy-két esetet a gyakorlati életből. X. gazdának nagy *kendertermése* van, melyet gőzgéppel szeretne munkálni. Ha nincs személyes hitele. ily gépet nem is vehet, mert jószága jelzáloggal már meg van terhelve. Pedig üzleti könyveivel kimutathatja, hogy a gép árát kifizetheti, mihelyt kendertermését értékesítheti. A gépgyáros távol lakik tőle s nem ismeri; váltóra is hajlandó volna ugyan a gépet eladni, de csak oly feltétel alatt, ha a gazda acceptjét honorálja a bank. De ha a gazda aláírására nem adnak semmit, a vételből sem lesz semmi. A gazda kénytelen termését drága kézi erővel kidolgoztatni, így tiszta jövedelmének jó része veszendőbe megy s marad minden a réginél. Ez a tényleges helyzet. Az újítás abból állna, hogy a gazda kieszközölhetné üzleti könyvei alapján a hitellajstromba való fölvételt. Ekkor egyszerűn megírhatja a gyárosnak, hogy acceptje készpénzzel egyenlő; a váltót a gyárosnak csak girálni kell s az a bankban a rendes discontón leszámíttatik. A gazda így megkaphatja a gőzgépet, kendertermését azzal kikészítheti s még lejárat előtt el is adhatja, úgy hogy mire váltója lejár, ki is fizetheti. S e mellett többféle hasznót érhet el. A gőzgépnek időközben gazdaságában más célra is hasznát veheti,

esontzúzásra, a rendelkezésre álló korlátolt kézi munkaerőt, mely különben le volna kötve, másfelé használhatja, például trágyázásnál: s ekként *egész gazdaságát magasabb színvonalra emelheti.*

Mindez a bankhitelen fordul meg. S ez nem egy elszigetelt eset, hanem ilyen ezer meg ezer előadja magát. Ha a gazda tudja azt, hogy a számára is megnyílnak a bank pénztárai, akkor *ejéssz üzleti tervét* mindjárt máskép csinálhatja, mint ha acceptje nem tekintetik bankképesnek. Az okszerű gazdaságban roppant nagy szerepet játszik a készpénz. Egy jószág, mely elégtelen instructió mellett alig jövedelmez valamit, kellőkép instruálva tizszeres tiszta jövedelmet is adhat. Ezt a tanult gazda mindjárt az üzleti terv készítésénél kiszámíthatja. Ha a pénzhiány nem akadály, akkor intensívvé lehet tenni a gazdaságot. *Az intenzívebb gazdálkodás több kéznek ad munkát és keresetet s az egész környezet gazdagíthatja.*

Erre is hozok példát. Y. gazda idáig csak magtermelést üzött, s azt is igen primitív módon, mert nem volt pénze arra, hogy földjét jobban megmunkálhassa. Volt egy nyomásban 10 hektáron őszi búzája, egy másik nyomásban 5 hektáron rozs és 5 hektáron tavaszvetése: árpa, kukoricza stb., 10 hektárt pedig ugarnak hagyott, s ez kepezte a harmadik nyomást. Intenzívebb gazdálkodást nem mert folytatni, mert nem volt ahhoz való ereje.

Azon a vidéken a len pompásan megterem, kedve volna tehát instructióját szaporítani s az ugar felét lóhere után *lenmagot rmeleésre* fordítani. Üzemterve a tett kísérletek után rávezette, hogy egy hektáron legalább is 10 hl. lenmagot nyerhet, melyet métermázsánként 10 frtjával értékesíthet, s még azonkívül a len szárát is értékesítheti hektáronként legalább 20 frtjával. Bruttó jövedelemként tehát az ugarba ment föld feléből, mely eddig ugyszólván semmit nem jövedelmezett, kihozhat 12 hl., vagy 756 kilogramm lenmag után hektáronként 75 frt 60 krt és 20 frtot a lenszárakból, — együtt 95 frt 60 kr; s az öt hektáron 478 frtot.

De hogy üzlettervében ezen változtatást keresztülvihesse, vásárolnia kellene egy pár ökröt 200 frton, egy extirpatort 100 frton s egy vasgyűrű-hengert 100 frton. Összesen tehát 400 frtot kellene kölcsön vennie. Ha a pénzt olesó kamatra megkaphatja, a terv valóssággá lesz. A vidéki pénzintézet hajlandó is volna neki a pénzt megadni, ha tudja azt, hogy a váltót a bankfiókban nyereséggel viszleszámíthatja. De most erre nincs kilátás, a bank a gazda

aláírását nem veszi semmibe, csak a pénzintézet aláírására ad valamit; de ez az egy aláírás neki nem elegendő. A vidéki pénzintézet a váltót csak egy más vidéki pénzintézetnél escomptirozhatja, 8 kamatnál olcsóbban nem; tehát ha azt akarja, hogy a váltón még nyeresége legyen, legalább is 9 kamatot fog kérni a gazdától. Így az a tény, hogy a gazda acceptje nem bankképes, ha a bankkamatláb 4%, és egy százalék a vidéki intézet haszna, négy százalékkal, ha 4½, három egy félszázalékkal megdrágítja a hitelt számára.

A drága pénz a gazdát meggondolóvá teszi s marad minden a régienél. De *mihelyt a gazda acceptje bankhitelképes, a haladásra az ösztön meg van adva s a gazda, a kinek harmincz hektár földje van, a következő évben már 478 frttal többet fog produkálhatni, mint termelhetett addig, míg aláírása nem volt bankhitelképes.*

És ez nem vérmes számítás, mert az üzentervnek úgy kell előirányozva lenni, hogy „in the long run” csak kellemesen lehessen csalódní, azaz, a jövedelem lehet több, de nem kevesebb.

És itt még nincs is megállapodás, mert a lenzalma hektáronként itt még csak 20 frttal van számításba véve, tudniillik fel van tételezve, hogy a gazda ezt azon módon nyersen eladja a legközelebb eső lenkikészítőnek. Azonban csakhamar rájön a gazda, hogy a lenzalmát jobban is lehetne értékesíteni, ha azt maga kiáztatja és ki-dolgoztatja.

De ha gazdasága üzentervébe már ezt a pozitíot is be akarja venni, akkor a következő évben mesterséges lenáztatót kell készítenie s lentörögépet vennie, és szalma helyett kikészített lent eladnia. Olcsó bankhitel mellett erre is könnyen rá szánhatja magát. A lenzárakból ekkor hektáronként 40 frttal, öt hektáron tehát 200 frttal több bruttó jövedelme lehet. A bankhitel által elért haladás az előbbeni állapothoz képest e 30 hektárral bíró gazdánál most már 678 frttal nagyobb termelési eredményre vezetett.

Azután rá fog jönni ez a gazda arra is, hogy voltaképen nem egészen okszerű neki a lenmagot eladni, okosabb dolog lesz, ha a magot olajjá ütteti, és az olajpogácsát etetésre fordítja. Most tehát be fogja venni ezt is üzentervébe. S ekkor *egész gazdaságát át fog alakulni. Előtérbe fog lépni a hus és tejtermény előállítás a magtermelés mindinkább háttérbe fog szorulni. S az így elérhető többet már ezer frtot is meghaladhat.*

Ha tehát a gazda bankhitelképességet nyer, akkor néhány

év alatt azon a földön, a mely most holdankint brutto alig jövedelmez 20—30 frtot, képes lesz 100—200 frtot előállítani. Igaz, hogy e mellett a regie-költségek is roppant nagy mértékben fognak szaporodni, de azért tiszta jövedelme is legalább három-négyszer akora lesz, mint volt idáig.

Ami a *regie-költségek szaporodását* illeti, ezeknek legnagyobb része a *környék javára* válik. Egy hektár lentermesztésénél a trágyaszórás, szántás, boronálás, vetés, gyomlálás, tépés vagy aratás, maglehtántás vagy cséplés, stb. annyi munkás kezet foglalkoztat, hogy ezekre már a termelési költségnek körülbelül felét kifizeti a gazda. Aztán az áztatásnál, törésnél szintén sok pénz kimegy a köz-nép közé; hasonlólag az olajverésnél. Olajütőt legczélszerűbb több kisebb gazdának együtt, szövetkezet útján felállítani. S maga az ily szövetkezet is igényt tarthat bankhitelre.

De az már most a kérdés, hogy *ki legyen illetékes a hitelképességet megítélni?* S e kérdés a *bankszervezet reformjához* vezet minket. A váltócensurokat most az ipar és kereskedelmi kamarák hozzák javaslatba s a kinevezés az igazgatóság, illetőleg a főtanács által történik. A gazdaközönség a maga embereit még be sem ajánlhatja. E helyzetet is változtatni kellene. Arra, hogy a *mezőgazdasági érdekek is képviseltetést nyerjenek a bankban, szükséges volna vagy a gazdasági egyesületeket újjászervezni, vagy mezőgazdasági kamarákat felállítani*, és ezeknek a szavát is meg kellene hallgatni akkor, midőn az forog szóban, hogy ki képviselje a mezőgazdasági érdekeket a bankban.

És nemcsak a központban, hanem a *vidéken* is kellene oly közegeknek lenni, akik a hiteligények kielégítésénél a gazdák érdekében befolyhatnak. E végből szükséges volna, hogy a *bank szervezetét sokkal nagyobb mértékben decentralizálják*, mint a hogy az most van. Az igazgatóságok hatáskörét a vidéken ki kellene szélesíteni. Minden bankfióknak részben önálló igazgatóságot kellene adni, mely a számára kijelölt területen az illető fiók részére a budapesti igazgatóság által megállapítandó dotációból meghatározni az igénybe vehető hitelt az egyes czégek és személyek részére. Most e jog az osztrák-magyar bankról szóló törvény 40. czikke értelmében a budapesti igazgatóság hatáskörébe esik. Önként értetődőleg a változtatásnak megfelelőleg a *birálók kinevezésére is ki kellene terjeszteni a helyi igazgatóságok kinevezési jogát*. S a vidék gazdasági

egyesülete lehetne hivatva arra, hogy a censorok kinevezésére az ipar és kereskedelmi kamarával együtt a candidacziót megtegye. Akkor aztán a váltócensorok között a mezőgazdaságnak is volna legalább egy képviselője minden bankfiókban.

Hogy pedig a bank az irányában támasztható hiteligényeknek megfelelni képes legyen, a Magyarország részére rendelkezésre bocsátott összeg tekintetében azon határozatot kellene az új szerződésbe foglalni, hogy a *magyarországi jegyforgalomnak megfelelő ércalap* (quota-szerű arányban különválasztva) a *budapesti főintézetnél őrizendő*, s illetőleg az egyes magyar fiókok közt a dotacziók arányában osztandó fel és a bank köteles érzékszletét oly arányban növelni, amint a szükség megkívánni fogja; amit természetesen könnyen eszközölhet, mivel a jegykibocsátás monopoliumát az egész magyar korona területén továbbra is megtarthatná, s a 84. cikk zárpontja úgy is kimondja, hogy „ha a tapasztalás azt mutatná, hogy a megállapított csak bankszerűleg fedezett bankjegymennyiség elégtelen, a bank jogában áll, tényekkel indokolandó javaslatait a kormányok elé terjeszteni és azoknak alkotmányos tárgyalását kívánni.”

Igaz, a magyarországi üzletnek a jelzett módon való kiterjesztése és önállósítása némileg növelné a bank regie költségeit. De ezen költségek bőségesen megtérülnének az által, hogy *minden egyes bank fióküzlete igen jelentékenyen emelkednék*, s a nagyobb forgalom önként értetődőleg többet is jövedelmez. Nehézségek tehát ebben az irányban nem merülnének fel a részvényesek részéről sem, mivel azok is csak örömmel láthatnák a banküzletnek a jelzett módon való kiterjesztését.

A gazda bankhitelképessége mellett a *jelzáloghitel* is fontossággal bír. S itt az a kérdés merül fel, vajjon az osztrák-magyar bank megtartsa-e továbbra is jelzáloghitel üzletét, s ha igen, szükséges-e e tekintetben és minő változtatás. Igaz, a jegybank üzlettel a jelzáloghitelüzlet nem nagyon összeegyeztethető. De ha már egy banknak olyan kiterjedt jelzáloghitelüzlete van, mint az osztrák-magyar banknak, ezt megszüntetni nem volna opportunus. Ha pedig megmarad a bank jelzáloghitel üzlete, ezt is dualistikus alapon a banknak Magyarországhoz való állásával összhangban kell újjászervezni.

A magyarországi jelzálogüzletet külön kellene választani az osztrák jelzálog üzlettől, úgy, hogy a magyar kölesünökről kiállított záloglevelek a budapesti igazgatóság-hatásköre alá tartozzanak. Azért tehát a jelzáloghitel alapszabályait is egészen át kellene dolgozni. Az üzletvezetés nem maradhatna többé a főtanács kezében, hanem meg volna osztandó a bécsi és budapesti főigazgatóságok közt. Központosítva legfeljebb a bankzáloglevelek kiállítása maradna.

MUDRONY PÁL.

SZABADALMI JOGUNK REFORMJA.

Midőn 1876. aug. 29-én a német szövetségstanács határozata következtében a szabadalmi ügynek törvény útján való szabályozása céljából összegyűlt értekezlet első ülését tartotta, az első kérdés, melyet a megjelent szakértőknek megvitatás végett előterjesztettek az volt, vajjon javasolandó-e egyáltalán az, hogy a találmányok törvényesen védelmeztessenek? A kérdés feltevése nem volt okadatolatlan. Németországban már a hatvanas évek elején elkezdődött az izgatás e szabadalmi jog engedélyezése ellen. És ez izgatás 1864-ben azt eredményezte, hogy Poroszország az akkori német szövetség által az egyes államoknak véleményezés végett szétküldött javaslatokra azt válaszolta, „hogy kereskedelmi és iparos köreinek megkérdezése után meggyőződött, hogy az ipar jelen állása mellett nem szükséges a felfedezési igyekezetet szabadalmak által előmozdítani.” Iparos körökben a porosz miniszter e nyilatkozata természetesen igen különböző fogadtatásra talált s az iparkamarák azon gondolkodtak, mint lehetne a szabadalmakat esetleges eltörlésük esetén pótolni s nemzeti s nemzetközi jutalmazó alapok létesítését kezdték javasolni.

Egy tekintélyes szakember, Boehmert tanár, ez időben joggal mondhatta, hogy nincs jobban megtámadott ipari intézmény a találmányi szabadalmaknál. Egész serege támadt azoknak, kik hivatkozva Franciaországra, Északamerikára és Angliára, igyekeztek kimutatni a szabadalmak tarthatatlanságát. Pedig épp ez országokban akkor kezdődött meg a mozgalom a szabadalmi ügynek nemzetközi alapokon való szervezése végett s az angol parlamentnek a szabadalmi ügy reformjainak előkészítése céljából kiküldött egyik bizottsága a kérdés felvetése után egyhangulag azzal válaszolt, hogy okos embernek eszeágában sincs, hogy a szabadalmak által-

mas voltát vitassa s hogy a szabadalmak csak ítéletnapkor fognak megszűnni.

A szabadalmi ügy ellenzését aztán végképen elhallgattatta a sok vajadás után végre Bécsben 1873-ban összeült szabadalmi congressus. E congressus első határozata volt legnagyobb részt az oka, hogy midőn a fentebbi kérdés a német javaslatot előkészítő bizottságban alapkérdésként felvetetett, csak egyetlen egy felszólaló akadt, a ki a szabadalmi védelmet feleslegesnek tartotta, s hogy a védelem szükségességét a bizottság minden szavazattal ez egy ellen elismerte. Nem hoztak fel ez egy szavazónak véleménye ellen egyebet, mint a bécsi congressus első határozmányát.

A bécsi congressus ugyanis kimondotta, hogy a találmányok védelme minden civilisált ország törvényhozása által megadandó. E határozatot a következőkkel indokolták: Minden polgárosodott nemzet jogi érzülete megköveteli a szellemi munka védelmét. De eltekintve e jogérzettől, szükséges a védelem ipari szempontból is. A találmányi szabadalmazás ugyanis, feltéve, hogy a szabadalmak leírása teljesen közzétételik, az egyetlen, gyakorlatilag is hatékony módja annak, hogy az új technikai eszmék idővesztés nélkül általánosan ismeretessé váljanak s az ipar fejlődését előmozdítsák. Azonkívül a szabadalmi védelem a feltaláló munkáját hasznos hajtóvá teszi, s ilykép a hivatottakat arra ösztönzi, hogy idejüket s képességeiket új és hasznos technikai módszerek és berendezések létesítésére fordítsák, s a tőkéseket pedig a feltalálóknak saját érdekek szemmel tartása mellett való segélyezésére csábítja. A szabadalmak tárgyát képező találmány leírásának kötelező teljes közzététele tetemesen csökkenti azt a költséget, melyet annak meghonosítása különben okozna, s a mellett a gyári titok, mely a technikai haladás legmegátalkodottabb ellensége, nem tartható fenn s mindenkinek rövid időn közös tulajdonává válik. Fejleszti még az ipari tevékenységet is, mert a tapasztalat bizonyítja, hogy a szabadalom birtokosa igyekszik találmányát minél előbb életbeléptetni, s a rationalis szabadalmi törvény az országba csalja a feltalálókat, mert a jó törvény mellett munkájuk kellő védelmet talál.

Ezek voltak a bécsi congressus indító okai, midőn a találmányok védelmét szükségyszerűnek jelentette ki s ezeket az okokat hozták fel akkor, midőn az 1878-iki párisi szabadalmi congressuson a kérdést ismét felvetették. Ez indító okok mindenütt hangsúlyt

fektetnek a köznek érdekére, és ezt tekintik mértékadónak. És e közérdek, mint láttuk, valóban megkívánja a szabadalmi védelmet. Igaz, hogy ez a védelem korlátozással jár. De ez a korlátozás nem olyan, hogy gátlólag hatna az ipar fejlődésére. Éppen olyan a viszony, mint az írói tulajdonjog megvédésénél. A szellemi mű szerzője jogának védelmét nem azért létesítették, hogy írókat és művészeket teremtsenek. Csak kiadókat akar ez a védelem szerezni az íróknak s a művészeknek, s ekkép akarja fejtegetni a szellemi termékenységget. A szabadalmi védelem sem akar feltalálókat teremteni. De biztosítani akarja az iparnak azt, hogy a találmány tényleg foganathávéttessék s hogy bizonyos idő múlva közkinccsé válják. A tehetséges, de pénzzel nem rendelkező feltaláló találmányának csak a rationális törvény alapján kiadott szabadalom ad értéket, s csakis a szabadalom ad ösztönt az ipari országokban a kapitalistának arra, hogy pénzét a találmány kiaknázásába fektesse. Angliában, Franciaországban, Északamerikában, Belgiumban mesés összegek vannak befektetve a szabadalmakban, s hogy többet ne említsünk : az északamerikai Egyesült Államok szabadalmi biztosának 1876-iki jelentése szerint az Unio ipari érdekeinek kétharmada szabadalmakon alapul, s az iparvállalatokban elhelyezett tőkék kilencz tizede szintén a szabadalmakra való tekintettel adatott ki ipari célokra.

Nem akarjuk ezuttal felsorolni a szabadalmi ügy ellenzőinek érveit. Fejtegetéseink folyamán lesz még alkalmunk azokra, ha nem is említjük fel külön-külön, reflektálni. Csak a szabadalmi törvény ellenzőinek azon ellenvetésére akarunk még utalni, hogy az ipar mai fejlettsége mellett nem szükséges a feltalálásra ösztönt nyújtani. Azt állítják ugyanis a szabadalmakuak ez okból ellenkezői, hogy minden felfedezés természetszerűleg következik az eddigiekből s hogy a legfelforgatóbb találmány is az előbbi tudományos felfedezések s gyakorlati módosítások eredménye, a melyet bárki is feltalálhatott volna. Szerintök talán a fejlődés folyamán a megfelelő felfedezés is mindig kell, hogy megjelenjen. E felfogás megvon a feltalálótól minden jogot, eltagad tőle minden érdemet, a melyet megjutalmazni kellene. Nem veszi figyelembe, mennyi kísérlet lesz hiábavalóvá, míg a találmány sikerül, elfelejti, hányan vesznek el, míg egynek genialis eszméje, hosszú fáradozások sikere, levonja az eddigi felfedezéseknek egyik újabb consequentiáját, s tekinteten kívül hagyja, hogy a mostan elért sikerek nem képezik az emberiség

haladásának támpontját, hogy a mint az emberiség eddig fejlődött, így ezután is kell haladnia s hogy ebben a haladásban nincs sehol megállapodás. A kik pedig e haladást ismét egy lépéssel előbbre viszik, sohasem közönséges emberek. Az emberiség culturájának betetőzésén fáradoznak a feltalálók. Hatalmas eszmék öntudatra emelkedése nem véletlen soha, hanem mindig szorgalom gyümölcse. És ha elismerjük azt a jogot, mely szerint az író gondolatait, a művész eszményét tulajdonának tekintheti, mennyivel inkább tulajdona a feltalálónak találmánya, melyet értékesíteni sokkal könnyebb, mint a műtermeket. Nem vitatjuk hosszan, hogy elismerhető-e a találmány, mint tulajdonjog, de felelmitjük, hogy az 1878-iki párisi szabadalmi congressus az általános kérdések eldöntésénél első határozatában kimondta, hogy a találmány tulajdonjog, melyet a magánjog nem létesít, hanem csak szabályoz. ¹⁾

Tekintsük azonban bármint a találmányok védelmének kérdését, akár közgazdasági, akár ethikai, akár jogi szempontból, a védelem szükségét nem fogjuk eltagadhatni. Még ha elismernők is jogosságát annak a nézetnek, mely szerint a feltaláló joga nem tulajdonjog, mert a tulajdon eszméjével a szabadalomnak közgazdasági szempontból szükséges időbeli határozománya s egyéb korlátozásai ellenkeznek, annyit el kell mindenesetre ismernünk, hogy e jog a tulajdonjoggal egyenlő értékű és hatályu. Jogbölcseészeti alapja ugyanaz, mely a tulajdoné: a munka s minden nemzet jogi érzületében mélyen meggyökerezett az az öntudat, hogy minden munkának gyümölcsét az, és kizárólag az élvezze, a ki a munkát teljesítette. Nemcsak politikai intézmény tehát a szabadalmi védelem, hanem a nemzetek jogérzetén alapuló jogszabály.

De nemcsak theoretikai fejtegetések mutatják a szabadalmi védelem jogosultságát. A gyakorlat, a tapasztalat is mutatja, hogy iparos ország el nem zárkozhatik előle. A világ minden iparüző államában fennáll a védelem s általános az a vélekedés, hogy az közrehat az ipar emelésére. Eltekintve a Balkán félsziget némely államától, (Törökországnak 1880 óta van szabadalmi törvénye) s a csekély ipart űző Hollandiától (mely coloniái számára a csak nem-

¹⁾ *1-e Résol.* Le droit des inventeurs et des auteurs industriels sur leurs oeuvres, ou des fabricants et négociants sur leurs marques, est un droit de propriété; la loi civile ne le crée pas: elle ne fait que le réglementer.

rég hatályon kívül helyezett szabadalmi törvény érvényét fentartotta,) egész Európában csak a svájcei köztársaság nem ismeri el a szabadalmi védelmet. Itt is megindult a mozgalom ily szövetségi törvény létesítése iránt, de a nép tömege ellene szavazott s az indítvány 156,000 szavazattal 141,000 ellen megbukott. Az 1883. október 24. és 25-én tartott zürichi szabadalmi congressus, — melyet a zürichi kiállítás alkalmából s azért hittak össze, mert nem lévén szabadalmi védelem, a kiállításra új találmányokat csak igen kevesen küldöttek, szintén kimondta a szabadalmi védelem szükségét, sőt Solothurn canton már 1881. óta osztogat szabadalmakat. Svájc, mint kis ország, a melynek nincsenek szorosan körülhatárolt iparágai, igen jól megél szabadalmi törvény nélkül, mert büntetlenül utánozza a külföldi találmányokat s értékesíti a helvét piacon. A francia állampolgárok azonban már megszerezték Svájcban az 1882. február 23-iki államszerződés útján azt a jogot, hogy találmányuk védelem alatt álljon, az angolok pedig az által akarnak ily szerződést a britt alattvalók számára kieszközölni, hogy a svájcei technicusoknak a gyáraikban való tanulmányozást semmi áron meg nem engedik.

A szabadalmi törvényhozás történeti fejlődése is a találmányok védelmének szükségességét mutatja. A szabadság érzete hozta létre. Az a mozgalom, mely megdöntötte a vásárolható, örökölhető előjogokat, előjogot létesített a feltaláló részére, jutalmául azon haszonnak, mely a találmányról az emberiségre hárul. A találmányi védelem szülőföldje Anglia, mely ipari téren már századok óta viszi a vezető szerepét. Általán az 1623. évi parlamenti törvényre (21. James I. c. 3.) vezetik vissza a szabadalmi védelmet. De már Godson kimutatta, hogy a common law alapján is joga volt a koronának, hogy bizonyos időre mindenkinek adhasson szabadalmat, a ki új hasznos ipart vagy szerszámot talál fel, vagy honosít meg. Már 1566-ban osztogattak szabadalmakat, és pedig oly bőkezűséggel, hogy a parlamentnek közbe kellett lépnie, s a korona s a népképviselőt épp e kérdésben vívták Erzsébet és I. Jakab idejében a legelkeseredettebb harcaikat. A monopolok s kiváltságok, melyeket a korona félszáz év alatt kiosztott, daczára annak, hogy a főtörvényszék döntvényei oly magyarázatot adtak a common lawnak, mely szerint a korona iparügyekben nem adhat monopolokat, mégis úgy elszaporodtak, hogy a fentebb említett törvény (az 1623-i Statute of Monopolies)

megszüntette az eddig adott összes kizárólagos jogosítványokat, kivéve a feltalálóknak adott szabadalmakat, melyek 14, illetőleg 21 évig érvényben maradhattak. Együttal e törvény körvonalozta a korona-jogát, mely szerint ipari találmányokra (any art of manufacture) adhat szabadalmat, de nem adott a feltalálónak igényt a szabadalomra, hanem a korona belátására bízta annak megadását, a nélkül, hogy királyi kegyelemnek tekintette volna a patent-osztogatást. És a gyakorlat már korán megállapította azt az alapelvet, hogy a feltaláló bizonyos formaságok teljesítése után megkapja a szabadalmat, mert önálló, életreképes nemzeti s a többi országokét túlszárnyaló ipar létesítését tekintették a szabadalomadás céljának. Észak-Amerikában, melynek ipara már akkor fejlődni kezdett, felfogták a szabadalom hatásos voltát, s az 1614-ben Massachussets által elfogadott törvénykönyvben (Body of Liberties) kimondták, hogy monopol meg nem türnek, csak a hasznos ipari találmányokét, s azt is csupán rövid időre. Ily tartalmu törvényt hozott 1715-ben Connecticut is. Az anyaországtól való elszakadás után pedig 1787. szept. 17-iki függetlenségi acta czime 8. fejezetének 8. §-ában a congressus feladatává tette az iparnak és művészetnek, a találmányok bizonyos időre való védelme által leendő fejlesztését s az alkotmány e szakaszának határozata folytán hoztak az 1790. april 10-iki és május 31-iki alaptörvények, s az azt kiegészítő 1793. febrnár 21-iki, 1800. augusztus 17-iki és 1819. és 1832-iki sat. novellák.

A civilisált országok sorában Franciaország volt a harmadik, mely szabadalmi törvényt léptetett életbe. A forradalom, melynek Franciaország oly sok hasznos intézményt köszönhet, hozta meg a a szabadalmi törvényt is. Történtek ugyan előzetesen is kísérletek patenttörvény alkotására, de mindig sikertelenül, s a szabadalmak osztogatása csupán a királyi önkény szerint történt. Colbert tudvalevőleg minden iparágat szabályozott s szorosan körvonalozta mind azt, a mit minden egyes iparosnak készítenie szabad volt. Ez egy időre virágzásra segítette az ipart, de egyszersmind megakasztotta fejlődését, s elviselhetetlenné tette az állapotot. Turgot 1776-ban ennek következtében kísérletet tett a teljes iparszabadság életbe léptetésére, azonban tudvalevőleg vállalkozása állásába került, s csak Neckenek sikerült 1779. május 5-én kerülő uton elérni azt, hogy az eddig adogatott találmányi szabadalmak hatályosakká váljanak, a mennyiben az ipar az állam gyámködő befolyása alul fel-

mentetett. Az 1762. decz. 24-iki rendelet telát, mely a szabadalmi ügyet kissé szabályozni czélozza, tulajdonkép csak ekkor nyerte el érvényét. A forradalom teljes iparszabadsága mellett e rendelet nem volt elegendő; a közvélemény az angol törvény mintájára készült szabadalmi törvényt sürgetett s a nemzetgyűlés 1790. aug. havában utasította is ipari bizottságát a törvény előkészítésére. A bizottság elkészítvén javaslatát, az 1791. január 7-én törvénnyé vált, s az ugyanazon évi május 15-iki törvénnyel életbe is léptetett.

Mint látni fogjuk, ép e törvény volt az, mely az európai törvényhozásra sokkal több befolyással volt, mint az angol jog. Porosz és Oroszország kivételével Európa minden országa ennek a törvénynek, vagy az 1828-iki mozgalom folytán készült, s e törvényt lényegében módosító, de alapelvét megtartó 1844. július 5-iki törvénynek mintájára rendezte szabadalmi jogát.

Gyors egymásutánban következtek most az európai államok a szabadalmi jog megalkotásában. Siczia 1810. márcz. 2-án recipiálta a francia jogot, Oroszországban az 1812. jun. 17-iki ukáz fogadta el az amerikai rendszert, a minthogy Poroszország is 1815. október 14-én e rendszerre alapította patentügyeinek rendezését, Belgium és Németalföld pedig 1817. jan. 25-én, a francia törvény alapján készített szabadalmi törvényt. A német államok túlnyomó része a harminczas évek végén s a negyvenesek elején, az egyszerű bejelentési elven alapuló francia törvény mintájára készített törvényt.

A jelen században az egyes államok szabadalmi törvényei igen sok változáson mentek keresztül. Az északamerikai egyesült államok 1836. július 4-én az elővizsgálati elv alapján új törvényt alkottak, s 1870. július 8-án az összes eddigi szabadalmi jogszabványokat, melyek addig 26 congressusi actában voltak szétszórva, egy codexbe foglalták. Nagybritanniában az 1851. közkiállítás után 1852. július 1-én (15. 16. Victoria cap. 83.) javították meg a régi törvényt, s az 1883. évben hozták meg az 1884. január 1-én életbe lépő törvényt, (Patents, Designs, and Trade Marks Act), mely a legújabb törvényhozási alkotás e téren. Belgium az 1854. május 24. törvénnyel javította ki a régi törvény némely hiányait, Szászország pedig 1855. márcz. 12-én s 1859. október 30-án fogadta el az 1844-iki francia törvényt, s Oroszország 1833. nov. 22-én és 1843.

okt. 23-án módosította az előbbi ukázt. Spanyolország 1878. július 30-án pótolta újjal 1820. és 1826-iki törvényeit.

A hennünket legközelebből érdeklő s a újabb jogfejlődésben leginkább korszakot alkotó törvényhozási tény azonban a német birodalomé. A német birodalomban az 1877. május 25-iki törvény, mely forduló pont a szabadalmi jogban, egységessé tette a szabadalmi ügyet az egész hatalmas Németországban, s óriás haladást jelez e téren.

Az ausztriai szabadalmi törvényhozás története pár szóban elmondható. A találmányok védelmét első, az 1820. decz. 8-iki nyílt parancs honosította meg, mely a porosz rendszerhez hasonló elővizsgálati alapelvet fogadott el a szabadalmak kiszolgáltatásánál. E rendszer azonban a gyakorlati életben csakhamar rossznak bizonyult be és már alig tizenkét évre rá, 1832. december 31-én, új nyílt parancs tétetett közzé s új a tiszta bejelentési rendszeren alapuló törvény hozatott, mely a találmányi szabadalmak kiszolgáltatását szabályozta. E törvény a fentebb említett 1879-iki francia javaslat alapelveire volt fektetve, de voltak jelentékeny és úttörő újításai is, melyeket az 1844. július 5-ki, ma is érvényes francia szabadalmi törvény készítésénél is figyelembe vettek. 1882. aug. 10-én jött létre az új, hazánkban ma is érvényes szabadalmi törvény, melynek célja az volt, hogy az addig csak az osztrák koronaországokban érvényes szabadalmi jogot hazánkra is, a magyar korona területére kiterjessze.

Mielőtt e törvény rendszerét s alapelveit megismertetnők, legyen szabad általánosságban az eddig ismert szabadalomoztogatási rendszereket főbb vonásaikban röviden kifejezni.

A szabadalmazási eljárás kezdete természetesen a szabadalom tárgyának bejelentése. Vannak törvényhozások, melyek a tárgy puszta bejelentését teljesen elegendőnek tartják arra, hogy a szabadalmat kiadják, s a nélkül, hogy a találmány új voltát vizsgálják, védelmet nyújtanak neki, kijelentvén, hogy e védelem csak annyiban adatik meg, a mennyiben másnak jogát nem sérti s a sértettre bizván minden egyes esetben, hogy jogának védelmére keljen. Más törvényhozások ellenben megvizsgáltatják, vajjon a szabadalmazni kért találmány megfelel-e a szabadalmi törvény által megkívánt feltételeknek és csakis e vizsgálat megtörténte után engedik meg a kiszolgáltatást. E vizsgálat tekintetében azonban eltérés van, a

mennyiben némely országban e vizsgálat hivatalból, minden egyes esetben megtörténik, míg másokban felhívást bocsátanak ki az érdekeltekhez, hogy nyilatkozzanak a szabadalom megadása, vagy megtagadása iránt és csakis a megtámadott kérelemmel vizsgálják, hogy megfelel-e a feltételeknek. Van még egy, csak öt év óta érvényben álló rendszer, mely a két utóbbit egyesíti, s jöllehet felhívást bocsát ki az érdekeltekhez, hanem azért minden szabadalmi kérvényt vizsgálat alá vesz. Az elmondottak szerint aztán négy rendszere van a szabadalomadásnak : 1. a bejelentési eljárás, 2. az elővizsgálati eljárás, 3. a hirdetési eljárás és 4. a hirdetésivel kapcsolatos vizsgálati eljárás. E négy főrendszert képviselik a francia, (osztrák-magyar), az északamerikai, az angol és a német birodalmi szabadalmi törvények. Csak néhány szót ez eljárások jellemzésére. A tiszta bejelentési eljárásnál a szabadalmazás igen könnyű s a leghaszontalanabb dolgokra is könnyen lehet szabadalmat szerezni s azokat mások ámitására felhasználni ; a mellett a szabadalom bárki által vitatható, a szabadalomlevél érvényét csak utóbb lehet hirtokosának bizonyítani, és végül sok esetben kétszer, sőt többször is adnak ugyanazon találmányra szabadalmat. Mint a tiszta bejelentésnek, úgy a tiszta elővizsgálatnak is számtalan előnye mellett sok hátránya is van. Tán a legfőbb baja az, hogy majdnem kivihetetlen és még olyan óriás apparátus ¹⁾ mellett is, mint a milyennel az északamerikai Egyesült államok berendezték, s még itt is előfordul a kettős szabadalmak kiszolgáltatása. De mindenesetre jobb a tiszta hirdetési eljárásnál, mely a szabadalmazandó tárgyat csak a felhívottak ellenmondására veszi vizsgálat alá, a feltalálót arra kötelezi, hogy találmányát teljesen közvétegye, még mielőtt szabadalmat nyerne, továbbá pereket idéz elő és a már szabadalmazott feltalálót folytonos ügyelésre kötelezi. E két utóbbi, — különben a liberális felfogásnak leginkább megfelelő — eljárást igyekszik javítani a közöttük közvetítőként szereplő, fentebb negyedik helyen felemlített

¹⁾ A washingtoni szabadalmi hivatal épülete a legnagyobbszerű paloták egyike. Dór stillben épült s két utca-négyzetet foglal el. Óriás könyvtár áll a tisztviselők rendelkezésére s a szabadalmazandó találmányok mintái nagy iparmuzeumot képeznek. A hivatal költségeit teljesen maga fedezi. Az 1875-iki rendelkezésemre álló kimutatás szerint bevételei 1837—1874-ig 9.650,826, kiadásai pedig 8.805,713 dollárra rugtak, úgy, hogy a szabadalmi alap tőkéje 1875-ben 865,113 dollárt képezett.

módszer, mely 1877. július 1-e óta van érvényben s főbb elvei tekintetében igen jónak bizonyult. Ez eljárás szerint szabadalmazandó találmány megvizsgáltatik, vajjon megfelel-e a törvény feltételeinek, de csak azután, miután a szabadalmi hivatal felhívást bocsátott ki, hogy az érdeklődők a felhívásban leírt találmány tekintetében ellenmondásukat bejelentésék.

E vázolt elvek közül az osztrák törvény a tiszta bejelentést fogadta el. A ki találmányt szabadalmazás végett benyújt, megkapja a védelmet mindenesetre, ha csak kérvénye nincs szabályellenesen kiállítva. E fölvehz csatlakoznak a törvény összes határozmányai. A szabadalmakat közigazgatósági hatóság osztogatja, a természetesen nagyon is gyakran felmerült szabadalom megszemmisítési s egyáltalán a szabadalomadásból felmerült perekben nem bírói, hanem ugyanaz a közigazgatási hatóság ítél, és a szakértőknek csak facultativ meghallgatása mellett, a szabadalmi ügy kívánatra titokban tartatik.

Hazánkban a szabadalmi ügy legelső ízben a huszas években rendeztetett. Az 1820. december 8-iki csász. nyiltparancs latinra fordittatván, 1822. márczius 12-én 6137. sz. a. leküldetett a megyékhez és ettől kezdve határozmányai, jöllehet az ügy rendezése nem történt alkotmányos uton, törvényként alkalmaztattak. Az 1825-iki pozsonyi országgyűlés sérelmei között már ott szerepel a császár és királynak ez az alkotmánysértése is, és a karok és rendek 1827. ápril 23-án kelt feliratukban a 45. sz. gravamenben ¹⁾ kéri a rendek az alkotmányos factorok mellőzésével létrejött törvényt, mely ellen remonstrálnak, megszüntetni s alkotmányos uton új törvényt alkotni. Időközben, mint fentebb is jeleztük, Ausztriára nézve megtartatott az 1832-iki szabadalmi törvény. A rendek felirata következtében a magyar király nevében 1835. május 6-án kibocsátott udvari can. rendelet azonban nem az 1832-iki törvényt, hanem némi csekély, inkább styláris módosításokkal az 1820-iki nyiltparancsot léptette életbe, úgy hogy Magyarországra, Erdélyre s Horvát-Szlavonországra nézve (melyek külön-külön területeknek vétettek), ²⁾ ez a törvény volt érvényben, míg az osztrák ko-

¹⁾ Acta Diet. Acta Comit. Regni Hung. 1825. II. köt. 1048 l.

²⁾ Még a taksa számításában is fennállott a különbség, a mennyiben az engedélyi díj Magyarországra, Erdélyországra s Horvátországra külön-

ronaországokban az újabb törvény állott fenn. Gyakran megtörtént tehát, hogy — mint arról 1839-ből szabadalomlevél is van, mely egy Ausztriában már 1831-ben 15 évre szabadalmazott találmánynak nyújt Magyarországon újabb 15 évi védelmet, — Ausztriában a szabadalmi védelem már idejét multá, midőn Magyarországon még érvényes volt.

Ez anomaliák 1848 után áthuzódtak az absolut korszakba is, és ez anomaliák megszüntetése volt az oka az 1852-ben kibocsátott nyiltparancsba foglalt s már eredetileg Magyarországra is kiterjesztett szabadalmi törvény meghozatalának. Ezen, a szabadalmi ügyet teljesen centralizáló nyiltparancs állt érvényben az alkotmányos aera bekövetkeztekor, és a kormányra jutó miniszternek első teendője volt, hogy a szabadalmi ügy terén is a magyar állam különállását kifejezésre juttassa. Ez sikerült is a bécsi kereskedelmi miniszteriummal 1867. márcz. 10-én létrejött megállapodásokban melyekben elismertetett, hogy a magyar kir. földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter van csak feljogosítva, a magyar korona területén érvényes szabadalmakat osztogatni, s hogy az eddig az osztrák uralom alatt kiadott s Magyarországon foganatba vett szabadalmak is csak akkor maradhassanak Magyarország területén érvényesek, ha azoknak szabadalomleveleit a magyar kereskedelmi miniszter az okirat függelékében ilyenekül elismeri. Félremagyarázhatatlanul elismertetett ez a monarchia másik felével 1867-ben és 1878-ban kötött vám- és kereskedelmi szerződésben is, csupán az köttetvén ki az egyezményben, hogy a szabadalmi ügy hazánkban az ő felsége többi országai- és királyságainak törvényhozáásával azonos elvek szerint rendezendő. Ennek folytán az új szabadalmi törvény megalkotásáig e fenti, Magyarországon akkor már tizenöt évig gyakorlatban volt törvény ideiglenesen hazánkban is érvényben hagyatott.

E szabadalmi törvény ellen már 1873. óta, midőn Bécsben az első szabadalmi congressus megtartatott, általánossá lett a panasz. Kezdték felismerni a törvény számos hiányát, melyek főként a császári nyiltparancs hamis kiinduló pontjának szükséges következményei. A törvény ugyanis a szabadalmat külön iparjognak tekintti,

---

külön 3 forintban, tehát összesen 9 forintban volt megállapítva s ez összegben felül kellett még vámjövédék czimén 5 frtot fizetni.

nem pedig a jogérzet követelményének. A szabadalom a feltaláló buzdítására, kegyelmes megjutalmazására való, a feltalálót az iparkorlátozástól védi meg, és nem igyekszik monopoliumát lehetőleg biztosítani. Már a szabadalmazott jogának körülírása is bizonytalan. Egyik szakaszában ¹⁾ biztosítja a szabadalmazottnak a találmány kizáró használatát, de egy másikban ²⁾ e jogot a szabadalmazott tárgy utánzására, vagy a külföldről behozott utánzott tárgyak eladására szorítja meg. A kizáró használat tehát ilykép a belföldi gyártás és készítés monopoljává redukálódik.

A szabadalomadásnak a törvény által megállapított módja mellett azonban alig is kívánhat a szabadalmazott ennél több védelmet.

A szabadalomosztogatásnál ugyanis pusztán a formális előzmények megvizsgálására szorítkozik a miniszterium s csak azt nézi, hogy a tárgy magában véve nem alkalmas-e a szabadalomra, nem áll-e ellentétben a jó erkölccsel s nem támadja-e meg a fennálló rendet. Azt, a mi a legfőbb, t. i. ha új-e e találmány, melynek védelmét kéri, nem vizsgálja a védelmet megadó. A szabadalmi hivatal e szerint tulajdonkép csak iktató, mely a bejelentéseket feljegyzi, azokat okirattal igazolja, de a kérvényezőket el nem utasítja még ha belátja is, hogy a találmány rég használatban van, vagy már szabadalmat nyert. A szabadalom maga pedig semmi oltalmat, semmi biztosítékot nem nyújt. Kétségtelen ugyanis, hogy ily viszonyok mellett a szabadalombitorlás kiderítése igen nehéz, valamint hogy igen nehéz megállapítani, hogy két kiszolgáltatott szabadalom közül melyik az érvénytelen. Ilykép aztán igen gyakori, hogy akármelyik kérvényező kérésére kénytelen a hivatal a másiknál az

¹⁾ 21. §. A kizáró szabadalom a szabadalmazottnak biztosítja s megvédi találmánya felfedezését, vagy javítása kizáró használatának jogát, a mint azt előterjesztett leírásában, annyi éven át, a mennyire szabadalma szól.

²⁾ 38. §. Szabadalombitorlásnak, vagy szabadalom sértésnek vétetik. ha valaki a szabadalmazott engedélye nélkül a) a szabadalom tárgyát a bemutatott leírásban foglalt módon utánozza még akkor is, ha ez utánzás a neki *később* megadott, egészben vagy részben azonos szabadalom alapján történik is; b) a belföldi szabadalom utánzott tárgyát iparszerű elárusítás vagy megőrzés, vagy pedig ily elárusítása céljából külföldről behoz vagy behozat; vagy végre c) ily tárgyak elárusítását, megőrzését, vagy eladás végett való kiállítását eszközli.

állítólag utánzott tárgyakat zár alá venni, de aztán ismét köteles azokat a zár alul feloldani, ha a hepanaszolt szabadalmát felmutatja.

Az utánzás tehát egész nyugodtan folyik a per végleges eldöntéséig. E hiány egyik következménye aztán az, hogy a szabadalombitorlás s a szabadalomsértés alig torollható meg. A szabadalomjog vagyoni értéket képvisel. Sértése szándékos, vagy öntudatlan sértése a szabadalmazott vagyonának. A jelen szabadalmi törvény azonban egészen másképp fogja fel a szabadalomsértést. Nem jogsértésnek, hanem csak az ipartörvény megsértésének tekintik s ily értelemben bünteti is.¹⁾

A mily hiányos a törvény a büntető határozatokban, épen oly hiányos a polgári peruttra tartozó kártérítés kérdésében is. És ez természetes is. Hiszen az álszabadalmat felmutató bitorló rosszhiszemősége majdnem sohasem bizonyítható be; már pedig a kártérítési kötelezettség a rosszhiszemőséget involválja.

Jogi tekintetben nem menthető hiánya a jelen rendszernek az is, hogy a megsemmisítési eljárás közigazgatási hivatalra van bízva, mely senkinek sem felelős, a minisztertől teljes mértékben függ, mely sem a szükséges jogi, sem a technikai előképzettséggel nem bír és mely végre teljesen titkos eljárás mellett a felek szóbeli meghallgatása mellett határoz.

Nagyjában véve ezek a hazánkban fennálló szabadalmi törvénynek főbb hiányai. E hiányokat a velünk szomszédos Ausztriában már rég felismerték s már tíz évvel ezelőtt az 1873-iki bécsi congressus alkalmával élénk mozgalom indult meg a reform ügyében, mely erős hullámokat vetett, s melyhez Ausztria minden műszaki és iparos egyesülete majdnem kivétel nélkül hozzászólott. A cseh királyságban az iparos-szorgalom emelése céljából alakult prágai egyesület, a cseh mérnök- és építész-egylet, a gráci műszaki kör, a csehországi iparosok teplitzi nagygyűlése, mind megvitatták a tárgyat s a második, 1878-ban Párisban tartott nemzetközi sza-

---

¹⁾ 39. §. Ha a szabadalom leírása a nyílt szabadalmi jegyzékbe bevezettetett, akkor már az első bitorlás, de ha titokban tartatott a leírás, akkor a megtiltott bitorlás ismétlés, kihágásnak vétetik s a sértett fél kívánságára a meglevő utánzott tárgyak elkobzásán kívül a sértő 5—100 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik. Fizetéseképtelenség esetén a pénzbüntetés minden 5 frtja egy napi elzárásra változtatandó.

badalmi congressuson, melyen a magyar kormány is — először önállóan ez ügyben, Hegedüs Sándor, orsz. képviselő által volt képviselve — előadták véleményeiket. A Bécsben, 1882. szeptember havában tartott osztrák ügyvédgyűlés szintén behatóan foglalkozott a kérdés jogi oldalával.

Hazánkban a mozgalom nem öltött ily nagy mérvet. Részt azért, mert a törvény említett hiányai Magyarországon nem voltak annyira észlelhetők, részt pedig azért, mert az érdekelt köröket más, — rájuk nézve fontosabbnak vélt kérdések megoldása foglalkoztatta. Hogy a törvény rossz hatását odaát a Lajtán túl inkább megérezték, annak okai könnyen kimagyarázhatók. A vám- és kereskedelmi szerződés alapján megállapított elvek szerint a szabadsalom bármely államfélnél kérhető s ezáltal mind a két területen érvényesé válik. A perek azonban, melyeket a megadott szabadalomból kifolyólag megindítanak, mindig annak a hivatalnak illetékességéhez tartoznak, mely a szabadsalomlevelet kiállította. Miután Bécsben, — úgy az osztrák ipar nagyobb előrehaladottsága, valamint annak következtében, hogy a külföldi feltalálók részben azért, mert a világ-városban inkább találunk jó képviselőt, részben pedig azért, mert Bécshez közelebb esnek, aránytalanul több szabadalmat vesznek ki s sok oly külföldi vesz szabadalmat, ki nem tudja, hogy a találmány már szabadalmaztatott: a szabadalmi perek száma sokkal nagyobb, a szabadalmi törvény hiányossága által okozott károk sokkal gyakoribbak, s az iparos és műszaki köröknek okozott károk sokkal számosabb, mint nálunk Magyarországon. Aztán Ausztriának Németországhoz s egyáltalán a nyugathoz való közelebbi szomszédsága folytán odaát a monarchia kormányai által nyújtott szabadalmak értéktelensége, szemben az angol vagy épen a német szabadalmi hivatal által adott patentekkel, igenis szembeszökő. De eltekintve mindezekről, nálunk az érdeklődők, tán épen ez okokból, csekélynek vették a kérdést, s különös, hogy nem iparosaink, kiket a kérdés legközelebből érdekel, hanem inkább jogászaink foglalkoznak a gyakorlati iparos életbe annyira belevágó szabadalmi ügygyel. Iparosaink inkább bibelődnek az iparpolitikával, elkeseredett fajú vitákat idéznek elő az életbevágó nagy kérdések megbeszélésénél, s háttérbe helyezik az ipar fejlődésére nem kevésbé életbevágó, de hangzatos phrasisok gyártására nem alkalmas s kisebb terjedelmű reformok megvitatását. Ezek csak akkor kerülnek iparosaink elé, midőn

valamely ipari együletet hivatalosan felkér egyik-másik hatóság arra, hogy e kérdések eldöntéséhez javaslatot tegyen, vagy valamely már kész, s ép az illetékes körök hozzászólása nélkül létrejött javaslat-hoz hozzászóljon.

A szabadalmi ügyben is így történt. Iparosainkat valóban meglepte és egészen készületlenül találta az, midőn a kereskedelmi miniszterium az ország összes ipari testületeit fölszólította, hogy az osztrák kereskedelmi miniszternek az Ausztriában a lefolyt évtized alatt létrejött mozgalom következtében készült szabadalmi törvényjavaslat felől véleményt adjanak.

Az osztrák kereskedelmi miniszter által készített javaslat 9 czimre oszlik. E czimek a következők : I. A szabadalom tárgya. II. Eljárás a szabadalom kiadásánál. III. A szabadalom hatálya. IV. A szabadalom tartama. V. A találmányi szabadalmak átruházásáról. VI. A találmányszabadalmak bitorlásáról. VII. A peres ügyekben követendő eljárásról a) bitorlási esetekben ; b) jogosan fennálló szabadalmak ellen támadt perekben. VIII. Szabadalmi lajstrom és levéltár. IX. A bélyegdíjakról. A javaslat véglegesen szövegezve nincsen, de az eddig közzétett főbb elvek 67 szakaszra oszlanak.

A javaslat sok tekintetben haladást jelez a mostani viszonyokkal szemben, de korántsem felel meg a jó szabadalmi törvényhez kötött feltételeknek. Már maga a szabadalom tárgyának fogalom-meghatározása is csak zavart idéz elő. Az 1. szakaszban elfogadja kissé bővitve a német törvény fogalmát, kimondván, hogy csak iparilag értékesíthető találmány szabadalmazható, de nem elégszik meg a találmány szóval, hanem felvesz mindent, a mi valamely új ipartermékre (Erzeugniss), vagy előállításának új eszközére vagy előállításának eljárására vagy módszerére vonatkozik, s átveszi a régi törvényből mindazokat a fogalom meghatározásokat, melyek a találmány új voltának megállapítására vonatkoznak, nem véve tekintetbe azon hazai fejletlen iparviszonyaink mellett annyira fontos mozzanatot, hogy a találmánynak csak hazánkban kell ismeretlennek lennie. Egyáltalán hibáztatjuk, hogy a törvény definitiót vesz fel arra nézve, hogy mi legyen szabadalmazandó, mert a liberális alapon nyugvó szabadalmi törvénynek e kérdés elbírálását a bírói alapon szervezett, független, felelős szabadalmi hivatalra, szabadalmi székre kell bízni, a mint azt az új angol törvény teszi. De ha már definitiót elfogadunk, akkor fogadjuk el akár a német tör-

vény egyszerű fogalommeghatározását,¹⁾ akár pedig a belga törvényt.²⁾

A törvényjavaslat elfogadja a 30 év óta gyakorlatba nem volt találmányok újból való szabadalmazását. Külön szakasz szenteltetik annak, hogy eltiltassanak a szabadalmazástól oly találmányok, melyeknek gyakorlata az általános államérdekkel a törvényekkel, vagy a költerkölsiséggel ellenkeznek, továbbá a tudományos tantételek és elvek, mint olyanok. Mind a két határozmány elmaradhatott volna a javaslatból. Mert mind a két tilalmat a tudomány már rég megállapította, az utóbbi pedig kimondatik már akkor, midőn csak iparszerű értékesítés alá eső találmányok vétetnek védelem alá. Ha ez értékesítés a tudomány elveire beáll, akkor azok sem vonhatók ki a szabadalmazás alól.

A vegyi szereknek a német birodalomban annyi port felvert szabadalmazása iránt felvetett kérdést a német törvény mintájára kerüli ki a törvényjavaslat. Tudvalevőleg a német kormány javaslata a chemiai találmányok szabadalmazhatóságát ajánlotta az enquete határozmányai alapján. Az országgyűlés bizottsága azonban a törvény második olvasásakor a chemiai uton előállított tárgyakat is ki akarta venni a találmányi védelem alul s így készült az osztrák javaslatba is átment az a közvetítő szakasz, mely szerint a vegyszeri czikkekre nem adatik szabadalom, csak ha az e téren tett találmányok valamely határozott előállítási eljárásra nem vonatkoznak. A javaslat szerint a javítás esetén úgy a javítónak, a javított részre adatik szabadalom, mint a hogy a szabadalmazott ily esetben pótszabadalmat kap.

A javaslat szerint mindenki csak saját találmányára és csakis kellően felszerelt kérvény alapján nyerhet szabadalmat, másnak találmányára szabadalom nem adatik. E határozmányát a javaslatnak teljesen hibásnak kell tartanunk. Egyrészt azért, mert a gyakorlatban teljes lehetetlen lesz annak meghatározása, hogy ki ta-

¹⁾ Gesetz vom 25. Mai 1877. §. 1. Patente werden ertheilt für neue Erfindungen, welche eine gewerbliche Verwerthung gestatten.

²⁾ Loi du 24. mai 1854 sur les brevets d'invention. Art. 1-er. Il sera accordé des droits exclusifs et temporaires sous le nom de brevet d'invention, de perfectionnement ou d'importation, pour toute découverte ou tout perfectionnement susceptible d'être exploité comme objet d'industrie ou de commerce.

lált fel két perlekedő közül valamit, s másrészt azért, mert a javaslat semmiképp sem határozza meg, hogy a szabadalmat kérő feltaláló voltát miképp igazolja s nem fogadja el az északamerikai törvény azt a szabályát, hogy a kérvényező esküt tartozik tenni arra, hogy magát tartja a feltalálónak. Sokkal helyesebb ennél a német törvény, mely szerint azé a védelem, ki első jelentette be szabadalmi kérvényét. kivévn, ha másnak rajzaiból, leírásaiból stb., ennek engedélye nélkül vette a találmány tartalmát, mely esetre az utóbbinak semmiségi panaszra van joga (3. §.), továbbá az olasz (7. cikk) a belga (2. cikk) és a francia (5. cikk) törvény. Mert hiszen igen gyakran nem a feltaláló, vagy azé az érdem, a ki az általános alapvető gondolatot kieszelte, hanem azé, a ki a tudományos tétel ipari értékesítését lehetővé tette.

A javaslat meghatározza, hogy tisztviselők szolgálati árukban tett találmányra nem nyerhetnek szabadalmat, ha a hivatal által nyújtott eszközök segítségével vagy államköltség rovására jutottak találmányukhoz, vagy ha a tisztviselőt szerződése kötelezi, hogy találmányát ingyen vagy díjért tartozik az államnak átengedni. Eltekintve attól, hogy ez intézkedés igazságtalan, nem is tartozik az a szabadalmi törvény keretébe. E határozmányról vagy az államhivatalnoki szolgálati pragmaticának, vagy a határozott kötelezettségeket megállapító szerződésnek kell intézkednie, vagy pedig, ha ily megegyezés létre nem jön, akkor az egész kérdés *quaestio facti*, melynek eldöntése a szabadalmi bíróság hatáskörébe tartozik. E határozmány a törvényből tehát egészben kihagyandó lesz.

A szabadalomosztogatás rendszerére nézve a javaslat a tiszta hirdetési eljárást fogadta el. A találmány újdonsága hivatalból nem vizsgálatik soha ¹⁾ csak ha valaki az ellen, a hirdetési idő lejárta előtt felszólal. Különben a minisztérium, mert a javaslat megtartotta az eddigi törvényből azt, hogy a szabadalmakat a minisztérium osztogassa, csak a kérvények szabályszerűségét és törvényességét vizsgálja. A kérvény azon hatóságnál (hogy milyen hatóságot ért a javaslat, nincs megmondva) nyújtandó be, melynek helyén a kérvényező, ha pedig külföldi volna, annak mindenestre megnevezendő

¹⁾ A javaslat még csak azt sem kívánja meg, a mit tudtunkkal a bejelentési elven alapuló törvények közül csak a portugál honosított meg, hogy a kérvényező bizonyítvánnyal igazolja, hogy ilyennemű szabadalom a szabadalmi hivatalnál nincs bejegyezve.

meghatalmazottja lakik. A kérvényhez csatolandó a találmány rajza, leírása, az a nyilatkozat, hogy a kérvényező, vagy jogutódja a találmányt sajátjának vagy jogelődje sajátjának tartja, a díjak lefizetéséről szóló nyugta, s esetleg a megbízott meghatalmazása. Az ilykép felszerelt s kifogás alá nem eső kérvény alapján a megtörtént bejelentés közhirré tétetik és a bejelentésre nézve ideiglenesen érvényre jut a találmányi védelem. E közzétételtől számított négy hét alatt, megfelelő indokolással bárki kifogást tehet a szabadalmazás ellen. Az eljárás csakis a kormány által hadi célokra kért szabadalmaknál szenved változást.

A szabadalmak osztogatásának e módja, mely az angol törvény mintájára a párisi congressus elvei alapján készült, haladást képez eddigi jogunkkal szemben. Mi, kik az eddig igen jól bevált német rendszer barátai vagyunk, nem akarunk e helyütt a rendszerről szólni, melynek alapján a szabadalmak kiszolgáltatandók volnának s inkább a törvény ebbeli rendelkezéseinek néhány más hiányára fogunk utalni. Csak azt jegyezzük meg, hogy a vizsgálat még a javaslat szerint sem kerülhető ki. Mert — ha felszólalás esetén — nem történik az a szabadalom kiszolgáltatása előtt, mulhatatlanul meg kell vizsgálni a találmány új voltát akkor, midőn a szabadalom bitorlása ügyében kereset indittatik. Az egyedüli előny talán az, hogy a per esetén több oly bizonyíték van a bíró előtt, mint akkor, ha egyszerűen actákból kell az előző vizsgálatot teljesítenie. De ha még eltekintünk is mindettől, a szabadalomnak csak akkor van tulajdonképen értéke, ha a kiszolgáltatás által a legjobb tudatban kijelenti, hogy a találmány véleménye szerint új, s hogy a szabadalom megtámadtatott. Első tekintetre úgy tetszik, hogy a védelem megadása jogosult, ha a felhívás után senki sem szólal fel ellene. Ee e vélekedés tarthatatlan. A szabadalmak nagy száma mellett lehetetlen minden egyes hirdetést figyelemmel kísérni s az érdeklődők csak igen fontos esetekben fognak felszólalni. Ha pedig nem szólal fel senki, az állam köteles megadni a védelmet, még ha tudja is, hogy a találmány nem új. Mennyivel kényelmesebb a közönségre nézve, ha a szabadalmi hatóság hivatalból vizsgálja a találmány új voltát s csak a fontosabb esetekben van meg a felszólalás szüksége, és mennyivel kényelmesebb a hatóságra nézve, ha a közönség szintén gyakorol ellenőrzést. A pusztá bejelentési, vagy még a javaslat által contemplált hirdetési rendszer mel-

lett is a találmány alig foganatosítható, mert mindig meg van a veszély, hogy a szabadalom per útján megsemmisítettik. Leghelyesebb s leginkább elfogadandó rendszer volna tehát az, mely az elővizsgálatnak csupán theoreticus szakértők által való végzéséből folyó hiányokat, melyek az ipar mai gyors haladása mellett elkerülhetetlenek, az által hárítja el, hogy a szabadalmi kérvény ellen felszólalni a gyakorlat embereinek is megengedi.

Részünkről tehát, — mint már említettük, — már a szabadalomkiadási rendszert is, melyet a javaslat elfogadott, hiányosnak s a páatens törvényhozás jelen áttérésében meg nem felelőnek tartjuk. De midőn a világ államainak nagy részében a pusztá bejelentéssel is megelégszenek, Anglia pedig a javaslatban foglalt e rendszert még legújabb törvényében is megtartotta, nem szólunk a rendszerről s áttérünk a törvényjavaslat néhány e helyütt méltatandó hibájának taglalására.

Leginkább szembeszökő s legnagyobb hibája a javaslatnak az, hogy megtartotta a régi törvénynek azt az intézkedését, mely szerint a szabadalmak kezelése administratív hatóságra van bízva. E hiány már a régi törvény mellett is igen érezhető volt, pedig a nyiltparancs szerint a miniszterium szabadalmi osztálya alig végzett más teendőt, mint olyat, a melyet minden ígtatóhivatal szokott. Mennyivel jobban fogják érezni a szabadalmi ügyek kezelésének administratív hatóság alá való rendelését ezentul, midőn a miniszterium szabadalmi osztályára gyakran a találmány újdonságának megbíralása, esetleg igen fontos perek eldöntése lesz rábízva.

Minden jó szabadalmi törvény csak akkor bír üdvös hatással, ha helyesen alkalmaztatik. A helyes alkalmazás azonban csakis akkor lehetséges, ha a törvény által megkivánt teendők elvégzése nem valamely miniszteriumra bízatik, mely e teendőket tevékenysége egyik mellékes ágának tekinti, hanem oly külön organumra, mely a találmányi védelem fontosságát méltányolni tudja. Az ipari találmányok védelme elég fontos arra, hogy külön hatóság végezze annak teendőit, s e teendők oly tág körűek, hogy önálló hivatal felállítását teljesen indokolják. Az e hatóságra bízandó munkák pedig annyira különváltak minden egyéb hivatali teendőktől, hogy e hivatalra külön kell majd embereket kiképezni. A szabadalmi ügy ellátása ugyanis egyrészt administratív s másrészt bírói s technikai képzettséget igényel. Ily képzettségű tisztviselők pedig a közös

előléptetési státussal bírói miniszterium kebelében alig lesznek találhatók. Végre a szabadalmi ügyek elintézése csakis testületi hatóságok által történik úgy, hogy az elintézés kellő biztosítékot nyújtson. E testületiség pedig a ministerialisz bürokratikus szervezetben ab ovo ki van zárva. Nem tekintve tehát azon államok példáját, melyek — ha a szabadalmi ügyet nem a pusztá bejelentési elv alapján szervezték, — mindenesetre külön szabadalmi székek útján intéztetik el a találmányi védelem megkívánta teendőket, mulhatatlanul szükséges, hogy a bécsi ¹⁾ s párisi ²⁾ congressusok megállapodása értelmében külön, önálló, független, bírói s technikai szakértőkhől képezett collegális szabadalmi szék létesíttessék. Csakis ily szabadalmi szék fogja jól megoldani a fontos feladatot, csakis ily hivatal fog rendelkezni a szükséges tapasztalattal arra, hogy a még a jelen javaslat által is némely esetekben megkívánt vizsgálat s a semmiségi esetek elbírálása rábizható legyen. Ily szabadalmi szék nélkül a szabadalmi ügy bármily jó rendezése nem fog célra vezetni.

Másik, talán épannyira szembeszökő s nem kevésbé nagy hibája a javaslatnak az, hogy a szabadalmak meg- vagy meg nem adása felett még akkor is, ha a beérkezett kifogás alapján a találmány újdonságát vizsgálta s annak elfogadása iránt határozott végérvényesen, minden felelbbvitel megengedése nélkül a miniszterium dönt. A jelen szabadalmi törvény reformálásánál nem a legutolsó kíváncsolom volt, melyet különösen a jogászok hangsúlyoztak, az, hogy a felelbbvitel megengedtessek. Az állam minden bagatellperben megengedi, ha mást nem, a semmiségi panaszt s minden más peres s perenkívüli jogi és közigazgatási ügyben a háromszoros felelbbvitelt, csak a szabadalmak fontos kérdésében határoz egy hatóság felelbbezés nélkül végérvényesen. Mindenütt ott, a hol nem az egyszerű bejelentési eljárás fogadtatott el, meg van engedve a felelbbvitel a szaba-

---

¹⁾ Resolutionen des internationalen Congresses in Wien 1873 zur Erörterung der Frage des Patentschutzes: II. Res. g) es muss durch ein gut organisirtes Patentamt jederman leicht gemacht werden, die Specification eines jeden Patentés zu erhalten, sowie zu erkennen, welche Patente noch in Kraft stehen.

²⁾ 4-ème Resolution votée par le congrès international de la propriété industrielle tenu à Paris en 1878. *Un Service spécial de la Propriété industrielle doit être établi dans chaque pays . . . etc.*

dalmak el- vagy el nem fogadása esetében. Angliában akkor, midőn a comptroller azt tartja, hogy a szabadalom nem adható meg, elhatározása ellen a law officerhez van ut felebbvitelre; Németországban pedig a kifogás esetén, a szabadalmi hivatal egy másik osztályához felebbvitetik az ügy, míg az északamerikai egyesült államokban egész során a hivataloknak keresztül lehet hajtani az egyes ügyeket, a mennyiben azok visszautasítás esetén felebbvihetők más examinátorhoz, innen a fővizsgálók testületéhez s a szabadalmi biztoshoz, kinek határozata ellen ismét Columbia kerület főtörvényszékéhez, vagy a rendes peruttra valamely törvényszékhez lehet fordulni. Mindenütt tehát, a hol a javaslatban foglalthoz hasonló eljárás fogadtatott el szabadalomadási rendszerként, meg van a határozat felebbezhetősége s csakis a javaslat tartja meg a régi rendszer helytelen elvét, a miniszteriumot mint minden más ügyben legfőbb hatóságot helyezvén mint csalhatatlant, a szabadalmi ügy fölébe. Már ez okból is multhatatlanul szükséges volna a független, bírói hatalmu szabadalmi szék felállítása, melytől aztán másod-, — esetleg, ha a második felfolyamodás annak saját keblében volna elintéztető, — harmadsorban a felebbvitel akár a felállítandó legfőbb közigazgatási bírósághoz, akár pedig a kir. Curiához volna utasítandó.

Ez a második hiány, melyet még ha a szabadalmi ügyet a javaslatnak elhibázott álláspontjáról rendezzük is, mindenesetre el fog kelleni tüntetni. De van ezenkívül a javaslatnak még több az általa elfogadott elv mellett is megmásítandó intézkedése is. Megmásítandó péld., hogy többet ne emlitsünk, a hirdetményi eljárás határideje is. E határidőt a javaslat négy hétre szabja, míg az angol törvény (cl. 11.) két hónapra, a német törvény pedig (24. §.) nyolcz hétre teszi azt, hogy az érdeklődők mennél hosszabb időt nyerjenek a felszólalásra. A javaslat e csekély hiányán tehát szintén segíteni kell.

Az eddig nálunk nyújtott szabadalmak csekély pénzbeli értékéhez képest csekélyre mért szabadalmi díjakat a javaslat jelentékenyen felemeli. Eddig tizenöt évre 700 frtot s pedig az első öt évre 100 frtot, a hatodik évre 30 frtot s a tizedik évig évenként 5 frttal, a tizediktől kezdve pedig évenként 10 frttal többet fizettek. A javaslat szerint a 'díj husz év tartamára 2000 frt, de fizethető részletekben s pedig az első évre 30 frt, mely összeg a kilenczedik

évig évenként 5 frttal, a tizediktől a tizenötödikig 10 frttal s a tizenhatodiktól 20 frttal emelkedik. Még ezen jelentékenyen felemelt díjak sem ütnek meg egészen azt az árt, melyet a legtöbb esetben a külföldön ¹⁾ a találmányi szabadalmakért fizetnek, különösen ott, ahol a szabadalmi védelem csak vizsgálat után adatik meg.

Új elvet honosít meg a javaslat akkor, midőn megengedi, hogy míg a szabadalom meg nem adatott, a feltaláló védelmi igényét módosítja. De ez elv a javaslat jelen szövegezése mellett csak a visszaéléseknek nyit ajtót. A javaslat ugyanis ki nem mondja, hogy ez esetben új hirdetési eljárásnak van helye, már pedig e nélkül mindenki könnyen kijátszhatja a már megtörtént hirdetés után a netán felszólalni szándékozókat.

A szabadalom hatályának meghatározása tekintetében a javaslat eddigi jogunkkal szemben, haladást képez. Nemcsak az előállítás és az eladás, hanem a gyakorlás is meg van tiltva. Eddigi törvényünk ebbeli szembeötlő hiányára már utaltunk, s e hiány itt van kijavítva.

A német törvényből e czimben a javaslat több intézkedést vesz át. Így átveszi azt a határozmányt, hogy a szabadalom hatálytalan azzal szemben, ki a találmányt már előzetesen belföldön szabadalmi oltalom nélkül használta, továbbá a nemzetközi forgalmat az apró akadékoskodástól megmentő azt az intézkedést, hogy a csak átmenetileg belföldre kerülő járművek- s tárgyakra a szabada-

¹⁾ Németországon a szabadalom megadásáért 30 márka fizetendő, az évi díj pedig az első évre 50 márka s minden következő évre 50 márkával több. 15 évre tehát a díj 2300 márka (2650 arany frt). Angliában az új törvény által leszállított díj a következő: az előzetes védelem díja 1 font st., az első négy évi védelemé 3 font st., a négy éven túli védelemé 50 font st., a hét éven túlié pedig 100 font st. A 14 évi díj tehát 154 font sterling (1540 arany forint), mely azonban nem fizethető évenként. Északamerikában az összes díjak mintegy 105—110 dollárra (150—200 arany forint) rugnak. Belgiumban a díj az első évre 10 frank, a többi évekre pedig mindig 10 frankkal több, 20 évre tehát 210 frank (840 arany forint). Franciaországban a díj évenként 100 frank, 15 évre tehát 1500 frank (1000 arany frt). Szászországban a díj az első három évre 40 lira, a második háromra 65 lira, a következő háromra 90 lira s az utolsó hatra 225 lira, ezenkívül pedig évenként 10 lira, 15 évre tehát 600 lira (240 arany forint) fizetendő. Oroszországban a díj 10 évre 450 rubel (900 arany forint).

lom hatálya ki nem terjed, és végül azt a határozmányt, hogy ha a közérdek kívánja, a kormány jogosítva legyen bíróilag megálapítandó megváltási összeg ellenében, a szabadalmat magához váltani.

E határozmány átvétele egy lépés az engedélyi kényszer felé. De csak az első lépés. A javaslat készítőjének úgy látszik nem volt bátorsága a másik lépést is megtenni. Nem lesz felesleges e helyt az engedélyi kényszerrel szólni. A szabadalmi ügy elleneseinek egyik legerősebb védbástyája az, hogy a szabadalom megadása által a feltaláló az össztermelésre káros monopoliumot nyer. Ez ellenvetés megdöntésére szolgál, s e monopol nehézségeit csökkenti az engedélyi kényszer, mely eddig több európai törvényben talált helyet.

Az engedélyi kényszer (Licenzzwang) a szabadalmazottnak az a kötelezettsége, hogy bizonyos feltételek mellett szabadalma gyakorlását illő kárpótlás ellen másnak is át engedje. Ez elv elfogadása csökkenti a monopolizálás okozta bajt, elhárítja a veszélyt, mely abban áll, hogy a póttalálmány értéktelenné válik, mert a feltaláló az alaptalálmányt (a javaslat 23. §-a szerint is) nem gyakorolhatja és végül biztosítja a szabadalomnak a belföldön való gyakorlását. Az állam ugyanis a találmányi védelem ellenszolgáltatásaként megköveteli, hogy a találmány a belföldön gyakorlatba vétessék. Megkívánja ezt eddigi törvényünk, valamint új javaslatunk is. E határozmány azonban könnyen kijátszható, ha a szabadalmazott néha-néha termel egy keveset a belföldön is s gyártmányát rendszeren külföldről produkálja. Ez ellen is biztos szer az engedélyi kényszer, mely tehát ilykép a belföldi ipar emelésére is üdvös hatással van és némileg védelmül szolgál az ellen, hogy a szabadalom tárgyai külföldről hozassanak be.

Hogy azonban mily fontos az engedélyi kényszer, igazolja az eddigi külföldi törvényhozás s a congressusi határozatok. A bécsi 1873-iki congressus külön pontban (II. i.) ajánlotta azt elfogadásra ¹⁾

¹⁾ Ausserdem empfiehlt der Congress, dass gesetzliche Bestimmungen getroffen werden, nach welchen der Patentinhaber in solchen Fällen, in welchen das öffentliche Interesse dies verlangt, veranlasst werden kann, seine Erfindung gegen angemessene Vergütung aller geeigneten Bewerbern zur Mitbenutzung zu überlassen.

a törvényhozásoknak. A német birodalmi szabadalmi törvény elveinek megállapítása végett egybejött enquete tagjainak nagy része 1876-ik aug. 30-iki ülésében a teljes engedélyi kényszert akarta meghonosítani, mely szerint a szabadalom első öt évének letelte után az engedély mindenkinek megadandó legyen. A többség azonban azon formula mellett volt, melyet a német törvény el is fogadott s melynek értelmében a szabadalom el is vehető, ha a szabadalmazott az engedélyt, ha a közérdek kívánja, három év múlva másnak meg nem adja.¹⁾ A legújabb többször idézett angol törvény²⁾ szintén felvette az engedélyi kényszert, miután Angliában eddig törvényi intézkedés híján a birói gyakorlat folytán képződött ki a jogelv ép úgy, mint az északamerikai Egyesült-Államokban, melyeknek törvénye nem ismeri az engedélyi kényszert, de a hol a jogszolgáltatás visszautasítja a szabadalom bitorlás folytán indított keresetet, ha az alperes bebizonyítja, hogy a szabadalmazott illő díjért nem akarta átengedni a használatot. Egyébiránt a törvényhozás is elismerte az engedélyi kényszer elvét azáltal, hogy a szabadalom hosszabbítását csakis annak feltevése mellett engedi meg.³⁾ Nemcsak a theoria, hanem a külföld példája is igazolja tehát a szabadalom árthatmas monopoliumát enyhítő engedélyi kényszert s így annak behozatalát ép úgy, mint a szabadalmi szék létesítését az alkotandó törvényben elkerülhetetlennek tartjuk.

¹⁾ §. 11. Das Patent kann nach Ablauf von drei Jahren zurückgenommen werden. . . 2) im öffentlichen Interesse die Ertheilung der Erlaubniss zur Benutzung der Erfindung an andere geboten erscheint, der Patentinhaber aber gleichwol sich weigert, diese Erlaubniss gegen angemessene Vergütung und genügende Sicherstellung zu ertheilen.

³⁾ Clause 22. If on the petition of any person interested it is proved to the Board of Trade, that by reason of the default of a patentee to grant licenses on reason abbe terms — a) The patent being not worked in the United Kingdom: or b) The reasonable requirements of the public with respect to the invention cannot be supplied; or c) Any person is prevented from working or using to the best advantage an invention of which he is possessed: the Board may order the patentee to grant licenses on such terms as tho the amount of royalties, security for payment, or otherwise, as the Board, having regard to the nature of the invention and the circumstances of the case, may deem just.

³⁾ Megemlítjük még e helyütt, hogy az Association for the Reform and Codification of the Law of Nations szintén elismerte az engedélyi kényszert, de azt csak külön törvény által tartja megadandónak.

A külföldi találmányokra nézve a javaslat behozatali szabadalmakat (Einführungspatente) époly kevéssé ismer, mint eddigi törvényünk s az újabban alkotottak nagy része is csak, ha viszonyosság áll fenn, akkor ismeri el az egy éven belőli külföldi első-ségi bejelentést a külföldi szabadalomra nézve is ilyennek. Ha pedig a külföldi állam a leírást s rajzot nyomtatásban közzétette, akkor ez idő csak akkor ismertetik el, ha a közzététel óta a bejelentésig három hó még el nem telt. Különben az első-ségi jog mindig a bejelentés napjától és órájától számítatik.

A szabadalmak tartamát a javaslat az eddigi 15 évről husz évre hosszabbítja meg, hogy miért, azt alig tudjuk indokolni, mivel Belgiumot kivéve, egész Európában a szabadalmazás leghosszabb tartama 15, Amerikában pedig 17 év. Annál kevésbbé magyarázható meg e meghosszabbítás, mert a javaslat ezenkívül még a törvényhozás útján kieszközlendő további meghosszabbítást is elfogadja.

A szabadalmak megszűnésének okaiul egész sorozatot említ fel a javaslat. Magától értetődik s a törvénybe nem tartozók ezek közül azok, melyek szerint megszűnik a jog a szabadalmi idő lejáráásával és a jogról való lemondással és felesleges s a párisi congressus határozatának ¹⁾ ellenmondó az, mely szerint a szabadalom megszűnik a meghosszabbítási díjak nem fizetése esetében. Tán egyedüli helyes megszűnési esetnek tekintendő a javaslatnak Angliában és Északamerikában meg nem kívánt azon határozománya, mely szerint a szabadalom keltétől számított két év alatt gyakorlatba veendő s a gyakorlat a szabadalom tartama alatt két évig egyfolytában meg nem szüntetendő. E határozományról, mely minden szabadalmi törvényben megvan, (mindenik megkívánván 1—3 év alatt a foganatbavételt), volt már szó az engedélyi kényszer fel-
említésénél. Csak kettőt nem látunk e részben a javaslatban; az egyik az, hogy nem kívánja a „belföldön“, a másik pedig az, hogy nem kívánja a „kellő terjedelemben“ való gyakorlatbavételt. Említettük, hogy a szabadalmi törvények ebbeli intézkedése a külföldi

¹⁾ Res. 8. La déchéance pour défaut de payement de la taxe ne droit, pouvoir être prononcée qui après l'expiration d'un certain délai depuis l'échéance. Même après l'expiration de ce délai, le breveté droit être admis à justifier des causes légitimes qui l'ont empêché de payer. Cette déchéance sera prononcée par les tribunaux ordinaires et non par l'administration.

feltalálók által mily könnyen kijátszható. E kijátszást csak az engedélyi kényszer szüntetheti meg, mely mellett a „kellő terjedelemben” való jelentést a szükséglet könnyen megállapítja, a belöldön való gyakorlás pedig multhatatlanná teszi.

A megsemmisítést a javaslat majdnem époly mértékben tartja meg, mint a jelen törvény. Az okok, melyek közt szintén sok a felesleges, a német törvényből vették. Közülök feleslegessé válnék az esetre, ha az angol és német példára az első bejelentőt védelmezné a törvény feltalálónak az, mely semmisnek tekint a szabadalmat, ha nem a valóságos feltalálónak adatott, a minthogy felesleges a javaslat jelen alakjában az a — különben helyes s megtartandó — semmiségi ok, melynél behizonyított, hogy a szabadalom másnak mintái, rajzai stb. alapján eszközöltetett ki. A javaslat szabadalomosztogatási módjának gyenge és tarthatatlan voltát igazolja az a két semmiségi ok, mely a később adott hasonló szabadalmat valamint azt a szabadalmat tekint semmisnek, a melynek leírása nem olyan, hogy abból szakértő a tárgyat előállithassa. Helyes s alapos szabadalomadási rendszer mellett e két okot nem szabad a törvénybe felvenni.

Amerikából importálja a javaslat azt az elvet, melynél fogva a találmány ellopása esetén az eredeti feltaláló, ha a szabadalmat az alapon támadja meg, hogy az az ő jegyzetei, rajzai, mintái stb. alapján, engedélye nélkül eszközöltetett ki, a megtámadott szabadalmat a maga számára igénybe veheti.

Még csak két, jobban mondva egy-két részre osztott czime van a törvényjavaslatnak, melyre reflektálnunk kell, mert a szabadalmak átruházásáról, a bélyegdíjakról, a szabadalmi lajstromról és a levéltárról szóló részek, mint policialis intézkedések nem törvénybe, hanem az azt végrehajtó rendeletekbe valók s a törvény elveire nézve teljesen irrelevansok. Annál fontosabb a törvényjavaslatnak ezeken kívül fennmaradó, még eddig nem is ismertett része.

Nem a legjobb bírálatban lehetett részesitenünk a javaslat eddigi czimeit sem, de mégis volt alkalmam itt-ott haladásra, javulásra mutatni. Fájdalom, a javaslatnak igen fontos, most taglalás alá kerülő jogi részénél nincs egy határozmány sem, mely megütné azt a mértéket, a melyet a jogtudomány mai állásánál a szabadalmi ügy rendezéséhez kötünk.

A javaslat a régi törvény alapját fogadta el, a mennyiben a szabadalmi jogot még mindig iparjogositványnak és nem tulajdonjoghöz hasonló vagyionjognak tekinti. Ilykép aztán megszegi ujlag a párisi szabadalmi congressus egyik határozatát¹⁾ s a helyett, hogy a szabadalom biztosítást a büntető hatóságnak rendelné alá, úgy tesz, mint az eddigi törvény és meghagyja az iparhatóságnál. Pedig ha a szabadalmi jogot vagyoni magánjognak tekintjük, önként keletkezik az az eszme, hogy annak rosszhiszemű sértése bűntény vagy vétség s e sértés megtorlása büntető eljárás alá tartozik. A jogtalan haszonszerzés itt is épügy szerepel, mint minden más vagyon elleni bűnténynél és más joga „szellemi tulajdona“ épügy sértetik, mint minden más, a büntető törvény alá eső cselekedetnél.

A javaslat szabadalom bitorlást s szabadalom áthágást ismer. Bitorlást követ el, ki a szabadalom érvényességének ideje alatt a találmányt iparszerűleg gyakorolja és árusítja, tehát a védett tárgyat utánozza, előállítja, alkalmazza, használja, sértvén a szabadalmazott jogait. Ez esetekben, melyek elintézése, mint említők, az iparhatóságok illetőségéhez tartozik, a sértettnek joga van a további bitorlás megszüntetését igényelni s a bitorlásra szolgáló eszközöket a szakértő szemle alapján lefoglaltatni. A lefoglalás azonban époly könnyen megszüntethető, mint a mily könnyen elrendeltetett, mert a javaslat e részben átveszi a jelen törvény általunk már kárhoztartott intézkedését, mely szerint a lefoglalás megszüntetik, ha az állítólag megsértett s a foglalás alapját képező szabadalom érvénye kétségbe vonatik. Az öntudatos bitorlást a javaslat 20 frttól 2000 frtig bünteti, az azokhoz szolgáló eszközöket elkoboztatja s esetleg megsemmisítetteti, a marasztaló ítélet közzétételét pedig a német törvény mintájára megengedi.

Ezek a javaslat határozmányai a büntető intézkedésekre nézve, menten minden, a javaslatban igen is dusan található salangtól. Látható ebből, hogy a szabadalom áthágás büntetése egy szóval sincs megérintve; a kártalanítási igényekre nézve pedig a javaslat ép oly homályos, mint az eddigi, amennyiben a kártérítés csak egyszer fordul elő s akkor csak azért, hogy a kereső fél ebbeli

¹⁾ Res. 11. La contrefaçon d'une invention brevetée . . . est un délit de droit commun.

igényével (melynek mértéke nincs meghatározva) a bíróságokhoz utasíttatik.

A javaslat ebbeli intézkedései tehát, nem tekintve hiányos voltukat, sem az elmélet, sem a külföld gyakorlata és az eddigi bel-földi tapasztalat szükségletei mellett meg nem tarthatók.

Emelítettük, hogy a szabadalomsértés ép oly vagyoni elleni büntetés, mint bármely más tulajdonsértés. Csak annyiban különbözik azoktól, hogy elkövetőjét nem teszi ki annyira a közmegvetésnek, amennyiben a jogérzet, jóllehet büntetést követel, nem tekinti a szabadalomsértést eltulajdonításnak. Ennek folytán a szabadalom-bitorlás megtorlását mindenesetre a rendes büntető bíróságra kell ruházni, de úgy, hogy csak a sértett fél bármikor visszavonható panaszára legyen a sértő büntethető s hogy a büntetés kiszabásánál a bíró választhasson a pénzbüntetés és szabadságvesztő büntetés között.

Eltekintve azonban a kérdés büntetőjogi oldalától, fennmarad még a magánjogi megtorlás is. E megtorlás a teljes kárpótlásban áll. A rosszhiszemű szabadalombitorlásért mindenesetre teljes kárpótlás igényelhető; vajjon a jóhiszemű esetében is, nyílt kérdés még ott is, a hol elővizsgálat után nyújtatik a szabadalom, mert jóllehet az iparos ipara fejlődésével kell hogy megismerkedjék, a forgalom mégis túlságosan megszoríttatnék az által, ha minden szabadalomsértés, még az öntudatlan is, magánjogilag büntetettetnék.

Mivel azonban a kártérítésre nézve alig lehet mértéket találni, mindenesetre tetemes összegig terjedhető bírságolási joggal kell majd a bírót a kár-megállapítás elkerülése végett felruházni.

A foglalást a további bitorlás meggátolására elégséges eszköznek, a javaslat jelen szövegezésében tekinteni nem lehet. Jobb volna ennél a gyakorlati tilalom kibocsátása, mely tilalmat büntetési sanctióval kellene ellátni és mely némely esetben a lefoglalással kapcsolatban sokkal több foganattal bírna.

Mondottuk, hogy nemcsak az elmélet, hanem a külföld törvényhozása is nekünk ad igazat. Eltekintve Anglia és Északamerikától, melyeknek jogszolgáltatása teljesen elüt az európai continentalis igazságszolgáltatás fejlődésétől s melyek közül Anglia új törvényében, eltörölve a scire faciazt, a rendes bíróságokhoz utasítja a szabadalombitorlás eseteit, míg Amerika esküdtszéki verdicttel dönti el a szabadalomsértéseket, minden állam a rendes bírói

utra utalja a sértéseket. Németországban a szabadalomsértőt 5000 márkáig terjedhető pénz-, vagy egy évig terjedhető fogságbüntetéssel s teljes, az esetleg 10000 márkáig terjedhető bírságra változtatható kár teljes megtérítésének kötelezettségével sújtja, a szabadalmi kihágást (tárgyaknak szabadalmazottként való megjelelését és más szabadalomszínlelést) pedig 150 márkáig terjedő pénzbírsággal vagy elzárással bünteti. Franciaországban a szabadalomsértés polgári s fenyítő uton torolható meg; de a fenyítő bíróság (tribunal correctionnel) előtt lefolyó szer gyakoribb. A szabadalombitorló 100—2000 frank pénzbüntetéssel, visszaesés esetében 6 hóig terjedhető fogsággal sújtatik. A bíróság esetleg a szabadalom érvénytelensége felett is határoz, az utánzatokat és az utánzásra szolgáló eszközöket pedig mindenestre elkobozza és a kártérítés illimitált összegét megállapítja. Ugyanezen határozatok érvényesek csekély módosításokkal Belgiumban, Olaszországban, Portugáliában s Spanyolországban is, Oroszországban pedig a bitorló kártérítéssel és 100—300 rubel pénzbüntetéssel sújtatik.

A rosszhiszemű vagy nagy gondatlanságból eredő szabadalmi bitorlások tehát kivétel nélkül mindenütt teljes kártérítésre adnak igényt, s azonkívül majdnem mindenütt a büntető hatóság illetékessége alá tartozó vétséget képeznek. A javaslat ebbeli határozmányai, mint látjuk, teljesen elégtelenek és egészen más intézkedésekkel volnának pótolandók.

Ugyaníly kevésbé felelnek meg a jó törvényhez fűzött követelményeknek a javaslat ugyanezen címének második részében foglalt a jogosan fennálló szabadalmak ellen támasztott perekben követendő eljárást szabályozó intézkedések. Mindjárt az első intézkedés, mely szerint bárki követélheti a miniszteriumtól, hogy valamely szabadalom gyakorlatbavétel hiánya miatt megszüntettessék, felesleges a 34. szakasz d) pontjával szemben, mely az oly szabadalmat önmagától megszüntnek mondja. A megsemmisítési eljárás a miniszterium ügyköréhez utasittatik. Több ízben utaltunk már az odautalás inconvenientiájára. Itt az még inkább szembetűnik. Nem véve figyelembe, hogy a miniszterium határozatai nem felelkezhetők, ez esetben a miniszteri eljárás még károsabb, mert a miniszterium ez esetben nem mint szaktestület s nem corporatív tanácskozás után, hanem bureaucratice „szükség esetén“ szakértők meghallgatásával, a bizonyítékok szabad mérlegelése mellett véglegesen

döntve, határoz. A miniszteri végleges határozás veszélyeiről már akkor szóltunk, midőn a javaslatnak minden felebbezést kizáró a miniszteri omnipotentiát decretáló szabadalomosztogatási rendszerét taglaltuk. Az ott felhozott érvek ide is mind alkalmazhatók.

A szabadalmak megsemmisítésének jogosságát elismeri az elmélet és igazolta a gyakorlat. Ahhoz tehát még ott sem fér szó, a hol a legszigorubb vizsgálat alkalmaztatik. De a megsemmisítési eljárás nem maradhat a miniszterium kezében. Hiszen még ott is, hol a tiszta bejelentés elve fogadtatott el, még ott is vagy a rendes bíró, vagy más közigazgatási hatóság ítél a szabadalom érvénye felett. És méltán. Csakhogy akár a bírói hatóság külön, akár az administratív közeg önmagában nem határozhat helyesen. Mert jöllehet a szabadalmi jogosítvány jellege magánjog, annak megszorítása és kibővítése mégis közjog. Aztán meg a szabadalomsemmisítés eseteiben technikai s jogi ismeretre van szüksége az ítéletmondónak. Az ily ügyek eldöntése tehát az általunk javalt szabadalmi szék által intézendő el oly módon, hogy az ítéletben minden fél megnyugodhasson.

A javaslat főbb elveinek taglalása során tehát elmondottuk nevezeteinket a szabadalmi ügy általunk legjobbnak vélt rendezése iránt. Sok mellékes kérdés van még, melynek megoldására hazánk különleges politikai állásánál volnának javaslataink, de azok mérlegelése túlmenne e szerény értekezés határain. A fentiekben csak a vezérelvekre akarunk rámutatni, igyekeztünk feltüntetni, melyek volnának egy modern és a liberalis felfogásnak megfelelő szabadalmi törvényhez kötött követelmények s azon voltunk, hogy a külföld törvényhozását megismertetve, abból a mi viszonyaink rendezésére tanulságot vonjunk.

DR. FEKETE IGNÁCZ.

VEGYESEK.

† **Érkövy Adolf.** A magyar közgazdasági irodalom s mozgalom egy lelkes veteránja, Érkövy Adolf, kinek egyik kiváló művét nem régiben ismertettük, decz. hóban 63 éves korában Keszthelyen meghalt. A halál nyugalom volt számára. Családi élete tönkre ment. Felnőtt s nagyreményű fiai kora sirba hullottak s a magános öregget vakság s más betegségek gyötörték. Érkövy Adolf (családi néven Ploetz) 1818-ban született. Tanulmányai végeztével 1838-ban Károlyi István gróf uradalmaiban a számvevősegnél és külgazdaságnál nyert alkalmazást, aztán jószágigazgató, később grófi titkár, végre az összes grófi uradalmak felügyelője lett. 1857-ben történt nyugdíjaztatása után Budapestre jött lakni, majd beutazta Európa műveltebb államait. Az alkotmányos korszak beköszöntével ismételten tagja volt a képviselőháznak, mint a Deák-párt hive. A kormány érdemeiért miniszteri tanácsosi ranggal kinevezte a pécskai kincstári uradalom igazgatójává, honnan pár évvel ezelőtt megrongált egészséggel vonult vissza. Érkövy tagja volt az akademiának s a „Royal agricultural society of England“ czimű társulatnak. Irodalmi működése már 1837-ben kezdődött, midőn hosszabb értekezéseket közölt az „Ismerető“ czimű gazdasági közlönyben. 1838-ban az említett közlöny melléklapját, a „Gazdasági litteraturá“-t szerkesztette, dolgozott ezenkívül a „Magyar Gazda“ és „Gazdasági lapok“-ba is. 1845-ben „Robot és dézsma“ czimű pályaműve 50 arany jutalmat nyert; „Homokkötés“ czimű művét a pestmegyei gazdasági egyesület adta ki 1846-ban, s 1847-ben „A haszonbérrendszer és népesítés“ értekezésével 100 aranyat nyert. Továbbá szerkesztette a „Falusi gazda“, a „Magyar Gazda“ czimű gazdasági folyó-

iratokat s 1861-ben a „Gazdasági füzetek“-et. Az 1863-iki aszály alkalmával „Az 1863. évi aszályosság a magyar alföldön“ című közgazdászati tanulmányt adta ki, továbbá a „Locomotivbahn von Debreczin bis Máramaros-Sziget, das ist die Verbindung der nächsten Salinen Ungarns mit der Theisbahn“ (Bécs 1855) címűt. Irt egy emlékiratot „Az aszály okai és elkerülésének módjáról“ (1864), és a „Népbankok“-ról (1865). Legutolsó műve a „Telepítési kérdés“-ről, mult évben jelent meg. Erkövy nemzetgazdasági tevékenységét a gazdasági egyesületekben s hivatalos téren alig lehetne eléggé ismerten. A legtöbb napi kérdésnél tevékeny részt vett s tekintélyes szava igen gyakran hatott döntőleg. Áldás emlékére!

A magyar posta statistikája 1868-tól 1882-ig. A közlekedési miniszterium postaosztálya érdekes kimutatást közöl, mely a magyar posta forgalmát tünteti föl 1868-tól 1882-ig.

A postaforgalom pénzügyi eredménye 1882-ben 1.645,938 frt fölösleg volt 7.360,081 frt bevétel és 5.744,143 frt kiadás mellett. A kimutatás első évében a posta még 188,287 frt deficitel dolgozott, 1869-ben ez eltűnt és némi hullámozás után állandó emelkedésnek adott helyet. A posta bevétele ezen időszakban körülbelül 115%-kal növekedett, ellenben a kiadások csak 62%-kal szaporodtak.

A posta pénzügyi eredményét a következő számok tüntetik elő 1868-tól 1882-ig:

Év	Bevétel	Kiadás	Hiány	Felesleg
f o r i n t o k b a n				
1868-ban	3.360,457	3.548,744	188,287	—
1869-ben	3.653,573	3.505,366	—	148,207
1870-ben	4.021,955	4.008,139	—	13,816
1871-ben	4.657,156	4.561,257	—	95,899
1872-ben	4.886,566	4.698,962	—	187,604
1873-ban	4.999,923	4.748,947	—	250,976
1870-ben	4.983,544	4.632,298	—	351,246
1875-ben	5.232,649	4.695,212	—	537,437
1876-ban	5.344,220	4.604,108	—	740,112
1877-ben	5.594,397	4.666,785	—	929,612
1878-ban	5.866,370	4.822,223	—	1.044,146

1879-ben	6.104,516	5.019,998	—	1.084,518
1880-ban	6.356,009	5.249,363	—	1.106,646
1881-ben	6.811,055	5.419,610	—	1.391,445
1882-ben	7.360,081	5.744,143	—	1.615,938

A pénzügyi eredményeknél még sokkal kedvezőbbek és szembe-
szökőbbek a postaforgalomra vonatkozó adatok. A postaforgalom
minden ága emelkedett, igen nagy, szinte lihetetlen mértékben. —
1868-ban 32·2 millió levelet és levelőzlapot expedáltak, 1882-ben
135,447 millió drbot, az emelkedés tehát több mint 300%. Legna-
gyobb emelkedés mutatkozik az utolsó években, 1875-ről 1876-ra
10,351 millió, 1878-ról 1879-re 6,550 millió, 1879-ről 1880-ra
3,330 millió, 1880-ról 1881-re 13,840 millió, 1882-ben 22,887 mil.
drb. Hasonló arányokat tüntet elő a hirlapforgalom, a melyből ta-
lán még inkább következtethetni a szellemi fejlődésre, mint a levél-
forgalomból. 1868-ban 13 millió hirlapot küldtek szét a magyar
postán, 1882-ben 41,310 milliót, azaz körülbelül 225%-kal töb-
bet, mint 15 év előtt; az emelkedés a postaforgalom ezen ágában
legnagyobb volt 1871-ben 6,800 millió példány, 1874-ben 7,700
millió példány, a következő két évben csökkenés állott be, majd is-
mét gyors emelkedés, a mi azóta folyton tart és 1882-ben 3,780
millió példányra rugott. A pénzeslevelek és csomagok száma 4,658
millió drbról 11,690 mill. drbra, a súly 4,319 millió kilogrammról
33,113 millió kilogrammra, az érték 705 millió frtről 1.663,568
millió frtra emelkedett.

A levél- és kocsiposta-forgalomnak 1868—1882-ig terjedő
adatai a következők:

Levélposta-		Kocsiposta-		
levél, leve- lező lap stb.	hirlap millió darab	küldemény, pénzes leve- lek és cso- magok	súlyban	értékben
			millió kg.	millió frt.
32·200	13·000	4·658	4·319	705·000
38·200	13·500	4·895	4·857	858·000
41·500	15·500	5·856	6·014	1,127·000
51·200	22·300	7·416	7·648	1,278·959
59·600	23·200	7·145	7·337	1,460·387
60·300	23·500	6·560	7·571	1,224·663
67·350	31·200	6·524	8·332	1,037·400

Levélposta-		Kocsiposta-		
levél, leve- lező lap stb.	hirlap millió darab	küldemény, pénzes leve- lek és cso- magok	súlyban	értékben
			millió kg.	millió frt.
68410	25550	6316	7660	705617
78761	28876	5883	8652	750204
82282	32044	6495	10018	838701
88940	34740	7635	12876	1,084136
95390	34560	8921	15948	1,250492
98160	36024	9120	18314	1,508537
112560	37530	10507	22352	1,429463
135447	41310	11690	33113	1,663568

Az ezen táblázatban föltüntetett adatokat kiegészíti a portomentesen szállított levelek és kocsipostaküldemények statisztikája, a mely a következő : Portomentesen szállított 1868-tól 1882-ig :

levelezés	kocsiposta- küldemény	súlyban	értékben
millió darab		millió kg.	millió frt
5798	0723	1010	246000
6785	0583	0933	343000
6550	0790	1374	246000
7079	1069	1138	413000
8319	0806	1288	358796
10128	0638	1078	321358
11027	0750	1039	430400
12103	0742	1468	368711
13397	0896	2103	478342
13487	1051	2895	364676
15139	1094	1888	394846
15980	1092	1826	434419
16870	1078	2360	534225
19150	1102	2629	533559
17752	0667	1469	221481

A postautalványi forgalom, melynek meghonosítása és kiterjesztése éppen ezen időszakra esik, rendkívüli emelkedést mutat. 1868-ban a posta által közvetített utalványi forgalom értéke 2963 millió frt volt, 1882-ben 152226 millió frt, a forgalom tehát 15 év alatt több, mint 50-szer nagyobbodott.

Ezen óriási méretű emelkedés előidézésében nagy része volt annak, hogy a postaigazgatás folyton szaporította a postahivatalok számát, úgy hogy míg 1868-ban csak 941 postahivatalunk volt, addig 1882-ben 2645 működött. Az egyes évek szerint való szaporodást, a következő táblázat mutatja :

Postahivatal működött :

1867-ben	941	ezek közt	kinestári	24,	mozgó vasuton közlek.	2
1868.	1,337	"	"	29,	"	2
1869.	1,479	"	"	30,	"	6
1870.	1,523	"	"	30,	"	8
1871.	1,688	"	"	37,	"	10
1872.	1,837	"	"	41,	"	10
1873.	1,926	"	"	45,	"	14
1874.	1,930	"	"	46,	"	16
1875.	1,048	"	"	46,	"	18
1876.	1,959	"	"	46,	"	20
1877.	1,980	"	"	46,	"	20
1878.	2,024	"	"	52,	"	22
1879.	2,099	"	"	61,	"	23
1880.	3,301	"	"	67,	"	27
1881.	2,386	"	"	81,	"	28
1882.	2,645	"	"	106,	"	30

A fogyasztási adó eredményeit az 1882-ik évről kitüntető magyar pénzügyminiszteri kimutatás az ország vagyonosodására nézve meglehetősen érdekes következtetéseket enged némileg megállapíthatni. Az osztrák tartományokkal összehasonlítva az 1882-iki évben jövedelmezett (brutto jövedelem):

	Magyarországban	Ausztriában
	frt	frt
a szeszdó	6.840,291	7.672,526
a boradó	3.412,608	4.138,492
a söradó	960,904	22.437,959
a husadó	2.514,468	5.031,250
a cukoradó	1.593,193	35.243,250

A fogyasztási adók összes jövedelme mind a két államterüle-

ten, Bosznia és Hercegovina, és a horvát határőrvidék csekély jövedelmével együtt, valamint az ásványolajadó, és egyéb tárgyak után beszedett adókat, a jövedéki biztosítékokat, mellékkilletékeket körülbelül 10 millióval felvett összegben hozzászámítva, volt 1882-ben 101.345,730 frt, 1881-ben pedig 109.713,465 forint, tehát 8.367,735 frttal kevesebb a lefolyt 1882-iki, mint az azelőtti évben. Az apadásból ugyancsak 1.115,139 frt jut Magyarországra, a többi Ausztriára, de viszonyaink között e keveslet is jelentékeny. Az egyes adónemeket véve szemügyre a szeszadóként befolyt jövedelemnél, hasonlítva 1881. évi eredményhez, 323,240 frt apadás mutatkozik, míg Ausztriában 41,457 növekedés. A boradónál, viszonyítva az 1881. évi eredményhez, 62,747 frt növekedés mutatkozik nálunk, míg Ausztriában 31,513 frt. Borvidékeink nagy terjedelmére és borunk minőségére való tekintettel azonban, az elért eredmény nagynak nem mondható. A söradó nálunk az 1882-iki évben 80,550 frttal többet jövedelmezett, mint a múlt évben, jóllehet talán nem annyira sörfőzdék szaporodása, (Magyarországon 1882-ben 127 volt) mint az adótétel fokozása által. Lajtvántúl a söradó 559,528 frt növekedést mutat, mely nagyobb adójövedelemhez Magyarország is, bizonyára nem kis mértékben járul az ottani már virágzó söripar további kifejlesztéséhez és megerősüléséhez segédkezet nyujt, 1992 sörfőzde üzletét biztosítja. Ugyanazt mondhatni a cukoradóról, mely Magyarországon az 1882-iki évben 1.390,495 frttal kevesebbet jövedelmezett, mint az azelőtti évben. De a cukortermeletés sajnos pangására (Magyarországon 1882-ben 14 gyár volt, 9-el kevesebb, mint 1873-ban) és ez iparágak Ausztriában és a folytonos adóemelések és a külföldi verseny folytán pangással határos állapotára enged következtetni az a körülmény, hogy ott 8.783,993 frt roppant nagy apadás mutatkozik az 1881. évi adóeredményhez képest. Hogyha a főt felsorolt adónemek után Magyarországon befolyt összjövedelmet kerek számban 15·3 millió frttal felvéve, azt népességünk az 1881. évi népszámlálás folytán nyert számával (14.549,804) eloszszuk, úgy minden fejre 1 frt 05 kr. esik. Vegyük most az ugyanazon közvetett adónemek után 1873-ban befolyt jövedelmet, 13·5 millió frtot, és osszszuk szintén el az akkori tényleges népességünk számával, úgy körülbelül ugyanaannyi esik minden egyes lakosra. Az, hogy 9 évi időköz alatt, dacára minden fogyasztási adó fölemelésének, az elért adójövedelmi eredmények

közötti különbözet 2·2 millió frt aránylag csekély összeg a népesség számához, mutatja közgazdasági állapotaink csekély emelkedését.

Állami jégkárbiztosító intézet Bajorországban. A bajor kormány javaslatot dolgozott ki egy állami kölcsönös jégkárbiztosító intézet létesítésére, melyet állítólag az ingók tüzkárbiztosítására vonatkozó törvényjavaslat is fog követni. Az intézet nem kötelező jellegű, a belépés egyrészt az illető félnek szabad jelentkezése, másrészt az intézeti igazgatóság által történő felvétel útján történik. A biztosítás addig tart, míg az illető fél kilépését be nem jelenti, vagy az intézet igazgatósága a biztosítást fel nem mondja. A kilépés vagy a felmondás jogérvénye a következő évvel kezdődik. A biztosítási év március hó 1-én veszi kezdetét. Birtokváltoztatás nem idéz elő kilépést; az új birtokos elődének jogait és kötelezettségeit átveszi. Az illető biztosítási évben előfordult károk megtérítetnek : a) az évi illetékekből az igazgatósági költségek levonásával; b) a tartalékalaphoz nem tartozó vagyon kamataiból; c) esetleg a tartalékalap egy negyedéből. Ha ezek az alapok nem elegendők a károk megtérítésére, ez esetben a kártérítési összegek aránylagosan leszállíttatnak. Az intézet a tüzkárbiztosító kamara igazgatása alatt áll. A főfelügyeletet a belügyminiszter gyakorolja. Az intézet pénzügyeit a nürnbergi bank vezeti. Az illetékek és díjak beszedése az adóbeszedés mintájára az állam közegei által történik. A károk az adóhivatalok útján fedeztetnek ki. Az intézet igazgatósága mellé a kormány 7 tagból álló bizottságot nevez ki. E bizottságba minden egyes kerület biztosítottáiból 6 évre választatik 1 rendes és 2 póttag. E bizottság évenként legalább egyszer ülést tart. A vidéken lakó bizottsági tagok utiköltségekben és napidíjakban részesülnek. E bizottság meghallgatandó : a) ha a tartalékalap is kártérítésre igénybe vétetik; b) ha a kártérítési összegek leszállíttatnak; c) a biztosítási feltételek megállapításánál. A belügyminiszterium elrendelheti, hogy egyéb kérdések is e bizottság elé bocsáttassanak. Az intézet okiratai bélyegmentesek, levelezései bérmentesek. Az intézet 1.000.000 márka kamat nélküli előleget nyer. Ezen alap megtámadhatatlan. A javaslat alapelvei tehát a következők : Szabad jelentkezés a magántársulatok kizárása nélkül; kártérítés a kölcsönösség

alapján; határozott díjfizetés a kölcsönösség alapján; határozott díjfizetés pótfizetések nélkül; az intézetnek más, biztos intézet által való igazgatása; az igazgatási költségek lehető csekélyre való lecsorítása, karöltve a becslési eljárás lehető egyszerűsítésével.

Transkontinentalis vasut Khina és Europa között. Richt-hofen báró Khináról írt világhírű művének most megjelent második kötetében melegen szólal fel egy nagy vasut létesítése érdekében, mely Európából Khinába vezetne. Minden nagy vasuti vonal közt, mely egész földrészekben át vonul egyik tengertől a másikig, ez volna a legjelentékenyebb, mivel a föld legsűrűbb népességű s legtermékenyebb vidékeit kötné össze, s a nagy közlekedési akadályul szolgáló középázsiai sivatagok veszélyeit nagy részben megsemmisítené. A 100 millió khinai s 300 millió európai lakosság között, különösen a suezi-csatorna által létesített utrövidítés következtében, ujabban ugyan a közlekedés nagy lendületet nyert, de ez Khina gazdag nyugati tartományára alig van valami hatással. Igaz, hogy ily vasut kiépítését részben a khinaiak elfogultsága akadályozza, részben az is megnehezíti, hogy e nagy vasutnál nem volna lehetséges, mint Északamerikában a Pacific-vasut építésénél történt, a vállalkozókat nagy területek ajándékozásával buzdítani, de más részről a kereskedelmi érdekek itt jobban előtérbe lépnek. A rendkívüli forgalmat nem számítva, melyet a thea és selyem már eddig is nyújtanak, Khinának kimondhatatlan előnye az értelmes s olcsó emberi munkaerő s a világ legnagyobb köszén telep, mely főkép Shanzi tartományban 1600—1750 □ mértföldre tehető legalább 1.160,000 tonna kitűnő köszénnel, melyet rendkívül könnyen lehet bányázni. Szükséges azonban, hogy előbb a keleti tengerpart felől egy pár vasutat építsenek ki, melyhez a nagy transkontinentalis vasut csatlakoznék. E tekintetben már megkezdődtek az előintézkedések. Már a khinaiak is érzik szükségét annak, hogy Tiencsint Pekinggel s a kaipingi bányákkal összekössék s az erős előítéletet, ha az egyszer megtört, épen úgy, mint a táviró huzaloknál, gyors fejlődés fogja felváltani. Északi Khinában sokkal fontosabbak a vasutak, mint a déli tartományokban, hol a viziszállítás lassan ugyan, de rendkívül olcsó áron mindenütt eszközölhető. Különösen a nagy sikszágon szükséges vasutak által pótolni a hiányzó közleke-

dést a tenger- vagy folyóparti kikötőkkel. Az első vasut Pekingtől valamely jégmentes kikötőhelyig csakhamar megmutatná annak nagy kereskedelmi jelentőségét s belátnák a khinaiak, hogy politikai s stratégiai szempontokból sem lehetnek el vasutak nélkül. Kublai már is kitervezte a legjobb hadászati vonalokat, melyek egyuttal vasutakra is czélszerűek volnának. E vonalok : a) Pekingtől Csi-nan-fun át Kian-esóu öbölíig ; b) Pekingtől a nagy csatorna mellett Hwai-nang-fun át egy Csönn-kiangfu-val szemben eső helyre ; c) Pekingtől Wei-hwei-fun át Fan-esöngig a Han mellett, vagy, mivel e folyó nem jól hajókázható, Shö-kicsönnön át Hankuba. Lehetne ezenkívül összekötni Pekinget Mukdennel, mely vonal a mostani dynastiának is érdekében állana, továbbá a Naku hegységen át Hsüen-hwa-fu felé, s innen Kalganon át Doloanur és Kiachta irányában. A nagy transkontinentális vasutra nézve legfontosabb vonal volna a következő : Pekingtől Hsi-nang-fuba, mely a Tarym meder egyik legfontosabb kulcsa, gazdag gyapot s buza-termesztő vidék közepe s egy fél kontinensen át vonuló kereskedelmi utak keresztező pontja, mely egyuttal katonailag is igen fontos. E vonal kiépítését Shanzi nagy hegységei s fensíkjai megnehezítik ugyan, de másrészt épen e vidék mesés köszéngazdagsága tömérdék előnyt nyújt. Különben Shanzi fensíkjait ki is lehet kerülni, vagy a Hwang-ho völgyben Hwai-king-fu felől- vagy a Lan-ho-kou utvonala hosszában. Hsi-nang-fu-tól a vasutat legezélszerűbb volna Semipalatinszk felé vezetni. Általában Hsi-nang-fu-nak oly kedvező világkereskedelmi fekvése van, hogy már is e város közvetíti a forgalmat Középázsia s Khina között s nagyon valószínű, hogy e helyen a transkontinentális vasut kiépítése esetén, világváros emelkedik. Ez lényegileg a világhírű író eszmemenete. Mindenesetre eszményi s rendkívül fontos gondolat, melynek megvalósítása a világkereskedelem egyik legfontosabb feladata.

A török állam-adósság kezelésére 1881 végén kinevezett igazgató tanács, mely a rendes ottomán hatóságoktól elkülönítve működik, most tette közzé első jelentését, mely 1882. januártól 1883. február végeig terjedő korszakot tárgyalja. A tanuságos jelentés főbb adatait itt közöljük.

A török kormány az említett igazgatóság számára 1299 mou-

harrem-ki ¹⁰ 28-ik napján (1881 decz.) kelt irade értelmében hat indirect adót s ezen kívül néhány más jövedelmi forrást biztosított, oly módon, hogy ezek behajtását is az igazgatóság végezze. A hat indirect adó jövedelmére tájékozásul álljanak itt a legutóbbi két év adatai :

	Befolyt arany piaszterekben számítva :	
	1881-ben	1882-ben
Dohány	72.840,300	75.007,600
Só	49.797,259	54.849,682
Szeszárúk	12.844,226	14.949,452
Bélyeg	8.304,695	9.646,501
Halászat	1.604,871	2.110,504
Selyem	1.155,432	1.321,926

E jövedelemből azonban a behajtási s kezelési költségek, sőt még a különböző pénznemek átváltásánál előforduló különbségek is levonattak ; nyhogy a valóságos bruttovitel 1881-ben 185.493,387 és 1882-ben 195.614,335 piaszter volt s így, bár ezidőben a török terület a Görögországnak átengedett Volo és Larissa kerületek által ismét jelentékenyen vesztett, a szaporodás 6.93%, mely gyarapodás egyenesen a jobb igazgatásnak tulajdonítható.

Az indirect adók kezelésére jelenleg Konstantinápolyban 651 s vidéken 5084 egyén alkalmaztatik, kik közül csak 91 idegen alattvaló van, a többi török s leginkább mohamedán.

A hat indirect adón kívül, melyek közt, mint láttuk, a dohány és só a legjelentékenyebb jövedelmi forrás, az államadósságok igazgatósága javára jelöltettek ki még :

a) A vámbevitelek feleslege az új kereskedelmi szerződések alkalmával kötött tarifákból. E czimen eddig mi sem folyt be, mivel a kereskedelmi szerződések revisioja végett megindították ugyan a tárgyalásokat a külföldi hatóságokkal, de még be nem fejezték.

b) A patensadó jövedelme az iparadó jelen jövedelmének levonása után. E tekintetben sem történt még végleges intézkedés, mivel a külföldi hatalmak egy némelyike az iparadó helyébe léptetett általános patensadó ellen felszólalt.

c) Bulgária fejedelemség adója, s míg ez meg nem állapittatott, a dohánytized jövedelme 100,000 török aranylira. azaz 10 millió aranypiaszter erejéig. Ebből 1882-ben csak 54,860 piaszter folyt be,

mivel az évi termés nagyobb része csak a következő évben árusíttatik el.

d) Cziprus sziget jövedelmének feleslege 130,000 török font erejéig s a persadohány (tombeki) adója 50,000 török font erejéig. Bár az összegeket egyenesen az államkincstár fizetné, az igazgatóság a jelentés szerint két hóval hátralékban maradt.

e) Keletrumelia adója, mely 240,000 fontra volt becsülve s 5000 török font, mint ugyane tartomány vámjövedelmének aequivalense. E forrásból 286,000 török font folyt be s a hátralékban levő adókkal együtt még 328,000 font követelés van.

f) Azok az összegek, melyekkel Szerbia, Montenegro, Bulgárország s Görögország a berlini szerződés s az 1881 május 24-én kötött konstantinápolyi conventio szerint a nyert területek fejében a török államadóssághoz járulni tartoznak. Ez összeg még nem állapítottatott meg s nevezett államok nem fizettek semmit.

Összesen e forrásokból befolyt 234.307,358 piaszter, mely török fontokban 2.283,623 fontot tesz, azaz az átváltás 2.60% költséget okozott. A kezelési költségek 76,525 török fontot tettek s így a tiszta jövedelem 2.207,097 török fontot tett. E jövedelemből évenként 590,000 török fontot a privilegiummal bíró obligatiók számára kellene levonni, mint fedezetet a galatai banksoport 8.170,000 török fontnyi követeléseért, mely banksoport kezelte előbb a mostani igazgatóság hatósága alatt álló indirect adók nagy részét.

A kezelő tanács továbbá a reducallt kölcsönök fizetésére 1,365,944 török fontot s 45 piasztert fizetett egy százalék erejéig. Ezen kívül 150,000 fontot tüzött ki az 1858-ki s 1862-ki kölcsönök törlesztésére, mely célból a hat indirect adó kezelésével megbízott banksoport tartaléktőkéjéből 79,183 fontot vett át. A kereskedelmi mérleg tehát a következő volt :

Bevételek :

A központi pénztár bevétele aranyba	-
átváltoztatva	2.283,623 török font.
A tartalékalapból átvétetett . . .	79,180 „ „
Összesen	2.362,803 török font.

Kiadások :

A központi kezelés kiadásai	76,525	török font.
A tartalékalapba tétetett	82,000	" "
A szabadalmazott obligatiók szám- lájára	688,333	" "
A tőkésített adósság szelvényeire s a sorsjegyek tulajdonosainak . . .	1.365,944	" "
Az 1858-ki s 1862-ki obligatiók tör- lesztésére	150,000	" "

Összesen 2.362,803 török font.

A bizottság feladatai közzé tartozott továbbá, hogy az egyes kölcsönök regisztrálását s conversioját a reducedt érték szerint eszközölje. E nagy és nehéz munkát is megkezdte. 1883 február végéig 8.195,699 török font névértékű kötelezvényt reducedt s ezen kívül ugyanez ideig 54.953,573 fontnyi obligatio bejelentését fogadták el.

Működésükhöz tartozott továbbá a dohánymonopolium értékesítése, mely, mint már egy alkalommal említettük is, regie alakjában jött létre s 1884. ápril havában lép életbe.

Ha még egyszer áttekintjük a török államadósság kezelésére kiküldött bizottság működését az első korszakban, el kell ismerünk, hogy a kedvezőtlen viszonyok dacára szilárd alapot nyertek a török államadósság rendes kamatoztatására s amortizációjára. Ha ez alapon nyugodtan s állandóan tovább halathatnak s ha különösen a berlini szerződés által török területhől megnagyobbított országok, úgy mint Szerbia, Bulgárország, Montenegro és Görögország a reájuk eső részletet fizetni kezdik, az államadóssági bizottság, mint azt az 1881. deczemberi rendelet is várta, már a legközelebbi időkben igen fontos intézmény lesz a török államháztartás ügyeinek rendbehozására.

ÚJ KÖNYVEK.

Csengery, A. összegyűjtött munkái 5 kötet	10 frt.
Lukács, B. Államháztartás és adózás Angliában.	2 frt.
Lukács, B. Államháztartás és adózás Franciaországban.	3 frt.
Wirth, Die Reform d. Patentgesetzgebung in der Neuzeit	1 frt 80 kr.
Seidler, G. Der Staatsrechnungshof Oesterreichs.	72 kr.
Starke, W. Verbrechen und Verbrecher in Preussen. 1854—1878.	6 frt.
Walcker, K. Handbuch der Nationalökonomie f. Studirende, Landwirthe, Industrielle etc. III Bd.	4 frt 20.
Beutier, O. Die socialpolitische Gesetzgebung des deutschen Reichs.	48 kr.
Theumann, Th. Das oesterreichische Wechselrecht.	2 frt 52 kr.
Engel, Der Werth des Menschen. I. Thl.	1 frt 20 kr.

(Közli **Kilián Frigyes**, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

FEBRUÁR.

II. FÜZET.

A VASUTI TARIFÁK REFORMÁLÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

(Első közlemény.)

„A magyar vasutak tarifái, tekintettel az osztrák vasuti tarifa enquéte IX-ik csoportjának tárgyalásaira és javaslataira“ ezim alatt 1883 július hóban a „Vasuti és közlekedési közlöny“ 75., 76. és 77. számokban megjelent értekezésünkben arra szorítkozván, hogy a nevezett enquéte által a beviteli tarifáknak az átviteli díj-szabásokkal való összehasonlításából levont következtetéseket, illetőleg a konstatált viszásságok megszüntetése végett tett javaslatokat, hazai vasutaink tarifális intézkedései szempontjából bírálat alá vettük, — tekintve, hogy a kérdéses enquéte javaslatai, a cs. kir. szab. déli vasúttársaság kivételével, valamennyi magyar és osztrák vasuton érvényes tarifarendszernek változtatására, és a vasuti viteldíjnak egyöntetű alapon való szabályozására is kiterjednek, ezen nemzetgazdasági szempontból nagy fontossággal bíró kérdéseknek beható megvitatását annál inkább időszerűnek tartjuk, mert értesülésünk szerint, a Budapest-Ujszönyi vonalnak a jelen év második felében várható megnyitása, és azzal összefüggésben az Ujszönybrueki vonalnak államosítása alkalmából, a m. kir. államvasutak új helyi díjszabást szándékozván kiadni, kívánatosnak látszik, hogy a fentjelzett irányban netalán szükségesnek mutatkozó reformok, ezen új díjszabásban már kifejezésre jussanak.

Mivel az Ujvidék-zimonyi vonal már megnyitott, és az első erdélyi és az alföld-flumei vasut államosítása, vagy állami üzembe vétele előreláthatólag 1884. évben szintén meg fog történni, szükségképen azon kérdés lép előtérbe, vajjon a magyar államvasuti hálózatnak ezen nagymérvű kiterjesztése, a közforgalomra és az ország gazdasági érdekeire mily befolyást fog gyakorolni?

A felett ma már nem létezik kétség, hogy a viszonyoknak megfelelő díjszabási elvek alkalmazása, és a viteldíjnak helyes

megállapítása, a közforgalom kellő fejlesztésének és a vasutak jövővelmezőségének alapfeltételét képezi, s így jelen értekezésünknek célja az, hogy a magyar vasutakon és különösen a m. kir. államvasutakon 1870-ik év óta fennállott tarifarendszereknek és a szedett viteldijaknak ismertetése mellett, az elmúlt időben szerzett tapasztalatokból azon következtetéseket levonjuk, melyek díjszabásügyünk reformálásánál esetleg felhasználhatók.

E mellett szükségesnek tartván az osztrák vasuti tarifa-enquête által a tarifaügyben elfoglalt álláspontot értekezésünk keretében bevonni, mielőtt hazai vasutaink díjszabási viszonyainak érdemleges tárgyalásába bocsátkoznánk, a nevezett enquête által az osztrák kormányhoz felterjesztett javaslatokat kivonatilag a következőkben közöljük:

A) Osztályozás az árusforgalom számára.

I. A vasuti tarifa-enquête, a kereskedelmi és iparkamarák, valamint az enquête-ba meghívott többi testületek által a vasuti teherárúk számára Ausztriában fennálló áruszabályozási rendszernek újjáalakítására és unificálására vonatkozólag tett követeléseket, mint sürgősen szükséges és elutasíthatlan rendszabályokat, ismeri el, melyből azonban csak akkor várható a kívánt siker, ha az eddig uralkodott értékosztályozási elv mellett az ürendszer is érvényesíttetik, és az ugynevezett „vegyes rendszer“ az osztrák vasuti teherárú-díjszabás alapjául vétetik.

II. Ehhez képest a vasuti tarifa-enquête a német árusosztályozáshoz hasonló schémának két darabárú osztálylyal való felállítását és az ahhoz tartozó, következő tarifa-határozmányoknak elfogadását parancsolja:

1. I-ső darabárú-osztály.

E mellett azon árúk, melyek az I-ső darabárú-osztály szerint díjaztatnak, külön megnevezendők, a többi árúk pedig, — a mennyiben nem terjedelmesek, — a II-ik darabárú-osztályba sorozandók.

2. II-ik darabárú-osztály.

3. Általános „A/1“ kocsirakományi-osztály, 5000 kilogramm mennyiségben feladott és a külön és kivételes díjszabásokban meg nem nevezett árucikkek számára (gyűjtőárúk).

4. Általános „B“ kocsirakományi-osztály, 10,000 kilogramm

mennyiségben feladott és a külön és kivételes dijszabásokban meg nem nevezett árúczikkek számára (gyűjtőárú).

5. „A/2” kocsirakományi-osztály, az I. II. és III. külön dijszabásokba sorolt árúk számára, ha 10,000 kilogrammon aluli, de legalább 5000 kilogramm mennyiségben adatnak fel.

6. I-ső, II-ik és III-ik külön dijszabás 10,000 kilogramm mennyiségben feladott és külön megnevezett árúczikkek számára.

7. Kivételes dijszabások.

III. Az egyes vasuti teherárúknak bizonyos osztályokba való sorozása nem egyoldaluan a vasutársulatok igazgatásai által, hanem a kormány közbenjárásával, a szállító felek képviselővel egyetértőleg állapíttassék meg.

IV. A kormány sürgősen kéretik, hogy a II. alatt javasolt árúosztályozási schéma felállításánál mindazon intézkedéseket tegye, melyek egy egy egységes, és kivétel nélkül valamennyi osztrák vasuton érvényes, rendszeres árúosztályozásnak képzését biztosítani alkalmasak.

V. A kormány felkéretik, hogy az I—IV. alatti alatti javaslatok érvényesítéséig, a vasuti igazgatásokkal tárgyalásokba bocsátkozzék, oly czélból, hogy — mint ez a vasuti tanács által is elhatározott — a különböző kocsirakományi osztályokba, külön és kivételes dijszabásokba sorolt árúkból kocsirakományoknak képzése mielőbb megengedtesék, illetőleg, hogy az ekként 10 tonnával képzett kocsirakományoknál, a viteldíjak kiszámítása, a rakományban foglalt, és a legmagasabb kocsirakományi díjtétel szerint osztályozandó árúczikk tételének alapul vételével eszközöltessék.

VI. A kormány felkéretik, hogy intézkedjék, miszerint azon esetben, ha az I—IV. alatt tett javaslatok már a legközelebbi időben nem lennének keresztülvihetők, egyelőre legalább a vasuti tanács által egyes árúczikkekre nézve elhatározott declassificáció, valamennyi osztrák vasuton egyaránt keresztülvitessék, és hogy az enquete szakcsoportjai által az egyes teherárúk declassificációjára nézve tett javaslatok lehető leggyorsabban eldöntessenek.

B. Tarifa-rendszer és díjtételek.

A kormány sürgősen felkérendő, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel oda törekedjék, miszerint:

1. a zona-rendszer elvére fektetett egységes dijszabási alap

(a zonák egyneműsége) valamennyi osztrák vasuton életbe léptetessék oly czélból, hogy a díjképzés alapja közértelmű, igazságos és a szállító felek indokolt követeléseinek lehetőleg megfelelő alakba hozassék;

2. hogy ezen rendszer felállításánál figyelem fordíttassék arra, miszerint a jelenleg fennálló tarifa-rendszernek általánosan panaszolt merevségei, melyek onnan erednek, hogy közvetlen feladás mellett is, a forgalomnál érdekelt minden egyes vasut a tarifának kiszámítását a drágább zona alapul vételével kezdi, — mellőztessenek;

3. hogy az 1. alatti javaslat szerint reformálandó tarifa-rendszer alapján, a szállító felek képviselői által az enquête-n hangsúlyozott kívánalmak figyelembe vételével, egyenlő zonáknál, egyenlő tarifa-egységtételek alkalmazása biztosíttassék.

C. Általános természetű határozatok.

Annak megfontolása mellett, hogy az enquête-nek csaknem valamennyi csoportja sürgősen szükségesnek jelezte, hogy az áruosztályozásra, a viteldijakra és egyéb határozmányokra vonatkozó egységes díjszabási alapok valamennyi osztrák vasuton életbe léptetessenek, a IX-ik csoport elhatározta, hogy „a kormányhoz kérelem intéztessék, miszerint az — addig is, míg az egyes csoportok továbbmenő kívánalmai teljesíttetnek, — minden rendelkezésre álló eszközökkel oda hasson, hogy azon díjszabási alapok, melyek szerint az árami üzem alatt levő vasutak viteldijai képeztek, — valamennyi osztrák vasut által alkalmaztassanak. A kormány továbbá felkérte, hogy a kereskedelem és ipar érdekében azon elvet érvényesítse, hogy a fennemlített díjszabási alapok alkalmazása mellett, a jelenleg fennálló díjtételek fel ne emeltessenek, és hogy ott, hol az életbe léptetendőknél olcsóbb díjtételek léteznek, azok továbbra is érvényben maradjanak.“

. Az osztrák vasuti tarifa-enquête fentelődött javaslatainak tüzetes tárgyalását későbbre tartván fenn, ezuttal áttérünk hazai vasutaink korábbi és jelenlegi tarifa-rendszereinek és viteldijainak fejtegetésére.

A vasutak engedélyokmányaiban a szedendő viteldijakat illetőleg, maximális tételek állapították meg.

Ezen maximális tételek a különböző áru-nemek értéke, illetve terjedelme szerint a teheráru-forgalomba 3 osztályba, és pedig:

a csekélyebb értékek az I. osztályba, az értékesebb árú-czikkek a II. osztályba, és a terjedelmes árúk, vagyis olyanok, melyek súlyukhoz viszonyítva kelleténél nagyobb kocsi-űrt igényelnek, a III-ik osztályba soroltattak.

Ezen felül egyes vasutak engedélyokmányaiban teljes kocsi-rakományokban szállítandó különböző czikkekre, nevezetesen kő-szén, só, tüzi- és épületfa, trágya, kő és téglára a fennemlített 3 osztálybeli maximális tételeknél olcsóbb egység-tételek szabattak meg.

E határozmányok figyelembe vételével nemcsak a hazai, hanem az osztrák vasutaknál is, 1870. év előtt, az árúk majd kivétel nélkül csak három osztályba voltak sorolva, és a viteldijak, tekintet nélkül a szállítási távolságra, egyenlő egység-tételek alapján voltak megszabva.

1870 előtt tehát — az alantabb említett kivétellel — a magyar vasutakon az ugynevezett ürrendszer teljes mellőzésével, csak az értékosztályozás rendszer uralkodott.

Mivel azonban az engedélyokmányilag megszabott magas ártételek mellett épen a főküldemények szállítása csaknem lehetetlenné vált, a különböző vasutak saját érdekeiket szem előtt tartva, kénytelenítve voltak, ezen fő szállítási czikkek számára különleges árszabások, vagy ártéritmények alakjában tetemes kedvezményeket engedélyezni.

Az eleinte kisebb-nagyobb mértékben létezett árszabási egyöntetűség a fentemlített kedvezmények engedélyezése folytán épen a főszállítmányokra nézve, tökéletesen elveszett, és az árszabási kérdés oly bonyolódottá vált, hogy a kereskedő több vasutakon átmenő forgalomban képtelen volt a tényleges szállítási költséget számításba venni.

A különféle árszabások folytán azonban nemcsak a közönség lett károsítva, hanem a vasutaknál is a különböző fuvardijak és a különböző szállítási feltételek miatt a kezelési szolgálat nagyon megnehezítettett, és aránylag nagyon is megdrágított.

A vasutakat használó közönségnek az árszabások egyszerűsítése

és egyöntetősége iránti óhaja több enquéteken tárgyalatván, a szab. osztrák-magyar államvasut 1870. évben, e kívánalmakat némileg ki-elégítő, a korábbtól lényegesen eltérő új dijszabást léptetett életbe.

Ezen dijszabás szerint a teherárúk a viteldijak kiszámítása czéljából *hat* osztályba és pedig az I., II., III., A., B. és C. osztályba soroztatván, az egyes egyes osztályokba tartozó árúczikkek egy külön árúosztályozásban névleg felsoroltattak.

Az I., II., III. és „A.” osztály díjtételei tetszésszerinti mennyiség feladásánál nyertek alkalmazást.

A „B.” osztály számára *küldeményenként* 100 vámmáza (5000 kilogramm) minimális súly feladása határozottatott meg. Kisebb mennyiségek az „A.” osztály szerint számítottak. Ha az utóbbi esetben az „A.” osztály szerint esedékes illetékek magasabbak a „B.” osztály szerint 100 vámmázsa után járó illetékeknel, a viteldijak 100 vámmázsa után, a „B.” osztály szerint szedettek.

A „C.” osztályú árúknál az illetékek a használt kocsi teljes hordképessége után számítottak. A küldemények felrakása a feladók által saját költségükre volt eszközözlendő. Kisebb mennyiségek után az I. osztály illetékei szedettek. Ha azonban az illeték a használt kocsi hordképességének alapul vételével a „C.” osztály szerint olcsóbbnak mutatkozott, mint az I. osztály díjtétele alapján a tényleges súly szerint, akkor az előbb említett illeték volt számítandó.

Ezen dijszabás, a korábbi állapothoz képest, kétséggkívül nagy haladást mutatott, a mennyiben az osztrák államvasut a forgalomban legnagyobb jelentőséggel bíró czikkeket, u. m. : gabona, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények, vas és aczélarúk, bor, sör, szesz, só sat., a már tetszésszerinti mennyiség feladásánál alkalmazandó „A.” osztályba sorolván, a csekélyebb értékű és rendszerint fél, vagy teljes kocsirakományokban feladázra kerülő árúk számára a „B.” és „C.” kocsirakományi osztályokat léptettek életbe.

Ezen felül az osztrák-magyar államvasut az „A.” „B.” és „C.” osztály díjtételeit, a korábbi systemától eltérőleg, a zona-rendszer szerint képezte, azaz az egységtételeket a növekedő távolsághoz képest fokozatosan leszállította.

Az egységtételeknek közelebbi részletezésére később térvén vissza, itt csak azt említjük fel, hogy az I., II. és III. osztályra nézve az engedélyokmányban megállapított maximális tételek, és pedig:

I. oszt. váma és mfdenként	1·56 kr. (100 kg. és kmtként 0·41 kr.)
II. " " " "	2·34 kr. (" " " " 0·62 kr.)
III. " " " "	3·13 kr. (" " " " 0·82 kr.)

változtatlanul fentartattak, míg az „A.“, „B.“ és „C.“ osztály tételei akként képeztettek, hogy az egyes zónákra fokozatosan leszálló arányban megállapított egységtételek, nem az egyes zónák után külön-külön, hanem az össztávolság után számítottak.

Igy az „A.“ osztályba sorolt árúk után 1-től 10 mértföldig (1-től 75 kilométerig), vámmázsa és mértföldenként 1·5 kr., (100 kilogr. és kilométerenként), 30 mértföldnyi (225 kilométernyi) távolságnál azonban a közbeneső zónák egységtételeinek figyelmen kívül hagyásával, az ezen zónára eső vámmázsa és mértföldenkénti 1·1 krnyi (100 kilogr. és kilométerenkénti 0·28 krnyi), és 30 mértföldön felüli távolságnál vámmázsa és mértföldenként 1 krnyi (100 kilogr. és kilométerenként 0·26 krnyi) átlagos egységtétel számított.

Hasonlóan a „B.“ osztályba sorolt árúk után 1-től 4·5 mértföldig (1—35 kilométerig) vámmázsa és mértföldenként 1·5 kr. (100 kilogr. és kilométerenként 0·40 kr.), az utolsó zónánál, azaz 50 mértföldnyi (300 kilométernyi) távolságnál vámmázsa és mértföldenként csak 0·9 krnyi (100 kilogr. és kilométerenként 0·24 krnyi) és 50 mértföldön felüli távolságnál vámmázsa és mértföldenként 0·8 krnyi (100 kilogr. és kilométerenként 0·21 krnyi) átlagos egységtétel alkalmaztatott.

A „C.“ osztályba sorolt árúk után végre az első zónánál, azaz 1-től 4·5 mértföldig (1-től 35 kilométerig) vámmázsa és mértföldenként 1 kr. (100 kilogr. és kilométerenként 0·26 kr.), az utolsó zónánál pedig, azaz 50 mértföld (300 kilométer) távolságnál vámmázsa és mértföldenként 0·65 kr. (100 kilogr. és kilométerenként 0·17 kr.) és 50 mértföldön felüli távolságnál vámmázsa és mértföldenként 0·60 kr., (100 kilogr. és kilométerenként 0·16 kr.) átlagos egységtétel számított.

Az összdíjtételeknek fenti alapon való képzésénél az I., II.

III., A. és B. osztály egységtételeihez vámmázsként 2 kr. és a „C.” osztálynál 1.5 kr. kezelési illeték adatott hozzá.

Az osztrák-magyar államvasut által életbe léptetett fenti áruosztályozási rendszer, a cs. kir. szab. déli vaspályatársaság és a m. kir. államvasutak kivételével, csakhamar valamennyi többi magyar és osztrák vasut által is érvényesítettett.

A déli vasut engedélyokmányának a maximális tételekre vonatkozó határozmányai a többi magyar és osztrák vasutakétól lényegesen eltérvén, ezen vasut 1871. évben kiadott díjszabásában (a korábban fennállott tarifával nem rendelkezünk) a közönséges teherárúkat természetük és minőségük szerint 17 series-be sorolta be. Az I—XI. és a XVII. series tételei tetszés szerinti mennyiség feladásánál, — a többi series-esek tételei pedig csak teljes kocsi-
rakományok szállításánál számítottak.

Az egyes seriesekbe számított egységtételek, — melyekre később visszatérendünk, — egyes cikkeknel engedélyezett kedvezmények kivételével, — az engedélyokmányban megállapított maximális tételeknek felelnek meg, és részben tekintet nélkül a szállítási távolságra, részben pedig a zona-rendszer szerint vannak megállapítva.

A m. kr. államvasutak által 1869. évi november havában kiadott díjszabás szerint, a teherárúk csak 2 osztályba soroltattak, és pedig : az értékesebb és terjedelmes árúk az I-ső rendes, és a csekélyebb értékű árúk a II-ik rendes osztályba.

Ezen osztály mindegyikében két különböző tétel szedetett, és pedig :

1. az I-ső rendes osztályba sorolt árúk után :

a) tetszés szerinti mennyiség feladásánál vámmázsa és mértföldenként 1.5 krajczár, (100 kilogramm és kilométerenként 0.40 krajczár.)

b) fuvarlevelenként legalább 200 vámmázsa (10000 kilogr.) feladásánál vámmázsa és mértföldenként 0.8 kr. (100 kilogr. és kilométerenként 0.211 kr.)

2. a II-ik rendes osztályba sorolt árúk után :

a) tetszés szerinti mennyiség feladásánál vámmázsa és mértföldenként 1 krajczár, (100 kilogramm és kilométerenként 0.263 krajczár.)

b) fuvarlevelenként legalább 200 métermázsa (10000 kilogr.)

feladásánál vámmázsa és mértföldenként 0·6 kr., (100 kilogr. és kilométerenként 0·158 kr.)

A fenti egységtételek tekintet nélkül a szállítási távolságra (tehát a legkisebb és legnagyobb távolságra) egyaránt alkalmaztatván, azokhoz kezelési illeték fejében vámmázsánként 2 kr. adatott hozzá. Megjegyzendő, hogy ezen kezelési illetékből azon esetben, ha a fél a küldemények fel vagy lerakását eszközölte 0·5 kr., és azon esetre, ha mindkét műveletet teljesítette, 1 kr. visszatértetett.

A fentiekből kitűnik, hogy 1870. évben a m. kir. államvasutak díjszabása, valamennyi vasút tarifája közül nemcsak a legegyszerűbb, hanem, az akkori forgalmi viszonyokat tekintve, a legrationálisabb is volt, a mennyiben az, az ugynevezett vegyes rendszerre lévén alapítva, az árúk értékére való tekintettel is, a kocsiknak kihasználását megfelelően kedvezményezte.

A hazai vasutainknál 1870., illetve 1871. évben érvényben volt tarifarendszereket a fentiekben körvonalozván, a következőkben kimutatni kívánjuk azon viteldijakat, melyeket a különböző vasutak, a forgalomban legnagyobb fontossággal bíró árucikkek után beszedtek.

E mellett leghelyesebben vélünk eljárni, ha az egyes vasutak által bizonyos távolságokra szedett ötszdijtételeknek (a kezelési illetéket beleértve) 100 kilogr. és kilométerenkénti *átlagos* egységtételeit mutatjuk ki, miután a zona-rendszer mellett is, az ötszdijtételek különbözően, és pedig az egyes zonákra nézve megállapított egységtételek összeadása által, vagy akként képeztettek, hogy a kisebb zonákra nézve megállapított egységtételek figyelmen kívül hagyásával az egész távolság után az illető zonának tétele számíttatott.

I. Gabbaneműek, hűvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények.

Átlagos egysegrétől kezdve 100 kilogramm és kilométerenként
belfőrtve a közlekedési illetéket s az esetleges alapítélet.

A vasutak megnevezése	10-20 ezer kilométer közötti távolság													20-30 ezer kilométer közötti távolság													30-40 ezer kilométer közötti távolság													40-50 ezer kilométer közötti távolság																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								
	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	75	80	85	90	95	100	105	110	115	120	125	130	135	140	145	150	155	160	165	170	175	180	185	190	195	200	205	210	215	220	225	230	235	240	245	250	255	260	265	270	275	280	285	290	295	300	305	310	315	320	325	330	335	340	345	350	355	360	365	370	375	380	385	390	395	400	405	410	415	420	425	430	435	440	445	450	455	460	465	470	475	480	485	490	495	500																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
M. k. állomásvasutak	0,31	0,30	0,29	0,28	0,28	0,27	—	—	—	0,31	0,30	0,29	0,28	0,28	0,27	—	—	—	0,30	0,29	0,28	0,28	0,27	—	—	—	0,30	0,29	0,19	0,18	0,17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

A fenti adatok összehasonlításából a következő eredmény mutatkozik.

Tetszés szerinti mennyiség feladásánál az alföld-fiumei vasut számította a legmagasabb illetéket.

Ez után következik :

2. a tiszavidéki vasut,
3. a kassa-oderbergi vasut,
4. a magyar északkeleti vasut,
5. az osztrák-magyar államvasut,
6. a magyar nyugoti vasut,
7. a déli vasut, és
8. az első erdélyi és m. kir. államvasutak, melyeknek tételei egyenlők.

Az 5000 kilogr. feladásánál a tiszavidéki, és 10000 kilogr. feladásánál a kassa-oderbergi vasut számítván a legmagasabb illetéket : ezek után következik :

2. az alföld-fiumei vasut,
3. az osztrák-magyar államvasut,
4. a magyar nyugoti vasut,
5. a déli vasut,
6. a magyar északkeleti vasut, és
7. az első erdélyi és m. kir. államvasutak.

Összehasonlítva már most az egyes vasutak viteldijait, azt találjuk, hogy a m. kir. államvasutak által szedett illetékek a különböző távolságokhoz képest :

a) *tetszés szerinti mennyiség, valamint 5000 kilogr. feladásánál*

szemben az osztr.-magy. államvasut által szedett viteldijakkal	4—28 ⁰ o-ka
„ a déli vasut	4—6 ⁰ o „
„ a magyar északkeleti vasut	4—29 ⁰ „
„ a kassa-oderbergi	18—41 ⁰ „
„ az alföld-fiumei	3—45 ⁰ „
„ a magyar nyugoti	4—25 ⁰ „
„ a tiszavidéki	40—50 ⁰ „

b) *fuvarlevelelőként 10,000 kilogramm feladásánál*

szemben az osztr.-magy. államvasut által szedett viteldijakkal	40—44 ⁰ o-ka
„ a déli vasut	28—40 ⁰ „
„ a magyar északkeleti vasut	28—40 ⁰ „
„ a kassa-oderbergi	48—55 ⁰ „
„ az alföld-fiumei	38—48 ⁰ „
„ a magyar nyugoti	40—42 ⁰ „
„ a tiszavidéki	37—45 ⁰ „

olcsóbbak voltak.

Ezen adatok alapján a tetszés szerinti, valamint 5000 kilogr. mennyiségben feladott bor, szesz és sörküldemények után az alföld-fiumei vasut számítja a legmagasabb illetéket, ezután következik:

2. a tiszavidéki vasut,
3. a déli vasut,
4. az első erdélyi vasut,
5. a magyar északkeleti vasut,
6. a magyar királyi államvasutak,
7. a kassa-oderbergi vasut,
8. a szab. osztrák-magyar államvasut,
9. a magyar nyugoti vasut,

10000 kilogramm feladásánál a legmagasabb viteldijakat szintén az alföld-fiumei vasut szedte; ez után következik:

2. a déli vasut,
3. a kassa-oderbergi vasut,
4. a tiszavidéki vasut,
5. az osztrák-magyar államvasut,
6. a magyar nyugoti vasut,
7. a magyar északkeleti vasut, és
8. az első erdélyi, és magyar államvasutak, melyek tételei egyenlők voltak.

A magyar államvasutak által szedett viteldijak:

	tetszés szerinti mennyiség és 5000 kilogr. feladásánál		10000 klg. feladásá- nál
	olcsóbbak voltak	drágábbak voltak	olcsóbbak voltak
szemben az oszt.-m. államvasut által szedett illetékekkel	—	1—30 ^o / _o	21—34 ^o / _o
szemben a déli vasut által szedett illetékekkel	—	1—10 ^o / _o	44—48 ^o / _o
szemben a kassa-oder- bergi vasut által szedett 100 klm. távolságig 100 klmren felüli szedett illetékekkel } } távolságnál .	2—18 ^o / _o	10—17 ^o / _o	{ 33—50 ^o / _o
szemben az első erdélyi vasut által szedett illetékekkel	2—5 ^o / _o	—	egyenlők
szemben az alföld-fiumei vasut által szedett illetékekkel	23—26 ^o / _o	—	52—60 ^o / _o
szemben a tiszavidéki vasut által szedett illetékekkel	16—24 ^o / _o	—	37—48 ^o / _o
szemben a m. nyugoti vasut által szedett 50 klm. távolságig 50 klmren felüli illetékekkel } } távolságnál .	4 ^o / _o	12—30 ^o / _o	{ 18—35 ^o / _o
szemben a m. északkeleti vasut által sze- dett illetékekkel	2 ^o / _o	—	19—21 ^o / _o

Ezen adatok összehasonlításánál kitűnik, hogy tetszés szerinti, valamint 500 kilogr. mennyiségben feladott vas- és aczelárúk után, az alföld-fiumei vasut számította a legmagasabb viteldíjakat.

Ezen vasut után következik :

2. a tiszavidéki vasut.

3. a kassa-oderbergi vasut,

4. a magyar északkeleti vasut,

5. a déli vasut,

6. a szab. osztrák-magyar államvasut,

7. a magyar nyugoti vasut,

8. a magyar államvasutak es az első erdélyi vasut, melyeknek tételei egyenlők.

10000 kilogramm feladásánál a legmagasabb viteldíjakat a kassa-oderbergi vasut számít; ez után következik :

2. a magyar északkeleti vasut,

3. az alföld-fiumei vasut,

4. a déli vasut,

5. a tiszavidéki vasut,

6. a szab. osztrák-magyar államvasut,

7. a magyar nyugoti vasut, és

8. az első erdélyi és magyar államvasutak egyenlő tételekkel.

A magyar királyi államvasutak által szedett díjak :

		tetszés szerinti 5000 kgr. mennyiség feladásánál	10000 kilogramm feladásánál
szemben az osztr.-m. államvasut	által szedett díjakkal	4—28 ⁰ / ₀ -al	39—45 ⁰ / ₀ -al
„ a déli vasut	„	4—28 ⁰ / ₀ „	39—45 ⁰ / ₀ „
„ a m. északkeleti vasut	„	28—33 ⁰ / ₀ „	39—58 ⁰ / ₀ „
„ a kassa-oderbergi vasut	„	18—41 ⁰ / ₀ „	48—55 ⁰ / ₀ „
„ a tiszavidéki vasut	„	40—50 ⁰ / ₀ „	39—54 ⁰ / ₀ „
„ az alföld-fiumei vasut	„	44—50 ⁰ / ₀ „	38—48 ⁰ / ₀ „
„ a magy. nyugoti vasut	„	4—24 ⁰ / ₀ „	39—42 ⁰ / ₀ „

voltak olcsóbbak.

IV. Épület-, mű- és haszonfa.

A vasutak megnevezése	Átlagos egységtétel krajezárokban 100 kilogr. és kilométerenként, beleértve a kezelési illetéket és az esetleges alaptételt							
	fuvarlevelenként legalább 10000 kilogramm							
	f e l a d á s á n á l							
	50	100	150	200	250	300	400	500
	kilométer távolságra							
Magyar kir. államvasutak	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
Szab. osztr.-m. államvasut társaság	0.12	0.264	0.346	0.285	0.253	0.253	0.22	0.219
Cs. kir. szab. déli vasut társaság .	0.48	0.42	0.36	0.33	0.28	0.28	0.275	0.272
Magyar északkeleti vasut	0.28	0.24	0.24	0.23	0.22	0.23		
Cs. kir. szab. kassa-oderbergi vasut	0.47	0.38	0.34	0.29	0.25	0.25	0.25	0.25
Tiszavidéki vasut	0.18	0.38	0.29	0.29	0.28	0.28	0.28	—
Első erdélyi vasut	0.21	0.20	0.19	0.19	0.18	—	—	—
Alföld-fiumei vasut	0.50	0.41	0.397	0.34	0.276	0.273	—	—
Magyar nyugoti vasut	0.10	0.31	0.29	0.29	0.25	0.25	—	—

Épület-, mű- és haszonfa leginkább csak teljes kocsirakományokban kerülván feladásra, ezen küldemények után az alföld-fiumei vasut számította a legmagasabb illetékeket, mely után következnek:

2. a déli vasut,
3. a kassa-oderbergi vasut,
4. a tiszavidéki vasut,
5. a szab. osztr.-magyar államvasut,
6. a magyar nyugoti vasut,
7. a magyar északkeleti vasut, és
8. az első erdélyi és magyar államvasutak (egyenlő tétel-
lekkel.)

A m. kir. államvasutak által szedett viteldijak olcsóbbak voltak:

az osztrák-magyar államvasut által szedett díjknál	32—38 ⁰ / ₀ -al
a déli vasut	39—45 ⁰ / ₀ „
a magyar északkeleti vasut	7—26 ⁰ / ₀ „
a kassa-oderbergi	32—44 ⁰ / ₀ „
a tiszavidéki	39—45 ⁰ / ₀ „
az alföld-fiumei	38—48 ⁰ / ₀ „
a magyar nyugoti	32—35 ⁰ / ₀ „

V. Tüzifa.

A vasutak megnevezése	Átlagos egységtétel krajczárookban 100 kilogramm és kilométerenként, beleértve a kezelési illetéket és az esetleges alaptételt							
	füvarvelenként legalább 10000 kilogramm							
	f e l a d á s á n á l							
	50	100	150	200	250	300	400	500
kilométer távolságra								
Magyar kir. államvasutak . . .	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
Szab. osztr.-m. államvasut társaság	0.296	0.246	0.233	0.201	0.185	0.17	0.165	0.164
Cs. kir. szab. déli vasuttársaság .	0.268	0.212	0.185	0.178	0.163	0.157	0.15	0.141
Magyar északkeleti vasut . . .	0.24	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
Cs. kir. szab. kassa-oderbergi vasut	0.47	0.38	0.34	0.29	0.25	0.25	0.25	0.25
Tiszavidéki vasut	0.48	0.38	0.29	0.29	0.28	0.28	0.28	—
Első erdélyi vasut	0.24	0.20	0.19	0.19	0.18	—	—	—
Alföld-fiumei vasut	0.50	0.41	0.397	0.340	0.276	0.273	—	—
Magyar nyugoti vasut	0.32	0.24	0.23	0.23	0.20	0.20	—	—

Tüzifánál szintén az alföld-fiumei vasut szedte a legmagasabb illetéket. Ez után következnek:

2. a tiszavidéki vasut,
3. a kassa-oderbergi vasut,

4. a magyar nyugoti vasut,
5. az alföld-fiumei vasut,
6. a m. kir. államvasutak,
7. az első erdélyi vasut,
8. a déli vasut,
9. a magyar északkeleti vasut.

A magyar kir. államvasutak által szedett viteldíjak:

	olcsóbbak voltak	drágábbak voltak
az osztr.-m. államvasut által szedett illetékkal szemben	1—12 ^o o-al	
a déli vasut által sze- dett illetékkal szem- ben { 1—100 klm.-ig 101—300 „	1—4 ^o o „	8 ^o /o-al
a m. északkeleti vasut által szedett illeték- kel szemben { 1—50 klm.-ig 51—300 „	egyenlő	8 ^o /o-al
a kassa-oderbergi vasut által szedett illetékkal szemben	32—45 ^o /o-al	—
a tiszavidéki vasut által szedett ille- tékkal szemben	39—45 ^o /o „	—
az első erdélyi vasut { 1—50 klm.-ig által szedett illeték- kel szemben 51—300 „	egyenlő	8 ^o /o-al
az alföld-fiumei vasut által szedett illetékkal szemben	37—48 ^o /o-al	—
a magyar nyugoti vasut által szedett illetékkal szemben	15—19 ^o /o „	—

VI. K ö s z é n.

A vasutak megnevezése	Átlagos egységtétel krajczárokban 100 kilogramm és kilométerenként, beleértve a kezelési illetéket és az esetleges alaptételt							
	fuvarlevelenként legalább 10000 kilogramm							
	f e l a d á s á n á l							
	50	100	150	200	250	300	400	500
	kilométer távolságra							
Magyar kir. államvasutak	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.76	—	—
¹⁾ Cs. k. szab. déli vasuttársaság	0.36	0.30	0.213	0.21	0.20	0.167	0.165	0.164
Magyar északkeleti vasut	0.24	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
Cs. k. szab. kassa-oderbergi vasut	0.29	0.24	0.23	0.22	0.21	0.20	0.20	0.20
Tiszavidéki vasut	0.36	0.24	0.24	0.23	0.23	0.23	0.22	—
Első erdélyi vasut	0.24	0.20	0.19	0.19	0.18	—	—	—
Alföld-fiumei vasut	0.32	0.25	0.237	0.20	0.176	0.173	—	—
Magyar nyugoti vasut	0.30	0.24	0.23	0.23	0.20	0.20	—	—

A fenti adatokból kitűnően, hogy az egyes vasutak a különböző zonák szerint a távolsághoz mérten különböző magasságu tételeket számítottak, itt csak arra szorítkozunk, hogy a m. államvasutak által szedett viteldijakat a többi vasutak illetékeivel összehasonlítjuk.

E szerint a magyar államvasutak viteldijai:

¹⁾ Az osztrák-magyar államvasuton szénküldemények számára 1870. évben fennállott külön díjszabással nem rendelkezünk.

	olcsóbbak voltak	drágábbak voltak
a déli vasut által szedett illetékekkel szemben	1—27 ⁰ / _o -al	—
a m. északkeleti vasut által szedett illetékekkel szemben	1—50 km.-ig 51—300 „ egyenlő	8 ⁰ / _o -al
a kassa-oderbergi vasut által szedett illetékekkel szemben	10—15 ⁰ / _o -al	
a tiszavidéki vasut által szedett illetékekkel szemben	27—28 ⁰ / _o -al	
az első erdélyi vasut által szedett illetékekkel szemben	1—50 km.-ig 51—300 „ egyenlő	8 ⁰ / _o -al
az alföld-fümei vasut által szedett illetékekkel szemben	1—18 ⁰ / _o -al	
a magyar nyugoti vasut által szedett illetékekkel szemben	13—15 ⁰ / _o -al	

VII. Érczek és ásványok.

A vasutak megnevezése	Átlagos egységtétel krajczárokbán 100 kilogramm és kilométerenként, beleértve a kezelési illetéket és az esetleges alaptételt									
	fuvarlevelenként legalább 10000 kilogramm									
	f e l a d á s á n á l									
	50	100	150	200	250	300	400	500	kilométer távolságra	
M. k. államvasutak	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—		
Szab. osztr.-m. államvasut társaság	0.42	0.384	0.347	0.285	0.253	0.253	0.22	0.219		
Cs. k. szab. déli vasuttársaság	0.36	0.30	0.213	0.21	0.20	0.167	0.165	0.164		
Magyar északkeleti vasut	0.29	0.24	0.24	0.23	0.22	0.23	—	—		
Cs. k. szab. kassa-oderbergi vasut	0.42	0.33	0.29	0.24	0.21	0.21	0.21	0.21		
Tiszavidéki vasut	0.40	0.30	0.24	0.23	0.23	0.23	0.22	—		
Első erdélyi vasut	0.24	0.20	0.19	0.19	0.18	—	—	—		
Alföld-fümei vasut	0.50	0.41	0.397	0.34	0.276	0.273	—	—		
Magyar nyugoti vasut	0.32	0.24	0.23	0.23	0.20	0.20	—	—		

Ezen adatok szerint a legmagasabb árszabása volt az alföld-fiumei vasutnak, ezután jönnek:

az osztrák-magyar államvasut, a kassa-oderbergi vasut, a tiszavidéki vasut, a déli vasut, a magyar nyugoti vasut, a magyar északkeleti vasut, és az első erdélyi és magyar államvasutak, melyeknek tételei — csekély eltéréssel — egyenlők.

A magy. kir. államvasutak viteldijai, kivétel nélkül olcsóbbak voltak, és pedig:

az osztr.-magy. államvasut által szedett illetékekkel szemben	33—35%-al
a déli vasut	10—27% „
a magy. északkeleti vasut	8—26% „
a kassa-oderbergi vasut	20—38% „
a tiszavidéki	26—35% „
az alföld-fiumei	38—48% „
a magyar nyugoti	15—18% „

VIII. Kövek, téglák, kavics, homok s effélék.

A vasutak megnevezése	Átlagos egységtétel krajczárookban 100 kilogramm és kilométerenként, beleértve a kezelési illetéket és az esetleges alaptételt							
	fuvarlevelenként legalább 10000 kilogramm							
	f e l a d á s á n á l							
	50	100	150	200	250	300	400	500
	kilométer távolságra							
M. k. államvasutak	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
Szab. osztr.-m. államvasut társaság	0.42	0.364	0.347	0.285	0.253	0.253	0.220	0.219
Cs. k. szab. déli vasuttársaság .	0.36	0.28	0.213	0.21	0.208	0.207	0.20	0.20
Magyar északkeleti vasut . . .	0.36	0.32	0.29	0.29	0.28	0.28	—	—
Cs. k. szab. kassa-oderbergi vasut	0.56	0.43	0.40	0.35	0.30	0.28	0.27	0.27
Tiszavidéki vasut	0.40	0.30	0.24	0.23	0.23	0.28	0.22	—
Első erdélyi vasut	0.24	0.20	0.19	0.19	0.18	—	—	—
Alföld-fiumei vasut	0.32	0.25	0.237	0.20	0.176	0.173	—	—
Magyar nyugoti vasut	0.32	0.24	0.23	0.23	0.20	0.20	—	—

Közküldemények után a kassa-oderbergi vasut szedvén a legmagasabb illetéket, ez után következik :

2. az osztr.-magyar államvasut,
3. a magyar északkeleti vasut,
4. a tiszavidéki vasut,
5. a déli vasut,
6. a magyar nyugoti vasut,
7. az alföld-fiumei vasut, és
8. a magyar államvasutak és első erdélyi vasut, melyeknek tételei — csekély eltéréssel — egyenlők.

A m. kir. államvasutak által szedett viteldijak:

az osztr.-magy. államvasut által szedett illetékekkel szemben	33—38 ⁰ / ₀ -al
a déli vasut	18—27 ⁰ / ₀ „
a magyar északkeleti vasut	8—27 ⁰ / ₀ „
a kassa-oderbergi	39—53 ⁰ / ₀ „
a tiszavidéki	26—35 ⁰ / ₀ „
az alföld-fiumei	1—18 ⁰ / ₀ „
a magyar nyugoti	15—18 ⁰ / ₀ „

voltak olcsóbbak.

Röviden összevonva a fenti adatokat, azt találjuk, hogy a magyar kir. államvasutak által 1870., illetve 1871. évben szedett viteldijak

	tetszés szerinti, valamint 5000 kilogr. mennyi- ségben feladott	teljes kocsi- rakományokban fel- adott
Gabona és őrleményeknél	4—50 ⁰ / ₀ -al	28—55 ⁰ / ₀ -al
Bor-, szesz- és sörküldeményeknél .	2—24 ⁰ / ₀ „	21—60 ⁰ / ₀ „
Vas- és aczélsküldeményeknél . . .	4—50 ⁰ / ₀ „	38—58 ⁰ / ₀ „
Épület-, mű- és hasznofaküldemények	—	7—48 ⁰ / ₀ „
Tüzifaküldeményeknél	—	1—48 ⁰ / ₀ „
Kőszén „	—	1—28 ⁰ / ₀ „
Ércz „	—	8—48 ⁰ / ₀ „
Kő-, téglá- sat. küldemények . . .	—	1—53 ⁰ / ₀ „

voltak olcsóbbak, a többi hazai vasutak által szedett viteldijaknál.

Kivétel csakis a tetszés szerinti, valamint 5000 kilogramm mennyiségben feladott bor-, sör- és szeszküldeményeknél mutatkozik, melyeknél a déli-, kassa-oderbergi- és magyar nyugoti vasut 1—30%-kal, és tűzifa- és köszénküldeményeknél, melyeknél a magyar északkeleti- és az első erdélyi vasut 8%-kal olcsóbb viteldijakat számítottak, mint a magyar államvasutak.

A legmagasabb viteldijakat (átlagosan) az alföld-fiumei vasut szedte. Ez után következnek, a legmagasabb árszabással:

1. a kassa-oderbergi vasut,
2. a tiszavidéki vasut,
3. a cs. kir. szab. déli vasut,
4. az osztrák-magyar államvasut,
5. a magyar nyugoti vasut,
6. a magyar északkeleti vasut,
7. az első erdélyi vasut,
8. a magyar kir. államvasutak.

Mint már fentebb említettük, az osztrák-magyar államvasut által 1870. évben életbe léptetett osztályozási rendszer, — a m. k. államvasutak és a déli vasut kivételével, — csaknem valamennyi hazai vasuton érvényesítettén, az ezen intézkedéshez fűzött remény, hogy az árszabások terén az egyöntetűség el lesz érhető, majd tökéletesen megbiusult, mert a főszállitmányok az új árszabás szerint még mindég oly osztályokba soroztattak, és oly drágán szállittattak, hogy a vasutak ismét kénytelenítve voltak azon bajon különleges árszabások által segíteni.

Igy állván a díjszabási ügy, a m. kir. közlekedési miniszterium 1873. évben a vasuti főfelügyelőséget utasította, hogy a kamatbiztosítást élvező hazai vasutak csekély jövedelmezőségének okai, valamint a hazai vasutak árszabásainak megfelelő módosítása iránt jelentést tegyen.

A vasuti főfelügyelőség behatóan tanulmányozván a tarifa-ügyet, azon eredményhez jutott, hogy vasutaink csekély jövedelmezőségének oka nem a szedett viteldijak olcsóságában, hanem abban keresendő, hogy az alkalmazott különböző tarifarendszerek gazdasági és forgalmi igényeinknek meg nem felelnek.

A nevezett főfelügyelőség ennél fogva a m. kir. közleke-

dési miniszteriumhoz intézett felterjesztésében javaslatba hozta, hozta, hogy az Elsass-lothringia birodalmi vasutaknál alkalmazott — és a kocsűrrendszerre fektetett — dijszabás, forgalmi viszonyainknak megfelelő módosítással, valamennyi magyar vasutnál érvényesíttessék.

Tájékoztató az Elsass-lothringiai vasutak említett tarifarendszerének alapelvei, valamint a viteldijak képzését a következőkben közöljük.

1. Az árúk értéke a viteldijak megállapításánál nem vétetik tekintetbe.

2. A különböző természetű árúknak összerakása megengedett.

3. A feladó jogában áll fedett, vagy nyitott kocsikat követelni.

4. Nyitott kocsirakományok olcsóbbak, mint fedett kocsikban szállított küldemények.

Ha nyitott kocsik nem állnak rendelkezésre, és a vasut által fedett kocsik használatnak, akkor a díjtételek csak a nyitott kocsikért fizetendőek.

A viteldijak a következően képeztek:

I. Dijszabás darabárúk számára:

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként 4 centim = 1.6 kr.

(100 kilogramm és kilométerenként 0.42 kr.)

Ehhez hozzáadandó alaptétel vámmázsánként 10 centim = 4.0 kr.

(100 kilogrammonként 8.00 kr.)

Az első mértföld után járó viteldij tehát vámmázsánként 5.6 kr., míg a következő mértföldek után, csak a fennemlitett egységtétel (alaptétel nélkül) adatik hozzá.

Igy például:

2 mértföld után $5.6 + 1.6 = 7.2$ kr.

3 „ „ $7.2 + 1.6 = 8.8$ kr. sat.

II. Dijszabás gyorsárúk számára:

A darabárú-dijszabás tételeinek kétszerese.

- *III. „A.” kocsirakományi osztály. 100 vámmázsa (5000 kilogr.) feladásánál fedett kocsiban.*

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként 3 centim = 1.2 kr.

(100 kilogramm és kilométerenként 0.32 kr.)

Ehez hozzáadandó alaptételt vámmázsánként $7.5 \text{ centim} = 3.0 \text{ kr.}$
 (100 kilogrammonként 6.00 kr.)

Az *első* mértföld után járó viteldij tehát vámmázsánként 4.0 kr.

A 100 vámmázsát meghaladó súlyért, mely ugyanazon kocsiba rakható, számíttatik :

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként $2 \text{ centim} = 0.8 \text{ kr.}$
 (100 kilogr. és kilométerenként 0.21 kr.)

Alaptétel vámmázsánként $3 \text{ centim} = 1.2 \text{ kr.}$
 (100 kilogrammonként 2.4 kr.)

Az *első* mértföld után esedékes viteldij tehát vámmázsánként 2.0 kr.

Ha a 100 vámmázsát meghaladó súly nem rakható ugyanazon kocsiba, akkor a súly a szerint, a mint az olcsóbbnak mutatkozik, vagy a darabárú-díjszabás. vagy a kocsi-tarifa után 100 vámmázsáért számíttatik.

IV. Kocsirakomány 200 vámmázsa (10000 kilogramm) számára nem létezik.

A fenti felállítás szerint azonban a számítás, a 100 vámmázsa feladásánál alkalmazandó tarifának és a 100 mázsát meghaladó súly tarifájának átlaga szerint, a következőkben áll :

a) Egységtétel vmázsa és mfdenként (100 vámmázsa után) 1.2 kr. Egységtétel vm. és mfdenként (a többsúly után) 0.8 kr. <u>Összesen 2.0 kr.</u>	} tehát 200 vámmázsa (10000 kilogramm) feladásánál <i>átlagos egységtétel</i> vmázsa és mértföldenként 1.0 kr. (100 kgr. és kilométerenként 0.26 kr.)
b) Alaptétel vámmázsánként (100 vámmázsa után) 3.0 kr. Alaptétel vámmázsánként (a tulsúly után) 1.2 kr. <u>Összesen 4.2 kr.</u>	} tehát 200 vámmázsa (10000 kilogramm) feladásánál <i>átlagos alaptétel</i> vámmázsa és mértföldenként 2.1 kr. (100 kilogrammonként 4.2 kr.)

V. „B.” Kocsirakományi osztály 100 vámmázsa (5000 kilogr.) feladásánál nyitott kocsiban.

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként $2 \text{ centim} = 0.8 \text{ kr.}$
 (100 kilogramm és kilométerenként 0.21 kr.)

Ehez hozzáadandó alaptétel vmázsánként $7.5 \text{ centim} = 3.0 \text{ kr.}$
 (100 kilogrammonként 3.00 kr.)

Az *első* mértföld után esedékes viteldij tehát vámmázsánként 4.8 kr.

A 100 vámmázsát (5000 kilogrammot) meghaladó súlyért számíttatik:

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként 1'0 centim = 0'4 kr. (100 kilogramm és kilométerenként 1.105 kr.) Alaptétel vámmázsaánként 3'0 centim = 1'2 kr. (100 kilogrammonként 2'4 kr.)

VI. Szállítmányok nyitott kocsiban 200 vámmázsa után.

Külön dijszabás nem létezik.

A viteldijak a fenti tételek átlaga szerint számíttatnak, és pedig:

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként 0'6 kr. (100 kgr. és kilométerenként 0'158 kr.) Alaptétel vámmázsaánként 2'1 kr. (100 kilogrammonként 4'2 kr.)

VII. Terjedelmes árúk.

a) *Teherárúkért:*

a darabárú-osztály tételének $1\frac{1}{2}$ -szerese;

b) *gyorsárúkért:*

a gyorsárú-tételek $1\frac{1}{2}$ -szerese.

VIII. Külön dijszabás teljes kocsirakományokban feladandó kőszén, trágyaszerek, földek, érczek, fa, mész, só, kövek, téglák, vas- és aczélküldemények számára.

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként 1 centim = 0'4 kr. (100 kilogramm és kilométerenként 0'105 kr.)

Alaptétel vámmázsaánként 2'5 centim = 1'0 kr. (100 kilogrammonként 2'0 kr.); az első mértföld után eső viteldij tehát vámmázsaánként 1'4 kr.

A m. kir. közlekedési miniszterium a vasuti főfelügyelőségnek fenemlített javaslatát elvileg helyeselvén, utasította azt, hogy a magyar vasutakat az ürrendszer kérdésének beható tanulmányozására és megfelelő javaslatlételre hívja fel.

Az ez alapon megindított tárgyalások azonban positiv eredményhez nem vezettek, a mennyiben a hazai vasutak igazgatóinak értekezlete kinyilatkoztatta, miszerint:

1. A magyar vasutak izolálva nem fognak valósíthatni oly eszmét, mely egy évtized óta foglalkoztatja az európai kereskedő világot és a szállítási vállalatokat;

2. a kocsii-árszabás általános felemeléseket czélozván, a szomorú kereskedelmi viszonyok épenséggel nem látszanak a cél valósítását lehetővé tenni;

3. a méterrendszer behozatala a dijszabásokba, 1875. évben amugyis új dijszabások felállítását teszi szükségessé, akkorára pedig az osztrák és német vasutak is terveznek hasonló reformot;

4. az értekezlet a fennálló viszonyokból látván, hogy a tarifarendszernek egyoldalú megváltoztatása a magyar vasutakat oly chaosba bonyolíthatná, mely úgy a vasutaknak, mint a kereskedő világnak korántsem válnék előnyére, — mivel a tarifakérdést oly akutnak és tarthatatlannak nem ismerheti el, hogy az a méterrendszer életbeléptetéseig nem lenne meghagyható, a tarifarendszer kérdésének eldöntését egyelőre függőben hagyni kívánja.

A m. kir. államvasutak azonban a fentemlitett határozathoz nem járulván, az 1874. évi június hóban kiadott új helyi dijszabásban igen lényeges módosításokkal az Elsass-Lothringia vasutakon alkalmazott kocsiürrendszert aktiválták.

Ezen tarifarendszernek elveit, valamint a viteldijaknak képzését a következőkben közöljük:

I. Darabárúk dijszabása.

A darabárúk dijszabása, tekintet nélkül az árúk minőségére, mindazon teherszállítmányok után alkalmaztatik, melyek *nem kocsirakományként* adatnak fel.

Egységtétel vmázsa és mfdenként (tekintet nélkül a távolságra) 1·4 kr.
(100 kilogra és kilométerenként 0·369 kr.)

Ehez hozzáadandó alaptétel vámmázsaunként 4·0 kr.
(100 kilogrammonként 8·000 kr.)

Ehez hozzáadandó kezelési illeték vámmázsaunként 2·0 kr.
(100 kilogrammonként 4·0 kr.)

Az *első* mértföld után esedékes viteldij tehát vámmázsaunként 7·4 kr.

Magától értetik, hogy egy mértföldnél nagyobb távolságok viteldijainak kiszámításánál az alaptétel és a kezelési illeték csak *egyszer* vétetik.

II. Kocsirakományi dijszabás.

A kocsirakományi dijszabás (tekintet nélkül arra, vajjon fedett vagy nyitott kocsik használatnak) mindazon *hasonnemű árucikkek*ből álló teherküldemények után alkalmaztatik, melyek fuvarlevél és kocsinként *legalább 100 vámmázsa* (5000 kilogr.) mennyiségben adatnak fel.

Egységtétel vmázsa és mfdenként (tekintet nélkül a távolságra) 1·1 kr.
(100 kilogr. és kilométerenként 0·29 kr.)

Alaptétel vámmázssáncént 3·6 kr. (100 kilogrammonként 7·2 kr.)
 Kezelési illeték vámmázssáncént 2·0 kr. (100 kilogr.-ként 4·0 kr.)
 Az *első* mértföld után járó viteldij tehát 6·7 kr.

1-ső kivételes dijszabás.

Fuvarlevél és kocsinként legalább 100 vámmázsa (5000 kilogramm) mennyiségben feladandó bor, cukor, üresen visszaszállítandó hordó, petroleum, olaj, sör, szesz, szilvaiz, zsir és zsirárú, és rongyküldemények számára.

Kisebb mennyiségek a *darabárúk dijszabása szerint* számíttatnak, mely esetben azonban a szállítási illeték *nem lehet magasabb* az ezen kivételes dijszabás szerint 100 vámmázsa után eső illetéknél.

Egységtétel vmázsa és mfdenként (tekintet nélkül a távolságra) 0·9 kr.
 (100 kilogramm és kilométerenként 0·237 kr.)

Alaptétel vámmázssáncént 3·4 kr. (100 kilogrammonként 6·8 kr.)
 Kezelési illeték vámmázssáncént 2·0 kr. (100 kilogr.-ként 4·0 kr.)
 Az *első* mértföld után járó illeték tehát vámmázssáncént 6·3 kr.

2-ik kivételes dijszabás.

Burgonya, csontliszt, fazekasárú, gabna, hüvelyes és olajos vetemények, gubacs, gesztenye, hamuzsir, káposzta, kénsav, porcellán, föld, só, sósav, szikso, aszalt szilva, szörp, szörplé és közönséges üvegárúküldemények számára.

Ezen kivételes dijszabás csak a rendelkezésre bocsátott kocsik vitelképességének kihasználása, illetőleg megfizetése esetén alkalmaztatik.

200 vámmázsan alól levő, de legalább 100 vámmázsa súlylyal bíró küldemények, az 1-ső kivételes dijszabás szerint számíttatnak, mely esetben azonban az illetékösszeg, a 200 vámmázsa súly és a 2-ik kivételes dijszabás szerint esedékes díjakat nem haladhatja tul. A 100 vámmázsan alóli küldemények pedig a darabárúk dijszabása szerint számíttatnak, mi mellett azonban a szállítási illeték *nem lehet nagyobb* az 1-ső kivételes dijszabás szerint 100 vámmázsa után járó illetéknél.

Egységtétel vmázsa és mfdenként (tekintet nélkül a távolságra) 0·7 kr.
 (100 kilogr. és kilométerenként 0·184 kr.)

Alaptétel vámmázssáncént 3·2 kr. (100 kilogrammonként 6·4 kr.)
 Kezelési illeték vámmázssáncént 2·0 kr. (100 kilogr.-ként 4·0 kr.)
 Az *első* mértföld után eső viteldij tehát vámmázssáncént 5·9 kr.

3-ik kivételes dijszabás.

Zuzott-kövek és téglák, cserhék, csontok, érczek, tüzi-, épület- és haszonfa, faszén, földfesték, földszurok, földviasz, fész, gyanták, hulladékok, kőszén, malomkövek, mész, cement, olajpogácsa, mesterséges trágya, nyers vas, saját kerekein futó vasuti járművek, vasuti sinek, kerekek, tengelyek és sinerősítő eszközök számára.

A dijszabási határozmányok ugyanazok, mint a 2-ik kivételes dijszabásnál.

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként (tekintet nélkül a távolságra) 0·55 kr. (100 kilogramm és kilométerenként 0·145 kr.) Alaptétel vámmázsánként 3·00 kr. (100 kilogrammonként 6·0 kr.) Kezelési illeték vámmázsánként 1·00 kr. (100 kilogr.-ként 2·0 kr.) Az első mértföld után járó illeték tehát vámmázsánként 4·55 kr.

4-ik kivételes dijszabás.

Közönséges földnemek, kőtégla, kavics, homok, jég, természetes trágya és vas-salak küldemények számára.

A dijszabási határozmányok azonosak a 2-ik kivételes dijszabás határozmányjaival.

Egységtétel vámmázsa és mértföldenként (tekintet nélkül a távolságra) 0·5 kr. (100 kilogramm és kilométerenként 0·132 kr.) Alaptétel vámmázsánként 2·5 kr. (100 kilogrammonként 5·0 kr.) Kezelési illeték vámmázsánként 1·0 kr. (100 „ 2·0 kr.)

A fenti adatokból kitűnik, hogy a m. államvasutak az 1874. évben kiadott dijszabás felállításánál az Elsass-lothringiai vasutaknál alkalmazott kocsiürrendszer-tarifát vették ugyan mintául, mindazáltal ezen rendszernek értékét az által nagy mérvben csökkentették, hogy az általános kocsirakományi dijszabásnak alkalmazását 100 mázsányi *hasonnemű* árucikkek feladásától tették függővé, és a nyitott és fedett kocsik használatára nézve egyenlő díjtételeket állapítottak meg.

Ezen felül az egységtételek jóval magasabbra szabotván, mint az elsass-lothringiai vasutakon, az utóbbiaknál alkalmazott — és szintén felemelt — alaptételeken kívül, a m. államvasutak még külön kezelési illetéket is számítottak, mi által a viteldijak kisebb távolságoknál jelentékenyen megdrágítottak.

Ámbár a magyar királyi államvasutak az általános kocsirakományi dijszabáson kívül, a főbb cikkek számára 4 kivételes dijsza-

bást állítottak fel, melyekbe az árúczikkek értéke és neme szerint az általános kocsirakományi díjszabásba betudott egységtételeknél jóval mérsékeltebb tételeket számítottak be, még e mellett is, a hazai forgalomban legnagyobb jelentőséggel bíró árúczikkek számára a korábbi díjszabás szerint fennállott viteldíjak különösen kisebb távolságokra, nagyobbbrészt jelentékenyen felemeltettek.

Tájékoztásul a fontosabb árúczikkek után a korábbi és az 1874. évben életbelépett díjszabások szerint szedett *összdíjtételekről* a különböző távolságokra eső 100 kilogramm és kilométerenkénti *átlagos egységtételeket*, valamint az előállott díjfelemeléseket, illetőleg mérsékléseket a következő táblázatban mutatjuk ki. *)

Ezen adatokból kivehető, hogy az új díjszabás szerint a korábbi viteldíjak úgy a kisebb mennyiségben, — valamint teljes kocsirakományokban feladott gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények, vas és aczél, vas- és aczélárúk, bor, szesz és sörküldemények után, a kisebb és nagyobb távolságoknál, 3—4°%-kal, és a teljes kocsirakományokban feladott tűzi-, épület-, mű- és haszonfa, köszén és érczküldemények után 1—100 kilométer távolságnál 12°%-kal *felemeltettek*, míg ellenben díjleszállítások csakis az 5000 kilogramm mennyiségben feladott bor, szesz és sör, valamint teljes kocsirakományokban feladott kő, téglá, kavics és homokküldeményeknél eszközöltettek.

Az új díjszabási rendszernek előnye, hogy fuvarlevél és kocsinként 5000 kilogr. mennyiségben feladott hasonnemű árúczikkek után — a korábbi drágább darabárú-díjszabás helyett, az olcsóbb általános kocsirakományi díjszabás alkalmaztatott, semmi arányban nem állván azzal a hátránnyal, mely a hazai forgalmunkban legnagyobb jelentőséggel bíró tömeges árúk viteldijainak jelentékeny felemelése által okoztatott, közgazdasági szempontból a m. államvasutak által 1874. évben életbe léptetett új tarifa-rendszer üdvösnek nem bizonyult.

De nemcsak közgazdasági tekintetből, hanem a vasuti kezelés szempontjából is hátrányosnak mutatkozott ezen rendszer, a mennyiben az a többi magyar és osztrák vasutak rendszerétől teljesen elütvén, annak alapján közvetlen díjszabások felállítása nem

*) Lásd a táblázatot a 120-ik s következő lapon.

volt lehetséges. Így történt, hogy a m. kir. államvasutakhoz csatlakozó vaspályák még a közvetlen rovatolást is megtagadván, a magyar államvasutakon idegen pályára feladott küldemények csak a határállomásig voltak elszámolhatók. Ezen, — úgy a közönség, mint az államvasutak érdekeit nagy mérvben károsító és a küldemények rendszeres továbbítását megakasztó, sérelmes állapot hosszabb ideig nem lévén fenntartható, a m. államvasutak csakhamar kényszerítve voltak, a belföldi csatlakozási forgalomban az osztrák-magyar állam- és a déli vasut tarifa-rendszerét alkalmazni, a külföldi közvetlen forgalmakban pedig ezen forgalmak árszabályzatát elfogadni.

Időközben a tarifarendszer egységitésének kérdése úgy a magyar, mint osztrák vasutak igazgatóinak értekezletén több ízben beható tanácskozmány tárgyává tétetvén, az osztrák és magyar kormány abban egyezett meg, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel, és szükség esetén, a törvényhozás útján a vasutaknál oda fognak hatni, hogy az évek óta függőben lévő tarifa-kérdés a forgalom igényeinek megfelelőleg hova-hamarább eldöntessék, illetőleg, hogy egy egységes és egyszerű alapokra fektetett tarifa-rendszer valamennyi osztrák-magyar vasuton egyidejűleg érvényesíttessék.

Az e részben tett kormányzati intézkedések csakhamar sikerre is vezettek, a mennyiben az osztrák kereskedelmi miniszterium a Nándor császár északi-, osztrák-magyar állam-, déli-, Erzsébet császárné-, Ferencz József császár-, osztrák-északnyugoti-, gácsországi Károly-Lajos és buschtehradi vasutak szakreferensei által, az általános árúforgalomra vonatkozólag kidolgozott dijszabási tervezetet 1875. augusztus hóban a m. kir. közlekedési miniszteriumnak oly felkéréssel küldte meg, hogy a magyar vasutak meghallgatása után ezen tervezet határozmányainak részletes megvitatása értelmében közös értekezlet hívassék össze.

A m. kir. közlekedési miniszterium által az ezen tarifa-tervezettel, valamint egyáltalában a dijszabási rendszer reformálásának kérdésével szemben elfoglalt álláspont az ezen miniszterium által 1875. évi október hó 23-án ad 10360 szám alatt valamennyi hazai vasuthoz kiadott következő rendeletben jut kifejezésre:

„A vasutak árszabályzati rendszerének reformja iránt hosszabb idő óta folytatott tárgyalásokban a vezetésem alatt álló miniszterium folyton azon álláspontot tartotta szem előtt, hogy hazai vaspályáinknál oly dijszabási rendszert létesítsen, mely egyrészt az

Az árucikkek és dijszabások megnevezése		tetszés szerinti mennyiség					
		f e l-					
		50	100	150	200	250	300
		kilométer					
Gabnaneműek, hű- velyes és olajos ve- temények, liszt és őrlemények	korábbi tétel	0.34	0.30	0.29	0.28	0.28	0.27
	új	0.60	0.50	0.45	0.43	0.42	0.40
	*) díjfelemelés „ mérséklés	43%	40%	35%	35%	33%	32%
Bor, szesz és sör.	korábbi tétel	0.47	0.43	0.42	0.41	0.40	0.40
	új	0.60	0.50	0.45	0.42	0.42	0.40
	díjfelemelés „ mérséklés	22%	14%	7%	5%	5%	—
Vas és acél vas- és acélárúk	korábbi tétel	0.34	0.30	0.29	0.28	0.28	0.27
	új	0.60	0.50	0.45	0.43	0.42	0.40
	díjfelemelés „ mérséklés	43%	40%	35%	35%	33%	32%
Épület-, mű- és haszonfa.	korábbi tétel						
	új						
	díjfelemelés „ mérséklés						
Tűzifa	korábbi tétel						
	új						
	díjfelemelés „ mérséklés						
Kőszén	korábbi tétel						
	új						
	díjfelemelés „ mérséklés						
Érczek	korábbi tétel						
	új						
	díjfelemelés „ mérséklés						
Kő, téglá, kavics, és effélék	korábbi tétel						
	új						
	díjfelemelés „ mérséklés						

*) A százalékokban kitüntetett díjfelemelések **vastag** számokkal

legalább 5000 kilogramm						legalább 10000 kilogramm					
a d á s á n á l											
50	100	150	200	250	300	50	100	150	200	250	300
t á v o l s á g r a											
0·34 0·45 24 ⁰ / ₀	0·30 0·35 16 ⁰ / ₀	0·29 0·31 7 ⁰ / ₀	0·28 0·29 3 ⁰ / ₀	0·28 0·28	0·27 0·27	0·26 0·39 33 ⁰ / ₀	0·20 0·29 31 ⁰ / ₀	0·19 0·25 24 ⁰ / ₀	0·18 0·24 25 ⁰ / ₀	0·18 0·23 22 ⁰ / ₀	0·17 0·22 23 ⁰ / ₀
0·47 0·45 4 ⁰ / ₀	0·43 0·35 18 ⁰ / ₀	0·42 0·31 26 ⁰ / ₀	0·41 0·29 30 ⁰ / ₀	0·40 0·28 30 ⁰ / ₀	0·40 0·27 32 ⁰ / ₀	0·29 0·45 35 ⁰ / ₀	0·25 0·35 29 ⁰ / ₀	0·24 0·31 22 ⁰ / ₀	0·23 0·29 21 ⁰ / ₀	0·23 0·28 18 ⁰ / ₀	0·32 0·27 18 ⁰ / ₀
0·34 0·45 24 ⁰ / ₀	0·30 0·35 16 ⁰ / ₀	0·29 0·31 7 ⁰ / ₀	0·28 0·29 3 ⁰ / ₀	0·28 0·28	0·27 0·27	0·26 0·39 33 ⁰ / ₀	0·20 0·29 31 ⁰ / ₀	0·19 0·25 24 ⁰ / ₀	0·18 0·24 25 ⁰ / ₀	0·18 0·23 22 ⁰ / ₀	0·17 0·22 23 ⁰ / ₀
						0·26 0·30 13 ⁰ / ₀	0·20 0·23 13 ⁰ / ₀	0·19 0·19	0·18 0·18	0·18 0·18	0·17 0·17
						0·26 0·30 13 ⁰ / ₀	0·20 0·23 13 ⁰ / ₀	0·19 0·19	0·18 0·18	0·18 0·18	0·17 0·17
						0·26 0·30 13 ⁰ / ₀	0·20 0·23 13 ⁰ / ₀	0·19 0·19	0·18 0·18	0·18 0·18	0·17 0·17
						0·26 0·30 13 ⁰ / ₀	0·20 0·23 13 ⁰ / ₀	0·19 0·19	0·18 0·18	0·18 0·18	0·17 0·17
						0·26 0·30 13 ⁰ / ₀	0·20 0·23 13 ⁰ / ₀	0·19 0·19	0·18 0·18	0·18 0·18	0·17 0·17
						0·26 0·27 4 ⁰ / ₀	0·20 0·20	0·19 0·18	0·18 0·17	0·18 0·16	0·17 0·15
								5 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	11 ⁰ / ₀	12 ⁰ / ₀

vannak nyomtatva.

Nemzetgazd. Szemle. 1884. VIII. évf. II. füzet.

eddiggi állapot hiányait megszüntetni alkalmas, másrészt forgalmunk természetének leginkább megfelel. Ez utóbbi tekintetben nem lehetett kétség az iránt, hogy hazánkban, melynek vasuti forgalmát túlnyomó részben tömegárúk képezik, az árszabási rendszert olyképen kell megállapítani, hogy az minden szükségtelen tarifa-bonyolalmat elkerülve, az árszabályzat lehető egyszerűsítése mellett, a tömegárúk minél olcsóbb szállítását elősegítse.

Másrészt a vasuti forgalom nemzetközi jellegét tekintve, első sorban arra kellett igyekezni, hogy úgy a kereskedelmi közönség, mint a vasuti szolgálat érdekében a tarifa-rendszer egyöntetűsége és a reformnak minél tágasabb körben egyenlő alapon leendő kivitele biztosíttassék.

Ily viszonyok között méltó figyelmet kellett tulajdonitanom azon körülménynek, hogy az ausztriai vasutaknak, a kormány hozzájárulásával, máris sikerült megállapodásra jutniok oly egységes tarifa-rendszer iránt, mely jelen viszonyainkhoz mérten határozott haladást mutat, és mely hazánk fentebb említett forgalmi viszonyait, valamint a m. kir. államvasutnál jelenleg érvényben álló rendszer a kocsisűrű kihasználására vonatkozó határozmányait tekintetbe véve, kellő érintkezési pontokat nyújt egy közös egyetértésben keresztülvihető és a birodalom mindkét felében elfogadható egységes árszabási rendszer létesítésére.

Azon tagadhatlanul nagy előnyök, melyek ily hatalmas vasuti complexuson életbe lépő egységes rendszerrel kétségtelenül járnak, arra határoztak tehát, hogy mindenekelőtt az említett tarifa-tervezet alapján igyekezzem a díjszabási reformot érvényesíteni, magától érthetőleg azonban csak azon feltétel alatt, ha azon részletekre nézve, melyeknek módosítása különleges forgalmi viszonyaink által igényeltetik, közös megállapodásra jutni, lehetséges leend; jónak láttam ezt annál inkább, mert egy ily irányu intézkedés a fennforgó viszonyok között legezélszerűbbnek látszó oly lépés, mely alkalmas lesz a forgalmi viszonyainknak legjobban megfelelő tarifa-rendezés teljes keresztülvitelét a jövőre biztosítani.

E tekintetben első sorban kívánatosnak kell jeleznem azt, hogy a kocsirakományokra nézve, úgy mint a darabárúkra nézve történt, normális osztály állíttassék fel, illetőleg a tervezett „A” osztály a nomenclatura elhagyásával ily normális osztálylyá alakíttassék át, és minden legalább 5000 kilogramm mennyiségben egy

fuvarlevéllel feladott egynemű küldemény az „A” osztály díjtételeiben részesíttessék, ha csak az illető cikk névszerint a „B” vagy „C” osztályba nincs sorozva.

E módosítás előnyeiként csak azt kívánom felemlíteni, hogy ez által a classificatio egyszerűsítése mellett a vasutaink forgalmának túlnyomó részét képező tömegárúknál, a kezelés és ellenőrzés lényegesen megkönnyíttetnék és az ürárszabási rendszer általános előnyei, a kocsik jobb kihasználása és a tarifák könnyebb áttekinthetése előmozdítatnék. Szintugy a tervezet classificatiójában foglalt azon egyenlenség, hogy több cikk, mely természete szerint a kocsirakományi osztályok valamelyikébe tartozik, a mérsékelt darabárú-osztályba soroztatott, a forgalom nagy előnyére kiegyenlítettik.

Meg akarom azonban már ez alkalomból jegyezni, hogy az esetben, ha a jelzett módosítás az osztrák pályák elütő viszonyai folytán, ezeknek határozott ellenkezésével találkozánk, és a tarifakérdés egyöntetű megoldásának lényeges akadályául bizonyulna, ahhoz minden körülmény között ragaszkodni nem fogok.

Határozottabb kifogást kell az ellen tennem, hogy — mint már fennebb is említettett — egyes cikkek oly osztályba lettek sorolva, melybe a vasuti forgalom természete szerint nem tartoznak, és melyben azokat meghagyni közgazdasági érdekeink nem engedik. A tervezetnek a magyar vasutak részéről leendő elfogadhatásának feltételeül kell tehát tűznöm, hogy ezen cikkek declassificáltatván, oly viteldíjakban részesíttessenek, mely forgalmi képességünknek megfelel.

Ki akarom itt emelni mindenekelőtt a köszenet, barna szenet, pirszenet és briquette-et, melyek a II. darabárú osztályba vannak felvéve. Jóllehet a kőszénszállítás különleges árszabás által fog szabályoztatni, máris a tervezet classificatiója annyira ellenkezik a kőszénszállítás természetével, hogy azt kivételes esetekre sem lehet meghagyni, miért is a kőszén említett nemeinek a „C”, vagy ha ez a rövidebb szállítási távolságok tekintetében lehetséges nem volna, mindenesetre a „B” osztályba sorozását kell kívánnom.

Hasonlóképen nem tekinthetem a darabárú-osztályba tartozónak a friss takarmányt, füvet, lóherét, melyek gazdaságunk érdekében az „A” osztályba veendőket át. Ugyanide tartoznak a nyers

vagy törött állapotban szállításra kerülő fémek, melyek a bányáipar emelésének céljából szintén a kocsirakományi osztály olcsóbb díjtételében részesítendők.

További megjegyzést a dohányra nézve kell tennem, mely szintén nagyobbára kocsirakományokban fordul elő a vasuti szállításnál, és ennek megfelelően, pénzügyi fontosságát is tekintve, az „A” osztályba helyezendő.

Nem egyeztethető végre össze a forgalom természetével, hogy saját kerekeiken futó vasuti járművek az „A” osztály díjtételét fizessék. Tekintve az ily szállításnak könnyű voltát, a bruttó súly elestét, és azt, hogy e szállítás előmozdítása a vasuti forgalom érdekében fekszik, az említett járművek a „C”, de legalább is a „B” osztályba veendőek át.

Midőn a fentebbiekben *czimnek* tudomására hoztam azon feltételeket, melyek alatt az osztrák vasutak tarifa-tervezetét, honi viszonyaink között megfelelőnek, és hazai vasutaink által is elfogadhatónak tartom, — felhivom *czimet*, hogy ezen álláspontnak a vasutak közös értekezletén érvényt szerezni, és hozzájárulásával a tarifarendszer kérdésének egységes megoldását előmozdítani igyekezzék.

Ezen felhívás folytán a magyar és osztrák vasutak, valamint a két kormány között hosszabb ideig folytatott tárgyalások végre 1876. évben végleges megállapodásokra vezettek, a mennyiben a fentemlitett bizottság által kidolgozott tarifa-tervezet, a tárgyalások folyamán érvényesített számos módosításokkal, a déli vasut kivételével, — valamennyi magyar és osztrák vasut által elfogadott.

A két kormány és a déli vasuttársaság között folytatott tárgyalások alkalmából kitűnvn, hogy ezen vasut tarifarendszerének, a többi osztrák és magyar vasutak által elfogadott reform-tarifa alapján leendő átalakítása, az engedélyokmány igen complicált határozmányainak és maximális tételeinek teljes módosítása nélkül nem lehetséges, miután a törvényhozás útján eszközözendő díjszabályozás iránt, a déli vasut messzemenő követelményei folytán, e vasut és a kormányok között egyezés nem jött létre, a déli vaspályatársaság tarifa-szabályozásának kérdése későbbi időre halasztott el.

Az 1876. évi szeptember—november hónapokban — a déli vasut kivételével — valamennyi osztrák és magyar vasuton életbe léptetett reform-díjszabásnak általános határozmányai a következők:

„A közönséges teherárúk a szállítási illetékek kiszámításánál 5 osztályba, t. i. az I. és II. rendes darabáru- és az „A“, „B“ és „C“ kocsirakományi osztályokba, továbbá az 1-ső és 2-ik külön díjszabásba, és végre a terjedelmes árúk osztályába soroztatnak.

Az árúcikkeknek beosztása az árúszabályozásból vehető ki.

Az árúosztályozásban meg nem nevezett cikkek a terjedelmes árúk kivételével az 1-ső rendes darabáru-osztály szerint számíttatnak.

Az I. és II. rendes osztályok tételei tetszés szerinti mennyiségek feladásánál nyernek alkalmazást.

Az „A“, „B“ és „C“ kocsirakományi osztályok tételei akkor alkalmaztatnak, ha ezen osztályok *hasonnemű* cikkeiből szállítólevelenként a következő mennyiségek adatnak fel.

Az „A“, „B“ és „C“ osztályok hasonnemű cikkei alatt azon cikkek értetnek, melyek a betűsoros árúosztályozásban *egy és ugyanazon tétel alatt vannak felsorolva*.

Az „A“ osztályra nézve a legcsekélyebb súly hasonnemű cikkek feladásánál küldeményenként (szállítólevelenként) 5000 kilogrammban állapittatik meg. Kisebb mennyiségek a II. rendes osztály szerint számíttatnak. Ha az utóbbi esetben a II. osztály szerinti illeték magasabb, mint az „A“ osztály szerint 5000 kilogramm után járna, úgy az illeték 5000 kilogrammért az „A“ osztály szerint szedetik.

A „B“ és „C“ osztály, valamint az 1-ső és 2-ik külön díjszabások tételei csak akkor alkalmaztatnak, ha a használt *kocsik hordképessége* kihasználtatik, illetőleg a szállítási díj ezen *hordképességnek megfelelő súly után fizettetik*.

Oly kocsikra, melyek 10,000 kilogrammnál nagyobb vagy kisebb hordképességgel birnak, a feladók nem tarthatnak igényt.

Ha olyan kocsik bocsáttatnak rendelkezésre, melyeknek hordképessége 10,000 kilogrammnál nagyobb, és a szállítmány természeténél fogva a kocsi hordképességének teljes kihasználása lehetetlen, akkor a szállítási díj *a tényleges súly után*, de legalább is kocsinként 10,000 kilogr. után fizetendő.

Ha a „B“ és „C“ osztályban és az 1-ső és 2-ik külön díjszabásban felsorolt cikkek 10,000 kilogrammnál kisebb, de legalább is 5000 kilogramm súlyban adatnak fel, azokért az „A“ osztály díjtétele számítandó; ha azonban a „B“ vagy „C“ osztály, vagy pedig az 1-ső és 2-ik külön díjszabás szerint 10,000 kilogramm után kevesebb járna, úgy ezen csekélyebb díj szedetik.

Ha az utóbb megnevezett osztályokba és külön díjszabásokba sorolt cikkek 5000 kilogrammon aluli mennyiségben adatnak fel, azokért a II. rendes osztály díjtétele fizetendő a nélkül, hogy ez több lehetne, mint a mennyi 5000 kilogramm után az „A“ osztályért jár.

(A második közlemény a márcziusi füzetben lesz.)

FELLNER SIMON.

ÁLLAMI ZÁRSZÁMADÁSOK.

1878—1882.

Szemben azon nagy erőfeszítésekkel, a melyeket államháztartásunk egyensúlyának helyreállítása céljából a törvényhozás és a kormány kifejtének, méltán tekinthető nagyfontosságúnak az a kérdés: hogy vajjon állami gazdálkodásunk *tényleges* eredményei megfelelnek-e az egyes évek költségvetési előirányzataiban kifejezésre jutó számításoknak és reményeknek?

E kérdéssel — felfogásunk szerint — nálunk aránylag keveset foglalkoznak.

A költségvetési előirányzat elkészült; — a politikai és pénzügyi körök a legnagyobb érdeklődéssel várják annak közzétételét; — feszült figyelemmel lesik az előirányzat beterjesztését kísérő pénzügyminiszteri exposé minden szavát; — majdnem ugyanazon órában tudják meg a bel- és külföldi pénzpiacok, hogy a magyar állam költségvetésében mennyi szükséglettel, mennyi fedezet áll szemben — és hogy a miniszter a mutatkozó hiányt részben a nemzet erejének fokozottabb mérvű igénybevételevel, részben pedig kölcsön által kívánja fedezni.

Ezek azok az adatok, a melyek alapján szokták legtöbbször az ország pénzügyi helyzetét, a kormány pénzügyi politikáját megbírálni.

Ha az *előirányzott* hiány csekélyebb a legközelebbi múlt év hiányánál, — ha az adókból és egyéb jövedelmi forrásokból nagyobb bevételt *helyeznek kilátásba*, — ha a behozandó új adók remélhető jövedelme mellett még mindig fennmaradó deficit fedezése céljából a múlt évinél talán csekélyebb kölcsön felvétele is elegendőnek ígérkezik — ezen esetben konstatáljuk: hogy államháztartásunkban a határozott javulás jelei észlelhetők.

Hogy vajjon a tényleg bekövetkezett eredmények igazolták-e a reményeket, — hogy az utolsó pénzügyi év hiánya nem haladta-e meg a múlt évek hiányát, — hogy vajjon az adók meghozták-e a várt jövedelmet, vagy csak a hátralékok összegét növelték — s hogy vajjon nem volt-e szükség utólag az engedélyezettnél jóval nagyobb kölcsön felvételére kérni a törvényhozás beleegyezését, az előirányzottat meghaladó *tényleges* hiány fedezésére? — mindezekkel keveset szoktunk törődni.

Az állami zárszámadás, a mely mindezen kérdésekre megadja a választ, már nem vonzó. A midőn ez napvilágot lát, az illető költségvetési év már régen elmúlt; — sőt midőn országgyűlési tárgyalás alá kerül, már nem csak egy, hanem két újabb év kész költségvetése áll előttünk, a melyekből ismét új reményeket merithetünk. Ilyenkor kevesen bírnak hajlandósággal, hogy a rideg valót feltüntető zárszámadások tömkelegében tapogatozzanak.

Pedig a zárszámadásokból merithető tanulságok nagyon megérdemlik a fáradságot. A történet mindig tanulságos; a zárszámadás pedig nem más, mint az állam gazdálkodásának hű története. — Csak ennek világánál tudjuk felismerni valódi helyzetünket, — csak ennek segítségével vagyunk képesek óvakodni attól, a mi minden gazdálkodásnak legujabb veszedelme: az önámítástól.

Azon idő óta, hogy a képviselőház határozata következtében, ennek zárszámadási bizottsága az államháztartás 10 évi eredményeiről szóló és az 1868—1877-ig terjedő időszakot felölelő, összesített kimutatását beterjesztette, öt újabb év zárszámadásai állanak előttünk. Az 1878—1882-ig terjedő ezen 5 évnek zárszámadási eredményeit, az előbb említett kimutatás elvei szerint csoportosítva, a nevezett bizottság közelebről terjesztette a képviselőház elé. Ezen öt év zárszámadási adatait kívánjuk a következőkben ismertetni.

Az államháztartás évi *tisztázott* végeredményeit azon három kimutatás foglalja magában, a melyek az állami számvevőszék által a zárszámadásokhoz mellékelte „Részletes jelentés“ élén szoktak a törvényhozásnak beterjesztetni.

E kimutatások *elseje* az *előirányzott* bevételeket és kiadásokat, — *másodika* az *előírt* bevételeket és az *utalványozott* kiadásokat, — végre a *harmadik* a pénztárilag foganatosított tényleges eredm-

nyeket, vagyis a *tényleges* bevételeket és a *tényleges* kiadásokat tartalmazza.

Az első kimutatás úgy állittatik össze, hogy az az összes, törvényen alapuló bevételeket és kiadásokat felöleli. Más részről azonban e kimutatás bevételei- és kiadásaiból levonatnak azok az összegek, a melyek kölcsönből erednek, illetve kölcsönök konverziójára fordítandók, mivel ezeket nem lehet az illető év jövedelméhez vagy költségéhez számítani.

A második kimutatásban az előirt jövedelmekhez és az utalványozott kiadásokhoz még hozzáadatnak az értékpapírok kezelésénél, az állami adósságoknál és állami követeléseknél elért nyereségek és veszteségek; — ellenben levonatnak a vagyoncserét képező, a felvett kölcsönökből eredő, továbbá az államadósságok törlesztésére fordított és más összegek — egyáltalában azon bevételek és kiadások, a melyek jövedelmet, illetőleg költséget nem képeznek.

Végre a harmadik, vagyis a *tényleges* eredmények kimutatása magában foglalja az illető évben pénztárilag foganatosított *tényleges* eredményeket, ugyan oly elvek szerint szerkesztve mint az első, vagyis az előirányzott összegek kimutatása.

Ezeket figyelembe véve, vizsgáljuk meg mindenek előtt a zárszámadásiilag előttünk álló utolsó 5 év tisztázott végeredményeit, — vagyis mivel másról egyelőre nem lehet szó, az évenként megújuló *hiányt*.

év	Előirányzott			Előirt		
	bevétel	kiadás	hiány	bevétel	kiadás	hiány
	m i l l i ó			m i l l i ó		
1878.	227·4	277·9	50·5	240·4	291·9	51·5
1879.	222·2	263·7	41·5	259·4	305·4	46·—
1880.	239·5	277·3	37·8	278·3	280·6	2·3
1881.	257·2	297·1	39·9	298·—	368·6	70·6
1882.	281·4	337·2	55·8	297·3	316·9	19·6

év	Tényleges			Tényleges hiány nagyobb,	
	bevétel	kiadás	hiány	kisebb az előirányzotttnál	
	m i l l i ó			m i l l i ó	
1878.	229·2	282·4	53·2	2·7	—
1879.	252·4	290·7	38·3	—	3·2
1880.	247·3	289·3	42·—	4·2	—
1881.	281·1	329·1	48·—	8·1	—
1882.	290·7	337·1	46·4	—	9·4

Beruházásra. Rendkiv. közösügyi kiadásra fordítottatott		
Év	m i l l i ó k b a n	
1878.	5·6	31·8
1879.	9·7	9·9
1880.	6·5	2·6
1881.	15·8	2—
1882.	28·6	14—

Mielőtt a tényleges eredményeket az előirányzott bevételekkel és kiadásokkal összehasonlítani, szükséges egy pillantást vetnünk az *előírt* bevételek és az *utalványozott* kiadások különbözete-ként mutatkozó u. n. *jövedelmi hiány* számtételeire. E jövedelmi hiány — mint fennebb látható — az ügyes években igen nagy különbségeket tüntet fel. Így 1878-ban volt 51·5 millió ft, 1880-ban 2·3 millióra szállott, 1881-ben ismét 70·6 millióra szökött fel, míg 1882-ben már nem több mint 19·6 mill.

Figyelembe véve azt, a mit fennebb, ezen második kimutatás összeállítására vonatkozólag említettünk, nem nehéz eltalálni, hogy ezen, igen különböző összegű hiányok nem az államigazgatás rendszer keretén belül mozgó bevételek- és kiadásoknak képezi eredményét, hanem hogy azokra legujabb részben ezen kereten kívül álló tényezők bírnak befolyással.

Egy pár évre visszatekintve ugyanis azt tapasztaljuk, hogy a jövedelmi hiány fokozására — az állami háztartás egyéb ágainak elért kedvezőbb eredmények ellenében — leginkább a következő tényezők hatottak, és pedig mint *kivételesek*: a rendkívüli közösügyi kiadások; — mint *rendesek*: a földtehermentesítési kötvényekben teljesített urbéri kárpótlás, a kölcsönkötvények kibocsátási vesztesége és végül az adósságtörlesztéssel és a kamatbiztosítási előlegek fizetésével járó ágió-veszteség.

Hogy különösen az állami adósságkezeléssel járó veszteségek mily döntő befolyást gyakorolnak az évenként mutatkozó jövedelmi hiány alakulására, az a következő összeállításból ítélhető meg.

Év	Jövedelmi hiány frt	Ebből esik az adósság- kezelésnél mutatkozó veszteségre frt
1877.	9.598,042	7.506,981
1878.	51.519,081	31.776,611
1879.	45.952,059	35.151,249
1880.	2.264,041	1.117,343 ¹⁾
1881.	70.626,348	66.295,464 ²⁾
1882.	19.557,385	20.771,443

Látható ezen összeállításból, hogy péld. 1880-ban a jövedelmi hiány 2.264,041 fitra szállott, a mi főleg annak tulajdonítható, hogy az ezen évben forgalomba hozott, nem több mint 15 millió névértékű aranyjáradék kölcsönkötvénynek kibocsátása nem járt veszteséggel. Ellenben 1881-ben a jövedelmi hiány már 70.6 millióra szökött fel, a mely összegből a konvertálás folytán kamatban fogyott, de tökében növekedett aranyjáradék-adósságra . . . . . 54.987,616 frt, az 1881-ben fölvett 5% papíráradékkölcsön kibocsátási árfolyam-veszteségére . . . . . 10.389,473 , esett; — tehát az összes 70.6 milliót tevő hiányból a közigazgatás és az adósságkezelés többi ágaira nem jutott több, mint . . . . . 5.249,259 frt. 1882-ben az adósságkezelésnél mutatkozó 20.7 millió veszteség már meg is haladja magát az egész jövedelmi hiányt, a mi 19.5 milliót tesz, — a mi ugy lehetséges, hogy ezen évben a többi kezelési ágaknál 1.2 milliónyi jövedelmi *fölösleg*, illetőleg vagyongyarapodás mutatkozott.

Midőn az előirányzott bevételeknek és kiadásoknak a tényleg bekövetkezett eredményekkel való összehasonlítására áttérünk, szükséges megjegyeznünk azt, hogy a zárszámadásilag mutatkozó *tényleges* kiadások összegét — a mely az évközben törvény által engedélyezett összes hitelek felöleli — helyesen csak úgy lehet az előirányzott kiadások összegével összehasonlítani, ha nem csak a költségvetési- és a szoros értelemben vett póthitel-törvények,

¹⁾—²⁾ Leszámítva az u. u. tiszta-szegedi kölcsönnel járó, tisztán átmeneti természetű veszteséget.

hanem a más törvények által, *számszerű meghatározás nélkül* engedélyezett kiadások is előirányzottaknak tekintetnek, és mint ilyenek vétetnek számításba az összehasonlításnál.

Mivel azonban a póthitel-törvények által megállapított bevételek és kiadások, továbbá más törvények által számszerű meghatározás nélkül engedélyezett hitelek évenként igen tetemes összegeket tesznek; — igen természetes, hogy a költségvetési törvényből arra, hogy az illető év bevételei és kiadásai mily nagyok lesznek — illetőleg, hogy a törvényen alapuló hiány mikép fog alakulni, következtetést vonni nem lehet. — Így péld. az 1880. évi 57. t. cz. az 1881. évi *költségvetését* a következőleg állapította meg:

bevétel	kiadás	hiány
264.392,284	289.118,899	24.726,615

Ezen összegekhez a póthitel- és a külön felhatalmazást nyújtó törvényekben engedélyezettett időközben még 207.519,868 178.701,899 — a mely összegek a költségvetési törvényben felállított fentebbi mérleget teljesen megváltoztatják, és 247 mill. hiány helyett, 13 milliónyi fölösleget mutatnak. És ha le is vonatnak ugy a kiadási, mint a bevételi rovatból azon összegek, a melyek természetüknek fogva 1881. évi jövedelemnek, illetőleg költségnek nem tekinthetők, — az eredmény mégis nagyon fog különbözni a költségvetési törvényben megállapítottól, t. i. mint előirányzott; vagyis törvényen alapuló hiány nem 247, hanem 399 milliót fog tenni.

Ugyanezt látjuk az 1882. évben is. Itt a költségvetési törvény 3019 mill. bevételt, 3282 mill. kiadást, tehát 263 mill. hiányt állapított meg. A bevételek azonban a póthitelekkel és a nyert felhatalmazások alapján elszámolt összegekkel együtt 3772, a kiadások pedig 3827 millióra emelkedtek; — a törvényen alapuló hiány tehát 263 mill. helyett, tett 558 milliót.

Vizsgálva azt, hogy a tényleges bevételek és kiadások az utóbbi években mennyiben feleltek meg az előirányzott összegeknek, — a fennebb közölt táblázatból azt látjuk, hogy a tényleges bevételek minden évben jelentékeny összegekkel haladták meg az előirányzatot. De viszont tapasztaljuk azt is, hogy a tényleges kiadások mindig jóval nagyobb összegeket vettek igénybe, mint a mennyi azokra előirányozva volt; — a mi, habár előre nem látható

új szükségletek felmerüléséből és a költségvetés készítésénél, a kiadások lehető megszorítására irányuló, nagyon is indokolt törekvésből származik is részben, — kétségtelen, hogy bizonyos mértékig onnan ered, hogy a költségvetési előirányzat összeállítása alkalmával oly megtakarítások is terveztetnek, a melyeket a gyakorlat el nem érhetőnek bizonyított.

Az 1878—1882-ig letelt öt év alatt két ízben fordult elő az az eset, hogy a tényleges bevételek és kiadások közötti viszony kedvezőbbben alakult — mint a hogy előirányozva volt, a minek következtében természetesen a tényleges hiány is csekélyebb lett az előirányozottnál. Előfordul ez 1879-ben, midőn a hiány tényleg kedvezőbb 3·2 millióval és 1882-ben, a mely évben eme kedvező különbség 9·4 millióra emelkedik. És ha le is vonjuk ezen utóbbi összegből azon bevételt, a mely nem esik ennek az évnél javára, t. i. azon 3,400,000 forintot, a mely az államjóságok nagyobb mérvű eladásából 1881-re volt előirányozva, de csak 1882-ben volt realizálható — az 1882. év hiánya tényleg még mindig 6·1 millióval kedvezőbb az előirányzatnál.

Ezen 6·1 mill. kedvezőbb eredmény — a mely leginkább az év jobb termési viszonyainak köszönhető — 115,000 frton kívül (a mennyi a kiadások javára esik) egész összegében a bevételek emelkedése által éretett el. — A mi pedig különös fontosságot kölcsönöz ezen eredménynek, az, hogy 1882-ben a korábbi éveket messze túlhaladó összeg, t. i. 28·6 mill. forint fordítottatott tényleg beruházásokra — és e mellett a rendkívüli közönségi kezelés is igen jelentékeny kiadási összeget, 14 milliót tüntet fel.

A többi években, t. i. 1878., 1880. és 1881-ben a tényleges hiány kisebb-nagyobb összegekkel mindig meghaladta az előirányozottat, és pedig a legnagyobb összeget, 8·1 millióval 1881-ben. Azonban ezen — némely jövedelmek elmaradásából származó különbség legnagyobb részében csak látszólagos, a mennyiben péld. a *dohányjövédék*nél mutatkozó 2 mill. frtnyi kevesebb bevétel ellensúlyozva van az ugyanazon évre eső és 1,901,000 forint értékét képviselő *dohányanyag-szaporulat* által; — az *állami jóság-eladás*nál mutatkozó 3·6 milliónyi kevesebb bevétellel pedig szemben áll az el nem adott állami javak megfelelő értéke; — és láttuk fennebb, hogy az e czímen 1881-ben elmaradt bevétel tényleg befolyt a következő évben. Különben figyelembe veendő még az is, hogy

1881-ben rendkívüli közösügyi kiadásokra ugyan nem több mint 2 millió, de beruházásokra 15·8 mill. fordított; a mely körülmény ez évet — daczára annak, hogy a hiány 6 millióval nagyobb mint a megelőző 1880. évben — ez utóbbinál kedvezőbbnek tünteti föl. Mert míg 1880-ban 42 mill. hiány mellett csak 6·5 mill. fordított beruházásokra; addig 1881-ben 48 mill. hiánnyal 15·8 mill. beruházás áll szemben. Tehát a befektetésekre fordított összegektől mind a két évben eltekintve, 1881-ben a hiány 3·3 millióval esekélyebb, mint 1880-ban.

Egészben véve úgy a bevételek mint a kiadások folyton emelkedő irányzatot mutatnak. De hogy ezen emelkedést pontosan meghatározni képesek legyünk, szükséges áttérnünk a zárszámadási bizottság azon kimutatására, a mely az államháztartás 5 évi netto pénztári eredményeit foglalja magában 1878—1882. végéig. Ezen kimutatásban fel vannak tüntetve az államnak azon *valódi*, netto jövedelmei, a melyeket ez saját forrásaiból merithet, a melyekre tehát évenként, vagyonfogyasztás, kölcsönök vagy más hitelműveletek nélkül számíthat; — továbbá az államnak azon *valódi*, netto kiadásai, a melyeket megfelelő anyagi ellenszolgáltatás nyerése nélkül tenni kénytelen.

Ezekkel szemben az említett kimutatás kitünteti a *nem valódi* bevételeket is, a melyek t. i. kölcsönökből, adott előlegek visszatérítéséből, vagy pedig vagyonszerzésből erednek; hasonlóképen a *nem valódi* kiadásokat, vagyis azokat, a melyek beruházásokra, ingatlanok szerzésére, természetmények és anyagok készletének szaporítására, államadósságok törlesztésére és vasuti kamatbiztosítási előlegekre fordítottak.

Tekintsük először az államnak saját forrásaiból meritett jövedelmeit az utóbbi öt év alatt, és igyekezzünk kapcsolatba hozni az eredményeket a zárszámadási bizottság által, a magyar korona országainak 1868—1877-ig terjedő 10 évi államháztartása eredményeiről 1879-ben összeállított kimutatásával.

Mindenek előtt azt látjuk, hogy az *egyenes adók* 15 év alatt (1868—1882) 58·1 millióról 88·4 millióra emelkedtek, tehát 52·3%-nyi növekedést mutatnak. Különösen rohamos az emelkedés 1875—1876—1877-ben, midőn a nevezett adók 69·6 millióról 80·2, illetve 86·5 millióra, tehát két év alatt majdnem 17 millióval emelkedtek. Ezután csökkenés állott be, úgy hogy a netto ered-

mény 1879. már csak 81·4 milliót adott: míg végre 1881. felemelkedett 86·7, 1882-ben pedig 88·4 millióra, és így az jóval meghaladta az eddigi évek legmagasabb eredményét is.

Az egyenes adók 1878—1882-ig 83·9 millióról 88·4 millióra emelkedvén, a növekvés ezen 5 év alatt egészben ugyan 4·5 milliót tett; — mivel azonban ezen összegből 3·8 millió az újonnan behozott *hadmentességi díjra* és a *forgalmi adó* emelésére esik, azért az egyenes adók *természetes* növekedésének javára ezen 5 év alatt 700,000 frtnál többet nem számíthatunk.

Ez egyenes adók közül a *földadó*, az országot sújtott nagymérvű elemi károk folytán az utóbbi években némi hanyatlást mutat, a mennyiben az 1878-ban földtehermentesítési járulékkal együtt elért 37.496,000 frt *nyers* bevétel 1879-ben 36.685,000, 1880-ban 36.165,000 frtra szállott, és 1881-ben is csak 36.278,000 frtot tett. — míg végre 1882-ben felemelkedett ismét 38.121,000 forintra.

A *házadó* bruttó jövedelme folytonos emelkedést mutat. 1878-ban tett 7.003,000 frtot, 1880-ban 8.370,000, 1881-ben 8.641,000, végre 1882-ben 8.986,000 frtra szűkött fel.

A *kereseti adó*, a mely 1878-ban 19.134,000 frtnyi *nyers* jövedelmet nyújtott, 1881-ben 16.217,000 frtra szállott, és 1882-ben sem tett többet 17.012,000 frtnál.

A nyilvános számadásra kötelezett *vállalatok és egyletek* adója 1878-ban tett 2.526,000 frtot; 1881-ben 3.567,000 frtra emelkedett, azonban 1882-ben 3.044,000 frtra szállott. Ellenben a *tőkekamat- és járadék-adó* 3.403,000 frtről 1881-ben 3.530,000, 1882-ben pedig 3.643,000 frtra hágott.

A *vasuti és gőzhajózási szállítási adó* 1878—1882-ig 2.097,000 frtről 3.619,000 frtra emelkedett.

Az *ált. jövedelmi pótdadó*, a mely 1878-ban 10,084,000 frtot hozott, 1881-ben csak 9.102,000, 1882-ben pedig 9.644,000 frtot jövedelmezett.

A mi a *fogyasztási adókat* illeti, ezeknek *netto* jövedelmében az 1868—1877-ig lefolyt 10 év alatt állandó növekedés nem észlelhető, mert míg az 1868. év e czímen 12·5 milliót hozott, sőt az 1871. év 14·1 millió *netto* eredményt mutatott fel, — addig a későbbi években szakadatlan hanyatlás mutatkozik és 1877-ben már csak 12·1 millió jövedelme volt e czímen az államnak. Mióta azon-

ban a cukor- és szeszadó az 1878. évi 23. és 24. t. cikkek által újonnan megállapítottak, lényeges javulás tapasztalható. Így látjuk, hogy a netto eredmény 1878. 14·7 milliót, 1879. 18·5, — 1880. 19·7 m., — 1881. a cukoradó módosítása, valamint a cukor-, kávé- és sörfogyasztási adó behozatala következtében 24·7 milliót, végül 1882-ben, midőn az ásványolaj is adó alá vonatott, a netto eredmény 23·7 milliót tett.

Ha a fogyasztási adók összegéből úgy 1878-ban, mint 1882-ben leütjük az adóvisszatérítések felosztásából eredő összegeket, úgy azt látjuk, hogy azok 13·4 millióról 17·7 millióra emelkedtek; az emelkedés tehát 5 év alatt 4·3 milliót tesz.

Szakadatlanul emelkedő bevételt nyújtott a *bélyegilleték*. Ennek 1868-ban 3·6 milliót tevő tiszta jövedelme 1863-ban már 6·5, 1877-ben pedig 7·6 millió volt. 1878—79-ben némi csökkenés állott ugyan be, de 1880-ban az eredmény már ismét 7·7, 1881-ben pedig az illetékekre vonatkozó törvények és szabályok módosítottán, 7·8 millióra emelkedett. Végre, midőn a játékkártyák bélyegilletéke is szabályoztatott, a netto eredmény 1882-ben 8.173,000 frtra növekedett. — Ez tehát azon kevés jövedelmi forrásaink közé tartozik, a melyeknek eredménye 15 év alatt több, mint 100%-al emelkedett. Az utolsó 5 év alatti emelkedés 810,000 frtot tesz.

Ugyanezen jövedelmi források közé tartoznak a *jogilletékek és díjak* is. A netto bevétel ugyanis e czimen 1868-ban 6·9 millió volt és 1874-ben már a 14·7 milliót érte el. Ily magasra e jövedelem több éven át nem is emelkedett; — még 1880. és 1881-ben is csak 14·2 milliót tett, és csak 1882-ben haladta meg a fennebbi összeget, midőn t. i. 14.969,000 frtra emelkedett. Ezen jövedelmünk tehát 15 év alatt 115·9%-kal, az utóbbi 5 év alatt pedig 2 millió frttal növekedett.

Lassúbb emelkedést mutat a *dohányjövédék* netto eredménye. A 14 millió frt, a mennyit ezen jövedéki ág 1868-ban hozott, fel-emelkedett ugyan 1873-ig 16·3 millióra, de ismételt csökkenések után, még 1878-ban is csak ezt az összeget mutatja. Kedvezőbb fordulat állott be e tekintetben is 1879-ben, midőn az eredmény 17 millióra és 1881-ben, midőn az 17·9 millióra emelkedett. Végre nagy az emelkedés 1882-ben, a mely évben a dohányjövédék netto eredménye nem kevesebb, mint 20·1 mill. frt. — Az utóbbi 5 év emelkedése 3·8 milliót tesz.

A *sójövedéknél* az emelkedés igen csekély. E jövedéki ág, a mely már 1871-ben 11·6 mill. netto eredményt adott, 1882-ben nem jövedelmezett többet, mint 11·7 milliót.

Az *állami erdők* jövedelme 1878-ban 1·1 mill., 1882-ben 1·9 millió. — Az *államjóságok* 1879-ben 2·2 milliót, 1882-ben — dacára az időközben eszközölt eladásoknak — 4 milliót jövedelmeztek.

Az *állami vasutak és gyárak* tiszta jövedelme óriási emelkedést mutat; — itt azonban az összehasonlítás ezen az alapon — tekintve a vonalak folytonos szaporodását — helyesen nem eszközölhető. Ennél fogva csak annyit kívánunk megemlíteni, hogy e czímen a netto jövedelem tett :

1868-ban	400,000 frtot,	1881-ben	6.628,000 frtot.
1877-ben	2.625,000 „	1882-ben	11.104,000 „
1880-ban	4.643,000 „		

a mely utóbbi összegben 3·9 mill., korábbi évekből származó, de csak 1882-ben beszállított hátralék foglaltatik.

A *postajövedék* netto eredménye 1878—1882-ig 0·6 millió emelkedést, — ellenben a *lotto-jövedék* és a *bányászat* némi esökkenést mutatnak.

Az állam *valódi* netto jövedelmeinek *összege* a következő fejlődést mutatja :

Év	mill.	Év	mil.	Év	mill.
1868.	123·0	1873.	125·2	1878.	160·1
1869.	113·6	1874.	129·7	1879.	161·3
1870.	121·3	1875.	137·2	1880.	165·2
1871.	128·7	1876.	147·7	1881.	177·0
1872.	127·4	1877.	160·6	1882.	189·4

Látható ezen számsorozatból, hogy az állam netto jövedelme 15 év alatt 123 millióról 189·4 millióra, tehát 54%-kal emelkedett. Legcsekélyebb volt az emelkedés az első 5 évben, legnagyobb, t. i. 26%, a második cyclusban, 1873—1877-ig. A mi végre az utolsó öt évet illeti, ebben az emelkedés szintén jelentékeny, 18·3%, vagyis egészben 29·3 millió. Mivel azonban ezen összegből fogyasztási adóvisszatérítésre 4·5 millió, hadmentességi díjra és a szállítási adó emelésére 3·8 mill., államvasutakra pedig 8·9 millió frt esik, azért a netto jövedelem *természetes* emelkedésére az

utóbbi 5 évben (1878—1882) nem számíthatunk többet, mint 12·1 milliót.

Áttérve az állam netto kiadásaira, ezeknek főtételei a következők:

	1868.	1878.	1882.
	m i l l i ó k b a n		
Királyi udvartartás	3·25	4·65	4·65
Nyugdíjak	2·86	3·87	4·03
Közösügyi kiadások (összesen) . . .	22·73	51·58	39·32
Államadósságok, kamat és kezelési költségek	45·85	78·2	93·79
Horv.-Szlav. ország autonóm-kormány	2·1	5·1	5·8
Belügyminiszterium	9·7	6·6	7·9
Pénzügyminiszterium	4·7	6·1	6·1
Földadó-szabályozási költségek . . .	—	1·5	2·8
Közmunka- és közl. miniszterium . .	2·6	3·6	4·9
Szegedi árvíz költségei	—	—	1·6
Földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterium	0·4	0·9	1·5
Vallás- és közoktat. miniszterium . .	0·9	3·4	4·5
Igazságügyi miniszterium	2·2	9·4	10·0
Honvédelmi miniszterium	0·1	5·4	5·8

Az itt csak főbb tételeikben felsorolt netto kiadások, egész összegükben a következő emelkedést mutatják:

Év	mill.	Év	mill.	Év	mill.
1868.	99·40	1873.	137·18	1878.	186·80
1869.	101·16	1874.	141·80	1879.	185·59
1870.	117·17	1875.	144·26	1880.	178·39
1871.	115·83	1876.	152·54	1881.	185·99
1872.	122·67	1877.	166·24	1882.	194·30

Kiadásaink tehát egészben véve 15 év alatt majdnem megkétszereződtek, a mennyiben az emelkedés 95·5%-ot tesz, a minek különben természetes magyarázata abban található, hogy nekünk ezen idő alatt igen sok mulasztást kellett helyrehoznunk. Tekintve azonban az utolsó 5 évet, az emelkedés itt már alig több 4%-nál, vagyis 7·5 millió frt; — míg jövedelmeink ugyanazon idő alatt 18·3%-kal, és egészben véve 29·3 mill. frttal szaporodtak.

Ha most összehasonlítjuk az utolsó 5 év jövedelmét és költségét, a következő *valódi hiányok* állanak elő:

1878-ban tett a *hiány* 26·4 milliót, de ugyanezen évben mozgósításokra kellett fordítanunk 26·1 milliót.

1879-ben *hiány* 24·2 mill., mely összegben 9·1 mill. occupationális költség foglaltatik.

1880-ban *hiány* 13·1 mill., a mely összegben 2·4 mill. occupationális költség foglaltatik.

1881-ben *hiány* 8·9 mill., ebben a boszniai zavargások elnyomására szükségelt költség 1·9 mill.

1882-ben *hiány* 4·8 mill., ez évben a boszniai zavargások elnyomására fordított 8·9 mill.

A *netto* bevételek és kiadások különbözeteként mutatkozó *valódi hiány* tehát 5 év alatt 26·4 millióról 4·8 millióra szállott; — azon esetben pedig, ha 1882-ben Magyarország nem kényszerült volna a rendes occupationális költségeken túl (a mint azok a 1880. és 1881-ben jelentkeztek) még jelentékeny összeggel járulni az occupált tartományokban kiütött lázadás elnyomásának költségeihez — az említett év 1·5 milliónyi *többlettel* záródott volna le.

Vessünk most egy rövid pillantást az államnak vagyoneserét képező és egyéb, *nem valódi* bevételeire és kiadásaira, a mint azok a zárszámadási bizottság fennebb ismertetett kimutatásában foglaltatnak.

A nem valódi *bevételek*, fölvett kölcsönökből, előlegek visszatérítéséből, értékpapírok és közös aktívák értékesítéséből erednek. Ezekhez számítva az átfutó bevételeket, ellenben leütve az átfutó kiadásokat, mutatkozik (az év kezdetén meglevő pénzmaradványokkal együtt) mint nem valódi bevételek:

1878.	153·53 millió.	1881.	253·77 millió.
1879.	253·69 „	1882.	118·76 „
1880.	120·91 „		

Ezen összegekből esik fölvett *kölcsönökre*:

	millió		millió		millió
1878.	125·09 ¹⁾	1880.	70·83 ²⁾	1882.	96·95 ³⁾
1879.	226·51 ²⁾	1881.	213·74 ⁴⁾		

Vége az állami *nem valódi kiadásai* nevezete alatt oly kiadásokat közöl az említett kimutatás, a melyek beruházásokra, adósságok törlesztésére, vasuti kamatbiztosítási és más előlegekre, inségi és más kölcsönökre fordítottak. Ezek (az illető év végén mutatkozó pénzmaradványokkal együtt) a következő összegeket adják:

1878.	126·89 millió.	1881.	244·86 millió.
1879.	229·47 „	1882.	113·91 „
1880.	107·79 „		

Ezen összegekből fordított:

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
	m i l l i ó k b a n.				
Ingatlanok szerzésére	2·68	93·28	53·78	13·88	13·03
Termesztmények s anyagok készletének szaporítására	4·38	2·31	3·67	3·06	4·39
Adósságok törlesztésére	63·65	86·79 ⁵⁾	9·18	184·89 ⁷⁾	57·75 ⁸⁾
Vasuti kamatbiztosítási előlegekre	9·97	9·94	11·94	13·64	10·47

Tagadhatatlan, hogy pénzügyi kormányunknak igen súlyos és rendkívüli feladatokkal kellett 1878—82. évi időszakban megküzdeni. Törlesztenie kellett a 153 milliós kölcsönt, a mely czélra megkívántató fedezet már magában 210.830,000 frtot igényelt; — gondoskodnia kellett a Bosznia megszállása és a hercegovinai lá-

¹⁾ Ebben aranyjáradékra 124.082, 325 frt.

²⁾ Ebből esik aranyjáradékra 140.672,625 frt. — Keleti vasuti adósságra 84.791,500 frt.

³⁾ Ebből aranyjáradékra 15.019,585 frt. — Tiszavidéki vasuti adósságra 54.611,585 frt.

⁴⁾ Ebből aranyjáradék konvertálására 172.840,104 frt. — Papíráradékra 34.354,339 frt.

⁵⁾ Ebből aranyjáradék konvertálására 45.265,037 frt. — Papíráradékra 49.833,510 frt.

⁶⁾ Ebben foglaltatik a 76½ milliós II. kibocs. kölcsön törlesztésére fordított 75.710,010 frt.

⁷⁾ Ebben foglaltatik a 6% aranyjár. kölcsön konvertálására fordított 173.079,383 frt.

⁸⁾ Ebben foglaltatik az ugyanazon czélra fordított 45.365,660 frt.

zadás elnyomása által igényelt nagymérvű kiadásokról; — fedezni kellett az államháztartás évenkénti hiányait — és mindezekon kívül, az elodázhatlan beruházásokról és az adósságok törlesztéséről sem volt szabad megfélekeznie. Hogy mindezek következtében járadékadósságaink tetemesen szaporodtak, az természetes; és láttuk fennebb, hogy az államadóssági kamatok és kezelési költségek által szükségelt összegek évről-évre megdöbbszent mérvben növekszenek.

Azonban, ha nem tekinthetjük is aggodalom nélkül járadékadósságaink összegének szaporodását, nem lehet másrésről figyelmen kívül hagynunk azt, hogy az időközben részben keresztülvitt konvertionális művelet következtében az 1882. év végéig körülbelül egy millió forintnyi kamatmegtakarítás éretett el. Nem tagadható továbbá, hogy az állam ezen öt évi idő alatt igen jelentékeny összegeket fordított adósságtörlesztésre, vasutak szerzésére és másnemű befektetésekre, a melyek a közvagyonosságnak és adóképességnek fejlesztésére hivatvák, és a melyeknek ez irányban már eddig is gyakorolt befolyása félre nem ismerhető.

Kiadásaink folytonos emelkedése daczára, sikerült — bevételi forrásaink nagymérvű igénybevételével — oda jutnunk, hogy 1882-ben a netto bevételek és a valódi kiadások között mutatkozó különbözet nem emelkedett többre, 48 milliónál, illetőleg, hogy a rendkívüli hadiköltség nélkül 15 millió fölöslegünk lett volna.

Azonban ezen jelenségek által, — a melyek böles mérséklet mellett és rendkívüli esetek közbejötté nélkül — kilátást nyújtanak pénzügyi kibontakozásunk elérésére, nem szabad magunkat félrevezetnünk. Mert jóllehet tény az, hogy állami kiadásaink az utóbbi időben sokkal csekélyebb mértékben emelkedtek, mint bevételeink; — de nem szabad elfelednünk, hogy bevételeink emelkedése a népvagyonosság lassu fejlődésében nagyon is korlátolt határokkal bír, minélfogva azoknak az utóbbi időben tapasztalt rohamos emelkedésére ezentúl számítaniunk nem lehet: — ellenben kiadásaink fokozásában az állammal szemben joggal támasztható és ez által okvetlenül kiegészítendő mind újabb és újabb igények következtében, megállapodás nem képzelhető.

LUKÁCS LÁSZLÓ.

AZ ÚJABB AGRÁR MOZGALOM ÉS IRODALOM HAZÁNKBAN.

(Második közlemény.)

VI.

A földbirtokot az adóssági terhektől nemcsak mentesíteni kell és ezzel kapcsolatosan megszüntetni azon függőségi viszonyt, melybe az a tőke által jutott, de szükséges még megakadályozni, hogy hason függőségi viszonyok ezentul ne létesüljenek. A tehermentesítési tervet már láttuk. Hátra van, miként akarja gróf Andrássy megakadályozni az újabb birtokeladósítást és ez által támadható birtokváltozási veszélyeket.

Mielőtt e terv ismertetésére áttérnénk, némi megjegyzéseket kívánunk tenni az újabb függőségi viszonyra, melyet a tőke létesített. Kétségtelen, hogy a hitel függőségi viszonyt létesít, de nemcsak a földbirtokos, hanem az iparos, a kereskedő és általában minden osztály megérzi azt. Az iparos, a kereskedő, a gyáros saját gyarapodása érdekében épp úgy megkívánja a *hitelállandóságot*, mint a földbirtokos. A különbség az, hogy míg előbb nevezetteknek az egyes tartozások lejáratára rövidebb időre terjedhet; a földbirtokosnál a tartozások tekintetében bizonyos hosszabb idő és némi nagyobb állandóság követeltetik.

A kereskedő, az iparos, a gyáros üzletének terjedelme nagyrészen a hitel nagyságától is függ, melyet élvez, vagy más szóval ezek üzletüket a nyert és élvezett hitel arányában is fogják kiterjeszteni. A kishitelű kereskedő csak kis, a nagyhitelű kereskedő nagy üzletet fog folytatni, mert a hitel mintegy saját tőkéjét egészíti ki. Ha a kereskedő, az iparos, vagy a gyáros hitelében csorbát szenved, vagy jobban mondva, az élvezett hitelt elveszti, akkor

együttal üzletének egy, bár idegen eredetű, tőkéjét vesztette, mely körülmény folytán természetsszerűleg kénytelen lenne az illető üzletét a vesztett tőke arányában leszállítani. De e kisebb mérvre szorítás rázkódások és nagy veszteségek nélkül nem megy, és pedig azért nem, mert az üzletmegszorítás esetleg más élvezett hitel elvesztését is vonhatná maga után. Sőt e megszorítás azt eredményezné, hogy maga is megszorítsa az adott hitelt mások irányában, mely azonban egykönnyen és veszteség nélkül keresztül nem vihető. Ebben rejlik annak oka, hogy például egy nagy gyáros bukása számos nagyobb-kisebb kereskedő bukását vonja maga után, mert e láncolatban mindenik vesztett egy már élvezett hitelt, a melyet máshol egyáltalán nem, vagy csak nagy áldozatok árán pótolhatott volna. — A hitel tehát ez osztályokban is függőségi viszonyokat teremt és még nagyobb mérvűeket, mint a földbirtokosok körében. — És e függőségi viszony: az egyszer élvezett hitel megtartása viszás eredményeket szül még a verseny, a bevásárlások terén is. A kereskedő, az iparos, a gyáros bevásárlásait kénytelen annál az embernél teljesíteni, ki neki már bizonyos mértékű hitelt adott, még ha ezeket másnál előnyösebben eszközölhetné is, de e második neki vagy általában nem adhat hitelt, vagy nem adhat oly mérvű hitelt, mint szokott szállítója. Az ezzel kapcsolatos viszás eredményeket nem kell fejtegetni. Csak constataálni kívántuk, hogy a hitel, vagy ha úgy tetszik, a tőke nemcsak a földbirtokos osztályokban teremt függőségi viszonyokat, hanem az ingó tőkét főleg és kiválóbb mértékben igénylő osztályokban is, sőt mondanók, szorosán véve csakis ezekben teremt, mert sorsuk, jövőjük az élvezett hitellel szoros kapcsolatban áll.

Ha a kamatfizetést általában függőségi viszonnak tekintjük, akkor természetes, hogy a függetlenítésre csak egy mód van, a kölcsöntőke perhorreskálása, a földbirtoktól távol tartása. Ha azonban a kamatfizetés csak annak vétetik, a mi az természetsszerűleg, azaz a vagyonunkba beruházott idegen tőke jövedelmének, a mely tehát soha sem volt a miénk, és a mely mint ilyen, jövedelmünknek soha részét nem is képezte, és ennek folytán a mi fogyasztásunkra nem is szolgálhatott, akkor a kamatfizetésben függőségi viszony nincs. Ezzel kapcsolatban értjük, ha annak az óhajnak adatik kifejezés, hogy a tőkéek olcsóbbakká legyenek, azok kamata az olcsóbb termelés érdekében leszálljon s azért is, hogy a termelőnek a használt

tőke után nagyobb vállalkozási nyereség maradjon, de nem értjük, hogy a tőke a kamat által, normális viszonyokat feltételezve, miként teremthet függőségi viszonyokat?! Abnormális kamatok, a melyek semmi arányban sincsenek a tőke segélyével a vállalkozó által elérhető jövedelemmel, nyomasztólag, zibbasztólag hatnak és létesíthetnek függőségi viszonyokat, a mennyiben a vállalkozónak saját tőkái után szerzett jövedelmét is csónkitják. De a túl nagy kamat vétele és adása abnormális gazdasági viszonyoknak és egyéni helyzetnek folyományai.

A földbirtokos a kamattól és egyes abnormális viszonyoktól eltekintve, függőségi helyzetbe jut, ha oly hitelt élvez, a melyet előreláthatólag meg nem fizethet. A földbirtokos anyagi helyzetének veszélyeztetése nélkül nem használhatja a szokásos bankhitelt, vagy általában rövid lejáratú és a felmondható hitelt. Az ily alakú hitelek a birtokost kétségtelenül függésben hozzák, működését, sőt fennmaradását a hitelező kényének és a hitelviszonyok esélyeinek teszik ki. A nagy és középbirtokosok e függőségi viszonyoktól magukat teljesen mentesíthetik a jelzálogintézetektől felvett kölcsönök által. Ezeket a hitelező fel nem mondhatja, továbbá állandóak, lassu törlesztés alá esnek, és azzal az előnnyel vannak összekötve, hogy a teherben állandósággal bírnak, nem esnek oly kamathullámnázás alá, miknek a kereskedelmi és általában a rövid hitel kitéve van. Sőt az a körülmény, hogy az efféle kölcsönök a hitelező részéről fel nem mondhatók, míg ellenben az adós részéről igen, alkalmat ad az adósoknak kamatleszállításokra és ezzel kapcsolatos tehercsökkenésekre, mint ezt az utóbbi években hazánkban is nagy mérvben tapasztaltuk. A nagy- és középbirtoknak tehát e járadékszerű kölcsönökben mód és alkalom van adva, hogy magukat a hitelviszonyok esélyeitől, a hitelezők szeszélyeitől teljesen függetlenítsék. — A kisbirtokosnak természetesen nincs szüksége ily hosszú törlesztésű kölcsönre, de neki is érdekében áll, hogy törlesztéses és hosszabb lejáratú kölcsönt nyerhessen.

A földbirtokosra általában előnyösnek és czélszerűnek csak az efféle kölcsönöket tarthatjuk. Még az ugynevezett üzemi vagy üzleti, évről-évre beálló költségek is ily hitelekkel fedezendők, bár részünkről betegség jelének tartjuk azt, midőn a birtokos pusztá üzemi költségekben is hitelre szorul, és ennek rendes időben és körülmények közt előfordulnia nem szabad.

Midőn a földbirtokos hitelét az általunk jelzett alakban érvényesítheti, akkor függőségi viszonyról szólni nem lehet. Más kérdés az, vajjon a földbirtokos általában vegyen-e hitelt igénybe, vagy sokkal bőlebben teszi-e, ha inkább eladja birtokának egy részét, és az eladott rész árával birtokát javítja, jobban felszereli, belterjessebben műveli és magának az üzemi költséget is biztosítja, és ezzel kapcsolatban a megmaradt birtok azután *teljesen és kizárólag* az övé, annak előnyeit, illetve jövedelmét egyedül és kizárólag önmaga élvezi? Más kérdés még az is, ha vajjon nem észszerűbben és okosabban cselekszik-e az a gazda, ki csakis jövedelmeinek feleslegét használja fel első sorban birtokának jobb felszerelésére, másodsorban javítására és a hitelt egyáltalán nem veszi igénybe, legyen az olcsó, avagy drága? És ismét más kérdés, nem tesz-e okosan az, ki birtokot csak akkor vesz, ha annak kifizetésére elegendő pénze van, és a kinek már van birtoka, nem kíván ahoz mást szerezni mindaddig, míg a tulajdonát képező részt már teljesen felszerelte és a venni terveltnek kifizetésére és felszerelésére már elegendő pénzt gyűjtött? — Ezek észszerűségi dolgok, melyek jó részben az illető egyéniségtől, az uralkodó szokásoktól és előítéletektől függnék. Hazánkban roppant nagy előítélet uralkodik a nagybirtok és ezzel kapcsolatban a hitelgazdálkodás mellett. A mi birtokosaink jó része inkább tönkre megy teljesen, semihogy az apai és ősi birtokból valamit elidegenítsen, és számos birtokos ez előítéletnek tulajdoníthatja bukását. Viszont a paraszt nem birtokának jobb felszerelésében és ezzel jövedelmezőbbé, és jövedelmében biztosabbá tételében, és ezzel eszközölt vagyongyarapításban találja örömét, hanem abban, hogy birtokának terjedelmét tágítja és szerez birtokot birtokra minden meggondolás nélkül. Ez külterjes gazdálkodásunknak eredménye.

Minden birtokosnak tehát módjában van a tőkétől, jobban mondva a hiteltől magát függetleníteni. De az új agrár elmélet azt tartja, hogy mai törvényhozásunk, az örökösödésnek mostani rende, a szabad adás-vevés kényszeríti a földbirtokot az eladósodásra, részben az örökségi osztályok, jobban mondva kifizetések és hátralékos vételárak által.

Az örökösödési renddel később fogunk foglalkozni. Azon kényszerszert azonban, mely szerint a szabad adás-vevés szükségkép adóságot csinálására, vagyis vételár-hátralékokra vezetne, kétségbe vonjuk. Nincs törvény, nincs szabály, mely valakit arra bírja, hogy

oly földbirtokot vegyen, melyet kifizetni nem tud. Ha mégis főleg oly birtokok vásároltatnak, a melyeken a vételárnak egy része maradhat s ha különösen előszeretettel vesznek oly birtokokat, a melyeknél a fennmaradó vételárrész a földbirtokot már is terhelő törlesztéses adósságban áll és ha ily birtokokért nagyobb vételárak fizettetnek, ez nem folyománya a szabad adás-vevésnek, hanem tisztán a spekulatív eredménye. De azt sem szabad feltétlenül állítani, hogy az efféle tehermaradás vagy új megterhelés által fizetéképtelen egyének birtokvásárlási vágya felkeltetnék, és ezek a vételárak aránytalan felszöktetését eszközlenék; mert lehet az is, hogy a vevő képes volna a vételárt teljesen kifizetni, de előnyösebbnek tartja, hogy tőkéjének egy részét a földbirtok jobb felszerelésére, javítására és az üzemi költségekre fenntartsa. A vételárhátralékok gyakran kifejezői a jobb birtokfelszerelésnek, a fogatosított javításnak.

Ha a földbirtok-spekulatív aránytalan mérveket ölt, és ha ezt a könnyű hitel és a szokás, hogy a vételárnak csak egy része fizetetik meg, elősegíti, és ha a spekulatív folytán a földbirtok-vételárak aránytalanul felszökkennek és az emelkedett vételárak nagyobb és tetemesebb adósságokat létesítenek, és ha azután bekövetkezik a spekulánsok bukása és a földbirtok idegen kezekbe megy által, vagy ha az emelkedő vételárak miatt számos birtokos megváltik birtokától, ezt, mint minden örültséget, végtelen kell sajnálni; de azért, mert meggondolatlan, láztól gyötört, számítás nélkül való emberek is léteznek, mégis merész és némileg veszélyes is volna oly intézkedés, hogy ingatlant csakis az vehet, ki annak vételárát ki is tudja fizetni. Az ily tilalmakkal épp a szegényebb, a munkás osztályok előmenetelét, haladását akadályoznók.

A bajor Rheinpfalzról olvashatjuk, hogy ott birtokot rendszeren hitelben vásárolnak. Árverések alkalmával a vételár lefizetésére 4—5 évi idő szokott kikötetni. A hitel segítségével igyekszik a paraszt birtokot szerezni, vagy birtokát növelni. E szerzésben azonban józanul jár el. Első sorban csak oly értékű birtokot vesz, a melynek kifizetésére a nyert határidő alatt, emberi lehetőség szerint, biztosan számít és a míg a vett birtokot ki nem fizette, másikat nem vásárol. Nem törekszik tehát erején túl terjeszkedni. De a hitel itt már lehetővé tette, hogy a nagybirtok, sőt még tőkepénzesek birtoka is paraszt kezekre jutott, s hogy a hitelbe vásárlás daczára az

eladósodás nem növekedett. E kis tartományról olvassuk többek közt: „A jólét általában az utolsó évtizedekben nem apadt, hanem gyarapodott, ezt minden részről állítják és tényekkel támogatják. Nem csak Vorderpfalzra, hanem Westrichre vonatkozólag is állítják, hogy inség nincs, sőt ellenkezőleg a viszonyok az előbbi évekhez képest kielégítőeknek mondhatók.“ ¹⁾

És hazánk parasztjai terjeszkedésüket, térfoglalásukat, ott ahol ilyesmit létesítettek — például Békésmegyében — nem annak köszönhetik-e, hogy a vételárakat nem kellett rögtön kifizetniök, vagy ha ezt tenniök is kellett, ezt a földhitelintézettől felvett törlesztéses jelzálogi kölcsönrel eszközölték?!

Parasztjainkat haladásuk, terjeszkedésük egyik eszközétől fosztjuk meg, ha elveszszük tőlük a lehetőséget, hogy földbirtokot hitelbe vásárolhassanak, ha kimondjuk, hogy a földbirtokot új adóssággal terhelni és jelzálogul lekötni nem szabad. ²⁾

A parasztot a személyes hitelre kell szorítani. Erre nézve első sorban azt kívánjuk megjegyezni, hogy személyes hitel szoros értelemben vagyis oly hitel, melyre vagyoni garancia nincs, nem létezik. A midőn tehát parasztokkal szemben elveszszük a hitel alapját: az anyagi garantiát, akkor azt a hitelképességtől teljesen megfosztottuk. Mert — és ezt figyelmen kívül hagynunk nem szabad, ha következetesen akarunk eljárni, — nem elégséges a pusztá földbirtokot mentesíteni, szükséges, hogy a földbirtokhoz hasonlóan, az annak megművelésére és üzemben tarthatására okvetlenül megkívántató élő és holt leltár, azon kívül a vetőmag és azon termés, a mely a birtokos és családjának, valamint cselédeinek, nemkülönben az igásmarhának egy évi eltartására szükséges, szintén mentessessenek. A földbirtok — ha még a legjobb talajjal birna is az — magában véve semmi; értékkel csak akkor bir, rendeltetésének az élelem szolgáltatásban csak akkor felel meg, ha az egyszersmind meg is munkáltatik. Ebből folyólag, ha azt akarjuk, hogy a földbirtok rendeltetésének megfeleljen, nem szabad azt sem a munkás kezekről, sem a munkaeszközöktől és egyáltalán attól sem megfosz-

¹⁾ Bänerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für socialpolitik. I. köt. Petersen. Die bänerlichen Verhältnisse in der bayerischen Rheinpfalz. 216 és köv. 270 l.

²⁾ Gróf Andrassy id. munkája 8 l.

tanunk, a mi benne a termőerőt megtartja. És így fogva fel a dolgot a paraszt, a hitelre semmi vagyoni garantiát sem volna képes adni, és ennél fogva hitelre nem is tehetne szert. Vagy a törvény az ingó vagyont a hitelnek engedné át „martalékul“, akkor meg az következne be, hogy a földbirtok műveletlen maradna, vagy csakhamar művelhetési képességét elvesztené és a 200 holdas paraszt épp úgy fogna nyomorogni, mintha semmi birtoka sem volna.

Másképp azonban előbb a személyes hitelt kellene megteremteni és oly alakban, hogy az a mezőgazdasági igényeknek eleget tegyen.

Ma a birtokos személyes hitelének kielégítésére, a takarékpénztárakra vagy magánosokra szorul. Nem a kamat maga, hanem főleg a hitel rövid lejáratára, és még inkább prolongálási lehetősége teszi e kölcsönt veszélyessé. A prolongálási lehetőségben és ez által teremtett váltónyargalásban, és ez által előidézett könnyelműségben, gondatlanságban, pontatlanságban látjuk részünkről azon nagy hibát, melyben hitelviszonyaink általában sinylődnek. A jó hitelviszonyok első alapja a kérlelhetetlenség a határidők pontos megtartásában. Ez által szokik úgy az adós, mint a hitelező rendez és pontossághoz, és ezt eszközölve, hitelviszonyaink általában jobbakk volnának és a tőke is olcsóbb volna.

Gróf Andrássy is érzi azt, hogy személyes hitel dolgában nem jól állunk és ezért javasolja, hogy „a földművesosztály személyes hitelének inség vagy rossz aratások esetében szükségessé válандó kielégítése, ugyszintén a földbirtokon eszközözendő javítások céljából külön országos földművelési járadékintézet állítandó fel, és pedig minden megye számára önálló alosztályokkal. A megyei alosztályok határoznának a felett, mennyi pénz bocsátható a szükséglet szenvedő földműves rendelkezésére és felügyelnének az adott kölcsönöknek hasznos célokra való felhasználása felett. Ugyszintén a megyei alosztályok hajtának be a kamatokat és a tőketörlesztési részleteket.“

Felesleges volna e tervre hosszas megjegyzéseket tenni. Az állam honnan teremtsen elő mind azt a sok pénzt? De az állam szokott is, sőt fájdalom! gyakran, afféle inségi kölcsönöket adni. Nézzük meg zárszámadásainkat és vizsgáljuk meg, miként szoktak azok befizettetni. Találunk ott még a 63-iki, de még régebbi inségi kölcsönökre is hátralékokat.

És érdekünkben all-e az állami mindenhatóságot kiterjeszteni, az állam rendőri hatalmának nagy terjedelmet adni? Számadáson kérje-e az állam minden polgártól, miként bánik ez el a pénzzel, vagy éppen állítson minden paraszt háza mellé rendőrt, hogy az szigorúan felügyeljen reá, hogy a kapott kölcsönből valamit haszontalanságra el ne költjön.

Már e rendőr-banknál sokkal czélszerűbbnek tartjuk azon Németországban elterjedt hitelintézeteket, azon kölcsönpénztárakat, a melyeket e folyó iratban ismertettünk, a melyek szintén szem előtt tartják a parasztok állapotának erkölcsi emelését. A különbség abban áll, hogy e szövetkezetekben nem holmi rendőr ügyel a parasztra és kér tőle számon minden krajczárt, hanem a szövetkezett parasztok azt mondják, te erkölcstelen életet folytatsz, henyélsz, nem dolgozol, iszol, kártyázol, nem vagy tehát közénk való, társul el nem fogadunk, társaságunkból kidobunk, mert mi a munkát, a szorgalmat, a gazdálkodást képviseljük. És e szövetkezeteket nem az állam alapította; sőt ellenkezőleg, az újabb időkig az állam részéről akadályokra találtak a kereskedelmi czégjegyzékbe való bevetés alkalmával, a mennyiben a részjegytőkét nem ismerték,¹⁾ és abban is, hogy a községek eltiltattak, hogy e kölcsönpénztáraknak árva-pénzeket kölcsönben adjanak. Ma e szövetkezeteket az állam más szemmel nézi. Alapítójuk Raiffeisen, a kölcsönpénztárak protektora, Wied herezeg, közbenjárására 1882-ben abban a kitüntetésben részesült, hogy császáranak elismerését adták tudtára.

Csak egy adatot kívánunk e szövetkezetre vonatkozólag közölni. A „Verein für Socialpolitik“ a német parasztviszonyok kiderítése okából kiadott kérdőpontjaiban, azon kérdést is felvette: „Léteznek-e parasztpénztárak, és mi a hatásuk?“ E kérdésre válaszolja (Gau: 2) „A mennyire mi tudjuk, ily pénztár csak a magas Rhónen fekvő két igen szegény községben Frankenheimban és Birxben van. — Az 1879. évben az ottani falusi pap alapította, működését kiterjeszti a 755 lakót és 118 lakházat számláló két községre. — A lakosok csekély hitelképessége és a terület csekélységénél fogva ez

¹⁾ Érdemes megjegyezni, hogy némely bíróság ez akadályon magát túltette és a czégjegyzést ily töke hiányában is fogyanatosította.

²⁾ Bäuierliche Zustände in Deutschland. I. köt. Die bäuierlichen Verhältnisse im Eisenacher Oberlande. 48 l.

egylet csak kis tőkével (1881-ben 16,000 márkával) dolgozik, azonban az ottani paptól vett tudósítás szerint, azt a minden oldalról elismert hasznót hozta, hogy derék és szorgalmas embereknek kölcsönnyújtás által megadta a lehetőséget földbirtok-, marha- és gazdasági eszközök előnyös vásárlására, valamint általában birtokaik javítására és annak keresztülvitelére, hogy *az épp azon a vidéken uralkodó izzósa körmei közül magukat kiszabadítsák.* Tehát egy hivatását érző és felfogó pap lépett fel mentőként, és nem volt semmi szükség valami állami vagy rendőri közbenjárásra. — És miért ne lehetne ez így hazánkban is?!

VII.

A leglényegesebb és legéletbevágóbb reformot azonban ifjú mágánásaink a birtok elidegenítése és örökösödése körül akarják létrehozni. E tekintetben formulázott javaslatokkal ismét gróf Andrassy Géza már oly sokszor említett művében találkozunk.

A földmives birtoka — mondja javaslatában — feloszthatlan. Földmives-birtoknak tekintendő egy negyed telektől négy telekig, vagyis más szóval 10—160 holdig terjedő birtok. A földmives e birtokot neje beleegyezésével eladhatja. Testvéreit azonban elővásárlási jog illeti. Örökségek megnyilta esetén a földmives háza s a hozzátartozó telek természetesen fel nem osztható és az összes fundus instructussal együtt egy örökösre száll. — A telek-járadéknak az adók és kamatok levonása után fennmaradó részéből a telek örököse egy harmadrészt kap, a fennmaradó két harmadrészt valamennyi örökös közt felosztatik, de nem tőkébe számítva, hanem csupán akként, hogy ezen örökösöknek a járadék rájuk eső részének évenként leendő megfizetése biztosittatik. Ezen járadék azonban az örökösöket eltök fogytáig illeti, elhalálozásuk esetében a járadék a telek örökösére visszaszáll. — A szülők végrendeletileg meghatározhatják, hogy gyermekeik közül melyik legyen a telek örököse. Végrendelet nem léte esetében a legidősebb fiu örökli a telket.

A telek szétदारabolására vonatkozó javaslat némileg túlmege az 1836-iki törvényeken. Az 1836: VI. : 9. §. szerint a telket a jobbágy a földesur beleegyezése nélkül el nem darabolhatta, a miből folyik, hogy ennek beleegyezésével az eldarabolás lehetséges volt. Az 1836: V. : 4. §-a az eldarabolás lehetőségét a telek felére vagy negyed részére korlátolta, tiltván a kisebb részekre való eldarabolásokat. Tehát a régi magyar törvényhozás sem tartotta szükséges-

nek és talán czélszerűnek sem azt a megszorítást, a melyet gróf Andrássy kívánna érvényre emelni. — A testvérek elővásárlási joga az ösiségi törvényekben gyökeredzik.

Eddig tehát némileg magyar előzményekkel találkozunk; de a javaslat örökösödésre vonatkozó részének már nincs alapja a magyar jogban. Az a magyar jogban valami teljesen idegenszerű, oly idegenszerű, mint az a hitelbizományi rendszer, a mely a nagybirtokokra érvényben áll. A nemes gróf ur azt a német jogra, a hannoveri törvényre akarja visszavezetni; de azon formában, a mint javasoltatik, se Hannoverben, se Weszfaliában, de egyáltalán még német területen sem áll fenn. A javaslat, a mint ez itt van formulázva, megfelel báró Schorlemer-Alst javaslatának a veszfaliai örökösödési jog rendezése körül annyiban, a mennyiben ebben kimondatni kívántatott, hogy már a törvény erejénél fogva, tehát nem, mint ezt a német paraszttörvények, mondhatni általában kívánják, a birtokos akaratánál fogva, egy örökösre szálljon a birtok; de eltér még attól abban, hogy míg gróf Andrássy a végrendelkezési jogot az eloszthatlanság érdekében az örökös kijelölésére kívánja szorítani, addig báró Schorlemer, — ki az oszthatóságot, a birtokszabadságot és rendelkezési jogot korlátozni nem kívánja — a végrendelkezési jogot arra is megengedendőnek tartja, hogy a törvény rendelkezését teljesen megszüntesse.¹⁾

De a terv az örökösöknek járadékban való kielégítése körül még Schorlemer javaslatában sem gyökeredzik; meghaladja következményeiben Rodbertus-Jagetzow indítványait is.

Rodbertus ugyanis nem a birtokszabadságot, az a körül uralkodó forgalmi rendszert támadja meg javaslataiban, hanem a módot, melyben az történik. Szerinte a földnek nincs tőkeértéke, hanem csak hozadékértéke. A dolognak megfelelőleg tehát a tiszta jövedelem és hozadékérték felelne meg a mezőgazdasági birtokok értékének, ez lenne a birtokérték egyedüli mértéke és egyedüli fokozata. Más szóval a földbirtokot nem szabadna tőkeértékben vagyis például 100,000 forintban becsülni, hanem jövedelemértékben, vagyis például 5000 frtban, mert ennyi annak tiszta jövedelme. A földbirtok forgalmának e szerint nem a tőkeérték alapján, hanem a jövedelmi

¹⁾ Dr. Baernreither. Stammgüter-System und Anerbenrecht in Deutschland. Bécs, 1882. Beilage II.

vagy más szóval járadékérték alapján kell történnie. Ebből kifolyólag az örökösnek osztály-, jobban kimondva örök részének kifizetése esetében nem a tőkeérték valamely hányadáához, például 100,000 frtból 20,000 frthoz, hanem a járadék hányadrészéhez, vagyis a fenti példát felhasználva, 5000 frtból 1000 frthoz van joga. — De Rodbertus szerint ezen egyszer kihasított járadék örökön tartó volna, vagyis az örököstárs utódaira átszállana,¹⁾ míg gróf Andrassy javaslata szerint a járadék az örököstárs elhunytával teljesen véget érne. Rodbertus javaslatának valósitása esetében a földbirtok, vagyis annak tulajdona vagy más szóval járadékértéke az azon való gazdálkodástól elválasztatnék; a sok járadék miatt, mely azt terheli, megszűnnék örökösödés és általában a forgalom tárgyát képezni; míg gróf Andrassy javaslata értelmében egy emberkoron belől az örökösödés által reárott járadékoktól szabadulna, hogy ismét új járadékokkal terheltezzék.

Rodbertus javaslata természetesen végelemezésben mást is teremtene. Mások volnának a földbirtok-járadékélvezők, mások a földbirtokosok vagy más szóval földmivelők. És ez állapotban megtörténhetnék, hogy az állam a földbirtok tulajdonát egyszerűen átvenné és kötelezné magát az azt terhelő járadék fizetésére, vagyis eszközölhetné a szocialis váltságot. Az átvállalt járadékok fedezetére a földbirtokot bérbe adhatná. És beállna a kor, a midőn a földbirtok tulajdona az állam kezébe kerül, és a földbirtokra magántulajdon nem léteznék.

Andrassy gróf ur járadék-javaslatát, kapcsolatban az ő birtokkötöttségi elveivel, végeredményben lehetséges, hogy ugyanazt létesítené, ha a népszaporodást teljesen meg nem bénítaná.

Andrassy gróf urnak örökösödési és ezzel kapcsolatos járadékjavaslata tehát oly valamit czéloz, a mely eddig hazánkban nem létezett soha; de a melynek párját, legalább tudtunkkal, hiában keresnénk a világ valamely államában. És ha gróf Andrassy állítja, hogy javaslata a hannoveri örökösödési törvényben gyökeredzik; akkor magát rosszul informálta, vagy rosszul informáltatta Dr. Meyer Rudolf ur által, kivel együtt dolgozta ki e tervet.

Hogy a hannoveri törvényhozásról a nemes grófot rosszul in-

¹⁾ Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes. Jena, 1876. II. kiad. I. r. 9 l. II. r. 73 és köv.

formálták, arról tanuságot tesz előadása, a hannoveri örökösödési törvényről. Ebben például ezt hozza fel: „Habár tehát Hannoverában a közönséges örökösödési törvény csak 1872-ben lépett életbe, már 1880. évben azt ismét el kellett törölni.“

A könséges örökösödési jog Hannoverben ma is érvényes és azzal az 1874. évi június 2-iki törvénnyel együtt hozták be, a mely a paraszt eltérő örökösödési jogot ma is szabályozza, és a mely az 1880. február 24-iki törvény által csak annyiban módosított, hogy az előbbi törvénynek azon intézkedése lett hatályon kívül helyezve, mely annak hatályát a régi állagörökösödésnek (Anerbenrecht) alávetett birtokokra, és ezek közt is azokra korlátozta, melyek 1885. július 1-ig az e célra nyitandó telekkönyvbe (Höferolle) bejegyezve leendének. Hannoverben a szabály a közönséges örökösödési rend; de minden parasztbirtokosnak jogában áll ettől eltérni és a külön paraszt-örökösödési rendet követni.

A hannoveri vagy a többi paraszt-örökösödési törvények bővebb ismertetését mellőzzük; ezeket ugyanis más helyütt már részletesen ismertettük; ¹⁾ csak annak kimutatására, hogy mily kevésbé függnék össze gróf Andrássy urnak javaslatai a hannoveri törvénnyel, idézzük ennek I §-át, mely így hangzik: ²⁾

„Azon jogszabályok, a melyek által a parasztbirtokok tulajdonosainak joga, a telek (Hof) vagy annak részei iránt szabadon rendelkezhetni korlátozva van, a mennyiben ezek, a különben érvényes jogtól eltérők, hatályon kívül helyezettnek.“

Különben a kérdés nem az, hogy gróf Andrássy ur honnan vette javaslatait; hanem abban áll a dolog veleje, hogy mind ő, mind gróf Széchenyi a magyar birtokot kötötté kívánja tenni. És mivel a birtokkötöttség mellett szóló érveket épp gróf Széchenyi fejtette ki, ideje lesz, hogy az ő műveivel, az ő indokaival és érveivel foglalkozzunk.

VIII.

Gróf Széchenyi az ajánlott hitbizományi rendszer, birtokmegkötöttség célszerűségének és helyes voltának igazolására szellemes érvei mellett Nagy-Britanniára hivatkozik. És valóban klasszikusabb példára alig történhetett volna hivatkozás. Anglia földbir-

¹⁾ Budapesti Szemle 1883. májusi füzet.

²⁾ Dr. Baernreither „Stammgüter-System“ stb. Beilage I.

tokának mintegy háromnegyede kötött; a többi ugyan szabad és eladható is volna, ha az adás-vevések oly formalitásokkal, oly veszélyekkel nem volnának összekötve, a melyek a forgalmat lehetetlenítik. Szabadjon tehát az angol társadalmi viszonyokkal némileg hosszabban foglalkoznunk, habár előre is ki kell jelentenünk, hogy térszükében csak vázlatokra szorítkozhatunk.

Az angol jog szerint még ma is a földnek kizárólagos ura a király; a tulajdonos csak birtokló, a birtok csak birlalás. E jogi felfogás ma pusztá elmélet, nem bir azon értelemmel, a mely akkor fennállott, midőn még a hűbériség uralkodott; a király joga a birtokot nem korlátozza. De a hűbéri intézménynek maradványaként az angol örökösödési jogban ma is érvényes az a szabály, hogy végrendelet vagy családi szerződés nem léteben, tehát a törvényes öröklés beálltakor az ingatlant a legöregebb fiu örökli.

Az elsőszülöttségi intézmény, a birtokmegkötöttség — csak mint jellemzőt akarjuk ezt felhozni — nem a feudalismus virágzó korában, hanem akkor, mikor az már hanyatlásnak indult, fejlődött ki. Az angol jogászok azt tartják, hogy a feudalismus valódi eszméjének az élők közt való szabad rendelkezés és az egyenlő örökösödés a férfiágban felel meg. Az elsőszülöttség, a birtokmegkötöttség hanyatló kornak szüleménye.

Az a hitbizományi rendszer, minőt hazánkban a nagybirtok körül ismerünk, minőt a német jog nemcsak a nagy-, hanem megszorításokkal a parasztbirtok körében is ismer, az angol jogban ma is teljesen idegen. Az örökös családi javak alkotására a törekvések Angliában nem hiányoztak; I. Edward „de donis“ törvényében 200 évre történt családi hitbizomány alkotása; de a korona nem volt barátja az ily hosszú időre terjedő birtokoknak. És a jogtudósok módokat és eszközöket is találtak, hogy az Edward-féle törvényt hatálytalanná tegyék.

Az angol elvileg perhorreskálja a hitbizományokat; a birtok megkötöttségét. És hogy mégis az angol birtoknak mintegy $\frac{3}{4}$ -ed része meg van kötve, az a végintézkedési szabadságnak, jobban mondva a köteles rész hiányának folyománya.

Az angol vagyonáról szabadon végrendelkezhetnek; hagyhatja azt bárkinek. E jognak folyománya a 17-ik században kifejlett „entail“ intézmény, melyet is magyarul hitbizományi helyettesítésnek neveznénk. E név alatt fordul az elő az osztrák jogban, a mely

hazánk Királyhágón túli részeiben ma is érvényes. A magyar jog, tudtommal ez intézményt nem ismerte soha.

Az intézmény lényege az, hogy a földbirtokos (minden más halandó is vagyonára) végrendeletileg vagy szerződésileg örököst és ennek helyettest, jobban mondva helyetteseket rendelhet. Az örökös, az első helyettesek, a földbirtoknak csak haszonélvezői, tehát azt sem élők közt, sem halálesetre, sem egészben, sem részben el nem idegeníthetik, és ebből folyólag meg sem terhelhetik. A birtok csak az utolsó helyettes kezében válik szabaddá. Az efféle hitbizományi helyettesítést, vagyis a földbirtok-megkötöttségnek e módon való elrendelését az angol törvény, a már élő személyekre és ezentúl még egy nem előre, annak 21 éves kora elértéig korlátozza. A nem élő személy képezi tehát az utolsó hitbizományi helyettest; s a midőn ez a 21 éves kort elérte, a birtok teljesen szabaddá lesz; a felől úgy élők közt mint halálesetre szabadon intézkedhetik.

A végtelenségig terjedő birtokkorlátozást az angol törvény nem engedi meg. Időközönként tehát a birtok a kötöttségből felszabadul, hogy ismét egy pár nemzedékre megköttsék. Az utolsó helyettes 21 éves kora elértével a birtoknak korlátlan tulajdonosává lesz; de a birtok haszonélvezetét csak elődjének elhalálozásával kapja meg, és tulajdonkép az élő haszonbirtokos beleegyezése nélkül a birtokot el sem idegenítheti, meg sem terhelheti. Ezt a körülményt használják fel a birtok újabb megkötésének eszközzésére, adósságok rendezésére, a birtok megterhelésére, a többi gyermekeknek kiházasítások és járadékok biztosítására.

A mód és eljárás egyszerű. A nagyreményű örökös, a birtok valóságos tulajdonosa eléri a 21 éves kort, a világban szerepet akarna játszani, angol szokás szerint meg is nősülni. Mindehez pénz kell. Elődje, a birtok haszonélvezője, édes atya egy fillért sem tartozik neki adni. De részesíti a jövedelemben, ha terve szerint jár el, a birtokot ismét a család javára megköti, ha adósságait átvállalja, a testvéreknek hozományt és járadékot biztosít. És mondják, hogy az ily rendezkedés alkalmával apa és fiu közt hosszas és nehéz tusák vivatnak, mert az apa minél több, a fiu minél kevesebb terhet akarna a birtokra hárítani.

Az angol gyermekeire való minden tekintet nélkül bárkire hagyhatja egész vagyonát. De az ember vérében fekszik, és különösen az angol szokásokban gyökeredzik, hogy az öröklagyó va-

gyonát nem idegenekre hagyja, hanem örökösül elsőszülött fiát rendeli. A családi név, a családi birtok, az egyszer birt és érzett hatalom fenntartása, nemzedékről-nemzedékre való átörökitése játsza ezekben a főszerepet. — Ezt felhozom a miatt, mivel azok, kik a mai rendszert fenntartani kívánják, azt mondják, hogy a „szabad végrendelkezési jogban családfenntartó elem nincs.” Az egész vita az angoloknál emlékeztet bennünket nálunk az ősiség körül folyt harcokra, oly változtatással, hogy mi nálunk az intézmény eltörlését kívánók vitatták annak hasznavehetlenségét a család fenntartására. Több oldalról az ősiség pótlására, mint jobb család-fenntartó intézményre, a szabad végrendelkezés kéretett.

Azonban nem az angol örökösödési jog szellemét akartuk fejtegetni, hanem a társadalmi és gazdasági viszonyokat, a melyeket a kötöttség, az uralkodó örökösödési rendszer Nagy-Britanniában előidézett.

A regibb közgazdaság a súlyt arra fektette, mi módon lehet valamely nemzet gazdagságát emelni. Az újabb közgazdaság sem hagyja ezt figyelmen kívül, hanem nagyobb fontosságot tulajdonít annak, hogy mi módon van a vagyon a nemzet tagjai közt megosztva? És ez bizonynyal fontosabb is. Mit ér, ha a nemzet vagyonosodik, ha évről-évre gazdagodik; de a vagyoni haladás csak néhány, kis számú emberre szorítkozik, míg a nagy többség vagyoniilag nem halad, vagy talán még süllyed is.

Miként van a földbirtok Angliában a nemzet tagjai közt elosztva? ez tehát a legelső, a legfontosabb kérdés. Biztos adatok a birtokosok számáról nincsenek. Az 1874. és 1875. években gyűjtött adatok hiányosak. A tulajdonosok közé felvették bérlok, kiknek szerződéseik 99 évre szólottak, földbirtokosok gyámjai. Ezen kívül minden birtokra önálló tulajdonos számíttatott, és így megesett az, hogy oly tulajdonos, kinek több grófságban, néhol, ha csak több adókerületben volt birtoka, mindannyiszor mint önálló birtokos jegyeztetett fel. E hiányos adatok szerint, a fővárost leszámítva, 972,836 telektulajdonos volna. De e számban bennfoglaltatnak a háztulajdonosok is. A földbirtokosok száma, statisztikai számítások alapján, 195,000-re tétetik. — Ebből esik Angliára 166,000, Skóciára 8,000, Irlandra 21,000.

Mily kevés birtokos Franciaországgal, Poroszországgal, vagy

csak velünk szemben! De ez adatok még nem adják világos képét a birtokviszonyoknak.

Anglia földterületének 70%-át 4955 ember birja. A földterületnek 27·5%-át 60,000 ember kezén van. A még hiányzó 130,000 birtokosnak jut a területhől 2·5%-a. Az 525 angol peer kezén van az angol területnek mintegy 22%-a. Más számítás szerint, Anglia területének felét 4500 ember, Skócia területének felét 70 ember, Irland területének felét 744 ember birja. Van egy más számítás is, mely a birtokfelosztást még sötétebb színben tünteti fel. E szerint Anglia fele 150 ember, Skócia fele 75 ember és Irland fele 35 ember tulajdona.

És ez a birtokösszehalmozás kevés kezekbe, csak az utolsó századok eredménye. Ez inkább tudósítások, mint hivatalos adatok alapján állittatik, mert I. Vilmos alatt 1086-ban készült doomsday-book óta a földbirtokosokról hivatalos jegyzék nincs.

A most említett doomsdaybook Anglia (nem Nagy-Britannia) földbirtokosainak számát 275,000 körül állapítja meg. Akkoron Angliához még nem tartozott Wales és az északi részeken fekvő öt grófság. Ezen kis területű ország 1086-iki földbirtokos népessége a mai Nagy-Britannia földbirtokos népességét, mintegy 80,000-el meghaladta.

Még a 17-ik század elején, Lord Coke állítása szerint, az angol terület egy harmadát copyholderek birták. Ugyanazon század végén, Sir Ch. Devenant szerint, 160,000 freeholder (szabad földbirtokos) létezett, kik a népességnek egy hetedét tették és átlag 60—70 font jövedelemmel birtak. 1640-ben Buckinghamshire grófságból 6000 parasztbirtokos jelent meg lóháton Westminsterben, hogy a parlamentben panaszt tegyen I. Károly törvénytelen rendeletei ellen. — Sussex grófságban 1714-ben még 4000 szabad birtokos vett részt a parlamenti választásban, ma ebben a grófságban 400-at sem lehet találni. ¹⁾

---

¹⁾ V. ö. Roscher Ansichten, III. kiad. 1878. I. köt. „Der neuere Umschwung in den englischen Ansichten vom Werthe des Bauernstandes. — Dr. Eduard Wiss. Das Landgesetz für Irland vom Jahre 1881. — Preussische Jahrbücher 1880. 64-ik köt. Ludwig Freiherr von Ompteda. Landgesetze und Landwirtschaft in England. — Ezen utóbbi munkából közlöm — a különben Arnold Arthur 1880-ban megjelent „Free Land“ című munkájából átvett adatokat a földbirtok megosztására vonatkozólag.

A földbirtoknak kevés kézbe való összehalmozásához kétség-telenül segédkezet nyújtott az örökösödési rend. Sok parasztbirtok, a parasztok életterheltsége folytán, került uri kézre, eladván azt jó pénzben a szomszéd földesurnak. És a mit a földesur egyszer kézre kaparított, azt mindjárt meg is kötötte. Azonban tévedés volna a birtokösszehalmozást pusztán az örökösödési rendnek és az efféle szolid adás-vevési üzletnek felróvni. Az angol földesurak nemcsak efféle békés, nyárspolgári eszközöket használtak fel birtokaik szaporítására. Ők voltak az urak, ők voltak a hatalmasok, ők alkották a törvényeket és alkottak afféle „inclosure bill”-ket (elkertelesi törvényeknek nevezi őket Bujanovics Eduard, ki azokat roppant mód dicséri), melyek segítségével megfosztották a parasztságot a közös birtoktól, kibecsülték, kiirtották. „Clearing estates” — birtoktisztítás — erre az angol műszó. Csak azt akarjuk felemlíteni, hogy Angliában 1710—1843 közt mintegy hét millió acre (angol hold) lett a földesurak részére „elkertetve.”

„Plusmacherei” rablás és fosztogatásnak nevezi Marx, az angol földesurak ez „improvement”-földjavításait, mert ez a szép szó szolgál az elkertelesi törvény indokolására, melyet a parlament a

I.

Nagy-Britannia.

Tulajdonosok		Acres		Fejenként acres		
	955	29.750,000	= 40%	=	30,000	
mintegy	4.000	20.000,000	= 30%	=	5,000	
„	10,000	10.000,000	= 15%	=	1,000 (500—2000)	
„	50,000	9.000,000	= 12.5%	=	(50—500)	
„	130,000	1.750,000	= 2.5%	=	(1—50)	
	194,955	70.500,000				
A peerek osztálya	Szám	Birtokok száma	Összesen	Fejenként	Adóbecslés szerinti jövedelem font st.	Fejenként
Herczeg	28	158	3.991,811	142,571	2.357,655	84,202
Marquis	33	121	1.567,227	47,491	1.383,671	41,929
Earl	194	634	5.862,118	19,908	5.007,119	25,809
Viscount	52	120	796,849	15,324	644,771	12,399
Báró	218	560	3.085,160	14,152	3.135,852	14,384
	525	1593	15.303,165		12.529,068	

A jövedelmi kimutatáshoz megjegyzendő, hogy a becslés 25—30% -kal kisebb a valóságnál.

parasztnak meghallgatása nélkül hozott. Rev. W. A. O'Connor 1883. évi márczius hó 14-én a manchesteri statisztikai társaságban az angol földbirtok-törvényekről tartott felolvasásában körülbelől ugyanazon eredményekre jut. Felhossa : „Azt mondják, hogy a szántás alapította meg az első tulajdonjogot a földbirtokra. Annak az embernek, a ki a birtokot szántja, ma bizonyynyal semmi tulajdonjoga nincs.“ „Ez országban“ — folytatja egy későbbi helyen — „egy darabka föld sincs az első szántók vagy örököseik kezeiben. Az összes földbirtok-tulajdon jogi alapja foglalás (conquest). Az angol földbirtok elfoglalása mindenkoron, egész a mai napig, erőszakosan és törvényellenesen történt.“

Minket azonban ezuttal nem érdekel az, hogy miféle erőszakot követtek el az angol lord urak, hogy birtokaikat gyarapítsák és micsoda törvényekkel és eszközökkel pusztították el és sajátították ki a parasztságot a régebb és újabb időben ; azt sem kívánjuk feszegetni, hogy a skót és ír földesurakat a nép pusztításában a jogászok valóságos tévedése, a skót és ír törvényeknek az angol törvényekkel való összezavarása, avagy talán szándékos tévedése segített elő ; minket főleg csak az érdekel, hogy mint bántak el napjainkban is ez angol nagybirtokosok a földdel, a néppel.

Az ír viszonyokat felesleges lesz ecsetelnünk. Ezekre azt lehetne mondani : politikai gyűlölség folyamányai. Helyesebb lesz, ha csak azt vizsgáljuk mit tesznek e nemes lordok és nagybirtokosok skót és angol földön.

II.

Franciaország.

50,000	tulajdonos	birt	750	acret	=	37.000,000
500,000	"	"	75	"	=	37.000,000
5.000,000	"	"	7.5	"	=	37.000,000
						111.000,000

III.

Poroszország .Wesztfália és Rajnai tartomány nélkül.

16,000	tulajdonos	600	morgen	felül
350,000	"	50—600	morgen	
925,000	"	50	morgen	alól.

Wesztfália és Rajnai tartományban

Tulajdonos 1.157,000 átlag 10 morgennal.

Anglia és Irlandban a bérlők száma 600,000. Poroszországban a bérlők száma 30,000. Franciaországban 6.000,000 ember, — értve a családfejeket és tagokat, — nyeri élelmét és foglalkozását a bérletben.

„E nemzetgazdaságilag művelt személy (t. i. Sutherland herczegnő)“ — írja Marx,¹⁾ és az elbeszélést minden író igazolja — „mindjárt uralkodásra léptével elhatározta, hogy gazdasági gyökeres győgmódot fog alkalmazni és az egész grófságot, a melynek lakosai számban, előbbi hasonló eljárások folytán, 15,000-re apadtak, juhnyomásokká (legelőkké) fogja átalakítani.

1814—1820-ig e 15,000 lakos, körülbelöl 3000 család, rendszeresen elüzetett és kiirtatott. Faluik szétromboltattak és felgyujtattak, szántóföldjelket legelőkké alakították. Britt katonákat rendelték a végrehajtáshoz, és az összeütközés nélkül meg sem esett. Egy öreg asszony megégett a viskóban, melyet az vonakodott elhagyni. Így tulajdonított el magának e hölgy 794,000 acret, a mely emléket meghaladó idők óta a klan tulajdona volt. A kiüzött ben-születteknek a tenger partján kijelölt 6000 acret, családonként 2 acret. A 6000 acre eddig pusztta volt és a tulajdonosoknak jövedelmet nem adott. A herczegnő nemesszivűségében annyira ment, hogy átlag egy acret 2 sh. 6 d. adta bérbe a klan embereknek, kik századokon át vérüket ontották a családjért. Az egész elrablott klan-birtokot 29 nagy juhbérletre alakította át, a melyek mindegyikét egy család birja, többnyire angol bérلőszolgák (Pachtknechte). Az 1825-ik évben a 15,000 gaelt már pótolta 135,000 juh. A honosoknak a tengerpartra kidobott része halászatból igyekezett megélni. Amphibiumokká lettek, és — mint egy angol író mondja — félig a szárazon, félig a vizen éltek, és mindamellett mindkettőből csak félig tudtak megélni.

„De a derék gaelek még súlyosabban lakoltak azon romantikus imádatért, a melylyel a klan „nagy emberei“ iránt viseltettek. A halszag a nagy emberek orrába szállt. Valami profit-félét éreztek abban, és a tengerpartot bérbe adták a londoni nagy halkereskedőknek. A gaelek most másodizben lettek tova kergetve.“

„Végre a juhlegelők egy része visszaváltoztatik vadászterületekre. Ismeretes, hogy Angliában komolyan figyelembe vehető erdők nincsenek. A nagyok parkjaiban a vad alkotmányos házi állat, kövér, mint a londoni alderman. Skóczia tehát az utolsó menedék a „nemes passióra.“ „A felvidéken, — mondja Somers 1848-ban, — az erdők területe megnagyobbított. Itt Gaicknak egyik oldalán

¹⁾ Das Kapital. II. kiad. Hamburg, 1873. 760 és köv. 1

megtalálhatjátok a glenfeshiei új erdőt, a másik oldalon az arderikiei új erdőt. Ugyan e vonalon újabban felállítottátok Bleak Mountot, egy iszonyatos pusztaságot. Kelettől nyugatig, Aberdeen szomszédságától az obani sziklákig most már folytonos erdőséggel birtok, míg a Felföld más részein a lochi, archaigi, glangarryi, glenmoristoni stb. erdőségek terjednek el. . . . A gaelokat, birtokaiknak juhlegelőkké való átváltoztatása természetlenebb vidékekre üzte. Most a vörös vad kezdi a juhot pótolni és amazokat még rombolóbb nyomorba kergeti. . . . A vadások és a nép egymással meg nem férhetnek. Egyiknek vagy másiknak ott kell hagynia a tért. Szaporítások a jövő negyed században a vadászatokat számban és terjedelemben úgy, mint az elmúltban, és nem fogtok látni többé gaelt honi földjén. A felföldi birtokosok közt támadt e mozgalom részint a divatnak, aristokrata gögnek, vadászatkedvelésnek tulajdonítható, de másrészt igaz, hogy vadkereskedést is üznek a nyereségre tekintettel. Mert tény, hogy egy darab hegyvidék, vadászterületté alakítva, sok esetben mégis sokkal jövedelmezőbb a juhnyomásnál. . . . A szenvedélyes vadász, ki vadászterületet keres, ajánlatában csak tárczájának terjedelme által hagyja magát korlátoztatni. A Felföldet ezáltal szenvedések érik, s e szenvedések nem kisebbek, mint a milyenekkel a norman királyok politikája Angliát elárasztotta. A vörös vad tágabb tért kapott, míg az emberek mind szűkebb és szűkebb körökre hajszoltatnak. . . . Egyik szabadságot a másik után rabolták el a néptől. . . . És az elnyomás naponta nő. A népiártást és elűzését a tulajdonosok szigorú elv gyanánt, mint mezőgazdasági szükségét tartják szem előtt épp úgy mint Ausztrália vadonjaiban; a fák és bokrok elsöpörtetnek és a művelet csendesen, üzletszerűen halad előre.“

Marx elbeszélésében van célzatosság, van keserű humor. A célzatosság a modorban fekszik; a tények, a mint már ezt felemlítettük, valók. — Lássunk a skót viszonyokról egy rövidebbre vont angol leírást.

„Mig Irhon“ — mond O'Conor említett felolvasásában ¹⁾ — „lánczai miatt felháborodott, és mig Anglia figyelme úgy reá volt fordítva, mint mikor a görög gyermekeivel megesudáltatta a részeg helotát, Skóczia a földesurak (landlords) által teljesen néptelenné

¹⁾ Transactions of the Manchester Statistical Society Session 188²/₃. London, 1883. 123 l.

tétetett és vadasokká alakíttatott. A Felvidék főnökei, kik ép úgy, mint az ír főnökök, földbirtokaikat klanjaikkal együtt bírták, az 1745-iki forradalom után földesurakká lettek. Egy darabig nem volt érezhető a változás. A Felvidék völgyei telve voltak békés, értelmes és megelégedett néppel, mely nagy szárazföldi harcainkban a híres felvidéki ezredeket szolgáltatta. Dr. Norman Macleod, a felvidékiek ez osztálya kitünőségének és magasztos jellemének ecsetelésére elmondja, hogy a francia forradalomban folytatott háboruink kezdetétől csupán csak Skye szigete küldött vadon partjairól 21 tábornokot, 48 ezredest, 800 tisztet, 10,000 katonát, 4 gyarmati kormányzót, 1 vezénylő tábornokot, 1 tábornok-hadsegédet, 1 angol főbíró, 1 skót főtörvényszéki bírót. Ily embereken felől ugyanazon osztály adta északi Skóciának az összes papságot, orvosokat és jogtudósokat, és maradt ily osztályu embere a birodalom más részeire is. E néposztály most már csaknem teljesen megszűnt. Midőn az ország jóléte gyarapodott és ezzel együtt a fényűzés is növekedett, és a skót földesurak a londoni udvart látogatták, a földjáradék emelkedett, és az országot, mint a dér, szegénység pusztította. Nagyobb járadékokat lehetett kapni juhfarmerektől; ennek folytán a régi birtokbavevők (occupants) százával s ezrével kergettettek el, hogy helyet csináljanak a juhoknak. Egy 200,000 acerenyi birtok, melyen 15,000 főnyi kisbérő lakott, kitisztíttatott (cleared) és elfoglaltatott 39 juhbérő és néhány juhnyáj által. Ily kitisztítások alkalmával a népet úgy űzték el, hogy házaikat felgyújtották. Egy író, ki e jelenetet leírja, egyszerre 250 égő házat látott. Ez irtás még mindig tart.“

Nem kívánjuk további idézetekkel untatni olvasóinkat, pedig e felolvasásból még sokat merithetnénk arra nézve, hogy a nagy és kötött birtok mint pusztította el a népet és mint tett majdnem néptelenné hajdan virágzó városokat. Csak egy esetet iktatunk még ide.

„Egy mértföldnyi távolságra sem esik azon helytől, a melyen irok“ — írja Froud a Nineteenth Century 1880. szeptemberi számában — „a devonschirei parton fekvő azon birtok, a mely egy angol herczeg kezére jutott. E birtokon primitív falu állott, a melyben hajós népség és halászok laktak, s mely a Domesday Bookban is be van írva. A foglalás (conquest) alkalmával az utolsó birtokosoknak ősei szállták meg, kiknek nevei abban a könyvben meg is

olvashatók. A házak düledező állapotban voltak. A herczeg elődjei egy század óta mit sem költöttek azokra és meg voltak elégedve, hogy behajtották a járadékokat. Midőn a mostani tulajdonos a birtokba került, előterjesztés történt, hogy ha a falut fentartani akarja, fel kell azt építtetnie, de a felépítés haszontalan kiadást okozna, mert a nép neki mi hasznára sem volna, mivel az napszámát mint halász és tengerész keresi meg. A házak ennek folytán egyszerűen leromboltattak és a lakóknak körülbelül fele részét világgá kergették, hogy maguknak új otthont keressenek. A zsarnokságnak több ily tette veszélyes krisist hozhat létre.“

A nagybirtok a népet a városokba, az ipartelepekre űzi, a hol az részegessé lesz. „Az angol háza megszűnt vára lenni, és a vár és a munkásház az egyedüli otthon, mely neki meghagyatott.“ „Szabadságunk végre abban nyer megoldást, hogy kivándorolhatunk. A munkás elhagyhatja honát : azaz szabadsága gyakorlatilag abban áll, hogy nincs hazája.“ — E panaszokat hallhatjuk a felolvasó ajakán, ki határozottan kijelenti, hogy nem a földtulajdonosok, vagyis nem a magántulajdon, hanem ennek mai szervezete ellen szól. — Tehát nem valamely communistával van dolgunk.

Anglia, a hatalmas lordok, az aristokrata birtokrendszer hazájában terjed a communismus. És sokban Morus Tamást a maga „Utópiája“ megírására ama ország állapota birta, melyben „a juhok, e vadállatok, az embereket felfalják ;“ — Nem kell-e szükségkép fellázadni minden emberi érzetnek, a midőn a tulajdonnak efféle visszaéléseivel találkozunk, a midőn falvak, városok elpusztíttatnak, a népek elűzetnek, hogy a nagy urak nagyobb jövedelmet vagy csak pusztá időöltést szerezhessenek ? Beszélük, hogy e skót „deer forestek“ (vadások) némelyikében egy szál fa sincs ; teljesen pusztá vidékek, melyeket csak a vad foglal el.

És képzeljünk egy országot, a melyben az efféle földbirtokviszonyok uralkodnak, de a melynek nincs meg az a nagy és hatalmas ipara, mely Angliának van, melynek nincsenek oly nagy terjedelmű gyarmatai, mint Nagy-Brittániának, vegyük hozzá, hogy ez ország nem is szigetország, hanem szárazföldi ország, a mely talán egy világrész közepén, mondjuk mindjárt Európa közepén fekszik, képzeljük ez agrár viszonyokat ebben a képzelt országban, mivé lenne az rövid idő múlva ? Képes lenne-e ez csak rövid ideig is fentartani állami létét, nemzeti függetlenségét ? Volna ugyan hatalmas

aristokrátiája, néhány gazdag földbirtokosa, mondjuk ez osztálynál valamivel számosabb parasztja; de a népség zöme teljesen birtoktalan napszámossá változnék. És a nép jó nagy része a szegénnytörvény értelmében dologházakban volna kénytelen megszorulni. És a koldusok nagy számával együtt mily kevés volna e nép! Nem kellene épen legelőkké átalakítani az összes földterületet vagy a földterületnek legnagyobb részét, lehetne azt gabonával is bevetni; csak minél több gépet kellene felhasználni az emberi munka pótlására.

Még csak egy pár megjegyzést teszek a földtulajdonosok sorsáról.

A legnagyobb tekintélyek állítják, hogy Anglia földbirtoka mintegy fele értékig van eladósodva. Terhelik azt özvegyi jogok, kielégítési összegek és régi családi jelzálogok. Így panaszoja például Aylesbury a Timesban, hogy rangjához képest közepszerű birtoka jövedelmének 50%-át ily terhek veszik igénybe, 25%-ot a bérloknak kell engednie, s jövedelmének fennmaradó részéből kell az épen nem kisebbedő adókat és a folytonosan emelkedő szegényadót fedeznie.

A reménybeli örökösök vagy várományosok mindenféle uzsorások körmei közé kerülnek, és ezek az uzsorások részére az előd halála után lejárandó kötelezvényeket szoktak kiállítani, eladják jövedőbeli örökségüket, haszonélvezeti jogaikat. És az efféle üzletek kötésére szervezett kölcsönadó-társaságok, magyarul úgy mondanók, bandák léteznek. A hitelezők élnek az elővigyázattal, hogy az efféle korcs várományosnak az életét biztosítják, és az életbiztosítási díjakat az adott kölcsönökből a kamatok mellett levonják.

Gyakran az efféle üzleteket maga a haszonélvező birtokos csinálja. Ompteda beszéli, hogy egy általa ismert családban a jövedő örökös mindenféle adósleveleket állított ki, melyek apja halála után voltak esedékesek, majd eladta örökségét. Az apa mind összevásárolta és így mentette meg a birtokot leányai részére. — Érdekes az a történet is, a mit L. herczegről, Anglia egyik leggazdagabb peerjéről beszélnek. A mostani birtokos kijelölt utódja: az utolsó hitbizományi helyettes roppant adósságokat tett, végre eladta örökségét hitelezőinek. A mostani birtokos mindezeket — mint mond-

²⁾ Landgesetze und Landwirthschaft in England. id. folyóirat 457 l.

ják — egy millió fonton vásárolta össze. — Az adósságtétel a várományosok részéről általában nagy és nem annyira testvéreknek fizetendő kielégítések, mint inkább az adósság átvállalások szoktak apa és fiu közt az új birtokrendezés alkalmával alkalmat adni nagy összeütközésekre.

Az ifjabb fiukat régebben hivatalokba szorították. Ma ez nem igen megy. Azért gyakran találunk ifjabb gyermekeket oly vállalatok élén, a melyek a tisztességesek közé nem sorolhatók. Más családok az ifjabb gyermekek érdekében, hogy azoknak valamit juttathassanak, ott hagyják birtokaikat, palotáikat, felosztatják háztartásukat és elmennek lakni a száraz földre, a hol az élet olcsóbb.

A földbirtok javítása természetesen legkisebb gondjaik közé tartozik e nagy uraknak. Miért is költene földjavításokra, mikor első sorban az adósságokat kell fizetni és a fiatalabb nemzedékről, mely örökséghez nem jut, kell gondoskodnia.

(Befejező közlemény a márcziusi füzetben lesz.)

PÓLYA JAKAB.

IRODALOM.

Válasz P. J. ur bírálatára. E folyóirat múlt évi deczember havi füzetében jelent meg egy bírálat alólirottak „Magyarország mezőgazdasági nyersterméneinek és némely főbb mezőgazdasági iparkészítményeinek behozatala és kivitele“ czimű munkájáról. A bírálat elején összehasonlítást tesz az állam kiszámított és a statisztikai hivatal által közrebocsájtott közleményekben kitett értékek közt. Miért teszi ezt? Vagy nem helyesli, hogy én a súly alapján kiszámítottam az értéket, vagy helyesli; ha helyesli a kiszámítást, akkor a bevallást nem tarthatja használhatónak, s így azokat egymással összehasonlítani, s abból következtetést vonni egyáltalában nem szabad, amint azt a bíráló teszi. Én legalább azt hiszem, hogy munkámnak egyik főérdeme abban rejlik, hogy a helyes kiszámítás által lehetővé tettem, hogy az árúforgalom közgazdasági jelentőségét megítélhessék. S e tekintetben taposott uton jártam, mert valamennyi statisztikai hivatal a súly alapján kiszámítja az értéket s így fog tenni az országos statisztikai hivatal is legközelebb.

Azután azt mondja: „Mindjárt a bevezetésben a merkantilizmus kopott tanával *véliünk* találkozni.“ Tehát nem biztos benne, csak úgy félszemmel vélte látni. P. J. ur nyugodt lehet, én mercantilista nem vagyok, mert tudom, hogy a tudományban ez rég túlhaladott álláspont. A fentebbi vélekedéssel kapcsolatban aztán elmondja 23 nyomtatott sorban, hogy miért kopott el a mercantilizmus, és azt az állítást is kockáztatja, hogy kereskedelmünk valószínűleg activ. Valahol és valamikor csak találkozni fog a két ellentét s egymást kiegyenlíteni fogják. De nem-e későn fog ez következni a magyar nemzetre nézve, ezt mondja meg P. J. ur, ha tudja! De hát a merkantilizmus tana a statisztikus előtt azért sem fontos, mert tudja, hogy bármily pontosan és lelkiismeretesen állapittassanak meg az egységi középárak, még se lesznek ezek oly pontosak, hogy azokhoz némi kétely ne férne. És éppen azért sokkal

fontosabb az úgy a statisztikusra, mint a nemzetgazdára. ha egy árunak adatait képes több esztendőről egymással összehasonlítani, mintha az összes behozatal és kivitel egymásközi különbözetét mérlegeli. Azt hiszem, hogy ezt P. J. ur is el fogja ismerni, Én pedig legjobban mutattam ki a tudomány iránti tiszteletemet és helyes érzékemet az által, hogy az egy évi adatokat semmiféle tudományos elv mellett vagy ellen fel nem használtam.

Azt mondja továbbá P. J. ur, hogy „Szerző a buzakivitelről szólva, abbéli csodálkozásának ad kifejezést, hogy Ausztriába 2.477,965 mm. lett kiszállítva, míg a külföldre csak 375,756 mm.“. Ebben a dologban az a csodálatos, hogy P. J. ur azon csodálkozik, a min én sohasem csodálkoztam. Annak okait én nagyon jól ismerem és munkámnak 19—22-iki lapjain oly kimerítően ismerttettem, mint eddig, legalább tudtommal, az még sehol sem történt meg. Ilyen bírálónak az a szemrehányása is, miért nem használtam én fel az adatokat azon viszony felderítésére, mely köztünk és Ausztria közt fennáll; továbbá miért nem igyekeztem kimutatni, hogy Magyarország mily részt vesz a gabonára szoruló államoknak búzával való ellátásában?

Meggondolhatná P. J. ur, hogy az idő erre nem érkezett el, az egy évi adat erre még nem alkalmas, és ha még oly türelmetlenül várja is az áruforgalom által kimutatandó végeredményt, a mi-ben különben osztozik az egész nemzet, még sem tehetek róla, hogy előbb nem szolgálhatok vele, mint míg az esztendő kettőt, hármat vagy ötöt fordult. A ki aztán akkor fogja kezébe a tollat, az majd inkább lesz abban a helyzetben, hogy türelmetlenségét kielégítse.

Nekem pedig engedje meg elmondanom azt a tapasztalatomat a munka megjelenése óta, hogy azok, a kiknek e munka szánva volt, s a kikre nézve ujjmutatásokat tartalmaz, felhasználták és gyakorlatilag már némileg hasznosították is. Ha pedig P. J. ur munkámat újra átlapozza, egyet-mást fog benne találni, a mi a tudományra nézve is állandó becsértékkel bír. TELKES SIMON.

Észrevételek Telkes Simon ur válaszára. Sokat gondolkoztam, töprenkedtem azon, feleljek-e Telkes urnak válaszára vagy sem. E folyóirat magasabb niveauja, de, megvallva, természetem is ösztönzött, hogy e különben sem általános érdekű dologban a vitatkozást, a polemiát kerüljem; másrészt előttem lebegett az a tör-

vénykezési szabály, mely a hallgatag beismerés ezimén ismeretes. Mivel beismerni nem volt okom, bele is fogtam, el is készítettem egy hosszabb választ és szándékomban állott ezt közzétenni.

Győzött azonban bennem a középút, vagyis elfogadtam azon módozatot, hogy a válasz érdemi vitatásába nem bocsátkozom, de azt észrevétel nélkül sem hagyom. E középutra jó részben az is birt, hogy szerző, a mint ez válaszából kitűnik, munkája felől túlságos sokat tart.

Ila szerzőnek inyére van, meghagyom abban az álomban, hogy *a munkában sok részlet van, a mi a tudományban állandó becsértékkel bír*; még abban az álmban sem háborgatom, hogy valamely különös érdemei vannak abban, hogy fiktív értéket hozott ki annál, a melyre ép kereskedői körökben megjegyezték, hogy az túl magas, és végre, hogy még a dohányra is, a melynek behozatalában majdnem kizárólag, kivételében túlnyomólag az állam vett részt, sokkal magasabb értéket hozott ki. A dohányra vonatkozó adatok csak megbízhatók!

Csak még egy idézet szerző ur művéből. „*Korai* volna most már arról beszélni, hogy ezen első évi kimutatás, mely szerint kivitelünk sokkal nagyobb, mint a behozatalunk, arra enged következtetni, hogy külkereskedelmünk tevőleges volna, hogy mi többet termelünk, mint a mennyit fogyasztunk, és *hogy ennél fogra az ország jólétnek örvend.*“ Hát a merkantilizmus mit tanít? A kedvező mérleg esetén halad a vagyonosodás, mert az országba több pénz jő be mint ki. És e tan szerint Anglia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Németország, melyek mindannyian kedvezőtlen mérleggel bírnak, passiv kereskedést folytatnak, szegényednek. Mi, mert tevőleges mérlegünk van, vagyoniilag gyarapodunk. Ausztria-Magyarországnak már évek óta tevőleges a mérlege; és az árúk, a melyek azt tevőlegessé teszik, nyers termények, vagy csak kis mértékben ipari termékek, mint a liszt, a szesz, a cukor. A nyers termékeket a kivitelre jó részben mi adjuk és adtuk. De azért valamely nagy vagyonosodást hazánkban nem tapasztalunk.

Az ok, hogy az előhaladt államok passiv kereskedést folytatnak, abban van, hogy a külföldön sok tőkék vannak elhelyezve és e tőkék kamatait és jövedelmeit nagyrésztben árúkban kapják kifizetve. Mig viszont a szegényebb és hátramaradtabb államok, országok, melyek külföldieknek sokkal tartoznak, épp azért folytatnak

activ kereskedést, mert a kamatokat és jövedelmeket is, legalább nagyrészen árúkkal, országuk terményeivel fizetik. — És mivel mi sokkal tartozunk, ebből a körülményből kell következtetnünk és logice folyik is, hogy mi activ kereskedést folytatunk. Ennél sem többet, sem kevesebbet nem mondtam. És ennyiben hiszem is, hogy az activ kereskedést bizonyító adatok a valóságnak megfelelnek; de hogy épp oly összeggel, mint a milyent akár a mi statisztikánk, vagy akár a szerző kimutatott, már ebben határozottan kétkedem.

Ebben kívántam kötelességemnek megfelelni és e tárgy vitatását, kapcsolatban szerző munkájával, a magam részéről befejezettnek tekintem.

PÓLYA JAKAB.

Léone Wollemborg : *Intorno al costo relativo di produzione come norma per la determinazione del valore.* Bologna. 93 lap.

A fennczimzett mű Ricardo termelési költség elméletét tárgyalja, melynek lényegét abban találja, hogy a javak csereértéke a termelési költségtől hosszabb időig nem különbözhet nagyon. Cairnes nézetei alapján fejtegetve a termelési költség s elemei fogalmát, annak vizgálatára tér, vajjon a termelési költség elmélete helyes marad-e az esetben is, ha a termelés személyi s tárgyi feltételeinek előre feltételezett egyenlősége nem bizonyul valónak s eredménye az, hogy a termelés minden más ágában vannak termelők, különböző termelési költség-tételekkel, s ezért a csereértékre nézve a kedvezőtlenebb helyzetű termelő költségei az irányadók s így a kínálat (termelés) esetleg szükségessé válható kolátozását az ily termelők-nél kell megkezdeni. Hasonlókép elemezi szerzőnk az említett termelési költség-elméletnél egységesnek vett termelő személyét is s jelen gazdasági viszonyainknak megfelelően, ennek helyébe a tőkepénzes vállalkozót teszi; a termelési költség elmélete tehát nála így hangzik: „il rapporto che dà norma allo scambio è il rapporto fra i mazzimi costi degl' intraprenditori capitalisti“. A termelési költség elmélettel kapcsolatban tárgyalja a járadékkérdést is, s lényegileg oly eredményre jut, mint Schäffle a járadéktünetek általánosítási kísérleténél, s kimutatja, hogy Carey ellenvetései Ricardo ellen ez utóbbi tanának lényegét nem támadták meg. A kis mű mindenesetre érdemes a figyelemre.

VEGYESEK.

Az osztrák-magyar konzulságokról, az 1881. és 1882-iki éveket véve alapul, érdekes összehasonlító tanulmányt tett Inama-Sternegg a „Stat, Monatschrift“ legközelebbi füzetében. Nagy részletességekre is kiterjedő dolgozatából csak egy pár jellemzőbb adatot szándékozunk itt kiemelni. Az osztrák-magyar monarchia részéről ez adatok szerint a különböző világreszkekben 449 konzuli hivatal volt, ezek közül azonban csak 60 tényleges (effectiv). Ezek megoszlását a következő táblázat mutatja:

	<i>a partokon</i>		<i>a szárazföld benső részében.</i>	
	összesen	tényleges	összesen	tényleges.
Európában . . .	206	20	69	27
Ázsiában . . .	49	6	8	2
Afrikában . . .	35	3	9	1
Amerikában . . .	54	1	16	—
Ausztráliában . .	3	—	—	—

Rangfokozat szerint van 45 főkonzul (köztök 24 tényleges), 143 konzul (köztök 27 tényleges), 111 alkonzul (tényleges 8) s végül 150 konzulsági ügynök (köztök 1 tényleges), úgy hogy egy főkonzulságra átlag 9 más konzuli hivatal jut.

Mellőzve az Európán kívül eső konzuli hivatalokat, mivel ezeknél a statisztikai adatok nagyrészt megbízhatatlanok s csak azt említve fel, hogy az Egyesült Államokban egy főkonzul, 14 konzul s 4 alkonzul van, az európai országokban a mi képvisletünkről a következőkép van gondoskodva (megjegyzendő, hogy egyes államok Európán kívül eső birtokai nincsenek beszámítva, s hogy a zárjelbe tett számok a tényleges konzulságot jelzik) :

Ország	Főkonzul	Konzul	Alkonzul	Konzulsági ügynök	Egy konzulsági hiva- talra jut □ kilom.	lakos
Anglia . . .	2 (2)	1 (1)	20	9	9,842	1.101,455
Belgium . . .	—	4	—	—	7,364	1.379,961
Dánia . . .	1	—	—	—	38,302	1.969,039
Franciaország .	2 (2)	8	7	12	18,227	1.299,036
Görögország .	—	4 (4)	4	14	2,940	89,928
Hollandia . .	—	1 (1)	4	—	6,600	822,815
Montenegro .	—	—	1 (1)	—	9,030	236,000
Németország .	7 (1)	9 (1)	2	4	24,569	2.056,094
Olaszország .	4 (2)	8 (1)	15	10	8,009	769,174
Oroszország s Finnland . .	4 (4)	4	4	7	283,665	4.403,124
Portugália . .	1	1	2	9	6,894	320,024
Rumánia . .	—	7 (7)	9 (4)	—	8,122	336.000
Spanyolország .	2 (1)	2	7	21	15,639	510,719
Szerbország .	—	1 (1)	—	1	24,295	850,105
Svájc . . .	—	3	—	—	13,707	948,701
Svéd és Norvégia	1	4	—	3	96,999	796,571
Törökország .	5 (5)	7 (7)	5 (1)	9 (1)	12,553	331,977

E táblázatos kimutatás szerint tehát Európában is csak Hollandia, Portugal, Olaszország s végül — Szerbiát kivéve — a keleti tartományokban van elegendő konzuli hivatal. Belgiumban s Angliában a népesség száma. Spanyolországban s Skandináviában ellenben a terület igen nagy egy konzuli hivatalra. S pedig a földgömbön levő konzulsági hivatalainknak 61%-a, tehát felénél jóval több, jut Európára. Hozzájárul még, hogy a konzulsági hivatalnokok közt csak 148-nak van fizetése, melyből 58% a Balkán félszigetre esik. Magában Törökországban 34 s Rumániában 39 fizetett konzuli hivatal van.

A konzuli hivatalok működésére nézve természetes hatással van az ott letelepedett osztrák-magyar alattvalók száma, s azért először is a számokat összehasonlítva mutatjuk be egész addig, hol a konzuli hivatal székhelyén ezer alattvaló él. Megjegyezzük, hogy a következő táblázatban használt jelek a következők : F. = Főkonzul; K. = Konzul; A. = Alkonzul; Ü. = Konzulsági ügynök s a csillag a tényleges hivatalt jelzi :

A konzuli hivatal székhelye és jellege	Alattvalók száma	Elintéztett ügyek száma		A konzuli hivatal székhelye és jellege	Alattvalók száma	Elintéztett ügyek száma	
		1881.	1882.			1881.	1882.
*K. Bukarest	67,972	12,026	10,373	*K. Jászváros	6,957	1,091	978
*F. Lipcse	30,505	3,841	3,761	K. Sz. Gallen	5,000	1,593	1,962
*F. Odessa	16,000	901	1,224	*F. Párizs	3—1,000	1,824	1,366
*F. Varsó	15,000	7,534	9,160	K. Milano	2,500	2,176	2,460
*K. Belgrád	14,000	2,350	1,151	*K. Galacz	2,560	1,701	2,030
A. Krajova	12,000	2,006	1,942	*F. Szmirna	2,750	775	1,029
*K. Konstantinápoly	10,000	3,218	3,043	*F. Alexandria	2,200	1,337	2,756
*K. Brajla	9,000	2,335	1,352	*K. Kiew	1,408	2,086	658
Ü. Nowosidicza	8,000	1,403	302	*K. Widdin	1,000	1,077	1,609

Ezekon kívül Chicagóban, Louisvilleben, Newyorkban, Velenzében, San-Franciscóban, Beirutban, Buenos-Ayresban s más kikötő városokban, hol az átutazó osztrák-magyar alattvalók száma igen nagy, a konzuli hivatalok rendszeren tulterhelvék hivatalos dolgokkal. A Balkán félsziget némely részén: Törökországban, Romániában, Szerbiában s Montenegroban; továbbá Európán kívül Tunisz, Tripolisz, Marokkó, Perzsia, Sziám, Sina s Japán országokban konzulaink még birói hatalmat is gyakorolnak, a főbb helyeken teljes mértékben.

A birói teendők különben a konzulságoknak nagy idejét nem veszik igénybe. Összes hivatalos functióiknak átlag csak 7.5 százalékát képezik az ügyek s az utolsó két év alatt csak négy helyen (Belgrád, Braila, Krajova. Szmirna) emelkedett az ily ügyek száma 10%-nál magasabbra. Nagyobb elfoglaltatást adnak, különösen a Földközi tenger mellett fekvő kikötő városokban, a hivatalos működések a hajózási ügyekben. Kisebb konzuli hivataloknál az összes teendők felerészét, sőt annál nagyobb arányt is követel e munka. 1882-ben Zanteban 70.08, Gyurgyevóban 67.70, Korfában s Antiváriban 63%-át képezte a konzuli teendőknek. Ezekon kívül minden konzuli hivatalnak kötelessége kereskedelmi tudósításokat küldeni, egyes belföldi cégek megkeresésére választ adni, az osztrák-magyar alattvalók érdekeit védeni s végül az utlevelek ügyét rendezni. A kereskedelmi jelentések — a konzuli hivatalok e lényeges teendője — igen gyéren folynak be, összesen mintegy 12 hivatal van, honnan átlag havonként kétszer jönnek ily jelentések. Az egyes kereskedőknek nyújtott információk a stuttgarti, brüsszeli s szent-

pétervári konzuli hivatalok működésének mintegy felét képezik. Osztrák-magyar alattvalók védelmével foglalkoztak túlnyomóan Berladban s Monasztirban; de e mellett Keleten s különösen Afrikában, hol a közbiztonsági állapotok igen kezdetlegeseek, gyakran veszik igénybe a konzulok beavatkozását.

Kétségtelen tehát, hogy konzulaink igen jelentékeny munkát végeznek s a munka annál terhesebb, mivel a legtöbb helyen egyetlen s fizetéssel nem bíró konzul működik. Sok helyen a konzuli hivatal csak névleg létezik. Az ügyek rendes elintézése nemcsak a konzulságok számának szaporítását, de egyes konzuli hivatalok megerősítését is követelné.

Khina kereskedelme 1882-ben. A khinai fővámgazgató kiadta évi jelentését a szerződésileg megnyitott 19 kikötő mult évi forgalmáról. Ha e forgalom magában eléggé tájékoztató Khina kereskedelmi viszonyairól — más adatunk pedig nincs — azt mondtuk, hogy a mult év a két megelőző évhez képest hanyatlás-mutat, de még mindig nagyobb a forgalom, mint az előtt. Az említett kikötőkben az európai tengeri vámhivatal bevételei 1870-től 9½ millió haikuan taelről (a 3 frt) 1879-ig lassanként 13½ millióra emelkedtek, 1880-ban 14½, 1881-ben 14·7 millió s a mult évben 14.085,672 haikuan tael volt. E két év adataiból azonban még nem lehet következtetést vonnunk a forgalom apadására. Az érték haikuan taelekben számítva az utolsó két év alatt a következő volt:

	1881.	1882.
Behozatal direct külföldről .	91.910.877	77.715,228
Kivitel direct külföldre . . .	71.452,974	67.336,846
Parti kereskedelem	47.662,903	12.914,512
A 19 kikötő összes forgalma .	217.262,231	195.556,699

A hanyatlás csaknem minden kereskedelmi ágban egyenlő arányban mutatkozik, sőt minden egyes kikötőnél is, úgy hogy nagyon bajos ezen pár év óta mutatkozó tűneménynek magyarázatot adni.

A legjelentékenyebb kereskedelmi tárgyak közül az *opium* bevétele 79,074 piculról 65,710 piculra esett, a mely körülményt az opiumnak Khinában nagyobb mértékben termelésével lehet magyarázni. De e termelésről positiv adatunk nincs, csak annyi

bizonyos, hogy a birodalom csaknem minden tartományában természetesen mákot s Kuang-tung tartományban a hatóság a belföldi forgalomnak különböző előnyöket nyújtott, úgy hogy magában Kantonban is csak 17 picul jött be idegenek útján. A gyapotárúk bevétele is annyira súlyedt, hogy értékük 26 millió tael helyett most csak 23, különösen a shirting hanyatlott. Az érczek jobban megmaradtak. A szén, indiai gyapot s az indiai szigettenger termékei jelentékeny helyet foglalnak el. A petroleum bevétele jelentékenyen emelkedett. Shanghaiba ez árúczikkból közel 9 millió gallont vittek 987,745 tael értékben, melyből azonban 854,460 gallon tovább ment Japánba. A különböző festékekből ugyan e kikötőbe 12,124 kollit vittek 325,736 tael értékben. Ujabban a bor, sör, gépek stb. bevétele is emelkedett, jelölül, hogy ezeket most már nemcsak a Kluinában betelepedett idegenek használják.

A kiviteli tárgyak közt a *selyem* nemcsak mennyiség, hanem érték tekintetében is hanyatlott, míg a thea inkább csak értékre nézve. A kivitel főbb tárgyára nézve a következő táblázatot állíthatjuk össze.

	1881		1882	
	Mennyiség	Érték Haikuan tael	Mennyiség	Érték Haikuan tael
Nyers-selyem .	60,483 picul	19.614,716	60,419 picul	16.989,881
Fekete thea . .	1.636,724 "	26.200,569	1.611,917 "	25.878,238
Zöld thea . . .	238,064 "	5.106,554	178,840 "	4.090,900
Legyező	2.017,157 drb	27.710	2.571,512 drb	25,780
Tűzjátékszerek	34,380 picul	322,522	40,617 picul	376,863
Kender	20,771 "	158,143	24,825 "	192,026
Bőr	38,518 "	473,525	34,946 "	386,148
Szőnyeg	360,827 drb	358,537	498,078 drb	486,365
Kuriosumok . .	" —	43,364	—	37,238
Szalmaszőnyege	50,502 picul	1.363,984	55,498 picul	1.498,596

A philippini szigetek kereskedelme főkép Manila és Cebu szigetekre van koncentrálva; főkiviteli tárgyai: kávé, nyerscukor, kokusdio, kender, dohány, szinesfák, camagon, bivalybőrök, szőnyegek, gummi, szarvak, gyöngyház s salanganfészek. A kivitel összes értéke 1881-ben 26,4 millió piaszter volt, (egy piaszter körülbelül 2 forint) melyből 25 millió cukorra, dohányra, kávéra s abaca szövetekre esett. A cukrot Angliába, Amerikába s brit birtokokra viszik ki. A dohánytermelés s eladás ujabban szabaddá lett. A beviteli forgalom ugyanakkor 21·8 millió piaszterre ment, 4 millióval kevesebb, mint 1880-ban. Az angol gyarmatok ez összegből 11 milliót vesznek igénybe, bár megjegyzendő, hogy Singapore és Hongkong, honnan a legtöbb árú jön, csak európai s amerikai árúk rakodó helyei. Ezután következik Anglia 7, Spanyolország 1·5, Amerika 0·8, Khina 0·6, Németország 0·5 millió piaszter bevittel. Főbeviteli tárgyak gyapotszövetek, bor, fayance- és porcellánárúk, üveg, gyógyszerek, élelmiconservek, papír, játékkártya, pálinka és liqueur stb.

UJ KÖNYVEK.

Magyar vasuti évkönyv 1882., ötödik évfolyam.	4 frt 50 kr.
Schroetter, J. Das preussische Eisenbahnrecht in seiner heutigen Gestalt.	3 frt.
Bagehot, W. Essays on parliamentary reform.	3 frt 60 kr.
Hasbach, W. Das englische Arbeiterversicherung-Wesen.	6 frt.
Ély, R. French and german socialism in modern times.	2 frt 50 kr.
Hertel, Die preussische Oberrechnungskammer, ihre Geschichte, Einrichtung und Befugnisse.	7 frt 20 kr.
Löbe, E. Handbuch des k. sächs. Etatkassen und Rechnungswesens mit Einschluss der Staatshaushaltkontrolle.	9 frt 60 kr.
Hecht, F. Die Warrants (Lager und Lagerpfandscheine). Mit Beiträgen zur Geschichte und Statistik des Lagerhauswesens.	7 frt 20 kr.
Dehn, P. Deutschland und Orient in ihren wirtschaftspolitischen Beziehungen. I. Theil: Donauwärts. Die Orientbahnen. Zur See.	3 frt.
Block, H. L'administration de la ville de Paris et du département de la Seine.	9 frt.
Matrat, P. L'avenir de l'ouvrier. Travail et prévoyance (Concours Péreire).	3 frt.
Schäffle, A. Der korporative Hülfskassenzwang. 2. verm. Auflage.	2 frt 40 kr.
Bäuerliche Zustände in Deutschland. 3-ter Band.	4 frt 81 kr.
Godin, A. Le gouvernement ce qu'il a été, ce qu'il doit être et le vrai socialisme en action.	4 frt 80 kr.
Masseron, J. Danger et nécessité du socialisme.	

(Közli Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

M Á R C Z I U S.

III. FÜZET.

A VASUTI TARIFÁK REFORMÁLÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

(Második közlemény.)

A fentiekben felsorolt határozmányok a reform dijszabás felállításánál irányadó volt elvek iránt tájékozást nyújtván, ezek kiegészítésül az „A” „B” és „C” kocsirakományi osztályokba, valamint az 1-ső és 2-ik külön dijszabásokba felvett árúcikkeket a következőkben soroljuk fel.

A osztály : aczél, aszfaltnemek, bádógok, bor, bükkmag, cement-jászol és csövek, csiszoló, nyers cukor, cukorszörp, dió, nyers dohány, eczet, fapapiranyag, nemtelen fémek, festőfák, fűrészpor, üres göngyöletek, göngyvászon, gőzkazán, gubacs, gyaluforgács, gyanta, aszalt gyümölcs, gyümölcsiz, halványmész, halzsir, hamuzsir, friss hus, jégkő, nyers kámfor, kátrányozott lemezpapir, keményítő, kén, kender, kenyér, keserföld (Magnesit), köfedélgyurma, kőfaragó árúk, köszörűkövek, len, makk, must, ásvány és zsiros olajok, olajüledék, ólom, orosz kender, öntött vas és aczél, pálinka, rizs és rizskorpa, rongyok, salétrom, suska, sör, szesz, sziksó, szurok, fris takarmányfüvek, terpentin, tetőnemez, timsó, vas- és aczélárúk, vasuti kocsikerekek, sinek és sinerősítő eszközök, zsákok.

B osztály : aszfalt, barnaszén, burgonya, chamotte kövek és téglák, cement, cserzési hulladékok, nyers csontok, csontszén, csontliszt, enyvbőr, fazekas és kőedényárúk, festékföldek, földgyanták, főzelékek, fész, guano, irla, kátrány, kőszén, kréta, klinker kövek, kongó téglá, máz, mész, olajpogácsa és olajpogácsa-liszt, puzolánföld, savak, mint : só-, salétrom-, kénsav sat., sikkő és sikkőföld, szénvályog, szörplé, sziksó-üledék, mesterséges trágya, közönséges üvegárúk göngyöletlenül, vasfestékek, saját kerekeiken futó járművek.

C osztály : cersszak, cukorrépa, érczek, tüzelőfa, faszén, fe-

nyőtohoz, könséges föld, hamu, inak, jég és hó, kéreg, kövek, maláta-csira, mocsing, moslék, pácz, paták, porcelláncserepek göngyöletlenül, salak és selejt érczekből, szarvak és szarvhulladékok, széna és szalma, téglák, törköly és seprő, tőzeg és tőzegtégla, természetes trágya, üvegtörmelék.

1-ső külön dijszabás : gabna, hüvelyes és olajos vetemények, őrlemények és liszt, maláta, só, u. m. : konyha, tengeri, kő-só sat.

2-ik külön dijszabás : épület-, mű- és haszonfa.

A reform-dijszabás áruosztályozásában továbbá 186. tétel alatt a II. rendes darabáru-osztályba tartozó árúczikkek vannak felsorolva.

Ha már most figyelembe vesszük, hogy :

az „A“ osztályba sorozott árúk	65 tétel
a „B“ „ „ „	35 „
a „C“ „ „ „	26 „
az 1-ső külön dijszabásba soroz. árúk	2 „
a 2-ik „ „ „	2 „

alatt vannak felvéve, kitűnik, hogy az 1876-iki áruosztályozás egészben csak 316 tételre terjedt.

Ezen számok eléggé megvilágítják az áruosztályozásnak hiányos voltát.

Különösen szembeötlő, hogy az összesen 130 tételre terjedő kocsirakományi árúczikkekkel szemben a II-ik rendes darabáru-osztályba tartozó czikkek 186 tétel alatt vannak összefoglalva, miből önként következik, hogy igen számos oly árúczikk, mely természeténél fogva a kocsirakományi osztályok valamelyikébe tartozik, a II. darabáru-osztályba soroztatott.

A classificációnak ezen hézagos volta a közforgalomra nézve azért is hátrányos volt, mert az általános határozmányok szerint az áruosztályozásban külön meg nem nevezett czikkek a drága 1-ső rendes osztály szerint díjaztatván, tekintve, hogy az általános áruforgalomban több mint 1000 különböző czikk fordul elő, (az angol vasuti tarifák nomenclaturája 1557 árúczikk megnevezést tartalmaz) számos oly árúczikkek, melyek az áruosztályozásban felsoroltaknál sokkal csekélyebb értékkel bírnak, a legdrágább osztály tételei mellett szállítottak.

Az áruosztályozás azonban a tarifa-rendszernek csak egy

részletét képezvén. annak megítélése szoros összefüggésben áll az egyes osztályok viteldijainak mikénti képzésével.

A reform-díjszabás rendszerének az osztrák és magyar vasutak által történt elfogadása természetszerűen nem präjudicálván annak, hogy az egyes vasutak, az engedélyokmányukban megállapított maximális tételek keretén belül, a viteldijakat saját belátásuk szerint megállapítsák, az 1876. évben kiadott díjszabások viteldijai nem egyenlő, hanem az egyes vasutak különböző számításai szerint, és részben, tekintettel a korábban fennállott viteldijakra, a legkülönbébb egységtételek alapján képeztettek.

Az egyes vasutaknál az egységtételek magasságának különbözősége mellett azonban valamennyi vasut a kocsirakományi osztályok és a külön díjszabások viteldijait a zona-rendszer szerint, azaz a növekedő távolság arányában fokozatosan leszálló egységtételek alapján képezte, míg az I. és II. rendes darabárúosztály egységtételei, tekintet nélkül a távolságra, állapítottak meg.

Kitűzött feladatunkhoz első sorban a m. államvasutak díjszabását vévén bírálat alá, az ezek által 1870. évi augusztus 1-én kiadott tarifa viteldijainak képzését a következőkben körvonalazzuk:

I. rendes osztály (tekintet nélkül a távolságra) 100 kilogramm és kilométerenkénti egységtétel 0.60 kr. *II. rendes osztály* (tekintet nélkül a távolságra) 100 kilogramm és kilométerenkénti egységtétel 0.40 kr.

(Az 1870. évben az államvasutakon fennállott díjszabás szerint, a tetszés szerinti mennyiségben feladott és az első rendes osztályba sorolt árúk egységtétele 0.60 krban, és a II. rendes osztály tétele 0.263 krban volt megállapítva. A korábbi díjszabáshoz képest tehát a darabárúk viteldijai az I. osztállynál 33%-kal és a II. osztállynál 34%-kal **felemeltettek**. Ezenkívül a kezelési illeték is 100 kilogranmonkénti 4 krról 5 krra emeltetett fel.)

„A” kocsirakományi osztály és 1-ső külön díjszabás.

1—50 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti

egységtétel 0.32 kr.

51—150 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti

egységtétel 0.28 kr.

151—250 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti

egységtétel 0.24 kr.

250 kilométeren felüli távolság után 100 kilogr. és
kilométerenkénti egységtétel 0·20 kr.

Az össztételek kiszámításánál az egyes zona-egység tételei az
illető távolság után külön-külön számíttatnak.

Kezelési illeték 100 kilogrammonként 5 kr.

„B^a kocsirakományi osztály.

1—50 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti
egységtétel 0·26 kr.

51—150 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti
egységtétel 0·22 kr.

151—250 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti
egységtétel 0·18 kr.

251 kilométeren felüli távolság után 100 kilogr. és
kilométerenkénti egységtétel 0·14 kr.

Kezelési illeték 100 kilogrammonként 4 kr.

„C^a kocsirakományi osztály és 2-ik külön díjszabás.

1—50 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti
egységtétel 0·21 kr.

51—150 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti
egységtétel 0·17 kr.

151—250 kilométerig 100 kilogr. és kilométerenkénti
egységtétel 0·13 kr.

250 kilométeren felüli távolság után 100 kilogramm
és kilométerenkénti egységtétel 0·09 kr.

Kezelési illeték 100 kilogrammonként 4 kr.

A m. államvasutak korábbi díjszabásának tételei nem a zona-
rendszer szerint, hanem — mint azt már fentebb előadtuk — te-
kintet nélkül a rövidebb vagy nagyobb távolságokra, — az egyes
osztályokban és kivételes díjszabásokban egyenlő egységtételek
alapján képeztetvén, magától értetik, hogy az új számítási mód
alapján a korábbiösszdijtételek lényeges változást szenvedtek.

Megvizsgálva már most azt, vajjon az új díjszabás szerint, az
1874. évben életbe léptetett tarifával szemben, mily viteldíjmérsék-
lések vagy felemelések érvényesíttettek, e részben a magyar forga-
lomban legnagyobb fontossággal bíró árúczikkekre nézve a követ-
kező táblázatban kimutatott adatok nyujtanak felvilágosítást:

Az árúczikkek és díjszabások megnevezése		tetszés szerinti mennyiség										legalább 5000 kilogramm										legalább 10,000 kilogramm									
		50	100	150	200	250	300	50	100	150	200	250	300	50	100	150	200	250	300	50	100	150	200	250	300						
		f e l a d á s á n á l																													
		kilométer távolságra 100 kilogramm és kilométerként																													
Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények. Vas és aczél, vas- és aczél-árúk.	korábbi tétel	0-60	0-50	0-45	0-43	0-42	0-40	0-45	0-35	0-31	0-29	0-28	0-27	0-39	0-29	0-25	0-24	0-23	0-22												
	új	6-51	0-46	0-44	0-43	0-43	2 ⁰ / ₀	0-42	0-43	0-36	0-33	0-31	0-29	0-28	0-43	0-36	0-33	0-31	0-29	0-28											
	*) díjfelemelés díjmérséklés	15 ⁰ / ₀	8 ⁰ / ₀	2 ⁰ / ₀			2 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	3 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	9 ⁰ / ₀	19 ⁰ / ₀	24 ⁰ / ₀	22 ⁰ / ₀	21 ⁰ / ₀	21 ⁰ / ₀											
Bor, szesz és sör, hordókban.	korábbi tétel	0-60	0-50	0-45	0-43	0-42	0-40	0-45	0-35	0-31	0-29	0-28	0-27	0-45	0-35	0-31	0-29	0-28	0-27												
	új	0-51	0-46	0-44	0-43	0-43	0-42	0-43	0-36	0-33	0-31	0-29	0-28	0-43	0-36	0-33	0-31	0-29	0-28												
	*) díjfelemelés díjmérséklés	15 ⁰ / ₀	8 ⁰ / ₀	2 ⁰ / ₀		2 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	3 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	3 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀	3 ⁰ / ₀	3 ⁰ / ₀												
Épület-, mű- és haszonfa; tűzifa, kőszén, érczek.	korábbi tétel														0-30	0-23	0-19	0-18	0-18	0-17											
	új														0-30	0-24	0-21	0-19	0-18	0-17											
	*) díjfelemelés díjmérséklés														0-30	4 ⁰ / ₀	9 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀													
Kő, téglá, kavics, homok és effélék.	korábbi tétel														0-27	0-20	0-18	0-17	0-16	0-15											
	új														0-30	0-24	0-21	0-19	0-18	0-17											
	*) díjfelemelés díjmérséklés														10 ⁰ / ₀	16 ⁰ / ₀	14 ⁰ / ₀	11 ⁰ / ₀	11 ⁰ / ₀	12 ⁰ / ₀											

*) A százalékokban kitüntetett díjfelemelések vastag számokkal vannak nyomtatva.

*) A százalékokban kitüntetett díjfelemelések vastag számokkal vannak nyomtatva.

Ezen adatokból kitűnik, hogy a reform-díjszabás szerint a korábbi viteldíjak, *teljes kocsirakományokban* feladott gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények, vas és aczél, és vas- és aczélküldemények, kisebb távolságoknál 9%-kal és 100 kilométeren felüli távolságoknál 19—24%-kal; bor-, szesz- és sörküldemények után 3—6%-kal; épület-, mű- és haszonfa, tűzifa, kőszén és érczküldemények után 4—9%-kal, és kövek, téglák, kavics, homok és effélék után 10—16%-kal **felemeltettek**.

Mivel a többi hazai vasutak által az 1876. évben kiadott reform-díjszabás különböző osztályaiba beszámított viteldíjaknak részletezése felette nagy tért venne igénybe, a következőkben csakis a jelentékenyebb árucikkek után az egyes vasutak által 1870. évben szedett viteldíjakkal szemben az új díjszabás szerint érvényesített dijmérsékléseket, illetőleg díjfelemeléseket közöljük.

I. Szab. osztrák-magyar államvasut-társaság.

1. Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények, vas és aczél, vas- és aczélárúk, bor, szesz és sörküldemények viteldíjainál :

a) 5000 kilogrammon aluli mennyiségek feladásánál	6—57%-nyi,
b) legalább 5000 kilogramm feladásánál	4—31%-nyi,
c) legalább 10,000 kilogramm feladásánál	4—16% „

díjfelemelés.

2. Épület-, mű- és haszonfa-küldeményeknél (teljes kocsirakományokban) 7—14%-nyi **dijmérséklés**.

3. Tűzifaküldeményeknél (teljes kocsirakományokban) 12—28%-nyi **díjfelemelés**.

4. Érczküldeményeknél (teljes kocsirakományokban) 7—25%-nyi **dijmérséklés**.

5. Kő, kavics és efféle szállitmányoknál (teljes kocsirakományokban) 7—25%-nyi **dijmérséklés**.

II. Déli vasuttársaság.

A déli vasut — mint már fentebb említettük — a reform-díjszabást nem fogadván el, ezen vasuton az 1871. évben életbe léptetett viteldíjak változást nem szenvedtek.

III. Magyar északkeleti vasut.

1. Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények.

- a) 5000 kilogrammon aluli mennyiség feladásánál 19—31%-nyi,
- b) 5000 és 10,000 kilogramm feladásánál 21—44%-nyi **dijfele-**
emelés.

2. Vas- és aczélárúk:

- a) 5000 kilogrammon aluli mennyiség feladásánál 19—31%-nyi **dijfele-**
emelés.
- b) 5000 és 10,000 kilogramm feladásánál 50 kilométer távolságig
8%-nyi **dijfeleemelés**, nagyobb távolságoknál 7—19%-nyi **dij-**
mérséklés.

3. Bor, szesz és sör:

- a) 5000 kilogrammon aluli és 10,000 kilogramm mennyiség fel-
adásánál 19—31%, illetőleg 21—44%-nyi **dijfeleemelés**;
- b) 5000 kilogramm feladásánál 7—19%-nyi **dijmérséklés.**

4. Épület-, mű- és haszonfaküldeményeknél (teljes kocsira-
kományokban) 4—46%-nyi **viteldij-feleemelés.**

5. Tüzifa- és köszénküldeményeknél 150 kilométer távolságig
5—29%-nyi **dijfeleemelés**, 150 kilométeren felüli távolságig 5%
dijmérséklés.

6. Érczküldeményeknél 50 kilométer távolságig 11%-nyi **dij-**
feleemelés, nagyobb távolságoknál 8—26%-nyi **dijmérséklés.**

7. Kövek, téglák és efféléknél 14—39%-nyi **dijmérséklés.**

IV. Kassa-oderbergi vasut.

1. Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények,
vas és aczél, vas- és aczélárúk, bor, szesz és sör:

- a) 5000 kilogrammon aluli mennyiség feladásánál 7—67%-nyi
dijfeleemelés;
- b) 5000 és 10,000 kilogramm feladásánál 250 kilométer távolságig
2—9%-nyi **dijfeleemelés**, 400 kilométeren felüli távolságnál 6%
dijmérséklés.

2. Épület-, mű- és haszonfa, valamint tüzifa-küldeményeknél
(teljes kocsirakományokban) 3—24%-nyi **dijmérséklés.**

3. Köszén- és érczküldeményeknél (teljes kocsirakományok-
ban) 4—14%-nyi **dijmérséklés.**

4. Kövek, téglák és efféle szállítmányoknál 14—30%-nyi dijmérséklés.

V. Tisza-vidéki vasut.

1. Gabna, olajos és hüvelyes vetemények, liszt és őrlemények, vas- és aczélárúk, bor, szesz és sörküldemények.

a) 5000 kilogrammon aluli mennyiség feladásánál 200 kilométer távolságig 2—9%-nyi **dijfelemelés**; 300 kilométeren felüli távolságnál 4—13%-nyi **dijmérséklés**;

b) legalább 5000 kilogramm feladásánál 6—54%-nyi **dijmérséklés**;

c) 10,000 kilogramm feladásánál 200 kilométer távolságig 8—17%-nyi **dijfelemelés**, 300 kilométeren felüli távolságnál 4—11%-nyi **dijmérséklés**.

2. Épület-, mű- és haszonfa-küldeményeknél 19—43%-nyi-,

3. Tüzifaszállítmányoknál 45—56%-nyi-,

4. Kőszénküldeményeknél 2—32%-nyi-,

5. Ércszállítmányoknál 2—17%-nyi-, és

6. Kövek, téglák és efféléknél 33—47%-nyi **dijmérséklés**.

VI. Első erdélyi vasut.

1. Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények, vas- és aczélárúk:

a) 5000 kilogrammon aluli mennyiség feladásánál 88—100%-nyi-,

b) 5000 kilogramm feladásánál 28—41%-nyi-,

c) 10,000 kilogramm feladásánál 84—95%-nyi, **dijfelemelés**.

2. Bor-, szesz- és sörküldemények:

a) 5000 kilogrammon aluli mennyiség feladásánál 32—34%-nyi **dijfelemelés**.

b) 5000 kilogramm feladásánál 7—12%-nyi **dijmérséklés**,

c) 10,000 kilogramm feladásánál 56—65%-nyi **dijfelemelés**.

3. Épület-, mű- és haszonfa, valamint tüzifa 17—25%-nyi-,

4. Kőszén, érczek, kövek, téglák és effélék 4—10%-nyi **dijfelemelés**.

VII. Alföld-flumei vasut.

1. A korábbi viteldijak gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények, továbbá 5000 kilogrammon aluli mennyiség-

ben feladott vas- és aczélárúk, bor-, szesz- és sörküldeményeknél, végül teljes kocsirakományokban szállított kövek, téglák és efféléknél változatlanul maradtak.

Az 5000 és 10,000 kilogramm mennyiségben feladott vas- és aczélárúk, továbbá bor-, szesz- és sörküldemények korábbi viteldíjainál szemben 18—50%-nyi-, teljes kocsirakományokban feladott épület-, mü- és haszonfánál, valamint érczküldeményeknél 30—40%-nyi-; tüzfaküldeményeknél 49—53%-nyi **dijmérséklés**; ellenben kő- és pirszén-küldeményeknél 38—46%-nyi **dijfelemelés** mutatkozik.

VIII. Magyar nyugoti vasut.

1. Gabna, hüvelyes és olajos vetetemények, liszt és őrlmények, vas- és aczélárúk, bor, szesz és sörküldemények :

- a) 5000 kilogrammon aluli mennyiség feladásánál 38—100%-nyi-,
- b) 5000 és 10,000 kilogramm feladásánál 3—11%-nyi **dijfelemelés**.

2. Épület-, mü- és haszonfa, tüzifa, érczek, kövek, téglák és efféléknél 100 kilométer távolságig 6—8%-nyi **dijfelemelés**; nagyobb távolságoknál 5—9%-nyi **dijmérséklés**.

3. Kőszénküldeményeknél 15—30%-nyi **dijmérséklés**.

A fenti adatok alapján konstatálhatjuk, hogy a mennyiben a reform-díjszabás életbeléptetéséhez azon remény fűzetett, hogy a hazai vasutak viteldíjai is megfelelően szabályoztatni, illetőleg a forgalom igényeinek figyelembe vételével leszállíttatni fognak, ezen várakozás csak igen csekély mértékben érvényesült.

Különösen szembeötlő, hogy a m. kir. államvasutak, melyek — mint azt fentebb részletesen kimutattuk — az 1874. évben kiadott kocsiiir-díjszabás életbeléptetése alkalmából, az 1870. évben gabna, olajos és hüvelyes vetemények, liszt és őrlmények, vas- és aczélárúk, bor-, szesz- és sörküldemények után fennállott viteldíjakat tetemesen felemelték, ezen utóbbiakat a reform-díjszabás szerint ismét 9—24%-kal megdrágították.

Feltűnő továbbá, hogy az alföld-fiumei vasut kivételével, mely a korábbi viteldíjakat változatlanul fentartotta, az összes többi hazai vasutak, a magyar forgalomban legnagyobb fontossággal bíró gabnaneműek, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlmények viteldíjait, kivétel nélkül, jelentékenyen felemelték.

Igaz ugyan, hogy a többi tömeges árúcikkeknekél, nevezetesen tüzi-, épület-, mű- és haszonfánál, köszénnél, ércznél, téglák, kövek és efféléknél a hazai vasutak nagyobb része a korábbi viteldijakat leszállította; de ezen leszállítás a legritkább esetben járt tényleges mérsékléssel, a mennyiben a reform-díjszabás keretén belől rendszeresített új tételek nagyobbbrészt kivételes díjszabások és refaktiák alakjában már korábban is érvényesítették.

Az előadottakból kitűnik, hogy a reform-díjszabás elfogadása által sikerült ugyan a kereskedelmi közönség és a vasuti szolgálat érdekében olyannyira kívánatosnak jelzett azon czélt elérni, hogy valamennyi magyar és osztrák vasuton egyöntetű tarifa-rendszer életbe léptetessék, de ezen, — oly hosszadalmas tárgyalások után elért egyöntetűség mellett, hazánk különleges forgalmi viszonyai nem vétetvén kellőleg tekintetbe, a legfontosabb árúcikkek viteldijainak felemelése, valamint az árúosztályozásnak fentebb körülírt hézagos volta, az új *általános* rendszernek értékét nagy mérvben csökkentette.

A reform-díjszabásnak ezen hátrányai a közforgalomban csakhamar igen érezhetőkké váltak, és a vasutakat kényszerítették, hogy a rendszernek merevségeit a forgalom igényeinek megfelelően változtassák.

És e részben vasutainknak nem tehető azon szemrehányás, hogy a reform-díjszabás eredeti árúosztályozásához szigoruan ragaszkodtak és a szükséges változtatások eszközzésétől tartózkodtak volna.

Bizonnyitják ezt a reform-tarifa életbeléptetése után rövid idő múlva foganatosított számos declassifikációk, melyek a forgalom igényeihez képest évről-évre nagyobb mérvben érvényesítették, úgy, hogy már 1881. évben, midőn azon czélszerű intézkedés tétetett, hogy az általános díjszabási határozmányok és az árúosztályozás, — a déli vasut kivételével — valamennyi magyar és osztrák vasuton érvényes, *egy füzetbe* foglaltattak össze, a korábbi árúosztályozás hiányai nagy részben pótolattak.

1881. év óta az általános díjszabási határozmányok a forgalom követelményeinek megfelelően ismét jelentékenyen módosítatván, és az árúosztályozásban számos declassifikációk és kiegészítések érvényesítettvén, a reform-díjszabás 1883. évi szeptember hóban a 3-ik kiadásban jelent meg.

Az új áruosztályozás értékének megvilágítása végett, a forgalomban nagyobb jelentőséggel bíró árucikkeknek 1876 óta eszközölt declassificációkat a következőkben mutatjuk ki :

- Ásványvizek II-ik osztályból „A“ osztályba.
- Bőrök (csomagolatlanul) I-ső osztályból II-ik osztályba.
- Nyers bőrök I-ső oszt. „A“ oszt.-ba.
- Burgonya „B“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Czement „B“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Chamotte kövek és téglák „B“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Cserző anyagok II-ik oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Csomagoló papiros II-ik oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Csomagoló vászon II-ik „ „ „A“ „
- Csövek agyag- és czementből „A“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Szőlőcukor és keményítő-cukor II-ik oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Közönséges faárúk II-ik oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Fonalak II-ik oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Gazdasági gépek I-ső oszt.-ból „B“ oszt.-ba.
- Közönséges gyanták „A“ oszt.-ból „B“ oszt.-ba.
- Háncs, káka és nád II-ik oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Karbolsav II-ik oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Kátrány és kátrányepe „B“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Kávépótlék II-ik oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Keményítő „A“ oszt.-ból I-ső külön díjszabásba.
- Tilolt len „A“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Égetett mész „B“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Mozgonyok I-ső oszt.-ból „B“ oszt.-ba.
- Ólom „A“ oszt.-ból „B“ oszt.-ba.
- Nyers pamut I-ső oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Közönséges pamutárúk I. oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Ítató és nyomdapapír II. oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Parketták I. oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Hámozatlan rizs „A“ oszt.-ból I-ső külön díjszabásba.
- Szalonna II. oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Szömörce II. oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Szurok „A“ oszt.-ból „B“ oszt.-ba.
- Fris takarmányfüvek „A“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.
- Tengerifü I. oszt.-ból „A“ oszt.-ba.
- Mesterséges trágya „B“ oszt.-ból „C“ oszt.-ba.

Vas és aczél „A” oszt.-ból „B” osztályba.

Göngyöletlen vászonárúk II-ik osztályból „A” osztályba.

Zsiradékok „A” osztályból „B” osztályba.

A díjszabási határozmányokban eszközölt változtatások közül különösen a következőket említjük fel.

1. Gabnaneműek és hüvelyes vetemények, liszt és őrlemények, szesz, eczet, rizs, rizskorpa, rizspor, rizshéj, rizsliszt, rizskeményítő, csomagolatlan burgonya, üres zsák és kenyérküldemények után az „A” kocsirakományi osztálynak tételei 5000 kilogrammon utuli (tehát bármily) mennyiség feladásánál is alkalmaztatnak.

2. Teljes kocsirakományok különféle az „A”, „B” és „C” kocsirakományi, külön vagy kivételes díjszabásokba sorolt árúkból is összeállíthatók, mely esetben mindaddig a rakományban foglalt, és a legmagasabb kocsirakományi díjtétel szerint osztályozandó árúczikk tétele alkalmazandó, míg külön súlybevallásnál az egyenkénti díjszámítás olcsóbbnak nem mutatkozik. (Ezen intézkedés által az osztrák vasuti tarifa-enquête „A V” pont alatt fentebb említett javaslata érvényre emeltetett.)

A fentiek nyomán alig szükséges bővebben fejtegetni azt, hogy a magyar és osztrák vasutakon jelenleg fennálló díjszabási határozmányok és árúosztályozás az 1876. évi reform-díjszabással szemben rendkívüli haladást mutatnak, és hogy a rendszernek korábbi hiányai és merevségei, az árúosztályozásnak gyökeres átalakítása, valamint a tarifális határozmányoknak a forgalom igényeihez mért módosítása és kiegészítése folytán, nagyobbbrészt megszüntettek.

Áttérve már most az osztrák vasuti tarifa-enquête által az osztrák és magyar vasutakon érvényes tarifa-rendszer megváltoztatására vonatkozólag tett — és jelen értekezés kezdetén idézett — javaslataira, mielőtt ezek érdemleges megítélésébe bocsátkoznánk, a következőben kivonatilag azon indokolást közöljük, melynek alapján az új rendszer elfogadásra ajánlatott.

Hoenig Miksa a IX. csoportnak az osztályozási rendszer tárgyalásával megbízott referense ugyanis az idézett javaslat indoklásául a következőket említi fel:

„A legtöbb panasz, mely a tarifa-enquête előtt az osztrák vasutakon érvényes árúosztályozási rendszer ellen emeltetett, arra

vezethető vissza, hogy a vasutak igazgatásai az árúk osztályozásánál csakis az árúk értékét veszik irányadónak és a közönségtől mindazon kedvezményeket megvonják, melyeket a kocsiúrrendszer nyújt.

„Azon számos jelentésekben, melyeket az enquête-en résztvevő testületek képviselői benyújtottak, valamint a szakcsoporthoz és ezek bizottságaiban előadott jelentésekben azonban a kizárólagos értékosztályozás ellen nemcsak panaszok emeltettek, hanem a rendszer megváltoztatására vonatkozó pozitív javaslatok is tétettek, melyek ugyan némely esetekben oly messzemenők, hogy azoknak gyakorlati érték alig tulajdonítható.”

„Az indítványok ezen nemébe sorozom azon javaslatot is, mely szerint az osztályozásnál az értékelv teljesen elejtessék és helyette kizárólagosan az ürrendszer hozassék be. Ezen indítvány különösen figyelmet érdemlő és igen szorgalmasan kidolgozott jelentésben tétetett, mely ezen pontra nézve, főképen egy névtelenül megjelent röpirat, mindenesetre hangzatos szavakban előadott indokolására támaszkodik.”

„Ezen ismeretlen szerző érvelései ellen a szakkörökben európai hírnevet szerzett tisztelt tagtársunk, Dr. Sax nyilatkozatát idézem, kinek következetes visszavonulását az enquête munkálataitól őszintén sajnálom. Az árúosztályozásnál alapul veendő elvek fejtegetésénél ugyanis Sax tudományos meggyőződéssel mondja: — *„ha az értékosztályozás nem létezne, akkor alkotni kellene, mert a közönség ezt hangosan követelné.”*

„És tényleg üzleti körökből az árúosztályozást illető módosítási javaslatok, nem az értékosztályozásnak megszüntetését, hanem csak ennek helyes keresztülvitelét, és — a mennyiben ez compromissum útján lehetséges — a kocsiúrrendszerrel való összekötését tűzik ki czélul.”

„Hogy az ürrendszer oly kizárólagos létjogosultsággal nem bírhat, mint a minőt neki védői tulajdonítanak, és pedig oly túlzott buzgósággal, mely közérdekű kérdéseknek objectív megvitatásával össze nem egyeztethető, — kitűnik már magából *a díjszabási rendszerek történelmi fejlődéséből, és azon tényből, hogy a világ összes vasutai az értékosztályozást alkalmazták.* Ez nyilván annak elismeréséből származik, hogy az értékosztályozásnál a különböző árúk viteldijainak egységtételei ahhoz képest állapíthatók meg olcsób-

ban, a mint ez által az egyes áruk szállítási képessége és azzal kapcsolatosan azok forgalma is fokozódik, mi éppen a tarifáknak a javak forgalmi értékéhez való lehető összhangzásba hozatalától függ.”

„Az enquête-hez benyújtott panaszokból tényleg kitűnik, hogy a kereskedelmi világ az értékosztályozás gazdasági hatásait illetőleg, igen finom érzékkel bír, és hogy az elvnek okszerű alkalmazását, mely szerint t. i. az árúknak forgalmi értéke és jelentősége a tarifirozásnál döntő szerepet játszik, — éber figyelemmel kísérve, az ez értelemben helytelen osztályozás ellen rögtön felszólalt, mert ennek káros befolyása az áruk szállítási képességére, úgy a nyerstermények beszerzési, mint az iparczikkék fogyasztási kerületeiben legott érezhetővé vált.”

„Az enquête előtt minden e tárgyban felhozott nyilatkozatokból azon meggyőződés merithető, hogy tekintettel az osztrák vasutak jelenlegi fejlődési fokára, az értékosztályozás már üzletgazdasági tekintetektől sem lesz egészen elejthető, és maga az előbb említett referatum is végre közvetítő indítványt tesz, a „vegyes rendszer” behozatala érdekében, mely rendszer a német birodalom reform-tarifájában kifejezést talál.”

„Egy oly díjszabás utáni vágy, mely úgy az értékosztályozás, mint az ürrendszer előnyeit magában egyesítse, különböző változatokban a szakcsoportok csaknem valamennyi jelentésében ismételtetik. Az elmélethez mereven ragaszkodó talán ezen megoldást elfogadni nem akarja, de ha megengedtetik, hogy mindkét rendszer a szállítónak előnyt nyújt, és ha gyakorlatilag akarunk eljárni, úgy ez csak compromissum útján, a két rendszer egyesítése által történhetik.”

„Ezen compromissum mikénti létesítésére nézve pedig nincs nagyobb tekintély, minő az annyira kifejlődött forgalommal bíró Németország tapasztalatai. Hogy minő tapasztalatok tétettek ott, arra nézve felvilágosítást nyújt a szövetkezeti tanács határozata folytán 1875. évben összeílt német tarifa-reform-enquête jelentése. Ezen enquête feladata volt, az értékosztályozás czélszerűségét az ürrendszerrel szemben mérlegelni. A német enquête bizottság az összegyűjtött anyag alapján azon eredményre jutott, hogy a fentemlített két rendszer egyesítését a következő alapelvek alkalmazásával hozza javaslatba, és pedig:

1. hogy egy általános fedetlen kocsirakományi osztály állitassék fel 100 és 200 mázsa (5000 és 10,000 kilogr.) mennyiségben feladott mindennemű javak részére és ugyanoly mennyiségben feladott javaknak fedett kocsikban való szállítására nézve megfelelő pótlék állapitassék meg;

2. hogy ezen általános kocsirakományi osztály mellett, külön megnevezett árúk részére, bizonyos számú kocsirakományi osztályok (külön díjszabások) állitassanak fel, mérsékelt díjtételekkel;

3. hogy ezenkívül felemelt díjtételek mellett gyorsárúk és darabárúk részére külön-külön osztályok, és utóbbiakra nézve esetleg két osztály állitassék fel."

A fentiekben előadottak alapján az osztrák vasuti tarifa-enquête referense a kezdetben „A” alatt körvonalozott tarifa-schemának elfogadását ajánlja.

Hogy ezen új tarifa-schemának minden részleteit kellőleg megítélhessük, czélszerűnek látszik azt, az osztrák és magyar vasutakon jelenleg érvényes tarifa-rendszerrel szembe állítani.

Utóbbi rendszer szerint az 5000 kilogrammon aluli mennyiségben feladott árúcikkek két rendes darabárú-osztályba soroztatván, a II-ik osztály szerint azon árúcikkek díjaztatnak, melyek ezen tétel alatt az árúosztályozásban névleg felsorolva vannak, vagy a melyek a kocsirakományi osztályok egyikébe tartozván, 5000 kilogrammnál kisebb mennyiségben adatnak fel; míg az I. rendes osztály szerint azon árúcikkek díjaztatnak, melyek az árúosztályozásban egyáltalában megnevezve nincsenek.

Az osztrák tarifa-enquête javaslata ezen két darabárú-osztályt szintén fentartani kívánja, azonban azon módosítással, hogy az I-ső darabárú-osztályba sorozott árúcikkek neveztesse meg az árúosztályozásban, míg a II-ik rendes osztály szerint mindazon árúcikkek díjaztassanak, melyek az árú-osztályozásban megnevezve nincsenek.

Bevalljuk, hogy ezen javaslatnak czélszerűségét nem vagyunk képesek elismerni. A jelenlegi rendszer megállapításánál azon elv tartatván szem előtt, hogy a darabárúk különböző értékükhöz képest két osztályba soroztassanak, és pedig a nagyobb értékűek az I-ső osztályba, és a csekélyebb értékűek a II-ik osztályba, — miután szükségesnek mutatkozott, hogy az egyik osztályba tartozó

czikkek névleg megneveztessenek, természetes, hogy a vasutak a közéletben használatban levő több ezer árúczikke közül csak azokat vették szemügyre, melyek a vasuti forgalomban jelentőséggel bírnak, és ehhez képest a csekélyebb értékű árúczikkeket nevezték meg az árúosztályozásban, fentartván maguknak, hogy a forgalom igényeihez képest a classificációnak a II-ik darabárú-osztályra vonatkozó tételeit minél tágabb mértékben kiterjesszék.

Hogy ez tényleg megtörtént, illetőleg, hogy vasutaink a kereskedés és ipar jogosult igényeit kitelhetőleg figyelembe vették, kitűnik a fentebb felsorolt adatokból, melyek szerint az 1876. évi osztályozásban a II-ik darabárú-osztályba felvett 186 tétellel szemben, a jelenlegi classificáció 362 II-ik osztályu tételre terjed.

Ezen tényállással szemben azon követelést, hogy az árúosztályozásban meg nem nevezett árúczikkek az olcsóbb II-ik osztály szerint díjaztassanak, méltánytalannak tartjuk azért, mert a közforgalomban épen a kisebb mennyiségben szállított árúknál mindég fordulnak elő oly értékes újabb czikkek, melyek általánosságban kevésbé ismeretesek, és másrészt, mert még az esetben is, ha a vasutak rendkívüli fáradtsággal több évi statisztikai adatok alapján, a kétségkívül legalább ezerre menő különböző árúczikkeket, melyek eddigelé az I-ső osztály szerint díjaztattak, összeállítanak, a II-ik osztályba tartozó árúknak felsorolása nem lenne egészen mellőzhető azért, mert sok czikknek a II-ik osztály szerinti díjazása a csomagolás módjától tétetvén függővé, az előírt csomagolástól való eltérés esetén az I-ső osztály tételei alkalkalmaztatnak.

Mindezeknél fogva az osztrák vasuti tarifa-enquête-nak fentemlített javaslatát sem közgazdasági tekinteteből, sem a tarifa-rendszer egyszerűsítése szempontjából célszerűnek nem tartjuk és a jelenleg e részben fennálló határozmányokat annál is inkább fentartandóknak véljük, mert ezek alapján — úgy mint ez eddig is történt — a forgalom szükségleteihez mérten, az árúosztályozásnak a II-ik osztályra vonatkozó tételei bármikor, újabb árúczikkekre kiterjeszthetők, illetőleg a forgalom érdekében szükséges declassificációk érvényesíthetők.

(A harmadik közlemény az áprilisi füzetben lesz.)

FELLNER SIMON.

TELEKKÖNYV ÉS KATASZTER. *)

I.

Ha elismerjük azt, hogy a földbirtok jogi forgalmának s jogi rendezésének alapját a telekkönyv képezi : el kell fogadnunk azt is, hogy minél tisztábbakká, szabatosabbakká, a való állapotoknak megfelelőbbekké tesszük telekkönyveinket : annál biztosabb talajon állandunk ugy az ingatlan jogi forgalma- mint annak hitelügye körül ; a leltár, melyet telekkönyveink a földbirtokról, — nemzeti vagy onosságunk ezen legfőbb eleméről nyujtanak, annál hitelesebb és megbizhatóbb lesz, mert a cselekvő és szenvedő állapot belőlük tisztábban kiderülend s minden földbirtokos ingatlan vagyonáról hű és teljes összeírást s kimutatást nyerend, melyet telekkönyveink ez idő azerint vagy éppen nem, vagy nem kellőképen nyujtanak.

Socrates egy izben a hozzá tanácsért esengőt e rövid utasítással küldte el : „Légy azzá, a minek látszani akarsz.“ Azoknak, kiknek kezeibe telekkönyveink sorsa letéve van, szintén e tanácsal szolgálhatunk, ha kérdik — mily módon alakítsák át telekkönyveinket ? „Tegyétek azokat azokká, miknek látszani akarnak“ — s hozzáteszszük — mitől jelenleg távol állanak — az ingatlanok s az azokra vonatkozó dologbeli jogoknak hű és világos tükrévé !

Nézzük, mik jelenlegi telekkönyveinknek fő hiányai ? oly hiányok, melyeket nemcsak a szakférfiak fedeztek fel, hanem legtöbb földbirtokos is a gyakorlati életből jól ismer.

A legfőbb hiányok egyike s elseje abban áll, hogy a telekkönyvek birtokállási lapja tökéletlen, a valóságos állapottól és az adólajstromokban használt megjelölésektől eltérő ; csak az erdélyi telekkönyvek képeznek kivételt, melyek a fennálló kataszter adatait veszik alapul. Hogy ugyanazon birtok a telekkönyvekben és a földadóka-

*) Némi rövidítésekkel fölolvastatott a gazdakörben f. évi febr. 6-án.

taszterben más és más számok alatt forduljon elő, hogy az ugynevezett helyszinelési — *localisationalis*, és az adólajstromban foglalt helyrajzi — *topographicus* számok egymástól olyannyira eltérők legyenek, ámbár már az eredeti helyszinelési fölvételnél is sajátkép már a földadómunkálatok, illetve a földkönyv (Lagerbuch) részletszámainak kellett volna alapul vétetni.¹⁾ mi azonban — zárjel közt legyen mondva, nem történt meg, — végre, hogy a térfogat a kettő közt oly feltűnő különbségeket mutasson, mint jelenleg, már önmagában véve helytelen dolog; de ennél még feltűnőbb anomalia az, hogy a telekkönyvekben alkalmazott egyéb megjelölések: a művelési ág, a düllő megnevezése, a térfogat sem felelnek meg a valóságnak, — ez utóbbi pedig igen sok esetben egyáltalán ki nem tüntetett. — A helyszinelés alkalmával készült térrajzok sok helyen igen kezdetlegesek, igen gyakran mérnöki munkálatok és mérnöki segédkezés nélkül, egyedül a helyszinelő bizottmányok által sebtiben és felületesen készített vázlatok, melyekben jelenleg már igen nehéz, vagy éppen lehetetlen az eligazodás. Nem egyszer nagy nehézségbe, keresésbe s fejtörésbe került annak kinyomozása, hogy a telekkönyvbe bejegyzett részletek a földbirtokos melyik természeti fekvőségének felelnek meg? — és e nehézség az egész község határára nézve fölmerült azon esetben, midőn a telekkönyvek a közbejött tagosítás vagy birtokszabályozás folytán átalakítottak, midőn a régi birtokállomány helyébe a kihasított birtoknak megfelelő új állapot jegyeztetett be a telekkönyvekbe. Ez utóbbi esetben ugyan az új állapot bejegyzésénél rendszerint az adó-földkönyvek voltak alapul veendőek,²⁾ de e szabály sem vitetett következetesen keresztül, mert kivételes esetekben az átalakító közegek feljogosítva voltak az adó-földkönyvi számokat teljesen mellőzni.³⁾

A másik főhiánya telekkönyveinknek a rendezetlen tulajdoni állapot. A tulajdoni átruházások, kivált a volt urbéri birtokoknál telekkönyvileg nem vitettek keresztül. A vevők az átírássra nem is igen gondoltak, hiszen a vétel folytán az ingatlan birtokába belép-

¹⁾ 1853. ápril 18-iki igazságügyminiszteri rendelet 8. §-a, melyet a helyszinelési bizottmányok részint tényleges nehézségnél fogva, részint kényelemvágyból csak ritka esetekben követtek, s így a földkönyvtől eltérő önálló számozást eszközöltek.

²⁾ 1869. ápril 8-án kelt igazságügyminiszteri rendelet.

³⁾ 1870. január 30-án kelt igazságügyminiszteri rendelet.

tek és ez ezreknek és ezreknek elégnek is látszott: — arra, hogy az átíratás mellőzése mily veszélyekkel járhat, a legtöbb vevő nem gondolt. És így töméntelen telekkönyv létezik, melybe az eredeti (helyszínelési) felvétel óta mi sem jegyeztetett be, ámbar a birtok már öt vagy több kézen ment keresztül, sőt egy telekkönyvi bíró az utóbbi években arra utalt, hogy nemcsak egyes telekkönyvek, de egész községek is léteznek, melyeknek telekkönyveibe a helyszínelés, tehát majd három évtized óta semminemű bejegyzés nem történt. A létező jogállapot kinyomozása és kitüntetése igen fontos közgazdasági érdek, mert a birtok át nem lévén írva, — a birtokforgalom ugyszólván meg van akasztva, — az óvatos vevő ugyanis óvakodik oly ingatlant vásárolni, mely még a 25 év vagy 30 év előtti, azóta gyakori változásokon keresztülment tulajdoni állapotot tünteti elénk, — de az ingatlan hitele is lényegesen szenved, mert az ily birtok átíratása vagy csak nagy nehézségekkel, vagy épen nem eszközölhető, s a legkedvezőbb esetben is oly hosszú időt igényel, hogy a földbirtokos, ki a reálhitelt határozott idő alatt igényli, az uzsora körmei közt addig elvérzik s tönkre jut, míg neki telekkönyvét hitelképes állapotba hoznia sikerül.

Minthogy azonban sok esetben az átruházások lánczolatát kiderítő okiratok elvesztek: e tekintetben most különös törvényhozási intézkedésekre lesz szükség.

A teherlap átlapota is kúszált, sok — régóta kifizetett — tehertertel szerepel ott, számos ezekre vonatkozó följegyzés s egyáltalán a korábban fennállott, de megszűnt (törölt) tételek a néha egész könyv-vastagságu telekjegyzőkönyvekben az áttekintést igen nehézzé teszik.

E hiányok orvoslásának legcélszerűbb módja a telekkönyveket a kataszterrel összhangzásba hozni, vagyis azon adatokat, melyeket részint a kataszteri részletes fölmérés, részint a most lefolyt kataszteri munkálatok alkalmával az ingatlanokról, azok helyrajzi számáról, művelési ágáról, térfogatáról, végre tiszta jövedelméről nyertünk, a telekkönyvekbe is bejegyeztetni. Összekötendő azonban e művelet a *különös betétek*, vagyis a végleges telekkönyvi ívek elkészítésével és a tetteleges tulajdon-állapot lehetőleg biztos s teljes kinyomozásával.

A jelenlegi telekjegyzőkönyveket már az abszolút kormány is csak ideigleneseknek tekintette s terve volt: azokból a fennálló té-

teleket átvenni és a végleges telekkönyvi ivekbe átvezettetni. E munkálat, mely mindeddig nem jött létre, kétségkívül összekötendő azon munkálattal, mely a kataszteri adatoknak a telekkönyvekbe való átvételét célozza és e mellett egyik fő kiinduláspontul az is szolgálhat, hogy az újjászervezéssel megbízandó közegek lehetőleg az ez idő szerinti valóságos tulajdonost nyomozzák ki és — természetesen az illető jogosultaktól kinyerendő engedélyek alapján — a teherlapról a kifizetett vagy másként megszűnt teher-tételeknek kihagyására törekedjenek.

II.

A telekkönyveknek a kataszterrel való összhangzásba hozatala nem új eszme, és nem nálunk valósították meg először. Megvalósított e reform Ausztriában is, hol a telekkönyvek új fölvételénél a kataszteri adatok átvétele rendeltetett el s újabban is az összhangba hozatalt alább ismertetendő törvényes intézkedések biztosítják. ¹⁾

Régebben már Mecklenburghan, Nassauban a telekkönyvnek a kataszterrel való összhangzásba hozataláról törvények hozattak, s hasonló szabály lépett életbe az 1872. május 2-iki telekkönyvi törvény által Poroszországban is. Ugy e törvény mint az annak alapján kiadott, 1872. aug. 16-án kelt pénzügyminiszteri, és 1872. évi szeptember 2-án kelt igazságügyminiszteri rendeletek körülírják, hogy ezen összhangzásba hozatal mily elvek szerint, és mily módon történjék? nevezetesen:

Az egyes birtokok térfogatának, helyrajzi fekvésének telekkönyvi kitüntetése a föld-, illetőleg épület-adókönyvek alapján történik. E célból a kataszteri hivatalok Poroszországban utasítottak, hogy a telekkönyvi hivatalok részére a föld-, illetve épület-adókönyvek másolatait adják át, és e mellett azon változásokat is, melyek a kataszter körében történtek, évről-évre küldjék el.

Hogy e közlés minél egyszerübb s könnyebb legyen: a szükséges formulárek is megküldettek nekik. A térfogat és a tiszta jöve-

---

¹⁾ Gesetz vom 2. Juni 1874. „Über die Anlegung neuer Grundbücher“ (Alsó és Felső-Ausztria, Salzburg, Karinthia, Morvaország, Szilézia számára dr. Kaserer: osztrák törvénygyűjteményében XX. sz. a., és az 1883. május 23-ki törvény „Über die Evidenzhaltung der Grundsteuer.“)

delem vagy — épületeknél — az évi használati érték átvezetése a telekkönyvek első lapjaira hivatalból történik. Oly jószágtesteknél (Guts-complexe), melyek több birtok-részekből (Flächen-abschnitte) állanak, a térmérték és tiszta jövedelem nem minden részletnél külön-külön, hanem az egész jószágtestre vonatkozólag jegyzendő be. Ha a földadó-könyvekben egyes különálló házak, udvarterületek és ház-kertek területe kitüntetve nem volna: a tulajdonosnak tétetett kötelességévé, a kataszteri hivatal által a felmérést s annak alapján a földadó-könyv kiegészítését kérelmezni.

De ha a kataszter ekként segédkezik a telekkönyvnek: viszont a telekkönyv is szolgálatot tesz a kataszter részére. Ugyanis a tulajdonban beállott változásokról — ideértve a lejegyzéseket (eldarabolásokat) is, — viszont a telekkönyv értesíti a földadó-hatóságot. — Így hozatott létre az összhang a két intézmény között; a telekkönyv céljának veszélyeztetése nélkül, és aránylag csekély munka-apparatus alkalmazásával — a földadó-nyilvántartás fontos állam céljára felhasználtatott: viszont a nagy költséggel s gondallal készült kataszteri munkálat az ingatlanok pontos körülírása s ennek folytán hilelképességük fokozása céljából a telekkönyvi intézménynek rendelkezésére bocsáttatott.

Ha azonban tökéletes reformot várunk: arra kell törekednünk, hogy az összhangzatba hozatal ne csak most vitessék keresztül, hanem a két intézménynek összhangzatban maradása, kölcsönös correspondentiája a jövőben is biztosíttassék. Ez az, a mit néhol figyelmen kívül hagytak, például Bajorországban is. Évtizedekkel ezelőtt ott elv gyanánt mondták ki, hogy a jelzálogkönyvekben foglalt fekvőségek megjelölésének alapját a kataszter képezze.

De miután a két intézménynek a jövőben is összhangzásban leendő vezetése iránt a szükséges törvényes intézkedések ott ki nem bocsáttattak: igen gyakran előfordul, hogy a birtokok egyes alkatrészei pl. belsőségek megváltoznak, átalakíttatnak, elpusztíttatnak, vagy az ingatlanok művelési módja változik. A kataszterben igenis kitüntetettnek e változások, de nem egyuttal a jelzálogkönyvekben is. A hitel ez által lényegesen szenved, a birtokrészek a jelzálogkönyvekben néhol egészen más, a valóságtól eltérő képet mutatnak ott: míg az adó-földkönyvek a valóságnak inkább megfelelők.

Áttérve a munkálat gyakorlati keresztülvitelére, nem lehet tagadnunk, hogy telekkönyveinknek a fennebb jelzett hiányoktól való megmentése, s a jelzett módon való ujjaalakítása nem egyszerű s nem könnyű feladat, hanem oly teendő, mely hosszú, szívos, kitartó munkásságot igényel. — Az ujjaalakításnak, az új telekkönyvek szerkesztésének alapelveit meghatározni, a közgazdasági és jogi kívánalmaknak egyaránt megfelelő megoldási formákat megtalálni, — aztán azt, mit a törvény s annak alapján kibocsátandó rendelet határozand, évekre kiterjedő munkássággal életbe léptetni, s a gyakorlati munkásság közben kétségkívül felmerülő vitás eseteket, fel nem derített ténykörülmenyeket és eltéréseket rendbe hozni, a sokban érthetlen és zavart telekkönyvi állapotot és a valódi birtokállományt kitüntetni hivatott kataszter közt a „concordia discordantium“-ot létrehozni, végre az egész munkálat fellett felügyeletet gyakorolni — mind nehéz teendő ugyan, s rendkívüli munkaerőt és költséget igényel: de az eredmény, mely ebből a földbirtok rendezésére s a hitelképesség emelésére háromolni fog, oly valóban korszakalkotó fontossága, hogy a munka és pénzerő alig jöhet szóba. Első sorban a gazdaközönség az, melyet e munkálat érdekel, de a közhitel s az igazságügy tekintetei is igen javasolják azt.

Igaz, hogy a munkálatnál a kincstárnak is megvaunak a maga fontos érdekei, névszerint a következő átruházások telekkönyvi foganatosítását lehetővé tenni és ez által az illetékekből folyó jövedelmet biztosítani és szaporítani. Nem kevésbé fontos érdeke még a tulajdoni átruházások vagy eldarabolások nyilvántartásának megkönnyebbitése s tökélyesítése is, mi csak akkor lehetséges, ha a két intézmény közt a szükséges összhangzat a jelenben és kapcsolat a jövőben létesíttetik. De ezen érdekek jogosultságát sem lehet tagadni és így mindenkép közhasznunak kell tartanunk azt a törekvést, mely ezuttal a kormány köréből kiindulva, kifejezést talált egy, ez idő szerint még csak előadói tervezetnek tekinthető s Pauler Tivadar igazságügyminiszter ur megbízása folytán Süteő Rudolf kir. táblai bíró ur által szerkesztett s most egy szaktanácskozmány átvizsgálata alatt álló törvényjavaslatban. E javaslatot azonban megelőzte egy korábbi, — a pénzügyminiszterium által készített törvényjavaslat, melyet az annak idején összehívott szaktanácskozmány azért nem talált elfogadhatónak, mert az ugynevezett „különös be-
tétel“ elkészítésével az összeegyeztetési munkálatot nem kötötte össze-

III.

A nagyfontosságú munkálat azonban nem kezdhető meg mindenütt — ha nem csak ott, hol rendes telekjegyzőkönyvek léteznek és hol másfelől az ugynevezett részletes kataszteri fölmérés befejeztetett. Ennélfogva a polgárosított magyar határörvidéken és egy-két felvidéki helyen, hol még szabályszerű telekjegyzőkönyvek nincsenek, — ez utóbbi oknál fogva — az ország több megyéjében és egész Erdélyben, hol a részletes kataszteri fölmérés még nem készült el, — ez utóbbi munkálat befejeztéig az átalakítás nem vihető keresztül. Főoka ennek abban keresendő, hogy csak a részletes fölmérés nyújt biztos adatokat a területek helyrajzi fekvése és még inkább térfogata felől. Igaz, hogy a térfogat a kataszteri munkálatban ki van tüntetve ott is, hol ily részletes fölmérés még nem történt. Ez utóbbi esetben tagosítási munkálatok, (ezekhez tartozó vagy más földkönyvek és térképek, s hol ezek sincsenek, a fennállott földadó ideiglenes behozatala alkalmával készült conretalis térképek s egyéb segédadatok alapján történt a térfogat bejegyzése, ¹⁾ de e bejegyzés nem megbízható s a részletes fölmérés sok esetben feltűnő differentiákat tüntet ki. További feltétele a munkálatnak, hogy a kataszteri törvényben említett egyéni felszólalások befejeztettek legyenek — ezek azonban már néhány hónap múlva el fognak intéztetni.

Az összeegyeztetés folytán a telekkönyvekből a régi számok és megjelölések el fognak tűnni és az új kataszterbe illesztett számokkal, művelési ágakkal, térfogattal és tiszta jövedelemmel helyettesíttetni. Néhol e munkálat tisztán technikai jellegű lesz, és egyedül a telekkönyvben és kataszterben foglalt részletek azonoságának kinyomozására, a birtok-complexumok helyes összeállítására, a kataszterben foglalt megjelölések helyes átvételére, szóval nem többre, mint a szoros értelemben vett összeegyeztetésre fog szorítkozni. E munkálatot, igénytelen nézetem szerint, a helyszínére kiküldendő telekkönyvvezetők maguk is czélszerűen elvégezhetik, csak az volna kikötendő, hogy először a pénzügyi hatóság — ha szüksége fennforog — a kellő felvilágosítás megadása céljából szakértő közeget küldjön ki és másodsor, hogy ezen összeegyeztetési munkálat az új végleges telekkönyvi iver összeállítása előtt szakértő egyének — ad hoc kinevezendő, ámbár birói minősítvényvel nem

¹⁾ 1875. VII. t. cz. 31. §-a.

szükségkép bíró felügyelők vagy biztosok által felülvizsgáltassék.

Ellenben a bíróság közvetlen intézkedésének, és ha szükség, ezt megelőzőleg bíró közbejötté mellett foganatosítandó helyszíni nyomozásoknak tartatnának fenn mindazon esetek, midőn a) az összeegyeztetési munkát a létező telekkönyvi és kataszteri adatok mellett nem volna keresztülvihető, és pedig vagy azon oknál fogva, mert a helyszínelési munkát volt nyilván hibás és hiányos, vagy a kataszteri munkát mutatkoznék ily hiányosnak; b) továbbá, midőn kiderülne, hogy egyes birtokok mindeddig nem képezték a telekkönyv tárgyát, mely esetben e nem helyszínelte területek pótfölvétele volna elrendelendő; c) midőn az új fölvételi munkát közben kiderülne, hogy egyes telekjegyzőkönyvek elvesztek, vagy használhatlanokká lettek, ez esetben az 1880 : XLVI. t. cz. határozmányai figyelemmel tartása mellett volna a fölvételi s összeegyeztetési munkát a törvény szerint teljesítendő; d) midőn az eddig bizonyos család javára osztatlanul felvett birtokok az időközben megtörtént elkülönítés alapján az egyesek részére s nevére külön felvételt céloztatnak; e) midőn a szerkesztésnél egyes megszűnt, illetőleg kifizetett teherterületek kihagyása szükségesnek mutatkoznék; f) végre — és ez kétségkívül a munkát legnevezetesebb, de egyuttal legfontosabb problémája — midőn a birtok nem a telekkönyvi tulajdonos nevére, hanem — mert ez a birtokot időközben átruházta — a jelenlegi jogszerű birtokos nevére leendő fölvendő.

Mint fennebb már említettem, ezen eset hazánkban igen gyakori és telekkönyveink rendezetlenségének főképp ez képezi alapját. Itt beható intézkedésekre lesz szükség, és kétségkívül gondoskodni kell arról az esetről, midőn több nyilvánkönyvön kívüli átruházás jött létre és az okiratok, melyek annak idején kiállítottak, oly hiányosak, hogy azok alapján a telekkönyvi bekebelezés rendszerint nem volna keresztülvihető.

Képzeltetőnek tartom e nehéz kérdés megoldását oly specialis szabályokkal biztosítani, melyek a kivételes állapotnak megfelelő kivételes természetűek, a szerzett nyilvánkönyvi jogok biztonságát mégis teljesen megóvják.

Főleg csak az esetben lesz lehetetlen a tetteges birtokos fölvétele: ha az átruházási okiratok elvesztek s azok most utólag sem pótolhatók. A munkát közben szerzendő tapasztalatok bővebben meg

fogják mutatni, vajjon milyen intézkedéseket, névszerint mily egyszerűsített törvénykezési tárgyalást lehetne ily esetekre czélszerűen alkalmazni? ezeknél azonban nagyon óvatos eljárás követése lesz szükséges.

De e munkálatnak a kívánt sikere csak akkor lesz meg: ha a földbirtokosok maguk is támogatni fogják az eljáró közegeket abban, hogy a tetteleges birtokállapot a valósággal megegyezően kideríttessék. E végből szükséges lesz a munkálatok megkezdését kellő nyilvánosság — kihirdetés s kifüggesztés, hirlapi közlés — mellett az érdekeltekkel tudatni, a távolabblakókat közvetlenül is értesíteni, a munkálat célját és horderejét nekik, még élő szóval is megmagyarázni, s végül a fölvétel befejezése után kihozsátandó hirdetménynek kellő módon közzétételéről hasonlókép gondoskodni.

Mint hogy pedig az átíratások mindeddig nem kis részben az illeték-kötelezettség kikerülése céljából mellőztettek és attól lehetne tartani, hogy ezen okból e fölvétel is meg fogna hiúsulni, ugyanezen oknál fogva czélszerűnek mutatkozik annak kimondása, hogy a közbeeső átruházásoktól az illeték elengedtetik. E czélszerű indítvány a tervezetben is bennfoglaltatik és a pénzügyminiszter ur képviselői, kik a szaktanácskozmáyban részt vesznek, a miniszter részéről e czélszerű javaslatához hozzájárulását jelentették ki.

IV.

A felvételnek ez röviden leírt procedurája, de vannak a munkálatnak egyes oly tekintetei, melyek különösen leköthetik a gazzaközönség figyelmét, mert azok az ingatlanok jogi helyzetére beható következményekkel bírnak.

Ilyen az a kérdés: miként vétessenek föl az egyes birtokok? A helyszínelési utasításokban, melyek a jelenlegi telek-jegyzőkönyvek alapját képezik, az az intézkedés foglaltatik, hogy a mennyiben a birtokos kívánságaival nem ellenkezett, minden birtoktest külön telekkönyvi jegyzőkönyvbe vétetett fel. De ha a birtokos több telekkönyvi testet óhajtott egy jegyzőkönyvbe iratni — ez is lehetséges volt, s ez esetben az egyes jószágtestek egymásután soroltattak elő.¹⁾

¹⁾ 1855-iki február 26-iki utasítás. Erdélyi 1867. nov. 8-iki utasítás.

Amit az említett utasítások kivételesen engedélyeztek. — mely azonban sok helyen általában követett rendszabályltyá fejlődött ki, azt most általánosan kötelező intézkedéssé emelni óhajtanám, vagyis törvényként kimondani, hogy a földbirtokosnak egy azon határban foglalt ingatlanai — ha telekkönyvi akadály nincs — egyazon telekkönyvi ivbe vétessenek fel. Ekként a telekkönyv az lesz a földbirtokosra, mi a könyvvitel a kereskedőre nézve; ki fogja tüntetni activumát úgy, mint passivumát legalább ugyanazon községi határra nézve. A kezelés is lényegesen egyszerűsítettik ezen összesítés által, mert az egyetemes jelzőlogok hosszas bevezetései elesnek, végre azon elv, hogy a telekkönyv a kataszterrel összhangzásba hozatik, így jobban érvényesül, mert ugyanazon birtokos kataszteri birtokivében is az ingatlanok összesítve foglaltatnak.

Hasonló összesítésre kell nézetem szerint törekedni a *jószágtestek* alakításában is. A jószágtestek jogi jelentőségéből folyik, hogy több birtokrészlet, ha egyszer ugyanazon jószágtest alkatrészét képezi, jogi tekintetben kerek egészet képez, s a tulajdonjog úgy mint a zálogjog csak az egész jószágtestre egyszerre szereshet meg. Hogy mily birtokrészletek alakittassanak egy jószágtestté? e kérdésnél a tényleges birtokállapoton kívül kétségtől figyelembe jön a földbirtokos akarata is. Volt urbéri birtoknál a helyzet könnyebb, itt a fennállott urbéri telek fogalma vétethetik a birtok complexumok kiindulási pontjául, — mert bár ott, hol a birtokszabályozás megtörtént, az urbéri telek törvényes fogalmat ez idő szerint nem képez, de az egész telek, a $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ telek nem szűnt meg a nép felfogásában mélyen gyökerező gazdasági egységként a változott viszonyok daczára is szerepelni és így a telekkönyvi jószágtestek alakításánál ezentul is kiinduláspontul szolgálhat.

Más azonban a helyzet a nemesi birtokoknál. Itt a telekkönyvi jószágtestek alakítására inkább a földbirtokos akarata bírhat kihatással. Ezen utóbbi birtokoknál száz birtokrészlet épen úgy alakítható egyetlen egységes jószágtestté, mint mindenik megmaradhat önálló birtoktestnek is. Az eljáró közegek e tekintetben sok helyen meg fognak akadni, hacsak kimerítő utasításokkal nem jelöltetik meg, mily birtokokat kell egységes jószágtestekké alakítaniok?

Irányelvül itt is a lehető összesítésnek kell szolgálni, tehát

nem elválasztania, mi eddig együtt volt, hanem — föltéve, hogy nyilvánkönyvi akadályok nincsenek — inkább lehetőleg egyesíteni, összefoglalni azt, a mi külön állott, hogy minél compactabb jószág-egészek, minél nagyobb hitelre képes és alkalmas testek keletkezzenek.

A helyszínelési szabályok azon czélszerű intézkedést tartalmazták, hogy az esetben, ha valamely józágnak alkatrészei több községben fekszenek : azok egyazon (*uradalmi*) főtelekjegyzőkönyvbe voltak egyesíthetők. ¹⁾ E szabály ellenmondásban van ugyan azon elvvel, hogy minden birtok fölvételénél egyedül a birtok községi fekvése (helyzete) az irányadó, de közelebbről tekintve, ezen összesítés sem exentiót, sem rendetlenséget nem eredményez, sőt inkább a tényleges viszonynak megfelelő telekkönyvi kifejezése, mely az uradalmilag kezelt ingatlanok felett világos és tetszetős átnevezet nyújt, a kezelésben pedig nevezetes megkönnyebbitéseket hoz létre. Különösen hitbizományoknál, melyek az alapító akaratánál, királyi engedélynél, a javak természeténél s a hatósági felügyeletnél fogva ugyis egységes jogi, — s az administratio tekintetében — gazdasági complexumokként is jelentkeznek, igen indokolt az uradalmi főtelekjegyzőkönyveknek megtartása. A nehézségek, melyek miatt a szaktanácskozmány többsége az uradalmi telekjegyzőkönyveket ellenzé, főleg ott fordulnak elő, hol az ingatlanok több telekkönyvi hatóság területén fekszenek, mert ámbár a fennállott m. kir. udvari kancellária kimondta, hogy ilyenkor „a főbetét hatósága gyakorolja a törvényhatóságot még az esetben is, ha az alkatrészek más hatóság területén fekszenek,“ de ezen elvhez ugy az elmélet, mint a gyakorlat szempontjából igenis szó fér.

Ennélfogva a főtelekjegyzőkönyvbe csak egyazon telekkönyvi hatósághoz tartozó ingatlanok volnának fölvehetők, ha pedig egyes alkatrészek más telekkönyvi hatósághoz tartoznának vagy pedig, ha a telekkönyvi hatóság egyes alkatrészekre nézve időközben változnék : a más hatósághoz tartozó birtokrészekről önálló ívek volnának fölveendők és e telekkönyvek is önállóan kezelendők.

Itt megemlítjük, hogy a porosz telekkönyvi törvény is elrendeli a tartozékoknak, — habár más községekben is léteznek — egy

²⁾ 1855. február 27-ki rendelet 19. §-a.

telekkönyvi lapon leendő egyesítését.¹⁾ Az Alsó-Ausztria és több osztrák koronaország részére alkotott 1874. június 2-iki törvény, „az új telekkönyvek fölvételéről“ (a 24. 27. és 33. §§-okban) szintén megengedi több adóközségben létező, de ugyanazon gazdasági egységet alkotó ingatlanoknak egy telekkönyvi lapra foglalását²⁾ s e törvények részére készített indokolás különösen arra utal, hogy a birtokforgalomnak nem szolgálja javára, ha a most együtt kezelt birtokok, melyek több adóközségben foglaltatnak, e községek határai szerint szétszedetnének.

Nevezetes ujtás lesz az új telekkönyvekben a kataszterből átveendő tiszta jövedelem rovata. Ez is a hitelképesség fokozására szolgálend. Eddig az ingatlan jogi helyzetét a telekkönyvi kivonat, értékét a kataszteri birtokiv mutatta ki. E külön kimutatás szüksége ezen túl eszik. Ezenkívül telekkönyvi kivonatoknál a térfogat és a tiszta jövedelem rovatai némileg kölcsönös rectificatióul szolgálhatnak abban az esetben, ha a leírásnál akár egyik, akár másik rovatban hiba követtetett volna el, mert a leírási hiba a másik rovat megfelelő utalása folytán a figyelmes vizsgálónak fel fog tűnni, akként, hogy ebből nagyobb károsodások nem fognak előállni. Attól sem kell tartani, hogy későbbi eldarabolásoknál vagy lejegyzéseknél a telekkönyvi hatóságnak a tiszta jövedelem utánszámítása nagy fáradságot s idővesztést fog okozni, mert hiszen a pénzügyi hatóság feladatát képezendi, hogy ily esetekben a tiszta jövedelem változását számíttassa ki s e kiszámítást a telekkönyvi hatósággal közölje.

Lehet még más előnye is a tiszta jövedelem telekkönyvi kitüntetésének. Ez abból áll, hogy kisebb birtokokra nézve a tulajdonjogi átruházásokat a bíróság előtti *szóbeli bevallások* egyszerű for-

¹⁾ 1872-iki porosz telekkönyvi törvény 5. §-a. „Das Grundbuchblatt eines Grundstückes umfasst dessen Bestandtheile, unbewegliche Zubehörstücke und Gerechtigkeiten.“ „Zubehörstücke erhalten nur dann ein besonderes Blatt im Grundbuche, wenn das Hauptgut im Auslande oder in dem Bezirke eines anderen Grundbuchamtes liegt.“

²⁾ Gesetz vom 2. Juni 1874. „über die Anlegung neuer Grundbücher.“ Die Einlage für nicht landtäfliche Grundbuchkörper (Salzburgban: a *Landtafel-birtokoké is*) deren Bestandtheile in mehreren Katastralgemeinden liegen, ist in das Grundbuch derjenigen Katastralgemeinde aufzunehmen, in welcher sich der Hauptbestandtheil befindet, worüber im Zweifel die Angabe des Besitzers entscheidend ist.“

májában meg lehetne engedni. Hogy mily birtokok legyenek bevallhatók?: erre nézve törvényes kulesul szintén a bizonyos összegű kataszteri tiszta jövedelem szolgálhatna.

V.

De a telekkönyveknek a kataszterrel való összhangzásba hozatala nemcsak a jelenlegi birtokállapotra nézve rendelendő el, hanem szabályok hozandók a czélből is: hogy a két organizmus közt az összhang jövőre is fenntartassék. E czélből a földadó-kataszter körében beállott s a törvény szerint kitüntetendő oly változásokról, melyek a telekkönyvekbe bevezetett birtokállapotra hatással vannak s a birtokváltozásokról is a kataszteri nyilvántartó hivatalok a telekkönyvi hatóságokat értesíteni tartoznának — ideértve az 1875. VII. t. cz. (földadó szabályozásról) 52-ik §-ában említett azt az esetet is, midőn a kataszterbe becsuszott kiszámitási és bejegyzési hibák utólag fölismertetnek, hogy ezek a telekkönyvekben is kiigazittassanak.

De viszont a telekkönyvi hatóságok feladatává volna teendő, a kataszter hatóságát minden átruházásról vagy lejegyzésről értesíteni. Hogy pedig a nyilvántartás jövőre biztosittassék, — még inkább pedig, hogy a reálhitelre oly ártalmas jelenlegi állapottal, midőn az átíratások oly hosszú idő alatt elhanyagoltattak, tíz vagy husz év múlva ujlag ne álljunk szemben: szükséges lesz törvény útján *bírsággal* sújtani azokat, kik az átíratásokat bizonyos határidő alatt a telekkönyvnél nem kérelmezik. E bírság összege azonban nagy nem lehetne, annálkevésbé, mert az ügylet be nem jelentése az adó- (illetékszabási) hivatalnál ugy is büntetést von maga után, és csak a fél *meghallgatása* után volna kiszabható.

Az ez irányban hozandó intézkedéseknél az osztrák törvényhozás által mult évben alkotott földadó-nyilvántartási törvény¹⁾ határozatai volnának alapul vehetők. A nyilvántartással megbízott közegek (Vermessungsbeamte) a földbirtokosok változásait itt folytonos figyelemmel kísérni tartoznak. A földbirtokosok ugyan tartoznak a változásokat bejelenteni a nyilvántartó hivataloknál, — de

¹⁾ Gesetz vom 23. Mai 1883. *Über die Evidenzhaltung des Grundsteuer-Katasters* — és ezzel összefügg — Gesetz vom 23. Mai 1883. betreffend die theilweise Aenderung der §§. 74 und 76 des allgemeinen Grundbuchgesetzes.

ezeknek közegei a bejelentésekkel nem érik be, hanem feljegyeznek minden oly változást, melyet akár az adó- és illetékszabási és telekkönyvi hivatalok közlései alapján, akár pedig a községekben való helyszíni vizsgálat közben kinyomoznak.

Kinyomozzák névszerint a földbirtokos személyében beállott változásokat, akár birtokrészletekre, vagy e részletek további elosztásaira nézve is, és pedig akár ajándékozás, akár viszteher melletti jogügylet (adásvétel, csere) akár örökösödés, bírói ítélet, kisajátítás, tagosítási átalakítás stb. lett légyen a változás jogalapja, s kiderítik a birtokváltozás jogcímét is.

Ugyanezen (osztrák) törvény a telekkönyveknek a kataszterrel leendő összhangzásba hozatala céljából rendeli, hogy azon változtatások, melyek a telekkönyvi testek megjelölésére és a térképen kitüntetett helyrajzi fekvésére vonatkoznak, a kataszterben úgy mint a telekkönyvben is kitüntetendők. A földbirtokos *hat hét alatt* tartozik a beállott birtokváltozást akár az adó-, akár a nyilvántartási hivatalnál bejelenteni. E bejelentési kötelezettségnek azonban megfelelhet ugyanis, ha a telekkönyvi átíratás iránt a kérényt *négy hét alatt* a telekkönyvi hatóságnál bemutatja, vagy pedig ha a törvényes határidő alatt az illetékkiszabás iránt a bejelentést megteszi.

A tényleges birtokállásnak a kataszterben úgy mint a telekkönyvekben leendő állandó és lehetőleg egyező kitüntetése Ausztriában a következő fontos szabályokkal biztosittatik:

A telekkönyvi hatóság az átíratásokról az adó- (illetékkiszabási) hivatalokat értesíti; ezek az illetékkiszabás céljából az értesítő végzéseket előjegyzékbe veszik, — aztán a kataszteri nyilvántartó hivatalokhoz átküldik.

Másfelől ez utóbbi (nyilvántartó) hivatalok, ha oly birtokváltozást tapasztalának, melyről a telekkönyvi hatóság végzéséből még nem értesültek: ez utóbbit (a telekkönyvi hatóságot) az adóhivatal útján értesítik.

Az adóhivatal azonban az értesítés továbbküldése előtt e változásokat az illeték-kötelezettség és az adó-felosztás céljából előjegyzékbe veszi.

A telekkönyvi hatóság átvevén ezen értesítéseket: megvizsgálja, vajjon megfelelők-e azok a telekkönyvekben foglalt bejegyzéseknek?

Ha a telekkönyvi hatóság azt venné észre, hogy valamely tulajdoni átíratás a telekkönyvben mellőztetett s névszerint : ha a telekkönyvi hatóság a kataszteri nyilvántartó hivatal részéről a fél által elmulasztott valamely átíratás céljából egyenesen megkerestetnék : végre ha valamely hagyatéki tárgyalás közben derülne ki, hogy valamely ingatlanak a jogosult nevére átíratása elmellőztetett : a telekkönyvi hatóság a mulasztó fél meghallgatása után részére határidőt szab ki, a meddig ez a nyilvántartási állapotot rendezni, vagy pedig az átíratás elé gördülő akadályokat igazolni tartozik. E határidőre hivatalból kell ügyelni s annak meg nem tartása előre meghatározandó és ismétlés esetén növekvő, 1 frttól 50 forintig terjedő pénzbírsággal sújtandó. A feleknek egyedül ezen eljárásra vonatkozó beadványai, ugy a jegyzőkönyvek stb. bélyegmentesek.

Hogy pedig a szükséges átíratások az örökösödés eseteiben is eszközöltessenek : a hagyatéktárgyaló bíróságok feladatává tétetett, a jogerőre emelkedett végzések alapján a szükséges telekkönyvi bejegyzés eszközölése iránt az intézkedést megtenni, s e célból, — ha a fél maga nem kérelmezné az átíratást, — ennek eszközölése végett a telekkönyvi hatóságot megkeresni.

Ha törvényhozásunk ilyféle intézkedések által igyekeznék biztosítani azt, hogy az átíratások mellőztetni nem fognak, és ha a mulasztó felek a bíróságok részéről az átíratási kötelezettségre, — esetleg bírságok által is — folytonosan figyelmeztetve lesznek, végre ha a kataszteri nyilvántartási törvény is oly módon változtattatik meg, hogy a nyilvántartással megbizandó közegek a telekkönyvi hatóságot, az ettől hozzájuk érkezendő végzéseknek saját nyilvántartási jegyzékeikkel leendő összehasonlítása alapján az átíratások elmellőzéséről ily módon folyvást értesíteni fogják, és ha ennek folytán a telekkönyvi hatóság a mulasztó felet megidézendi s az átíratások eszközölésére bírságok által is szorítandja — el lesz érve a cél : a telekkönyvek a kataszterrel leendő állandó összhangba hozatala, a birtokos-változásoknak a telekkönyvben is kitüntetése, és meg lesz akadályozva, hogy a tulajdonos az ingatlant (nyilvántartáson kívül) egyszerre, vagy egymásután kettőnek, sőt többnek is eladhassa, — mint az jelenleg sok esetben történik, — mi a birtokforgalmának biztosságára, hitelképességére és a jogbiztosságra is nem kis mértékben ártalmas.

Különös intézkedés volna ezenkívül szükséges azon esetre vonatkozólag, midőn a különböző munkálatok : ugymint a telekkönyv, a kataszter vagy a részletes felméréskor készült térkép egymástól eltérő megjelöléseket tüntetnek elő. Külföldi törvények is fölvettek ily eltérések lehetőségét, és gondoskodtak a megoldásról is.¹⁾ A dolog természeténél fogva a helyrajzi fekvésre és a térfogatra nézve térkép, a művelési ágra és a kataszteri tiszta jövedelemre nézve pedig a kataszteri munkálat adatainak kell határozóknak lenni. A netán közbejött hibák bizonyítása az állító felet terheli. Természetesen azon elv, hogy a telekkönyv a külső ismertető jelek valódiságáért nem kezeskedik, — ezentul sem szenvedhet változást, s minthogy ez irányban a nézetek kellőleg tisztázva nincsenek, talán nem volna felesleges ezt magában a törvényben is kifejezni.

Birtokrészletek eldarabolása esetén a kataszter hatósága számítaná ki, hogy az eldarabolt területek mindenikére milyen tiszta jövedelemrész esik, s a telekkönyvi hatóság ezt e jelentés alapján szintén kitüntetné.

VI.

Ily módon valósíttatnék e nevezetes reform, mely mindannyiunk oly élénk óhaját képezi. Telekkönyveink nagy hibája volt eddig, hogy hivatásuknak, a birtokról és a birtokosról hű képet nyújtani, egyáltalán nem feleltek meg. Ezen állapot a munkálat folytán meg fog szűnni. De nem egyszerre, csak lassankint, fokozatosan. Mint ugyanis fönnebb említettem, a munkálat egyelőre csak ott kezdhető meg, hol a részletes kataszteri felmérés befejeztetett. Hivatalos oldalról nyert adatok szerint a kataszteri fölmérés munkálatainak állása ezidő szerint következő : *Fölméretett* : 3451·6 □ mfd — hátra van még 2168·4 □ mfd. A fölmérés megtörtént egész Horvát-Szlavonországban, a polgárosított végvidéken és Magyarországon (szűkebb értelemben) mintegy 39 megyében. Ellenben nem történt meg Erdélyben. A szűkebb értelemben vett Magyaror-

¹⁾ Így a szász-weimari törvény : (Gesetz vom 12. März 1839 über die Flurkarten, Fundbücher, und Kataster :) 18. §-a „Stimmen hinsichtlich des Flächengehaltes, Flurkarte, Fundbuch und Kataster nicht überein: so geht die Karte, und wenn diese abhanden gekommen, das Fundbuch vor.“ Ez ott a műveletek egymásutána, ugyanis a térkép alapján készül a földkönyv (Fundbuch) és ebből vétetik át kinek-kinek kataszteri birtokive.

szág területén is mintegy 1200 □ mfdl vár még ily részletes fölmérésre. Minthogy pedig e fölmérés nélkül az illető megyék területén az új telekkönyvek szerkesztése kezdetét nem veheti: igen kívánatos volna a fölmérési munkálatok lehető gyorsítása céljából a kellő törvényhozási és kormányzati rendszabályokat megtenni, mert ha a fölmérés az eddiginél nagyobb apparatussal nem folytattatik, még egynél több évtized is elmulhatik, míg befejeztetik. A fölmérési munkálat siettetése céljából a költségvetésbe az eddiginél nagyobb összeg volna fölveendő s a kataszteri fölmérő mérnökök díjazása javítandó, mert a jelenlegi fizetések mellett alkalmas, szakképzett erők e munkálatra nem kaphatók.

A hátralévő fölmérési munkálatoknál egyuttal gond volna fordítandó arra, hogy az egyes birtokok határai állandó határjelek, határkövek által megjelöltessenek. Sajnos, hogy az eddigi fölmérési munkálatoknál ilyenekre nem gondoltak. A kataszteri felmérés végrehajtására 1869-ben kiadott „Utasítás“-ban a községek közti határok állandó megjelöléséről, az u. n. határleirási jegyzőkönyvek által czélszerű intézkedések történtek: de az egyéni birtok határainak ily állandó megjelölése nem kívántatik. Igaz, hogy akkor, de csakis akkor, mikor a fölmérés történt, a birtokosok egyéni birtokaikat természeti jelek által (mint kövek, karók, gödrök, határdomb) megjelölni tartoztak (55. §.), sőt minden egyes részlet kiczövekelendő volt (105. §.). De ez csak az akkori fölmérés czéljaira szolgált; e határjelek azóta elpusztultak, elvitettek.

A birtoklás bizonytalansága sok esetben ily jelek nem létezéséből ered és épen ezt akarták megakadályozni a külföldi törvényhozások, midőn ily határjelek felállításáról gondoskodtak és néhol leirták az alkalmazandó határkövek mintáját is. E tekintetben legkiemertőbb intézkedéseket találtam a mintaszerűen adminisztrált szász-weimari nagyhercezségben. A törvény itt ¹⁾ körülírja a határkő alakját, nagyságát is, a határkőnek a földből kimagasló része fejnek (Kopf), az alsó törzsnek (Rumpf) nevezetik, s a netáni eltávolítás megakadályozása czéljából meghatároztatott, hogy melyen legyen minden kő elásva. A határkövek letétele a fölmérések-nél az ugynevezett mezei esküdtek (Feldgeschworne) jelenlétében történik.

¹⁾ Gesetz über die Landesvermessung (1851. márczius 5-ről) és póttörvény (1871. decz. 14-ről.)

Igaz, hogy ott a fölmérésnek más hatálya volt, mert az ott keresztülvitt fölmérésekkel, illetve térképezésekkel egyuttal a tulajdoni állapot fölvétele is összekapcsoltatott: ¹⁾ míg nálunk a kataszteri fölméréseknél és térképezésnél csakis a tetteges birtok vétetett figyelembe: a magánjogi viszonyok e fölmérés által semmi irányban sem érintetvén. De a bizonyos időben folytatott tetteges és békés birtoklás határkérdéseknél szintén nagy jelentőséggel bír, mert e perlekedések nagy része épen e kérdésre vezetendő vissza. Minthogy pedig ily határkövek elhelyezése és fenntartása nemcsak a magánérdeknek hanem a közérdeknek is követelménye: gondoskodni kellene arról is, hogy az egyszer elhelyezett határkövek időnkint hatóságilag, az érdekeltek közbejötté mellett, felülvizsgáltassanak, már a miatt is, hogy a távollevő birtokosok a határjelek jogtalan eltolásától megóvassanak. Ez egyébként nem új javaslat, mert Werbőczy nyomán régebbi törvényeink rendelik az u. n. *határjárásokat*, — vagyis a határjeleknek a szomszédok és a törvényes bizonyosság részvétele mellett leendő felállítását és megújítását akként, hogy különösen a kezdő és végződő jelek, és a köztük levő vonalba eső kisebb jelek, ha már elenyésztek vagy megromlottak, helyreállíttassanak, és így a határvillongások eltávolíttassanak vagy megelőztessenek. ²⁾ E hasznos rendelkezések végrehajtása céljából azonban első sorban állandó határjelekről kellene gondoskodni.

Visszatérve a telekkönyvek rendezésére, azon nézetemet kell nyilvánítanom, hogy a mostan fölvett új telekkönyvi ívek a magyar földbirtok jogi rendezésének beláthatlanul hosszú ideig fogják alapját képezni. Hogy ily nagy alapokra fektetett s a birtokviszonyoknak országsszerte rendezésére hivatott fölvételi operatum érvényét nem egy évtizedre, nem is egy nemzedékre kell számítani, — ezt külföldi példák igazolják s hazánkban pedig e tekintetben talán elég a Mária Terézia királynő által 1767-ben elrendelt urbéri összeírásra s annak folyamában elkészült urbéri tabellákra utalnom, melyek több emberöltőt túléltek. Nehogy ily hosszú időre számított munkát tévesnek vagy tökéletlennek bizonyuljon, lehető gondot, szabatoságot és alaposágot kell a kivitelre fordítani. Különös figyel-

¹⁾ Az 1851. márcz. 5-ki törvény 22. §-a: „Auch sollen bei der Kartirung einer Flur die Eigenthumsverhältnisse der Grundstücke soviel als möglich erörtert werden.“

²⁾ *Tripartitum* I. 86. 3. §. 1635. 20. t. cz. és 1802. 23. t. cz. 2. §.

met igényelnek azok az esetek, midőn nem tisztán a kataszter és telekkönyv technikai összeegyeztetése, hanem különös jog és birtokállapotból folyó nehézségek legyőzése, és e célból a hatóságok célszerű utasítása leendő szükséges. Nézetem szerint az igazságügyminiszterium körében felállítandó s telekkönyvi és kataszteri ügyekben jártas egyénekből összealakítandó *collegium*, mely a törvény végrehajtására hivatott igazságügyminiszternek adott esetekben véleményes jelentéseket adna, a végrehajtás körében a munkálatnak hivatott és hasznos tényezője lehetne.

Jelenlegi tényleges viszonyaink csak a két intézmény összehangba hozatalát igénylik: de a későbbi jövő meghozhatja a két intézmény egyesítését is. — A telekhivatalok oly módóni szervezése, hogy egyik osztályban a nyilvántartási rész, a másikban a tulajdonra s a megterhelésre vonatkozó adatok vezettessenek, talán már nem is oly távoli jövő kilátása! . . .

Telekkönyvi intézményünk összes hiányai ezen rendezéssel korántsem fognak orvosoltatni — ezzel csak talaját nyerünk, melyből a további egészséges fejlődés kiindulhat. Ezen előadás keretén kívül esik e hányokat elemezni. Minthogy azonban az alkotandó törvény a telekkönyvi hiányok egynémelyikével valószínűleg foglalkozni s azok orvoslására módot fog keresni, — legyen szabad telekkönyvi törvényeink egy oly lényeges hiányára utalnom, mely alkalmas arra, hogy az intézmény iránti hitet s bizalmat nevezetesen csökkentse. Ez nem egyéb, mint hogy az állam ez idő szerint a telekkönyvi bírák és tisztviselők szabályellenes eljárásáért *felelősséget nem vállal el*. Mindenütt, hol a telekkönyvi intézmény közhitelességére törekeshetnek, az állam felelősségét a telekkönyvi bírák és tisztviselők szabályellenes eljárása által okozott károkért elismerték és törvényileg szentesítették, néhol még oly államokban is, melyekben e szavatossági kötelezettség másnemű tisztviselők által okozott károkért elvileg még el nem ismertetett. Kimondja ezt az osztrák törvény (1867. decz. 28-iki alaptörvény a birői hatalomról) úgy a porosz telekkönyvi törvény. Ausztriában az állam mint kezes és készfizető — Poroszországban csak subsidiaire felelős, Bajorország, Szászország, Mecklenburg hasonló törvényekkel bírnak s e felelősség föltételével rendszerint az tekintetik, hogy a fél a károsodás elhárítása céljából a rendes jogorvoslatokat, mint folyamodást, felelősséget használni tartozzék; csak ezeknek sikertelensége esetén

érvényesíthető az állam e szavatossága. Mindazoknak — kiket a telekkönyvi forgalom érdekel, — tehát a gazdaközönségnek is előnyére válnék ezen elvnek elismerése, telekkönyveinknek hitelét lényegesen fokozná s azok jelenlegi rendezésének méltó koronája volna s a külföldi tapasztalatok szerint az államnak csak igen csekély terhelésével járna.

A munkálattól várt eredményt és sikert inkább a jövő évtized fogja ugyancsak élvezni : de a jelenkor azt a lehetőségig biztosíthatja — és ha igaz az, a mit Thiers mond, — hogy nagy eredményeknek két forrása van : a helyes belátás a kezdetnél, és a szivós, akadályoktól nem félő akarat a későbbi kivitelben : akkor van jogunk jelen munkálat sikerét remélni, — mert a vezérelvek iránt, melyeket az eddigi tapasztalatokra alapítunk, körülbelül egyértelmű helyeslés mutatkozik : a végrehajtás, az életbeléptetés következetes és kitartó eljárást igényel, de ez sem nyújt aggályra okot, mert már nem egy mélyreható szervezésnél, nem egy jog- s közigazgatási intézmény teremtésénél bebizonyította Magyarország s a magyar nemzet organizatorius képességét.

DR. CSILLAG GYULA.

A VALÚTAÜGY MAGYARORSZÁGON.

I.

Azon közgazdasági kérdések közt, melyek az előhaladt nemzetek tudósai és államférfiai figyelmét magokra vonták, kiváló fontosságú a valuta kérdése, mely a vele járó nagy elvi nehézségek daczára legmélyebben belevág a gyakorlati élet legaprólékosabb viszonyaiba. A kérdés a legnagyobbak közé tartozik, mert világkérdésül nemzetközi megoldásra vár, megoldási módja pedig visszahat a legtávolibb hetivásáron alkuvó krajezáros üzletére. Természetes, hogy a magyar irodalomra sem maradhatott benyomás nélkül, és hogy foglalkoztatja a közgazdasági téren működő szellemi erőket.

Szokássá lett a valutakérdés általános fogalmát két ellentétes szempontból tekinteni : a tudomány és a közforgalom, vagyis az élet szempontjából. A két szempont elkülönítése egymástól voltaképpen nem volna megengedhető, annálkevésbé szembehelyezése egymással ; mert ha valahol, úgy e téren, csak az válhatik be a tudomány szempontjából, a mi az életnek megfelel és viszont csak az üdvös a közgazdasági életre, amit a tudomány is helyesel, — de a kettős szempont, a kérdésnek mostani nem egészen tisztázott állapotában, tényleg fel van állítva és a nagy vitakérdésben formaszerint szakadást hozott létre. Ismeretes az antagonizmus a tudomány és a gyakorlati élet emberei közt. Irodalmunkban is, különösen Kautz Gyulánál, a ki valamennyi nemzetgazdasági író közt a legszélesebb ismeretkörrel bír, többször kifejezésre jutott azon észrevétel, hogy a tudomány jelesei szinte kivétel nélkül az arany monometallismus harczosai; ellenben a gyakorlat férfiai, mint pénzemberek, bankárok, stb. a bimetalлизм hivei. Dobner Rudolf „A valutakérdés és a kettős valuta“ című értekezésében azt az elvet

vonta le, hogy a monometallismus inkább a tudományos elméletnek, a bimetalismus pedig inkább a gyakorlati élet követelményeinek felel meg. Hegedüs Sándor pedig, az akadémia nemzetgazdasági bizottságában az 1881. évi párisi pénzkonferenciáról tartott előadásában, elméleti szempontból csak a monometallismust tartja jogosultnak, ellenben a bimetalismustól a tudományos alapot egyszerűen megtagadja.

Az ily mereven felállított elveknek rendesen az a sorsuk, hogy alig állítvák fel, a haladó tények megegyezik. Anélkül, hogy kirekesztő állást kellene elfoglalni a két irány valamelyike mellett, elfogultság nélkül mondhatni, hogy a bimetalismus elve az utolsó években hódításokat tett a tudományban és most már anacronismus azt állítani, amit ezelőtt mintegy másfél évtizeddel állítottak, hogy a bimetalismusnak egyetlen tudományos képzettségű írója Wolowski. De épenséggel meg nem állhat azon elv, hogy tudományos szempontból a monometallismus, az élet szempontjából a bimetalismus helyesebb. Ha a tudomány azt vallja, ami az élet szempontjából kevésbé helyes, helytelent vall és irányát meg kell változtatnia, ha magas hivatásának eleget akar tenni. Mindazáltal az tapasztalati tény, hogy a tudomány emberei, elmerülve elméleti tételeik ágasbogas mélyeiben és a gyakorlati élet kívánalmait csak közvetve ismerve, mentül jobban indokolják a tantételt, annál inkább és szinte észrevétlenül elvesztik a szilárd talajt maguk alatt és eltérnek a gyakorlati élet követelményeitől; és viszont a gyakorlati élet emberei, a tudomány elvei alkotta bölcséleti alapot nélkülözvén, a kérdéseknek a messzibb jövőre ható mivoltát belátni képtelenek és inkább pillanatnyi előnyök behatása alatt állnak. E két typus a jelenségek legkirivóbb, noha nem éppen ritka formái és a végleteket jelzik; és tény, hogy az első typus a monometallisták táborában, a második inkább a bimetalistákéban található fel. Közük változatosan sorakoznak a jelenségek, melyek a két irány többé-kevésbé erőyes kifejezését, az eszmék többé-kevésbé természetes vegyületét mutatják.

Az ellentétek egész merevségben csak az eszmék tusájában nyilvánulnak; a dolgok folyása adott körülmények szerint, mintegy az elméleti küzdelem mellett történik. Az elméleti küzdelem befejeztét, az eszmék tisztázását nem képzelhetni az ellentétes irányok valamelyikének föltétlen diadalaképen, hanem az élességek lesimult

formájában, olyképen, hogy a pénzrendszerek az illető államok magánviszonyaihoz képest oldódnak meg. Mert noha való, hogy a legújabb kor iránya a szűkebb állami körből kiemelkedő, nemzetközi érdek diadalra juttatása, — mégis mindenben (és ez belénk oltott emberi vonás!) a magánérdek dönt, vagyis a nemzetközi érdek csak úgy számíthat diadalra, ha a nemzeti magánérdekkel nem ellenkezik. Különben a kérdés nemcsak érdek, de képesség kérdése egyzersmind. Az összes államokat, vagy csak a főbbeket is, egyöntetű pénzrendszerben egyesíteni lehetetlenség és annyit jelentene, mint a különböző nemzetek, mint gazdálkodó egyéniségek közt létező különfeleségeket félreösmerni. Odavetőleg állíthatni tehát, a kérdés idővel valószínűleg olyképen fog megoldást nyerni, hogy az elmélet lassanként a gyakorlati körülményekhez simul és egyezkedik velök. Valószínű, hogy a tiszta monometallismus általános uralomra jönni sohasem fog; de a nemzetközi szerződéses kettős valuta sem fog, a föld kerekességét egységes forgalmi területnek tekintve, teljesen érvényesülni, hanem legfőlebb némely államban valósulván meg valamelyes formában, a mozgalom eredménye, az összeség nézőpontjáról, vegyes valutai alakulatra fog összevonódni.

De fejlődjek a dolog bárhogyan, tény, hogy a tudomány a tevételes intézményeket, mint mindenütt, úgy itt is megelőzi, és az államférfiak az intézmények megalkotásában lassan lépnek előre, és gyakran a féluton megállnak. Ez természetes és helyes eljárás. A tudomány terén nyilatkozó ellentétek, habár az egyes irányok keretén belül elsimitva, felvilágosítva látszanak is, nagyjában véve ítéletbeli megállapodás hiányára mutatnak. Az a törvényhozás, mely az intézményt egyoldalú tanelv szerint honosítja meg, veszélyes kísérletet tesz, mely az államnak érzékeny kárt okozhat. Elég Németországra utalni. Az arany monometallismus behozatalát elhamarkodva határozta el, azt következetesen keresztülvinni nem bírta és nagyon megfizette az árát. Ezüstkészlete eladásán sokat veszített és a veszteségektől megijedve, az eladást félbeszakította; aranyja pedig, melyet Franciaországban hadi sarc fejében kapott volt, kivándorol és jobbra vissza, Franciaország felé veszi útját. A nagy reményekkel tervezett arany-valuta hamar megsántult. A monometallisták, különösen Bamberger, a baj okát abban találják, hogy Németország a féluton megállt; a bimetalisták ellenben azt vitatják, hogy a pénzrendszer monometall reformját megkezdeni sem

kellett volna : a döntő államhatalom pedig megelégette a kísérletet. Jellemző, hogy az a Németország, mely az 1878. évi első párisi pénzürtkezelést előkelően ignorálta, az 1881. évi másodikra szívesen elküldte képviselőjét, sőt általa gyakorlati irányú javaslatokat is tétetett, melyek az ezüst értékének helyreállítására irányultak.

Magyarország meglehetősen nyugalommal szemlélheti nagy szomszédja küzdelmeit. Magyarországon a tudomány a valutakérdéssel elég sűrűn foglalkozik ; de az államhatalom tényezői alig érintették. Egészében tekintve, az ezen kérdés körül nyilvánuló törekvés csak visszaverődését jelenti a nyugaton hatalmas mérvben csapkodó mozgalomnak. Az elmélet Magyarországon csak az előhaladtabb nemzetek tudományos eredményeinek felfogására és ösmertetésére szorítkozik ; a valutarendezés gyakorlati kivitelét pedig közgazdasági tehetetlenség ónsúlya teszi lehetetlenné, jó sokára, vagy legalább egyelőre.

II.

Sajátságos tünemény, hogy a magyar irodalom mozgalmi a valutakérdésben összeesnek az állam önállóságra jutásával, az ugynevezett közjogi kiegyezkedés kezdetével. E tüneményt az magyar- rázza meg, hogy a politikai tétlenség, majd a szenvedőleges ellenállás korában sem alkalma, sem érdeke nem volt a nemzetnek oly kérdésekkel foglalkozni, melyek a politikai önállóság kérdésétől távol esnek. Ezen időben a valutakérdést csak mellékesen említették egyes publicistikai dolgozatokban ; és csak általános elveiben röviden tárgyalták tankönyvekben, elemi céljaikhoz képest. Ez sokkal kevesebb és a nagy kérdés velejére sokkal kisebb mérvben ható, semhogy részletesebb kifejtést igényelne.

A valutakérdésnek a sorrend, de a fontosság szerint is első tudományos művelője Kautz Gyula. Általában e férfit tekintheti a magyar nemzetgazdaságtan, mint rendszeres tudomány úttörőjének és megalapítójának. Tevékenysége kiterjed a rendszer minden ágára. Tanulmánya oly terjedelmes, adathősege oly nagy, hogy ritkítja párját Magyarország határain túl is. Széles körű képzettsége kiválón hivatottá teszi őt a külföldi tudományosságnak a hazában való terjesztésére, aminthogy senki sem hozta be a magyar irodalomba oly nagy mértékben a külföld nemzetgazdasági eszméit, mint ő. Természetes, hogy a tevékenység ezen iránya az eredetiség

rovására van, ami különben, ahogy uttörőknél rendes tapasztalat, a nyelvvel és iránylyal való küzdésben is visszatitkröződik. De ez mitssem von le a nagy tudós hervadhatlan érdemeiből és legfőlebb a dicsteljes, sokoldalu és termékeny kezdet nehézségeit hirdeti.

Kautz Gyula több önálló értekezésben a valutakérdéssel is foglalkozott. „A nemes érczek az emberiség történetében“ czimű értekezés, mely a Budapesti Szemle 1877. évi folyamában jelent meg, szerző szándéka szerint, egy nagy kiterjedésű tanulmánynak első részét volt képezendő. Magában foglalja a két nemes ércz általános történetének vázlatát, a legrégibb időktől kezdve a legújabb időkig. Ösmerteti az ércztermelés mennyiségét és értékét kezdettől fogva Amerika fölfedezéseig, innen a kaliforniai aranyleletekig, s ezektől a legújabb időkig. Bö statisztikai adatok nyomán felsorolja a termelt arany és ezüst összes mennyiségét és értékét; ösmerteti a fennlétező mennyiségeket és a forgalomból eltűnteket. Végső pontjaiban pedig a két fémnek értékarányát adja az ó-kortól kezdve 1876-ig, az arany valutának behozataláig Németországban. Az értekezés, a hogy van, csak előzmény akar lenni, amennyiben a valutakérdésnek csak előkérdésével foglalkozik, illetőleg a valuta anyagának ösmertetését tárgyalja. Különben az értekezés úgy is csak hézagos, mivel foglalkozik ugyan az érczek multjával és jelenével, de jövőjére nem utal; már pedig, ha tanulságos is az érczek multját és szükséges jelenét ösmerni, a valutakérdés messzi jövőre ható lényegénél fogva, az érczek jövőjének ismerete éppen létkérdés. Tudva van, hogy ugyancsak 1877-ben jelent meg Suessnek az arany jövőjéről szóló könyve, melyben az aranytermelés kilátásait kedvezőtleneknek mondja. Suess szerint az aranytermelés 10%-át bányászat, 90%-át alluviális lerakodásból nyerik. Az ezüst fajsulya 10·5, az aranyé 19·3, a földé csak 5·56 lévén, a nemes fémek a földben csak oly mélységben találhatók nagyobb mennyiségben, a hol a bányászat szinte leküzdhetlen nehézségekkel találkozik. És minthogy az alluviális telepek Ausztráliában és Amerikában hamar kimerítve lesznek, Suess ebből az aranytermelés nagymérvű csökkenését következteti.

Szintén csak előkészítő töredék Kautzknak a Nemzetgazdasági Szemle 1877. évi folyamában „A fém pénz és a valutaügy“ czim alatt megjelent értekezése, minthogy a valutakérdés teljes kimerítését, illetőleg az egyes és a kettős valuta közti döntést, valamint

annak elhatározását, mit kelljen papirvalútás államnak, amilyen az osztrák-magyar monarchia, tenni, későbbre igéri. Ezen alkalommal kimerítő szemlét tart az egyes államok valutabeli viszonyai felett, és nagy részletességgel felsorolja a világirodalomban működött írókat és említi műveiket. Adathőségénél fogva az értekezés, második fejezeteként méltán csatlakozik az előbbihez.

Magasabban áll, bár irányra és töredékenységre nézve rokon az előbbiekkal, szerzőnek 1880-ban az akadémiában „A fémvalúta kérdése” cím alatt tartott előadása. Az értekezés ismét csak első részt képez, amennyiben szerző benne az elméletnek némely kiváló pontját, lehetőleg rendszeres foglalatban, a tudomány legújabb állása szerint kívánta előterjeszteni; a kérdés más oldalról való megvitatását, valamint gyakorlati, úgy jogi mint pénzügyi folyamánynak feltüntetését egy későbbi értekezésre tartván fel.

Említhető még Kautznak a Budapesti Szemle 1878. évi folyamában „A nemzetközi pénzegység és a világérme” cím alatt kiadott értekezése is, de mivel ez csak közvetve függ össze a valutakérdéssel és róla később még említés lesz, egyelőre figyelmen kívül marad.

Szerző akadémiai értekezésében, a tudomány legújabb állása szerint, az írók kimerítő említésével, az egyes és a kettős valuta rendszerére felhozni szokott érveket és ellenérveket részletesen, de tömör formában csoportosítja. Végül áttér az eredmények összefoglalására, illetőleg saját következtetéseire. Mint törhetlen monometallista az érvek és ellenérvek csoportosításánál önkénytelenül is terjedelmesebben adja elő a monometallisták érvelését. Sőt monometallista álláspontját azzal is igazolja, hogy a bimetalizmust tudományellenes rendszernek nevezi, idézvén Chevalier mondását, hogy az a felfordított nemzetgazdaságtan. Okoskodása olykor egyoldalúvá leszen, amint az elmélet emberétől, aki határozott állásponton állva, folyton belőle következtet, másként várni nem is lehet. Így például azt hiszi, hogy a monometall nemzetközi egyezmény megállapítása, a kivihetőség annyi nehézségeivel távolról sem találkozna, mint bimetal nemzetközi egyezményé. Ha monometall-egyezmény alatt olyat ért, mely az ezüst forgalmi jogát kiméli és a világforgalom számára csak egyes aranydarabok egyöntetű verésére szorítkozik, igaza van; csakhogy ily egyezmény nem lesz a tiszta monometall-rendszernek megteremtése, hanem

csupán a vegyes valutarendszer alapján létesülő egyezmény, mely az időszerinti közszükségletnek szolgálatára lehet ugyan, de sem a kérdést gyökeresen meg nem oldja, sem tartósságra igényt nem tarthat. Ha azonban monometall-egyezmény alatt szigorú és tiszta monometallismust ért, mely az ezüstöt legfeljebb mellékes működéseiben, mint váltópénzt tartaná fenn : tétele nem áll, mert ilyen-nél több kilátása van a bimetall nemzetközi egyezménynek. Az áll-
 államok érdeke sokkal inkább kívánja az ezüst értékének, igaz pénzbeli minőségének fenntartását, semihogy tiszta aranyvalútás nemzetközi egyezmény létrejöttét valószínűnek tartani lehetne. Még Anglia érdeke is az ezüst pártolását kívánja, még pedig India ked-
 véért, mely ezüst valutával bír, de külső kereskedelme kedvéért is, melyet, Seyd statisztikai adatai szerint, háromnegyed részben ezüst-
 valútás államokkal üz.

Kautz akadémiai értekezése végén néhány rövid mondatban összevonja saját következtetéseit. Nézete abban összefoglaló, hogy a kérdés megoldásánál nem lehet a tényleges országos viszonyokat mellőzni; de egyszersmind a valutakérdés, elkülönítve a világpénz és világerme kérdésétől, teljesen alig méltatható. Különben úgy ta-
 lálja, az ellentétek a gyakorlati életben „talán még sem“ oly élesek és kiegyeztetetetlenek, semhogy a két rendszer közti választásnál egy kérlelhetlen alternatíva előtt állanánk. Következményül, en-
 gedve a szilárd monometallismus elvéből, hogy a gyakorlatilag gon-
 dolkodó monometallismus nem követelhet világgazdasági tekintet-
 ben általános átmenetelt az egyes valutára, hanem az ugynevezett
 parallel-valúta rendszerét tartva szem előtt, oda irányozza óhajtá-
 sát, hogy egy része az államoknak az arany és másik része az ezüst
 valutát kövesse.

E kevés szó egész rendszer foglalatja; de kívánatos volna, ha szerző terjedelmes előtanulmányaiból a következményeket valahára levonná és ha azt, amit eredményül kevés szóban fejezett ki, beható érveléssel, kellően indokolva fejtené ki. Ha vezéreszméül azon gon-
 dolatot tűzi ki, hogy a valutakérdés megoldásánál nem valamely el-
 méleti tétel, hanem az állam tényleges viszonyai, az állam szük-
 ségletei veendő kiinduló pontul, ezen elv következetes levezetése
 révén okvetlenül az elméleti választófalak lerontására és különösen
 azon gyakorlati eredményre kell jutnia, hogy a forgalomban min
 a két fémre szükség van. Azért vallja több egyes valutával együtt

a parallel-valúta czélszerűségét, mely felületes szemléletre az egyes valúta elvéhez merev ragaszkodásnak látszik ugyan, de voltaképen nem egyéb, mint engedmény a szigoru egyes valúta elvéből, sőt, eltekintve az állam szűkebb határaitól és több egymással élénk cse-reviszonyban élő államot egységes forgalmi területnek tekintve, nem egyéb mint az álcázott kettős valúta. Parallel-valúta esetén sem lenne csekélyebb az érték hullámzás, minthogy a csereeszközök forgása és az áru fogalom országos határokat nem ösmer. Az érték hullámzás nemzetközileg az érczek értékarányában jutna kifejezésre, — de az állami körön belül, noha avatatlan szemnek kevésbé láthatón, az árúk árában lenne annál érezhetőbb. Tehát a parallel-valúta végső eredményében ugyanazon hatással birna, mintha az országban kettős valúta lenne. Ezzel összefügg a monometallisták azon téves hiedelme, hogy, mert kettős valúta mellett az érték hullámzás az érczek közti arány mennyiségtani képletében szembeötlőbb, az érték hullámzást lényegileg is nagyobb nak tartják, mint monometallismus mellett; nem veszik észre, hogy utóbbiban is akkora lehet az érték hullámzás, csak hogy kevésbé látható, mivel az árúk árában tükröződik vissza.

Kautz rövid zárjel közti megjegyzéssel a parallel-valúta alaposágát azzal indolja, hogy azon államokban, melyek gazdagabbak és fejlettebbek, inkább helyén van az arany, ellenben a kevésbé gazdag és fejlett államokban inkább az ezüst-valúta. Csak hogy megfontolást érdemel az, hogy mostanában az ezüst különféle összeműködő körülményeknél fogva olcsó ugyan, de ha a kevésbé fejlett és gazdag államok, különösen azok is, melyek most papir-valútával küzdenek, tiszta ezüst valútára térnének: az ezüst ára felszökkenne és a mostani bajok más formában ismétlődhetnének. Föltéve tehát, hogy lehetséges volna az államokat monometallista szellemben, mesterkéltén kizárólag vagy aranyra, vagy ezüstre utalni, az ajánlott parallel-valúta könnyen oly érték hullámzást idézhetne elő, melyből csak a kettős valúta formaszerinti elfogadása és nemzetközi egyezmény kötése válthatná meg az emberiséget.

Kautz tevékenységét a valúta kérdés terén, noha inkább adatok felhalmozásában, mint önálló okoskodásokban nyilvánul, mások távolról sem közelítik meg. A többiek csak egyes mozgalmak megbeszélésére, egyes tudományos munkák ösmertetésére szorítkoznak és némelyikről e vázlat folytatában, alkalmilag említés fog történni.

A többi magyar írók tudományos termékei közt az elmélet szempontjából leginkább figyelmet érdemel Dobner Rudolfnak, a Budapesti Szemle 1881. évi folyamában „A valutakérdés és a kettős valuta” cím alatt megjelent tanulmánya. Ez egy irányt kimerítőleg felölelve, egyöntetű kerek egészet képez. A kettős valuta alapján áll és a modern tudományos alap szerencsés reproductióját tartalmazza; végül pedig az általános álláspontot kapcsolatba hozza a magyar viszonyokkal. Dobner érvelése a körül központosul, hogy a kettős valuta elfogadhatóbb az arany valutánál; mert arany valuta mellett roppantul felszökkenne az arany ára, úgy hogy az államok többsége meg nem szerezhetné, annálkevésbé, mert Suess nyomán azt vallja, hogy az aranytermelés mennyisége a jövőben mindinkább apad. Ellenben a kettős valuta előnyösebb, mert mellette az ezüstre szükség lévén, azt az államok könnyebben szerezhetik meg. Különösen előnyös az a papirvalútás államokra, a milyen Magyarország, könnyebben juthatván ércpénzhez, mintha a forgalomnak csak aranyra kellene szorítkoznia. Az egyes valutásokkal szemben vitatja, hogy az állam bir azon hatalommal, hogy a két fémnek egymáshozzi értékarányát törvénnyel megszabja. Nem óhajtja ugyan az egy századig érvényes volt $1 : 15^{1/2}$ -es értékarány megállapítását, hanem — az ezüstnek eddigi értéksúlyedését tekintetbe véve — $1 : 16$ -os értékarányt javasol. Hogy pedig a két fém közti értékarány mentül szilárdabb legyen, nemzetközi szerződéses kettős valutát pártfogol és Magyarország érdekében fekvőnek tartja ily nemzetközi egyezményhez hozzájárulnia. Nem bizik abban, hogy a nemzetközi kettős valuta általános érvényre jusson, különösen Anglia hozzájárulásában kételkedik: de azt véli, Németországgal együtt kellene a többi államokkal a kettős valutát megalkotni.

Dobner erősen hiszi, hogy valamint a nemzetek érdeke a posta-, távirda- és mértékügyben és más téren egyezményeket hozott létre, úgy az a valutaügyben is egyezményre vezethet. Az analogia bízog, mert Bamberger helyes észrevétele szerint, a posta-, távirda- és mértékügy a forgalomnak csak formáit képezik; ellenben a valuta nem csupán forma, hanem valóságos érték is, úgy hogy egyformásítás esetén némely államok, t. i. azok, melyek nagyobbára az értékesebb érc birtokában vannak, készántag, saját érdekük részben felretételével, a többiek kedvéért bizonyos értékmennyiségről lemondanak. Ebből világos, hogy az egyezményhez hozzájárulni minden

körülmények közt vonakodni fognak azok, akik a kettős valuta által érdekökben csorbulni és veszteséget szenvedni vélnek. Annyi azonban tény, hogy az állam törvényével a pénznek bizonyos határig értéket szabni képes. Például véve egy, a külső forgalomtól egészen elkülönített államot, tagadhatlan, hogy a forgalmi eszköznek értékén felül is jóval nagyobb fizetési erőt adhat. Magasabb körbe lépve, áll tehát az is, hogy több hasonló érdekekkel bíró állam, melyek egymással élénk csereforgalomban élnek, szövetségre lépve, a két félnek fizetési erejét és értékarányát megszabhatjuk. A fizetési erő pedig annál nagyobb, az értékarány annál szilárdabb lesz, mentül inkább megfelel a törvényes érték a valóságos értéknek, és mentül nagyobb forgalmi területre szól a nemzetközi egyezmény. E tekintetben tehát a nemzetközi szerződéses kettős valutát illúziónak, de a szó tulajdonképi költői értelmében eszménynek sem lehet nevezni.

III.

Magyarországnak csak 1867-ben volt alkalma pénzrendszere megállapítására befolynia, a mikor azon kérdés merült fel, hogy a birodalom hagyja el a német vámegylet államaival 1857-ben kötött érmeszerződést, mely a megállapodás értelmében csak 1878 végével lett volna lejárandó, és e helyett járuljon az 1865. évi december 23-án Franciaország és társállamai közt létesült érmeszövetséghez.

Az 1857. évi január 24-én Ausztria és a fennállott német vámegylet közt létesült érmeszerződést az abszolút Ausztria kötötte és arra Magyarországnak befolyása nem volt. A szerződés alapját az ezüst valuta elve képezte és a szerződő államok közt háromféle pénzlábat állapított meg : a harmincztalléros pénzlábat Poroszország és az északnémet államesoport részére, mely szerint az 500 grammos font tiszta ezüstből harmincz tallért vertek ; a negyvenöt forintos pénzlábat, Ausztria és Liechtenstein részére, mely szerint negyvenöt forintot, és az ötvenkét és fél forintos lábat, Bajorország és a délnémet államesoport részére, mely szerint ötvenkét és fél forintot vertek az 500 grammos font tiszta ezüstből. Az elsőnek neve tallérérték, a másodiké bécsi érték, a harmadiké délnémet érték vala.

Midőn a porosz-osztrák háboru befejeztével Ausztria megszűnt a német szövetség tagja lenni, az 1866. évi augusztus 23-án

kötött prágai békekötés XIII-ik pontjában a pénzszerződésre vonatkozólag is történt intézkedés. Ebben ugyanis kijelentette Ausztria, hogy az 1857. évi pénzszerződés, a német szövetségi viszony felbomlása óta, rája elvesztette becsét és a porosz kormány készen nyilatkozott, hogy az ezen szerződés megszüntetését célzó tárgyalásokba belebocsájtkozzék. A nyert feljogosítás következtében Ausztria hivatalos uton megtette az előkészületeket, hogy a pénzszerződés alól felszabaduljon, de egyuttal előtérbe lépett a pénzrendszer megváltoztatásának, illetőleg a mindinkább elterjedő ugynevezett latin conventióhoz való hozzájárulás kérdése.

1866. évi augusztus 1-én életbe lépett az érmeszövetség, mely Franciaország, Belgium, Olaszország és Svajcz között létre jött; a szerződő államok célzata lévén, magukat az értékében csökkenő ezüst elárasztásától megóvni és aranyjukat megőrizni. Az arany és ezüst pénzdarabok sulya, tartalma, formája és folyama iránt egyező elveket állapítottak meg. Elhatározták, hogy aranyból 100, 50, 20, 10 és 5, ezüstműl 2, 1, 0.50 és 0.20 frankos darabokat vernek. Az ezüstpénz forgalmát korlátozták, a szerződésben megállapítván, hogy az ezüst csak 20 franknyi mennyiségben bír törvényes folyam-mal minden fizetésnél; ennél többet egyszerre elfogadni senki sem lévén köteles. Az ezüstpénz verését azzal is korlátozták, hogy a verendő ezüstpénz mennyiségét minden lakosra 6 frankban szabták meg; ezen kulcs szerint Franciaországra 239 millió, Belgiumra 32 millió, Olaszországra 141 millió és Svájczra 17 millió franknyi ezüstpénz esett. A szerződés 12-ik pontjában pedig minden állam részére fenntartották a jogot a szövetséghez hozzálépniök, ha kötelezettségeit elvállalni és a pénzrendszert elfogadni akarják.

Ausztria felhasználta a prágai békekötés XIII. pontját és diplomatiail uton érintkezésbe lépett Poroszországgal az 1857. évi szerződéstől való elállása iránt. A tárgyalások jó folyamatban voltak és nehézséggel nem találkoztak. Most ideje volt megfontolni, mily módokozatok közt lépjen az osztrák birodalom a latin conventióhoz és e célból, életbe lépven a dualismus kormányformája, mind a két államfél hivatalos képviselőiből és szakértő egyénekből bizottságot hívtak össze Bécsbe. Magyar részről Korizmicz László és Röschner Ede voltak a hivatalos képviselők; Kautz Gyula és Wenninger Vincze a szakértők.

Amint Hock, a bizottság elnöke, 1867. évi január 24-én tar-

tott megnyitó beszédében kiemelte, az eredetileg Franciaország, Belgium, Olaszország és Svájc között létrejött érmeszövetséghez akkoriban már hozzálépett volt a pápai állam, Spanyolország és Portugália. A Dunafejedelemségek pedig azon ponton voltak, hogy hozzálépjenek. — Az osztrák-magyar bizottság beható tárgyalás után nagy többséggel elhatározta, hogy a birodalom járuljon hozzá az érmeszövetséghez, de a saját pénzrendszere szempontjából folyó módosításokkal. A hozzájárulás ellen szavazott egy három tagból álló kisebbség, mely Lucamból, az osztrák nemzeti bank akkori vezértitkárából, Schiff bankárból és Winterstein, az osztrák kereskedelmi és iparkamara elnökéből állott, kik nem találták czélszerűnek a német vámegylettel való bontást. Ugy, látszik az ellenzés a kisebbségnél főleg a németiség iránti politikai rokonszenven alapult; úmbár a frankrendszerhez való közeledést egyrészt a rendszernek tizedes alapon nyugvó czélszerűsége, másrészt azon politikai körülmény tette indokolttá, hogy a német államok belső viszonyaival való teljes szakításnak a közös pénzrendszer elhagyása is természetes folyományát képezte. De a latin conventióhoz való hozzájárulás nem volt teljes : a bizottság egyes aranydarabok verését határozta el a frankrendszer elvei szerint, de a kettős valután alapuló ezüst pénzdarabok verését mellőzte, és ezen kívül némely külön rendszabályt is javasolt. Alapelvül elhatározta a metrikus rendszer elfogadását, mely $\frac{9}{10}$ -es öntvényen, a vegyített nyerssúly darabolásán és oly érmeiken nyugszik, melyek a frankhoz és szokásos többszöröseikhez egyszerű viszonyban állnak. Ehhez képest aranyból 10 frtos vagy 25 frankos, 4 frtos vagy 10 frankos és 2 frtos vagy 5 frankos darabok verését véleményezték. Az eddigi császári aranyok beolvasztását javasolták, minthogy azokat a földközi tengeremelleki és a keleti forgalomból a huszfrankos aranyok már kiszorították. A bizottság ezen, az aranyra vonatkozó határozatai az egyezmény szelleméhez simultak, de az ezüstre vonatkozók eltértek tőle. Ugyanis azt javasolta a bizottság, hogy az érmeek nem verendők egyuttal ezüstben is, azaz ne fogadtassék el a kettős, hanem csupán az arany valuta. A bizottság magas elvi álláspontja malasztjaiban nemcsak a monarchiát, hanem a többi szerződő államokat is részesíteni akarta, kifejezván, hogy Ausztria ne legyen kötelezve a kettős valutára, sőt a többi szerződő államok is arra birandók, hogy hagyjanak fel vele. Az arany alapelvől kiindulva, az ezüstöt csak

váltópénz minőségében véleményezte a bizottság kiverendőnek; még pedig ajánlta a 2 frtos, 40 kros, 20 kros ezüstpénz verését, melyeken kívül még 10, 4, 2 és 1 kros váltópénz kiadását ajánlta. Végre mint különös kereskedelmi pénzdarabot a levantei ugynevezett Mária Terézia tallérokat, melyek Mária Terézia arczképével és az 1780-as évszámmal ellátvák, elhatározta tovább veretni, minthogy az keleten igen kedvelt pénzdarab és Egyiptomba, Arábiába, sőt ismeretlen vidékekre, Afrika távoli belsejébe is elhatni szokott.

A bizottság érdemleges határozatait, a mennyiben a pénzegység nagy elvét aranydarabok verésével a valósághoz valamivel közelebb hozta, helyesként üdvözölni kell. De a bizottság túllépte hivatása körét és fölöslegesen nagy elvi álláspontra helyezkedett, mely minthogy a valóságban hajótörést szenvednie kellett, nem ment némi komikumtól. Nagy garral való elítélése a kettős valutának, valamint az arany valuta proklamálása a birodalomban és a szerződő államok irányában, legkevésbé illet a papirvalutás Ausztriához. A bizottság nagy redőű fellépte ágaskodás színezetével bir. Voltak-e a bizottságnak kettős valutás tagjai, vagy legalább voltak-e köztük olyanok, a kik az arany valuta kihirdetését nem sokat ígérő cselekvénynek tartották? — nem tűnik ki a tárgyalási irományokból; több mint valószínű hogy voltak, de senki sem szóllalt fel közölök. Így Cicero mondása szerint, aki hallgat, beléegyezz, Kautz általános megegyezés szerint mondotta ki merész meggyőződését, hogy a kettős valuta felett mind a tudomány, mind a gyakorlat pálczát tört, azért fölötte a további vitatkozás fölöslegesnek mutatkozik. — Ugy látszik, a politikai kiegyezés korában feküdt, a közéleti fellendüléssel járt a reményteljes jövődöben való tántoríthatlan hiedelem.

A bizottság másik magyar szakértője, Weninger, a tárgyalásokban nem annyira általános elvek megbeszélésében, mint inkább a kérdés technikai részének megvitatásában vett tevékeny részt. Egyébiránt Weninger már 1862-ben megjelent „Politikai számtanában“ némi tartózkodással megjegyezte: valószínű, hogy néhány év múlva Európában az arany képezendi a pénzlábat; mert úgy találta, hogy Angliában, Észak-Amerikában, Brémában, Portugáliában az ezüst már csak kereskedelmi pénz és már Franciaország is kevesebb ezüstöt veret. E nyilatkozat eléggé óvatosan hangzott, a minthogy részben teljesedésbe is ment, habár azóta az

ezüst iránt világszerte kedvezőbb lett a hangulat és kedvezőbbek az általános esélyek.

Az 1867-iki bécsi értekezlet az első és eddig az egyedüli kísérlet volt az osztrák-magyar birodalom részéről a világpénz és pénzegység nagy eszméje felé. Kísérlet maradt általában a világforgalom szempontjából, és kísérlet a birodalom sajátos helyzetének szempontjából. Az ugynevezett latin *conventio*, daczára annak, hogy tizenöt évre kötötték és felmondás hiányában tizenöt évenként tovább érvényes, a jelzett államokon kívül újabb területi hódításokat nem tett, sőt lényegében, az arany és ezüst közti értékarány felbomlása miatt, módosulásokon ment keresztül. Az osztrák-magyar birodalomban pedig a világpénz eszméje, a nagy hängen hirdetett aranyvalúta hatástalan maradt, de még a *conventio* szellemében vert egyes aranypénzdarabok sem verhettek gyökeret a forgalomban, a papirvalúta és a velejáró következmények okáért. Jele, hogy a pénzegység kérdése a legszorosabban összefügg a valúta kérdésével.

A pénzegység kérdése a szerény magyar irodalomban sem maradt nyom nélkül. Legelső Kautz foglalkozott vele részletesebben a Budapesti Szemle 1878. évi folyamában „A nemzetközi pénzegység és a világérme kérdése” említett értekezésében. Szerző törhetlen hite egy nemzetközi pénznek, azaz annak, hogy nemzetközi egyezmény útján a világ összes népeire egyöntetű elvek és pénzláb szerinti pénz veressék. Eszméjét csak részben fejtette ki, mert, habár értekezésének nagyszabású terve van, az, valamint a valútakérdéshez tartozó minden kiadmánya, csak töredék maradt, csupán első része látván napvilágot. Ezen értekezés súlypontja ismét nem az eszme okoskodó levezetésében, hanem adatok bő felhalmozásában van. Felhossa a nemzetközi pénzegység ellen felhozni szokott érveket, fel az ellenérveket. Rövid irodalomtörténeti és államtörténeti átnézetét nyújtja a kérdésnek és örömmel találja, hogy a nemzetközi pénzegység hívei közt nemcsak államférfiak és általában gyakorlati férfiak, hanem a tudomány kitünőségei is találhatók.

A nemzetközi pénzegység előnyei a világforgalomra nézve kézzelfoghatók; a személyes érintkezésnek és az árúk forgalmának korlátai annyira megszűnnének mellette, mintha az emberiség nem lenne földrajzi határokkal és politikai választó falakkal egymástól elkülönítve, hanem mintha az egységes területet képezne. De azért

a pénzegység eszméje annyira összefügg a valuta kérdésével, hogy behozatala ugyanannyi nehézségekkel találkozni, mint egyöntetű valuta behozatala. A nemzetközi pénzegység nehézségeit Kautznál gyakorlatibb szemmel nézi Földes Béla, aki a Budapesti Szemle 1883. évi folyamában „Megjegyzések a pénzegység kérdéséhez” cím alatt megjelent cikkében meleg szavakkal rajzolja ugyan a pénzegység előnyeit, de nehézségeit is kellőképen kiemeli. Földes helyesen hangsúlyozza, hogy az állam önállósága megóvásaszempontjából nem csatlakozhatik feltétlenül a pénzegységhez. Szegényebb állam nem tarthat lépést gazdagabb államokkal, és közös pénzrendszer mellett az egyik állam papírpénze áthatolhat a másik államba és megronthatja valutáját.

De a dolognak más oldala is van. A míg III. Napoleon hatalma tetőpontján állott, az egységes pénzrendszer közelebb állott megvalósulásához és ha hatalomban marad, a frankrendszer nagyobb hódításokat tesz vala. De mióta a francia császár és vele Franciaország csillaga letűnt, a mióta Németország vette át a vezérszerepet az államok versenyében és a francia hadisarcz segítségével pénzrendszerét aranyvalútás szellemben márkaláb szerint alakította át: azóta a világpenz eszméjében szakadás történt, úgy hogy a pénzegység kérdése mostanában messzibb áll a teljesüléstől, mint állott volt előbb. Abból azt a következtetést vonhatni le, hogy nemzetközi egyezmények rendesen a nemzetközi hatalommal függnek össze és rendesen csak úgy számíthatnak elfogadásra, ha létezik egy feltétlen nemzetközi hatalom, mely elég tekintéllyel bír több más államot az egyezmény körébe vonni, és a különleges érdekeket egy nagy közérdek szolgálatába hozni bírja. Franciaország leverve lévén, nemzetközi befolyása csorbult. Helyébe Németország lépett ugyan, de ez világhatalmát sokkal több ellenszenv daczára vívta ki, világhatalma sokkal ifjabb, sőt sokak szemében sokkal kevésbé szilárd alapu, semhogy a nemzetek elhatározásaira azt a tartós befolyást gyakorolhatná, melyet a százados emlékü, bájos szellemű Franciaország gyakorolt volt. De lényegében megfontolva Németország pénzrendszerét, meg kell vallani, az a frankrendszerrel szemben nem bír azon belső okszerűséggel, mely általános elfogadásra ajánlatossá tenné, sőt hozatalának indoka főképen a Franciaország iránti ellenszenv ösztönéből fakadt.

Franciaország és Németország, e két hatalmas versenyt

Ausztria-Magyarország, — mely gazdaságilag véve nem tartozik a hatalmasok közé, — figyelő álláspontból meglehetősen nyugalommal szemlélheti, magát egyelőre csak napi szükségletei által vezettetvén. Azért igazat kell adni Földesnek, a mikor azt mondja, hogy nincs helyén a pénzegység behozatalát sürgetnünk, a míg valutánk rendezve nem lesz.

IV.

Az 1878. és 1881. évi párisi pénzértekezletek a bimetallismus elve haladásának tünetei; mert habár tevőleges határozat nem képezte eredményöket, összehívásuk ténye bimetall izgatásokra vezető visszafordulás. Mindakét pénzértekezlet az amerikai szövetséges államok kezdeményezése következtében ült össze és a meghívásnak engedő államok közül azok is, melyek arany valutával bírnak, vagy a melyek az arany valutát nagyobb megrázkódtatás nélkül behozhatnák, azért engedtek a meghívásnak, mert általános volt a megütődés az ezüst értékének süllyedése miatt és általános a szükségérzete az ezüst értékének helyreállítása iránt. A külföldi irodalomban azon vád lépett fel, hogy Amerika bimetall kezdeményezése az amerikai nagy ezüstmányák tulajdonosai magánérdekében történt. Tény, hogy az amerikai ezüst-fejedelmek érdeke és közvetve Amerika érdeke szorosan összefügg az ezüst értékének süllyedésével vagy helyreállításával; de ez a világforgalom szempontjából mit sem dönt, mivel közönyös, a föld melyik zugából kerül elő az ezüst, és fő, hogy azon pillanattól kezdve, amelyben a földből kiemelték, az egész emberiség közkincsévé válik és oly tényezőt képez, melylyel a világforgalomban számolni kell.

A párisi értekezletek összehívói programmá tették annak elhatározását, hogy a két fém korlátlan mennyiségben jöjjön forgalomba, és hogy nemzetközi egyezmény útján köztük értékarányt állapítsanak meg. Ezen cél nem lett elérve, sőt lényegesen megközelítve sem, de tagadhatlan, hogy az értekezletek nyilvánulásra hozták az ezüst pénzbeli minőségének mindenütt és általánosan táplált szükségérzetét.

Az első párisi pénzértekezleten a monarchiát a párisi nagykövetség diplomatái képviselték; Magyarország külön képviselve nem volt. A második értekezleten már Magyarország, mint önálló állam vett részt; képviselte Hegedüs Sándor országgyűlési képviselő.

A külön képviselésben nem annyira Magyarország közvetlen érdeklődése a valutaügy iránt nyilvánult, mint inkább a monarchia dualistikus kormányformája nyert kifejezést. A pénzügyminiszter kiküldő rendeletében Hegedüst utasította, hogy inkább tartózkodó és szemlélő, mint tevékeny magatartást tanúsítson, és hogy még azon esetben se tegyen kötelező nyilatkozatot, ha Németország és Anglia a kettős értéket fogadná el. Az utasítást Magyarország és általában a monarchia sajátos helyzete indokolja, melynélfogva a valuta-rendezés és a készfizetés fölvétele még korai, de azért a szemlélő és tartózkodó magaviselet nem felelt meg a célnak, és kár, hogy a többi államok képviselői nagyobbára szintén ilyen tartózkodó magaviseletre voltak utasítva. Célyszerűbb lett volna a megbízás körét szélesebbre vonni, eltüntetvén ugyan a küldötteket határozott ígéretek adásától és kötelező nyilatkozatok tételétől, de őket arra felhatalmazván, hogy a kérdések lényegét megbeszéljék és az esetleg felmerülő javaslatokat megvitassák. E helyett csak általános elvek fessegetésére szorítkoztak és a gyakorlati fontossággal bíró indítványokra nagy bölesen hallgattak.

Németország képviselője kíváncsi volt, hogy az ezüst értékének helyreállítását és azon meggyőződését fejezte ki, hogy a helyreállítás el volna érve, ha az államok bizonyos száma a bimetalismus elvét elfogadná és az arany és ezüst közt határozott értékarányt állapítana meg. E cél elmozdítandó, Németország egyelőre három engedményre nyilatkozott késznek: először bizonyos számú évekig teljesen beszünteti az ezüst eladását; másodsor, a későbbi években is csak korlátozott mennyiségben adja el ezüstjét, nehogy a piac túlhalmozva legyen és harmadszor, az 5 márkás aranyat és az 5 márkás birodalmi jegyet bevonja, az 5 és 2 márkás ezüstöt pedig az eddigi 1 : 14-es arány helyett 1 : 15¹/₂-es értékarányban újra kivereti. Hegedüs jelentésében azt mondja, hogy Németország képviselőjének nyilatkozata nagy hatást tett az értekezlet tagjaira, de a monometallistáknak inkább tetszett, mint a bimetalistáknak. Nem mondhatni, hogy méltán. A német képviselő kettős valutás előzményekből indult ki, és a hármas engedmény átmeneti intézkedésül volt ajánlva a nemzetközi bimetalismushoz, azért azt a bimetalistáknak örömmel kellett volna fogadniok. Az indítvány mindenesetre az ezüst értékének helyreállítására hatékony befolyással birhatott volna, annál inkább, mert az enged-

ményezés Németország részéről jött, alkalmas lett volna az ezüst iránti általános bizalmatlanság eloszlatására. Kár, hogy az értekezlet tagjai nem bocsájtkoztak az engedmények megvitatásába, horderejük mérlegelésébe. A küldöttek szűk utasításaik által korlátozva voltak. A bimetallismus rendszerének leglángolóbb hirdetői pedig, úgy látszik, annyira szemök előtt tartották a nemzetközi kettős valuta eszméjét, hogy az ennél csekélyebb átmeneti indítványt, amibár céljukhoz lépcsőül szolgálhatott volna, kellő figyelembe nem vették.

Szintén nagy következményü leendett Thoernernek, az orosz képviselőnek abbeli indítványa, helyesebben véleménye, hogy 10 márkáig csak az ezüst legyen forgalomban és ezáltal a három papirvalútás államban, Oroszországban, Ausztriában és Olaszországban 3 milliárdnyi ezüstöt lehetne elhelyezni. Ezen vélemény ugyan nem indult ki kettős valutás előzményből, mint Németország képviselőjeé, de az ezüst értékének helyreállítását közvetíthette volna és kár, hogy meg nem beszélték. Thoernernek kormányához intézett jelentése, melyet Mátyás Lajos a Nemzetgazdasági Szemle 1882. évi folyamában ösmertetett, kiváló érdeklődéssel bir monarchiánkra, mert Oroszország szintén papirvalútás állam és Thoerner a készpénzbeli fizetés fölvételével foglalkozik, és ez alkalommal Ausztriát is belevonja okoskodásai körébe. Thoerner azt a kérdést vetette föl, mily befolyást gyakorolna a fémek értékviszonyára, ha Oroszország, Ausztria és Olaszország a papir helyett az ércet fogadná el fizetési eszközül. Németország példája után kiszámítja, hogy a három államnak körülbelül 6 milliárd márkára van szüksége. Ha ezen mennyiséget vásárlás útján, habár több évre felosztva, lassanként is kellene megszerezni, az a világpiaczon megzavarná a fémek értéképződését. Thoerner szerint könnyebben menne a dolog nemzetközi támogatás útján; még pedig az összeg felét elő lehetne teremteni, ha Németország, Franciaország és Anglia kisebb értékű aranyait bevonná és ha más államok szintén rendelkező képessé tennének vagy fél milliárdot. Thoerner ezen terve oly előzékenységet, sőt áldozatkészséget föltételez a gazdagabb államok részéről, hogy megvalósulásához nem sok reményt lehetett volna kötni. — Különben Oroszországról beszélve, azt mondja Thoerner, hogy Oroszországot nem kevésbé érdekli a valutaügy, mint más államot. Oroszországnak e tekintetben különös helyzete van. Az arany $\frac{1}{6}$ -ának ő

a termelője és arany valuta esetén saját szükségletét fedezheti, sőt el is adhat. Ellenben ezüstöt vásárolnia kell, azért az ezüst árának csökkenése neki kívánatosnak mutatkozik. Más felől azonban a világpiacon áringadozásai és válságai Oroszországot annyira érintik, hogy az ezekből mutatkozó hátrány nagyobb, mint az aranytermelése kedvező állásából vonható előny. Ezért Thoerner Oroszországra nézve aranyvalútás, de ez idő szerint nem tartja célszerűnek az arany valutát behozni. Nézete, hogy az aranyvalúta behozatalával óvatosan kell bánni és okulni kell Németország példáján. Az arany valutának előbb az életben kell megvalósulnia, azaz sok aranynak kell forgalomban lennie és csak azután hozható be törvénnyel az arany valuta. Amit Thoerner Oroszországra nézve az aranyvalúta behozataláról mond, az általában áll másutt is, áll az ezüstről is, áll általánosságban az ércforgalomról. A valuta helyreállításáról csak akkor lehet szó, ha elég ércpénz van forgalomban; mert ha ezen előzmény nélkül kezdik meg a készpénzbeli fizetést, és ha e célra roppant áldozatok árán ércet vásárolnak is: az a forgalomból hamar eltűnik. A kik folyton a valuta rendezését emlegetik és a gazdasági bajok okát a rendezetlen valutában keresik, azok szem előtt ne téveszszék azt, hogy nem a rendezetlen valuta okozza a zilált gazdasági viszonyokat, hanem zilált gazdasági viszonyok eredménye a rendezetlen valuta.

V.

Az 1881. évi párizsi pénzürtékezetnek nálunk is volt szerény utójátéka; valutaértékezet kicsiben. Az akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának 1882. évi január 19-iki ülésében Hegedüs előadást tartott párizsi küldéséről; befejezte után érdekes eszmecsere fejlődött a bizottság tagjai közt, mely azonban csak általánosságokban mozgott.

Hegedüs előadása folyamán csatlakozott a többiek közt már Dobner által is kifejezett azon nézethez, hogy a bimetallismusnak csak gyakorlati értéke van, ellenben tudományos alapja nincs. Továbbá azon meggyőződésnek adott kifejezést, hogy a párizsi pénzürtékezetnek azért nem volt gyakorlati eredménye, mert nem volt eléggé előkészítve és heterogen-elemekből állott.

Az előadó ezen szavaiból kiindulva, Kautz tagadta, hogy a monometall-rendszer csak tudományos tételként állana meg és a

gyakorlatban nem birna érvényesülni, „mert a nemzetgazdaság tudománya az élet abstractiója.“ — Áll általában, a nemzetgazdasági tudomány célját tekintve, de egyes tételnél bizonyítéku nem alkalmazható; mert a tudomány egyes tételei a mivelés folyamán változni szoktak, éppen a magas cél szempontjából. A küldöttek utasítására vonatkozólag azt vélte Kautz, hogy az helytelen alapu volt, mert a monarchia küldötteinek jóakaratóu tartózkodása mitsem mond és könnyen kárt hozhatott volna. — Nyilván azt hiszi, hogy a jóakaratu tartózkodás mellett bimetall határozat is lett volna hozható. — A Hegedül által, a pénzürtেকেzlet eredménytelensége okaiképen felhozott körülményekre Kautz helyesen jegyezte meg, hogy az eredménytelenség oka nem a küldöttek heterogensége volt, hanem az, hogy az államok önző célokkal jöttek. Vádként értette, de természetesen találom, hogy minden államot elhatározásában saját érdeke vezérel.

Ellenkező irányu elveket érintett meg Keleti Károly, aki nem osztozik azon nézetben, hogy a bimetallismus tudományos alappal nem birna. Igaza van; különben is a Kautz által annyit hangoztatott tudományos tekintélyek sokasága nem dönt, mert a bimetallismusnak is vannak tekintélyei, és mint újabb irány, folyton hódít tudományban és életben, de hatása abban is nyilvánul, hogy maguk a monometallisták is sokat engedtek elméleti merevségükből. — Keleti a bimetallismusnak legnagyobb hiányát abban látja, hogy a 15½-es arányt akarja megtartani, holott helyesebb volna tényleges arányt elfogadni és azt néhány év mulva, amikor szükségessé vált, ismét megváltoztatni. — Hogy első izben a tényleges arányt kell elfogadni, alapos kívánat, de a gyakori változtatás bajos lenne, nemesak az átverés költségei miatt, de azért is, mert ugyanannyi újabb nemzetközi egyezményt tenne szükségessé. Egyébiránt a bimetallismus elvei szerint az értékarány gyakori változtatásának szüksége elesnék, mert a nemzetközi egyezményes kettős valuta mellett az érczek értékében oscillációk keletkeznének ugyan, de ezek egymást kölcsönösen egyensulyban tartanak, úgy, hogy nagyobb mérvü értékesökkenés, a fémek közti súlyos aránytalauság ki lenne zárva.

Földes sajnálkozását fejezte ki a fölött, hogy a monarchia küldötteinek utasítása szük volt, holott éppen a közelebről nem érdekelt államok képviselői egyöntetöleg működhettek volna. — A

sajnálkozást a többi államokra is ki lehet terjeszteni. Elegendő lett volna, az állami önállóság megóvása végett, a küldő kormányok végleges elhatározását fenntartani, egyebekben pedig a legtágabb körű eszmeeserét kellett volna megengedni. Különben sem hihette senki, hogy az értekezleten a kérdés teljesen eldöntve lesz, vagy hogy éppen már a nemzetközi egyezmény szövege szerkesztésre kerül. — A dolog elevenére tapintva, Földes sajnálta azt is, hogy Hegedüs nem szellőztette, mily valutát fogadjanak el azon államok, melyek az aranyvalutát, elegendő arany hiányában, be nem hozhatják és hogy nem fejtegette, mivel helyettesítsék a több mint 8000 millió márkányi ezüstpénzt. Földes megjegyzése találó; mert Hegedüs jelentése semmiféle gyakorlati utmutatást nem tartalmaz a valuta-kérdés megoldása tekintetében, a monarchiára nézve.

Minden tekintetben helyt állnak gr. Lónyay megjegyzései, akit Széchenyi óta a legnagyobb magyar nemzetgazdának tarthatni. A kettős valuta mellett nyilatkozott, hivatkozván arra, hogy mind a két fém korlátolt mennyiségben található a földben. Az arany termelése mind inkább nehezül, mennyisége mindinkább gyérül, úgy, hogy elégtelennek bizonyult a forgalomra és ipari célokra. Az aranyvalutát viszonyaink közt veszélyesnek tartja a magán adósokra, mert adósságuk az arany fém megdrágulásának arányában szaporodnék. A magyarországi forgalomban kevés arany van, és ami gazdagabb államokban nagy számot tesz, a thesauratio nálunk oly csekély, hogy latba nem eshetik. Amit pedig a monometallisták az ezüst-forgalom helyettesítőiként magasztalva ajánlani szoktak, a check és clearing-house intézménye, nálunk nem nagy jelentőségű, mert jóval nagyobb forgalmat föltételez, mint a miénk. Különben is csak a központnak volna némi hasznára. — Egytől-egyig ösmeretes eszmék; de az nagy érdemök, hogy viszonyainkra mennyiségteni pontossággal illenek.

Magyarország érdeke a kettős valutát követeli; mert mellette könnyebben és olcsóbban juthat érczhez, mintha a forgalomnak csupán egy érczre, a drága aranyra kellene szorítkoznia. De nem kívánatos a valuta sietős rendezése, mert roppant áldozatokkal jár, nagy kölcsönt kellvén fölvenni a végre, hogy a papirvalutáról érczfizetésre lehessen átmenni. Ha valahol, úgy itt van helyén a körültekintő tartózkodás. Nem elég érczet birni, vagy azt nagy áron megszerezni: azt meg is kell tartani. Pedig féltő, hogy az ércz a

forgalomból hamar el fog tűnni ; mert tényleg kevés ércz van a lakosság tulajdonában, az államadósságok kamatja többnyire külföldre vándorolnak, a külföldi kereskedelem pedig passiv. Az ércz kiszivárgása okvetlenül bekövetkeznék, ha az ország, nem gondolva a többi államok által teendő intézkedésekkel, elkülönözve rendezné valutáját : ellenben meg lenne könnyítve a dolog, ha több nagy kiterjedésű, döntő befolyású, egymással élénk forgalomban élő állam, egyezmény útján egyöntetű elveket állapitana meg. A nemzetközi megállapodás nincs közel ; Magyarország pedig, helyzeténél fogva, türelemmel bevárhatja. Mihelyt elérkezik a valutarendezés ideje, mihelyt a kérdés nemzetközi eldöntésre megérlik : akkor hazánk testvérállamával együtt szintén szót emelhet valamely rendszer mellett, és legtöbb czélszerűségi ok a mellett van, hogy a kettős valuta mellett szólaljon fel.

DR. JOÓB LAJOS.

AZ ÚJABB AGRÁR MOZGALOM ÉS IRODALOM HAZÁNKBAN.

(Befejező közlemény.)

IX.

A kötöttségi viszonyok által létesült gazdasági és társadalmi helyzetet azonban nem szükség épp Angliában tanulmányoznunk; viszont nem kell épp Franciaországhoz vagy Belgiumhoz fordulnunk, hogy megint ennek teljes ellentétével: a szabad birtokrendszerrel találkozzunk. A német változatos birtokrendszer: a kötött és szabad birtok elég anyagot szolgáltat arra, hogy mindkettő előnyeit és hátrányait teljes mértékben tapasztalhassuk. És az észlelet elősegítésére kétségtelenül nagy szolgálatokat tett a „Verein für Socialpolitik“, midőn épp a parasztság, a bérlő és a munkásosztály, tehát a földbirtokosok zömét képző osztály sorsát tette tanulmányai tárgyává.

Kötött földbirtokkal, mint ezt Angliában láttuk és a mely ott a törvény ellenére és a köteles rész teljes hiányánál fogva alakult meg, Németországban, ha a nagy nemesi birtokokat kiveszszük, ma már nem találkozunk. A kötött, eloszthatlan, adósságokkal nem terhelhető birtokok a német területnek csak csekély részét teszik. Az a kötöttség, a melyet nálunk gróf Andrassy és gróf Széchenyi, a parasztbirtokokra terveznek, Németországban e birtoknemekre nem létezik. Németország tulnyomó részében a tulajdonos saját földbirtokáról életében szabadon rendelkezhetik, azt tetszése szerint feldarabolhatja, eladósíthatja; a halál esetre való szabad rendelkezés azonban annyiban korlátolt, a mennyiben a köteles részt meg nem sértheti. A parasztbirtok Németország nagy részében még is kötöttnek mondható, a mennyiben a szokás azt tartja, hogy a birtok egy örökösre szálljon által, a többi örökösök pedig osztályrészükre kifizetessenek és a mennyiben a birtokosok tulmeregven ragaszkodnak

birtokaik minden részéhez, és végre mert még itt-ott vannak a fel-darabolást korlátozó vagy határozottan tiltó törvények, a melyek majd birtok-minimumot, majd parcella minimumot állapítanak meg.

Az általános nézet azt tartja, hogy a legegészségesebb paraszt-viszonyok Westfáliában vannak. Ha a földbirtokelosztást vesszük, ez bátran is állítható. A „*Münsterland*“-ban a földbirtok mintegy $\frac{1}{5}$ -e parasztkézen van; az *arnsbergi* kormány területben csak 190 nemesi birtok létezik;¹⁾ a *paderborni* területben a földbirtok mintegy fele parasztbirtok; a *minden-ravensbergi* kormánykerületben is kevés a nemesi vagy lovagbirtok.

A parasztok által birt földekben a túlsúlyt a közép és „zárt“ (*geschlossene*) parasztbirtok képezi. Vannak 3—400 hektárnyi parasztbirtokok is. Törvényes korlát a birtok eladására, földdarabolására nincs; de nem létezik oly törvény sem, a mely a parasztot arra szorítaná, hogy birtokát csak egy örökösre hagyja. De a westfáli paraszt mereven ragaszkodik földbirtokának minden részecskéjéhez és inkább egészen tönkre megy, mielőtt elszánná magát arra, hogy földbirtokának valamely részétől megváljon. De e merev ragaszkodás ősei birtokához okozza azt is, hogy a birtokösszesítés vagy tagosítás nem tud lábra kapni. Ez előszeretettel folyománya az is, hogy a birtok rendesen egy örökösre száll által és a többiek csak kielegitést kapnak.

És most lássuk az eredményeket az adóssági és a népesedési viszonyok körül.

A tartományban általában nagy szerepet játszik az uzsora. Ez, miként az mindenütt tapasztalható, a hol tulajdonkép tökébség létezik, csak akkor áll be, midőn a birtokos már sehol sem kap pénzt; de ez országban az uzsora igen gyakran a paraszt ostoba fennhajázása folytán is divik; többet akarna mutatni a valónál. Hogy elég későn jő a sor az uzsorára, mutatja a Münsterlandról adott következő tudósítás: „A parasztok jelzáloghitelezői kiválólág következők: 1) Az épületekre való tekintet nélkül a katasztrális tiszta jövedelem 15—22-szerese közt 4—4½% mellett a kerületi takarékpénztárak, alapítványok, egyházak és más nyilvános intéze-

¹⁾ Az átlagos területre nézve forrásunk felvilágosítást nem ad. Némi következtetés vonható abból az adatból, hogy 150 hektárt meghaladó birtok 344 létezett 1868-ban mintegy 420 hektár átlagos területtel.

tek és újabb időben nagy mérvben a westfáliai tartományi földhitelintézet (Landschaft der Provinz Westfalen). 2) Az épületeket is számbavéve a kataszteri tiszta jövedelem 30-szorosáig a fennnevezettek, a földhitelintézet kivételével, mely, az épületeknek számitáson kívül hagyásával, csakis a 22-szeresig ad kölcsönöket, és tőkések $4\frac{1}{2}$ —5% kamat mellett. 3) Ezen túl 5% és még nagyobb kamattal jönnek az uzsorások és névszerint zsidók.

A paderborni kerületről felhossa a tudósító, hogy az utolsó években a jelzálogterhek jelentékenyen növekedtek a rossz termések és a nagy kielégítések miatt, mit a testvéreknek fizetni kellett. A jelzálog-terhek e mintegy 44 négyszegmértőfölyi területen 45 millió márkára tétetnek. A jelzálog-hitelezők:

a takarékpénztárak mintegy	. .	10 millió márkával
a földhitelintézet	" . .	3 " "
más közalapok	" . .	7 " "
magánzók, névszerint zsidók mintegy	25	" "

Minden-Ravensbergre nézve is konstátálva van, hogy az eladó-sodás az utolsó években nagy mértékben növekedett. A főbb hitelezők a takarékpénztárak, más közalapok, jömiódu szomszédok, tőkés-ek és városi kereskedők. „Az uzsorások körmei közé csak az ostoba, vagy rendetlen túleladósodott parasztok kerülnek, sajnos, egyes olyasok is, kik a fősulyt a hallgatagságra fektetik, melyet a profeszionális pénzközvetítők és uzsorásoknál megtalálnak.“ Büszke az a veszféli paraszt, szereti vagyonát és állását fitogtatni és ha pénzre szorul, nem a bankhoz fordul, hanem az uzsoráshoz, a kiről tudja, hogy nem fecseg. És a világ előtt meg mindig fitogtathatja, hogy neki nincs adóssága, birtoka teljesen tiszta és mocsoktalan. És az átvevő örökös olcsón szokta a birtokot megkapni. Münsterlandról az a tudósítás, hogy a birtokátvevő a földbirtokért a leltár beszámításával a kataszteri tiszta jövedelem 20-szorosát fizeti. Az átvevő örökös a birtokért mintegy a fele árt fizeti, azon kívül ingyen kapja az épületeket és az egész leltárt. Paderbornban az átvevő örökös a birtok értékének felét kapja; az érték másik felében pedig a testvérekkel egyenlően osztozkodik.

Parasztbirtok szabad kézből eladásra nem igen kerül. Csak ha az már nagyon el van adósodva, cserél tulajdonosokat, mert ily alkalommal el is daraboltatik. Az ily darabkákért, épp mivel birtokvá-sárlásra ritkán kínálkozik alkalom, magas vételárakat szoktak fizetni.

A földműveléssel foglalkozó népesség nem szaporodik, sőt inkább fogy. A nép iparos területekre, városokba, sőt külföldre, főként Amerikába vándorol. Megtörténik ez annak daczára, hogy a házasságokat nagy gyermekáldás szokta kísérni, sőt a birtokosok munkás kezek hiányáról és a felőlispauaszkodnak, hogy a napszám drágább lett. A birtokkötöttség az ifjabb vagy öregebb testvéreket vagy nőtlenségre, vagy kivándorlásra kényszeríti, a szerint a mint, a szokáshoz képest, a legöregebb vagy a legifjabb veszi át a birtokot. A birtok e mozdulatlansága tehát itt is népapadást szül, mint Angliában és okozza azt, hogy a fiatalabb erők, ha általában Amerikába nem vándorolnak, a városokba tolulnak, a hol elerkölcstelenednek. Főként a kis bérlők és azok ivadéakai azok, kik az el- és kivándorlásra biratnak, mert nincs reményük, hogy maguknak egy kis birtokot szerezhessenek. ¹⁾ És a nagy birtok daczára divik az uzsora. A hol pedig az uzsora uralkodik, ott bajos is számítani földjavításokra.

Szászországban uralkodik azon birtokrendszer, a mely némileg megfelel gróf Széchényi eszméjének. Némileg, teljesen nem. Találkozunk itt kötött (geschlossene) és kötetlen (walzende) birtokokkal. — Az itt uralkodó birtokrendszer annyiban felel meg gróf Széchényi eszméjének, a mennyiben a szabad adás-vevés divik a kötött és kötetlen birtokokra egyaránt, a mely szabad adás-vevést a gróf úr sem kívánna korlátozni. ²⁾ Vajjon már magában az eldarabolás lehetetlenségében nem rejlik-e korlát az elidegenítés körül? ezt egyelőre nem vizsgáljuk.

Eltér azonban a szász birtokrendszer a gróf úr elveitől mindjárt abban, hogy míg szerinte a kötetlen (walzende) birtok, a mint eléri azon nagyságot, a melyet a minimum-törvény a feldarabolás ellen véd, rögtön e törvény hatálya alá esik, addig a szász rendszer szerint a régi és az újabban alkotott „walzende Gründe“-ok min-

¹⁾ Bäuerliche Zustände in Deutschland. II. Gutsbesitzer Winkelmann. Die gegenw. bäuerl. Verhältnisse in Westfalen.

²⁾ Birtokminimum és Homestead. 10. l. Ha a nemes gróf úr azt állítja, hogy a szabad eladás korlátozásáról nálunk senki sem szólt, akkor tévedésben van, mert a testvérek elővásárlási joga magában véve nagy korlát az eladás körül. Ezt pedig Andrássy gróf úr határozottan kitűzi programmjában.

dig feldarabolhatók, a minimum-törvény rendelkezése alá soha sem esnek. A szász törvény szerint tehát mindig voltak, vannak és lesznek oly birtokok, melyek „arra valók, hogy az, ki szorgalom és munkásság által egy kis vagyonkára tesz szert, képes legyen kicsinyenként, úgy szólván holdanként megszédni magát,” sőt a szász törvény gondoskodott arról is, hogy ezek bizonyos mértékig nagyobb birtokok megkisebbitése által szaporodjanak. A gróf úr terve szerint e „walzende Gründe”-ok folytonosan apadni fognának és beállhatna egy idő, a midőn ilyenek egyáltalán találhatók sem volnának.

A szász 1843. november 30-iki szétदारabolási törvény rendeli, hogy a lovag-birtokok és a falusi határookban fekvő addiglan zárt vagy kötött, szét nem darabolható parasztbirtok ezutánra is zárt birtokok maradjanak és ezekből csak egy-harmad, számítva ezt a törvény kihirdetése idejében az összbirtokra kirótt adóegységek alapján, legyen ledarabolható. Ez eldarabolási tilalom alól azonban felmentést adhatnak az „amtshauptmannschaften bezirksausschüsse”-i oly esetekben, midőn az egy-harmadot meghaladó ledarabolás ipartelek vagy lakházak építése, kereskedelmi kertészet vagy nyilvános czélok miatt igényeltetik, nemkülönbben akkor, a mikor a köző felosztása vagy szőlők feldarabolása czéloztatik.¹⁾

Kapcsolatban kell hozni ezzel egy más törvényt, t. i. az 1845. november 6-ikit, a mely megint a zárt birtok kiterjesztését más-szintén zárt birtokok hozzákapcsolása által tiltja. — A mig tehát a szász törvény egyrészt gondoskodni akar a birtok szétforgácsolásának megakadályozásáról, addig más irányban a birtok összehalmozásnak is utját állja.

Ime megint egy lényeges eltérés a szász és a gróf által czélba vett birtokrendszer közt. A gróf úr elvei szerint még részek se volnának elválaszthatók a parasztbirtoktól, esetleg a középbirtoktól sem. A nagy és terjedelmes birtok, eltekintve a divatos hitbizománytól, megvédi önmagát. Beállhatna tehát egy kor, a melyben Magyarország minden birtoka kötött, a forgalomból teljesen kizárva volna.

Az eldarabolás lehetetlenségénél fogva a birtok Szászországban csak egy örökösre száll által. De az örökségben az egyenlő osz-

¹⁾ Bäuerl. Zustände in Deutschland. II. k. K. v. Langsdorff. Die bäuerl. Verhältnisse im Königreich Sachsen. — Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények 8. köt. II. f. 1872. Dobner Rudolf. A mezőgazdaság Szászországban.

tály elve uralkodik; a birtokot átvevő örökös csak annyiban részesül előnyben, a mennyiben a birtokot némileg olcsóbban veszi meg. Az egyenlő osztálylyal összefüggésben áll az, hogy a birtokot oly testvér szokta átvenni, kinek a gazdaságra különös hajlama van, vagy olyan, ki gazdag házasság által képessé lett a testvérek kifizetésére. A hol ez utóbbi eset be nem következik, a birtok vagy a banktól törlesztésre felvett kölcsönökkel, vagy az osztályrészekkel szokott megterhelhetni vagy elő áll az az eset, hogy az örökösök a birtokot eladják, hogy az osztályt maguk közt megejthessék. — Gróf Andrassy javaslata szerint a birtok, örökösödés folytán, csak egy kézbe menne által. A birtoköröklő az osztályban is előnyben részesítenék, de adósságtételre se kényszerítenék, hisz csak az örökös-társ elhalálkozásáig tartó járadék fizetésére volna kényszerítve. Mig Szászországban az egyenlő osztály arra visz, hogy örökösödés esetében az egy kézbe levő különféle birtokok, többek kezére megy által; addig nálunk, hol az örökség csak járadékokban fogna fizet-
tetni, a birtokösszehalmozást mi sem gátolná.

És már most lássuk a viszonyokat, a melyek Szászországban a földbirtok és ennek birtokosai és művelői körül uralkodnak.

A földbirtok felosztására nézve átlag szerencsés viszonyok léteznek. A közép birtokra esik a birtokok és a terület túlnyomó része. Igazolásul csak a végsommákat kívánjuk felhozni az 1853-ik évi összeállításból. Eszerint a birtokok száma következőleg alakult:

kis birtokok	3— 10 ackerrel ¹⁾	. . . . .	36.67%
közép birtokok	10—100 „	. . . . .	60.97 „
nagy birtok	100 ackerren felül . . .		2.36 „

A területet véve alapul, a birtokfelosztásnak következő képét nyerjük:

3— 10 ackernyi birtokokösszterülete	147.907 acker	= 7.24%
10—100 „ „ „	1400.554 „	= 68.61 „
100 ackert meghaladó „ „	492.933 „	= 24.15 „

E szerencsés alakulást az újabb adatok is igazolják. Egyet tartozunk azonban kiemelni, hogy a nagyobb birtokok főként a termékenyebb, a mezőgazdaságra alkalmasabb lapályokban fekszenek, míg a hegyvidékeken inkább a kisebb birtok uralkodik. E birtokokon a belterjes mívelés honol, mint ez könnyen el is gondolható, mivel

¹⁾ 1 Acker = 1.04 katasztralis hold.

Szászországban már az nagy birtokot képez, a mit mi, fogalmaink, művelés módunk alapján, a kis középbirtok közzé veszünk.

A földbirtok-adósságok növekednek; növekednek a földbirtok árakkal arányosan. 1881-re a földbirtokot terhelő adósságokat 733, illetve 830 millió márkára becsülték. Az utolsó években a földbirtokra vezetett árverések is szaporodtak. Míg az 1858/63-iki évek átlagai szerint egy évben 62 birtok 822,807 márka értékben került árverés alá, addig az 1877/79-iki évek átlaga szerint az egy évben elárverezett birtokok száma 174-et tett 3.462,253 márka értékben. A kényszereladások különösen a lovagbirtokban emelkedtek aránytalanul. Míg az 1858/63. években összesen csak 3 lovagbirtok került kényszereladás alá, addig az 1877/79-ben e sors 10 lovagbirtokot ért. A lovagbirtokok után az emelkedő arányban a kerti birtokok, ez után a parcella-birtokok jönnek; és ha a városi birtokoktól eltekintünk, a legkisebb emelkedést a parasztbirtokoknál látjuk. Az emelkedés utóbb nevezettekben csak 57.12%-ot tesz, míg a lovagbirtoknál 552.96%-ra megyen.

És az adósságok emelkedését okozták az örökségi osztályok, a hátrálékos vételárak; sok esetben a földjavítások.

A vételárak aránytalanul növekedtek. Főként áll ez a kötetlen birtokokról, a melyek *spekulatív* tárgyát képezik; nagyobb áremelkedés mutatkozik a parasztbirtoknál, melyek oly árakat értek el, hogy már e miatt is ki van zárva azok összevásárlása nagyobb birtokok alakítására; de az áremelkedés kiterjedt a lovagbirtokokra is, melyeket újabb időben a városi urak (bankárok, könyvkiadók) nagy árakon szoktak összevásárolni.

A munkások sorsa, mond a tudósító, nem rossz. Az munkás aratás idejében július—szeptember havakban 2 márkát, de 2 márka 50 fillért is megkeres. A munkás többnyire maga bir egy kis házikót vagy a birtokos házában lakik csekély bér mellett. Sok napszámos a nagy birtokon, a belterjes művelés folytán, állandóan számíthat munkára. Ilyen munkások egy kis burgonyaföldet is szoktak kapni. A mezőgazdasággal foglalkozó népszám, ha nem is apad, de nem is emelkedik. És e viszony áll annak daczára, hogy a falusi népesség általában nagy kort szokott elérni, nagy gyermekbőség uralkodik és a gyermekhalandóság átlag csekély. És a tudósító Langsdorf ezt a földbirtok oszthatlanságára vezeti vissza. És joggal! Az emelkedő áramlat nagyon meg van nehezítve. Aránylag kevés

az a terület, a melyet darabonként tudna a napszámos megvenni és bizonyos határon a darabonként való összevásárlás, birtokszaporítás lehetősége meg is szűnik vagy beáll a nagy adósságokba merülés. És a kis parcellák aránylag igen drágák, a munkabérek pedig nem nagyok. — Az emelkedő folyamat tehát nagyon is meg van nehezítve, nehogy azt mondjuk megakasztva.

A birtokmegkötöttség és ez által okozott egy fokon maradása a mezőgazdasági népességnek Szászországban nem oly rendkívüli baj. Nagy és elterjedt ipar létezik ez országban és a szaporodó népesség elegendő foglalkozást talál a mezőgazdaságon kívül is. És ha ez országban a népszám gyarapodása némileg akadályoztatik is, nem mondható ez valami nagy szerencsétlenségnek. E királyságban egy négyszegkilométerre 198 lakos esik, tehát több mint négyszer annyi mint mi nálunk, levén hazánkban az egy kilométerre eső népszám 48.9.

A kötöttség eredményeként kapjuk az apadó vagy maradó népszámot, a szaporodó adósságokat. A kötöttség a népet a városokba, az ipartelepekre vagy a kivándorlásra viszi. Mindenütt, a hol kötöttség uralkodik, uralkodik egyszersmind a proletárság. Társadalmilag roppant közönyös az, vajjon e proletariatus nem lordok vagy büszke, mozdulatlan, a korral haladni nem akaró parasztok vagy köznemesek okozzák-e? Annyi különbséget természetesen kénytelenek vagyunk elismerni, hogy ha a birtok paraszt kézben van, valamivel kevesebb lesz a proletariatus, minthogy ily esetekben a birtokosok száma okvetlenül nagyobb.

X.

A napjainkban sokat emlegetett, sokat dicsért amerikai homestead and exemption laws (onthont mentesítő törvények) a német közgazdák figyelmét már régebben magukra vonták. Helferich „Studien über württembergische Agrarverhältnisse¹⁾“ czimű 1853-ban közzétett értekezéseiben utal rájuk! Meghonosításukat Württembergben az okból nem tanácsolja, mivel a kis parasztot a hiteltől teljesen megfosztanák és ezzel megvonatnék tőle a lehetőség magán kisebb zavarokban segíteni, de egyuttal akadályoztatnék birtokának

¹⁾ Tübingeni Zeitschrift 1853. 441.

szerzés által gyarapításában. A régibb irodalomban azonban tudunkkal, azok nem hagytak mélyebb nyomokat.

Az újabb német irodalom bővebben foglalkozik e törvényekkel; de nézetünk szerint nem kielégítő módon. E törvényeket nem lehet felfognunk pusztán mint olyanokat, a melyek bizonyos összegű vagyont vagy vagyონrészeket a végrehajtás alól mentesítenek, hanem tekintetbe kell vennünk azt, hogy ezekben szerepet játszik egy másik tényező is: az elidegenítés bizonyos mérvű korlátozása. A birtokos az otthont a férj neje beleegyezése és hozzájárulása nélkül sem el nem adhatja, sem jelzáloggal nem terhelheti.¹⁾ E rendelkezés eléggé igazolja, hogy e törvények más intézményekkel kapcsolatosak és ezek nélkül meg sem érthetők. A német irodalomnak pedig e tekintetben épp az a hiánya, hogy ki nem mutatja, mily összefüggés van a családjog, az örökösödési jog, más polgárjogi vagy törvénykezési intézmények és e törvények közt. Ifu grófjaink utitársa némileg utal arra, de az összefüggést nem fejt ki teljesen. Az intézmény lényegéről, tehát segélyével is, csak hiányos fogalmat alkothatunk. További hiány az, hogy a homestead and exemption lawsban foglalt intézmények keletkezési okára és fejlődésére nézve sem kapunk teljesen kielégítő felvilágosításokat. S őszintén megvalljuk, mivel ily hiányos irodalommal rendelkezünk, amerikai könyvek meg alig állanak rendelkezésünkre, az intézménnyel teljesen tisztában ma sem vagyunk.

Andrássy gróf szerint a homestead törvények oly felfogásból eredtek volna, „hogy a földbirtok bizonyos terjedelme is oly számnak tekintendő, melyre a földmivelőnek okvetlenül szüksége van s mely adósságok miatti lefoglalás alól szintén mentesítendő.” E szerint tehát az ingóságoknak végrehajtás alól mentesítése megelőzte volna a földbirtokra: tulajdonkép a lakhelyre vonatkozó mentességeket. Ebből természetesen folyik, hogy a lakhely és földbirtokmentesítése valamely új intézmény az adósok érdekében, a mely a régi amerikai jogban nem gyökeredzik; hogy e törvények-hatálya előtt a lakhelyet és földbirtokot végrehajtásilag eladni lehetett, és ennek korlátozására hozattak az exemption törvények.

És ez okot és fejlődésmenetet adja körülbelől dr. Rudolf Meyer

---

¹⁾ Gróf Andrássy: Jowa állam homestead törvénye: 1990. és 1993. §§. i. d. munka 41 l.

is e mentesítő törvényeknek, bár maga idézi Seymour D. Thompson kommentárját, a mely pedig e törvények keletkezését és fejlődését egész más színben tünteti fel.¹⁾

Előre bocsátván azt, hogy a common law szerint a hitelezőnek nem volt joga az adós földbirtokát eladni, — így folytatja Thompson Meyer úr által is idézett előadását:

„Az első törvény, a mely megtámadta az adós földbirtokjogait I. Eduard, 13. törvényének 18. fejezete. Ez a sheriffnek megadta a jogot, hogy nyert ítélet és végrehajtás után, a hitelezőnek átadja az adós összes ingóit (kivéve az ökröket és az igásállatokat) és földbirtokának felét, hogy azt a hitelező birtokolhassa és használhassa mindaddig, míg járadékából és jövedelméből az adósság teljesen kifizettetett vagy míg az alperesnek joga arra megszűnt. Egy másik ugyanazon évben hozott törvény, a mely kereskedelmi törvény — de Mercatoribus — név alatt ismeretes, előírt egy módot, a mely mellett az adós összes ingatlana (land) elzálogosíthatott; de ennek határa *csakis a kereskedők közt* fennforgó adósságokra korlátoztatott. Ugyanezen jogot biztosítja III. Eduard 27. 9. fejezete, ebben csak a személyre nézve történt módosítás, kinél a felek az adósság elismerése és a fizetési határidő kitűzése végett megjelenni tartoztak. Az előbbi szerint a megjelenés történhetett a polgárság főnökénél; és ezért nevezetett az kereskedelmi törvénynek (statute merchants); a mi az utóbbit illeti, a megjelenés történhetett a vásári felügyelőnél, és ezért vásári törvénynek is nevezetett. — E jog később a királyság összes alattvalóira kiterjesztetett VIII. Henrik 23. 6. fejezetével „a vásári törvény szerint való elismerés“ neve alatt. E törvények feljogosították a hitelezőt, miszerint adósát az illető tisztviselőnél való megjelenésre felhívja, hogy adósságát beismerje és tartozásának kifizetésére határidőt tűzzön. S a midőn a fizetési határidő eljött és az adós nem fizetett, a hitelező jogot nyert arra, hogy az „extent“ czimen ismeretes eljárás mellett az adós földbirtokát birtokba vehesse és mindaddig birtokolja, míg a járadékok, jövedelmek és hasznok a követelést teljesen nem fedezték. De az ezen törvény alá nem eső esetekben a hitelező kényszerítve volt arra, hogy követelésére a törvény rendes útján ítéletet kapjon és a végrehajtást csakis az adós ingóira kaphatta és csak

¹⁾ Dr. Rudolf Meyer : Heimstätten 464 l.

az ingóságok elégtelensége esetében, a mint láttuk, a földbirtok felére.“

„Más törvények a hitelezőt feljogosították, hogy a *capias ad satisfaciendum* irat mellett az adóست letartóztathassa és mindaddig fogva tarthassa, míg az adósság ki nem fizetett. Így észlelhettük azt a sajátságos látványosságot, hogy míg a köztörvény, feudális politikai okokból, a honi föld birtoklásában a nőt és gyermeket védte, a férj és apa teste örökön a fogházban szenvedhetett. *Későbbi törvények úgy Angliában mint az Egyesült-Államokban különféle megszorítások mellett az adós egész földbirtokát kitették a végrehajtásnak. És ez volt a törvényes álláspont a mai korig, a midőn vagy törvények vagy alkotmányszabályok, vagy együttesen mindkettő a család feje birtokában levő lakhelyet (homestead) a legtöbb államban a kényszereladástól mentesnek jelentették ki.*“¹⁾

Tehát az idézett kommentár szerint a korlátlan birtokárverés az exemption törvények előtt sem létezett Amerikában. Sőt erős a gyanunk, bár annak alaposságaért kezességet vállalni nem akarunk, hogy birtokárverések általában nem léteztek, hanem a végrehajtás a földbirtok haszonélvezetére szorítkozott ép úgy, mint nálunk, mikor még az ősiség uralkodott.

A fejlődést mi magunknak e kommentár után indulva körülbelől így képzeljük. A végrehajtási jog a földbirtok felének haszonélvezeti jogára szorítkozott, később kiterjedt az egész földbirtok haszonélvezetére némi korlátozásokkal. Végre uralkodóvá lett az elv, hogy a földbirtok végrehajtásilag eladható, kivéve a család lakhelyét: az otthont, a melynek úgy állaga mint jövedelmei úgy a foglalástól, vagyis zárlattól, valamint a végrehajtási eladástól mentesek.

E vélekedésünk ellen nem szól az sem, hogy az első ilyenmő törvény Texasban a földbirtokosok és a letelepedni akaró eladóso-dottak védelmére alkottatott. A praktikus amerikai a tulajdonjog, mint pusztá czim iránt, nem viselkedett bizonynyal valami nagy előszeretettel és nem tudott avval a büszke gondolattal megtegni, hogy földbirtokának tulajdona ugyan az övé, hanem annak haszná a hitelezőé. És így könnyen történhetett az a reform, hogy a hite-

¹⁾ Thompson. A Treatise on Homestead and Exemption Laws. St. Louis 1878. 4. §. Az aláhuzott sorokat Meyer úr a fordításból kihagyja.

lezőnek nemcsak a hasonélvezetre adatott jog, hanem magára a tulajdonra is. A hitelező jogot nyert a birtok eladhatására; de csak annyiban, a mennyiben az nem érintette a család lakhelyét és az azt környező meghatározott területű földbirtokot. E lakhelytől és hozzá tartozó földterületről azonban nemcsak a végrehajtási árverés tagadtatott meg a jövőre, hanem felmentetett még azon foglalás alól is, melynek eddiglen kitéve volt: a hasonélvezeti jog nem volt lefoglalható. A mentes terület ily módon a népszám szaporodásával és a művelődés haladásával apasztatott. Mig a mentes terület az 1839-iki évi texasi törvényben 350 acreban állapittatott meg, mivel akkor a népszám mintegy 65,000-re ment, addig az 1882-iki törvény a mentes területet 200 acre-ra szorította, a mikor már a népszám tetemesen gyarapodott. Texasnak népessége tett 1880-ban 1.591,749-et. Még ekkor is egy kilométerre csak 2.2 ember esett. Terület tehát volt elegendő és a minimumot meglehetősen nagyságban lehetett kimérni. Némely államban ugyanazonos volt a fejlődés, mint ezt Texasra láttuk. Más államokban az átmenet a régi rendről, a midőn csakis az ingatlan hasznát lehetett lefoglalni, az új rendre, a midőn az ingatlan tulajdona is végrehajtás alá esett, valószínűleg nem így történt. A műveltebb államokban az új rend a régi rendet talán minden átmenet nélkül vagy csak csekély, alig érezhető, az emberek emlékében el is mosódott átmenettel váltotta fel. — És ha feltevésünkben nem csalódunk, akkor ezt a törvényhozást igen bölcsnek kell tartanunk, mert a régít összekapcsolta az újjal; egyengette a tért a haladásra, egy jobb rend létesítésére.

Ha a történeti alakulás körül tévedésben volnánk is, s a törvények meghozatala nem is esett volna meg akkép, mint azt mi gondoljuk, annyi a kommentárból bizonyos, hogy az ingatlanokra a korlátlan áverési jog az exemption törvények előtt sem létezett. Ekkor is áll az, hogy ezek a törvények nem valami új intézményt alapítottak meg, hogy azok nem valamely új gazdasági elmélet folyományai, hanem folytatásai a már fennállott korlátolásoknak. Az irányt csak akkor volnánk képes teljesen megítélni, ha tudós kommentátorunk szíves lett volna meg is mondani, hogy melyek voltak azon korlátok, a melyek az ingatlanok végrehajtása körül, a a mentesítő törvények meghozatala előtt, léteztek. Ekkor vált volna azután teljesen világossá, hogy e törvények a korlátokat szaporították avagy apasztották-e?

A mentesítő törvényekben tehát részünkről nem új intézményt, hanem jogi fejlődést látunk. Maradványa a feudális kornak és nézeteknek a földbirtok körül. Hogy Amerikában megmaradtak, sőt, hogy ott bizonyos szeretettel és lelkesültséggel ápolják őket, annak magyarázatát részünkről abban találjuk, hogy némi jogorvoslatot adnak ama lelketlen törvény ellenében, a mely a nő vagyoniát, szerzeményét teljesen a férj vagyonának veszi, annak korlátlan rendelkezése alá bocsájtja. A férj gondolatlansága, tékozlása által nem csak a maga vagyoniát, hanem neje vagyoniát is elverheti, elpocsékolhatja. Ezt akadályozzák a homestead és exemption törvények.

E törvények a nő vagyoni jogai érdekében alkotvák. És hogy minél néptelenebb a vidék, annál nagyobb a homestead, annál nagyobb a gondoskodás a nő vagyoni függetlensége körül, ezt a tényt annak is volnánk hajlandók tulajdonítani, hogy az amerikai nő nem szeret farmerné lenni, nem szeret lakatlan, kietlen vidékekre férjhez menni. Minél több kedvezményt kell tehát adni a nőnek, hogy a pusztaságok megteljenek, benépesedjenek.

A homestead nem valamely családvagyon-európai fogalmak szerint, hanem egyszerű családi tűzhely, melynek árverezését nem azért korlátozza a törvény, hogy „a család fényét“ fenntartsa, azt örök birtokká tegye, hanem azért, mert a tűzhely alapítója tartási kötelezettségekkel bír. A tűzhely mentességét csak a családfő igényelheti, kinek tartási kötelezettségei vannak. A családfő elhunytával, ha özvegy avagy kiskorúak nem maradtak, a mentesség megszűnik és a homestead : a családi hajlék is szavatol az elhunyt minden adósságaiért. És e családi hajlékra nincs joga azon özvegynek, ki férjét kényszer nélkül elhagyta. Érdekes lesz erre nézve egy texasi ítéletre hivatkoznunk, a mennyiben ez némileg fényt is derít a homestead intézményre. „Ha általában létezik, kevés ország van olyan,“ szól az ítéleti indok „a melyben a törvény a nő jogait oly gondnal őrizi, mint nálunk; de ezek nem mennek oly messze, hogy őt állásával járó minden felelősség alól felmentsék és részére fenntartsák mind azon védelmeket és jogosítványokat, a melyeket igényelhet, ha női kötelezettségeinek eleget tesz. A házasság, törvényeink szerint, a kölcsönös kötelezettségen alapszik; és a kötelezettségek e kölcsönössége teljesen figyelmen kívül hagyatnék, ha megengedtetnék neki, hogy önfejlésből, minden helyes ok nélkül évekre elmulasztja kötelezségeinek teljesítését. Ily körülmények közt, az el-

hagyott és elhanyagolt férj halála után, neki jogot adni arra, *hogy a hitelezők vagy gyermekei ellenében a könnyelműen elhagyott lakhelyet igényelhesse, absurdum volna, a melyet a törvény nem szentesíthet!*¹⁾“

A most idézett ítéletről is világos, hogy a homestead a nő vagyoni jogai érdekében van. Ezt a vagyont akarja óvni a férj pazarlása, könnyelműsége vagy balszerencséje ellen. De a mentesség megszűnik, a mint erről lemond az, a kinek érdekében az alkottatott. A legtöbb állam törvényei rendelik, hogy a lakhely a nő beleegyezésével, jelzáloggal terhelhető. A mentesség azonban igénybe nem vehető a lakhely vételára és oly adósságok ellenében, a melyek a lakhelyre tett beruházásokból eredtek és a mentesség megszűnik a közdókkal szemben. A homestead mentességét azonban családokra sem lehet felhasználni. Amerikai kereskedők próbálták azt, hogy bukásukat érezve, efféle mentes telkeket vásároltak és ezt a hitelezők elől elvonni akarták. De a bírák ez esetben az ilyeneket is bevonták a csódtömegbe.

Az amerikai bíró, ki oly fennen dicsérte hazájának a nők érdekében hozott törvényeit, bizonyynyal nem ismerte hazánk törvényeit. Nálunk a nők érdekében, nincs homestead; dem nem is létezik oly törvény, a mely a nő vagyonát, a nő keresményét a férj vagyonának, keresményének deklarálná. A mi törvényeink szerint a nő vagyona és keresménye felett teljesen szabadon és korlátlanul rendelkezik. A nő vagyona, keresete és szerzeménye a férj adósságaiért le nem foglalható. A hozományi ingók, a mennyiben azok természetben léteznek, a nő által a hitelezők ellenében követelhetők. A hozományi készpénzre nézve, a mely a nő által a férjnek kezelésére adatott, csőd esetekben, a nő előbb az egyéb hitelezőkkel szemben elsőbbségi joggal bír, most ugyanazon jogokkal bír mint a többi hitelezők. A nőnek joga van hozományát a férj ingatlanaira bekebelezéssel biztosítani. A nő, a mennyiben nemnemesekről van szó, férjével közszerző. A házasság alatt szerzett vagyon fele a nőé, és ez a nőnek, illetve örököseinek a házasság felbontásával kiadandó. — Hozzájárulnak ehez az özvegyi jog, a nő öröklési joga. Mind oly tényezők ezek, a melyek valamely homesteadet a nő érdekében teljesen feleslegessé tesznek. — Nálunk az nem történhetik,

¹⁾ Thompson. id. munka. 74. §.

hogy a férj a nő vagyonát, ennek beleegyezése nélkül, elpocsékolhassa, elverhesse akár mert könnyelmű és tékozló, akár mert igen merész vállalkozó. Nem történhetik az sem, hogy a gazdag polgár özvegye szegényen, elhagyatottan maradjon vissza. A mit férj és nő a házasság alatt szereznek, az közös.

Arra kívánunk még csak reflektálni, a mit gróf Andrássy az amerikai törvények indokául felhozott. Ez indok szerint „a földbirtok bizonyos terjedelme is szerszámnak volna tekintendő, a melyre a földművelőnek okvetlenül szüksége van,” természetesen munkajelének értékesítése céljából. Tudjuk, hogy hazánkban bizonyos nemű ingók a végrehajtástól mentesek humanitási és a munkaerő értékesíthetése szempontjából. Ha a mesterembernek legszükségesebb szerszámjai le nem foglalhatók, miért ne volna a foglalás alól mentesíthető a földbirtok bizonyos része? — A földbirtok és a mesterember szerszáma közt lényeges a különbség. A földbirtok első sorban nem szerszám, munkaeszköz, nem ugyanazonos a kalapáccsal, a fejszével, a melyet a munkaerő a termelésnél annak hatályosabbá tételére felhasznál, a mely tehát a munkásnak csekély kis tőkéjét képezi. — A földbirtok rendeltetése nem az, hogy segélyével a munka hatályosabbá tétessék, és ezért nem szerszám vagy munkaeszköz, hanem feladata, hogy az embereknek élelmet és az iparos termelésre anyagot szolgáltatson. Már pedig azt tudjuk, hogy nálunk a föld magától nem terem meg sem élelmi czikkeket, sem iparos termelésre felhasználható anyagokat. Szükséges, hogy a föld ezek megtermésére munkaerő és tőke által, a melyben szerszámok is szerepelnek: az eke, az ásó, a kapa, kényszerítettessék. A földnek, hogy rendeltetésének megfeleljen, nemcsak munkaerőre, hanem egyszersmind tőkére is van szüksége. A földbirtok tehát nem szolgálhat szerszámmul, hanem igen is alkalmat ad a munkaerő értékesítésére. És a szerszám és a földbirtok közt az a lényeges különbség, hogy míg az előbbinek használata vagy nem használata társadalmi és gazdasági célból majdnem teljesen közömbös, addig a földbirtoknak míveletlen állapotban, parlagon hagyása egyáltalán nem közömbös még mi nálunk sem, mert nekünk annak termésére, élelmezési szempontból, okvetlenül szükségünk van. Lemondhatunk a szerszám használatáról, de nem mondhatunk le a földbirtok használatáról. Sőt közgazdasági és társadalmi érdekekben még a földnek rossz, csekély mérvű kihasználását sem engedhetjük meg, mert az élelmi czikkek lététől és bő, elegendő

menyiségben lététől függ nemünk fenntartása és szaporodása. Az emberi nem csak azon arányban állhat fenn s gyarapodhatik, a mely arányban állanak az élelmi cikkek rendelkezésére. Ez szabja meg az emberi nem szaporodásának véghatárát. Ez érdeken nem lehet még egy darabka földet sem a végrehajtás alól mentesíteni, mert egy darabka földet sem hagyhatunk oly ember kezében, ki annak művelésére tunya és rest, vagy a ki annak megművelésére a kellő tökével nem rendelkezik.

XI.

Gróf Széchenyi Imre az „Amerikai Levelekben“ dicsérőleg emlékezik meg az ősiségről s sequestrumról, mint a földbirtokot védő intézményről. Másik értekezésében: „Birtokminimum és Homestead,“ azon eszme látszik keresztül csillogni, mintha a birtokdarabolás, birtokeladósítás, a birtokforgalom: az adás-vevés a francia forradalom eszméinek volna következménye. Csak két tényt kellett volna a nemes grófnak szem előtt tartania, hogy tételei alaptalanságáról teljesen meggyőződjen. Az egyik tény az, hogy az ősiség csak 1848-ban lett eltörölve, a másik az, hogy gróf Széchenyi István a nemesi birtokokra is szükségesnek tartotta a minimumot. Gróf Széchenyi István tehát a földbirtok korlátlan felosztását az ősiség fennállásának daczára, és annak eltörlése mellett hozta szóba. És ha a nemes gróf úr figyelemmel kíséri az ez indítvány körül keletkezett irodalmat, tapasztalhatta volna azt is, hogy a minimum indítvány ellen egyik leghatalmasabb érv volt, hogy ez az ország százados alkotmányát felforgatja.

A birtok feldarabolását, annak eladósítását és forgalmát nem a francia eszmék honosították meg nálunk, uralkodtak ezek, mondanók, ősidektől fogva, fennállottak az ősiség alatt, sőt a birtokfeldarabolás a nemesek közt határozottan kapcsolatos az ősiséggel. Ha az ősiség fennállása alatt aránylag kevesebb birtok került forgalomba, kevesebb, kivált módosabb nemes család pusztult el, ennek okát nem az ősiségben, hanem az akkori gazdasági viszonyokban és a szerzést korlátozó törvényekben kell keresnünk. 1844-ig a nemnemesosztály, melyhez a városi polgár is számítandó, mivel egyénileg a polgár szintén nem volt nemes ember, nemesi földbirtokot örökölni, vagyis tulajdonul nem szerezhethett. Az adás-vevés vagy örökvallás, mint a régi kifejezés tartja, nemesi birtokokra

csakis a nemesek osztályára volt korlátolva. A nemes ember birtokának művelésére vagy semmit, vagy csak igen keveset költött, rendelkezésére állottak az ingyenes munkák, a melyeket a jobbágyoknak kellett teljesíteniök. Előnye azonban nemcsak abban állott, hogy földbirtokának művelésére jóformán mit sem költött, és így földbirtokának hozadékát majdnem ingyen kapta, hanem abban is, hogy a jobbágyok az ingyen munkán kívül még határozott szolgáltatásokkal tartoztak, melyek jövedelmeit nagy mértékben emelték. És földbirtokának nagy jövedelmeivel szemben közterhei alig voltak. Adót a nemes nem fizetett. A francia háborúk megszüntetése óta subsidiumokat sem adott, felkelési és banderium-tartási kötelezettsége csak a papiron volt meg. Személyes kiadásai: a vigasságok, a vendéglátások, a fényes paloták, a pazar és fényes öltözet, nagyok voltak. És ha ezek túlmentek a határon, a birtokos csak úgy elbukott, mint napjainkban. Nem történtek árverések, mint napjainkban, hanem bekövetkeztek az elzálogosítások, az ugynevezett ideiglenes adás-vevések, és a birói végrehajtások vagy zárlatok.

És hogy a nemes urak sok adósságba verték magukat, arra nézve nem kívánunk politikusra hivatkozni, hanem halljuk, mit mond e tekintetben a politikai napi eseményektől távol álló jogász: „A mi takarékos élethez szokott és inkább katonáskodó, mintsem kereskedő őseinknél és szakállas nagyapáinknál igen ritka és kevés nyomaira akadhatunk adósságoknak, és ha megesett is olykor, az adós, jó lélekkel eleget tévén, pörlekedésre alkalmat nem szolgáltatott; innen vagy az, hogy a Magyaroknak régi törvényeik, a tartozásoknak vagy adósságoknak lefizetéseikről, mint a holtak hallgatnak; a család uzsoráskodást pedig csak a zsidókban bélyegzik; de minek utánna a későbbi időkben egyrésről az a szűkmarku takarékoság költséges és tékozló fényűzéssé, másrésről pedig a felebaráti szeretet, az aranynak átkozott, kielégíthetetlen éhségévé változott, *semmi dolog gyakortabb nem zaklatja, a mi Biráinkat és Törvényszékeinket, mint az adósságok; az uzsorásokat pedig az ismételt kemény törvények sem zabolázathatják meg.*“¹⁾

Az ősiség csak abban volt hasznos, vagy ha úgy tetszik káros, hogy az uzsorát mozdította elő. Sok más író mellőzve, ismét

---

¹⁾ Czövek István. Kelemen. Magyar hazai polgári magános törvényről irt tanítások. Pest, 1822.

csak a politikai élettől távol álló jogászra hivatkozunk. „Valljuk meg minden himezés nélkül,” — mond Fogarassy János,¹⁾ — „hogymár a törvényes nagy kamat mellett is,²⁾ milyen nagy kamat egy jól rendezett országában sincs, és minden tiltó, büntető törvényeink ellenére is van-e száz közt egy birtokos nemes, a ki törvényes kamatra gazdasági javítása végett is pénzt kapna, mikor akarna? még pedig akárhonnán, akár bel-, akár külföldiektől? És miért? — Mert az ösiség áll ellent. És mégis nálunk már törvényesen is a legnagyobb kamatláb vagyon, földbirtokra még ezzel is fölötte ritkán kap valaki csak valamicskét is, a honnan csak vesztegetők vehetnek fel pénzt kölcsön, a legszebb része pedig az országnak, kivált a kisebb birtokok, műveletlenül hevernek, s milliókat veszít csak évenként is az egész? — A tőkepénzes másként ki nem meri adni pénzét, hanem iszonyu uzsoráskodás mellett, mert így a nyereség csábja még a bizonytalanságra is vetemíti.“

És a nemes földbirtokos kamatokban rendszerint 12°%, 15°%, 20°%, sőt többet is fizetett, és ily roppant kamatra is csak ritkán kapott pénzt.³⁾ És a jobbágy? E szerencsétlen, kit a törvény különösen pártfogolt, ez sokszor 200°%-ot is fizetett.⁴⁾

De azon család- és birtokmegtartó erőt, melyet a nemes gróf ur tulajdonit az ösiségnek, nemcsak Széchenyi István és az ő nyomdokain induló magyar államférfiak és közgazdák tagadták meg az ösiségtől, hanem már megtagadták ezt a 17-ik század végén élt törvényhozóink is.

„Tapasztalván a Főurak, hogy régi hatalmas nemzetségek is lassan elgyengülnek“ — mond Frank Ignác⁵⁾ — és ennek okát a *többszörös osztozásban, részint az oktalan pazarlásban* találván, mind a kettőnek elejét venni kívánták; és e végett a fejedelmek példájára úgy intézkedtek, hogy bizonyos javak a *köztörvény* alól kivéve *osztály nélkül* mindig csak egy örökös kezébe jussanak, és hogy azokat soha sem elidegeníteni, sem szertelenül terhelni ne lehessen. *Más országokban* ez régiebb szokás volt: és ugyanott keletkezett az efféle örökségek neve (perputum) *fidei commissum*; mely szó a ró-

¹⁾ Athenaeum, 1839. II. félév, 39. sz.

²⁾ A törvényes kamat 6% volt.

³⁾ Wildner. Reflexionen über die Wirkung der neuen Creditgesetze in Ungarn 1841. 8 l.

⁴⁾ Urbéri terhek megváltása 1842.

⁵⁾ A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845: I. R. 461 l.

mai törvényből származik, de ottan mást jelent. Nálunk ezen intézkedés befogadtatott 1688-ban, akkor csak a Mágánások részére, de 1723-ban, a többi nemesekre is kiterjesztetett.“

Ebből az idézetből, melyet más régibb és újabb jogászok tanúságával támogathatunk, ¹⁾ is világos lesz az, hogy a földbirtok-feldarabolás és terhelés nem holmi francia forradalmi eszmék folyománya; hanem uralkodott már nálunk oly időben, a midőn a francia forradalmi eszméknek még csak híre sem volt. De ez bizonyítja továbbá azt is, hogy egy századdal a francia forradalom előtt törvényhozásunk a földbirtok e folyamatának megakadályozásán törekedett az idegen hitbizományi rendszer meghonosítása által.

Hogy a törvényhozás célját tévesztett, ez kétségtelen. Daczára annak, hogy minden mágnásnak és nemesnek adatott jog hitbizomány alkotására, több mint másfél század alatt (1687—1847-ig) hazánkban csak mintegy tíz hitbizományi birtok lett alapítva. ²⁾

És hogy a hitbizományi rendszer nálunk lábra nem kapott, hajlandók vagyunk annak tulajdonítani, hogy az magyar szellemmel, a melyben a jogegyenlőség oly mélyen be volt vésve, a százados szokásokkal homlokegyenest ellenkezett és tulajdonitjuk annak is, hogy a hitbizományokat megalapító törvény világosan kikötötte, hogy a hitbizomány alapítása a szerzett jogokra sérelmes nem lehet. És e szerzett jogok közé bizonynyal nemcsak a hitelezők jogait kell vennünk, hanem az ősiséget is. Az ősi birtokot hitbizományyá átalakítani nem lehetett, mert ez sérelmes lett volna a család, a nemzetség vagy más szóval az osztályos atyafiak jogaira. — Hitbizományi javakká a törvény értelmében csak szerzeményi javak alakíttathattak, mert ezek állottak a tulajdonos teljes és szabad rendelkezése alatt; ezek felett intézkedhetett élők közt teljesen korlátlanul, halálesetre pedig csak annyiban volt megszorítva, a mennyiben a szerzeményi javakból az ősieken beállott fogyatko-

¹⁾ Csak Czövek Kelemen munkájából idézzük meg a következőt: „Látták tudniillik nagyapáink és azoknak az apjuk, hogy másutt a nagy familiák fényességeikben és méltóságaikban állandóan megmaradnak, a miéink ellenben a sok osztozkodás által csendesen alább szállanak és végre homályba borulván, elenyésznek. A Hitrebizott jószágok elintézéseiknek szokását tehát, mely a külső Nemzeteknél már oly régtől fogva szép előmenetellel szokásban volt, a mi Magyarjaink maguk is bevették, stb.“

²⁾ Zalay Alajos. Néhány szó az ősiség sat. Pest, 1847. 70 l.

zás kipótolandó volt és a mennyiben, ha az ősiek a kiskoru gyermekek eltartására és nevelésére elégtelenek voltak, vagy ha ősiek általában nem léteztek, a kiskoru gyermekek nevelésére és tartására azokból egy részt kihatítani kellett.

Röviden kívánunk csak megemlékezni azon korlátokról, a melyek a birtokokra nézve az ősiség alatt fennállottak. A földbirtok tulajdona a koronáé. A földesur tulajdonkép csak haszonélvező. A földbirtok haszonélvezete visszaszáll a koronára, magvaszakadás és hűtlenség esetén. Ennyiben a mi birtokjogunk teljesen ugyanazonos a hűbéri joggal. Az eltérés abban van, hogy míg a hűbéri jog szerint az említett hűbéruri jogoknál fogva a birtokot a családnak csak egy tagja birhatta és azt a hűbérur beleegyezése nélkül sem elidegeníteni, sem megterhelni nem volt szabad: addig nálunk a korona joga sem a birlálás, sem az elidegenítés, sem a terhelés körül akadályokat nem képezett, annyira nem, hogy például, ha az adomány pusztán csak a férfiágra szólt is, és így az adománylevél értelmében a birtokot csak a férfiág birhatta, az első szerzőnek mégis jogában állott akkép intézkedni, hogy azt a férfi- és nő-ág egyenlően birja. Természetes, hogy ez intézkedés a korona jogára annyiban nem volt befolyással, a mennyiben az említett esetben a férfiág kihaltával az adomány a koronára visszaszállt. Így az elidegenítések sem lehettek sérelmesek a korona jogaira, és az adományos magvaszakadttával a korona a birtokot visszavehette, de az elzálogosításokat a korona is tartozott respectálni, vagyis tartozott a birtokon fekvő terheket megfizetni. Némi korlátozás állott fenn az utolsó birtokosra tiszta vagy ingyenes adományok esetében.

Azon korlátokon kívül, a melyet a földbirtokra a közjogi intézmény : a korona tulajdonjoga képezett, mint korlát szerepelt a magánjogi intézmény : az ősiség. Ennek értelmében az ősi vagyon a nemzetség tulajdonát képezte. Ennek következményeként az ősit sem élők közt, sem halál esetre elidegeníteni, sem megterhelni nem volt szabad.

Az alapelv azonos az európai nyugoti államokban divott hűbér-fogalmakkal és ezzel kapcsolatos, ebből kifejlődött magánjogi vagy más szóval hitbizományi rendszerrel. A hitbizományi rendszer szerint a birtok a családé, a birláló azonban egy. Az ősiség szerint is a családé vagy nemzetségé a birtok ; de míg ott a birláló egy : a család feje, addig az ősiségi rendszerben a birtokot az egész

család birja. Az ősiségi rendszerben a család megtarthatja a birtokot osztatlan állapotban, a midőn azonban a jövedelem az egész családné, nem pedig a családnak csak egy tagjáé, vagy a család megosztódik. És ez osztályban — a mennyiben ősiekről van szó — uralkodik az alapelv, hogy a gyermekek fejenként, az unokák törzsenként osztozkodnak az elhunyt vagyonában. Az unokák a maguk részén megint egyenlően osztozkodnak. Fegyvert és hadi-készületet a fiuk kapják. Az apai házat a legkisebb fiu örökli; de a férfi-testvéreknek a közösből ugyanoly ház és telek adandó. Ha ez nem tellenék és az apai ház megosztható nem volna, annak értéke esik osztály alá. — Az osztályba beszámítandók, a mit a gyermek még apja életében kikapott. Az ősiség szerint tehát divik az egyenlő osztály. És az osztály egyenlősége divik nemcsak a leszármazókra, hanem a távolabbi örökösökre is.

Az ősi vagyonra már több ízben említettük, hogy a felől végintézetet tenni nem lehet. Az ősi vagyon felől a végintézkedést az osztályos atyafiak bármelyike megtámadhatja. Az osztályos atyafiak alatt nem értendők pusztán az örökhagyó gyermekei, hanem annak minden vele vér- és jogközösségben lévő rokona. Még a legtávolabbi rokon is jogot tarthatott az örökségre és ezzel kapcsolatos osztályra, ha az örökösödés rende szerint a sor reá került. Még a legtávolabbi rokonnal vagy a rokonok egész seregével szemben sem élhetett az örökhagyó, akár örökösödést, akár osztályt korlátozó végrendelkezéssel, mert a megosztott ősi örökség a nemzetség tulajdona volt is, maradt is; és a gazdálkodás (a használás) rendjén kívül a jószágban semmiféle változás nem történt. Magok az osztozó atyafiak a felosztott egész örökségre nézve úgy maradtak, mint voltak, a tulajdonos nemzetség tagjai, tehát az egésznek társurái; és csak ha meghalnak, lesznek utánnok majd mások, a kikre az örökség majd átszáll, mivel ezek is az első szerzőtől származnak, vagy attól, a ki az első szerzővel egyenlő igazságot nyert.“¹⁾

Természetes, hogy az ily törvény folytán roppant mód elapóztatott a birtok és történhetett az, hogy „Nemes-Magasiban, Vasmegyében a kemenesi erdőnek a birtokos helységek közt történt felosztása után következett tagosztálykor az egész határ, mely ösz-

¹⁾ Frank. id. m. I. r. 503.

szesen 4,384 holdat tesz, 336 közbirtokos közt osztatott fel, kik közül egyetlen egy van, kinek birtoka 200 holdat meghalad, 100 holdat vagy azon felül birnak hatan, 50 holdtól 100-ig szintén hatan, 20—50-ig negyvenen, 10—20-ig negyvenen, 10 holdon alul pedig birnak 242-en. Fehérben, Czeczén, Sz.-Iványon, de különösen Tinódon annyira elterjedtek a földelaprózások, miszerint vannak — nem a beltelkekben, hol igen gyakoriak — de kint a távolabb fekvő dűlőkben 10, 30, 20, sőt 10 — mondd tíz négyszögölnyi birtokrészek, melyeket birtokosaik, ha lehetséges, művelés alatt tartanak s ez eset a *volt nemesi birtok közt van.* De másrészt tagadhatatlan tény az, hogy e nagy birtok-elaprózásokkal kapcsolatos volt a családi összetartozandóság, a családi kapocs érzete is. És az az élénk és nagy hazafiság forrását, a mely a magyar kebelében él és a mely e kis nemzetet itt Európa közepén annyi ellenséges elemek közt, annyi vész és vihar daczára, fenn és megtartani volt képes, nem kell-e nagy részben ama családias érzelmeknek felrótnunk, a melyet az örökösödés rende is táplált?

Igaz! szegény, nyomorult volt ez a kis nemesség; az élet kellemeit és élvezet alig ismerte; de magát ép úgy érezte „a szent korona tagjának,” mint hazánk legnagyobb földbirtokosa és élénken érezte a kötelességeket, a melylyel a haza és a nemzet iránt tartozik. Nevelésének volt hibája, ha még magát a viszonyok változásával is beleképzelte ama régi korba, midőn az érdemeket csak a kardforgatás, a harczok zaja adta, ha a munkát, a becsületes munkát szegyennek tartotta, és inkább koplalt, éhezett, nyomorgott, semmint magát annak a szegyennek kitegye, hogy ősei földjének művelésén kívül más munkához is lásson. Egyenlőnek érezte és tudta magát a mágnással, a közép nemessel, és látta, hogy ezek nem dolgoznak, ő is restellette a munkát, restellette a napszámbajárást, az iparos foglalkozást; hanem töltötte üres idejét úgy, mint a vele egyenrangúak, vadászattal, agarászattal vagy unalommal. Rabja volt az előítéleteknek s ez volt bűne.

Az ősiség — ezzel már tisztában lehetünk — még nagyobb mértékben mozdította elő a földbirtok-feldarabolást, mint örökösödésünk mostani rendje, mely az ősiség megszűntével, a köteles rész intézményét honosította meg. Mostani örökösödési rendünk szerint az örökhagyó birtokát, ha úgy akarja, együtt tarthatja, csak gondoskodnia kell arról, hogy a köteles részre jogositottak rövidséget

ne szenvedjenek. Az ősi birtokot osztály alá kellett bocsátani, ha csak az érdekeltek a közös használatban meg nem egyeztek. Az ősiség azon alapelve, hogy a vagyon a családé, örökösödés esetében mindenkor nagy hatású volt.

Az élők közt való elidegenítésben sem mellőztetett az alapelv, de már nem emelkedett annyira érvényre, mint ezt a halálesetre való elidegenítésben láttuk. A nemzetség beleegyezése nélkül, a régi magyar törvény szerint, az ingatlant elidegeníteni nem lehetett. Ennek kifolyása az atyafiak és szomszédok elővásárlási joga és a birtokos azon kötelezettsége, hogy az atyafiakat és szomszédokat e jog gyakorlására felhívja. És ez elővásárlási jog és megintési kötelezettség tette jó részben bizonytalanná az örökvallást, és okozta nem az elidegenítés mellőzését, hanem azt, hogy ez oly ár mellett történt, a mely a birtok értékének egyáltalán meg nem felelt. Mert ha a megintett a kitűzött határidőre nem jelentkezett és a vételárt le nem tette, sérelemről nem panaszkodhatott és ez alapon az elidegenítés érvénytelenítését nem kérhette.

Az elidegenítésre vonatkozólag az a szabály állott fenn, hogy ha az minden ok nélkül történt, érvényteleníthető volt; de ha az elidegenítés vagy örökvallás szükségből vagy a bíró által is helyesnek elismert okokból eredt, az érvényben maradt. Az érvénytelenítés azonban — és ezt kívánjuk kiemelni — csak a jószág visszaváltására, vagyis annak a fizetett vételár és a történt beruházások megtérítése mellett való visszavételére adott jogot. Az eladó részéről a rokonokon ejtett sérelem csakis úgy hozathatott helyre, ha a vevő teljes kárpótlást kapott.

De az örökvallásnál sokkal inkább divatozott az elzálogosítás — vagy a mint ezt jogászaink nevezni szokták — az ideiglenes adás-vevés. Annyival volt ez ügylet előnyösebb, mert kevesebb formalitásokkal volt összekötve és végeredményben mégis azt okozta, hogy a birtok a hitelező vagy ideiglenes vevő kezén maradt. Mert a kiváltás attól függött, hogy az illető jogosított erre képes is legyen.

Hogy az ősiség áthághatlan akadályt nem képezett a birtok elidegenítésében, és a birtokforgalmat korlátozta ugyan, de meg nem semmisítette, az e rövid vázlatból is, a melyet az ősiségről adtunk, teljesen világos. A szükségben az ősi birtokot egyáltalán el lehetett idegeníteni, meg volt ez engedve helyes okokból is, például beruházási célokra, más birtoknak jobb felszerelésére. És ezekben

rejlik, a mai szabad forgalomban is, a legtöbb jószágelidegenítés. Vagy végszükség kényszeríti a birtokost a birtokától való megváltásra vagy a józan okosság.

A pazarlásból vagy rossz akaratból származott elidegenítést sem akadályozhatta meg az ösiség. Mert az emberek találtak módot ennek kijátszására. „Először, mint láttuk.” — mond Fogarassy az idézett helyen — „sokkal több summát irnak a kötlevéibe, mint a vételár; a vevő többnyire vagy pénzes, vagy gazdagabb birtokos és nagy ur lévén, úgy megterheli épületekkel a vett jószágot, hogy azt többé a tulajdonos család soha ki nem válthatja. *Ritka helység, a hol a nagybirtokos a kisebbek birtokának nagy részét már magához nem vette volna, s ezek ismervén a magyar törvény által pártolt ösiséget, minden épületeket, melyekre saját jószágaik mellett is szükségük van, a vett jószágra tétetnek s így a kisbirtokosnak lehetetlenné teszik a kiváltást, mert módjuk nincs, hogy a bele és reá tett építések is kifizethessék vagy ha van is módjuk, inkább új jószágot vesznek, mint olyan ösit, melynek jövedelme talán az épület fenn tarthatására is kevés.*“

Az ösiség uralma alatt, úgy mint napjainkban, a birtok fenn tartó elem nem az intézményben, hanem a birtokos egyéniségében: szorgalmában, takarékoságában, helyes és czélszerű gazdálkodásában rejlett. A birtokos az ösiség alatt úgy elbukott, mint napjainkban, ha életmódjában pazar gazdaságvitelében hanyag avagy könnyelmű volt, avagy nagy csapások érték. Az igaz, hogy a családnak módjában volt a birtok-elidegenítést megakadályozni, illetve az elidegenített birtokot visszaváltani. De ehhez vagyoni tehetség kellett. És ezért ritka eset volt az, midőn egy elszegényedett család ösei birtokát ismét visszakaphatta.

XII.

A felmerült eszmék és javaslatok ismertetését befejeztük. Nem mulasztottuk el azokkal szemben álláspontunkat megjelölni és igyekeztünk, a mennyire tőlünk tellett és a mennyiben a nekünk adott tér engedte, azt indokolni is. A homestead, minimum és hitbizományi javaslatokkal szemben Láng Lajos ur említett két értekezésében ugyanazon álláspontot foglalja el, melyet mi. Széles körű elméleti ismeretekkel fejtette ki az okokat, a melyek miatt ez intéz-

ményeket ellenzi. Fejtegetéseinkben csak támogatni igyekeztünk az általa oly ékes nyelven kifejtett érveket.

Az eredményeket, melyekre tanulmányunk által jutottunk, némileg összegezni kívánjuk.

Elismerjük és teljesen megengedjük azt, hogy vannak társadalmi bajaink, a melyek a földbirtokot különösen érdeklik. Vajjon a földbirtoknak foszlányokra, picziny darabokra való felosztása uralkodik-e nálunk vagy az ellenkező áramlat, ki volna képes megállapítani? Az a tény, hogy a földbirtokos népesség fogyott, s a további tény, hogy a kecskék száma nagy mérvben megapadt, s még a juhok is apadó folyamatot mutatnak és ép a közönségesebb fajú juhok apadtak meg aránytalanul, minket arra a következtetésre bír, hogy az utolsó években nálunk inkább a birtoktömörítés, semmint a birtokfoszladozás emelkedett érvényre. Nem a birtok végtelen parcellizációja képezheti aggodalmaink tárgyát, hanem az ellenkező túlzás: a végtelen összetömörítés. Ez nem zárja ki azt, hogy egyes vidékeken, különösen azokon, a melyeken a nagybirtok van túlsúlyban, a parcellizáció is gyarapodott. És bizonyára a parcellizáció az oly vidékeken is, a melyek népszámgyarapodással dicsekedhetnek is, a szaporodó népesség nem talált foglalkozást az iparban, kereskedelemben és a foglalkozás egyéb nemeiben.

A társadalmi bajok orvoslására azonban nem azon mód vezet, a mely birtokkötöttséget és szabadságot is egyszerre akar érvényre juttatni. Sőt ép ez volna a társadalmi bajok szülő oka. A birtokkötöttség és szabadság azon rendszere, a melyet gróf Andrássy és gróf Széchenyi javaslataiban láttunk, fogná a nálunk ugyis túlsúlyban levő nagy- és uradalmi birtokrendszert még jobban kifejteni. A birtok-eloszthatatlanság eredményezné azt, hogy a vevők nem a munkás osztályokból kerülnének ki, hanem a nagyobb birtokos osztályokból. Vagy ha ezt akadályozni akarnók, törvényileg kellene megállapítani a parasztbirtokra nézve, hogy azt csak paraszt vehesse meg. És hogy ezt meg lehetővé tegyük, akkor gondoskodni kellene arról is, hogy a parasztnak ez módjában is álljon, e célra elegendő tőkével birjanak. A tervezett állambanknak ily célokra is kellene hiteleket adnia. És ha az állam nem adna vagy nem adhatna, a megszorult birtokos kénytelen volna birtokán az értéknek meg nem felelő áron túladni. A kötött birtokra a törvény túlalacsony árakat kényszerítene, míg ép a kötetlen birtokot, a mely

a munkásosztálynak állana rendelkezésre, túl-drágitaná és tenné valódi foszlányokká.

Igy eredményezne e rendszer az egyéniség teljes elnyomása mellett proletariátust és pedig oly proletariátust, a mely sokkal veszélyesebb a külföldinél. Az örökségtől megfosztott gyermekek nem az iparos, a kereskedelmi pályára lépnek; hanem a tudományos pályákat keresnek fel, melyek pedig, hogy ma sem képesek felkenteiknek megfelelő állást biztosítani, a mindennapi tapasztalás bizonyítja. Mig Angliában a parasztságot kiírtó törvények és ezekkel kapcsolatban az uralkodó birtokközltség a módosabb parasztokat bérlökké, iparosokká és gyárosokká, a szegényebbeket pedig gyári munkásokká vagy koldusokká tették, mi nálunk szaporodna ugyan ez osztályokból a munkások és koldusok csapatja, de aligha gyarapodnának a vállalkozók. Az ipar és kereskedelem sem középosztályainkban, sem parasztjainkban nem részesült ama megbecsülésben, a mely a férfihoz, a szabad nemeshez egyedüli illő munkának: a mezőgazdaságot tartotta, ha már a szükség úgy hozta magával, hogy általában dolgozni kell.

És az ipar és kereskedelem kifejlődéséhez nemcsak munkás kezek, nemcsak napszámosok kívántatnak, hanem tőke is és mindenek felett vállalkozási szellem. De vajjon a tőke s vállalkozási szellem oly mérvben vannak-e nálunk kifejlődve, hogy magunkat elhatározhatnók arra, hogy e tőkének és vállalkozási szellemnek a birtokközltség által oltó munkásokat szerezzünk?

Még ha meg volnánk arról győződve, hogy a magyar fajban azon vállalkozási merészség és hajlam, a mely az amerikaiat jellemzi, kifejlődnék, ez esetben és feltétel alatt még szószólói tudnánk lenni a homestead törvénynek. Mert csakugyan alig van valami, a mi a merész spekulációt jobban feléhrszthetné és ingerelhetné a tudatnál, hogy a vagyon egy töredékét tisztességes és becsületes uton és módon meg lehet menteni és azzal ismét új életet kezdeni. Számíthatunk-e erre?

De a nemzet gondolkodásmódjának át kell alakulnia. Ha a magyar nemzet meg akarja állását tartani, a melyet eddig, immár ezred éven által, e haza földjén elfoglalt, akkor tért kell foglalnia minden foglalkozási ágban. Nagyon egyoldalunak tartjuk a nézetet, hogy a nemzetiség már meg van védve, ha a földbirtok magyar ké-

zen van. Akkor lesz az megvédvé, sőt csak akkor fog az terjedni és teljes kifejlődésre jutni, ha sikerül békés uton magába olvasztania az e hazában élő minden népfajokat. És ez csak akkor fog sikerülni, ha minden téren, minden foglalkozási nemben érvényesíti a maga egyéniségét, szellemi fölényét.

Az egyéniség teljes kifejlődésre csak a szabadság mellett juthat, a midőn az egyén tudja és érezi, hogy sorsa, jövője egyedül és kizárólag tőle függ. Rajta áll a haladás, rajta áll a bukás. S részünkről nem vagyunk képesek elhinni azt, hogy a magyar faj, a mely képes volt szellemi túlsulya által, a melyet a mult századokban a harczok mezején tanusított, magát e haza földjén, annyi ellenséges viszonyok közt, fentartani, sőt a többi e honban élő népfajok felett az elsőbbséget megtartani és magának biztosítani, megfelelkezzék most feladatáról és a békés harczban ne tanusítsa szellemi túlsúlyát. Nem vagyunk képesek elhinni azt, hogy ne igyekezzék, ne törekedjék magának minden téren, minden foglalkozási nemben az őt megillető befolyást megszerezni, és magának a fölényt szellemi magas képzettség által biztosítani. Mi nem tudunk hitelt adni annak, hogy a magyarra ne lehessen hatni azzal, hogy neki a haza és nemzete iránt kötelezettségei vannak, a melyek saját anyagi jólétével kapcsolatosak, s semmibe sem vegye, ha neki nyíltan és határozottan megmondjuk és emlékébe hozzuk, hogy miként egykoron főkötelességeihez tartozott a hazát és vele együtt saját birtokát idegen ellenségek ellen megvédeni, ugy most kötelezettségében áll ugyan honvédelem is, de kötelezettségeihez tartozik birtokának védelme, sőt terjesztése a szellem adta fegyverekkel : a józan gondolkodás, a mértékletesség, a tudomány és műveltség által. Mert a hatalmat és a fölényt a mai korban a vagyon és a szellem adja. Hajdan a jó kard volt az, a mely mellett vagyonra és hatalomra lehetett szert tenni; ma a szorgalom, a munka, a magasabb képzettség azok, a melyekkel azok megszerezhetők és megtarthatók.

És ha egyes családok és egyének az új szabadság alatt elbuktak, mivel hiányzott bennök a józan gondolkodás, a helyes gazdasági érzék, azt az egész nemzetre róni és ily felfogást az egész nemzetre ruházni, részünkről hibásnak tartjuk. A multban is buktak családok, tönkre mentek egyesek, támadtak azonban helyettük mások, a kikben ép annyi volt a hazafiség és a nemzeti érzet, mint a régiekben. És hogy a régiék helyett támadhattak újak, azt annak

rójuk fel, hogy a földbirtok nem csak néhány, hanem számos családnak kezén volt. S így volt alkalom és mód az emelkedésre.

És épp mivel meg vagyunk arról győződve, hogy a magyarra oktatás és nevelés által is lehet hatni, mivel bizunk magas szellemi tulajdonságaiban, józan eszében, már nemzeti érdeken sem akarunk lemondani az elért haladásról, a művelődés és műveltség azon fokáról, a melyet elértünk, és ismét visszatérni nem is a régre, hanem oly kötöttségi rendszerre, a mely nálunk nem létezett soha, a mely a magyar szellemmel és felfogással az egyéniségről, a szabadságról és egyenlőségről homlokegyenest ellenkezik. Nem akarunk oly kötöttségi rendszert meghonosítani, a mely teremti ugyan családi birtokot, de felforgatja a családi érzelmet, — gyűlölséget, ellenségeskedést támaszt a család tagjai közt.

Nem kívánjuk e kötöttségi rendszert életbe léptetni a célra, hogy megakassza a népszaporodást vagy támasszon proletárokat és hazánkat kitegye azon szociális bajoknak és veszélyeknek, a melyek eddigelé még népéletünkben jórészen ismeretlenek. Nincs semmi vágyunk arra, hogy a nyomor és inség ellenében mint mentő eszközhöz : szegényadókhoz kelljen folyamodnunk, a melyek csak újabb bajokat, újabb társadalmi hátrányokat és szenvedéseket szülnek.

Nem vagyunk közönyösek a társadalmi bajokkal szemben. De az orvoslást nem a korlátozó törvényektől, hanem magától a társadalomtól várjuk. Sőt követelnők a haladás érdekében a létező hitbizományok megszüntetését, a mennyiben túlnagy területeket foglalnak el. A túlnagy birtokok kisebbitése érdekében követelnők a magyar törvényben uralkodó osztályt. És ez osztály mellőzését csak az esetben engednők meg, ha ezt mezőgazdasági érdekek ellenzik, ha az osztály által a terület annyira kisebbednék, hogy az mezőgazdasági művelésre többé használható nem volna. Nem kívánnók és nem engednők azonban az osztályt úgy állapítani meg, hogy az minden parcellában történjék. Nem vagyunk barátjai a birtokminimumnak, de másrészt ellenei vagyunk a dirib-darabokra való foszladozásoknak és azt akarnók elérni, hogy mindenki birtokát egy tagban bírja.

Nevelés által kívánunk oda hatni, hogy terjedjenek a helyes gazdasági és gazdaságviteli elvek. Terjedjen a munkakedv, a szorgalom, az egyéni önérzet és becsvágy. Mi nem akarunk senkit sem

intézmények által arra kényszeríteni, hogy iparos, kereskedelmi pályára is lépjen; de ébren akarjuk a tudatot tartani mindenkiben, hogy tisztességet, hecsülést, társadalmi állást ezek is adnak, nem csak a földbirtok és a tudományos pályák.

Az okszerűbb és helyesebb mezőgazdaság érdekében követelni fogjuk a társadalomtól és törvényhozástól a földmives-iskolák alapítását. Egyuttal a társadalom és a kormány figyelmébe ajánljuk az iskolakerteket. És szeretnők, ha megvitattatnék és ha helyes, életbe is léptettetnék azon tervünk, a melyet ez igénytelen tanulmány folytán kifejtettünk. Ez által elérni hisszük azt, hogy népünkben terjedne nem csak a munkakedv és értelem, hanem a takarékosági hajlam és rendszeretet.

Sürgetni fogjuk a társadalmat arra, hogy szövetkezzék. Szövetkezzék a célra, hogy tőkét gyűjtsön és oly iparokat és vállalatokat létesítsen, a melyet az egyes a maga erejével, akár az értelem, akár a tőke hiányánál fogva nem létesíthet. A szövetkezés terét, annak különféle ágazatait és módjait fogjuk különösen társadalmunk figyelmébe ajánlani. A szövetkezés által hisszük megóvhatni az egyest azon veszélyektől, a melyeknek az a tőke részéről mai társadalmi rendünkben kitéve van. A szövetkezés, a társulás által hisszük lehetővé tenni azt, hogy a kisbirtok a nagybirtokkal megállja a versenyt és ebből meritse az erőt és az ellenállási képességet arra, hogy a nagybirtok által fel ne szivassék.

PÓLYA JAKAB.

VEGYESEK.

† **Fellner Simon.** A „Nemzetgazdasági Szemle“ folyó évi február havi füzetében egy új munkást vezetett be közgazdasági irodalmunk művelői közé Fellner Simonban, kinek tehetségéhez s szakismeretéhez nagy reményeket fűztünk: s ma már e társunkat gyászolnunk kell. Vele — tartunk tőle — hosszú időre az irodalom oly ágának — a díjszabási szakkérdéseknek — alapos művelője hunyt el, mely irodalmi ág csak nagyon kevesek által műveltetett mi nálunk. Fellner Simon Budapesten 1846. január 23-án született. Atyja tehetős molnármester volt, ki fiát kereskedelmi tanintézetbe adta. A Heller-, Becker- és Rösler-féle intézet tanfolyamait kitünő eredménnyel végezte be. Atyja tehetséges fiában méltó utódot látott virágzó üzlete vezetésére. Ily célból utazásra kelt Fellner, s beutazta egész Németországot, Franciaország egy részét s meglátogatta Párizst. Utazása, mely hat évig tartott, 1869-ben ért véget. Visszatérve, anyjának ösztönzésére, liszt-kereskedést vezetett — rövid ideig, mert az új munkatér után vággyódó világ-tapasztalt ifjút, már 1870-ben a tiszavidéki vasut szolgálatában látjuk, honnan 1871. november havában a m. kir. államvasutakhoz, előnyösebb állásba, lépett át. Itt maradt egész 1881-ig, s fokozatosan előléptetve felügyelői rangot nyert. 1881-ben a közmunka- és közlekedési minisztérium újjászervezésekor, Fellnert a minisztérium tarifa-osztályába hívták be. Szerencsés választás volt, mert Fellner teljes mértékben megfelelt azon feladatnak, mely reá a minisztériumban várakozott. Akkor azon helyes s eredményeiben sikeres szándék vezérelte ugyanis az intéző köröket, hogy az állami befolyást a közgazdaság és a társadalmi érdekek szempontjából intenzívebben érvényesítsék. Fellner lelkes munkása lett ez iránynak; fáradhatatlan

munkás, ki nem tartotta nehéznek szünetlenül dolgozni, hogy teendőinek megfeleljen. Túlfeszített munkásságának alkalmasint része van abban, hogy java férfi korában elhunyt. — Fellnernek, hivatalos teendőin kívül, egyetlen ámbíciója volt a hazai vasutak tarifa-ügyeinek vizsgálása elvi szempontok alapján. Dolgozata, melyet a N. Sz. közöl, az első lépés a célra; ebben számot ad Fellner a dijszabásügy fejleményeiről, s e dolgozat az első, mely ily rendszeres áttekintést nyújt a dijszabásokról. Ő maga nagy súlyt fektetett e műve megjelenésére. Tudta, hogy rövid időn — a budapest-újszönyi vasút megnyitása alkalmából — revízió alá kerülnek a m. kir. államvasutak helyi dijszabásai: tisztába kívánt jönni magával a teendők iránt, a szempontok tekintetében, melyek alapján az új dijszabásokat tekintenie kell. — Utolsó időben számos irodalmi dolgozat tervével foglalkozott, s ha ideje engedi, gyorsan meg is valósítja azokat. — Még élteben jelentek meg tőle a következők: „A magyar vasutak tarifái, tekintettel az osztrák vasuti tarifa-enquète IX. csoportjának tárgyalásaira és javaslataira;“ továbbá „Hajózási vállalataink tarifális viszonyai, különös tekintettel az első cs. kir. szab. dunagőzhajózási társulatra“, mindkettő 1883-ból. — Fontos és megoldásra váró kérdéseket tárgyalnak e dolgozatok: sajnosan nélkülözzük őt e kérdések megoldásánál. Munkás életének irodalmi nyomai sokáig megőrzik emlékezetét.

Egyiptom vagyoni állapota a katasztrófák után sem kedvezőtlen, sőt némely tekintetben haladást mutat, a mely körülmény az ország rendkívüli voltát eléggé tanúsítja, 1882. év végén a költségvetés következő volt, összehasonlítva a megelőző évivel:

	1883.	1882.
	Egyiptomi fontokban = 26 frank.	
Összes bevételek	8.804,627	8.746,556
Összes kiadások	8.581,918	8.463,968
Bevételi többlet	222,709	282,588.

Tehát 1883-ban a kiadások közül 120,000 egyipt. fonttal szaporodtak, főkép a szétrongált vasutak építési költsége által, s azért a bevételi többlet mégis alig 60,000-rel apadt. Oly évben, midőn az állami működés három hónapig csaknem teljesen szünetelt, a közpénzeket tetszés szerint pazarolták s az ország legtermékenyebb ré-

szében háboru pusztított, az eredményt meglepőnek kell tartanunk. S hogy az eredmény nemcsak papíron állott így, mutatják az 1883. október végéig számított kimutatások a pénzügyminiszterium részéről. E szerint volt a 10 hó alatt tényleges bevétel 6.281,134 s tényleges kiadás 5.450,394 font. Egyiptom adókéességét tehát még a nagy katasztrófa sem gyöngítette meg, pedig tudva van, hogy Európa legrosszabb anyagi viszonyok közt élő országában is kevésbé terhelhetnek meg az adózók, mint itt. Nálunk például az államadósság kamataiból fejenként átlag 6 forint jut a lakosságra, Egyiptomban körülbelül 12 ft. A különös törvény okát nagyrészt abban találhatjuk, hogy a termékeny föld munkát s fáradságot alig kíván, az éghajlat enyhése miatt rossz termés miatt alig kell aggodni, s hogy továbbá a lakosok nagy részének tudatlansága és fanatizmusa az Európában oly nagy összeget követelő társadalmi viszonyok s gyermeknevelés tekintetében a lehető legkisebb kiadást igényli.

Mivel Egyiptom ipariüzlete igen csekély, a mezőgazdasági termények kivétele igen jó képet nyújt a katasztrófa által okozott változásokról. E végett közöljük az alexandriai kikötő utóbbi öt évi forgalmára vonatkozó adatokat:

	Gyapot Csomag	Buza	Bab A r d e b.	Árpa	Gyapotmag.
1882.	365,492	70,968	598,074	18,967	1.649,333
1881.	436,631	442,679	704,156	62,350	1.997,207
1880.	363,560	946,965	649,219	108,098	2.002,883
1879.	385,988	1.273,546	923,954	132,810	1.729,197
1878.	280,405	67,443	220,163	—	1.029,640
1877.	415,814	854,021	931,970	79,297	1.834,161

A háboru pusztításai daczára tehát jelentékeny hanyatlást csak a gabnaneműek kivitelében találunk s ezt sem annyira a háborunak, mint inkább természeti körülményeknek kell tulajdonítanunk, mivel a gabnatermelés főhelyén, Felső-Egyiptomban, nem volt háboru. Ha tekintetbe vesszük, hogy a gyapot ára lejjebb szállt s a szudáni zavarok miatt az elefántesont- s gummikereskedés is pangott, az 1882-ki összes forgalmi érték (11.150,000 font sterling) az 1881-ivel szemben (13.315,400) alig mutat 10—12% hanyatlást, a mit tudniillik a forradalomnak lehet tulajdonítani. Hozzá kell még ehhez számítanunk Alexandria rommá lételét s a tartós

kolerát, mely a kereskedelmi fogalmat nagyon meggyengítette. A katastrofa ideje különben még nem végződött be. A szudáni lázadás nagy károkat okoz. Szuakimban már két év óta hevernek felhalmozva az árúk s a forgalom igen gyenge.

A javulás másnemű előjelei, hogy a radikális reformokról komolyan gondolkoznak, az európaiak megadóztatása küszöbön van s új csatorna építését tervezik Szueznél, mely ismét több milliót hoz Egyiptomba. Mindezeknél fogva reményelni lehet, hogy e gazdag ország anyagi helyzete, melyet ily nagy katastrofa sem ingathatott meg nagy mértékben, a közel jövőben már egészen virágzóvá lesz.

Spanyolország borforgalma. Spanyolország borkivitele főleg azon időtől datálható, a midőn a fillokszera a szomszédos Franciaország déli departmentjaiban a szőlőket — azt lehetne mondani — majdnem egészen elpusztította. Spanyolország erős, szeszes és édes borait azelőtt is exportálták, főleg az angolok; de tömeges s nagy kivitele e boroknak csak 1877-től kezdődik. Egyáltalában ez állam borkivitele az utolsó évtized alatt megötszörösödött s a folyton nagyobbodó borkivitel után ez ország bortermelői csinos összegeket tettek zsebre a külföldi exportőröktől. Mennyire emelkedett Spanyolország borkivitele, ezt legjobban kitüntetik azok a számbeli adatok, melyek hivatalos forrásból származnak s melyek hitelességéhez kétség alig fér. Spanyolország borkivitele volt:

1861-ben	1.267,879 hektoliter
1862-ben	1.224,928 „
1863-ban	1.202,800 „
1864-ben	1.356,726 „
1865-ben	1.084,455 „
1866-ban	1.119,105 „
1867-ben	1.310,730 „
1868-ban	1.816,879 „
1869-ben	1.857,841 „
1870-ben	1.502,468 „
1871-ben	1.688,551 „
1872-ben	1.961,586 „

E 12 évi időköz alatt tehát ez állam borkivitele 693,707 hektoliterrel, vagyis 55%-el emelkedett, a mi igen jelentékeny emelke-

désnek mondható: de ez emelkedés 1872-nél nem állott meg, sőt inkább ez évtől kezdve még rohamosabban történt: nevezetesen a kivitel volt:

1873-ban	2.643,918 hektoliter
1874-ben	2.108,298 „
1875-ben	2.068,914 „
1876-ban	1.838,611 „
1877-ben	2.234,548 „
1878-ban	2.672,468 „
1879-ben	4.063,011 „
1880-ban	6.079,532 „
1881-ben	6.772,706 „

Vagyis e 9 évi időközben a spanyol borkivitel 4.128,788 hektoliterrel, vagy a mi mindegy: 156 százalékkal emelkedett. Az emelkedés, a mint látjuk, legnagyobb az utolsó három évben, a midőn a filloxerapusztítás a szomszédos Franciaországban a végső határt érte el s a szőlők megsemmisítésével végződött. Ekkor az angolokon s amerikaiakon kívül egy újabb s nagy borvásárlója akadt a spanyoloknak: Franciaország. Hogy e kivitel emelkedése a borok áraira is nagy befolyást gyakorolt, az igen természetes. A borkivitel után a spanyol tengeri hivatalok által jegyzett adatok szerint bevett Spanyolország 1861-ben 81 millió pesetát (= 32.5 millió frt osztr. ért.) 1881-ben pedig már 266 millió pesetát (= 105.7 millió frtot o. é.) A kivitt borokból 1881-ben 6.352,333 hektoliter esik a közönségesebb asztali borokra; 262,474 hl. a Xeres, Pedro, Ximenes és Pajarete borokra és végül 157,899 hl. a Malaga és egyéb finomabb és erősebb borokra. Hogy meddig fog Spanyolország ily nagy kivitelnek örvideni — ezt a filloxera határozza meg, mely már Malagában s Spanyolország egyéb jelesebb borvidékein máris megfészkelte magát, sőt épen Malaga és Zaragossa vidékét megsemmisítéssel fenyegeti.

A hajózási iskolák száma Oroszországban 1882-ben 39-re emelkedett s a tanulók száma 1204 volt. Ez iskolák 74,644 rubelre menő kiadásaiból 50,749-et az államkincstár fedezett. A legrégibb iskola Rigában van s már 38 éve áll fenn, a leglátogatottabb a hainasi, Livland partján. A Fehértenger vidékén 6, a balti-

nál 16, a fekete-tengernél 8, az azowi-tengernél 5, végre a káspi-tengernél s Volgánál 4 ily iskola van. A növendékek közül 60% 17—22 éves, 78% egy évnél tovább volt tengeren s 18% plane öt évnél tovább.

Új tenger alatti táviró Ausztráliában. Nyugot-Ausztrália kormánya concessiót adott Sir Vogel Gyula vállalkozónak, hogy Ausztrália s India között új tengeralatti táviró-vonalokat létesítsen. Egyelőre két huzalt raknak le, az egyik Ceylonban, a másik Singaporeban fog végződni. Jelenleg csak egy ily huzal van Ausztráliában, mely Port Augustánál kezdődve a szárazföldön át Port Darwinig megy s innen Banjowangie-Batavia-Singapore-Penang-Madras irányában halad. E huzalon Sydneytől Indiáig egy szó 8 sh. 3 d.-be kerül. A Vogel által tervezett táviróhuzal a költséget legalább egy shillinggel megkissebbíti, mert rövidebb s mindenütt angol birtokon visz át.

Görögország anyagi állapota az utóbbi években rendkívül gyorsasággal javul. A kormány, mely általában sok gondot fordít a közlekedési eszközökre, mindenütt épített utakat, melyek eddig, a jóniai szigetek kivételével, általában nyomorult állapotban voltak. Eddig csak Athen volt kikötőjével vasut által összekötve, most annyi új vasutat építenek és terveznek, hogy öt év alatt mintegy 386 angol mértföldnyi lesz készen. Egy vonal Athent Larissával köti össze a Citheron hegyen át, egy másik Peloponnesus déli részében lesz. A korinthusi csatorna elkészülése is jelentékenyen hozzá fog járulni az ország felvirágzásához. Már most is érezhető a lendület. 1836-ban az állami adók összege 5 milliót tett, ma közel 30 milliót, holott ez idő óta igen sok csapás érte őket. Legujabban a rózsaoaj s szőlőtenyésztés virágzott fel. Görögország évenként 86 millió gallon bort tenyészt, a miből azonban eddig igen keveset vittek ki, részben az okból, mert a görögök megszokták, hogy bizonyos mézgát vegyítenek vele, mely a bornak idegenekre nézve kellemetlen ízt ad. A fügetermés is emelkedőben van. Messenia tartományban másfél milliónál több értékű füge termett, melyért adóban 130,000 frtot fizettek. Hasonlókép emelkedőben van az olajfater-

melés, bár az utóbbi háboruk alatt sok olajfaligetet kiirtottak. Az ország lakosságának növekvő vagyonosodását jelzi az a körülmény, hogy a múlt évben a bevételért nem kevesebb, mint 7.648,440 frt vámot fizettek.

A vasuti szerencsétlenségek számának apadását bizonyítja be Haggard, a londoni statisztikai folyóirat legutóbbi füzetében. Számítási alapul Anglia legnagyobb 14 vasuti társulatának adatait vette, mely társulatoknál a vasuti utasok biztosítása már régóta életbelépett. Főbb adatai, melyek egész világosan beszélnek a vasuti technika gyors tökélyesbülése mellett, a következők:

Év	A megfutott vasuti mért- földek száma	Az utazóknak fizetve kárpótlás (font sterlingekben)	100,000 mért- földre eső átlag
1868.	60.704,080	272,942	449
1869.	65.696,288	293,996	447
1870.	70.012,660	295,543	421
	196.413,028	862,481	—
1880.	102.164,015	212,746	208
1881.	105.316,137	219,235	208
1882.	110.665,599	223,021	202
	318.145,751	655,002	—

UJ KÖNYVEK.

- Jellinek, G.** Oesterreich-Ungarn und Rumänien in der Donaufrage. 1 frt.
- Leltmaier, V.** Der serbische Strafprozess. 1 frt 50 kr.
- Sax, E.** Das Wesen und die Aufgaben der Nationalökonomie. 1 frt 50 kr.
- Schraut, M.** System der Handelsverträge und der Meistbegünstigung. 1 frt 44 kr.
- Gross, G.** Die Lehre vom Unternehmergewinn. 3 frt.
- Steinmann-Bucher, A.** Die Reform des Consulatwesens aus dem
volkswirtschaftlichen Gesichtspunkte. 2 frt 70 kr.

(Közli Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

ÁPRILIS.

IV. FÜZET.

A VASUTI TARIFÁK REFORMÁLÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

(Harmadik közlemény.)

A kocsirakományokban feladott árukra nézve az osztrák tarifa-enquête javaslata változatlanul elfogadja a német vasutak tarifarendszerét, mely szerint kocsinként 5000 és 10,000 kilogr. mennyiségben feladott bármilyen árucikkek számára két általános kocsirakományi díjszabás (A¹ és B), továbbá 10,000 kilogramm mennyiségben feladott és az osztályozásban külön megnevezett árucikkek részére 3 külön díjszabás, és végül az ezen külön díjszabásokba sorozott, de csak 5000 kilogramm mennyiségben feladott árucikkek számára szintén egy kocsirakományi osztály (A²) van érvényben.

Mint már fentebb bővebben kifejtettük, a magyar és osztrák vasutakon érvényes tarifarendszer szerint az „A“, „B“ és „C“ kocsirakományi osztályok, valamint az 1-ső és 2-ik külön díjszabás szerint csak azon árucikkek díjaztatnak, melyek az áruosztályozásban ezen kocsirakományi osztályokba, illetve külön tarifákba vannak sorozva.

E mellett az „A“ osztálynak alkalmazása kocsinként 5000 és a többi osztályok alkalmazása 10,000 kilogr. mennyiség feladásától tétetvén függővé, az „A“ osztálynak tételei a „B“ és „C“ osztályba, valamint az 1-ső és 2-ik külön díjszabásba sorozott árucikkek után is érvényesíttetnek, ha azok 10,000 kilogrammon aluli, de legalább 5000 kilogramm mennyiségben adatnak fel.

A két rendszer összehasonlításánál a javasolt új tarifaschéma czélzata rögtön feltűnik.

Az „A“ „B“ és „C“ kocsirakományi osztályok elejtése mellett ugyanis két általános díjszabás terveztetvén, eddigelé az I. és II. rendes darabáru-osztályba sorozott árucikkek után, ha azok kocsinként 5000, illetve 10,000 kilogramm mennyiségben adatnak fel, szintén a kocsirakományi osztály díjtételei alkalmaztatnának.

Ezen díjazás, az értékosztályozás elvét teljesen halomra dönti, a mennyiben az, bizonyos mennyiség feladásánál, illetőleg a kocsi hordképességének felerészben vagy egészben való kihasználásánál, a viteldíjakat, tekintet nélkül az árak minőségére és értékére, egyenlően szabja meg.

Igy például 5000 vagy 10,000 kilogramm mennyiségben feladott kávé és fűszerárúk, illat- és gyógyszerek, kézmű- és rövidárúk, selyem-, vászon- és posztóárúk, könyvek és efféle igen értékes cikkek után ugyanazon viteldíjak szedetnének, mint a hasonló mennyiségben feladott vas- és aczélárúk, ásványolajok és efféle csekélyebb értékű cikkek után.

Az általános kocsirakományi osztálynak czélszerűsége és létjogosultsága főleg azzal indokoltatik, hogy ez által a szállító közönség a vasuti kocsik térfogatának és hordképességének lehető kihasználására buzdíttatván, a darabárúknak gyűjtése, illetve a különnemű árucikkeknek egy kocsiba való összerakása, nagy mértékben előmozdítatik.

Megengedve azt, hogy ily általános kocsirakományi osztályok érvényesítésénél a vasuti kocsik a darabárúforgalomban az eddiginél kedvezőbb arányban fognának kihasználtatni, azon kérdés merül fel, vajjon az ebből származó előnyök a közforgalom, a vasutak vagy egyes személyek érdekeinek szolgálnak-e leginkább?

Ezen kérdés megítélésénél első sorban az veendő figyelembe, hogy nagyobb mennyiségű darabárúk főleg csak kifejlődött kereskedéssel és iparral bíró nagyobb helyeken kerülnek feladásra. De még ily helyeken is a legritkább esetekben lesz lehetséges, hogy egyes kereskedők és iparosok az I. és II. darabárú-osztályokba sorozott árucikkekből egyszerre 5000 vagy 10,000 kilogrammot adjanak fel a vasuti állomáson.

A dolog természetében fekszik tehát, hogy a darabárúknak teljes kocsirakományokhoz való gyűjtése legnagyobbbrészt a speditőrök közvetítésével eszközöltetik.

Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy Németországban az új rendszer behozatala óta számtalan magán szállítványozási és gyűjtő üzletek létesítettek, melyek kizárólag a darabárúk gyűjtésével foglalkoznak. Hogy ezen közvetítés mellett a haszonnak oroszlánrésze nem a kereskedő, vagy iparos, hanem a speditour zsebébe esik, ezt alig szükséges bizonyítanunk.

A darabárúk gyűjtésének, illetőleg az általános kocsirakományi osztályoknak hátrányait beható módon illusztrálja *Buek* urnak, közelebb a kölni vasuti tanács elé terjesztett javaslat indokolása.

Ezen javaslat, — mely tulajdonképen egy második darabárú-osztálynak mérsékelt díjtételekkel való felállítását czélozza, indokolásában azonban — valószínűleg a javaslatot tevő akarata ellenére — a rendszerből származó rendkívüli hátrányokból vont következtetések alapján, céljával homlokegyenest ellenkező következtetésekre jut, — a „Mittheilung des Vereins zur Wahrung der gemeinsamen wirthschaftlichen Interessen in Rheinland und Westfalen“ 8. és 9. füzetében kimerítően tárgyalatván, fővonásaiban a következőket tartalmazza:

„Még az új tarifa-rendszer életbeléptetése előtt sok oldalról utalva lett egy második darabárú-osztálynak hiányára és azon bajokra, melyek ezen hiányból származni fognak.

Ezen hiányt a német vasutak tarifa-értekezlete és a forgalmi érdekeltek bizottsága is elismervén, második darabárú-osztályt tartalmazó újabb tarifaschémának felállítását indítványozták. 113 kereskedelmi kamara és gazdasági egyesület közül csak 11 nyilatkozott a díjszabási bizottság ezen javaslata ellen.

A IX. német kereskedelmi gyülekezet tárgyalásai azonban ez ügyet már egész más színben tüntették fel, *a mennyiben a speditió-nál érdekelt körök befolyása időközben túlsúlyra emelkedvén*, azon kérdés iránt megejtett szavazásnál, vajjon a második darabárú-osztály behozatala kívánatos-e? a szavazatok egyenletesen megszoltak.

Ezen körülmény, valamint Poroszországban a vasutak államosításának megkezdése, a fenti cél elérésére irányult törekvéseket háttérbe szorította.

E közben azonban mindinkább kitűnt, hogy az összes darabárúknak egy magasán díjazott darabárú-osztályba való összefoglalása a legtöbb iparágakra bénítólag hatott, és hogy *a 200 mázsnányi küldeményekre igen mérsékelt díjtételekkel felállított gyűjtőosztály inkább csak elméleti értékkel bírván, az a gyakorlati életben beállott hátrányokat csak igen csekély mértékben volt képes enyhíteni.*

Elismertetett továbbá, *hogy az új tarifa-rendszer a nagy piacokat, a nagy üzleteket és a nagy tőkét a kicsinyekkel szemben*

kedvezményezi, és ez által a társadalmi viszonyok alakulására is kedvezőtlenül hat.

Ezen okoknál fogva a fentnevezett egyesület múlt évben egy második darabárú-osztály felállítása érdekében újabb mozgalmat indítván meg, az akkor tartott vasuti értekezleteken megfelelő javaslatot tett, mely el is fogadtatott.

Időközben azonban a vasuti értekezletek helyébe a törvényes alapon nyugvó kölni vasuti tanács lépett, melynél csak tagok tehetvén javaslatot, ezen feladatot az egyesületnek ügyvivő igazgató tagja, Buek ur, vállalta magára.

Hogy javaslatát kellőleg indokolhassa, Buek ur enquête-t hívott be, és ennek eredményét 222 nagyság, fekvés és üzletágra nézve legkülönbözőbb iparczégtől beérkezett jelentésekből állította össze.

Ezen — a szerző által kimerítő észrevételekkel kísért — összeállítás hű képét nyújtja azon károknak, melyek az ipart a második darabárú-osztály hiánya folytán sújtják.

A nevezett 222 ipartelep össztermeléséből 62·5% mint darabárú, és 37·5% mint kocsirakományi árú továbbittatott. A darabárúkból közvetlenül mint darabárú 76·3%, és mint gyűjtőárú 23·7% szállítottatott el. Ezen osszeredményből látható, hogy a darabárú-forgalom sok ipartelepre nézve mily jelentőséggel bír, és hogy *a gyűjtőárú forgalom aránylag mily csekély terjedelemben használtatik ki, illetőleg használható fel.*

Az indokoláshoz csatolt számos táblázatok hű képet nyújtanak az új tarifa-rendszer életbe léptetése folytán a különböző darabárúk viteldijainál előállott felemelésekről, továbbá azon díjakról, melyek a szállítmányozási (Speditiions) és gyűjtő-üzletek által szedtetnek, és végül az árúknak a magas darabárú viteldijak által okozott megdrágításáról.

Ezen felül az egyes jelentést tevőknek a gyűjtőforgalom értékére, illetve hiányaira vonatkozó észrevételei könnyen áttekinthetőleg állítottak össze.

Ezen panaszok főkép az árúknak csaknem kivétel nélküli késleltetése ellen emeltetnek. Ugy látszik, hogy a gyűjtött darabárúknak közvetítése csak kevés főpiacz között eszközöltetik rendszeresen. Továbbá nem ritkák a panaszok az árúknak gyakori elhurezolása miatt, és hogy *a nyújtott előnyök nem állanak semmi arány-*

ban azon hátrányokkal, melyek a szállítmányoknak gyűjtőárúkénti feladásával járnak.

Ezen hátrányok, főleg pedig a szállítmányok késleltetése miatt, a jelentéstevők nagy része a *gyűjtőárú-forgalomról önként lemondott vagy pedig revők által lemondásra kényszerítettett*, a másik része pedig csak oly küldeményeknél veszi igénybe a spediteurök közvetítését, melyek késedelmet szenvedhetnek, míg oly küldemények, melyek pontos szállítást igényelnek, közvetlenül mint darabárúk adatnak fel.

Ennek következtében a gyűjtőhelyek csak azon eltűnő csekély számú termelők által vétetnek igénybe, kiknek telepei a főállomásokhoz kedvezően fekszenek, vagy a kik csaknem kizárólag a főállomásokkal vannak forgalmi összeköttetésben.

Fenti hátrányok okául felhozatik még a feladási állomáson való hosszabb raktározás az árúk gyűjtése végett, továbbá középállomásokon az ismételt raktározás, az árúk gyűjtése és mellékvonalakra való elküldése miatt, és végül a költségeknek és díjaknak felhalmozódása a nagyon gyakran szükséges másod és harmad kézen át történő közvetítés miatt. Végül az iránt is számos észrevételek tételnek, hogy a közvetítési díjak magassága gyakran a közvetítők egymás közötti versenyétől függ.

Buek ur a következőleg folytatja: „Ki kell emelnem, hogy észrevételeim korántsem a spediteurök jogosult üzlete ellen irányulnak. Ezek üzletüket másképp nem üzhetik, mint ezt tényleg teszik; a ki nekik árúkat gyűjtő-árúkénti elszállítás végett átad, annak tudni kell, hogy a gyűjtés időt igényel, és hogy a spediteurnek, ki minden előnyt ki akar aknázni középállomásokon, valamely társának közvetítésével kell élnie, ki az árúk kezelése körül nem járhat el másképp, mint az előbbi; tudni kell továbbá, hogy a spediteur magánüzletet folytat és teljesen jogosult a legnagyobb nyereség elérésére törekedni.

Azonban részemről *oly állami intézményt*, a milyennek az általánosan érvényes tarifa-rendszernek és a díjtételeknek megállapítása tekintendő, *gazdaságilag helytelennek kell kell jeleznem, mely a termelőt kényszeríti forgalmának egyik lényeges tényezőjét, — az elszállítást, üzérkelő magántevékenység prédájául oda vetni, melynek a saját hasznát minden más tekintet elé kell helyezni; vagy pedig azon előnyökről lemondani, melyeket a vele versenyzők lehetőleg elérhetnek.*

Ezen állami intézmény még az igazságtalanság vádjával is illethető, ha fontolóra vesszük, hogy a termelők nagy része, lakó helyüknél fogva teljesen ki van zárva azon lehetőségtől, hogy a gyűjtő forgalomhoz hasonló kedvezményeket, a minővel versenytársaik élnek, maguknak biztosíthassanak.

A fentemlített állami intézmény továbbá károsan hat összes gazdasági és társadalmi viszonyainkra, a mennyiben a nagy piacok a nagy termelők és a nagy tőkék a kicsinyekkel szemben előnyben részesülvén, ez által oly természetellenes mozgalom kedvezményeztetik, mely a nemzetgazdászok által felette károsnak és veszélyesnek jeleztetik.

Végül a felhalmozott anyagból világosan kivehető, hogy a fennálló tarifarendszer a vasutakra is felette hátrányos, mi jelenleg annnyival is inkább tekintetbe veendő lenne, mert a vasutak legnagyobb és legfontosabb része az állam birtokában van, és a még fennálló magánvasutaknak az állam általi átvétele előre láthatólag csak rövid idő kérdése. Ehhez járul még, hogy az államvasutakba oly rendkívüli nagy tőke van befektetve, hogy egy csekély tört a kamatozásnál többé-kevésbé nagy befolyást gyakorol az állam pénzügyi helyzetének alakulására.

A vasutak pénzügyi hátránya abból is kitünik, hogy a darabárúknak nem lényegtelen hányada, az itt szóban forgó 209 üzletnél 26·9% nem a darabárúk díjtétele szerint szállított, hanem az aránytalanul olcsóbb „B” osztály, sőt az I. külön díjszabás tételei szerint továbbított.

Ha azon rendkívüli viszásságok tekintetbe vétetnek, melyek a felhalmozott, és ritka összhangzású jelentések szerint, a legtöbb esetben a gyűjtőárúk szállításánál mutatkoznak, úgy jogosult lesz azon feltevés, hogy a jelenleg a „B” osztály szerint elszállított darabárúk legnagyobb része a vasutaknak közvetlenül darabárúkénti elszállítás végett adatott volna át, ha az áruosztályozásba csekélyebb értékű javak részére, mérsékelt díjtételű második darabárú-osztály vétetett volna fel. Az ezekből eredő bevételi többlet most tekinteten kívül hagyatik, annélkül, hogy más érdekek, mint a szűkebb körű magán-vállalkozók érdekei, a szállítványozás terén előmozdítatnának.

Azon irányadó alapelvek közé, melyek a gyűjtőforgalom kedvezményezésére a jelenlegi tarifa-rendszer felállításánál mérvadók

voltak, a vasuti kocsik térfogatának és hordképességének lehető kihasználása tartozott.

Ha ezen kihasználásnak csakugyan oly nagy fontosság tulajdonítandó, *mit azonban kétségbe kell vonnunk, mert például Angolhonban a legcsekélyebb díjtétel, mely a feladott mennyiségtől tétetik függővé, már 40 mázsánál (2000 kilogrammnál) kezdődik, akkor a vasut-igazgatások épen úgy, ha nem jobban vannak azon helyzetben, mint a jelenleg fennálló szállítmányozási üzletek, hogy a darabárúkat terv szerint, a gyűjtőforgalom elveinek megfelelőleg, továbbítsák.*

Az államvasutak pénzügyi eredményeinek további hátránya azon körülményből is kitűnik, hogy az új tarifarendszer életbeléptetése óta, a postai csomagszállítás jelentékenyen emelkedett. A táblázatokban foglalt adatok megközelítőleges képet nyújtanak, a tulajdonképeni darabárúforgalomhoz tartozó ezen szállítványok terjedelméről. Azon élénk küzdelmekből, a melyek a képviselőházban az időben folytak, midőn a postaszállításért a vasutaknak fizetendő kárpótlás megállapított, kitűnt, hogy ezen kárpótlás, melynél akkor természetesen túlnyomóan magánvasutak forogtak kérdésben, szakértő körök részéről teljesen elégtelennek tekintettek.

Természetes, hogy a postai csomagforgalomnak rendkívüli emelkedése a postára nézve nagyon nyereséges, a vasutakra nézve azonban a fentemlitett okoknál fogva bizonyára veszteséget szül. Talán még fel lehetne hozni, hogy — eltekintve az egyes fennálló magánvasutaknak okozott károsodástól — teljesen közönyös, vajjon a bevételi többletek az államvasutak, vagy a postaintézet által éretnek el.

Ezzel szemben megemlítendő, hogy a birodalmi posta bevételei a birodalmi pénztárba folynak be, és csak esetleg és részben, még pedig kerülő utakon jönnek az egyes államok pénztárába, míg a porosz államvasutak által elért bevételi többletek hovaforditása iránt a törvényes határozmányok mérvadók, ezen a hovaforditásnál tekintetbe jövő tényezőknél az üzleti feleslegek nagysága korántsem közönyös.

Hogyha végül a bevezetésben előadott azon megfontolásoknak tér engedtetik, miszerint a vasuti igazgatások kénytelenek a darabárúforgalom követelményeinek megfelelő intézményeket fenntartani, el kell ismerni, hogy a jelenlegi tarifarendszer, legalább a

ennyiben a darabárúforgalom szabályozása tekintetbe jön, a vasutak pénzügyi érdekeivel ellentétben áll."

A fenti indokolás, — mely a kölni vasuti tanács által minden oldalról jogosultnak ismertetvén el, jelenleg a szövetkezeti tanács által tárgyalatik, — fényesen megczáfolja az általános kocsirakományi osztályok czélszerűségét és létjogosultságát, a mennyiben a nyert tapasztalatok és hiteles adatok nyomán azon következtetésekre jut, hogy

1. teljes kocsirakományokra igen mérsékelt díjtételekkel felállított gyűjtőosztály inkább csak elméleti értékkel bír;

2. hogy az új tarifa-rendszer a nagy piacokat, a nagy üzleteket és a nagy tőkéket a kicsinyekkel szemben kedvezményekben részesíti és ez által a gazdasági és társadalmi viszonyok alakulására is kedvezőtlenül hat;

3. hogy 222 ipartelep által feladott darabárúból közvetlenül mint darabárú 76·3%, és mint gyűjtőárú 23·7% szállított el, miből kitűnik, hogy a gyűjtőárú-forgalom aránylag igen csekély terjedelemben használtatik ki, illetőleg használható fel;

4. hogy a darabárúknak gyűjtőárúkénti szállítása csakis a spediteurök és gyűjtők költséges közvetítésével eszközölhető, és hogy a feladási és átmeneti állomásokon a gyűjtés okozta hosszabb raktározás által a szállítmányok késleltetvén, és igen gyakran elhúroztatván, a nyújtott előnyök nem állanak semmi arányban azon hátrányokkal, melyek a szállítmányoknak gyűjtőárúkénti feladásával járnak;

5. hogy a gyűjtőárú-forgalom intézménye gazdaságilag helytelen és igazságtalan; helytelen azért, mert a termelőt kényszeríti forgalmának egyik lényeges tényezőjét — az elszállítást — üzérkedő magántevékenység prédájául oda vetni, vagy pedig azon előnyökről lemondani, melyeket a vele versenyzők lehetőleg elérhetnek; — igazságtalan pedig azért, mert a termelők nagy része — fekvésüknél fogva — ki van zárva azon lehetőségtől, hogy a gyűjtőforgalomhoz hasonló kedvezményeket, a minővel versenytársaik élnek, maguknak biztosíthassanak;

6. hogy a jelenlegi tarifa-rendszer életbe léptetése óta, második darabárúosztály hiányában, a darabárúforgalom jelentékenyen megdrágíttatván, ebből a vasutakra azon hátrány háromlott, hogy csomagszállítmányoknak nagyobb része a postával továbbíttatik;

7. hogy a mérsékelt kocsirakományi gyűjtőosztály daczára is, a vasutak kénytelenek a darabárúforgalom követelményeinek megfelelő költséges intézményeket fenntartani, és a spediteuröknek az árúk gyűjtéseért magas prämiumokat fizetni, holott a vasutigazgatások épen úgy, ha nem jobban vannak azon helyzetben, mint a fennálló szállítványozási üzletek, hogy a darabárúkat terv szerint, a gyűjtőárú-forgalom elveinek megfelelőleg továbbítsák.

Hivatalos körök által a jelenlegi tarifa-rendszer által felhozott és a fentebbi 7 pont alatt röviden összefoglalt súlyos vádak eléggé bizonyítják, hogy Németországban a gyűjtő-árúforgalomnak intézménye a gyakorlatban nem bizonyult oly előnyösnek, mint azt sokan állítani akarják.

Jöllehet, a fenti indokolásra vonatkozó javaslat azon nézetből indul ki, hogy egy második darabárúosztálynak életbe léptetése esetén a német tarifa-rendszernek fentjelzett bajai nagyrészt orvoslást nyernének, mindazáltal ezen nézetet részünkről nem oszthatjuk azért, mert a fentebbi pontozatok szerint a gyűjtő-rendszerből a közforgalomra és a vasutakra háramló általános hátrányok a tervezett második darabárú-osztály érvényesítése esetén sem változnának.

Hogy ezen nézetünk az illetékes német körökben is visszhangra talál, kitűnik a „Zeitung des Vereins Deutscher Eisenbahn-Verwaltungen“ múlt évi november hó 3-án kelt 86. számában hozott közleményből, mely többek között a következőket tartalmazza:

„Ezen lap 81. számában röviden közöltetett azon javaslat, melyet Buek ur az egybehívott enquête tárgyalásainak eredménye alapján egy második darabárú-osztály felállítása tárgyában a kölni vasuti tanácshoz benyújtott.

Ezen enquête által gyűjtött anyagból kitűnik, miszerint Buek ur egy második darabárú-osztály felállítása mellett tör lándzsát, közleményeiből azonban kivehető, miszerint azon sürgős kíváncsolom, hogy a darabárú-küldemények szállításánál ne kelljen a spediteurök gyűjtőkocsijaira utalva lenni, azon érdekelteknél, kiknek darabárú-küldeményei a második darabárú-osztályba soha sem lennének besorozhatók, éppen úgy fennáll, mint azoknál, a kik csekélyebb értékű árúkat szállítanak s kik ennél fogva szállítványaik mérséklésére irányuló reményeiket egy második darabárú-osztály felállításába helyezhetik. És tényleg-a szövőipar, dohány- és szivargyárok, bőrgyá-

rák, valamint több efféle iparágak részéről beérkezett közleményekből határozottan kivehető, hogy a darabárúk mérséklésének szükségé minden oldalról hangsúlyoztatik, és hogy a mennyiben ezen kívánalmaknak hely adatnék, *gyökeres orvoslás nem egy második darabárú-osztály felállításában, hanem a darabárú-küldemények viteldíjainak általános mérséklésében keresendő.*

Ezen tényállással szemben mindenesetre helyesebb lenne, egy második darabárú-osztály felállításának szorgalmazása helyett, — a mi csak csekély hányadát elégíthetné ki azoknak, kik orvoslást keresnek, és a mi egyuttal tarifa-rendszerünk nyújtotta azon nagy előnyt, hogy az áruforgalomban a szállítási tételeknek túlnyomó részét képező darabárú-küldemények kezelése és elszállítása a lehető egyszerű módon eszközöltetik, ismét megszüntetvé, — nyíltan kimondani, hogy a darabárúk viteldíjainak általános mérséklése szükséges, mely nyilatkozat alapján a vasutigazgatóságok kellőleg megfontolhatnak, vajjon ezen kívánalomnak mennyiben képesek és hajlandók megfelelni.

És ha ezen kérdés így állittatik fel, akkor a Buek ur által szolgáltatott anyag utmutatásul fog szolgálhatni arra nézve, hogy ezen kérdéshez mily irányban kell hozzászólni.

A fentemlitett anyagból kitűnik, hogy különösen nagyobb távolságoknál a viteldíjak magassága természetsszerűen kevésbé érezhető.

Nagyobb távolságoknál azonban azon eszme: „hogy a vasutigazgatások a darabárúkat tervszerűleg, a gyűjtőforgalom alapelveinek megfelelőleg, továbbítsák“ — nagyjában már érvényre emeltetett az által, hogy csaknem valamennyi nagyobb távolságokra szállítandó darabárú-küldemény gyűjtése, bizonyos értelemben, az ugynevezett egész darabárú-kocsik képzése, — az átrakodó állomásokon eszközölt czélszerű összerakodások, köteleki darabárú-kocsiknak besorozása által stb. már jelenleg is eszközöltetik.

Ennek következtében mihamarább megvalósítható lenne azon eszme, hogy a vasutigazgatások ezen gyűjtő tevékenységet a díjszabásokban annnyiban kifejezésre juttassák, hogy azon darabárúk részére, melyek oly vonalat futnak be, hogy általában egy vagy több gyűjtővonal érintetik, ezen — az indokolást önmagában hordó — tény alapján a viteldíjak leszállíttassanak, vagyis más szavakkal, a darabárú-díjszabás úgy szerkesztessék, hogy bizonyos minimális

távolságtól fogva fokozatosan leszálló egységtételek szedessenek, tekintet nélkül a darabárúk nemére, tehát a jelenleg fennálló rendszernek teljes fenntartásával.

A felmerült panaszoknak ez utoni orvoslása sokkal általánosabb lenne, mint Buek ur javaslata szerint, és ezen módokat a vasutaknak is, úgy pénzügyi, mint díjszabási tekintetekben kevesebb aggályt okozna, mint egy második darabárú-osztálynak életbe léptetése.

Ezen közlemény, anélkül, hogy a Buek ur indokolásában a Németországban fennálló tarifa-rendszer hiányai ellen felhozott panaszok jogosulatlanságát bizonyítaná, egyedül azon ténynek konstataálására szorítkozik, hogy a nagyobb távolságokra szállítandó darabárúk viteldíjainak mérséklése szükséges.

Ha már most mindazon súlyos vádakat figyelembe vesszük, melyek az érdekeltek részéről a fentiek szerint a gyűjtőárú-forgalom intézménye ellen emeltettek, kétséget nem szenved, hogy az általános kocsirakományi osztályoknak a magyar vasutakon való életbe léptetése különösen két irányban felette aggályosnak látszik.

Először ugyanis közgazdasági tekintetből, a mennyiben a nyugoti államokhoz képest, aránylag csekély mértékben kifejlődött iparunk mellett, a darabárúk közé sorozott cikkek a magyar bel- és kiviteli forgalomban egyáltalában jelentőséggel nem bírnak, míg ellenben a magyar behozatali forgalomban igen jelentékeny szerepet játszanak.

Az általános kocsirakományi osztályok elfogadása által, tehát saját kereskedésünk és iparunk rovására, első sorban a behozatali forgalomnak nyújtatnának rendkívüli előnyök.

Másrészt fontolóra veendő, hogy hazánkban, melynek vasuti forgalmát túlnyomó részben tömegárúk képezik, vasutainknak kiválólág oda kell törekedni, hogy a tömegárúknak minél olcsóbb szállítását elősegítsék.

Hogy mily elütők a forgalmi viszonyok és a szállítási módok Németországban és nálunk, kitűnik abból, hogy míg Németországban a darabárú-küldemények az összes teherárú szállítási tételeknek mintegy 60%-át képezik, addig a magyar vasutaknál a darabárúk az összes teherárú-forgalomnak csak 4—16%-át képviselik.

Igy például a magyar királyi államvasutakon 1882-ik évben szállított :

	tized tonna.
1. az I-ső osztályba sorozott darabárú	1.540,577
2. a II-ik „ „ „ „ „	3.675,374
3. az „A“ osztályba és az I-ső külön dijszabásba sorozott árú	17.057,986
4. a „B“ osztályba sorozott árú	1.722,421
5. a „C“ osztály, 2-ik külön és I-ső kivételes dijszabásba sorozott árú	21.994,205
6. Élő állatok	1.782,273
7. Járművek, hintók	67,201
8. Terjedelmes árúk	211,743
Összesen	48.051,780

Az egyes osztályok szerint elszállított mennyiségeknek az össz mennyiséghez való aránya a következő :

ad 1.	3·2%
ad 2.	7·6%
ad 3.	35·6%
ad 4.	3·6%
ad 5.	45·8%
ad 6.	3·7%
ad 7.	0·1%
ad 8.	0·4%

Ezen adatokból kitűnik, hogy a m. államvasutaknak darab-árú-forgalma, az összes teherárú-forgalomhoz viszonyítva, 1882. évben csak 10·8%-ot tett.

Ha már most ily körülmények között hazai vasutainktól követeltetnék, hogy az eddig alkalmazott értékosztályozási elv teljes mellőzésével az 5000 és 10,000 kilogramm mennyiségben feladott legértékesebb darabárú czikkeket ugyanazon viteldíjak mellett szállítsák, mint az eddigi kocsirakományi árúkat, ezen követelésnek természetes következménye az lenne, hogy a vasutak jövedelmük csorbitásának kikerülése végett más uton compensációt keresve, a kocsirakományi osztályoknak viteldijait felemelnék.

Mint már fentebb említettük, Németországnak árúforgalma egészen más természetű, mint a mienk, és daczára ennek, a német vasutak is kellő elővigyázatban jónak találták, az általános kocsi-

rakományi osztályok életbe léptetése folytán a vasuti bevételekben előreláthatólag bekövetkező keveslet pótlásánál a darabárú-osztálynak viteldíjait jelentékenyen felemelni.

Figyelembe veendő ezen felül, hogy míg hazai vasutaink, forgalmunk igényeihez képest, a kocsirakományi osztályokba sorozott áruk után, a zona-rendszer szerint, a növekvő távolsággal fokozatosan apadó viteldíjakat szednek, addig a német vasutak a legnagyobb távolságra ugyanazon egységtételt szedik, mint legkisebb távolságra.

Ily elütő viszonyok között a Németországban fennálló általános kocsirakományi osztályoknak nálunk leendő érvényesítése annál kevésbé látszik kívánatosnak, mert azon nagy hátrányok, melyek a gyűjtőárú-forgalom életbe léptetése óta, a német érdekeltek egyhangu nyilatkozata szerint tapasztaltattak, sajátságos viszonyainknál fogva — nálunk még fokozottabb mértékben állának elő.

Ezen — a fentebbi 1—7. pontok alatt felsorolt — hátrányok bővebb fejtegetésétől eltekintvén, azon meggyőződésnek kell kifejezést adnunk, hogy a német tarifa-rendszernek egyszerű utánzását gazdasági viszonyaink szempontjából veszélyesnek, és vasutaink érdekei szempontjából hátrányosnak tartjuk.

Az osztrák vasuti tarifa-enquête a német vasutak tarifa-rendszerét „vegyes rendszernek“ az osztrák és magyar vasutakét pedig tisztán „értékosztályozási rendszernek“ nevezi meg. Ezen megjelölés helytelen, a mennyiben az utóbbi rendszer szerint is a díjazás tekintetében, különbség tétetik a kisebb, 5000 és 10,000 kilogramm mennyiségben feladott különböző árucikkeknel, a viteldíjak tehát nem tisztán az áruk értékének figyelembe vételével, hanem a vasuti kocsik hordképességének, illetőleg térfogatának kihasználásához képest különbözően szabotnak meg.

Igy például zsiradékok után 500 kilogramm feladásánál a II. rendes, 5000 kilogramm feladásánál az „A“ és 10,000 kilogramm feladásánál a „B“ osztály díjtételei számíttatnak.

Mint már fentebb kimutattuk, a magyar és osztrák vasutakon jelenleg érvényes tarifa-rendszer áruosztályozása 129 tételre terjed, melyekből 362 tétel a II-ik darabárú-osztályra és 376 tétel az 5000, illetőleg 10,000 kilogramm feladására vonatkozó kocsirakományi osztályokra esik.

Habár nem állitható, hogy ezen áruosztályozás már a tökéletesség fokán áll, mégis el kell ismernünk, hogy kevés kivétellel, mindazon árúczikkek, melyek rendszerint nagyobb mennyiségekben adatnak fel vasuti szállításhoz, tényleg a kocsirakományi osztályokba vannak sorolva.

A jelenlegi tarifa-rendszerünk tehát joggal nevezhető „vegyes rendszernek” mert egyrészt az árúk értékére és minőségére, és másrészt a kocsik hordképességének, illetőleg térfogatának kihasználására való tekintettel, állapítja meg az osztályozást, illetőleg a viteldijakat.

Ezen osztályozási rendszer azon elvitázhatlan előnnyel bír, hogy az egyes árúczikkek a forgalom igényeihez mérten declassifikálhatók.

A rendszernek további előnye abban áll, hogy az „A”, „B” és „C” kocsirakományi, külön vagy kivételes dijszabásokba sorolt árúczikkek közül is teljes kocsirakományok állithatók össze, mely esetben mindaddig a rakományban foglalt, és a legmagasabb kocsirakományi díjtétel szerint osztályozandó árúczikk tétele alkalmaztatik, míg külön sulybevallásnál az egyenkénti dijszámítás olcsóbbnak nem mutatkozik.

Az osztrák és magyar vasutak tarifa-rendszere tehát a különböző kocsirakományi osztályokba sorozott árúczikkek összerakását, illetőleg gyűjtését szintén megengedi, természetesen azon fentartással, hogy a viteldijak a kocsirakományban foglalt és legmagasabban díjazott árúczikk díjtétele szerint fizetendők.

Az osztrák vasuti tarifa-enquête javaslata azonban sokkal messzebb megy, a mennyiben azt követeli, hogy a német tarifa-rendszerhez képest az I. és II. darabárú-osztályba sorozott árúk után, ha kocsinként 5000 vagy 10,000 kilogramm mennyiségben adatnak fel, a kocsirakományi osztályok tételei alkalmaztassanak.

Már fentebb kifejtettük, hogy ezen — az értékosztályozást teljesen halomra döntő — gyűjtőrendszer, mely első sorban a behozatali forgalom kedvezményezésére szolgálna, hazai vasutaink pénzügyi érdekeit érzékenyen károsítaná, anélkül, hogy belföldi és kiviteli forgalmunk igényeit kielégítené.

A fentebbi 1—7. pontok alatt ugyanis kimutattuk, hogy még Németországban is, hol a darabárú-küldemények a teherárú-forgalomban a szállítási tételeknek túlnyomó részét képezik, ezeknek

gyűjtőárúkénti szállítása csakis a spediteurök és gyűjtők költséges közvetítésével lévén eszközölhető, azon hátrányok, melyek a feladási és átmeneti állomásokon a gyűjtés okozta hosszabb raktározásból és a küldemények gyakori elhiurezolásából származnak, nem állanak semmi arányban azon előnyökkel, melyek a szállitmányoknak gyűjtőárúkénti feladásával járnak.

Hozzájárul ehhez, hogy a gyűjtött darabárúknak közvetítése csak kevés főpiacz között lévén rendszeresen eszközölhető, a gyűjtőrendszer a nagy piacokat, a nagy üzleteket és a nagy tőkéket a kicsinyekkel szemben kedvezményekben részesíti és ez által a gazdasági viszonyok alakulására kedvezőtlen befolyást gyakorol.

Mindezeknél fogva és tekintettel arra, hogy az általános kocsirakományi (gyűjtő) osztályok behozatala által sem a vasuti kezelés nem könnyíttetnék, sem pedig a jelenlegi tarifa-rendszer nem egyszerűsíttetnék, az osztrák vasuti tarifa-enquête által javasolt rendszert annál kevésbé véljük elfogadhatónak, mert a osztrák és magyar vasutakon érvényes tarifa-rendszer forgalmunk természetéhez simulván, lehetővé teszi, hogy a vasutak jövedelmének csorbitása nélkül a tömeges küldemények olcsó viteldijak mellett szállittassanak.

A mi pedig azon esetleges ellenvetést illeti, hogy a német tarifarendszernek elfogadása a nemzetközi forgalom fejlesztése szempontjából is szükségesnek mutatkozik, meg kell jegyeznünk, hogy a két különböző rendszernek egyesítése a legkisebb nehézségbe sem ütközik, a mennyiben a német tarifa-rendszer és az osztrák-magyar dijszábási systema megfelelő combinációja mellett még 1879. évben új köteléki schema létesíttetett, mely a Németországgal való forgalomban felállítandó valamennyi köteléki dijszábásnál alapul vétetik.

Ezen köteléki schema a következő kombináción alapszik:

Német	Osztrák-Magyar	Ezek kombinációja által képzett köteléki
o s z t á l y		
Gyorsárú darabárú "	gyorsárú I. osztályu darabárú II. " "	gyorsárú I. osztályu darabárú II. " "
Német általános kocsi- rakományi osztályok: A ¹ (5000 kilogramm) B (10,000 ") A ² (5000 ")	. . . A . . . . . . A . . . . . . A . . .	A ² 5000 kgr. kocsir. oszt. B 10,000 " "dijszabá- sokba tartozó és csak 5000 klgr. mennyi- ségben feladott árúk számára.)
I. külön dijszabás II. " " III. " "	. . . A . . . . . . B . . . . . . C . . .	I. külön dijszabás II. " " III. " "
A ¹ . . . . . B	II. osztályu darabárú II. " "	C ¹ . . . . . C ² . . . . .
bizonyos számú kivételes dijszabás.		

A fentiekből kitűnik, hogy az osztrák és magyar vasutakon érvényes tarifa-rendszer a nemzetközi forgalomban felállítandó díj-szabások képzésénél akadályul nem szolgálhat.

Tarifa-rendszerünknek megváltoztatását tehát ezen szempontból sem tartván szükségesnek, itt csak azon kívánalmaknak akarunk kifejezést adni, hogy a magyar és osztrák vasutak úgy mint eddig, ezentúl is oda törekedjenek, hogy az áruosztályozást a forgalom igényeinek megfelelőleg kiegészítsék, illetőleg tökélesbitsék.

Kiváló súlyt kell fektetnünk továbbá arra, hogy a cs. kir. szab. déli vaspályatársaság, mely sajátos és felette complicált tarifa-rendszerével már évek óta elszigetelve áll a monarchia többi vasutaitól, valahára arra kényszeríttessék, hogy az összes többi osztrák és magyar vasutakon érvényes tarifa-rendszert elfogadja.

Ámbár ismeretesek előttünk azon nehézségek, melyek a nevezett vasut engedélyokmányára való tekintettel, tarifa-rendszeré-

A vasutak megnevezése	Gyomarái (közön- séges)	Rendes darabárú- osztály			Kocsirakományi osztályok.																																				Külön és kivételes dijszabások.																																															
		I.	II.	III. (Terje- delmes árak)	A												B												C												Gabnaneműek, liszt és őrlé- mények												Épület-, mű- és haszonfa												Tűzifa												Kőszén											
					50	60	75	100	150	200	225	250	300	400	50	60	75	100	150	200	225	250	300	400	50	60	75	100	150	200	225	250	300	400	50	60	75	100	150	200	225	250	300	400	50	60	75	100	150	200	225	250	300	400																																		
100 kilogramm és kilo- méterenként krajezár					Kilométer távolságban egyes övekben.																																																																																			
					Kilométerenként és 100 kilogrammonként század krajezár.																																																																																			
M. kir. állam- vasutak . .	1.2	0.6	0.44	1.2	35	35	35	35	30	30	25	25	25	25	26	26	26	26	22	22	18	18	18	18	21	21	21	21	16	16	14	14	14	13	32	28	28	28	24	24	20	20	20	20	16	20	17	17	17	14	14	11	11	11	11	20	15	15	15	13	13	9	9	9	13	20	15	15	15	13	13	9	9	9	13													
Szab. osztrák- magy. állam- vasut . . .	1.98	0.62	0.41	0.82	40	40	40	34	34	32	32	26	26	26	34	34	34	32	32	26	26	24	24	21	24	24	24	21	21	18	18	16	16	16	40	40	40	24	24	24	24	24	24	24	24	26	26	26	18	18	16	16	16	16	24	24	24	21	21	18	18	16	16	16	39	16	16	16	16	13	13	5	5	11														
Kassa - oder- bergi vasut	1.98	0.59	0.53	0.92	45	35	35	35	29	29	23	23	23	20	35	30	30	30	24	24	18	18	18	14	30	20	20	20	17	17	14	14	14	10	40	35	35	35	25	25	22	22	22	20	30	20	20	20	17	17	14	14	14	10	30	20	20	20	17	17	14	14	14	10	24	24	24	21	21	18	18	14	14	10														
Alföld - fumei vasut . . .	1.98	0.59	0.53	0.92	42	42	42	37	37	32	32	26	26	27	37	37	37	32	32	26	26	24	24	24	24	24	24	21	21	18	18	16	16	16	42	42	42	37	37	32	32	26	26	26	24	24	24	21	21	18	18	16	16	16	24	24	24	21	21	18	18	16	16	16	24	24	24	21	21	18	18	16	16	16														
Magyar észak- keleti vasut	1.6	0.70	0.46	1.05	41	39	38	36	33	32	32	32	31	31	34	33	31	30	28	27	27	27	26	26	22	20	20	18	17	16	16	16	15	13	41	39	38	36	33	32	32	32	31	31	26	24	24	24	20	20	18	18	18	18	22	20	20	18	17	16	16	16	15	15	22	20	20	18	17	16	16	16	15	15														
Első erdélyi vasut . . .	1.98	0.59	0.53	0.92	40	35	35	35	35	24	24	24	24	24	34	29	29	29	24	18	18	18	18	18	22	20	20	20	18	16	16	16	16	16	37	32	32	32	27	21	21	21	21	21	20	18	18	18	16	14	14	14	14	14	16	14	14	12	12	12	12	12	12	20	18	18	18																					

²⁾ A 0,14 krnyi egységtétel már 220 kilométernél kezdődik.

⁴⁾ A magyar északkeleti vasút az egységtételekhez, tekintet nélkül a távolságra, 100 kilogrammonként 3 krnyi *alaptételt* számít. Miután ezen alaptétel az egységtételeknek kiegészítő részét képezi, az alaptételekkel szaporított egységtételeket vastag számokkal tüntettük ki.

nek gyökeres módosításával járnak, mindazáltal azt hisszük, hogy az osztrák és magyar kormány egyetértő közreműködésének sikerülni fog, akár szabad egyezkedés, akár a törvényhozás útján azon vizzásságot mielőbb megszüntetni, hogy az oly annyira fontos tarifa-rende-zés ügyében a monarchia összes vasutai közül épen csak a déli vasut foglaljon el kiváltságos álláspontot.

Áttérve immár az osztrák vasuti tarifa-enquête-nek a „B“ alatt fentemlített azon javaslatához, hogy : „a zona-rendszer elvére fektetett egységes díjszabási alap (a zonák egyneműsége) valamennyi osztrák vasuton behozassék, oly czélból, hogy a díjképzés alapja, közértelmű, igazságos és a szállító közönség indokolt követeléseinek lehetőleg megfelelő alakba öltessék,“ — mielőtt saját szempontunkból ezen indítvány érdeméhez szólnánk, a díjképzési viszonyok kellő megítélhetése végett a hazai vasutakon jelenleg érvényben álló gyors- és teherárú-szállítási egységtételeket a következő táblázatban mutatjuk ki: ¹⁾

---

¹⁾ Lásd a külön mellékletet.

Az előbbi táblázatból kivehető, hogy a gyors- és darabárú-osztályok díjtételeinek képzése, valamennyi magyar vasutnál, tekintet nélkül a kisebb vagy nagyobb távolságra, egyenlő egységtételek alapján eszközöltetik.

A kocsirakományi osztályok, valamint a külön és kivételes díjszabások tételei azonban a pécs-bárcsi, mohács-pécsi és arad-temesvári vasut kivételével, valamennyi többi magyar vasuton a zónarendszer szerint képeztetnek.

A zóna-tarifáknál rendszerint ugyanazon tarifa-képzési mód alkalmaztatik, mely főleg abban áll, hogy mindenekelőtt bizonyos számú távolsági övek, pontosan megszabott hosszmértékkel megállapítván, minden egyes, az első távolsági övnél távolabb fekvő öv után, apadó egységtételek szabotnak meg.

A zóna-tarifák számítására nézve azonban különböző módok léteznek.

Az egyik számítási módzat szerint ugyanis elvileg a magasabb zónáknak alacsonyabb egységtételei átlagos tételnek vétetvén, az előbbi magasabb zóna-tételek helyett alkalmaztatik, minélfogva az, az illető zónát megelőző összes távolságra visszaható érvénnyel bir.

Az összvonal díjtétele e szerint a két tényező, t. i. a szállítási távolság és az átlagos egységtétel sokszorozása által nyeretik.

Igy például az alföld-fiumei vasuton az „A” osztályba sorozott árúk után 225 kilométer távolságra az első 75 kilométerre 0.42 krral, a második 75 kilométerre 0.37 krral, és a harmadik 75 kilométerre 0.32 krral megállapított egységtételek, nem az egyes övek szerint külön-külön, hanem a harmadik övre megszabott 0.32 krnyi egységtétel — mint átlagos tétel — a 225 kilométernyi össztávolság után számittatik.

A zóna-tarifák számítására nézve fennálló második módzat, mely az alföld-fiumei, pécs-bárcsi, mohács-pécsi és arad-temesvári vasut kivételével, valamennyi többi első rangu magyar vasuton alkalmaztatik, abban áll, hogy minden egységtétel csak az illető díjszabási övre érvényes, tehát sem a megelőző, sem a következő zónákra nézve számítási tényezőt nem képezhet.

E mellett az összviteldij a küldemény által befutott távolságba eső egyes zónák egységtételeinek összeadása által képeztetik.

Igy például a m. kir. államvasutakon a „B“ osztályba sorozott árúk után 250 kilométer távolságra számíttatik:

$100 \times 0.26 + 100 \times 0.22 + 50 \times 0.18 = 57$ krajczár
100 kilogrammonként.

Mindenekelőtt azon kérdést vitatva meg, vajjon az egyenlő egységtételeken alapuló, vagy pedig a zona-szerű tarifa-képzés felel-e meg inkább a közforgalom igényeinek, azon nézetnek kell kifejezést adnunk, hogy a zona-, vagyis az ugynevezett különbözeti (differential) tarifák, különösen a magyarországi forgalomban hátrázottan jótékony hatással vannak összes kereskedelmi és iparviszonyainkra, mert a csekélyebb értékű cikkeknek nagyobb távolságokra leendő szállíthatóvá tételét megengedik.

Általánosságban tagadhatlan, hogy kiválóan épen a földművelési államok érdekei a különbözeti tarifák minél nagyobb mértékben leendő alkalmazását követelik, mert a nyerstermények kivitele idegen termelési területek és a vízi utak versenyével szemben csakis a befutandó távolságokkal apadó egységtételek alkalmazása által tétetik lehetővé.

Különbözeti tarifák e szerint használható díjszabások létesítésére igen alkalmas eszköznek és a nemzetközi forgalom egyik főtenyezőjeként tekintendők, melyek elenyésztének szükséges következménye a forgalom nagymérvű hanyatlása lenne, a mint azt az északi utirányokra nézve a német tarifa-politika folytán bekövetkezett forgalmi pangás eléggé bizonyítja.

Éppugy igazolva van az övdíjszabásoknak a vasutak helyi forgalmában való alkalmazása is, miután itt is elkerülhetlenül szükséges, hogy különösen a csekély értékű tömeges árúk szállíthatóvá tétele szempontjából hosszabb távolságokra alacsonyabb egységtételek érvényesíttessenek. E rendszer összhangzásban is áll az elmélet és a tapasztalat által egyaránt bizonyított azon ténnyel, hogy a vasutak önköltségei a szállítási vonal hosszával apadnak, és ebből folyólag csakis természetszerű eljárás, ha a megtakarításhoz megfelelő arányban álló díjmérséklés is érvényesíttetik. Ha pedig egy és ugyanazon egységtétel, tekintet nélkül a szállítási vonal hosszára, alkalmaztatnék, kétséget nem szenved, hogy az megközelítőleg a középtávolságok után jelenleg fennálló egységtételnek megfelelőleg volna megállapítandó, mi a nagyobb távolságok után engedélyezett díjtételeknél jóval magasabb össztételeket eredményezne,

és a forgalom érzékeny megdrágítását éppen azon viszonylatokban vonná maga után, melyek a közforgalom érdekeire és a vasutak jövővelmezőségére nézve legnagyobb fontossággal bírnak.

Hogy egy és ugyanazon egységtételnek minden távolságra való alkalmazása a közforgalomra nézve kedvező befolyással nem bír, azt a német vasutaknál divó tarifa-rendszer eléggé tanusítja. Ott is minden szállítási távolságnak megfelelő oly átlagos egységtételeket kellett megszabni, melyek rövidebb távolságok után aránylag olcsók ugyan, körülbelül 200 kilométertől kezdve pedig a magyar vasutak hasonló díjtételeinél nagyobbbrészt drágábbak.

Ezen állapot magával hozza, hogy a vasuti forgalom fejlődése — kiválóan csekélyebb értékű árúczikkekre nézve — nagy mértékben korlátoztatik, mely hátrányok Németországban is elismertetvén, a sok oldalról emelt panaszok folytán a német vasutak a III-ik külön díjszabásba sorozott árúczikkek számára szintén már övdíjszabást létesítettek.

Tekintettel a fentiekben mondottakra, kétséget nem szenved, hogy forgalmunk természetének a zona-rendszer leginkább megfelel.

Fontolóra véve már most azt, vajjon az osztrák vasuti tarifa-enquète-nek azon kíváncsága, miszerint a díjtételek képzésénél valamennyi vasutnál egynemű zonák, azaz hasonló távolságokra, hasonló övek és lehetőleg egyenlő egységtételek alkalmaztassanak, — mennyivel bír jogosultsággal, illetőleg hazai vasutainkon mennyiben lenne érvényesítendő? — habár elismernünk kell, hogy — mint az a fentebbi táblázatból kitűnik — vasutainknál is, úgy a zona-beosztás, mint az egységtételek teljesen elütők, mindazáltal egynemű zonáknak és egyenlő egységtételekneknek valamennyi vasutra való általános érvényesítését főleg a következő okoknál fogva keresztülvihetőnek nem tartjuk.

Az összdíjszabások, illetőleg az egyes zonák megállapításánál egyrészt az illető vasut hossza és földrajzi fekvése, és másrészt az idegen vasutakkal esetleg fennálló versenyviszonyok mérvadók.

Ezen tényezők a zona-tarifák felállításánál annál kevésbé hagyhatók figyelmen kívül, mert a viteldíjak a forgalmi viszonyokhoz mérten lévén megállapítandók, például csak egy csatlakozási ponttal bíró 120 kilométer hosszú vasutttól ókszerűen nem követelhető, hogy az övdíjszabás felállításánál az első zonát 100 kilométer távolságra állapítsa meg azért, mert egy más — 600 kilométer

hosszu — és számos csatlakozásokkal, tehát jelentékeny átmeneti forgalommal is rendelkező vasut ezen zona-beosztást érvényesítette.

Másrészt pedig különbség teendő azon vasutak közt, melyek az engedélyokmányukban megállapított maximális tételek keretén belül a viteldijakat szabadon megállapíthatják, és azon vasutak közt, melyekre az állam akár tulajdonjogánál, akár a biztosítási viszonyból vagy az engedélyokmányból származó egyéb jogoknál fogva, a tarifák megállapítására közvetlen befolyást gyakorolhat.

Mivel pedig a zonák megállapítása a viteldijak szabályozásával szoros összefüggésben áll, magától értetik, hogy a kormány csak azon vasutakat kényszeríthetné a zonák egyenlősítésére, melyeknek tarifáit a rendelkezésre álló törvényes jogok alapján szabályozhatja.

Jóllehet a díjképzési elveknek, mint a tarifa-rendszer egyik tényezőjének, valamennyi vasuton való egyenletes alkalmazása a törvényhozás útján érvényesíthető lenne, mégis figyelembe veendő, hogy ezen intézkedések keresztülvitele különösen a közös vasutaknál nagy nehézségekbe ütköznék, azon vasutaknál pedig, melyek az engedélyokmányszerű maximális tételek keretén belül a viteldijakat a közforgalom érdekeinek sértése nélkül — saját belátásuk szerint — állapíthatják meg, egyáltalában csakis közmegegyezéssel, illetőleg compromissum útján lenne érvényesíthető.

Bár mennyire kívánatosnak tartjuk tehát a magunk részéről is, hogy a díjtételek lehetőleg valamennyi vasuton egyenlő alapon képeztessenek, mégis az egységtételeknek teljes egyenlősítését csakis az állami vasutaknál és az állami üzem alatt álló vasutaknál tartjuk lehetőnek.

A többi magán vasuti vállalatoknál pedig, nézetünk szerint, a súlypont nem a zonák egyenlősítésére, hanem az egységtételeknek a forgalom viszonyaihoz mért jutányos megállapítására fektetendő, mert a szállító közönség érdeke szempontjából az *összdíjtételek* magassága birván fontossággal, azon körülmény, hogy ezen össztételek két vagy több zona alapján képeztettek, a felekre nézve közös lehet.

Az osztrák vasuti tarifa-enquête, azon követelésének formulázásánál, hogy a zona-tarifák képzésénél valamennyi vasut egyenlő hosszúságu öveket számítson, valószínűleg azon nézetből indult ki,

hogy miután a „díjazás“ a tarifa-rendszernek egy részét képezi, ezen díjazás épügy, mint a tarifa-schema, valamennyi vasuton egyaránt érvényesítendő.

Ezen nézetnek helyességét csak feltételesen ismerhetjük el, a mennyiben a tarifa-schema az általános díjszabási határozmányokra, és az árúk osztályozására terjedvén, ezeknek valamennyi vasuton való egyenlő érvényesítése a tarifák könnyebb áttekintése, valamint a vasuti kezelés egyszerűsítése szempontjából okvetlenül szükségesnek mutatkozott.

A díjtételeknek képzése azonban nem ugyanazon szempontokból ítélhető meg, mert a vasuti tarifákban az egyes osztályok és külön díjszabások szerint a különböző távolságokra és viszonylatokra eső *összdíjtételek* lévén kimutatva, azon körülmény, hogy ezen *összdíjtételek* elütő zona-távolságok szerint különböző egységtételek alapján lettek képezve, a tarifa-rendszer egyöntetiségén mit sem változtat, és a díjszabások könnyű áttekintését legkevésbé sem alterálhatja.

Ismételjük tehát, hogy a magunk részéről az egységes díjképzést feltétlenül csakis az állam tulajdonát képező, vagy az állami üzem alatt lévő vasutaknál tartjuk keresztül vihetőnek, egyébként pedig követelendőnek véljük, hogy a magán vasuti vállalatok a viteldíjakat, ha nem is egyenlő zónák és egységtételek alapján, hanem a forgalom követelményeinek megfelelő alapon szabják meg.

Megvizsgálva már most azt, vajjon a hazai vasutak által szedett viteldíjak mennyiben felelnek meg a közforgalom igényeinek, illetőleg e részben a kormány részéről esetleg mily intézkedések lennének teendők, ebbeli fejtegetéseinknél felhasználandónak véljük azon adatokat, melyeket az 1876. évben, a déli vasut kivételével, valamennyi hazai vasuton életbe léptetett reform-díjszabásra vonatkozólag fentebb közöltünk.

A magyar északkeleti-, alföld-fiumei-, első erdélyi- és magyar nyugoti vasuton az 1876. évben érvényesített — és fentebb részletesen kimutatott — viteldíjak csak igen lényegtelen változást szenvedvén, itt csak a kassa-oderbergi, osztrák-magyar állam és tiszavidéki vasuton, valamint a m. államvasutakon időközben életbe léptetett új díjszabások tárgyalására szorítokunk.

A kassa-oderbergi vasut, mely a fentiekben kimutatott adatok szerint 1876. évben csaknem valamennyi magyar vasut közül a leg-

magasab viteldijakat szedte, a f. évi május hó 1-én kiadott új helyi dijszabás szerint a szállítási illetékeket jelentékenyen leszállította.

Igy például :

<i>a teljes kocsirakományokban</i> feladott gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények viteldijait		3—24%-al,
épület-, mű-, haszon- és tűzifa-küldemények szállítási illetékeit		16—52%-al,
kőszén-küldemények díjait		3—22%-al,
vas- és aczélárú-küldemények szállítási illetékeit		67—96%-al,
ércz-szállitmányok viteldijait		25—104%-al,
bor-küldemények viteldijait		1—18%-al,
szesz-küldemények szállítási illetékeit		26—51%-al,
kő-, téglá-, kovács- és efféle szállitmányok viteldijait		37—65%-al,
mérsékelte.		

Habár ezen messzemenő mérséklések daczára rövid távolságoknál a kassa-oderbergi vasut viteldijai aránylag még mindég magasabbak, a nagyobb kiterjedésű vasutaink hason viteldijainál, mégis — tekintettel a nevezett vasut nehéz üzleti viszonyaira, — a fentemlített intézkedést annál is inkább örömmel üdvözljük, mert bizonyítékát adja annak, hogy a kassa-oderbergi vasut korábbi merrev álláspontját felhagyva, forgalmának fejlesztését most már a viteldijak olcsóbbítása által igyekszik elérni.

Az osztrák-magyar államvasutttársaság az 1876. évben életbe léptetett helyi dijszabást érdemileg csak annyiban változtatta, a mennyiben 1879. évi május hó 1-én a magyar és osztrák vonalai közti forgalomban olcsóbb metszpont szerinti tarifákat érvényesített és a gabnaküldemények viteldijait a magyar belforgalomban is némileg módosította.

Miután az osztrák-magyar államvasut, kiterjedt hálózatánál fogva, a m. kir. államvasutak után, hazai forgalmunkban első szerepet játszik, nem lesz felesleges, ezen vasutnak általánosságban csak kevésbé ismert complicált tarifa-képzési viszonyait itt közelebbről ismertetni.

Az osztrák államvasutttársaság engedélyokmányai értelmében jogosítva lévén, a külön-külön hálózatot képező osztrák és magyar

vonalaín a rendes viteldíjakon kívül külön-külön kezelési illetéket szedni, ezen vasut 1879. május 1-je előtt a magyar és osztrák állomások közötti forgalomra vonatkozó díjszabásokat akként képezte, hogy a fenti táblázatban kimutatott övek szerinti egységtételek alapján egyrészt az illető magyar feladási állomástól a határszélig, azaz Marcheggig és másrészt Marcheggtől az illető osztrák rendeltetési állomásig esedékes távolságok után járó részleteket összeadta.

E szerint a nevezett vasut korábban az osztrák és magyar állomásai egymásközti forgalmában az osztrák és magyar vonalakon az összdíjszabásokat külön-külön számította.

Az 1879. évi májushó 1-én az osztrák és magyar állomások közti forgalomban életbe lépett metszdíjszabások a következő alapon állítottak fel.

1. Az 1-ső külön díjszabás (gabna, liszt és örlemények) tételei következőleg képeztettek:

a) az északi (osztrák) vonalon Marcheggtől:

1-től 35 kilométerig 0.40 kr. } + 2 kr. kezelési
35 kilométeren felül 0.20 kr. } illeték;

b) a délkeleti (magyar) vonalom Marcheggig:

Budapest állomásnál

0.21 kr. + 2 kr. kezelési illeték + adó.

c) *Budapesten alul fekvő állomásoknál*:

Budapestig 0.24 kr. + adó (kezelési illeték nélkül) és Budapesttől Alarcheggig a b) alatt említett egységtétel és kezelési illeték.

d) *Budapesten felül fekvő állomásoknál Marcheggig*:

1-től 35 kilométerig 0.40 kr. } + 2 kr. kezelési
35 kilométeren felül 0.21 kr. } illeték és szállítási adó

a budapesti össztétel visszahatásának figyelembe vételével;

e) a vicinális vasutakon a 4 kr. kezelési illetékkal rövidített rendes tételek a fővonal határállomásának tételéhez hozzászámíttatnak.

2. Az A, B és C osztály, valamint a 2-ik külön díjszabás tételei akként képeztettek, hogy a fentebbi táblázatban kimutatott egységtételek a metszpontból (Marcheggtől) és a metszpontig a kezelési illeték külön-külön felszámítása mellett az ugyancsak a fenti táblázatban kimutatott egyes zonák távolságainak fele után számíttattak.

Igy például az „A” osztály tételei az illető magyar feladási

állomástól a metszpontig (Marcheggig) és a metszponttól az illető osztrák rendeltetési állomásig, külön-külön a következő zona-távolságok és egységtételek alapján képeztettek:

1—38 kilométerig	0·40 kr.
39—75 "	0·34 "
77—114 "	0·32 "
114 kilométeren felül	0·26 "

3. A magyar állomások és a Schönfeld-Lasseebécsi osztrák vonal állomásai közti forgalomban az 1-ső külön dijszabás (gabna, liszt és őrlmények) tételei az egész távolság után a következő egységtételek alapján képeztettek:

1-től 70 kilométerig 0·40 kr.	} + 4 kr. kezelési illeték és adó.
70 kilométeren felül 0·24 kr.	

Az 1-ső külön dijszabás kivételével a többi díjtételek úgy képeztettek, hogy az osztrák és magyar vonalak távolsága összeadtván, az össztávolság után járó rendes viteldíjakhoz a kezelési illeték kétszeresen hozzáadatott.

Tagadhatlan, hogy az osztrák-magyar államvasut a fent körvonalozott díjképzés folytán, különösen gabna- és liszt kivitelünknek, elismerést érdemlő engedményeket tett.

Tájékozásul a magyar és osztrák fontosabb állomások közötti gabna- és liszt-forgalomban korábban fennállott és 1879. évben életbe léptetett díjtételeket a következőben mutatjuk ki:

	korábbi tétel	új tétel	m é r s é k l é s	
	100 kilogrammonként			
	krajczárban		‰-ban	
Budapest-Halbstadt	165·5	141·6	23·9	15‰
„ Brünn	111·1	98·4	12·7	12‰
Albert-Irsa-Bodenbach	220·1	192·5	27·6	13‰
Báziás-Prága	298·3	255·2	43·1	15‰
Szeged-Pardubitz	206·0	176·2	29·8	15‰
„ Adamsthal	171·1	148·0	23·1	14‰
Temesvár-Prága	255·3	227·1	28·2	11‰
„ Aussig	282·8	249·4	33·4	12‰

(Az újabb tételek 1881. évben 1‰ szállítási adóval felemeltettek.)

A magyar belforgalomban az osztrák-magyar államvasut a gabna-díjtételeket annyiban változtatta, a mennyiben korábban:

1—75 kilométerig . . . . . 0·40 kr.
és 75 kilométeren felül . . . . . 0·26 kr.
egységtételt számítván, 1879. május 1-től kezdve:

1—70 kilométerig . . . . . 0·40 kr.
és 70 kilométeren felül . . . . . 0·24 kr.
egységtételt számít.

Az osztrák-magyar államvasut által a helyi forgalomban szedett egyéb viteldijak ellen, habár ezek különösen rövid távolságokra, aránylag magasan vannak megszabva, ezuttal észrevételeket tenni nem kívánunk.

Határozottan kívánatosnak kell azonban jeleznünk, hogy ugy ezen, valamint a magyar északkeleti és kassa-oderbergi vasut, a m. kir. államvasutak példáját követvén, a tüzi-, épület-, mü- és haszonfa-küldemények után engedélyezett refaktiák mellőzésével, az illető mérsékléseket dijszabási uton állandósítsák, és ez által azon visszás helyzetet megszüntessék, hogy a nagyiparosok és speditourök a közforgalom rovására, monopoliumban részesíttessenek.

Ezen intézkedés annál kevésbé ütközhetik nehézségbe, mert a tapasztalat bizonyította, hogy a kiterjedt faforgalommal bíró magyar államvasutakon a refaktiáknak 1881. évben történt teljes megszüntetése óta a faforgalom nem csak hogy nem csökkent, hanem jelentékenyen emelkedett.

A m. kir. államvasutakon 1881. évi szeptember hóban életbe lépett új helyi dijszabásba az államosított tiszavidéki és keleti vasut is bevonatván, a viteldijak akként képeztettek, hogy az utóbb nevezett két vasut a m. kir. államvasutak vonalaival kapcsolatosan egynek vétetvén, az illető övek szerint megállapított egységtételek a kezelési illetéknek csak egyszeri betudása mellett az egész távolság után számíttattak.

Tájékozásul a tiszavidéki és a magyar államvasutakon korábban fennállott, valamint az összhálózatra érvényesített új egységtételeket a következőkben mutatjuk ki:

	Tiszavidéki vasut	M. k. állam- vasutak	új tétel
	korábbi tételek		
I-ső rendes osztály	0·7	0·6	0·6
II-ik	0·5	0·4	0·44

		Tiszavidéki M. k. állam-		
		vasut	vasutak	új
		korábbi	tétel	tétel
<i>„A osztály“</i>				
1—50 kilométerig	. . . . .	0·42	0·32	0·35
51—100	„	0·40	0·28	0·35
101—150	„	0·20	0·28	0·30
151—200	„	0·20	0·24	0·30
201—250	„	0·16	0·24	0·25
251—300	„	0·16	0·20	0·25
300 kilométeren felül	. . . . .	0·13	0·20	0·25

<i>„B osztály“</i>				
1—50 kilométerig	. . . . .	0·38	0·26	0·26
51—100	„	0·26	0·22	0·26
101—150	„	0·19	0·22	0·22
151—200	„	0·19	0·18	0·22
201—250	„	0·16	0·18	0·18
251—300	„	0·16	0·14	0·18
300 kilométeren felül	. . . . .	0·13	0·14	0·18

<i>„C osztály“</i>				
1—50 kilométerig	. . . . .	0·25	0·21	0·21
51—100	„	0·18	0·17	0·21
101—150	„	0·16	0·17	0·16
151—200	„	0·16	0·13	0·16
201—250	„	0·15	0·13	0·14
251—300	„	0·15	0·09	0·14
300 kilométeren felül	. . . . .	0·13	0·09	0·13

1-ső külön díjszabás.

(Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlemények.)

a) 10,000 kilogramm feladásánál :

1—50 kilométerig	. . . . .	0·41	0·32	0·32
51—100	„	0·30	0·28	0·28
101—150	„	0·20	0·28	0·24
151—200	„	0·20	0·24	0·24
201—250	„	0·16	0·24	0·20
251—300	„	0·16	0·20	0·20
300 kilométeren felül	. . . . .	0·16	0·20	0·16

Tiszavidéki M. k. állam-

	vasut	vasutak	új
	korábbi	tétel	tétel

b) 5000 kilogramm feladásánál :

1—50 kilométerig	0.42	0.32	0.35
51—100 "	0.40	0.28	0.30
101—150 "	0.20	0.28	0.25
151—200 "	0.20	0.24	0.25
201—250 "	0.16	0.24	0.21
251—300 "	0.16	0.20	0.21
300 kilométeren felül	0.13	0.20	0.18

2-ik külön díjszabás.

(Épület-, mű- és haszonfa.)

1—50 kilométerig	0.263	0.21	0.20
51—100 "	0.21	0.17	0.17
101—150 "	0.184	0.17	0.14
151—200 "	0.171	0.13	0.14
201—250 "	0.158	0.13	0.11
251—300 "	0.145	0.09	0.11
301—350 "	0.145	0.15	0.11
351—400 "	0.133	0.15	0.11
400 kilométeren felül	0.133	0.15	0.13

1-ső kivételes díjszabás.

1—50 kilométerig	0.25	0.21	0.20
51—100 "	0.18	0.17	0.15
101—150 "	0.16	0.17	0.13
151—200 "	0.16	0.13	0.13
201—250 "	0.15	0.13	0.09
251—300 "	0.15	0.09	0.09
300 kilométeren felül	0.13	0.09	0.13

A fentiekben kimutatott adatokból kitűnik, hogy a korábban elkülönítve volt vonalak helyi forgalmában is, a díjtételek egyenlősítése folytán, különösen a teljes kocsirakományokban feladott gabna, liszt és őrlemény, épület-, mű-, haszon- és tűzifa, kőszén, kövek, téglák és érczküldemények viteldíjai jelentékenyen mérsékeltek, az A, B és C osztályok tételei azonban részben felemeltettek.

A magyar államvasutak régi hálózatának, valamint a tisz-

vidéki és keleti vonalak állomásainak egymásközi forgalmában azonban, tekintve, hogy az egységes díjképzés folytán, az egyes vonalakra korábban fennállott zona-díjszabásoknak, valamint a kezelési illetéknek külön-külön felszámítása elesett, kivétel nélkül igen jelentékeny mérséklés állott be.

A mérséklések nagyságának megvilágítása végett a hazánkban legnagyobb jelentőséggel bíró gabna-forgalomban korábban fennállott és az egységes díjképzés alapján érvényesített 100 kilogrammonkénti össztételeket a fontosabb viszonylatokra nézve a következőben mutatjuk ki:

	korábbi tétel k r a j c z á r b a n	új tétel	mérséklés százalékban
Kassa vagy Nyiregyháza-Budapest	88·2	75·2	14 ⁰ / ₀
Debreczen-Budapest	81·1	65·1	20 ⁰ / ₀
Arad „	87·3	71·7	17 ⁰ / ₀
Nyiregyháza-Ruttká	114·1	89·3	22 ⁰ / ₀
Nagyvárad „	137·8	107·4	22 ⁰ / ₀
Kolozsvár-Budapest	134·2	97·5	27 ⁰ / ₀
Predeál-Ruttká	266·1	192·1	28 ⁰ / ₀

Ezen rendkívüli mérséklések, és különösen azon körülmény, hogy a budapesti gőzmalmok szükségletére kiválóan a tiszavidéki vonalakról és az azokhoz csatlakozó vasutakról Budapestre évenként átlag szállítandó 3.000.000 métermázsányi gabnamennyiség ezen mérséklések keretébe esik, azon aggályt gerjesztették fel, hogy a m. államvasutak új helyi díjszabásának érvényesítése esetén, ezen vasutak bevételei érzékenyen csökkenni fognak.

A tapasztalat azonban bizonyította, hogy az életbe léptetett új díjszabás folytán, a m. államvasutak bevételei nemcsak hogy nem csökkentek, hanem a forgalom fokozatos fejlődése következtében, jelentékenyen emelkedtek.

Kitűnik ez a következő adatokból:

1880. évben, midőn a m. k. államvasutak régi hálózatán, valamint a tiszavidéki és keleti vasuton a korábban fennállott díjszabások elkülönítve alkalmaztattak, ezen három vasutnak a teheráru-forgalomból eredő összbevételei 12.174,304 forint 40 krajczárra rugtak.

Ezzel szemben a nevezett vasutak egyesítése után, a teheráru-forgalom bevételei:

1881. évben. . . . . 13.785,192 frt 09 kr.
 és 1882. „ . . . . . 15.193,766 „ 31 „

tettek.

A bevételek tehát 1880-hoz képest, 1881. évben 1.610,887 frt 61 krral, és 1881-hez képest 1882. évben 1.408,574 frt 22 krral emelkedtek.

Habár ezen eredmény megítélésénél figyelembe veendő, hogy 1881. évben a zágráb-károlyvárosi 49,242 kilométer hosszú, továbbá a Verpolje-samaczi 25,265 kilométernyi és a Brod-Boszna-bródi 3,586 kilométernyi vonalak, tehát összesen mintegy 74 kilométer hosszú új vonalak vonattak be a m. államvasutak hálózatába, továbbá:

1882. márcz. 11-én a rákos-ujszászi	75,876 kilom. hosszú vonal		
„ április 10-én a sziszek-doberlini	47,702	„	„
„ decz. 5-én a budapest-szabadkai	168,120	„	„
és 1881. decz. 5-én a kiskőrös-kalocsai	30,200	„	„

adatott át a közforgalomnak, mindazáltal kétséget nem szenved, hogy míg ezen új vonalak számbavételével is, a kilométerek szerinti brutto bevétel 1881. és 1882. évben fokozatosan emelkedett.

Az eddigelé elért kedvező eredmények alapján már most azon kérdés merül fel, vajjon a közforgalom érdeke és az állami jövedelmezés szempontjából célszerű lenne-e, hogy a m. kir. államvasutak újabb nagymérvű kiterjesztése, illetőleg a zimonyi és a budapest-ujszönyi vonalak kiépítése, valamint az Uj-szöny-brucki vonal államosítása után, a jelenleg érvényes dijszabás felállításánál alkalmazott elvek és egységtételek az említett új vonalakon is egyaránt érvényesíttessenek, vagy pedig mily reformálásnak lenne alávetendő a jelenlegi dijszabás, illetőleg mily vezérelvek alapján volna a m. államvasutak új helyi tarifája felállítandó?

Ezen nagy horderejű kérdés alapos megítéléséhez mindenké előtt azon adatok ismerete szükséges, melyek a magyar államvasutak forgalmának természetéről hű képet nyújtanak.

Figyelembe véve továbbá az osztrák vasuti tarifa-enquête-nek az osztrák kereskedelmi miniszterhez intézett azon kérelmét, miszerint addig is, míg az egyes csoportok továbbmenő kíváncsi teljesíttetnek, azon dijszabási alapok, melyek szerint az állami üzem alatt levő vasutak viteldijai képeztettek, valamennyi osztrák vasút által alkalmaztassanak, a m. államvasutak jelenlegi tarifájának meg-

vizsgálásánál kétségkívül fontossággal bir annak megállapítása, hogy a Lajtán inneni és tuli államvasutak viteldijai egymáshoz mily arányban állanak.

A viteldijaknak összehasonlítását továbbá kiterjesztendőnek véljük a német államvasutak tarifáira is, mert habár ezen vasutak forgalma a m. k. államvasutak forgalmának természetétől elüt, mindazáltal, tekintve, hogy a tarifa-alapoknak meghatározása itt, mint ott, az államvasuti politikának egyik főtenyezőjét képezi, a három különböző állam vasuti tarifáinak összehasonlítása kétségkívül értékkel bir.

A m. államvasutak jelenlegi dijszabásának megítélésénél végül czélszerűnek tartjuk, az érvényben lévő viteldijakat az 1870. évben ezen államvasutakon szedett szállítási illetékekkel összehasonlítani a végből, hogy megállapithassuk, vajjon az államvasuti hálózatnak időközben történt rendkívüli kiterjesztése folytán, a vasuti viteldijak 1870-hez képest mily arányban olcsóbbítottak, illetőleg drágítottak?

A következő táblázatban mindenekelőtt kimutatjuk a m. kir. államvasutak helyi-, csatlakozási-, kiviteli-, behozatali- és átmeneti forgalmában 1882. évben közvetített teherárúkat, mi mellett a jelentékenyebb mennyiségben szállított tömeges czikkeket külön-külön tüntetjük ki. ¹⁾

---

¹⁾ Lásd táblázatot a 306. és 307. lapokon.

A fenti táblázatból kivehető, hogy a névleg felsorolt tömeges árucikkek a magyar királyi állami vasutak helyi forgalmának 83%-át és az összforgalomnak 76·8%-át teszik.

Kielégítőnek látszik tehát, ha a viteldijaknak fentjelzett összehasonlításánál csakis ezen árucikkekre szorítkozunk.

Hogy azonban a kérdésbe jövő állami vasutakon szedett viteldijakról teljesen hü képet nyerjünk, a következő táblázatokban nem a tiszta egységtételeket, hanem a kezelési illetékek betudásával eredő összdíjtételekből az egyes zona-távolságokra esedékes 100 kilogramm és kilométerenkénti *átlagos egységtételeket* mutatjuk ki, megjegyezvén, hogy a német vasutaknak márka értékben megállapított díjtételeit (1 frtot 172 fillérnek véve) osztrák értékre számítottuk át.¹⁾

---

¹⁾ Lásd táblázatokat a 308. 309. és következő lapokon.

Ö s s z e s				
Árúczikkek	Saját	Idegen és csatlako- zási	Külföldi	Összesen
	p á l y á k r a			
	E l k ü l d ö t t			
	t i z e d			
Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlé- mények	5.120,549	3.846,548	2.788,631	11.755,734
Bor, szesz, sör	592,305	553,544	17,212	1.163,061
Vas és aczél, és vas- és aczélárúk	785,993	427,220	47,746	1.260,959
Épület-, mű- és haszonfa .	2.988,432	893,902	99,383	3.981,717
Tüzifa	1.892,711	140,743	—	2.033,454
Kőszén, barnaszén, pirszén, faszén	3,842,260	461,782	8,600	4.312,642
Érczek	155,475	516,925	107	672,507
Kövek, téglák, föld, ége- tett és vithatlan mészs effélék	1.681,171	597,500	742	2.279,413
Egyéb árúk	3.478,636	3.201,972	193,568	6.874,176
Összforgalom	20.537,532	10.640,136	3.155,995	34.333,663
A fenti árúczikkek az összfor-				
Gabna, hüvelyes és olajos vetemények, liszt és őrlé- mények	25 ⁰ / ₁₀₀	36 ¹⁰ / ₁₀₀	88 ⁴⁰ / ₁₀₀	34 ³⁰ / ₁₀₀
Bor, szesz, sör	2 ⁹⁰ / ₁₀₀	5 ²⁰ / ₁₀₀	0 ⁵⁰ / ₁₀₀	3 ⁵⁰ / ₁₀₀
Vas és aczél, vas- és aczél- árúk	3 ⁹⁰ / ₁₀₀	4 ²⁰ / ₁₀₀	1 ⁵⁰ / ₁₀₀	3 ⁸⁰ / ₁₀₀
Épület-, mű- és haszonfa .	14 ⁶⁰ / ₁₀₀	8 ⁴⁰ / ₁₀₀	3 ²⁰ / ₁₀₀	11 ⁰⁰ / ₁₀₀
Tüzifa	9 ²⁰ / ₁₀₀	1 ²⁰ / ₁₀₀	—	6 ⁰⁰ / ₁₀₀
Kőszén, barnaszén, pirszén, faszén	18 ⁴⁰ / ₁₀₀	4 ³⁰ / ₁₀₀	0 ³⁰ / ₁₀₀	12 ⁷⁰ / ₁₀₀
Érczek	0 ⁸⁰ / ₁₀₀	4 ⁹⁰ / ₁₀₀	—	1 ⁹⁰ / ₁₀₀
Kövek téglák s effélék .	8 ²⁰ / ₁₀₀	5 ⁶⁰ / ₁₀₀	—	6 ⁸⁰ / ₁₀₀
Összesen	83 ⁰ / ₁₀₀	69 ⁹⁰ / ₁₀₀	93 ⁹⁰ / ₁₀₀	80 ⁰ / ₁₀₀
Az egyéb árúczikkek %-a	17 ⁰ / ₁₀₀	30 ¹⁰ / ₁₀₀	6 ¹⁰ / ₁₀₀	20 ⁰ / ₁₀₀

v o n a l a k				
Idegen és csatlakozási	Külföldi	Összesen	Átmenet	Főösszeg
p á l y á k r ó l				
é r k e z e t t				
t o n n á k b a n				
1.807,282	172,201	1.979,483	1.110,899	14.846,116
310,739	3,593	314,332	211,365	1.688,758
538,615	22,552	561,167	123,991	1.946,117
1.421,791	3.000	1.424,791	991,759	6.398,267
165,293	—	165,293	214	2.198,961
1.511,043	151,935	1.662,978	369,944	6.345,564
29,134	210	29,344	2,693	704,544
256,508	11,012	267,520	234,048	2.780,981
3.359,790	92,596	3.452.386	815.910	11.142,472
9.400,165	457,099	9.857,294	3.860,823	48.051,780

galomból százalékokban tesznek :

19·4%	37·7%	20·2%	28·8%	30·9%
2·4%	0·9%	2·3%	5·5%	3·3%
5·9%	4·9%	6·0%	3·2%	4·0%
15·3%	0·7%	14·7%	25·7%	13·3%
1·8%	—	1·8%	—	4·6%
16·2%	33·3%	16·9%	9·6%	13·3%
0·4%	—	0·4%	0·1%	1·5%
2·8%	2·2%	2·7%	6·0%	5·9%
64·2%	79·7%	65·0%	78·9%	76·8%
35·8%	20·3%	35%	21·1%	23·2%

I. Gabbaneműek, hüvelyes és olajos

A vasutak megnevezése	Átlagos egységtétel krajczá- bele-							
	tetszés szerinti mennyiség							
	f e l-							
	50	100	150	200	250	300	400	500
	k i l o m é t e r							
Porosz államvasutak	*) 0.802	0.75	0.715	0.698	0.686	0.68	0.668	0.662
Cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak	0.44	0.40	0.38	0.37	0.36	0.353	0.33	0.304
M. kir. államvasutak (1870. év- ben érvényben volt tarifa) .	0.34	0.30	0.29	0.28	0.28	0.27	—	—
M. kir. államvasutak (jelenleg érvényes dijszabás)	0.46	0.41	0.38	0.36	0.34	0.326	0.309	0.298

II. Vas- és aczél-

Porosz államvasutak	0.802	0.75	0.715	0.698	0.686	0.68	0.668	0.662
Cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak	0.58	0.54	0.527	0.52	0.516	0.513	0.46	0.428
M. kir. államvasutak (1870. év- ben érvényben volt tarifa) .	0.34	0.30	0.29	0.28	0.28	0.27	—	—
M. kir. államvasutak (jelenleg érvényes dijszabás)	0.56	0.51	0.49	0.48	0.47	0.47	0.47	0.46

III. Bor és szesz

Porosz államvasutak	0.802	0.75	0.715	0.698	0.686	0.68	0.668	0.662
Cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak	0.44	0.40	0.38	0.37	0.36	0.353	0.33	0.304
M. kir. államvasutak (1870. év- ben érvényben volt tarifa) .	0.47	0.43	0.42	0.41	0.40	0.40	—	—
M. kir. államvasutak (jelenleg érvényes dijszabás)	0.56	0.51	0.49	0.48	0.47	0.47	0.47	0.46

*) Az egy vonással aláhuzott tételek a legolcsóbbak; a két vonással négy vonással aláhuzottak a negyedik sorban legolcsóbb tételeket

vetemények, liszt és őrlemények.

rokban 100 kilogramm és kilométerenként a kezelési illetéket értve.

legalább 5000 kilogramm								legalább 10,000 kilogramm							
a	d	á	s	á	n	á	l								
50	100	150	200	250	300	400	500	50	100	150	200	250	300	400	500

t á v o l s á g r a

0.395	0.337	0.325	0.319	0.314	0.308	0.305	0.303	0.372	0.314	0.31	0.297	0.29	0.285	0.28	0.275
0.44	0.40	0.38	0.37	0.36	0.353	0.33	0.304	0.40	0.36	0.333	0.32	0.304	0.293	0.27	0.248
0.34	0.30	0.29	0.28	0.28	0.27	—	—	0.28	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
0.46	0.39	0.34	0.32	0.30	0.29	0.26	0.25	0.43	0.36	0.32	0.30	0.28	0.27	0.24	0.23

árúk (A osztályba tartozók.)

0.395	0.337	0.325	0.319	0.314	0.308	0.305	0.303	0.314	0.256	0.252	0.238	0.233	0.227	0.221	0.217
0.44	0.40	0.38	0.37	0.36	0.353	0.33	0.304	0.36	0.32	0.30	0.29	0.28	0.273	0.255	0.236
0.34	0.30	0.29	0.28	0.28	0.27	—	—	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
0.46	0.41	0.38	0.36	0.34	0.32	0.31	0.30	0.46	0.41	0.38	0.36	0.34	0.32	0.31	0.30

hordókban.

0.558	0.50	0.461	0.448	0.437	0.428	0.419	0.413	0.488	0.419	0.395	0.384	0.372	0.372	0.366	0.363
0.44	0.40	0.38	0.37	0.36	0.353	0.33	0.304	0.44	0.40	0.38	0.37	0.36	0.353	0.33	0.304
0.47	0.43	0.42	0.41	0.40	0.40	—	—	0.29	0.25	0.24	0.23	0.23	0.22	—	—
0.46	0.41	0.38	0.36	0.34	0.32	0.31	0.30	0.46	0.41	0.38	0.36	0.34	0.32	0.31	0.30

aláhuzottak a második-, a három vonással ellátottak a harmadik-, és a képviselik.

A vasutak megnevezése	IV. Épület-, mű- és haszonfa							
	t e l j e s							
	Átlagos egységtétel illetéket is							
	50	100	150	200	250	300	400	500
k i l o m é t e r								
Porosz államvasutak	0.279	0.227	0.221	0.21	0.199	0.194	0.188	0.188
Cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak	0.31	0.27	0.233	0.215	0.196	0.183	0.167	0.158
M. kir. államvasutak (1870. év- ben érvényben volt tarifa) .	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
M. kir. államvasutak (jelenleg érvényes díjszabás)	0.25	0.21	0.19	0.18	0.18	0.15	0.15	0.14

A vasutak megnevezése	VII. Kőszén, barnaszén, pírshén, faszén							
	t e l j e s							
	Átlagos egységtétel kezelési							
	50	100	150	200	250	300	400	500
k i l o m é t e r								
Porosz államvasutak	0.256	0.194	0.175	0.163	0.156	0.151	0.145	0.142
Cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak	0.28	0.21	0.18	0.165	0.148	0.138	0.122	0.114
M. kir. államvasutak (1870. év- ben érvényben volt tarifa) .	0.26	0.20	0.19	0.18	0.18	0.17	—	—
M. kir. államvasutak (jelenleg érvényes díjszabás)	0.25	0.20	0.18	0.17	0.15	0.14	0.14	0.14

Könnyebb áttekintés végett azon különbözeteket, melyek a
lönböző zonák szerint fennállanak, a következő táblázatban száza-

V. Tüzifa								VI. Érczek							
k o c s i r a k o m á n y o k b a n															
100 kilogramm és kilométerenként krajczárokbán, a kezelési beleértve.															
50	100	150	200	250	300	400	500	50	100	150	200	250	300	400	500
t á v o l s á g r a															
0,256	0,194	0,175	0,163	0,156	0,151	0,145	0,142	0,256	0,194	0,175	0,163	0,156	0,151	0,145	0,142
0,33	0,245	0,203	0,182	0,166	0,155	0,141	0,133	0,28	0,21	0,18	0,165	0,148	0,136	0,122	0,114
0,26	0,20	0,169	0,18	0,18	0,17	—	—	0,29	0,20	0,19	0,18	0,18	0,17	—	—
0,25	0,20	0,18	0,17	0,15	0,14	0,14	0,14	0,25	0,20	0,18	0,17	0,15	0,14	0,14	0,14

VIII. Kövek, téglák, föld s effélék							
k o c s i r a k o m á n y o k b a n							
krajczárokbán 100 kilogramm és kilométerenként, beleértve a illetéket							
50	100	150	200	250	300	400	500
t á v o l s á g r a							
0,256	0,194	0,175	0,163	0,156	0,151	0,145	0,142
0,20	0,166	0,155	0,149	0,146	0,143	0,139	0,133
0,26	0,20	0,19	0,18	0,18	0,17	—	—
0,25	0,20	0,18	0,17	0,15	0,14	0,14	0,14

fentnevezett vasutak viteldijai között az egyes árucikkek és a külékokban mutatjuk ki.

A magyar királyi államvasutak jelenlegi helyi díjszabása.

A következő árú- cikkeknel	O l c s ó b b			D r á g á b b					
	A m. ál- lamvasuta- kon 1870. évben ér- vényben vált díjsza- bással szemben	kilom. távolságra	A cs. k. ál- lami üzem- alatt álló vasutak díjszabá- sával szemben	kilom. távolságra	A m. ál- lamvasuta- kon 1870. évben ér- vényben vált díj- szabással szemben	kilom. távolságra	A cs. k. ál- lami üzem- alatt álló vasutakon érvényes díjszabás- sal szem- ben	kilom. távolságra	A porosz államvas- utak díj- szabásá- val szem- ben
I. Gabna, hűvelyes és olajos vetemények, liszt és örle- mények :	—	101—500 kilomé- terig	3—8 ⁰ / ₀ o-al	1—500 kilomé- terig	74—122 o-al	1—300 kilomé- terig	15—25 o-al	1—100 kilomé- terig	—
a) tetszés szerinti mennyi- ség feladásánál	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) 5000 kilogr. feladásánál	—	51—500 kilomé- terig	3—20 ⁰ / ₀ o-al	301—500 kilomé- terig	4—21 ⁰ / ₀ o-al	„	7—25 ⁰ / ₀ o-al	1—50 kilomé- terig	3—14 ⁰ / ₀ o-al
c) 10,000 klgr. feladásánál	—	„	4—12 ⁰ / ₀ o-al	„	4—20 ⁰ / ₀ o-al	„	37—40 ⁰ / ₀ o-al	„	1—13 ⁰ / ₀ o-al
II. Vas- és aczéltartók :	—	—	—	—	—	—	—	—	—
a) tetszés szerinti mennyi- ség feladásánál	—	1—300 kilomé- terig	4—9 ⁰ / ₀ o-al	1—500 kilomé- terig	43—44 o-al	„	40—42 o-al	301—500 kilomé- terig	—
b) 5000 klgr. feladásánál	—	101—500 kilomé- terig	3—6 ⁰ / ₀ o-al	—	—	„	16—25 ⁰ / ₀ o-al	1—100 kilomé- terig	1—14 ⁰ / ₀ o-al
c) 10,000 klgr. feladásánál	—	—	—	—	—	„	43—46 ⁰ / ₀ o-al	1—500 kilomé- terig	27—32 ⁰ / ₀ o-al

III. Bor és szesz:											
a) tetszés szerinti mennyiség feladásánál											
b) 5000 kgr. feladásánál	1-300 kilométerig	101-500 kilométerig	3-6 ^o /o-al	"	1-500 kilométerig	43-44 ^o /o-al	1-300 kilométerig	16-18 ^o /o-al	1-500 kilométerig	21-34 ^o /o-al	—
c) 10,000 kgr. feladásánál	—	"	3-6 ^o /o-al	"	"	21-37 ^o /o-al	6-21 ^o /o-al	31-37 ^o /o-al	"	2-4 ^o /o-al	—
IV. Építési, má- és használt teljes kocsirakományokban											
"	4-13 ^o /o-al	1-500 kilométerig	13-36 ^o /o-al	"	"	12-35 ^o /o-al	—	—	—	—	—
V. Tuzifa teljes kocsirakományokban											
"	4-21 ^o /o-al	1-400 kilométerig	1-32 ^o /o-al	201-500 kilométerig	3-4 ^o /o-al	—	—	—	401-500 kilométerig	3 ^o /o-al	1-200 kilométerig
VI. Évezek teljes kocsirakományokban											
"	4-21 ^o /o-al	1-100 kilométerig	5-12 ^o /o-al	és 201-500 kilométerig	2-16 ^o /o-al	—	—	—	101-500 kilométerig	3-17 ^o /o-al	51-200 kilométerig
VII. Kőszén, barnaszén, pászén és faszén teljes kocsirakományokban											
"	4-21 ^o /o-al	"	5-12 ^o /o-al	"	"	2-16 ^o /o-al	—	—	"	3-17 ^o /o-al	3-4 ^o /o-al
VIII. Kőek, téglák, föld és effélék teljes kocsirakományokban											
"	4-21 ^o /o-al	—	—	"	2-16 ^o /o-al	—	—	—	1-500 kilométerig	5-25 ^o /o-al	3-4 ^o /o-al

A fenti adatok nyomán immár véleményünket a következőkben adjuk elő. *ad I.* A m. kir. államvasutakon gabna, hüvelyes és olajos veteményekre, liszt és őrleményekre érvényes dijszabás, szemben az osztrák állami üzem alatt álló vasutak tarifáival 1-től 100 kilométerig 2—7%-al, és szemben a porosz állami vasutak dijszabásával 1-től 200 kilométerig 1—14%-al *drágább*, — ellenben 51, illetve 101-től 500 kilométerig a cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak dijszabásánál 3—20%-al, és 201-től 500 kilométerig a porosz államvasutak tarifájánál 4—21%-al *olcsóbb*.

Ezen felül a m. kir. államvasutak jelenlegi dijszabása az 1870. évben érvényben volt tarifával szemben 7—40%-nyi felemelést mutat.

Közelebbről megvizsgálva ezen — a m. államvasutak jelenlegi gabna-dijszabását nem a legkedvezőbb színben feltüntető számadatokat, mindenekelőtt a cs. kir. állami üzem alatt levő vasutak és a m. kir. államvasutak viteldijai között mutatkozó különbszetek természetének megállapítása végett, ezen két vasut zona-szerinti egységtételeit és a beszámított kezelési illetéket a következőben mutatjuk ki:

1—50 kilométerig . .	0·32 kr.	$\left. \begin{array}{l} +4\text{kr.} \\ \text{keze-} \\ \text{lési il-} \\ \text{leték} \end{array} \right\}$	0·32 kr.	$\left. \begin{array}{l} +5\text{kr.} \\ \text{kezelé-} \\ \text{si ille-} \\ \text{ték és} \\ 3\% \\ \text{szállí-} \\ \text{tási} \\ \text{adó} \end{array} \right\}$
51—100 " . .	0·32 "		0·28 "	
101—200 " . .	0·28 "		0·24 "	
201—300 " . .	0·24 "		0·20 "	
301—400 " . .	0·20 "		0·16 "	
400 kilométeren felül . .	0·16 "		0·16 "	

Ezen adatok összehasonlításából kitűnik, hogy a m. államvasutak az első 50 kilométernyi zonánál ugyanazon egységtételt számítják, mint a cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak, míg ellenben a többi zonáknál a m. államvasutak egységtételei egész 400 kilométerig 0·04 krral olcsóbbak az osztrák államvasutak tételeinél.

Az 1—50 kilométer távolságig a m. államvasutak rovására fentebb kimutatott 2—7%-nyi különbszet tehát egyedül abban rejlik, hogy utóbbi vasutak 100 kilogrammonkénti, 4 kr. helyett 5 krnyi kezelési illetéket számitanak és az egységtételekhez a törvényszabta 3%-nyi szállítási adót hozzáadják. Az ennek következtében az első 50 kilométernél mutatkozó csekély többlet azonban tekintettel az 50 kilométeren felüli távolságoknál, szemben a cs. k. állami üzem alatt álló vasutak tarifájával, a m. államvasutak viteldijainál mutatkozó jelentékeny mérséklésekre, alig jöhetnek számba.

A porosz államvasutak és a m. k. államvasutak viteldíjainak összehasonlításából továbbá kitűnt, hogy az előbbieknak díjtételei 1--200 kilométerig 1—14%-al, az utóbbiaknak tételei pedig 201—500 kilométer távolságig 4—21%-al olcsóbbak.

Ezen igen lényegesen eltérő díjképzés abban leli magyarázatát, hogy a német vasutak nem a zona-rendszert alkalmazzák, hanem tekintet nélkül a kisebb vagy nagyobb távolságokra, a viteldíjakat egyenlő egységtételek alapján képezik.

Ezen díjképzés, — mint azt a zona-rendszernek a fentiekben történt megbeszélésénél már bővebben kifejtettük, — természetsszerűleg magával hozza, hogy rövidebb távolságokra a viteldíjak aránylag igen olcsók, nagyobb távolságokra azonban oly magasak, hogy különösen a gabnaforgalomban teljesen hasznavehetetlenek.

Magától értetik, hogy ily elűtő tarifa-képzési viszonyok mellett, a m. államvasutak gabna-dijszabása a porosz államvasutak hason tarifája alapján okszerűen nem ítélhető meg.

(Befejező közlemény a májusi füzetben lesz.)

FELLNER SIMON.

A VALÚTAÜGY ÉS A SOCIALIS KÉRDÉS.

A jelenlegi közgazdasági mozgalmak czéljaiban minden német theoretikus a náluk oly nagy arányokat öltött socialismus hatását kutatja. És minthogy a tévedéseknek tág tért nyújtó társadalmi tudomány vitás kérdéseiben minden becsempészhető, alig van oly közgazdasági tétel, melyre a tőke és munka harcát ne alkalmazták és melybe a socialis kérdést bele ne vonták volna. Csak a mono- és bimetallismusról folytatott heves vitába, mely már annyira elmérgekedett, hogy bizvást mondható veszekedésnek is, nem kereste eddig senki a sokat zaklatott munkáskérdést. Ugy látszik, a csata hevében megfeledkeztek annak létéről.

A bécsi egyetemnek a socialista-hajszától kissé távolabb álló híres tanára, Stein Lőrincz vállalkozott arra, hogy ezt a hiányt pótolja. Hozzászólott a valutakérdésről folytatott vitatkozáshoz, — a mely mennél terjedtebbé, annál sekélyebbé és zavarosabbá is válik, — és mint minden közgazdasági problémánál, melyet eddig fejtegetéseire méltatott, úgy ennél is új szempontot fedezett fel. Az érték kérdést ugyanis az igenis népszerű socialismussal hozza összeköttetésbe. A tudós tanár nézetének helyességét éles dialektikájával oly ügyesen igyekszik bebizonyítani, hogy első pillanatra meg is győző állításának igazságáról.

A monometallismus hívei közé számított tudós, a ki a valuta kérdés megoldásának ideáljául eddig az aranyértéket vallotta, új eszméje kedvéért, — bár régi zászlaját el nem hagyja, — oly tant hirdet, mely, ha consequentiáit azon a ponton, a hol hirdetőjük megállott, túlviszszük, épen az ő elveivel ellenkező eredményre juttat. Az elismert közgazda ugyanis pártját fogja a szegény munkásoknak és sajnálkozva azok tudatlanságán, napnál fényesebben bizonyítja be, hogy ott, a hol a főérme más érczből van, mint a melyen

a munkabér fizethető : az arany a tőkés, az ezüst pedig a munkás értékét képezi. (Erre ugyan nem szükséges a bizonyíték, hanem annál inkább kell a következtetéshez.) És így a tőke érdeke az aranyértéknek, a munkásé pedig az ezüst értéknek érvényre juttatását követeli. A munkás ugyan nem tudja, nem érzi, hogy aranyérték mellett veszít (ugy látszik a theoretikus német socialisták sem jutottak még erre a tudatra, mert különben nem volna köztük az aranyértéknek annyi meleg szószólója) de — és ez bizonyára Stein-nak a célja, — fel kell őt világosítani, hogy e téren is megkezdje a hangot a mindent elnyomó tőke ellen.

Ez a felvilágosítás pedig könnyű munka. Egyszerű számvetés, melynek megtételéhez azonban kissé nagy feneket kell keríteni.

A forgalom, mióta a világ, mindig a bimetallismuson alapult, a míg államilag decretált valuta nem létezett. A valuta, mint törvényes intézmény csak akkor tűnik fel, a mikor a kormányok hozzáfognak a pénz ércztartalmának megrosszabbításához és polgáraikat arra kötelezik, hogy a rosszabb pénzt, mint jót teljes névértékben elfogadják. Ekkor természetszerűleg annak kell bekövetkeznie, a mit a kettős valuta ellenkezőjeként bimetallismusnak nevezünk. Az érméknek és ennél fogva az arany- és ezüstpénznek kölcsönös értékét ugyanis a forgalom ekkor az állam közbenjövete nélkül határozza meg. Minthogy pedig a javak értéke a közgazdaság keresleti és kínálati törvénye szerint hullámzik, természetes, hogy nemcsak az egyik ércz értékét, hanem mind a kettőnek egymáshoz való viszonyát is, azoknak változó tömege és a pénzforgalomban meg a fizetéseknél való változó szükséglete állapítja meg. A forgalom ekkor az államtól még nem kíván valutatörvényt, hanem csak azt, hogy érmeit teljes súlyban és előírt módon veresse. Ez állapot mellett tehát még nincs valuta-, hanem csak érmetörvény.

És korántsem kell azt hinnünk, hogy ez csak a görögök és rómaiak korában volt így. Tíz év előtt Németországban csak érmetörvény volt érvényben; és még 1857-ben is csupán ilyen állapított meg a nemzetközi februári szerződés, valamint a latin érmeszövetség is, s Angliában, melynek aranyértékéről annyit beszélnek, nincs az aranyvalútáról, hanem csak a pénzverésről és a főéremnek a váltópénzhez való viszonyáról szóló törvény. Teljes lehetetlen is az ezüst és az arany viszonylagos értékét törvényesen meghatározni, mert

ez a viszony a közgazdaság absolut törvényeitől függ. De minthogy az arany és ezüst, mint együttes fizetési eszköz nélkülözhetetlen, igen jó volna, ha fizetési képességek kölcsönös arányát meghatározhatnók. Ámde az ily meghatározásnak nem volna semmi gyakorlati értéke. Mert ha az állam kimondja is az arany és ezüst egymásra vonatkozó viszonylagos értékét: áruit mégis mindenki a nagyobb értékű ércz szerint fogja számítani, a mi az árak folytonos ingadozását és bizonytalauságát s az árakkal való értékspekulációt szülné.

E szerint tehát a legcélszerűbb az volna, ha csak egy ércz, például az arany, képezné a főpénzt, az ezüstöt pedig csak váltópénzül használnók. A pénzrendszer ideálja ugyis kétségtelenül a monometallismus. És ez az ideál meg is fog valósulni, ha az egész világ nemzetei csak az egyik érczet ismerik el értékül. Ez állapot előnyeit egyenként fejtegetni fölösleges. Ugy látszik tehát, hogy az aranyérték szószólóinak van igazuk. De csak azzal az előfeltétellel, hogy ha az aranyértékre akarunk térni, az aranynak birtokunkban is kell lennie. Mert mihelyt valamely nemzet ezüstjéért aranyat kezd vásárolni, az arany értéke azonnal az ezüstkinálat nagysága szerint emelkedik, az ezüsté pedig éppoly mértékben csökken. Ha tehát az aranyvételnél ugyanannyit lehet nyerni, mint a mennyit az ezüst-eladásnál, kérdés, vajjon az ezüstön szenvedett veszteség felér-e a vett arany értékével. Nem férhet hozzá kétség, hogy igen, hiszen a vettnek értéke mindig egy az eladottéval. Ámde tekintetbe kell vennünk, hogy az aranyérték behozatalával az ezüstofforgalom nem szűnik meg és így, ha valaki az aranyérték behozatala előtt a birtokában lévő $15\frac{1}{2}$ font ezüstnek feléért fél font aranyat vesz, és az aranyérték 3%-kal emelkedik, az aranyon semmit sem veszít, de az ezüstön, melyet meg kellett tartania, elveszti azt a különbséget, mely az aranynak a vétel előtti és a vétel utáni ára között van.

Ez mennyiségtanilag helyes és ez a számvetés oly két nemzetre is alkalmazható, melyek közül az egyiknek aranya, a másiknak pedig ezüstje van, és ez utóbbi ezüstértékét az aranyvalutával akarja felcserélni. Ha elég aranya volna arra, hogy fizetéseit idegen piacokon való aranyvásárlás nélkül teljesítse, csak a czélszerűségi szempont lehetne irányadó. De az ellenkező esetben kénytelen lesz vele, hogy aranyat vásároljon. Az ily aranyvásárlásokról még senki sem kísértette meg pontos számítást tenni. Pedig igen tanulságos

volna, mert a veszteséget meg lehet könnyen állapítani, de a nyereségről még nem volt a ki szólni. Mert azért, hogy egyik ország az aranyértéket declarálja, érmei még nem képeznek a másik országban valutát, hanem csak árúnak tekintetnek. Az aranyérték tehát az aranyországgal kötött szerződés nélkül a nemzetközi forgalomban teljesen értéktelen. Az az ország, melynek sok az aranya, mindenesetre kívánni fogja, hogy minden ezüst-ország az aranyvalutát fogadja el, és különösen kívánni fogja azt akkor, ha az ily körülmények között az ezüst-országtól olcsón megvehető ezüstön valahol másutt, például Indiában előbbi értékén adhat túl. Az ily ország azon a véleményen lesz, vagy ha nem lesz is, azt fogja hangoztatni, hogy az aranyérték a nemzetközi kereskedés felvirágzásának és a közgazdasági jólétnek biztos jele és feltétele.

Angliának van aranya, de Indiában ezüsttel fizet, a mennyiben az ind forgalom obligóit rupiákra változtatja s ezeket $1\frac{1}{10}$ aranschillingjével számítja. Ebben a forgalomban tehát Anglia minden rupiánál szép nyereséget tesz zsebre, mert ha készpénzben sok ezüstöt kap, azt azonnal Indiába küldi s ezzel Bombayben és Kalkuttában arany helyett fizet, úgy számítván azt, a mint a londoni piacon árulják.

Közel járunk a praktikus alkalmazáshoz. Az arany és ezüst aránya, az u. n. standard of silver az időtájt, a mikor a németek még nem mentek Londonba aranyat keresni, minden uncia finom ezüst után körülbelül 60—61 shilling volt aranyban. Mikor aztán Németország tömegesen hozta Londonba ezüstjét, hogy azon aranyat vegyen, az ezüst annyira elértéktelenedett, hogy a tiszta arú uncijája egy ideig 47—48 arany shillingen volt Londonban kapható. És minthogy az angolok ezüst rupiákra szóló indiai obligói azért nem változtak, ez obligók megfizetésénél a standard egész különbözete nyereség volt, még pedig oly nyereség, mely néhány millióra rúgott. — Németország első absolut aranyszükségletéért ily óriás árt fizetvén, már az aranyérték időszakának kezdetén megijedt ezen a beszerzési költségen és nem adott el többet ezüstjéből a londoni piacon. Ennek következtében a standard of silver unciánként 51—54 aranyshillingre szökkent. Németország ekkor új aranyával, melyből 47—48 shillinget akart régi ezüstjéért adni, nem fizethette londoni aranyobligóit 47—48 ezüst shillinggel, hanem aranyához kellett nyulnia, mely pedig több ezüstjébe került, mint mennyit ért.

E mellett még az ezüstöt, melyet megtartott, a világforgalomban mintegy 10%-kal csökkentette értékében.

A németek erre az arany és ezüst közti aránynak nemzetközi értékmegállapításán munkálkodtak. De az angolok mitsem akarnak hallani arról, hogy az aranyértéktől eltérjenek annak a kettős valutának a kedvéért, a mely mellett aranyukon kis ügyességgel ugyanannyit veszithettek volna, mint Németország ezüstjén még most is veszit.

Ebből látható, hogy az aranyérték ily módon nem egyéb, mint a félezüst-országnak a valutatörvényen alapuló kifosztogatása az aranyország által.

De nemcsak országokról van szó, ugymond Stein, — közelebb jutván ahhoz a tételhez, melynek kedvéért ezt az egész nagy kerülőt megtettük, — egyes országok gazdasági viszonyaira is ugyanez illik.

Ha a törvény értelmében arany a főérme, akkor mindenki, a kinek arannyal kell fizetnie, kénytelen ezüstjéért aranyat venni, vagy az arany és ezüst értéke közt levő különbözetet ezüstben ráfizetni. A napi munka nem fizethető aranyban, részben mert az arany ki nem futja, részben pedig, mert a napszám sokkal csekélyebb, semhogy aranyban volna fizethető. Az ezüsttel fizetett munka a kiskereskedőnél vásárol, a ki azonban a nagykereskedőnek aranyban fizet, összegyűjtven a kisvásárlások ezüstjét és aranyat szerezvén érte. Természetes, hogy annival több jövedelmének kell ezüstben lenni, a mennyi nagyban az ezüst és arany közt a különbség. A kiskereskedő tehát kénytelen az arany és ezüst közt lévő értékkülönbséggel a munkás által vásárolt szerek árát toldani meg és a kicsinyben eladásnál annival többet szedni be, a mennyivel többre van szüksége, hogy például Angliában shillingért sterling fontot vegyen, azaz számszerint $21\frac{1}{2}$ ezüst-shillinget kell keresnie, a míg 20 arany-shilling — egy font — jövedelme van. A nagykereskedő azonban ezen a 20 arany-shillingen, melylyel áruít a kiskereskedő fizeti, $21\frac{1}{2}$ ezüst-shillinget vehet és ezzel fizetheti munkásait. Ezáltal a munkabér névleg ugyanaz marad, de tényleg az ezüst csökkenő értéke mellett leszáll. A munkás érzi, hogy az általa szükségelt áruk ára emelkedik, s nem tudja, hogy ezt nem az általa vásárolt értékeknek emelkedése, hanem annak a valutának, melyben őt fizetik, csökkenése okozza. Nem szorul magyarázatra, hogy kié

ily módon a nyereség, valamint azt sem igen kell bizonyítgatni, hogy az a tétel, a melynek kedvéért ez eszmemenetet követtük, első pillanatra helyes. A fentebbiek alapján tehát ugy látszik, bizvást elfogadhatjuk Stein Lőrincznek azt a nézetét, hogy az ezüstérték mellett a munkásnak haszna van, míg az aranyvalútánál a tőkés rakzsebre oly $7\frac{1}{2}\%$ hasznot, (legalább a jelenlegi árfolyam szerint), melyet a szegény tudatlan munkástól vesz el.

A dologban csak egy a különös és ez az, a mit maga az új eszme hirdetője is szomoruan ismer el, hogy t. i. a munkás maga nem tudja, nem érzi, hogy az ő munkabérének alacsony voltát tulajdonképen az aranyvalúta és nem a munkaadó más oldalu szűkeblősége okozza. „De mi tudjuk” — így kiált fel Stein fejtegetései záradékaul — „és gondolkodhatunk rajta!”

Szívesen hiszem, hogy a mi gondolkodásunk a munkás sok baján segíteni fog. De majd csak akkor, a midőn a gondolkodás nélkül való, gépiesnek mondott munkát valóban csupa gép végzi, a a gondolkodó ember munkáját pedig jobban megfizetik; és meg vagyok arról is győződve, hogy akkorára a valútakérdés is helyesen meg lesz oldva. Hanem azt legkevésbé sem foghatom fel, miért kelljen oly baj ellen keresnünk orvosszert, a mely bajnak lételet az, a kire ráfognak, maga sem érzi, s a mely mellett senki sem károsodik.

A munkás látköre az ezüstpénzen túl nem terjed. Számításai a legnagyobb ezüstpénzdarabig terjednek. Ebben a körben mozognak az ő szükségletei. (Élő példája az, hogy a német paraszt mennyire becsben tartja a csak váltópénzként szereplő Fünfmark-stücköt.) Hogy a nagyvilágban az arany mi árú, arra neki semmi gondja. Munkájáért is, ha ugyan meg van adva neki a lehetőség, hogy annak árát szabja, oly árt fog követelni, melyet napi — ezüsttel vásárolt — életszükségleteihez mér. Hogy aztán munkaadója mennyi aranyért szerzi meg azt az ezüstöt, melylyel őt kifizeti, az őt nem érinti. A gyáros vagy nagykereskedő ellenben nem azt fogja számítani, hogy egy-egy munkás mennyijébe kerül ezüstben, hanem aranyban végzi költségvetését. Neki az a munka, melyért, hogy a fenti példával éljünk, 20 ezüst shillinget kell fizetni, nem lesz egy font sterling, hanem csak $19\frac{7}{10}$ arany-shilling értékű. Ő aranyban számít, az ő összegei nagyobbak, semhogy a törtekkel törődnék és az ezüstre átszámítással vesződnék. Neki bevételét is, kiadását is aranyban,

mint törvényes valutában kell elkönyvelnie, előtte az ezüst épolý árú, mint az a cikk, melyet gyárában feldolgoztat. — A középütt álló kiskereskedő meg úgy van vele, mint ha arany volna az érték és az ezüst a váltópénz. Tudja, hogy ebből mennyi kell egy aranypénzre. Váltania kell, és e váltás díját már előre beleszámítja a kiseladás áraiba gondoskodván arról, hogy az esetleges áringadozásokra is jusson bevételi többlet.

A közgazdaságban nincs valaminek pusztán névleges értéke, a minthogy minden értéknél csak a ténylegest vesszük figyelembe. A névlegest még a közéletben sem szoktuk figyelembe venni. Az angol megszokta az aranyat pénznek, az ezüstöt árúnak tekinteni és ezt a körülményt belevonja számításai körébe. Az ottani munkás e szerint természetesen nem panaszkodhat, mert Stein pontos számítása ellenére sincs semmi személyes vesztesége. Épolý kevésbé lehet nyereség az értékkülönbség a munkaadóra nézve. Ő egy font sterlinget vesz be árúért, és ugyanannyit ad munkásainak. Hogy azt effectiv aranyban, ezt pedig $21\frac{1}{2}$ ezüst-shillingen : az a dolgon mitsem változtat, az érték azért teljesen egyenlő.

Panaszkodni tehát csakis a német munkásnak volna oka, és hogy a panaszból ki ne fogyjon, arról gondoskodnak theoretikusai. De ez esetben még Stein új eszméje sem fogja panaszra bírhatni. A híres tudós ugyanis, ragyogó új gondolata kedvéért nem átalotta két rég hangoztatott helyes elvtől eltérni. És pedig először attól, hogy a valutakérdés közgazdaságilag soha meg nem oldható, mert az nagyrészt közigazgatásjogi feladat, s mint ilyen nem tür absolut, hanem csak a mindenkori politika követelte relativ megoldást; és másodszor attól, hogy kétféle valuta lehetséges : állami és forgalmi, az előbbit pusztán a jogi, a másikat pedig a közgazdasági törvény határozzán meg.

Fejtegetéseinek előzményei épen azért helyesek, habár nem is egészen, mert a forgalmi valutához tartozó és így tisztán közgazdasági kérdésekkel foglalkoznak. — Németország és Anglia között nem állapítja meg más törvény az arany és ezüst közt lévő értékarányt, mint a közgazdaság keresleti és kínálati törvénye. Azért lett tehát az ezüst a német eladások után oly olcsóvá. De az már nem áll, hogy Angliának oly óriás nyeresége volt az üzletből, valamint az sem, hogy Németországnak oly ijesztő nagy a vesztesége, mint Stein — ismét csak új eszméje kedvéért — feltüntetni igyekszik.

Az előbbinek nyeresége csekélyre redukálódik, ha tekintetbe vesszük, hogy az angol felségjog gyakorlásával vert rupiát az angol kereskedőnek a bombayi és kalkuttai export-üzletnél teljes ezüstértékben kell elfogadnia, a mi az import-üzlet arany- és ezüstkülönbözetének nagyságát lényegesen csökkenti; az utóbbinak vesztesége meg nem oly nagy, ha meggondoljuk, hogy a német birodalom megállapítván a demonetált ezüstnek, mint váltópénznek határozott összegét, minden száz millió márka ezüstmél, melyet 74 millió márkáért hiában kínálta, az új pénzverés alkalmával 35—36 millió márkát nyert.

És ezzel eljutottunk oda, hogy megmondhassuk, miért nem lesz a német munkásnak sem soha oka panaszkodni, hogy a neki fizetett ezüstért kevesebb aranyat kap, mint névleg kapnia kellene? A felelet könnyű. Itt már állami és nem forgalmi valutával van dolgunk. A német aranyvalúta mellett az ezüst csak váltópénzként szerepel. Az ezüst váltópénz összege pedig fejenként $12\frac{1}{2}$ márkára van meghatározva. Az összes 427 millió márkányi váltópénz a kiveret aranyhoz képest oly csekély, hogy elértéktelenedéstől tartani nem lehet, mert az összeg kisebb annál, melyet az állam még a legszigorubb közgazdasági theoria szerint is kényszerfolyamu pénzként — ugyszólván az adófizetések fundátiójára alapítva, — kibocsáthat. De ha még, a mi nem áll, közgazdaságilag helytelen volna is az ezüst váltópénz összegének egyáltalán, vagy bizonyos nagyságban való megállapítása: itt közigazgatási, belügyi kérdéssel állunk szemben, melyhez a közgazda csak akkor szólhat, mikor az állam a határon túlmenve, a gazdasági törvényeket sérti.

Nincs tehát okunk a munkást siratni, vagy a tőke ellen folytatott elkeseredett harcban kezébe új és mi több, hamis fegyvert adni. Az aranyvalútának behozatala az esetben, ha az tisztán aranyérték és ha az ezüst teljesen demonetáltatik, nem csupán a tőkés vágya. Csakhogy az egész világnak alkalmaznia kellene. Mert az elszigetelt, arannyal nem bíró ország csak árt magának az aranyérték deklarálásával. Ebben Steinnak igaza van, de nincs igaza abban, hogy az egyes ország pénzanyagára szintoly ridegen hat a közgazdaság keresleti és kínálati törvénye, mint ezt a viláfgorgalomban látjuk. Az ország határai között, ha nem is mindent, de igen sokat tehet a törvény. Mutatja ezt az amerikai Bland-bill, mely névleg ugyan a kettős valutát akarja visszaállítani, de tényleg csak az ezüst

dollárok veretését limitálja. E törvény annak a bizonyossága, hogy az ezüst váltópénz megtarthatja az arany mellett, az ezüst áringadozásai ellenére is, teljes dekratált értékét. Mutatják ezt a porosz Kassenscheinok, melyek, jóllehet körülbelül 170 millió márka összegig bocsáthatók ki (az igaz, hogy ez alig haladja meg az ország pénztárában lévő bankjegyek vagy ércpénz összegét), mindig teljes aranyértékben szerepelnek.

A munkásnak nem kell az aranyértéktől félnie. Ha mindenütt behozzák és az ezüstöt észszerűen demonetálják, a munkásnak legkevesébbé sem lesz kárára, hogy ezüstben fizetik. Csak másban ne rövidítse meg munkaadója. Az aranyvalútá behozatala ott, a hol nincs kényszerfolyam, már csak idő kérdése. A jelenkor az arany felé gravitál. Helyesen-e, nem-e? arról most, mikor az irányadó államok egy része már elfogadta, másik része csak névleg bir kettős valútával, egy harmadik része pedig az aranyvalútára térést készíti elő : kár többé szólni. A jövő mutatja majd meg, hogy hiba volt-e az ezüst mos folyó demonetálása, mint az egyik tábor állítja, vagy helyes közgazdasági intézkedés, mint fél Európa hangoztatja. De hogy a munkáskérdésre azzal a hatással, melyet neki Stein Lőrincz tulajdonit, nincs és nem is lesz : az kétségtelen.

FEKETE IGNÁCZ.

KIZÁRÓLAGOS KOCSIHASZNÁLAT.

Kiváló tudósoktól — bár nagyon ritkán — alkalmunk volt értekezéseket olvasni: vasuti jogrendszer létezése felől. Bár elég tudományos apparatussal s elég bűvárló szellemmel igyekeztek e tárgyban valami pozitívet adni, — elvégre is nem nyújtottak semmit. Legfőbb érdemök, hogy érdeklődést s némi meggyőződést keltettek. Így Németországban egy egész kis irodalmat látunk a vasuti jogról anélkül, hogy ki volnának fejtve az elvek s rendszerbe lehetett volna szedni azokat. Tekintve a jog összeségét, azon eredményre jutunk, hogy minden jogi tény: teljesítmény, vagy a teljesítmény elfogadásából áll. Midőn a vasut alig több mint egy fél századdal ezelőtt, mint organicus intézmény létesült, minden jogász előtt nyilván való dologgá vált, hogy a jogi életnek itt egy új tere nyílt. E tudat kifejezésre is jutott. Nálunk kitűnő tudósunk, Wenczel Gusztáv keltett először figyelmet egy specialis vasuti jog iránt, mely uton ő azóta is folytonosan, fáradhatlan szorgalommal és kitartással működik.

Az egész jogrendszer egyeteme a viszonyok rokonsága által képezett csoportokra oszlik. A mennyi irányban különböztethetjük meg az emberi tevékenységet, annyi féle osztályát látjuk a jogrendszernek is. A vasut-intézmény szintén sajátos viszonyokat teremtett. Nem csalódunk, hogy ezek annyi sajátos jogi momentumot rejtenek, hogy ezekből specialis jog, illetőleg az ezen intézményben lét-okot bíró cselekmények törvényeinek egy élesen határolt csoportja lesz kifejthető. Az újabb és eddigelé ismeretlen viszonyok, a jog újabb és újabb ágát teremtik meg, melyek kezdetben, a fejlődés első stádiumában oly hasonló természetet mutatnak a fennálló jogrendszerhez, hogy önállóságra gondolni merésznek látszik, — de tovább fejlődése mind jobban és jobban tünteti ki saját-

ságait, mely végre is kiválásra vezet. Hogy mennyire különleges álláspontja van a vasutnak, bizonyítja a vasuti politika létezése is. A vasut, szemben az állammal, oly viszonyokat teremtett, melyek a különleges vasuti politikát hozták létre. Amint a vasuti politika törvényei már-már rendszerbe vannak foglalva, épen így fog történni a vasuti joggal is.

De, amint a czim is mutatja, nem czélom jelenleg a vasuti jogról értekezni, — jelenleg csak mutatványt akarok adni a vasuti jogból : — *a kizárólagos kocsihasználati jogot* kísérem megismertetni, jogi és közgazdasági tekintetekből.

E fogalom több dolgozatban, mint „*Kocsizási jog*“ van jelölve. Definíciója : *egyesekek jogi képessége, hogy vasuti kocsikat tarthassanak kizárólagos használatukra*. A birtoklás mindig az illető kocsit forgalomba helyező vasuti intézet részén van. Legtöbb esetben a tulajdon is, a mikor a fél bérleti viszonyban van a vasut-intézettel. Ezekből is megítélhető, hogy melyik kifejezőbb : az eddig használt kocsizási jog, vagy a kizárólagos kocsihasználat megjelölése?

E kizárólagos kocsihasználat szülőföldje nem Európa, hanem Amerika. Vállalkozási szellemnek köszöni létét. Azon alakban, a hogy Amerikában divik, nálunk csak értekezésekből ismeretes. — Olykor a vasuti politikában látjuk tárgyalva. Egyszerűen szerződési ügylet : magán fél, ritkán társulat és a vasut-intézet között. Hogy a vasuti politikában tárgyalják, ennek oka abban a körülményben rejlik, hogy a vasuti jogtudomány határai még nincsenek megvilágosítva.

A kizárólagos kocsihasználati jog keletkezése azon amerikai gyakorlat, hogy a vasuti intézet csak a vasutat, a kezelési épületet építi ki és tartja fel, s a forgalmi eszközökből csakis a vontatásra szolgáló mozdonyokról gondoskodik. A szükséges kocsik előállítására ismét egy másik vállalat feladatát képezi.

Igy keletkezett, hogy nagy szállítók, szállítmányaik további-tása biztosítására — a pályaintézettel történt egyezkedés folytán — kizárólagos használatukra kocsikat építettek. Kocsi feletti rendelkezés a felet illeti s a vasut intézet csakis a vontatásért járó illetéket szedi be.

Nálunk a kizárólagos kocsihasználat csakis módosult alakban fordul elő. Az amerikai és nálunk divó gyakorlat főkülönbsége az, hogy míg az előbbi az egész szállítási üzletet, a szállítási díjak

beszedését — a kizárólagos kocsihasználati joggal bíró félnek engedni át s a vasuti intézet csak a vontatási s a pálya-használati díjakat követeli, addig az európai vasutaknál a fél, ha kizárólagos használatában is áll a kocsi — a tarifászerű díjak fizetésére mindig köteles. — A fél előnyét — a kocsi folytonos rendelkezése alatti állásban, — néha bizonyos szállítási pótlék szedhetésében találja. — Az esetleges szállítási díjkedvezmények, mint előny fel nem említhetők, mert ezen kedvezményben a fél, mint nagy szállító részesül.

Még mindig nincsen gyakorlat által sem teljesen tisztázva, hogy a felek mily mértékben jogosultak a kizárólagos kocsihasználatra?

Mint utazó, vagy mint szállító minden személy jogosítva van a kocsi használatára. — A kocsik építése vagy bérlése már szerződésen alapul s kétségtelen, hogy a vasutak nem tetszés esetén nem kötik meg.

Ellenben a személyek szállítását s az árúk felvételét csak az üzlet-szabályzatban foglalt feltételek fennforgása esetén tagadhatják meg.

A szerződésre alapfeltételül, úgy látszik, főkellék, hogy az illető nagy szállító legyen. A nagy viszonylagos fogalom, hanem aligha vagyunk tévedésben a nagy szállítók mértékére, midőn az ügy beható vizsgálata után mondjuk, hogy : nagy szállító az oly fél, ki árút termelő, vagy szállítást közvetítő telep birtokában van. — A productio mértékét úgy véljük megállapíthatni, hogy az árú teljes „kocsirakományokban“ kerüljön feladásra. Annnyival is inkább helyesnek tartjuk a nagy szállítókról mondottakat, mert kocsibérlésnek vagy tulajdonba vételnek oly embernél, ki talán egész életében csak pár kilogrammnyi árút szállít : értelme nem volna.

Felmerül már most előttünk a kérdés, hogy minden nagy szállító, eo ipso jogosult-e kizárólagos használatra kocsit bérbe követelni, vagy e célra kocsit építtetni s egyáltalában helyet tartoznak-e adni az ilyenmű kérelmeknek a vasutak? — A jelenlegi viszonyok és üzletszabályzat szerint azt feleljük, hogy : nem. — Tekintve azonban vasutaink ez irányban követett maguktartását, nem-sokára követendő „elv“ lesz ezen érdekek igenleges kiegyenlítése, — azonban pozitív jogról — a nagy szállítók javára csak akkor fogunk szólhatni, ha az üzletszabályzat ezt a vasutaknak teherként előírja. — Ismerjük a szokás jogi erejét, de itt nem állunk oly hosszú

gyakorlattel szemben, hogy a vasuti jogban a szokást oly módon és mértékben méltassuk, mint a jogi élet más ágaiban. Szokásról talán még nem is beszélhetünk, hanem csakis : helyesnek ismert és többször gyakorolt intézkedésekről.

Mielőtt levonnánk a kizárólagos kocsiasználati szerződés-feltételeit, meg kívánom még röviden említeni azokat a módosult alakokat, melyek nálunk előfordulnak. Ilyenek :

1. Kizárólagos kocsiasználat.

- a) egyszerű kocsibérlet,
- b) átalakított kocsibérlet,
- c) tulajdonba vétel.

2. Idegen tulajdonban levő vonatok vontatása.

3. Pályahasználati jog. (Peage szerződés).

Az egyszerű kocsibérlet mindig különleges áruszállításra történik. A szállítási díj az árú mennyisége után a rendes tarifa szerint fizettetik. — A fél azon előnyért, hogy a kocsi mindig rendelkezésre áll, bizonyos mennyiségű kocsikilométert biztosít, illetve kötelezi magát, hogy a kocsi rakott állapotban egy megszabott mennyiségű kilométert fog befutni. A nem teljesítés esetére a még hiányzó kilométer összegéig kilométerenkint fizetendő kártalanítási illeték fizetésére van kötelezve a fél, s általa ennek fedezésére a vasut-intézet pénztárába biztosíték tétetik le.

Ily természetű a magyar királyi államvasutaknak némely gyáros és nagyszállítóvali szerződése : faszén-szállító kocsik iránt.

Különleges célra történt kocsibérletnél, ha az árú szállítására alkalmas kocsi az intézet tulajdonában nincsen, átalakítás történik. — A szerződés ez esetben is hasontermészetű az előadottal azon kivétellel, hogy az átalakítás a felet terheli. Mivel a kocsibérlő ezt nem eszközölheti, a vasut-intézet a fél terhére eszközölteti.

Különleges célokra, egyes ipartelep-tulajdonosok kocsit is építhetnek, (péld. sörfőzdék). — Az előadott 3 esetben a veszély, hogy a kocsi keveset s értékének meg nem felelőleg fog használatni, elesik. A fél a szállítást teljesen biztosítottnak tudhatja, mert : 1. az átalakítási költségeket a fél aligha viselné ; 2. ha pedig a tulajdonjog a fél részén van, a vasut-intézet érdekeinek veszélye szóba sem jöhet, s így tehát az ily kocsikra vonatkozó szerződések nem tartalmazzák az intézet javára a kilométerek kötelező befutását,

hanem csakis azon kikötést, hogy a kocsit akkor köteles a szerződő vasut az ipartelepről mozgósítani, ha a hordképesség egy meghatározott hányadáig meg van terhelve.

Itt is áll azon általános kötelezettsége a vasutaknak, hogy az üres kocsikat üresen tartoznak visszaszállítani az ipartelepre.

(Átalakított kocsibérletek egyes nagy szállítókkal történtek, szesz- és kátrányos kocsikra nézve. Tulajdon kocsija van jelenleg a kőbányai sörfőző gyárnak).

Mint rokon természetűt megemlítjük még : a vonat-vontatást. Erre például a nemzetközi alvó kocsiársaságnak, a francia-, nyugoti-, az elzász-lothringeni-, a baden állami-, a württemberg állami-, a bajor állami-, az osztrák állami-, az osztrák-magyar államvasutársaság és a román államvasutakkal kötött szerződése, egy futárvonat folytatólagos vontatására, Páristól-Giurgevo, illetve Küstendzsé-ig. Az említett nemzetközi társaság állítja össze saját kocsijaiból a vonatot, a vasut-intézetek csak a vontatási erőt szolgáltatják s a pályát engedik át. A vasut-intézetek a maguk részére a teljes szállítási illetékeket szedik, a hálókocsi-társaság részére szerződésileg 20% pótlék szedése van biztosítva. — A vonatszolgálat és javítási költségek viselése a dolog természete szerint van megosztva. A kocsikban teljesítendő szolgálatra a nemzetközi alvókocsi-társaság van kötelezve, míg a mozdony és forgalom biztonságára szükségeltető személyzetet a vasut-intézetek adják. A kocsi használatából eredő sérülések javítási költségei a kocsi-tulajdonost illeti, míg a vasutak által elkövetett hibák folytán beállott sérülések helyreállítása a vasuti intézeteket terheli. — A vonatok használat-, illetve forgalomba tétele alatt a tisztítás terhe szintén az övék, mivel ezt a terhet viselniök kellene akkor is, ha a kérdéses vonat saját kocsijaikból volt volna is összeállítva.

Megemlítendő még a pályahasználat is. Midőn valamely pályának megengedtetik, egy más intézet vasutvonalát, meghatározott részen használni. — E jog eredetét a folyamhasználati jogtól veszi, a midőn idegeneknek megengedtetett, hogy az engedélyező tulajdonában vagy birtokában levő folyó, hajózásra használtassék. (Idegen neve „peage“ innen ered.) A szamosvölgyi vasut vonala Apahida állomásnál ágazik ki a magyar állami vasutakból. — Azonban a közönség érdekében engedélyezve van, hogy személyszállító vonatai Kolozsvárról induljanak, s így Kolozsvártól Apahidáig a m. állam-

vasutakon is közlekedjenek. A pályahasználati jog természetéről tüzetesebben nem szólhatunk, mivel a m. államvasutak e szolgáltatmány fejében vissz-követeléssel nem él, csak jogának fenntartására egy komolyan szóba nem jöhető csekély összeg fizetésére kötelezi a szamosvölgyi vasutat. (Ily természetű szerződés lett volna kötendő ujabbban a magyar-gácsországi vasuttal, mely azonban eljuttatott.)

Áttérek még s röviden megemlíteni kívánom, hogy forgalmi, közgazdasági szempontból, mennyiben méltatandó a kizárólagos kocsihasználát.

Forgalmi tekintetből az okok oly kis mérvűek, hogy komolyan tárgyalni alig lehetne, mivel a kocsik jókarban tartása s időszakos megvizsgálására mindannyi fél kötelezhető. Továbbá oly mérvű kocsibérlet vagy oly mennyiségű kocsinak magántulajdonbani tartásából, mely torlódást s így a forgalom veszélyét emelné, tartani alig lehet. Az ellenző ok tehát csak arra szorítkozik, hogy a forgalom menetére, idegeneknek több befolyás engedtetik, s esetleg ezen kizárólagos használatu kocsik oly száma állhat elő, mely a kisebb szállítók érdekét is veszélyeztetné, s különösen a piacon megelőztetésük által e részben érezhetővé lehet. — Természetesen ezen állítás csak azon fenntartással nyilvánítatik, hogy erről csak akkor lehet szó, ha a kizárólagos használatu kocsik nagy számmal lennének forgalomban s kocsis- s árúraktár hiányában a szállítók érdekei kielégítése nehézségbe ütközik.

Közgazdasági szempontból e rendszer nagyon fontos. Jelenleg ki sem emelhető, hogy az ipartelepekre nézve mily előnyös a kizárólagos használatu kocsi. — Árúik elszállítása minden alkalommal biztosítva van, mely körülmény magában elég fontos, hogy figyelemre méltathassék. Ugy látszik, hogy eszköz adatik a fejlődésre és versenyre. — Ellenkező képet látunk azonban, ha a vasutüzleti oldalról tekintjük. A kizárólagosság elvénél fogva az ipartelepre való visszaszállítás mindannyiszor üresen fog történni s így a productiv és improductiv kocsiszállítás úgy fog viszonylani, mint 1 : 1, vagyis a legrosszabb arány áll, mert ki van zárva a lehetőség, hogy a visszatérő utban megrakattassék. — Vasutüzleti cél pedig, hogy az üres kocsi vontatása lehetőleg elkerültessék.

Röviden előadjuk az érveket : pro és contra.

A vasutak nem nyújtják mindig azon gyorsasággal a felek rendelkezésére a kocsikat, mint ez a kizárólagos használatnál szo-

kott történni. — Igaz, hogy egyes különleges árúk egészen más-ként szerkesztett kocsikat fognak igényelni, mint melyek forgalomban állanak, de úgy hiszszük, hogy jóakarattal s a nélkül, hogy egyik fél előnyben részesülne a másik felett, elegendő kocsiteleppel a legélénkebb verseny mellett is elég fog tétethetni az igényeknek, ha kizárólagos használatra kocsi nem engedtetik is átál. Ekkor, az ugyanannyi üresen vontatás, mint rakodtan szállítás élénk, mert a kocsik vissz-utban is megrakhatók lévén, vagy a kocsiszükséglet közelebbről is fedezhető, s így az arány a rakodtan s az üresen szállítás között lenne 1 : kevesebb mint 1. A mi pedig a specialis czélokra történt kocsiépítést illeti, ha a fél elég vállalkozó ily üzletet kezdeni, nem látjuk be, hogy ezen különleges kocsik építése miért nem volna bármely pálya által is eszközölhető. — Ha a vasut-intézet figyelemmel kíséri az igények fejlődését s azt egész akarattal kielégíteni kész, s a szállító közönség túlzott követelésekkel nem áll elő, illetve az ily tulzó követelések a közönség által a kellő mértékre leszállítatnak, elég fog tétethetni az igényeknek. Elismerjük ugyan, hogy a kizárólagos kocsihasználat a kereskedő-világ érdekeihez jobban simul s a vasut-intézetek vezetői sokkal távolabb állanak a pezsgő s nyugtalanul fejlődő élet központjától, minthogy annak minden lüktetését megérezzék. Komolyan szóba jön a már említett verseny, s e szempontból nézve e tárgyat, ellene kell szólnunk, mert a nagyobb szállítók egy eszközt találnak benne a kisebb szállítók leszorítására a versenyről. — A pályahasználati jogról, mivel csak látszólag hasontermészetű, itt tüzetesebben nem is szólnunk.

URAY ZOLTÁN.

IRODALOM.

Magyar vasuti Évkönyv. 1882. Ötödik évfolyam. Szerkeszti *Vörös László*, közmunka és közlekedési m. kir. miniszteri titkár. Budapest, 1883. Bolti ára 4 frt 50 kr.

Felmentve érezzük magunkat attól, hogy a „Vasuti Évkönyvet“ a N. Sz. olvasóinak bemutatassuk : e részben a N. Sz. már más alkalommal megtette kötelességét; e soroknak az se lesz célja, hogy jóvá tegyünk a sajtó a mulasztását, melynek egy része e sok fáradságba kerülő, ügyesen szerkesztett és nagyon hasznos Évkönyvet felemlítésre se méltatá, más része pedig félre nem ismerhető alapossággal még a szerkesztő nevét is idegennel cserélte fel, hanem célunk egyszerűen az : időzni egy pillanatra azon eredmények szemléleténél, melyeket közgazdaságunk egyik legjelentékenyebb tényezőire nézve a „Vasuti Évkönyv“ alaposan, kimerítően, hitelesen — az anyagot nagy gonddal csoportosítva — előnkbe tár.

A bőség és a szempontok sokfélesége, mely a „Vasuti Évkönyv“-ben, az effajta művek természetének megfelelőleg jelentkezik, nem csábíthat bennünket arra, hogy az Évkönyvben felölelt sokféle adat feldolgozására vállalkozunk. Két tárgyat fogunk ezutal kiragadni az Évkönyvből, s közelebbről megismertetni : vasuti hálózatunk külső fejlődését, és az üzleti eredményeket, a nélkül, hogy az összefüggést a kettő között vizsgálatunk keretébe belevonók.

I. 1880. év végén 7,077-27 kilométer vasut volt megnyitva. Azonban ez évben — az 1880 : XXXI. t. cz. alapján már megindult a vasut-építés új lendülete, mely egészen szolid alapokon támadva, nem csökkent máig sem ; aztán 1880. volt azon év, melyben az állam nagyobb épetkezésekhez fogott. Így történt, hogy az 1880-iki év végén, melyben vasuti hálózatunk csupán az azon évben meg-

nyílt mezőtúr-szarvasi 20·4 km. hosszú vonallal szaporodott, 94·291 km. vasut állott építés alatt. Ebből az 1881. év folyamán kiépült és megnyitott:

a szamosvölgyi vasut apahida-deési vonala	46.828 kilom.
a szab. osztr. államvasut nyitra-n.-tapolcsányi vonala	33.991 „
	<u>80.819 kilom.</u>

Az 1880-ban megkezdett építkezésekből be nem fejeztetett, hanem még az év végén tul is építés alatt maradt:

a budapest-zimonyi vasut pétervárad alagutja	0.450 klm.
„ „ „ čortanovcei „	1.9 „
„ „ „ zimonyi bevágása	7.3 „
a Sziszek-Simja határszéli vasut Kosztajni-Csavolinja közti szakaszának a $\frac{372}{412}$ szelvények közti része	4.004 „
Összesen	<u>13.654 klm.</u>

Ezzel nem merül ki az 1881. évi munka-teljesítmény. Ugyan-ezen évben nyíltak meg a forgalomnak:

az arad-körösvölgyi vasut borosjenő-buttyini vonala	26.765 klm.
a m. k. államvasutak dálja-bródi vonalának vrepolje-szamáci szárnyvonala	18.823 „

mihez hozzáadva az ez évben megnyitott vonalaknak

fentebb kitéüntetett mennyiségét . . . . . 80.991 klm-t
127.407 kilométert tesz az 1881-ben forgalomba helyezett vasuti vonalak hossza. E szerint az 1880-iki 7.077·27 klm.-hez képest, a vasuti hálózat összes hossza tesz 1881. év végével 7.204·677 kmt. Ez a hossz ugyan nem egyezik meg az évkönyvhöz csatolt összeállítás végeredményével, a különbség azonban elenyészlik, ha az érintett összeállítás végösszegéhez a borosjenő-buttyini vonal hosszát, mely az összeállításba felvéve nincs, egyszerűen hozzáadjuk.

1881-ben azonban már nagyobb mérveket öltött a vasutépítési mozgalom. — Megkezdett ez évben:

a gyéres-tordai szárnyvonal (államvasutak)	8.5 klm.
a rákos-ujszási vonal	75.898 „
a sziszek-dohertlini vonal	43.826 „
a budapest-zimonyi vasut fővonala (államvasutak)	333.050 „
a „ vasut india-mitrovitzi szárnyvonala	43·3 „
a „ „ kiskörös-kalocsai	30 „
a nagyvárad gőzmozdonyu vasut	4.273 „
	<u>552.501 klm.</u>

Ezen 552500 kilom. hosszú hálózat, melynek alapjait 1881 vetette meg, a következő évekre maradt. Ma már tudjuk, hogy a vonalak be vannak fejezve, a forgalomnak átadva. Az 1881. év fejlődési pontjáról érdekes lesz a vasut-hálózat fejlődését a legutóbbi időig szemmel kísérni.

évben	Megnyitott kilométer	a hálózat hossza kilométerekben
1880.	204	7.077,270
1881.	127407	7.203,677
1882.	594.778	7.769,294
1883.	6224	8.391,694

A fejlődés tetemes és szembeszökő; 1867-hez képest négyszer, 1870-hez majdnem háromszor, 1871-hez képest kétszer akkora vasuti hálózatunk hossza. S a jelen év szintén nagy eredményekkel kecsegtetett. A vicinális vasutaknak egész csoportja keletkezik körül, az állam a budapest-zimonyit befejezte, az újszónyi is közel áll a befejezéshez, s most már éjszakon és délen új építkezéseket tervez. — Külsőleg tehát a fejlődés megvan, de ennél többet magyaráz, mert az ország közgazdasági helyzetének jobb ismeretöje, az *üzleti eredmények* változása.

Az üzleti eredmények tényezői a személy-, podgyász- és teherszállítás után járó *bevételek* és az *üzleti kiadások* különböző nemei, illetőleg a bevételek és kiadások közötti viszony. Meg kell jegyeznünk, hogy az a körülmény, mely szerint az alaptőke az üzleti eredmények kiszámításánál nem figurál, egyoldaluvá teszi a vasutaink eredményeire vonatkozó adatokat, a mennyiben ezen adatok szokásos feldolgozásukban nem eredményeznek egyet (természetesen a kiveendők kivételével) mint az évi bevétel és az évi kiadás közti kedvező vagy kedvezőtlen viszonyt. Nincs módunkban ezuttal, hogy világot vessünk vasutaink valódi jövedelmezőségére. Alábbi közleményünkben, elhagyva a részletes kimutatások felsorolását, a főbb adatokra szorítkozunk és pedig lehetőleg százalékos átszámításban, a mi átnézhetőbbé teszi a dolgot. — Szállított

1881-ben.	. . . . .	10.213,283 utas
1880-ban	. . . . .	9.660,563 „

1881-ben tehát . . . . . 552,720 utassal több;
növekedés 5.72% az 1880. évi eredményhez képest.

A személyszállításból elért bevételek tettek :

1881-ben . . . . . 12.396,321 forint

1880-ban . . . . . 11.873,119 „

1881-ben tehát . . . . . 522,602 forinttal, vagyis 4·40%-al növekedtek a bevételek a személyszállítás után.

Adataink tehát emelkedést mutatnak az utasok számában, viszonylagos csökkenést a bevételekben, a minek oka a katonai utasok számának csökkenésében, a személyszállítási díjtételek mérsékclésében s végre, az utasok által megtett vonatkilométerek átlagának csökkenésében keresendő.

A podgyász stb. forgalom nagyobb jelentőségre nem emelkedett, azért ennél hosszabb ideig nem is időzünk. Jövedelmezett 1881-ben 456,136 frt, 1880-ban 435,725 frtot, a mutatkozó 20,411 frtnyi többlet 4·68% emelkedésnek felel meg.

Fontosabb a teherárú-forgalom. Ez adja az üzleti bevételek zömét.

A gyors- és teherárú-forgalom volt :

Év	Mennyiség		B e v é t e l	
	sommákban	növekedett	forintokban	növekedett
1880.	12.319,963	—	39.244,399	—
1881.	13.964,005	13·34%	42.134,884	7·36%

Az egyes vasutakat tekintve *növekedett* vagy csökkent a teherforgalom az 1880-ban szállított mennyiség, illetve bevételhez képest :

	A szállított mennyiség		A bevétel a szállított mennyiség után	
	növekedett	csökkent	növekedett	csökkent
Az arad-temesvári vasuton	12·12 ⁰ / ₀ -al	—	5·83 ⁰ / ₀ -al	—
Az alföld-fiumei vasuton	2·10 ⁰ / ₀ „	—	10·24 ⁰ / ₀ „	—
Az I. erdélyi vasuton	—	1·94 ⁰ / ₀ -al	—	7·67 ⁰ / ₀ -al
A m. északkeleti vasuton	1·77 ⁰ / ₀ „	—	7·72 ⁰ / ₀ „	—
A duna-drávai vasuton	1·83 ⁰ / ₀ „	—	—	21·65 ⁰ / ₀ „
Az I. m. gácsországi vasuton	—	4·41 ⁰ / ₀ „	—	15·76 ⁰ / ₀ „
A mohács-pécsi vasuton	—	16·09 ⁰ / ₀ „	3·11 ⁰ / ₀ „	—
A m. nyugoti vasuton	7·12 ⁰ / ₀ „	—	11·03 ⁰ / ₀ „	—
A bánréve-nádasdi vasuton	23·50 ⁰ / ₀ „	—	19·88 ⁰ / ₀ „	—
A kassa-oderbergi vasuton	12·18 ⁰ / ₀ „	—	8·18 ⁰ / ₀ „	—
Az arad-kőrösvölgyi vasuton	—	16·30 ⁰ / ₀ „	—	15·78 ⁰ / ₀ „
A szab. déli vasuton	6·79 ⁰ / ₀ „	—	5·36 ⁰ / ₀ „	—
A pécs-baresi vasuton	—	5·13 ⁰ / ₀ -al	8·55 ⁰ / ₀ „	—
A győr-sopron-éberfúrti vasuton	16·02 ⁰ / ₀ „	—	6·79 ⁰ / ₀ „	—
A szab. osztr.-m. államvasuton	5·74 ⁰ / ₀ „	—	3·88 ⁰ / ₀ „	—
A m. k. államvasutakon	36·27 ⁰ / ₀ „	—	13·23 ⁰ / ₀ „	—

Az összes bevételek tettek (a különféle bevételeket is ideértve):

1881-ben . . . . . 56.008,147 frtot -

1880-ban . . . . . 52.685,220 „

1881. évi többlet . . . . . 3.322,927 „

vagyis 6·30⁰/₀. — Csökken és mutatkozik az első erdélyi (3·52⁰/₀), duna-drávai (16·70⁰/₀), az első magyar gácsországi (11·71⁰/₀), az arad-kőrösvölgyi (2·05⁰/₀) és a pécs-baresi (0·69⁰/₀) vasutakon.

Áttérve az üzleti eredmények másik tényezőjére, az üzleti kiadásokra; az üzleti kiadások tettek:

1881-ben	36.114,908 frtot
1880-ban	36.417.218 „

e szerint 1881-ben a kiadások . . . 302,810 frttal, vagyis 783° „-al csökkentek. — Ehez képest az üzleti felesleg volt:

1881-ben	19.813,139 frt
1880-ban	16.268,002 „

az 1881. évi fölösleg tehát . . 3.545,137 frttal, vagyis 22-28° „-al növekedett.

Ezen adatok a „Vasuti Évkönyv” általános részéből vétettek. — Gyakorlati szempontból nagy haszonnal forgatható az Évkönyv azon része, mely az egyes vasutakról külön-külön szól. E fejezetekben feltalálhatja az olvasó az egyes vasutak az évi történetét, a lefolyt év nevezetesebb mozzanatait; megtalálja pontos szövegben az egyes vasutakra vonatkozó fontosabb okmányokat, részletes kimutatásokat az üzleti eredményekről, szakszerű ismertetését a pálya műszaki viszonyainak. Az évkönyv szóban levő V. évfolyama ezenkívül teljes gyűjteményét képezi az 1883. év végéig engedélyezett vasutaknak, s ezzel az évkönyv egészen modernné lett. Feltaláljuk benne a legújabbban engedélyezett vasutak engedély-okmányait, alapszabályait teljes szövegökben, s azon rendkívül érdekes körülményeknek sikerült rajzolatát, melyek az egyes vasutak engedélyezésénél, alakításánál fennforogtak. — Szóval az Évkönyv V. évfolyama minden tekintetben haladást mutat, s oly almanach-nak tekinthető, melyet közgazdasággal foglalkozó, törvényhozó, vagy szakember előnyösen használhat kézikönyv gyanánt. M. L.

VEGYESEK.

A kereskedelmi muzeumok eszméje, melyet folyóiratunk egyik közelebbi füzetében részletesen ismertettünk, Európaszerte nagyon népszerű kezd lenni az illetékes körökben s a legközelebbi időkben egész sereg ilyenmü intézet felállítását várhatjuk. Jelenleg még csak Brüsszelben s Bécsben (a keleti muzeum) vannak rendszeres gyűjtemények, melyek mindegyike mellett igen becses folyóiratok jelennek meg. A brüsszeli muzeum felállítása az 1880-iki kiállítás eredménye s oly kiváló hatást tett, hogy most már Belgium más városaiban is akarnak hasonló intézeteket létesíteni. Ugyancsak a brüsszeli mintájára akarják Párizsban is a kereskedelmi muzeumot felállítani s már az 1884-ik állami költségvetésben gondoskodtak róla. Olaszországban a legutóbbi milanói kiállítás hozta felszínre az eszmét, s legközelebb Turinban s Milanóban fognak ily muzeumokat létesíteni, az olasz konzuloknak már utasításokat is adtak, hogy tárgyakat gyűjtsenek. A kis Hollandiában, Amsterdamban terveznek ily muzeumot, Harlemben már előbb meglehetősen gyarmati gyűjtemény volt, mely valószínűleg szintén átalakul e célra. Németországban, Würtembergben alakult egyesület e célra s ez egyesület Európában, Afrikában s Amerikában harmincz megbízott által gyűjtet anyagot. A hamburgi, passauai s müncheni kereskedelmi kamarák szintén megpendítették ez eszmét s a német kereskedelmi kongresszus napirendjére is kitűzetett a tárgy. Angliában a kereskedelmi kamarák tekintélyes folyóirata „The Chamber of Commerce Journal“ agítál az eszme mellett.

A foglalkozásmód megoszlása Angliában. A legutóbbi angol népszámlálásról kiadott mű harmadik kötete a nép foglalkozását tárgyalja. Ez adatok szerint Anglia s Wales 1881-ki 25.974,439 főre menő lakossága közt 14.786,875 inproductiv s csak 11.187,564 productiv egyén volt. 1871-ben volt 22.066,244 lakos közt volt 10.398,120 inproductiv s 9.668,104 productiv. Az inproductiv tömeg száma tehát jelentékenyen emelkedett, míg a nők munkaképesítésére irányzott mozgalmaknak sem volt nagy sikere, mert bár a nők száma 20 év alatt 10.289,965-ről 13.334,537-re emelkedett, a productiv munkával foglalkozó nőké 3.249,872-ről csak 3.403,918-ra. E helyzetet még súlyosbítja a munkaképes férfiak kivándorlása. 138,342 férfira csak 31,638 kivándorló nő jut. Így történik azután, hogy p. Kanadában 70,000-el több a férfiak száma, mint a nőké. A foglalkozás megoszlását különben a következő táblázat mutatja:

Foglalkozási ág	Lélekszám	Férfiak	Nők
Értelmiségi	647,075	450,955	196,120
Házi foglalkozás . .	1.803,810	258,508	1.545,302
Kereskedelmi	980,128	960,661	19,467
Földmivelési	1.383,184	1.318,344	64,840
Ipari	6.373,367	4.795,178	1.478,189
Ismeretl. s nem product.	14.786,875	4.856,256	9.930,619
Összesen	25.974,439	12.639,902	13.334,537

Ha összehasonlítjuk ez adatokat az 1871-ki népszámlálás adataival, kitűnik, hogy egyedül komoly s igen jelentékeny változás csak a *földmiveléssel* foglalkozók rovatában történt, hol a *hanyatlás*, azaz a foglalkozók számának apadása 15·9 százalékot tesz. Összehasonlítva a jelenlegi népszámlálás eredményét az 1861-kivel, az apadás már 31·2 százalék, tehát közel egy harmadrész. Minden más foglalkozási ág emelkedett és pedig néha nagy arányban. Az értelmiségi 18·2, a házi 10·4, kereskedelmi 20·1 s ipari 7·3 százalékkal. A földmivelők számának feltűnő apadását nem lehet rossz termésekkel megmagyarázni, hanem azzal, hogy a külföldi gabona versenye előli az angolok földmivelési törekvéseit s azok jobb keresetágra adják fejüket, a mi összefüggésben áll a *nagy városok népességének* gyors szaporodásával is. 1851-ben a városi lakosság még csak 9.155,964 lelket tett, 1881-ben már 15 mill. 444,808 volt: ugyanez időben a vidék népessége 8.771,645-ről csak 10.523,478-ra emelkedett. London népessége az utóbbi tíz év alatt

17·2, a többi 19 nagy városé 16·5 százalékkal emelkedett. E rendkívüli gyors szaporodás okozza, hogy a városi népességnél a szegényebb osztály száma is rohamosan nő. London szegény városrészei világhírűek, de más városokban is vannak hasonló bajok.

Az egyes foglalkozásnemek közt a nők a következőkben mulják felül a férfiakat :

Foglalkozási ágak	Összesen	Férfiak	Nők.
Orvosok (ideértve a bábákat stb.)	64,548	26,638	37,910
Tanítók	171,831	47,836	123,995
Cselédek	1.803,810	258,508	1.545,302
Másnemű szolgák	301,134	14,117	287,017
Gyapjumunkáknál alkalmazottak	233,256	108,371	124,885
Selyemmunkások	63,577	21,455	42,122
Gyapot- s lenmunkások	586,470	231,147	355,323
Ruhaneműeknél	981,105	364,680	616,425

Érdekesnek tartunk még egy pár más foglalkozási ágat is kimutatni, bár a nemek megoszlása nélkül. Volt e szerint a legújabb népszámlálás alkalmával :

Állami tisztviselő	50,859
Helyi tisztviselő	53,493
Katona (az országban)	87,185
Matróz (a partokon s kikötőkben)	37,395
Egyházi férfit	51,120
Ügyvéd	43,641
Író s tudós	8,394
Mérnök	14,809
Művész	58,517
Kiállítási, látványossági személyzet	5,043
Kereskedő s ügynök	285,138
Biztosításnál	15,068
Vasutaknál	139,408
Csatornáknál s folyóknál alkalmazott	183,984
Erdész	8,151
Kertész	73,637
Állatok körül alkalmazott	104,560
Könyvkereskedésben	98,321
Nyomdákban	6,721
Gépész	160,793

Órás	32,064
Zeneszerkészítő	9,249
Házépítésnél	666,738
Butorkészítő	101,066
Kocsigyáros	63,308
Dohányárús	22,175
Korcsmáros :	65,052
Ruhakészítő	981,105
Papirüzletnél	52,989
Bányász	441,272
Kőszén s gáznál	58,044
Kővágó, utkészítő	193,083
Földmunka s üvegkészítésnél	74,407
Vas- és aczel-készítésnél	361,343
Bőrmunkánál	2,460
Szatócs	121,407
Napszámos	694,836

A földhitel állapota Oroszországban. Az orosz jobbágyság felszabadítása óta (1861) az orosz földbirtoknak helyzete soknemű változáson ment át : kezdetben gazdasági tekintetben teljes szünet állott be ; a volt urak részben részhaszonbérek, részben eladások által segitének magukon, de a nagyobb rész kénytelen volt uzsorások karjába dőlni, mivel jó darabig semminemű hitelintézet nem volt. A chersoni agrárbank 1864-ben s azután a kölcsönös földhiteltársulat 1866-ban lépett életbe. Ez utóbbi létesítése után a földhitelintézetek egyes helyeken gyorsan keletkeztek egymás után a földbirtokhitelt jelentékenyen emelték és megszilárdították. Később hozzájárultak a földhitel-részvénytársaságok is, úgy hogy 1873-ban európai Oroszországnak már csakuem minden részében volt ily intézet. Az intézetek nagy száma azonban ismét kárára volt a földbirtokosoknak. A különböző pénzügyintézetek igen hamar s könnyelműen osztogatták a hitelt, részben túlmagasra becsülve a jelzálogtárgyakat. Ennek következménye lett, hogy különösen 1877¹/₈-ban tömeges kényszer-árverés fordult elő a bankkötelezettségek hiányos teljesítése miatt s a kormány kénytelen volt intézkedéseket tenni a bankhitel némi korlátozására s egyes esetekben moratoriumot is

léptetett életbe. Szerencsére egy ideig jó termés s gazdag gabna-kivitel volt magas árak mellett s a földbirtokosok nagy részének helyzete jelentékenyen javult. De már az 1880-ki rossz termés újból kedvezőtlen fordulatot hozott s a földbirtokosok helyzete ismét rosszabb lett. Ezért 1883-ban államsegélyhez fordultak, a kormány külön hitelt ígért meg a földbirtokosoknak s sok helyen parasztbankokat létesítettek. Ujabban a földhitel alapjának megszilárdítása végett a kataszteri felmérést is elhatározták, azonban a munka a birodalom nagy kiterjedése miatt hosszabb idő múlva hajtható végre. Jelenleg (1883. végén) európai Oroszországban három kölcsönös földhitel-intézet s 12 agrárbank létezik. Ezek alaptőkéje 44 millió 7 millió tartalékalappal, míg az általuk kibocsátott záloglevelek összege 341 millió papír s 123 millió ércrubelre ment. Az egyes bankok nyereségi százaléka 7·3—18·4% közt ingadozott. Valóságos földjavításra tervezett bank Oroszországban nem létezik. A parasztszámára létesített előlegezési egyletek száma 1881. végén már 735 volt közel 7 millió saját, s valamivel több idegen tőkével. Ugyanez évben az egyesületek által engedélyezett előlegek összege 13 millió rubelt s összes évi forgalmuk 65 millió rubelt tett. A népbankok alapítását a sz.-pétervári központi parasztbank csak a múlt év nyarán kezdette meg, de már a múlt év őszén 11 ily bank kezdette meg működését, melyhez ujabban 7 járult s tervben van, hogy a balti tartományok s Visztula kormányzáság kivételével Európai Oroszország minden részében állítsanak fel ily intézeteket. Látható, hogy Oroszország a földhitel-állapot javítására ujabban igen nagy erőfeszítéseket tesz: mindamellett elmondható, hogy az eddigi eredmények nem igen fényesek.

Az Egyesült államok ipara. Az Egyesült államokban a legutóbbi népszámlálás szerint, összehasonlítva az előbbi népszámlálásokkal, az ipar állása következő volt :

	1850.	1860.	1870.	1880.
1. Gyáarak száma . . .	123,025	140,443	252,148	253,852
2. Ugyanitt működő munkások száma . . .	957,059	1,311,246	2,053,996	2,738,895
3. Egy gyárra jutott munkás . . .	7·8	9·3	8·2	10·8
4. Felhasznált tőke (millió forintokban) . . .	1,067	2,814·5	3,177·5	5,580·5
5. Egy munkásra jutott (forint) . . .	1,115	2,150	1,547	2,035
6. A gyári árúk értéke (m. forintokban) . . .	2,038	3,171·5	6,348·5	10,739
7. A felhasznált anyag értéke (mill. frt.) . . .	1,110	2,063	3,733	6,793·5
8. Anyagérték a gyári árú értékének százalékában	54·4%	54·7%	59·1%	63·2%
9. Árú- s anyagérték különbözete (mill. frtokban)	927·9	1,708·5	2,615·8	3,945·5
10. Munkásokra fejenként (forintokban) . . .	969·5	1,467·5	1,273·5	1,440
A különbözetből (9) jut				
11. A megfelelő évben munkabérre (mill. frtokban)	473·5	757·8	1,163·4	1,895·9
12. Munkásokra fejenként (forintokban) . . .	489·5	578·5	566·5	692
13. Munkabér, a különbözet (9) százalékául . . .	50·9%	44·3%	44·5%	48·1%
14. A befektetett tőke 8 ⁰ / ₁₀₀ -a (kamat s vállalkozói nyemremény) lenne millió forintokban . . .	85·85	275·55	254·2	446·45
15. A különbözet (9) százalékaul . . .	9·20%	13·19%	9·72%	11·32%
16. Munkabér plusz tőkenyemremény (11 + 14), mint a gyáarak netto jövedelme millió frtokban . . .	558·85	983·3	1,417·55	2,342·35
17. Ebből tőkenyemremény	15·2%	22·9%	17·9%	19·1%
18. Különbözet (9) levonva a bért s tőkenyereséget, (dologi kiadások, adók, fizetések stb.) marad mill. forintokban . . .	369·1	725·2	1,198·25	1,603·15

Kimutatásunk hiányos, a mennyiben a gyárak jellege nincs megállapítva, valamint az sem biztos, vajjon minden népszámlálásnál ugyanazt értették-e a forgalom alatt. Mindamellett a közlött táblázat az Egyesült-Államok iparának gyors fejlődéséről igen érdekes képet nyújt, mit bizonyít az az egy adat is, hogy a gyári munkások száma harmincz év alatt 957,059-ről 2.738,805-re, azaz 100-ról 287-re emelkedett, bár e szám megítélésénél nem kell felednünk, hogy a lakosságnál is 100-ról 230-ra megy az emelkedés. Általában mondhatni, hogy a 70-es évek közepe óta a gyáripar az Egyesült-Államokban a mezőgazdasággal lépésben halad. A gyárakban elhelyezett tőke nagyságát szintén nemcsak a tőkeszaporodás, hanem egyuttal a pénzérték-csökkenés szempontjából is kell tekintenünk. Az anyagérték s gyári áruérték viszonyának összehasonlítás (6 és 7 rovat) a munkafelosztás megállapítására nézve kiváló értékkel bír. Ha e szempontból tekintjük az adatokat, láthatjuk, hogy a munkafelosztás 1850—1860 közt kevésbé haladt, de annál nagyobb volt a következő években, különösen a közlekedési eszköz rohamos fejlődése után. A 9-ik rovat általában érdekes tanúságos adatokat nyújt az ipar állapotának megítélésére; ez az az összeg, melylyel a gyárak az anyagárúk értékét gyarapítják s más szempontból ez fejezi ki a gyárak brutto jövedelmét. Ha a dologi kiadásokat (gépek megújítása, javítások, kopás stb.), melyek a 18-ik rovatban foglaltattak, marad a netto jövedelem a 11-ik rovatban levő bérek s a 14-ik rovatban valószínűség szerint kiszámított vállalkozási nyeresmény. A tiszta nyereséget körülbelül 8%-nak lehet tartanunk. Ha a 16-ik rovatból a pénzérték-csökkenésre vonatkozó számot ki lehetne hagyni, a gyárak gazdasági hatásáról elég jó képet nyernénk. Ha például 1850—1880-ig a pénzérték-csökkenést 130—100-ra tesszük, akkor a nagyipar netto jövedelme 726,5 millió forintról 2342,5 millióra menne, a mihez még közel 750 milliót kell a vasutak jövedelmére számítanunk; ekkor tehát a jövedelem 100—322-re emelkedett, míg a munkások száma 100-ról csak 287-re növekedett, a mi az amerikai munkások értelmiségének növekedését is mutatja. A bérek átlaga ez idő alatt 439,5 frtról 692 forintra emelkedett, bizonyosan nagyobb arányban, mint a pénzértékcsökkenés, bár nem arányban a gyárak jövedelmével. Ez emelkedés különösen nagy volt az utóbbi évtized alatt a munkáskezek hiánya miatt s jelenleg is majdnem kétszer annyi, mint Középeurópában. A munka-

bérekre nézve az egyes iparágakban a következő táblázat is nyújt felvilágosítást:

Iparág	Munkások száma	Gyárak szerinti átlag	Befektetett tőke (ezer forintban)	Tőke munkások fej- számához mérten (frt)	Munkabér (ezer forintban)	Egy munkás bére (frt)	A tőke 80/100-a mint nyereségi kamat (ezer ftokban)	Bér és nyereség együtt (ezer ft)	Ebből tőkenyereség szá- zalekben
Gyapotsző- vés	174,659	231	416,550	2,881.5	84,080	481.5	33,300	117,380	28.4
Gyapjufonás	86,504	43.5	192,200	2,222	51,670	597.5	15,350	67,020	22.9
Vas-sacszelmű	140,978	111	462,000	3,276.5	110,960	787	37,000	147,960	25.0
Fametszés	147,956	5.8	362,350	2,448.5	63,690	430.5	28,950	97,640	31.3
Malmok	58,407	2.4	354,700	6,073.5	?	?	28,350	?	?
Bőrüzlet	90,000	7.5	261,000	1,450	138,630	770	20,900	159,530	13.1

A gyapot és gyapjufonásnál látható munkabér csekélységét megmagyarázhatjuk abból, hogy ez iparágakban nagyobb részt nők s gyermekek vannak alkalmazva. A gyapotfonásnál volt például 1880-ban 174,659 munkás közül 84,539 felnőtt nő, továbbá 15 éven alul 15,042 fiú s 13,213 leány. A fametszésnél a magyarázat pedig az, hogy a munkások egy része munkaszünet alatt az erdőben, mint favágó szerepel. A munkabér a tőkenyereséggel a 17-ik rovatban van összehasonlítva. Ha az 1860-iki épen nem biztos adatokra nem tekintünk, láthatjuk, hogy a tőkenyereség folytonosan emelkedik, bár feltűnő, hogy a bér mintegy $\frac{1}{3}$ -részt vesz igénybe, a mi Európában a legritkább esetek közé tartozik. Általában az Egyesült-Államokban a munka kiváló szerepet játszik úgy nemzetgazdasági, mint társadalmi tekintetben. — Az elhasznált anyagokról is közölhetünk egy pár adatot. A gyapotfonásnál 1880-ban 750.3 millió fontot használtak fel 173,890 millió forint értékben, mihez járult még 30.5 m. forint értékű festőanyag s más efféle. A fametszők anyagának értéke 292.3 mill. frt volt s a kész áruké 466.55 mill. A malomiparnál naponként 4,730,000 bushel gabnát is képesek lettek volna felhasználni, bár tényleg alig felét használták fel; egész fogyaszték volt 304.8 millió bushel buza s 234.9 millió bushel másnemű gabona, melyek összes értéke 883.1 millió forintot tett, s a liszt értéke 1010.35 milliót. — A gyapjuipar 201.7 mill. frt értékű anya-

got 321·2 millió értékű gyári áruvá dolgozott fel 1.756.746 asszony. — Volt továbbá kivitelre dolgozó 872 vágóhid, honnan 607 millió forint értékű húst küldtek ki. — A gépek lóereje az utóbbi évtized alatt még sokkal nagyobb mértékben gyarapodott, mint a munkások száma.

Keletrumélia áruforgalma az utóbbi időkben mindinkább Kostantinápoly felé gravitál. A 200,000 török livrére menő beviteli gyári árúk nagy részét a 40 keletruméliai nagyobb kereskedőház nagyrészt itt eszközli, az osztrák-magyar birodalomból alig jön be évenként 40—50,000 livre árú s ezek is nagyjából másod-harmad kézből. A mezőgazdasági árúk, továbbá a kávé s csukor szintén jelentékeny összeget képviselnek, azonban monarchiánk e tekintetben is mindinkább hátrányba jő, bár a beviteli árúk jegyzékéből látni lehet, hogy Magyarország hivatta volna e piacot a maga részére megszerezni.

Japáni hajózási társulat. A japáni kormány által életbe léptetett második hajózási társulat Kiyodo Ungu Kivaisha (Egyesült gőzhajótársaság) Clydeben 16 gőzöst rendelt meg összesen 22,540 tonna tartalmat; kettő közülök több mint 2000 tonna tartalmu. Csak egy hajó szolgál kizárólag teherszállításra, a többi egyuttal személyszállításra s kettőn két nagy Krupp-féle gőzös is van. A hajók sebességül kettőnél 13, kettőnél 12, s a többinél több mértföld van kikötve. A hajók építési költségei mintegy ötödfél millió összegre rugnak. Ezeken kívül vásárolt még a társaság öt gőzöst 4150 tonna erővel magában Japánban, s három kis gőzöst szintén más japáni társulattól, úgy hogy jelenleg 24 gőzhajója van összesen 28,065 tonnával. A társaság tőkéje 6 millió dollár, melyből 2·6 milliót a kormány fedez, a többi részvények útján szerezte be. Az engedély-okmányban jelezve van még, hogy Fuhansen Kivaisha társaságtól 22 árboczos hajót vehetnek át. A társaság így igen jelentékeny eszköz lesz Japán kereskedelmi forgalmának emelésére, melyre a kormány más tekintetekben is jelentékenyen közrehat.

A második szuezi csatorna készítését valószínűleg feleslegessé tenné egy amerikai társulat terve, melyet közelebb nyujtottak be a portának. E terv szerint a társulat El-Aris sziriai kikötőtől a Verestenger partján fekvő Alkaba városig oly vasutat akar építeni, mely, mint azt a tehuan-tepeki szorosnál is tervezik, kizárólag hajókat szállitana egyik tengertől a másikig. A vasut, mely a legnagyobb hajókra is alkalmas lenne, körülbelül 35 mértföldnyi hosszúságúnak terveltetik s építése 16—20 millió frankba kerülne. A társaság subvenczió helyett csak a szükséges területnek díjmentes átengedését kéri. Ugy látszik különben, hogy e második csatorna-építés nem is oly mulhatatlanul szükséges. 1883-ban a szuezi csatornán 3308 hajó ment át s a bevétel 65.826,932 frankot tett ki. A mult évvel szemben (3198 hajó s 60.545,882 frank bevétel) a forgalom emelkedése már nem volt oly nagy, mint a megelőző években s ebből lehetne következtetni, hogy máris elérte a forgalom tetőpontját vagy legalább ezentul nem fog oly gyorsan emelkedni.

A Dunadeltánál az európai Dunabizottság mérnökei újabb felméréseket eszközöltek, melynek az az érdekes eredménye van, hogy a Duna a legutóbbi mérések (1856 és 1871) óta némely helyeken 1—2 mértföldnyire is beiszapolta a Feketetengert. Különösen nagyok a homoktorlódások az éjszaki ágaknál, így Ocsakoffnál s a staristambuli torkolatnál, mely körülményt abból lehet megmagyarázni, hogy a Duna völgyi útja Izmail-Ocsakoff és Kilia ágakban van.

Az olaj mint hullámtörő. Angliában rövid idő óta igen nagy fontosságu kísérleteket tettek a hullámozó tenger lecsendesítésére olaj által. A kísérletek kitünően sikerültek, minden egyes esetben néhány gallon olaj kiöntése a hullámozó tengert rögtön csendessé változtatta s néhány oceáni gőzhajótársaság már komolyan gondolkodik arról, hogy hajóit olajkészlettel lássa el szükség esetére. Legutóbb Folkestone kikötőjében, mely nyílt fekvése miatt a tenger minden erős mozdulatát megérzi, igen érdekes kísérleteket tettek. Az olaj kitöltése után pár percz mulva a tenger vize egészen csendes lett, mint a tóé, míg az „olajhatáron“ kívül a hullámok erősen mozogtak. A hatás egy teljes óráig tartott s a költség alig

volt két font sterlingnyi. Most már azt tervezik, hogy Folkestone kikötője az olaj rendszeres alkalmazása által a legvilharosabb időben is egészen biztos menedékhelylyé alkotják át, s meg is tették a szükséges előmunkálatokat.

Gyári törvény Oroszországban. Mialatt Európa nyugoti tartományaiiban a gyáriparnak oly nagy hévvel kezdett reformja már évek óta szünetelni látszik, Oroszországban most először látunk törvényhozási intézkedést e tárgyban, bár a mozgalom e tekintetben itt is a 60-as években kezdődött. A közelebb kiadott czári ukáz ugyan főkép csak a gyermekek gyárban alkalmazása esetére szorítkozik, mindamellett bizonyos általános reform-eszméket is tartalmaz. A törvény szerint, mely átmeneti intézkedések után 1884. év őszén lépett életbe, a gyermekek foglalkoztatása 12-ik életévök betöltéséig a gyárakban absolute tiltatik, s azonfelül 15-ik évökig 8 órán át foglalkozhatnak, tehát még mindig legalább két órával tovább, mint a német, francia s angol gyárakban alkalmazott 12—14 éves gyermekek. Az igaz, hogy a felnőttek munkaideje is hosszabb Oroszországban; 16—17 órai munkaidő nem igen ritkaság. Megállapítja továbbá a törvény, hogy az éji munka gyermekekre nézve tilos, de mivel reggeli 5 órától esti 9 óráig lehet őket foglalkoztatni, két gyermek az orosz gyárakban ezentul is felnőtt számba jut, annnyival inkább, mivel az ukáz a munkaközben eső szünetekről nem intézkedik. Megállapítja továbbá az új törvény, hogy vasárnap s ünnepnapokon a gyermekeket dolgoztatni nem szabad, de az ünnepnapokat nem jelöli ki. Intézkedik, hogy a gyermekek, ha nincs kellő előképzettségük, hetenkint legalább 18 órai oktatást nyerjenek. Ez intézkedés nemcsak azért fontos, mivel az angol s franczi gyárakban csak 12 órai idő van kitűzve, hanem mivel Oroszországban tankötelezettség sincs. Sajnos, hogy ez üdvös intézkedést sok helyen iskolák s tanítók hiányában nem lehet életbe léptetni. Egészségellenes gyárakban 15 éven alul levő gyermekeket foglalkoztatni egyáltalán nem szabad. A gyári törvény intézkedéseinek végrehajtására minden kerületben felügyelők alkalmaztattak. A felügyelő 2000 rubel fizetést, 1500 rubel asztalpénzt, 1500 r. lakbért kap, s ezenfelül 3000 rube-t utazásokra s irodai költségekre. A kerületi felügyelők dija: 1200 r. fizetés, 900 r. asztalpénz, 900 rubel

lakbér, s 1500 r. utazásokra s irodai költségekre. A gyárfelügyelők állása tehát igen tekintélyes lesz, s mindmennyi közvetlen a pénzügyminiszterium hatósága alatt fog állani. A munkaszünetek, munkásnők ügye s más fontos kérdések általában mellőztettek. A gyári törvény különben sok bajt meg sem érint. Ilyenek a munkások közös háló- s étkezési termei, melyek részint az erkölcs telenséget nevelik, részint a gyártulajdonosokat igaztalanul gazdagítják, ilyen továbbá az a körülmény, hogy a munkabér kifizetése nincs határozott időhöz kötve, rendesen félévénként történik, s addig a munkás előlegek által a gyártulajdonos rabszolgájává lesz. A gyáripar rendezése tehát még sok dolgot igényel, melyekről Oroszországban már a közel jövőben kell intézkedni, annyival inkább, mert a gyáripar itt rohamosan fejlődik. A pénzügyminiszterium különben hiányos kimutatásai szerint európai Oroszországban 1879-ben 27,927 gyár volt 685,245 munkással, kiknek nagyobb része egyuttal paraszt is, s épen e viszonyánál fogva oly törvények s intézkedések alá nem eshetik, mint a nyugoteurópai gyármunkás.

A csekjegyrendszer, mely Angliában s az Egyesült-Államokban a forgalom élénkítésére oly csodás eredményeket hozott létre, lassanként a kontinensen is kezd meghonosodni, különösen Németországban az 1871-iki háborút követő kereskedelmi lendület következtében nagyon érezték e rendszer jótékony hatásának hiányát s bár azok a kísérletek, melyeket egyes bankárok tettek, az 1883-ki krach folyán nagyjából meghiúsultak, az utóbbi időkben ismét megindult a mozgalom annak érdekében. Különös hatással volt erre a német birodalmi bank 1876. február 25-én hozott határozata, mely szerint a vele összeköttetésben álló egyének számláit különböző fiókjaitra költségmentesen lehetett átruházni s 1883. február 1-én hozott határozata, mely szerint a nem nála vagy vele mindennapi leszámolási viszonyban álló banknál fizetendő váltóként absolute készpénzfizetést igényel. Ujabbán, mint már említettük is, a clearinghouse intézményével is kísérletet tettek s több kisebb bank a giro-üzletet hozta divatba. Az ultimo-rendezést a berlini „Kassenverein“-nal összeköttetésben álló leszámolási iroda végzi. Bécsben 1881. óta szintén áll fenn egy „Giroeffectendepot“ nevű intézet a Wiener Giro- und Kassenverein által létesítve. A német

birodalmi bank a múlt évben s a jelen év folyamán Berlinben, Kölnben Frankfurt a M.-ban, Lipcsében, Stuttgartban. Hamburgban s Drezdában létesített leszámoló helyeket s többek felállítására tervben van; ugyan e bank 17 berlini bankkal 1883. február havában csek-szerződést kötött s ezekkel naponkénti leszámolási viszonyban van. A múlt év végén Berlinben 11, a fiókintézeteknél mintegy 6½ mill. márkára ment az így előidézett forgalom. Mindamellett a giro és csekforgalmat Németországban nem lehet nagyon erősnek maradni s ezért sokan azt követelik, hogy azt törvényes rendezés által igyekezzenek előmozdítani, hogy így a közönség bizalma a szokatlan üzlettel szemben némileg megszilárduljon.

A vizi utak forgalma Németországban az utóbbi években jelentékeny lendületet nyert az Angliában s némileg az Egyesült-Államokban is tett tapasztalatok ellenére, mintha a vasuti forgalom ezt megbénítaná. A 70-es évek közepe óta legalább a nagyobb vizi központoknál a vasutakkal sikeresen versenyeznek. Három fővizi útja van az országnak: a Rajnán fel Mannheimtől, az Elbán Ausigtól s a Berlinben központosuló vizi utak, melyek egy része az Elbával van összeköttetésbe. A 40-es évek óta a beföldi vízforgalmat közvetítő hajók nagysága majdnem kétszeres lett, s az utóbbi évtized alatt az összes forgalomnak a hajózásra eső hányada (Berlinben 35—40%) csaknem állandó maradt. Különösen élénk a forgalom a Rajnán, hol Mannheim városában a kereskedelem a hajókon felülmúlja a vasuti forgalmat. 1875-ben még a vasuti forgalom 54·5%-ot tett, 1881-ben azonban már csak 34%-ot. A hajózásnál különösen a só, petroleum, bőr, faárúk, kőszén, kövek, gyapot s általában, mint a dolog természete is magával hozza, a nyersárúk birnak főjelentőséggel. Nagyobb csatornában a verseny biztosítottnak látszik jövőre is s ott a hol a forgalom évenként 10—15 millió métermázát tesz, mint jelenleg az Elbán s Rajnán, a hajózási társulatok igen jól jövedelmeznek, sőt a vasutaknak annyit ártanak, hogy azok folyton sürgetik a tarifák egységessé tételét. Németország helyzetét különben épen nem lehet kedvezőnek mondani e tekintetben s valószínű, hogy más országokban kellő kezelés s gyámolítás mellett a csatorna és folyamhajózás szintén biztosan felvirágozhatik.

Jáva sziget kereskedelmében az utolsó nyolcz év alatt, mint Van den Bergnek közelebb Batáviában megjelent statisztikai dolzata kimutatta, a hollandi közvetítés feltűnően leszállott, a minek oka a hollandi forgalmat kiváló kedvezményben részesítő különbözeti tarifák megszüntetése volt. Jáva legfontosabb beviteli czikkénél a gyapotszöveteknél például a hollandi forgalom 1868—73-ban 61%-ot tett, 1877—82-ben már csak 48%-ot; a legfontosabb kiviteli czikknél, a czukornál pedig ugyanezen időkben 84%-ról 13-ra süllyedt. A hollandok helyett itt, mint általában Keletázsia e részében, lassankint az Egyesült-Államok foglalják el a tért. Különösen a belföldi rosz növényi olajok helyét az amerikai petroleum veszi igénybe. De e mellett a belföldi ipar is gyorsan emelkedik. Czukor- és kávéültetvényeik rohamosan szaporodnak, kevésbé a dohány s még kevésbé a thea. A jégbevétel, mely azelőtt fontos cikket képezett, 1880. óta csaknem egészen megszűnt, mivel a belföldön sokkal olcsóbban tudják a jeget gépek által előállítani.

ÚJ KÖNYVEK.

Thallóczy, L. Oroszország és Hazánk. 41 képpel.	2 frt 50 kr.
Pólya, J. Az újabb agrár mozgalom és irodalom hazánkban.	80 kr.
Reinitz, M. Das Rechtsverhältniss zwischen Staat und Eisenbahnen in Oesterreich.	1 frt 60 kr.
Say, L. Le socialisme d'état	2 frt 10 kr.
Sonndor Fer., R. Handel und Verkehr mit Niederländisch-Indien	1 frt 36 kr.
Gerdolle, H. La crise agricole et les sociétés d'agriculture	1 frt 44 kr.
Bödicker, T. Die Unfallgesetzgebung der europäischen Staaten	2 frt 40 kr.
Westphal-Conn, Ph. Die Steuersysteme und Staatseinnahmen sämtlicher Staaen Europa's und die Steuerreformgesetze in Oesterreich	1 frt 80 kr.
Meyer, R. Die Principien der gerechten Besteuerung in der neueren Finanzwissenschaft.	4 frt 80 kr.
Mataja, V. Der Unternehmerge Gewinn. Ein Beitrag zur Lehre von der Gütervertheilung in der Volkswirthschaft.	2 frt 80 kr.

(Közli Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.	M Á J U S.	V. FÜZET.
-------	------------	-----------

A VASUTI TARIFÁK REFORMÁLÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

(Befejező közlemény.)

A mi már most azon feltűnő jelenetet illeti, hogy a m. államvasutak jelenlegi gabna-díjszabása az 1870. évben érvényben volt tarifával szemben 7—40°/o-al drágább, ezen körülmény okainak megállapítása végett szükségképen a magyar államvasutak forgalmi és tarifális viszonyainak hisztorikus fejlődését kell szemügyre vennünk.

1870. évben a magyar államvasutak hálózata csak a Budapest-hatvan-salgó-tarjáni, Hatvan-miskolczi, Vám-Györk-gyöngyösi, és Zákány-zágrábi mintegy 358 kilométer hosszú vonalakra terjedvén, a helyi forgalom az összforgalomnak mintegy 80°/o-át képezte.

Közvetlen díjszabások a külföldi vasutakkal egyáltalán nem léteztek és a magyar, illetőleg osztrák vasutakkal való forgalomban is a küldemények legnagyobbbrészt a helyi díjszabások alapján a határállomásig tört forgalomban, vagy közvetlen rovatolás mellett a csatlakozási forgalomban számoltattak el.

A forgalom zömét akkora kőszén, tüzi-, épület-, mű- és haszonfa-, kövek és efféle tömeges árúk képezték, míg a gabna- és lisztforgalom aránylag igen csekély mértékben volt kifejlődve.

Ezen egyszerű forgalmi viszonyok indokoltak tüntetik fel azt, hogy a teljes kocsirakományokban feladott árúk, tekintet nélkül azok minőségére és értékére, egyenlően díjaztattak, úgy, hogy például gabna- és liszt-küldemények után ugyanazon viteldíjak szedettek, mint kő, homok, tűzifa és kőszén-küldemények után.

Az 1871—1874. években számos vonalak, nevezetesen : a Salgó-Tarján-ruttkai, Zólyom-besztercebányai, Garam-Berzencze-selmeczbányai, Hatvan-szolnoki, Füzes-Abony-egeri, Miskolcz-diósgyőri, Miskolcz-bánrévei, Bánréve-füleki, Bánréve-dobsinai, Feled-

tiszolczi és Károlyváros-fiumei (összesen mintegy 721 kilométer hsszu új) vonalak adatván át a forgalomnak, a m. államvasuti hálózatnak ezen nagy mérvű kiterjesztése természetsszerűleg a korábbi primitív tarifális viszonyoknak gyökeres változtatását vonta maga után.

A S-Tarján-ruttkai és Hatvan-szolnoki vonalak kiépítése folytán ugyanis a m. kir. államvasutaknak Németországgal való forgalomban közvetlen irány állván rendelkezésre a magyar-német forgalmat addig kizárólag uralt marcheggi irány versenyének elensúlyozása céljából, kénytelenek voltak a legnagyobb erőfeszítéseket tenni, hogy a forgalomnak egy részét a ruttkai iránynak biztosítsák.

Ehez képest a m. államvasutak a velök érdekközösségben álló kassa-oderbergi és felső-sziléziai vasuttal egyetértőleg még 1872. évben Észak- és Kelet-Németországgal való forgalomban közvetlen díjszabásokat léptetvén életbe, ezen — amugy is mérsékelt tarifákból még messzemenő refaktiákat engedélyeztek.

Még kedvezőtlenebbül, mint az északi irányon, alakultak azonban a forgalmi viszonyok a m. államvasutak déli vonalán, a meny nyiben a károlyváros-fiumei vonal kiépítése folytán Magyarországnak a magyar kikötővel való közvetlen vasuti összeköttetése helyreállított ugyan, de a déli magyar államvasutak közé ékelt zágráb-károlyvárosi, déli vasuti vonal, valamint azon körülmény, hogy magyar területen Zákányig kizárólag a déli vasut dominálta a forgalmat, csaknem lehetetlenné tette azt, hogy a m. államvasutak elszigetelt vonalaikkal, a déli vasut által Triesztre elvont magyar forgalmat a hazai kikötőbe tereljék.

Ezen kedvezőtlen viszonyok daczára azonban a m. államvasutak erélyes versenyt fejtettek ki és az által, hogy a küldeményeket évek során át a vasuti önköltségen, sőt még ezen alul is szállították, mégis sikerült nekik, a magyar forgalomnak jelentékeny részét Fiuméba vonni.

A jelzett versenyviszonyok a m. államvasutakra igen jelentékeny pénzügyi áldozatokat róván, ezen vasutak az időközben változott forgalmi viszonyokhoz képest 1874. évben új helyi díjszabást adtak ki, melyben — mint azt fentebb bővebben részleteztük — a gabnaküldemények viteldíjait is jelentékenyen felemelték.

1876. évben a m. államvasutak és a szab. osztrák-magyar államvasut-társaság között a forgalomnak megosztása iránt az első cartell-egyezmény létesítettén, abban történt megállapodás, hogy az osztrák vasutakkal és a külfölddel való forgalomban a marcheggi, vagy ruttkai irányon át fennálló legolcsóbb dijszabások mindkét irányon át egyaránt érvényesíttessenek.

E szerint tehát a kartell által — mint sokan tévesen hiszik — a magyar külföldi dijszabások nem drágítottak meg, hanem csak az amugy is legnagyobb részben a spediteurök és közvetítők által élvezett refaktiák lettek megszüntetve.

1876. évtől kezdve a magyar gabna- és lisztkivitel nagy lendületet vett, mely kedvező eredmény nem csekély mértékben a nemzetközi tarifák nagymérvű kiterjesztésének és olcsóbbításának volt köszönhető.

A porosz államvasutak által inaugurált prohibitív tarifa-politika és az orosz és amerikai gabnának mindinkább kiterjedő versenye azonban gabnakivitelünknek kedvező conjuncturáját csakhamar megszorította és vasutainkat arra kényszerítette, hogy a kiviteli forgalom fentartása érdekében nagyobb áldozatokat hozzanak.

Igy történt, hogy a magyar kormány erélyes közbenjárása folytán az orosz és amerikai gabna versenye által leginkább fenyegetett svájci piacokkal, valamint a mainezi, mannheimi, gustávsburgi stb. rajnai kikötőkkel való forgalomban 1881. évben életbe léptetett gabna-dijszabásokba a m. kir. államvasutak és a szab. osztrák-magyar államvasut tonna és kilométerenkénti 4 centimesnyi és Délnémetországgal, valamint Bajorországgal való forgalomban a magyar vonalak különböző távolságához képest, 4—48 centimesnyi egységtételt számítottak be.

Északnémetországgal való forgalomban a porosz államvasutak rendkívüli díjfelemelése a magyar és osztrák vasutak által a közvetlen vasuti irányon nem lévén ellensúlyozható, az elbai vízi irány segélyével Bodembach-, Lauhe-, Tetschen és Drezdán át kombinált vasuti és hajózási átvételi tarifák létesíttetek, melyekbe a magyar és osztrák vasutak igen mérsékelt viteldijakat számítottak be.

A m. államvasutak ezen felül a német prohibitív tarifa-politika ellensúlyozása céljából a flumei irányt rendkívüli kedvezményekben részesítvén, 1881. évben Budapestről Fiuméba szállítandó gabna- és lisztküldemények után engedélyezett 100 kilogrammon-

kénti 108 krnyi (tonna és kilométerenkénti 4 cent. egységtétel) tétel, valamint a Duna balpartján fekvő magyar állomásokról Fiumén át szállítandó gabna- és lisztküldemények számára nyújtott messzemenő kedvezmények alapján, a korábban csaknem kizárólag a német átmeneti forgalomban Angolországba szállított, évenként mintegy 60,000—70,000 tonnára rugó lisztküldeményeket, a flumei irányzatnak biztosították.

A mi már most a m. kir. államvasutak helyi forgalmát illeti, mint már fentebb bővebben kifejtettük, a tiszavidéki és keleti vasút államosítása folytán, 1881. évben ezen vonalak, a m. államvasutak régi hálózatával tarifális tekintetben egyenlősítettén, az egyesített hálózat legfontosabb viszonylataiban, nevezetesen Budapesttel való forgalomban, a gabnaküldemények viteldíjai 14—28%-al mérsékeltek.

Azt hiszszük, hogy a fentiekben előadottakból azon megnyugvás merithető, miszerint a m. államvasutak a kiviteli forgalom kellő támogatása és ápolása mellett, a helyi forgalomban gabnaküldemények után jelenleg szedett viteldíjakat is — jóllehet azok az 1870. évben érvényben volt szállítási illetékeknél jóval magasabbak — azon határig mérsékeltek, a meddig az a m. kir. államvasutak amugy is csekély jövedelmezőségének további érzékeny csorbitása nélkül — egyáltalában lehetséges volt.

A mennyire tehát a m. államvasutakon jelenleg érvényes helyi díjszabás szerint szedett viteldíjnak bármily csekély felemelését is, a közforgalom érdeke szempontjából határozottan elleneznünk kellene, épannyira felesleges, mert a forgalom igényei által nem követelt áldozatnak kellene tekintenünk azt, ha ezen viteldíjak a helyi forgalomban még leszállíttatnának, annál is inkább, mert azon messzemenő viteldijengedmények, melyeket a m. államvasutak és a szab. osztrák-magyar államvasut-társaság a fentiek szerint gabnakivitelünk fentartása érdekében eddigelé tettek, még korántsem mutatkozáván kielégítőnek arra nézve, hogy a magyar gabna az eladási ár és a szállítási díjak tekintetében, különösen pedig a felette olcsó vízi utak miatt nagy előnyben lévő orosz és amerikai gabnával azon külföldi piacokon sikerrel versenyezhesen, melyek korábban Magyarországnak legnagyobb és állandó fogyasztói voltak, — okvetlenül szükséges lesz, hogy hazánk gazdasági viszonyaira életkérdést képező gabnakivitelünk hanyatlásá-

nak meggátolása végett vasutaink, saját jól felfogott érdekükben is, az eddigieknél még nagyobb áldozatokat hozzanak.

Ámbár kétséget nem szenved, hogy az arlbergi vasut megnyitása után a Svájczezal, Délnémetországgal és Délfranciaországgal való forgalomban hekövetkező utrövidítés következtében az eddigi gabnakiviteli viteldijak mérsékelteni fognak, mindazáltal különös tekintettel arra, hogy tapasztalatszerűleg az orosz és svájci gabna benozatalát inkább favorisáló svájci és délnémet vasutak támogatására nem számithatunk, saját szempontunkból szükségesnek tartjuk, hogy az arlbergi vasut megnyitása alkalmából a kiviteli szállítási díjak oly arányban mérsékeltenek, hogy a termelők megfelelő erőfeszítése mellett, a minőség tekintetében első helyen álló magyar gabna, az orosz és amerikai termények versenye folytán, nagyrészt elvesztett német és svájci fogyasztási helyeket állandóan visszanyerhesse.

Ismeretes ugyan előttünk, hogy a gabnakivitelre nem csak a szállítási költségek, hanem első sorban a gabnát termelő államok aratási viszonyai; a continens főgyúpontjain lévő gabnakészlet, a gabna eladási ára stb., birnak befolyással, mindazáltal azt hisszük, hogy különösen nálunk, hol a termelési költségek aránylag sokkal nagyobbak, mint Oroszországban és Amerikában, gabnakivitelünk viteldijainak a legszélsőbb határig való állandó mérséklése annál is inkább szükséges, mert még kedvező konjunkturáknál is a magyar gabnatermelők és kereskedők a kiviteli üzlet létesíthetése czéljából aránylag csekély haszonnal elégszenek meg, és ez épen az oka annak, hogy kedvezőtlen konjunkturáknál, ha t. i. az orosz és amerikai gabnának hosszabb ideig tartó tömeges behozatala folytán a kínálat nagyobbodik és az eladási árak nagyobb mérvben ingadoznak, a magyar gabnakivitel azonnal érezhető pangásnak van kitéve.

Mivel pedig a Budapest-ujszönyi vasut kiépítése és az Uj-Szöny-brucki vonal államosítása után a m. kir. államvasutak nem csak a Svájczezal és Délnémetországgal, hanem Északnémetországgal való forgalomban is, a díjképzésnél hathatós befolyást fognak gyakorolhatni, véleményünk oda terjed, hogy a m. államvasutak elengedhetlen kötelessége, miszerint hálózatának az ország minden részeire való kiterjesztése által nyert hatalmi állását, első sorban a nemzetgazdászati szempontból legnagyobb fontossággal bíró kivi-

telünk fejlesztése érdekében érvényesítse, illetőleg, hogy a gabna-kiviteli díj-szabásoknak lehető olcsóbbítását feladatának tűzze.

Meg lévén győződve arról, hogy a cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak, — úgy mint azt eddigelé is a legnagyobb készséggel tették, ezentúl is, az átmenő gabnaforgalomnak ugyanazon egységtételeket fogják rendelkezésre bocsátani, melyeket a magyar vasutak engedélyeznek, részünkről a fent előadott okoknál fogva szük-ségesnek tartjuk, hogy a Budapest-ujszönyi vonal megnyitása és az Ujszöny-brucki vonal államosítása után a m. államvasutak gabna-kiviteli forgalmunkban a következő viteldijakat érvényesítsék:

1. *A Svájc-czsal, valamint a gustavsburgi, manheimi és mainzi rajnai kikötőkkel való forgalomban:*

a) Budapesten és a Budapest mögött fekvő állomásoknál tonna és kilométerenkint (az eddigi 4 centim-es helyett) 3'6 centim-est,

b) a Budapest és Bécs között fekvő magyar állomásoknál tonna és kilométerenként 4 centim-est.

2. *Délnémet- és Északnémetországgal való forgalomban:*

a) Budapesten és a Budapest mögött fekvő állomásoknál tonna és kilométerenként 4 centim.;

b) a Budapest és Bécs között fekvő magyar állomásoknál tonna és kilométerenként 4'5 centim.

Tekintve, hogy a Budapest-bécsi viszonylatban az ujszönyi irány a marcheggi routánál mintegy 10%-al rövidebb lesz, és a m. kir. államvasutak és a szab. osztrák államvasutársaság között fenn-álló cartell-egyezmény szerint az egyik irány által érvényesített mérsékelt díjtételek a másik irányra is átveendő, magától értetik, hogy a fentjavasolt mérséklés Budapestnél a nevezett két vasuton egyaránt léptettetnék életbe.

A Budapesten alul és a Budapest és Marchegg között fekvő állomásoknál a szóban álló mérsékelt díjtételeknek alkalmazására a szab. osztrák-magyar államvasutársaság a kormány által nem kényszeríthető ugyan, mindazáltal kétséget nem szenved, hogy ezen vasut csakhamar belátva azt, hogy a m. államvasutakon érvényesített mérséklés, a vonalai-mentén fekvő termelési vidékek versenyképességére befolyást gyakorol, saját érdekében nem fogja elmulasztani ezen mérséklést nemcsak Budapestnél, hanem valamennyi magyar állomásánál érvényesíteni.

Midőn tehát a fenti javaslatunkat ismételten az illetékes kö-

rök figyelmébe ajánlanók, nem mulaszthatjuk el ezuttal arra utalni, hogy az osztrák-magyar államvasutttársaság a kormány számos sürgötései daczára, csak 1881. évben, azaz akkor határozta el magát a Svájcczal és Délnémetországgal való forgalomban jelenleg fennálló mérsékelt dijszabások engedélyezésére, midőn meggyőződött arról, hogy a korábbi élénk gabnakivitel évről-évre nagyobb hanyatlásnak indult.

Reméljük, hogy ez a jövőben nem lesz így, és hogy az állami befolyásnak sikerülni fog közforgalmunk egyik főtényezőjének megvédésében azon veszélyeket elhárítani, melyek gabnakivitelünket évről-évre fokozott mértékben minden oldalról fenyegetik.

Ad II. Vas- és aczélárú-küldemények számára a m. államvasutakon jelenleg érvényes dijszabás, szemben a cs. kir. állami üzem alatt lévő vasutak tarifáival 2—22%-al, és szemben a porosz államvasutak dijszabásával 1—32%-al *drágább*.

A m. államvaszuti tarifa rovására mutatkozó ezen különbözések azonban tényleg nem állanak fenn, mert ezen államvasutak évről-évre érvényesített kedvezmény, illetőleg az idegen vasutakkal fennálló kivételes dijszabások után, a *magyar vasgyárakból származó vas- és aczélárúk után* 1000 kilogramm feladásánál a II. rendes osztály helyett az „A” osztály, — 5000 kilogramm feladásánál az „A” helyett a „B” osztály — és 10,000 kilogramm feladásánál engedélyezvén, ezen számítás mellett ugy a cs. kir. állami üzem alatt álló, valamint a porosz államvasutak díjtételeinél jóval olcsóbb viteldíjak eredményeztetnek.

Tekintve, hogy az olcsóbb viteldíjnak a helyi dijszabáson kívül leendő érvényesítése, a magyar vasipar érdekében fekszik, a m. államvasutak helyi dijszabásának e részbeni módosítását nem tartjuk szükségesnek.

Ad III. A m. államvasutakon 5000 kilogrammon aluli mennyiségekben feladott bor- és szeszküldemények számára a helyi forgalomban szedett viteldíjak a porosz államvasutak illetékeivel szemben 43—44%-al olcsóbbak, ellenben borküldeményeknél (kisebb mennyiségben feladott szeszküldemények az általános áruosztályozás szerint valamennyi osztrák-magyar vasuton az „A” osztály tételei szerint díjaztatnak) a m. államvasutak viteldíjai 21—34%-al *drágábbak* a csász. királyi állami üzem alatt álló vasutak szállítási díjainál.

Ezen lényeges különbözetek onnan erednek, hogy míg a cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak a kisebb mennyiségben feladott borküldemények után az „A” kocsirakományi osztály tételeit számítják, addig a m. államvasutak ily küldemények után a drágább II. rendes osztály díjtételeit szedik.

Tekintve, hogy a borkereskedés a magyar belforgalomban még nincsen oly mértékben kifejlődve, mint azt hazai termelési viszonyaink kívánatosná teszik, a kisebb mennyiségben szállított borküldemények viteldijainak mérséklését annál is inkább szükségesnek tartjuk, mert csak akkor várható, hogy a kisebb termelők és kereskedők üzleti tevékenységének fokozása által, a borforgalom nagyobb lendületet veend.

Melegen ajánljuk tehát, hogy a m. államvasutakon is, a kisebb mennyiségben feladott borküldemények az „A” osztály szerint díjaztassanak.

Az 5000 és 10,000 kilogramm mennyiségben feladott bor- és szeszküldemények után a m. államvasutakon szedett viteldijak a porosz államvasutak díjaival szemben 6—44%-al olcsóbbak; a cs. kir. államvasuti üzem alatt lévő vasutak tarifáival szemben azonban 1—100 kilométer távolságig 2—4%-al drágábbak, és 101—500 kilométerig 3—6%-al olcsóbbak.

Ezen — a m. államvasutakra nézve kedvező arány megítélésénél még az is figyelembe veendő, hogy ezen vasutak kocsinként 10,000 kilogramm mennyiségben feladott szeszküldemények után a rendes díjtételekből 10%-nyi engedményt nyújtanak.

Ezen kedvezmény egyrészt a szeszforgalom emelése, és másrészt a vasuti kocsik megfelelő kihasználása végett adatván, tekintve, hogy a kereskedésben közönségesen előforduló bor, a szesznél sokkal csekélyebb értékkel bír, tekintve továbbá, hogy a vasuti kocsik hordképességének kihasználása borral épügy, mint szeszszel, csak kellő előkészülék mellett lehetséges, részünkről kívánatosnak tartjuk, hogy a borforgalomnak minél tágabb körre való kiterjesztése érdekében, a m. államvasutak kocsinként 10,000 kilogramm mennyiségben szállított borküldemények rendes viteldijait szintén 10%-al mérsékeljék.

Ad IV. Épület-, mű- és haszonfaküldemények után a m. államvasutakon jelenleg szedett viteldijak az 1870. évben fennállott szállítási díjakkal szemben 4—13%-al, a cs. kir. állami üzem alatt

álló vasutak tarifájával szemben 13—36%-al, és a porosz államvasutak szállítási díjaival szemben 12—35%-al *olcsóbbak*.

Ezen arányszámok arról tanuskodnak, hogy a m. kir. államvasutak belátva azt, miszerint a Németország által szedett magas védvámok következtében korábban volt igen jelentékeny fakivitelünk még a legnagyobb áldozatok árán sem tartható fenn, törekvésüket oda irányították, hogy a viteldijaknak messzeszemő mérséklése által a belföldi és az osztrák tartományokkal való faforgalmat fejlesszék.

Hogy ez tényleg sikerült, kitűnik abból, miszerint 1882. évben a m. államvasutak helyi forgalmában mintegy 3.000.000 méter-mázsányi haszonfa szállítattott, mely mennyiség az államvasutak helyi teher-forgalmában szállított összmenyiségnek 15%-át képviseli.

Habár tehát a m. állami vasutak által épület-, mű- és haszonfaküldemények után szedett viteldijak nemcsak a fentemlitett, hanem valamennyi magyar és osztrák vasut által szedett szállítási illetékeknél olcsóbbak, mégis — tekintettel a forgalom igényeire, — ezen olcsó viteldijaknak változatlan fentartását okvetlenül szükségesnek tartjuk.

Ad V—VIII. A m. államvasutakon tűzifa, érczek, kőszén, barnaszén, pirszén, faszén, kövek, téglák és effélék után jelenleg szedett viteldijak az 1870. érvényben volt viteldijakkal szemben 4—21%-al *olcsóbbak*.

A cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak által tűzifa-küldemények után szedett szállítási illetékekkel szemben a m. államvasutak viteldijai 1-től 400 kilométer távolságig 1—32%-al *olcsóbbak*, ellenben 400 kilométeren felüli távolságnál 3%-al *drágábbak*.

Tekintve, hogy a m. államvasutakon tűzifaküldemények tapasztalatszerűleg *legfeljebb 200 kilométer távolságra* szállítatnak, azon körülmény, hogy az osztrák állami vasutak viteldijai 400 kilométeren felüli távolságnál olcsóbbak, — a m. államvasutak szállítási illetékeinek megítélésénél figyelembe nem vehető.

Vasércz- (magánércz és kénkovand), valamint kőszénküldemények után a m. államvasutak helyi díjszabása szerint szedett viteldijak a cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak szállítási díjaival szemben 1-től 100 kilométer távolságig 5—12%-al *olcsóbbak*, ellenben 100 kilométeren felüli távolságnál 3—17%-al *drágábbak*.

Miután a nevezett árucikkek rendszerint nagyobb távolságra szállíttatnak, a m. államvasutak tarifájának rovására kimutatott fenti különbözetek komoly megfigyelést igényelnének, ha azok más uton kiegyenlítést nyernének.

Minthogy azonban a m. államvasutak kedvezményképen, rovatolás útján, a Magyarországon termelt vasércz-küldemények után 200 kilométer és azon aluli távolságokra 100 kilogramm és kilométerenkénti 0.14 krnyi, és 200 kilométeren felüli távolságokra 0.13 krnyi egységtételt engedélyeznek és a közelebbi életbe léptetett 16. sz. kivételes díjszabás szerint a legfontosabb viszonylatokban, nevezetesen : Bátöny, Kis-Terenne, Pálfalva, Salgó-Tarján, Somos-Ujfalu és Vadnáról a budapesti állomásokra és Kassára, valamint Ágostonfalváról Predeálra szállítandó köszénküldemények számára különösen mérsékelt díjtételeket érvényesítettek, ennél fogva a fentemlített különbözetek a gyakorlatban tényleg nem állván fenn, a m. államvasutak e részbeni viteldijai ellen észrevétel nem forog fenn.

Kövek, téglák és effélék után a m. kir. államvasutakon szedett viteldijak a cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak szállítási illetékeivel szemben 5—25%-al drágábbak.

Ezen különbözetek azonban ismét nem vehetők számba, miután a m. államvasutak számos oly viszonylatokban, melyekben a szóban álló csekély értékű küldemények szállítása csak olcsó viteldijak mellett lehetséges, rendkívül mérsékelt díjtételeket engedélyeznek.

Igy például a m. kir. államvasutak bármely állomásáról Budapestre, vagy Kőbányára szállítandó kőanyag, téglá- és kavicsküldemények után 100 kilogramm és kilométerenként 0.132 krnyi egységtétel szedik.

Ugyanezen mérsékelt tétel számíttatik az állami, vagy hatósági utak építésére és fentartására, valamint egyéb közczélú építkezésekre rendelt kő-, téglá- és kavicsküldemények után is.

A fenti összehasonlításokból kitűnik, hogy a m. kir. államvasutak jelenlegi díjszabása 100 kilométeren felüli távolságoknál csaknem kivétel nélkül olcsóbb a cs. kir. állami üzem alatt álló vasutak és a porosz államvasutak tarifáinál, és hogy ott, ahol a m. államvasutak rovására különbözetek mutatkoznak, ezek nagyobb részt kedvezményezés útján egyenlítettnek ki.

A fentiekből továbbá kivehető, hogy az 1870. évben fennállott viteldijakkal szemben a csekély értékű tömeges árúczikkek szállítási díjai mérsékeltek és hogy különösen a gabnaneműeknél, liszt- és őrleményeknél mutatkozó díjfelemelések, a változott forgalmi és tarifális viszonyok által indokolva vannak.

Tekintettel ezekre, valamint arra, hogy a m. államvasutak a belföldi iparczikkék és termények versenyképességének emelése céljából, a fentebb említetteken kívül, számos egyéb kedvezményeket is engedélyeznek, — megnyugvással konstatálható, hogy a m. államvasutak a helyi díjforgalom fejlesztése érdekében megtették mindazt, a mit jövedelmük érzékeny csorbitása nélkül tehettek.

Ily körülmények között a m. államvasutakon jelenleg érvényes helyi díjszabás viteldijainak további általános leszállítása annál kevésbé látszik ajánlatosnak, mert — mint már fentebb bővebben kifejtettük — a Svájcba, Dél- és Északnémetországba, valamint Rumániába való kivitelünk fentartása és fejlesztése csakis a legnagyobb áldozatok árán lehetséges, és a magyar forgalomnak a hazai kikötőn át való irányítása is nagy áldozatokat igényel, mely áldozatok szintén a magyar államvasutak jövedelmezőségére nem csekély befolyást gyakorolnak.

Fentebb már kimutattuk, hogy a m. k. államvasutakon 1881. évben életbe léptetett új helyi díjszabás szerint, a régi hálózat és a tiszavidéki s keleti vasut tarifális egyesítése folytán érvényesített jelentékeny mérséklése daczára, a m. államvasutak teherárú-bevételei mégis fokozatosan emelkedtek.

Ezen kedvező eredmény kétségkívül a mellett tanuskodik, hogy a forgalom jelentékeny mértékben növekedett, és habár számítani helyességgel alig lehet megállapítani azt, hogy az olcsóbb viteldijak befolyása, vagy pedig rendkívül kedvező conjunkturák idézték elő a bevételek emelkedését, mégis feltehető, hogy a viteldijaknak olcsóbbítása a forgalomnak fejlesztésére közvetlen befolyást gyakorolt.

A m. államvasutak üzleti eredményének hű képet azonban nem a teherárúforgalomnak összbevételei, hanem az ezen összbevételekből tonna- és kilométerenként esedékes brutto bevétel mutatja.

Tájékozásul a következő táblázatban részletesen kimutatjuk a m. kir. államvasutak 1872—1882. évi teherárúforgalmában (1870.

és 1871. évről a szükséges adatok nem állanak rendelkezésünkre) elszállított teherárúmennyiséget, valamint az elért összbevételt és a tonna kilométerenként esedékes bruttó bevételt.

Évszám	Az üzletben volt vonalak hossza	A szállított teherárúk sulymennyisége tonnákban	A befutott tonna kilométerek száma	Összbevétel	Egy tonna kilométerre esedékes bruttó bevétel
	kilométerekben			forintban	krajczárban
1872	600·8	1.017,384	111.544,119	2.608,495	2·34
1873	945·2	1.338,712	161.338,664	3.855,051	2·39
1874	946·8	1.135,687	147.394,043	3.950,470	2·68
1875	1071·3	1.189,289	158.247,192	4.532,850	2·86
1876	1073·7	1.386,975	196.568,142	5.390,281	2·74
1877	1680·9	1.772,828	250·904,042	7.837,911	3·12
1878	1692·9	1.926,855	264.074,870	7.864,469	2·98
1879	1792·4	2·277,499	273.716,740	7.844,386	2·86
1880	1969·0	2.434,568	294.233,476	8.288,171	2·80
1881	2645·7	4.117,429	626.936,649	13.785,192	2·20
1882	2966·9	4.805,178	757.839,848	15.193,766	2·00

Ezen adatokból kivehető, hogy 1881-hez képest 1882. évben a szállított teherárúk sulymennyisége 16⁰/₀-al növekedett, ellenben az 1880. évben elért tonna kilométerenkénti 2·80 krnyi bruttó bevétel 1881. évben 2·20 és 1882. évben 2·00 kr-ra leszállott.

Tekintve, hogy 1877. évi tonna kilométerenkénti bruttó bevétel 3·12 kr-ra rugott, és hogy még a csekélyebb jövedelmezőségű pályák tonna és kilométerenkénti bruttó bevétele is 2·5 és 3·5 kr. közt mozog, — tekintve továbbá, hogy a tonna és kilométerenkénti egységtételnél nemcsak a tized, hanem század törtek is az össze-

vételekre lényeges befolyást gyakorolnak, véleményünk szerint a m. államvasutak által 1882. évben elért 2 krnyi tonna és kilométerenkénti brutto egységtétel már azon határt képezi, melyen túl minden további leszállítás a m. államvasutak amugy is csekély tiszta jövedelmét érzékenyen érintené.

Visszatérve már most azon kérdéshez, vajjon a Budapest-uj-szönyi vonal kiépítése és az Ujszöny-brucki vonal átvétele után a m. államvasutak konfigurációjában beálló változás következtében kívánatosnak, illetőleg szükségesnek mutatkozik-e, hogy az államvasutakon eddig alkalmazott dijszabási elvek is megváltoztassanak, mielőtt ezen kérdés érdeméhez szólánánk, felelmitjük, hogy értesülésünk szerint, a m. államvasutak szándékában van, az eddigi elvtől eltérőleg, mely szerint t. i. valamennyi vonalon egységes díjképzés alkalmaztatott, az új helyi dijszabásban a központi hálózatot különböző csoportokra felosztani, illetőleg megszakított díjképzés mellett, ugynevezett metsztarifákat létesíteni.

Jóllehet, ezen metsztarifa-tervezet részletei előttünk ismeretlenek, mindazáltal nem vélünk tévedni, ha felteszszük, hogy a metsztarifák felállítása akként tervezetik, miszerint a központi hálózat bármely vonalának állomásáról *Budapest*en át bármely állomásra szállítandó küldemények díjtételei Budapest^{en} való megszakítással, azaz úgy képeztetnek, hogy a zonatarifák a feladási állomástól a metszpontig t. i. Budapestig, és a metszponttól az illető rendeltetési állomásig külön-külön számíttatnak.

A metsztarifák czélszerűsége azzal indokoltatik, hogy ezek által a forgalomnak Budapest^{en} való központosítása lehetővé tétetik és a fővárosi kereskedés közvetítése előmozdittatik, és másrészt, hogy metsztarifák alkalmazása esetén, a m. államvasuti hálózat nagy kiterjedését tekintve, a zona-tételeknek hosszú vonalakon való túlságos leszállítása mellőzhető.

A forgalomnak Budapest^{en} való központosítását illetőleg megjegyezzük, hogy a fővárosnak már jelenleg is oly kedvezmények állanak rendelkezésre, melyek a közvetítő kereskedésnek messze-menő előnyöket biztosítanak.

Igy például a m. k. államvasutak és az állammal kötött szerződés határozmányai értelmében a szab. osztrák államvasutársaság által is, valamely magyar állomásról Budapestre szállított és innen bármely bel- vagy külföldi állomásra reexpediált gabona, hüvelyes

és olajos vetemények, liszt és őrlemények, olajpogácsa és olajpogácsaliszt, aszalt szilva és szilvaiz-küldemények után az eredeti feladási és rendeltetési végállomások között fennálló közvetlen díjszabások alkalmaztatnak, illetőleg a küldeményeknek Budapestről való továbbításánál csak azon viteldíj-különbözetek szedetnek, melyek a Budapestig való szállításért fizetett, és az eredeti feladási állomás és a rendeltetési végállomás között érvényes, közvetlen díjtételek közt fennállanak.

Hasonló kedvezmény engedélyeztetik továbbá a szükséghez képest, a Budapestre szállított nyersanyag-küldemények után is, ha az azokból készített gyártmányok a fővároshból továbbszállittatnak.

Hogy ezen, valamint a Budapest javára fennálló egyéb számos kedvezmények a főváros közvetítő kereskedésnek igényeit teljesen kielégítik, legjobban kitűnik abból, hogy a m. államvasutak jelenlegi helyi díjszabásának két évi fennállása óta, a budapesti kereskedelmi körökből egyetlen egy panasz sem hallatszott az ellen, hogy ezen díjszabás a főváros érdekeit kellően meg nem óvna.

A mi már most azon másik érvelést illeti, hogy metsztarifák alkalmazása esetén, tekintettel a m. államvasuti hálózat nagy kiterjedésére, a zona-tételeknek hosszú vonalakon való túlságos leszállítására mellőzhető, megjegyezzük, hogy megszakított díjképzésnél, bármiféle kombiuáció mellett, a zona-tarifák 150—200 kilométerig sokkal csekélyebb egységtételekre alapítandók, mint az egységes díjképzés zona-tarifái.

Ebből pedig, tekintve, hogy a m. államvasutak valamennyi vonalán a helyi forgalomban szállításra kerülő összmenyiségnek mintegy $\frac{7}{8}$ -ad része csak 66—210 kilométernyi távolságra szállítatik, önként következik, hogy metsztarifák alkalmazásánál a m. államvasutak összforgalmának túlnyomó része, túlságos és indokolatlan nagy díjmérsékletben részesíttetnék, és a megszakított díjképzés alá eső viszonylatokban, hosszabb távolságokon szállításra kerülő — aránylag csekély — mennyiség tarifája nem emelhető oly mértékben, hogy e mellett a metszpontok által nem érintett szállítások bevételeinél mutatkozó tetemes kevesletnek csak egy része is pótolatnék.

Ha pedig a metsztarifák úgy képeztetnek, hogy a jelenlegi zona-díjszabások tételei a feladási állomástól Budapestig és Budapestről az illető rendeltetési állomásig külön-külön számíttatnának, akkor a mindkét résztétel alapját képező egységtételek magas volta

miatt, különösen rövidebb távolságokra oly drága összdíjtételek eredményeztetnének, melyek gyakorlatilag egyáltalában nem érvényesíthetők.

A metsztarifák felállításánál továbbá, bármiféle combináció mellett, nem mellőzhető azon vizátság, hogy a magyar állam birtokában lévő különféle vonalakon, egy és ugyanazon távolságban hasonló árúczikkek után különböző összdíjtételek, és hosszabb vonalakon magasabb egységtételek eredményeztetnének, mint rövidebbekre.

Kitűnik ez a következő példákból :

A m. államvasutakon jelenleg fennálló díjszabás szerint *Buda-pesten való megszakított díjképzés mellett*, következő összdíjtételek eredményeztetnének :

Távolság kilo- méterekben	Viszonylat	1					
		A	B	C	a	b	2
		o s z t á l y			külön díjszabás		
		díjtétel 100 kilogrammonként					
269	Ujvidék-Budapest Fe- renczváros (a teljes kezelési illetékkel)	89.9	66.3	52.2	79.3	75.0	43.4
235	Budapest-Ferenczváros- Besztercebánya (a ke- zelési illetékkel kiseb- bitve)	76.2	56.0	43.3	67.0	63.0	37.6
504	Összdíjtételek	166.1	122.3	95.5	146.3	138.0	81.0

Ezzel szemben a Budapest által el nem választott m. államvasuti vonalakon *egyenlő távolságra* a következő össztételek szedtetnek :

504	Gyöngyös-Tövis Összdíjtételek	150.4	109.9	93.9	123.8	114.9	72.1
	A megszakított díjképzés hátrányára mutatkozó különbözetek	15.7	12.4	11.6	22.5	23.1	8.9
	A különbözetek százalékban kifejezve	10%	11%	13%	18%	20%	11%

Ezen adatokból kivehető, hogy a Budapest által elválasztott Ujvidék-besztercebányai viszonylatban megszakitott díjképzés mellett, például gabnaküldeményeknél *20%-al magasabb viteldíjak szednének*, mint a Budapest által nem érintett egyenlő hosszúságú Gyöngyös-tővisi relációban, miből önként következik, hogy a metsz-tarifák alkalmazása esetén a m. államvasutakon bizonyos vonalrészek és vidékek szállítói és termelői nagyobb előnyökben részesül-nének, mint más vidékbeliek.

A metsztarifák védői által, azok czélszerűsége mellett esetleg felhozandó azon érvelésre, hogy a szab. osztrák-magyar államvas-uton is hasonló tarifák vannak érvényben, és hogy metszdijszabá-sok alapján a külfölddel való forgalomban felállítandó köteléki díj-szabások czélszerűbben szabályozhatók, — meg kell jegyeznünk, hogy a szab. osztrák-magyar államvasutársaság a metsztarifákat, nem a magyar belforgalomban, hanem — mint azt fentebb már bő-vebben kifejtettük — *csak a magyar és osztrák vonalai állomásainak egymásközi forgalmában alkalmazza.*

Ezen kölcsönös forgalomban pedig a metsztarifáknak érvénye-sítése azért indokolt, mert a szab. osztrák-magyar államvasutársaságnak jogában állván az engedélyokmányában megállapított maxi-mális tételek keretén belül magyar és osztrák vonalain a tarifákat külön-külön megszabni, a metsztarifák által az osztrák és magyar állomásai közti forgalmában azon kedvezményt érvényesítette, hogy a magyar és osztrák vonalakon az övdíjszabásokat nem külön-külön, hanem a magyar feladási állomástól a metszpontig, azaz Marcheggig és a metszponttól az illető osztrák rendeltetési állomásig az osztrák és magyar vonalak belforgalmában egyaránt alkalmazott egységté-teleket az egyes zonák távolságainak fele után számította.

A mi továbbá azon esetleges érvelést illeti, hogy a metsz-tarifák alapján a külfölddel való forgalomban felállítandó köteléki díj-szabások czélszerűbben szabályozhatók, azon nézetben vagyunk, hogy teljesen céltévesztett tarifa-politika lenne az, mely a helyi díjszabás alapjait nem a helyi forgalom igényeihez képest, ha-nem a külföldi forgalom követelményeinek figyelembe vételével szabná meg.

Jóllehet a külfölddel való forgalomban felállított közvetlen díjszabások sok esetben a részes vasutak helyi díjszabása viteldi-jainak összeadása által képeztetnek s ennélfogva a helyi díjszabá-

sok a külföldi tarifákkal is bizonyos összefüggésben állanak, mindazáltal ebből legkevésbé sem következtethető annak szüksége, hogy a helyi dijszabás alapjainak meghatározásánál a kiviteli, illetőleg behozatali forgalom igényei is egyuttal figyelembe vétnessenek, annál kevésbé, mert a külföldi dijszabások felállításánál az érdekelt vasutak szabadságában állván, a helyi dijszabásszerű tételeket meg nem haladó bármily díjrészleteket beszámítani, a m. államvasutak díjrészletüket, teljesen függetlenül a helyi dijszabástól, a szükséghez képest combinált metsztételek alapján is bocsáthatják rendelkezésre.

A fentiek nyomán határozottan a metsztarifák ellen kell nyilatkoznunk, különösen azért, mert a metszrendszerrel elválaszthatlan azon anomália: *hogy a díjtételek egy és ugyanazon össztávolság mellett, az állomásoknak a metszponthoz való résztávolságok arányában változnak*, sem gazdasági, sem tarifa-technikai szempontból nem igazolható, és mert nézetünk szerint *az államvasutak feladata hálózatuk minden vonalát egy és ugyanazon gazdasági rendszer egyenjogú tagjának tekinteni, és az egésznek egyenletes kifejlődése érdekében egységes szervezet gyanánt kezelni*, az egységes díjképzési rendszertől *egyes piacok kedvéért* történő eltérés pedig, az összhálózattal szemben, *nemzetgazdasági igazságtalanságot képezne*, mely a rendezett államéletnek azon alapelvével, miként mindenkinek egyenlő jogok biztosítandók, egyenesen ellenkezik.

Ezen nézetünket hathatósan támogatja azon körülmény, miszerint a cs. k. állami üzem alatt álló vasutakon 1883. július 1-én életbe lépett új helyi dijszabás szerint, a korábban külön-külön helyi tarifákkal rendelkezett alsó-ausztriai államvasut, „Kaiserin Elisabeth“ vasut és „Kronprinz Rudolf“ vasut vétetvén, a megállapított zonatarifák, a három vasut egymásközti forgalmában megszakítás nélkül alkalmaztatnak.

Mindezeknél fogva, és tekintettel arra, hogy a fentiekben előadottak szerint a m. államvasutakon két év óta érvényben lévő helyi dijszabás tapasztalatszerűleg a forgalom igényeit kielégíti, ezen dijszabás alapjainak megváltoztatását a Budapest-Ujszönyi vasut kiépítése, illetőleg az Ujszöny-brucki vonal államosítása után nem tartjuk szükségesnek.

Véleményünk szerint úgy a közforgalom érdeke, mint a m. államvasutak pénzügyi jövője szempontjából egyaránt kívánatos, hogy

a jelenlegi díjszabás alapjainak változatlan fenntartása mellett a Budapest-brucki vonal is a központi hálózatba bevonassék, illetőleg, hogy ezen utóbbi vonal megnyitása után kiadandó új helyi díjszabásban, a m. államvasuti hálózat valamennyi vonala egységes egészenk vétetvén a díjképzés, megszakítás nélkül, az összhálózaton egységes alapon eszközöltessék.

Zármegjegyzésül nem mulaszthatjuk el még egy körülményre utalni, mely megérdemli, hogy az az illetékes körök által figyelemre méltattassék.

Mint már fentebb előadtuk, kivitelünk fejlesztése és különösen gabnaexportunk fentartása érdekében okvetlenül szükséges, hogy a vasuti viteldíjak lehetőleg mérsékeltenek.

Ennek daczára az állami biztosítást élvező hazai vasutaink nagyobb része minden engedménytől tartózkodván, a külfölddel való forgalomban fennálló díjszabásokba a teljes helyi díjszabás szerű viteldíjakat számították be, illetőleg azon számba sem vehető csekély kedvezményt nyújtották, hogy azon esetben, ha feladási pályaként szerepelnek, a kezelési illeték felét, és az átmeneti forgalomban, az egész kezelési illetéket elengedték.

Elismerjük ugyan, hogy csekély forgalmu, a szállításban csak rövid vonallal részes, vasutainktól általánosságban nem követelhető, hogy ugyanazon egységtételeket számitsák, mint a m. államvasutak de ezen tekintetek a hazánk anyagi jólétére nézve oly fontos kiviteli díjszabásoknál, *hol a világ többi termelő országainak versenye* veendő figyelembe, csak második sorban lehetnek mérvadók, és azt hiszszük, hogy a kormány jogosan követelheti, miszerint az állami biztosítást élvező, tehát tulajdonképen az állam által fenntartott vasutaink, kivitelünk fejlesztése érdekében áldozatoktól ne riadjanak vissza.

Ez alapon az állami biztosítást élvező magyar vasutaktól követelendőnek véljük, hogy a gabnakiviteli díjszabásokba (ideértve az osztrák vasutak állomásaira szóló gabna-díjszabásokat is) ugyanazon egységtételeket, illetve zona-tarifákat számitsák be, melyeket a m. kir. államvasutak időnként számitanak.

Végül, csatlakozva az osztrák vasuti tarifa-enquête javaslatához, kívánatosnak tartjuk, hogy ugy a magyar, valamint a magyar-

osztrák köteleki díjszabásszerű tételeinek összeadása által képeztetnek, a kezelési illeték nem minden egyes vasut részére külön-külön, hanem csak egyszer számítassék, úgy, hogy csak a feladási és leadási pálya részesül a fél kezelési illetékben.

Ezen — valamennyi német vasutnál divó — eljárás mellett, tekintve, hogy különösen az osztrák-magyar forgalom számos viszonylataiban 4—10 vasut van érdekelve, az összdíjtételek általában jelentékenyen mérsékeltetnének, és megszüntettetnék azon anomália, hogy a tisztán átmeneti, vagy csak fel-, illetőleg leadási pályák kezelési illetéket szednek, anélkül, hogy a szedett illetéknek megfelelő kezelést tényleg teljesítenék.

FELLNER SIMON.

A PÉNZFORGALOM FEJLESZTÉSE HAZÁNKBAN.

Bármily különbözők legyenek is a nézetek a felett, hogy mily nagynak kell lenni a pénzösszegnek egy országban, hogy az ország gazdasági organismusa azzal kellőkép táplálkozassék és szabályosan működhessek : de arra nézve, azt hiszem, teljes egyetértésben vannak ugy az elmélet, mint a gyakorlat emberei, hogy elegendő pénz nélkül a nemzetgazdaság beteges s nem fejlődhetik erőteljesen.

A pénzforgalmat abban az értelemben veszem itt, amint azt a köznapi életben mindenki veszi, s nem akarok tudományos disertációba bocsátkozni e fogalom felett. Elegendő annyit megjegyezni, hogy „a pénz a rendes fizetési eszköz az országban“. Olyanforma szerepe van annak a gazdasági életben, mint a vérnek az élő állatok testében. S az a nemzetgazdaság, a melyben kevés a pénz, a vérszegénységben szenvedő élőlényekhez hasonlít.

Meggyőződéseim szerint, — bármit mondjanak mások a pénz-bőségről, — Magyarország ily állapotban van most. S közgazdaságunk fejlődését csak annak a ténynek köszönhetjük, hogy az állam 1867 óta minden évben átlag legalább is 40 millió frt kölcsönt vett fel a külföldtől, a minek következtében aztán — sajnos — most már évenként majdnem 100 millió frtot tartozik a külföldre küldeni. És ezen összeget jelenben kereskedelmi mérlegünk feleslege szolgáltatja.

De ha — mint most már kicsinált dolog — szakítani akarunk az eddigi adósságesinálási politikával, akkor gondoskodni kell arról, hogy a nemzet gazdasági organismusa külföldi kölcsönök nélkül is elegendő pénztáplálékot nyerjen.

Meg vagyok ugyan győződve arról is, hogy ezen nézetem nem igen fog találkozni azok helyeslésével, akik a pénzraritást most

hasznukra tudják fordítani. De ezek érdeke a nemzet többségének érdeke mellett nem érdemel figyelembevételt.

Tegyük tehát pénzforgalmunkat higgadt megvizsgálás tárgyává, hogy fogalmat alkothassunk magunknak arról először is, hogy mennyi lehet az országban lévő ércpénz és papírpénz, és aztán, ha csakugyan ki fog tűnni, hogy a meglevő pénz kevés, keresünk módokat és eszközöket annak szaporítására; és miután a pénzforgalom intensivitása némileg a mennyiséget is pótolhatja, vizsgáljuk meg azon eszközöket is, a melyek által a hazai pénzforgalmat fejleszteni lehet.

Az *ércpénz forgalmát* illetőleg köztudomásu az a tény, hogy mivel az osztrák-magyar valuta nem teljes értékű s a papírnak diszagiója van, ezért a *kényszer-árfolyam* itt is, mint a világon mindenütt, évtizedek óta érvényesíti már azt a hatását, hogy a rossz pénz kiszorítja a teljes értékű aranypénzt a forgalomból, sőt nemcsak a belforgalomból, hanem magából az országból is. Ahol huzamosb időn át kényszer-árfolyam van, ott az ércpénznek nincs maradása. Az aranypénz tehát a ritkaságok közé tartozik Magyarországon. Hogy mekkora lehet annak összege, az iránt nem készültek hazánkban semmi komolyabb studiumok vagy felvételek, mint készültek például *Franciaországban*, ahol a kormány igen elmés uton kitudni igyekezett az összes nyilvános pénztárakból több ízben bekívánt részletes (a veretés éveire is kiterjedő) kimutatások által azt, hogy mennyi arany- és mennyi ezüstpénz lehet forgalomban, s ezen az uton csakugyan meglehetősen precízitással konstatálták is, hogy a Franciaországban levő arany- és ezüstpénz mintegy 10,000 millió frankra rug, amely összegnek nagyobb fele, mintegy 60%, arany. Megjegyzendő, hogy ennek kitudása az által vált lehetővé, hogy pontosan tudva van a vert pénzekről szóló kimutatásokból, hogy mely években mennyi arany- és mennyi ezüstpénz veretett. Lajos Fülöp alatt például 216 millió frank arany- és 1757 millió frank ezüstpénz veretett. A császárság alatt ellenben ezüst kevés, de arany 6152 millió frank összegben veretett. S így midőn a forgalomban talált pénzek veretési éveit constatálták, ezen arányszámokból könnyű volt kitudni, hogy mely pénzekből mekkora rész maradt forgalomban.

A magyar és az osztrák pénzverdék által vert pénz mennyiségéről vannak ugyan pontos feljegyzések, de köztudomásu tény, hogy

a pénzverdek a monarchia mindkét felében ugyyszólván kizárólag a külföldi államadóssági hitelezők számára vertek ércpénzt. 1851-től 1875-ig 82,600 kilogramm arany és 3.185,000 kilogramm ezüst lett a monarchia két felében pénzzé verve; a miből 118.232,500 frt értékű arany és 286.731,000 frt értékű ezüstpénz, együtt 404.963,500 frt értékű ércpénz veretett. A mondott 25 év alatt évenként átlag tehát 16.198,520 ércpénz veretett, és pedig 3.706,120 frt arany- és 11.492,400 frt ezüstpénzt. Minthogy pedig a két állam által ércpénzben teljesítendő államadóssági kamatfizetések ezen összegek többszörösét teszik, önként értetődő, hogy a vert ércpénznek ugyyszólván egész összege a külföldre vándorolt. Ném is képzelhető ez másképp, mikor az államnak, hogy a hitelezőket kielégíthesse, még külföldön is kell aranyat vásárolni. A belföldi államhitelezők az aranykötvények után is papírpénzben fizettetik ki magoknak a kamatot, mivel az agio, éppen a kamatfizetésre szükségelt aranyvásárlások folytán úgy alakul, hogy rájuk nézve mindig előnyösebb a magas agiot, mint az ércpénzt felvenni.

A roppant nagy összegre menő ércpénzszükséglet, a melylyel a két államnak folytonosan küzködni kell, a belföldön levő ércpénzt is folytonosan magához vonja; mert a dolog természete azt hozza magával, hogy az állam először is belföldön vásárol ércpénzt, s csak ha itt nem kaphat, szerzi azt be a külföldön. Addig, míg az ezüstnek agiója volt, az állami ezüst-fizetések folytonosan szivattyúzták a belföldi forgalomból az ezüstöt, mint a hogy most a külföld számára teljesítendő arany-fizetések szivattyúzzák az aranyat.

Az eredmény ily körülmények között nem lehetett más, mint az, hogy jóformán csak a „dugaszban tartott“ arany- és ezüstpénz maradt az országban.

De az ezüst tekintetében újabb időben némileg megváltoztak a viszonyok. A németországi ezüstdemonetisatio óta s azzal egyidejűleg eszközölt roppant tömeges ezüst-eladások folytán az ezüst ára hirtelen aláhanyatlott. Ekkor Magyarországra is sok ezüst jött külföldről, mivel az ezüstöt nyereséggel lehetett pénzzé veretni. Ez arra bírta a kormányt, hogy a pénzveretést magánosok számára beszüntette, s csakis állami számlára történtek veretések. És pedig veretett Magyarországon 1876-ban 10 millió frt, 1877-ben 9·4 mill., 1878-ban 13·5 mill., 1879-ben 30·8 mill., 1880-ban 7 mill., 1881-ben 17 mill., 1882-ben 4·8 millió s 1883-ban 4·5 millió frt ércpénz, a

8 év alatt tehát 97 millió frt. Ennek csak igen kis része volt arany-pénz, a túlnyomó nagy rész ezüst, s azt a kormány az osztrák államadósságokból elvállalt évi 10 millió frtnyi ezüst-járukra fizette ki Ausztriának. Ott pedig e pénz részint a bank pinczéibe rakatott le, részint összevásároltatott India számára.

A belföldi forgalomnak e pénzből is igen csekély rész jutott, mint azt a mindennapi életben tapasztalhatjuk is. Hogy ezüstpénzünk nagy része a keletre s főleg Indiába vándorolt, ezt az a tény-körülmény magyarázza meg, hogy India s a távol kelet többi országai évenként mintegy 100—150 millió frt ezüstöt absorbeálnak. Az amerikai „Bankers Magazin” szerint 1877-ben 210 millió frt ezüst vitetett Európából és Amerikából Indiába s azóta minden évben legalább 100 millió frt ezüst ment oda a kereskedelmi mérleg többletének kiegyenlítésére.

Tény tehát, hogy az 1876 óta Magyarországon vert arany- és ezüstpénzből is csak igen kis összegek maradtak a belföldi forgalomban; az aranypénzből alig egy pár millió frt s az ezüstpénzből legfeljebb 10%, vagyis 15—20 millió frt. S hasonlókép áll a viszony Ausztriában, azzal a különbséggel, hogy ott mégis az osztrák-magyar bank pinczéiben jelentékeny összegek egybehalmozódva le vannak kötve, vagy — mondhatnók — dugaszban tartatnak.

Ha ezen utóbbi ércpénzből, mint a forgalomra nézve egyelőre hozzáférhetlentől eltekintünk, azt mondhatjuk, hogy *a monarchia mindkét államában nincs több ércpénz forgalomban, mint a mekkora összegre menő osztrák értékű bankjegyek állandón a külföldön tartatnak.* Ez önkényű feltevés ugyan, de teljesen indokoltnak vehető. És ezért a számítást igen egyszerűen úgy tehetjük meg, ha compenzáljuk a két összeget s a monarchia területén forgalomban levő összes pénzt a bank és államjegyek teljes kibocsátásával egyenértékűnek vesszük. És most aztán *könnyű kiszámítani, hogy mennyi készpénz lehet a magyarországi forgalomban.* Ez az összeg nem több, mint a mennyi a monarchia két fele vagyón-arányának megfelelő; legfeljebb tehát az összes jegykibocsátás egyharmadára rug az. Átlag 700 millió frt lévén a bank- és államjegyek összege, annak egyharmada 231 millió frt. De meg lehet, hogy a pénzjegyeknek Magyarországra eső része még kisebb. Erre enged legalább következtetni az a tény, hogy a banküzleti tőkéjéből a Magyarországra eső rész csak 26·8 százalék. Azok, akik a bank üzleti tőké-

jéből a Magyarországra eső részt magasabb százalékkal veszik fel, egy nagy számítási hibát követnek el. Ők ugyanis a jelzálogkölcsönök összegét is bevonják a számításba. De köztudomásu, hogy a jelzálogkölcsönöket a bank nem üzleti tőkéjéből adja, hanem azon pénzekből, a melyeket a jelzáloglevelek eladásából kap. A kölcsönök voltaképen záloglevelekben is adatnak s a bank e záloglevelek eladását csak közvetíti. Üzleti tőkéjéből csak azon összeget adja a bank, a melylyel a jelzálogkölcsönök meghaladják a kibocsátott zálogleveleket. Forgalomban volt ez év elején 83 millió frt jelzáloglevél, s tett a jelzálogkölcsönök összege 86·4 millió frtot, a jelzálogüzletbe fektetett tehát a bank 3·4 millió frtot, s így a magyarországi forgalomba nem 86·4 millióból jutott 60·6 millió, vagyis 70%, hanem fentebbi 3·4 millióból 70 százalék, vagyis 2·38 m. frt. S ha ezen összeget az eskompt-üzlethől Magyarországra eső 47·7 millió frthoz hozzáadjuk, tényleg az év végén a Magyarországnak adott dotatió csak 50·1 millió frtra rugott. S ha most azt kérdezzük, hogy minő összegből kapta Magyarország ezt az 50·1 mill. frtot, akkor a számítás így áll. A bank saját 90 millió frtra menő alaptőkéjéből 80 milliót az államnak adott kölcsön (a melyből csak pár százezer frt van még visszafizetve), maradt tehát 10 millió frtja, ehhez járul a 200 millió frt érczfedezet nélkül kiadható jegy, s így a bank rendelkezésére áll 210 millió frt, de ezen jegykibocsátásból egy tetemes részt a bank tartalék gyanánt visszatart, azt tehát le kell ütni. A tartalék 19 millió frt, *marad tényleges forgalomba helyezett üzleti tőke gyanánt 191 millió frt.* S ebből kapott Magyarország 50·1 millió frtot, vagyis 26·8 százalékot.

Feltéve tehát, hogy a monarchiában levő pénz oly arányban oszlik meg a két állam közt, mint ahogy a bank üzleti tőkéje megoszlik, — ami igen megközelítheti a valóságot — esik Magyarországra a monarchia területén forgalomban levő főpénzből 187·6 millió frt, s a 12 millió frt váltópénzzel együtt kerek összegben 200 mill. frt.

Hasonló eredményre jutunk, ha a monarchia két fele közt megosztott pénzt a *takarékpénztári betétek és a pénzüintézetek pénztári készlete alapján* számítjuk ki. 1879-ben volt az osztrák takarékpénztárak betéeteinek összege 699.339,200 frt s pénztári készletük 20.154,192 frt; ellenben a magyarországi takarékbetétek összege 242.838,115 frt s pénztári készletük 7.766,435 frt. Az arány tehát a betétekre nézve 74·8 : 25·2; a pénztári készletre nézve

72 : 28, vagyis a kettőből a középállapot megvonva esik a forgalomban levő összes pénzből Ausztriára 73%, azaz 511 millió frt, Magyarországra 27 százalék, azaz 189 millió frt, s a váltópénzzel együtt *200 millió frt.*

Az a kérdés tehát, elegendő-e 200 millió frt pénz egy oly államnak állami és magán gazdasága folytatására, a melynek lakossága 15.573,282, területe 336,809 kilométer és államháztartása a bruttó bevételben csaknem 400 mill. frt.?

Ez a pénz határozottan kevés. Csináljunk csak egy kis számítást. A Magyarországból levő készpénzből esik átlag egy-egy lakosra 12 frt 81 kr. A nyugati államok mindenikében a forgalomban levő pénz a lakosság számához viszonyítva legalább is háromszor annyi. S csak el kell képzelni, hogy maga az *államgazdaság* évnegyedenként, ahogy az adóbeszedések történnek, kerek 100 mill. frtot vesz igénybe. S az állam a hozzá befolyó összegeket nem adja át rögtön újra a forgalomnak, hanem egy tetemes részt visszatart az államadóssági szelvények kifizetésére, amely célra félevenként több mint 50 millió frt fordítatik; egy más jelentékeny összeg a hivatalnokok fizetésére fordítatik, akik havonként kapják a fizetést, és a pénzt magoknál tartják, hogy egész hónapon át fizethessék abból napi szükségleteiket. Az adófizetők sem adják pénzüket, mint Angliában, a bankoknak letétbe, hanem szekrényeikbe zárják, hogy mikor az adófizetés ideje jön, pénzüket együtt legyen.

Innen van, hogy az *összes magyarországi pénzüintézetekben a készpénz aránytalanul csekély összegre rug.* Az 1881-iki pénzüintézeti kimutatás szerint ezen évnek végén, amikor tudvalevőleg már az évi nyereség nagy része is készpénzben hevert, az osztrák-magyar bank magyar pénztárainak készpénz-készletevel 30.413,952 frtra, e nélkül 15.127,592 frtra rugott az összes 702 pénzüintézet pénzkészlete. A bank eszközeit külön kell választanunk a többi pénzüintézetek eszközeitől, mert a bank az a főpénzforrás, a melyből a pénzüintézetek merítenek, hogy a hiteligényeket kielégíthessék. A bank-pénztárak készlete ugyyszólván csak a tartalék, s a pénzüintézetek saját eszközei képezik az activ erőt.

Nézetem szerint *ugy a bank pénztartaléka, mint a pénzüintézetek készlete aránytalanul csekély az országos szükséglethez viszonyítva.* Mert nem kell feledni, hogy a pénzforgalom hazánkban még nincs úgy rendszeresítve, mint más államokban, ahol a fizetések és

tartozások kölcsönösen kiegyenlítettnek. Nálunk jóformán minden fizetést készpénzzel kell kiegyenlíteni. S ha tehát a pénzüintézetekben levő összes készpénz az utolsó krig igénybe vétetnék, sem csínálnának az összes magyarországi pénzüintézetek egy nap alatt nagyobb üzletet 15 millió frtnál, holott magában a new-yorki clearingházban naponta 200 millió frt fizetés-kiegyenlítés történik. De azt az esetet képzelni is alig lehet, hogy a pénzüintézet összes pénzkészlete egy nap alatt felhasználtassék. Tényleg nem használtatik fel több átlag, mint a mennyit a pénzüintézetek a bank tartalékából és a naponta befolyó követelésekből pótolhatnak.

S mennyire rughat ez?

A feleletet e kérdésre részben megadja a bank kimutatása, s analogia útján aztán a pénzüintézetek forgalmára is vonhatunk következtetést.

Az osztrák-magyar bank 1883. évi zárszámadása szerint a *bank magyarországi üzletét* a következő főbb adatok tüntetik fel:

	A z é v f o l y a m á n		
	leszámítottatott frt	beszedetett frt	állás az év végén frt
Helyi váltók	181.559,341	177.367,516	40.526,555
Küldények	35.089,554	36.115,098	6.528,779
Értékpapírok	10.771,816	10.642,756	680,277
Összesen	227.420,712	224.125,371	47.735,612

Ezen adatok jóformán kimerítik a bank egész magyarországi üzletét, mert a jelzálogkölcsönök — mint már említettük — nem készpénzben adatnak. Látni való tehát, hogy a bank leszámítolása és pénzbeszedése, vagyis magyarországi tiszta *activ és passiv pénzforgalma mindössze csak 451:5 millió frtra rugott*. S így esett *egy-egy üzleti napra* — a vásár- és ünnepnapokat elhagyva — nem több, mint *1:3 millió frt*. És pedig *kölcsön adott a bank átlag naponta 758,000 frtot, s visszakapott 743,000 frtot*. Ekkora volt a direct bank-hitelműveletekből eredő magyarországi pénzforgalom.

A többi pénzüintézetek forgalmáról nincsenek ily pontos adataink. De mivel azok pénztári állása az 1881-iki zárszámadások alapján készült statisztikai kimutatás szerint épügy 15:2 mill. frtra rugott, mint a magyarországi bank-pénztárak akkori bankkészlete, ennél fogva analogia útján azt következtethetjük, hogy a napi pénzbevétel ezeknél sem lehet valami sokkal nagyobb. E szerint hát a

pénzkikölcsönzés sem. És így arra az eredményre jutunk, hogy az összes magyarországi bankintézetek és az összes magyarországi pénzintézetek naponta átlag csak 1·5 mill. frt kölcsönöket adnak, s így évi activ forgalmuk (az effectiv pénzkikölcsönzést számítva) nem több 450 mill. frtnál, vagy a bevételt és kiadást egyenlőnek és együttvéve csak 900 millió frtra rug az egész évi összes activ és passiv forgalmuk.

Mily szegényesnek tűnhetik fel e szám azon ténnyel szemben, hogy magában a londoni clearing-házban, a mely pedig az angolországi transactióknak csak egy részét fejezi ki, az évi forgalom mintegy 30,000 millió frtra rug; s a new-yorki clearing-házé, a mely a több ezerre menő északamerikai bankok közül mindössze 59 bank forgalmát öleli fel, (mert New-Yorkon kívül még vagy 30 clearing-ház van Északamerikában), 60,000 millió frtra!

És el lehet már most képzelni azt, hogy mily primitivnek kell tartani azon üzleti életet, a melyben 15 millió lakosnak és az összes 700-at meghaladó pénzintézet naponta csak másfél millió frt erejéig adhat és vehet pénzt kölcsön. Így bizony nem lehet valami nagy vállalkozási szellemet kifejteni, nem lehet az ipar terén valami nagyszerű haladást tenni. A készpénz vagyis fizetési eszközök hiánya elsorvasztó hatással van az egész termelésre. Olyan kalamitás ez, mint mikor a növény nem talál nedvességet a földben, s csak elsorvadva tenyész.

Ezen a bajon okvetlen segíteni kellene. És nézetem szerint lehetne is, még pedig kettős irányban, először az által, hogy növeltesék a magyarországi pénzforgalom, és másodszor az által, hogy gondoskodás történjék a fizetési eszközök helyettesítéséről, vagy a fizetések kiegyenlítéséről.

Lássuk mind a két feladatot külön.

Mikép lehet a magyarországi pénzforgalmat legkönnyebben növelni?

A felelet egyszerű; ha intézkedés történik az iránt, hogy az osztrák-magyar bank felemelje üzleti tőkéjét, és nem 26·8 százalékkal, hanem legalább is quota arányszerű, vagy ami még igazságosabb volna, a lakosság számához mért arányos részt juttatna Magyarországnak. Ezt kieszközölni a legközelebbi bankalku feladata.

Lehetne ugyan az államjegyek szaporítása által is növelni az ország területén levő papírpénzt, ezt azonban nem tartanók helyesnek azért, mivel ez esetben a valuta nagyon romlanék és még nehe-

zebbé volna téve annak rendezése. Pedig e rendezés felette kívánatos, mert mihelyt valutánk rendezve van, az ércpénz is a forgalomban marad s ez esetben lassankint önmagától annyi pénz foly külföldről az országba, a mennyit a forgalom igényel. De a valuta-rendezés hatását bevárni nagy idővesztegetés volna. Ezen művelet legalább is két-három esztendőig igényel, s kár volna addig is tűrni a pénzalamitást.

Midőn azonban az államjegyek szaporítását a leghatározottabban kárhozzátjuk és az időt sem akarjuk bevárni, amikor az ércpénz elegendő mennyiségben önmagától fog az országba özönlenni, nem marad más út a pénzeszközök szaporítására, mint *növelni a bankjegy kibocsátását*. De hogy ez a *valúta rosszabbítása nélkül* megtörténhessek, *fel kell emelni a bank alaptőkéjét is, aztán meg lehet változtatni a bankactának a fundatióra vonatkozó határozatát is* ugy, amint azt a pénzforgalom fejlesztése megkívánja.

Az osztrák-magyar banknak 90 millió frt alaptőkével kerek összegben 200 millió frt ércalapja van most és 200 millió frtot bocsáthat ki ércalap nélkül bankszerű fedezetre. Ha e helyett *120 m. frtra emeltetnék az alaptőke és a 200 millió bankszerű fedezet helyett az egyharmad érc és kétharmad bankszerű fedezet léptettetnék életbe*, akkor a bank a mostani 45—50 millió frtnyi tényleg forgalomba helyezett bank-dotáció helyett több mint még kétszer akkora összeget juttathatna quotaarány szerint Magyarországnak. Mert az alaptőkére történő 30 millió frt befizetéssel aranyat, ezüstöt vásárolhatna a bank, és aztán arra kétszeres összegben bankszerű fedezetre is jegyeket bocsáthatna ki. Láttuk, hogy most 191 millió frt a bank összes üzleti tőkéje, és abból Magyarországnak jut 50·1 millió frt. Az új acta szerint, ha még 30 millió frtért arany s ezüst vásároltatnék, felemelkednék az ércalap összege 230 millió frtra s a bankszerű fedezetre kibocsátható összeg 460 millió frtra, az ércpénz alapján történt jegykibocsátással együtt tenne tehát a bank megengedett összes jegykibocsátása 690 millió frtot, vagyis 280 m. frttal többet, mint most; s e többlettel 191 millióról *471 millióra emelkednék a bank összes üzleti tőkéje*, mely összegnek a *Magyarországra eső quota arányszerű (31·4%) része 152 millió*, a népesség aránya szerint eső (40%) része pedig 188 millió frt, vagyis előbbeni esetben kerek száz millióval, utóbbi esetben 130 mill. frttal több mint amennyivel a magyarországi bankfiókok most rendelkeznek.

A készpénz összegének ezen szaporítása nem maradhatna hatás nélkül a pénzüintézetek forgalmára. Ez intézetek könnyebben szerezhetvén nagyobb összegekre menő hiteleket a banknál, magok is könnyebben, hűségesebben és olcsóbb kamatra adhatnának kölcsönöket a hazai termelés fokozására. Így a pénzforgalom már ezen az uton is megháromszorozódna.

S itt meg kell jegyeznünk, hogy mihelyt akként a pénzüintézeteknek elegendő eszközök állanának rendelkezésükre, a *kormány feladatának tekinthetné a felett is örködni, hogy ez eszközök a törvény korlátain belül okoszerűen felhasználtassanak.* E célra a földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumban a *pénzüintézeti osztály élére egy országos felügyelőt kellene állítani,* aki esetleg kerületi felügyelők segédkezésével is az ország összes pénzüintézeteinek működését folyton éber figyelemmel kísérje, és a pénzüintézetekre vonatkozó jelentéseivel az e téren szükséges törvényhozási és rendeleti intézkedések anyagát szolgáltatassa a kormánynak és a törvényhozásnak. Így aztán könnyű feladat volna mihamar rendet csinálni a hazai pénzüintézetek ügyeiben, hogy ne legyenek ezek egyfelől a főzszorások az országban, és ne is forogjanak folytonosan abban a veszélyben, hogy az első panik sorra fizetéseképtelenné tegye őket.

Pénzüintézeteink üzletvitale (talán leginkább a pénzühiány miatt) most igen egeszsegtelen. Nagy viszásság már maga az a tény, hogy *saját tőkéjük nem áll arányban az általuk forgatott idegen tőkével.* Az 1882-ben kiadott mérlegek alapján készült hivatalos kimutatás szerint 1881. év végén 111 millió frtot tett az összes magyarországi pénzüintézetek saját tőkéje, és 501 millió frtot az azok kezében volt idegen tőke. utóbbi tehát majdnem 82 százalékot tett s az *intézetek saját tőkéje csak 18 százalékot.*

A bankügy minden szakembere egyetért abban, hogy *az idegen tőke ne haladja túl a saját tőke ötszörösét.* Azért is pénzüintézeteinket egy alkotandó törvény által arra kellene szorítani, hogy saját tőkéjüket legalább is 20 százalékra emeljék fel. Mert számos *takarékpenztár van, mely tizenöt-huszszer annyi idegen pénzt is kezel, mint a mennyi saját tőkével bír!* Az ily pénzüintézetek azért vonakodnak felemelni az alaptőkét, mivel ez esetben nem fizethetnének oly busás osztalékot. De nem az a pénzüintézeteknél a földolog, hogy magas osztalékot fizessenek; hanem, hogy szilárd alapon álljanak, szolid üzletet vigyenek és hivatásuknak, céljaiknak derekasán meg-

feleljenek. Erre pedig csak akkor lesznek képesek, ha egész szervezetük egészséges, s illetőleg ha elegendő saját tőkével bírnak.

A szóban levő törvény által eléretnek egybek mellett az a czél is, hogy pénzügyintézeteink, melyek most aránylag csak igen csekély forgatható üzleti tőkével bírnak, ezt tetemesen növelnék, és éppen ennek következtében ők is *sokkal nagyobb üzleti forgalmat csinálhatnának* egészséges és szilárd alapon, mint a minőt csinálnak most, s mely — mint láttuk — külföldi országok pénzügyintézeteinek forgalmához viszonyítva, elenyészőleg csekély.

A pénzügyintézetekről alkotandó törvény egyéb kívánalmaira nem akarok itt kiterjeszkedni, mert az messze elvezetne felvett tárgyamtól, hogy kevés a pénz, és hogy ezen miként kell segíteni. De hogy az országban érezhető készpénzhiányt minő más uton kelljen még megszüntetni : arról még pár szót!

A készpénzhiány azt okozza most, hogy pénzhelyettesítőről mindenki úgy gondoskodik, ahogy tud. Így terem a sok „*gavallérváltó*“, az oly váltó, melynek nincs realis üzleti alapja, a mely tehát voltaképen nem is váltó, hanem a váltójog felhasználásával *hivatlanok által készített pénzhelyettesítő*. Az ilyen pénzre, nézetünk szerint, nincs szükség, mert az nem szolgál másra, mint az uzsoratórvény kijátszására; *nem szolgál másra, mint a váltó-aláíróknak uzsora által való tönkretételére*. Ez az a váltó, a melyre nézve sokan úgy vélekednek, hogy a gazdától a váltóképességet meg kell tagadni. Az ily kívánság azonban annyit jelent, mint „kiönteni a vízzel a gyereket“. Üzleti váltóra a gazdának is épügy szüksége van, mint az iparosnak vagy kereskedőnek. Ebbeli képességének korlátozásával igen nagy szolgálatot tennének a gazdának azok, akik merő jószándékból meg akarják tiltani neki még az üzleti váltó aláírását is. De a *nem üzleti váltóra* csakugyan nem lesz szükség, mihelyt alkalmas helyettesítőről lesz gondoskodva. S ha az ily váltók kiküszöböltetnének a forgalomból, azzal csakugyan mitsem veszítene hitelügyünk. Azonban mikép lehessen ezt kieszközölni? Itt a bankoknak és takarékpénztáraknak kellene jó példával előljárni. Minden hitelintézetnél a *váltó-cenzuránál* egy kissé *szigorubb üzleti szabályok szerint kellene eljárni*. Azaz a benyújtott váltókat szigorú kritika alá kellene venni. És ha oly váltó nyújtatik be, amely nem tekinthető üzleti váltónak, azt a benyújtónak vissza kellene adni azzal, hogy az

illető pénzkölcsönkérő válassza a hitelnek más alakját. Ez alakról később majd szólni fogok.

Ekként a váltóképesesség, ha nem is a törvény, de az üzleti praxis által lassankint bizonyos korlátok közé szorulna. Azaz, csak az ismertetnék el váltóképesnek, aki akár mint gazda, akár mint iparos, akár mint kereskedő oly foglalkozásban van, mely üzleti transactiókkal jár és már eleve tulajdonának mondhatja azon értéket, amely a váltó-kibocsátásnak alapját képezi s a törlesztés iránt is garanciával szolgálhat.

Üzleti életünk jelen praktikái nem elég szolidak. Az a túlságos titkolódzás az egyesek hitelképesége tekintetében csak arra jó, hogy mindenféle hamis csődök és bukások lehetővé tétessenek. A pénzüintézeteknek lajstromot kellene vezetni az általuk engedélyezett váltóhitelről. Ha valaki egy intézettel üzleti viszonyba akar lépni, még ha egyszerű üzleti váltót nyújt is be, kérje az intézettől hitelének megszabását, vagyis felvételét az illető *pénzüintézet hitellajstromába*. S vegyék a pénzüintézetek szokásba azt, hogy a váltó-elfogadmányok listáját időről-időre, pl. negyedévenként cseréljék ki egymással. A hitellajstromokba pedig engedjék a részvényeseknek is betekintés, hogy ezek azokra vonatkozó észrevételeiket az igazgatóságának tudomására juttathassák. Igen sok megkárosításnak elejét lehetne így venni és az egész hitelszervezet sokkal biztosabban s tehát *olcsóbban* is működhetnék. Ezt főképp a külön fedezet nélküli váltóleszámitolási üzletnél tartanám czél-szerűnek.

De hogy az olcsó hitel hozzáférhetővé tétessék azok részére is, akik még nem bírnak oly üzleti berendezéssel, hogy bankképes üzleti váltókat állithassanak ki, *a szövetkezeti hitelt kell hazánkban erőlyesen felkarolni és fejleszteni*. Ezen hitelügy *Schultze Delitzsch*, *Raffaisen* s többek által már oly okszerű szervezetet nyert, hogy nekünk jóformán utánoznunk kell azt, ami Németországban vagy Olaszországban e téren történik. A szövetkezeti hitelnek a bankváltó hitellel szemben meg van az a nagy előnye, hogy míg utóbbi könnyen váltónyargalásra, azaz mindinkább növekvő eladósodásra vezethet, a szövetkezeti hitel a kölcsönadást tőkegyűjtés feltételéhez köti, s azt, aki kölcsönt vesz fel, nem teszi tönkre, hanem a *rendszeres tőkegyűjtésre* szoktatja.

Hanem hát a szövetkezeti hitel önmagában nem lehet ol-

eső, mert a szövetkezet tagjai befizetések után jó magas kamatot igényelnek. *Olcsóná* e hitel csak az által válthatik, ha alacsony kamatra nagyobb összegre menő idegen tőkét nyerhetnek a szövetkezetek. És ki adja nekik kölcsön e nagyobb összeget? A legtermészetesebb, hogy az a pénzhatalom, amelyet az állam a jegymonopolium birtokába helyezett, s e hatalom a *bank*.

Lássuk csak, mily drága pénz felett rendelkeznék az osztrák-magyar bank Magyarországon az esetben, ha alaptőkéjét 30 millióval felemelné és a bank-fundáció a contingentálásról az egyharmad ércfedezetre átvitelnék. A bank ez esetben 120 millió frt saját tőkével birna, a melyből 70 milliót adott volna kölcsön a két államnak kamattalan kölcsönre, amiért cserébe a *230 millió frt érczalap háromszoros összegéig bocsáthatna ki jegyeket*. 690 millió frt összes jegykibocsátásért fizetné hát tényleg azt a kamatot, a melyet 79 millió frt kölcsönért kaphatott volna. A két államtól tehát ingyen 619 millió frt tőke állna a rendelkezésére. Önként értetődő, hogy ezen transactiót ki kellene egészíteni azzal, hogy a 80 millió frtos bankadósság visszafizetése egészen más rendszer szerint stipulálatnák, még pedig olyanformán, hogy a bankadósság igen rövid idő alatt törleszthető legyen. A monarchia szempontjából elegendő ezt általánosságban megjelölni, mert a keresztülvitel ugyis a két államnak a külön feladata.

S ezért nézzük, hogy állna *Magyarország számadása a bankkal* szemben? Magyarország tartozik e banknak a 80 millió frtos adósságból megmaradt circa 79 millió forint 31·4%-ával, vagyis 24.806,000 frittal, mely összeget (bár meg nem kapta ugyan, csak fictive) kamattalan kölcsön gyanánt bírja. Minthogy pedig a magyar állam hitele a convertálásra kitett járadék aláírás tanúsága szerint ma 5·17%-on áll, tehát tartoznék fentebbi 24·8 milliótól a banknak 1.282,000 frtot fizetni évenként. E helyett azonban átengedné a banknak továbbra is a jegymonopoliumot, de azon kikötéssel, hogy a tiszta jövedelemnek 5%-ot meghaladó fedezése a bankadósság törlesztésére fordíttassék.

Mit jelent már most a magyarországi jegymonopolium? Jelenti azt, hogy a bank 24·8 millió frtért cserébe kibocsáthat Magyarországra 690 millió frtnak 31·4%-át, vagyis 216·6 millió frtot. S a banknak ezt a pénzt csak úgy kell kamatoztatnia, hogy abból megkapja saját alaptőkéje kamatait. Saját tőkéje pedig állna a fel-

emelés után 120 millióból a monarchia mindkét állama részére, amiből a magyar államra eső quotaszerű rész $31\frac{1}{4}\%$: 37.680,000 frt. *A banknak tehát a monopolium megadása által Magyarországon 37.680,000 frt helyett 216.660,000 frtot lehetne forgotnia.* Ily olcsó pénz nincs több a föld kerekiségén. Feltéve, hogy fentebbi összeg tisztán 3 százalékot kamatozna, tenne a bank magyarországi nyeresége 6.499,800 frtot, minthogy pedig a Magyarországon elhelyezett saját tőkéje a banknak 37.680,000 frt, és ennek 5%-os kamatoztatására 1.584,000 frt igényeltetik, *maradna megosztandó nyermény-felesleg gyanánt 4.915,800 frt* s így már az első évben 2.452,900 frtot lehetne törlesztetni a magyarországi bankadósságból s *10 év alatt okvetlen törlesztve lehetne az egész adósság.*

De visszatérve már most a szövetkezetek kérdésére, világos az, hogy *a bank pénzének a legolcsóbbnak kell lenni az országban,* s tehát e pénzt hozzáférhetővé kell tenni olcsó közvetítéssel a kisiparos, kiskazda stb. részére, kiknek aláírása nem ismerhető el bankképesnek. Hozzáférhetővé lehet azonban e pénz, ha a bank pontosan megszabja azon feltételeket, a melyek alatt szövetkezeti váltóaláírásokat bankképeseknek ismer el. Ezt a bank megteheti, mihelyt a szövetkezeteknek jelentékenyebb összetre menő saját üzleti tőkéje van. S ily saját tőkét teremthet magának felmondhatatlan betétek, egy tartaléktőke alakjában.

Vegyük a dolgot practikusan. X. községben szövetkezet alakul. A szövetkezetnek 100 tagja van, minden tag átlag 5 drb 50 frtos törzsbetétet jegyez havi 1 frtos befizetéssel. Összesen van tehát a szövetkezetnek 500 drb 50 frtos törzsbetéte, vagyis 25,000 frt jegyzett saját tőkéje, melyből az első évben be lesz fizetve 6000 frt, a másodikban 12,000, a harmadikban 18,000 frt stb. Ezen kívül már a megalakulásnál tartalékalapba befizethet minden törzsbetéte után 1—1 frtot s azon kívül ez alapot nemcsak saját kamatja, hanem az évi tiszta jövedelemből is gyarapíthatja egy bizonyos összeg. *A szövetkezetnek tehát mindenesetre elegendő saját tőkéje lehet arra,* hogy aláírása bankképes aláírásnak *dismertessék,* s a bank azt hitellistájába felveheti, legalább is akkora összeggel, a mekkora a befizetett saját tőkéje.

Hogy már most e szövetkezet váltóhitelt nyerhessen a banknál, *még egy bankképes aláírást* kell szereznie. S ki legyen ez? Lehet egy környékbeli pénzintézet, de még előnyösebbnek tartanók, ha

az illető bankintézet területén egy központi hitelszövetkezet közvetítené az illető bankfiók területén levő összes többi szövetkezetek váltóit.

Ezen központi szövetkezet maga is hasonló alapon lehetne szervezve, mint a vidéki szövetkezetek, azzal a különbséggel, hogy tagjainak zömét az illető bankfiók területén levő szövetkezetek képeznék s kívülök egyes tekintélyesebb polgárok is tagjai lehetnének e szövetkezetnek; mindannyian egyre-másra átlag legalább is 1000 frtos törzsbetétet jegyeznének s külön tartalékalapot is teremthetnének. Ugy, hogy ha Y. megyében például 100 taggal megalakulna a szövetkezet ez 50 hó lefolyása alatt, legalább is 100,000 frt saját tőkére tenne szert. És ezen szövetkezet girójával már az előbb említett X. szövetkezet váltója teljesen bankképesnek volna elismerendő.

Hogy azonban a bank a szövetkezeteket cserbe ne hagyhassa, s tőlük ok nélkül a hitelt el ne vonhassa, a részükre állandó dotatiót kellene stipulálni, mely arányban lehetne az országban levő összes szövetkezetek üzleti tőkéjével, illetőleg saját vagyonával. Feltéve például, hogy a magyarországi bankfiókok üzleti eszközei abban az arányban növeltetnének, mint azt fentebb kifejtettük, s hogy az országban legalább is 40 bankfiók állíttatnék fel s egyre-másra minden bankfiók területén volna legalább is 50 oly szövetkezet, a melyet a bank felvenne hitellajstromába, s hogy egy-egy szövetkezet részére a minimális hitel, melyet a szövetkezet minden körülmények között megkivánhat átlag gyanánt, 10,000 frtban állapítatnék meg: a bank főintézetének vezető közegei az országban levő összes *szövetkezetek részére 20 millió frtot* szavaznának meg. Ezen összeg tekintetében a bank és a szövetkezetek közt olyanforma viszony állhatna fenn, mint fennáll az első hazai takarékpénztárral üzleti összeköttetésbe lépett vidéki pénzüintézetekkel.

És hogy ezen fix dotatióért elegendő és tőkéletesen jó fedezetet nyújthatnának a szövetkezetek törzsbetéteikkel és tartalék-alapjaikkal, azt alig vonhatjával aki kétségsbe, meggondolva azt, hogy a kölcsönvevők minden kölcsönért a részére megszavazott hitel arányában összes vagyonukkal felelősek.

S azt is ki kell itt emelnem, hogy a felhozott számadatokkal csak oly átlagot akartam megjelölni, a mely ezen egész berendezés s illetőleg hitelszervezet tekintetében könnyen elképzelhető tájé-

kozást nyújtson. Önként értetődő azonban, hogy a valóságban nem alakulnak ily sablonszerűleg a viszonyok. A helyi körülmények, a tényleges viszonyokban rejlő szükség, de meg az embereknek az ügy iránti érdeklődése és buzgalma is oly különböző, hogy még ha kormány-intézkedések folytán szerveztetnének is egységes terv szerint országosan a hitelszövetkezetek, amint ezeket Apponyi Albert gr. szervezendőknek véli, még ez esetben is igen különböző volna megye vagy vidék szerint a hitelszövetkezetek fejlődése.

S most még csak azon *második feladatról* akarok röviden pár észrevételt tenni, amely által még nagyobb mértékben növelhetjük vagy megkönnyíthetjük a pénzforgalmát s ez : *a fizetések kiegyenlítésére szolgáló berendezés.*

Itt nem valamely új ideával van dolgunk; egyszerűen azt kell tennünk, amit más országokban is mindenütt megtettek, mihelyt az üzleti élet kissé élénkülni kezdett: azaz clearing-házat kell állítanunk a követelések és tartozások kölcsönös kiegyenlítésére. Ily berendezést az által lehet létrehozni, ha az üzleti centrumokban ott, hol számos pénzüintézet van, mindenik checkekkel egybekötött folyó számla-üzletet nyittat magának a főpénzforrásnál (például nálunk az osztrák-magyar bank főintézeténél) és az egyes intézeteknek egymással szemben lejáró követelései és tartozásai a checkek kicserélése s illetőleg az által egyenlítettnek ki, hogy a követelés azon bank számlájáról, amely a fizetést teljesíti, le-, és azon bank számlájára iratik, a melynek a fizetést kapnia kell. Így *naponta milliókra menő fizetéseket ki lehet egyenlíteni checkekkel készpénz használata nélkül* a készpénzzel legfeljebb az apróbb differenciákat kell kiegyenlíteni, avagy azon összegeket, a melyek a banknál levő fedezetet meghaladják. Ezen berendezésnél legczélszerűbbnek látszik a londoni *clearing-házat* mintául venni, s a clearing-házat mint egy önálló intézetet létrehozni.

De nyereségnek kellene tekinteni már azt is, ha csak a *Saldo-terem* mintájára magában az osztrák-magyar bank budapesti főintézetében nyittatnák egy terem a fizetések kölcsönös kiegyenlítésére. Hogy ennek szükségét a hazai pénzforgalom idáig még nem érezte, az csak onnan van, mivel e pénzforgalom nagyon is csekély és kezdetleges; mihelyt azonban ez erélyesebb intézkedések által akár az előadott, akár más uton megélénkíttetik, akkor a clearing-ház-üzlet berendezése nem lesz elodázható.

A főbb teendők lesznek tehát a mondottak szerint:

1. Szaporítani a banki eszközöket, az alaptőkének felemelése, a fundatió megváltoztatása és Magyarországnak az őt megillető minimális quotaszerű dotatió kiutalása által.

2. Szaporítani a pénzintézetek eszközeit ez intézetekről alkotandó törvény azon imperativ intézkedése által, hogy a saját tőkének összhangban kell állni az idegen tőkével.

3. Külön pénzintézeti felügyelőséget rendszerezíteni a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumban a pénzintézetek ügyeinek rendszeres figyelemmel kísérése végett, hogy az uzoratórvényt ez idézetek ki ne játszassák, s hogy a kormány és törvényhozás ez ügyben szükséges minden intézkedésről a felügyelőség jelentéseiből kellőkép tájékozva lehessen.

4. Kiküszöbölni a nagyobb pénzintézetek üzletéből minden nem szolid gyakorlatot, hogy a váltóleszámitolás lehetőleg csak üzleti váltókra szorítkozzék.

5. Erélyesen hozzálátni a szövetkezetek szervezéséhez, hogy a nem bankképes kis üzletemberek s más foglalkozásban levők szövetkezeti hitelt nyerhessenek.

6. Olcsóvá tenni e szövetkezeti hitelt az által, hogy részükre a bank saját tőkéiknek megfelelő fix dotatiót engedélyezzen.

7. Clearing-házat felállítani a pénzintézetek részére, a követelések és tartozásoknak folyó számlán és checkekkel való kiegyenlítésére.

MUDRONY PÁL.

ANGLIA VILÁGKERESKEDELMI JELENTŐSÉGÉNEK OKAI.

Európa államai áruforgalmának összehasonlítása eléggé tanúsítja azt a különben is jól ismert tényt, hogy Nagybritánia kereskedelme úgy a közvetítése által forgalomba hozott értékek, mint az általa kezelt árúk tekintetében nagyon felülhaladja a többi államokat. 1881-ben Anglia bevitele 397.022,489 font sterlinget, kivitele 297.082,515 fontot, összes forgalma 694.105,295 ftot tett; 1882-ben a bevétel értéke volt 413.019,608, a kivitelé 306.660,714, az összes forgalomé 719.680,322 font sterling, azaz jóval több mint 7 milliárd forint. Oly nagy összeg ez, mely körülbelül egyenlő Francia-, Német- s Spanyolország áruforgalmával együttvéve. Ez országok kereskedelme ugyanis 1880-ban volt ezer forintokban:

	Behozatal	Kivitel	Összesen
Franciaország . . .	2.013,200	1.387,200	3.400,400
Németország . . .	1.438,206	1.549,734	2.987,940
Spanyolország . . .	189,670	218,710	408,380

Vagy még világosabban kitüntetve az összes külkereskedelemből jutott egy lakóra Angliában 197, Franciaországban 92, Németországban 65, Spanyolországban 24·5 frt.

Kétségtelen, hogy Nagybritánia kedvező földrajzi fekvése jelentékenyen előmozdítja ez állapotot. A földgömbön talán egyetlen ország sincs, mely körül oly nagy s kiterjedt földtömegek terülnének el félkörben, s melyekben oly sok jelentékeny folyó s kikötő nyitná meg a belföldi forgalmat. De hogy maga a földrajzi helyzet nem elegendő ok, bizonyítja többek között, hogy a csaknem hasonló viszonyok közt lévő szembeeső partvidék között még Hollandia sem volt képes megközelítő jelentőségre vergődni. Hasonlóképp nem lehet döntő ok az ország s szomszéd vidékeinek sűrű népessége, sem az, hogy a világforgalom e partok mellett megy el,

mivel e körülmények inkább eredmények, mint előidéző okok. Hogy valamely nép a világpiaczon kiváló s tartós hatást nyerhessen, szükséges, hogy képes legyen értékes cseretárgyakat előállítani, s általában a kereslet igényeinek eleget tenni. S valóban, Anglia sokkal nagyobb mennyiségben s értékben rendelkezik ily cseretárgyak felett, mint a földgömb más része. Nyers terményekben csaknem kimerithetlen gazdag. Földmívelési terményei kitünők, földje (kőedény!) kövei, érczei s mindenekfelett kőszene s vasa elsőrangú, s pedig tudvalevő dolog, hogy főkép e két utóbbi árú adja meg jellemző sajátosságát korszakunknak, sőt az összes modern ipartársadalomnak.

Mennyire emelkedett s mily nagy jelentőségű Anglia szén- és vasipara, néhány összehasonlító adat képes megvilágítani. 1845-ben az angol kőszéntermelés 35 millió tonnára ment, 1881-ben már 154.184.300 tonnára körülbelül 670 millió frt értékben s ez utóbbi mennyiségből 19.6 millió tonna ment ki külföldre, nem számítva 5.2 millió tonnát, mely a gőzhajók fűtésére használtatott fel. Összehasonlítás gyanánt felemlíthetjük, hogy Németország összes kőszén productiója 1881-ben 48.7 millió tonna volt 126.2 millió frt értékben s ebből a kivitel 1.36 millió tonnát tett. Az angol vasércz-productió értéke 1881-ben körülbelül százhatvan millió frtot tett, a németé csak tizenennyolcz milliót. A kőszén és vas e nagymérvű productiója a 40-es évek közepén kezdődött, a gőzgépek nagyobb használatával párhuzamosan. Ez idő (1845) óta az angol vasuti hálózat 2343 kilométerről 28,879 kilométerre emelkedett, s az angol gőzösöké 118,140 tonnáról 2.724,000-re. A nagy kőszénforgalom kiváló jelentőséget nyer a világkereskedelemben az által is, hogy míg a többi kikötőkben a hajónak árúi lerakása után igen gyakran sokáig kell szünetelni s így minden más költségen kívül tetemes kamatvesztéséget szenvednie, míg új rakományt kap, az angol kikötőkbe érkezett hajó rögtön visszatérhet, mivel kőszénét vihet magával, melynek mindenütt igen jó piacza van s különösen Déleuropában csaknem kizárólagos árú a gyáraknál, gázgyártásnál, sőt a fűtésnél is. Ez egyik oka, hogy idegen piacokról a hajó olcsóbban szállít árúkat angol kikötőkbe, mint esetleg közelebb fekvő más kikötő helyekre.

De másrészt Angliának fejlett ipara folytán roppant nagy a vásárló ereje is. Ha tehát az Angliából menő hajó p. Oportóban ki-

rakta terhét, innem képes mindenféle anyagot, portugál olajat, zsirt, érczet, gyümölcsöket (1880-ban csak narancsokból 15 millió frt értékűt vittek Angliába) visszteher gyanánt bevinni.

Az árukicserélés e könnyűségéhez járul még a fizetési eszközök egyszerűsége, melyet a londoni bank csaknem páratlan ügyességgel közvetít. Fejletlenebb közlekedési viszonyok között a portugáli kereskedő az angol adósra s megfordítva váltót bocsátana ki. Mivel azonban a forgalom élénksége folytán minden jelentékeny külföldi kereskedő accreditálva van egyik vagy másik angol banknál, a fizetések ezek közvetítik, legtöbbször egyszerű átírás vagy leszámítolás által. Ma már a világkereskedelem forgalmának legnagyobb része ily módon az angol bankok közvetítésével történik. A francia kivívó például a *connossement* bemutatása után a londoni banknál megkaphatja az újzeelandi vagy indiai vásárló számára adott áruinak teljes árát is s megfordítva. Magától érthető, hogy ez eljárást nem egyedül bankok s hitelintézetek szervezete hozta létre, hanem valóságos áruüzlet, melyet ismét csereüzlet előzött meg. A bank- s hitelintézet működése ez alap nélkül csak nyereszkeskedési vállalat volna, mely szédelgő eljárásra vezetne. Hogy Angliában a bankügy olyannyira fejlett, az világkereskedelmének nagy támasza ugyan, de egyuttal eredménye is.

A további — bár gyakran keletinél nagyobbra becsült — előidéző oka e nagy forgalomnak Anglia iparterményeinek kitűnősége. Egész Európában nincs hozzá hasonló nagyszerű iparüzlet. Csak egy pár példát említve fel, 1881-ben kerek számokban beszélve volt Angliában 42 millió gyapotgyár, a kontinensen összesen 20 millió. Gyapjuszövőésre alkalmas gép volt ugyanez időben Angliában 5·5 millió, az egész kontinensen 7 millió. A gőzgépek lőereje tett Angliában 7 milliót, míg az egész kontinensen csak 10 milliót. E rendkívüli iparüzlet nyersanyag-szükségletét természetesen nem elégítheti ki Anglia, szüksége van nagy bevitelre s ez ismét nagyon emeli a forgalmat. 1881-ben 2 milliárd értékű nyers anyagot vittek be Angliába, különösen gyapotot, gyapjút, fát, bőrt s olajat, melyek itt dolgoztattak fel.

Végül nagyon élénkíti még e világforgalmat a táplálkozási anyagok bevitel is. Így 1881-ben bevitetett Angliába 210 millió font tea 112 millió frt értékben s mintegy 22 millió mázsa cukor

25 millió frt értékben. A hus s gabona szintén nagy forgalmat adnak.

A nyersanyagok közül, melyek, mint látjuk, Anglia világforgalmának egyik legfontosabb tényezőjét képezik, első helyet foglal el a gyapot s nem lesz érdektelen ennek példáját felvennünk, hogy abból az angol piac elsőségeinek okaira nézve némi következtetéseket vonhassunk. A főbb gyapotpiacok forgalma 1881-ben a következő volt:

Liverpoolban . . .	13.966,687 mázsa.
Londonban . . .	850,464 „
Havreban mintegy . .	3.000,000 „
Bremában . . .	2.096,368 „
Hamburgban . . .	633,900 „

Liverpool tehát oly óriási túlsúlyban van, hogy még az utánna következő Havreban is csak 200 bálra megy a napi forgalom, Liverpoolban ez 15—20,000 bált tesz s míg Liverpoolban a forgalom egyjelentőségű azzal, hogy az árú az importeur kezéből a gyároséba jut, Havreban igen sok látszat- s nyereségi vásárlás történik. S hogy minő döntő hatása van a liverpooli piacnak, eléggé tanusítja az a körülmény, hogy a legjelentékenyebb francia gyapotszövő — Pouyer-Quertier Rouenben — 1863—1869 közt a gyáraiban felhasználott 76,394 bál gyapot közül, melyek körülbelül 52 millió frank értéket képviselnek, csak 24,768 bált vásárolt Havreban s más közel eső francia piacokon, a többi kétharmadnál nagyobb mennyiséget pedig csaknem kizárólag Liverpoolban. Nagy előnye e piacnak először az, hogy a nagy mennyiségű készlet következtében az árak szilárdak. Ezenkívül a vevő itt a különféle minőségű árúk között a czéljainak leginkább megfelelőt vásárolhatja s ez nem jelentéktelen dolog, mivel a gyapotárúknál a divat igen gyorsan változik. Liverpool közelében s rendkívül könnyű összeköttetése által csaknem egy helyen vannak a lancashirei híres gyapotszövőök, kik a vásárlást ennél fogva személyesen eszközölhetik s így nemcsak az alkuszdíjat kimélik meg, a mi a vásárlási összeg 3/4 százalékát is kiteszi, hanem csalódást sem kell szenvedniök. Mivel továbbá Liverpoolban óriási raktárak léteznek gyapot számára, a gyáros nem kénytelen otthon tartani nagy készletét jelentékeny költség mellett. Ez előnyök természetesen csak az angol gyárosoknak szólnak, kik emellett Lancashireba 100 kilogrammot átlag egy shillingért szál-

litanak, míg a francia s német gyárosoknak csak szállítási díj fejében 4'6 shillinget kell fizetui. A gyapot direkt hozatala pedig még nagyobb költségbe kerülne. Liverpool piacának elsősege tehát biztosítva van.

Nemcsak itt, de más kereskedelmi tényezőknél is lényeges dolog továbbá a forgalom megkönnyítése, a mi Angliában már igen előrehaladt. A külföldi exporteur tudja jól, hogy az angol ipar csaknem mindenféle s minden minőségű nyers anyagot felhasznál s e helyen biztosabban talál vevőre, mint más kevésbé fejlett országban. Ez a körülmény s a visszteher biztosítása, melyről már fentebb megemlékeztünk, okozza nagyrészt, hogy a hajótulajdonosok szívesebben szállítanak árút Angliába, s tarifáik olcsóbbak is. Az angol kikötők kitünő volta hozzájárul ez előnyökhöz. Megtörténik ily körülmények között, hogy a kontinentális kikötőkbe árút szállított hajók a lerakodás után az angol kikötőket keresik fel visszteherért s a hajótulajdonosok e költséget előre beszámítják a kontinentális áruforgalom rovására.

Anglia ipara, nyers anyagforgalma s kereskedelme tehát oly rendkívüli előnyökben részesül, minők Európa más országaiban nem fordulnak elő, s ez előnyök természetesen folyvást emelik Anglia világkereskedelmi nagyságát. Jannasch, kinek fejtegetését követtük eddig is, ez előnyök hatását a következőkben foglalja egybe:

1. Ez előnyök biztosítják, hogy az angol iparos elsőséggel bír a vásárlásban s olcsóbb áron nagyobb választéka van a nyers anyagokban, mint a kontinentális piacokat látogató kereskedőnek.

2. A kontinentális iparos ez okokból kénytelen az angol piacokat látogatni s így az angol bizományi-, szállítási- s ügynöki üzleteknek nagy nyereséget ad, melyek az angol kereskedelem képeességét megerősítik s összeköttetéseit folyvást kiterjesztik.

3. A nyersanyag-piaczok, a mennyiben jelentékenyen hozzájárulnak, hogy a kereskedelmi forgalom angol piacokra koncentráltsatik, az angol bank-, pénz- és hitelforgalom igen hatásos gyámlitói s ezek ismét óriási nyereséget hoznak Angliának.

4. A nagy kereslet, mely az angol piacokon a nyersanyagok minden neme irányában fennáll, a hajóknak olcsó s gyors árúkat biztosít a visszteherre, mi által a tőkeforgalom meggyorsittatik s

az idegen piacokon az angol vállalkozó képes lesz a conjuncturákat sokkal hamarabb használni fel, mint versenytársai.

5. Mindez előnyökhöz járul még új árúczikkek behozatala, melyeket az angol kereskedelem saját piacza czikkeivé igyekszik tenni, valamint az is, hogy a gyarmati nyersanyagokat ő közvetíti az európai ipar számára.

6. A nyersanyag-piacok végre az által, hogy a visszteher nyerését megkönnyítik, a tengeri forgalom rendszeresítését is előmozdítják s ez által a nagyszabásu nemzetközi forgalmi politika alapját is biztosítják.

Jelenleg az óceántúli piacokra szánt kontinentális ipartermények rendszerint angol kikötőkön átmennek, de az érdekeltek szívesen viselik még e kerülés költségeit is, mivel biztosítva vannak arról, hogy az árút szállító gőzös határozott napon indul s csaknem egészen biztosan a kijelölt napon érkezik rendeltetése helyére. E pontosság pedig rendkívül fontos a kereskedő üzleti céljaira s e pontosság el nem érhető oly kikötőkben, hol a hajóknak vesztegelni kell, míg kellő rakományt kapnak. Az utóbbi hiányos összeköttetés folytán úgy az árúbevétel, mint a visszavétel is megnehezítettetik a tengeren túli piacokon; ennek következtében a kereskedelmi uralom a tengeren túli vidékeken azon országoknak jut, melyek szabályos közlekedési viszonyaik által képesek a megfelelő tengeren túli productió-területeket folytonos összeköttetésbe hozni a szükségesnek látszó piacokkal.

Látható mind e felsorolt példákbl s körülményekbl, hogy mily rendkívüli, sőt döntő hatásuak a nyersanyag-piacok Anglia gazdasági jólétének fejlődésére, s mily hatalmas tényezőt képeznek ezek e nagy ország összes nemzetgazdasági forgalmában. Nélkülök nem lehetne megérteni az angol nagyipar gyors s folytonos fejlődését, nem az angol kereskedelem nagy élénkségét, bár másrésről igen természetes, hogy e nagyszabásu kereskedelmi forgalom nélkül a nyersanyag-piacok is feleslegesek volnának. Előnyös, az angol ipar termelőképességét s az angol kereskedők vállalkozó szellemét biztosító rakományok nélkül, s az angol piacoknak tengeren túli nyersanyag-felvételi képessége nélkül lehetetlen volna direkt gőzhajó-összeköttetés létesítése, mely ismét az angol gazdasági érdekek elsőségét a világ csaknem minden részében biztosítja. Ha pedig e tengeren túli összeköttetések hosszas időn át fejlődött s történelmi-

leg biztosított gazdasági viszonyokon alapulnak, világos, hogy bármely más versenyzőnek még nagy áldozatok mellett is nagyon nehéz lesz hasonló előnyöket biztosítani. Az a mód, melyet jelenleg a kontinentális államokban leginkább követnek, hogy tudniillik a hajózási társulatoknak jelentékeny subventiót adnak, nemzetgazdaságilag inproductiv mindaddig, míg az illető államok ipara nem képes eredményes kivitelt létesíteni s a tengeren túl levő piacokon versenyezni, s másrészt míg az állam fogyasztási szükséglete nem oly nagy, hogy a tengeren túl fekvő vidékek nyersanyagjainak behozatala által a hajózást eredményessé tegye.

Hol azonban az ily s hasonló feltételek megvannak, az állami subventió a hajókereskedelem fejlődését az által előmozdithatja, hogy az egyes közlekedési intézeteknek megkönnyíti a pénzügyi kezelést s e tekintetben a subventió már productiv befektetésnek tekinthető; de sohasem kell azt hinnünk, hogy e subventió magában véve is képes volna kiterjedt és tartós összeköttetéseket biztosítani a tengeren túl fekvő piacokkal. S minő nagyra kellene lenni annak a subventiónak, mely egy fejletlenebb állam részére oly előnyöket biztosítana, a milyeneket Anglia századokon át szerzett!

Az ipar és kereskedelem kölcsönhatásánál fogva feltehető ugyan, hogy minden államban, melynek földje elég gazdag s népe a nemzetközi forgalom iránt érzékkel bír, lassanként fognak alakulni jelentékeny nyersanyag-piaczok is, melyek az óceáni forgalom egy részét magukhoz vonják, azonban Anglia fölénye még hosszú időre biztosítva van, különösen oly primitiv viszonyok között álló állammal szemben, mint hazánk, melynek népe még közel álló keleti piacát sem képes kellően biztosítani maga számára. Nyersanyag-terményeink értékesítésére a Duna s kifejlődött vasuti rendszerünk által e helyen utalva vagyunk, de kereskedelmünk kelet helyett mindig nyugot felé gravitál s így igen természetesen egészségtelen alapon nyugodva, fejlődése is kisszerű.

VEGYESEK.

A magyar tudományos akadémia nemzetgazdasági osztálya április hó 24-én gróf Lónyay Menyhért elnöklete alatt ülést tartott, melyen Weisz Bernát Ferencz az *iskolai takarékpénztárak* intézményéről hazánkban, tartott felolvasást. Kilencz éve már annak, mondá felolvasó, hogy a főváros egyik közgyűlésén az iskolai takarékpénztáraknak a külföld példáján való életbeléptetését indítványozták, és a magyar tudományos akadémia mint ilyen még sem nyilatkozott ez intézményre nézve. De ha mint akadémia nem nyilatkozott is, egyes kiváló tagjai a hányszor alkalmuk nyílt erre, mindig pártolólág nyilatkoztak ez intézményről. Felolvasó ezután röviden érinti az iskolai takarékpénztárak intézményének külföldön, különösen Belgiumban való keletkezését s örömmel konstatálja, hogy nálunk is igen szépen terjed. Az intézmény hazánkban 1876-ban honosítottatott meg. Akkor volt iskolai takarékpénztár 13, az 1882/83. iskolai év végével kimutattunk már 314 helyen; akkor volt 15 iskolai takarékpénztár, most beérkezett kimutatás 514-ről. Kezelő tanító volt akkor 32, most 861. A betevők száma volt akkor 2621, az utolsó iskolaév végével 21,992, és a megtakarított összeg volt 13,337 frt, most 131,580 frt. Évi jelentés beérkezett 1879-ben 26, 1880-ban 119, 1881-ben 226, 1882-ben 382 és 1883-ban 412; összesen tehát 1165, és ezek között sokan nagy tüzzel és lelkesedéssel szólnak az ügyről. Felolvasását azzal a reménnyel fejezte be, hogy az akadémia az iskola-takarékpénztárak intézményét saját hatáskörében szintén támogatni fogja. Felolvasás után Lónyay Menyhért gróf köszönetét fejezte ki a felolvasónak s kijelentette, hogy ez ügyet egy zárt ülésben fogja tárgyalni.

Gabonánk versenyképessége az utóbbi időkben mindinkább több oldalról tétetik próbaköre. Ismeretes s már a közönséges gazdák tudomására is eljutott az amerikai gabona nagy hatalmi terjeszkedése, melyet az Egyesült-Államok páratlanul kifejlődött közlekedési viszonyai s az ottani extensiv irányu, csaknem kizárólag kivitelre számító gazdálkodási mód nagyon elősegít. Az amerikai nyomasztó verseny ellenében Anglia minden áron indiai termelését akarja emelni s hatalmas eszközeivel már is megkezdte a nagy küzdelmet. S mindezekhez járul a szomszéd Oroszország, mely ugyan több tekintetben hátrább áll nálunk, de okszerű eljárása a földhittel javításában s mindenek felett töméntelen termőföldje veszélyes ellenfélle képesítik. A múlt 1883-iki év aratása sem nálunk, sem külföldön nem volt kiválóan kedvező, de azért Oroszország s Kelet-india oly nagy mennyiségű gabonával árasztották el Nyugoteurópát s különösen főpiaczunkat, Angliát, hogy a kelendőség rendkívül csökkent, s az amerikai buza nemcsak a Földközi tenger partjain maradt uralkodó, de még Fiuméba s onnan át hazánkba is eljutott. Szerencsénk csak az, hogy 1883-iki buzánk qualitative sokkal jobb s ennél fogva lisztünk is jobb, mint az 1882-ki aratás után s malomiparunk még most is oly virágzó, hogy a lefolyt évben 3 mill. 540,051²⁵ mázsát hozott létre mintegy 62.322,698 frt értékben. — Az Egyesült-Államok versenye nem szűnt meg, sőt inkább emelkedőben van. Ez állam kedvező fekvése két világtenger között, földjének termékenysége, hol 10—15 évi buzavetés után sem kell trágyázás, gazdasági gépeinek tökéletessége, kitűnő közlekedési viszonyai s üzleti szellemök, mely a közbenjáró alkuszokat feleslegessé teszi, mind emelő hatással vannak. E hatalmas állam rohamosan gyarapodó népességével s anyagi eszközeivel már is megrontotta az oroszok versenyét. Odessából írják, hogy ott még 1881-ki aratásból is vannak készletek. Oroszország gabnakereskedése főképp a drága s nagyobbrészt tisztán katonai szempontból épített s czélszerűtlen vasutak miatt szenved, hol még tisztességes raktárak sincsenek s igen gyakori eset, hogy a buza a szabad ég alatt kénytelen telelni, midőn hónapokon át hó borítja, a mi természetesen nagyon megrongálja. Másrészt azonban ez országnak oly óriási buzatermése van, hogy a nagyobbrészt már is eladósodott gazdák minden áron pénzt akarván szerezni, mesés olcsó áron dobják azt piacra s így nekünk nagy károkat okoznak. Hatalmas versenytársul lépett fel

ujabban India, hol már is 15·9 millió angol hold van bevetve búzával s ebből 26½ millió angol quarter termés jő, melynek ára helyenkint 5—6 shilling, míg például Dakotában ugyanoly mennyiségért 12—13 shillinget fizetnek. Jelenleg még a vasuti rendszer fejletlensége nem ad komoly okot az aggodalomra, de ez akadály csakhamar megszűnhetik. — Még veszedelmesebb versenytársunk lesz egykor Tunisz, hol a legjobb éghajlati viszonyok léteznek s hol intensív művelés mellett rendkívüli mennyiségű búzát termeszthetnek s hol végre — ez a legfőbb bajunk — áprilban, legkésőbb május közepén arathatnak, s így egyedüli előnyünk, hogy búzáunkat legelőbb vihetjük a piacra, teljesen elveszne. — E hatalmas versenyek következtében szükséges nekünk is erőteljes lépéseket tenni. A vasuti tarifák reductioja, olcsó csatornahálózat kiépítése, az intensív földművelés terjesztése s a földhitel nagyobb fejlesztése elengedhetlen dolgok, melyeknek fontosságát folyóiratunk különben már sokszor fejtegette s itt csak mellékesen utalunk rá, kapcsolatban az említett bajjal, mely valóban létezésünk egyik kérdése.

A tenger alatti távírókat gyors szaporodásuk s kiterjedésük újabb időkben a nemzetközi forgalom egyik főszközvévé tette s ezért most már komolyan gondolkoznak a felett, hogy mint a postás távíró-közlekedés más nemeinél, itt is az állam-monopolium elve alkalmaztassék kizárólag. Még a tekintélyes angol-amerikai Kábeltársaság tariffáiban is látható, hogy a magántársulatok versenye itt minő bajokat okoz. Az a körülmény, hogy a jelenleg fennálló 731 kabel körül 546 van állami kezelés alatt, a bajon igen keveset segít, mivel a legfontosabb s leghosszabb tenger alatti távírók magánvállalatok. 1883-ban az állami kabelek hossza 7,277 tengeri mértföldet tett, a magán tenger alatti távíróké ellenben 82,214 mértföldet s még Norvégiában s Franciaországban sem fontos az állami tenger alatti távírók túlsúlya. A fennálló 23 magán kabeltársaság közt legtekintélyesebb az angol „Eastern Telegraph Company“, melynek 49 kabelje van összesen 16,815 tengeri mértföld hosszúságban. A legtöbb magántársulat Angliában s az Egyesült-Államokban létezik. A magántársulatoknak nagy érdemük, hogy ez ügyet oly nagy áldozatokkal kezdeményezték, azonban a multban

szerzett érdem az általános nemzetgazdasági követelményekkel szemben tekintetbe alig jöhet.

Czukortermelés Európában. Hivatalos tudósítások szerint a czukortermelés eredménye Európában a következő lehet (tonnában):

	188 ³ / ₄ -ki becslés	188 ² / ₃ -ki eredmény	188 ¹ / ₂ -ki
Németország	925,000	848,124	644,775
Franciaország	450,000	423,194	393,269
Ausztria-Magyarország	435,000	473,002	411,015
Oroszország	300,000	284,491	308,779
Belgium	90,000	82,723	73,136
Európa többi része	40,000	35,000	30,000
Összesen tonnák száma	2.240,000	2.146,534	1.860,374.

A jelen év tehát a mult évhez képest mintegy 15,000 tonnával több termelést mutat. Oroszország saját, 15,000 tonnára tehető több termelését bizonyosan maga fogyasztja el s így 80,000 tonna jut a külkereskedelembé. Igaz, hogy a jelen Louisianai aratás mintegy 25,000-rel, s a manillai 50,000-rel kevesebb, másrészt azonban Braziliából s Kubából több jön a piacra. Angliába a nádcukor behozatala a mult év utolsó negyedében 165,467 tonna volt a megelőző év megfelelő szakaszának 121,045 tonnájával szemben, itt tehát már jelentékeny felesleges készlet van. Anglia raktáraiban 1883. év elején 214,227 tonna volt, 1884-ben pedig 224,760 tonna. Az Egyesült-Államokban hasonló az eset, a legutóbbi négy év alatt a a készletek 2353, 5941, 7204, és 1883-ban már 45,889 tonnára emelkedtek. Ez adatokból látható, hogy a productió rohamos gyarapodása folytán a czukorárú csökkenése ismét kilátásba vehető.

A gőzhajózás az egyes államokban. A „Repertoire général de la marine marchande“ legújabb kimutatása szerint az 50 tonna tartalmat meghaladó gőzhajók száma a világon 7764, összesen 9.232,096 tonna brutto tartalommal. Ez összeg az egyes országok szerint következőleg oszlik meg:

Ország	Gőzösök száma	Tonnatartalom
Anglia	4649	5.919,819
Franciaország	458	667,474
Északamerika	422	601,186
Németország	420	476,839
Spanyolország	282	305,150
Olaszország	135	166,020
Hollandia	127	155,820
Oroszország	194	149,637
Ausztria-Magyarorsz.	94	113,636
Dánia	145	106,574
Norvégia	207	105,437
Svédország	252	103,418
Ázsiai tartományok	105	92,033
Belgium	52	90,717
Délamerika	102	75,527
Görögország	47	40,686.

Mint látható, Anglia túlsúlya oly óriási, hogy a többi országok egyenként alig jöhetnek számba vele szemben. E túlsúly következtében természetes, hogy a legjelentékenyebb hajózási társulatok is Angliában vannak, de azért találhatók más országokban is egyes részvénytársulatok, melyek, miként nálunk a Lloyd, egyes vidékeket monopolizálva, jelentékeny hatalomra vergődtek. E társulatok közül csak azok, melyeknek összes hajói 20,000 tonna tartalomnál nagyobbak, ugyan e forrás szerint a következők:

Társulat neve s székhelye	Gőzösök száma	Tonnatartalom
Peninsular et Oriental Comp.	52	170,000
Compagnie générale Transatlantique	65	134,000
Méssagéries maritimes	59	120,000
British India Steamship Co.	65	114,000
Pacific Steam Navigation Co. (Liverpool)	46	101,000
Osztrák-magyar Lloyd	82	96,000
Éjszaknémet Lloyd	38	92,000
Navigazioni generali Italiane riunite	57	78,000
Pacific Mail Steamship Comp. (Newyork)	29	75,000
Royal Mail Steam Packet Co. (London)	29	68,000
Liverpool Brazil et River Plate Steam Navigation Co.	39	65,000

Társulat neve s székhelye	Gőzösök száma	Tonnatartalom
Orosz kereskedelmi s hajózási társaság (Odessa)	76	60,000
Hamburg-amerikai csomagszállító részvény- társaság	25	59,000
Ocean Steamship Compagny (Liverpool) .	27	54,000
General Steam Navigation Compagny (Li- verpool)	68	49,000
Union Steamship Co. (Southampton) . .	18	49,000
Mitsu Bishi Mail Steamship Comp. (Tokio)	38	42,000
Dot Forenede Dampship Selskab. (Kopen- hága)	59	35,000
Chargeurs réunis (Havre)	17	35,000
Hamburg-Südamerikanische Gesellschaft .	15	30,000
British et African Steam Navigation Comp. (Glasgow)	19	26,500
China Navigation Co. (London)	15	24,000
Austral-Asian Steam Navigation Comp. (Sidney)	27	23,000.

Némely társulatok folyton arra törekednek, hogy minél nagyobb hajókat építtessenek, s így az újabb szerkezetű hajók legnagyobb része 3—4000 tonna tartalmu, míg a régiebbek rendszeren 2000 tonna tartalmunál kisebbek, sőt a dán s japán főkép parti hajózásra szánt hajók 1000 tonnásak sincsenek. Legtöbb hajója van az osztrák-magyar Lloydnak, de nagyságra nézve a hatodik helyen áll s ez is csak azóta emelkedett, hogy a Szuez-csatorna megnyitott, melyen át messzebb is közlekedhetnek.

Európa államainak adóssága. Appleton Lajos „The military and financial condition of Europe“ ezimű nem rég megjelent művében leginkább az 1881-ki zárszámadásokat használva fel, a következő táblázatot állítja össze az európai államok adósságairól:

Ország	Államadósság font sterlingekben	Kamatok számítva
Ausztria-Magyarország . . .	445.494,850	21.373,063
Belgium	70.393,457	3.521,204
Dánia	9.629,256	510,818

Ország	Államadósság font sterlingekben	Kamatok számitva
Franciaország	937.515,280	49.413,583
Görögország	17.514,510	875,725
Hollandia	79.547,654	2.369,660
Luxenburg	526,800	24,000
Montenegro	—	—
Nagybritánia	768.703,692	28.583,808
Németország (birodalom) . .	21.985,052	535,625
Ezenkívül Poroszország. . .	98.750,516	5.001,805
Bajorország	66.833,133	2.291,331
Szászország	33.479,171	1.509,686
Würtemberg	17.826,230	967,816
Elsász-Lothringia	1.252,040	62,602
Baden	16.753,152	554,889
A többi német országok . .	24.137,881	1.367,188
Norvégia	5.082,777	363,705
Oláhország	24.399,689	2.194,361
Olaszország	390.304,530	19.515,226
Oroszország	446.018,128	27.618,370
Portugal	83.138,222	2.733,922
Spanyolország	500.949,714	11.666,171
Szerbország	4.000,000	107,444
Svájc	1.344,000	55,758
Svédország	12.792,537	599,938
Törökország	245.200,000	12.237,599
Végösszeg	4,415.222,271	202.858,297.

Kereskedelmi földrajzi társaságok a tisztán tudományos célú földrajzi társaságokkal egyesülve, vagy azoktól különállólak, jelenleg már csaknem minden nevezetesebb európai államban vannak. Franciaországban a párizsi, a bordeauxi s nantesi társaságok kizárólag e célra szolgálnak; a bordeauxi társulattal két fiókegylet áll a vidéken összeköttetésben. Berlinben szintén nagy kereskedelmi földrajzi társaság van tizenhat vidéki csoporttal; e társaság „Export“ czim alatt kitünő heti lapot ad ki, melyben különös súlyt fektetnek az egyes konzuli jelentésekre a világ minden részéből. A

brémai földrajzi társaság tudományos jellegű ugyan, de a kereskedelemre igen nagy súlyt fektet s évnegyedenként megjelenő közlönyében minden ország kereskedelmi viszonyai ismertetnek. Ugyanez mondható a köniigsbergi s frankfurti társulatokról is, melyek közül az utóbbi „Die Kolonien“ című lapot ad ki. Ausztriában a bécsi keleti muzeum s annak — folyóiratunkban többször említett — havi közlönye nagy szolgálatot tesznek. Svájcban a Sz.-Galleni földrajzi társaság eredeti célja az volt, hogy a külföldi államok nemzetgazdasági viszonyairól gyűjtsön adatokat. Olaszországban különösen az afrikai kereskedelem fellendülése Milanóban létrehozta az „Afrika kereskedelmi kikutatására alakult társulatot“ s a nápolyi Afrika társaságot. Portugál 1880-ban Oportóban létesített egy kereskedelmi földrajzi társaságot. A legnagyobb kereskedelmi államban, Angliában, ily társulatok nagy számmal vannak, ilyenek az „East India Association“, a „Royal Asiatic Society“ és a „Colonial Institute“ s ezenkívül a statisztikai és földrajzi társulatok, a British Association egyes szakosztályai szintén foglalkoznak ily kérdésekkel, azonban valóságos kereskedelmi földrajzi társaság még nem létezik s e társaságok feladatait az említett egyletek csak részben valósíthatják meg. A magyar földrajzi társaság szintén keveset foglalkozik kereskedelmi dolgokkal, más társulatunk pedig, mely e hiányt pótolhatná, mindeddig nem létezik.

Közlekedésügyi tanács. Mivel a magyar államvasutak igazgató tanácsa fölосzlatott, a közlekedésügyi miniszter elhatározta egy közlekedésügyi tanács alakítását, melynek hatásköre a közlekedésügyi miniszterium ügykörébe eső összes közlekedési ágakra kiterjed. A közlekedésügyi tanács véleményt ad mindazon ügyekben, melyeket a miniszter e célból eléje utal, résztvesz ama teendőkben, melyekben a miniszter akár közérdekből, akár ellenörködés szempontjából közreműködését kívánná; saját kezdeményezéséből közérdekű javaslatokat tehet. A közlekedésügyi tanács semmiféle adminisztrációi hatáskörrel nem bír, javaslataihoz vagy előterjesztéséhez a miniszter kötve nincs. — A közlekedésügyi tanács elnöke : a miniszter, alelnöke az államtitkár. A miniszter a rendes elnöki teendők végzésével mást is megbízhat. A tanács szavazattal bíró tagjai : 1. A miniszter által a közgazdasági vagy köz-

lekedési ügyekkel akár elméletben, akár gyakorlatban foglalkozó egyének köréből megbízott tíz tag; 2. az országos gazdasági egyesület által választott három tag; 3. a budapesti kereskedelmi és iparkamara által választott három tag; 4. az országos erdészeti egyesület által választott két tag. — Mindeme tagságok tartama 2 év. A tanács üléseiben tanácskozó szóval résztvesznek: 1. A közmunka és közlekedési minisztérium szakosztályfőnökei, az államvasutak igazgatóságainak elnöke vagy helyettese, az állami gépgyár felügyelő bizottságának elnöke és igazgatója, és mindama tisztviselők, a kiket a miniszter esetről-esetre felvilágosítások adása végett kirendel; 2. a pénzügyminisztérium két megbízottja; 3. a kereskedelmi minisztérium két megbízottja; továbbá a közös hadügyminisztériumnak a vasut-engedélyezési tárgyalásoknál is résztvevő közege, de kizárólag azon ügyekre nézve, a melyek katonai szempontból is érdemelnek figyelmet. A miniszter a tanács tagjainak számát szaporíthatja. — A tanács javaslatot fog tehetni, ha vajjon nagyobb hazai városok, gazdasági egyesületek, kereskedelmi és iparkamarák stb. bevonassanak-e és mily módon a tanácsba, legyenek-e kül- vagy levelező tagjai? — A titkári teendők végzésére külön tisztviselő lesz kinevezve. A közlekedésügyi tanács negyedévenként egyszer tart rendes ülést, ezenkívül az elnök a tagokat, a mikor szükségesnek tartja, rendkívüli ülésre hívhatja össze. A közlekedésügyi tanács, mely ügyrendjét maga fogja megállapítani, föloszolhat szakosztályokra. — A tanács tagjai egyenként és esetenként 10 frt jelenléti díjat nyernek, a titkár 600 frt évi fizetést huz.

Rizstermelő szövetkezet van alakulóban hazánkban is az országos gazdasági egyesület kezdeményezése következtében. A rizstermelés kérdése nem új Magyarországon; a mint tudjuk, még a múlt század végével indult meg ez irányban hazánkban mozgalom, a mennyiben a rizstermelés céljából a Bácskában több család telepített le, melyek közül igaz ugyan, hogy már csak egy üzi a rizstermelést, de ez egy család évek során tett tapasztalásai szerint nincs növény, mely oly állandó terméssel, oly biztosan előálló terméssel és oly kielégítőleg jövedelmezően volna termelhető, mint a rizs. Idővel felmerült, hogy nagyobb propagáció volna ez ügyben kívánatos, de nálunk ez ügy is sok éven át hevert. Legujabban

5—6 évvel ezelőtt létesített a kormány egy rizstermelő telepet Pék-lán körülbelül 200 holddal. Az itt elért eredményekről már négy évi termés tesz tanuságot s érdekes az az adat, hogy a fiumei rizshántó-malomban tett kísérletek szerint első helyen van minőség tekintetében magyar, második helyen a japáni, harmadik helyen az indus és csak negyedik helyen áll az olasz rizs. A szövetkezet a Sztapár-újvidéki 7 mértföld hosszú s Türr tábornok által létesített csatorna menté-ben akarja a nagyobb telepeket létesíteni, mivel e csatornából bár-mely pontról kivezethető a szükséges vízmennyiség, e mellett a csa-torna vize a rizstermelésre tökéletesen alkalmas minőségű és a csatorna mentén elterülő földek, talajok kitünők. Az eddig tett ta-pasztalatok Bácsmegyében az éghajlatot is igen kedvezőnek mond-ják a termelésre. Ha e szövetkezet gyakorlati intézkedéseket létesít s elegendő pénzerővel fog rendelkezni, e mezőgazdasági ág nálunk jelentékeny lendületet vehet.

Talajjavítások hazánkban. A magyar kormány által 1878-ban felállított kulturmérnökségi intézmény évről-évre jelentékenyen halad előre. Legutóbbi jelentése az 1883. évben tett munkálatokról némileg visszatekintést is nyújt a haladásra s így érdekesnek tart-juk a főbb adatok közlését. Ezek szerint az utolsó 5 év alatt a munkálat

Évben	Befejeztetett	Megkezdett vagy folytatott hol- danként	Terv készült
1879.	300	3,972	12,068
1880.	2,472	26,762	22,845
1881.	7,902	35,725	96,371
1882.	14,993	51,320	95,630
1883.	20,694	104,988	199,714
Összesen	46,361	222,767	426,628

Ez összeggől esett *alagcsövezésre* 3443 hold főképen az északi megyékben, hol a szántóföldek tulságos nedvességét vonták el ily módon. Egy árvamegyei földbirtokon az alagcsövezés által a föld úgy megjavult, hogy míg előbb jóformán mi sem termett rajta, most a rozs gazdag trágyázás mellett tizszeres, a zab trágya nélkül ötszö-rös termést adott. *Öntözési* munkálat 1535 holdon fejeztetett be. A

munkálatok nagyobb része *lecsapolásra*, patakszabályozásokra s belvizrendezésekre fordítottatott. A kulturmérnökök száma jelenleg már 21 s ezenkívül van 24 rétmester, kik a kassai rétmesteri iskolában nyerték kiképzetésüket. Egyelőre mintegy 35 kulturmérnököt s 200—300 rétmestert szándékoznak alkalmazni.

Oroszország és Ausztria-Magyarország. Az osztrák „Statist. Monatschrift“ egyik közelebbi füzetében Pizzala statisztikai kimutatást közöl az Oroszországból az osztrák-magyar monarchiába bevitt árukról. E kimutatás szerint 1854-től 1860-ig a bevétel több mint felére redukáltatott, állandó emelkedés csak 1868-tól s még inkább 1878-tól fogva mutatkozik. Öt évi szakaszokat véve alapul 1854—1858 közt 58·3, 1859—1863 közt 43·7, 1864—1868 közt 46·2, 1869—1873 közt 61·5, 1874—1878 közt 113·4, s végül 1879—1882 közt 137·5 millió ezüst forint volt a bevétel értéke. Az ingadozás nagyrészt a gabona árának változásától függött, mely a főczikk volt. Legnagyobb gabonabehozatal volt 1874-ben, midőn 2.620,626 métermázsát tett. Ez évben az összes behozatal értéke volt 41·8 millió, 1882-ben 1.222,972 métermázsa gabona jött be s az összes behozatal 39·3 millió frt értéket tett, tehát a gabonabehozatal mennyiségileg félannyi sem volt, mint 8 évvel előbb. Világos e két szám összehasonlításából, hogy azóta más árucikkek mennyiségének kellett emelkedni. A behozott árukról millió forintokban jutott:

Év	Nyersanyagra	Gyári műre
1879.	25·1	2·4
1880.	32·3	3·6
1881.	32·8	2·0
1882.	37·2	2·1.

Az 1878—1882. cyclusban behozott 137·5 millió frt értéket tevő árukból tehát csak 10·1 millió volt gyári áru. Ezek közt legfontosabbak : őrlési termények, könyvek, képek, rövidárúk, agyagárúk s glycerin. A legfontosabb nyerstermények voltak a gabonán kívül : szőr, toll, bőr, fűjás, gyapju, fa, olaj, len, kender s dohány. Gyapjuért 1882-ben 10.765,000, gabonáért 10.475,000 (és pedig búzáért 5.253,000), marháért 5.076,000 (és pedig lóért 1.894,000, s juhért 2.284,000), bőrért 1.158,000 frt fizettetett. 1854-ben 7130

ökröt hoztak be, 1863-ban 25,295-öt, 1872-ben 27,332-öt, 1882-ben határzár miatt nem volt behozatal. Oroszország nagyon fejlődő ipara már tényleg hódít a Balkán tartományokban s bizonyosan a mi iparosainknak is nagy versenyt csinál a közel jövőben. Megjegyzendő különben, hogy az orosz behozatal tárgyai között sok átviteli czikk van.

A papirgyártásról beszerzett hivatalos adatok azt mutatják, hogy az egész világon jelenleg 3985 papirgyár évenként körülbelül 952 millió papírt termel. E mennyiség fele, 476 millió, nyomtatási célokra használtatik. Ujságokra évenként mintegy 300 millió kilogramm kell, naponként körülbelül 822,000 kilogr. Az utóbbi évtized alatt a hírlapok fogyasztása körülbelül egy harmadrésszel emelkedett. A közhivataloknak évenként mintegy 100, az iskoláknak 90, a kereskedelemnek 120, ipari célokra 90, magánlevelezésekre 52 millió kilogramm szükséges. Legtöbb papírt termel s fogyaszt az Egyesült-Államok. Ez állam első papirgyárát 1693-ban alapították Boxbarurgban (Pensylvania), a másodikat 1728-ban Bostonban; jelenleg az Egyesült-Államoknak 900 gyára van. Az Egyesült-Államok után következik Anglia 800 gyárral, 1500 géppel s évenként mintegy 185 millió kilogrammnyi termékkel, 200 millió frank értékben. Harmadik helyen van Franciaország. Egy statisztikus kiszámította, hogy egy orosz évenként 1 font, egy spanyol $1\frac{1}{2}$, egy mexikói 2, egy olasz s az osztrák-magyar monarchia egy tagja $3\frac{1}{2}$, egy francia $7\frac{1}{2}$, egy németországi 8, egy amerikai $10\frac{1}{4}$ s egy angolországi $11\frac{1}{2}$ font papírt fogyaszt el.

Nagybritánia hajóforgalma 1878—82. Az angol kereskedelmi minisztérium (Board of Trade) évenként jelentést terjeszt a parlament elé az ország kikötőinek forgalmáról. Az utolsó öt évre vonatkozólag a főadatok a következők:

érkezett vitorlás

hajók száma	218,726	217,521	218,864	206,416	203,197
-------------	---------	---------	---------	---------	---------

érkezett gőzhajók

száma	128,042	129,742	135,646	142,952	150,216
-------	---------	---------	---------	---------	---------

távozó vitorlás

hajók száma	190,570	189,324	189,790	176,941	174,235
-------------	---------	---------	---------	---------	---------

távozó gőzhajók

száma	120,081	121,196	126,692	134,001	140,734
-------	---------	---------	---------	---------	---------

Tonnatartalom (ezrekben számolva).

az érkezett vitor-

lás hajókon	23,990	23,628	24,511	22,505	21,927
-------------	--------	--------	--------	--------	--------

az érkezett gőz-

hajókon	39,195	41,530	44,636	46,377	49,927
---------	--------	--------	--------	--------	--------

a távozó vitorlás

hajókon	22,697	21,932	22,721	21,026	20,173
---------	--------	--------	--------	--------	--------

a távozó gőzha-

jókon	36,423	38,260	41,381	43,038	46,052
-------	--------	--------	--------	--------	--------

E kimutatások első pillanatra tanusítják, ha ugyan az általános tapasztalati tényre még több bizonyító ok is szükséges volna, hogy a vitorlás hajók a gőzhajókkal szemben évről-évre csaknem folytonosan nagyobbodó hanyatlásban vannak.

Az 1882-ben érkezett hajók közül 323,848 britt volt (181,253 vitorlás hajó 16.264,574 tonna súlylyal, s 145,595 gőzhajó 45 mill. 690,212 tonnás) s csak 29,565 hajón volt külföldi lobogó (21,941 vitorlás hajó 5.662,466 tonn. és 7621 gőzhajó 4.236,960 tonnával). Lényegileg hasonló volt az arány a távozó hajóknál is. A hajók nagy része (288,661) ugyan a parti kereskedelem szolgálatában állott, de azért tengeri nagy hajó volt:

	é r k e z ő		t á v o z ó	
	szám	tonna	szám	tonna
vitorlás hajó	29,977	8.987,494	30,482	9.257,503
gőzhajó	34,775	21.331,444	35,361	21.914,814
összesen	64,752	30.318,938	65,843	31.172,317

A parti hajók tonna tartalma az érkezőknél 41·5, a távozóknál 35·4 millió volt, s így igen csekély mértékben haladta felül a tengeri hajók tartalmát. A külföldi hajók közül legelső sorban állanak a francziák (érk. 16,779, távozó 16,237). Az Egyesült-Államok hajói száma (érk. 3,409, távozó 2703) sokkal kisebb, de tonnasúlyuk csaknem oly nagy, mint a francia hajóké s nagyobb, mint a többi országoké, még Németországé is. A bejegyzett britt hajókon 195,937 matróz volt alkalmazva s 1882 volt az első év, midőn a gőzhajók matrózainak száma már felülmulta a vitorlás hajók legénységének számát. Érdekes még megjegyeznünk, hogy e nagy hajóforgalom

élénkitésére Nagybritánia hajógyárai mily tevékenységet fejtettek ki. A külföld számára készített hajókon kívül az utóbbi tíz év alatt elkészült a hajógyárakban, és pedig:

Év	Hajó általában	Gőzhajó	Vitorlás hajó	T o n n a t a r t a l o m	
				Gőzhajónál	Vitorlás hajónál
1877.	1,096	389	707	221,330	212,364
1878.	1,089	499	590	287,080	141,221
1879.	812	412	400	297,720	59,153
1880.	822	474	348	346,361	57,480
1881.	845	486	359	408,764	92,120
1882.	972	610	362	521,575	145,700

Az összes 5,636 hajó közül 3,211 készült aczélból s vasból, 2,366 tisztán fából s végül 59 fából és vasból.

Az angol gyapjuárak árhullámzásáról az angol statisztikai társaság érdekes kimutatást közöl, melyből többek közt látjuk, hogy a gyapju ma ugyanazon áron kel, mint 35 évvel azelőtt, de időközben csaknem lihetetlen magasságu árak érettek el. A közép-minőségü gyapju ára 50 kilogrammonként volt:

Év	Font sterling	Shilling
1849.	4	8
1850.	5	4
1851.	6	—
1853.	7	8
1863.	10	8
1864.	13	—
1865.	11	16
1866.	6	14
1870.	7	9
1871.	9	8
1872.	11	12
1879.	5	8
1880.	6	16
1881.	5	4
1882.	4	16
1883.	4	8.

Gazdasági egyesületek Poroszországban. A múlt évben Poroszországban volt 32 tartományi és központi, 287 kerületi, 971 fiók- és helyi gazdasági egyesület, továbbá 42 paraszt-egyesület. Ehez járulnak még azok az egyesületek, melyek külön célokat tűztek maguk elé, ugymint 18 lótenyésztési, 73 méhészeti, 29 baromfitenyésztési, 22 kertészeti s 58 különböző célú gazdasági egyesület. A gazdasági egyesületek összes száma tehát 1532 volt. Ezek 121,143 tagot számláltak. Az évi bevétel 949,441 márkára rúgott. Államsegély gyanánt 599,306 márka utalványoztatott ki. Lótenyésztési célokra 130,897, egyéb a mezőgazdaságra hasznos állatok tenyésztésére 250,769, tudományos vállalatokra és kísérleti állomásokra 218,028, vándortanítókra 86,005, oktatási célokra 172,386, egyesületi közlönyökre 73,661, kezelési költségekre 105,898, utazási költségekre 24,134 és az általános egyesületi célokra 188,393 márka fordítatott. A kiadások összege 1.433,265 márkára rúgott.

Az olasz kereskedelmi hajókról 1883-ban a kereskedelmi miniszterium a következő adatokat közli: Volt ez időben 7270 vitorlás hajó 865,881 tonna s 201 gőzös 107,452 t., összesen 7471 hajó 973,333 tonna tartalommal. A megelőző évi állapottal összehasonlítva a vitorlás hajók száma 343, tonna tartalmuk 219 százalékkal apadt, a gőzösöknél ellenben a szám 469, a tonnataralom 261 százalékkal emelkedett. A vitorlás hajók számának apadása már a megelőző években is meg lehetős állandó volt egész 1876-tól fogva, úgy hogy ez időhöz viszonyítva a hajók száma 3472-vel, a tonnataralom pedig 154,607-el kisebbedett. A gőzösök száma épen ez időben emelkedett. 1862-ben 57 gőzös volt 10,228 tonnataralommal, 1876-ban már 142 gőzös 57,881 tonnával s 1883-ban a gőzösök tonna tartalma már csaknem kétszer annyi volt, mint hét évvel előbb. Látható ebből, hogy a vitorlás hajók kora már Olaszországban is lejárni készül s a gőzhajók nemcsak számra, de nagyságra nézve is folyton gyarapodnak. 1876-ban még a legnagyobb gőzösnek sem volt 1500 tonna tartalma, míg 1883. végén már 17 nagyobb volt. A gőzösöknek csaknem fele a hatalmas Navigazione generale tulajdona, ugymint 93 gőzös 70,068 tonna tartalommal. A tengeri halászat 16,302 bárkát s hajót vett igénybe, melyeken 46,184 ember foglalkozott.

Svédország áruforgalma a hivatalos kimutatások szerint az utolsó tíz év alatt jelentékeny lendületet vett. 1872-ben a bevitt árúk értéke 216 millió korona volt, 1881-ben 288 millió. Ugyanez idő alatt a kivitt árúk értéke 199·8 millióról 223·2 millióra emelkedett. Az 1881-ki bevételből 46·48 százalék svéd-, 6·33%-ot norvég-, 44·35%-ot külföldi hajók közvetítettek, 2·84% szárazföldi szállításra maradt. A behozatali országok közt legelől áll Nagybritánia 73·7 millió korona értékben, azután jönnek a hanza városok, Oroszország bevitele csak 18·6 s Norvégiáé 17 millió koronát tett. A kivitelnél Nagybritánia után Franciaország, majd a hanza városok s Hollandia következnek. A vámbevétel csaknem évről-évre gyarapodott. 1872-ben 18·5, 1875-ben 23·6, 1879-ben 24·3, 1880-ban 26·9, 1881-ben 29·1 millió koronát tett. A raktári adó ezidő alatt 123,438 koronáról 174,066-ra emelkedett, ellenben az átviteli adó 1766-ról csak 2070 koronára. A nyers vason s vascikkiken kívül a faipar képezi a fő kiviteli tárgyat, de különösen Németországba sok gabonát, hüvelyes veteményt s csukrot is visznek ki.

— —

Az olasz kormány jelentései között legutóbb érdekes összehasonlító táblázat van az olasz bank s más nagyobb bankintézetek állapotáról 1870 óta. A hat legnagyobb intézetben e táblázat szerint 1883. végén csak 88 millió frt arany volt s ebből is 50 millió az olasz banknál, 1870-ben azonban az összes 6 banknál csak 30 mill. volt. Az ezüstkészlet 1870-ben 67 millió forintot tett, ma már csak 40 milliót. Az olasz bank állását s fejlődését a következő táblázat, melyben ezer arany frtokban vannak az összegek, eléggé kimutatja:

Év végén	Pénztári s jegytartalék			
	arany	ezüst	államjegy	bankjegy
1870.	12,720	50,120	—	680
1875.	9,640	22,920	23,120	1,520
1878.	13,440	22,840	29,440	1,960
1879.	12,800	22,200	29,630	440
1880.	14,480	34,400	21,520	2,080
1881.	12,360	20,880	32,120	1,880
1882.	14,680	27,520	23,960	4,320
1883.	54,480	28,440	25,200	4,720

L e t é t

Év végén	Discont.	Forgalom	Látra	Tudósításra
1870.	79,520	116,120	19,440	13,520
1875.	74,800	139,920	13,360	17,360
1878.	92,440	169,560	16,120	28,160
1879.	81,640	176,440	8,400	27,360
1880.	106,800	186,600	19,080	22,800
1881.	97,640	184,680	11,000	22,480
1882.	108,960	178,200	16,080	30,360
1883.	90,760	202,600	13,920	25,680

Olaszország áruforgalmát, ide nem értve az értékes érczeket, továbbá a bevitel többletét a kivitel felett, ugyancsak ezer arany forintokban számítva, a következő táblázat mutatja :

Év	Bevitel	Kivitel	A bevitel többlete
1870.	357,720	302,120	55,600
1875.	482,760	408,920	73,840
1878.	423,560	399,440	24,120
1879.	498,800	428,720	70,120
1880.	474,480	441,400	33,080
1881.	495,480	465,720	29,760
1882.	490,400	459,840	30,560
1883.	514,720	472,120	42,560.

Svájcz vasutai. Svájczban, részben a talajviszonyok okozta nehézségek miatt, a vasut építése kezdetben igen lassan haladt előre, 1854-ig csak két kis vonal volt összesen 25 kilométer hosszúságban. Ez idő után azonban az egyes kantonok derűre-borúra adták az engedélyeket helyi vasutak engedélyezésére s mivel az államvasutak eszméje teljesen megbukott s a szövetségnek a vasutakra vonatkozólag csak az a joga maradt fenn, hogy az egyes kantonokat szükség esetén az engedély megadására kényszeríthette, vagy legfeljebb katonai szempontból tiltakozhatott az engedély megadására ellen, a legtöbb vasut nagyon is helyi érdekű lett. De a vasuti hálózat most már nagyon erős, úgy, hogy 1882-ben már 2.667,479 méter normal-vasut, 81,790 special-vasut, 2,787 sodrony-vasut s 22,385 méter tramway létezett. Az első special-vasut volt az

1871-ben épült Rigi vasut, az első sodrony-vasut Lausanne kikötőjénél 1877-ben, az első tramway Genfben 1862-ben. A talajviszonyokat jellemzi e kis országban, hogy a vasutak összes forgalmi hosszúságából (2.732,720 m.) csak 717,769 méter, azaz 26·27% vízszintes irányu, a többi emelkedő, és pedig 65,706 méter, vagyis 2·41% 25 promille vagy még nagyobb emelkedést mutat. Különösen áll az a special-vasutaknál, hol az összes 83,563 méter forgalmi hosszúságából csak 6,532 méter, azaz 7·82% vízszintes irányu, a 25 promille, vagy nagyobb emelkedések azonban 43,297 métert, azaz 51·81%-ot tesznek ki.

A munkások gyárfelügyelőkké előléptetése régi idők óta állandó törekvését képezte az angol munkáspártnak. Jólehet munkafelügyeleti intézkedések Angliában már 1802 óta léteznek s 1883 óta a gyárfelügyelők rendszeres s lassankint centralizált intézménye is létrejött : soha sem gondoltak arra, hogy e munkához szakismeret is szükséges s épen úgy, mint nálunk kezdetben a tanfelügyelők alkalmazásánál történt, az általános műveltséget s a tekintélyt tartották a legfőbb kelléknek. Ez okozta, hogy a gyárfelügyelőktől követelt vizsga tárgyai mind általános jellegűek voltak : matematika, nemzetgazdaság, idegen nyelv, szépírás, helyesírás, angol fogalmazás és precis (egy jelentés kidolgozása aktákból). Ugyan ennek megfelelően a fizetések is jelentékenyek voltak. Ma egy gyárfelügyelő 200—700 font sterling fizetést kap jelentékeny utiköltségen kívül, s a főfelügyelő fizetése 1200 font sterling, s azonkívül minden utazásánál egy font sterling diurnum. A Trades unionok gyűlésein a sajtóban s a parlamentben is szünet nélkül hangoztatták a munkások követelését, hogy a felügyeletre munkások is alkalmaztassanak. Még 1879-ben Redgrave tisztelettel, de határozottan visszautasította ezt a követelést. Alig telt el azonban két év, midőn egyszerre három volt munkást alkalmaztak felügyelővé és pedig feltűnő módon a képesítő vizsga letételének elengedése mellett, holott világos, hogy ily általános műveltséget feltételező vizsga a munkásoknál inkább helyén lett volna. Az elvi jelentőségű változás oka kizárólag politikai volt, az a körülmény ugyanis, hogy Gladstone kormányát 1880. április havában nagyrészt a munkás-szövetkezet pártfogása vezette diadalra. Az eddig felügyelők gyanánt alkalmazott munká-

sok száma jelenleg öt, kiknek működéséről eddig ítéletet mondani nem lehet, mivel mindapnyi még csak a „junior inspector“, azaz segédfelügyelő tisztét foglalja el, mely tiszt legalább három évig szokott tartani, azonban a hivatalos jelentések előnyösen szólnak róluk. A Trades Unions 1882. manchesteri 15-ik, s 1883. nottinghami 16-ik kongressusa erősen sürgeti a gyárfelügyelők számának szaporítását s hogy legalább 50 új junior inspectort nevezzenek ki a munkásosztályok köréből. Kérelmük egyelőre elutasított, de valószínű, hogy a kormány sokáig nem lesz képes ellenállani a mozgalomnak. Más országokban, mivel Svájc s Franciaország kivételével a munkásfelügyelői intézmény különben is kezdetleges állapotban van hasonló mozgalmak nem merültek fel, sőt ellenkezőleg a gyári s műhelyi munkánál fennforgó fontos egészségügyi reformokra tekintettel, sokan egyenesen azt sürgetik, hogy gyárfelügyelők kivétel nélkül orvosok alkalmaztassanak.

A hortobágyi sajtttermelő szövetkezet a földmivelési miniszteriumhoz beterjesztett jelentése szerint, a lefolyt 1883. évben 75 napon át működött s ez idő alatt 2590 klgr. savóvaját, 104195 klgr. ordaturót, 169051 klgr. Kárpáti és Mont d'Or sajtot s 93350 kilogr. turót termelt, mely termények után, beleszámitva az elárusított savó értékét is, 1532 frt 64 krt vett be. A kiadás 748 frt 60 kr. volt. A földmivelési miniszter az idén is 300 frt államsegélyben részesítette a szövetkezetet. 1832 frt 54 kr. bevételből a 784 frt 80 kr. kiadás levonatván, 1084 frt 04 kr. kerül felosztás alá s így a 12 tag által 2000 drb birka után beszolgáltatott 15,376 liter tej egy literjére 7 kr. esik. A földmivelési miniszter továbbá egy kellőleg díjazott, gyakorlott sajtot bocsát a szövetkezet rendelkezésére, Debreczen városa pedig az ez irányban folytatott tárgyalások megállapodása szerint a hortobágyi nagy vendéglőben a szükséges helyiségeket felszereli. Ezen terjeszkedésnek megfelelőleg a gyártás jövőben már nemcsak a juhtej feldolgozására szorítkozik, hanem fokozatosan a tehéntejre is kő fog terjeszkedni, még pedig a tejgazdaságok országos felügyelőjének közreműködése mellett.

Gyümölcs conserv-gyártó szövetkezet létesítését penditette meg az orsz. gazd. egyesület. E végett egyelőre a csontár gyümölcsökkel Weisz Berthold husconserv-gyárában fognak kísérleteket tenni. E célra 10 métermázsa cseresznyét, ugyanannyi meggyet, barackot s szilvát vennének, mindegyikből külön-külön 4—5 fajt. Kísérletet tennének a száraz aszalással s befőtt conservvel. Az egész mintegy ezer frtot venne igénybe. A nagyobb önálló gyár létesítésére körülbelől 20,000 frt kell. Hogy ez iparág mily fontos, mutatja az a tény, hogy Bécsben magában mintegy 50 ezer frt árú aszalt szilvát fogyasztanak el s egy fél kilót tartalmazó doboz ára 2 frt 80 kr., holott az előállítási költség dobozonként 60—70 krba kerül. Különösen Bordeauxban nagy üzleteket csinálnak ebből. Az eszme megvalósítása gyümölcstenyésztésünk fejlesztésére is jótékony hatással lenne.

Az angol hajóépítés utóbbi időkben túltengésbe ment át. Az erős versenyzés folytán a jelentékeny szállítási nyeremények most már annyira leapadtak, hogy néha még az önköltséget sem fedezik s mivel a hajóépítő társaságok száma folyvást szaporodik, igen sok hajózási társaság, különösen a melyek kőszénszállítással foglalkoztak, nagy nyomorban van. Némelyik előnyösebbnek tartja, hogy hajóit a kikötőkben tartja. Ez év elején a Tyne, Wear és Tee dookjaiban 154 hajó hevert 130,136 tonna tartalommal, 1560 főnyi léghélységgel s 23 millió frank értékben. A túltengést az okozta, hogy a múlt évtizedben a hajózási társulatok 10—40 százalékot is adtak, mi által különösen a kis rentierek csalogatva érezték magukat, hogy tőkéjüket ily vállalatokba fektessék, s így határozott s egyesekre nézve káros verseny állott elő.

Az élelmi szerek értékét, gabnaneműeket, zöldséget s vágómarhát együttvéve, Burne István legközelebb eszközölt számítása szerint a kaukázsi törzs által lakott és brit birtokban levő területen évenként 2898'14 millió font sterlingre becsüli. Ebből jut egy holdra 6'41 font sterling s egy lélekre 8'31 font. E számításba egész Európa, Nagybritánia gyarmataival, Algir s az Egyesült-Államok foglaltatnak s így jóformán a művelt világ nagy része. Részletes

adatai közül kiemeljük a következőket : A *buzatermésre* nézve első helyen áll az Egyesült-Államok 428·65 millió bushellel, azután következnek európai Oroszország 284·91, Franciaország 254·09, Olaszország 139·97, Németország 92·74, Nagybritánia 84·32, Magyarország 71·05 millióval, az összes buzatermés a fent felsorolt országokban 1,531·45 millió bushelt tesz ki. A *szarvasmarhák* számára nézve a sorozat következő: Egyesült-Államok 33·31, európai Oroszország 22·77, Németország 15·78, Franciaország 11·58. Magyarország e sorrendben már nemcsak Anglia, de Ausztria után is következik. A buza értéke tesz az Egyesült-Államokban 128·59, európai Oroszországban 85·47, Franciaországban 76·23, Olaszországban 41·99, Németországban 27·82, Angliában 25·30, Magyarországon 21·32 millió forintot. Az összes gabonanemüké (buzán kívül árpa, rozs, burgonya s mások) 2,318·16 millió font sterlinget tesz, ebből esik az Egyesült-Államokra 501·66, Indiára 450·00, európai Oroszországra 445·97, Németországra 262·24, Franciaországra 188·77, Angliára 95·68, Ausztriára 82·95, Olaszországra 79·63 millió font sterling s utánuk jön, Európa többi államait jóval megelőzve, Magyarország 68·30 m.-val. A kivitel összes értéke tesz élő állatokban 70·84, gabonában 179·52, cukorban, gyümölcsben 45·15, szeszes italokban 64·65, dohányban 21·29 milliót, melyből jelentékeny részek esnek Indiára s Oroszországra. A kivitel többlete 158·38 millió, melyből 46·59 mill. jut az Egyesült-Államokra, Anglia ellenben 153·77 millió beviteli többletet mutat. A bevétel nagyobb még a kivitelnél, élelmi szerek tekintetében, Francia- s Németországban. Ha nemcsak az élelmi szereket, hanem általában az áruforgalmat vesszük tekintetbe, a kivitel az Egyesült-Államokban, Angliában, Ausztráliában, Németországban s Egyiptomban haladja felül a bevittet 63·12 millióval. Az Egyesült-Államok behozatala 80·44, kivitele 89·78, Angliában bevétel 215·75, kivitel 256·53 millió font értékű, s így tisztán merkantilistikus szempontból Anglia áll előtérben s legrosszabb volna a viszony európai Oroszországban, hol a behozatal 75·67 milliót tesz, a kivitel ellenben csak 34·74 milliót. Egészben véve az évi gabonatermés értéke 1868·16 millió font sterling, s az állatoké 1,029·98, mely összegnek mintegy fele az Egyesült-Államokra s az orosz birodalomra jut, melyek jelenleg a művelt világ fő élelmezési helyei. Mind e számítások különben csak megközelítők, annyi azon-

ban bizonyos belölők, hogy jelenleg még jóformán csak Anglia az egyedüli ország, mely nem képes elegendő mennyiségű élelmi szert létrehozni saját lakosai számára s mellette Francia- s Németország közelednek ez irány felé, bár az előbbire nézve nem kell felednünk, hogy az élelmi szerek kivitele s behozatala közt fennálló aránytalanságot Franciaországban főképp a phylloxera pusztításai okozták, melyek ideiglenes jellegűek. Ha továbbá az ausztráliai s indiai élelmi szerek rohamos emelkedésére tekintet vetünk s tudjuk, hogy a földgömb számos része csak korunkban vonatott be a nemzetközi forgalomba, az élelmi szerek hiányától vagy értékének rohamos emelkedésétől egyelőre jógosan nem tarthatunk.

Vas- és aczélkivitel Nagybritániából. Anglia egyik legfontosabb nyersárújának, a vas és aczélnak kiviteléről az utolsó három év alatt a következő táblázat, tonnákban kimutatott, számai adnak felvilágosítást :

A kiviteli hely	1881.	1882.	1883.
Egyesült-Államok	1.163,704	1.192,683	688,187
Németország s Hollandia	541,919	681,305	630,133
Franciaország	179,324	205,295	195,526
Olaszország	62,406	107,542	94,695
Oroszország	185,622	163,963	154,354
Más tartományok	1.687,250	1.999,509	2.281,342
Összesen	3.820,225	3.350,297	4.044,273

Ezenkívül meg kell jegyeznünk, hogy vasuti sinekből kivittek 1881-ben 820,800, 1882-ben 933.123 és 1883-ban 971,662 tonnát.

Az amerikai gazdasági gépek újabb időkben jelentékeny piacot nyertek a nagy orosz birodalomban, hova nemcsak a vető-s aratógépek, hanem minden másnemű gazdasági czélokra szolgáló eszközök is nagy mennyiségben szállíttatnak. Jelenleg az Egyesült-Államokban 1943 telep van, hol gazdasági gépeket készítenek s az évi termelés értékét 68.640,486 dollárra teszik. Az ipartelep központja a nyugoti államokban van, különösen Ohio-ban, Illinoisban s Indianában, bár a newyorki termelés is igen jelentékeny. Különösen nevezetes gyártelepek Springfield és Dayton Ohio-ban, Chicago, Illi-

nois, Auburn, Newyork, Louisville, Kentucky; emelkedőben vannak St.-Louis, Missouri és Philadelphia. — Az Egyesült-Államok legtekintélyesebb versenytársa a nagy bevitelben Anglia, de ez is hátrányban áll nemcsak azért, mert mintái nem oly változatosak, hanem mert a gépek készítésénél használt fa nem oly tartós, mint az amerikai. Az Egyesült-Államok gazdasági gépei s eszközei általában évről-évre nagyobb kivitelnek örvendenek s az évi gyarapodást a kivitel értékénél körülbelül 180,000 dollárra becsülik.

A széntermelés emelkedése. Trasenster Pál, lüttichi tanár, kiváló tekintély a bányászati statisztika terén, a legnevezetesebb széntermelő államok fejlődéséről a következő táblázatos kimutatást tette közzé (millió tonnákban):

	1860.	1870.	1873.	1879.	1880.	1881.	1882.
Anglia . .	85·2	112·2	129·0	135·8	149·3	156·6	158·8
Egyesült-Államok . .	15·4	30·7	51·3	63·8	70·3	77·3	88·1
Németország	12·3	34·0	46·1	53·6	59·2	61·5	65·4
Franciaország.	8·3	13·1	17·5	17·1	19·4	19·9	20·8
Belgium . .	9·6	13·7	15·8	15·4	16·9	16·9	17·5
Osztr.-magyar monarchia	3·5	8·3	11·9	14·9	16·0	17·3	18·0
	134·3	212·0	271·6	300·5	331·1	349·5	368·6

A kevésbé jelentékeny államok kőszéntermelését pedig ez adatok jelzik:

	Év	Tonna		Év	Tonna
Oroszország	1881.	3.245,000	Brit-India	1880.	1.030,000
Spanyolország.	1881.	1.171,000	Chili	1880.	800,000
Svédország	1881.	120,000	Japán	1879.	530,000
Ausztrália	1881.	2.200,000	Sina (becslés)		
Kanada	1881.	1.437,000			3.000,000.

A nem művelt államokra is számítva néhány ezeret, a földön jelenleg termelt kőszepet s barnaszénét körülbelül 385 millió méter-tonnára lehet becsülni. A mennyiség egyáltalán nem áll arányban a megfelelő kőszéntermelő országok nagyságával. Az összes mennyiség kétharmada ugyanis Nyugoteurópából jó, melynek területe 15,400 angol □ mértföld, míg Oroszország széntelepei 19,300,

Indiáé 34,700, az Egyesült-Államoké 180,000 s Sináé 520,000 ang. □ mértföldre terjednek. A legutóbbi két évtized alatt az Egyesült-Államok széntermelése huszszor nagyobb lett, Angliáé megkétszereződött, Németország szintén erősen halad, bár széntelepe aránylag kicsiny, Belgium kissé hátrább marad, Ausztria-Magyarország kőszene kevés, mert termelésének négy ötödrészét barna kőszén képezi. Ha a kőszénfogyasztást az egyes országok lélekszámával hasonlítjuk össze, azt találjuk, hogy Angliában minden emberre 8686 font, Belgiumban 5093, az Egyesült-Államokban 3637, Németországban 3065, Franciaországban 1808 s Ausztria-Magyarországban 948 font jut. Ha, a mi közel jövőben van, az Egyesült-Államok is oly hatalmas iparteleppé fejlődik, mint Anglia s Belgium s ha a jelenleg még olcsó fa helyébe általában kőszént fognak fogyasztani, abban az esetben Amerikában termelik majd a legtöbb kőszént. Kiterjedt kőszéntelepei, könnyű közlekedése nagy előnyt nyújtanak számára, más országokkal összehasonlítva. Már jelenleg is látjuk, hogy az Egyesült-Államokban minden bányász évenként 400 tonnát termel, míg Angliában 345-öt, Németországban 261-et, Franciaországban 186-ot, Ausztria-Magyarországban 170-et s Belgiumban 166-ot. Különben a munkabérek is az Egyesült-Államokban legnagyobbak.

Franciaország bortermelése, a mult évi szüret eredményét tekintve, újból emelkedni kezd. 1882-ben a termelt bor 30.886,352 hektolitert tett, a mult évben 36.029,182 hlt., tehát 5.142,830 hektoliterrel többet. Az oly nagy pusztításokat tett phylloxeravész, ha nem is mindenütt, de általában véve enyhülni kezd. 1880-ban 134,494 tőke támadtatott meg, 1881-ben 128,350, 1882-ben 60,374 s 1883-ban még kevesebb. Egyes szőlővidékek amerikai tőkék által újból helyreállítottak. A szüret maga is nagyon kedvező volt. 56 departementben több termett, mint 1882-ben, s 29-ben meghaladta a termés a legutóbbi tíz év átlagát. A minőség is kedvezőbb, mit nagyrészt az újabb időben szerzett s felhasznált tapasztalatoknak lehet tulajdonítani. E kedvező viszonyok daczára Franciaországnak még jelentékeny szüksége volt a külföldi behozatalra, különösen spanyol borból mintegy 8—9 millió hektoliternyi hoztak be. Jelentékeny emelkedése volt továbbá az algiri boroknak, mely francia gyarmat szőlőtermelését az anyaországban dúlt phylloxeravész

a szó szoros értelmében megteremtette. A kivitel e tartományba évről-évre kevesebb lesz, míg a behozatal, különösen Oranból, folyvást emelkedik. 1876-ban még alig 16,700 hektár volt szőlővel beültetve s ezen 231,000 hektoliter termett, ma a szőlővidék nagysága körülbelül 40,000 hektár s az évi termés legalább 700,000 hektoliter. A szőlő ez országban igen jól tenyészik s a bort nemcsak Franciaországba, de Angliába s Európa más államaiba is szállítják.

Korea kereskedelme egyelőre nem sok biztatót nyújt az európai államoknak, kik előtt végre Középázsia e nevezetes földje is megnyílt, Tibetet kivéve, az egyedüli, mely még mostanáig egészen ismeretlen s elzárt terület volt. Az ország ugyan igen gazdag, de teljesen műveletlen. Aranybányáinak ásatását a kormány szigorúan tiltja, Siunhengfu-ban tartottak fenn egy ezüstbányát, azonban ezt is csak rövid időre. Rezet több helyen ásnak, de oly primitív módon, hogy Japánnak kell ez érczet is beszállítani. A legfőbb kereskedelmi cikkek mezőgazdaságiak. A legjelentékenyebb kereskedelmi város, Wönson, mintegy 10 ezer lakossal a félsziget déli csucsán jó kikötővel, oly szegényes, hogy európai értelemben vett boltja alig van s kis három gabnaraktára egyszerű verem; a boltokban kitett vagy inkább elhelyezett (mert utczára nem nyílnak) árúk értéke egy pár forintot tesz. Mindamellett főképp földmívelési termékekből minden ötödik nap van vására s 1881 júliusától 1882. június végéig a forgalom 1.593,827 papír yent, azaz körülbelül egy millió mexikói dollárt tett. Rizs, papír s ökörbőr a főárucikkek. E városhoz közel alakult ujabbán egy japántelep, melyet a Mitsu Bishi gőzhajótársaság egy hajója havonként meglátogat s innen Szibériába Vladivostokba megy, melynek környékén s általában orosz területen jelenleg már mintegy 10 ezer koreai keres foglalkozást. Wönson mellett tekintélyesnek tartják még Pusan erődített várost mintegy 2000 lakossal, bár európai előtt e hely, hol alig 2—3 bolt van, igen jelentéktelen. E városban s a mellette levő szigeteken is sok japáni települt le s évi forgalma Wönsonénak $\frac{2}{3}$ -át teheti. E forgalomban az amerikai szövetek már jelentékeny helyet foglalnak el. E két helyen az idegeneket már nem nagyon bámulják meg, de az ország többi részeiben s még magában a fővárosban is sok kellemetlenségeknek vannak kitéve, bár alapjában

véve a koreai szelid természetü s barátságos. Az európai kereskedelem urai és közvetítői jelenleg még a japániak s a különböző árucikkek s különösen szövetek is csak olyanok lehetnek, melyek a japániak ízlésének is megfelelnek. A félsziget keleti partján, hol számos jeles kikötő van s az éghajlat is kitünő, bár kissé nedves, legjobb helye lehet később az európai telepeknek. Közlekedési eszközök, a hegyes vidék s a nép műveletlensége daczára, meglehetősek.

Baku petroleumforrásainak üzembe vétele a kaukazusi vasuti hálózat elkészülésével együtt kimondhatlan fontosságu e tartományok kereskedelmi viszonyaira. Baku körül mintegy 1200 □ angol mértföldön oly mesés mennyiségben fordul elő a petroleum, hogy e helyet méltán a leggazdagabbnak lehet tekinteni e nemben a földtekén. Marvin Károly, angol utazó mult ősszel látott egy forrást, melyből a petroleum 300 lábnyi magasra szökkent fel a forrás után az első napokban s naponként körülbelül két millió gallont öntött ki. Jelenleg egy tonna petroleum ára Bakuban még csak 10—15 krajczár, s így jóformán értéktelen, úgy hogy Batumból vagy Potiból, melyekkel vasut köti össze, a Fekete tengeren járó hajók jelentékenyen olcsóbban szállíthatják Európába, mint az amerikai petroleumot. Egész a legujabb időkg a bakui petroleumot leginkább a Volgán szállították, de oly nyers alakban, hogy olcsósága daczára sem versenyezhetett az amerikaival. 1875-ben azonban a torpedot feltaláló svéd Nobel két fia petroleumtisztító gépeket s csatornákat kezdtek állítani s néhány év alatt milliomosok lettek. Egyik testvér, Nobel Lajos, tizenöt millió frt alaptőkével egy orosz részvénytársaságot is állított fel, mely legelőször Svédországban két gőzhajót építtetve, a Néván s Volgán át leküldte Bakuba s azután több hajóval nagyobb üzleteket csináltak. Sikerük legelőször a francia tőkepénzesek figyelmét vonta magára, majd az angolokét. Ma már Baku, az előbb zugfészek jellegű hely, jelentékeny város, petroleumkereskedéssel mintegy 200 kisebb-nagyobb gőzös foglalkozik kizárólag, s a gyártelepek száma folyvást emelkedik. Baku, minden jel oda mutat, már a közel jövőben fontos kereskedelmi központ lesz, s hatása alatt a Fekete tenger partvidéke, melyhez minket oly sok érdek köt, szintén emelkedni fog.

A korinthis csatorna, melynek teljes elkészítése 1888-ra várható, nagy lendületet fog adni keleti kereskedelmünknek. E csatorna a Fiuméből jövő hajóknak a konstantinápolyi s smyrnai utat 300 tengeri mértfölddel megrövidíti s a mellett a veszélyes Matapan fok mellett gyakran dúló viharoktól is megmenti őket, úgy hogy a szállítás jelentékenyen olcsóbb s biztosabb lesz. A csatorna Türr István vezetése alatt a párisi escompte bank által 30 millió frank alaptőkével alakított külön részvénytársaság költségén nagyobb részt magyar mérnökök által építtetik. Összes hossza 4 mértföld s szélessége 72 angol láb. Görögország népének ismert üzleti hajlama, a tervbe vett nagyszámu vasutépítések, olajtermelésének gyors emelkedése s az a körülmény, hogy ezer hajója 1830-tól maig a parti hajókon kívül közel 6000-ra emelkedett, a közel jövőben e közeleső tartományt is jelentékeny kereskedelmi piacunkká teszi. Az alkudozások egy Magyarország s Görögország között kötendő kereskedelmi- és vámszerződésre vonatkozólag folyamatban vannak s valószínűleg még ez évben befejeztetnek.

Az ángora kecske tenyésztése ujabban nagy lendületet nyert. Magában Angora városában (Kisázsia) s környékén körülbelül egy millió állat van, s Angora körülbelől két millió kilogr. gyapjút tenyészt $1\frac{1}{4}$ millió tallér értékben. E gyapjuból eredeti helyén csak keveset használnak fel harisnyákra, keztyűkre, a nagyobb rész Angliába jut. Innen egész a sinai határig mindenütt találunk ángora kecskéket, részben a kázmiri fajokkal keresztezve. Spanyolországban s Franciaországban is sikerrel honosították meg őket. Franciaországban istállóí kezelés mellett, a tiszta jövedelem minden kecskénél legalább 10 frt, jó legelő esetében sokkal több. Mint fejő állatot s gyermekek dajkáját is alkalmazzák, s utóbbi minőségében gyors alkalmazkodása miatt megbecsülhetlen. Kaliforniában már több év óta léteznek jelentékeny angora-kecske-telepek, angoragyapju-gyárakkal kapcsolatban, némely tenyésztőnek 500—1000 állata is van s üzletük általában nagyon virágzik. Az ugynevezett „zergekeztyübör“ legnagyobb részt ez állatok bőréből készül.

Vasut Perzsián át. Az orosz kormány a pétervári kereskedelmi s ipartársulat kezdeményezésére lépéseket tett egy vasut építésére, mely a Fekete s Kaspi tengert a perzsiái öböllel összekapcsolná. A vasut a Kaspi tenger perzsiái részén a parttól néhány mértföldnyi távolságra fekvő Rest várostól indulna ki s vége a perzsia öbölénél fekvő Abusernél lenne. A vasutvonalnak nagy jelentősége volna Oroszországra, mivel az az indiai oceánnal folytatott kereskedést legalább 50 százalékkal emelné, s Oroszországnak évenként körülbelől 35 millió rubel szállítási értéket hozna. Az építési költség 125 millió frankot tesz. Hír szerint, mi azonban nem valószínű, a költségeket a perzsa kormány fedezné.

Argentín köztársaság különböző vidékein ujabbán jelentékeny petroleumtelepeket fedeztek fel. A legjelentékenyebb Jujuyban van, s már is alakult egy társaság, mely ennek kiaknázására husz évre szabadalmat nyert. Általában legtöbb telep van Argentinnak az Andesek mellett elvonuló részén s különösen Mendoza tartományban. A nevezetes felfedezés következtében Buenos Ayresből Chili felé a petroleumtermő vidékeken át vasutat akarnak építeni s általában azt hiszik, hogy e felfedezések a társaság fejlődésében korszakot fognak alkotni.

ÚJ KÖNYVEK.

- Comission d'enquête sur la situation des ouvriers et les industries d'art.** 12 frt.
- Mangili, F.** Il credito agrario. 2 frt 40 kr.
- Riehl, E. F.** Anfangsgründe der Volkswirtschaft. 3. Aufl. 1 frt 44 kr.
- Fechenbach-Landenbach,** Der fünfte Stand und die Regierungen. 1 frt 20 kr.
- Haberer, Th.,** Geschichte des Eisenbahnwesens. 1 frt 10 kr.
- Schreiber, J. F.** Das Tarifwesen der Eisenbahnen, dessen betriebs-
ökonomische Aufgaben und Stellung im wirtschaftlichen und
socialen Staatsleben der Gegenwart. 2 frt 20 kr.
- Ecséry, L.** A munkássegélyezés ügye Magyarországon, tekintettel a
a munkásbiztosítás kérdésére. 1 frt 40 kr.
- Köváry, L.** Az életbiztosítás rendszere. 2 frt 50 kr.
- Gegen den Staatssocialismus.** Drei Abhandlungen von L. Bamberger,
Th. Barth, M. Broemel. 60 kr.
- Wolf, J.** Die Branntweinsteuer, ihre Stellung im Steuersystem und
in der Volkswirtschaft, ihre geschichtliche Entwicklung und
gegenwärtige Gestalt in den einzelnen Ländern und ihre Er-
hebungsformen, mit einem die Branntweinsteuerreform in Öes-
terreich-Ungarn behandelnden Abschnitt. 8 frt 40 kr.
- Dareste, B.** Les constitutions modernes. Recueil des constitutions
actuellement en vigueur. 2 kötet. 10 frt 80 kr.
- Láng, L.** Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870—1880-ig. 30 kr.
- Nordmann, M.** Der ländliche Grundbesitz, seine Lage und seine
Bedeutung. 1 frt 8 kr.
- Hansen, G.** Agrarhistorische Abhandlungen. 2-ik kötet. 5 frt 40 kr.

(Közli Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

JUNIUS.

VI. FÜZET.

AZ ÚJ IPARTÖRVÉNY ÉS AZ ÁLLAM S TÁRSADALOM FÖLADATAI.

A törvényhozás évekig tartó előkészület után eleget tett az annyi oldalról hangoztatott kívánságnak : revideálta az ipartörvényt. Megfelelt az iparosok óhajainak és törvénybe iktatta az ipari qualificatiót és az ipari önkormányzatot. Ezzel remélhetőleg helyreállott az összhang az állam és a társadalom között, a mely nélkül egyik sem fejthet ki eredményes tevékenységet; meg fog szűnni az erőket lekötött azon zsidbadottság, a melyet a létező jog és az érdekeltek óhajai közötti ellentét és az ebből folyó jogbizonytalanság idézett elő. Mindenki, a ki ipari viszonyainkat az utóbbi időben figyelemmel kísérte, be fogja vallani, hogy a létezett jog bizonytalansága, ideiglenes jellege jelentékenyen megbénította ugy az állam, mint a társadalom cselekvő készségét és képességét.

Az államhatalom képviselője, a kormány, évek óta azon jelenségeknek tanulmányozásával volt elfoglalva, a melyeket az 1872. évi ipartörvény idézett elő. A létező jog ellen minduntalan intézett támadások e tanulmányt kötelességévé tették, de aligha nem bizonyos elkedvetlenedést is idéztek elő, a mi természetes, ha megfontoljuk, hogy a kormány, mint az az ipartörvényjavaslat indokolásából kitűnik, e támadásokkal szemben meg volt győződve arról, hogy az ipartörvényben kifejezésre jutott alapelvek helyesek, legalább lényegükre nézve. De ha ez nem is történt volna, az a bizonytalanság, a mely a létezett jog reformját sürgető követelésekből származott, nem volt kedvező arra, hogy az ipar, különösbbe a kézműipar egész mezejét felölelő alkotások kezdeményeztessenek a siker reményébe vetett azon nagy bizalommal, mely a nagy alkotások nélkülözhetlen kelléke.

Ha ez áll az államról, akkor sokkal inkább állitható az iparo-

sokról. Az ipartörvénynek az iparpolitikában nem tulajdonítunk ugyan olyan szerepet, mint az az ipartörvényjavaslat előkészítése alkalmából annyi oldalról hangsúlyoztatott, de az kétségtelen, hogy az ipari jogrend az ipari politikának is kiinduló pontja, alapja, melyre az alkotások fektethetők. E joggalappal az iparosok nem voltak megelégedve, sérelmesnek tartották érdekeikre nézve, úgy anynyira, hogy az iparpolitikai alkotásokban való részvételüket ezen az alapon ridegen visszautasították. Ez szegte állítólag szárnyát az iparosok, specialiter az ipartársulatok tevékenységének. Egész erejüket arra fordították, hogy a törvényhozást meggyőzzék követeléseik igazságságáról és szükségességéről. Nem maradt erejük, hogy tevékenyen és alkotóan résztvegyenek azon feladatok megoldásában, a melyek az iparfejlesztés terén reájuk hárultak; de nem is volt kedvük ebben résztvenni, mert azt hitték, hogy az állam nem akarja fölismerni az ő érdekeiket, fogékonytalan ezek iránt, és igazságtalan velők szemben.

Az új ipartörvény megszünteti ezen ellentétet s előidézi azon harmoniát az állam és a társadalom között, a mely mellőzhetlen az iparfejlesztés sikerességére nézve. Hogy ez megtörtént, azt örömmel kell üdvözlölnie még annak is, aki nem helyesli azt az irányt, a melyet a törvényhozás követett. Nem lehet kicsinyelnünk azon pszichológiai hatást, a melyet a törvény előidéz, mely kielégíti az első sorban érdekelt iparosok óhaját, mert ezentul remélhetőleg nem kell megküzdennünk azon közönyt és visszautasító ridegséggel, mely elejét vette minden alkotásnak. Ha ez a hatás tartós és elég mély lesz, akkor kiegyenlítődhetnek azon engedmények, melyeket a törvényhozás az elvekből tett; akkor az eredmény fölülmulhatja azon árt, a melyet érte az elvek szigorának enyhítésével adott a törvényhozás, melynek tagjai majdnem kivétel nélkül hangsúlyozták, hogy nem várnak sokat. E hatás előidézése és fokozása kötelessége mindazoknak, a kik résztvettek ezen eredmények kivívásában, de kötelessége azoknak is, a kik, midőn az előkészítésről volt szó, nem helyeselték azon irányt, a melyet a törvényhozás követett. Az új ipartörvény az az adott alap, a melyet el kell fogadnia mindenkinek, ki az ipar és az iparosság érdekeit szíven viseli. El fog jönni kétségtelenül a kritika ideje is, de jelenleg nem lehet senkinek más föladata, mint hasznosítani azon harmoniát, a melyet az ipartörvény megteremtett, mint az iparosság érdekében kiaknázni

azt a hatást, a melyet a törvény megalkotása szült, gyümölcsöztetni azok előnyére, akik attól sorsuk javulását várják.

Meghozza-e a törvény ezt az eredményt, azt nem vitatjuk, de lehetetlen nem figyelmeztetnünk arra, hogy az ipari élet fejlődése nem a törvényeken, hanem az egyesek, a társadalom és az állam tevékeny munkálódásán fordul meg. A törvény, az abban kifejezésre jutó elvek, csak az alapját képezik az ipari életnek; egy tökéletlen analógiával szólva, az ipartörvény csak a légkörre az ipari életnek, a mely nem tartalmazza az élethez szükséges anyagokat, a táplálékot, a melynek fölvételével az ipar fejlődik, megerősödik, izmossá válik, úgy hogy daczolni képes azon kedvezőtlen tényezőkkel, a melyek minden életet fenyegetnek. E táplálék nyújtása a föladata az egyesnek, a társadalomnak és az államnak. Alábbi fejtegetéseinkben megkísértjük megjelölni azon föladatokat, a melyeket ezen tényezőknek meg kell oldaniok, hogy az ipartörvény által teremtetett viszonyok az ipar érdekéhez képest alakuljanak.

A kormány és az iparosok első föladata a törvényt végrehajtani. Nem ok nélkül állítjuk, hogy a feladat egyaránt hárul a kormányra és az érdekeltekre, mert meggyőződésünk szerint a kormány magában végre sem hajthatja az ipartörvényt. Anglia kormányzati gyakorlata az oly törvényeknél, a melyek jogokat biztosítanak akár egyeseknek, akár társadalmi osztályoknak, egész a legújabb időig nem ismerte az ugynevezett végrehajtási rendeleteket, a melyek minden más országban oly nagy szerepet játszanak. Az angol fölfogás szerint, a törvények végrehajtását kieszközölni azok dolga, a kiknek azok jogokat biztosítanak. Ezen fölfogás azon angol törvények alkotására való tekintettel, nem is volt helytelen, mert ott a törvényhozás maga munkálja ki a törvényeket a legaprólékosabb részletekig és az angol népben élő erős jogérzet mellett föl lehetett tenni, hogy az érdekeltek a törvényekben biztosított jogokat igényelni is fogják a maguk számára. Ez az eljárás nem alkalmazható nálunk, nem különösen az ipartörvényre, mely annyi fontos kérdés megoldását bízta a végrehajtó hatalomra. Az azonban kívánatos, hogy az érdekelt iparosokban is fölébredjen az a jogérzet, a mely lehetetlenné teszi, hogy az ipartörvény intézkedései csak a papíron maradjanak. A törvény végrehajtása annyival inkább kötelessége úgy a kormánynak, mint az érdekelteknek, mert az ipari életben mutatkozó bajokat igen sokan annak tulajdonították, hogy

az 1872-ki ipartörvény nem volt végrehajtva. S hogy ezen vád alól az akkori kormány tényleg nem menthető fel, azt kétségtelenné teszi az a könnyelmű fölfogás, a mely a törvényt életbe léptető rendeletben nyilvánul.

A kormánynak az ipartörvény végrehajtásánál számos föladata van; ha csak a törvény szakaszait követjük is, a határozatok egész sorát találjuk, a melyek kimerítő intézkedést igényelnek. A képesítéshez kötött iparágak fölsorolása egyik legnehezebb teendő, a mely a legtöbb érdeket érint s így a legtöbb fölszólalásra fog okot szolgáltatni. Hogy melyek ezen iparágak, arra nézve a törvény azon utmutatást tartalmazza, hogy azok, a melyek kézműves természetűknél fogva rendszerint csak hosszas gyakorlás útján sajátíthatók el. Már maga ezen utmutatás is kizárja véleményünk szerint azt, hogy ezen iparágak megállapításánál a jelenlegi iparosok megélhetési viszonyaira való szempont tekintetbe vehető legyen. Ezt előreláthatólag számosan fogják követelni, de meg vagyunk róla győződve, hogy ezen követelés nem fog teljesíttetni. A képesítés követelésének nem volt az a bevallott célja, hogy az által hassanak a versenyszemélyviszonyokra, ezen követelésnél mindig az iparnevelési szempontokat állították előtérbe. Az iparnevelési szempontoknak a közérdekkel való megegyezése lehet csak az a mérték, a melyet a képesítéshez kötött iparágak fölsorolásánál irányadóul vehetni. Ezen általános mértéknek az egyes iparágakra való alkalmazása azonban nagyon nehéz, ezért megkísértünk néhány iparágat megjelölni, a melyeknél véleményünk szerint nem forognak fenn olyan szempontok, daczára annak, hogy azok mesterségeknél tekintetnek.

A kézműszerű iparágak meghatározását törvényünk az osztrák ipartörvényből vette át. Az osztrák ipartörvény is a kormánynak adja meg azon jogot, hogy egyelőre rendeleti uton állapítsa meg azon iparágakat, a melyek kézműves jellegűknél fogva képesítés kimutatásához kötendők. Az osztrák kereskedelmi miniszter 1883. évi szeptember 17-én kelt rendeletével 46 pontban jelölte meg ezen iparágakat. Ezen iparágak között azonban több olyan van, a melyeket nem indokolt, nem indokolt a képesítés céljánál fogva, képesítés kimutatásához kötni. Ilyen iparágak véleményünk szerint: 1. a sütők, 2. a mészárosok, 3. a hentesek, 4. a fodrászok és borbélyok, 5. a kosárfonók, 6. a mézes-bábosok, 7. a czukrászok és mindenféle süteménykészítők ipara. Nem indokolt ezen ipar-

ágaknak képesítéshez való kötése, mert ezen iparágak nem igénylik a műhelyi hosszabb gyakorlat után való elsajátítást, nem indokolt, mert egyrészt készítményeiknél az árú minősége a szakértelemtől majdnem független, és másrészt azon szakértelem nem nagyobb annál, mit majdnem minden háztartásban föltalálhatni. Nem indokolt specialiter a borbélyoknál és fodrászoknál, mert ezen foglalkozás, mesterségnek ugyanis nem nevezhető, csak az egyeseknek kényelem-szeretetből mellőzött műveleteit végzi, a mit bárki maga is megtehet. Veszedelemes volna a kosárfonókra nézve, mert ezen iparág jelenleg már túlnyomóan házi iparilag üzetik, és a képesítéshez való kötés megsemmisíthetné ezen iparágat, a melynek készítményeiből jelentékeny mennyiséget ugysis külföldről kell behoznunk. Az itt felsorolt iparágaknál, „melyek, kettő kivételével, közvetlen élvezetre szánt árúkat állítanak elő, az iparnevelési szempontnak absolute nincs semmi jelentősége. Az általunk megjelölt hét iparágon kívül is van azonban az osztrák jegyzékben még néhány, a melynek képesítéshez való kötése az életben sok vizásságot fog szülni, ilyenek — hogy csak néhányat említsünk — a kádárok, az üvegesek, bognárok ipara. A kádár- és bognáriparnál tekintetbe veendő, hogy azok az erdőmunkások által nagy kiterjedésben üzetnek mint népiparok, mint az erdőhasználat nélkülözhetlen tartozéka. Ugyancsak népipar jellegével bír a szatyánosok foglalkozása Gömörben és Felső-Borsodban. A meddig meg nem állapítható, hogy hol szűnik meg ezen foglalkozások népipari jellege és hol kezdődnek azok, mint szoros értelemben vett kézműiparok, addig e korlátozás kimondása, föltéve, hogy az köröszül is vitetik, szám-talan család lételetét semmisíthetné meg. Ezen foglalkozásoktól különben is elvitathatni a műves ipari jelleget, hasonlóképen, mint a már említett üveges ipartól is, mely a házalási patens értelmében még bizonyos vidékek lakói által, a kik absolute nem köthetők qualificatióhoz, szabadon is üzhetők.

Az itt röviden érintett nehézségek mutatják, hogy az ipari élet mily nagymérvű megzavarásával jár a qualificatió elvének még nem is szigorú keresztülvitele. A legnagyobb nehézség elől, mely a gyárszerűleg, tehát nagyban üzött mesterségeknek képesítéshez való kötéséből származott volna, kitért törvényhozásunk a törvény 8. §-ának megalkotásával, a mely elejét veszi annak, hogy a qualificatió lehetetlenítse az iparüzést.

Törvényhozásunk mellőzte egy másik fontos kérdés megoldását is a qualificatio törvénybe iktatásánál és ez a nők ipari üzésének kérdése. Mivel e kérdés megoldása mellőztetett, kétségtelen, hogy az olyan iparágak, a melyek katexochen nők által üzetnek, nem köthetők képesítés kimutatásához. A másik nehézség, a melyet a főleg férfiak által üzött iparágaknak qualificatiohoz való kötése a nők iparüzésére nézve nyujtana, a kik a kívánt képesítésnek rendszerint nem felelhetnek meg, elesik ugyanesak a 8. §. alkalmazása következtében, a mely a gyakorlatban egyáltalában rendkívül sok nehézséget fog elhárítani.

Az 1872. évi ipartörvény 5. §-ában a foglalkozások egész halmaza volt felsorolva, a melyeknek közelebbi szabályozására nézve a törvényhatóságoknak szabályrendeleteket kellett volna alkotniok. Ez mint tudjuk, a legtöbb helyt nem történt meg, és épen ez volt az alapja annak, hogy az ipar korlátlan szabadságáról való, bár helytelen nézet annyira elterjedt. A törvényhatóságok hasonló mulasztását lehetetlenné teszi a törvény 12. §-a, mely a szabályrendeleteknek hat hó alatt való megalkotását rendeli. Köztudomásu dolog, hogy mily lassu a törvényhatóságok bármely kezdeményező alkotása, és ezért helyes volt e szabályrendeletek alkotását határidőhöz kötni, de a törvény azon intézkedése, hogy a szabályrendelet „a törvény kihirdetése után hat hó alatt“ alkotandó meg, oly állapotot teremthet, a melyet rendezett jogállamban nem lehet tűrni. A törvény folyó évi október hó 1-én lép érvénybe, a határidőül kitűzött hat hó pedig november hóban fog lejárni. És így bekövetkezik az az állapot, hogy a 10. §-ban felsorolt iparágakra nézve bizonyos ideig nem lesz jogforrás, a melynek alapján az engedélyhez kötött iparágak üzésére nézve a hatóságok az engedélyt megadhatják. Mert ezen iparok megkezdésénél többé nem az ipartörvény fogja azon jogforrást képezni, a melynek intézkedéseit a hatóságok eljárásuknál zsinórmértékül elfogadni kötelesek, hanem a 20. §. értelmében az ipartörvény 12—19 §§-ainak tekintetbe vételével a törvényhatóság által alkotott szabályrendelet. A míg ez a szabályrendelet el nem készül, addig a hatóságokra nézve nincs oly jog, a melyet tekintetbe venni tártoznának. Hogy ez a helyzet be ne állhasson, feladata lesz a kormánynak a törvényhatóságokat arra birni, hogy ezen szabályrendeleteket rövidebb idő alatt alkossák meg, mintsem azt a törvény rendeli. Miután ezen iparágakra nézve a jogfor-

rást ezentúl a szabályrendeletek fogják képezni, a jog lehető egysege szempontjából kívánatos, hogy a kormány a törvény intézkedésein túlmenőleg is igyekezzék oda hatni, hogy az egyes törvényhatóságok ezen iparágak megkezdésének és gyakorlásának föltételeit lehetőleg egységesen állapítsák meg. Ez a tekintet nem zárja ki azt, hogy az egyes községek helyi viszonyai figyelembe ne véteszenek, ezek mellett azonban ügyelni kell arra is, hogy ne következék be ismét azon állapot, midőn minden törvényhatóságnak és községnek külön joga volt.

A törvényjavaslat 12. §-a a hatóságok kezébe adja azt az eszközt, a melylyel a nép erkölcsi életére károsan ható bizonyos foglalkozások ellen eredményesen léphetnek föl. Értjük ez alatt azt, hogy a fogadók, vendéglők, korcsmák, sörházak, pálinkamérések, kávéházak és kávémérések a szabályrendeletben számhoz is köthetők. Semmiféle szempontból sem kívánatos, hogy ezen üzletek továbbra is oly mértékben terjedjenek, a mint terjedtek eddig az ipartörvény ide vonatkozó intézkedéseinek helytelen fölfogása következtében. Mi helyeseljük az új törvény ezen minden kétséget kizáró intézkedését, de figyelmeztetnünk kell arra, hogy ha annak keresztülvitele nem párosul a legnagyobb mértékű igazságossággal, elfogulatlansággal és egyedül a közérdek tekintetbe vételével, ezen rendelkezés ép úgy vezethet monopoliumokra és az egyesek érdekeinek sérelmére, mint azon köztekintet mellőzésére, a mely azon rendelkezés megalkotásánál irányadó volt.

Az engedélyezési rendszer behozatala és a bejelentések szigorúsítása következtében az iparosok ugysis jelentékeny anyagi terhet fognak viselni, úgy hogy a díjaknak szabályozása ezen a téren mindenesetre sürgős teendő. A 45. §. értelmében engedélyhez kötött iparoknál minden új üzleti hely külön engedély alá esik, hasonló rendelkezés érvényes az engedélyhez külön iparok fióktelepeire. Az engedélyhez nem kötött iparoknál a fióktelep mind a főtelepre, mind a fióktelepre illetékes iparhatóságnál bejelentendő. Ezeknél önkénytelenül fölmerül az a kérdés, vajjon mindannyiszor fizetendők-e az engedélyezési, illetőleg bejelentési díjak és az eljárással kapcsolatos illetékek. Ezt az egész országra nézve egységesen jóeleve kell meghatározni, mert igen könnyen adhat alkalmat túlkapásokra. A díjak meghatározásnál kétségtelenül nem fog mellöz-

tetni az a szempont, hogy az iparosok ne terheltesse az indokolt-nál nagyobb mértékben.

Az iparosnak eddig nagyrészt csak akkor volt dolga a hatósággal, midőn megkezdte iparát; az ipartörvény az egész üzletvitelt hatósági ellenőrzés alá helyezte az által, hogy a tanszerződések a hatóság előtt kötendők, a tanonczok és segéd munkások alkalmazása és elbocsájtása a hatóságnál lajstromozás czéljából bejelentendő, leginkább pedig az által, hogy az iparhatósági megbizottak jogot nyertek a műhelyek megvizsgálására is. Milyen eredményeket fog a hatósági beavatkozás és ellenőrzés ezen rendszere az életben szülni, arról nem lehet előre ítéletet kockáztatni, annyi azonban bizonyos, hogy ezen, semmiféle országban még meg sem közelített ellenőrzési rendszer nemcsak bosszantóvá, hanem egyenesen terhelővé és akadályozóvá válhatik az iparra. S ha 1872-ben nem is volt az, de most nagyon indokolt lesz, hogy a kormány figyelmeztesse a hatóságokat, „hogy helyesen értelmezve a törvény egyes tételeit és kellő erélylyel, de egyszersmind kellő tapintattal és a létező érdekek lehető kiméletével hajtsa végre annak intézkedéseit.“ Lelkiismeretes és képzett hivatalnokok mellett kétségtelenül nem fognak ezen intézkedések bajokat előidézni, de annyi bizonyos, hogy nagy mértékben alárendelik az ipart a hatóságok belátásának, jóakarátának és önkényének.

Az ipari önkormányzat megalkotására az ipartörvénynek az ipartestületekről szóló határozatai módot fognak nyújtani, mert ha az iparosok valóban akarják ezen testületeket, akkor a jelen határozatok mellett is meg fogják azokat alakíthatni. Az ipartestületek az új törvény szerint kötelezők lesznek, mert ha egyszer felállításuk kimondatott, egy mesterséget űző iparos sem fogja magát a testületi kötelék alól kivonhatni és így ebben a tekintetben az iparosok elérték kívánságukat. A kötelező testület eszméje hiveinek örvendeniök kell, hogy óhajuk ezen alakban nyer megvalósulást, mert így meg fognak szünni azok a testületek, a melyek valójában a legnagyobb ellenségei voltak és lesznek a testületi eszmének, t. i. azon testületek, a melyek semmiféle működést nem fejtettek ki. A törvény alapján csak ott fognak testületek keletkezni, a hol az iparosok át vannak hatva a testület elé tűzött nemes célok iránti érdeklődéstől, a hol hajlandók viselni azon szellemi és anyagi áldozatokat, a melyeket a testület tagjaitól követel. És ne ringassuk ma-

gunkat illúziókban, iparosaink között még mindig kevesen vannak, a kik a testületi czélokért lelkesülnek, a mint azok az életben megvalósúlva mutatkozni fognak.

Az ipartestületek ugyan jelentékenyen terjedtebb hatáskört nyertek, mint a milyennel az osztrák „Genossenschaft”-ok és a német „Innung”-ok fölruházvák, de ezen terjedt hatáskör daczára sem fognak olyan működést kifejthetni, a mely közvetlenül és rövid idő alatt gyümölcsözne az iparosnak. Ilyennek hiányában pedig csak képzett, a magasabb czélokért is lelkesülni képes iparosok fognak a testületi működésben résztvenni, a mi sajnos ugyan, de természetes. Ezen, sokak előtt pessimistikusnak látszó ítélet igazolása czéljából, vegyük egyenként szemle alá a testületek föladatait.

Az ipartestület a 127. §. értelmében a testülethez tartozó iparosokra és azok segédszemélyzetére nézve az első fokú iparhatóságnak teendőit végzi, egyedüli kivételével a büntető hatósági eljárásnak. E szerint az ipartestület fog közreműködni a tanszerződés megkötésénél, az ügyel föl arra, hogy az iparos iskolába járassa és kellőleg kiképeztesse tanonczeit, az ipartestület fogja a tanoncokról és a segédekről a lajstromokat vezetni, a segédeknek a munkakönyveket kiszolgáltatni, és végül ellenőrzi a tanonc-iskolát. Az ipartestületek hatósági hatáskörének legnevezetesebb tere ezeken kívül a békeltető bizottság, melynek föladata itélni az iparos és segédszemélyzete között fölmerülő peres kérdésekben és határozni a közöttük fölmerülő surlódások fölött.

Az ipari lajstromok vezetéséhez ipari érdek csak igen kis mértékben fűződik; abból az iparosoknak csak annyi haszna lesz, a mennyi haszon egy jól összeállított helyi iparstatistikából az egyes iparosra háromolhat. Ezen túlmenőleg a segédszemélyzetről vezetett lajstrom megfelelhet közigazgatási és rendőri szükségletnek, de az iparosra nézve csak ennyi haszna van. És kérdés, hogy ezen haszonnal arányban áll-e azon áldozat, azon munkateher, a melyet az iparosnak a munkába való belépés és a munkából való kilépés bejelentése által viselnie kell. Félünk, hogy iparosaink, a kik az ipar-szabadság rendszerének uralma alatt megsokalták a szabadságot, rövid idő múlva vissza fognak vágyódni azon állapothoz, a melyben a hatósággal való érintkezésre nem voltak annyiszor kényszerítve, mint lesznek az új törvény érvénye alatt. Azt a czélt, a melyet ezen lajstromok berendezése által el akarnak érni, az iparosok

elérték eddig a lajstromok nélkül is, mert föltehetjük, hogy minden iparos kellőleg tájékozva volt a munkára kínálkozó segédek számáról; az iparosnak pedig csak ennyiben szolgál az a lajstrom, a melynek helyes vezetése érdekében ezentul kötelezve lesz minden munkását bejelenteni, úgy a munkába való belépéskor, mint az abból való kilépéskor. A lajstromok vezetésével az ipartestületek kétségtelenül össze fogják kötni a munkaközvetítés intézményét, a mely némely ipartársulatnál eddig is igen helyesen és czélszerűen volt rendezve. A törvénynek az ipartestületek céljáról intézkedő 126. §-a ugyan nem szól erről kifejezetten, de ez a feladat, a dolog természete szerint mint okvetlenül teljesítendő hárul az ipartestületekre. Kényszerről azonban ebben a tekintetben, úgy mint régen volt, szó sem lehet, mert az ipartörvény azon határozata, a mely szerint minden segéd szabadon kereshet magának munkát akár iparosnál, akár gyárosnál, akár pedig más vállalkozónál, érintetlenül maradt.

A tanszerződések eddig is írásban voltak kötendőek, az új szabályzatnak remélhetőleg meg lesz azon eredménye, hogy legalább a testülethez tartozó iparosok fognak írásos tanszerződéseket kötni. A tanszerződés föltételeinek meghatározásába nincs beleszólása a testületeknek, de azért a tanszerződések ellenőrzésénél jelentőségteljes hivatás teljesítésére nyílik előttük tér. Törvényünk csak annyit rendel, hogy 12 évnél fiatalabb gyermekek tanonczokul nem vehetők fel; ennél szigorubb határozatot nem lehetett a törvénybe iktatni, bár iparosaink óhajtották, hogy az írni-olvasni tudás is követeltessék meg. Ezt a saját hatáskörükben minden kényszer nélkül kieszközölhetik a testületek, a melyek így az iparba bejövő elemek nagyobb készülségére hathatnak. Ha keresztül volna vité a népoktatási törvény a hat évi kötelező oktatással, akkor erre nem volna szükség, így azonban az ipartestületeknek kell oda működniök, hogy tagjaik ne vegyenek föl írni-olvasni, számolni nem tudó tanonczokat a kikkél ugysis kárba vész fáradságuk nagy része és hiábavaló az ipariskolai oktatás. Ezen kívül vannak iparágak, a melyek az általánosnál nagyobb képzettséget igényelnek a tanonczoktól, ezekre nézve a testületek tagjai egymás között kötelező megállapodásokat létesíthetnek a tanonczoktól megkivánt ismeret-minimum tekintetében.

A gyakorlati tanonczoktatás emelése tekintetében, az iskoláktól eltekintve, csakis erkölcsi eszközök állanak a testületek rendel-

kezésére. A törvény azon intézkedése, hogy az iparhatósági megbizottak, illetőleg a testület kijelölt választmányi tagjai köteleztetnek a műhelyek meglátogatására, előre láthatólag nem lesz végrehajtható, de ha végrehajtatik is, több egyenetlenséget és czivódást mint hasznót fog szülni. A testületek vegyék föl alapszabályaikba az iskolai vizsgálatokkal kapcsolatos munkakiállításokat, a melyek így gyakorlati vizsgául szolgálhatnak. Ezen kiállításokat természetesen nem lehet úgy szervezni, hogy a mely tanonc meg nem felelő tárgyat állit ki, az nem szabadittatik föl, de a siker vagy sikertelenség, mely a nyilvánosság, a pályatársak és a nagy közönség által állapittatik meg, visszaháramlik a köteleességét teljesítő vagy annak meg nem felelő mesterre. Ez olyan erkölcsi tényező, a melynek hatnia kell minden jóra való iparosra. A munkakiállítások a testülethez tartozó iparosok segédeinek munkáira is kiterjeszthetők, bár ennek még jelentékenyebb akadályok állanak útjában, de ezek sem legyőzhetlenek.

A munka-könyvek kiszolgáltatását nem érintve, ezekben ki-merítettük volna az ipartestületek hatósági hatáskörét, hátra van még, hogy szóljunk az ipartestületek békéltető bizottságáról. A békéltető bizottság csak formailag új intézmény hazánkban, az iparbizottságról szóló régiebb intézkedés is módot nyújtott a hasonló czélú választmány megalakítására. Iparbizottság hazánkban a régi ipartörvény alapján csak kevés keletkezett, mert megalakítása nehézségekkel járt. Az új ipartörvény szerint minden ipartestület köteles lesz békéltető bizottságot alakítani; a hol tehát ipartestület lesz, ott a testülethez tartozó iparosok és segédszemélyzetük között fölmerülő peres ügyek és vitás kérdések közigazgatási uton kizárólag a békéltető bizottságok által fognak eldöntetni. A békéltető bizottságok működése tehát biztosítja az ily gyors elintézését követelő panaszok megfelelő gyors és jó elintézését. Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk, hogy a békéltető bizottságban való működés nagy áldozatokat fog követelni az iparosoktól és a segédektől, különösen nagy városokban, a hol sok lesz a bizottság teendője, úgy hogy a gyakorlati életnek kell megmutatnia, vajjon a mi iparviszonyaink már eléggé érettek voltak-e a békéltető bizottságok felállítására, vagy pedig jobb lett volna-e megmaradni a közigazgatási hatóságoknál, mint ipari bíróságoknál.

A német ipartörvény az iparos és segéde között fölmerülő pe-

rek és vitás kérdések elintézésére háromféle hatóságot állít föl. Ezen ügyeket rendszerint a községi előljáróság intézi el; a községnek azonban jogában áll egy iparosokból és munkásokból álló választott bíróságot alakítani; ezen kívül pedig az Innung-hoz tartozó iparosok és segédek között fölmerülő ügyeket az Innung választott bíróságai intézik el. Az Innung választott bírósága egy elnökből és két ülnökből áll, kiknek egyike önálló iparos, másika segédmunkás. A községi választott bíróság a hatósági kiküldött elnöklete alatt egyenlő számú iparosokból és segédmunkásokból áll. Hasonló rendelkezést tartalmaz az osztrák ipartörvény, csak hogy e szerint a Genossenschaft választott bíróságának illetékessége nem oly föltétlen, mint a mi törvényünk és a német törvény szerint.

A mi törvényünk 143. §-a, mely a békéltető bizottságról szól, csak annyit tartalmaz, hogy a bizottság elnöke a hatósági biztos, tagjai pedig egyenlő számban önálló iparosok és segédmunkások, a többi intézkedés szabályozása az alapszabályoknak van föntartva. Az alapszabályok által való szabályozásra azonban több fontos kérdést nem lehet bízni, ezeket tehát, miután a törvény nem intézkedik, rendeleti uton kell megállapítani. Nevezetesen intézkedni kell az iránt, hogy a hatósági biztos, a ki a békéltető bizottságot vezeti, jogtudós férfi legyen. Ez föltétlenül szükséges, annyival is inkább, mert a békéltető bizottság határozatai közigazgatási uton nem felelbevezhetők és a per útján való kereset nem gátolja a békéltető bizottság határozatainak végrehajtását. A békéltető bizottság bíróság, szükséges tehát, hogy annak elnöke, a kin az egész bíróság törvényismerete megfordul, birjon azon kellékkal, hogy a tényleges jog ismerete nála föltételezhető legyen. Ezen szükségre való tekintettel állapítja meg a német törvény, hogy az „Innung“ választott bírósága elnökének nem kell az Innung-hoz tartoznia és az osztrák törvény, hogy a választott bíróság elnökét a hatóság rendeli ki.

Előttünk fekszik a lipcei városi választott bíróságnak az 1881. évből való szabályzata, melynek tanulmányozását nem ajánlhatjuk eléggé azoknak, a kik ezen ügygyel hivatásszerűleg foglalkoznak. A szabályzat második szakasza szerint a választott bíróság vezetője a jogtudós, önálló birói hivatal viselésére, vagy az ügyvédség gyakorlására jogosított elnök, a kit a városi tanács a saját kebeléből rendel ki és esket föl hivatalára. Ezt a hazai viszonyokra való tekintettel nem lehet szabályul fölállítani, de a minősítés

azon mértékét, a mit a községi biráskodásról szóló törvény megkövetel, a hatósági biztosra nézve is föltétlenül alkalmaznunk kell.

A törvény nem intézkedik sem arról, hogy hány tagja legyen a békéltető bizottságnak, sem arról, hogy hány tagu tanácsban ítéljen a bizottság. A békéltető bizottság tagjai számának megállapítása helyesen van az alapszabályokra bízva, csak azt kellett volna még biztosítani, hogy a tagok számának megállapításánál és a tagok választásánál lehetőleg tekintettel legyenek a testületben képviselt minden iparágra. Miután azonban a békéltető bizottság iparos tagjai a testületi előljáróság tagjai, ennek a tekintetnek nagyrészt már az előljáróság tagjainak választásánál kell érvényesülnie. A békéltető bizottság birói választmánya tagjainak számát rendeletileg kell megállapítani, miután a törvény erre nézve hézagos. A három tagu tanács megfelel a mi viszonyainknak is, csak arra kell törekedni, hogy ezen tanács az ügyek természetéhez képest mindig lehetőleg az illető iparág képviselőiből alakuljon. Ugyancsak rendeleti uton és nem pusztán az alapszabályokban kell szabályozni a békéltető bizottság előtti eljárást és az eljárásért fizetendő díjakat. A békéltető bizottságok föntartása ugyanis költségbe fog kerülni, a mely sok helyütt igen tetemes lesz. Ezt a költséget pedig vagy a feleknek, vagy a testületeknek kell viselniök. Nevezetesen megfontolandó dolog, hogy nem kell-e a békéltető bizottság tagjainak, specialiter a segédeknek, különösen nagy városokban, a hol sok lesz az elintézendő ügy, kárpótlást adni, mert e nélkül aligha lehet biztosítani, legalább tartósan nem, a békéltető bizottság tagjainak közreműködését. Az idézett lipcei választott birósági alapszabály szerint minden ülnök (választott birósági tag) 4 márka kárpótlásban részesül, ha az ülés egy egész munkanapig tartott és 2 márkában, ha fél napig tart. A kárpótlást visszautasítani senkinek sem szabad. A választott biróság föntartásának költségeit, a mennyiben azok nem fődöztetnek a befolyó díjakból, a város viseli.

Az ipartestületek hatósági hatáskörét így egyenként elemezve, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy az ipartestület — az iparbirósági teendőt kivéve, — nem bir egyetlen oly joggal sem, a melynek gyakorlásából az iparos közvetlen hasznót huzhatna. Ezen teendők helyes ellátása kétségtelenül üdvös hatással lehet az ipar fejlődésére, de az eredmény nem nyilvánul az egyes iparosra nézve, hogy ugy mondjuk kézzelfoghatólag. Ezen ok miatt mi attól tar-

tunk, hogy ha kezdetben nagy buzgalommal fogják is megalakítani az ipartestületeket, az később lankadni fog és az ipartestületek működése ismét meddővé válik. Ezért mindenkinek, aki az öntudatos szervezetet a fejlődés jelének és előmozdítójának tartja, arra kell törekednie, hogy az ipartestületek hatósági hatáskörükön kívül, a társulati működés terén fejtsenek ki nagyobb tevékenységet.

Mi az ipartestestületek rendeltetését nem is annyira a hatósági feladatokban, mint inkább a társulatiakban látjuk, és a hatósági hatáskörnek egyelőre csak azon előnyét ismerjük, hogy e feladatok teljesítése össze fogja hozni, össze fogja szoktatni a széthúzó iparososztályt. E társulati feladatok röviden két szóba foglalhatók össze: önképzés és önszegélyezés.

Ha végig nézünk hazai iparunkon, különösen pedig a vidéken, akkor szomorúan kell bevallanunk, hogy az önálló iparosok legnagyobb része nem tart lépést a korrall, az ipar fejlődésével, és mintán lépést nem tart, elmarad; az elmaradásnak pedig az a következménye, hogy nem képes megállni a versenyben. A mi az iparososztály műszaki kiképzését illeti, a viszonyok ma alig állanak jobban, mint a czéh idején, ez alatt általában a régi időt értve. Ez könnyen ki fog tűnni, ha egy pillantást vetünk az iparosképzés hajdani és mai módjára.

Rége az inas kitöltvén inasidejét, a mi rendszerint valamivel hosszabb volt, mint a mai, pár évet töltött vagy előbbi mesterénél, vagy más helybeli mesternél mint legény s azután vándorutjára kelt. Két évi vándorlás volt a minimum, de szabály szerint jóval hosszabb időre is terjedt a vándorlás, a mely alatt a legény Bécsig legtöbbszörre eljutott. Különböző városokban és különböző műhelyekben dolgozván, megismerkedett szakmája technikájával, úgy a mint az a fejlettebb iparú országokban gyakoroltatott, és azután hazatért s ha le tudta küzdeni azon nehézségeket, a melyekkel a letelepedés járt, mesterré vált. Így a jóra való, képzett iparos körülből azon a színvonalon állott, a melyen az ország legfejlettebb városainak mesterei és ezt a színvonalat meg is tartotta, mert a technika haladása nem volt oly gyors, mint ma és az izlés sem volt oly gyakori változásnak kitéve.

Ma, valljuk be, egészen másként áll a dolog. Ha a tanonc kitölti tanonczidejét, legtöbbszörre műhelyt változtat, a mi magában véve semmiképen sem kárhozzátandó; a tökéletesedésre irányuló

igyekezetet méltányolhatjuk. A tanonc leg többnyire igen hiányos képzettséggel kerül be az iparba; nagyobb részük alig tud olvasni, írni, számolni. A tanonczkodás három-négy éve alatt az ipariskolában ebben a tekintetben viszik ugyan valamire, de így szerzett szellemi tőkájukat sem mondhatjuk valami nagynak. A tanonc fölszabadulásával következnek a legveszedelmesebb évek. A tizenhat-tizenhét éves fiatal legény, ki előbb minden tekintetben mestere rendelkezése alatt állott, viszonylagos önállóságot nyer és mint az önállóságuk kezdetén nemcsak egyesekkel, hanem egész népekkel is történni szokott, rendszerint nem tud élni szabadságával. A czéh idején ez másként volt, azóta azonban az életviszonyok gyökeresen megváltoztak. A czéh idején nemcsak az inas, hanem a legény is a mester háznépéhez, családjához tartozott; asztalánál vele egy tálból étkezett, házában lakott. Ma ez nemcsak a fővárosban, de a vidéki városok nagyobb részében is másként van már. Az iparost és a segédet csak a munkaviszony fűzi össze, a mi a fiatal segédnek úgy kiképeztetésére, mint morális életére hátrányos. Ilyen körülmények között öröndetes, hogy a gyakorlati szükségnek megfelelőleg keletkeztek legényegyletek, iparos ifjusági önképző és segélyegyletek, a melyek a hozzájuk tartozó segédeket igen sok esetben megóvják az elbukástól és módot nyújtanak arra, hogy tanonczkodásuk alatt szerzett ismereteiket gyarapítsák. Ezen kötelekekhez azonban csak a segédek kisebb része tartozik s nem vélünk csalódní, ha azt mondjuk, hogy a tanonczkodásukat bevégezett, fiatal segédeknek csak legkisebb része áll ilyen egyletekkel kapcsolatban.

Mindenki tudja, hogy az iparos nem tanonc korában sajátítja el ismereteinek és ügyességének java részét; ennek megszerzése a tanonczkodáson túl a segédködésre esik; ekkor kezd önállóan dolgozni és ez a forrása minden iparos derekasságának. Ezt a nagyon fontos kort a társadalom és az állam nem részesítette még oly figyelemben, a milyen fontosságánál fogva még a tanonczviszonnyal szemben is megilleti; erről azonban alább szólnuk. Az ismeretszerzésnek ezen fontos korszakát megszakítja a védkötelezettség teljesítése; épen azon időben, a mely a jövendő iparos kiképeztetésére a legfontosabb, elvonatik az pályájától, hogy három évet töltsön szakmájától egészen távol eső foglalkozásban. Ez a három év, bár a legtöbb emberre nézve előnyös a jellem és testi erő kifejlődése következtében, nagyon meglátszik iparososztályunk technikai képzettsé-

gén. A hadkötelezettség teljesítése után ugyiszólván újra kell kezdenie pályáját és csak a legszorgalmasabbaknak és legügyesebbeknek sikerül ezen három év mulasztásait részben kiegyenliteni. Az a három év, a melyet tapasztalatszerzésre fordíthatott volna, elveszett.

Talán nem nagyon kockáztatott, ha azt állítjuk, hogy iparosaink jelentékeny része ma hiányosabb technikai képzettséggel önállósul, mint régebben, különösen a vidéken. A letelepedés után az élet gondjai, a család fõntartásának terhe annyira igénybe veszi, hogy nem marad ideje az önképzésre. Ha mint segéd igyekezett is megszerezni az elsajátítható ismereteket, mint önálló iparos elmarad szakmája haladásától. Ezen tényezõ jelentõségét iparunk helyzetére nem szabad kicsinyelnünk; ennek tulajdonítható, legalább jelentékeny részben, hogy bizonyos iparágakban fõvárosunk ipara nem képes versenyezni a bécsi iparral és viszont a vidéki iparos a fõvárosival. Vegyük például egyik legelterjedtebb ipart: a szabóipart. Az ipar egyik ágában sem játszik akkora szerepet a divat és az izlés, mint ebben és épen ebben constatálható leginkább, hogy a fõvárosi ipart nyújtja a bécsi és a vidékit a fõvárosi. Az idegen iránti elõszereteten kívül, a minek ezen jelenségben kétségkívül tetemes része van, a helyi iparban rejlõ okokra is kell ezen kedvezõtlen helyzetet visszavezetnünk. A bécsi iparos elegansabban, finomabban állítja elõ a megrendelt árút, a melyért többet is fizetnek, mint a fõvárosi, és a budapesti ismét finomabban, mint a vidéki. Nem tagadható, hogy minél nagyobb valamely város és abban az ipar forgalma, annál inkább képes magát az iparos specialitásokra vetni és azon iparos, a ki kénytelen mindent, illetõleg mindenfélét elõállítani, már ezen ok miatt is versenyképtelen. De ettõl egészen eltekintve, tény, hogy a bécsi szabóipar fölénje a budapesti fölött és budapesti a vidéki fölött, részben azon is alapszik, hogy ezek nem képesek úgy megfelelni a divat igényeinek, mint azok. A divatképek már meglehetõsen el vannak ugyan terjedve, de a vidéki iparos azoknak vagy nem tudja hasznát venni, vagy pedig késõbben kapja, mint a divat már tényleg megjelenik. A vidéki iparos rosszabb anyagból esetlenebb árút készít, igaz, hogy olcsóbban, mint a fõvárosi, de a fogyasztók bizonyos jelentékeny rétege amarra fekteti a súlyt.

Még nagyobb mértékben kitûnik a hátramaradottság befo-

lyása az ipar és az iparososztály helyzetére, ha egy másik iparágat veszünk, például az asztalos-ipart. Vidéki asztalosaink jelentékeny része csak nagyon tökéletlenül rajzol, úgy hogy a kissé complicáltabb vázlatokat nem képesek elkészíteni. Ezen a nagy hiányon még részben segíthetnének, ha kielégítő mintagyűjteményekkel rendelkeznének, de tudjuk, hogy sokan épen nem bírnak ilyen gyűjteményekkel, a legtöbbször pedig ez a gyűjtemény bécsi és budapesti bútorkereskedők képes árjegyzékeiből áll. Ilyen körülmények között nem szabad csodálkoznunk, ha a fogyasztók oda fordulnak megrendeléseikkal, a hol igényeiket kielégíthetik. Iparosaink legnagyobb része nem vesz tudomást a bútorstylnak gyakori módosulásairól, a faipar terén történő találmányokról, a fakikészítés új módjairól, úgy hogy már ezen körülménynél fogva sem lehet versenyképes szemben azon iparossal, a ki üzletében nemcsak ezeket, hanem az ujonnan feltalált tökéletesebb munkagépeket is hasznosítja.

Az önképzés az a föladat, a melyet az ipartestületeknek első sorban kell teljesíteniök, mert ennek kisebb vagy nagyobb mérvétől függ első vonalban minden egyes iparos és a hazai ipar versenyképessége. A hazai iparosság elemeire bontva sokkal gyöngébb, mintsem hogy ezen kötelességnek az egyes iparos meg tudna felelhetni; ezért kell az egyes ereje helyébe az összesség egyesített erejének és törekvésének lépnie, mert csak úgy szerezhetik meg azon szellemi és anyagi eszközöket, a melyek a cél elérésére nélkülözhetlenek. Az ipartestületeknek csak annyiban van jövőjük, a mennyiben képesek lesznek megoldani a nem hatósági jellegű föladatokat; csak ez adhat nekik benső erőt, a mely biztosítja fönnállásukat. Ezért mindenkinek, ki a testületek fönnállásának szükségét hirdeti, arra kell törekednie, hogy e testületek valóban működjenek, mert ha tényleg működnek, akkor megmutatják, hogy szükségesek. Ennélkül hiábavaló minden más bizonyíték; nem lehet meggyőző ereje.

Az önképzés az önálló iparosokra nézve véleményünk szerint ép oly szükséges, mint a tanítás a tanoncokra; eredményeiben azonban sokkal közvetlenebbül nyilvánul. Az önképzés formái anynyifélék, a hány tere van az ipari képzésnek; az ipartestületek fölkarolhatják valamennyit, de néhányat föl kell karolniok. Első föladatként jelentkezik a különleges szakismeretek terjesztése írásban és szóval. Ipari szakirodalmunk valóban szomorú képet nyújt; alig

van néhány iparág, a mely külön szaklappal rendelkeznék, a mely az iparosokat az illető iparágban előforduló találmányokról, technikai javításokról, új bevásárlási forrásokról stb. tájékoztatná. Ilyenek hiányában iparosaink java része a külföldi lapokhoz fordul, a legnagyobb rész azonban nélkülözni kénytelen minden tájékoztatót, s már ezen körülménynél fogva is hátrányban van azokkal szemben, a kik képesek maguknak a haladás ezen eszközeit megszerezni. Az összes ipartestületek együttes törekvésének tehát oda kell irányulnia, hogy megteremtse a hazai ipari szakirodalmat. A megteremtés azonban nem elégséges; ha az sikerül is, csak akkor lesz üdvös eredménye, ha az ipari szaklapok valóban elterjednek és széles körökben olvastatnak. A maguk erejére utalva, az ipartestületek aligha lesznek képesek a hazai ipari szakirodalmat megalkotni; kétségtelennek látszik azonban, hogy a kormány támogatni fogja ezen törekvést. Az állami költségvetésben minden évben szerepel bizonyos összeg a mezőgazdasági szaklapok támogatására, nem alaptalan tehát azon föltevés, hogy a kormány ezen célra is hajlandó lesz bizonyos, a feladattal arányban álló összeget megszavazni, annál is inkább, mivel a hazai iparosság, a melynek a szaklapok szánvák, viszonylag sokkal kedvezőtlenebb helyzetben van, mint a gazdaközönség.

A földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterium különben már előljárt a jó példával, a midőn megindítja a „Találmányok Leírását“, a melyet mellékletként díjtalanul ad az országos iparegyesület hivatalos közlönyének. Ezen intézkedés szükséges volt, de azért jelenlegi alakjában aligha éri el célját, a midőn mint a „Közgazdasági Értesítő“ és a „Magyar Ipar“ melléklete lát napvilágot. A találmányok leírását szakok szerint kell osztályozni, mint a német szabadalmi hivatal teszi, és szakaszonként árúba bocsájtani, illetőleg a megindítandó szaklapokhoz mellékelni. Költségtöbbletet ez nem okozna, mert akkor meg lehetne szüntetni a „Közgazdasági Értesítő“ és a „Magyar Ipar“ mellékleteit, a mely formában a Találmányok Leírása úgy is csak részben jut az érdeklődő közönség kezébe.

A szaklapok csak egyik eszközét és formáját képezik az önképzésnek; és ezen forma viszonyaink között csak azért bir nagyobb jelentőséggel mint másutt, mivel az iparnak viszonylag sok székhelye van ugyan, de mindegyik kicsiny s így a többi eszközök alkalmazásában körülményeink által korlátolva vagyunk. Az ön-

képzés többi eszközei közül itt csak a tanfolyamokat említjük meg. A ki figyelemmel kísérte a műszaki iparmúzeum rövid idejű működését, annak be kell látnia és el kell ismernie, hogy az máris jelentékeny befolyással volt iparunkra. Sajnálattal kell azonban constátálnunk, hogy a főváros első szakfériai által tartott előadások éppen az önálló iparosok részéről nem részesültek azon figyelemben, a melyet saját érdekükben tanusitanok kellett volna. A míg a segédek részvétele a lehető legelénkebb volt, addig az önálló iparosok gyakran föltűnő részvétlenséget tanusítottak. Minden ilyen intézménynek eleinte közönyt kell küzdenie, de viszont helyes vezetés mellett minden életre való, valóban szükségét pótló intézmény kivívja magának a sikert és az elismerést. A műszaki iparmúzeum jelenleg még csak két iparág-csoportra, a fa- és fémiparra terjed ki, a mint azonban a berendezés nehézségei legyőzettek, ki kell azt a többi iparokra is terjeszteni és az iparművészeti múzeummal kapcsolatba hozni, a mely intézet az újabb időben szintén tagadhatlanabbul gyakorlati irányt követ. Az így egyetemessé való műszaki iparmúzeumnak a tanítási célon túl általános kísérleti teleppé kell válnia, a melyen, mint csatornán keresztül utat találhat az iparosok körébe minden műszaki haladás.

E mellett a műszaki iparmúzeumnak figyelmet kell fordítania arra, hogy szakfériákat képezzen ki, kik élére állhatnak az idő folyamán az ország nagyobb ipari központjain fölállítandó kisebb méretű iparmúzeumoknak. Az iparmúzeumból kikerülő, előbb a gyakorlati életben működött szakfériák szerepelhetnek *ipari vándortanítóknak*. A vándortanítói intézmény a mezőgazdaság terén kitűnően bevált és előttünk nem lehet kétség, hogy ugyanezen intézményt megfelelő alakban az ipar terére is át lehet ültetnünk. Hasonló intézmény, az iparfelügyelői, kiváló sikerrel működik a házi ipar terén és némi jóakarattal le lehet győzni azon nehézségeket, a melyek egy ilyen intézmény meghonosításának a kézműipar terén útját állják. A mi az iparmúzeum mint állandósított képző-intézmény, az lenne az ipari vándortanító, állandó székhely nélkül. Mi ezen intézmény megalkotásától a legszebb eredményt várjuk és nem kételkedünk, hogy az iparosok is a legnagyobb örömmel fogadnák azt.

Az ipari önképzés terén ezek szerint a társadalom és az állam feladatai kapcsolatosan jelentkeznek egymással, de azért a legnagyobb hibának tartanók, ha az iparosok ezen a téren is mindent az

államtól várának. A kezdeményezésnek az iparosok köréből kell kiindulnia kik bizhatnak abban, hogy az állam támogatni fog minden hasznos kezdeményezést, a melynek keresztülvitelére az egyesek, az ipartestületek ereje elégtelen. A szaktanfolyamok számára minden iparágban van tér és szükség, még azokban is, a melyekről azt legkevésbé hinnők. Így emlékszünk reá, hogy az 1879. év telén a lipcei cipész-ipartársulat fölszólítására Dr. Braune, világhírű egyetemi tanár előadásokat tartott a láb anatómiai és morphologiai alkatáról. Ezen előadásokat 200-nál több önálló cipész hallgatta végig, bizonyára nem csekély hasznára önmaguknak és a cipőt viselő emberiségnek.

Ha kelleténél talán hosszabban időztünk az ipartestületek önképző föladatánál, azt azon meggyőződéstől áthatva tettük, hogy ez azon tér, a melyen az ipartestületekre a legszebb hivatás vár. Ha ezen tevékenységüknek eredményei nem is nyilvánulhatnak rögtön, nem lehet kétség, hogy az öntudatos, célra törő és kitartó munkásságnak áldásos gyümölcsöt kell hoznia.

Még az önképzésnél is közvetlenebb hatással lehet az iparoság gazdasági és társadalmi állására az önsegély elvének megvalósítása. Nem lehet itt föladatunk magáról az önsegély elvéről beszélnünk, az annyira kimerítően volt már tárgyalva, hogy ujat nehezen mondhatnánk. De viszont nem lehet elég sokszor alkalmunk ezen elv megvalósításának szükségéről és módjáról értekezni, mert ezen elv oly annyira helyes, oly annyira eredményes, hogy terjesztésére minden alkalmat föl kell használnunk.

A mire az egyes gazdasági ereje elégtelen, ott mindenütt helye van az egyesülésnek, a midőn többnek közös célja ugyanaz. A hazai kisiparnak a hazai és külföldi nagyiparral szemben elkerülhetlenül szüksége van az egyesülésre, mert az egyes a maga erejére támaszkodva nem szerezheti meg magának azon gazdasági tényezőket, a melyeknek a nagyban dolgozó kézműipar, a gyárilag szervezett kézműipar fölényét köszöni. Az ipartestületekben együtt lesz valamennyi kézműiparos; a kézműiparosok ezen közös organumának kötelessége tehát oly közegül szerepelni, a mely fölkelti és éleszti az egyesüléshez nem szokott és annak eszméje iránt nem fogékony iparosokban az egyesülés szükségét. Az ipartörvény 126. §-ának e) pontja ki is jelöli az ipartestületek ezen hatáskörét, a

midőn meghatározza, hogy az iparosok anyagi érdekei szövetkezetek alakítása által előmozdítandók.

A kisipar a nagyiparral szemben főleg a tőkehiány és a rendelkezésére álló tőke drágasága következtében van hátrányban. Ennek következményei több irányban nyilvánulnak : 1. A kisiparos a nyersanyagot drágábban kénytelen vásárolni, és a mellett, hogy drágábban vásárol, rendszerint rosszabb minőségű árut kap. 2. A kisiparos drágábban kénytelen eladni, mert drágább anyagot dolgoz föl és a csekélyebb forgalom következtében minden egyes árúra viszonylag nagyobb üzleti költség jut. Mind a két hátrány minden iparos által naponként érezhető, de ennek daczára csak nagyon kevés történt hazánkban arra nézve, hogy a kisiparosok az egyesülés által oltalmazták magukat ezen hátrányok elől, az egyesülés által elhárítsák ezen hátrányokat. A nagyipar elleni panaszok, az iparosság szervezése iránti követelések elvonták iparosaink figyelmét ezen feladattól, a melynek nem szerfölött nehéz megoldása az iparosokat közvetlen anyagi eredménnyel biztatja.

A jogalap, a melyre iparosaink szövetkezeti működésüket fektethették volna, már régen meg van alkotva a kereskedelmi törvénynek a szövetkezetekről szóló szakaszaiban, úgy hogy a szövetkezeteknek nem kellett volna a törvényhozás elismeréseért küzdeniök, mint Németországban. Hazánkban a szövetkezeteknek csak egy alakja terjedt el, a legnagyobbbrészt segélyegylet név alatt keletkezett hitelszövetkezet. Ezen jelenséget nem szabad pusztán a véletlennek tulajdonítanunk; ha alaposabban vizsgáljuk a viszonyokat, mélyebben fekvő okokat is fogunk találni. A segélyegyletek és a takarékpénztárak nagy száma mutatja, hogy a takarítási hajlam népünkben ki van fejlődve és ezen intézetek számadásai azt is bizonyítják, hogy ezen hajlam rövid idő alatt szép eredményeket tüntethet föl. A takarítási hajlam azonban nélkülözi a szakavatott irányítást, és azért azon intézeti formák felé hajol, a melyeknek kezelése a legegyszerűbb, legkönnyebben áttekinthető, és így a pénzkezeléshez nem értő nagy takarító közönségre nézve a leginkább bizalomra gerjesztő. Ezért keletkeztek nálunk nagy számmal takarékpénztárak és a szövetkezetek közül segélyegyletek, a melyeknek berendezése, az intézeti tőke gyűjtésének módját kivéve, mindenben egyezik a takarékpénztárakéval.

Arra van tehát első sorban szükség, hogy az érdekelt iparo-

sok valójában fölfogják a szövetkezeti elv jelentőségét és megismerkedjenek ezen elv érvényesítésének oly formáival, a melyekben az sokkal nagyobb előnyökkel járhat ugy az egyes iparosra és a közgazdaságra, mint az eddig cultivált hitelszövetkezet. Ha hazánkban is támadna ezen ügynek egy olyan buzgó apostola, mint Németországban volt Schultze-Delitzsch, akkor az a férfi elévülhetlen érdemeket szerezne közgazdaságunk iránt. Az ipartestületek vezetőinek azonban kötelességük lesz felkarolni ezen ügyet és arra bírni az érdekelt iparosokat, hogy hasznosítsák a szövetkezeti elvet ezen irányban is, és ezen az uton igyekezzenek maguknak megszerezni azon termelési tényezőket, a melyek növelik versenyképességüket szemben a nagyban dolgozó iparral. A hitelszövetkezeteken kívül első sorban nyersanyag-beszerző szövetkezeteket kell alakítani. Az ilyen szövetkezetek alakításához kezdetben alig kell más, mint a kinttartó akarat egy-két közbizalomban álló férfiuban; a szövetkezet előnyei oly gyorsan és oly nagy mértékben mutatkoznak, hogy az elv azután maga hódít magának híveket. A nyersanyag-beszerző szövetkezeteken kívül a közös raktár létesítését fölkaroló szövetkezetek biztatnak, különösen a nagyobb városokban, szép eredménnyel. A gépek közös beszerzése sem lehetlen a szövetkezeti uton, a mint a külföld példája mutatja.

A kormány bizonyára támogatni fog minden ilyen irányu kezdeményezést, de azt magát aligha veheti kezébe. A legtöbb, a mit ezen a téren eleve tehet, az, hogy minta-alapszabályokat dolgoztat ki a szövetkezetek számára és anyagilag is segíyezi azon agitatót, a melynek a szövetkezetek létesítése érdekében meg kell indulnia. Az országos gazdasági egylet kebelében fönnállott szövetkezeti szakosztály különleges céljaihoz éveken át hozzájárult a kormány és így valószínűleg nem tagadná meg ezen a téren sem a szükséges segílyt.

Az összes kézműiparosokat egyesítő ipartestületek céltudatos vezetés mellett a legjótékonyabb hatással lehetnek az ipari életre. Az itt elősorolt ügyeken kívül fölkarolhatják még az iparos-osztálynak át sem tekinthető összes érdekeit, a melyek közül itt csak még egyet kívánunk megemlíteni. A hazai iparosoknak egyik legnagyobb baja azon országszerte elharapódzott rossz szokás, hogy a fogyasztóknak hosszú időre is hiteleznek. Ezen fogyasztási hitelnek nincs semmi gazdasági jogosultsága és általában károsnak nevez-

hető. Az egyes, önmagára hagyott iparos ezzel szemben csak nagyon keveset tehet, de az iparosok összessége a kellő erélyvel, de egyszersmind a kellő tapintattal és elővigyázattal föllépve, nagyon szép eredményeket vivhat ki. Ezen jelentéktelennek látszó de egész bátran közgazdasági visszaállásnak nevezhető baj fokonyként való megszüntetése többet segíthetne iparosainkon, mint sok törvényhozási intézkedés. Az ipartestületek általában sokat tehetnek a helyes és tisztességes szokások terjesztésére az iparüzés körében, a melyeknek jelentőségét csak az kicsinyelheti, a ki az erkölcsi tényezőknek a gazdasági életben nem tulajdonít semmi fontosságot.

Az ipartestületek itt röviden vázolt föladatainak elérése azonban kettőt föltétlenül igényel. Először azt, hogy az ipartestületek vezetésére a legképzettebb és legkiválóbb iparosok hívassanak meg, a kik minden tekintetben a színe-javát képezik az iparososztálynak, mert a törvényhozás és magának az iparososztálynak céljai csak ezek által valósulhatnak meg. Másodszor azonban igényli azt, hogy az iparosok a közös célok érdekében nagyobb áldozatok viselésére legyenek hajlandók, mint eddig az ipartársulatoknál. Az ipartestületek ezen céljai nem érhetők el, ha a szellemi erőn kívül nem áll azok rendelkezésére megfelelő anyagi erő is. Ezért az ipartestületeknél szó sem lehet arról, hogy a testületi tagok úgy mint eddig, 20—30 krajczár évi tagsági díjat fizessenek. Ha az iparosok nem akarnak a jövőben sem nagyobb áldozatokat hozni, akkor, megmondjuk előre, az ipartestületek működése meddő lesz és önmaguk fogják azon bizonyítékot szolgáltatni, hogy nem érettek a testületi működésre. A testületek helyes működése megköveteli, hogy minden nagyobb testületnél legyen legalább egy ember, ki egész erejét és összes tehetségét a testületnek szenteli ép úgy, a mint nem boldogulhatnak a gazdasági egyletek szakavatott, ügybuzgó és hivatásuknak élő titkárok nélkül. Ha az iparosok ilyen áldozatra nem szánhatják el magukat, akkor az ipartestületek hiába alakulnak meg; a beálló és mindig növekedő részvétlenség el fogja azokat temetni.

Az ipartestületek tekintetében a kormány szerepe a jóakaratu támogatásra szorítkozhat csupán. A kormány kétségtelenül tőle telhetőleg meg fogja könnyíteni az ipartestületek alakítását, erről biztosít a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszternek, gróf Széchenyi Pálnak és az államtitkárnak, dr. Matlekovich Sándornak több ízben tett nyilatkozata. A testületi minta-alapszabályok kidolgoz-

tatását Németországban is, Ausztriában is a kormány eszközölte ; ezen föladatot a magyar kormány is teljesíteni fogja, bizonyára az érdekelt iparosok képviselőinek meghallgatásával. A kormány kezdetben talán anyagilag is fogja támogatni a jól működő, de önerejükből még fönnállani nem képes ipartestületeket ; ezen támogatás azonban csak közézelokra adható meg és a kormány eddigi iparpolitikája kezességet nyújt arra nézve, hogy e támogatás a szükség esetében nem is fog megtagadtatni. A kormány eddig is támogatta azon ipartársulatokat, a melyeknek működése arra méltó volt ; a jövőben fokozott igények elől sem fog szűkkeblüleg elzárkózhatni.

Az ipartestületekről szóló fejezetnél is sokkal fontosabbak az új ipartörvény azon szakaszai, a melyekben a tanonciskolákról intézkedik ; a közvélemény és a törvényhozás egyenesen ezekre fektette a legnagyobb súlyt. A tanonczképzés tagadhatlanul egyik sarkpontja az egész iparkérdésnek ; ennek helyes megoldásától függ jelentékeny részben a jövő iparos-nemzedék úgy társadalmi, mint közgazdasági állása. A tanonciskolákról szóló fejezet megalkotásának azon meggyőződés volt az alapja, hogy a nagyiparral szemben csakis műszakilag és általánosan képzett, intelligens kézmű-iparos-osztály állhatja meg a helyét. A felnövekedő iparosok ezen kiképzését a tanonciskolák vannak hivatva megadni. A várakozás, a melylyel a tanonciskolákra tekintünk, igen nagy ; vizsgáljuk meg, vajjon a törvény által nyújtott eszközök arányban állanak-e azzal?

Az iparos az 1872-ik évi ipartörvény 42. §-a értelmében is kötelezve volt tanonczát az ipariskolába való járásra szorítani. Az iparos és tanoncz kötelezettsége az eddigi törvény szerint sem szenvedhetett tehát kétséget, de nem volt gondoskodva az ipariskolák föllállításáról s így ezen iskolák szervezése mindenütt a legnagyobb nehézségekbe ütközött, mert az ipariskola föntartása terheinek nem igen akadt gazdája. Ezen helyzettel szemben az új törvény rendkívül nagy haladást jelez, a midőn megállapítja a községek tanoncziskola-föntartási kötelezettségét. Ezzel azonban csak egy elv van törvénybe iktatva, a melynek megvalósítása a községek pénzügyi helyzete következtében csak hosszú idő multán várható. A végrehajtó hatalomnak kötelessége lesz a törvény ezen intézkedését az életbe átültetni, a minnek kivitele fölött nem lehet kételkednünk, hiszen tudjuk, hogy a kormány mily nagy mérvű gondoskodást tanusított az utóbbi időben az iparoktatás körül.

A másik lényeges haladás, a melyet a tanonciskolákról szóló szakaszokban találunk az, hogy a tanoncok, illetőleg az iparosok kötelezettségének minimális mérve is törvénybe iktatott. A ki tudja, hogy sok helyen minő nehézségekkel járt az iparosokkal szemben kivívni azt, hogy azok tanoncaikat az iskolába küldjék; a ki ismeri azon ellenállást, a melyet az iparosok a munkanapokon való tanítás ellen kifejtettek: az méltányolni fogja a törvény azon intézkedését, hogy a tanításra hetenként két munkanapon át legalább négy óra, és vasárnaponként három óra fordítandó. Az iskola-kötelezettség minimális mérve ezek szerint heti hét órában van megállapítva, a mi a mostani viszonyokhoz képest lényeges vívmány.

Csalódnék azonban az, aki a tanonciskolák szervezésétől iparunk fejlődésére nézve ezek után is valami nagy eredményt várna. Ha tekintetbe vesszük a képzés azon fokát, a melylyel a tanoncok az iparba belépnek, akkor lehetetlen be nem látnunk, hogy ezen tanonciskolák lényegükben alig lesznek mások, mint némileg kibővített tantervű ismétlőiskolák, a mint azt az ipariskoláknak jelenleg érvényes tanterve is mutatja. A közönséges ismétlő-iskoláktól a tanonciskolák alig különböznek másban, mint a rajztanításban. A tanonc-iskoláknak országszerte való szervezése tehát csak azt fogja előidézni, hogy az iparostanoncok megtanulnak írni, olvasni, számolni, egy kissé rajzolni, meg fogják ismerni a könyvvitel és nemzetgazdaságtan elemeit, az ügyiratok írását. Ez nagy haladás lesz ugyan a jelenlegi helyzethez képest, de ettől magától az iparra nézve nagy eredményt nem lehet várnunk.

Elismerjük, hogy az ország nagy részében, ott a hol a tanoncok a nép legsóbb osztályából ujonczoztatnak, nem lehet más az ipariskolák feladata, de ennek dacára magasabb célokat is kell az oktatás számára kitűznünk. A nagyobb városokban, a hol minden iparcsoport a tanoncok nagyobb számával rendelkezik, a tanonciskola harmadik évfolyamát valóban ipariskolává lehet és kell tenni, a melyben az illető iparszakmát érdeklő technikai ismereteket kell tanítani. Itt nincs terünk ezt bővebben kifejteni, de rá kell mutatnunk arra, hogy az ipariskolák ezen irányban való szervezésére példát adott Kolozsvár városa, mely a nyomdász-tanoncok számára külön tanfolyamot rendezett be.

Akár minő módon lesznek is azonban a tanonc-iskolák szervezve, nem lehet kétség, hogy még ezekkel sem lesz a tanonckép-

zés azon fokra helyezve, a hol annak állania kell, különösen a jelen viszonyok között, a midőn a műhelyi kiképzés — és ez marad mindig a legfontosabb — hiányossága miatt általában panaszkodnak. A tanműhelyek föllállítása érdekében az államnak ezentul sokkal nagyobb áldozatokat kell hoznia, mint eddig, mert minden hiánya mellett is ez a legjobb pótléka a műhelyi kiképzésnek. A tanműhelyek ellen sok érvet lehet fölhozni, de azok legfőleg azt bizonyítják, hogy az adott esetben a tanműhely rosszul volt szervezve, de ez nem zárja ki azt, hogy tanműhely jól szerveztessék, a mint a példák bizonyítják. Az egyes kiválóbb iparosoknak tanoncz-tartás céljából való segélyezését, kikötve bizonyos tanczélt, az eddiginél szintén nagyobb mértékben kell megkezdeni, illetőleg folytatni. Nem tagadhatni, hogy az ilyen iparosok kiszemelése nehézségekkel és kellemetlenségekkel járhat a kormányra nézve, de ettől nem szabad visszariadnia, mert így biztosíthatja, bár áldozatokkal, a jó műhelyi kiképzést, mely a nagy városokban mindinkább elenyészik, mivel a tanoncztartás kezd megszűnni nyereséges lenni az iparosra nézve. Ennek a hatását már érzi is iparuink, úgy hogy több iparágban hiányzanak a jó segéd munkások, mivel a nagyvárosi iparosok, különösen az elsőrangúak nem foglalkoznak többé tanonczok kiképzésével, a vidékről fölkerült segédek pedig nem felelnek meg a fővárosi ipar követelményeinek.

Hazánk a külföldhöz képest rendkívül előnyös helyzetben van abban a tekintetben, hogy nálunk a kézműiparososztály legszelebb rétege még teljesen bír önállása föltételeivel. Ezért végzetes tévedés volna, ha a magyar iparpolitika megfeleldéznék arról, hogy a hazai ipart ezen jellegében fenn kell tartani, mindazon tényezők alkalmazásával, a melyek az állami hatalomnak rendelkezésére állanak. A tömegtermelési nagy iparágak meghonosítása, a minek érdekében az utobbi időben oly sok történt, nem zárja ki azt, hogy az állam ugyanolyan mérvű gondoskodást tanusítson a kisipar iránt is. Az eszközöket jól megválogató, céltudatos iparpolitika rendkívül sokat tehet ezen irányban, a mely Magyarországra kétszeresen kívánatos. A nagyipar megteremtése ugyis maga után fogja vonni a munkásosztály keletkezését az azzal járó gazdasági és socialis bajokkal; annál inkább kötelessége az államnak megakadályozni, a mennyiben azt ilyen rendszabályokkal teheti, a kézműiparososztály lesüljedését a bér munkások sorába. Magyarország közeposztálya

nemcsak fogyna ez által, mint más országokban, hanem legnagyobb részében egyenesen megsemmisülne.

Az állami hatalom és a kézműiparososztály között helyreállott békét arra kell fölhasználni, hogy egymást kölcsönösen támogatva, mindkét tényező fokozott mértékben megtegye kötelességét. Az iparos-osztály elhagyva a recriminációk terét, a min megmaradni többé semmi oka, egész erejét belső erőinek fejlesztésére fordíthatja, a miben kétségtelenül a legerélyesebb támogatásra számíthat az állami hatalom részéről.

A fentebbiekben megkísértettünk kijelölni néhány feladatot, a melyet az ipartörvény életbeléptetése alkalmával meg kell oldani. Telyességre nem tartunk számot, mert akkor értekezésünknek rendkívül hosszúra kellene nyulnia, de ha a hiányosságot el akarjuk kerülni, akkor szólnunk kell még az új ipartörvénynek a munkásokra vonatkozó szakaszairól is.

A munkakönyv behozatala az az intézmény, a melyről meg fogják tudni a munkások, hogy új ipartörvény alkottatott, mert egyéb tekintetben a törvénynek reájuk vonatkozó intézkedései változatlanok maradtak. A munkakönyv intézményében mi nem találunk semmi olyat, a mi miatt azt elleneznünk kellett volna; az a rend egyik eleme az ipari életben, a mely magában véve nem alapít meg semminemű függetettségi viszonyt. S törvényünk biztosítékokat is nyújt az iránt, hogy a munkakönyv nem fog ilyenre fölhasználtatni, a mihez a kísértés oly közel fekszik, ugy az iparosok, mint a hatóságok részére. Ezen utóbbiakkal szemben különösen határozottan körül kell írni, hogy mi értendő a 107. §. első bekezdése alatt, mert abba mindent bele magyarázhatni.

A gyári munkásokra vonatkozó intézkedéseket a törvényhozás maga is ideiglenes jellegűeknek tekinté, a melyek egy alkotandó gyári törvényben fognak bővebben kifejtetni. Addig is, a mig ez megtörténik, a gyári felügyeletre vonatkozó hatályosított szabályok keresztülvitele által elérhetni azon czélt, a melyet ezen szakaszok törvénybe iktatása által a törvényhozás kitüzött. A gyárak vizsgálatával megbízott hatósági közegek, a melyek nem lehetnek tisztelhetbi tisztviselők, mint az ellenzék óhajtotta, közzé teendő jelentéseiből idővel össze lehet hordani azon anyagot, a melyből fölépíthetni a magyar gyári törvényt, mert épen ezen tér az, a melyen nem indulhatni pusztán a külföld törvényei nyomán.

DR. HELTAI FERENCZ.

MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK MEGOSZLÁSA. *)

I.

Magyarország politikailag törvényhatóságokra oszlik, melyek részint megyék, részint szab. királyi, illetőleg törvényh. joggal felruházott városok. A jelenlegi politikai felosztás szerint Magyarországon van 63 megye és 25 önálló törvényhatósági joggal bíró város. Fiume város, a kerületében levő 3 községgel, a magyar szent koronának egy külön testét képezi. Mig Horvát-Szlavonországot 8 polgári megye, 6 volt határőrvidéki kerület s az előbbinél 12, az utóbbinál 8 önálló város alkotja.

A megyék területnagyságra nagyon eltérnek egymástól s noha az ujabban keresztülvitt kikerekítések és egyesítések a történeti

---

*) Jelen tanulmány mutatványt képez egy nagyszabású statisztikai kézikönyvből, mely „*Magyarország statisztikája*“ czim alatt három kötetben az Athenaeum részvénytársulatnál közelebb fog megjelenni. A művet több elismert szakférfi közreműködésével dr. Lány Lajos, a statisztika tanára a budapesti egyetemen, állította össze. A két legutóbbi népszámlálás adatainak s más kutforrások felhasználása mellett a mű írói figyelemmel voltak a külföldi államok statisztikájára is, s így a mű nemcsak hazánk jelen állapotáról ad teljes tájékoztatást, de az összehasonlítás következtében valóságos „Standardwork“, melyet államférfi s nemzetgazda nem nélkülözhet. Graphikai térképek s táblázatok nagy számmal fordulnak elő benne. A mű első kötete tárgyalja az állandó s mozgó népesség különböző viszonyait; a második kötet a közgazdasági, a harmadik a kultur-statisztika fejezeteit foglalja magában, s végül függelék gyanánt az állami pénzügyről stb. lesz szó. A jelen — tárgyánál fogva is önálló — fejezetet dr. Jekelfalussy József, miniszteri titkár írta, kinek egyáltalán nagy része van e mű létesítésében; a fejezet az első kötet bevezető részei közé tartozik s itt némi kihagyásokkal változatlanul közöljük. Magáról a jelentékeny műről megjelenése után részletesen fogunk szólni. Szerk.

fejlődés visszás alakulatait részben kiegyenlítették, megszüntették, még jelenleg is roppant eltérést látunk, például, hogy csak a két végletet említsük, míg Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye 12,604.³⁹ □ kilométer tért nagyságával a szoros értelemben vett Magyarország területének 4.31%-át foglalja el, Esztergom megye 1,123.³⁰ □ kilométer nagyságával annak csak 0.40%-át képezi.

A községek számát összehasonlítva a területtel, azt látjuk, hogy míg Magyarországon csak minden 21.³⁰ □ kilométerre esik egy község, Horvát-Szlavonországban hasonló. sőt csekélyebb nép-sűrűség mellett minden 9.²⁵ □ kilométerre.

Ausztriában már 10.⁹³ □ kilométerre esik egy község, sőt minden 5.⁹⁵ □ kilométerre egy helység. Németországba pedig átlagosan 6.⁷⁵ □ kilométer jut egy-egy község határára.

Ausztriában, de kivált Németországban sokkal nagyobb lévén a nép sűrűsége, mint minálunk, a dolog természete szerint a községeknek is sokkal tömörebben kell egymás mellé sorakozniok s tudván azt, hogy a községi élet erőteljes kifejlésére a községek bizonyos fokú nagysága, népessége szükséges, országos átlagunk abnormis viszonyt nem mutat, sőt Horvát-Szlavonország törpe helységeivel szemben előnyösnek tűnik fel. Azonban ha Magyarországnak egyes részeit, vagy éppen megyéit vesszük külön-külön s látjuk a roppant eltéréseket, a lakhelyek eloszlását egészségesnek s közgazdasági viszonyainkra nézve kedvezőnek korántsem mondhatjuk.

A következő kimutatás meggyénként tünteti fel a lakhelyek azon arányát, melyben azok a területhez állanak és pedig oly országgrészek szerint csoportosítva, mint azt először jeles tudósunk, Keleti használja:

Folyó szám	Országgrész és megye	Egy községre esik átlagosan □ kilométer	Folyó szám	Országgrész és megye	Egy községre esik átlagosan □ kilométer
I. Magyarország.					
<i>a) Duna balpartja:</i>			<i>b) Duna jobbpartja:</i>		
1	Árva megye	20·98	1	Baranyamegye	14·37
2	Bars megye	12·78	2	Fejérmegye	40·35
3	Esztergom megye	21·19	3	Győrmegye	14·69
4	Hont megye	14·17	4	Komárom megye	31·32
5	Liptó megye	16·97	5	Moson megye	36·69
6	Nógrád megye	15·84	6	Somogy megye	21·20
7	Nyitra megye	12·67	7	Sopron megye	13·95
8	Pozsony megye	14·13	8	Tolna megye	30·11
9	Trencsén megye	11·35	9	Vas megye	7·95
10	Turóc megye	12·11	10	Veszprém megye	21·81
11	Zólyom megye	17·85	11	Zala megye	8·74
Összesen :		14·22	Összesen :		15·62

Folyó szám	Országgrész és megye	Egy községre esikátlagosan □ kilométer	Folyó szám	Országgrész és megye	Egy községre esikátlagosan □ kilométer
	<i>c) Duna-Tisza köze:</i>			<i>f) Tisza-Maros szöge:</i>	
1	Bács-Bodrogmegye . . .	86.56	1	Aradmegye	29.69
2	Hevesmegye	32.77	2	Csanádmegye	53.94
3	Jász-N.-K.-Szolnokm. .	109.67	3	Kr.-Szörénymegye . . .	27.31
4	Pest-P.-Solt-K.-Kunm. .	59.46	4	Temesmegye	32.29
5	Csongrádmegye	162.55	5	Torontálmegye	41.65
	Összesen:	68.96		Összesen:	32.71
	<i>d) Tisza jobbpartja:</i>			<i>g) Erdély:</i>	
1	Abaúj-Tornamégye . . .	12.38	1	Alsó-Fehérmegye	19.76
2	Beregmegye	13.54	2	Besztercze-Naszódm. . .	40.96
3	Borsodmegye	19.49	3	Brassómegye	74.88
4	Gömörmegye	15.21	4	Csikmegye	69.13
5	Sármegye	10.06	5	Fogarasmegye	20.84
6	Szepesmegye	29.79	6	Háromszékmegye	31.20
7	Ungmegye	14.47	7	Hunyadmegye	15.97
8	Zemplémmegye	13.92	8	Kolozsmegye	21.73
	Összesen:	14.58	9	Kis-Küküllőmegye	13.95
	<i>e) Tisza balpartja:</i>		10	Maros-Tordamégye . . .	20.59
1	Békésmegye	122.69	11	Nagy-Küküllőmegye . . .	24.93
2	Biharmegye	22.15	12	Szebenmegye	37.65
3	Hajdumegye	159.68	13	Szolnok-Dobokam. . . .	16.09
4	Máramarosmegye	64.72	14	Torda-Aranyosmegye . . .	28.73
5	Szabolcsmegye	35.89	15	Udvarhelymegye	24.77
6	Szatmármegye	21.21		Összesen:	23.38
7	Szilágymegye	15.04		Főösszeg:	21.80
8	Ugocsa megye	15.15			
	Összesen:	30.41			

Már a főcsoportok is éles különbségeket tüntetnek fel. Látjuk ugyanis, hogy míg a Dunabalszparti területen minden 14.22 □ kilométerre esik egy község, a Tisza jobbpartin 14.58-ra, a Duna jobbpartin 15.62-re s az erdélyi részekben 23.38-ra, mi mind egész normális viszonyról tanuskodik, addig a Tiszabalszparti területen csak 30.41 □ kilométerre, a Tisza-Maros szögében 32.71-re, végre a Duna-Tisza közén már csak minden 68.96 □ kilométer területre esik egy község. Ha pedig az egyes megyéket tekintjük, látni fogjuk, hogy némi, a helyi viszonyokból (gyér népesség, hegyes vidék stb.) magyarázható kivételeken kívül, meglehetősen összefüggő területen találjuk a lakhelyek elszórt, egymástól távol fekvő csoportosulását.

Sem a terület földalakulati, vagy talaji minősége, sem a népességnek hajlama erősebb tömörülésre nem képes ez érdekes viszonyt kellően megmagyarázni, a valódi kulcsot megfejtéséhez hazánk történelme nyújtja. Mindjárt első tekintetre feltűnik, hogy nagyban és egészen hazánk azon része mutat fel legritkább, legszétszórtabb lakviszonyokat, mely a török pusztításnak leginkább útjában állt s mint török hódoltság legtovább nyögött a terhes iga alatt. A Duna-Tisza közét már az első török becsapás alkalmával félelemből csaknem egészen elhagyta a nép s kivált a faluk egészen pusztán maradtak. Midőn a török uralom a meghódoltatott részekből katonai hűbéreket alkotott, az új rend szintén nem kedvezett a kisebb falusi községeknek. A faluk a kisebb hűbéreseknél, a szpáhiknak jutottak, kik bár erővel is fogdosták a népet birtokaikba, a szökevényeket kemény büntetéssel sújtották, de mint ideiglenes s nem örökletes urai a birtoknak, minden gondjukat annak kiszivattyuzására fordították.

Aránylag kedvezőbb helyzetük volt a nagyobb városoknak, melyek nagyobb része a császári magánkinestár részére tartatott fenn. Rendes adófizetésre voltak kötelezve s nem voltak kitéve annyira az ezerféle zaklatásnak, mint a falusi népesség. Ide járult még a nagyobb biztonság, mit nemcsak a könnyebb védelem nyújtott a kisebb kóborló-csapatok ellen, hanem a szultántól kért és többnyire megnyert mentesség, mely őket a tatárok és a rendezetlen török csapatok dúlásaitól sérthetlenné tette. Nem lehet tehát csudálni, hogy a szétzúllott falusi népesség, a mennyiben nem a magyar király birtokaiba menekült, a nagyobb községek kebelében igyekezett magát megvonni.

A lakhelyek ezen sajátosságos alakulását a török uralom megtörésével eszközölt nagymérvű telepítések sem tudták gyökeresen megváltoztatni, állandó jellegévé vált az az illető megyéknek és vidékeknek, úgy hogy a nagy távolságra fekvő népes községek a magyar alföldnek mintegy karakterisztikumát képezik. A kedvezőtlen viszonyok fejleménye ez s egyik nagy akadály abban, hogy az extensiv gazdálkodás helyére az intensív lépjen s csak örömmel láthatjuk, midőn a változott viszonyok hatása alatt egy-egy pusztán népes gyarmattá, életerős községgé alakul, rohamosan fejlődő népességével mintegy arra hivatva, hogy egyensúlyba hozza a föld és nép sok helyütt visszaszárányát.

Mily gyorsan fejlődnek ezen imént csak pusztai községek, hogy csak néhány példát említsünk, mutatja az, hogy 1870-től 1880-ig, midőn az ország népessége ugyszólván szomorú stagnációban vesztegelt, Jász-Karajenő népessége 1928-ról 3749-re, Kocsér-é 1281-ről 2146-ra, Szanké 767-ről 1294-re, Jász-Szt.-Lászlóé 841-ről 1345-re, Jász-Kerekegyháze pedig 531-ről 2395-re emelkedett. Hozhatnánk fel még több példát is, de illusztrációul ennyi is elég. Épen a mondottak szempontjából csak sajnálhatjuk, hogy az 1880-ban végrehajtott népszámlálás feldolgozásánál mellőztetett a puszták népességének külön feltüntetése, pedig felette érdekes volna a pusztáknak, mint sok esetben új és új községek csiráinak, fejlődését nyomról-nyomra figyelemmel kísérnünk.

A puszták számát jelenleg 6625-re teszik s ebből 6390 Magyarországra esik s csak 235 Horvát-Szlavonországra. E számba be vannak foglalva a telepek és nagyobb majorok is.

II.

Az 1880. évi népszámlálás a *tényleges*, vagyis jelenlevő népességet vette alapul s talált a magyar szent korona országaiban 15.642,102 polgári egyént, ehhez hozzáadva a jelen volt tényleges szolgálatban álló 84,339 katonát és 12,027 honvédet és a horvát-szlavonországek által határozott tartózkodási hely nélkül kimutatott 393 serezsán és 398 csendőrt; a jelenlevő népesség összes száma 15.739,259-re rugott, mely szám ország és országrészek szerint következőleg oszlott meg:

	A jelen volt polgári népesség		tényl. szolg. álló katona és honvéd	A jelenlevő népesség összes száma
Magyarország	13.728,622	87·77%	83,708	13.812,330
Fiume város és terül. .	20,981	0·13%	653	21,634
Horvát-Szlavonország:				
a) polgári	1.194,415	7·64%	12,796	1.905,295
b) volt határőrvidék .	698,084	4·46%		
Összesen	15.642,102	100·00%	97,157	15.739,259

A népesség különböző viszonyainak későbbi tárgyalásánál rendszeren *csak a polgári nép jövént tekintetbe*, már itt első helyen kell figyelembe venniünk s látjuk, hogy közel 88%-a esik belőle Magyarországra s csak 12% Horvát Szlavonországra, elenyésző ese-

kély százalék jutván Fiume város és területére. Magyarország népességi túlsulya tehát a társországokkal szemben két egész százalékkal nagyobb, mint területi túlsulya: míg ellenben Ausztria, melyet Magyarország területre nézve meghalad, népeségre nézve jóval előnyben van. Ausztriának ugyanis az 1880-ban végrehajtott népszámlálással kiderített népessége 22.144,244 lélekre ment, tehát 6.404,985-tel többre, mint a magyar szent korona országaié.

E szerint a monarchia népességéből Magyarországra 41.55%, Lajthántulra pedig 58.45% esik. Kedvezőtlenebb ez arány, mint volt 1869-ben, a mikor a monarchia két felének népessége 43.20 és 56.80 százalékban oszlott meg, mely hanyatlás népuővekedési viszonyaink rosszabbra fordulásából következik.

Hazánk népességének Ausztriával való összehasonlítását semmi sem gátolja, minthogy mindkettőnél egy időben végrehajtott népszámlálások eredményét használhatjuk. A többi európai államokkal való összehasonlítás azonban már nem lehet ily szabatos, mert a népszámlálások nem történnek mindenütt ugyanazon időben s több ország népességi adatai nem is tulajdonképeni népszámlálásokon nyugosznak, hanem különféle számítások vagy becslések eredményei, mint például Orosz-, Spanyol-, Török- és Svédországban, Romániában, Németalföldön és Montenegróban. Az összehasonlítás mindazonáltal, ha csak megközelítő képet ad is, elég érdekes arra, hogy itt helyet foglaljon. Nagyobb pontosság okáért a lélekszámon kívül, feltüntetjük az időt is, melyből a kérdéses adatok származnak:

Államok	Lélekszám	Az adatok mely időből valók
1. Oroszország	82.823,865	1882.
2. Német birodalom	45.234,061	1880. decz. 1.
3. Franciaország	37.672,048	1881. decz.
4. Nagy-Británia és Írország	35.189,891	1881. ápr. 4.
5. Olaszország	28.459,451	1881. decz. 31.
6. Ausztria	22.144,244	1880. decz. 31.
7. Spanyolország	16.775,000	1881. decz. 31.
8. Magyarország	15.739,259	1880. decz. 31.
9. Belgium	5.519,844	1880. decz. 31.

Államok	Lélekszám	Az adatok mely időről valók
10. Törökország	5.495,142	1880.
11. Románia	5.376,000	1878.
12. Svédország	4.572,245	1881. decz. 31.
13. Portugália	4.550,699	1878. jan. 1.
14. Németalföld	4.114,077	1882. jan. 1.
15. Svájc	2.846,102	1880. decz. 1.
16. Finnország	2.060,782	1880. decz. 31.
17. Dánia	2.052,698	1880. febr. 1.
18. Bulgária	1.998,983	1881. jan. 13.
19. Görögország	1.979,423	1879—81.
20. Norvégia	1.913,500	1880. decz. 31.
21. Szerbia	1.700,272	1880. decz. 31.
22. Bosznia és Hercegovina . .	1.183,652	1879. jun. 16.
23. Montenegro	236,000	hozzávetőleg.

Mig területre nézve Magyarország a 6-ik helyen áll, népessége tekintetében csak a 8-ik helyet foglalja el. A zordon éghajlatu sovány talaju Svédország ugyan, mely ott előtte állt, itt mögötte marad, de viszont Nagy-Británia, Olaszország és Ausztria nagyobb belterjes népességükkel eléje kerülnek.

Népszámlálásunk, mely a tényleges népességet vette alapul, egyuttal bepillantást is enged, hogy mily elemek alkotják azt; és pedig két irányban. Először részletezte a népességet *születési hely*, vagyis származás, azután az *illetőség* vagy honosság szerint. Azon élénkebb vagy lassabb, de kétségkívül mindenütt fennforgó népszivárgásnál fogva, melyet az életnek változatos viszonyai, különösen azonban a létfenntartási törekvések idéznek elő, valamely terület népessége nem tisztán benszülött őslakókból áll, hanem idegen elemekből is; melyek részint csak mulólagos okból, ideiglenesen tartózkodnak ott, részint letelepedve, megalkotják állandó otthonukat. Vidéki népességnél, ha csak nagyobb bevándorlások nem történnek, a kérdés nem kiváló fontosságu, mert a népelemnek különösen a vidéki, sok esetben a külföldi népességre is gyakorolnak, méltó a megfigyelésre, hogy a lakosság közt mily arányban szerepelnek a benszülöttek s mily arányban a beköltözött

idegenek, mennyiben fejlődött saját ősnépességének propagatív erejéből s mennyit köszönhet városi helyzetének.

Az összes lakosságra nézve a viszony következőleg alakul:

A népesség születése szerint	Magyarorsz.		Fiume		Horv.-Szlavonország	
	számszerint	‰	sz. sz.	‰	sz. sz.	‰
helybeli	10.219,233	74.44	12,374	58.97	1.421,785	75.13
azon megyebeli . . .	2.204,368	16.06	—	—	245,700	12.98
más megyebeli . . .	1.086,494	7.91	337	1.61	88,388	4.67
a fővárosból való . .	22,548	0.16	90	0.13	604	0.03
fiumei	568	0.00	—	—	809	0.04
horvát-szlavonországi illetőleg	12,857	0.00	2,262	10.78	—	—
Horvát-Szlavonországra magyarországi . . .	—	—	—	—	82,260	4.35
Ausztriából való . .	144,775	1.06	5.102	24.32	18,237	2.55
külföldi	22,890	0.17	795	3.79	3,728	0.20
ismeretlen	14,889	0.11	21	0.10	988	0.05
Összesen	13.728,622	100.00	20,981	100.00	1.892,499	100.00

Legfeltűnőbb Fiume eltérő viszonya, hol a helybeli születésűek a népesség nem egészen 59‰-át képezik, míg az Magyarországon és Horvát-Szlavonországban 75‰ körül áll. A városoknál ez a viszony természetes, mi Fiuménál csak annyiban módosul, hogy a népesség többi részének zömét, nem a hazában születtek, hanem az ausztriai születésűek képezik, többnyire isztriaiak. Különben e tekintetben Horvát-Szlavonország is elég magas százalékkal szerepel, ötszörösen múlva felül az anyaországot. De Magyarország és Horvát-Szlavonország is mutatnak eltérő viszonyokat, az előbbinél jóval magasabb az ugyanazon és más megyebeliek százaléka, az utóbbinál pedig a magyarországi és ausztriai születésűeké. Horvát-Szlavonországban a magyarországi születésűek száma 82,260-ra rug; azon szakadatlan népátzivárgásnak következménye ez, mely a Duna jobbparti megyékből, de még Bácsból is Szlavóniába irányul, szorgalmas magyar és német munkás kezekkel pótolva a gazdaságilag fejletlenebb szerb népességet.

Érdekes még megemlíteni, hogy az ugyanazon megyebeli születésűeknél Magyarországon 2.204,368 közül csak 923,290, azaz 41.82‰ a férfi, ellenben a női nemet 1.281,078, azaz 58.18‰ képviseli, Horvát-Szlavonországban pedig a 245,700 azon megyebeli

születésű közül épen csak 60,499-et, vagyis 24·62%-ot képez a férfiak száma, a nőké ellenben 185,201-et, azaz 75·38%-ot. E tünevény a más szomszédos községekbe férjhez ment nők nagy számában leli magyarázatát, a Magyarország és a társországek közt észlelhető eltérést pedig az indokolja, hogy az anyaország nagy községeiben nem fordul a házassuló oly gyakran a szomszéd községekhez háztartás végett, mint Horvátország apró és sűrűn fekvő helységeiben.

Mennyiben különböző a népesség származására nézve a városok különleges viszonya az általános népességi viszonyoktól, azt a következő számok illusztrálják.

A magyarországi 25 szab. kir. városban a népesség születése szerint volt:

helybeli	637,686	57·38%
azon megyebeli	129,773	11·68%
más megyebeli	264,937	23·84%
a fővárosból való . . .	5,080	0·46%
fiumei	229	0·02%
horvát-szlavonországi .	4,726	0·42%
Ausztriából való . . .	57,160	5·14%
külföldi	9,459	0·85%
ismeretlen születésű . .	2,314	0·21%
Összesen	1.111.364	100·00%

Érdekes ezen kimutatás, mert élénken feltűnteti, hogy városaink népessége mily nagy mértékben képződik idegen elemekből. Mig az ország összes népességét véve, közel 75%-át helybeli születésűnek találtuk, városainknál ezek száma csak 57%-ot foglal el. Még más feltűnő különbséget is látunk. Mig ugyanis az összes népességben az ugyanazon megyebeli születésűek több mint kétszeresét adják a más megyebelieknek, a városoknál e viszony épen megfordítva alakul. A városok arányát e tekintetben különben a főváros dönti el, hol a 28 ezer azon megyebeli, 138 ezer más megyebelivel áll szemben, a többi 24 városnál, hol az egyik több, hol a másik. S ez nem minden jelentőség nélküli momentum, mert ha valamely város a helybelieken kívül csak közvetlen közeléből, saját megyéjéből meríti népessége nagy részét, arra mutat, hogy csak szűkebb vidék központja, ellenben, ha más megyék még nagyobb mértékben járul-

nak hozzá népessége szaporításához, mint az a megye, a melynek területén fekszik, kétségtelen bizonyosága, hogy a városnak nagyobb terület népességére van központi hatása. A helyi viszonyok itt-ott módosítólag léphetnek fel, például lehet, hogy egy, a megye határán fekvő városhoz inkább gravitál a szomszéd megye népessége, mint saját megyéjéé s a nélkül, hogy nagyobb területnek képezné központját, a más megyebeliek vannak benne túlsúlyban, de ez csak kivétel marad. Szabad királyi városaink közül kiválnak Szeged, melynél majd háromszorosan, Kolozsvár, Kassa, Arad, Temesvár, melyeknél több mint kétszeresen múlja felül a más megyebeli születésűek száma az azon megyebeli születésűeket.

Megemlítendő még végre, hogy míg Magyarország összes népességének csak 1.06%-át képezik az ausztriai születésűek, a 25 szab. kir. város népességének 5.14%-át alkotják.

Hogy a magyarországi megyék milyen *népceserét* mutatnak, azaz mennyit vesznek más megyéktől s mennyit adnak más megyéknek, azt a következő kimutatás illusztrálja:

Folyó szám	Ország-rész és megye	A megyében tartózkodó más megyebeli illetőségűek	A más megyében tartózkodó megyei illetőségűek	Folyó szám	Ország-rész és megye	A megyében tartózkodó más megyebeli illetőségűek	A más megyében tartózkodó megyei illetőségűek
	I. Magyarország.				b) Duna jobb-partja:		
	<i>a) Duna bal-partja:</i>			1	Baranyamegye . . .	8,736	4,951
1	Árvamegye . . .	416	3,822	2	Fejérmegye . . .	5,574	14,624
2	Barsmegye . . .	4,416	7,313	3	Győrmegye . . .	7,059	8,511
3	Esztergom. . .	3,286	3,807	4	Komárom. . .	6,152	9,397
4	Hontmegye . . .	4,504	6,584	5	Mosonmegye . .	5,790	3,172
5	Liptómege . . .	1,009	5,735	6	Somogy megye . .	6,775	7,970
6	Nógrádmegye . .	9,168	8,841	7	Sopronmegye . .	5,322	12,134
7	Nyitra megye . .	8,572	17,227	8	Tolnamegye . . .	4,514	9,652
8	Pozsony megye . .	14,452	10,699	9	Vasmegye	7,748	11,722
9	Trencsénmegye .	2,552	9,094	10	Veszprém. . . .	6,408	14,451
10	Turócsmegye . .	1,438	2,507	11	Zalamegye	9,111	8,114
11	Zólyom megye . .	2,135	4,928		Összesen : . .	73,189	104,698
	Összesen : . .	51,948	80,557				

Folyó szám	Országgrész és megye	A megyében tartózkodó más megyebeli illetőségűek	A más megyében tartózkodó megyei illetőségűek	Folyó szám	Országgrész és megye	A megyében tartózkodó más megyebeli illetőségűek	A más megyében tartózkodó megyei illetőségűek
	<i>c) Duna-Tisza köze:</i>			3	Krassó-Szörény megye	5,934	3,186
1	Bács-Bodrogn. . .	4,658	8,913	4	Temesmegye . . .	13,979	7,877
2	Csongrádm. . . .	8,141	9,659	5	Torontálmegye . .	6,451	12,479
3	Hévesmegye . . .	6,034	11,113		Összesen : . . .	40,059	34,368
4	Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegye .	8,161	6,266		<i>g) Erdély:</i>		
5	Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunm. . .	98,602	10,868	1	Alsó-Fehérm. . .	3,464	3,352
	Összesen : . . .	125,596	46,819	2	Besztercze-Naszódmege . .	2,158	897
	<i>d) Tisza jobb-partja:</i>			3	Brassó-megye . .	6,215	1,316
1	Abauj-Tornam. . .	10,656	9,060	4	Csikmegye	548	3,854
2	Beregmegye . . .	3,025	2,874	5	Fogarasmegye . .	1,894	1,038
3	Borsódmege . . .	7,106	7,774	6	Háromszékm. . .	751	3,807
4	Gömörmegye . . .	4,352	7,353	7	Hunyadmegye . .	4,002	1,961
5	Sárosmegye . . .	1,986	9,599	8	Kolozsmegye . . .	6,690	3,774
6	Szepesmegye . . .	2,900	11,535	9	K.-Küküllőm. . .	1,871	2,033
7	Ungmegye	2,582	3,527	10	Maros-Tordam. .	2,855	4,044
8	Zemplénmegye . .	6,484	11,355	11	N.-Küküllőm. . .	2,420	2,646
	Összesen : . . .	39,091	63,077	12	Szebenmegye . .	2,572	2,239
	<i>e) Tisza bal-partja:</i>			13	Szolnok-Dobokam. . .	2,278	3,966
1	Békésmegye . . .	4,423	9,852	14	Torda-Aranyos-megye	2,916	2,023
2	Biharmegye . . .	9,760	8,422	15	Udvarhelym. . . .	1,406	4,330
3	Hajdumegye . . .	7,506	4,124		Összesen : . . .	42,040	41,280
4	Mármarosm. . . .	2,552	2,100				
5	Szabolcsmegye . .	10,354	6,664		Országos főösszeg : . .	414,523	414,523
6	Szatmármegye . .	5,153	7,654				
7	Szilágymegye . . .	2,077	3,602				
8	Ugocsamegye . . .	775	1,306				
	Összesen : . . .	42,600	43,724				
	<i>f) Tisza-Maros szöge:</i>						
1	Aradmegye	9,671	6,334				
2	Csanádmegye . . .	4,024	4,492				

Láthatjuk ezen kimutatásból, hogy Magyarország 63 megyéje közül 24 megye több népességet vesz fel más megyéktől, mint a mennyit más megyékbe kibocsát, 39 megyénél pedig a más megyében tartózkodó megyebeliek haladják meg a megyében tartózkodó más megyebelieket.

Ha az országrészek szerint összefoglalt csoportokat tekintjük, azt látjuk, hogy csak a Duna-Tisza köze, a Tisza-Maros szöge s némileg Erdély vonz több népet magához, mint a mennyit kibocsát. A két utóbbi országrésznel sem látunk valami nagy különbséget, de annál nagyobbat a Duna-Tisza közénél, hol több mint harmadfél-szerte több más megyebeli tartózkodik, mint a távollevő megyebeliek száma s ez csaknem kizárólag a főváros nagy vonzerejének tulajdonítható, melyben magában 83,251 más megyebeli tartózkodik. A Tisza jobb partja, a Duna bal és jobb partja bocsát ki megyéiből legtöbb népet más megyékbe, a két elsőnél a soványabb, terméketlenebb talaj, az utóbbinál nagyobb népsűrűség késztvén az embereket, hogy máshol keressenek könnyebb megélhetést. E három országrészben úgy áll az arány, mint 10 : 19, 10 : 15 és 10 : 14-hez. A Tisza balpartján meglehetősen egyensúlyban van a kérdéses két népelem. Ezen, hogy úgy szóljunk, népességi mérleg a legtöbb megyében, a viszonyoknak megfelelőleg alakul, de merülnek fel számos kivételek is, hol már az ismert tényleges viszonyokból, egészen más eredményt képzelnénk, így a Duna jobb partján, ha Zalamegyénél kimagyarázhatjuk is az idegen megyebeliek többletét azzal, hogy a még sűrűbb népességű és kedvezőtlenebb földű Vas megyéből szivárog oda a népesség, de már annak, hogy a gazdag földű s épen nem sűrű népességű Veszprém-, Fehér- és Somogy megyék, nagyobb népfölösleget bocsátanak ki, mint a mit felszínak, csakugyan bajos elfogadható magyarázatát adni, ugyanezt mondhatjuk Bács-, Csongrád-, Heves-, de különösen Békésmegyére. *A felsorolt megyék közül néhánynál aligha összefüggésben nincs a kérdés a létező számos latifundiumokkal.*

Kíváncos volna e népcserét tovább is nyomoznunk, de sajnos, nem rendelkezünk elég anyaggal. Ha a népszámlálások a többi államokban is a miénkkel egyidejűleg hajtottak volna végre, s az idegen népet ép úgy kitüntették volna országok szerint, mint mi, a fentebb ismertetett népességi mérleget a külfölddel is felállíthatnók. A jelen körülmények között a velünk hasonló eljárást követett

Ausztriára kell szorítkoznunk, de tekintve, hogy legélénkebb forgalomban az osztrák örökös tartományokkal állunk, így is nagybecsű összehasonlításra nyílik alkalom.

A viszonyt a következő kimutatás tünteti fel országrészek és tartományok szerint részletezve, az 1880. évi december 31-iki állapot szerint:

	Az osztrák tartományokból Magyarországra			Magyarországról az osztrák tartományokba		
	Magyarországra	Fiume H.-Szl.-ban	tartózkodott 1880-ban	Magyarországról	Fiume H.-Szl.-ban	tartózkodott
Alsó-Ausztria	12,590	135	1,006	113,992	125	5,053
Felső-Ausztria	1,406	20	192	1,731	17	240
Salzburg	141	2	17	360	3	39
Stájerország	3,598	158	8,610	17,944	61	3,476
Karinthia	697	88	395	796	4	1,245
Krajna	2,439	1,019	9,927	1,423	72	1,063
Trieszt és ter.	263	460	201	1,972	496	1,665
Görz és Gradiska	98	123	292	443	55	470
Iztria	259	1,788	986	1,766	673	1,452
Tirol	679	68	421	624	4	108
Vorarlberg	25	—	40	67	—	2
Csehország	17,115	106	6,694	6,795	17	702
Morvaország	15,252	47	1,708	7,947	16	291
Szilézia	2,620	6	242	2,232	1	46
Galiczia	9,726	16	504	5,731	16	191
Bukovina	674	—	10	953	—	21
Dalmácia	180	404	1,251	366	105	551
Összesen	67,762	4,440	32,496	165,142	1,665	16,615

Látjuk ebből, mennyire passiv a szorosabb értelemben vett Magyarország népességi mérlege Ausztriával szemben; emberanyagban szűkölködő hazánk, több mint kétszerte több embert ad Ausztriának, mint a mennyit e sűrűbb népességű államtól viszont kap. Természetesen az arány nem egyforma valamennyi osztrák tartományval szemben, az Ausztriában tartózkodó magyarországi illetőségűek nagy része, közel 70%-ka Alsó-Ausztriába folyik, s maga Bécs városa kerekszám 64,000 embert von el tőlünk, míg a tőlünk átszivárgott emberszámnak alig kilencedrészét szolgáltatja vissza. Stájerországba is ötször annyi nép szivárog ki, mint onnan Magyarországra. Krajna, Galiczia, Morvaország, de különösen Csehország viszont jóval többet adnak, mint a mennyit tőlünk elvesznek.

Az anyaországnál kedvezőbb viszonyt tüntet fel mind Fiume, mind Horvát-Szlavonország, a mennyiben a helybentartózkodó ausztriaiak, több mint kétszer, illetőleg közel kétszer nagyobb számmal vannak, mint az Ausztriában tartózkodó fiumeiek, illetőleg horvát-szlavonországiak. Fiuméba tengerparti és földrajzi fekvésének megfelelőleg Isztriából, Krajnából és Triesztből folyik legtöbb nép, Horvát-Szlavonországba pedig szintén földrajzi fekvéséhez híven, Krajnából és Stájerországból, de a távolabb fekvő Cseh- és némileg Morvaország is — e két ország népességének nagy kívándorlási hajlamánál fogva — erősen képviselve van.

III.

A népesség a különböző államokban nem tart lépést a területnagysággal, terület és népesség gyakran eltérő arányban állanak egymással. E viszony kifejezésére szolgál a *népsűrűség vagy viszonylagos népesség* megállapítása.

A viszonylagos népesség igen fontos statisztikai momentumot képez. Valamely állam ereje ugyanis nem annyira területének nagyságától s lakói abszolút számától függ, mint inkább attól, hogy megvan-e a helyes arány és jótékony kölcsönhatás a terület és népesség között. Nagy területen elszórt gyér népesség nem képes erőinek minden oldalu kifejtésére, erejét legtöbbször a természettel való meddő küzdelem emészti fel. Nem fejlődhetik ki a munkamegosztás, a haladásnak, a közgazdasági fejlődésnek e nagy mozgó ereje.

A viszonylagos népesség vagy népsűrűség részint a természeti, részint az állami, társadalmi viszonyoktól függ. Nagy hatással van rá az éghajlat, a geológiai viszonyok s a talaj gazdagsága, növényzet stb. A mérsékelt éghajlat alkalmasabb, mint a hideg s némileg a forró, a síkföld és a szelidebb dombvidék, mint a hegyes, épen havasi tájak, a szigetek, mint a kontinentális országok, a vizek partjai, mint a vízben szürkölődő vidékek.

Magyarország, talán az egy tengert kivéve, bőven birtokában van a sűrű népesség kedvező természeti feltételeinek; kedvező viszonyt azonban még sem mutat, az 1880. népszámlálás adatai szerint ugyanis, minden □ kilométernyi területen :

Magyarországban	49 lélek
Fiume városában és területében	1,072 .
Horvát-Szlavonországban és a volt határörvidéken	45 .
Összesen	<u>48 lélek volt.</u>

Fiume, mint egyes város, természetesen roppant nagy viszonylagos számot mutat, de éppen azért, mert a városok lakóinál rendszeren nem saját területük képezi a megélhetés alapját s gazdagságuk forrását, a nyert arányszám összehasonlításra nem alkalmas.

Magyarország népsűrűség tekintetében kedvezőbb viszonyt tüntet fel, mint Horvát-Szlavonország, de már Ausztria mögött, hol egy □ kilométerre átlagosan 74 lélek esik, jelentékenyen elmarad; jóllehet ott is roppant eltéréseket látunk az egyes tartományok között.

Ha pedig Európa jelentékenyebb államait hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy az egy □ kilométerre eső átlagos lélekszám következő országokként:

1. Belgium	187
2. Németalföld	125
3. Nagy-Britannia és Írország	112
4. Olaszország	96
5. Német birodalom	84
6. Ausztria	74
7. Franciaország	71
8. Svájc	69
6. Dánia	51
10. Portugál	49
11. Magyarország	48
12. Románia	41
13. Szerbia	35
14. Spanyolország	33
15. Görögország	31
16. Bulgária	31
17. Törökország	26
18. Montenegró	25
19. Bosznia és Hercegovina	23
20. Oroszország	16

21. Svédország	10
22. Norvégia	6
23. Finnország	5

Magyarország tehát a 11-ik helyen, elég hátul áll a sorban s utána már vagy gazdaságilag elmaradott fejletlen államok következnek, vagy olyanok, melyeknél a zordon éghajlat von határt a népszaporodás elé, mint például Svédország és Norvégiában.

Kétségtelen, hogy aránylag gyér népességünk részben fejletlen gazdasági viszonyaink kifolyása, noha tán megfordítva is áll, de itt ismét tekintetbe kell vennünk, hogy hazánk egy része ujonnan telepített föld, mely természetesen nem bírhat oly intensív népességgel, mint a hol a népesedés folyama sok évszázados fejlődésben, rendes mederben haladt. A török uralom alatt az ország egy része, kivált a déli részek, annyira elnéptelenedtek, hogy azt ép úgy ujonnan kellett telepíteni, mint akár Éjszak-Amerikát. A kedvező népességi viszonyokkal bíró Nyugat-Európában is dúltak ugyan pusztító és hosszas háborúk, de sehol sem öltöttek azok oly népiertő jelleget, mint nálunk, hol két ellenséges világnézet, a keresztény és mozlím vitta évszázadokon át szörnyű tusáját.

Különben, hogy hazánk viszonylagos népessége megyék szerint miként alakul, az az alábbi kimutatásból tűnik ki, hol ismét czélszerűnek látszik az országrészek szerinti tagozáshoz visz-
szatérni:

Folyó szám	Országrész és megye	Viszonylagos vagyis 1 □ kilométerre eső népesség	Folyó szám	Országrész és megye	Viszonylagos vagyis 1 □ kilométerre eső népesség
	I. Magyarország.			b) Duna jobbpartja:	
	a) Duna balpartja:		1	Baranya megye	57·16
1	Árva megye	39·30	2	Fejér "	50·39
2	Bars "	53·20	3	Győr "	79·28
3	Esztergom "	64·24	4	Komárom "	51·53
4	Hont "	43·77	5	Moson "	41·85
5	Liptó "	33·11	6	Somogy "	47·08
6	Nógrád "	44·11	7	Sopron "	74·32
7	Nyitra "	64·47	8	Tolna "	64·40
8	Pozsony "	72·88	9	Vas "	71·61
9	Trencsén "	53·01	10	Veszprém "	50·04
10	Turóc "	39·93	11	Zala "	70·29
11	Zólyom "	37·59		Összesen:	59·09
	Összesen:	52·14			

Folyó szám	Országgrész és megye	Viszonylagos vagyis 1 □ kilo- méterre eső né- peség	Folyó szám	Országgrész és megye	Viszonylagos vagyis 1 □ kilo- méterre eső né- peség
	<i>c) Dunai-Tisza köze:</i>			<i>g) Erdély:</i>	
1	Bács-Bodrog megye	57·59	1	Alsó-Fehér megye	49·78
2	Csongrád "	66·91	2	Besztercze-Naszód "	23·67
3	Heves "	54·83	3	Brassó "	46·11
4	Jász-N.-Kun-Szolnok megye	51·82	4	Csik "	24·69
5	Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun megye	50·57	5	Fogaras "	45·09
	Budapest főváros	1860·38	6	Háromszék "	35·23
	együtt	78·42	7	Hunyad "	35·84
			8	Kolozs "	38·12
	Összesen :	64·56	9	Kis-Küküllő "	56·08
	*)		10	Maros-Torda "	36·70
	<i>d) Tisza jobbpartja:</i>		11	Nagy-Küküllő "	42·50
1	Abauj-Torna megye	52·91	12	Szeben "	42·76
2	Bereg "	41·21	13	Szolnok-Doboka "	37·61
3	Borsod "	55·64	14	Torda-Aranyos "	40·66
4	Gömör "	40·13	15	Udvarhely "	30·87
5	Sáros "	44·55		Összesen :	37·39
6	Szepes "	47·84		II. Fiume és területe .	1072·10
7	Ung "	41·46		III. Horvát-Szlavon- ország	
8	Zemplén "	44·09		<i>a) polgári</i>	
	Összesen :	45·73	1	Fiume megye	50·62
	<i>e) Tisza balpartja:</i>		2	Zágráb "	63·46
1	Békés megye	64·57	3	Varasd "	94·99
2	Bihar "	40·92	4	Kőrös "	55·67
3	Hajdu "	51·69	5	Belovár "	39·12
4	Máramaros "	21·96	6	Pozsega "	31·63
5	Szabolcs "	43·52	7	Verőcze "	37·74
6	Szatmár "	45·15	8	Szerém "	49·21
7	Szilágy "	46·61		Összesen :	51·31
8	Ugocsa "	54·91		<i>b) volt határörvidék</i>	
	Összesen :	40·96	1	Lika-Otocsáni kerület	26·16
	<i>f) Tisza-Maros szöge:</i>		2	Ogulin-Szlunin "	39·71
1	Arad megye	47·17	3	Báni "	48·45
2	Csanád "	67·37	4	Uj-Gradiskai "	32·38
3	Krassó-Szörény "	39·10	2	Brodi "	39·37
4	Temes "	55·50	6	Pétervárad "	41·04
5	Torontál "	55·92		Összesen :	36·29
	Összesen :	49·97			
	*) Budapest nélkül 54·93				

Polyó szám	Országgrész és megye	Viszonylagos vagyis 1 □ kilo- méterre eső né- pesség	Polyó szám	Országgrész és megye	Viszonylagos vagyis 1 □ kilo- méterre eső né- pesség
	Ismétlés.				
I.	Magyarország	49·12		a) polgári	51·31
II.	Fiume város és területe	1072·10		b) volt határőrvidék	36·29
III.	Horvát-Szlavonország :			<i>A Szent-István korona országai együtt . . . . .</i>	<i>48·54</i>

Legkedvezőbb viszonyt mutat a Duna-Tisza köze, 64·56 átlagos népességgel □ kilométerenként, mi azonban csak Budapest nagy népességének tulajdonítható, ennek kihagyásával a viszonylagos népszám 54·93 apad, vagyis második helyen áll s 59·09 viszonylagos népességével a *Duna jobbparti országgrészé az elsőség, mely általában legegészségesebb népesedési viszonyokat tüntet fel.* A Duna balpartja 52·14, a polgári Horvát-Szlavonország 51·31, a Tisza-Maros szöge 49·97 viszonylagos népességgel felülmulják az országos átlagot, míg a Tisza jobbpartja 45·73, a Tisza balpartja 40·96, az erdélyi részek végre 37·39, végre a volt horvát-szlavon határőrvidék 36·29 átlagos lakossal mélyen az átlag alatt maradnak. Az egyes megyék közt természetesen még nagyobb eltéréseket látunk, Magyarországon Györmegye 79 és Besztercze-Naszód nem egészen 24 átlagos népességgel képezi a két végletet, Horvát-Szlavonországban pedig Varasdmegye, hol minden □ kilométerre átlagosan 95 és a Lika-Otocsáni kerület, hol 26 lélek esik.

Magyarország 63 megyéje közül 6 van, melynek viszonylagos népessége □ kilométerenként meghaladja a 70-et, haté a 60-at, tizenhaté az 50-et, huszonegyé a 40-et, tizenegyé a 30-at és csak háromé marad a 20 és 30 között. Horvát-Szlavonországban, a volt határőrvidék kerületeit is egy-egy megyének számítván, egy megye népessége meghaladta a 90-et, egyé a 60-at, kettőé az 50-et, háromé a 40-et, haté a 30-at, egyé a 30-on alul marad.

Láthatjuk e rövid összefoglalásból is, hogy bár Magyarország népessége nem éri el az európai kulturállamok népességét, de eloszlását még sem mondhatjuk nagyon egyenlőtlennek. A gyér népességű megyék nagy kisebbségben vannak, sőt az egészen csekély népességű megyék száma elenyészőleg csekély.

A viszonylagos népesség kiszámításánál még egy körülményre kell figyelniünk. Ha ugyanis csak az összes területet vesszük figyelembe, mint ez mai napig még mindonütt szokásos, nem egyértelmű következtetésekre jutunk. A népsűrűség ugyanis nagy mértékben függ a természeti tényezőktől s a megélhetési források bőségétől és így természetesen a csak legfölbjebb havasi legelőt adó kopár hegyek, vagy a kiterjedt erdőségek nem foglalkoztathatnak annyi munkáskezet s nem nyújthatnak annyi embernek táplálékot, mint a gabonatermő gazdag lapályok; a viszonylagos népesség kiszámításánál helyesebben tehát figyelmen kívül kellene hagyni a terméketlen területet s talán az erdőségeket is, sőt azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a baromtenyésztésre szolgáló kiterjedt legelők szintén csak kevés kéznek adnak foglalkozást. Ezen szempontból tekintve a népsűrűséget, nem egyszer eltérő eredményt nyerünk attól, mit fentebb volt alkalmunk kimutatni. Így például, míg a gazdag földdel áldott Békésmegyében az összes földterület egy $\square$ kilométerére 64 lélek, egy hektár szántóföldre pedig 778 lélek esik, addig Csikmegyében, hol a viszonylagos népesség az összes földterülethez *hasonlítva csak 25, egy hektár szántóföldre már 2021 lelket számítunk.* S csakugyan míg az előbbiben a nyári dologidő alkalmával a munkáskéz hiányát érzik, az utóbbi megyében, a keskeny völgyekbe szorított apró parcellák nem adván elég foglalkozást és kenyeret, *csaknem a túlnépesedés tünetei mutatkoznak,* s a népfölösleg kivándorlásban, vagy nyári munkára menésben keres magának lefolyást.

Mezőgazdasági államban érdekes adalékot képezne ez a munkáskéz szükségének ismeretéhez s némi utmutatásul szolgálhatna, hogy a telepítés mily irányt kövessen. Magától értetődik, hogy az emberi ész és szorgalom diadalmaskodik a természet mostohaságán s erősen kifejlett ipar mellett különben kedvezőtlen vidékek is sűrű népességet tarthatnak el, így látjuk azt, hogy a magas fokú ipari fejlettség kiegyenlíti az ellentéteket s egyöntetű népsűrűséget eredményez.

Nálunk azonban ezen kiegyenlítő hatás ma még csak kivételenként érezhető; mint például Szepes és Brassó megyéknél, melyek, daczára hegyes, terméketlen földjeiknek, népesség tekintetében csaknem utólérik az országos átlagot. Általában azonban a természeti viszonyok uralkodnak, így például a három legkritikább népes-

ségű megye, nevezetesen Máramaros, Besztercze-Naszód és Csik, mindannyi magas hegyvidék, erdőborította talajjal, úgy hogy az összes földterület 50-60%-át erdőségek foglalják el. Míg tehát e vidékeken erős ipar nem fejlődik, áthághatatlan gát emelkedik a nép-növekedés elé s a természetes szaporodás, ha van is, a termékeny síkok felé keres és talál természetes lefolyást. Lépésről-lépésre nyomozhatnók valamennyi gyér népességű megyénknél a természeti viszonyok hatalmát, mely okozat gyanánt vonja maga után a vidék csekély lakosságát, úgy hogy a 48 átlagos népességen alul maradó megyék közt alig van egy-kettő, melynek területe legnagyobb részt terméketlen föld- vagy erdőségekből ne állana.

A viszonylagos népesség, mint láttuk, akként alakul, ha egy meghatározott területen a felvett területegység mindenikére egyenlő számú népesség esik, vagyis a lakók egyformán oszolnak meg. E megoszlás azonban tényleg nagyon különféle s a tárgyalt területnek egyik része talán sokszorta nagyobb népességet hordoz, mint a másik, hasonló nagyságu. Az eljárás indokolt, mert a népsűrűséget csakis így határozhatjuk meg s hasonlíthatjuk össze más területek népességével s különben is a nagyobb lakhelyek, például a városok népessége, legtöbbször nem saját, sokszor nagyon is szűk területüknek eredményei, hanem egy egész vidéké, melynek forgalmi központját képezik, s melyből mint forrásból a városok erős attrakcionális hatalmánál fogva, gyors növekedésüket és népességüket meritik.

Ezt a viszonylagos népesség kiszámításánál szükséges is nem egyszer szem előtt tartanunk, ha valótlán eredményt nem akarunk nyerni; így például fentebb Pestmegye viszonylagos népességét Budapest nélkül is feltüntettük, mert Budapest sűrű népessége — habár Pestmegyének is van része benne — nem egyetlen megyének, hanem az egész országnak hatása és közreműködése mellett képződött s csakis mint országos központ fejlődhetett oda, hol jelenleg áll.

IV.

Minthogy a népesség nem egyformán oszlik meg a lakott területen, és a viszonylagos népesség kiszámításánál figyelembe nem jöhet, mikép oszlik el a népesség a különféle lakhelyekre, városokra, falukra és pusztákra, szükséges még azt is kutatnunk, hogy miként

oszlik meg, miként tömörül a népesség, mely viszony statisztikailag olyformán lesz felismerhető, ha kimutatjuk, miként oszlik el a népesség a lakhelyek különfélesége szerint, különös tekintettel ezeknek népszámára.

Az emberek együttélésének ezen minősége fontos kultur-tényezőtt képez, minél sűrűbben, minél tömegesebben élnek együtt, annál nagyobb a kölcsönhatás, a surlódás, a társadalmi haladás; elszigetelt magánosságban élő emberek nem érezhetik a társas együttlét fejlesztő, mivelő hatását

A statisztikának ez ága azonban, mely a *népesség eloszlását* volna hivatva felderíteni, kivált nálunk, nincs eléggé kiművelve, nem eléggé kimerítő. A népesség eloszlásánál nemcsak, hogy a községek, hanem a községet alkotó egyes lakhelyek népességére is tekintettel kellene lennünk. Így például, hogy saját hazai viszonyainknál maradjunk, a nép tömörülését nem ítéltetjük meg, ha valamely alföldi nagyhatárú városnak csak összes népességére vagyunk tekintettel, mert az összes népességnek csak egyik, habár tekintélyesebb része lakik együtt a városban, a többi, a várost körülvévő pusztai tanyarendszernek hálózataiban van szétszóródva, sokkal hátrányosabb kulturviszonyok közt, mintha e népesség közép nagyságú falukat alkotna, nem is tekintve azt a gazdasági hátrányt, hogy a gazdaember sokszor mértőföldnyi távolságra lakik birtokától. Ez a visszás helyzet ellensúlyozza nálunk amaz előnyöket, melyek a népességnek nagyobb községekben való tömörülésével járnak s ezért nem örülhetünk feltétlenül községeink magas átlagos népességének.

Ez átlagos népességet úgy nyerjük, ha a lakhelyek számát az össznépességgel szembe állítjuk. Hogy ez az átlag Horvátországgal és a külfölddel szemben igen magas, már félig abból is következik, a mit fentebb a községek sűrűségénél elmondtunk, mert természetesen ritkán fekvő községeknek, hasonló vagy nem oly arányban nagyobb népsűrűség mellett népesebbnek kell lenniök s csakugyan azt találjuk, hogy míg Magyarországon minden községre átlagosan 1070 lélek esik, Horvát-Szlavonországban 412, Ausztriában viszont 807, sőt az 1875-ki számlálás szerint egy-egy bajor községnek lakossága átlagosan 110 lelket tett. Az összehasonlításnál a *politikai* községeket vettük fel, (Horvát-Szlavonország kivételével, hol a *politikai* községek olyannyira különböznek a helységektől, hogy in-

kább tekinthetők kisebb járásoknak, mint községeknek) ezekhez számítván Ausztriában a Galicziában és Bukovinában előforduló jószágtesteket (Gutsgebiet) is, melyek a régi földesuri birtokokból alakultak s mint községek szerepelnek, csak hogy a községek rendőri jogával nem bírnak, a politikai hatóság gyakorolván azt. De az összehasonlításra talán még biztosabb alapot nyerünk, ha a *helységek*re eső átlagos népességet vesszük s így nálunk a pusztákat, telepeket stb., Ausztriában pedig a politikai jogokkal nem bíró helységeket (Ortschaften) is számításba vonjuk. S ekkor úgy találjuk, hogy :

	esik egy-egy helységre
Magyarországban	714 lélek
Horvát-Szlavonországban	392 „
Együtt	649 lélek
Ausztriában	339 „

Magyarországban a községeknek, ép úgy mint átlagos területük, átlagos népességük is roppant eltérést mutat országrészenként, de kivált megyénként s csaknem azon nyomon halad, mint amaz. Szolgáljon különben ennek illusztrálására a következő kimutatás:

Folyó szám	Országrész és megye	Egy községre esik átlagosan lélek	Folyó szám	Országrész és megye	Egy községre esik átlagosan lélek
I. Magyarország.					
<i>a) Duna balpartja :</i>			3	Győr megye	1,164·82
1	Árva megye	824·68	4	Komárom „	1,613·82
2	Bars „	679·49	5	Moson „	1,535·28
3	Esztergom „	1,361·62	6	Somogy „	998·21
4	Hont „	620·75	7	Sopron „	1,037·08
5	Liptó „	562·09	8	Tolna „	1,939·19
6	Nógrád „	697·01	9	Vas „	569·65
7	Nyitra „	818·80	10	Veszprém „	1,091·55
8	Posszony „	1,030·10	11	Zala „	614·31
9	Trencsén „	601·77	Összesen : . . .		922·71
10	Turóc „	483·51	<i>c) Duna-Tisza köze :</i>		
11	Zólyom „	669·93	1	Bács-Bodrogmegye .	4,984·87
Összesen : . . .		741·52	2	Csongrád „	10,876·80
<i>b) Duna jobbpartja :</i>			3	Jász-N.-K.-Szolnok	5,682·51
1	Baranya megye	821·89	4	Pest-P.-S.-K.-Kunm.	4,662·89
2	Fejér „	2,033·40	5	Heves megye	1,796·72
			Összesen : . . .		4,452·23

Folyó szám	Országgrész és megye	Egy községre esik átlagosan lélek	Folyó szám	Országgrész és megye	Egy községre esik átlagosan lélek
	<i>d) Tisza jobbpartja:</i>				
1	Abauj-Torna megye	670·42	3	Kr.-Szörény „	1,068·08
2	Bereg „	557·73	4	Temes „	1,792·06
3	Borsod „	1,052·76	5	Torontál „	2,328·85
4	Gömör „	601·65		Összesen : . . .	1,634·67
5	Sáros „	442·14		<i>g) Erdély :</i>	
6	Szepes „	1,428·77	1	Alsó-Fehér megye	983·54
7	Ung „	600·51	2	Beszt.-Nászód „	969·56
8	Zemplén „	616·98	3	Brassó „	3,497·04
	Összesen : . . .	666·15	4	Csik „	1,706·77
	<i>e) Tisza balpartja :</i>		5	Fogaras „	939·68
1	Békés megye	7,922·66	6	Háromszék „	1,098·92
2	Bihar „	906·24	7	Hunyad „	572·50
3	Hajdu „	8,253·76	8	Kolozs „	828·30
4	Máramaros „	1,421·48	9	Kis-Küküllő „	781·47
5	Szabolcs „	1,562·10	10	Maros-Torda „	757·14
6	Szatmár „	957·82	11	Nagy-Küküllő „	1,059·63
7	Szilágy „	701·14	12	Szeben „	1,609·40
8	Ugocsa „	908·01	13	Szolnok-Doboka „	605·24
	Összesen : . . .	1,245·45	14	Torda-Aranyos „	965·01
	<i>f) Tisza-Maros szöge :</i>		15	Udvarhely „	764·64
1	Arad megye	1,400·76		Összesen : . . .	874·18
2	Csanád „	3,633·70			

A Tisza jobb, a Duna bal és jobb partján, továbbá az erdélyi részekben nem mondható magasnak az átlagos lélekszám, esvén egy-egy községre (a pusztákat, telepeket stb. nem számítva) 666, 741, 992 és 874 lélek s mindössze csak annyiban fordul meg az arány, hogy míg a Duna jobb partján egy községre 15·62 □ kilométer esik és 922 lélek, addig az erdélyi részekben 23·38 □ kilométer és csak 874 lélek, de ez csak természetes következtetése annak, hogy míg az utóbbinál a viszonylagos népesség □ kilométerenként csak 37·39, az előbbinél 59·09. A más három országgrészben azonban felette magasra szökik fel a községek átlagos lélekszáma, egyenes arányban átlagos területükkel. Ugyanis, a Tisza balpartján 1,245, a Tisza-Maros szögében 1,635, sőt a Duna-Tisza közén 4,452

lélek esik átlagosan minden egyes községre, némely megyék pedig oly magas számot mutatnak, hogy például Csanádban 3,634, Pest-megyében 4,663, Bács-megyében 4,985, Jász-Nagy-Kun-Szolnok-megyében 5,683, Békés-megyében 7,923, Hajdumegyében 8,254, sőt hogy a végletet is felhozzuk, Csongrádmegyében 10,877 lélek esik átlagosan egy községre. A másik végletet Sáros-megye mutatja, hol 442-öt kapunk átlagos lélekszám gyanánt.

Az átlagos lélekszámnál még többet fejez ki, ha a községeket népességük nagysága szerint különböző csoportokba foglalva tüntetjük ki. A nemzetközi stat. kongresszusok által a városi jelleg megállapítására szükséges népszámot véve alapul, azon eredményre jutunk, hogy Magyarország népességének 45·2%-a lakik oly községekben, melyeknek 2000-nél több lakosuk van. Nagyon fényes eredmény volna ez, ha nem tudnók, hogy községeinknek csak kisebb töredéke képviseli valóban a városi elemet; de a népesség agglomerációjára nézve érdekes adat marad, kivált ha némi összehasonlítást teszünk s látjuk, hogy:

Ausztriában	29·1%
Németországban	41·2%
Franciaországban	31·1%-át

képezi az összes népességnek a 2000 lakoson felüli községek népessége.

Összes községeink, lakóik számát tekintve, következőleg oszlanak meg:

500-nál kevesebb lakossal bir	5,362 község
500—1000 lakossal bir	3,974 „
1000—2000 „ „	2,307 „
2000—5000 „ „	976 „
5000—10,000 „ „	167 „
10,000-en felüli lakossal bir	92 „

Ezen arány természetesen nagyon eltérőleg alakul a különböző országrészek között is, mert míg a Duna balparti és a Tisza jobbparti területén a községeknek több mint felét 500 lakosnál kevesebbel bíró községek képezik, a Duna-Tisza közén az 500 léleknél kevesebb népességű községek 4%-kát képezik az összes községeknek s a községek nagy többsége 1000—5000 lelket számlál, az 5000 lelken felüli községek is háromszorta nagyobb számmal szerepelvén, mint az 500-on alul maradók.

Érdekes összehasonlítást enged ez az előbbi számokkal, mert kiderül belőle, hogy mennyivel több városi községet számíthatnánk, ha a nemzetk. stat. kongresszusok megállapodása szerint a 2000 lelket fogadnók el kriteriumul. A 2000—5000 lélekkel bíró 976 község közül 940 *nem város*, az 5000—10,000 lakosu 167 község közül 132, sőt a 10,000 felüli 92 közül is 30-at nem számíthatunk a városok közé, tehát a 2000 lakosnál többel bíró 1,235 község közül csak 133-at tekintünk városnak, 1,102 pedig mint nagy- vagy kis-község szerepel.

A városi népesség legnagyobb arányban szerepel a Duna-Tisza közén, mi a fővárosnak tulajdonítható, a Tisza bal partján is elég magas arányt tüntet fel, míg a Duna jobb partján legkisebb helyet foglal el a városi népelem, az országnak többi négy része meglehetősen egyforma viszonyokat mutat.

V.

Vizsgáltuk a népességet lakóhelyeinek megoszlása szerint a társadalmi érintkezés különféle fokán s embertársai tömegéhez való változatos viszonyában. De a társadalom alapvető láncszemeit, melyekből az összefűződik, a *család* képezi, szükséges tehát a népességet ezen vonatkozásában is megismernünk és mint hogy a család fogalma szorosan összefügg az otthonéval, először is lakviszonyait méltassuk figyelemre.

A *lakviszonyokat* első sorban érdekesen illusztrálja a *házak száma*. Az 1880-ki népszámlálás a magyar sz. korona országaiiban 2.577,423 lakóházat talált, míg az 1869-ki népszámlálás 2.450,213 köz- és magánépületet vett számba. Hogy azonban helyes összehasonlítást tehessünk, ez utóbbi számból le kell vonnunk azokat az épületeket, melyek lakezőlokra egyáltalában nem szolgálnak s mint hogy ilyen 25,119 volt, összehasonlítási alapul 2.425,094 lakezőlokra, vagy lakezőlokra is szolgáló épület is marad s e szerint a szaporodás 11 év alatt 152,329-et, vagyis 6'28%-ot tett. Nem mondható ez gyors növekedésnek, de tekintve, hogy ugyanazon idő alatt a népesség csak 1'46%-kal szaporodott, arra enged következtetni, hogy legalább némi javulás állott be.

A házon belül megkülönböztetjük a *lakásokat* és a *lakófeleket*, vagy háztartásokat, volt pedig az utolsó számlálás szerint:

	lakás	háztartás vagy lakófél
Magyarországhán	2.964,347	3.112,558
Fiume város és ter. . . .	4,406	4,877
Horvát-Szlavonországban		
a) polgári	213,637	213,637
b) volt határörvidék	119,783	119,783
Összesen	3.302,173	3.450,855

A lakások és lakófelek között tehát nagy eltérést nem látunk, mert rendszeren egy lakásban csak egy háztartás van, Horvát-Szlavonországban és a határörvidéken pedig éppen nincs különbség. Lehet, hogy az ottani családi viszonyokból csakugyan folyik némi eltérés, de kétségtelen, hogy a főök mégis az eltérő felfogásban rejlik, mely ezen viszony tekintetében a népszámlálás végrehajtásánál alkalmazást nyert.

A lakások számán kívül fontos azoknak *fekvése* is, mert ebből is némi következtetést vonhatunk, hogy vajjon egészségesek-e a lakviszonyok vagy sem? például a nagyszámu pinczelakások mindezenesetre kórtünetet képeznek.

Magyarországot Horvát-Szlavonország nélkül véve s az 1880. állapotot összehasonlítva az 1869-kivel, a lakások fekvésére és a lakrészekre nézve közöljük a következő számokat:

	1869	1880	Tehát 1880-ban	
	é v b e n		több	kevesebb
A házak száma	2.232,406	2.299,366	66,960	—
A háztartások száma	2.909,861	3.112,558	202,697	—
A lakások száma és fekvése:				
pinczében	13,598	10,527	—	3,071
földszint	2.695,911	2.894,641	198,730	—
fél és első emeleten . . .	30,353	45,352	14,999	—
második „	5,373	8,622	3,249	—
harmadik „	1,293	3,178	1,885	—
negyedik s több emeleten .	134	520	386	—
a padláson	606	1,507	901	—
A lakások száma	2.747,268	2.964,347	217,079	—
A lakásokban van:				
szoba	3.549,851	3.763,341	213,990	—
hálófülke	1.621,105	39,029	—	250,039
vakszoba (kamra) . . . . }		1.332,037	—	
előszoba	295,783	217,619	—	78,164
konyha	1.876,803	2.312,475	435,672	—
A lakrészek száma	7.313,042	7.664,501	321,459	—

	1869	1880	Tehát 1880-ban	
	é v b e n		több	keve- sebb
Az összes lakó népességből esik:				
egy lakásra lélek	4·9	4·6	—	0·3
esik egy háztartásra lélek . .	4·6	4·4	—	0·2
esik egy szobára lélek	3·8	3·5	—	0·3
esik egy lakrészsre lélek . . .	1·8	1·7	—	0·1

Sok tekintetben övendetes javulást látunk. A pinczelakások megfogytak s a lakások száma mégis jelentékenyen emelkedett. Hogy a harmadik és negyedik emeleti lakások aránylag oly óriási mértékben szaporodtak, az a főváros gyors kiépülésének s kaszárnyaszerű építkezési rendszerének következménye. A szobák száma is szaporodott és pedig nagyobb arányban, mint a népesség, mely körülmény ismét a lakviszonyok javulásáról tanuskodik, mert míg 1869-ben egy szobára 3·8 lélek, 1880-ban 3·5 lélek esett. A kamrák, hálófülkék stb. nagymérvű apadása, talán nem a valódi állapotot jelzi, hanem a kétrendbeli népszámlálásnál követett eltérő eljárások eredménye, a mennyiben 1869-ben a gazdasági épületeket is számbavették, 1880-ban pedig nem s így ez utóbbi alkalommal a gazdasági melléképületekben lévő számos kamara számításon kívül maradt.

A népszámlálás a *család-viszonyokba* is enged, habár csak korlátolt bepillantást, a mennyiben csak azt tünteti fel, hogy vajjon az illető mint családfő, mint családtag, vagy egyéb minőségben lakik a lakásban. Itt már különben a nemi megkülönböztetés is igen fontos, mint azt az alábbi számok is bizonyítják.

Találtatott ugyanis:

		Családfő	Családtag	Egyéb	Összesen
Magyarországban . .	férfi	2.663,384	3.549,398	536,861	6.749,646
"	nő	448,623	6.037,658	492,695	5.978,976
Összesen . . .		3.112,007	9.587,056	1.029,559	13.728,622
Fiume város és területén	férfi	3,818	4,469	1,311	9,598
"	nő	1,059	8,519	1,805	11,383
Összesen . . .		4,877	12,988	3,116	20,981
Horvát-Szlavonországban					
a) polgári	férfi	245,565	280,053	54,997	589,615
"	nő	58,282	504,069	42,449	604,800
Összesen . . .		312,847	784,122	97,446	1.194.415

		Családfő	Családtag	Egyéb	Összesen
b) volt határörvidék	férfi	150,452	170,451	33,148	354,051
	nő	24,534	294,383	25,116	344,033
Összesen		174,986	464,834	58,264	698,084
A szent István korona országában	férfi	3.072,219	4.004,371	626,320	7.702,910
	nő	532,498	6.844,629	562,065	7.939,192
Összesen		3.604,717	10.849,000	1.188,385	15.642,102

Látnivaló ebből, hogy a családfő, a dolog természete szerint túlnyomó többségben férfi (átlag 85%), csak kivételes esetekben nő, ha mint özvegy veszi át a ház kormányzatát, vagy ha mint külön lakó magános egyén önálló háztartást folytat. A családtagok között ellenben túlnyomó a nő (63%), mi onnan magyarázható, hogy a férfitagok korábban lépnek ki önálló keresőkül, s az atyai házból mint tanulók, mesterinasok stb. számosabban távoznak el. Az egyéb czimen a háztartásban lakók között, kivéve a városias jellegű Fiumét, a férfiak vannak némi többségben, mely körülményt részben az ország kereseti viszonyaiból, nevezetesen a mezőgazdasági cselédség nagy számából lehet magyaráznunk.

A város és vidék között itt is észlelhető némi eltérés, amennyiben a városokban, a nőcselédség nagy számánál fogva az egyéb lakók neve alatt felsoroltak közt sokszor a nők vannak többségben, de nem mindig, mert a nőcselédséget ellensúlyozza a tanuló ifjúság, iparossegédek és tanonczok stb. nagy száma, úgy, hogy a 25 sz. kir. város közül 16-ban az egyéb rovat alá foglalt egyének közt a férfiak vannak többségben, ez utóbbiakhoz tartozik Budapest is; a nőcselédek száma ugyan itt is sokszorososan meghaladja a férfi-cselédeket, de az iparossegédek, albérlők, (kiknek nagy kontingensét a tanulók képezik) mégis a férfiak részére billenti a mérleget.

DR. JEKELFALUSSY JÓZSEF.

A VIZJOGI TÖRVÉNYJAVASLAT.

(Első közlemény.)

Végre Magyarország is eljutott oda, hogy, ha még nincs is vizjogi törvénye, de legalább oly javaslata van készen, mely csak a törvényhozás tárgyalására vár. — Ámbár régóta érezzük szükségét a rendszeres vizjognak s ámbár, ha egy irányban t. i. a vizek kártételeinek megakadályozása iránt 1867 óta is hozattak törvények, mégis mindig messze képzeltük magunkat attól az időponttól, midőn ezen rég érzett óhaj teljesülni fog. Merültek fel ugyan egyes javaslatok az 1870-es években, sőt 1867 után is, melyeknek ismertetésére alább rátérek, de ezen javaslatok ismét csak egyoldalúak voltak és félrendszabályokra vezettek volna, nem csoda tehát, ha azok csak a javaslat stádiumánál maradtak.

Kvassay Jenőé az érdem, hogy ő egy magánszorgalomból, nagy fáradsággal összeállított javaslattal lépett elő; övé az érdem, hogy javaslatában a vizjogra vonatkozó összes kérdéseket felölelve, módot nyújtott annak szakszerű bizottsági tárgyalására s így előkészítette a tért, hogy az annak alapján átdolgozott és most már kész és kimerítő javaslat törvényhozási tárgyalás alá bocsáttassék. — Kvassay ur ezen érdemét mivel sem csökkenti az, hogy a már kész törvényjavaslat nagyban eltér az általa szerkesztett eredeti javaslattól, mert az ő javaslatában letett nagy és általános elvek az előttünk fekvő javaslatban is benne vannak, mert a szakbizottság ezeket elfogadva, az eredeti javaslatot inkább csak kiegészítette, rendezte, szóval az összehalmozott anyagból használható egészet teremtett és azt akkép állította össze, hogy az törvényhozási tárgyalás alá bocsátható legyen.

Sajnos ugyan, hogy a javaslatból törvény nem lehetett, de ha már törvény nem lett, megbecsülhetlen haszon magában az is, hogy

a hosszas és beható tárgyalások alatt a víz jogi természete s általában a vízjogi törvény iránti különböző felfogások tisztultak s a régi magyar jognak az akkori viszonyok és nézeteken alapuló nyilvánulása az újabb kor helyesebb és természetszerűbb elveinek ismét tért engedett s talán némely elfogultat sikerült meggyőzni arról, hogy a vizekre vonatkozó jogviszonyok hazánkban nemcsak pozitív törvények által nem voltak szabályozva, de azokról még oly elvi kijelentések sem foglaltatnak törvényeinkben, melyek egyik vagy másik iránynak határozott utmutatóul szolgálhatnának. — Törvényeink ezen határozatlanságában keresendő az, hogy a vizek jogi természetére nézve nyilvánuló birói felfogás, a közigazgatási hatóságok felfogásával szemben gyakran foglalt állást, s döntvények alakjában saját felfogásának annnyival inkább volt képes bizonyos súlyt kölcsönözni, mert maguk a közigazgatási hatóságok is különböző körülmények között és különböző időkben, különböző felfogásnak hódoltak és így a közigazgatási határozatok egyöntetőségének hiányában idővel mindinkább a birói felfogás, mely Verbőczyre hivatkozva mindig a magánviz jogi elvéből indult ki, érvényesült s csak a legújabb időben, midőn a közgazdasági érdekek mind jobban gyakorolják befolyásukat, látszik a közigazgatási hatóságoknál a modern jogi felfogás iránti érzék fejlődése.

A vizek jogi természetéről s a különböző felfogásokról ugyan alább fogok szólni, de itt mégis meg kell jegyezni, hogy a Verbőczy által a nemesi birtok mellett elfolyó vízre nézve feállított tulajdonjog elve nemcsak azért szenvedett csorbát, mert az 1751. XIV. t. cz. és az 1840. X. t. cz. ezen szigorú elven már jelentékeny csorbát ejtettek, hanem főleg azért, mert a nemesi birtok megszűnván, az ahhoz kötött jogok is, a mennyiben pozitív törvény által egyiket vagy másikat fenn nem tartotta, melyek között azonban a vízhez való magántulajdon nincsen, megszűntek. — De különben is Verbőczynek jogtételei inkább a malom, halászat, s hasonló regalékra, mint a víz tulajdonjogára vonatkoznak s csak erőltetve lehet azokból még most is, midőn az adományozási jog megszűnt, azon következtetést levonni, mintha a partbirtokosnak a vízhez való tulajdonjoga minden kételyen felül állana.

Hogy Verbőczynek több gondja volt a vizen gyakorolható földesuri használatokat (regalékat) a földesur részére biztosítani, mint a víz jogi természetét szabályozni, s hogy e tekintetben a

népéletben nyilvánuló jogi érzék sem ment tovább, legyen elég az 1840. X. t. cz. 9. §-ára hivatkozni, hol a víz jogi természete ugyan-csak a regale szempontjából képezte törvényhozási megállapítás tárgyát. Az 1840. X. t. cz. 9. §-a ugyanis kimondja, hogy „midőn a szabályozás vagy átmetszések miatt a folyó ágya változik, mindazon birtokosok, kiknek birtoka az általmetszések, vagy más vízi munkálatok eszközzésére valamely részben megkívántató lenne, a szabályozás czéljára elvágott földre nézve, — ugyszintén azok is, kiknek birtoka a czélbavett munkálat következtében a folyóra nem dülne, a folyón eddig gyakorolt hasznukra nézve az 1836. XXV. t. cz. 34. rendelete szerint tökéletesen kármentesíttessenek.“ — Ha azonban az akkori törvényhozók előtt a vizekre nézve a szigorú magánjogi felfogás uralkodott volna, akkor a most idézett törvénynek nemcsak a vizen lévő használatok, hanem a víz elvonásáért is kárpótlást kellett volna megállapítani, mert a magánvíz természetéből ez is következik.

Azt lehet mondani tehát, hogy a víz jogi természetére vonatkozó kérdés csak annyiban volt nálunk Verbőczy által szabályozva, a mennyiben az a regalékkal hozatott kapcsolatba. — De hisz ezen megoldásra kényszerítő indok a legujabb időig alig is volt, mert a víznek hasznosítása, eltekintve a vízi malmoktól s néhány vizerő által hajtott iparüzlettől, nálunk csaknem ismeretlen volt. A szükség tehát nem sürgette a jogi kérdés megoldását, vagy a melyekben a törvényhozás mulasztást követett volna el, nem fejtette ki szokás és hosszas gyakorlat után a jogelveket, mint az Olaszországban történt, s nem hozta a törvényhozót azon részint kellemes, részint kényszerítő helyzetbe, hogy a jogszokásokat egyszerűen codificálja.

Nem lévén tehát kényszerítve a törvényhozó, hogy ugynevezett vízjogi törvényt alkosson, azt eddig nem is létesítette, hanem a vízhasználatok rendezésére vonatkozó kérdések következetes mellőzésével inkább arra törekedett, hogy miként lehessen megszabadulni a vizek kártételeitől s hogyan lehessen a földbirtokost saját vizeitől földbirtokának hasznosítása érdekében megszabadítani.

Hazánkban nagy területek állottak víz alatt vagy voltak kitéve a víz kiöntéseinek s míg ezekről a víz legalább nagyobb részben le nem vezettetett, és míg a kiöntéseknek kitett területek az

árvizektől mentesítve nem lettek, szóval míg a földbirtokos e tekintetben a földnek ura nem lett, addig sem a törvényhozó, sem a földbirtokos nem gondolhatott az öntözésre vagy a víz másnemű hasznosítására, mert legnagyobb hatása abban volt, ha a vizet tőle elvezetik.

Ez volt tehát az első stadium, melyen az országnak és a törvényhozásnak nemcsak nálunk, hanem mindenütt keresztül kell esni s csak akkor és ott következik a második stadium, a mikor és a hol a földbirtoknak a kártékony vizek elleni mentesítése legalább jelentékenyebb részben foganatosított. — Ebből következően, törvényhozásunknak is első dolga volt azon törvényeket megalkotni, melyek a sürgősebb cél elérésére szükségesebbek. — Eddigi törvényeink tehát, nevezetesen az 1751. XIV. t. cz., az 1840. X., az 1871. XXXIX. és XL., az 1874. XI., az 1879. XXXIV. és az 1884. XIV. t. cz., valamint még sok más kisebb törvény leginkább csak a vizek levezetését és az áradások elleni védelmet szabályozzák, a nélkül, hogy a hasznosításra és a vizek jogi természetére kiterjednének, e tekintetben csak az 1840. X. t. cz. tevén kivételt, melynek alapján a vízhasznosítások mai napig is tárgyaltnak és engedélyeztetnek.

E szerint a magyar törvényhozás csakugyan a legjobb és legelőhaladottabb felfogásszerint oldhatja meg a vízjogot és semmi más célt nem kell szem előtt tartania, mint a víznek minél könnyebb és biztosabb közgazdasági hasznosítását, mert nincs kényszerítve már elfogadott és a nemzet életébe átment változhatlan jogelvekre tekintettel lenni. — E tekintetben pedig az utánzásra méltó példák nem hiányoznak, mert olyan államok is, a melyekben a korábbi tételes jogok részint a római jogok alapelveiből kiindulva, részint pedig még ennél is szigorubb magánjogi irányt elfogadva, pozitív törvények voltak s ezek szerint a kisebb vizek magántulajdont képeztek, ujabban a víz jogi természetére nézve a helyesebb iránynak adnak tért. Ausztria az 1869. évi birodalmi törvénnyel már tetemes haladást mutat fel, a mennyiben a közvizek fogalmát szemben az osztrák polgári törvénykönyv álláspontjával, jelentékenyen kiterjesztette, Spanyolország az 1879-ki törvényben feltétlenül a közvizeket foglalja el és a magánvizeknek oly korlátokat szab, melyek eddig egyetlen európai államban sem léteznek. Franciaország szintén módosítani akarja a vizekre vonatkozó törvényeket s e módosítás-

ban, melyre nézve a javaslatok már a francia senatusban is ¹⁾ le-
tárgyaltattak, a közvizek elvét fogadja el.

A gazdasági élet fejlődésével, főleg pedig a földbirtok kihasználásának szükségével szemben semmiféle vasakarat vagy conservativ irány nem lesz képes a magánvizeket még tételes törvények mellett is fenntartani, mert a közgazdasági szükség utat tör magának, s idővel a német államok törvényhozóit is, kik ez irányban a legkevesebb mozgalmat tanusítják, az ott divó jogi elvek megváltoztatására fogja kényszeríteni, jogtudósaik legalább a leghatározottabban készítik elő a tért s e törekvésük soká siker nélkül nem maradhat.

Természetes, hogy nálunk a víz jelentékeny közgazdasági hasznosításának hiányában távolabb vagyunk attól, semhogy a nagy közönség egy vagy más irányban határozott állást foglalhatna, azért sokan csak egyoldalulag itélik meg a helyzetet s agrarius szempontból felfogva a dolgot, azt hiszik, hogy a földbirtokos és a földbirtok érdekében tesznek, ha látszólagosan a régi jogelvekre támaszkodva, a parti birtokosnak a vízhez való tulajdonát védik, holott ezen nézet épen agrarius, t. i. a nemesebb értelemben vett agrarius szempontból itélendő el. — Agrarius szempontból ugyanis kívánatos, hogy a földbirtok minél jövedelmezőbben műveltsék s tulajdonosának minél több hasznot hozzon. — Az államnak tehát kötelessége mindazt nyújtani s mindazt megadni, mi erre szükséges. Már pedig ha a víz a parti birtokosé, akkor az állam a földbirtok jövedelmezőségének érdekében nemcsak hogy semmit sem tett, de ellenkezőleg akadályokat gördített elébe, mert az állam területének legnagyobb részét megfosztotta bizonyos előnytől azért, hogy a kisebb résznek olyan jogczimet szerezzen, melyre a jogegyenlőségnek fogva igénye nem lett volna. Ez nem agrarius elv, ez protectionalis rendszer. A francia agrariusok más irányban működnek, mert azok a víz használatában, daczára korábbi törvényeik más irányu határozmányainak, mindenkit részesíteni akarnak. Ez tehát a valódi és nemes agrarius mozgalom, mert ez a földbirtok jogait egyenlősíteni törekszik, és nem az, mely kedvezményezett és nem kedvezményezett földbirtokosokat akar ismerni.

¹⁾ Rapport fait au nom de la Commission chargée de examiner le projet de loi sur le Régime des Eaux. — Davis D. Mouillot, Imprimeur du Senat. 1882.

Nem czélom egyébként e kérdésnél hosszabban maradni, mert a javaslat ismertetésénél anugy is kénytelen leszek ezzel tüzetesebben foglalkozni, hanem áttérek azon javaslatok rövid ismertetésére, melyek nálunk az idő folyamán felmerültek. — Ezek egyike a gazdasági-egylet által 1843-ban készített javaslat, másika pedig azon javaslat, mely a hetvenes években a közlekedési miniszteriumban készült.

A gazdasági egylet javaslata ¹⁾ szerint az elfolyó víz a földesuré, vagy a közbirtokosságé, de az ezek által nem használt víz használását mindazoknak, kiknek földjeik a folyóra dülnek, öntözésre megengedi. Tehát a víz szorosabb értelemben vett magántulajdoni jellegét korlátozza, s csak csodálkozni lehet azon, az akkori időben

---

¹⁾ 2. §. Oly folyóvizek fölöslegtömegét, melyet a határbeli földesur vagy közbirtokosság vízműveire, vagy öntözéseire nem használ, azok, kiknek földjeik a folyóra dülnek, mezőik öntözésére szabadon használhatják: sőt ha mind a két parton ugyanaz a tulajdonos (s a víz nem hajózható) az egész vizet vagy annak egy részét, azon kikötéssel, hogy az legalább azon a ponton, hol a vállalkozók földjeit elhagyja, szokott medrébe visszavezettessék, csatornák által földjeik belsejébe is bevezethetik.

De ha mindegyik parton más a föld tulajdonosa, s a vizet mind a két oldalról akarják használni, akkor minden partbeli az őt illető part-hosszuság arányában részesül a fölösleg víztömegben. — Az öntözési jogban pedig osztoznak a partra dülő térrel mindazon rétek, földek és legelők, melyek azzal egy testben s egy határban fekszenek.

3. §. Kizárólag használható magántulajdonnál tekintendők a kutak és források annak, kinek földjén léteznek; hacsak a szomszédok egyike vagy többen egy évnél már tovább nem voltak háborgatlanul azoknak közös és folytonos használatában; ekkor azonban a használathoz szükséges készületek költségeit is közösen tartoznak viselni.

4. §. Hasonlóan magánjogi czim alá tartoznak oly apróbb vizek is, melyek valamely birtok határában, vagy két szomszéd-birtok határa közt támadván, vízmennyiségükre nézve egyébre alig, mint itatásra elegendők. — Ezek tehát, míg azon határban folynak, a hol eredtek, a földesur, közbirtokosság vagy község összes tagjaira nézve magánjogi tulajdonnak tekintendők.

5. §. Mihelyt azonban ily vizek a forrás és kútő határát elhagyják, megszűnvn magánjogi természetük, szintén a 2. §. alatt érintett vizek osztályába tartoznak; melyekre a földesur birtokába tartozó akármely ponton erőművet állíthat, vagy a kérdéses vizet öntözésre használhatja, a mennyire e vállalat az 1840. X. t. cz. 1. §. értelmé alá nem esik, vagy a partra dülő föld nem urbéri, melyet a kisajátítás törvényes esetein kívül elfoglalni nem szabad.

más irányban is jelentkező egésséges felfogáson, mely ezen javaslatot jellemzi, daczára annak, hogy a német jogi nézetek egészen más irányban gyakorolták befolyásukat s hogy a javaslat épen ezen befolyás miatt még szabadelvűbb nem lehet. — Hogy a javaslat kiválóan a földesurról, illetőleg a közbirtokosságról tesz említést, az az akkori viszonyokat tekintve, fel nem tűnhet, mert hisz ki lett volna képes magát ekkor még a földesuri és jobbágyi viszonytól emancipálni, pedig a javaslat még e tekintetben is haladást mutat, mert a jobbágyot, ha parti birtokos, a felesleges víz használatától nem tiltja el. — A hajózható víz a javaslat keretén egészen kívül esik, minthogy az csak az öntözésre vonatkozott.

Kevésbé alkalmas a dicséretre azon javaslat, melyet a közlekedési miniszteriumban az 1870-es években dolgoztak ki, mert ezen a német államokban fennálló tételes törvények hatása látszik meg. — Ugyiszólva vakon követi e tételes törvények határozmányait s nem tekintette, hogy a német újabb jogirodalom s tekintélyes jogászok mennyire kárhoztatják a német államok tételes törvényeinek eme felfogását, s mennyire készítik elő az utat arra, hogy e tételes törvények élete minél rövidebb időig tartson. — Az 1870-ki javaslat¹⁾ szerzői nem gondolták meg, hogy vajjon tanácsos-e a fejlődésnek és haladásnak indult Magyarországra egy haldokló jogot átültetni s ezzel a fejlődésnek gátat vetni, mert a javaslat 33.

1) 11. §. Minden hajózható és tutajozható víz az állam közvagyon.

Kétséges esetben mindaddig, míg a törvényhozás a közfolyókat és vizeket tüzetesen ki nem jelölendi, az illető hatóságok meghallgatása után a miniszterium határozandja el, mely folyamrészek tekintendők hajózhatóknak és tutajozhatóknak.

33. §. Magántulajdont képeznek a birtok területén:

a) összegyűlt eső- és hóvizek;

b) a birtokon fakadó és napfényre jövő források, míg a birtok tartárát el nem hagyják, kivéven a só- (chlornatrium) és rézgálicz vagy cément (sulphasenpi) vízforrásokat, melyek a só egyedárúsági rendszabály, illetőleg bányatörvény értelmében az állam részére fenntartvák;

c) *a birtok területét vagy szélét érintő bármily bő vízzel bíró, de nem hajózható vagy tutajozható folyó vagy patak;*

d) az államtól nyert jognál fogva a közfolyók vagy vizekből vezetett csatorna, árok vagy vízmeder a megszabott idő tartamára;

e) források és légesapadékokból támadt tavak, ha azok a birtoktól egészen körülvetetnek, egyeseké, ha pedig többek birtoka közt fekszenek, a partbirtokosok aránylagos vagyon.

§-ának c) pontja mindent összeront, mit a javaslat szerzői a közjó érdekében elérni törekedtek.

Nagy szerencse az országra nézve, hogy a javaslatból törvény nem lett, mert legalább nem vált lehetetlenné egy jobb és üdvösebb törvény alkotása.

A javaslat azonban nem került minden következmény nélkül a feledésbe menő iratok közé, mert alkalmat adott a belvizi törvény keletkezésének, vagyis teremtett egy második törvényt a vizekről szükség nélkül. — A jogi kérdést nem oldotta meg, az eljárást épen úgy nem rendezte, mint az 1840. X. t. cz., de a helyett teremtett rangkülönbséget a vizek közt a szerint t. i., a mint azok folyó vagy álló és felfakadó vizek. — Azok maradtak a törvényhatóság közgyűlésének hatáskörébe, ezek már mint kisebb ranguak, az alispán vagy polgármester hatáskörébe utaltattak. — Ha tehát az 1840. X. t. czikk értelmében minden víznek egy gazdája, t. i. a törvényhatóság volt; az 1874. XI. t. cz. után lett kétféle gazda s miután a most idézett törvény a megkülönböztető határvonalat kellő szabatosággal nem huzta meg, kétes esetekben senki sem volt a gazda, hanem azt előbb keresni kelle s erre gyakran miniszteri határozatra volt szükség.

Nagyon elvezetne céloimtól, ha én a javaslat tarthatatlanságát vagy az abban foglalt ellenmondásokat tenném bírálat tárgyává vagy azon helytelenségekre utalnék, melyek az 1874. évi XI. törvényczikk által, szemben a már létező 1840. X. t. cz. határozmányaival létesítették. Legyen elég csak annyit megemlíteni, hogy azon hatósági megkülönböztetések elenyésztetésére, s az ebből folyó közigazgatási hátrányok megszüntetésére, melyeket a nélkül, hogy más tekintetben az állapotot javította volna, 10 évre volt szükség. Tíz év kelle annak, hogy rendszeres vízjogi törvény hiányában a közvélemény sürgetésére legalább a vizek közti rangkülönbség megszüntetessék. — Ez azonban még csak a kezdet, melyet törvény nélkül megtenni nem lehet, azután következik azon többi helytelen intézkedés módosítása, mely az 1874. XI. és az 1876. évi

---

34. §. Magántulajdont képező folyók vagy patakok a partbirtokosoknak arány szerint megosztott vagyona és így azok aránylagos tulajdonosai a víznek, tartoznak azonban annak hátrányait is ugyanily arányban viselni.

Az arányt a birtok parthossza határozza meg.

VI. t. cz. alapján rendeleti uton életbeléptettetett. — Így azután addig, míg a vizjogi törvényjavaslatból törvény leend, legalább valami következetes rendszert lehet az administratív eljárásban meghonosítani, minek természetes következménye a jogi felfogás fejlődésére sem maradhat el.

De kívánatos volna, hogy a vizjogi törvényjavaslat törvényhozási tárgyalására ne kelljen addig várni, míg a hiányok adminisztratív uton javíttatni fognak, mert akkor már a közgazdasági viszonyok nagyon érzékeny kárt szenvednének. Rendszeres törvény hiányában adminisztratív uton csak palliatív javítások eszközölhetők, de nagyobb szabásu közgazdasági politikát csak akkor lehet kifejteni, ha a vizjogi törvényjavaslat törvénynyé válik. E törvény serkentheti a magánosokat nagyobb tevékenységre, de másrészt e törvény után lesz a kormány is képes nagyobb actiót kifejteni közgazdaságunk s főleg a földbirtok jövedelmének fokozása érdekében, mert ne gondoljuk, hogy az állam a vizjogi törvény megteremtése által köteletségének teljesen eleget tett. — Az államnak a törvény létesítése után jelentékeny kötelességei lesznek, az államnak utmutatással, sőt anyagi segélyezéssel kell közbelépni és előmozdítani a viznek különösen öntözésre leendő felhasználását. Ezen kötelessége az államnak épen olyan, mint a vasutak létesítése, iskolák építése. Kétszeresen áll ez nálunk, hol először az indolentiát kell megtörni, másodszor pedig, hol ha nem hiányzik is az egyesek akarata és törekvése, a tökéletesség felé haladás egyesek erejét messze túlhaladja. — Terjedelmes lapályaink nagy része mértőföldekre fekszik az élő víztől, egyesek vagy nagyobb érdekeltségek is csak aránytalan áldozatok árán juthatnának ahhoz, itt tehát az államnak kell segítségre menni az által, hogy viztelen területeinken öntöző-csatornák létesítését előmozdítja vagy megkönnyíti. Lehet, sőt valószínű, hogy ezen csatornák, melyek még helyesebben egyuttal hajózási csatornák is lehetnének, csak később fedeznék az előállítási költségeket, de nem voltunk és vagyunk a vasutakkal és más létesítményekkel is úgy s mégis mondhatjuk-e, hogy a nemzetnek kára van azért, mert az állam által azokba fektetett tőke nem gyümölcsöz. — A nemzetnek nyújtott előnyök ellenkezőleg sokkal nagyobbak, mint az állam által azokba befektetett tőke kamatai. Ha áll ez a vasutakra és más létesítményekre, még inkább fog állani az öntöző-csatornákra, mert az öntözésre használt viz gyakorlati ered-

ményeit a föld tulajdonosa azonnal élvezi, s egynek jó példája százakat bir utánzásra, egy vidéknek gazdasági emelkedése újabb vidékeket ösztönöz életre s következményei az anyagi jólét folytonos emelkedése, egészségügyi állapotok javulása, a népesség gyorsabb növekedése, új városok, községek emelkedése, egy szóval az egész közgazdasági élet öröndetes fejlődése. S mind ezt pénzben kifejezni nem lehet, horderejükben azonban oly nagy jelentőségű közgazdasági tényezők, melyekkel szemben alig állítható azon csekély pénzbeli veszteség, mely az államot esetleg érheti.

Azért kívánatos, hogy az előttünk fekvő javaslatból mielőbb törvény legyen, s hogy ezen törvény szellemét kormány és egyesek átérezve, válllvetve működjenek közre jobb állapotok teremtésére, hogy szomszédainknak az ily irányu agrarius mozgalmak által utánzásra méltó példát, magunknak pedig nagyobb anyagi jólétet teremtsünk.

A törvényjavaslat eredetileg Kvassay Jenő által szerkesztett, ezen első javaslat azonban, az 1882. december 14-étől 1883. május 16-ig 33 ülést tartott első nagyobb szakbizottság által tetemesen módosítottatott. — Ezen első bizottsági tárgyalás alkalmával t. i. az egész anyag 10 előadó közt felosztatván, mindenik előadó az általa, nagyobbára az eredeti javaslatról függetlenül készített munkálatot adta az üléseken elő. Az enquête-nek alkalma volt tehát nemesak az elvi fontosságú határozatok, hanem az egyes részletek megvitatásába is bele menni, s így az egész törvényjavaslat általános és részletes elveit meglehetősen szabatossággal megálapítani.

Ezen első tanácskozás alapján készítette el Matlekovics Sándor államtitkár ur a törvényjavaslatot, ki a megállapított elveket és határozmányokat alak tekintetében is rendezte s a mutatkozó hízagokat kiegészítette, szóval az agyagból mintát készített. — Ez volt azután a tulajdonképeni törvényjavaslat, mely 1883. évi szeptember havában elkészülvén, a bizottság tagjai közt kiosztatott.

A második, most már jelentékenyen kevesebb tagból álló bi-

zottság azonban, közbejött akadályok miatt, csak múlt évi november hó 6-án ülhetett össze s az anyag tárgyalását 9 ülésben ugyanazon hó 29-én fejezte le, egyuttal pedig egy 5 tagból álló szövegező bizottságot bízott meg, hogy a végleges törvényjavaslatot készítse el. — A szövegező bizottság a törvényjavaslaton ismét háromszor ment át s abban, hogy a törvényjavaslat világosság, tisztaság, logikai sorrend s egy szóval a tökély tekintetében más hazai törvényeinket kétségen kívül fölülmulja, az újabb külföldi vízjogi törvényekkel pedig bátran szembeállitható, a szövegező bizottságnak igen jelentékeny része van.

A szövegező bizottság munkálatával csak folyó év január havában lett készen s azon reményben volt, hogy a jelenlegi országgyűlési cycus alatt a törvényjavaslat alkotmányos uton még letárgyalható lesz s teljesedésbe mehet a Matlekovics-féle javaslat 180 §-ba felvett és a második enquête által változatlanul meghagyott azon határozmány, hogy *„jelen törvény 1885. január 1-ével lép életbe.”* — Ezen remény azonban nem teljesedett, mert a képviselőház más nagyfontosságú teendőkkel lévén elfoglalva, a javaslat elő sem terjesztetett, s így idő hagyatott annak, hogy az érdekeltek a javaslattal foglalkozzanak, az abban betett elveket bírálhassák s általában megítélhessék azt, hogy a javaslat hazánk anyagi jóllétét emelni, különösen pedig a gazdasági fejlődést előmozdítani törekedvén, azon álláspontot foglalta el, melyre a hasonló czélt szem előtt tartó újabb törvényhozások általában törekeshetnek, s mely ma már a tudomány által is az egyetlen helyes álláspontnak tekintetik, hazánk különös helyzetében s a civilizáltabb szomszéd államoktól teljesen elütő viszonyai között pedig a kényszerítő szükség által parancsoltatik.

A törvényjavaslat X fejezetre osztva, 181 §-ban tárgyalja a vízjogot. — Az általános határozatokban megállapítja azon elveket, melyek más államoknál a polgári törvénykönyvben vannak felvéve, t. i. hogy a víz, vízvezetékek sat. ingatlan dolgok. Az I. fejezetben a vizek használatáról, azok természetéről, medréről, partjairól alluvioról sat. s az ezekkel kapcsolatos kérdésekről; a II. fejezetben a vízi munkálatokról, az azok által okozott károkról és hasznokról, a használat végett elgátolt vizeknek állandó jelek által meghatározott magosságban való tartásáról és a vízmosságok rombolásainak megakadályozásáról; a III. fejezetben a vízi szolgál-

makról, a szolgálommal terhelt tulajdonos kártalanításáról, valamint a kártalanítás nélküli szolgálmakról; a IV. fejezetben a vízi társulatokról általában és a vízrendezés céljából alakult társulatokról különösen szól; az V. fejezetben a vízi könyvekről; a VI. fejezetben a vízrendőri intézkedésekről szól. A javaslat többi fejezete a végrehajtásra és a büntetésekre vonatkozólag foglal határozmányokat magában, így pl. a VII. fejezet meghatározza a hatóságokat és szabályozza az eljárást; a VIII. fejezet az átmeneti intézkedésekről gondoskodik; a IX. fejezet a büntetéseket állapítja meg, végül a X. fejezet a zárhatározatokat foglalja magában.

I.

Polgári törvénykönyv hiányában, sőt miután a polgári törvénykönyv tervezetének megbirálására összehívott bizottság elvileg kimondá, hogy a vizekre vonatkozó jogi elvek a vízjogi törvénybe vétessenek fel, a javaslat általános határozatában kimondatott, hogy a források, álló és folyó vizek, továbbá a vízvezetékek, melyek a vizet épületbe vagy telekre vezetik, avagy azt onnan elvezetik, s végül, hogy a vízen uszó, de állandóan a parthoz kötött építmények a vízhasználattal együtt ingatlan dolognak tekintetnek. Ezek oly jogelvek, melyek vita tárgyát nem képezhetik, s éppen ezért a javaslatba egyszerűen átvétettek. A javaslatban letett elvek fontossága és vitatható volta tulajdonkép tehát az első fejezetnél kezdődik, mert a nézetek éppen és főleg azon kérdésnél térnek el egymástól, hogy hol legyen azon határ megvonva, mely a magán és közvizek közt felállítatik.

A javaslat szerint a forrásból, talajvizből vagy csapadékból származó vizek és azok lefolyása fölött szabadon rendelkezik az, a kinek területén a forrás vagy talajviz van, vagy a kinek területére a csapadék hullott. A víz lefolyása fölött a szabad rendelkezési jog azonban csak odáig terjed, míg a lefolyó víz azon területet, melyen eredt, el nem hagyja. (5. §.) Minden más víz használata felett a hatóság a törvény határozatai szerint intézkedik. (14. §.).

A javaslat tehát az által, hogy a magántulajdont határozottan megjelöli s következtésképp a hatósági beavatkozást ezekre nézve a

dolog természeténél fogva csak bizonyos esetekre korlátozza, a vizek egy részét felszabadítja a fennálló 1840. X. t. cz. nyomása alól, mert ezen törvényezikk különbséget a vizek közt nem tévén, annak 5. §-a szerint jövőre mindenkinek megtiltatott, hogy másoknak akármely módon kárt okozható, akár miféle vizimunkálatokat az illető törvényhatóság hire s ennek előrebecsátandó küldöttség általi vizsgálata és jóváhagyása nélkül véghez vinni lehessen. — Miután pedig ezen törvényezikk a hivatalból való beavatkozásra is feljogosította a törvényhatóságokat, s miután ritka vizimunkálatról lehet azt megállapítani, hogy az másoknak egy vagy más irányban — ha csak képzelt károkat is ne okozzon — a törvénynek ezen általános kifejezése elég indokul szolgált azon szokás kifejlődése, mely mai napig is gyakorlatban van, hogy t. i. a közigazgatási hatóságok a javaslat szerint, a tulajdonos szabad rendelkezése alatt álló vizek használatába is joggal beavatkozhattak. Ezen gyakorlattal szemben pedig a tulajdonosnak nem volt módjában saját érdekeit azon a *czímen*, hogy a víz az ő kizárólagos tulajdonát képezi, következőképp a tulajdonjog fogalmánál fogva az ő szabad rendelkezése alatt áll, védelmezni. — Jövőre tehát a hatóság alaptalan beavatkozása ezen vizekre ki lett zárva, a mennyiben azok tulajdonosa a javaslat 8. §-a szerint a rendőri szabályokat megtartja, vagy a víz használata által mások érdekeit nem érinti.

Áttérek most azon indokok és érvek birálására, melyek a javaslat tárgyalása alkalmával azok részéről felhozattak, kik minden vizet magántulajdonul kívántak meghagyni. — Ezek is két táborra oszthatók. Az első táborba tartozók minden vizet, tekintet nélkül arra, hogy azok hajózhatók vagy tutajozhatók, avagy nem, a parti birtokos tulajdonául kívánnak tekinteni, a második táborba tartoznak azok, kik különbséget tesznek a hajózható és tutajozható, továbbá a nem hajózható és tutajozható vizek közt és az előbbieket az állam, az utóbbiakat pedig a parti birtokos tulajdonába kívánják bocsátani. Ezen utóbbi nézethez legközelebb állanak azok, kik a hajózható és tutajozható vizeket készek közvizeknek tekinteni, a kisebb vizeket azonban a parti birtokosnak adják.

Azoknak érvelése, kik minden vízre nézve a magánjog elveit vitatják, abban összpontosul, hogy az 1840. X. t. cz. a vizek jogi

természetét nem módosítván, a vizek tulajdonára nézve a korábbi jogelvek ma is fennállanak, miután pedig Verbőczy szerint a víz a földesur tulajdonát képezte, a vízjogi törvény is csak ezen az alapon oldhatja meg a kérdést. — De tekintve, hogy a földbirtok jogviszonya időközben változott s ennél fogva a víz többé a földesurnak vissza nem adható, tehát legyen a parti birtokos a víz tulajdonosa. Voltak nézetek, melyek szerint a földbirtokosnak, illetőleg a régi értelemben vett földesurnak is vitatták a vízben való feltétlen tulajdonjogát, de azt hiszem, hogy ezek érvelését bonczkés alá venni nem is érlemes.

Fentebb már említettem, hogy Verbőczy tulajdonképen nem a vizek jogi természetére vonatkozólag tárgyalta a magántulajdont, hanem inkább a vizeken gyakorlandó malom és halászati regalé szempontjából, Verbőczyre tehát nem lehet helyesen hivatkozni a víz jogi természetének meghatározásánál, mert a vízjog nincs hivatva a kisebb királyi haszonvételeket szabályozni, miután ezek szabályozása a vízjogi törvény keretén kívül esik s tényleg részint már Verbőczy után hozott törvények által szabályozva vannak, részint pedig külön specialis törvények által még ezután fognak szabályoztatni. — Hozzájárul ehhez, hogy ha elfogadnók is azt, hogy Verbőczy képezze a kiindulási pontot a víz jogi természetének meghatározására nézve, Verbőczy általános megjegyzéseiből a víz magánjogi természetét levonni azért nem lehet, mert az adománylevelek arra elegendő támpontot nem nyújtottak, mivel azokban az adományosnak minden képzelhető és nem képzelhető jog is biztosított. De ezen jogok ugyazon egy községben vagy területen nemcsak kizárólag egy, hanem gyakran több adományosnak is biztosítatván, számos collisiora vezettek, vagyis csak a vizeknél maradvá, más szavakkal ugyanazon víz, meghatározott arány vagy haszonélvezeti jog és ezt szabályozó törvény nélkül többek tulajdonát képezvén, kizárólagos magántulajdonnak nem volt tekinthető.

Az ilyen kizárólagos jogot korábbi törvényeink egyébként nem is ismerik, mert az adomány természeténél fogva 1848 előtt a föld sem volt egyéni tulajdon, következésképen az ezzel kapcsolatos jogok sem lehettek olyan tulajdonok, melyek a kérdés mai megoldásánál számbaveendők volnának. Hogy pedig a víz jogi természetét a korábbi törvények sem magyarázták a kizárólagos magánjog

szempontjából, legyen elég itt a III-ik Károly alatt hozott azon törvényre utalni, mely a földesurak vizvám-szedési jogát minden kárpótlás nélkül eltörülte, továbbá az 1596. évi LII. törvény czikkre, mely elrendeli, „hogy a Garam folyón lévő malmok úgy alkalmaztassanak, hogy mindenféle hajók és szalak le és fel veszély nélkül vitessenek, vagy lerontassanak“; az 1751. XIV. t. czikkre, mely a folyam medrébe helyezett malomgátákat eltávolítani és külön folyásra venni rendeli és végül, az 1840. X. t. czikkre, mely kivétel nélkül minden vízre, illetőleg vízi munkálatra nézve a legszélesebb jogkörű hatósági felügyeletet és beavatkozást szentesíti.

Kérdem tehát, hogy ha Verbőczy hármas könyve csakugyan minden kétséget kizáró módon állapítja meg a vízhez való magánjogot, s ha e jogi vélelmet a törvényhozási factorok is átértékelték volna, lehetséges lett volna-e ezen a magántulajdont és annak használatát mélyen sértő későbbi törvényeket alkotni. Erős meggyőződésem, hogy nem, mert az idézett törvények sem indulhattak más felfogásból ki, mint azon helyes nézetből, hogy a földesurnak a területen vagy területe mellett elfolyó vízben való joga nem a tulajdonjog szigorú elméletein alapult, hanem inkább abban nyilvánult, hogy a kérdéses vizeken a malom, halászati regálét, komp-átkelési sat. jogokat gyakorolta, ez pedig egyuttal nem foglalja magában a vízhez való kizárólagos jogot. — Ezen értelemben van a folyóvizeken való jogi felfogásnak helye, ha az adományrendszerből indulunk ki, de addig, míg a vízre vonatkozó tulajdon törvény által megállapítva nincs, nem lehet semmiféle olyan theoriát elfogadni, mely az állam polgárainak jogát egyesek kedvéért különleges adományok által feláldozhatónak tartja.

De hisz ez mind csak akadémiai elmélkedés, mert az adományozási rendszer megszűnt s az ennek folytán keletkezett jogállapotok gyökeresen megváltoztak, csak ferde okoskodás tehát, ha a volt földesuri jogot, mert ez nem lehetséges, most a vízre vonatkozólag a parti birtokos részére vindikálják, mert erre minden alap hiányzik. A nemes ember most már ritkán parti birtokos, a földesur pedig ritkán nemes ember, tehát a régi jogalapon a kérdést megoldani sem a nemesség, sem a földesuri jog szempontjából nem lehet, szóval a régi jogalap egy új vizjogi törvénynek bázisául nem szolgálhat. Feltéve egyébként, hogy régi törvényeink határozott irány-

ban oldották volna meg a jogi kérdést, szabad lett volna-e nekünk az aviticus jogi felfogást új törvénybe átültetni, szabad volna-e csak azért, hogy régi jogi nézeteket tartsunk fenn, gazdasági haladásunk elé gátat emelni? Nem volna-e okosabb Spanyol- és Franciaország példáján és törekvésein okulva, a helyesebb utat választani és így a tökéletesedés felé haladni? S vajjon egyetlen törvényünk lenne-e ez, mely elhagyná őseink jogi felfogását, nem változtattuk-e meg az adományozási rendszert s ezzel magánjogi rendszerünket, nem töröltük-e el a czéh-rendszert s ültettük át a szabad ipart, sőt kisajátítási, egészségügyi sat. törvényeink által nem korlátoztuk-e magát a magántulajdont? Vajjon tehát csak a vízjogi törvéynél kell megmaradnunk az őseinkre újabb magyarázatok által reá kényszerített jogi felfogásnál?

A gyakorlati élet s népünk jogérzéke azonban meghazudtolja a Verböczy által állítólag teremtetett jogi alapon állókat. — Legyen elég a gyakorlati életből felhoznom azt, hogy utóbbi időben ha kevés számmal, de mégis rendeztetett be néhány rétöntözés; azok hatóságilag engedélyeztettek is a nélkül, hogy valaki a víznek elhasználásáért magánjogi czimen kárpótlást követelt volna, holott nem kétlem, hogy ha bárki is az annyira hangsúlyozott magánjogi czimet elég erősnek találná, a kárpótlási követeléssel már csak a jogfentartás szempontjából sem hagyott volna fel, — mert az, hogy valamely használat a közigazgatási hatóságok által megengedtetett, az engedélyest nem menti fel attól, hogy a használatot mások magánjogának megrövidítésével gyakorolja. — Azoknak, kik rétöntözést akartak berendezni, okoztattak ugyan kellemetlenségek, de nem magánjogi czimen, hanem azon a czimen, hogy malmaiktól elvonatik a víz s az engedélyezéseket már ezen körülmény is tetemesen megnehezítette, de a víz használatáért vagy elhasználásáért követeléssel csak azon az alapon, hogy a víznek tulajdonosa nem az engedélyt kérő, tudomásomra senki sem lépett fel.

Azonban a magánvíz pártolóinak legnagyobb része nem megy a végletekig, hanem a magánvíznek határt szab s azt mondja: a hajózható és tutajozható folyók vizei nem képeznek magántulajdont, azok közvagyonot képeznek. — Igaz, hogy a római jog elveit átvett nemzetek a régibb jogi felfogása ezen irány mellett szól, de nézetem szerint a legnagyobb jogtalansághoz vezet, mert míg a bővizű folyók melletti partbirtokosoktól, hol pedig a vízfogyatkozás

a legritkább esetek közé tartozik s következésképp a vízhasználatok sorrendjének meghatározása szóba sem jöhet, a víz elvonatik; addig a kisebb és a vízbőség tekintetében jelentékeny változásoknak alávetett folyók és patakok vizei a magántulajdonba adatnának, mi más szóval nem tenne egyebet, mint, hogy a felsőbb birtokos saját szükségletéhez mérten a vizet teljesen vagy részben elhasználhatná, a nélkül, hogy az alsóbb birtokos szükségletével legkevésbé törődne.

A hajózható és tutajozható folyók szerinti megkülönböztetés azonban már azon szempontból sem állhat meg, mert azok fogalmát helyesen meghatározni nem lehet, s mert ha meg lehetne is határozni, azok idővel változhatván, a jogviszonyoknak is változni kell, mi csak a jogok complicációjára vezetne, másrészt pedig igazságtalan törvényt teremtené, mert hol van ott az igazság, ha ugyanazon természetű víz, csak azért, hogy az egyik nagyobb, a másik kisebb, különböző jogi megítélés alá esik.

De végül a magánvizeknek a fentebb jelzett értelemben pártolói a törvényben gondoskodni kívánnak arról, hogy ezek a magánbirtokosok a saját víz felhasználásánál és elhasználásánál a törvény által korlátoztassanak, sőt, hogy az ilyen vizek a közgazdasági hasznosítástól teljesen elvonhatók ne is legyenek, ezért tehát a magánvizeket annyi korlátozásnak és szolgálatnak kellene alávetni, hogy az csak névleg képezne magántulajdont, tényleg azonban a hatóságnak lépten-nyomon beavatkozást engedve s végre is arra vezetne, hogy a magánvíz tulajdonosa is tanácsosabbnak látná az előleges hatósági engedélyt kikérni s a hatóságnak megengedni, hogy az a köz- vagy magán tekintetek alapján szükséges intézkedéseket előlegesen megtegye, mert az utólagos zaklatástól csak így volna megmentve. — S mindez hova vezetne? ahhoz, hogy a magánvíz a törvény betűje szerint biztosítva van ugyan, de az élet szintén magának a törvénynek kivételes határozmányai alapján a törvényt meghazudtolja s a hatósági beavatkozást szokás útján ép oly tág térre terjeszti ki, mint az 1840. X. t. cz.

Azoknak, kik a magánvizek rendszerét pártolják, legyen szabad ez alkalommal megemlíteni, hogy ott, hol a kisebb vízfolyások vizei magántulajdont képeznek, a hajózható és tutajozható folyók vizei rendszerint államvagyonként képeznek, a vizek hasznosítása tehát

a kisebb vizeknél a partbirtokosok által, nagyobb vizeknél pedig az állam által pénzügyi szempontok alapjáú nehezítették meg. Mert különbséget kell tenni a közt, hogy valamely víz állami tulajdont képez-e, avagy közvagyon, azaz sem az államnak, sem másnak vagyona. — A vízhasználatok engedélyezése ugyan mindkét esetben az állami hatóságok jogkörébe utaltatik, de első esetben az állam mint magántulajdonos jelenik meg s az engedélyezések mindig a tulajdon korlátozására való tekintetből történnek, második esetben ellenben az állami hatóságok csak a víznek minél jobb hasznosítását tartják szem előtt s az érdekek kölcsönös kiegyenlítése s köztekintetekből működnek közre, tehát az állami érdekek is csak mint köztekintetek birhatnak a hatósági tárgyalásokra befolyással.

Ezek alapján tehát az ujabbkori jogi felfogás feltétlenül azon nézetnek hódol, hogy az elfolyó vízre nézve a tulajdon meg nem állapítható, mert a tulajdon fogalma meghatározott, külsőleg is megjelölhető tárgyat feltételez, mely fölött a tulajdonos rendelkezik és melyet mások nem használhatnak. A tulajdonjog által feltételezett rendelkezés még képzelhető az álló vizek fölött, ellenben nem képzelhető az elfolyó víz fölött, mely mindig odább halad, folyton megújul és ezért egy egyén által kizárólagos birtokba soha sem vehető. — Ha fel is tesszük, hogy a patak, folyó vagy folyam, mint ilyen, a phisikai s következőképen a jogi uralom tárgyai lehetnek, de az elfolyó víz, a folyton tova rohanó hullámok nem lehetnek annak tulajdonában, kié a patak, folyó vagy folyam. — Ha tehát az utóbbi theoriát védők álláspontját elfogadják is, még ez meg nem dönthetné a vizek köztermészete iránti érveket s még nem vezethetne oda, hogy a patak, folyó vagy folyam tulajdonosa a felesleges víznek mások által leendő használásaért kárpótlást követelhetne, vagy e víz kisajátítás tárgya lehetne, és hogy a mederben vízhasználatok céljából szükséges munkálatok létesítését megtagadhatná.

Ez az oka tehát, hogy Spanyól-, Franciaország és Ausztria e tekintetbeni tételes törvényeit részint átalakította, részint átalakítani készül, de a német jogtudósok egész sora sem késik fejtegetéseivel a német államok törvényhozásait hasonló szellemben előkészíteni, miután a nevezetesebb német jogtudósok a vízjogi törvényekben a magán és nyilvános folyók közt foglalt megkülönböztetést

határozottan kárhoztatják, és jogi értelemben hibásnak tartják, hogy a magán folyóknál és patakoknál a magánosok; a nyilvános, azaz hajózható és tutajozható vizeknél pedig az állam tulajdonjoga van kimondva. — Rösler például azt mondja,¹⁾ hogy a szabadon elfolyt víz (aqua proflueus) nem egyes, változható jogszabályoknak, hanem a víznek természeténél és rendeltetésénél fogva képezi a közvagyon tárgyát. Ha tehát az elfolyó vízre nézve tulajdon vagy más jogok állapíttatnak meg, ezek nem a magán-, hanem a társadalmi (közigazgatási) jog szempontjából tekintendők.

Ugyancsak azon megkülönböztetésre nézve, mely a nyilvános és a magán folyókra nézve tétetik, megjegyzi Hesse (298. l.), hogy ezen megkülönböztetésből az államnak vagy a földesurnak joga helyes indokok alapján nem állapítható meg. Ezen állapot keletkezése csak azon körülménynek tulajdonítható, hogy bizonyos vizeken regaljogok keletkeztek-e vagy nem, és csak azon czélja van, hogy a regaljogok gyakorlása, az azokkal egybekötött kötelezettségek az állami felügyelet, engedélyezés és a közigazgatási forumok tekintetéből bizonyos beosztást rendszeresítsen. Azonban a közönséges jogkövetkeztetés szabályaival teljesen ellenkeznék ezen osztályozásból a tulajdonjogot levonni.

Messzire vezetne azon számtalan német tudós mondásait itt idézni, kik a közvizek mellett szólaltak fel, de kötelességem Beyrer Károlynak 1880-ban megjelent nagybecsű művét²⁾ felemlíteni, ki az osztrák vízjogról írt könyvében erős érvekkel küzd a közvizek mellett s ki méltán megrója az osztrák törvénybe becsusztatott hibát, mely a törvény legjobb intentióit illosoriussá teszi.

A projet de loi sur regime des eaux tárgyalása alkalmával a francia senatus bizottságában is természetesen felmerült a kisebb folyókák tulajdonának kérdése. E bizottságban két vélemény volt megkülönböztethető;³⁾ azoké, kik szerint a víz tulajdonosai azok, kiknek területe mellett vagy területén keresztül foly a víz, és azoké, kik a folyó vizet senki tulajdonának sem tekintik, kik szerint

¹⁾ Rösler: Sociales Verwaltungsrecht. 505 lap.

²⁾ Das oesterreichische Wasserrecht. Wien, 1880.

³⁾ A bizottsági jelentés 10. és következő lapjain.

tehát a víz használata a törvény szabályai alapján mindenkinek szabad. — A bizottság ez utóbbi véleményt fogadta el, mert lehetetlennek találta, hogy a a folyóvíz magántulajdon tárgyát képezze. — A folyóvíz természete ugyanis kizárja azt, hogy az egyesek által kizárólagos tulajdonként elfoglaltassék, ellenben a víz természetében fekszik, hogy annak használatánál csak a köztekintetek legyenek irányadók, a használhatóság határai tehát a köztekintetek által jelöltetnek meg.

A közigazgatási hatóságnak feladata megítélni a különböző érdekeket s a vízhasználatot akként szabályozni, hogy az által a közjó előmozdittassék.

De talán már hosszabb ideig is maradtam e tárgynál. Azonban e kérdésen fordul meg az egész vízjog s az egész törvénynek szerkezete ahoz képest módosul, a mint a víznek jogi természetét a törvény megállapítja, mert nemcsak alapelveire, hanem részleteire nézve más lesz a törvény, ha abban a közvizek, és más, ha abban a magánvizek elve fogadtatik el, mert míg a közvizek alapján létesült törvény a víz használatát nyíltan és őszintén mindenki által megérthető módon szabályozhatja, addig a magánvizek rendszerén nyugvó törvény annyi kivetelt és a tulajdon annyi korlátozását volna sanctionálni kénytelen, hogy egy ilyen törvény nemcsak complicálttá s e miatt nehezen alkalmazhatóvá válna, hanem ezen felül még tökéletlen is lenne, mert abban a leggondosabb szerkesztés mellett sem lehetne minden részletről gondoskodni s a törvényt a túlzásoktól egy vagy más irányban megóvni.

Még csak két jelentékeny hazai testületről akarok itt említést tenni. — Mindkét testület véleménye irányadó lehet a vízjog terén; az egyiké azért, mert mint jogi szaktestület hivatva van a kérdésben jogi szempontból, a másiké pedig azért, mert mint gazdasági szaktestület hivatva van a kérdésben közgazdasági szempontból nyilatkozni. — E két testület a magyar jogászgyűlés és az országos gazdasági egyesület, továbbá a tiszavölgyi társulat központi bizottsága és a gazdakör által kiküldött vízjogi bizottság.

Az első az 1882. évi jogászgyűlés alkalmával oda nyilatkozott, hogy a magyar vízjogi törvény helyesen csak a közvizek álláspontját foglalhatja el.¹⁾ — A második testület nézete szerint a vi-

¹⁾ A magyar jogászgyűlés évkönyve 1882. II. kötet. 33 lap.

zek jelenlegi jogi természete mellett nem lehetséges a közgazdasági érdekek mai követelményeit kielégíteni. És e tekintetben nem volna elégséges csupán hajózható és tutajozható vizeket nyilvánítani közvizeknek, hanem minden víz közviznek nyilvánítandó, mindazonáltal a magántulajdon és magánhasznosítások figyelembe vételével. ¹⁾

Mindkét testület tehát, ámbár némi eltéréssel, de a közvizek alapján kívánja a kérdést megoldani. — Hogy az utóbbi szaktestület miért érezte magát hivatva a vizek jelenlegi jogi természetét is felvenni adott nyilatkozatába, azt megítélni nem hivatásom, hogy azonban nem helyes uton járt, midőn a jelenlegi jogi természettől tesz említést, azt, azt hiszem az elmondottak után nem kell ismételniem.

Az elmondottak után legyen szabad itt még egyszer megjegyezni, hogy a vízjogi törvénynek nem hivatása a regaljogokat is megoldani, illetve törvényesen szabályozni. — Az más törvény feladata lesz. Azok tehát, kiknek malom vagy más regaljoguk van, nagyon tévednek, ha ezen jogokra való tekintetből támadják meg a törvényjavaslatot, mert az ép oly kevésbé szabályozza és rendezi a regaljogokat, mint a mint nem szabályozná azt egy oly vízjogi törvényjavaslat, a mely a magánvizek alapján állana. — A vízjogi törvényeknek és pedig úgy a közvizi, mint a magánvizi alapon állóknak csak a vizek használata felett kell kell intézkedni, annak tehát a regaljogokhoz semmi köze. De különben is a javaslat 23. §-a a törvény életbeléptekor tényleg fennálló vízhasználatokat továbbra is fenntartja, jogokat tehát nem sért és nem confiskál, sőt a mennyiben a közviz természeténél fogva a víz használatában mindenki részesülhet, a regaljogok gyakorlása szempontjából kedvezőbben is oldja meg a kérdést, mint egy a magánviz alapjára helyezkedő törvény, mert ekkor, ha a regaljogosítvánnyal bíró egyszersmind nem partbirtokos, a víz használatától ki volna zárva, ha pedig partbirtokos, azt nem a tényleges és valódi szükséglet mérve szerint, hanem csak partjának hossza arányában használhatná. Ugy hiszem, hogy a felhozott érvekkel azt, ki nem elfogult, arról, hogy a javaslat más alapon el nem fogadhatott, meggyőzni sikerült. — A javas-

---

¹⁾ Ezen bizottság tanácskozásainak jegyzőkönyve 6 lap.

lat szerzői azonban, nézetem szerint nem eléggé indokolt óvatosságból, czélszerűbbnek és a vizek használata szempontjából elégnek találták az 5. §-ban meghatározni a magánvizeket, a 14. §-ban pedig csak azt kimondani, hogy minden más vizek használata felett a hatóság a törvény határozmányai szerint intézkedik s ez által a többi vizek tulajdoni fogalmát vagy is azt, hogy a többi vizek közvagyonként képeznek, nem decretálták.

(A második közlemény a jövő füzetben lesz.)

DR. KOVÁCSY SÁNDOR.

IRODALOM.

Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870-től 1880-ig. Irta *Láng Lajos*. Budapest, 1884. Az akadémiai „Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből” II. kötetének 4-ik száma. 49 l.

A legutóbbi népszámlálás adatainak részletes feldolgozásáról már többször emlékeztünk meg. A jelen mű nem tulajdonképi monographia, hanem az összes eredmény legérdekesebb adatainak történeti alakba öntése. Szerző, a statisztika fiatal tanára budapesti egyetemünkön, régi journalistikai tapintattal állította össze e füzetet, a tudomány mellett a nagy közönség izlésének is szolgálva. Dolgozata mindamellett egészen komoly, sőt mivel nem egyszerűen a kész adatok csoportosítása, hanem részben fáradságos pótszámítás, figyelmet érdemel. Főbb eredményeit érdekesnek tartjuk itt is közölni.

Az analfabeták száma a legutóbbi népszámlálás szerint 51·77 százalékot tesz a hat éven felül lévő lakosságból, míg Ausztriában csak 33·41. E kedvezőtlen arány a részletekben tekintve, némileg enyhül. A szorosabb értelemben vett Magyarország s, különösen ennek nyugoti megyéi, hol a túlnyomó többség (65·62%) magyar, legkedvezőbb az arány. A közvetlenül utána következő országrészben, a Duna palpartján, a tót képezi a többséget (61·93%), de utána a magyar jő (24·85%). A Duna-Tisza közén ismét a magyar van túlnyomó többségben (67·99) s a Tisza jobb partján legalább viszonyosan (41·25%). Ama négy országrész között tehát, mely az átlagnál kedvezőbb képet nyújt, egynek kivételével mindenütt a magyar nemzetiség az uralkodó. Ha már most tisztán a nemzetiséget tekintjük, műveltség tekintetében a német áll elől, azután jő a magyar, majd a tót, horvát, szerb, s végül az oláh és ruthén. Legkevesebb (17·02) analfabéta van Mosonyban, legtöbb (89·93) az ogulini kerületben s a tulajdonképi Magyarországon, Szolnokmegyében (87·83%).

Az egyes országrészek sorrendje 1870-ben is ugyanaz volt, azzal az egy kivétellel, hogy ekkor a polgári Horvátországnak még kedvezőtlenebb helyzete volt, mint a katonainak. Az egy végvidék kivételével mindenütt jelentékeny haladás mutatkozik. Ha a szorosabb értelemben vett Magyarországot tekintjük, két országrész kivételével, meg lehetős egyenlő javulást találunk. A Duna bal és jobb partján, a Duna-Tisza között, a Tisza jobb és balpartján mindenütt 5—6 százalékkal kedvezőbb most az írni-olvasni nem tudók aránya, mint a korábbi fölvétel alkalmával. Csak két országrész tér el az imént említettektől: a Tisza-Maros köze és Erdély. Az elsőben alig 3, az utóbbiban több mint 8 százalékkal kedvezőbb az arány. A polgári Horvátország haladása pedig (10.75%) a legkedvezőbb az egész magyar birodalomban. Az anyaországban legkedvezőbb a magyarság haladása. Csak Mosony s Krassó mutat némi hanyatlást, 47 megyében haladás mutatkozik. A német nemzetiség fejlődése már sokkal kisebb.

Az értelmi kereset állapotára nézve Ausztriával összehasonlítva hazánk a következő tablázatot nyújtja:

100,000 lélekre esik:

	Ausztriában	Magyar bi- rodalomban	Magyaror- szágban	Horvátország- ban
Pap, apáczá	148	118	108	106
Tanító . .	253	207	219	120
Író, művész	83	13	13	15
Orvos, bába	112	76	82	35
Mérnök . .	28	17	17	17
Hivatalnok .	209	199	204	164
Ügyvéd . .	17	31	34	11
Egyéb . .	126	149	161	69
Általában .	963	800	636	538

Ausztriához képest tehát mindig hátrányban vagyunk, túlsúlyt csak egy téren mutatunk fel, az ügyvédségnél, ami alig szolgál előnyünkre. Ez egy pályának kivételével azonban nem igen kell tartanunk, mit sokan rémképen festenek a falra, hogy t. i. tanult pályáink túlságosan el volnának árasztva. Csak a megosztás aránya rossz, de egészben véve minden értelmi keresetet összefoglalva, még igen sok tenni valónk van. Horvátországhoz képest ellenben kedvezőbb helyzetünk; hogy ez országban több az író és művész, az va-

lószerűleg a felvétel hibája. 1870-ben 112,367 volt az értelmi keresetűek száma, 1880-ban 125,306. Sajnos különösen az orvosi személynzet fogyása, ezek száma 3858-ról 3664-re apadt.

Az iparosok s kereskedők száma nálunk az összes lakosságnak 6'23%-át teszi, Ausztriában ellenben 11'71%. Az analfatákhöz képest nem is oly kedvezőtlen arány. A magyar elem az iparosok közt 48'69, a kereskedők közt 54'04%-ot képvisel. A német, tót s oláh meglehetősen egyforma arányban (13—17%), a többi alig jöhet számba. A német s némileg a magyar lakosság is kedvezőbb százalékat mutat itt országos arányánál. A megoszlási arány az egyes megyéknél csaknem ugyanaz, mint 1870-ben volt. A haladás legjobban mutatkozik a Duna balpartján (de Budapest is ide számítatik), utánna jön a Tisza jobb partja, azután Erdély, majd a Tisza-Maros köze, a Duna jobb partja s csak ezután a Duna-Tisza köze. Horvátország mindkét részében kedvezőbb az emelkedés, valószínűleg a megszállott tartományok által előidézett élénk forgalom következtében. Egyes megyékben van ugyan hanyatlás, de ez még ott is, hol legnagyobb, mint Mosonyban 0'60, alig egy fél százalék eltérést mutat az arányszámban. Nevezetes tanulság különben e tekintetben, hogy a haladás nem a magyar megyékben, hanem inkább a felföldön észlelhető; a magyarság kedvező százaléka az ipar és kereskedelem terén nem az eredet, hanem a beolvasztás eredménye. S habár ez utóbbi örömmel tölthet el bennünket, mégis kívánunk kell, hogy fajunk mind erősebben foglalja el azt a tért is.

A magyar ajku megyékben kedvezőbb helyzetben van azonban a földművelés. Ha nincsenek is közvetlen adataink, a szarvasmarha-állomány s a házak mennyisége e mellett tanuskoznak. Mindkét téren hátrább állunk ugyan, mint nyugoti szomszédaink, még a legkedvezőbb magyar országrész, a Duna jobb partjának marha-állománya is jóval elmarad a legtöbb osztrák tartomány mellett, mert Tirol, a Tengermellék és Bukovina kivételével, minden osztrák tartomány fölülte áll, sőt egyesek, mint Csehország és Felső-Ausztria, kétszerte nagyobb arányokat tüntetnek fel. Legkedvezőtlenebb az arány nálunk a Tisza-Maros között (13'7) s a Tisza bal partján (13'4); az átlag 16'5%. Az 1870-iki számláláshoz hasonlítva, az állapot vesztglő, mely körülmény különben Nyugoteuró pában is előfordul. Javulás mutatkozik a fajoknál, különösen a tenyészvikák nagymérvű szaporodása által, melyek száma 13,741 da-

rabbal, azaz 29·41 százalékkal öregbedett. A magyar faj gyarapodása itt is feltűnő, mert azon három országrész közül, mely gyarapodást mutat, Kassában, a Duna jobb partján és a Duna-Tisza közt a magyarság általános (65·02 és 67·99%) többségben van, míg a harmadikban a Duna balpartján tetemes kisebbséget (24·85%) képez.

A házak számát illetőleg az egészen városi természetű fiumei kerületet nem említve, a Duna-Tisza köze (9·55) nyújtja a legmagasabb arányt. De az átlagos arány (8%) különben igen csekély változattal a volt végvidékeken kívül mindenütt felfedezhető. 1870-el összehasonlítva, a házak száma két országrészben egy kissé fogyott, de másutt a házak nagyobb mértékben szaporodtak, mint maga a lakosság, a mi nem mutat elszegényedésre. A legkedvezőbb viszonyok itt is a magyar megyékben találhatók, mely körülmény a többi adatokkal együtt igen öröndetesnek mondható. Egészben véve tehát e kép, bár a haladás aránylag csekély s különösen a népességnél, nem éppen kedvezőtlen.

A magyar vasipar jövője a legközelebbi tíz évben. Irta *Kerpely Antal*. Az akadémiai „Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből” című vállalat II-ik kötetének ötödik száma. Budapest, 1884. 30 l.

A túltermelés s ennek következtében számos helyen mutatkozó pangás a vasipar körében, indította Kerpely Antalt fenczimzett értekezésének megírására, melyben arra a kérdésre akar felelni, vajjon hazai vasiparunknál nem mutatkozik-e már ez a túltengés, vagy a közel jövőben nem fog-e érezhetővé lenni? Ugy technikai, mint nemzetgazdasági tekintetben egyaránt kitűnően megokolt felelete egészen határozott: az első tíz, sőt valószínűleg az első husz év alatt még nagyobb ipari lendület nélkül is jelentékenyen fejleszthetik termelésüket vasgyáraink, feltéve, hogy a hazai igényeknek igyekeznek eleget tenni s nem, mint eddig történt, mind csak a jól fizető cikkek gyártását üzik. Számítása szerint ugyanis Magyarország évi vas- és aczélszükséglete 172,300 tonna, s ezzel szemben gyáraink jelenleg csak 125,000 tonnát készítenek, úgy hogy jelentékeny behozatal történik külföldről. Hogy pedig a jelenlegi szükséglet nem apad, azt hozzávetőleges számokkal bizonyítja be. Maguk a létező vasutak fenntartási költségekre, új mozdonyok, ko-

csik, hidak stb. építésére s a sinek kicserélésére évenként legalább 77,000 tonna vasutat igényelnek s ez összesen kívül jönnek még az újonnan épülő vasutak. Vasgyáraink még a szükségletnek sem képesek megfelelni. Így például aczélsinekből 43,894 tonna volna szükséges, míg a resincai gyár legfeljebb 24,000-et s a diósgyőri 16,000-et tud előállítani. De még kevésbé képesek a mezőgazdasági s másnemű ipar szükségleteit kielégíteni, úgy hogy a behozatal több mint négyszer haladja felül e tekintetben a kivitelt. Szerző azonban reményli, hogy a gyárak, ha a vasutak első felszerelése készre lesznek, a dolog természeténél fogva utalva lesznek e munkálatok felvételére s nem leszünk kénytelenek, mint jelenleg, 20,043 tonna vasgépet s kikészített cikket külföldről hozni be. Tisztán mezőgazdasági gépekből mintegy 70,000 métermázsányi külföldi árú kelt el nálunk egy év alatt, tehát oly nagy mennyiség, mely 3—4 gyárat s több ezer embert tarthatna fenn. Elkelt továbbá külföldi árúkból 11.442 varrógép, 2547 szivattyú, tűzfecskendő, 2582 métermázsas mérleg, 85 gőzkazán, 8742 métermázsas vasbutor, 97,394 métermázsas géprész stb., mind oly mennyiségek, melyek egy-egy nagy gyár fentartását biztosítanák. A finomító és öntő-műhelyek pedig nem aggódhatnak azon, hogy vasolvasztóink nem láthatják el őket elég nyersanyaggal, különösen jövőben, midőn a salgó-tarján-rimamurányi vasműegylet s az államkincstár két-két újonnan tervezett nagy olvasztója elkészül. — Ez Kerpely érdekes füzetének eszmemenete. A részletek közül kiemeljük azt, midőn a faszén mellett szólal fel. Nézete szerint vasolvasztóinknál a faszént jövőre is lehet, sőt kell tüzelő anyagnak használni, nemcsak azért, mert erdeink nagyobb része bükkfa, mely csakis mint tüzelőfa értékesíthető, hanem mert e tüzelés mellett készült vastermékek a koks- és kőszénvasnál különb minőségűek, a minthogy a stiriai vas is a kizárólag használt növényi tüzelőnek köszönhette jó hírnevét. Nálunk fa van elegendő. Erdeink harmadrészét véve alapul, $4\frac{1}{2}$ millió köbméternyi évi fanövekvésre lehet számítani, mely elégséges volna 400,000 tonna nyersvas termelésére, tehát több mint készre annyira, mint várható. A faszén nagyobb mértékben használata továbbá nemcsak az erdőket tenné jövedelmezőbbekké, hanem a szegény felföldi népek is jó keresetforrást nyújtana.

VEGYESEK.

A dohányegyedáruság jövedelméről hazánkban Benedek Sándor a hivatalos adatok felhasználásával statisztikai kimutatást közölt, melynek eredményéből közöljük a következő adatokat:

Évi sorszám szerint a pénzfelesleg s a tiszta jövedelem összegei a következők :

a) Pénzfelesleg.

1868-ban . . .	=	12.113,567	frt	—	kr,
1869-ben . . .	=	10.963,594	"	—	"
1870-ben . . .	=	12.007,614	"	—	"
1871-ben . . .	=	12.291,173	"	—	"
1872-ben . . .	=	13,642,860	"	—	"
1873-ban . . .	=	12.366,318	"	—	"
1874-ben . . .	=	13.010,613	"	—	"
1875-ben . . .	=	12.284.303	"	40	"
1876-ban . . .	=	13.770,407	"	04	"
1877-ben . . .	=	15.881,089	"	36 ¹ / ₂	"
1878-ban . . .	=	16.205,080	"	48 ¹ / ₂	"
1879-ben . . .	=	17.843,979	"	79 ¹ / ₂	"
1880-ban . . .	=	16.557,848	"	06	"
1881-ben . . .	=	15.735,000	"	71	"

össesen = 194.673,447 frt 85¹/₂ kr.

b) Tiszta jövedelem.

1868-ban . . .	=	11.000,000	frt	—	kr.
1869-ben . . .	=	11.450,000	"	—	"
1870-ben . . .	=	11.722,862	"	34	"
1871-ben . . .	=	14.773,274	"	—	"

1872-ben . . .	=	15.241,536	frt	—	kr.
1873-ban . . .	=	16.675,057	"	—	"
1874-ben . . .	=	14.288,305	"	—	"
1875-ben . . .	=	15.483,816	"	61 ¹ / ₂	"
1876-ban . . .	=	13.933,885	"	94	"
1877-ben . . .	=	16.677,527	"	29 ¹ / ₂	"
1878-ban . . .	=	16.233,673	"	16 ¹ / ₂	"
1879-ben . . .	=	16.760,163	"	50	"
1880-ban . . .	=	17.479,182	"	72	"
1881-ben . . .	=	17.490,681	"	96	"

összesen = 209.209,965 frt 53¹/₂ kr.

Egybevetve a pénzfelesleget a tiszta jövedelemmel, 14.536,517 frt 68 krt képvisel azon összeg, melylyel 14 év alatt a dohányjövédéli beruházások értéke emelkedett.

A 14 évi eredmény átlaga tiszta jövedelemben 14.943,568 frt 96 kr., melyből 1.038,322 frt 69 kr. a beruházásokra fordítottatott, s 13.905,246 frt 27 kr. tiszta pénzfelesleg, tehát kerek számban elmondhatjuk, hogy az 1868. évi első budget óta a dohánymonopolium évenként átlagosan 15 millió frtot jövedelmezett, melyből 14 milliót az állam szükségletei fedezésére fordíthatott, s a szükséges beruházások évenként csak 1 milliót igényeltek. Ez évi átlag emelkedése 1869-ben 4 százalékot tett ki, azóta némi ingadozásokkal folyton emelkedett, 1879-ben 52, 1880-ban 58, 1881-ben végre 59 százalékot tett. Ez emelkedés különösen abban az esetben tekinthető jelentékeny nagynak, ha az abszolút korszakban elért eredményekkel hasonlítjuk össze. Egészen világos adatokat nem kaphatunk ugyan, azonban leszámítva a lombard-velencei királyságra eső részt s a magyarországi részre a maradékból 30%-ot véve, a dohányegyed-áruság évi jövedelmét kerek számokban a következőkben tüntethetjük fel :

1851. évben	3.300,000	forint.
1852. "	4.350,000	"
1853. "	5.430,000	"
1854. "	5.400,000	"
1855. "	6.450,000	"
1856. "	6.510,000	"
1857. "	6.450,000	"
1858. "	6.390,000	"

1859. évben	5.640,000 forint.
1860. „	9.330,000 „
1861. „	9.690,000 „
1862. „	10.890,000 „
1863. „	9.690,000 „
1864. „	9.840,000 „
1865. „	9.270,000 „
1866. „	9.060,000 „
1867. „	8.688,641 „
Összesen	126.378,641 forint,

mely 17 évi eredménynek egy évi átlaga 7.434,037 frt 70 kr. Összehasonlítva az 1851—1867 évek eredményét az 1868—1881. évek eredményével, konstatálnunk kell, hogy a dohányegyedárúság jövedelme az alkotmányos korszak alatt országos lendületet vett, mennyiben az első 17 év jövedelmét az utóbbi 14 év jövedelme 82.831,324 frt 53½ krral haladta meg, s az utóbbi 14 év alatt elért évi átlag az első 17 év alatt elért évi átlaghoz képest 101% emelkedést mutat.

E lendületet illusztrálja az az érdekes adat is, hogy 1851-ben, a monopolum első évében, az egész osztrák birodalom évi jövedelme e monopolumból 11.001,505 frtot, a lombard-velencei királyságával együtt 14.623,040 frtot tett, tehát 1881. évben Magyarországnak kerekszámban 6, illetve 3 millióval volt több jövedelme a dohányegyedárúságból, mint 1851-ben az osztrák birodalomnak a lombard-velencei királysággal együtt. Pedig az 1881. évi tiszta jövedelem még nem érte el a maximumot, mert az azóta létesített reformok hatása alatt az 1882. évben a tiszta jövedelem már meghaladta a 19 milliót, s 1883-ban megközelítette a 20 milliót, s bizonyára már a közel jövőben el is éri.

Ez a fényes eredmény nem tisztán fiskális jelentőségű, a mi kitűnik abból, hogy az 1868—1881. évek alatt átlagban évenként több terület lett dohánynyal beültetve 17.441 h. 405 □ öllel, több dohány termett 6.775,673 klgr.-mal, s a beváltott dohányért a kincstár által több fizettetett ki 2.000,289 frttal, mint az 1851—1867. évek alatt, tehát a dohánytermelés mennyiségében nemhogy apadt volna, hanem jelentékenyen gyarapodott, másrésről a beváltási árak is jelentékenyen emelkedtek. A kincstár az 1851. évtől 1867. évig terjedő időszak alatt, a 17 évi átlagot véve, fizetett a termelő-

nek 100 klgr. dohányért 15 frt 7 krt, az 1868—1881. évek alatt, a 14 évi átlagot véve, fizetett 17 frt 22 krt, tehát minden 100 klgr. dohányért 2 frt 15 krral többet, mely áremelkedés kétségkívül úgy tekintendő, mint a kincstár által a termelőnek engedett mezőgazdasági nyereségtöbblet. S hogy e tekintetben a kincstárt nem vezette a fiskális politika, erre nézve még határozottabb képet nyujtanak az utolsó évek eredményei, melyek a kimutatott átlagnál magasabb összegeket mutatnak, s így 1877. évben 18 frt 12 krt, 1878-ban 18 frt 9 krt, 1879-ben 18 frt 23 krt, 1880-ban 17 frt 76 krt, s 1881-ben 18 frt 8 krt tett a beváltási ár, tehát ezen öt év átlaga 3 frttal többet, mint az első 17 évi időszaké.

Kereskedelmünk Bulgáriával az utóbbi időkben javulás helyett sok tekintetben hanyatlott. A widdini konzul jelentése a múlt évi forgalomról e tekintetben sok keserű igazságot mond el s ezért nem tartjuk feleslegesnek, hogy abból egyet-mást közöljünk. A fő kiviteli cikk e helyről még mindig a gabona, újabb időben a sumak is emelkedett, mely árú értéke a múlt évben 100 okájával 12—15 frank volt. Bort sokat termelnek, de mivel rosszul kezelik, jó minősége s olcsósága daczára nem kelendő. Bőrből a múlt évben mintegy 120,000 darabot vittek ki. — A behozatali árúk közt hazánk földrajzi fekvésének előnyeit több nevezetes körülmény csonkítja meg. Görög és bolgár nagykereskedők Ruscukban jelentékeny rakományokat állítottak fel, melyekben angol s francia árúkkal nagy versenyt csinálnak nekünk. Még jelentékenyebb körülmény, hogy az egyes német kereskedők új piacz megnyerése végett állandó ügynököket tartanak itt, míg a budapesti kereskedők csak megbízhatlan emberekkel érintkeznek s ezek perfid tanácsaira hallgatva nemcsak maguknak, de az országnak is nagy kárt okoznak. Megtörtént, hogy különben szolid kereskedők itt szándékosan hamisított árúkat terjesztettek, hogy nagyobb nyereséget kapnak s ezért lassankint annyira elvesztették hitelüket, hogy kénytelenek voltak árúikat francia czimlapokkal ellátni, osztrák-magyar kereskedők utazóit vagy állandó ügynökeiket itt hiában keresné az ember, még a konzulok tanácsait is igen ritkán kéri ki. Az angol s francia kereskedőházak e mellett a szállításban is sokkal pontosabbak. Nagy hiba továbbá a vámszerződés hiánya is. Míg az angol árúk mindegyike, a fran-

azia s belga árúk nagy része, megállapított tarifával bir, a magyar árúkat a megfelelő vámhivatalnok tetszése szerint vámolja meg, úgy hogy a rendesen fizetett 4—5 százalék helyett sokszor 10 százalékot is vesznek; egy részét ugyan természetben elfogadják, de ez csak lisztnél s más hasonlóknál lehet előnyös. A gabonavám jelentékeny leszállítása vagy éppen megszüntetése szintén nagyon emelné forgalmunkat Bulgáriával. Egyszóval még igen sok a teendőnk e téren s nagyon örvendünk, hogy most a budapesti országos kiállítás alkalmával keletre irányuló kereskedelmünk némi lendületet nyer legalább annyiban, hogy a kormány néhány ügybuzgó egyént küldött ki s a „keleti pavillon“ a közérdeklődést e vitalis fontosságú tárgyra fogja terelni.

A németországi hajóknál is tapasztalható az utóbbi években az az általános irányzat, hogy a vitorlás hajók száma folyton apad, míg a gőzösöké emelkedik. Egy a német birodalmi statisztikai hivatal 1884. január havi füzetében megjelent igen részletes kimutatás szerint az arány az utolsó tíz év alatt e tekintetben a következő volt (50 köbméter = 17.65 tonna tartalmunál kisebb hajók nincsenek beszámítva):

Év kezdetén	Vitorlás hajó			Gőzös			Összesen		
	Hajók száma	Tonna tart.	Legény-ség	Hajók száma	Tonna tart.	Legény-ség	Hajók száma	Tonna tart.	Legény-ség
1873	4,311	869,637	33,618	216	129,521	6,621	4,527	999,158	40,239
1874	4,242	866,092	33,103	253	167,633	8,293	4,495	1,033,725	41,396
1875	4,303	878,385	33,085	299	189,998	9,339	4,602	1,068,383	42,424
1876	4,426	901,313	33,215	319	183,569	9,147	4,745	1,034,882	42,362
1877	4,191	922,701	33,255	318	180,946	8,589	4,809	1,103,650	41,844
1878	4,469	931,556	32,659	336	183,379	8,173	4,805	1,117,935	40,832
1879	4,453	949,467	32,362	351	179,662	7,616	4,804	1,129,129	39,978
1880	4,403	974,943	32,158	374	196,343	8,131	4,777	1,171,286	40,289
1881	4,246	965,767	31,003	414	215,758	8,657	4,660	1,181,525	39,660
1882	4,051	912,759	29,593	458	251,648	9,516	4,509	1,194,407	39,109
1883	3,855	915,446	28,094	515	311,204	10,937	4,370	1,226,650	39,031

Ezer tonna tartalmunál nagyobb vitorlás hajó volt 1873-ban 33, 1876-ban 69, 1883-ban 150; ugyanily nagyságu gőzhajó volt 1873-ban 43, 1878-ban 64, 1883-ban 122. A gőzhajók közül tíz

évnél régebben áll fenn 187, a vitorlás hajók közül 2,904. Ez adatok is bizonyítják, hogy a gőzhajók nagy része újabb keletű, míg új vitorlás hajókat csak nagy arányokban szoktak építeni. 1882-ben összesen 138 hajót építettek, köztük 78 gőzöst, s 52-öt vásároltak be külföldről, köztük 36 gőzöst. A jelzett tíz év alatt elromlott 78 hajó, köztük csak 3 kis gőzös, összesen 530 tonna tartalommal, a többi vitorlás hajó; szerencsétlenség által tönkrement 2,070 hajó, köztük 82 gőzös, eladatott külföldre 618 hajó, köztük 76 gőzös s így a gőzhajók e tekintetben is előnyben vannak. A változás, mely fenti táblázatunk szerint mintegy 4—5 évvel ezelőtt állott be, oly határozott, mely minden kétséget kizár, hogy a gőzhajók már a közel jövőben ez országban is uralomra jutnak.

Spanyolország állapotáról más európai államokéval összehasonlítva Delboy P. A. külön tanulmányt írt, melynek érdekesebb adatait szükségesnek láttuk olvasóinknak bemutatni, mivel ez ország népesedési s anyagi állapotáról azon idő óta, midőn V. Károly korában hatalmának telőpontját érte el, alig tudunk valami biztosat, bár köztudomásu, hogy újabb időben ismét jelentékenyen kezd emelkedni. Mindenek előtt szükséges egy pár adatot felemlítenünk a legutóbbi népszámlálás (1877) után. Spanyolország területe a baleari s kanári szigetek hozzászámításával 195,702 angol □ mértföld s így az ötödik helyet foglalja el az európai államok közt, Oroszországon s monarchiákon kívül megelőzi még Német- s Franciaország. E nagy terület s rendkívül kedvező fekvése daczára, lakosainak száma csak 16.634,345 s így nemcsak az előbb említett országok, de Anglia s Olaszország is megelőzik őt népesség tekintetében. Egy □ mértföldre Spanyolországban 85 lakos esik, Belgiumban 475, Hollandban 304, Angliában 290, Olaszországban 238, Németországban 205, Franciaországban 180, Svájcban 173, az osztrák-magyar monarchiában 156, Dániában 129, Portugálban 116. — A lakosság közül alig 30 ezer nem római katolikus s körülbelül ugyanannyi nem spanyol eredetű. Férfi van 8.134,331, nő ellenben 8.500,514. A műveltségi viszonyok szerint csak olvasni tud 578,978, írni és olvasni tud 4.071,823, nem tud olvasni 11.978,168 (5,376 lakosról nincs e tekintetben hivatalos felvétel.) A népesség gyarapodására nézve a következő táblázat ad felvilágosítást:

Tartományok	Évi gyara- podás szá- zalékban	A megkettőzés valószínű tar- tama években
Oroszország	1·39	50
Skóthon	1·31	53
Svájcz	1·30	53 ¹ / ₂
Norvégia	1·30	53 ¹ / ₂
Anglia	1·29	54
Poroszország	1·13	61 ¹ / ₂
Szászország	1·10	63
Dánia	1·09	64
Magyarország	1·09	64
Hollandia	1·01	69
Belgium	0·83	84
Bajorország	0·71	98
Spanyolország	0·70	99
Olaszország	2·70	118
Irland	0·59	122
Ausztria	0·57	131
Görögország	0·53	198
Franciaország	0·35	198

Spanyolország tehát meglehetősen kedvezőtlen viszonyok között van. A születést tekintve, a százalék csak 3·71-et tesz, azaz 26·75 lakosra esik egy születés. A törvénytelen szülöttek százaléka azonban csak 5·55, azaz sokkal kedvezőbb, mint nálunk s a három nagy nyugoti nemzetnél. — A házassági százalék 0·76 s itt nemcsak Oroszország s Magyarország után következik, hol a házasságok leggyakoribbak, hanem a három nagy nyugoti nemzet (angol, német, francia) is megelőzi. A születések aránya a házasságokhoz, azaz más szóval a házasságok termékenysége a következő táblázatban tüntetett fel.

Ország	A születések ará- nya a házassághoz	Ország	A születések ará- nya a házassághoz
Irhon	4·82	Poroszország . . .	4·11
Olaszország	4·79	Anglia	3·95
Oroszország	4·72	Ausztria	3·92
Spanyolország . . .	4·58	Szászország	3·85
Skóthon	4·51	Bajorország	3·29
Würtemberg	4·35	Franciaország . . .	3·07
Magyarország . . .	4·31		

Még egy másik táblázatban a halálozás arányát mutatjuk ki a lakosság minden 100 tagjára nézve. E táblázat következő:

Ország	Arányszám	Ország	Arányszám
Irhon	1·63	Spanyolország . .	3·01
Skóthon . . .	2·22	Olaszország . . .	3·06
Anglia	2·27	Magyarország . .	3·06
Franciaország .	2·30	Würtemberg . . .	3·16
Poroszország . .	2·69	Ausztria	3·25
Szászország . .	2·91	Oroszország . . .	3·68
Bajorsország . .	2·99		

E tekintetben tehát hazánk is hátrább áll, mint Spanyolország, bár az élettartamra vonatkozólag ez ország sincs kedvező helyzetben. Még ha a gyermekhalandóságtól eltekintünk is, Spanyolországban az élettartam 46 év 9 hónap, míg Angliában 50 év 5 hónap s Franciaországban 51 év 9 hónap. A születéstől számítva pedig Angliában az átlag 40 év, Franciaországban 39 év 10 hónap, Poroszorsz.-ban 36 év 5 hónap, Olaszorsz.-ban 31 év 10 hónap s Spanyolországban 29 év 1 hónap, így tehát hazánkat ebben is megelőzi.

Ha már most az ország termelőképességének adatait vizsgáljuk, mindenekelőtt a vasutak hosszát kell tekintetbe vennünk. Spanyolország e tekintetben még meglehetősen hátra van. Angol mértföldek szerint kimutatva az arány következő:

Országok	Terület □ mfd.-ben	Vasutak hossza mfd.	100 □ mfdre eső százalék
Belgium	11,370	2,304	20·2
Anglia	121,305	17,092	14·0
Svájc	15,976	1,593	9·9
Németország . . .	208,368	18,818	9·0
Franciaország . .	204,028	14,520	7·1
Dánia	14,759	897	6·0
Ausztria-Magyarorsz.	240,262	11,214	4·6
Olaszország . . .	124,380	5,098	4·1
Egyesült-Államok .	3,602,800	79,604	2·2
Spanyolország . .	195,702	3,850	1·9
Portugália	34,595	611	1·7
Svédország	170,928	2,975	1·7
Oroszország . . .	1,887,713	12,710	0·6
Európai Törökország	139,608	601	0·4

A művelt államok között Spanyolország tehát csak a 10-ik helyet foglalja el. De más közlekedési eszközök tekintetében sincs előnyös helyzetben, mert míg Franciaországban a közlekedési utak 391,323 mértföldet tesznek ki, Angliában 232,254, Spanyolországban csak 12,149-et.

A spanyol termények közt kétségkívül legelső helyen állanak a bányák. Az 1877-ki hivatalos statisztika szerint a bányászati termékek következőkép oszlanak meg : szén 652,362 tonna, vas 1 m. 578,150, réz 1.387,123, cink 70,951, magnezium 5,703, ezüst 94, só 118,876 s kén ,5542 tonna. Réz, vaspyrit s kén általában legtöbb terem Spanyolországban az európai államok között s kétségtelen, hogy Spanyolország ásványtermékei, ha nem is az első, de a legelsők egyikének helyét foglalja el köztük. Földmívelési tekintetben azonban már csak az ötödik helyet foglalja el az európai országok közt. A művelt államokban a százalékos aránya a művelés alá vett földeknek a következő : Németországban 69·0, Belgiumban 55·2, Franciaországban 53·5, Olaszországban 38·0, Spanyolországban 37·5, Svájcban 35·7, Ausztriában 33·7, Angliában 24·7, Oroszországban 13·9. Ha a buzatermést vesszük tekintetbe, akkor az átlagos termék acre-k szerint a következő arányokat mutat bushellekben :

Országok	Bushel	Országok	Bushel
Anglia	27·19	Norvégia	12·25
Holland	25·38	Ausztr.-Magyarorsz.	12·14
Belgium	20·24	Svédország	11·98
Dánia	19·33	Görögország	11·69
Franciaország . .	18·04	Spanyolország . . .	11·13
Románia s Szerbia	16·70	Európai Oroszorsz.	10·86
Németország . . .	16·49	Európai Törökorsz.	10·02
Svájc	15·54	Portugál	8·10
Olaszország . . .	15·13		

Egészben véve Spanyolország gabonatermelése harmadik helyen áll Európában. Franciaországé 34, Oroszországé 26·5, Spanyolországé 22·1 millió. Hasonlókép jelentékeny ez ország, mint bortermelő hely is. Franciaországban 1,082·5, Olaszországban 597, Ausztria-Magyarországban 572 millió gallon bor terem s azután jó Spanyolország 440 millióval. Állattenyésztésre nézve már a 7-ik helyen áll, azonban az is elég jelentékeny. Ha a kereskedelmi for-

galmat tekintjük, Spanyolország rendfokozatát a következő táblázat mutatja :

Országok	Bevitel	Kivitel	Összesen
	font sterlingekben		
Anglia	373.939,000	281.613,000	655.551,000
Németország . .	183.770,000	121.640,000	305.410,000
Franciaország .	167.048,000	127.188,000	294.236,000
Oroszország . .	73.085,000	68.593,000	141.678,000
Ausztria-Magyarorsz.	57.060,000	44.080,004	101.140,000
Olaszország . .	48.600,000	42.000,000	90.600,000
Spanyolország . .	21.647,000	19.195,000	40.842,000.

Az áruforgalom e csekélységét részben az is okozza, hogy ez ország hajói csak 7-ik helyet foglalják el Európában, bár 1878-ban már meglehetősen nagy volt a forgalom, a mennyiben 2.548,978 nemzeti, 4.212,571 idegen, egészben véve 7.760,729 hajó fordult meg Spanyolország kikötőiben. Nagy jelentőségűvé lesz Spanyolország áruforgalma az által is, ha meggondoljuk, hogy az európai államoknak, Angliát, Hollandot kivéve, terjedelmesebb gyarmati birtokaik nincsenek, a mennyiben a hollandi gyarmatokon 26 millió 718,131 lakos van s a spanyolokén 8.055,000, míg a francia gyarmatok népessége csak 6½ millió.

A közoktatásügy elhanyagolása Spanyolországban régi panasz, azonban 1857. óta mégis történt egy pár tekintetben jelentékeny javulás. 1878-ban ez országban már 29,038 iskola volt 1.633,288 tanulóval, s ezek fentartása 1.040,000 font sterlingbe került. E számok megítélése végett közöljük a következő összehasonlító táblázatot:

Ország	100 lakosra esik tanuló	Egy iskolára esik tanuló	Egy iskolára font sterling	Átlagos évi kiadás			
				Egy tanu- lóra		Egy la- kosra	
				shill.	d.	sh.	d.
Svájcz	15:22	54	50	16	7	2	6
Németország	14:06	100	93	18	7	2	7
Svédország	13:88	70	48	13	10	1	11
Dánia	13:63	89	73	16	6	2	3
Franciaország	12:82	66	34	10	1	1	3
Belgium	12:38	81	120	29	7	3	8
Norvégia	11:91	33	27	16	3	1	11
Hollandia	11:54	119	164	27	6	3	2
Spanyolország	9:72	56	36	13	7	1	3
Anglia	8:87	52	45	17	3	1	6
Ausztria-Magyarország	8:15	104	94	18	1	1	6
Olaszország	7:09	41	23	—	—	9	3
Görögország	6:38	67	58	17	2	1	1
Portugál	4:89	44	18	8	2	—	4
Oroszország	1:48	35	31	17	8	—	3

Az oktatás eredményét tekintve, Svájcban, Svédországban, Norvégiában több mint 80 százalék, Németországban s Dániában több mint 70, Spanyolországban ellenben ugyanez időben csak 16 százalék tudott még írni és olvasni. De hogy a haladás nagy, mutatja e táblázat is:

	1850.	1865.	1870.	1878.
Iskolák száma . .	13,334	22,271	22,711	29,038
Tanulók száma .	652,163	?	1,200,740	1,633,288.

E rövid vázlat Spanyolország területéről, népességéről s nemzetgazdasági viszonyairól is eléggé mutatja, hogy, mivel a politikai s társadalmi viszonyok az utóbbi évek alatt tudvalevőleg öröndetes változáson mentek át, Spanyolország újabb bonyodalmak nélkül csakhamar helyet foglalhat Európa művelt államai között, s ha régi fényét nem is nyeri ismét vissza, természeti viszonyainál s jelentékeny adományai következtében igen tekintélyes állásra tehet szert. Megjegyezzük különben, hogy az adatok, mivel hivatalos statisztikai felvétel 1877. óta ez országban csak részletekben történt, meg lehetőségei ezért nem is tartottuk szükségesnek Delboy dolgozatának adatait a nálunk szokásos alakokra s számokra átváltoztatni;

a kép, melyet az olvasó a némi tekintetben idegen rájában szemlél, így is elég tájékoztató lesz.

A kaliforniai gőzmalomipar újabb időkben jelentékenyen emelkedett. Ma már az itteni malmok képesek évenként mintegy két millió hordó lisztet termelni. Magában San-Franciscóban van öt malom, melyek naponként 2800 millió hordónyt készítenek. A stocktoni malom naponként 800—1000 hordónyt termel s most egy másik hasonló nagyságú építenek. Vallejoban szintén épül egy malom, melynek napi termelése 2000—6000 hordónyt tesz. A kisebb malmok száma jóformán napról-napra szaporodik.

Palaestina nem utolsó piacát képezi az osztrák-magyar monarchiának keleten. A múlt évben a jeruzsálemi konzul jelentése szerint mintegy 400,000 forint értékű árú ment oda tőlünk, s ez érték az összes beviteli értéknek egy ötödrészét képezi. Az egyes beviteli cikkek közül a következőket jegyezhetjük fel: Fabevitelünk volt 27,000 forint értékű, körülbelül egy harmada az összes értékeknek; újabb időben Salonichból s Waliából visznek be sok fát, mely alsóbbrendű minőségű, de igen olcsó. Nagyon keresettek a gyufák monarchiánkból. Az összes bevitelből (20,000 frt) mintegy 13,000 frt esik a mi áruinkra. A svéd gyufát kevésbé ismerik itt, bár Olaszországból sok utánzata jön, s ugyaninnen kerülnek a viaszgyufák s a finomabb árú, melyek közt Pojaki cég csinos árúi kerestettek. Emelkedőben van a sörbevétel. Még mindig csak palackokban szállítják, de hordókban vinni csaknem lehetetlen, mivel a Lloyd-gőzösökön a hordókat megfúrják s így a tartalom megromlik. Újabb időben a berlini drágább, de jobb sört keresik. A ruhaforgalom mintegy 10,000 frtot tesz, azonban ennek kisebb része jó Triesztből, a nagyobb részt a konstantinápolyi kereskedők közvetítik. Palaestinában különben a szolid üzletek száma még igen csekély s ezért jól teszik a kereskedők, ha ügyletek kötése előtt a czegekről hiteles tudósításokat szereznek.

A struczcztenyésztés, mely a Fokföldön oly jövedelmező üzletnek bizonyult, újabban nemcsak Algirban, de Egyiptomban is virágozni kezd. Kairo mellett különösen nevezetes egy Wetter nevű egyén üzlete, ki ezelőtt négy évvel 24 struczczal kezdte s ma már 210 állata van. Minden felnőtt struczcz tollából körülbelül 700 frank bevétel van s tiszta jövedelem 300 frank évenként; a nőstény körülbelül 48 tojást toj, melynek egy negyed része rossz, a fennmaradtak fele részét az öreg madarakra bizzák, melyek azokat felváltva költik ki, a többi mesterségesen homokszekrényekbe teszik, melyeket felül vízzel melegítenek s bensejükben gyapju van. Az egyenletes melegség megőrzése s a tojásnak alkalmas helyen feltörése nagy nehézséget okoz, de Wetter kitűnő ügyességet szerzett benne. A struczcztenyésztő hely a modern házakhoz hasonlóan sugáralakulag terjed szét s felül nyílt. Minden évben kelt madarak egy csoportban vannak, csak a párosodó állatokat különítik el, mert ezek ilyenkor nagyon vadak s veszélyesek. A tollak kitévése is nehéz munka, néha három arab is alig képes egy madarat legyűrni. Wetter nemcsak a nagy vadászatról ismert struczczot, hanem a kevésbé becsült yemen-struczczot is tenyészt s mindkettőnek tolla becsesebb, mint a fokföldi madaraké.

UJ KÖNYVEK.

- Bornhak, C.** Geschichte des preussischen Verwaltungsrechts. I. Bd. 4 frt 80 kr.
- Dr. Meyer, M.** Geschichte der preussischen Handwerkerpolitik I. Bd. 7 frt 20 kr.
- Grünwald, B.** A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve. 2. kiadás
I. II. füzet à 80 kr.
Der Ungarisch-Kroatische Ausgleich. 40 kr.
- Virágh, A.** Telekkönyvtár 3 frt.
- Láng, L.** Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870—1880-ig. 30 kr.
- Peyrer, K.** Denkschrift, betreffend die Erbfolge in landwirthschaftliche Güter. 1 frt 50 kr.
- Oesterreichisches Statistisches Handbuch. II. Jahrg. 1883. 3 frt 60 kr.
- Dr. Baranski, A.** Handbuch sämmtlicher Veterinär-gesetze und Verordnungen. 3 frt.
- Le Senne,** Droits et devoirs de la femme devant la loi française 4 frt 20 kr.
- Chailley, J.** L'impôt sur le revenue. 4 frt 80 kr.
- Resch, P.** Das europ. Völkerrecht der Gegenwart.
- Witt, M.** Die bäuerlichen Zustände in Deutschland. 60 kr.

(Közli **Kilián Frigyes**, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

SZEPTEMBER.

VII. FÜZET.

A VIZJOGI TÖRVÉNYJAVASLAT.

(Második közlemény.)

A magántulajdon természetéből kifolyólag természetszerűleg következik az is, hogy az ilyen víz tulajdonosa azzal szabadon rendelkezhetik, sőt azt el is adhatja, de viszont a mi a magántulajdonra nézve áll, az alól a magánvíz sem vehető ki, t. i. az elévülés alól. — Továbbá korlátozza a magánvíz használatát a tényleg fennálló jogositvány, gyakoroltassék az a birtok területén, avagy az azon kívül lefolyó vizen; végre pedig, ha a birtok területén kívül lefolyó víz használatára hatósági engedély adatott. — Ezen esetekben tehát a víz tulajdonosa azt sem más irányban el nem vezetheti, sem pedig olyképen el nem használhatja, hogy az által más szerzett jogokat sértsen.

A nem magántulajdont képező vizeken vízhasználatok a dolog természeténél fogva elévülés útján nem szerezhethők, azért az elévülés csak a magánvizekre nézve tekinthető jogczimnek.

A most említett korlátozásokat a magántulajdonos kártérítési igény nélkül tartozik tűrni. — Ezek azon természetes korlátok, melyeket minden törvényhozás, — bárminő jogi alapon legyen a víz természete megoldva, — elismer. Különösen ki kell az elévülést emelni és pedig azért, mert a javaslat, a mint az a közvíz természetéből következik, a közvíznél elévülést nem ismer, minthogy azt a dolog természete kizárja; de nem zárhatja ki az elévülést a magánvизre nézve, mert a magántulajdonra, legyen bár az víz is, más fogalmat a vízjogi törvényhozás sem sanctionálhat, hanem át kell vennie a magánjogi elveket.

A magántulajdon eme természetszerű korlátozásain kívül a javaslat még csak azon korlátozást ismeri, melyet a kisajátítási törvény az ingatlanokra nézve megállapít, t. i. magánvíznek a tulajdonostól teljes kártalanítás melletti elvonását. — A víz éltető ereje

természeténél fogva első sorban az emberek és állatok használatára szolgál, e nélkül fizikai élet nem képzelhető, a törvénynek tehát gondoskodni kell arról, hogy községek és városok egyesek használatának áldozatul ne essenek. — Ezen szempontból mondja ki a javaslat 7. §-a, hogy ott, hol a vízben tartós szükség uralkodik, a hatóság a magánvíz használatát is korlátozhatja és a tulajdonos teljes kártalanítása mellett megengedheti, hogy annak vize mások által ivásra, itatásra és házi célokra használtassék. Az idézett szakasz e tekintetben nem rendelkezik másként, mint az osztrák és spanyol törvény, továbbá mint a már többször idézett francia javaslat, hol e kérdés hosszas és gondos tanulmány és kutatás után lett ez értelemben megoldva. — Ha a vízjogi törvényjavaslat ezen intézkedése ellen némi ellenvetésünk lehetne is, az nem lenne más, minthogy a javaslat általában mondja ki azt, hogy „ott, hol a vízben tartós szükség uralkodik“ sat.; holott a cél az, hogy községek, városok, telepek láttassanak el vízzel. — Miután azonban a javaslat szerint is csak ivásra, itatásra és házi célokra van megengedve a magántulajdon korlátozása, túlkapásoktól tartani nem lehet s ennélfogva a javaslat ezen általánosabb kifejezését módosítani nem szükséges.

Ezek a jogi korlátozások. A magánvíz tulajdona azonban nem jogosítja fel a tulajdonost, hogy magát a vízhasználatnál a rendőri szabályokon túltegye, vagy hogy a víz használatánál vagy az az elleni védekezésnél mások érdekeit érintse; az elfolyó vizet tehát megfertőztetni neki sem szabad s viszont oly töltéseket vagy víz-elvezetéseket nem csinálhat, melyek által másoknak áradást okozna, vagy a vizet másokra vezetné. — Minden ilyen esetben tehát a magánvíz tulajdonosa is közhatalósági engedélyhez van kötve nem azért, hogy vizét miként használja, hanem azon szempontból, hogy a használatból, illetve a vízi munkálatból másokra nézve kellemetlen-
ségek ne háruljanak.

A föld mélyében levő vizek a földbirtokos tulajdonát képezik, ha az azokat felszínre hozza, de ezen szabály is feltétlenül csak az élet rendes szükségletére vizet szolgáltató kutakra nézve áll, melyeknél bizonyos rendőri szabályokon kívül más korlátozás nincs, tehát ilyen kutat mindenkinek szabad ásni, habár másnak vizét az által megcsökkentené vagy el is vonná. — Ha azonban ily kutak vizei gazdasági vagy ipari célokra használtatnak, vagy a vízforrások

galleriák és artézi kutak segélyével hozatik napfényre, akkor a meghatározott távolságok megtartásán kívül feltétel az, hogy ezen uton más vizeknek addig tényleg gyakorolt használata meg ne csökkenjen vagy meg ne szűnjön.

A javaslat második lényeges intézkedése annak 15—20. §§-ban van letéve, hol a meder tulajdonjogáról s az ezzel kapcsolatos kérdésekről van szó. — A 15. §-ban ugyanis kimondja, hogy a vizek partja és medre — a mennyiben telekkönyvileg más nem volna megállapítva — a parti birtokos tulajdona és a parti birtok elválaszthatatlan alkatrésze. Ebből per consequentiam következik, hogy a természetes iszapolások és támadt szigetek is a parti birtok növedékét képezik, de viszont kimondatik, hogy e tulajdon csak a jelen törvény szerint gyakorolható vízhasználatok sérelme nélkül és a rendőri szabályok megtartása mellett gyakorolható. Ugy látszik, hogy a meder tulajdonjogi kérdésének a javaslat nem tudott felülemelkedni a magánjogi felfogás szigorú elvén, és ha már a vizek nagy részét a szabadrendelkezés alól elvonta, mintegy kárpótulásul olyasmit akar egyik kezével a parti birtokosnak nyújtani, mit a másik kézzel megint elveszen, t. i. a meder tulajdonát, vagyis félvén a túlszabadelvűségtől, legalább a partot és medret akarja a parti birtokosnak megmenteni, holott valamennyi jogrendszer a medret a víz tartozékának tekinti s vízfolyás alatt nemcsak a vizet magát, hanem annak partját és medrét is érti. Érthetetlen tehát, hogy ugyanazon egészlet a javaslat miért ruházta fel különböző jogi természettel.

Ilyen messze még azon államok sem mentek, melyeknek törvényei a magánvíz alapján vannak alkotva, mert azokban is a hajózható és tutajozható folyók medrei, mint maguk a folyók vagy közdolgok vagy állami tulajdont képeznek. — A Duna medre a javaslat szerint Bajorországban állami tulajdont, Ausztriában közvagyon, Magyarországon pedig a parthirtokosok tulajdonát képezné, mintán pedig Horvátországban ez irányban még az osztrák p. t. k. elvei vannak érvényben, a Magyar- és Horvátország közt elfolyó Duna medrének fele a parthirtokosok magántulajdonát, másik fele pedig államvagyon képezne.

A meder és part tulajdonjogi kérdése fontossággal mindaddig nem bír, míg abban víz foly, s miután azzal a tulajdonos a javaslat szerint ugy sem tehet semmit, a parti birtokosra a meder kérdése alig bírhat nagyobb értékkel, mint a holdban kijelölt birtokrésze.

A meder tulajdonjogi kérdésének megoldása fontossággal tehát csak akkor bír, ha abban a víz folyni megszűnt, de ekkor az már elhagyott meder s erről a törvénynek minden esetben külön kell gondoskodni: ezen szempontból nincs szükség a javasolt erőszakos megoldásra. Hogy pedig a magántulajdon szempontjából micsoda értékkel bír azon meder, melyben közvíz foly s melylyel a tulajdonos addig, míg abban víz van, nemcsak nem csinálhat semmit, de sőt a javaslat 72. §-a szerint ellenszolgálat nélkül megengedni tartozik, hogy a vízvédelmi, szabályozási vagy vízhasználati művek a mederbe beépíttessenek, vagy a partokba beköttesse, hosszabban fejtegetni alig lenne szükséges.

Bármiként oldassék is azonban meg a folyó vizet tartalmazó meder kérdése, ez csak másodsorban bír fontossággal, mert míg abban víz foly, az úgy is el van vonva a tulajdonos rendelkezése alól, felette fontos azonban a törvényben meghatározni azt, hogy a vízszabályozás által nyert mederterületek kinek tulajdonába menjenek, mert hogy az állam vagy magánosok által létesített költséges szabályozás útján nyert mederterületek minden hozzájárulás nélkül a parti birtokos tulajdonát képezzék, az igazsággal alig volna megegyeztethető. — A javaslat ezen hiányának orvoslására célzó 51. §. azon intézkedése, hogy az állam az érdekelteket a költségekhez haszonaránylagos hozzájárulásra kötelezheti, olyan malaszt, mely tapasztalat szerint csak a legritkábban szokott teljesedésbe menni. Kétszeresen szükséges ezen megoldás főleg nálunk, hol még a vízszabályozás által jelentékeny területek volnának a culturának megnyerhetők, hol sem az állam, sem az egyesek a szabályozásokra elegendő tőkével nem rendelkeznek, hol tehát a vállalkozásnak nagyobb tért kell engedni. — Maga az állam is foganatosított s még foganatosíthat a Tiszánál, Dunánál stb. szabályozásokat, s a javaslat szerint az átmeteszések költségesen kisajátított területéért még azon kárpótlásban sem részesülne, hogy a régi meder tulajdonosa legyen.

Nem fog minden szabályozásnál külön törvény, egyúttal a szabályozás által nyerendő területek tulajdonáról és rendeltetéséről is gondoskodni úgy, mint az az 1870. X. t. cz. 4. §. g) pontjában történt, mely szerint a szabályozás által nyert telkek eladásából befolyandó értékek jövedelmei a szabályozásra felvett kölcsön évi járadékainak fedezésére fordítandók, hanem legtöbb esetben az általá-

nos törvény fog a tulajdonra nézve irányadó lenni. Már pedig a létező jogelvekkel nem egyeztethető össze, hogy a parthirtokos nyersen területeket akkor is, ha a folyam szabályozásához hozzá nem járul. Igaz ugyan, hogy a javaslat 49. §-a szerint a vízrendezési munkálatok létesítője jogosítva van az illető terület birtokosától a munkálatok költségeinek haszonaránylagos átvállalását követelni, ez azonban másnemű biztosítások nélkül a folyamok szabályozására kedvező befolyással aligha leend, mert a vízrendezésből a parthirtokosokra háramló hasznót előlegesen meghatározni nagy nehézséggel jár, a hozzájárulást pedig utólagosan követelni, főképp szabályozásoknál annyi, mint a szabályozót egy kétes kimenetelű pörre utasítani, vagy más szavakkal, mint a vízszabályozási magánvállalkozást lehetetlenné tenni, — mert a haszonarány biztosan csak árvízmentesítéseknél állapítható meg, de más vízrendezéseknél nem, vagy legalább egész biztossággal nem.

A 15. §. szándékát jelentékenyen korlátozza azonban a szakasznak azon kifejezése, „amennyiben telekkönyvileg másképp nem volna megállapítva“, de egyszersmind a helyzetet jövőre is bizonytalanná teszi, mert a mult határozatlan jogállapota és jogtudásaink egyoldalú felfogása mellett hibásan létrejött telekkönyvi állapotokat respectálja, jövőre pedig kizárja azt, hogy a törvényben kimondott általános szabály tényleg érvényre is jusson, — hanem lesz mindenféle birtok és jogczim, szóval pedig a meder sem köztulajdon nem lesz, sem nem fogja kizárólag a parti birtokos tulajdonát, hanem váltakozva parti-, továbbá a korábbi és későbbi jogczimen keletkezett telekkönyvi birtokosok tulajdonát képezni.

Hogy a francia szenatus e kérdést a nem tutajozható és nem hajózható folyókra, tehát a kisebb vízfolyásokra nézve csakugyan a parti birtokos előnyére oldotta meg, az nézetem szerint a magyar vízjog alkotóira nézve irányadó nem lehet, mert hisz köztudomású dolog, minő rendszertelenség uralkodott Franciaországban a vízjogra nézve, s mennyi tudományos kutatásnak s tanulmányozásnak kelle addig történni, s mennyi jeles tudósnek kelle küzdeni, míg a gyökeret vert túlzó magánjogi felfogás tért engedhetett a szabadabb felfogásnak. — Hogy tehát a francia törvényhozás, mely ujabban határozottan a közvizek elvét fogadta el, a kisebb folyók és patakok medrére nézve megmaradt a magántulajdon rendszere mellett, indokul egyáltalán nem tekinthető arra, hogy mi most már még a ha-

józható és tutajozható folyók medreit is magántulajdonnak nyilvánítsuk. — A jelentékenyebb államok vízjoga a hajózható és tutajozható folyók medreit — Anglia kivételével, mely e tekintetben a szoros magánjogi felfogásnak hódol — mint említém, vagy állami tulajdonnak, vagy közvagyonnak nyilvánítja, csak mi tennénk az egész continensen kivételt.

Bármiként oldassék is azonban meg a meder tulajdonának kérdése, kötelességünk a javaslat egy hiányára utalni, és ez az, hogy az a természetes iszapolások eltávolításának megengedhetőségéről nem gondoskodik, vagyis azoknak, valamint a szigeteknek 30 éven belől leendő eltávolítását csakis a folyam szabályozás vagy a hajózás érdekében engedi meg, de a folyam rendes folyásának fentartása érdekében az iszapolást vagy szigetet eltávolítani nem szabad, pedig főleg kisebb vizek kártételei elleni védekezés szempontjából okvetlenül gondoskodni kell a törvénynek az ilyes lerakódások eltávolíthatásáról, s utat kell mutatni, hogy azt a vízfolyás rendes fenntartása szempontjából az érdekeltek közül bárki is rövid hatósági eljárás mellett eltávolíthassa, mert ez csak folyománya volna a 20. §. azon intézkedésének, hogy ha a folyóvíz medrét hirtelen elhagyja, egy éven belől mind az elhagyott, mind az új meder birtokosai az eredeti folyást visszaállíthatják. — Mennyivel szükségesebb a törvényben oly intézkedéseket felvenni, melyek hasonló lényegesebb bajokat megelőzni hivatva vannak.

A 21. és 22. §§-ok helyesen kötelezik a parti birtokost, hogy a medret és partokat egyéb érdekeltekkel együtt jó karban tartsa s hogy a szükséges irtásokat és ültetvényezéseket a partok jó karban tartása érdekében eszközölje. Ezen munkálatok akár magán, akár közvagyonra képez a meder, a parti birtokost nem a meder, hanem saját partjainak és földének védelme érdekében terhelik, de viszont ezen teher nem vonatkozhatik oly nagyobb folyamokra, melyekkel egyesek, sőt sok esetben községek sem képesek megbirkózni, hanem csak a kisebb vízfolyásokra nézve állhat az, melyeknél az ilyen munkálatok aránytalan nagy kiadások nélkül eszközölhetők. — A javaslatnak hiánya tehát, hogy praecis kifejezést nem adott, de másrészt előnye, hogy kisebb vízfolyásoknál előleges tárgyalás alapján az érdekeltség, — mint Belgiumban is történik — szabályrendeletileg egyszer megállapíttatik, mely azután a partok jókarban tartásáról folyton gondoskodni köteles, s rendszerint akként is jár el,

hogy a szükséges munkálatot valamennyien egyszerre teljesítik. — Ki az így előre meghatározott munkálatot nem teljesíti, annak terhére és költségére a munkálatok hivatalból eszközöltetnek. A mai hosszadalmas és többszöri perre alkalmat adó eljárással szemben, a javaslatnak ezen intézkedése a viszonyoknak jelentékeny javulását fogja eredményezni.

A javaslat harmadik lényeges intézkedése s általában a vizjognak legfontosabb része annak 30-tól 12-ik szakaszaiban van letéve, melyekben a közvizek használatának sorrendje van meghatározva. — Ezen sorrendről minden törvénynek gondoskodni kell, legyen bár abban a közvíz avagy a magánvíz elve elfogadva, a különbség azonban a két rendszer között abban áll, hogy míg a magánvíz rendszerén alkotott törvényeknél a honpolgároknak egy jelentékeny része a vízhasználattól kizáratik, addig a közvíz elve mellett a vízhasználatot a legtermészetesebb és igazságosabb alapon lehet szabályozni. A legtermészetesebb alapon azért, mert a parti birtokosnak elsőbbségét lehet biztosítani, és a legigazságosabb alapon azért, mert a nem parti birtokos a víz használatától nem záratik ki.

Ha az adott viszonyokat tekintjük és az egyes vidékekként különböző helyzetet figyelembe nem vesszük, elméletileg a víznek hivatása első sorban a rendes házi szükségletnek szolgálatára lenni, másodsorban a föld termőképességét növelni és harmadsorban mint hajtó és mozgató erő az ipar szolgálatára állani. — Mert nem lehet a fölött kétség, hogy a víznek öntözésre való felhasználása fontosabb, mint akár a hajózási, akár az ipari célokra való felhasználás. Mi a hajózást illeti, az ezen úton való szállítás ma már a vasutak által, ha nem is olcsóbban, de jóval gyorsabban pótolható. Anglia és Amerika példái a hajózási csatornák tulajdonosainak szomorú tapasztalataira, kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy a mesterséges hajóutak mennyire háttérbe szoríttatnak a vasutak által, ennek oka pedig nemcsak abban rejlik, hogy a vasutak gyorsabban szállítanak, hanem abban is, hogy azokon a szállítás ma már olcsóbb, mint a műcsatornákon. — Ilyen körülmények közt tehát nem lehet kétség, hogy az öntözés a hajózásnál előbbre való, de előbbre való a víznek ipari használatánál is, mert a vízben elvesztett mozgató erő a gőz által pótolható, sőt fejlettebb ipari viszonyoknál ma már az iparos — még ha öntözés nem is volna — egyedül a vizerőre nem támaszkodhatik, mert magát az esélyeknek nem teheti ki, hanem vállalá-

tát vagy kizárólag gőzerőre fekteti, melyet teljesen uralhat, vagy segéd gőzgépekkel látja el, hogy így a víz esélyei ellen magát biztosíthassa. Az ipar tehát, még mielőtt attól a víz a föld részére elvonatnék, saját jól felfogott érdekében arra törekszik, hogy magát a víztől teljesen, vagy legalább az esélyek idejében függetlenítse.

A „commission superieur pour l'amenagement des eaux“ tanácskozásai alkalmával 1878. és 1879. a francia kormány által bemutatott adatok szerint Franciaországban 1 liter másodpercenkénti víztömegnek egy évi értéke nagyban és egészben, ha az mint ivóvíz használtatik, 10,000 frank, ha mint öntözővíz, 50 frank, és végül, ha mint mozgóvíz, 20 frank.¹⁾ Herrich Károly számítása szerint Magyarországon az öntözhető terület mintegy 6 millió hold, és pedig ebből esik a Tisza völgyére legalább 4 millió, a Duna, Száva, Dráva és a többi folyók mentére mintegy 2 millió hold ezen terület öntözésére a kellő vízmennyiség meg is van, mintán a nevezett folyók középvíz esetén is adhatnak 40,000 köbláb vizet. — Ha ezen terület öntöztetnék, annak jövedelme évenként a mostaninál mintegy 200 millió frttal több lenne, ezen vízmennyiség pedig daczára hajózásnak és ipari vállalatoknak, alig jövedelmez most néhány millió forintot.

A víz éltető erejének ilyen fokú felhasználása azonban csak a messze jövő álomképe. — E miatt még gondtalanul fogathatják kerekeiket recsegő malmaink s vízi erővel dolgozó iparvállalataink, mert az öntözés még jó sokáig nem fogja azokat kiszorítani vagy a gőzerő alkalmazására kényszeríteni. Hazánkban az öntözéssel ez idő szerint még csak kísérletek tételnek, az öntözésre szánt terület tehát még sokáig meg fog elégedni azon vízzel, melyet a javaslat (37. §.) számára szombat este 9 órától hétfőn reggel 3 óráig ingyen, azaz minden kárpótlás nélkül biztosít. Kíváncos volna azonban, hogy a javaslat ezen intézkedése rövid idő alatt kevés legyen s a földbirtokosok azon további jogokat is gyakorolják, melyek a javaslat által az öntözés érdekében biztosítottak.

Mindamellett azonban, hogy elméletileg az öntözésnek az ipari használat felett határozott elsőbbsége van, vízjogi törvényünknek nem szabad az öntözés és ipar közötti ezen érdekellentétét egy

---

¹⁾ A vízjogi törvényjavaslat tárgyában megtartott értekezlet jegyzőkönyvei I. köt. 73 lap.

csapással megszüntetni és egyiknek vagy másiknak feltétlen elsőbbséget biztosítani. — Alacsonyabb kulturális állapotoknál, — milyenek még hazánkban is fennállanak, az ipar igényei nagyobbak és elébb emelkednek bizonyos jelentőségre, míg a mezőgazdasági igények nyomulnak előtérbe, mert a mezőgazdasági igények inkább a háttérbe szorulnak; fejlettebb kulturális állapotoknál azonban a mezőgazdasági igények nyomulnak előtérbe, mert a mezőgazdaság csak később, a belterjes fejlődés magasabb fokán lesz képes a víz éltető erejének nagyobb szerepet juttatni s a maga elsőbbségét az ipari felhasználással szemben érvényesíteni. Ezen két ellentétes irány küzdelmének közepette a törvény egyik vagy másik irány határozott pártolására segédkezet nem nyújthat, mert a határok megállapítása, melyeknél egyik vagy másik iránynak van elsőbbsége, csak a fennforgó körülményeknek s az előhaladott gazdasági viszonyoknak, — melyek néha kisebb vidékenként is jelentékenyen különbözhetnek — esetről-esetre leendő mérlegelése mellett lehetséges. — Fejlettebb iparral bíró vidékeken például az öntözés csak az ipari szükségleteknek szemelött tartásával engedhető meg, ellenben belterjesebb gazdasággal bíró, s a gazdálkodáshoz jelentékenyebb vízszükségletet igénylő vidékeken az ipari érdekeknek kell háttérbe szorulni.

A javaslat, nézetem szerint igen helyesen, ezen az alapon oldotta meg e nagyfontosságú kérdést.

A vízhasználatok közt, mint már fentebb is kimutattam, első sorban a rendes házi szükségletre szolgáló vizről kell a törvénynek gondoskodni, e miatt a magánvíz is kisajátítás tárgya lehet, közvizeknél tehát a föltétlen előnyt minden más vízhasználatok felett, sőt minden hatósági beavatkozás és engedély nélkül igényli, tehát a közvizben itatni, mosatni, usztatni vagy abból meríteni mindenkinek szabad, ha azt gépek vagy mesterséges készülékek nélkül teszi (30. §.).

Minden más vízhasználatához hatósági engedély kell; az engedély megadásánál pedig közigazdasági tekintetben a fontosabb vállalat irányadó, egyenlő jelentőségű vállalatok közül a parti birtokosnak van elsőbbsége, azután annak, ki a vízfolyás fentartásához hozzájárul s csak azután következnek mások. Viszont a partbirtokosok közt annak van előnye, ki a vízfolyás mentén főlebb fekszik (33. §.) A javaslat tehát nagyon helyesen nem áll egyik

vagy másik vízhasználati mód pártjára, hanem tért enged, hogy esetről-esetre a közgazdasági tekintetben fontosabb érdek döntsön. A közgazdaságilag fontosabb érdekek idővel változhatnak. — Míg ma örülni kell, ha egyes vidékeken a vízerő ipari czélokra is használtatik, addig néhány évtized múlva esetleg az iparnak az öntözés előtt kell hátrálnia, de a törvény határozatát azért módosítani a közgazdasági fejlődést a törvény miatt megakadályozni egy napra sem kellend.

A javaslat ugyanis tág tért enged az öntözés fejlődésének először az által, hogy annak a vizet szombat esti 9 órától hétfőn reggeli 3 óráig ingyen biztosítja, (35. §.) másodszor az által, hogy az ipari vállalatot bizonyos feltételek és teljes kártalanítás mellett szünetelésre kötelezi, (36. §.) harmadszor módot nyújt, hogy a vízhasználatra berendezett művek átalakítása által vízfelesleget nyerhessen. (37. §.) — Az öntözés fejlődését tehát a javaslat nemcsak nem korlátozza, sőt annak fejlődésére elegendő tág tért nyit anélkül, hogy az ipari fejlődés elé a szükségesnél nagyobb korlátot szabna.

Az előleges sorrend meghatározásánál nem bir kisebb fontossággal azon sorrend, melyben a vízhasználatra jogosultak a vízhiányt túrni tartoznak. — A javaslat 39. §-a szerint a vízhiányt az tartozik túrni, kinek jogositványa a legújabb, egyenlő viszonyok közt pedig az, ki rendes körülmények közt a vizet mint utolsó használná.

A vízhasználatok sorrendjével szemben áll a vízrendezés, mely természetszerűleg a vízhasználatoknál előbb áll, mert fontosabb gazdasági érdek termékeny területeket nyerni, mint már termékeny területeket gazdaságilag jobban kihasználni, azért a vízrendezés a vízhasználatnál előbbre való. — Ha tehát e miatt vízhasználatokat korlátozni vagy megszüntetni kell, azt a javaslat természetesen az illetők kártalanítása mellett biztosítja. Ezen biztosítás nélkül kiszáritások, alagsövezések, lecsapolások sat. nem jöhetnének létre holott főleg hazánk hegyesebb vidékein számtalan tó és mocsár van, melyeknek lecsapolása által jelentékeny termőterületet lehetne nyerni, ezzel az értékelkedéssel szemben pedig alig jöhet számba az azokból lefolyó vizen élősködő malmok existenciája, vagy — a mi alig feltételezhető, — az öntözés szünetelése vagy teljes megszüntetése, főleg akkor, midőn azok kártalanítását a javaslat biztosítja.

Engedélyezett vízhasználatok realjogositványt képeznek (40. §.), vagyis nem a személyekhez, melynek az engedély adatott, ha-

nem azon birtokhoz vagy ipari vállalatához kötött jogositványnak tekintetnek, melynek a víz használatára szüksége van. A vízhasználati jog tehát azon birtokkal vagy vállalattal együtt, melyhez kötve van, adás-vevés tárgyát képezheti.

II.

A javaslat második fejezete a vízi munkálatokról szól, azaz meghatározza azon munkálatokat, melyeket a parti birtokos engedély nélkül s azokat, melyeket a közvizeken engedély mellett tehet.

A 17. §. a parti birtokosnak azon jogát biztosítja, hogy partjainak védelmét, kő, fa vagy másféle burkolattal, nemkülönben a meder és part tisztítását hatósági engedély nélkül is eszközölheti. Ha mindazáltal az így foganasított munkálatok utóbb károsaknak bizonyulnának, tartozik azokat saját költségén átalakítani. — Minden más, a víz használatára szabályozására, vagy a víz elleni védelemre szolgáló munkálathoz, sőt azok átalakításához is, amennyiben az engedély-okmány határozmányaitól eltérnének, hatósági engedély kell. — A hatóság tehát nem csak a közvizek használatát, hanem egyszersmind a használat módját és annak érdekében szükséges munkálatokat is engedélyezi és meghatározza, mert hiszen mindezek természetes folyamánai a víz használatának.

Az országos határt képező, valamint hajózható és tutajozható folyók szabályozását, medrének tisztántartását és partjainak védelmét az állam bármikor eszközölheti, de jogában áll az érdekeltet a költségekben haszonaránylag való hozzájárulásra kötelezni (51. §.). — Az egész javaslatban csak itt tétetik különbség a hajózható és tutajozható folyók közt, mi által az azokra vonatkozó eltérés mintegy a 21. és 22. §§-kal állittatik szembe, vagyis kimondatik, hogy az állam, ha kellő pénzereje van, a nagyobb folyók rendezését és fentartását eszközölheti anélkül, hogy a 45. és 46. §§-ok által feltételezett hatósági engedélyhez kötve volna. Ezen határozat kétségekivül tökéletesebb volna, ha az az állam kötelezettségét és az érdekelt haszonaránylagos hozzájárulását imperative mondaná ki, de az ilyen törvény végrehajtható nem lenne, mert az állam még soká nem lesz képes hasonló kötelezettségnek megfelelni. Tett számítások szerint ugyanis csak a hajózható folyók medreinek rendezése és partjainak biztosítása több mint pár száz millió forintba kerülne, ezen kiadást pedig nemcsak mi, de sokkal fejlettebb cul-

turalis fokon álló államok sem bírnák meg, amint hogy — a legfejtettebb fokon álló államokat sem véve ki, — a folyók szabályozása körül még mindig sok tenni való marad.

De a javaslat szerzői nem állhattak a badeni vízjogi törvény alapjára sem, mely ilyen szabályozáshoz a partmenti községeket jelentékeny hozzájárulásra kötelezi. A Rajna, Majna és Neckár folyóknál a községek az állami költségvetési összeg egy ötödével, a többi folyóknál egy harmadával terhelhetnek, mely évenként a föld, ház és iparadó alapján aránylagosan vettetik ki.¹⁾

A többi folyókat nem is említve, duna- és tiszamenti községeink hasonló terheket meg nem bírnának, s még sokáig nem fognak megbírni. Nem maradt tehát más hátra, mint az államnak az ilyen munkálatok fogamatosisására a jogot megadni s bízni abban, hogy az tehetsége szerint úgy is megteszi mindazt, mit a hajózás és vízrendezés érdekében megtenni képes, — az érdekelt parti birtokok pedig az ilyen munkálatokhoz hozzájárulni nagyobb mérvben ne köteleztessenek, mint a mennyi hasznuk a szabályozásból származik. Igaz, hogy a haszonnak meghatározása főleg a szabályozás, vagy partbiztosítás létesítése előtt biztosan alig állapítható meg, de ha az egyezség előlegesen létre nem is jőne, az állam a törvény alapján legalább jogot szerezne a haszonaránylagos rész megfizetését utólagosan követelni. — A gyakorlat fog azután bizonyos normatívumot megállapítana arra, hogy ilyen esetekben a parti birtokos haszna miként számítassék ki, mert főleg a nagyobb folyóknál a biztosítási, szabályozási munkálatok költségei legtöbbször semmi arányban sem állanak azon haszonnal, mely abból a parti birtokosra hárul. Példaként hozom fel azt, hogy míg egy kisebb dunai partvédmű költsége 40—50,000 forintba kerül, addig az egész földterület, melyet a védmű egyszersmind biztosítani hivatva van, alig éri meg ezen összegnek egy igen csekély hányadát, a parti birtokosra nézve ebből származott haszon tehát alig becsülhető néhány forintra. De a védmű létesítésénél nem is a parti birtokos érdekei lebegnek szem előtt, hanem főleg a hajózási vagy más nagy fontosságú közérdekek. A parti birtokosnak ebből származó haszonérdeke tehát

---

¹⁾ Gesetz über die Benützung und Bestandhaltung der Gewässer. — Baden, 1876.

nem is a beruházott összeg mennyisége, hanem abból a parti birtokosra háruló bebizonyítható haszon értéke szerint becsülendő meg.

Ugyanezen elvet mondja ki a javaslat a 49. §-ban azon esetekre is, ha a magánosok által létesített vízrendezési munkálatokból másokra haszon származott.

A fentebb ismertetett határozmányok folyományaként a javaslat 52. §-a kötelezi az ártéri birtokosokat, hogy a vízszabályozás alkalmával a magasabb területekről lefolyó eső és hó, valamint a talajvizeknek ugyanolyan lefolyás biztosíttassék, mint az előtt volt, de árvíz esetére biztosítania kelle ezeket, hogy akkor, midőn a szabályozott folyó vízének magassága miatt saját ártéri vizeik sem folyhatnak le, a magasabb területeken összegyülemmlő vizek, addig míg a víz apadásával azok lefolyása ismét szabaddá nem válik, visszatartassanak. E nélkül árterületek mentesítése nem képzelhető, s a felsőbb birtokosokra nézve sem követtetik el jogtalanság, a mennyiben a folyó vízszíneinek emelkedésével a védtöltések által esetleg ők is védetnek, tehát méltányos, hogy egy nagy területet fenyegető közveszély esetén a hátrányokban ők is részesüljenek, másfelől pedig magasabb közgazdasági szempontok indokolják, hogy nagy költséggel a folyam áradásai ellen mentesített terület veszély esetén a felülről jövő hó-, eső- és talajvizek ellen biztosítva legyen. Hasonló szempontokból kelle a töltések közé vett folyóknál meghatározni, hogy az előtérben, nemkülönben a szivárgó és fakadó vizek ellen való védelemre szükséges területeken csak a hatóság által rendeleti uton megállapított művelési módok alkalmaztassanak (53. §.)

Az 59—62. §-ok a vízmosásos vagy vízmosásra hajlandó területek birtokosaira mondja ki azon terhes kötelességet, hogy a baj elhárítására alkalmat és a hatóság által elrendelt elgátlásokat, főnásokat és beültetéseket végrehajtsa, azokon esetleg a legeltetést egészen vagy részben megszüntesse, a talaj megművelésének módját megváltoztassa, vagy ha mindez elegendő nem volna, a birtoknak újból való beosztását tölje. Ezen határozmányok tulajdonképen az agrár törvénybe valók volnának, de miután valószínű, hogy ilyen törvényünk még jó ideig nem leend, s miután kétségtelen, hogy a vízmosásos területek az alábbi vízfolyásokra s a parti birtokosokra a medrek gyors felszaporodásának s a vizek kiöntéseinek fokozása által rendkívül károsak, a vízjogi törvénynek az ebből származó bajok elhárításáról okvetlenül gondoskodni kell. — Gondoskodni kell

pedig főleg azért, mert egyesek jóakarata a bajon nem segít, egy nagyobb vidéket vagy több birtokost pedig csak törvény által lehet kényszeríteni, hogy legtöbbször a maga javát hatósági közbenjárás mellett előmozdítsa. Épen ezért az ilyen rendezéseknek a lehető legnagyobb kedvezményt nyújtja a javaslat, a mennyiben ezekre nézve a 164. §. szerint a bélyeges illetékmentességet biztosítja.

III.

Azon korlátozások, melyeket a tulajdonosoknak tűrni kell, a javaslat harmadik, a szolgálomokról szóló fejezetében tárgyaltnak. Ezen korlátozások vagy természetesek, melyek a tulajdonosnak minden ellenszolgálmány nélküli terhét képezik, s ennél fogva a polgári törvénykönyvekben is helyet foglalnak, vagy olyanok, melyeket a vízhasznosítás vagy a vizek elleni védekezés szempontjából a vízjogi törvénynek szükségképen létesíteni kell. — Ez utóbbi szolgálomakat ellenben a szolgálommal terhelt csak vízszolgáltatás mellett köteles tűrni.

A természetes szolgálomak közé tartozik az, hogy a víz természetes lefolyását a terület birtokosa tűrni tartozik, a magasabban fekvő terület birtokosa azonban az alsóbb terület helyzetét nem súlyosbíthatja (63. §.), továbbá az, hogy a parti birtokos megengedni tartozik, hogy a magánosok vagy az állam által létesítendő védelmi szabályozási és vízhasználati művek a mederben létesíttessenek, abba beépíttessenek vagy a partokba beköttessenek (72. §.), végül pedig az, hogy a parti birtokos a tutajozható és hajózható folyók mentén, szabályrendeletileg megállapított vontató utat hagyjon; a hatóságilag meghatározott helyeken a hajók és tutajok kikötését, a fausztatásra jogosítottaknak és munkásainak a víz partján fekvő földeken a szabadon járást; vízrendőri szempotból a vízhez való férést és kavicsnak, homoknak vagy agyagnak a közutakra való hordását megengedje (73. §.).

Mindennek türeéseért a tulajdonost kárpótlás, vagy ellenszolgálmány követelése meg nem illeti, minden más szolgálomért azonban vízszolgáltatmányt vagy kárpótlást követelhet. Ilyen szolgálom nevezetesen az, hogy a földbirtok tulajdonosa teljes és előleges kártalanítás mellett megengedni tartozik, hogy a más használatára engedélyezett víz az ő birtokán keresztül át- vagy levezetessék s birtokán azon munkálatok megtétethessenek, melyek a cél

elérésére szükségcssek, továbbá, hogy az érdekelték az ő birtokán keresztül a hatóságilag kijelölt uton a vízhez járassanak. (66. §.). Házak, kertek, udvarok ezen szolgalom alól ki vannak véve.

A vízjogi törvény a felsorolt esetekben kénytelen a szolgalmat megállapítani, mert mint alább közelebből kimutatom, azokban a kisajátításnak helye nem lehet. — A kisajátításnak csak közszempontból van helye, tehát már ezen szempontnál fogva sem lehet magánvizi használatoknál kisajátításnak helye, de másfelől a kisajátítás feltételei, hogy a kisajátítást szenvedett tulajdonából a kisajátított terület telekkönyvileg lejegyeztessék, s annak tulajdonába vezettesék át, kinek javára a kisajátítás foganasított. Már most eltekintve attól, hogy a kisajátítási jogot a magánhaszon céljaira biztosítani nem szabad s olyan vízjogi törvény, mely hasonló jogelveket állapítana meg, a mai jogfogalmakkal és a tulajdon szentségével szemben a legnagyobb sértést követné el, a kisajátítási kényszer kimondása már gyakorlati szempontból is lehetetlen volna. — A szolgalommal terhelendő terület legtöbbször a víz vezetésére szolgáló keskeny földszalag, mely több kisebb birtokos területén vezet keresztül s ezen földszalag tulajdonának megszerzése a kisajátítási rendes eljárást oly nehézkessé és hosszadalmassá tenné, mely a kisajátítandó föld értékével, sőt sokszor a víz használásának előnyével semmi arányban sem állana. Pedig a kisajátítás megtörténte által a kellemetlenségek sora még nincs kimerítve, még azután következének a kisajátítóra mindazon kellemetlenségek, melyek egy idegen birtokok közt elvonuló keskeny földszalag tulajdonából százféle czímen származhatnak s a kisajátítotttra nézve azok, melyek birtokának eldarabolásából keletkeznek.

A vízvezetésekre nézve tehát a törvénynek okvetlenül szolgalmat kell statuálni, mert ez védi legjobban úgy a szolgalomra jogosítottnak, mint a szolgalommal terheltnek érdekeit, feltéve, hogy a törvény ez utóbbinak kellőképeni kárpótlásáról egyuttal gondoskodik. — Ez utóbbi esetben ugyanis a tulajdon nem változik, költséges telekkönyvi átírások ki- és bekebelezések mellőztetnek, az adó és más viszonyok maradnak a régiek s végül a vízvezető vállalat megszűntével, egyszerűen a terület korlátlan hatalmának joga lép ismét életbe.

Ennélfogva, midőn a törvény ezen szolgalmat megállapítja, a szolgalommal terhelt kártalanításáról olykép kell gondoskodnia,

hogy a kárpótlási összeg a szolgálat időtartamával és a teherrel arányban álljon, sőt az a szolgálommal terheltnek bizonyos előnyt nyújtson. — S ezt a törvény annyival inkább teheti, mert vízvezetések berendezésénél az elfoglalandó terület becsértéke, szemben a többi költségekkel, alig jöhet számításba. — Ezért tehát a javaslat 67. §-a, nézetem szerint, helyesen mondja ki, hogy a vízvezetési szolgálomra jogos tott a munkálatok megkezdése előtt a föld tulajdonosát kártalanítani tartozik. — A kártalanítás pedig áll: 1. az elfoglalandó földterületek becsértékéből, az adó és más, az illető földrészre háramló terhek levonása nélkül; 2. a becsértéknek ehhez hozzászámított egy ötödéből; 3. az okozott károk megtérítéséből; 4. a terület szétदारabolása, vagy annak más egyébnemű romlás által keletkező hátrányok megtérítéséből. — A kiemelt földtömeg elhelyezésére szükséges területért az 1, 2 és 4 pontok alatt felsorolt kártalanítási összegeknek csak fele fizetendő, mintán a tulajdonos ezen területet bizonyos célokra, pl. faültetésre, fütermelésre stb. használhatja.

A földterület becsértékét a törvény nem határozhatja meg, annak megállapítását tehát a közigazgatási hatóságokra bizza (157. §.), de meghatározza azt, hogyha a felek közt megegyezés létre nem jön, a bíróságnál letéteményezendő kártalanítási összegnek legalább is ötvenszer oly nagynak kell lenni, mint az illető ingatlannak az adókataszterbe felvett tiszta jövedelme. — Ez legtöbbször elegendő utmutatásul szolgál a közigazgatási hatóságnak a kártalanítási összeg nagyságának megállapítására s legtöbbször a tulajdonost is bőven kárpótolja, legfőlebb tehát nagy városok közelében, hol az ingatlan értéke nincs arányban a kataszteri tiszta jövedelemmel, s általában a birtok jövedelmével, adhat okot controversiákra, de miután a törvény nem maximalis, hanem minimalis értéket fog megállapítani, a hatóságnak módjában álland a különös körülményeket tekintetbe venni s a törvény szellemében úgy járni el, hogy a szolgálommal terhelt ezen teherért elegendő módon kárpótoltassék.

A föld tulajdonosa másnemű szolgálommal a vízjogi törvény szerint sem volna terhelhető, hanem amennyiben területére közérdekből van szükség, az kisajátítandó. — Kisajátítható pedig az 1881. évi XLI. t. cz. 1. §-a szerint a tulajdonos területe a hajózásra, árvizek levezetésére, vagy öntözésre szolgáló csatornák létesítésére; folyóvizek szabályozására; állóvizek, mocsarak lecsapolására, alagcső-

vezésekre és belvizek levezetésére; árvizek elleni védtöltések emelésére és a javaslat 65. §-a szerint a vízmosások meggátolására. A kisajátításoknál követendő eljárás, valamint a kisajátított terület becsértékének megállapítása a kisajátítási törvény által szabályoztatván, a vízjogi törvényben arról gondoskodni nem kelle.

Viszonyaink között s a tett tapasztalatok után, midőn az emberek vagy szándékosan, vagy törvényeink határozott utmutatásának hiányában, az új munkálatok létesítése alkalmával teljesítendő kötelezettségek mértékét nem ismerik, s hasonló kérdésekben ma is számos perre adnak alkalmat, a javaslat 70. §-ban azt is megkelle állapítani, hogy a vízhasználatra jogosított a közlekedésre szükséges átjárókat, hidakat vagy átereszeket, a szolgálat megállapításakor létező viszonyok tekintetbe vételével elkészíteni s azokat jó karban tartani tartozik. Ezen határozat a magánvízvezetéseknel ugyanazon elvet mondja ki, mint mit az utakra és vasutakra nézve kimond az 55. §., t. i. ha ezek átereszei vagy hidjai a vizek természetes lefolyására nem elégségesek, tartoznak azok a lefolyásra szükséges munkálatokat létesíteni.

A szolgálatra jogosított kötelezettségei az engedélyezési tárgyalás alkalmával részletesen meg fognak határoztatni s az arra vonatkozó kötelezettségeket az engedélyokmányba (158. §.) főleg azért kell felvenni, hogy később, ha a viszonyok változtával, több átjáróra, hidra vagy átereszre, avagy azok áthelyezésére volna szükség, a vízhasználatra jogosított alap nélkül újabb kiadásokra és beruházásokra kötelezhető ne legyen.

A föld-, illetve parti birtokost terhelő szolgálomakkal szemben a törvénynek a tulajdon lehető védelméről is gondoskodni kell. — A vízjogi törvénynek tehát biztosítani kell a szolgálatra kötelezettet, hogy a birtokán át vezetett vizet hatósági engedély mellett használhassa, ha ez által az eredeti vállalat célja nem veszélyeztetik és ha a létező munkálatok és azok fentartási költségeihez haszonaránylag hozzájárul s végül, ha a szükséges átalakítások és azok fentartásának költségeit viseli (42. §.), — továbbá a tulajdonosnak meg kell engedni, hogy ha területén vízvezető árok már van, megakadályozhassa azt, mikép azon újabb árok nyitassék, föltéve, hogy a már létező árok az új célnak is megfelel. Ezen jog azonban csak a szolgálommal terhelendőt illeti meg, de a szolgálomra jogosított ezt még akkor sem követelheti, ha bebizonyítaná,

hogy a létező árok az új czélnak is megfelel (71. §.). A tulajdonjog-nak hasonló biztosítását czélozza a javaslat azon határozményá, mely szerint, a vontató út beljebb- vagy áthelyezése esetén, a parti birtokos a vontató út létesítésére nem kötelezhető, az út létesítése alkalmával eltávolított fák, növények és más anyagok azonban őt illetik (74. §.). Ezenkívül pedig kártalanítás jár a parti birtokosnak, ha az új út mentén épületeket kell lebontani, ezen épületekért; ha az új út a meder mesterséges áthelyezése következtén vált szükségessé, az út egész területeért. — Ugyancsak ez utóbbi eljárás irányadó, ha valamely folyóvíz hajózhatóvá vagy tutajozhatóvá tétetik, midőn a vontató út szolgalmának létesítése által okozott kár a parti birtokosnak megtérítendő.

Ezzel azonban a kisajátítások vagy szolgalom cziméni kártalanítások sora még távolról sincs kimerítve, hanem minden vízjogi törvénynek és így a javaslatnak is a most említett kártalanításokon, illetőleg kisajátításokon felül gondoskodni kell, hogy oly esetekben is, midőn magánvizek használatát köztekinetetekből korlátozni kell (7. §.), továbbá midőn a közvízből engedélyezett vízhasználat korlátozása vagy megszüntetése vízrendezés céljából szükséges (34. §.), és végül, midőn az ipari vállalatnak öntözés céljából szünetelni kell (36. §.), az érdekelteknek a teljes kártalanítás ne csak biztosítottassék, hanem annak módja is meghatározottassék. — A javaslat ezen kérdést azonban megoldatlanul hagyja s megelégszik a 157. §. azon általános intézkedésével, mely szerint az eljáró közigazgatási hatóság a nyújtandó kártalanítás nagysága és módozata iránt is határoz, s oly esetekben, ha nem ingatlanok kártalanításáról van szó, a bírói kézhez letéteményezendő összeg nagysága fölött is határoz. Azonban ezen általános határozat nem kielégítő, sőt az által, hogy a vizet és a vízhasználatokat nem ingatlan dolgoknak nyilvánítja, maga magával jön ellentétbe, amennyiben a 3. §. a vízvezetékeket a vízvezetési joggal együtt ingatlan dolognak tekinti. — Nincs két-ség ugyanis, hogy a 157. §. utolsó bekezdése a víznek és vízhasználatoknak kártalanítása körüli eljárást, illetőleg az ezekért bírói kézhez leteendő kártalanítási összeg nagyságának meghatározási módját kívánta szabályozni s épen azért kell hibáztatni, hogy ezeknek a földbirtokon szerzett szolgalmakkal szemben való megkülönböztetését egészen helytelenül eszközölte.

A 157. §-nak helyesebb szövegezésére alább térek reá, miután

azonban a szóban forgó jogok elvonásának vagy megrövidítésének kártalanítási módja iránt intézkedni a törvény anyagi részében, nem pedig az alaki-, eljárási-részben kell, annál fogva ezen nem kis fontosságú kérdésre vonatkozó nézeteimet a javaslat szolgalmi részéről szóló fejezetében tárgyalta kérdésekkel kapcsolatosan kell elmondanom.

A terület elfoglalásán kívül a javaslat még három esetben ismer kártalanítást, és pedig először akkor, ha a magánviz ivásra, itatásra és házi célokra a tulajdonostól elvonatik; másodszor, ha a közvizen fennálló vízhasználat korlátozása vagy megszüntetése vízrendezés céljából történik és harmadszor, ha az ipari vállalatnak öntözés céljából a víz elvonása miatt szünetelni kell. — Ezen három esetben a kártalanítás sem a kisajátítási törvény alapján, sem pedig az ingatlanok szolgalmával terhelése esetén meghatározott eljárás alapján nem állapítható meg. A magánviz elvonásánál még inkább lehetne a kisajátítási törvényt alkalmazni, mert itt tényleges tulajdon vonatik el s az elvont értékért fizetendő kárpótlás a más ingatlanok után megállapítandó becsérték szerint volna meghatározható, a nehézség azonban abban áll, hogy a víz magában, ha az semmire sem használtatik, értéket alig képvisel, holott más ingatlanok bizonyos értéket minden esetben képviselnek, azon érték pedig, melyet a víz az azt használóra fog képviselni, a kártalanítás alapjául nem vehető, mert ez a kártalanítás fogalmával absolute ellenkező. — Itt tehát vagy a törvénynek, vagy a törvény alapján kifejlődő gyakorlatnak kell a kárpótlás mérvét megállapítani, mert ha a törvény magánvizet egyáltalán ismer, annak általában véve minden hasznosítás nélkül is kell bizonyos értéket tulajdonítani.

Ha a magánviz annak tulajdonosa által bizonyos öntözési vagy ipari célra használtatik, a kárpótlásnak nemcsak a magánviz elvonására általában, hanem azon használatok megszüntetésére vagy korlátozására is ki kell terjedni. Mert hogy a magánviz tulajdonosa nagyobb kárpótlásban részesítendő, mint az, ki engedély alapján közvizet használ, a vízjogi törvény természetéből következik, miután közviznél a víz tulajdona adás-vevés, és így kárpótlás tárgyát sem képezheti. Közviznél az engedélyezett vízmennyiség korlátozása vagy elvonása folytán beállható veszteségek képezhetik a kárpótlás megállapítására szolgáló alapot. — Ez pedig a szerint különbözik, hogy az elvont víz öntözésre vagy ipari célra használtatott-e, mert

az öntözésnél a kártalanításnak azon haszon megtérítésére kell irányulni, mely az engedélyesre az engedélyezési idő tartama alatt az öntözésből átlagszámítás szerint hárulhatott volna, de a kártalanításra viszont befolyással kell lenni minden más mellékkörülménynek, milyenek az öntözéssel összekötött rendes vagy rendkívüli költségek, az öntözésnek, esetleg más vizekből való létesíthetése stb.

Az ipari vállalatnak szüneteléseért megállapítandó kárpótlás összege ismét igen sok körülménytől függ. Ha ugyanis az ipari vállalatnál a víz teljesen elvonatnék, a kárpótlás összege helyes alapon csak úgy volna megállapítható, ha az elvont mozgató erő helyett más mozgatható erő beszerzése és felállítása, továbbá a mozgató erőhöz szükséges anyagok értéke vétetnék számításba és mindezen kiadások részint a beszerzési és helyreállítási árakban, részint pedig a fogyasztás tárgyát képező anyagok értékének a szokásos kamatláb alapján való tőkésítésében nyernének kifejezést. Ugyancsak a kártalanítási eljárás alkalmával kell a fölött is határozni, hogy az egész kártalanítási összeg tőkében egyszerre vagy részenként, avagy az új vízhasználat tartama alatt megfelelő évjáradékokban fizetessék-e le, mindkét esetben azonban a megszüntetett vízhasználat folytán elmaradt fentartási rendes és rendkívüli kiadások a kárpótlási összegből levonandók.

Ettől egészen elütő módot kell követni, ha az ipari vállalatnál a víz nem egészen, hanem csak részben vagy csak időnként vonatik el, mert ekkor a víz mozgató ereje más mozgató erő által nem helyettesíthető, hacsak az időnkénti elvonás nem oly hosszas, hogy az ipari vállalatnál segéd-gőz vagy kézi-gépek alkalmazása czélszerűnek mutatkozna. — Ez utóbbi esetben tehát a kártalanítás összege a megfelelő időre ugyanazon alapon számítandó ki, mintha a vizerő teljesen elvonatnék, az előbbi esetben azonban a kártalanítást az ideiglenes szünetelés mérvéhez képest akként kell megállapítani, hogy az ipari vállalatnak a szünetelés következtében tényleg beálló kárai minden körülmény figyelembe vételével megbecsültetnek, az így eredményezett kár, illetőleg elmaradt haszon összege évenként vagy évnegyedenként határozott pénzösszegben megállapíttatik s azt terheli, kinek érdekében a vízhasználat másra nézve korlátoztatott.

A javaslat szerint mindezen kártérítési kérdésekben is a közigazgatási hatóság illetékes (145. §.). Ennek kötelessége az előzetes

eljárás alapján, miről később szólандok, a kártalanítás nagysága és módozata iránt intézkedni, mibe ha a tulajdonosok vagy jelzálogos hitelezők meg nem nyugosznak, a kártalanítási összeg bíróilag le-téteményezendő, és az engedélyezett munkák és vízhasználatok a határozat jogerőre emelkedése után azonnal foganatosíthatók. — Ilyen esetekben azonban a vízjogi törvény a tulajdonos védelme ér-dekében nem hagyhatja a dolgot csupán a közigazgatási eljárás ut-jára, hanem minden vízjogi törvény gondoskodik arról, hogy eset-leg nagyobb garantiát nyújtó állami hatóságok előtt is védelmet lehessen keresni. E tekintetben a javaslat is keresett correctivumot, amennyiben a közigazgatási hatóságnak a kártérítés összegére vo-natkozó határozata ellen bírói becsünek enged helyet, tovább azonban nem ment, és nézetem szerint ez igen helyes megoldás, mert a kérdést a rendes polgári per útjára nem tereli, és nem nyit utat hosszadalmas magánperlekedésre.

Az egyes európai államokban az e tekintetbeni eljárás lénye-gesen különböző, de abban megegyezik valamennyi, hogy az ilyen kártalanítások kérdése egyedül és kizárólag az engedélyező közigaz-gatási hatóság kezében nem hagyható, de viszont igen sok állam igyekszik a munkálattal legtöbb esetben sem idővesztéség, sem költség tekintetében arányban nem álló rendes bírói utat mellőzni és olyan forumokat keresni, melyek gyorsabban s kevésbé költsége-sen járnak el, s melyek egyszersmind garantiát is nyújtanak az igaz-ságos megoldásra.

A német államok a kártalanításokra nézve a rendes bírói utat választották, az osztrák vízjogi törvény azonban a szomszéd német államok irányától eltér és a kártalanítási összeg meghatározását a bírói becsüre bizza. — Ennek van értelme, mert az osztrák törvény ép úgy, mint a mi javaslatunk, határozottan megmondja, hogy mi lehet a bírói becsünek tárgya, azon kívül pedig más kérdést a bíró elé nem utal s véget vet azon állapotnak, melyet a belvízi törvény te-remtett, midőn annak 15. §-a azt rendeli, hogy a közigazgatási uton hozott határozatokban meg nem nyugvó fél birtokon kívül a törvény rendes útján kereshet orvoslást, mert ez nem egyéb frasisnál, melyet az életben azért nem lehet alkalmazni, mert a bírói illetékesség abban közelebbről szabályozva nincs. — Az angol, francia, spanyol és olasz törvényhozások egymástól ugyan eltérő, de általában a né-met eljárási módnál mégis sokkal egyszerűbb és rövidebb utat kö-

vetnek. — Angliában és Franciaországban például a békebíró van hivatva az esetleg felmerülő kártalanítási kérdések fölött határozni, Olaszországban a bíróság által kinevezett szakértő bizottság és végül Spanyolországban a közigazgatási törvényszékek. — Minél előhaladottabb fokon áll valamely államban a vízhasznosítás, annál inkább törekszik azon állam az eljárás egyszerűsítésére s arra, hogy minden kérdés lehetőleg gyorsan és egyszerre kerüljön megoldás alá, mert ki akarja és ki kell kerülni, hogy függő kérdések valamely vízhasználatra befolyással legyenek és a hosszadalmas perlekedésre út és alkalom nyitassék. — De ezen kívül még más igen lényeges hátránya is van annak, ha kárpótlási kérdésekben a törvény a rendes birói utat tartja fenn; és ez az, hogy a közigazgatási hatóságok mindazon kérdések felületes megoldását nem tekintik lelkiismereti dolognak, melyek ellen a fél rendes birói uton a törvény szerint orvoslást szerezhet, de miután a rendes birói eljárás oly hosszadalmas, oly casustikus és oly költséges, a károsult fél nagyon meggondolja, míg a néki nyitva hagyott uthoz folyamodik, sőt legtöbb esetben megmarad a kárral. — A törvénynek tehát gondoskodni kell arról, hogy a német törvényekben és belvizi törvényünkben is elfogadott s az érdekeket látszólag igazságosan védelmező ezen határozat módosíttassék, azért közelednünk kell a nyugoteurópai államok sokkal helyesebb, egyszerűbb és olcsóbb, sőt kipróbált irányzatához, s teremtenünk kell olyan hatóságot, mely ilyen dolgokban megnyugvással határozzon. — Miután pedig békebíráink nincsenek, az e célból alakítandó esküdtszékek pedig a kisajátítási törvény alkalmazásánál tett tapasztalatok szerint a várakozásnak aligha megfelelnének, annál fogva a javaslatban a birói becsü lett elfogadva, mely minden irányban a legnagyobb megnyugvást s egyuttal a gyors eljárást is biztosítja.

Mennyiben felelnek meg a javaslat határozmányai a szükségletnek, s mennyiben rendezik az e tekintetbeni eljárást, arról alább az eljárásról szóló fejezetnél lesz alkalmam nézeteimet elmondani.

IV.

A vizi társulatokról szóló fejezet tárgyalására egyrészt azért nem terjeszkedem ki, mert az külön értekezés tárgyát kell hogy képezze, de másrészt azon okból sem, mert többszörös összefüggésben lévén a legujabban szentesített tiszavölgyi törvénnyel, (1884. évi

XIV. t. cz.) a társulati fejezet tárgyalásának pedig szükségkép ezen új törvényt is fel kell ölelni, erre pedig e szűk értekezés keretében nincsen hely, s az idő ilyen behatóbb tanulmányra rövid volt.

A javaslat V. fejezete a vízi könyvekről szól. — E szerint minden törvényhatóságnál a külön rendelet által szabályozandó módon vízi könyv vezetendő, mely a törvényhatóság területén már létező, vagy a javaslat alapján újabban engedélyezendő vízi műveket és használati jogosítványokat, a szolgalmakat és a fennálló társulatokra vonatkozó adatokat tartalmazza. — Ezen vízi könyvek kiegészítő részeit az engedélyezésekre és szolgalmakra vonatkozó okiratok és tervek, nemkülönben a társulatokra vonatkozó összes okiratok (ártéri telekkönyvek) képezik, azok mindenki által megtekinthetők és azokból bizonyos díjak lefizetése mellett másolatok vehetők.

Ámbár a javaslat 126. §. nem mondja ki, de mégis feltehető, sőt önként értendő, hogy a javaslat 51. §-a alapján az állam által létesítendő munkák a vízi könyvbe nem jegyzendők fel.

Kik a vízi könyvbe való bejelentést elmulasztják, 100 frt erejéig megbírságozhatók.

Hogy a törvény életbe léptetése alkalmával meglevő vízi művek vagy vízhasználatok, melyekről eddig feljegyzések egyetlen törvényhatóság területén sem léteznek, a vízi könyvekben szintén feljegyezhetők legyenek, s hogy a létező jogviszonyokról pontos adatok és feljegyzések szereztessenek be, a javaslatnak egy külön fejezetében szintén gondoskodni kelle. Ehhez képest a javaslat VIII. fejezete a fennálló vízhasználatok vagy vízi munkálatokkal szemben akként intézkedik, hogy azok tulajdonosai az e tekintetben közzéteendő hirdetmény után vagy kötelesek a jogosítványaikra vonatkozó engedélyt bemutatni, vagy igazolni azt, hogy jogosítványuk a törvény életbelépte előtt husz évvel fennállott. Ámbár a javaslat elévülést csak e magánvizekre nézve ismer, mégis a multra nézve bizonyos elévülési határidőt fenn kelle tartani, mert különben szám-talan érdeket sértett volna. — Igaz ugyan, hogy az 1840. X. t. cz. 5. §. által ki van zárva az, hogy ezen törvény életbelépte óta engedély nélküli vízi munkálatokat lehetett volna létesíteni és stricte jure a javaslatnak is ebből a szempontból kellett volna kiindulni, mihez képest minden vízi munkálatot, a mely az 1840. X. t. cz.-et

megelőzőleg nem 15 év alatt keletkezett, újabb vizsgálat és bírálat tárgyává kellett volna tenni, de tekintettel mégis arra, hogy az 1840. X. t. cz. az erdélyi részekben 1875 előtt érvényben soha sem állott, továbbá tekintettel arra, hogy Magyarországon is 1850-től 1867-ig más szabályok és törvények voltak irányadók; a javaslat szerzői nem vélték a szigorú jog szempontjából kiindulni, hanem elfogadták azon elévülési időt itt is, melyet a tárgyalás alatt álló magyar magánjog tervezete az elévülésre nézve statual, t. i. a 20 évet. — Ki tehát igazolja, hogy a vizet 20 év óta háborítlanul használja, vagy a vízi munkákat 20 év óta háborítlanul fennáll, annak joga meg nem támadható, azaz olyanuk tekintendő, mintha azt hatósági engedély alapján gyakorolná. De miután a fennálló vízhasználatok vagy vízi munkálatok legnagyobb része szabályozva nincs, mielőtt azokra nézve a vízi könyvbe való feljegyzés megtörténne, azok e tekintetben szabályozandók, mit az alispán természetesen a felfolyamodások fentartásával, vagy az érdekeltekkeli közvetlen tárgyalás, vagy ha szükséges, helyszíni eljárás alapján eszközölhet.

Ugyancsak helyes intézkedése a javaslatnak az is, hogy azok, kik jogosítványukat igazolni nem tudják, vagy igazolás végett a kitűzött határidőben nem jelentkeznek: új hirdetményben felhivandók, hogy a hirdetmény keltétől számítandó hat hónap alatt az engedélyért folyamodjanak, különben jogosítványuk elenyészettnek tekintetik, s vízi műveik felett a hatóság intézkedik. — Egy szóval, a javaslat a jövőben engedélyezendők felett még azon használatoknak és vízi műveknek is elsőbbséget ad, a melyek engedély nélkül kevesebb mint 20 év óta fennállanak, miből önként következik, hogy a javaslat szerzői a létező jogos, sőt jogtalan állapotokat is annyira kimélték, a mennyire azt csak kimélni lehete, sőt módot nyújtottak arra is, hogy a stricte juris jogtalan állapotok rendeztesenek és jogilag biztosítottassanak.

A vízi könyvek berendezése kétségen kívül a törvényhatóságokra nem kis terhet ró, főleg az első időben, midőn a létező állapot bejegyzése eszközözlendő; de miután a javaslat erre a törvény életbeléptétől számítva, 2 évet enged, gondoskodni kívánt, hogy a törvényhatóságok túl ne terheltessenek és az egész munkát felosztassák. — Épen ezért mondja a 170. §., hogy az eljárás különböző folyóvizekre külön és különböző időben rendelhető el, mert ez által

az alispánoknak módot nyújt a megye területén előforduló munkát akként beosztani, a mint azt a legjobban meggyőzhetik.

A javaslat azért kíván záros határidőt a törvényben kitűzni, hogy a vizi könyvek és a törvényhatóság területén létező vízhasznosítások s vizi munkálatok ezen idő alatt bizonyosan elkészüljenek, illetőleg rendeztessenek, de mégis azt hiszem, hogy az erre vonatkozó határidőt jobb lenne rendeleti úton meghatározni, mert ha a törvényhatóságoknak legnagyobb része két év alatt a vizi könyvekkel készen is leend, néhány törvényhatóságnál, hol főleg sok kisebb vízfolyás és azon sok jelentéktelen malom van, ezen határidő nem lesz elegendő, ezek tehát a törvényt megtartani képtelenek lesznek.

V.

A javaslat hatodik fejezete a vízrendőri határozmányokat foglalja magában. — Tilalmak ugyan a javaslat anyagi részében is vannak, de ezek a szoros értelemben vett vízrendőri intézkedések közé nem tartoznak. — Így például a javaslat 29. §-a szerint a vizeknek ártalmas anyagokkal való megfertőzése tilos; a 30. §. szerint háziszükségletre vizet meríteni, állatokat itatni, mosatni, usztatni, jeget vágni csak a hatóság által e célra kijelölt helyeken szabad; továbbá a 32. §. szerint a vízhasználat csak a hajózás, tutajozás és fausztatás sérelme nélkül gyakorolható stb. — A vízrendőri intézkedésekről szóló fejezet tehát tulajdonkép a vízfolyások, medrek, partok és vizi művek megrongálását kívánja megakadályozni, a védtöltések védelmét és árvíz esetén a teendő intézkedések egymásutánját határozza meg s ezért mint külön álló egész, tulajdonképen az 1871. évi XL. t. cz. nyomán vétetett a javaslatba fel.

Értekezésemnek nem lehet célja a javaslat részletes határozmányait ismertetni, miután azokhoz hozzátenni, vagy azokból valamit elvenni szükségtelen, hanem miután ezen fejezetnek főérdeket az árvizek feletti intézkedés kölesönöz s miután az e tárgyban határozmányok részben korábbi törvényeinktől, főleg pedig az 1871. évi XL. t. cz. határozmányaitól eltérnek, elégnék tartom, ha csak ezen kérdéseknél maradok.

A javaslat 136., 140., 141. és 142. §§-ai a gátrendőrségről szóló törvény 26., 29., 30., 31. §§-aival annyiban megegyeznek, hogy amennyiben úgy a most említett törvény, mint a javaslat kizárólag csak a társulati védtöltésekről szól s az árvédelem körül csakis tár-

sulati jogokat és kötelezettségeket ismer, holott tényleg ma is vannak jogi személyek, sőt egyes egyének is, kik ilyen védgátnak tulajdonosai, jövőre pedig ez az új törvény alapján még inkább feltehető, mert a törvényjavaslat általános törvény akar lenni, mely nemcsak a Dunára és Tiszára, hanem az ország valamennyi folyójára érvénynyel fog birni. — Minthogy pedig a magánvédtöltés tulajdonosa azon jogkörrel nem ruháztatik föl, mint a társulati megbízottak, a törvény azoknak nem nyújt lehetőséget az önvédelemre, sőt miután a magán védtöltések, esetleg társulatilag ármentesített területek védelmére is befolyással lehetnek, a magán védelem szervezésének hiánya sokszor a közédekre nézve is hátrányos lehet.

Főleg két irányban nyilvánul a javaslat eme hiányának hátánya. Először akkor, midőn a társulati megbízott a javaslat 140. §-a szerint felhatalmaztatik, hogy a közigazgatási tisztviselő megérkezéig az egyes lakosok, birtokosok és helységek birtokában levő anyagszereket és szerszámokat lefoglalni és azokat a védelemben felhasználni, az érdekelték összes munkaerejét s igavonatait a veszély helyére kirendelni stb. feljogosittatik. — A védtöltések, legyenek azok társulatokéi, avagy magánosokéi, ugyanazon felügyelet és ellenőrzés alatt állanak, a következetesség pedig azt kívánja, hogy azoknak tulajdonosai is ugyanazon jogokkal ruháztassanak fel, mert sok esetben nem kisebb veszély az, mely egy magános védtöltését fenyegeti, mint az, mely társulati védtöltést fenyeget; a törvény pedig a magánost sem teheti ki annak, hogy vész idejében a védelemhez szükséges eszközöket és munkaerőt drága áron szerezze meg, vagy ha meg nem szerezhethné — a mi vész idején igen valószínű — számtalan közérdek kockára tétessék. — E kérdésnek fontossága nálunk kiválón az erkölcsi személyek, pl. városok, községek stb. szempontjából mérvadó, mert ezek sem esnek a vízi társulatok fogalma alá.

Másodszor a javaslat különösen a 141. §. esetében hiányos, mely szerint az áradás elmúltával, ha a védelem közben díjtalanul felhasznált munka- és igavonó napszámok, anyagszerek és szerszámokra, és a védelmi munka által okozott károkra nézve készített kimutatás alapján az illető felek és a *társulat* közt kiegyezést létrehozni nem lehetne, az alispán van jogosítva a *társulat* által megtérítendő költségek összegét megállapítani. — A törvény tehát nem gondoskodna arról, hogy a magán védtöltések tulajdonosai a

költségek fedezésére szintén köteleztessenek. — Nem kétlem ugyan, hogy ha a törvény életbelépte után hasonló kérdés felmerülne, per analogiam a magános védtöltése is közerővel megvédenék s a költségekben a magános is ép úgy, mint a társulat elmarasztaltatnék, de miután arra kell törekedni, hogy a törvény lehetőleg praecis és kimerítő legyen, a javaslat ilyen kiegészítéséről annyival inkább gondoskodni kell, mert az az alispáni határozatban meg nem nyugvó félnek jogot ad igényeit a törvény rendes útján keresni, — a bíró pedig inkább a törvény szavait, mint annak szellemét veszi határozatának alapjául.

A javaslat ez utóbbi szakasza egyébként igen fontos elvet mond ki, azt t. i., hogy az árvédelem összes költségei a társulatot, illetve véleményem szerint *a védtöltés tulajdonosát* terhelik. — Hasonló elvet már ugyan a gátrendőrségi törvény 30. §-a is kimond, a javaslat azonban még ennél is szabadelvűbb és igazságosabb álláspontot fogadott el, midőn kimondta, hogy a társulat által nemcsak a védelem közben felhasznált anyagszerek és szerszámok stb., hanem még a díjtalanul felhasznált munka- és igavonó napszámok értéke is megtérítendő. — Kiknek érdekében állott a védtöltést létesíteni, érdekében áll azt fenn is tartani, illetőleg magukat az árviztől megvédeni; — annálfogva társulatoknál az érdekelttség aránya szerint a teherben a társulati tagok osztoznak, községeknél és városoknál pedig az érdekelttség az adókulcs, illetve községi pótdadó alakjában minden községi lakosnál arányos. Legnagyobb jogtalanság volna tehát bármely esetben is azt kívánni, hogy a lakosság egy része ingyen munkával járuljon a védelemhez, azért, hogy a lakosok másik részére eső hozzájárulási arány kisebb legyen.

A jogi érveken kívül azonban közgazdasági érdekek is követelik, hogy a védelem költségei teljes összegükben a társulatot, illetőleg a védtöltés tulajdonosát terheljék. — E közgazdasági érdek pedig abban áll, hogy a védtöltések gondos építés és folytonos felügyelet következtében védképes állapotban legyenek, mi bizonyos akkor, ha a törvény igazságosan szigorú, s midőn a védtöltés tulajdonosa tudja, hogy a védelem őt terhelvén, az e tekintetbeni kiadások alól magát ki nem vonhatja. — Ha ellenben a védelem összes költségei nem a védtöltés tulajdonosát terhelik, annak különös érdeke a töltés jókarban tartásánál nincsen, sőt — mint e javaslat tárgyalása alkalmával igen helyesen megjegyeztetett — számítván

arra, hogy vész esetén ingyen munkával védtöltését nemcsak megvédheti, hanem azt meg is erősítheti, maga a törvény nyújtana módot a hanyag kezelésre és a munkások ok nélküli zaklatására, mert hisz az ilyen társulatoknak céljuk kis veszélyt is nagyra festeni, csak hogy töltéseiket ingyen munkával erősítsék és javítsák.

Az árvédelemmel kapcsolatosan a javaslatnak azon eshetőségről is kelle gondoskodni, hogy mi történjék akkor, ha minden védelmi intézkedés dacára valamely mentesített területre az árviz betör. — A gátrendőri törvény 32. §-a ezen eshetőségről is gondoskodván, a javaslat 143. §-a csak ezen korábbi törvény határozmányát vette át, midőn kimondja, hogy a betódult víznek közvetlenül az ármemederbe való visszabocsátása végett, az érdekelt felek meghallgatása után, az alispán vagy polgármester a védtöltés átvágását is elrendelheti; ez esetben azonban előre gondoskodni tartozik, hogy az árviz lefolyása után, vagy ha a folyó vízállási viszonyai szükségessé tennék, előbb is, a védtöltésben támadt rés idejekorán betömessék.

VI.

A javaslat hetedik fejezete a hatóságok illetékességét szabályozza és az eljárás módját állapítja meg, és pedig úgy az engedélyezési, mint a vízrendészeti ügyekben.

Ha vízjogra más tekintetből nem lenne szükségünk, meg kell azt alkotni azért, hogy a hatósági illetékesség és eljárás módja végre valahára egységesen legyen szabályozva. — Az anyagi jog hiányán mégis csak segítenek a jogszokások, az általános jogi elvek, sőt ezek, ha az intézkedések következetesen bizonyos elvek szerint történnek, idővel a népeletbe is átszivárognak, de az eljárást és az illetékességet, ha az törvény vagy rendelet által egységesen nem szabályoztatik, döntvények útján rendezni nem lehet. Magyarországon azonban a helyzet sokkal rosszabb, mintha az eljárás tekintetében absolute semmiféle törvényes vagy rendeleti intézkedés nem lenne, mert itt éppen az a baj, hogy számtalan félrendszabály van, melyek határozott utmutatás helyett csak a zavart növelik és azokban sok esetben még az sem igazodhatik el, ki ezen törvények végrehajtásával szakszerűen foglalkozik. — Mindennek igazolására nem mellőzhetem rövid ismertetését azon törvényeinknek és rendeleteinknek, melyek e tekintetben fennállanak.

Az 1840. X. t. cz. elrendeli, hogy vízi ügyekben az illető megye, városi vagy kerületi tanács a helyszínére küldöttséget rendel, melyhez a tiszti földmérőkön (mérnökökön) és vízépítészeti mestereken kívül a felek is alkalmazhatnak szakértőket. A küldöttség mindnyájukat kihallgatván és a tárgyalás eredményéről véleményes tudósítását a közelebbi közgyűlésbe vagy városi vagy kerületi tanácsba beadván, az illető törvényhatóság a kérdéses panasz iránt határozatot hoz. Ezen határozat ellen, minthogy ilyen kérdések az 1840. X. t. cz. 1. §-a alapján mások által beadott panaszok következtében tárgyalattak, további közigazgatási felfolyamodásnak nem volt helye, hanem az elmarasztalt fél birtokon belől a törvény rendes útján kereshetett orvoslást, feltéve, hogy a vízi építmény kormányshéki vagy törvényhatósági határozattal nyert helybenhagyást, avagy az 15 esztendeig panasz nélkül fennállott, ellenkező esetben a mű tulajdonosának ezen út sem maradt nyitva. — Az 5. §. szerint jövőre vízi munkálatok csak engedély mellett létesíthetők. Az ilyen engedélyeket is a törvényhatóság adja meg, de ennek határozata ellen a helytartótanácsához lehet folyamodni. — Ámbár tehát ezen törvény a közigazgatási felfolyamodást csak az új munkálatoknál engedi meg, az 1867 utáni gyakorlat mégis akként fejlődött, hogy a felfolyamodásnak minden esetben hely adatott, a törvény rendes útja tehát csak a legfelsőbb foku közigazgatási hatóság határozata után maradt nyitva.

A vízszabályozási társulatokról szóló 1871. XXXIX. t. czikk 12. §-a, ámbár nem törvényhez illő szabatosséggal, az illetékes hatóság közgyűlését mondja a társulati kérdésekben illetékesnek.

Illetékes hatóság alatt azonban, legalább a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvény életbelépte után, nem szoktuk magát a törvényhatóságot érteni, hanem alispánt, szolgabíró, pénzügyi igazgatóságot, adófelügyelőt stb.; de itt mégis arról kell meggyőződünk, hogy a törvény a törvényhatóság közgyűlését értette, minthogy annak 10. §-a a társulatok feletti felügyeletet a törvényhatóságra bizza. — E szerint tehát vízszabályozó társulati ügyekben a törvényhatóság közgyűlése az illetékes hatóság, — az illetékesre nézve tehát megegyezik az 1840. X. t. czikkkel, de nem az eljárásra nézve, amennyiben például a helyszíni szemlét a vízszabályozó társulatokról szóló törvény nem rendeli el, hanem e helyett megkívánja, hogy a tervek 30 napi közszemlére tétessenek ki.

A belvizekről szóló 1874. XI-ik törvény az eljárásra a víz-szabályozó társulatokra érvényes eljárást, t. i. a terveknek 30 napi közszemlére kitételét rendeli el, ellenben a hatósági illetékességet akként módosítja, hogy a törvényhatóság közgyűlése helyett az alispán illetékes. A felsőbb forumokról szó sincs s azt lehetne hinni, hogy a törvény ilyeneket megállapítani nem akart, hanem a félnek vagy meg kell nyugodni az alispán határozatában, vagy a 15. §. szerint, birtokon kívül a rendes birói uton kereshet orvoslást. A törvény első idejében ez a felfogás is uralkodott. Szerencsére azonban ezen helytelenségből, és hibából kisegített a közigazgatási bizottságokról szóló 1876. évi VI. t. cz., melynek 58. §-ában kimondatott, hogy az alispán határozatai ellen a közigazgatási bizottsághoz s onnét, ha a két határozat egybehangzó nem lenne, a miniszterhez lehet felfolyamodni. — E törvény tehát már új forumokat és más felebbezési fokozatokat ismer, mint az előbb idézett törvények.

Már most ebből számtalan kétely merül föl, melyeknek előleges eldöntése csak a kérdés érdemének hátrányával jár. Minden panasznál előlegesen az illetékesség kérdése bírálendő el s ez nem könnyű dolog, mert a belvizi törvény is szól patakokról, erekről, vízfolyásokról stb., tehát állandó mederrel bíró vizekről, melyek a belvizek szoros fogalma alá helyesen nem sorolhatók, tehát inkább az 1840. X. t. czikk, mint az 1874. XI. t. cz. szerint volnának elbírálandók. — Ezen illetékességi labirintásban azután a törvényhatóság egy közege sem tudván tisztán látni, a kérdés eldöntését a miniszteriumra bizzák, mely azután, ha néha nem is a törvény betűje szerint, kénytelen az illetékességet megállapítani, mert hiszen ezen közbevetett kérdés miatt az igen sokszor sürgős érdemleges intézkedést el nem odázhajtja.

Eddig az alsó fokban vízi ügyekben két forumról szoltunk. Azt is hihetné az olvasó, hogy most már a forumok ki vannak merítve, egyiknél a közgyűlés és miniszterium, a másiknál pedig az alispán, közigazgatási bizottság és miniszterium illetékesek.

A forumok és intézkedő hatóságok száma azonban ezzel még nincs kimerítve, hanem a közigazgatási bizottságról szóló törvény szellemének helytelen felfogása újabb forumot teremtett, a meny nyiben a közigazgatási bizottságokat, — melyek természetüknél fogva inkább a végrehajtó hatóságok működésének ellenőrzésére, és a megye területén létező különböző administrationalis ágak kö-

zötti összhang és egyöntetűség megállapítására és fentartására volna hivatva — több vízi ügynek közvetlen felügyeletével és azok feletti első fokú határozathozatal jogával ruházta fel. — Ez pedig nem csak a közigazgatási bizottságokról szóló törvény szellemének helytelen felfogásáról tanuskodik, hanem törvénysértést is foglal magában, mert az 1840. X. és az 1874. XI. t. cikkek határozmányjaival szemben némely esetekben rendeleti úton statuál kivételeket.

Ilyen eltérést statuál az előbbi törvényektől a közigazgatási bizottságok részére kiadott közmunka és közlekedési miniszteri utasítás 30. §-a azon a vasut-vállalat által létesített átereszekre, melyek az üzlet folyama alatt elégteleneknek, fölöslegeseeknek, avagy áthelyezendőeknek mutatkoznak. — Ezen kérdésekben a közigazgatási bizottság határoz első fokulag, melynek határozata ellen felfolyamodásnak a miniszterhez van helye. Az átereszek alatt értetnek a hidak is. — A hidak s egyáltalán a vízfolyásra behatással lehető építkezések vagy a közgyűlés, vagy az alispán illetékessége alá tartoznak, de ha azok vasuton vannak, akkor már a közigazgatási bizottságok határoznak azok felett. — Miért volt szükség e tekintetben ily megkülönböztetésekre? Miért kell ugyanazon egy természetű ügyek elbírálására különböző hatóságokat kijelölni? és miért kell oly dolgokat, melyek leghelyesebben egy és ugyanazon elv szerint bírálандók el, háromféle forum illetékességébe utalni? Olcsóbbá, jobbá és gyorsabbá tesszük az által az administratiót? Nem. — Hanem a helyett, hogy ezen cél felé törekednénk, azt complicáljuk, a közönség rovására drágítjuk és elősegítjük azt, hogy abban a közönség ki ne ismerhesse magát, hogy ügyvéd nélkül még a legegyszerűbb közigazgatási vízi ügyben se védhesse érdekeit, és hogy százakra menő eljárási költségeket lehessen egyesekre róni.

Hasonló anomaliát rejtenek magukban a most idézett utasítás 36, 37, 38, 39. és 40. §§-ai. — Ezen szakaszok a közigazgatási bizottságok hatáskörét a vízépítési és malomügyekben állapítják meg és pedig oly módon, hogy e hatóságnak, ha feladatát szigoruan teljesíti okvetlenül collisióba kell jönnie a megyei közgyűléssel vagy alispánnal, mert hatásköre lépten-nyomon ezeknek hatáskörébe ütközik.

Nagyon messze vezetne, ha ezen ellentéteket részletesen akarnám felsorolni, de nehányat állításom igazolására mégis el kell mondanom. — A 36. §. szerint a közig. bizottság a törvényhatóság területén létező ármentesítési, vízszabályozási, belviz levezetési

építkezések, nemkülönben minden magánvízi építkezések felett is felügyeletet és ellenőrzést gyakorol. A mint azonban tudjuk, az ezek feletti felügyelet és ellenőrzés, amennyiben magánmunkálatok az 1840. X. és az 1874. XI. törvénycikkek szerint a törvényhatóság közgyűlésének vagy alispánjának hatáskörébe, amennyiben pedig vízszabályozó társulatok munkálatai, az 1871. XXXIX. t. cikk szerint a törvényhatóság hatáskörébe tartoznak, következésképp itt a kettős közvetlen felügyelet van statuálva, vagyis más szavakkal, mindenik tehet, a mit tetszik, a helyett, hogy pl. a közig. bizottságnak az lenne feladata, hogy azt ellenőrizze, vajjon az alispán e tekintetbeni feladatának megfelel-e?

A másik szembetűnő helytelenség a 37. §-ban van, melyben kimondatik, hogy a közig. bizottság szigoruan felügyel arra, hogy az 1751. XIV. t. cz. határozatával tiltott fenékgátak a folyók medrében ne létesíttessenek. — Mintha csak az lett volna ezen utasítás feladata, hogy régi, már részint a szokás, részint újabb törvények által módosított törvényeket feleleszssen. — Mert az 1840. X. t. cz. nem zárja ki a fenékgátak létesítését, s miután vannak tiltott és nem tiltott fenékgátak, hogyan ítélné meg a közig. bizottság azt, hogy valamely fenékgát tiltott vagy nem tiltott mű-e, midőn az engedélyezés nem az ő, hanem a törvényhatóság közgyűlésének hatáskörébe tartozik. — Ezen határozatnak csak mesterséges magyarázata által lehetett oda jutni, hogy ez írott malaszt maradjon, mert sok törvényhatóságnál részint túlbuzgóságból, részint az ellenkező érdekek méltánylásából nem hiányzott a törekvés, hogy minden malomgátat elrontasson, nem is számítva arra, hogy ez által a folyó rendszerében, különösen nagy esésű folyóknál, mily káros változás állana be, s egyuttal minden fontosabb közgazdasági érdek nélkül mennyi szerény existenciára mondatnék ki a megsemmisülés. Ilyen elvet sem a törvény, sem a rendelet jogállamban nem szentesíthet. — 1751-ben mások voltak a viszonyok, hosszú idők túlkapásait akkor másként orvosolni nem lehet, mint az említett általános felhatalmazással, de mae törvényt ily feltétlen alakban, főleg midőn újabb törvényünk van, alkalmazni nem lehet.

Végül meg kell említenem, hogy a hajómalmokra való felügyelet kizárólag a közigazgatási bizottságok hatáskörébe tartozik. tehát erre sem az alispánnak, sem másnak beleszólása nincs. — A hajómalmok engedélyezése azonban nem ezen bizottságok, ha-

nem az utasítás 39. §-a szerint a közmunka és közlekedési miniszter hatáskörébe tartozik. Ez képezi tehát vízi ügyekben a negyedik első fokú hatóságot.

Azt hiszem, hogy az olvasónak nem kell azon abnormalis helyzet képét élénkebben festeni s vizügyi adminisztratióink helytelenségét s következetlenségét még további részletek felsorolásával kimutatni. — Nem kell hosszasabban tárgyalni azt, hogy mennyire hátrányos és káros, hogy bizonyos vízi ügyekben a törvényhatóság közgyűlése, mely most évenként legfőlebb négyszer gyűl össze, nemcsak az engedélyezésekre, hanem a magánvízi munkálatok felügyelete és ellenőrzésére is illetékes. — Ugyanez áll a közigazgatási bizottságokra nézve is. — Mindkét testület különböző elemekből összealkotva, csak ritkán ülven össze, nem képes a folytonos ellenőrzést, felügyeletet gyakorolni s nem bírhat azon áttekintéssel, melyre éppen vízi ügyeknél szükség van.

A helyes vízi adminisztratio csak akkor felelhet meg a hozzá kötött várakozásnak, ha az olyan hatósági közeg kezébe tétetik le és összpontosittatik, mely folytonosan működik, kellő áttekintéssel bír, s melynek az e végre szükséges segéderők rendelkezésére állanak. — Ez pedig jelenlegi adminisztratióink rendszerében nem lehet más, mint az alispán.

Igaz, hogy jelenlegi adminisztratív szervezetünk mellett is a törvényhatósági közgyűlés és a közig. bizottság határozatai vízi ügyekben az alispán által hajtathatnak végre s ezen gyűlésekben az alispán teszi meg előterjesztéseit, s így átvitt értelemben minden vízi ügy az alispán kezén megy keresztül, de ez legkevésbé sem azonos az alispáni illetékességgel, mert az alispán ezen ügyeknek még sem tulajdonképeni gazdája és a felelősség a tett intézkedésekért őt nem terhelheti, működésének eredménye pedig nem az ő, hanem más testületek érdeme. — Tehát sem a felelősség érzete, sem pedig az ambitio ösztönt nem adnak neki egy megye területén a vizek rendezésére.

Ezen zürzavaros állapoton addig, míg a vízjogi törvényjavaslatból törvény lenne, a közlekedési miniszter ur az 1840. X. t. cz.-nek módosítása által olykép kívánt segíteni,*) hogy mindazon ügyekben, melyekben az idézett törvény szerint a törvényhatóság köz-

*) L. az 1884. XXXVIII. törvényczikket.

gyűlése volt illetékes, jövőre az alispán vagy polgármester legyen illetékes. — Ez által legalább az lesz elérve, hogy minden magánvizi munkálat elbírálása ugyanazon egy törvényhatósági tisztviselő hatáskörébe tartozik és nem teszen különbséget, hogy vajjon azon munkálat belvizekre vagy más vízfolyásokra vonatkozik-e. — Ekkor tehát a törvényhatóság közgyűlésének illetékessége csak a vízbályozó társulatokra nézve maradna fenn, ezt pedig, tekintettel arra, hogy újabb időben új társulatok alig említésre méltó számmal alakulnak, a régiék pedig az eljárási módot már amugy is kellőleg ismerik, nem volt szükséges módosítani, főleg midőn különben is kiállítás van reá, hogy pár év alatt okvetlen vizjogi törvényünk lesz.

A javaslat a hatósági illeték tekintetében is megszünteti e helytelenségeket és a 145. §-ban kimondja, hogy minden engedélyezési ügyben első foku hatóság azon megye alispánja vagy törvényhatósági joggal felruházott város polgármestere, melynek területén a vízhasználat vagy a vizi munkálat terveztetik vagy létezik. — Némelyek bizonyos, az administratio egyszerűsítésére és az eljárás olcsóbbá tételére vonatkozó joggal azon nézetten vannak, hogy vizi ügyekben első foku hatóságot a szolgabíró, másodfoku hatóságot az alispán és harmadfoku hatóságot a miniszter képezzen. — Részemről azonban ezekkel egy véleményben nem vagyok. Igaz ugyan, hogy Ausztriában és a német kisebb államokban vizi ügyekben az ugynevezett járási hivatal (Bezirksamt) illetékes, de ezen államokban a megye hiányzik s e helyett az illető országnak vagy ország-résznek, tehát egy, a mi megyéinknél rendszerint nagyobb vagy legalább népesebb területnek országos kormányja van, mely közvetlenül nem képezi a végrehajtás közegét, továbbá a járási hatóságok az administratív szervezetbe akként vannak beillesztve, hogy ugyanott, hol ilyen hatóságok vannak, vannak a többi administratív hatóságok is, nevezetesen a műszaki és más hivatalok, melyeknek segítségével a járási hatóság működhet.

Ilyen szervezet mellett csakugyan nem lehet az illetékességgel mást mint a járási hivatalt felruházni, ellenben nálunk, hol minden a megye székhelyén van összpontosítva, hol a szolgabíró alig egyéb, mint a megyei határozatok vagy utasítások végrehajtója, hol a szolgabíró éppen ennél fogva a kellő segéderőkkel csak akkor rendelkezhet, ha azok a központból kiküldetnek, lehetetlen lenne első fokban a szolgabíró illetékességgel felruházni. — Administra-

tív szervezetünk mellett ép oly kevésbé vagyunk képesek a megye székhelyén létező alispánon kívül a vízi ügyekben mást megbízni, mint Franciaországban, hol az ottani megyei rendszerénél fogva a prefect illetékes. — Az sem vezetne célhoz, ha a szolgabírákat mondaná a törvény illetékesnek, mert a szolgabírói kerületek rendszerint kisebbek lévén, csaknem minden vizimunkálatnál több szolgabírói kerület lenne érdekelve, mi az eljárást tenné nehézkessé, de másrészt az adminisztrationalis költségek is növekednének, mert a szolgabírói kellő személyszaporítás nélkül nem volna képes a törvény rendelkezéseit végrehajtani és a vízi könyveket vezetni eltekintve attól, hogy hasonló intézkedés az államépítészeti hivatalok illetőleg a culturmérnökök másnemű szervezését is megkövetelné.

A 145. §. második és harmadik kikezdése az illetékeséget azon esetekben szabályozza, ha valamely vízi munkálat több törvényhatóság területére terjed. — A javaslat által tervezett megoldás azonban úgy látszik, hogy az időközben alkotott törvénnyel, mely az 1840. X. t. cz. némely határozmányait módosítja, megelőztetett s e szerint az illetékeséget minden egyes esetben a miniszter határozza meg, a munkálat főbb része tehát az illetékeségre nézve irányadó nem lehet.

A 146. §. természetes következménye az 51. §-nak, miután a javaslat célja, hogy az államkormány által végrehajtott munkálatok engedélyezése az alispán hatásköre alól elvonassék.

Nagyon fontos az eljárás szempontjából a javaslatnak 148. és 149. §-a, mely meghatározza azt, hogy a kérvények miként szereltesenek fel és azon kérdéseket, melyekre a hivatalos szakértőnek nyilatkozni kell. Ezen szabályok eddigi hivatalos eljárásunkkal szemben jelentékeny hézagot fognak pótolni, — és a feleket ok nélküli zaklatásoktól és költségtől megkímélni. — Ma elég, ha valaki egy kérvényt ad be malomengedélyezés vagy gátátalakítás, szóval vízhasználat engedélyezése stb. iránt. A hatóság nem vizsgálva azt közelebbről, kirendeli az 1840. X. t. cz. szerinti küldöttséget a helyszínére, ez ott megjelenik; a hivatalos szakértő kellő idő hiányában bizonyos adatokat összeállít, véleményt mond s ennek alapján meghozatik az első fokú határozat, mely ellen legtöbbször felfolyamodás adatik be. — A felfolyamodás azonban a miniszterium által részint a műszaki adatok hiányossága és a javaslatok felületessége miatt, részint pedig azért, mert az eljáró küldöttség számtalan kér-

dést mellőzött, nem tárgyalható. Ennek következménye lesz azután az újabb eljárás. Ez a költségeket ismét növeli, míg végül kitűnik, hogy a kérdéses munkálat nem engedélyezhető s ekkor a költségek viselése hosszadalmas pör tárgya lesz, míg ellenben a vízhasználat és az arra célzó munkálat végre engedélyeztetett, a költségek oly magasra rúgnak, melyek az engedélyezett vízhasználat értékével arányban nem állanak. E kérdést határozottan szabályozni kell, mert csak így tudhatja az egyes, hogy mit kell tennie, mielőtt valamit kér s csak így képes számot vetni magával, hogy a reá váró és előre meghatározható eljárási kiadások arányban fognak-e állani azon érdekekkel, melyet elérni czélul tűzött. Az új törvény alapján tehát mindenről n. a. g. fog meggyőződhetni, s nem lesz szükséges, hogy ezt néki a hatóság mondja meg akkor, midőn egyuttal jelentékeny eljárási költséget is ró reá.

A 150., 151., 152. és 153. §§. az eljárás további módzatait alapítják s mindazon alaptól indultak ki, hogy az minél egyszerűbb legyen s a feleknek minél kevesebb költséget okozzon. — Ezért mondja ki a 153. §. azt is, hogy a helyszini tárgyalásnál a hatósági szakértőnek szükségképen nem kell jelen lenni, de az alispán fontosabb esetekben a hatósági szakértőt is meghívhatja, az pedig önként értetik, hogy a felek saját szakértőket vihetnek magukkal. A helyszini tárgyalás megtartását a javaslat könnyíteni és egyszerűsíteni akarja még az által is, hogy azt nem kell mindig az alispánnak vagy helyettesének vezetni, hanem azt az alispán megbízásából a szolgabíró vagy bármely törvényhatósági bizottsági tag is vezetheti, mert ez uton a helyi viszonyokat legjobban ismerő egyén választható ki és a helyszini tárgyalás költségei is kisebbek lesznek. Az 1840. X. t. cikkben alapuló és eddig is gyakorlatban lévő szokást tehát a javaslat is megtartja.

Itt azonban a 153. §. egy hiányát kell kiemelnem, t. i. azt, hogy azon község előljáróját, melynek határában a vízi munkálat terveztetik, a törvény szerint hivatalból nem kell meghívni. — Már az is nagy hibája a javaslatnak, hogy a közvetlen felügyelet és ellenőrzés a község kezéből ki van véve, de e hibát még az által is tetézni, hogy az engedélyezési tárgyalásról a község előljárója semmit se tudjon, nem volna tanácsos.

Nézetem szerint tehát a 153. §-ban a községi előljárónak meghívásáról és a tárgyalásoni részvételéről épen úgy kellene gondos-

kodni, mint a 160. §. gondoskodik arról, hogy az engedélyezett műhatósági megvizsgálásánál a község képviselve legyen.

A vízhasználati vagy vízrendezési ügyeknél valamennyi kérdés lehetőleg egyszerre az eljáró közigazgatási hatóság által oldandó meg. — Ezért a helyszíni tárgyalásnál, mely a 154. §. szerint szóbelileg tartandó a munkálat ellen felmerülő nehézségek elhárítása, különösen pedig a netáni kártalanítás megállapítása egyezség útján kísérlendő meg, ha pedig az egyezség nem sikerülne, a felmerült egyes kérdések kimerítően tárgyalandók, s az illetékes hatóság a hozandó határozatban mindezen kérdések végleges rendezéséről gondoskodik; azaz meghatározza a vízhasználat vagy rendezés céljára szükséges területeket és szolgalmakat és a nyújtandó kártalanítás nagyságát és módozatait. (156. és 157. §§.). — A kártalanítás összegének megállapítása e szerint minden esetben, tehát nemcsak akkor, ha földbirtok foglaltatik el, hanem miután a javaslat általánosságban szól, akkor is, ha vízhasználatok korlátoztatnak vagy megszüntettetnek, ha csak azt a törvény határozottan a bíróra nem bizza, a közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozik, azonban a a javaslat a közigazgatási hatóság esetleges túlkapásai ellen orvoslást a birói becsűben kíván nyújtani, azért mondja ki a 157. §. második kikezdése, hogy az illető tulajdonosok vagy jelzálogi hitelezők kérelmére a birói becsű elrendelendő.

E tekintetben tehát a javaslat a felek érdekeinek védelmére minden lehető megteszen anélkül, hogy a közgazdasági fejlődésnek hosszadalmas és bizonytalan eljárás útján akadályokat gördítene, másrészt azonban jelentékeny hézag van a javaslatban az által, hogy az a birói becsűt csak a földbirtok tulajdonosainak vagy jelzálogi hitelezőinek hagyja nyitva, oly esetekre azonban, midőn nem földbirtok elfoglalásáról és kártalanításáról van szó, legalább a javaslat jelenlegi szövege után ítélve, a birói becsű lehetősége ki van zárva, holott nem kevésbé fontos azon kérdés, hogy az, kitől a vízhasználatban lévő víz elvonatik s másnak használatába bocsáttatik, hogyan kárpótoltassék, jöllehet a kártalanítás ezen neme nem egyszerűbb, sőt ellenkezőleg sokkal complicáltabb, mint a földbirtokért vagy a szolgálat türeiséért nyújtandó kárpótlás megállapítása, mely utóbira nézve a törvény különben is határozott szabályt állapít meg.

A hozandó törvénynek tehát a birói becsűt a kisajátítás kivételével, — melyre nézve külön törvény intézkedik, — minden más

kárpótlási kérdésre nézve fenn kell tartani és pedig akként, hogy ezen becsühöz ne csak az egyik fél, t. i. a kitől valami elvétetik, vagy a ki valamiben korlátoztatik, hanem az is, a ki részére valami elvétetik, vagy a kinek érdekében másnak vízhasználata korlátoztatik, folyamodhasson, mert a törvénynek nem szabad csak egyik fél részére az igazság útját nyitva hagyni, hanem azt a másik fél részére is biztosítani kell.

Ezért tehát a 157. §-nak akként kell szövegeztetni, hogy bizonyos kárpótlási kérdések a birói becsü alól a törvény kétes magyarázása útján elvonhatók ne legyenek. — Véleményem szerint a 157. §. utolsó kikezdéséből már az értelemre nézve is zavarólag ható „nem ingatlanok“ kifejezés teljesen elhagyandó lenne, miután ugyanezen szakasz első pontja a kártalanításról általában szól s következésképp mindennemű kártalanításra kiterjed; ellenben ugyanezen szakasz negyedik kikezdése helyett helyesebben a következő szöveg jöhetne: *„a birói kézhez letételményezendő kártalanítás összege földbirtoknál az adókataszterbe felvett tiszta jövedelem ötvenszeresénél, kevesebb nem lehet. Oly esetekben, midőn vízhasználatok korlátozása vagy megszüntetése mondatik ki, a birói kézhez letételményezendő kártalanítási összeg nagysága az eljáró közigazgatási hatóság által a korlátozás vagy megszüntetés folytán bekövetkező veszteségek tekintetbe vételével esetről esetre állapítandó meg.“* — A vízjogi törvényjavaslat szerzői ugyanis azon feltevésből indultak ki, hogy az új vízhasználatok oly előnnyel bírnak, melyekkel szemben a terület költségesebb megszerzéséből vagy meglévő vízhasználatok korlátozásából folyó kiadások számba alig jöhetnek, méltányos tehát, hogy azon esetre, ha az érdekelt felek között megegyezés létre nem jöhet, az, kinek érdekében a területelvonás vagy vízhasználat korlátozása történik, legalább is olyan minimalis összegnek birói kézhez leendő letételére köteleztessék, melyből legtöbb esetben a birói becsü útján megállapítandó érték is fedezhető legyen. Épen ezért tehát, a mint a törvény meghatározza az elfoglalt terület után birói kézhez leendő összeg minimalis mennyiségét, ép úgy meg kell határoznia a másnemű korlátozásoknál is azon utmutatást, melyet a közigazgatási hatóságnak mindazon esetekben, midőn a felek közt megegyezés létre nem jöhet s esetleg birói becsüre kerül a sor, megállapítani kell.

A törvény ez által nem azt tételezné fel, hogy a közigazgatási

hatóság kártalanítási árul legalább ugyanazon összeget köteles megállapítani, mely bírói becsü esetén a bírói kézbe leteendő, mert ehhez a közigazgatási hatóság kötve nincs, hanem csak biztosítást kíván nyújtani a tulajdonosnak azon esetre, ha az engedélyes azon időre, midőn a bírói becsü útján megítélt kárpótlás esedékessé válik, fizetésképtelen lenne.

A 158., 159. és 160. §§. a törvényben ugyan feleslegesek és inkább a törvény alapján kiadandó szabályrendeletbe valók, de egyébként azon czélszerű határozmányokat foglalják magukban, melyek a jogok nyilvántartása szempontjából okvetlen szükségesek s már az engedélyezés alkalmával a későbbi kételyeket és visszaéléseket ki akarják zárni; okulván a jelenlegi állapotoknál szerzett tapasztalatokon, midőn számtalan pörnek és tárgyalásnak nem az új engedélyezések, hanem a fennálló vízhasználati jogok gyakorlása körül tapasztalt visszaélések a szülő okai. — Ezért kívánja a javaslat az engedély-okirat kiállítását és a létesített munkákat felülvizsgálását.

Az eljárásról szóló fejezet eddig ismertetett része tisztán csak az ugynevezett engedélyezési ügyek tárgyalásáról intézkedik. — Ezeken kívül azonban még számtalan kérdés merülhet fel, melyeket az ismertetett hosszadalmasabb és költségesebb eljárásra utalni részint a kérdések kevésbé complicált természeténél, részint pedig a gyorsabb elintézés szükségénél fogva nem lehet. — Ezekre nézve tehát közvetlenebb eljárási módról kell gondoskodni, mert az alispán hivatásának természeténél fogva az ugynevezett vízrendőri ügyeket első fokban nem vezetheti és el nem intézheti.

Az ilyen ügyek pedig számosak. Hogy csak néhányat említsek : a közigazgatási, illetőleg a vízrendőri hatóság feladata felügyelni arra, hogy tiltott vagy engedélyhez kötött vízi munkálatokat engedély nélkül senki se létesítsen, hogy forrásokat, ártézi kutakat vagy galleriákat a védterületen belül senki se nyithasson ; a vizet hatóságilag nem engedélyezett művek segítségével el ne vezethesse ; a szabályrendeletileg megállapított művelési módoktól senki el ne térjen ; az engedélyezett vízduzzasztási magosság megtartásának ; a hajók kikötésére helyek jelöltessenek ki ; a víznek közhasználatára céljából hozzájáró utak létesíttessenek ; a vizek ártalmas anyagokkal ne fertőztessenek meg ; a medrek, partok és töltések jó karban tartassanak ; a kellő átjárók, hidak stb. felépíttessenek stb. stb. — Mindezt pedig csak azon hatósági közeg képes felügyelni és

ellenőrizni, mely a helyi viszonyokat legjobban ismerve, minden mozzanatnak azonnal tudomására juthat. — Ezért óhajtható lett volna, ha a javaslat mindezt első sorban a községi előljárásságra bízta volna, mert csak ez van igazán abban a helyzetben, hogy minden hibának vagy mulasztásnak azonnal tudomására jusson.

Igaz, hogy a tapasztalt hibákat vagy hiányokat a községi előljárásság a szolgabírónak a törvény különös intézkedése nélkül is köteles feljelenteni, de a törvény felhatalmazása nélkül, ha a veszély késedelemmel járna, a községi előljárásság nem tehet semmit, holott a községi előljárásságnak birni kellene azon hatalommal, hogy ilyen esetekben a veszélyt azonnal elháríthassa. — Épen ezen okból kívánatos volna, hogy a vizjogi törvényben kimondassék az, miszerint a közvetlen felügyeletet és ellenőrzést valamennyi vízi ügyben a községi előljárásság gyakorolja és sürgős esetekben joga van a közbiztonság érdekében szükséges intézkedéseket megtenni, ha azonban veszély nincs, az illetékes hatósághoz kötelessége jelentést tenni; sőt kívánatos volna a községi előljárásság határozatait még azon sanctióval is ellátni, hogy az, — ha az illető érdekelték az előljárásság felhívásának a kitűzött határidő alatt meg nem felelne, — jogositva legyen a kívánt munkálatokat a mulasztó költségére megtétetni.

Hallom ugyan az ellenvetést, hogy községeink előljárásságai nincsenek megérve arra, hogy kezeikbe ilyen hatalom adassék, ezért tehát csak bizzuk azt a szolgabíróra. — Ámde a szolgabíró nem képes néha igen számos községben mindazt figyelemmel kísérni és elintézni, mi reá vár, a kérdések pedig olyanok, melyek nemcsak egyes felek panasza, hanem közvetlen szemlélődés és tapasztalat alapján lennének rendezendők s igen sok esetben elintézésük kár nélkül nem is volna halasztható, pedig addig, míg a jelentés a szolgabíróhoz elmegy és a szolgabíró a helyszínén megjelent, a veszély már be is következett. — Hogy községi előljárásságaink képességével és megbízhatóságával szemben ez kissé tág hatáskörnek látszik, azt megengedem, de ha Osztrák-Lengyelországban és Bukovinában a községi előljárásság hasonló tág hatáskörrel veszély nélkül volt felruházható, úgy hiszem nálunk sem lenne a hatáskör ilyen megállapítása káros hatással.

Egyébként a javaslatnak 165. §-ban szabályozott illetékesség, mely szerint az engedélyezési ügyek kivételével, minden más, a viz-

jogi törvény által rendezett ügyben első foku hatóság községekben a szolgabíró, városokban a rendőrkapitány, illetőleg a tanácsnak a rendőri ügyek vezetésével megbízott tagja, a fővárosban a kerületi rendőrkapitány; másodfoku hatóság az alispán és polgármester, Budapesten a főkapitány és harmadfoku hatóság a miniszter, jelenlegi adminisztratív szervezetünknek megfelel s annál fogva kifogás alá nem eshetik, csak Budapest fővárosra nézve nem érthetnének egyet a javaslattal.

Ugy látszik ugyanis, hogy a javaslat szerzői az engedélyezési ügyeken kívül minden más ügyet mint ugynevezett vizrendőri ügyet tekintettek, holott az alispán, illetve polgármester illetékessége alól elvont ügyek egy nagy része nem annyira vizrendőri ügy, mint inkább a közhatóság rendes felügyelete és intézkedése alá tartozó vízi kérdések. — Már most a szolgabíró és a község, továbbá városokban a városi rendőrkapitány hivatásuk- és befolyásuknál fogva ismerik az adott engedélyeket s az azokhoz kötött feltételeket s első foku határozatuk is az alispánhoz vagy polgármesterhez megy, de a budapesti rendőrfőnök nem ismeri a polgármester határozatait és a vízi könyv feljegyzéseit. — Hogyan lehet tehát helyesen képzelni, hogy az, vagy a kerületi kapitány minden nem engedélyezési ügyben helyesen és jól járhatson el? nem lenne-e a törvénynek ezen határozata sérelmes a főváros hatóságának eddigi hatáskörére? vagy-e ok most ezt a hatáskört csorbitani, és fog-e általa a helyzet javíthatni? Minderre a felelet az, hogy nem. — Magam is elismerem, hogy ha csak a vizrendőri ügyek vonatnának el az alispán és a polgármester hatásköre alól, akkor a budapesti kapitány és főkapitány illetékessége okvetlenül kimondandó, de miután tulajdonképen nem rendőri, hanem inkább vízrendezési ügyekről lehet szó, azok helytelenül utaltatnak a kapitány illetékességi körébe, hanem mindez ügyekben első foku hatóságnak kellene Budapesten lenni a kerületi elöljárónak, másodfoku hatóságnak pedig a polgármesternek, mert e nélkül nem is volna értelme annak, hogy a fővárosi rendőrség által hozott határozatok ellen való felfolyamodásoknál miért lenne vízi ügyekben a közlekedési vagy kereskedelmi miniszter illetékes, holott a kapitánytól felelőbbet minden ügyben a belügyminiszter illetékes.

A javaslatnak ezen része nemcsak sérelmes a fővárosra nézve, de határozottan hiányos és csak bonyodalmaikra és kellemetlensé-

gekre okot szolgáltató, az ügyekre nézve pedig egyenesen hátrányos; minélfogva azon értelemben lenne módosítandó, hogy az első foku hatóságot a kerületi előljáró, a másodfoku hatóságot pedig a polgármester képezze. — Ez által a kihágási ügyekben való illetékesége a kerületi kapitányoknak és a főkapitánynak nem érintetik, mert a vizjogi törvénynek nem feladata a kihágásokról, vagy az azokra vonatkozó illetékességről szóló törvény és rendelet határozmányait módosítani, de viszont a helyes administratio szempontjából nélkülözhetetlenül szükséges, hogy valamennyi vízi ügy és kérdés, bármily jelentéktelennek is látszik az, a kihágások kivételével, ugyanazon közigazgatási hatóság, t. i. az alispán vagy polgármester főfelügyelete és intézkedése alatt álljon, mert csak ekkor lehet várni, hogy a hozandó törvény valamikor végre is fog hajtatni, hogy az abban kimondott elvek következetesen alkalmaztatván, idővel a népet is áthassák, szóval, hogy a törvény jótékony hatását mindenki érezze.

DR. KOVÁCSY SÁNDOR.

A SOCIALISMUS.

I. Történeti bevezetés.

A socialismus, mint létet követelő rendszer, a mult század második felében Franciaországban lép fel. Idő és hely valóban alkalmas volt reá. A középkor maradványai ekkor vívták a haláltusát az újkorral. A küzdelem leghevesebb volt Frankhonban, mert az állam és társadalom közti ellentétek itt voltak a legerősebbek.

De az ellentétet és küzdelmet századunk átvitte egyéb államokba is. Már a század elején az újítás és átalakítási vágy mániászerű jelleget ölt. Mindenfelé új eszmék szorítják ki a középkor elavult eszméit. Külsőleg sok fennállott még a régi rendből, de a fennmaradás iránti hit kialudt. A királyságnak meg volt ugyan a régi hatalma, de az a tisztelet, mely egykor csaknem az imádásig ment iránta, ha nem is az ajkakról, de a szivekből eltűnt. Először megtámadják a vallást, azután megtámadják az államot, miért ne támadnak meg végre a társadalmi és magán életet is?

Ez újítási hajlamon kívül azonban, a megváltozott közigazdasági, politikai, ipari, kereskedelmi, forgalmi viszonyokból folyólag, korunkban még annyi tényező működik a socialismus előnyére, hogy azoknak csak pusztá felsorolása is túlhaladná a keretet, melyben ez értekezés mozoghat.¹⁾ Csak néhányat említünk hát fel.

Igy mindjárt az ipar körében. Az ipart korlátozó, de az egyéni és családi existenciát biztosító czéh-rendszer megszűnésével, az ipar-élet egészen átalakul: az egyén teljes szabadságot nyer, de egyszersmind magára is hagyatik. A nagyban való productio kifejlődése pedig e szabadságot csakhamar előli, a kisiparos a tökéssel szemben alárendelt helyzetbe jut. Nem használ már törekvés, tehet-

---

¹⁾ Stein: Socialismus und Communismus in Frankreich.

ség, a vagyontalan, a tőke concurrentiáját kiállni képtelen, s a független iparos gyármunkás lesz.

Nyugot népesebb államaiban, miután a munka kínálata nagyobb, mint a munka utáni kereset, kifejlődött az u. n. ércszigorúságú törvény, ²⁾ hogy a munkabér a munkások mindennapi szükségleteit fedező összegnél semmivel sem több. A munkás így a tőkés rabszolgája lesz, fehér rabszolga; ha ma dolgozik, holnap eszik.

Az a családi élet, mely hajdan a mester, legény és tanonc közötti viszounak oly szép vonását képezte, teljesen megszűnt. A tőkés csakhamar rájött, hogy érdeke kívánja, miszerint a munkát lehető olcsón vegye és annyi hasznot huzzon belőle, a mennyi huzható. Sőt a lét minimumának összegénél is lejjebb szálltak volna, ha az említett törvény nem akadályozná.

Ez a processus pedig ép oly egyszerű, mint a milyen szomorú. Ha a munkabér az existenciához szükséges összeget nem szolgáltatja, akkor, akik kevésbbé tudnak koplalni, éhen halnak. Így a munka-kínálók száma kevesbedvén, a kereslet pedig megmarad, a munkabér a lét minimumáig felemelkedik. De az ily ingadozások idejében, valamint a munka és népesedés körében beálló egyéb változásokkor, tömegnyomor, véginség, elháríthatlanul bekövetkezik. Sőt az ipari termelés még a családi életet is megtámadja, abban is elkülöníti az egyént. A férj egyik városrészben kap alkalmazást, de annyit nem szerezhet, hogy családjának elég legyen, neje kénytelen talán más városrészben dolgozni, szintígy a gyermekek. Azután meg a baj önzővé teszi az embert. Az esténként hazakerülő családtagokban a fáradtság elnyomja az egymás iránti kölcsönös érdeklődés és vonzalom érzetét. A csakhamar roncsolt physicum pedig élénken figyelmeztet arra, hogy mindenki magához áll legközelebb, hogy első sorban mindenki magára gondoljon. Így azután elpusztul a család ethikai alapja. Nagyobb elzülöttséggel találkozunk ma a műveltség gyupontjain, a világvárosokban, mint a középkor legvadabb századaiban.

Idevonatkozólag elég ha elolvassuk Engel híres művét, vagy azon jelentést, melyet a munkásviszonyokról az angol parlament

¹⁾ Lassalle figyelmeztet erre először.

egy bizottsága készített. ¹⁾ Ez utóbbi következő szavakkal kezdődik: ha a boldogtalan munkások szenvedéseit személyes észlelés útján megismertük, ha sanyaru étkezéseiknél meglestük, ha látjuk őket a munkahiány által megtörve, annyi nyomorúságot és gyámoltalanságot fogunk találni, hogy oly nemzetnek, mint a mienk, pirulnia kellene. Máshol ismét: Manchesterben a munkások által lakott utcák a vállalkozók nyereségeért építettek. A lakásokban se tisztaság, se háziasság nem képzelhető. Ott csak minden emberi érzésből kivetkőzött, elaljasult, szellemileg és erkölcsileg a baromiséig elpusztult, testileg beteg faj lehet otthon. A további lapokon az éhhalál és agyondolgoztatás egymást váltva olvasható. A hálókelyeken öregek és ifjak, betegek és egészségesek, nők és férfiak, halottak az élőkkel vannak összezsúfolva. Étkező család mellett rothadó hullá. . . . . De nem folytatjuk e képet. Ugy az erkölcsi, mint az anyagi nagy nyomor undort keltő.

Ugyancsak e bizottság a munkás osztály szellemi elmaradottságára is szolgáltatott adatokat. Egy 14 éves fiutól Angliát kérdezték, azt felelte, lehet, hogy van oly ország, de én semmit sem halottam róla. Másik 16 éves a világ teremtésére mondotta: „Tudom, hogy az Isten a világot teremtette, s az egész nép vízbe fult egyen kívül, ez is csak azért nem, mert kis madár volt.“

Mindehhez nem kell commentár.

A földmivelés körében is mutatkoznak viszásságok. A felszabadult jobbágy földének független ura lett, de egyszersmind kikerült a földesur vezetése alól. A kezébe esett szabadsággal élni, valamint magát az alakult viszonyok között feltalálni nem tudván, elhagyatottságában pusztul. Ennek meggátlására irányul nálunk, mint Némethonban a földbirtok minimuma és az amerikai Homestead törvény átültetése érdekében kifejlett mozgalom. Az osztrák és morva parasztok ép napjainkban juttattak a bécsi reichsrath elé, egy 8360 aláírással ellátott, és az elpusztulás meggátlását sürgető kérvényt.

Frankhonra vonatkozólag pedig Lassale tett ²⁾ egy összeállítást, mely ugyan már husz év előtt kelt, de nem hiszem, hogy azóta sok változott volna. E szerint ott, 1860-ban, volt 346,000

¹⁾ Eisenstädter: Jelenkori socialismusról.

²⁾ Arbeiter Lesebuch.

falusi lak ablak nélkül és 1.817,328 egy ablakkal. Ezekben 10 millió lélek lakott, tehát az összes lakosság egyharmad része a legnagyobb emberi nyomorban.

De nézzük, mit tesz mindezzel szemben a kor szelleme, melyet neveztek radicalisnak s nevezünk ma liberalisnak, s mely elfogadtatik a középosztályból kiemelkedő, classe dirigente, kormányzó osztály által. Legujabb időkig alig vette észre, elvont eszmék után indult és így hozta szabályait.

A paedagogia vivmányait alkalmazó iskolamester kötelessége annak a szegény gyermeknek is vérébe önteni az emberi jogokról szóló tant. Hogy a társas együttélés, a szabadság, egyenlőség és testvériség nagy elvein alapszik; hogy e jogok az embert, mint ilyent illetik meg, s az állam azért áll fenn, hogy ezeket biztosítsa. Az életben pedig, mint munkás, azt tapasztalja, hogy az ő testvére a gyárúr, ebként bánik vele, hogy szabadsága, mert gyomra van, rabszolgasággá válik, hogy az egyenlőségnek a társadalomban végtelen egyenlőtlenység felel meg. A törvény előtti egyenlőségben pedig igaztalanságot lát: egyenlően bánni azokkal, kiket a viszonyok annyira egyenlőtlenekké tettek.

Továbbá minden alkotmány kimondja a pályaválasztás szabadságát. Milyen egy satyra ez arra a szegényre, ki egy élet fáradtságával és munkájával sem tud annyira jutni, hogy magának csak némileg biztos existenciát szerezhessen. Egyébiránt korunk azon jellemvonásában, hogy a pályatért mindenki előtt a legmagasabbig megnyitja, számos veszély rejlik. Ennek köszönheti a socialismus legtöbb szellemi harczosát. Az életbe kilépő, többé-kevésbé szintén magára hagyott középosztálybeli ifju, a siker nehézségeit nem ismeri, de azt tudja, hogy ereje naponkint gyarapodott, hogy naponként képesebb lett. Miért higye tehát, hogy valami rá nézve elérhetetlen, amit más elért. Minél nemesebb és nagyratörőbb gondolkozása, annál inkább csak a kiválókat látja maga előtt és minél inkább tud értük lelkesedni, annál kevésbé veszi észre azokat az ezreket, kik a kiváló mellett sárba jutottak. Elindul tehát ő is a hir, dicsőség, tekintély, vagyon, népszerűség, vagy mi más után még lelkesülni lehet, s ha az indulóknak egy százaléka célhoz jut, a futamot szerencsésnek nevezhetjük.

A többi, tört remények zaklatásaitól üzve bolyong s a socialismus, mint menhely fogadja be őket, legalább eszközt nyújt bo-

szura azon társadalommal szembe, melynek kebelében oly végtelen szerencsétlenek. Párisban e törekvők egész egy külön világot képeznek, az ugynevezett *société hors de la société*-társaság a társaságon kívül. — Más módon, más elvek szerint élnek, bizonyos mértékig mind genialis ember, csak egyéb tulajdonságaikban birják, különféleképen a siker zálogát. Jövőjük közfelfogás szerint néha a valódi nagyság vagy halhatatlanság, gyakran a szegények háza, olykor — — — a börtön.

Azután meg a jelenlegi kormányzó osztálynak nincs tekintélye. A megelőző világban, a nemesség kormányzása úgy vétetett, mint Isten akaratában nyugvó rend. A *mythologia* hányszor tünteti fel a nemeseket, mint Istentől származókat. Közönségnél pedig általános lesz a vértisztaságról való felfogás, s hogy a nemes, mint jobb elem, más anyagból van formálva.

A modern kormányzó osztály alapját nem származás, hanem vagyon képezi. Az pedig egyszer tény, hogy a vagyonnal szemben a közönséges érzés nem a tisztelet, hanem az irigység, néha a megvetés.

A vagyonnak képződése ugyanis szemünk előtt folyik le. És gyakran azt látjuk, hogy a vagyon alapja ügyes furfang, a *commis voyageur* mozgékony-sága, más emberek zsarolásával, felhasználásával.

Azonban mondhatná valaki, hogy mindenkinek észrevételéhez olyan megfigyelő képesség kell, milyent talán nem is kereshetnénk az alsó osztály körében. De nem szabad felejtünk, hogy a változott élet, a tökéletesedett közoktatás, maga a *constitutionalis* államforma, az alsó osztály fejlődését igen előmozdítja. Különösen tapasztalható ez városokban, hogy még a tömeges együttélés felvilágosító és erőt-adó hatása is meg van. Igaz, hogy a legtöbbször bizonyos félműveltségi állapot keletkezik, amiben azután rejlik ép a veszedelem. Sokról hallottak, de nincs elég idejük, hogy valamit alaposan ismernének. Az eszmék átvételénél contrólt, bírálatot nem gyakorolhatnak, mert önálló gondolkozásra az alap hiányzik. Az átvett eszméktől teljesen domináltatnak, mert agyuk üres volt, természetes, hogy egy eszme azt egészen betölti.

Már most az ilyen emberekhez, az így praeparált kedélyekhez közeledik a socialismus, ügyes agitator, vagy jól készített brochure alakjában. Felvilágosítja őket először a helyzet reménytelen voltá-

ról, azokról a vizzásságokról, bajokról, melyek valóban léteznek a társadalomban. Igénybe veszi a tudomány imponáló fegyverét. Féltre értett, hamisított, hamis tételekre támaszkodva bizonyítja, hogy a létező állapotok tarthatatlanok. Csodálkozhatunk-e, hogy e csábhangok kivő fülekre találnak? Ez eszmék utáni vágy rég megvan már, most meg azt hallják, hogy a vágy jogosult, melynek megvalósítását az emberiség érdeke és az igazság egyformán követelik.

Positiv socialista rendszerrel fellépnek első sorban, mint mondtuk, a francia St. Simon és Fourier, utánuk az angol Owen. Majd a francia Babeuf, Louis Blanc, Proudhon, a német Engel stb. Ez utóbbiakat elnevezték communistáknak.

Ma már azonban a socialismus és communismus között a válaszfalat megvonni nem lehet, annyira összeolvadtak azok tanáikban és életükben. Az a megkülönböztetés, melyet többen használnak, hogy a socialismus terveit békésen óhajtja megvalósítani, míg a communismus erőszakkal, nem tartható. A communismus bizonyára nem utasítja el a békét, ha ez célra vezetőnek mutatkozik, a socialismus pedig többször kinyilatkoztatta, hogy erőszaktól sem retten vissza. Egy másik distinctio, hogy a socialismus csak a productiót óhajtja collectiv szervezni, míg a communismus az egész életet, tehát a consumtiót is, fölötte jelentéktelen és annyira a távolba esik, hogy megkülönböztetésre alapul alig szolgálhat.

Fourrier és Owen fellépése után mindjárt megkezdődtek a socialistikus elméletek megvalósítására irányuló törekvések. Eleinte kicsinyben bemutatott siker által véltek hathatni. Lelkes, gazdag tanítványok adták össze a pénzt, hogy Franciaországban Fourier elvei szerint egy gyarmatot alapítsanak. Ezenkívül Owen Angliában, Louis Blanc pedig Párisban tett kísérletet communisticus munkás társaság szervezésére. Egyik kísérlet sem lett eredményes. A balsiker okául azonban nem a tanok megvalósíthatlan voltát tekintették, hanem azt, hogy a kísérlet kicsinyben történt s a más elvek szerint élő társadalom hatása elrontotta. Azért az egész világot át kell alakítani, hogy a cél elérhető legyen.

És megindult az agitatio mindenekelőtt Angliában, hol a gyáripar legfejlődöttebb volt, azután Franciaországban meg a többi latin népeknél, a spanyoloknál és olaszoknál.

Német-államban a socialismus sokkal későbbben terjedt el. Szorosan egybefűződött itt Lassalle nevével. Megelőzőleg voltak

ugyan Németországban is munkás-egyletek, de távol minden politikai tendenciáktól, csak önségély és művelődési célokkal.

Ezen egyesületek 1863-ban néhány kérdést intéztek Rodbertushoz, Bucherhez és Lassallehoz, kinek nagy tehetségei ekkor már ismereteseek voltak. Lassalle válaszol először és socialista elméletet fejt ki. ¹⁾ E munkáját több hasontartalmu követi, néha nagybecsű tételekkel. Maga is az agitatio terére lép és oly ügyességgel működik, hogy pár hó múlva a socialista párt meg van alakítva. Már szeptemberben sürgönyözhetette Sollingenből, hogy fejtegetéseit 10 ezer munkás hallgatja.

Még fontosabb és kihat az egész világra Marxnak fellépése. Mondhatjuk, hogy ő az, ki a socialismusnak komoly alapot ad. Nem rendelkezett ugyan Lassalle agitatori képességével, de magasan fölötte állt, mi a gondolkodás erélyét, mélységét, a consequens életnézetet illeti. Ő kétségtelen korunknak egyik legkiválóbb egyénisége. Nemzetgazdaságtani ismeretei pedig, mint életirója megjegyzi, beláthatlanok voltak. Külsejében is érdekes alak, sokat hasonlított Gambettához; sőt tulajdonságaikban is több rokonvonást lehet felfedezni. Mindkettő szellemóriás, de egyik sem birt azzal a modern, megfinomodott erővel, mely, mint a gyémánt, mig csiszolódik, részét veszti, hanem azzal az ősi eredetivel, mely durva ugyan és szegletes, de amihez nyul, teljesen hatalmába keríti, mélyébe hatol és csakhamar dominálja.

Ilyen műve is, „Das Capital“, mely jelenleg a socialismus evangéliumát képezi. Nehéz és elvont, az eszmemenet szakadozott, emiatt a dilettansra hét pecséttel van lezárva. Mint valamely középkori gyűjteményhez magyarázók, népszerűsítők, simitók kellettek, hogy rendeltetésének megfelelhessen. Beltartalmát tekintve azonban, daczára minden tévedéseinek, a nemzetgazdaságtan kiucstárt bir benne. Találólág jegyzik meg e műről, hogy a Hegel-szerű dialectika fonalát az árú, érték pénz elméletein fonja fel.

Marx abban különbözik a többi socialista írótól, hogy mig ezek a fennálló állami és társadalmi rendet bírálják, s helyettük czélszerűségi és méltányossági szempontból ajánlanak mást, addig ő a nemzetgazdaságtan alaptételeit vizsgálja s kifejti, hogy a jog, igazság, socialista felfogás mellett szól.

¹⁾ Offenes Antwortschreiben.

Többször fellép a socialista írók ellen is. Proudhont megtámadja, „Philosophie de la Misère“ című művét elnevezi „Misère de la Philosophie“-nak.

A 70-es években, még a német Dühring csillaga is fényesen ragyogott a socialismus egén, sőt volt idő, midőn mindent elhomályosítani ígérkezett. Dühring, mint a nemzetgazdaságtan magántanára Berlinben, rendkívüli tehetségeiről volt híres. Képzelt és valódi szerencsétlenség azonban korán elkészerítették és úgy a magán életben, mint tudományos fejtegetéseiben bizonyos férhetetlen kötözködés jellemzi és csökkenti értékét.

Főmunkájában „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus“ a nemzetgazdaságtan tudományát gyermekes férczelménynek, a német egyetemek tanárait semmittevő tudatlannoknak, Ricardo, Rau, Roscher, Lassalle műveit értéktelen iskolai gyakorlatoknak nevezi. Előtte csak három nagy ember létezik, Shmith Ádám, List és Carey, de ezekkel szemben is fenntartja önállóságát. Már a nevezett munkájában socialisticus tételeket, mint igazságokat mutat ki, egy következőben pedig (Cursus der National- und Socialökonomie) a socialis államot jogi és gazdasági szempontból, egészen a részletekbe menőleg iparkodik vázolni. Fő érdemének tudja be, hogy míg Marx csak a negatívban vált ki, ő a jövőnek is pozitív képét nyújtja.

Dühring tanai annyira hatottak, hogy a berlini socialisták pillanatra körülvették és mint dühringisták külön sectát alkotni készültek. Népszerűsítő agitatora ez új iskolának a bombasztikus szónoklatairól ismert birodalmi képviselő Most lett, ki egész testtel-lélekkel e tanok terjesztésére adta magát.

Ez az egész mozgalom azonban, Dühring igazelvűsége folytán csakhamar véget ért. Midőn ugyanis néhány, a socialismus világába nem illő tételének átalakítására szólíttatott fel, kereken kijelenté, hogy tudományos buvárlataiban semmiféle párttekintetek által sem hagyja magát korlátozni. A hivek csalódva huzódtak el tőle, könyvei pedig lekerültek az olvasó asztalokról, vesztéségre mindazoknak, kik az igazság megismerésére törekvő ész munkája iránt érzékkel bírnak.

II. Tanok.

A socialisták tanait a nevezett írók eltérő műveiből, egymással versenyző socialista congressusok megállapodásaiból, vitatkozó egyletek kiadványaiból kell összeállítanunk.

Hogy tehát harmonikus egészet adhassunk, meg kell elégednünk a legfontosabb alaptételek ismertetésével s egy-két logikai következtetéssel, hogy a kikerekítés teljes legyen.

Mi az érték? Ez az a tétel, mely mint sárkány áll a socialismus kapuja előtt.

Valamely dolog értékes, mivel emberi szükségleteket elégít ki. De egy dolog sem használható úgy, mondja Marx, mint azt a természet szolgáltatja. E végből az emberi munkának kell ahhoz járulni, s így ez adja meg értékét. Valamely dolog tehát értékes, mivel abban emberi munka van anyaggá válva. Így az érték jegezedett munka. Az értéket pedig nem mérhetjük másképp, mint a benne tartalmazott teremtő anyag, a munka-mennyiség szerint. A munka-mennyiség mérője pedig annak időtartalma.

Ebből következik, hogy az értékek csak megdermedt munkaidő mennyiségek. Minél nagyobb valamely munka termelő ereje, annál kisebb a beléfagyott munka-mennyiség, annál kisebb értéke. Ellenkezőleg pedig mentől kisebb a munka termelő ereje, annál hosszabb a társadalmilag szükségelt munkaidő valamely cikk előállítására, annál nagyobb az értéke.

E tételek fontossága szembeötlő; ha elismernők igazságként, akkor a socialismus további elméletét sem lehetne czáfolni. Ők így folytatják, ha a munka az érték egyedüli létrehozója, csak azt illetheti annak termelvénye. A mai viszonyok között azonban ezt nem kapja meg. A munka, mint árú kerül a vásárra, ára a munkabér, kereslet és kínálat által határoztatik meg.

A munkabér általában véve, munka-előállítási költségei körül mozog. Előállítási költségek alatt pedig azon pénzösszeg értendő, mely a munkás lét-fenntartására szükséges. Csak kivételesen és rövid időre fog bére ezen felül emelkedni, vagy alá szállni. De a munkásnak nem kell egész munkanap költségei megtermelésére. Elég talán fél nap s töle mégis egésznek vesznek. A fölösleg a tőkés zsebébe megy anélkül, hogy a munkás ezért különös előnyben részesülne. Ebből képződik a tőke, a melynek természete, hogy külön

munka nélkül is szaporodik, mert munka-többletet tud magához vonni.

A tőke elvont munka, mely élő munkának vámpirszerű beszívásából táplálkozik, és annál többet él, minél többet szíhat abból magába.¹⁾

A munkabérnek pénzalakja ez igazságot némileg elfátyolozza, mivel látszólagosan a munka egész ereje egy szabad szerződés alapján vétetik. Valóban pedig csak a munkás szükségletét megkereső munka lesz fizetve, a többit a tőkés mint zsákmányt, magához ragadja.

Ezen igazságtalan állapotot kell tehát változtatni olyformán, hogy a munkás munkájának teljes eredményét kapja meg; illetve, hogy átlagos munkanapja ne legyen hosszabb, mint a mennyi szükségleteinek kielégítésére kell. De ezeket a tételeket csak úgy lehet megvalósítani, ha mindenki dolgozik, ha az állam vagy község a magán életbe beavatkozva, kényszer-munkát alkalmaz. Továbbá, ha az egyéb termelési tényezők, föld és tőke, már a priori, köztulajdonba mentek át.

A földnek magántulajdonba vétele és így a közös használat alól való elvonása, a mult század bölcsészei által is bitorlásnak tekintetett már. Rousseau azt mondja: „aki először kerített körül egy darab földet, s először állította, hogy ez a föld enyém, s talált elég együgyű embereket, kik ezt neki elhitték, az volt a szabadság megölője.“²⁾ A socialismus e felfogáshoz csak érveket keresett.³⁾

A tőkére vonatkozólag pedig Marx nyilatkozik. Szerinte a tőke-tulajdonosokat társadalmi uton kell kisajátítani olyformán, hogy a tőke az összes társadalom kezében legyen, az egyén pedig munka erejére utaltassék. És ezt természetesnek találja, mert hisz a tőke-kisajátítás ma is folyik, csak hogy ma a nagy tőkések sajátít-

¹⁾ Capital 224 l.

²⁾ De l'inégalité. Tovább így folytatja: „Que de crimes, de guerres, de meurtres, quo de misères et d'horreurs n'ont point épargnés au genre humain celui, qui arrachant les pieux, ou comblant le fossé, ont crié à ses semblables: „Gardez-vous d'écouter cet imposteur, vous êtes perdus, si vous oubliez, que les fruits sont à tous et que la terre n'est à personne.“

³⁾ Legujabban az amerikai író, Hewry George ad beható fejtegetést idevonatkozólag: Fortschritt und Armuth.

ják ki a kis tőkéseket, jövőre pedig a nagy tőkéseket a nép sajátítja ki.

Hogy azonban kényszermunka egészen eredményes lehessen, a munkának irányítása és vezetése szükséges. E feladatot a köz veszi magára. De a mikéntre nézve, a javaslatok eltérők. Némelyek az államot fenntartják. Az állam egy nagy munkás associatio lesz, melyben a községek munkás-testeket képeznek. Mások, pl. Bakunin szerint, az állam megszűnnek. Politikai testeknek az önálló községek maradnának fenn egymással conföderatióban. Mindakét formában az egyéni munka nem külön-külön működik, hanem a célnak megfelelő közös szervezetet nyerne, műszóval élve, collectivvé lenne. Ez a collectivismus a socialis munka-organisatióinak alapkövét képezi.

A javak megosztására is többféle tervünk van. Egy rész azt mondja, valamint a közületnek tagjai egyformán átadják munkájukat a köznek, úgy ismét a köz az, mely az egyént a termelvényekben és élvezetekben egyformán részesíti. A társaságnak van szükséglete, ennek kielégítésére igénybe veszi az egyes munkáját. A társaságnak van productiója s ezt fogyasztásra az egyeseknek adja. Közös a munka, közös az élvezet. E felfogást, összeköttetésben az önálló községekkel, nevezik el anarchismusnak vagy anarchiának, követőiket pedig anarchistáknak.

Mások szerint a termelési tényezőkön magántulajdon ugyan nincsen, de az élvezeti javakon lehet. Az egyesek a köz-termelvénnyől nem egyformán részesülnek, hanem munkájuk értékének megfelelőleg. ¹⁾

Elvileg ez utóbbi felfogás következne. Mert ha a socialismus a modern capitalisticus életet megtámadja, mivel benne a munkás nem munkájának értékét kapja, akkor saját világában e hibától óvakodnia kell. Már pedig, ha a közös productióban való részesedés egyenlően történne, beállna az az eset, hogy ma igazságtalanok vagyunk a tőkések előnyére, akkor igazságtalanok lennénk a jobbak hátrányára.

Mig azonban a socialismus elvei az élvezeti javakon való magántulajdonnak nem mondanak ellen, az örökösödést teljesen elvetik. Alaptételeiből következik a termelési tényezőkön való örö-

¹⁾ Schaffle: Quintessenz des Socialismus.

kösödés lehetetlensége, felfogásában pedig az élvezeti javakban való örökösödés tagadása. Általában a socialismus az egyént hajlandó mindig egész magában tekinteni; elválasztva mindentől, mit a véletlen csatol hozzá, mint család, származás, vagyon.

Szemében igazságtalan, ha valaki előnyökhöz érdem nélkül jut. Ez pedig az örökösödésnél legnagyobb mérvben történik. A vagyonosnak gyermeke, — daczára talán haszontalan voltának, — oly előnyöket élvez, melyeket a szegény gyermeke, — pedig talán kiválóbb, — soh'sem érhet el.

Sőt a történelemben is a fejlődéssel az örökösödés szűkebbé voltát látják.

A középkorban általános az a felfogás, hogy a tulajdonságok az apáról szállanak át a gyermekekre. E felfogást ma már elvetettük, mert hamis. Továbbá helye volt a közjogi örökösödéseknek: a hivatalok családi tulajdont képeztek, földhöz biráskodás, igazgatás kapcsolatos, a politikai jogok meg születéshez voltak kötve. A későbbi kor azonban mindennek helytelenségét belátta és megszüntette. Modern korunknak tehát csak a megkezdett ösvényen kell haladni és eltörölni a magánjogokban való örökösödést, miután helytelenségét belátjuk.

Valamint az örökjog és a magántulajdon, úgy a család modern fogalma is túlhaladott álláspont a socialismus előtt. A gyermeket a családból kiveszi igazság nevében, köz- és egyéni érdek szempontjából.

A gyermekeknek családban való életénél ugyanis bizonyos szellemi örökösödést lát, az örökösödés igazságtalanságával. Az a gyermek, ki sors a véletlene folytán felvilágosodott, dolgokat maguk valójában látó, élettapasztalattal bíró szülőktől származik, egészen más tulajdonságokkal, elvekkkel, sőt más képességekkel fog az életben küzdeni, mint az együgyű, korlátolt emberek gyermekei. Ezekért az előnyökért mit sem tett és mégis előkelő szerepet biztosítanak számára.

Továbbá társadalmunkat szemlélve jön azon gondolatra, hogy a legtöbb ember képtelen az igazságot megérteni. Gátolják ebben öröklött elfogultságai, gyengeségeiből származó rossz szokásai, vagy egyéni korlátoltsága. Magára vonatkozólag sem tudja, hogy mire van szüksége az életben, mire nincs; mily tulajdonságokat és képességeket kell kifejteni, mily irányokat elnyomni; s támaszkodva

Rousseau ismert mondására, hogy senki sem adhat gyermekének jobb nevelést, mint a milyennel maga bír, ¹⁾ felállítja tételét: hogy a legtöbb szülő képtelen gyermeket nevelni.

A családi nevelés helyét tehát a köz által vezetett pótolná, midőn a nevelés művészete a legkiválóbbak és legértelmesebbek kezébe tétetnék le. A köz pedig vezetheti a nevelés ügyét, mert mi volna fontosabb reá nézve, mint hogy tagjai az elérhető tökélyt minél inkább megközelítsék.

Bármily színtelennek és idegenszerűnek tünnek is fel ezen elvek, be kell vallanunk, hogy a nevelésügy sokat köszönhet a socialismusnak. Túlbecsüli ugyan a nevelés hatását, mert mindent csak tőle tesz függővé, de midőn fontosságát hangsúlyozza, fejlődését előmozdítja. A népoktatásügy legkiválóbbjai, Pestalozzi és Rousseau, a legnagyobb radicalisták voltak. Marxnak idevonatkozó tételei pedig szinte örök igazságokat tartalmaznak. ²⁾

A házasságra, a két nemnek egymáshozí viszonyára vonatkozólag fölötté óvatosan nyilatkozik a socialismus. Tudja, hogy az emberi érzelmek leggyengébb hurjait érinti itt, azokat, melyek a culturember egész erkölcsi lényével egybeforrva vannak. Nem lehet azonban kétség, hogy előttük a házasság csak a két nem együttélésének bizonyos, bár fejlődött alakja, de korántsem az emberi természetből folyó pragmatikus nyilatkozat.

Minden ismert házassági formát megtámadnak. Az őstani tőkés világ családi életét úgy, mint a keresztény-germán családot

¹⁾ Emil.

²⁾ Az első általános munkás congressus Genfben 1866-ban, Marx cszmei által erősen befolyásolt következő határozatokat hozta: „Nevelés alatt három dolog értendő: 1. Az ész fejlesztése; 2. a test fejlesztése, amint az iskolában tornázás vagy katonai gyakorlatok által szokott történni; 3. műtani nevelés (technologische Erziehung), mely a különböző termelési processzusok általános alapelveit magyarázza és egyuttal a gyermeket a különféle iparágak főműszereivel és azok használatával megismer-teti. Ha a munkásban egyesülni fog a képesség fizetett, termelő munkára, s a szellemi műveltség, testi erő és műtani ismeret, akkor annak magasán kell felemelkedni az arisztokratia és bourgeoisie színvonala fölé. Az ifjuság műtani nevelése azonban legyen elméleti és gyakorlati, nehogy a tervezett iskolákból munkafelügyelők jöjjenek ki munkások helyett.“

általában; továbbá a keleti-, római- és görög családformákat. Mindezek helyett a két nem közti viszonynak magasabb alakzatát helyezik kilátásba. Miben fog ezen magasabb alapzat állani, arról hallgatnak. Tájékozást csakis a congressusokon elejtett egyes nyilatkozatokból merithetünk. Ezek szerint a házasságot a szabad és korlátlan szerelem helyettesitené. Berlin mellett Charlottenburgban socialista multság alkalmával egy szereplő hölgytől kérdeztem, hogy milyennek gondolja a nők állását a socialismus világában? Azt az elég hangzatos feleletet adta: „Mig a jelen társadalom azt mondja a nőnek: „Add el magad, vagy halj meg éhen“, a jövő azt fogja mondani, dolgozzál és szeress.“

Ezzel nagy vonásokban vázoltuk volna a socialis állam képét. Az állam egy munkás társaság, az egyén benne csak termelési eszköz, gát, tér nélkül arra, hogy nemesebb része megvalósulhasson. Az egész élet hatóságok vezetése mellett folyik, melyek ugy a családi-, mint a legszorosabb értelemben vett magánéletbe is beavatkoznak. Üldözi a dologtalant, nyomja a láugészt. A középszerűség szorítja vissza a kitünőt és talán — fojtja meg a gyengét.

III. Szervezet.

A socialismus szervezete a legujabb időig abból állott, hogy az elveit valló társaságok egyes államokban külön-külön csoportosultak, néha-néha gyűléseket tartva.

Első lépés 1862-ben történt a socialismusnak egy nagy egész-szé összeolvasztására a nemzetközi munkásegyletben, vagy mint nevezik, Internationalében.

Az Internationale létrejöttéhez a véletlen is közrejátszott III. Napoleon személyében. A francziák császára mindig szívesen kaczerkódott az alsó osztálylyal. Vonzalmának újabb jelül az 1862-i londoni kiállítás tanulmányozására munkásokat küldött ki. Ezek angol társaikkal tanácskozva, arra a meggyőződésre jutottak, hogy a munkásoknak érdekei közösek, s hogy ezen közös érdekekre közös erővel kellene törekedni. A mozgalom vezetői 1864-ben az egész világ munkásait Londonba hívták tehát és akkor alakult meg az Internationale, melynek alkotója és lelke Marx lett.

Az Internationale céljának megfelelő szervezetet nyert. Élén a Londonban székelő főtanács áll. Ugyanazon vidéken levő

tagok egy sectiot képeznek, valamely állam kebelében levő sectiók pedig foederatiót. Az összes foederatiók az Internationalet. A központi tanács évenként összejövő congressus által választatik, a melyhez minden sectio egy-egy képviselőt küld.

Tagjainak számát meghatározni felette bajos, nagyon megbizhatlanok az ide vonatkozó adatok. Vannak, kik 2 millióra teszik s Magyarországnak ebből 4000-et adnak.

Az Internationale azonban sohasem tudta kebelébe vonni az összes socialistákat, hanem csak azokat, kik Marx elveit vallják. Mellettök minden államban több párt létezik, a részletekben úgy az Internationaletól, mint egymástól eltérők. Németországban külön csoportot képeznek, bár csekély számmal, Lassalle hívei, kik magokat egyszerűen socialistáknak nevezik; továbbá a rendkívüli erős, hatalmas socialdemokrata párt, mely ugyan Marx alaptételeit elfogadja, de nem akar idegen államban székelő főtanács alatt működni. ¹⁾ Olaszország Mazzini sugallatára alakult „Munkás társulatok testvérisülése“ (società operaie italiane affratellate) majdnem 200,000 taggal idegenkedett az Internationaletól; Bakunin elveit valló olasz socialisták pedig, mint „Munkások Társasága“ elváltak tőle. A spanyol és francia anarchisták, valamint a francia „forradalmárok“, „vörös demokraták“ szintén lassunak találják az Internationale haladását. Ausztriában a parasztnak külön socialista társaságokat, „Bauern-Vereine“ czímmel. ²⁾ stb.

Mind e párt-árnyalatok azonban csak másodrendű kérdéseknél válnak szét és szívesen kezét fognának a socialista állam felállítására.

De a socialismus nem elégedett meg ezen külsőleges intézkedéssel. Tudja jól, hogy elcsábított elemekkel sikert elérni nem lehet; hogy eredményre csak akkor tarthat számot, ha zászlói alá értelmes, meggyőződéstelt egyének sorakoznak. Ilyenek azonban a munkás osztály körében nincsenek, alkotni kell tehát, még pedig oktatás és képzés által.

E téren azután valóban csodákat művelt a socialismus. Alig két évtizede, miszerint a gondolat megpendített, és ma már elérte, hogy a nappal túlán gyalut forgató munkás, este valamely

¹⁾ Mehring J. m.

²⁾ Laveleye. J. m.

socialista-összejövetelben mint tanító működik, történeti, bölcsészeti, nemzetgazdaságtani értekezésen dolgozik, vagy szónokol. Könyvet ír, lapot szerkeszt, talán a bourgeois-sal polemizál, vagy a parlamentben Bismarckot támadja meg és önérzetes hangon hivatkozik jogaira.

Tulajdonképen a socialismus teszi azt, a mit a társadalom elmulasztott: az alsó osztály művelődéséről gondoskodni. Természetesen saját céljára nevel, felvilágosít és ismereteket nyújt, hogy embereket nyerjen érte.

De e nevelés nem mindenütt egyforma. A latin népeknél, legalább amennyire tapasztaltam, csakis oda irányul, hogy a munkások a socialista főtanokat, mint igazságokat megértsék. Németországban meg már egész systematikusan történik azon czéllal, hogy hatása alatt az *ember tökéletesedjék*, a socialismus pedig vérévé váljon.

Sokszor bámulattal szemléltem azt a rendithetlen figyelmet és türelmet, melylyel az u. n. heti-összejövetelek alkalmával 2—3000 munkás a socialismus előkelőinek fejtegetéseit hallgatta. Thémát a történet, nemzetgazdaságtan és bölcsészet szolgáltatott.

Könnyen elképzelhető, hogy e fejtegetések is a socialismus érdekében történtek.

A bölcsészethen a francia jakobinismus, radicalismus tanítatott; a nemzetgazdaságtanban Marx, Lassalle elmélete, állam- és társadalomtanban a socialis állam lett kifejtve; a történelemből pedig a létezőnek igaztalan, jogtalan voltára kovácsoltattak érvek.

Különösen a történet szenvedett és adott sokat. Általában a történet a legkészségesebb forrás. Olyan, mint a zsidók mannája, mindenki azt találja benne, a mi után vágyik. A milyen szemmel nézzük adatait, olyan színben tűnnek fel.

Igy a socialista írók és tanítók könnyedén bebizonyították, hogy az egész történet nem egyéb, mint az alsó osztály martyrologiuma.

De itt csak a nagyobb összejövetelekről van szó. Ezeken kívül rendszeres volt munka után, az esti oktatás. A tanítónak lett munkás legtöbbször socratesi modorban fejtegetett körülbelül ilyen kérdéseket: az emberi physiologia és psychologia szempontjából; a szellemi és testi munka mibenléte és viszonya egymáshoz;

az életrend hatása az emberi képességekre stb. Sőt ha szükség volt rá, a legelemibb ismereteket is tanította.

A socialis oktatás azonban csak az alapot adta, a további művelés az életben történt. A munkás már egészen beletalálta magát a socialis világba : társai socialisták voltak, socialistánál vásárolt, socialista nyilvános helyeket látogatott, csak socialista lapokat olvasott, melyekhez ingyen, vagy nagyon csekély árért jutott; phantasiájához a socialismus légvárait feltűntető regények és költemények szóltak; a naptárak olvasmányi részeit socialisták írták. Ugy, hogy könnyen elhihette volna, hogy a socialismus már megvalósult, ha anyagi nyomora nem figyelmezteti, hogy van még egy más világ is, a melyet minél előbb le kell dönteni.

Sőt a socialismus a gyermekeket is felkereste, hogy a serdülők agyába és lelkébe ideje korán belopja magát. Abc-és, olvasó és verses könyvecskék készültek, a melyek meséltek Marx, Lassalle félisten voltáról, Liebknecht puritán jelleméről, bourgeoise-k, tőkés gazságáról.

A fáradozások nem is történtek hiába. A német socialismus a 70-es évek közepén oly jól szervezett és fegyelmezett párttá fejlődött ki, melyhez hasonlót alig látott a világ. Az egylet érdekében munkások fillér-adakozásaiból jól fizetett tisztviselők működtek. Egy-egy igazgatósági titkár havonként 150 márkát, a szerkesztők 200 márkát, rendes agitator 135 márkát, ezenkívül utazás alkalmával 3 márka napidíjat, ideiglenesen alkalmazott agitatorok pedig 180—240 márkát huztak. Birodalmi képviselők fizetése napi 10 márka volt. Tagjainak számáról pedig fogalmat adnak az 1874-ki képviselőválasztások, a mely alkalommal socialista jelöltekre 500 ezer polgár szavazott és a birodalmi gyűlésbe 12 képviselőt vitt be.¹⁾

A socialismus erejének és fegyelmezettségének magam is voltam egy alkalommal szemtanúja. Berlinben, 1878. nyarán elhal egy igénytelen munkás, Heinsch nevű. Egyike azon rajongóknak, a milyenekkel ma csak a socialismus körében találkozunk : agyon dolgozta magát a socialismus érdekében. Nappal munkatelepén volt, éjjel lapot szerkesztett, vasárnap colportált. Miután anyját és nővé-

¹⁾ Hasenclever, Bebel, Liebknecht, Most, Motteler, Fritschke, Auer, Demmler, Bloß, Kapell, Rittinghausen, Bracke.

rét tartotta, egyénisége a részvétre csakugyan érdemes volt. A socialista párt temetését tehát alkalmi tüntetésre használta fel. Nem kevesebb, mint 14,000 socialdemokrata vett részt a gyász-kisérletben, kik szakaszokra osztva, lépésben vonultak a socialista zászlók után. És nem holmi elzüllött csőcselék, hanem öntudatos alakok, büszkéik jelvényeikre és mintegy gyönyörködtek a gerjesztett közbámulatban. A közvélemény megegyezett abban, hogy hasonló tüntetést Berlinben egy politikai párt sem lett volna képes rendezni.

Nem lehet azonban tagadni, hogy a socialismus nevelésére a német társadalom is sokat tett. A német alapossággal az ügyesség nem mindig jár karöltve. Eleinte e mozgalmat teljesen ignorálták, majd kigúnyolták, később megvetettek. Midőn pedig az említett 1877-iki választások megmutatták a socialismus hatalmát, általános lett az ijedelem. Egyes részállamokban a socialisták már túlsúlyban voltak, és így a parlamentismus elvei szerint, államukat megalakíthatták volna. Fegyver kerestetett tehát ellenük.

Először Fichtének mondásához fordultak, hogy eszmék ellen nem erőszakkal, hanem eszmékkel kell küzdeni.

Megkezdődött a bourgeois sajtó támadása, hirlapokban és folyóiratokban. Persze, akik ebből egy betűt sem olvastak, azok a socialista munkások voltak.

Megpróbálták más módon is a sikert. Elmentek a munkások gyűléseire és estélyeire; iparkodtak a munkásokat felvilágosítani, a socialista tanokat, való értékükre szállítva le. De egyet elfelejtettek, hogy az évtized óta nép között élő agitatorokkal, kik a nép gondolkozását, nyelvét ismerik, nem versenyezhetnek, és valóban csak az agitatoroknak nyújtottak könnyű diadalt.

A német császár elleni gyilkossági kísérletek után pedig a legszigorubb rendszabályokhoz nyultak, szintén eredménytelenül. Martyrok vonzottak, de még soh'sem ijesztettek el egy sectától.

Csak legujabban jutott Bismarck arra a gondolatra, hogy talán a munkás osztály körében létező bajokat kellene orvosolni. Ha ez sikerül, a symphoma, a socialismus veszedelmessége, azt hiszem magától enyészik el, mint ez Angliában történt.

IV. A nihilismus.

Dante mondja egy szép helyén, hogy midőn a pokol legmélyeségebb fenekére leszállott, ott látta a lázadó angyalok iszonyatos fejedelmét. Ott élt : „L'imperador del doloroso regno.“ Ha mi is a socialismus rétegeit vizsgáljuk, annak legmélyeségebb fenekén egy meduzaszerű alakkal találkozunk dynamit trónon, gyilokkoronával, mely egyszerre ijeszt és undorít : a nihilismussal.

Körüle minden homályos. Hol született? Néwa partján egy fényes palotában, vagy Moszkva egyik tanuló czellájában, avagy Szibéria bányáiban? Ki tudná azt megmondani. Egyszerre csak itt volt, rombolt és gyilkolt, azután eltűnt, hogy a pusztításnál ismét ott legyen.

Neve is bizonytalan. Csak mi idegenek alkalmazzuk reája a latin nihil szót. A párt ezt határozottan visszautasítja és magát majd forradalmárnak, majd socialdemokratának, majd egyszerűen propagandistának nevezi.

De hát miért is hívjuk mi őket nihilistáknak?

Némelyek szerint a nihil az elveik semmi voltát jelenti; mások szerint törekvésük azon célzatát, hogy a létezőből semmi se maradjon fenn. Ismét mások szerint a nihil azon gondolkozásra vonatkozik, mely mindabból, amit mi szentnek, igaznak vélünk, nem hisz el semmit.

A nihilisták sem tagjai az Internationalenak. Positiv tanaikkal azonban, melyeket Bakunin nyilatkozataiból ismerünk, egészen a socialismus körében mozognak. ¹⁾ De a positiv tanok csak mellékesen foglalkoztatják a nihilista elméjét, valódi törekvésük rombolásra és pusztításra irányul. Midőn egy előkelő nihilistától tanai felől kérdezősködtek, ez a következő találó recipét adta : Vedd a földet és az eget, vedd az államot és az egyházat, vedd a királyt és a vallást, tipord össze őket, ez a mi elméletünk! ²⁾

De miután a socialismus a létezőt szintén megtámadja, a nihilismust nem lehet különálló pártként, hanem a socialismus legvadabb jelentkezési formájának tekinteni, olyannak, mely faltörő kosként jár elől.

¹⁾ Lavelaye: Bakunin. Rev. des deux Mondes.

²⁾ Leroy-Beaulieu: L'empire des Tsars et les Russes.

A nihilismust rendszerint csak Oroszországban keressük. Tényleg azonban messze túlhaladja az orosz állam határait. A nihilista Bakuninnak Olaszországban nagyobb pártja volt, mint a socialista Marxnak.

Az orosz nihilismus, a socialismus árnyalatánál ugyan nem egyéb, de azért sok tekintetben más szempont alá esik. Mindenekelőtt nem az alsó, hanem a középosztályból nyeri tagjait, az ugynevezett tanult elem soraiból. A nihilismus főfészkét az egyetemek, sőt gyakran a papi, katonai akadémiák képezik.

Az alsó osztály egészben véve ellene van az ujtásnak, úgy városokban, mint vidéken. Moszkvában még csak néhány év előtt is a munkások megtámadták a tanulókat, kik nihilista társaik kiszabadítására törekedtek. A földmivelő paraszt, a muzsik előtt pedig teljesen érthetetlen a socialismus. Hite, szokásai, babonái anynyira más világba vezetik, hogy ez ujtó tanokat az ördög incselkedéseinek tekinti. Több socialista agitator a nép köréből menekülni volt kénytelen, mert beszédeikért boszorkány-mestereknek tartották és üldözték.

Igaz, hogy a tanult fiatalság nagy része a nihilismussal csak mint divatos sporttal, veszedelmes játékkal foglalkozik. De már több, mint egy évtizede, hogy minden generáció hűségesen szolgál-tja a maga ujonezeit.

Azzal a jelenséggel Európa többi államaiban is találkozunk ugyan, hogy ujtó, radicalis eszmékért, különösen mig theoriában voltak, a közép, sőt felső osztály is lelkesedett. Frankhonban Voltaire és Rousseau tanai, Diderot és D'Alembert fejtegetései a salonokban előbb hódítottak, mint a népnél. Így volt ez Poroszországban, így Ausztriában. A berlini, mint bécsi udvar átélte a voltairianismust, s azután Rousseau tételei lettek felkapva. Magyarországon meg a franczia jakobinusok tanaiért a közép és felső osztály vagy 200 pamphlettet készített, egy csoport pedig a vérpadra került.

De egyedül ebből az orosz nihilismust megmagyarázni alig lehetne. Nem csak ábrándozással találkozunk ott már, hanem a megvalósulásra irányuló legtamadóbb actióval.

Az orosz nihilismusnak kell, hogy legyenek külön okai is, olyanok, melyek a műveltebb elemek elégedetlenségét idézik elő.

Ujabb tanulmányozók, különösen Leroy-Beaulieu, ki hosszabb

időn keresztül volt Oroszországban, s kinek művei éles tekintetről és judiciumról egyaránt tanuskodnak, következőleg okadatolják:

Kétségtelen, hogy az oroszoknál legujabban sok változott. A reformok azonban csak egyenkint keletkeztek, gyakran egészen más, ellentétes alapokból kiindulva. Egyiket valamely radicalis elmélet hozta létre, a másikat talán ép a radicalismus elnyomására irányuló törekvés, és ez ellentétes intézményeket összeegyeztetni senki sem kísérli meg.

A disharmoniában levő reformok még a végrehajtásnál is szenvednek. Egyik végrehajtatik, másik nem, vagy csak részben, úgy hogy egész más szint nyer a gyakorlati életben, mint várták. Minden gyökeres átalakulást, a milyennek most Oroszország eléje néz, illetve, a milyen már ott folyik, bizonyos nehézségek természetesen kísérnek. Ezek Oroszországban annál erősebbek, mert messze elmaradt a nyugoti államok mögött, melyekhez most sebtében akar és vél emelkedhetni. Az orosz nép is, mint minden abszolút hatalom alatt élő, a közügyek körül tapasztalatlan. Nem tudja, hogy az államtól s egyes intézményektől mit várhat, mit nem. A legfelfokozottabb illusiót desillusió nyomban követi. Tapasztalatlanságából folyik a lehetónél gyorsabb haladás utáni vágy. Nem nézi az eszközöket és viszonyokat, csak vágyát érzi, mely őt minden másnak elhagyására tüzei. Gyors rohanásában gyakran az új intézményeket, mielőtt ezek gyümölcsözők lennének, magával ragadja, s helyükbe olyanokat tesz, melyektől több sikert vár, és melyekben ismét csalódik. Azon törekvésben, hogy másokat elérjen vagy elhagyjon, nem veszi észre, hogy minden fejlődésnek első feltétele: idő és türelem. Leroy-Beaulieu ¹⁾ az orosz államot egy régi épülethez hasonlítja, melynek szárnyait modern styl szerint építették újra, a nélkül, hogy az építész fáradságot vett volna magának az összhangot újra megteremteni. A lakók körében természetesen lesznek tehát azok az óhajok, hogy vagy a régit kell az újhoz alakítani, vagy az újat régi formájába visszaállítani, sőt megérthetjük azt a gondolkozást is, hogy az egész le kell rontani, s helyébe másikat építeni.

Baj az is, hogy a tanuló-elemnek nagy részét teljesen szegény gyermekek, papok, hivatalnokok gyermekei képezik, kik államösztön-

¹⁾ L'empire des Tsars et les Russes.

díjjal végzik iskoláikat, hogy azután az államot szolgálják; gyakran külföldre is eljutnak. Tanéveik alatt anyagi nyomortól, később pedig a burokratikus nyomás és visszaélésektől szenvednek. Ha pedig külföldön voltak, jobb állapotok ismerése deprimálja őket. Továbbá mindig veszélyes, ha egy alacsonyabb fokon élő nép, a fejlődöttebb eszméit veszi át. A tapasztalat és tanulmányok által nem edzett elmék, az elvontan szép csábításának ellenállni képtelenek, pedig talán alkalmatlan viszonyok között ezek torzképpé válnak.

Igy van ez Oroszországban. Az angolok, francziák, németek eszméit iparkodnak megvalósítani, nem látják be, hogy százados fejlődés kell ahhoz, miszerint ezek Oroszországban igazságok legyenek.

Egyébiránt a keleti államokban is hasonló jelenségekkel találkozunk. Miveletlen néppel, a legszabadabb alkotmányokat óhajtják alkalmazni, olyanokat, melyek a népnek, mint magasan fejlődött elemnek közreműködését kívánják. Természetesen az eredmény csak vizsátságok tömkelege lehet.

De végre, az elégedetlenségre elég okot szolgáltathat Oroszországban a kormányzás és igazgatás körében mutatkozó számos, folytonos visszaélés, a mi nem az abszolút formából, vagy csári önkényből, hanem az egyéni jellem fejlődhetlenségéből folyik.

A bajt elhárítani nem is az alkotmányos élet, hanem az általános civilisatio fogja.

Meg az orosz nép természetében bizonyos vágyat a titokszerű után tagadni nem lehet. Ez részint a klimatikus viszonyokból, részint a társadalmi műveltség hiányából magyarázható. A nagy hideg, hosszú téli esték az egyént ép úgy magányra kényszerítik, mint hogy a durva társaság nem vonzza a már némi műveltséggel bírót. Az egyedüllét pedig könnyen rajongót teremt; jobbá, de rosszabbá is tehet. A rendes munkához nem szokott elme csapong, a túlizgatott phantasia a lehetetlent is valónak látja. Ilyenféle volt a középkor rajongása.

Az orosz socialismus veszélyessége is egész másban rejlik, mint a continens egyéb államaiban. Arra nem veszélyes, hogy ledöntse az állami rendet, mert az alsó osztályt, míg a jelenlegi birtokviszonyok nem változnak, míg minden parasztnak meg lesz a maga telke, vagy része a mirben, ép oly kevésbé fogja meghódíthatni, mint a felsőt, vagy mint a közép osztály vagyonos részét.

Biztos contingenst számára az elzüllött, s így önmagukkal elégedetleneken kívül, csak a vagyontalan közép osztály szolgáltat, az ugynevezett szellemi proletariusok.

Ez elem pedig sokkal gyengébb, semhogy a többi osztályt legyőzhetné. Rémtetteket követhet el, a köznyugalmat, biztonságot veszélyeztetheti, különösen akadályozhatja a békés fejlődést, de nem jöhet ki a föld alól a napvilágra, hogy a politikai életben csak oly szerepet is játszik, mint például a német socialismus játszott már.

V. A béke iskolája.

Körülbelül ötven éve annak, hogy egy fiatal francia gondolkozó, Le Play, ¹⁾ áttanulmányozva a socialismus műveit, arra a meggyőződésre jutott, hogy negatív tanaikban, melyekkel a létező viszásságokra mutatnak, számos igazság rejlik, hogy azonban pozitív tanaikkal a bajok elháríthatók nem lennének.

A tévedések okát a socialismus kutatási rendszerében vélte megtalálhatni, mely nem az életet tanulmányozta, hanem elvont eszmék után indult. Ez a baj egyébiránt meg van az államtudományok körében általában; az inductiv eljárást hangsúlyozzuk és mindig csak deducálunk.

Munkával eltöltött életét szentelte tehát arra, hogy a kor átalakulása folytán keletkezett társadalmi bajokat, szó-szoros értelemben inductive tanulmányozza és a therapiát meghatározhassa.

Ez epochalis újító több, mint 30 évet töltött utazásban. Ellátogatott békében élő népekhez, valamint azokhoz, hol forrongás és viszály uralkodik. Utazik Ázsiában a nomádok között; hosszú ideig lakik Angliában, érintkezve mindenféle elemmel; utazik Svédországban, Norvégiában, Oroszországban, Spanyolországban. A legjobb munkafelosztást alkalmazza, nyáron adatokat gyűjt, télen feldolgozza azokat. Tanulmányai *La Reforme Social*, *L'organisation de la famille*, *L'organisation de Travail*, *Le constitution de l'Angleterre*, *La constitution essentielle de l'humanité*, *Les ouvriers européens*, *Ouvriers des deux Mondes* czimű műveiben láttak napvilágot.

Le Play, kinek tanai kétségkívül nagy befolyással lesznek a

¹⁾ Bővebben ismertettem a Budapesti Szemle 1882. évi 69. számában.

jövő század alakulására, a socialismus egyik főokául tekinti, hogy a szabadság és egyenlőségi eszmék hatása alatt az egyén egészen elkülönítettett úgy az állami, mint a társadalmi és magánéletben; magára hagyatott azon fokozódott nehézségekkel szemben, melyeket a haladott kor ír elő. S miután ezekkel boldogulni nem tud, elégedetlenségében mentő eszköz után kapkod, mely látszólag az erők nagyobbodását, az akadályok kevesbedését idézné elő.

Valójában pedig csak az fogja a társadalmat megmenteni, ha újra elismerjük és követjük az emberi együttélés alaptörvényeit, melyeket a phantasiaszülte 18-ik századbeli philosophia elvetett.

Elméleteit röviden a következőkbe vonhatnók össze: Minden tanulmánya csak újabb bizonyítékot szolgáltatott arra nézve, hogy a társadalomnak, ugymint az egyénnek, hogy fennállhasson, kettőre van szüksége: erkölcsi oktatásra, mely a rosra való hajlamot elnyomja és mindennapi kenyérre, mely a physikai életet tengeti. Ezen előfeltételekkel bíró társaságok boldogok és virágzóak, azok, melyek nem bírják, szenvedők.

E két szükség kielégítésére különféle tényezők szolgálnak, melyeket együtt „constitution essentielle”-nek nevez, miután ezek nélkül egészséges társadalom nem létezhetik és három catagóriába oszt, az osztályoknak sajátos, de találó nevet adván: *Fondements, ciments et matériaux de l'édifice social*.

Minden társadalomnak alapját a tizparancsolat és az atyai hatalom képezi. A tizparancsolat, a mennyiben a tökéletlen emberi természetet kiegészíti, midőn a szabadakarat használatát szabályozza; az atyai hatalom pedig, midőn az ifju nemzedéket e törvények tiszteletére és követésére vezérli.

E két alapinstitutió támogatására ismét két más, „ciments” — vakolat — névvel jelölt tényező szolgál: a tanító osztály, mely a tizparancsolat szabályait hirdeti és magyarázza; a főhatalom, mely az atyai hatalmat támogatja.

Mindezek azonban csak a fönnálló rendet óvják, a mindennapi kenyér megszerzésére közvetlen nem szolgálnak. Ez azon intézmények által mozdíttatik elő, melyet Le Play a társadalmi épület anyagának nevez, ugymint *communauté, patronage* és a *propriété individuelle*.

Utazásai közben többször volt alkalma birtokközösségben élő népeket tanulmányozhatni úgy Oroszországban, mint Ázsiában. E

rendszer alapját képezi, hogy a család legidősbje, mint családfő, a családhoz tartozók háztartásait kormányozza; megosztja közöttük a munkát és a termékeket, meggátolja a renyhesség fejlődését és oktan fogyasztást. E patriarchalis kormányzás a családtagok számára, a mindennapi kenyeret egyformán biztosítja.

Bizonyos viszásság azonban elkerülhetetlen lesz: a gyöngék és anyagok ép úgy részesülnek a közös jövedelemben, mint az erősek és józanok, úgy hogy ez utóbbiak között a magántulajdon utáni vágy természetszerű. Az igények fejlődésével a közös tulajdon rendszerint át is alakul magántulajdonná és pedig a társadalom nagy előnyére ott, hol a mértékletesség és munkásság eléggé kifejlődött már, mert az, hogy mindenki közvetlen, saját érdekét mozditja elő, az egyesekét fokozott munkára buzdítja. De ha e tulajdonságok kisebbednek, vagy még ki sem fejlődtek, akkor a nyomor, melynek keletkezését a közös tulajdon meggátolta, a anyagokat, gyöngéket csakhamar sujtani fogja. A magántulajdonnak e gyászos következményeit véli Le Play a patronage, földesuri hatalomhoz hasonló intézmény szervezésével elhárítani. A földesuri hatalom lényege ugyanis abban állt, hogy bizonyos számú szegény család egy vagyonos családdal olyan összeköttetésbe jut, hogy ez védelmével és a rendszeres munka nyújtásával azoknak a mindennapi kenyeret biztosítja.

Azon intézmények között, melyek a népek nyugalmit fenntarthatják vagy megzavarhatják, az örökösödési rendszert tekinti még fontosnak. A különféle örökösödési rendszerek alapján a családokat három, egymástól lényegesen eltérő jellemmel bíró csoportra osztja.

Megkülönbözteti a famille patriarchalet, famille instablet és a famille souchet. A patriarchalis családban, a közép-európai slávoknál, az ázsiai népeknél a gyermekek atyja környezetében maradnak, ki a családi tulajdont igazgatja és a jövedelmet a család tagjai közt felosztja. Halála esetében helyét az örökösként kijelölt foglalja el. Ez örökösödési rendszernek ugyanazon előnyei és hátrányai vannak, mint a melyeket közös birtokról szólva, említettünk.

Nyugot népeinél a „famille instable“-lal, „nem állandó családdal“ találkozunk, mely a családi vagyon erőltetett megosztásának eredménye. A gyermekek, amint önmagukat fenntartani képesek, elszakadnak a családtól, elaggott szüleiket magukra hagyják

és egymással sem törődnek. — A családi vagyon a gyermekek közt egyenlően oszlik meg és így a házi tűzhely időnként liquidatio alá kerül. Ez örökösödési rendszernek természetes következménye, hogy a családi élet, a szülők és gyermekek között meglazul; sőt a tapasztalás azt bizonyítja, hogy e rendszerrel a házasságok terméketlensége is karöltve jár, így óhajtván a szülők a birtok megosztását akadályozni.

A legszabadabb és legvirágzóbb állapotban levő népeknél, mint Észak-Amerikában, a skandináviai félszigeten, Angliában a „famille souche“ áll fönn. Az atya az ősi birtokot és mesterségét örökségképen egyik gyermekének adja át. Ez által a családban egy központ keletkezik, hol a gyermekek az élet veszélyei ellen mindig menedéket találnak. Míg a nem állandó családokban az atya halála a család felbomlására vezet, addig ezekben a halál csak a szíveket érinti, a nélkül, hogy ez a család jólétére és életére is kihatna. E rendszer azonban nem kívánja egynek előnyére a többi testvéreket kifizetni. A családi tűzhely birtokába jutó, a többieknek, midőn ezek önálló üzletekhez fognak, bizonyos részt fizet, mely összeg rendszeresen az atya által, a családi vagyonnal arányitva határoztatik meg. E mellett minden egyes örökli azt az erkölcsi tekintélyt, melyet a család ősi származása ad és a tapasztalásnak generációról generációra lassanként összegyűjtött kincsét. Ezek alapján fejlődöttebb államokban csakis a „famille souche“ képes a jólétet, békét fentartani. A patriarchalis család a nomád és pásztor népeknél lesz áldást hozó, a nem állandó család pedig szükségképen a társadalom megbomlására vezet.

Le Play és iskolája fáradhatlanul agitált a köteles rész ellen, és a végrendelkezés szabadsága mellett. Szerinte a köteles rész szét tépi a családi vagyont és a családi tekintélyt; túlságosan elaprózza a birtokot, károsítja a mezőgazdaságot, ipart és a kereskedést; a családi és a társadalmi életet folytonos ingadozásban tartja. „Par son principe même, le Partage forcé désorganise toutes les classes, aux quelles il s'applique.“ (La réforme sociale t. 1. ch. 20. 21.)

Le Play végre az államok politikai szervezetére is kiterjeszti figyelmét. Azon alapfölfogásból indul ki, hogy az állam sohasem lehet kizárólag theocraticus, monarchicus, aristokratikus, vagy demokratikus elvek szerint szervezve. Csak az a társaság lesz állandó,

melyben mindezek kellő vegyülete van. Ép az okoz egy század óta a népeknek annyi bajt, hogy ezt a tételt elfelejtették. Nem vagyunk képesek a kormányzó hatalom tekintélyét és a polgári szabadságot egyszerre biztosítani. Egyik szélsőségből a másikba esünk: az abszolút monarchiáról az abszolút demokráciára történik az áttérés.

E káros ingadozás megakadályozására egy rendszert ajánl, mely a különféle elemeket kellő harmoniába hozza:

A községet a demokrácia valódi és jogos székhelyének tekinti. Ezért az állam a községi ügyekben ne avatkozzék; a községi adminisztrációt teljesen a községi tagok kezeljék, így a község nyilvános életre képző iskola is lesz.

A tartományokban, megyékben, az angol mintát tartva szem előtt, ingyen hivataloskodó kormányzó osztályt kíván — *classe dirigeante* — csoportosítva azokat, kik kiváló talentum, eredmény, vagyon következtében a néptől jobbaknak tekintetnek.

A központi kormány feladata az állam erősítése és állandóságának növelése. A kormány e feladatának egyrészt az által fog megfelelni, ha a politikai igazgatást egészen kezében összpontosítja; másrészt, ha a magán és közigazgatási tevékenységet a polgároknak átengedvén, magáról teljesen lerázza.

E program szerint tehát az állam csak az általános jelentőségű ügyekkel foglalkoznék: a hadügygyel, pénzügygyel, igazságügygyel; törvényeket készítene és hirdetne ki; az administratio egyéb ágai: a közoktatás, vidéki igazgatás a részek, testületek által kezeltetnének. Röviden szólva, az államban politikai centralisatiót és közigazgatási decentralisatiót kíván.

E tanok Le Play meggyőző okoskodásaival és bizonyításaival előadva, csakhamar hódítottak, úgy Franciaországban, mint külföldön. A legmagasabb, legintelligensebb körökből számos lelkes tanítvány került ki, kik egy iskolát képeznek és két részre oszolva működnek. Az egyik, *La Société d'économie sociale*, szoros tudományos alapon alkalmazva a mester módszerét, az elméletet fejti tovább; a másik, *Les Unions de la paix sociale*, a tanokat népszerűsíteni törekedik. A munkálkodás eredménye évkönyvekben és havonként kétszer megjelenő folyóiratban, „*La Reforme Sociale*” jön a nyilvánosság elé.

DR. NAGY ERNŐ.

VALÚTAPOLITIKA ÉS PÉNZVERÉSI STATISZTIKA.

„Vége a bimetallismus-agitációnak Angliában!” Ez az örömhír járta be a német és angol monometallista lapokat a folyó év július hó végén, midőn Henry H. Gibbs az International Monetary Standard Association (nemzetközi valuta-egylet) elnöke némileg hivatalos formában kijelenté, ¹⁾ hogy Angliában nincs többé talaja a bimetallisticus agitációnak, hogy Angliában mindenki egész őszintén ellene van a kettős valuta behozatalának, és hogy a jelen viszonyok között nincs reményük az ezüstnek, mint valutának, újra behozatalára. Az egyesület e kiváló embere tehát azt tanácsolja Németországnak és a latin pénz-uniónak, hogy cselekedjenek függetlenül és maguk részéről tartsák meg a kettős értéket és küzdjenek mellette. Ő fentartja a maga eddigi álláspontját, de nem fog többé Angliában a kettős valuta mellett kardoskodni.

Az egész európai sajtó által regisztrált e kijelentés nem volt új. Már a Monetary Standard Association legutóbbi közgyűlésén is tett ilyforma megjegyzést. Azt tanácsolta akkor is Német-, Olasz- és Franciaország és az északamerikai Egyesült-Államoknak, hogy nem ügyelve Angliára, csinálják meg a kettős valutát, ha nem lehet a $15\frac{1}{2} : 1$ arányban, akkor a $18-20 : 1$ arányban. Az aranyértéknek német előharczosai már ekkor követték Mr. Gibbs példáját és szintén felhívták a többi államokat, hogy Németországra való tekintet nélkül kísértsék meg azt, a mit a bimetallisták e híres vezére ajánlott.

Már egy izben volt alkalmam ép e lapok olvasói előtt ²⁾ kifejezni, hogy az aranyvaluta behozatala ott, a hol nincs kényszerfolyam,

¹⁾ L. The Economist, July 19. 1884. Vol. XLII. No 2, 134. p. 870.

²⁾ L. „Nemzetgazdasági Szemle“ 1884. VIII. évf. 324. lap.

már csak idő kérdése, hogy a jelenkor valutapolitikája az aranyérték felé gravitál. És a fentiek csak újabb bizonytságot nyújtanak ez állításomhoz. De a ki figyelemmel kísérte a valutaügyi irodalmat, a ki látta, hogy ez az elmérgesedett vita, melyet a bimetallisták s az aranyérték harczosai oly hevesen folytattak, egyszerre megszűnt, hogy e két párt mily közönbösen áll egymással szemben, hogy a bimetallismus legjobb nevű emberei, mint Arendt, Haupt, Laveleye, Suess elhallgattak e nagy vitában és csak itt-ott szólal meg nyugodtan, de önérzetesen, a lankadó ellenséget kimélve Soetbeer, Bamberger s az aranyérték egyik-másik híve : az rég észrevehette, hogy a theoreticus hasznát az élet eldöntötte s hogy az aranyérték emberei — meg kell jegyeznem — hogy a gyakorlati élet segítségével s kényszerítő befolyása mellett győzelemre jutottak.

Egyik párt sem akarta ezt megvallani. Mind a kettő fegyverszünetnek tekintette a csöndet. Elismerték, hogy elfeledték a keserű szavakat, melyeket egymással szemben hangoztattak, hogy nem olvassák egyik félnek írásait sem, de nem akarták megvallani, hogy az egyik párt meg van verve.

Mintha a legyőzöttség meg nem vallott érzése benne volna abban a műben is, melyet a bimetallismus egyik legszellemesebb vezérembere, Haupt Ottomár, alig néhány hét előtt (talán épen az angol bimetallisták fegyverletételével egyidejűleg) kiadott.¹⁾ Az aranyvaluta híveit kitűnő logikájával, jól csoportosított adataival annyszor zavarba hozó író elegicusan emlékszik meg arról, hogy a valutakérdés teljesen „eliszaposodott,” hogy nincs sehol sem rés, a melyen a működést megkezdeni lehetne és hogy a meglevőnek megdöntésére niicsen többé küzdő tér. Ez az elegicus hangulat meghagyta nyomait az egész könyvön s a szerző arca csak akkor derül ki, szavai csak akkor nyernek magasabb lendületet, midőn Olaszországról szól, midőn Agostino Maglioninak, az olasz pénzügyi miniszternek, — kinek az előttem fekvő munka ajánlva van, — működéséről megemlékszik. — Egyéb részeiben a kötet csak adathalmaz. Ritkán lép előtérbe a bimetallista, csak itt-ott igyekszik magyarázni a számokat, melyeket nyújt. A könyv még májusban megíratott s a szerző már akkor előre érezte, hogy két óra rá az

¹⁾ Währungs-Politik und Münzstatistik von Ottomar Haupt. Berlin, 1884. Walther & Apolant. XI. és 181 l.

angol bimetallisták a már különben is csak néha meg-meglibbenő lobogót egészen be fogják vonni és nem küzdenek többé a korszellem (helyes vagy helytelen uton-e, nem akarjuk feszegetni) előhaladása ellen.

Haupt könyvének egyébiránt már adatai is igen érdekesek. Sehol össze nem állított, sehol meg nem található statisztikai számokat nyújt a hangyaszorgalommal megírt műben. És ez adatok maguk, minden commentár nélkül beszélnek. Mutatják, mily nagy a zavar a világ valutapolitikájában, és habár e zavar rendezésének kérdésében nem is valljuk a szerzőnek azt a nézetét, hogy itt csak a kettős valuta segíthet, mégis érdekesnek tartjuk e zavar képét bemutatni, remélve, hogy a közgazdasági forgalom önként megmutatja majd az utat, melyből a zavarból ki fogunk bontakozhatni. A közgazdaság törvényei nem változhatatlan természeti törvények, de az egyszer megindult gazdaságpolitikai mozgalmat erőszakos törvényekkel nem lehet megállítani vagy egészen más irányba terelni. Megtalálja az a maga medrét s megválasztja a maga helyes útját.

Nem is akarjuk ezuttal kutatni, vajjon áll-e az, a mit Haupt adataiból levon, hogy csak az ezüstnek ismét pénzzé való declarálása segíthet a zavaron, de constatáljuk, hogy ma erre egyáltalán nincs kedve egy országnak sem, és hogy ma csak egy pénz van — még a kettős- és ezüstvalútájú országokban is — az arany. Ez méri a tárgyak értékét, ez képezi a számot, melyben az összegeket a világpiaczon kifejezzük. Az igaz, hogy még nem is olyan rég múlt az az idő, a midőn az ezüst is pénznek, az arannyal egyértékű pénznek vétetett; az is igaz, hogy az ezüst demonetálása sok zavart, sok bajt okozott, de tagadhatatlan, hogy a kettős valutájú országokban megállapított arány rákényszerített az ezüst kiküszöbítésére és csak természetes, hogy az ily, az egész forgalmat megrázkódtató esemény nem történhetett meg évekre kiható zavarok hozása nélkül, különösen akkor, midőn e zavart a nemzetközi meg egyezés hijján, az egyes államok homlokegyenest ellenkező törvényei csak fokozták.

De hogy a civilisált népek mennyire megvetik az ezüstöt, legjobban mutatják az ezüst- és aranytermelés és az ezüst- és aranyfogyasztás számarányai. Volt pedig:

	aranytermelés			ezüsttermelés			
	millió frankokban			ezer kilóban		mill.	
	mindössze	Ausztráliában	Amerikában	mindössze	Amerikában	Mexikóban	frkban ¹⁾
1880-ban	551	148	187	2326	943	605	430
1881-ben	527	152	180	2462	1034	665	455
1882-ben	529	150	169	2633	1126	703	487
1883-ban	523	150	166	—	—	—	— ²⁾
együtt	2130	600	702	7421	3103	1973	1372

Ezzel szemben volt az ipari célokra fordított

	aranyfogyasztás		ezüstoffogyasztás	
	kilogr.	frank	kilogr.	frank
Angliában	14,500	50.000,000	81,000	15.000,000
Franciaország	12,500	43.000,000	75,000	14.000,000
Németország	11,700	40.000,000	75,000	14.000,000
Északamerik.	17,400	60.000,000	194,000	36.000,000
Svájcban	11,700	40.000,000	26,000	5.000,000
Ausztria-Magyarországban	—	—	26,000	5.000,000
a többi államokban	13,400	46.000,000	91,000	17.000,000
együtt	81,200	279.000,000	568,000	106.000,000

Ez összegekhez járul még, ha a pénzverésre felhasznált mennyiséget akarjuk megtudni, az az ezüst- és aranytömeg, mely a közforgalomban való kopás következtében vész el és a mely rúg anynyira, hogy a fentebbi összegeket az aranyra nézve 290 s az ezüstre nézve 120 millióra lehet kikerekíteni.

De ha mindezek tekintetbe vételével a pénzverés összegét keressük, nem a legörvendetesebb kép tárul elénk. A világ legnagyobb pénzverőintézetei, a párisi és londoni, majdnem teljesen szünetelnek. Párisban alig van néha-néha munka. A huszonkét — perczenként 45 darabot verő — gép, mely huszfrankosokból naponként 12 millió frankot szolgáltatathatna, most Monaco és Marocco számára

¹⁾ Az arany állandó ára miatt az arany értéke, az ezüst súlya szerint van felvéve; az ezüst ára különként 185 frankkal, Standard uncia szerint 51 pence-szel számíttatott.

²⁾ 1883-ra még nincsenek biztos adatok. Az érték 500 mill. frkra tehető.

dolgozik, és Franciaországnak hat év óta csak váltópénzt ver. Londonban ugyanilyenek a viszonyok és Németországban két évi szünetelés után, mert 13 és 15 millió márka veretése szünetnek mondható, csak a múlt évben vert ismét 90 milliót. Ausztria-Magyarország még leginkább megmaradt a régi alapon s csak néhány százezerrel vert tavaly kevesebbet, mint az előző években; Belgium, Spanyolország és Oroszország pénzverőiben szintén sokkal kevesebbet dolgoznak, mint előbb. Legjobban mutatja ezt a következő statisztika, melybe a most említett országok pénzverése van felvéve. Volt az aranypénzverés:

	frank
1875-ben	1,019.000,000
1876-ban	1,108.000,000
1877-ben	1,048.000,000
1878-ban	980.000,000
1879-ben	612.000,000
1880-ban	898.000,000
1881-ben	816.000,000
1882-ben	651.000,000
együtt	7,132.000,000

A pénzverés e csökkenésének számos, de szerzőnk által fel nem hozott okai közül azonban fel kell említenem azt, hogy a jegykiadó bankok igen gyakran pinczéikbe rakják a kezeik közé került idegen ércpénzt, és nem veretik azt többé át saját államaik pénzévé, mint ez még nemrég ezelőtt is szokásban volt.

Az aranyért való harc egyébiránt nagyobb kifejezésre jut, ha a termelés és az ipari fogyasztás számadatait a pénzverésével összehasonlítjuk. 1879-ben 612 millió frankot vertek a főbb államok, míg a termelés csak 540 millió volt s ebből az ipar 280 milliót fogyasztott, 1880-ban ugyanily arány mellett a pénzverések még több aranyat igényeltek. Az ezüstnél ép ellenkezőleg áll a dolog. Egyik civilisált nép sem keresi többé. Csak az osztrák-magyar monarchia, Spanyolország és Románia vernek még ezüstöt, a többi államokban csak elvesző kevés váltópénzre kell még e fém. Amerika, India és China azonban még folyton veret ezüstpénzt, s az Európából ide szállított ezüst értéke elég jelentékeny. De még ez elszállított ezüstmeg mellett is a 430—480 milliónyi ezüsttermelés bőven fedezi a teljes ezüstsükségletet, mert ha az Európából keletre kivitt összeget 220,

a Bland-dollárok verését 145 s az ipari fogyasztást 120 millió frkra tesszük, még akkor is e 485 millió frankot a termelés mindig fedezi.

E számadatokból szerzőnk ismét azt olvassa ki, hogy a fennforgó inconvenientiakon csak az ezüstnek ismét a régi piedestálra való helyezése s újból pénzzé való dekrétálása segíthetne. Nem akarom vitatni, helyes-e vagy helytelen Hauptnak e következtetése, de azt hiszem, hogy a mai viszonyok között, melyek az aranyértéknek a nagy államban való dekrétálása óta csak átmenetieknek tekinthetők, nem lehet apodicticus ítéletet mondani. Annyi bizonyos, hogy az aranyérték felé ez irányzat minden államban kivétel nélkül, folytonosan növekszik és ez irányzat még a nagy bimetallista Haupt által csoportosított statisztikai adatokból is kitűnik.

Csakis annyiban kívánjuk tehát a következő sorokkal szerzőnket követni, amennyiben az általa nyújtott statisztikai adatokból kiolvashatni véljük az aranyérték felé való nisust. Figyelman kívül hagyjuk ennél fogva mindazon államokat, melyekben a viszonyok rendezetteknek mondhatók s ezen világrészeket és országokat, melyek csak a termelés tekintetében jöhetnek számba a pénztisztikánál. Haupt könyvébe, mely első teljes statisztikáját nyújtja a világ valutaügyének, természetesen mindent felvesz, és betűrendben sorolva fel az egyes államokat, képet nyújt azok valutapolitikájáról, és a mennyire az az adatok hiányos volta mellett lehetséges, bő statisztikai anyaggal szolgál az utolsó tíz év pénzverési mozzanataira nézve. Könyve minden adatainak felsorolása azonban túlmenne e szerény ismertetés határain, és így csakis néhány országot kívánunk a következőkben szemügyre venni.

A betűrendben felsorolt országok között (Ausztrália statisztikája lévén az első) a kettős valutájú államok sorát szerzőnk könyvében Belgium nyitja meg. Belgium 1865-ben csatlakozott a latin pénzszövetséghez és szerződészerűleg 1886-ig lesz még annak tagja, de a kis állam nagyon is szeretne megszabadulni e nyügtől és több ízben volt már azon, hogy e szövetség felbomljék. Belgium helyzete különben is nagyon kedvező arra, hogy az ország a tiszta aranyértékre áttérjen. Aranyforgalma legalább is 360 millió frank, míg ezüstforgalma, Haupt számítása szerint, (mely legalább is 25 millióval haladja meg a belgákét), csak 300 millió; a belga nemzeti bank ércztartalékából közel 75 millió van aranyba és csak 17

millió ezüstbe elhelyezve, és ha a lakosság szerint vesszük a forgalmat, akkor fejenként 10 frankkal több arany, mint ezüst, s tizzezzel több ezüst, mint papírpénz esik minden lakosra.

Az aranyvalútájú Németországnak, melyben az ezüstöt 20 márkáig fizeteskép el kell fogadni, szintén nem oly rossz a valutaügyi helyzete, mint azt szerzőnk az általa nyújtott statisztikai adatokból kiolvashatni szeretné. Új pénzben Németország 1883 végéig veretett:

aranyban	ezüstben
1.380.639,640 m. é. kettős koronát,	71.649,025 m. é. ötmárkást,
455.745,300 „ „ koronát,	102.030,945 „ „ kétmárkást,
27.969,925 „ „ félkoronát,	168.703,743 „ „ egymárkást,
	99.201,926 „ „ 10 és 20 fill. dbot,

együtt 441.585,589 márka aranyat, 441.585,589 márka ezüstöt

és 44.786,274 márka réz és nikelváltópénzt. Az aranypénzből mintegy 180 millió márka külföldre jutott, s az országban maradt 1680 mill. márkából körülbelül még 1060 millió forgalomban van az összes ezüstpénzzel együtt. Fejenként aranyból 37, ezüsből (tallért és váltópénzt egybevéve) 20 márka esik minden lakosra. A jelen viszonyok között tehát Németországnak nincs szüksége, hogy kövesse a bimetallisták tanácsait; az országnak van elég aranya, melylyel a külföld irányában aranyvalútáját fenntartja, az ezüst pedig a belső forgalomban kitünően megteszi a szolgálatot. A bankügy jóságáról és okszerűségéről tán felesleges e helyütt szólnunk.

Angliáról, a maga teljesen tiszta aranyértékével egészen egyedül álló országról, e helyütt a mi szempontunkból, tán nem is szükséges említést tenni. Lássuk fentebb, hogy az angol The International Monetary Standard Association of London mint vélekedik a bimetallismusról, és Gibbs fentemlitett nyilatkozatának bizonyára meg lesz az a következése, hogy a nagyobb kereskedelmi központokon, Liverpoolban, Manchesterben megindult bimetallista mozgalom teljesen el fog aludni. Csak Hauptnak egy észrevételét legyen szabad felemlíteni.

Az Angliában forgalomban levő váltópénznek, szerzőnk szerint, egészségtelenül sok voltára vonatkozik az. Esik ugyanis Haupt számítása szerint minden lakosra aranyból 1 font sterl. és 17 sh., ezüstpénzből 11 shilling, fedezetlen papírpénzből 3 font 14 shill., és bronzpénzből 9 pence. A váltópénz sokasága tehát ez összeállítás

szerint szembeötlő, különösen ha szem előtt tartjuk, hogy a latin pénzszövetség 6 frankra limitálta fejenként a váltópénz maximalis összegét. De a váltópénz e nagy arányának szerintünk van könnyű magyarázata. Az t. i., hogy az angol pénzverő intézet korlátlanul bárkinek számlájára és megrendelésére ver (váltópénzzé demonetált) ezüstöt. És ha azt vesszük, hogy Németországban ezüstpénzből is 10 márka s ezüstváltópénzből is 10 márka esik egy-egy lakosra, a felénél valamivel több angol összeget nem is tekinthetjük oly vérsélyesen nagynak.

Franciaország pénzviszonyainak vizsgálatánál szintén szembeötlőnek fogjuk találni az ezüst demonetálására irányuló törekvéseket. Az 1803-ban kimondott szabad arany- és ezüstpénzverési jogot 1865-ben a contingentálási rendszerrel kellett felecsérelni s 1878-ban kijelentette a latin szövetség, hogy 1886-ig nem ver több ezüstöt. Vajjon ily viszonyok között a latin szövetség eddigi alakjában a szerződés lejártával, 1886-ban, továbbra is fenttartható lesz-e nem akarjuk fejtegetni. — Haupt könyvének legérdekesebb része, Franciaország e századbeli pénzstatistikájának egészen önálló és minden mozzanatot felölelő vázolója. Valóban sajnálnunk kell, hogy az ismertetésünknek szabott tér nem engedi meg ez igen becses munkálat bővebb méltatását. Ez adatok végeredménye szerint Franciaország pénzforgalma a következő:

aranypénz	4,400.000,000 frank, fejenkét	117.30 frank,
öt frankos ezüstpénz	3,400.000,000 „ „	90.70 „
váltópénz	200.000,000 „ „	5.30 „
rézpénz	55.000,000 „ „	1.50 „
fedezetlen papírpénz	990.000,000 „ „	26.40 „
összesen	9,045.000,000 frank.	

Hollandia valutapolitikája talán a legjobb példáját képezi annak, hogy a gazdagabb országokban mily visszatartóhatatlan a törekvés az aranyérték felé. Hollandia 1847-től fogva ezüstvalútával birt. De a hetvenes évek elején a viszonyok oly anormalisakká váltak, hogy a németalföldi kereskedők sürgetve kívánták ez állapot megszüntetését. 1872-ben az akkori valutabizottság az aranyérték mellett nyilatkozott s 1873-ban megszüntették az ezüstpénzverést, 1875-ben újra a kettős értéket hozva be, egyelőre azért, hogy aranyat szerezzenek. És az arany visszahelyezése után az arany elárasz-

totta az országot és 1875-ben a németalföldi bank egész termelés-alapja aranyból állott. Most ugyan a helyzet megváltozott s az országból sok arany kivetetett, úgy hogy az ezüstforgalom közel négyszer meghaladja az aranycirculatiót.

Indiára nézve igen nehéz pénzzstatistikát állítani össze, nagyon sok lévén az az ércz, melyet műipari czélokra odalenn felhasználjuk. Mellőzzük is ennél fogva a pénzforgalomra vonatkozó teljesen hypotheticus számításokat, és csak azt a különös szerepet említjük fel, melyet az arany Indiában játszik. Az országban honi pénzt, mohurt alig vernek és India aranybehozatala mégis felfoghatatlanul nagy. Volt ugyanis

	a behozatal	ebből veretett
	f o n t	s t e r l i n g
1835—1855.	13.573,000	1.035,000
1856—1880.	91.640,000	1.225,000
együtt	105.213,000	2.260,000

E szerint mintegy 100.000,000 font sterling értékű aranynak kell az országban lennie. Az igaz, hogy 1877—79-ben az ezüstbaisse folytán mintegy 4.500,000 font sterling arany ment vissza ezüstért Angliába, de e mozgalom már megint megszűnt és 1883-ban 33.300,000 rupia aranyat vittek be és csak 167,000 rupiát vittek ismét ki. Ez óriási nagy aranybevétel mindenestre megfontolást érdemel, jóllehet az ezüstértéknek Indiában való megszüntetésére nem rejt magában semmi veszélyt.

Olaszországnak újabb valutapolitikájából természetesen csak a papírpénzbeváltás statisztikája az, a mi nagyobb érdeket kelthet. A folyó és a consortialis pénzjegyek s az azokat pótló államjegyek összege 688·8 millió volt. Az illetmények összege tudvalevőleg 340 millióra lévén csökkentendő, csak 348·8 millió van fedezendő. E fedezet megvan a legutolsó kölcsönből alakított tartalékban, melyben még évenként 105 mill. arany és ezüst volt, úgy hogy csak 235 millió lira az állam fedezetlen papírpénze. A bankok papírpénzforgalma e jelen év elején 793·9 millió, s érczalapja 318 millió lira volt, úgy hogy a fedezetlen állam- és bankjegyek összege 709 mill. lira, a fejenkénti pénzforgalom aranyban 25·60, ötfrankosokban és váltópénzben 6—6, bronzpénzben 2·70 s fedezetlen papírpénzben 25 lira.

Igen megfigyelésre méltó az, a mit Haupt az osztrák-magyar

monarchia pénzviszonyára vonatkozólag mond. Néhány érdekesebb megjegyzését legyen szabad egész terjedelmében ideiktatni: „Jól-lehet az ezüst forint értéke al pari van, az országban kevés van forgalomban; a nép hozzászokva a bankóhoz, nem fogadja szívesen az ezüstöt“ . . . A helyzet egyébiránt tényleg olyan, hogy ha Ausztria azon kényszerhelyzetben volna, hogy vagy állítsa vissza az ezüst-
valutát, vagy pedig állandóan maradjon meg a papírpénzgazdálkodásnál, ez utóbbit kellene választania. Az ezüstpiacz praecarius helyzeténél fogva ugyanis, és az ezüstnek az egész világon kedvezőtlen viszonyai mellett, Ausztriának semmi körülmények között sem volna szabad ezüstöt vásárolni, mert ilyen izolált akció úgy sem adna más irányt az ezüstkérdésnek, és esztelenység volna értékrendszer alapjául tenni oly fémet, melyet más nemzetek eltaszitanak maguktól. Ausztriának a valuta terén követendő politikája szorosan összeköttetik a nagy nemzeteknek a fehér fém irányában tanúsított ellenséges magatartásával. Ha előbb vagy utóbb valamely alapon nemzetközi megegyezés jó létre, a mely az ezüstnek biztosítja értéke állandóságát az arannyal szemben, úgy az az irány, a melyet Ausztriának követnie kell. önmagától adva van. Akkor aztán ezüstvalútája épp olyan jó lesz, mint szomszédaink arany- vagy kettősvalútája, és ezekhez természetesen szorosan fog csatlakozni, ezeknek alapja lévén irányadó saját aranyérmeinek jövőben való veretésére.“

A monarchia 1884. elején volt pénzforgalmát szerzőnk szerint így állíthatjuk össze:

arany	100.000,000	frt,	fejenként 2·80	frt,
ezüst	140.000,000	„	„	3·90 „
váltópénz	35.000,000	„	„	1·00 „
rézpénz	12.000,000	„	„	0·33 „
fedezetlen papírpénz	530.000,000	„	„	14·70 „

Portugália pénzviszonyait az aranyérték decadentiájának illusztrációjául hozza fel szerzőnk számítási alapjául, azt vévén fel, hogy negyedével több váltópénz veretik, mint aranypénz; de ennek ellene mond az, hogy a forgalomban fejenként 5·8 milreis arany- és csak 2 milreis ezüstpénz esik minden lakosra.

Figyelmen kívül hagyva Románia, Svájc, Orosz-, Spanyol- és Törökország helylyel-közzel igen érdekes statisztikáját, még csak az északamerikai Egyesült-Államok valutapolitikájára óhajtanánk egy pillantást vetni. Az Egyesült-Államok tudvalevőleg 1873-ban

tértek át a kettős valutáról az aranyértékre, de midőn a chinaiak az új trade-dollarhoz nem akartak hozzászokni, alig négy év múlva meghozták a szerencsétlen Bland-billt, újra életbe léptették a kettős valutát, erőszakosan akarva változtatni a közgazdasági fejlődés menetén és ezáltal teljesen tönkretéve pénzvizonyait. Maga szerzőnk is, a bimetallismus e lelkes védője, kénytelen „faux pas“-nak jelenteni ki a Bland-bill meghozatalát s az ezüstkérdés ez erőszakos megoldásának e kísérletét.

Midőn ismertetésünket befejeznők, nem hagyhatjuk említés nélkül az első ízben Haupt által megkísérlett általános nemzetközi pénzstatistikát, melyet könyvében összeállított. A számok, melyeket e néhány táblázat nyújt, valóban maguktól beszélnek s nem állhatunk ellent a vágnak, hogy azokat, jóllehet a Haupttól teljesen elütő csoportosításban és csakis a főbb országokra való tekintettel, itt be ne mutassuk.

Volt ugyanis a főbb államok teljes pénzkezelése 1884. év elején :

	arany-	ezüst-	váltó- p é n z		fedezetl. papir-	összesen
			m i l l i ó f r a n k b a n			
Franciaország	4,400	3,400	200	55	990	9,045
Belgium	360	300	33	15.2	244	952
Olaszország	730	170	170	76	709	1,855
Németország	2,080	560	545	56	663	3,904
Spanyolország	680	380	176	57	223	1,516
Hollandia	82	315	16.6	3.5	170	587
Egyesült-Államok	3,220	863	421	78	2,220	6,802
Anglia	2,500	—	482	33.9	325	3,341
Dánia	76	—	25	0.8	34	136
Svédország	59	—	21	1.1	71	152
Norvégia	39	—	7	0.5	25	71
Ausztria-Magyarorsz.	250	300	73	25	1,110	1,758
China	—	3,750	—	—	—	3,750
India	—	5,000	—	—	—	5,000
Oroszország	720	46	222	25	2,300	3,313

Az összes forgalom volt a világ minden országában :

	arany s aranyp.	ezüst és ezüst ezüstp.	bronz fedezetl. váltóp. pénz	papirp. papirp.	
a kettős valutájú országokban	12,822	7,106	1,748	358	6,100 m. frk.
az arany " "	3,824	—	749	37	1,084 " "
az ezüst " "	990	10,026	313	50	3,410 " "
együtt	17,636	17,132	2,810	445	10,594 m. frk.

A világ összes forgalmi összegei tehát mindössze 49,600 mill. frankra rúgnak.

Egész Európában a pénzforgalom 1884. év elején volt:

	320 millió lakosra osztva fejenként
aranypénzben . .	12,606.000,000 frank, 39'40 frank,
ezüst folyó pénzben	6,214.000,000 " 19'40 "
váltópénzben . .	2,217.000,000 " 6'90 "
billon	368.000,000 " 1'10 "
fedezetl. papirpénz	7,119.000,000 " 22'30 "
	28,524.000,000 frank, 89'10 frank.

Nem commentáljuk e számokat, a minthogy szerzőnk is magyarázat nélkül hagyja azokat. Nem is az volt a célunk, hogy a Haupt által levont következtetéseket bírálgassuk. Csak figyelmeztetni akartunk arra a műre, mely talán legutolsó fellobbanása a kettős valutáért harczolók lelkesedő tüzésének. Nincs meg már többé benne az a mértéktelen hang, melyet még nem is oly rég ezeltől a két ellenpárt egymással szemben használt. A béke előérzetének nyugalma, a már-már legyőzött elfojtott rosszkedve érzik ki belőle. Mindazonáltal érdemes munkálat, mely — eltekintve szerzőjének nevétől — már a benne összehordott anyag becsessége miatt is igen figyelemre méltó.

DR. FEKETE IGNÁCZ.

IRODALOM.

**Jelentés az első magyar biztosító társaság alapítványából
adott akadémiai 500 frt jutalomról s az erre pályázott munkákról.**

Az említett jutalom, az akadémia határozatához képest, kiadatik „azon munkának, mely 1883-ban, vagy 1884. márczius 31-ig megjelent, és az ország nemzetgazdasági érdekeinek szempontjából gyakorlatilag fontos kérdést alaposan tárgyal, és megoldását előkészíti.”

A pályakérdés é szigorú körülírása igen megnehezíti a pályadíj odaítélését nemzetgazdasági szakirodalmunk a múlt évben is elég gazdag termékei valamelyikének. Szem előtt kell ugyanis tartanunk az *ország* nemzetgazdasági érdekeit, a *gyakorlatilag fontos* kérdést, az *alapos* tárgyalást és a megoldás *előkészítését*. Eszemponctokból tekintve, vajmi kevés maradhat fenn azon számos és sok irányban valóban becses nemzetgazdasági munkálatból, melyek e pályázat alkalmával áttanulmányozandók valának.

Mig ugyanis a pályázatra tényleg csak 9 munka jelentkezett, szem előtt tartva az akadémia azon szokását, sőt határozatait, hogy nyílt pályázatnál nemcsak a beküldött, de nyomtatásban megjelent mindazon munkák is tekintetbe veendőek, melyekről az akadémiának tudomása van, újabb 16 műre kelle kiterjeszkednünk s így összesen 25 irodalmi termékre kell figyelmünket fordítani. Hogy ezt alaposabban tehessek, a műveknek bizonyos csoportosítása válik szükségessé, mert legnagyobbbrészt csak azért sorolom fel, hogy a t. bizottság netalán eltérő nézeteit nyilváníthassa, egyszersmind pedig azért is, hogy legújabb nemzetgazdasági irodalmunknak némi áttekintését nyújtsam.

1-ör azon műveket említem, melyek szerzőjük állásánál és feltehető intenciójuknál fogva sem tekinthetők pályázóknak. Ilyenek gróf Andrássy Géza: „Az otthont mentesítő törvények“ című füzeté, mely gr. Széchenyi Imre hasonlóirányú művével mintegy megindító volt az újabbkori magyar agrárius mozgalmaknak; továbbá Brüll Lipót „A munkásosztály sorsának javítása“, mely meleg humanizmussal nagyrészt ismert dolgokat tárgyal, de gyakorlati javaslatokat is tesz.

2-or nagyobb szabású művek, bár specialis kérdéssel foglalkoznak, minő: Lukács Béláé: „Az államháztartás és adózás Franciaországban és Angolországban“, mely egy nagy koncepciójú munka csak egy részletének látszik.

3-or általánosabb érdekek, mint Kautz Gyula: „Az államgazdaság eszméje és a socialistikus financia kérdései“; a dr. Földes Béla szerkesztette „Statisztikai és nemzetgazdasági Évkönyv“; ugyaneztől: „Értekezések az angol és francia nemzetgazdaság köréből Forille stb. után“; Gerlóczy Gyula: „A nemzetgazdaságtan alaptana“.

4-er hivatalos vagy üzleti célból, vagy egyéb szempontból tett jelentések és ismertetések. Ilyenek: Bezerédy Pál: „Jelentése Magyarország selyemiparának állásáról 1882/3-ban“; Egan E. „Értekezése a Budapesten szövetkezeti alapon létesítendő központi tejcsarnok tárgyában“; Bukovinszky A. „A Zsilvölgy szénbányászata és szénforgalma“; „Az első általános biztosító társaság alapítása, fejlődése és jelenlegi állása“.

5-ör pusztu fordítás, minő: Semmler-Tomsich J.: „A gazdasági termelés terén mutatkozó amerikai versenyek jelentősége“.

6-or máris díjat vagy kitüntetést nyert művek, bár csakugyan gyakorlati kérdéssel foglalkoznak. Ezek: Schmidt J. „Joszágaink rendezésének fontosabb kérdéseiről“, mely az országos gazdasági egyesület által a Lyka-féle pályadíjat nyerte; Schwarz B. „Pénzrendszerünk megváltoztatása“, kapta a kereskedelmi csarnok díját; Telkes Simon „Magyarország mezőgazdasági nyers terményeinek és némely főbb mezőgazd. iparkészítményeinek behozatala és kivitele“, mely mű a földművelési miniszter ur által nyert segélydíjat; végül A. Zachar Gyula „A társadalmi önsegély“ című füzeté, mely 1883. márcziusban jelent meg s így még tavaly jöhetett volna számba,

ezime szerint „dicsérőleg kitüntetett pályamű“, bár nem tudom, mely pályázaton.

7-er *tanulmányok és leírások* történelmi, statisztikai vagy egyéb szempontokból, melyek közt igen becses művek vannak a nélkül, hogy valami specialis kérdést a pályázat értelmében megoldani szándékolnának. Ilyenek : *Kerpely Antalé* : „A magyar vasipar jövője a legközelebbi 10 évben“ ; *Láng Lajosé* : „Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870-től 1880-ig“ ; *Keleti Károlyé* : „A magyar tengerészet és Fiume jövője“ ; *dr. Földes Bélué* : „Papirvalúta ésagio“ (Dora-díjat nyert) ; *Pólya Jakabé* : „A Raiffeisen-féle kölcsönkönyvtárak“, becses ismertetés hazai viszonyainkra vonatkozó, illetőleg inkább a szerző álláspontját jelző bevezetéssel ; *Kőrúry László* : „Az életbiztosítás rendszere“ című nagybecsű „történelmi és statisztikai tanulmánya“, mint szerző maga is jellemzi előszavában ; *Pólya Jakabé* : „Az újabb agrár mozgalom és irodalom hazánkban“ című szintén nagybecsű tanulmány, bár inkább csak ezáfolata az újabb agrármozgalmi irodalomban fölmerült tévnézeteknek ; *dr. Thallóczy Lajos* : „Oroszország és hazánk“ című beható tanulmányon alapuló és gazdag anyaggal dicsekvő munkája, mely bármely más határozmányú pályázaton okvetlenül tekintetbe volna veendő. Végül

8-or *helyi érdekű* : *Dr. Neményi Ambrus* : „A budapesti lakáskérdés“ című munkája. Ez is ugy gazdag anyagánál, mint helyes és gyakorlati javaslatainál, valamint a kimerítően tárgyalt kérdés fontosságánál fogva, más körben mozgó pályadíjnál okvetlenül tekintetbe volna veendő, de miután kizárólag Budapest lakviszonyai javításával foglalkozik, „az ország nemzetgazdasági érdekeinek szempontjából“ kiesik e pályázat köréből, nem kételkedünk azonban, hogy e jeles munka a főváros részéről kellő méltánylásban fog részesülni.

Ha az eddig elősorolt, bár nagyrészt jeles és becses munkákat, mint a jelen pályázat körébe nem tartozókat, el kell ejtenünk, voltaképen csak 5 mű marad, melyek a pályadíj odaitélésénél többé-kevésbbé tekintetbe jöhetnek. Ezek :

a) *Linder György* : „Összinte szó az agrár kérdéshez, illetőleg a kisbirtok hitelügyének rendezéséhez.“ E meleghangon irt mű sok, általában ismert igazságot mond el kis- és középbirtokosaink álla-

potáról, bár kevésbé választékos hangon s bár conclusiója helyes, a mennyiben ez állapotok javítására a mezőgazdasági elemi iskolázás fejlesztését és a kölcsönösségen alapuló hitelegyleteket ajánlja, mégsem mondhatni, hogy a kérdés megoldását előkészíti, mert mindkét irányban mások meghaladták, sőt mindkét javaslata, ha talán nem is még kellő terjedelemben, gyakorlatilag fogantatásig van.

b) *Krausz Károly* : a) „Adatok Magyarország állategészségügyének mikénti szervezéséhez“ ; b) „A keleti marhavész és a lépfene“. — Az első füzet a „Földművelési Érdekeink“-ben megjelent cikksorozat, melyben az állategészségügyi intézmény feladatait vázolja, javaslataiban pedig az egész intézmény szervezetét adja elő oly módon, hogy az sokkal inkább administratív, mint nemzetgazdasági kérdés alakját ölti. A második füzetben a keleti marhavészt és lépfenét, mint oly állati betegségeket ismerteti, melyek, különösen gazdák előtt, pusztításaikról igenis, de lényegileg nagyon kevésbé ismeretesek. Munkája célját szerző maga is így vázolván az előszóban, az nem nemzetgazdasági kérdés megoldásának, hanem csakis állatkórtani, bár mint ilyen igen fontos, kérdés tárgyalásának tekinthető.

c) *Jónás János* : „Tanulmányok és javaslatok az élethbiztosítási üzlet körül“. E nagy matematikai apparatusal s az anyag kellő ismeretéről tanuskodó füzet egyelőre inkább csak ígér, semmint már beváltana valamit és egy későbbi munkát helyez kilátásba, mely a pályadíj esetleg jövőben való odaitélése végett talán be volna várandó.

d) *Ecsery Lajos* : „A munkássegélyzés ügye Magyarországon, tekintettel a munkabiztosítás kérdésére“. Szerző e munkájában érdekesen ismerteti a munkáskérdés keletkezését, fejlődését és mai állapotát, nagy szorgalommal hordta össze a létező statisztikai anyagot, hogy a létező munkássegélyző egyletek eredményét, s tagjaik egészségi, rokkantsági s halandósági viszonyait is eleven képen feltüntesse. Munkája conclusiójában a munkások biztosítását mondja szükségesnek s úgy látszik a kényszerbiztosítás hive, melyre a munkaadót államilag köteleztetni kívánja, s erre már az új ipartörvényben kívánt volna provideáltatni. Ha szerző a munkáskérdést önállóban magyar szempontból tekinti, a hol is a munkáshiányt s elég bő munkakeresetet kell szem előtt tartani s kevésbé áll az

egészen eltérő munkásviszonyokból eredő német tanulmányok befolyása alatt, munkáját csakugyan olybá lehetne tekinteni, mely fontos nemzetgazdasági kérdés gyakorlati megoldását iparkodik előkészíteni. De munkája így is szorgalmas és nagybecsű nemzetgazdasági tanulmány, noha befejező szavaiban maga is csak azt hiszi, hogy az általa javasolt „munkásbiztosítás” . . . „a zavartalan társadalmi békének is biztosításául fog szolgálni“, tehát nem készít elő semmi megoldást.

e) *Dr. Jekelfalussy József* : „A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban“ czimű füzetében csakugyan országos fontosságú kérdést tárgyal s a felhasznált, de kritikailag megrostált statisztikai anyaggal gyakorlatilag megvilágítja s így megoldását is előkészíti e nagy horderejű kérdésnek. A számok helyes csoportosítása nemcsak világos képét adja hazai községeink pénzügyeinek, hanem szerző helyes következtetéseket is von le e számokból. A ráutalás például, hogy a kevésbbé adópótlékra szorult, mert tulajdon vagyonnal rendelkező községekben drágább a közigazgatás, igen erős intőjel a községi pénzkezelés szigorubb ellenőrzésére; valamint a községi törvény javítására használható fel több adaton kívül az is, hogy a községek maguk választván jellegöket, gyakran kellő anyagi tehetség nélkül nagyközségnek nyilvánították magukat, mi azután a községi póttadó aránytalanul magas igénybevételeire kényszeríti. (Sajnos, hogy szerző — talán a stat. anyag hiányossága folytán — további részletekre nem terjeszkedett érdekes füzetében, mely ezáltal csak gazdagodott volna tartalmában.

Mindent összefoglalva, a jelen pályázatra voltaképen csak a két utoljára felsorolt mű jöhet — nézetem szerint — tekintetbe: *Ecsery Lajosé* a munkássegélyzésről, és *dr. Jekelfalussy Józsefé* a községi pénzügyről. Miután a díjban a munkák mindkettőjét óhajtanám részesíteni, bátor vagyok javasolni, hogy a rendelkezésre álló 500 frt *dr. Jekelfalussy* közt, kinek műve bár kisebb terjedelmű, de a pályázat föltételeinek leginkább megfelel, és *Ecsery* között, bár műve terjedelmesebb, egyenlően felosztassék.

Budapest, 1884. évi május hó 10-én.

KELETI KÁROLY.

VEGYESEK.

A földbirtok telekkönyvi megterheltetése hazánkban. Az agrariusok már két éve sürgetik a magyar földbirtokok megterheltetésének statisztikai kimutatását. E sürgetés folytán az orsz. statisztikai hivatal tervezetet készített az országos felvétel foganatosítására. A miniszter jóváhagyván a bemutatott tervezetet, a hivatal javaslatának értelmében próbafelvételt kívánt eszközöltetni, s e célra Arad, Deés, Kassa, Fehértemplom, Nagy-Kanizsa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pestvidék és Pozsony telekkönyvi hatóságait jelölte ki, hogy a körébe eső községek közül, legalább 4—6-nak vonattassa ki telekkönyveit a megállapított utasítás szerint. Az eredmény közzétételén, a következő főbb adatokat nyújtja:

A próbafelvétel alapját képezte:

	község	terület hold	telekköny- vek
1. A pestvidéki törvényszéknél	6	51,728	10,699
2. A deési	6	20,246	2,681
3. A fehértemplomi	6	38,230	6,290
4. A kolozsvári	6	38,684	2,474
5. A kassai	6	24,774	3,773
6. A nagyvárad	6	32,989	3,988
7. A nagy-kanizsai	6	29,597	7,993
8. Az aradi	6	106,643	5,930
9. A pozsonyi	6	22,210	4,490

Összesen 54 365,101 48,318

Az anyag tehát, mely ezuttal a föld telekkönyvi megterheltetésének kutatására használtatott, a *községek* számát illetőleg, ezeket

(Horvát-Szlavonországok nélkül) 12,699-nek véve, az országnak — mint a népszámlálás alkalmával kitüntetett — 238-ad része vagy 0·42%-a; a *területet* tekintve és Magyarország összes termőföldét 46.367,975, terméketlen területét pedig 2.777,265 s így együtt 49.145,250 katasztrális holdnak véve 134-ed része, vagy 0·74%-a; a *telekkönyveket* tekintve pedig és számukat 4.531,824-re véve, 93·8 része, vagy 1·06%-a.

Az e birtokokon, de csakis a *külsőségeken előjegyzett vagy bekebelezett összes jelzálogi teher* 1883. végével volt : 9.590,558·58 frt; a csupán *belsőségek*re előjegyzett vagy bekebelezett teher pedig 2.108,571·94 frt, együtt tehát 11.699,130·52 frt.

Vidékenkint :	Külsőségeken fekvő teher o. ért. frt	Belsőségek
1. a pestvidéki törvényszéknél	2.504,067·28	67,162·62
2. a deési „	394,637·64	129,328·30
3. a fehértemplomi „	874,389·12	758,212·42
4. a kolozsvári „	481,932·03	—
5. a kassai „	576,752·68	8,950·26
6. a nagyváradai „	650,780·13	—
7. a nagy-kanizsai „	1.596,558·70	1.109,502·82
8. az aradi „	1.296,875·41	12,410·70
9. a pozsonyi „	1.114,565·59	23,004·82
Összesen	9.590,558·58	2.108,571·94
	11.699,130·52	

Feloszlott pedig e teher, csupán a *külsőségeket* tekintve, a *birtoktestek* nagysága szerint :

0—10 holdig	3.637,840·77 frt	vagy 37·90%
11—20 „	988,476·17 „	10·31 „
21—80 „	626,458·03 „	6·53 „
81—200 „	248,514·70 „	2·59 „
201—1000 „	1.095,782·37 „	11·43 „
1000 holdon felül	2.993,485·54 „	31·21 „

Összesen 9.590,558·58 frt = 100%

Ez első vizsgálát után tehát az látszik, hogy a legtöbb teher a legkisebb : 0—10 holdig és a legnagyobb : 1000 holdon felüli birtokra esik, a kettő együtt több, mint kétharmadát viselvén az összes bekebelezett tehernek, míg a 10-től 1000 holdig terjedő különféle középirtokra csak egy harmadrész esnék.

A 0—10 holdig terjedő birtok aránytalanul magas megterheltetése más, később jelzendő okokon kívül abban is leli magyarázatát, hogy a külsőségekre és belsőségekre vonatkozó terhek kellően elválaszthatók nem voltak és főleg városiasb jellegű kisbirtokoknál inkább a házat terhelik, a csekély külsőség számba is alig jöhetvén.

Mellőzve a felvétel egyes részleteit, csak a következő adatokat emeljük ki Keleti K. jelentéséből:

A birtok nagysága szerint számítva, a teher következőleg oszlott meg:

a birtoktestek					
kategóriája		nagysága		esik átlag	
		kat. hold	%	összes teher	egy holdra
0—10	holdig	60,446	16·6	3.637,840·77 frt	60·18 frt
11—20	, ,	37,070	10·1	988,476·17 „	26·66 „
21—80	, ,	44,819	12·3	626,458·03 „	13·98 „
81—200	, ,	16,878	4·6	248,514·70 „	14·72 „
201—1000	, ,	47,890	13·1	1.095,783·37 „	22·90 „
1000 holdon felül		157,998	43·3	2.993,485·54 „	18·94 „
összesen és átlag		365,101	100	9.590,558·58 frt	26·27 frt

Az 1—10 holdig levő megterheltetés nagysága azzal magyarázható, hogy itt a bensőségek megterheltetése is befoglaltatik, tehát különösen a városi házakra adott kölcsönök. A tehernekemnél 31·16%-ot képeznek a törlesztési kölcsönre s ezek legnagyobb része szőlődézsma-váltsági kölcsön. Az 1863-ki inség az addig évenként átlag 20—40,000 frtot tevő kölcsönöket egyszerre félmillió frton felül szöktette. Hasonlókép nagy emelkedést okozott a szőlődézsma-váltsági kötvény is. A kölcsönöknél egy pár helyen óriási uzsorakamat fordul elő. Így a deési törvényszéknél Sajó-Magyaroson 702, a kolozsvári törvényszéknél Gyalu községében 365%, de azért a rendes kamat nem szerfelett nagy; a mint azt a következő táblázat mutatja:

	A kölcsönöknél előfordult			A megítelt és a földbirtokot terhelő költség frt
	legmagasabb kamat	legalacsonyabb kamat	leggyakoribb korábbi %	
1. Törlesztési kölcsönöknél	11·0	3·0	5·0	3·40
2. Egyéb kölcsönöknél	702·0	1·0	8·0	2,840·01

	A kölcsönöknél előfordult legmagasabb	legalacsonyabb kamat %	leggyakoribb	A megítélt és a földbirtokot terhelő költség frt
3. Ingatlan vételári kölcs.-nél	12·0	4·5	8·0	—
4. Örökösödési kölcsönöknél	8·0	1·0	6·0	47·00
5. Végrehajtásnál	365·0	2·0	6·0	68,513·10
6. Közadóból eredő	8·0	1·0	6·0	83·96
7. Váltótartozási kölcsönöknél	13·0	6·0	8·0	196·49
8. Hitelnyitási kölcsönöknél	8·0	6·0	8·0	32·35
9. Évenkinti tartozás	—	—	—	49·50
Átlag és összesen	702·0	1·0	6·0	71,770·90

Látványos ebből az is, hogy az összes megítélt kölcsönök 95·5%-a a *végrehajtásokra*, 4%-a *egyéb kölcsönökre* esik, minden további jogczim együtt véve, azoknak csak 0·5%-át viseli.

Tehermentesnek volt kitüntetve:

	birtok	holdszám	az összes holdsz. százalékban
A pestvidéki törvényszeknél	6,129	25,288	= 48·8%
A deési „	4,319	8,017	= 39·6 „
A fehértemplomi „	12,749	29,563	= 77·3 „
A kolozsvári „	3,731	14,154	= 36·5 „
A kassai „	1,395	7,713	= 31·4 „
A nagyváradai „	3,295	19,801	= 60·0 „
A nagykanizsai „	8,044	5,517	= 18·6 „
Az aradi „	4,573	13,498	= 12·7 „
A pozsonyi „	3,509	3,439	= 15·5 „
Összesen és átlag	47,744	126,990	= 34·7%

Nagyság szerint csoportosítva:

	a teherment. birtok holdszáma	az összes kate- goriának százaléka
0—10 holdig	29,505	48·8%
11—20 „	14,534	39·2 „
21—80 „	13,997	31·2 „
81—200 „	7,497	44·4 „
201—1000 „	14,545	30·3 „
1000 holdon felül	46,912	29·6 „

A mennyiben feljebb épen a kisebb és legkisebb birtok legnagyobb terheltségét tapasztaltuk, örvendetes tényül mutatkozik, hogy viszont a legkisebb birtok legnagyobb százaléka egyszersmind tehermentes.

Ez eredmények összehasonlítása külföldiekkel részletekben nem lehetséges. De általánosságban azért a jelentés a következő megjegyzéseket teszi : Az összes jelzálogi teherből esik :

	egy □ kilométerre	egy lakosra
Franciaországban . . .	15,219 frt,	218 frt,
Olaszországban . . .	18,130 „	189 „
Hollandiában . . .	20,838 „	172 „
Ausztriában . . .	14,511 „	189 „

A négy államban átlag 17,174 frt, 192 frt.

Átszámítva adatainkat ugyanez alpra — bár az összes lakosság fejenkénti megterhelése alig nyújt képet, mert voltaképen csak a földbirtokosokra hárulik a teher — következő eredményekre jutunk :

	esik egy □ kilométerre	egy lakosra
a pestvidéki törvényszéknél	8,410 frt,	118·3 frt,
a deési „	3,387 „	40·6 „
a fehértemplomi „	3,974 „	46·2 „
a kolozsvári „	3,124 „	72·8 „
a kassai „	4,047 „	65·9 „
a nagyváradai „	3,429 „	61·1 „
a nagykanizsai „	9,375 „	65·3 „
az aradi „	2,113 „	55·3 „
a pozsonyi „	8,721 „	113·9 „

Átlag a 9 törvénysz. területén 4,564 frt, 71·1 frt.

Mig tehát az egy négyszög kilométerre eső megterheletés átlaga Magyarországon (vagyis inkább a kísérletül felvett 9 törvényszék területén) alig egy negyedét éri el a külföld négy országában talált átlagnak, az egy lakosra eső átlagteher jóval innen marad amannak felén, sőt Franciaországhoz viszonyítva például, szintén csak egy harmadára rug az ottani terheletésnek.

A munkálat befejezésére nézve nagy dolog a jelentékeny költség. Keleti számítása szerint kerülne az országos felvételnél :

a telekjegyzőkönyvek kivonatolása	45,318 frtba,
a munka felülvizsgálatával megbizandó telekjegyzőkönyvvezetők jutalmazása	4,000 frtba,
a feldolgozás a statisztikai hivatalban	40,785 „
a gyűjtőívek s a munka kinyomatása	15,000 „
Kerek összegben	105,000 frtba.

Vajjon megéri-e e költséget a végrehajtandó munka — kérdi végül a statisztikai hivatal igazgatója — arra válaszul szolgálhatnak a próbafelvétel im bemutatott eredményei, melyek által bizonyul, hogy ily adatgyűjtés útján a magyarországi földbirtok viszonyai és megterhelhetése oly módon megismerhetők, hogy az ugynevezett agrárkérdések legfontosabb része alaposan tanulmányozható, mire jelenleg minden civilizált államban törekшенek, de eredményre eddig nem jutottak, hanem szintén csak adatgyűjtésre szorúlnak.

Papiriparunk. Magyarországon jelenleg Jalsovszky Géza adatai szerint 36 kisebb-nagyobb olyan gyár van, melyek papirosanyag előállításával foglalkoznak. A papiros-gépek rohamos terjedése nálunk is teljesen kiszorította a meritőkádakat, azok a gyárak, melyek a papirost meritettek, megszűntek, s a meritett papir-keresletnek, mely még némileg létezik, gyárosaiuk nem ugyan emberi kéz által meritett, hanem oly papiros szállításával tesznek eleget, mely a kézzel meritett papirostól csak annyiban különbözik, hogy a meritést emberi kéz helyett egy huzalszövevvel bevont henger végzi, mely egyébként ugyanazon gyártási műveleten megy át, mint a kézzel meritett papiros. De mivel a különbség a papiros jószágára lényeges hatással nincs, de előállítását rendkívül megkönnyíti; hasonló minőségű papirost sokkal olcsóbbért képesek szállítani. A papiros-gyárak gyártmányaik nagyobb részét az országban árusítják el. Finomabb fajta fehér papirost a hermaneczi, nagyszlabosi, péterfalvi, diósgyőri és fumei gyár készít, a többi inkább csomagoló-, durvább író-, nyomtatvány- és lemezpapiros előállításával foglalkozik. Szivarkapapirost és rajzpapirost csak a fumei, távirda-szalagot pedig csak a hermaneczi gyár állít elő. A papirosához való faanyag gyártására s facellulosa készítésére a magyar papiripar részvénytársaság Pelsőczön nagyobb szabásu gyárat állított fel. Van továbbá 13 gyár

22 kövel, mely kőszőrült anyagot állít elő. A zernesti (Erdély) jelentékeny papirgyár a kőszőrült faanyag előállítására való fát is előbb egy főzőkazánban gőzzel járátja át, a fűrészpont lugozás nélkül gőzölteti és saját találmányu szabadalmazott finomítón foszlatja finom szálakra. A gőzzel átjárátott kőszőrült faanyag barna színt nyer ugyan, de szilárdság tekintetében annyira felette áll a közönségesen kőszőrült faanyagnak, hogy belőle tisztán is elég szilárd csomagoló-papirost lehet gyártani. Más gyárak többnyire a fűrésztelepektől veszik a fahulladékot zsákonként. Némely uradalomban már kőszőrülő gyárak is vannak, így Hohenlohe herczeg javorinai uradalmában kettő. Hogy a kőszőrült faanyagszükséglet mily nagy, mutatja, hogy Hermaneczen, Pelsőczön, Rockfalván kőszőrülő gyárak létesítése. A rongy mindinkább drágább lévén, szalmaanyagot is, különösen rozsból, nagy mennyiségben használnak fel. Szalmaanyag előállításával az országban jelenleg hat gyár foglalkozik, melyek belőle részint csomagoló-, részint pedig lemezpapirost készítenek. Ezek között legnagyobb a pozsonyi, mely száz munkást foglalkoztat s utána a brassói, mely még 1547-ben alakult, tehát Európa legrégebbi papirgyárai közé tartozik és Erdélyben mint első kezdte működését. E gyár újabb időben praeparált papirosból palaczkokat is készít, a mi a tulajdonos találmányát képezi. Az elhasznált papirokat nyersanyagul 7 kisebb gyár használja fel s ezek leginkább csomagoló-papirost és lemezt készítenek belőle. Ez anyag összegyűjtésével azonban eddig érdemlegesen csak Budapesten foglalkoznak a könyvkötők, nyomdák és kártyagyárak. Egyes papirgyárak csakis saját papirhulladékukat dolgozzák fel s a belőle nyert pépet pótagyag gyanánt használják. A papirhulladék fehéritésével egyik gyár sem foglalkozik, a helyett azonban a papiros színét a különböző színű papirhulladékok keverésével igyekeznek egyöntetűvé tenni, mi azonban csak ritkán szokott teljes sikerre vezetni, és az ez által előforduló szinkülönbözetek a gyártmányok eladásánál a legtöbb esetben nehézségeket támasztanak. Mellékiparok közt leginkább fejlett még a rongykereskedés, de ennek egy része is kivitelbe kerül, mely körülmény, ha tekintetbe vesszük, hogy a rongy nyers állapotban métermázsánként alig 12—15 frtot képvisel, míg papirossá feldolgozva 30—40 frtot ér, tehát értékének több mint kétszeresére emelkedik, s ez emelkedés csaknem kizárólag munka eredménye, — nem látszik nagyon kívánatosnak. A gyárak termeléséről s a mun-

kások számáról nincs összegezett kimutatásunk. A hermaneczi papirgyárban mintegy 200 munkás van s évi termelése 12—13 ezer métermáza. A péterfalvi papirgyár (nem messze Gyulafehérvártól, Sebespatak mellett) 300, a zernesti 200, a fiumei közel ezer munkást foglalkoztat.

A postai takarékpénztárak Olaszországban már nyolcz év óta fennállanak s sajátságos fejlődésüket a következő táblázat tünteti fel:

Év	A z é v i		Betett összegek	Kivett
	befizetések	kifizetések		
	s z á m a			
1876.	123,246	18,490	3.709,357	1.298,735
1877.	208,652	64,801	9.358,648	5.458,786
1878.	243,251	103,309	14.648,889	9.992,436
1879.	417,483	168,959	33.564,370	19.346,288
1880.	559,253	262,066	53.058,772	34.273,497
1881.	748,868	362,317	71.235,783	52.569,552
1882.	854,321	466,363	83.492,945	68.127,292
Összes.:	3.155,074	1.446,305	269.068,766	191.066,588

A viszonyok tehát következőképen alakultak:

1. A betétek száma a visszafizetések számához úgy áll, mint 100 : 44.

2. Az új könyvecskék száma a szaldirozott könyvecskék számához úgy áll, mint 100 : 10.

3. A betétek összege a visszafizetett összeghez, mint 100 : 71.

E számok az emelkedésben 1880. óta némi csekély hanyatlást mutatnak. Ennek egyik oka a kezelésben történt változtatások. A hűtlen hivatalnokok által okozható veszteségek elhárítása végett ugyanis oly intézkedés történt, melynél fogva a betevő közönség maga is ellenőrökodik, azonkívül alkalmazásba hozták az angolok példájára az átvétel nyugtázását, s mint különleges olasz intézkedést a vagliát, vagyis minden betevő által aláírandó értesítvényt. Mig tehát az új intézkedésig angol és osztrák rendszer szerint az első betétel alkalmával két aláírást követeltek, a további betéteknél azonban egyet sem, az új intézkedés után az első betételnél három, minden továbbiánál egy aláírást követelnek. Ez az olasz rendszernek

következménye, melynek czentralizált számvitele nincs, hanem a postahivatalokat megbizza, hogy a számlákat vezessék, a kamatokat kiszámítsák és a számlák átvitele végett egymással levelezzenek. Ujabb változtatást az eredeti terven csak 1881-ben tettek, a mikor a maximumot 5000 lírában állapították meg azzal a határozattal, hogy a törvényszéknél elhelyezett minden letét a postatakarék-pénztáraknál helyeztessék el. Az előbbi változás a közönségre nézve akadályoztató volt; az utóbbit csak 1882-ben tudták keresztül vinni. Másik lényeges ok a kereskedelmi forgalom nagy emelkedése 1879-ben, mely azóta csökkent. De a főök csakis a nagyobb számú visszafizetésekben keresendő, melyek 1880-tól 1882-ig 34 millió líráról 68 millió lírára emelkedtek, tehát megkétszereződtek, míg ellenben a betétek csak 53 millió líráról 83 millió lírára emelkedtek. A pénzszükségletet pedig az a körülmény okozhatta, hogy a papírértékről az aranyértékre való átmenetel által sok tőkepénz, mely előbb szabad volt, egyszerre megkötöttetett, mi által kivált a kisebb tőkeerőkre nézve ideiglenesen pénzszűke és annak szüksége állt be, hogy a betéteket felmondják.

Az olasz posta-takarékpénztárak hanyatlásáról annál kevésbé lehet szó, mivel a hivatalos jelentés szerint ez évben a betétek és kifizetések közt a régi viszony ismét helyreállt. Az olasz posta-takarékpénztárak viszonyát és felvirágzását a következő összeállítás mutatja:

Év	Betét ez év végén 1000 lakos után	Követelés 1000 fejenként
1876.	$2^{13}/_{100}$	91·16 líra
1877.	$4^{26}/_{100}$	241·59 „
1878.	$5^{88}/_{100}$	424·80 „
1879.	$8^{31}/_{100}$	978·78 „
1880.	$12^{68}/_{100}$	1,725·78 „
1881.	18	2,499·78 „
1882.	20	2,985·03 „

Ebből kitűnik, hogy ugy a betevők, valamint a követelések százalékos aránya a lakossághoz jelentékeny növekvéssel emelkedett. Olaszország posta-takarékpénztárainak eredményével meg lehet elégedve.

UJ KÖNYVEK.

- Ritter, A.** Műszaki mechanika. Ford. Maurer Mór. 750 fametszettel. 10 frt.
- Kozák, Gy.** Az állandó gőzkazán és gőzgépüzem kézikönyve, ford. Fritz P. 60 kr.
- Szabó, Gy.** A keskeny nyomu vasutak hivatása közlekedési eszközeink sorában 1 frt.
- Hieronymy, K.** A kőutak fenntartásáról. Két nyommatu táblával. 2 frt.
- Klimm, M.** Uti jegyzetek a vízépítés köréből. 60 kr.
- Maurer, M.** Graphostatika, középítészeti szerkezetek számításaira alkalmazva. Számos, a szövegbe nyomott ábrával és 20 nyommatu rajzlappal. 6 frt 50 kr.
- Tábornok, O.** Gőzkazánok. Kézikönyv gőzgép-kezelők, fűtők, kazán-tulajdonosok, gyári és gazdasági hivatalnokok számára. Számos ábrával és rajzmelléklettel. Előfizetési ára 3 frt 50 kr.
- Schwarz, S.** A keskeny pályák, mint a mellékforgalom hivatott eszközei. 1 frt.
- A vasuti üzlet befolyásáról a nyomjelzésre. 1 frt.
- A vasutak valószínű bevételeinek előzetes meghatározásáról, különös tekintettel a Budapest-győri- és zimonyi vonalakra. 60 kr.
- A vasuti vasszerkezetek. 4 rajzlappal. 1 frt 50 kr.
- Seefehlner, Gy.** Uti vázlatok. 1 frt
- Zsigmond, V.** A városligeti artézi kút Budapesten. Egy földtani térképpel, 3 nyommatu táblával és öt táblázattal. 2 frt 50 kr.
- Bányatan, kiváló tekintettel a kőszénbányászatra. 4 frt.
- Könyves Tóth, M.** Az alagutakról általában, az alagutfalazat eltorzításának okairól és egy új duczolási rendszer ismertetése. Három rajzlappal. 1 frt 50 kr.
- Kerpely, A.** A vaspályasínek főbb tulajdonságaira vonatkozó kísérletek és tanulmányok. 17 rajztáblával és számos fametszettel. 2 frt.
- Boros, B.** Az Arad-körösvölgyi vasut ismertetése. 10 rajzlappal. 90 kr.

(Közli Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

OKTÓBER.

VIII. FÜZET.

HELYI ÉRDEKŰ VASUTAINK.

A helyi érdekű vasutak az 1880 : XXXI. t. cz. rövid idei fennállása óta számot tevő jelentőségre emelkedtek. Az eddig megnyílt ilyenmű vasutak üzleti eredményei — azon rövid időnél fogva, melyre vonatkoznak, — nem alkalmasak ugyan még arra, hogy minden tekintetben biztos következtetések alapjául szolgálhassanak : de mégis elégségesek annak felismerésére, hogy a helyi érdekű vasutak üzleti eredményei — a kezdet nehézségeit figyelmen kívül nem hagyva — kellő arányban nem állanak e vasutak extensiv fejlődésével. Elvitázhatatlan tanuságot tesznek mindenekelőtt arról, hogy a helyi érdekű vasutak mindenikének sikerült oly forgalmi köröket felelelni, melyek annakelőtte a vasuti szállítás előnyeiből ki voltak zárva, s a melyek épen ennél fogva elveszett területek valának a nagyobb vasutak forgalmára nézve is. — A kiépült vasutak hálózatában mutatkoztak nagyon is érezhető hézagok, melyeknek betöltését, a hálózat kiegészítését a gyakorlati élet követelte : ezen hézagok pótlása volt feladata és üdvös hivatása a helyi érdekű vasutaknak.

Ebből látható, hogy hazánkban a helyi érdekű vasutaknak — mint alább ki fogjuk fejteni — sokkal magasabb feladatuk lett vasuti hálózatunk sajátságos elrendezésénél fogva, — mint a mily feladatra e vasutak természetüknél fogva hivatva voltak. Mindenesetre azonban kettős azon feladat, melyet minden helyi érdekű vasutnak, legyen bár az általánosabb, vagy tisztán helyi érdekű, be kell tölteni : egyrészt a helyi érdekek forgalmi szolgálata, másrészt a főpályák forgalmának táplálása. E kettős szempont szerint, ahhoz képest, a mint ezen szempontok közül valamelyik túlnyomóbb szerepet játszik egy helyi érdekű vasut hivatásában, — lehetne osztályozni e vasutakat. — Az alább közlött táblázat ezen osztályozást könnyű szerrel teszi lehetővé. Majdnem azt lehet mondani — ter-

mészetesen leszámítva a geográfiai és egyéb viszonyokból származó egyéb nehézségeket, — hogy az építési költségeknek kilométerenkénti magasabb vagy alacsonyabb összege szerint pontosan elkülöníthetők a tisztán helyi érdekeknek szolgáló és az általánosabb érdekű vasutak. — Mindebből azonban nem szabad ez utóbbiak előnyösebb forgalmi és pénzügyi állására következtetni. Sőt általában fel lehet állítani a tételt, hogy a szigorúan helyi érdekű vasutak üzlete jobban áll, mint azon vasutaké, melyek forgalmi jövedelmezőségére nézve sokkal több és nagyobb frázisok hozattak fel.

Mindazonáltal ezen általános tételek, a rendelkezésre álló csekély tapasztalatoknál fogva, kétségbevonhatlan érvényességre igényt nem tarthatnak. Azok abszolút, vagy relativ helyessége felől az olvasó tájékozást szerezhet magának az előbb közölt összeállításból is. Ennek azonban fő- és bevallott célja a helyi érdekű vasutak kiterjedésére és alapítására vonatkozó tények megismertetése. — Ezen táblázat szerkesztésére nézve meg kell egyébiránt jegyeznünk, hogy a helyi érdekű vasutak közé az arad-kőrösvölgyi és a szamosvölgyi másodrendű vasutakat is felvettük, minthogy e vasutak — melyek közül a szamosvölgyit utólag a törvényhozás maga is vizinálisnak nyilvánítá, — lényeges tulajdonságaiknál fogva helyi érdekűek, s az arad-kőrösvölgyit közönségesen a helyi érdekű vasutak prototypusának szokták tekinteni. E kettő kivételével a táblázatunkban felsorolt többi vasut már az 1880 : XXXI. t. cz. alapján lett vagy a törvényhozás által, vagy pedig a kormány által engedélyezve. E vasutak a következők:

Polyó szám	A vasút neve és iránya	Hosszúság kilométerekben	Tényleges összköltség frt	Tényleges költség frt	Tényleges költség kilométerenként frt	Névleges összköltség frt	A részvénytőkéből		Kibocsátási árfolyam	Állami hozzájárulás	Hatóságok vagy magánosok hozzájárulása
							tőzsrésztőke	elsőbb. részvény			
1	Arad-kőrszőlőgyi vasút:										
	a) Arad-borosjenői vonal	62-800	1232726. ³⁹		Átlag		à 100 frt	A társaság bírlókában vannak: à 100 frt	Átlag		
	b) Borosjenő-borossebes-butyini vonal	26-766	365700. ⁵⁸				†)	††)			
	Összesen . . .	89-566	1598426. ⁹⁷		17959-85	1620000	740000	880000	98-09%		
2	Szamosvölgyi vasút:			Engedély- okmányi- lag előirá- nyozva : 800000 frt							
	(Apahida-deési vonal)	46-822	973554-52	†††)	19512	1000000	571000	à 500 frt	A részvé- nyekből be- folyt 837825 frt után átlag	A bányakincstár részéről az 1880 : XXXII. t. cz. alapján	
3	Arad-csanádi vasút:										
	a) Arad-szöregi fő- vonal	114-40						529000			
	b) Mezőhegyes-két- egyházi szárny- vonat	39-45					à 500 frt				
	Összesen . . .	153-85	2960000	†††)	18000	4000000	1600000	2400000	Átlag	Az 1881 : XLVII. t. cz. alapján	
									74-0% *)		510000 frt

A törzsrészesvényeket az érdekeltek vették át

†) 1800 darab törzsrészesvény még nincs kiadva. — ††) A társaság bírlókában vannak. — †††) Ezen összeg a felülvizsgálat alkalmával konstatált eredményhez képest vétetett fel, s ennél fogva magában foglalja a túllépést is.

*) Minthogy a társaság összes címletei (az elsőbbégi részesvények összesége) kibocsátva nincsenek, a fenti % csupán a viszonyt jelzi, melyben a tényleges tőke a névelegeshez áll, s nem a valóban elért kibocsátási árfolyamot.

Polyó szám	A vasut neve és iránya	Hossznúság kilométerekben	Tényleges összköltség frt	Tényleges költség frt kilométerenként	Névleges összköltség frt	A részvénytőkéből		Kibocsátási árforlyan	Állami hozzájárulás	Hatóságok vagy magánosok hozzájárulása
						törzsrésztőke	elsőbbségi részvény			
4	Szatmár-nagybányai vasut	56.12	1000000	18050	1250000	500000	750000	Törzsrésztőke al parinyek al parinyek elsőbbségi részvények: 63% 80% átlag 80% 0	Bánya- és erdőkinestár: 120000 frttal; postakincstár: 120000 frttal; össz. 240000 frt	A törzsrésztőke nyelket az erdőket vette át
5	Nagyikinda-nagybecskerek vasut	70.544	1666000	23631.20	1915000	772800	1142000	Törzsrésztőke al parinyek elsőbbségi részvények 80% 0	300000 frt az 1881. LXXIII. t. cz. alapján	községek, városok és birtokok részéről 316000 frt törzsrésztőke részéről 151229.20 Összes. 467229.20
6	Gölniczölgyi vasut: (Margittalvától Szomolnokig)	34.7	1215000	35014.40	1736000	694400	1041600	Átlag 70% 0	100000 frt készpénzben, ezenfelül kincstári területek átengedése	Községek és városok, valamint egyes területekkel
7	Kőszeg-szombathelyi vasut	17.5	317818	18160	400000	160000	240000	Átlag 80% 0	2500 frt évi átlagány a postakincstár részéről	Vasmege frt részéről 10 évre évi 1500 Kőszegsz. k. város 150000 Nagyczenki cukorgyár 15000

8	Besztercebányai vasút	84.2	—	—	—	—	Ezen két vasút kiépítését az országos bank vállalta el az állam által 34 éven át félévenként előre fizetendő 385000 forint annuitástért
9	Piski-vajdahunyadi vasút	15.5	—	—	—	—	
10	Máramarosi sóvasutak : (Sziget-kamarától egyfelől Rónaszékig, másfelől Sugatagig) . . . . . Ehhez hozzáadandó a sziget-kamara-szlatinai vasút . . . . . Összesen	40.3 4.5 44.8	710000 226000 936000	— — —	— — —	— — —	A kincstár az engedélyesnek 30 évre évenként 320000 métermagáza minimális séménnyiség szállítást biztosította minden métermagázáért fizetendő 19 és háromnegyed forint
11	Békes-földvári vasút : (Békestől Pusztaföldvárig)	7.5	170000	22066.66	—	—	A tőke 1/3 részét gróf Wenckheim Frigyes vállalta el
12	Rétszilas-szegszárdi vasút : (Rétszilastól a budapesti vasutból kiágazólag Szegszárdig)	55.41	1700000	30680.38	—	—	Az építési költség a budapest-pécsi vasut alaptőkéjéből fedeztetett
13	Kétegyháza-kisjenői vasút	26.5	448000	16905.66	—	—	Községek és magánosok 300000 forinttal

Polyó szám	A vasut neve és iránya	Hosszúság kilométerekben	Tényleges összköltség ftt	Tényleges költség kilométerenként ftt	Névteljes összköltség ftt	A részvénytőkéből		Kibocsátási árfolyam	Állami hozzájárulás	Hatóságok vagy magánosok hozzájárulása
						Törzsrésztőke	Elsőbbségi részvény			
14	Debreczen-hajdunánási vasut	42.5	1000000	23529.41	1200000	à 100 ftt	à 100 ftt	Átlag 83 3/4		Debreczen 119760 Nánás 119760 Bősönny 100600 Dorogh 59840 400000
15	Nagytapolcsány-béliczi vasut	15.308	505854	33045.01	Az effectív költségek a szab. osztrák-magyar államvasut számlájára a befektetési tőke elszámoltatik 1882. június 8-án kötött szerződés II. cikke értelmében					
16	Barcs-pakráczy vasut	127.3	7700000	60478	1100000	A társaság még nincs megalakulva		Átlag 70%	A barcs-terezienfeldi ut alapjából 10 évre évenkénti 10000 ftt	
17	Marosvásárhely-szászrényi vasut . . .	34.0	680000	20000	790000	à 100 ftt	à 100 ftt	Törzsrésztőke: 93% elsőbbségi részvény: 80%	A postakincstárból fizetendő 7200 ftt kamat és törlesztés biztosítása mellett 120000 fttnyi kölcsön köztett	Az érdekelt-ség részéről mintegy 300000 ftt
18	Ujszász-jászapáti vasut	32.0	605460	18920.62	650000	A társaság még nincs megalakulva		Átlag 92%		A törzsrésztőkeket az érdekeltek veszik át

19 Szajol-kún-szentmártoni vasút . . .	36'2	632000	18839'78	800000	A társaság még nincs megalakulva	Átlag 85 1/4%	A törzsrészenyvényt az érdekeltek veszlik át
20 Zagoriai vasut: (Csáksornytól Zág-rábig) fővonal . . .	98				A társaság még nincs megalakulva	Átlag 75 0/0	Még nincs tudva
Zabok-krapinai szárnyvonal	30						
Összesen . .	128	4600000	38833'33	6200000			
Összesen . .	1068'556	28698113'49	*)	**) 34531000			

*) Ez összegben nem foglaltatnak a beszercebánya-brezovali és a piski-vajdahunyadi vasutak költségei. Tett számítás szerint az e célra fizetendő annuitásoknak mintegy 1100000 frtnyi alaptőke felel meg.

**) Ezen összegben nem foglaltatnak a beszercebánya-brezovali, piski-vajdahunyadi, békés-pusztaföldvári, rétszilás-szegszárdi és nagytapolcsány-béliczi vasutak névleges építési költségei.

A mi e táblázatban legelőször magára vonja a figyelmet: az kétségtől helyi érdekű vasuthálózatunk jelentékeny gyarapodása. — 1067·556 kilométerre rug vicinalis vasutaink hossza, s ez összegből, ha a régebben keletkezett és kiépült arad-körösvölgyi vasutat elhagyjuk is, mégis a helyi érdekű vasutakról szóló 1880: XXXI. t. cz. keletkezése óta mintegy 978 kilométer vasut építése lett biztosítva, mihez képest vasutaink gyarapodása évenként átlag mintegy 244·5 kilométerre megy. Hazánk közgazdasági viszonyainak közepette mindenestre jelentékeny dolog; sőt azon sem lehet csodálkozni a vasutépítés terén a nagy vasutépítési mozgalom után egyidőre beállott szélcsend után, ha ezen kedvező lendület némelyeket meglep. A fődolog azonban nem a hálózat extensiv fejlődésében rejlik — ez, ismételjük, igen jelentékeny, de semmi esetre se rendkívüli — hanem abban, hogy a kimutatott vasutak vajjon valamely fontos közgazdasági célzt szolgálnak-e, forgalmi értékkel bírnak-e, vagy sem? Bátran el lehet mondani, hogy az eddigi tervezetek, illetve engedélyezések kitalálták azon igényeket, melyek egy vasuti vonal iránt közforgalmi, avagy a helyi érdekek szempontjából támaszthatók. Némelyek az engedélyezett vasutak közül idővel magasabb forgalmi szerepre is hivatva lesznek. Alig lehet elvitatni, hogy az arad-körösvölgyi, szamosvölgyi, nagyikindanagybecskereki, rétszilas-szegszárdi, marosvásárhely-szászrégeni, barcs-pakrácsi és a zagoriai vasut — tehát a vicinális vasutak többsége — irányuknál fogva oly vonalakat képeznek, melyek fő- s részben fontos kiviteli irányoknak képezik lánczszemeit. Ez mutatja leginkább, hogy az újabb időben észlelt vasutépítési mozgalom még mindig nem vezethető vissza egészen a helyi szükségletek alapjára, hanem sok van e mozgalomban a vidék derék és becsületes törekvéséből a célra, hogy vasuti hálózatunk egy-egy hiánya pótoltsassék. Majdnem az jut itt eszünkbe, hogy a garantiákban kimértült állami functiót a társadalom vette kezébe, s lehetetlen, hogy elismeréssel ne adózzunk társadalmunk eme kitartó és még mindig egyre terjedő akciójának, a milyenhez hasonlót, ha nem csalódunk, gazdasági téren a magyar társadalom még nem fejtett ki.

Valóban nem kiécsinylendő tünemény az, hogy a vasutak építésére vállalkozott érdekeltségek 28.698,113 frtnyi építési költséget képesek voltak előteremteni. S ez tisztán társadalmi munka, mert egyrészt ezen összegbe nem vétettek be a beszterczebányai és

piski-vajdahunyadi államköltségen épült vasutaknak mintegy egy milliónyi költségei; másrésről ezen összeg előteremtéséhez az állam nem többel, mint 1.150,000 frtnyi subvenczióval járult hozzá, megemlítvén még a teljesség kedvéért a község-szombathelyi vasutnak adott évi 2500 frtnyi posta-átalányt, és a barcs-pakrácsi vasut számára 10 évre engedélyezett évi 10,000 frtnyi subvencziót. Mindezen állami segélyek egyébiránt nem ingyen adtak. A segélyezett vasutak a segély fejében különböző szolgáltatmányokat (posta-szállítás, bányatermékek, kavics stb. szállítása) vállaltak magokra, s legrosszabb esetben hasonló névértékű törzsrészcvényeket engedtek át s jelentékeny befolyás gyakorlását társasági ügyeikre.

Mindazonáltal tagadni nem lehet ezen állami subvencziók fontosságát a keletkező vállalatokra nézve. Legtöbb esetben épen a subvenczió — habár nem is nagy — tette kivihetővé a finanszírozást. Csak az a kár, hogy az 1880 : XXXI. t. cz. 7. §-ában kimondott alapelv, mely állami hozzájárulást csak az esetben enged meg, ha maga az állam magánvagyonával érdekelve van, kissé szűkkeblű, s szerencsére a gyakorlatban nagyon mereven nem alkalmaztatik. Sajnos azonban, hogy pénzügyi helyzetünk folytán a helyi érdekű törvény alkotásánál nem gondolhattak rá, és még ma is hasztalan dolog volna kívánni, hogy az állami segélyezés kérdése rendszeresen szabályoztassék, egyöntetűleg állapittatván meg azon elvek, melyek alapján arra érdemes vállalatok segélyben részesülhetnek. Ez azonban még most pium desiderium, s távol vagyunk attól, hogy e részben — természetesen megjavítva — Franciaország példáját követhetnők.

Aunak daczára mégis, hogy az állami segélyezés nagyon bőven nem volt osztogatható, helyi érdekű vasutaink finanszírozása kedvezően sikerült. A fent kimutatott 28.698,113 frt tényleges költség beszerzése céljából 34.531,000 frtnyi névértékű papirok voltak elhelyezendők. S ezen részvények elhelyezése sikerült : az árfolyam csak ritkán alacsonyabb, mint állami papirjaink árfolyama ; garantizott vasutaink árfolyamánál pedig jobb. Számításaink szerint az összes helyi érdekű vasutaknál elért árfolyamokból kivont átlagos árfolyam 79.23%. Tehát a 34.531,000 frtnyi nominalis tőke mintegy 80%-on volt elhelyezhető. Nem akarunk e tüneményből közgazdasági viszonyainkra vonatkozó, messzemenő következtetéseket vonni, de annyit talán szabad lesz megjegyezni, hogy ezen körülményből jog-

gal lehet következtetni a vicinális vállalatok soliditására. Csak nagyon elvétve constatálható erőszakolás e vállalatok létesítésénél, azok létesülése legtöbbször a gazdasági viszonyok természetszerű fejlődésének eredménye.

Egy aggodalom merült fel újabban a vicinális vasutak ellen — különösen a „Pesti Napló“-ban, mely hírlap nemzetgazdája veszélyeztetve látja a helyi érdekű vasutak czimleteit s azt hiszi, hogy azok elértéktelenedése hátrányosan fog visszahatni értékpia czunk állására is. Megvalljuk, hogy ezen aggodalmakat nem érthetjük, nem oszthatjuk. Még az esetben is, ha helyi érdekű vasutaink üzleti jövedelmei nem volnának elégségesek elsőbbségi részvényeik kamatoztatására : ebből baj alig származhatnék. Nem lehet feltételezni, hogy azon részvénybirtokosok, kik az elsőbbségi részvényeket azon tudatban veszik át, hogy részvényeik után kamatokat csak az esetben és akkor fognak kapni az alapszabályok értelmében, ha és a mikor ilyenek a tiszta jövedelemből fizethetők : szűkkeblűbbek legyenek a jövőben és piacra dobják azon papirokat, melyeket az említett feltételek alatt átlag 80%-on megvásároltak. Megóvj a papirokat a romlástól — a helyi érdekű vasutak emelkedő jövedelmezőségén kívül — azon körülmény is, hogy e czimletek tulajdonkép nem börze-papírok. A törzsrészvények éppen nem, s maguk az elsőbbségi részvények sem pénzforgalmi papírok. Szeretnők ugyan mi is, ha e papírok magok felé vonhatnák a pénzpiacz keresletét, mert ez nagy lépés volna vicinális hálózatunk további kifejlése felé, de azt hisszük, hogy ez az állapot oly kedvező constellációk közt, a vasutak oly jövedelmezőségi állapotában következhetik be, midőn a jelzett aggodalom tárgytalan lenne. Azt pedig valóban nem értjük, miként lehetne befolyással a helyi érdekű papírok kedvezőtlen árfolyama értékpia czunkra. Ezen papírok 14.637,600 frtnyi összértéke viszonylag oly csekély, hogy értékpia czunk ennél napról-napra nagyobb veszteségeket tapasztal, a nélkül, hogy pénzforgalmi alapja megrendülne.

Még csak egy kérdést említünk fel a közlött táblázat incidenséből, több más érdekes szempontot más alkalomra hagyva : és ez az építési tőke megállapítása. Egy tekintet a fenti táblázatos összeállításra, mutatja, hogy helyi érdekű vasutaink építése újabban igen olcsó és gazdaságos építési rendszerrel indult meg. Minden újabban keletkező vállalat — kisebb visszaesésekkel — eltér ezen

biztos alaptól. Az építési költségek fokról-fokra nagyobb összegekben állapíttatnak meg s a barcs-pakráczai vasutnál épen oly magas építési költséget tapasztalunk, mely túllép a vicinális vasutakra nézve helyesen felállítható kereten. Remélhető azonban, hogy ez ephemer tünemény marad. A kormánynak számot kell vetni az engedélyt kérők esetleg túlságos követelményeivel szemben s nem szabad soha szem elől téveszteni, hogy a végcél, t. i. vasutaink jövedelmezősége, csak az esetben nem lesz kockáztatva, ha a költségvetés megállapításánál szerény igények alkalmaztatnak. Ha azonban minden kis vicinális vasut egyuttal stratégiai vasuttá emeltetik, ez esetben a vidéki érdekeltségre, melyre erkölcsileg és anyagilag egyaránt nehezednek az építés és üzlet gondjai, oly terhek rovatnak, melyek előbb-utóbb visszahatással lesznek helyi érdekű hálózatunk fejlődésére.

Ez az időpont azonban még nem érkezett el. A legközelebb jövőben ismét több vicinális vasut engedélyezése van kilátásban. A marosludas-besztercei, deés-besztercei, budapest-esztergomi, nagyvárad-vaskohi, vulkapordány-szentmargiti, esztergom-nána-ipoly-ságghi, pápa-keszthelyi, brezova-breznóbányai, budapest-soroksári, temesvár-gombosi, nagybecskerek-pancsovai, veszprém-jutaki, kisterenne-karczagi, vinkoveze-bréckai, taraczköz-tercseli, valpói és biharmegyei vasutak tervei kidolgozván, s ezen tizenhét helyi érdekű vasut létesülése alkalmasint nem várat soká magára. Ezeken kívül egy csoport ipar- és lóvonatu vasut terveztetik, hogy kiegészítsék az ürt, mely vasuti hálózatunkban még érezhető. Örömmel regisztráljuk e vállalatokat, mert hiszszük, hogy a vicinális vasutak fejlődése, épen úgy a mint következménye, egyszersmind eszköze is lesz közgazdasági helyzetünk javulásának.

MÁNDY LAJOS.

ANGLIA PÉNZÜGYI GAZDÁLKODÁSA AZ UTOLSÓ KÉT ÉVTIZED ALATT.

Anglia pénzügyében a Peel Róbert által 1842-ben végleges diadalra jutott szabad kereskedelmi elvek még jelenleg is uralkodnak s az államháztartást ezek jellemzik. Hiában küzdöttek egyes iparosok az idegen árúk túlsúlya ellen s mások a gyarmati termények gyámoltása érdekében, a törvényhozó testület folyvást ez elveket tartotta szem előtt s ennek tulajdonítható többek között 1874-ben a cukorvám eltörlése, 1866-ban s 1869-ben más vámok leszállítása. Ha tehát Anglia legújabb pénzügyi viszonyait akarjuk megismerni, az elveket kell szemünk előtt tartanunk. De szükséges a mellett figyelembe vennünk a nemzeti vagyon gyors gyarapodását is. Nehány jellemző adatot közlünk e célból. 1861-ben Anglia népessége tett kerekszámban 29 milliót, 1882-ben már 35·6 milliót, a szaporodás tehát 22·27 százalék. 1861-ben a bevétel s kivétel összes értéke volt 377 millió font sterling, 1882-ben 719.680,000 font, azaz a gyarapodás 90·83 százalék. 1861-ben az adóalap összege tett 335.654,000 font sterlinget, 1882-ben 585.224,000-et, a szaporodás 74·35 százalék. A letéti bankon s takarékpénztárak betéte volt 1861-ben 41.546,000 font sterling, 1882-ben 83.651,000, a növekvés 101·34 százalék. A nyilvános gyámoltásban részesülő szegények száma a tulajdonképi Angliában s Walesban 1861-ben 890,000-et tett, 1882-ben 799,000-et, az apadás 10·22 százalék. S ha a népesség szaporodását vesszük tekintetbe, 1861-ben száz lakosra 3·01, 1882-ben 2·28 szegény jutott, tehát a hanyatlás 24 százalék.

Az angol állam jövedelmi forrásai közt, mint mindenütt, az adók (legyenek azok egyenes vagy közvetett jellegűek) játszik a főszerepet. Más jövedelmi források : gyarmatokból, posta és távirda jövedelemből, államjóságokból stb., már kevésbé jelentékenyek s

ezért tájékozásul elegendő, ha itt az állam összes jövedelmét s az adókból befolyó összegeket állítjuk össze, és pedig könnyű áttekintés végett a század kezdetétől évtizedekben.

Évek	Népesség	Összes be- vétel	Fejenként			Összes adó- jövedelem	Fejenként		
			milliókban	ezer	font st. font		s.	d.	ezer
1802—10	16·7	54,466	3	5	—	52,092	3	2	3
1811—20	19·0	69,044	3	2	—	65,148	3	8	5
1821—30	22·7	57,962	2	11	—	54,677	2	8	1
1831—40	24·9	51,339	2	1	—	48,730	1	19	1
1841—50	27·4	55,486	2	—	—	52,880	1	18	6
1851—60	27·8	64,215	2	6	2	59,711	2	2	11
1861—70	29·8	70,625	2	6	2	63,415	2	4	—
1871—80	32·8	70,136	2	3	—	65,970	2	—	—
1881—82	34·9	86,118	2	9	4	70,887	2	0	7
1882—83	35·6	88,493	2	9	7	73,123	2	1	—

Az összbevétel s az adójövedelem között az évek során át tehát jelentékeny különbség támadt. Az utóbbi három évben az összes bevétel átlaga 86 millió font sterling volt, míg az adójövedelem csak 71 millió. A posta és táviró jövedelme, mely 9 milliót tesz s a tiszta haszon is három milliót, okozza nagyrészt e különbséget. E jövedelem, bár a néptől ered, nem adó, hanem az állam direct hasznos szolgálataért nyújtott kárpótlás. Ha a két első évtizedet nem számítjuk, midőn háboru s átmeneti intézkedések rendkívüli állapotot alkottak, 1821—1883 közt az adó átlaga 2 font s 10 d. volt, az utóbbi három évben 2 font 7 d.

Összehasonlítva már most más európai államokkal a következő eredményt, találjuk:

Ország	Népesség	Összes be- vétel	Fejenként			Összes adók	Fejenként		
	ezerekben	ezer font st.	font	s.	d.	ezer font st.	font	s.	d.
Anglia	35,600	88,493	2	8	11	73,128	2	1	—
Ausztria-Ma- gyarorsz.	37,700	53,800	1	8	9	44,700	1	3	8
Belgium	5,500	17,490	3	3	8	6,144	1	2	5
Dánia	1,969	2,524	1	5	7	2,185	1	2	2
Franciaorsz.	36,906	107,304	2	18	5	95,143	2	11	6
Hollandia	3,981	7,856	1	19	5	7,514	1	17	8
Németorsz.	44,756	32,467	—	14	6	15,251	—	6	9
Olaszorsz.	26,801	47,586	1	15	6	41,719	1	11	1
Oroszorsz.	81,745	60,363	—	14	9	48,898	—	11	11
Portugália	4,522	5,430	1	4	—	5,020	1	2	2
Spanyolorsz.	16,700	30,334	1	16	3	28,497	1	14	1
Svédország	4,484	3,774	—	16	10	3,338	—	14	10

Az államok nagyon különböző jellege miatt ugyan e táblázat magában véve igen kevés alapot nyújt az összehasonlításra, azonban mégis érdekesnek tartjuk megjegyezni, hogy Németországot kivéve, hol a birodalmi adók az összes adóknak igen kis részét képezik, a legtöbb adó van a szabad Franciaországban s a legkevesebb Oroszországban. Helyesebb alapot nyújtana az állapot megismerésére, ha az állami adókhoz a helyi adókat is oda lehetne számítanunk. Így az angol állami adókhoz, melyek 188°/₁-ben 69.814,000 font sterlingre rugnak, 38.838,000 fontnyi helyi adót kellene hozzászámítanunk s az egész tenne 108.652,000 fontot, azaz egy főre 3 font 2 sh. 8 d. Franciaországban 95.143,000 f. állami adóhoz jőne 33.400,000 helyi vagy pótagó s az összeg kitenne 128 millió 543,000 fontot, azaz fejenként 3 f. 9 sh. 8 d. összeget. — De még a fejenkénti kiszámítás sem biztos ítélő alap, mert lehet, hogy Oroszországban egy lélekre kivetett 12 shilling terhesebb, mint Angliában 3 font. Szükséges ezért a nép jövedelmét s vagyonosságát is ismernünk. Angliában a nép összes jövedelmét körülbelül egy milliárd font sterlingre teszik; ha tehát adója 109 millió font, egy fejre átlag 10·9 százalék esik. Franciaországban a nép jövedelme körülbelül szintén egy milliárd font s így 128 millió font adó mel-

lett az arány 12·8 százalék. Az utolsó ötven évet véve tekintetbe, e szempontból az angol népre kivetett adóteher így viszonylik :

Év	Nemzeti jövedelem	Állami adó	Százalék
	mill. font sterlingekben számítva.		
1801—10.	300	67	25
1841.	450	23	12
1861.	600	60	10
1881.	1000	73	7·3.

Az adók egyes főbb ágait tekintve, az ebből befolyó jövedelem így oszlik meg :

Évszak	Vám	Százalék	Fogyasz- tási adó	Százalék	Bélyeg	Százalék	Föld- s házadó	Százalék	Jövedel- mi adó	Százalék
	ezer f. st.	Százalék	ezer f. st.	Százalék	ezer f. st.	Százalék	ezer f. st.	Százalék	ezer f. st.	Százalék
1820—29	16,164	29	25,077	45	7,196	13	6,330	13	—	—
1830—39	20,670	42	16,298	34	7,219	15	4,542	9	—	—
1840—49	22,674	44	14,527	28	7,339	13	4,473	8	3,866	7
1850—59	22,799	38	17,150	29	7,239	12	3,424	6	9,192	15
1860—69	22,700	36	19,553	32	9,175	14	3,418	5	8,582	13
1870—79	20,073	31	26,199	39	10,463	16	2,524	4	6,608	10
1882—83	19,657	27	26,930	37	11,841	16	2,800	4	11,900	16

Ha e számokat összehasonlítjuk, láthatjuk, a vámokból 1840—1879 alatt 37 százalék jött be, az utolsó három évben csak 27, a fogyasztási adó ellenben 31 százalékról 37-re emelkedett. E két csoport 1840—1879 közt 68 százalékát tette az összes adóknak, az utolsó évben 64-et. A többieknél nagyobb változás nem tapasztalható. Legterhesebb mindegyik közt az egyenes adó a jövedelem s vagyon után. Ugyanannyi jövedelemmel bíró egyén realis alap után fizet 15¹/₂ százalékot, személyes kereset után 11¹/₂-et s ipar-üzés után csak 7 százalékot. A föld s ház e túlságos megadóztatása különben mindenütt nagy bajt okoz.

Az egyes adókat véve tekintetbe, az állam jövedelemforrásainál igen eltérő viszonyokat találunk.

Angliában igen jelentékeny a szeszes italok fogyasztásából befolyó jövedelem. Ezt a következő tanulságos táblázat tünteti fel :

Év	Angolorsz. szesz			Külf.-ről hoz. szesz			S ö r			B o r		
	Fogyasztás fejenként	Összes be- vétel	Bevétel fejenként	Fogyasztás fejenként	Összes bevétel	Bevétel fejenként	Fogyasztás fejenként	Összes bevétel	Bevétel fejenként	Fogyasztás fejenként	Összes bevétel	Bevétel fejenként
	gallon	font st.	s. d.	gall.	font st.	s. d.	gall.	font st.	s. d.	gall.	font st.	s. d.
1840—49	0.78	5,378	3 11	0.14	2,402	1 9	21.8	4,869	3 6	0.23	1,745	1 3
1850—59	0.86	7,696	5 6	0.17	2,566	1 10	23.6	5,810	4 2	0.23	1,812	1 3
1860—69	0.70	10,144	6 1	0.23	3,477	2 3	26.6	6,250	4 2	0.39	1,321	— 10
1870—79	0.87	14,022	8 6	0.31	5,234	3 2	29.9	7,458	4 8	0.51	1,640	— 10
1882—83	0.83	14,211	7 11	0.24	4,365	2 5	27.6	8,400	4 8	0.41	1,298	— 8

Az összes jövedelem volt ezek szerint:

	Szesz, bor, sör- fogy. adóból és vámából	Egy-egy főre esik	
	font sterling	shilling	d.
1840—49	14.394,000	10	5
1850—59	17.884,000	12	9
1860—69	21.192,000	13	4
1870—79	28.354,000	17	2
1882—83	28.267,000	15	8

Az elfogyasztott szeszes italok mennyiségét 120 millió font sterling értékűre teszik, s mint láthatjuk, a mértékletességi mozgalomnak nem nagy hatása van. Komoly emberbarátok a szeszes italok nagyobb megadóztatását követelik, mely azért is igazságosnak látszik, mivel a 120 millió fontból termelési költségekre alig jut 40 millió. A bor összes behozatala 12.773,287 gallont tesz, melyből Spanyolországra 4.9, Franciaországra 3.6, Portugálra pedig 2.9 millió esik, a spanyol és portugál borok még nagyobb vámot fizetnek, mint mások. A szeszes italok mellett a thea nagy mértékben növekedett, de a kávéfogyasztás hanyatlott. Ennek forgalmát a következő táblázat mutatja:

Évszak	Czukor- gyasztás fejenként	Adójöve- delem	Theafo- gyasztás fejenként	Adójöve- delem	Kávéfo- gyasztás fejenként	Adójö- vede- lem
	lbs.	ezer font st.	lbs.	ezer font st.	lbs.	ezer f. st.
1840—49	19'38	4,713	1'54	4,594	1'21	753
1850—59	29'56	4,987	2'25	5,503	1'22	483
1860—69	36'64	5,764	3'25	3,876	1'08	396
1870—79	56'11	3,284	4'29	3,561	0'98	240
1880 83	67'12	eltöröltetett	4'61	4,023	0'87	203

Igen jelentékeny s megfigyelésre méltó még az a körülmény, hogy az angol pénzügyi politika az utóbbi években a közszükségletnek megfelelő tárgyak, különösen élelmi szerek adóját s vámját folytonosan apasztani törekszik, míg a fényüzési cikkekettől nagyobb értéket szed be. Ez által természetesen az összes államjövetelemből aránylag csekélyebb rész esik a munkás osztályok számlájára. Feltevé, hogy ez osztály a népesség 70 százalékát képezi, az adózás valószínű megoszlása következőkép alakult köztők:

Adócsoprt	1842.			1862.			1882.		
	Összesen	Vagyono- sabb osztály	Munkás osz- tály	Összesen	Vagyono- sabb osztály	Munkás osz- tály	Összesen	Vagyono- sabb osztály	Munkás osz- tály
ezer font sterlingekben számított adójövedelem.									
Czukor . .	5,300	1,600	3,700	6,400	1,900	4,500	—	—	—
Thea . . .	3,900	1,200	2,700	5,500	1,600	3,900	4,000	1,000	3,000
Kávé . . .	900	900	—	400	400	—	200	200	—
Gabona . .	600	200	400	800	200	600	—	—	—
Más beho- zott élelmi cikkek . .	5,000	1,700	3,300	1,200	400	800	700	200	500
Más fogy. adó alá eső élelmi cik- kek	3,500	1,000	2,500	1,300	400	900	800	200	600
Szesz . . .	7,600	2,300	5,300	12,300	3,700	8,600	18,400	5,400	13,000
Maláta . .	5,300	1,600	3,700	5,900	1,800	4,100	8,600	2,600	6,000
Bor	1,700	1,700	—	1,100	1,100	—	1,400	1,400	—
Dohány . .	3,500	1,000	2,500	5,600	1,700	3,900	8,800	2,600	6,200
Engedélyek	1,400	400	1,000	1,600	500	1,100	3,600	1,600	2,000
Foglalkozási díjak . . .	1,300	900	400	1,100	800	300	—	—	—
Földbirtok s házadó . .	3,000	2,500	500	1,900	1,400	500	3,500	3,000	500
Bélyeg . . .	7,300	7,300	—	8,600	8,600	—	11,400	11,400	—
Jövedelmi és házbéradó	—	—	—	10,400	10,400	—	9,900	9,900	—
Összesen . .	50,200	24,200	26,000	64,100	24,900	29,200	71,300	39,500	31,800

Ha a különböző osztályok egyéneinek számát a nyilvános adójövedelem viszonylagos értékével összehasonlítjuk, az eredmény következő lesz: 1842-ben esett egy főre a magasabb s középosztályuaknál 3 font st. — —, a munkáosztálynál 1 f. 7 sh. 4 d. 1862-ben a magasabb s közép osztályoknál 3 f. 17 sh. 8 d., a munkáosztályuaknál 1 f. 9 sh. 1882-ben az előbbieknél 3 font 6 sh., az utóbbiaknál 1 font 5 sh. 11 d. — Ha még a helyi s pótdókat is hozzászámítjuk, az arány 1882-ben a következő volt (ezer font sterlingekben):

	Összesen	Magas s közép- osztályuaknál	Munkás osz- tálynál
Állami adók s jövedékek	71,000	39,500	31,500
Helyi s pótdók . . .	39,000	26,000	13,000
Összesen . . .	110,000	65,500	44,500
Fejenként	3 f. 2 sh. 10 d.	6 f. 4 sh. 8 d.	1 f. 15 sh. 11 d.

Látható mindebből, hogy az angol pénzügyi politika határozottan a munkás osztálynak kedvez. Nagyobb világosság kedvéért még a munkáosztály jövedelmének alakulásáról is adunk egy pár adatot. 1882-ben egy munkáscsaládnak ($4\frac{1}{2}$ személyt számítva) heti jövedelme átlag 15 shilling, azaz egy évre 39 font sterling volt s ennek fejében, mint láttuk, különböző adókban fizetett 6 fontot s 3 shillinget, azaz jövedelméhez aránylag 16 százalékot. 1882-ben az átlagos heti jövedelem már 30 shilling, azaz évenként 78 font s az adó összege 5 font 16 shilling, azaz a jövedelem $7\frac{1}{3}$ százaléka, mely összeg még jelentékenyen kevesebb oly takarékos munkásoknál, kik nem dohányoznak s szeszes italokat nem isznak, mert, mint a fentebbi táblázat mutatja, a képzelt élvezetek alkotják a legterheesebb adóalapot az angol munkásnál.

Most már felsoroltuk s itt-ott részleteztük is az államjövedelem főbb forrásait, illő, hogy azok felhasználásáról is szóljunk egy pár szót. Nagyon felesleges felemlitenünk, hogy e felhasználásnál első sorban vannak, illetőleg legtöbbet emésztenek az államadósságok kamatai, a katonaság s tengerészet, a hivatalnokok fizetései s az adóbeszedés. Más országokban is így van ez. Az államadósságok terén az évi fizetés növekedett, de nem azért, mintha az adósság jelentékenyen emelkedett volna, hanem mivel a rentéket sok tekintet-

ben convertálták. A beligazgatás költségei, ide értve a királyi paloták s középületek fenntartási költségeit, a börtönökre stb., továbbá a katonaságra s tengerészetre fordított összeg az utóbbi években következőkép viszonyulnak (az összegeket font sterlingekben számítva):

Év	Uralkodó párt	Belkormányzat	Katonaság s tengerészet	Együtt	Az összes állami kiadás
1859—60	Konserv.	9.685,913	26.739,102	36.425,015	69.610,791
1860—61	Liberalis	10.728,029	31.345,564	42.073,593	72.889,248
1866—67	"	10.523,019	25.851,641	35.874,660	66.773,489
1867—68	Konserv.	11.193,758	28.587,531	39.781,289	71.229,335
1868—69	"	11.966,643	31.366,545	43.333,188	74.965,909
1869—70	Liberalis	12.254,700*)	24.622,690	36.877,390	68.857,845
1873—74	"	17.067,609	26.220,864	43.288,473	76.466,510
1874—75	Konserv.	14.529,716	25.903,953	40.433,669	74.828,040
1879—80	"	16.923,140	29.645,870	46.569,010	83.329,021
1880—81	Liberalis	17.356,499	26.977,687	44.334,186	82.132,075
1882—83	"	18.891,999	30.895,804	49.787,803	88.395,327

E kimutatás, melyhez még csak azt jegyezzük meg, hogy a felsorolt években mindig voltak Angliának, bár nem nagy fontosságú háborúi, részben a politikát is jellemzi s ezért tartottuk szükségesnek az uralkodó pártot is jelezni. A közönségesen hasznos befektetéseknek nevezett kiadások alakulásairól is adunk egy táblázatot a következőben:

Év	Középületek	Fizetések	Igazságszolgáltatás	Nevelés
f o n t s t e r l i n g e k b e n				
1860	835,000	1.449,000	2.639,000	1.360,000
1870	1.517,000	1.862,000	4.491,000	2.367,000
1883	1.916,000	2.376,000	6.410,000	4.748,000

A középületek közt a nyilvános kertek, csatornák, utak stb.; a fizetések rovatában pedig a hivatalnokok díjai s nyugdíjai foglaltatnak be, a nevelési rovatba a tudományra s művészetre adott összegek is.

Végig tekintve most már az elmondottakon, láthatjuk, hogy Anglia pénzügyei általában igen kedvezők. A nemzeti vagyon óriási

*) Ide számítva 3.196,575 fontot, melyet az Alabama-ügy követelt.

gyarapodása daczára az állam jövedelme a polgároktól fejenként 2 font 1 shillinget tesz, a mi a nemzeti jövedelemnek 7·3 százaléka, tehát aránylag véve sokkal kevesebb, mint más államokban s oly teher, melyet a vagyonos angol polgár könnyen megbirhat. A földbirtok s házadó ugyan aránylag igen nagy, szesz és italok adója kevés s általában több józan reformot lehetne létesíteni az adózás megosztására nézve : azonban két nagy elv még is megvalósíttatott, egyik az élelmi szerek s közszükségletek olcsóvá tétele, s másik a munkásosztály terheinek lehető könnyítése, mindkettő oly elv, melyet nemcsak nemzetgazdasági, de humanisztikus okok is támogatnak. De e kimutatásból láthatjuk, hogy az angol állami pénzügy egyes részletekben is sok reformot képes felmutatni s e nagy és hatalmas országra vonatkozó adatok, mivel a számok itt általában a megbízhatóbbak közé tartoznak, ily módon sok tanúságot rejtenek magukban.

(A fenti adatok s fejtegetések Levi Leo tanárnak a „Journal of the Statistical Society“ 1884. márcziusi füzetében megjelent „Statistics of the Revenue of the United Kingdom from 1859—82, in relation to the distribution of Taxation“ („Az Egyesült királyság államjövedelmének statisztikája 1859—82 közt, tekintettel az adózás megosztására“) czimű értekezésének kivonatát képezik. Az értekezés a londoni statisztikai társulatban múlt év végén olvastott fel).

ÁRÚSZÁLLÍTÁS VASUTON.

Kereskedelmi törvényeink szabályozzák az áruszállítást. Kereskedelmi jogot tárgyaló könyvekben találjuk fel azokat az elveket, melyek a vasuti szállítási ügyleteket szabályozzák. Azon kérdésre, hogy helyesen oda tartozik-e azon ügyletek jogi természetének fejtegetése, a kérdés tanulmányozása után azt feleljük: *nem*. — Az a körülmény, hogy az elvek a kereskedelmi jogban fejtegetetnek s kereskedelmi törvényben szabályoztatnak — abban találja megfjtését, hogy a vasuti jog — melynek körébe tartozik jelen értekezésünk is — kifejtve még nincs s egyebet, mint uttörő tanulmányokat, e téren nem találhatunk. — Többféle okok folytán jutottunk azon meggyőződésre, hogy a vasuti áruszállítás nem a kereskedelmi jog tárgya. A mint a tengeren való szállítás is egész természetében csak a tengeri jogban tárgyalható, valamint ezt nem szabályozzák a nemzetközi megállapodások és kereskedelmi törvényünk,¹⁾ épen úgy a vasuti áruszállítás is oly magánjogi természettel bír, mely sajátosságait semmiféle nemzetközi szerződés vagy kereskedelmi törvénnyel érvényre juttatni nem lehet. — A kereskedelmi, tengeri és vasuti jog csak összefüggésben állanak egymással. — Legdöntőbb ok állításunk mellett maga a vasut. A vasut belső lényege, ha nem éltünk volna is az előbbi analogiával, ugyanily meggyőződésre juttat. A jog, mindig a dolgok természetéből, a körülmények összehatása folytán származik. — A gyakorlat szabályozza a jogot. Nem a jogból származik a cselekmény, hanem a tett szüli a jogot. Nem fogadhatjuk el Dr. Stein Lőrincz amaz állítását: „hogy a vasuti jog, — mint egész, — a jogszolgáltatás tevékenységének kifo-lyása

¹⁾ Lásd Keleti: „Tengerészetünk és Fiume jövője“ című értekezését.

lehet.“¹⁾ Először a jogelvek hozatnak tisztába s csak azután lehet jogszolgáltatásról szó. — Tehát, ha nézzük a vasutat *mint tevékeny alanyt*, s ilyképen mint jogi személyt : cselekvényeinek egy köre fog előttünk állani. Ezen tevékenységi kör benyul — Stein Lőrincz szerint²⁾ — a magán- vagy általános polgári-, kereskedelmi-, ipari közigazgatási jogba. — Nézetünk szerint a vasut tevékenysége még nagyobb körben mozog. — A vasuti intézetet megillető rendőri jog,³⁾ határozatok foganatosítása stb. már az általános közigazgatási körébe vág. Jelenleg a vasuti jogokat — külön-külön vonatkozásokban — más-más törvényekben látjuk megállapítva. „Ezen jogviszonyok az első pillanatra felismerhetőleg igen különböző természetűek. Ezen jogviszonyok, majd a vasut egyszerű birtokviszonyaira, majd ezen birtoknak a köznapi forgalom rendes vagy rendkívüli, t. i. kisajátítás útján való megszerzésére, majd a pályatest vagy az üzletnek, a pályarendészeti jog alapján való védelmére vonatkoznak, míg a gépészeti berendezéseknél az iparjoghoz való viszony az árúforgalomban, a kereskedelmi jog, harmadik személyek irányában a szavatossági jog . . . . . míg a vasutak jogviszonyai a nemzetközi forgalomban, a nemzetközi jogban is érintetnek . . . . . A vasuti jog teljes tudománya mindezeket kell, hogy magába foglalja, sőt lehetőleg ki kell terjeszkednie az idegen jogok határozmányainak összehasonlítására is.“⁴⁾ — Ennyire haladva fejtegetésünkben, egész világosan kitetszenek a vasuti jog forrásai. A vasut, mint jogi személy, különféle jogokkal van felruházva, mint üzletvitel-, posta-, távirda-, tarifális-, rendőri-, zálogolási-, birságoló jogokkal. Nagyon könnyen fel fogjuk ismerni kötelezettségeit : az ország, az érdekeltség, a szállító- és utazó közönség, a hadi kormány és más pályákkal szemben. Ennek megismerésére és érvényben tartására szolgálnak a fennálló vasuti utasítások, egyezmények, gyakorlat vagy szokás. Rendes törvényeink, becikkelyezett engedélyokmányok és törvényes rendeletek. Az utóbbiakból kiemelendők a kisajátítási és engedélyező törvények, kereskedelmi törvény, vasut-engedélyezési szabályok, vasut-üzleti rendtartás, vasuti üzlet-

¹⁾ A vasuti jog alapelvei. Felolvast. a bécsi vasuti hivat. clubban. Lásd a Vasuti és Közlekedési Közlöny 1882. évf. 129-ik. számát.

²⁾ Idézett érték.

³⁾ V. üzleti Rndts. 102. §.

⁴⁾ Dr. Stein L. Vasuti jog alapelvei.

szabályzat. — Ezek után áttérek tanulmányom tulajdonképeni tárgyára.

A nemzetgazdaságtan javakkal foglalkozik s az árút is csak ily természetben vizsgálja. A kereskedelmi és vasuti jog — amennyiben javakat tárgyal, — azt árúnak nevezi; — a kereskedelmi jog az árú tulajdon- és birtokjogának átszármazásával foglalkozik. A nemzetgazdaságtan e javakat, mint értéket, vagy mint csere- s vagy mint a szükséglet kielégítésére szolgáló tárgyakat tekinti. A vasuti jog a forgalom szempontjából taglalja az árú természetét s a szállítási viszonylatokban megkülönböztet: élő- és holt-, gyors- és teher-, darab- és tömeg-, arányos terjű- és terjedelmes árúkat. A vasuti jog azért tárgyalja az előtüntetett sajátos természet szerint az árúkat, mert mindnek döntő befolyása van a forgalomra és a szállítási díj — értéke megállapítására.

A vasut nagyrészen árúszállítási vállalat. A vállalat a dolog természetével vállalja magára a közönséggel szemben az árú kötelezettségét. Az árúszállítás a vaspályáknál nemcsak engedélyezett üzlet, hanem teher is. Csakis ezen elvi álláspontból következhetik, — az 1865/7. VIII. és XVI. t. cz.-el változatlanul meghagyott „Vasut-üzleti rendtartás“ 2. §-ban tett ama intézkedés, hogy a vaspálya-megnyitási engedély kieszközlése végett kimutatandó, hogy a pálya a szükséges üzletforgalmi eszközökkel kellő minőségben és mennyiségben el van látva. Árú bárki által megszerezhető s e célra áruba bocsátva, ingó tárgy, — melynek értéke a szükséglet szerint képződik. Az árú természete hozza magával, hogy szállítható. Szállítás alatt értjük, az árúnak szükséglet kielégítésére történt vitelét. Az árúszállítás csak azon esetben lehetséges, ha az árú és szállítás értéke együttvéve nem haladja meg a keresleti árat s így mindenki által belátható, hogy a szállítás által az árú értéke növekszik. Más oldalról tekintve, a szállítás könnyősége csökkenti az árakat. A szállítás tehát egy oly nemzetgazdasági tényező, mely a szükségletet értékesebb javakkal olcsóbban elégíti ki.

Minden árúszállítás kereskedelmi ügylet,¹⁾ mely szerződés alakjában köttetik meg. Az árúszállítási szerződési ügylet feltételeit

¹⁾ 1875. XXXVII. t. cz. 258. §. „Kereskedelmi ügyletnek tekintendők oly tárgyak szállításának elvállalása, melyeket a szállító fél e végből szerez meg.“

a fuvarlevél tartalmazza, így tehát a fuvarlevél nem más, mint szerződés, mely a szállító vasut birtokába marad s annak teljesítésével az áru átvevőjének kiszolgáltatik.

A szállítási szerződés véglegesen megkötöttnek akkor tekintetik, ha a fuvarlevél az árufelvételi bélyegzővel lebélyegeztetett. ¹⁾ A fuvarlevél lebélyegzése egy kiváló vasuti jogi tény. Lényegében ez nem egyéb, mint a szerződés aláírása. — Az intézet képviselője csakis a lebélyegzést gyakorolta s a fuvarlevelet alá nem írja. A feladó a fuvarlevelet már aláírás előtt aláírta. Érdekes lesz megvizsgálunk, hogy a felvételt eszközölő vasuti tisztviselő a fuvarlevelet miért nem írja alá, holott a kereskedelmi törvény meghagyja, hogy a czég képviselője az ügyiratokat a czég megnevezése után aláírja. — A feltett kérdés okát nem a meghatalmazott tisztviselő és intézet, vagy a képviselt intézet és feladó közti viszonyban találjuk, nem vélünk csalódnai azonban, ha annak okát szintén egy sajátságos körülményben látjuk. A feladó jogainak fentartása, illetve biztosítására, — mint szokásban van, nem a szerződés egy példányának kézhez vévése, illetőleg a fuvarlevél másolat által történik, hanem feladó-vevény által, melyben csak az átvett áru mennyisége, értéke, elszámolási sorszáma s több e féle kezelési adat tartalmaztatik. — Ezen vevény, — mely bir ugyan a vevény minden jogi természetével — még azonfelül — nézetünk szerint — a fuvarlevél (szerződés) másodpéldányát helyettesíti, mert csakis a feladási vevény lesz a közvetítő tisztviselő által aláírva. Ez okból ugyan a fuvarlevélen a lebélyegzés is nélkülözhető volna, de ez — nézetünk szerint — a szállítás elvállalási ténye, mint szerződési adat, kitüntetésére szolgál. Hogy a lebélyegzéstől tekintetik a szállítás megkötöttnek, — oka abban rejlik, mert a lebélyegzés a szállítási kötelezettség elfogadását is magában foglalja, az igénykeresetben oly fontos időpontok számításánál annyiival tekinthető biztosabb alapnak — az egyidejűleg történnének tekinthető aláírásnál — mert ez kizárólag a felvételi tényt és keltét tartalmazza s végre, mert a lebélyegzésnek *hitelesítő* tulajdonságot is képviselhetünk.

A vasút-intézet a szállítás végett átvett áruért, sérüléseért, vagy elveszése esetére felelős. ²⁾ A felelősség a szerződés megköté-

¹⁾ V. üzlet. sz. 49. §.

²⁾ 1874. június 10-én kelt 9821. sz. közlekedési miniszteri rende-

sétől tehát a fuvaroslevél lebélyegzésétől terhelő. ¹⁾ A szállítási kötelezettség ezen szabálytól eltérőleg számíttatik, mely jogszolgáltatás szempontjából különösen kiemelendő körülmény, a melyre alább visszatérünk. A felelősség az árúért kártérítést ró a pályára. A kártérítési kötelezettség pénzértékben határozatott meg. ²⁾

„A vasut-intézet szavatossága korlátolt azon esetekben, a midőn a beállt kár a követelő kísérő által elhárítható lett volna. Ide tartoznak azok a veszélyek, melyek a szállításra használt vasuti kocsi olynemű megrongálásából származnak, a milyenekért a vas-pálya nem felelős, — nevezetesen azok is, melyek az állatoknak utközben való felvigyázása, ápolása és táplálása által elhárítani lehetett volna.“ ³⁾ Ha az árú megsérülését beigazolható, felsőbb erőhatalom (vis major), — az árú minősége, különösen belső megromlás, fogatkozás, rendes csurgás stb. s a csomagolásnak külsőleg fel nem ismerhető hiányaiból származott. ⁴⁾ — Nem felelős továbbá a vas-pálya olyasmiért, melyek sajátsterű természeti minőségüknél fogva

---

lettel közzé tett, 1875. év január 1-én hatályba lépett vasuti üzletszabályzat 62., 63., 64. §. vasuti üzleti Rndts. 19. §. 1875 : XXXVII. t. cz. 398. §-a értelmében.

¹⁾ V. ü. szb. 64. §. 1875 : XXXVII. t. cz. 398. §.

²⁾ V. ü. szb. 34., 40., 68. §§-aiban, és pedig : ha értékebevallás nem történt, minden egyes járműnek — ide értve az abban levő tárgyakat is — a törvény szerint kiszámítandó értéke sem elveszés, sem megrongálás esetében 450 ezüst forintnál magasabb nem lehet. Ha élő állatoknál, a kártérítésre a következő maximalis tételek alkottattak : egy lóért 300 frt; egy évesnél fiatalabb csikóért 100 frt; egy hizott ökörért 150 frt; egy szarvasmarháért 100 frt; egy borjuért 12 frt 50 kr., egy hizott disznóért 45 frt; egy sovány disznóért 17 frt 50 kr; egy juh- vagy kecskéért 10 frt; egy kutyaért 5 frt; 50 frt egyéb állat 100 klgmjáért. Ha az árú teljesen vagy részben elveszett, a kártérítési összeg kiszámításánál — az elveszés folytán netán megtakarított vámok és egyéb költségek levonásával az árúnak a károsult által kimutatandó közönséges kereskedelmi értéke, és ilyennek hiányában azon közönséges kereskedelmi érték vétetik alapul, melyet a hason minőségű árúk a kikötött átadás helyén és idejében képviseltek volna. A kártérítési összeg megállapítása céljából azonban a közönséges kereskedelmi, illetőleg közönséges érték 50 klg. elegysúlyért 30 ezüst frtnál többre nem vétetik, ha csak a fuvarlevél czimlapján, az e célra határozott helyen magasabb érték bevallva nem volt.

³⁾ V. üzleti szb. 44. §.

⁴⁾ V. üzleti szb. 64. §.

az egészbeni, vagy részbeni elpusztulás veszélyének vannak kitéve; oly árúkért, melyek nyitott kocsikban szállittatnak, a vaspálya nem felelős azon károkért, melyek a szállítás ezen módjával összekötött veszélyből származnak. Oly árúkért, melyek az elveszés vagy megsérülés meggátolására begöngyölést igényelnek, vagy a melyek épen nem, vagy csak hiányosan vannak csomagolva. ¹⁾ Oly árúkért, melyek fel- és lerakása a feladót, illetve átvevőt terheli, — az ezen műveleteknél beállt hiányokért. ²⁾ Oly árúkért, melyek fuvarozás alatt suly- vagy mértékben veszteséget szenvednek; ezen beszáradásra bizonyos % kiköthető, hogy a pálya felelősséget nem vállal. ³⁾

A szállítmányozási ügylet elévülésére az 1875. XXXVII. t. cz. 390. §. egy évi időt tűz ki. ⁴⁾ A kereskedelmi törvény ez intézkedése azon másik intézkedésén látszik alapulni, hogy a rendes könyvvitelre kötelezett czégek mérlegeiket minden évben (kivételesen minden kettőben) elkészíteni és megőrizni kötelesek. A zármérleg adatai ki volnának téve azon eshetőségnek, hogy hosszú évek alatt el nem évülő kártérítési kereseteikkel folytonosan módosíttatnának. Az elévülési időnek 1 évre való határozása könyvelési tekintetből történt. Az árú elveszettnek — a kötelezett kiszolgáltatási időponttól számított csak egy hó eltelése után — tekinthető. ⁵⁾ Az elévülési idő — különböző esetből származó igénykeresetnél — különböző időponttól számítatik; megsérülésekből, csonkítás-, értékesökkenésből származó mindennemű igény elévülési ideje az átvételtől számítatik s az üzletszabályzat még azon feltételt is előírja, ha a sérülés külsőleg felismerhető nem volna, írásban a vaspályának bejelentésék, mert különben az átvételkor, ha a szállítási díj kifizetett, minden igény megszűnik. ⁶⁾ Tehát minden kártérítésre való igény, illetve követelés az átvételkor nyilvánítandó s a félnek segédkezet kell nyújtani — a kár jegyzőkönyvi constatalásában. Ha az árú át nem vétetett, a vaspálya szavatossága meg nem szűnik, s a kártérítési igény egy év alatt érvényesíthető, ezen év azon időponttól számít, a midőn az árú átvételére az átvevő fél „*értéstitővel*“

¹⁾ 1875. XXXVII. t. cz. 398. §.

²⁾ 1875. XXXVII. t. cz. 425. §. — V. üzleti szb. 67. §.

³⁾ 1875. XXXVII. t. cz. 428. §.

⁴⁾ V. üzl. szb. 64. §.

⁵⁾ V. üzl. szb. 64. §.

⁶⁾ V. üzl. szb. 64. §. 1875. XXXVII. t. cz. 410. §.

felszólíttatott, tehát, a mely időponttól az árú kiszolgáltatásra készen állott. Az árú elveszése esetén, hogy az elévülési egy év, mely időponttól számíttassék — bonyolultabb kérdés, mert magában az árú is elveszettnek csak a kötelezett kiszolgáltatási időponttól csak egy hó elteltével tekinthető s így az elveszett árúkra nézve minden kártérítési igény csak az elveszés ténye constatálásától számított egy év alatt, tehát a kötelezett kiszolgáltatási időponttól számított egy év és egy hó alatt évül el.

A szállító félnek fel van tartva az a joga, hogy a kártérítési díj felvételénél kikötheti, hogy ha árúja előkerülne, a nyert kártérítési összeg egészben, vagy az árúban beállott hiányok szerint számítandó értécsökkenés leszámítása után — részbeni visszafizetés mellett, általa megnevezett s oda díjtalanul szállított árúja kiszolgáltatassék. Mivel a vaspálya az árú értékét szavatolni köteles, viszont neki is joga van a fuvarlevelen kitüntetett adatokat az árú tartalmával összehasonlítani, s ebből kifolyólag a feladó tűrni köteles mindazon hátrányokat, melyek őt — a vasut említett jogának érvényesítésénél — érik. Kártérítés esetére megállapított maximális díjtételekkel a szállító érdekeit, ha biztosítva nem látná, a mennyiben árúja tényleg magasabb értékű, vagy különös tekintetekből magasabb értéket képvisel, a vaspálya-intézet azon magasabb értékig szavatosságot vállal, ha ezen magasabb érték bevallatott. Az értékevallásnak írásban, — a fuvarlevelen — az arra szánt helyen kell történni. A fuvarlevél hátlapján tett jegyzetek nem létezőknek tekintetnek. A vasut érdekei megóvására — nehogy indokolatlan értékevallások történjenek — az értékevalló fél a bevallásért teherrel rovatik meg, mert ellenkező esetben a vasut felelőssége óriási mérveket ölthetne. Ha tehát az árú értéke is bevallatott, a vasut-intézet a szállítási díjjal együtt értékbiztosítási pótdíjat is szed be. — A vasuti üzletszabályzat a pótdíjnál a minimális díjtételt is előírja, sőt beszedését a „tartozik“ szóval meghagyja.¹⁾ A mennyiben nem állami és nem kamatbiztosítást élvező vasutakról

¹⁾ V. üzl. szb. 68. §. „Ha magasabb érték lett bevallva, a nyújtandó kárpótlás legnagyobb tételét a bevallott összeg képezi. Az esetben a feladó a díjszabás szerinti díjakon felül pótlékot is tartozik fizetni; mely minden elkezdett 150 klg. után 5 kr-nál kisebb és a bevallott egész összeg 1% ezertőlíjénél nagyobb nem lehet. Hintóknál 1 ezertőlíjét nem haladhatja. (V. üzl. szb. 38 §.).

van szó, a kormány részéről ez intézkedést, mivel okát adni nem bírjuk, tulságos gyámkodásnak tartjuk! A mely pálya említett viszony egyikében sincs az állammal, az mindenesetre meg fogja védeni érdekeit. Ellenkezőt vasut-intézetről feltenni nem lehet!

Az árúszállítási jog körébe tartoznék a szállítási-díjszedési jog tárgyalása is, de ezen kérdés sokkal tüzetesebb tanulmányt igényel, hogysem, bár rövideden is, kitérhetnénk azon okokra, melyek a tarifára befolyanak. Csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy *a szállítási díjszedési jog a vasut természetéből folyó jog.*

Fontos közgazdasági és jogi kérdés, hogy a vasut-intézet, elvállalt szállítási kötelezettségének mennyi idő alatt tartozik eleget tenni? A szállítási ügylet feltételeit az ügyletet kötő felek állapítják meg. Tehát a szállítási határidő így az volna, mely időre a felek megegyeztek. Azonban minden cselekmény a dolog természete szerint módosul, mivel a vaspályák forgalmi-kezelési tekintetéből nem kényszeríthetők arra, hogy minden egyes szállító féllel a szállítás módozataira külön tárgyalásokba bocsátkozzék s az egyöntetű kezelést mellőzze. Másrészt az egyöntetűség, jogszolgáltatási szempontból oly fontos kérdésben, mint a szállítási határidők kérdése — a pályák közt nem nélkülözhető, — ennek a kormány részéről meghatározását igazoltnak tekinthetjük. A vasuti üzletszabályzat következőképen intézkedik: „Személyvonatokkal szállított, kísérettel ellátott hintók és egyéb járművek a rendeltetési állomásig azon vonnallal szállíttatnak, a melyre feladattak; a mennyiben pedig utközben azoknak egyik vonatból a másikba át kell menniök, csak a legközelebbi személyvonattal szükséges megérkezniök. Minden más hintó- vagy járműre nézve ugyanazon szállítási határidők érvényesek, mint a közönséges árúkra nézve. Az ezen szállítási határidők elmulasztásából származott kárért a kártérítési kötelezettség minden egyes elmaradt hintóért s elmulasztott, habár csak megkezdett napért 15 frtnál nagyobb nem lehet.¹⁾ Az üzletszabályzat ugyanott intézkedik, hogy pontos szállításhoz kötött különös érdek fejében, magasabb érték biztosíthatassék. A szállítási határidő biztosításért — a vasut-intézetet az elvállalt kötelezettség ellensúlyozásával — és hogy indokolatlan határidő-biztosítások ne történjenek — méltányosan — szállítási díjpótlék szedése: határidő biztosítási díj

¹⁾ V. üzl. szb. 39. §.

illeti a vaspályát. A határidőbiztosítási díjpótlék-szedés utolsó elemzésében, kötbírságfizetés módozatának látszik lenni: ugyanis, ha bizonyos összeg fizettetik — a vaspálya-intézet részéről — az áru határidőre való meg nem érkezése esetére kikötött összeg (kötbírság) fizettetik.¹⁾ Lovak kiadása, ha személyvonattal szállított, a podgyász kiadására nézve (V. üzl. szb. 28. §. a vonat megérkezése után a szabályszerű kirakás, kiadás és pénzügyőri kezelésre szükséges idő elteltével) meghatározott idő alatt követelhetni.²⁾ A többi árúkra nézve a szállítási határidő következőleg állapítottatott meg: gyorsárúkra nézve a kezelési határidő 1 napnál, a szállítási határidő minden megkezdett 225 klm. után 1 napnál-, teherárúkra nézve a kezelési határidő 2 napnál-, a szállítási határidő minden megkezdett 225 klm. után 2 napnál nagyobb nem lehet.³⁾ A szállítást határidőre biztosítani — a lovak, hintók kivételével — a többi árúra nézve is lehet.⁴⁾

A vaspálya-igazgatás részére fentartatik a jog, hogy vásárok és más forgalmi viszonyok esetére, a felügyelő hatóság engedélye mellett póthatáridőket állapíthasson meg, de ez hatálylyal nem bír, ha ki nem hirdettetett.⁵⁾ A vaspálya felelős azon károkért, melyek a szállítási határidő elmulasztásából eredtek.⁶⁾ Ha az áru át-

¹⁾ V. üzl. sz. u. o. Határidő-biztosításra fizetendő szállítási díjpótlék — hintók- és járműveknél — minden klm. és bevallott összeg minden megkezdett 30 frt után $\frac{1}{4}$ krnál kisebb és 15 krnál nagyobb nem lehet.

²⁾ V. üzl. szb. 45. §. Határidő-biztosítás, lovaknál szedhető díjpótlék: 7-5 klm.-ként minden kezdett 30 frt után $\frac{1}{10}$ -nél nagyobb, 15 krnál kisebb nem lehet. Más élőállatok szállítási határidő biztosítására más intézkedést nem találtunk.

³⁾ V. üzl. szb. 57. §.

⁴⁾ V. üzl. szb. 70. §. Díjpótlék: minden, habár csak megkezdett, 5 frt után is az első 150 klm.-nél $\frac{1}{2}$ krnál, a következő 225 klm.-nél $\frac{1}{4}$ krnál, minden további 375 klm.-nél $\frac{1}{4}$ krnál nagyobb nem lehet. Legkevesebb 5 kr.

⁵⁾ V. üzl. szb. 57. §. Ha tehát a vasutigazgatóság részéről a póthatáridők utólagos jóváhagyás reményében tettek közé, — a jóváhagyás is 8 nap alatt közzé teendő! Ha a jóváhagyás közzétetett, a póthatáridők nem érvényesek. — A szállítási határidő szünetel az adóhivatali elbírás ideje alatt, ugyancsak az igazgatás hibája nélkül beállott üzleti zavarok tartama alatt.

⁶⁾ A mennyiben be nem bizonyítja, hogy a késedelmet a rendes szállító gondossága sem kerülhette el. V. üzl. szb. 69. §.

vétetett, az árút terhelő díjak kifizettettek, a szállítási határidő elmulasztásából emelhető kártérítési igény 8 nap alatt emészti el; ha az árú el nem fogadtatott, egy év alatt.¹⁾

Tisztába hoztuk az áruszállítási ügyletet, a fuvarlevél s vevény természetét, a vaspálya felelősségét, a kártérítési igények elévülését, az árú értékének és szállítási határidejének biztosítását. E fejezetben tárgyalni fogjuk, hogy :

1. Megtagadhatják-e a közforgalomnak átadott pályák a fuvarozást? és pedig :

2. Megtagadhatják-e a vaspályák az árú felvételét? Továbbá :

3. az áruszállítás megakadályozását.

4. A szállításból véglegesen, feltételesen és időszakra kizárt árúkat.

Kereskedelmi törvényünk-, vasut-üzleti rendtartás- és szabályzatban a fuvarozás megtagadására intézkedést nem találunk, — ily esetek fölvéve az elősoroltakban nincsenek, s ennek oka abban a körülményben rejlik, mert, ha a fuvarozás megtagadása, mint ténykörülmény beáll : a kereskedelem, mint szállítmányozás, és a a vasut üzlete megszűnik.

A fuvarozás megtagadása beállhat, ha a vaspálya-vállalat, a forgalom teljesítésére, gazdasági okok folytán így az üzlet vitelére — rendelkezésére álló eszközök hiányában — képtelen, vagyis midőn a vaspálya üzlete megbukik; vagy midőn a vaspálya üzletét felsőbb erőhatalom működésében meggátolja.

Előbbi esetben a vasuti intézet vagy csődbe kerül, vagy fel-

---

¹⁾ Ezen határidő azon nap lejártával kezdődik, melyen az árú kiszolgáltatott, vagy ha az nem történt meg a szállítási határidő lejártával. V. üzl. sz. 69. §. — A 70. §. szerint a szállítási határidő elmulasztásáért a vasut a nélkül, hogy a szállítás késedelmes volta miatt szenvedett kár igazolását kívánná, a következő kártérítést fizet : teherárúknál, ha a késedelem egy napnál nagyobb, 3 napig a száll. díjnak $\frac{1}{4}$ -ét, 8 napig $\frac{1}{3}$ -át, ha nyolcz napnál nagyobb, a $\frac{1}{2}$ -ét. — Gyorsárúknál 12—24 óráig $\frac{1}{4}$ -ét, 3 napig $\frac{1}{3}$ -át, ha 3 napnál nagyobb, a $\frac{1}{2}$ -ét. — Magasabb kártérítés jogosultságát a szállító igazolni tartozik, s ez esetben, ha a késedelem 24 óránál nem nagyobb, a szállítási díj $\frac{1}{2}$ -ét, ha 24 óránál nagyobb, az egész szállítási díj képezi a kártérítési összeget.

számolás alá jöjné. Rendkívülisége folytán nincs megállapítva, mennyiben forog fenn lehetőség ily eset bekövetkezésére. Országos (hadi) és közgazdasági érdekek megengedik-e, hogy egy vasut-intézet feloszolják s maga a vaspálya megsemmisíttessék? Ha egy kiépített vasut üzlete megszűnnék, a fuvarozás megtagadásáról szó sem lehet. A szállítmányozás megtagadása ezek folytán, a közforgalomnak átadott pályák részéről, csakis felsőbb erőhatalom közbejötté esetén lehetséges. Ez okok kizárólag politikai természetűek:

1. Ha azon országban, melyben a leadási- vagy feladási állomás fekszik, háború dől vagy ha azon országban ostromállapot van kihirdetve. Hadászati tekintetből valamennyi kormány feltartotta magának a jogot, hogy a vaspályák üzletét egészen vagy részben beszüntetheti. ¹⁾ A háború természete hozza magával, hogy azon a vidéken szállításról — kereskedelmi értelemben véve — komolyan gondolkozni sem lehet.

2. Ha az előbbi pontban említett okok folytán a rendeltetési állomásra jutni nem lehet.

3. Minden társadalmi rend felbomlása esetén, melyhez a munkamegtagadás is számítatik.

1875. XXXVII. t. cz. 423. §. szerint a vasut-intézetek megtagadhatják a felvételt:

1. Ha az árúk minőségük vagy begöngyölésüknél fogva az üzleti, vagy a pálya szerkezete és használati módja szerint, fuvarozásra nem alkalmasak.

2. Ha a feladó az igazgatóságnak a fuvardijra, a rakodásra s a fuvarozásnak egyéb megengedett feltételeire vonatkozó intézkedéseit magára kötelezőnek el nem ismeri.

3. Ha a vaspálya rendes fuvarozási eszközei a fuvarozás eszközeire nem elegendők. ²⁾

Idézett §. harmadik pontjából következik, hogy a vaspályák az árúkat, mielőtt azok elküldése megtörténhetik, fuvarozás végett átvenni nem tartoznak, kötelesek azonban, ha ezt a pálya helyiségei megengedik, a feladó kívánságára az árúkat megőrzés végett átvenni. ³⁾ Az üzletszabályzat ez eljárásnál átvételi igazolvány kiadá-

¹⁾ Nálunk kimondatott a vasut-üzleti rendts. 70. §-ában.

²⁾ V. üzl. sz. 55. §.

³⁾ 1875 : XXXVII. t. cz. 423. §.

sát rendeli el. ¹⁾ A kereskedelmi törvény 415. §. szerint rakjegy kiadásában is megállapodhatnak a felek. Az üzletszabályzat ezenfelül még előírja, hogy a fuvarlevélen a feladó fél beleegyezése írásba tétessék. A felvételek, előre nem látott esemény által, egy időre netalán szükségessé vált tökéletes vagy részben leendő beszüntetése, köztudomásra hozandó. ²⁾

Ha az áruszállítás megkezdését vagy annak folytatását természeti-, vagy más véletlen események egyidőre akadályozzák, a feladó nem tartozik az akadály megszüntét bevárni, hanem joga van a szerződéstől visszalépni, köteles azonban a vasutat, ha azt mulasztás nem terheli, bizonyos díjak lefizetése által, a szállítás előkészítésére és az ismételt kirakás eszközlésére fordított költségei tekintetében, kártalanítani, és ezenkívül az árú által megtett utnak megfelelő szállítási díjat is fizetni.

Ha a megakadályozott szállítás kerülő — habár hosszabb — uton lehetséges, s a feladó által rendelkezés nem történt, úgy a vaspályának fel van tartva a jog, elhatározni, hogy eszközöltessék-e a szállítás ezen kiegészítő uton, vagy sem. ³⁾

Miféle árúk szállíthatók vasuton? általánosságban csak annyi mondható, hogy a közbiztonságot, közegészséget veszélyeztető, a vám- és adóhivatal által kifogásoltak kivételével, minden árú.

Szállításból az árúk feltétlenül és feltételeken, örökre és időszakra zárhatók ki.

Feltétlenül ki vannak zárva a szállításból :

1. Minden oly árú, mely súlya, terjedelme, alakja vagy egyéb tulajdonsága miatt, a vaspálya berendezési- s használati módjánál fogva szállításra nem alkalmas.

2. Minden postai szállításnak fentartott tárgy.

3. Minden magában gyúlékony és robbanó tárgy.

Feltételeken szállíthatók :

1. Arany, ezüst és érem. Drágakövek. Értékpapírok, okmányok, igazgyöngyök (fennálló külön szabályok értelmében).

2. Műtárgyak, régiségek (csak értékbevallás nélkül).

3. Minden tárgy, melynek felrakása rendkívüli nehézséget ad. ⁴⁾

¹⁾ V. üzl. sz. 55. §.

²⁾ V. üzl. rendt. 7. §.

³⁾ V. üzl. sz. 58. §.

⁴⁾ V. üzl. sz. 48. §.

4. Minden hiányosan csomagolt tárgy ¹⁾ csak akkor, ha a feladó a csomagolás hiányáért felelősséget vállal, s azt a fuvarlevélen írásba tenni.

5. Kisérő nélkül feladott élő állat-szállítmányok mindaddig, míg kísérővel el nem láttatnak. ²⁾

6. Hadi árúk, háború esetén, sőt békében is csak a fennálló szabályok értelmében.

7. Kormányilag engedélyezett robbanó és tűzveszélyes árúk csak a kijelölt vonatokkal.

8. Könnyű gyuladásnak kitett árúk csak az előírt övrendszabályok fogantatása után.

Némely árú szállítása helyenként van kizárva, mert az üzleti érdek (közgazdasági tekintetek) sem kívánják, hogy minden vasutállomás minden árú felvételére vagy leadására berendezett legyen. Így például az élő állatszállítmányok csak azon állomásokról és oly állomásokra szállíthatók, melyeken a szükséges marharakodók megvannak. Épen oly szükségtelen volna, hogy minden állomás köszén, vagy egyéb bányatermék rakodásához kívántató rakodó-pontokkal ellátva legyen.

Véglegesen ki vannak zárva a szállításból az oly tárgyak, (természeti minőségük- és állapotjuk-, és terjedelmükben), melyek szállítása legyőzhetlen nehézséggel van összekötve.

Időszakra kizártaknak oly árúk tekinthetők, melyek már feltételesan ki vannak zárva azon időpontig, a míg a felvétel a feltételek szerint eszközölhető, s ezen kívül:

határozarak alkalmával a behozatali vagy kiviteli tilalommal sújtott árúk;

fennálló szabályok- és módozatokhoz képest, rendkívüli szállítási nehézséget okozó minden tárgy mindaddig, míg a nehézség le nem győződik.

A vaspályák, különös alkalmazkodási képességöknél fogva, más-más szokást gyakorolnak a különféle árúk szállításánál. — Az

¹⁾ V. üzl. sz. 47. §.

²⁾ U. o. 38—40. §-ok.

üzletszabályzat a különféle szállítási módokat is szabályozni akarja, midőn külön tárgyalja az élő állatok, a járművek és az árúszállítást. Nemesak általánosságban igyekszik a szállítás vezérelveit megállapítani, hanem más részletekbe is csap. Törvényes rendelettel az árúszállításnak minden módját megállapítani nem lehet. Az üzletszabályzatnak csakis az irányelveket kell tartalmaznia, a részletes eljárást, vagyis a kezelést, az üzletszabályzat alapján kidolgozott utasításokban kell meghatározni. — Hogy mennyire egyeznek meg az utasítások §-ai az üzletszabályzat határozataival, ellenőrzése a főfelügyeletet gyakorló kormányt illeti. A vasuti belkezelésre vonatkozó utasítások életbe lépés előtt mindenesetre a kormányhoz terjesztendők fel jóváhagyás végett. Nem tartjuk tehát az üzletszabályzatot jelen alakjában helyes szerkezetűnek.

Az előírt eljárási módok némelyikétől gyakran egészen eltérő gyakorlat divik s ez természetes is! Némely határozat a „modus vivendi“ sajátosságával bír, s csak arra hivatvák, hogy a közönség és vaspálya-intézetek egymás iránti igényeik némileg formába legyenek öntve, és hogy lehetőség legyen adva, a felmerült vitás kérdéseket — bár szerfelett laza alapon — eldönteni. Így az üzletszabályzat azon jóakarat mellett, hogy néhol a részletekbe igyekszik hatni határozataival, másutt oly laza szerkezetű, hogy semmit sem határoz meg. A vasuti üzletszabályzat revideálásánál a már kész észszerű rendszeres vasuti jog, felette gazdag forrás volna.

A mondottakat példákkal illusztrálni nem fogjuk, mert nagyon eltérnénk tárgyunktól s e helyett csak az alábbiakat hozzuk fel.

Fontos eltérés van a gyakorlat és üzletszabályzat közt a 42. §-a 3-ik kikezdésénél. Csakis itt említettik — a lovak biztos szállítására — az állomási főnökkel való előzetes értekezés. — Más élőállat szállítására nézve az üzletszabályzatban ily elvi megállapodás nem történt s kifejezésre nem jutott!

Hintók és járművek szállításánál a v. ü. sz. 35. §. szerint a feladó biztosan csak akkor számíthat a kívánt vonattal való elküldésre, ha a szállítást 24 órával előbb bejelenti. Nem tévedünk következtetésünkben, hogy ha a jármű szállítása 24 órával hamarabb bejelentetett, 24 óra múlva *követelhető!* Ezen határozatok azon felül, hogy nem egyeznek meg a gyakorlattal s nem felelnek meg a

vasut természetének, ellentétben állanak az 1875 : XXXVII. t. cz. 423. §. ¹⁾ és a v. ü. sz. 55. §-val. ²⁾

A vasuti gyakorlat szerint minden oly árú részére, melynek felrakásához különleges kocsi igényeltetik, így tehát nemcsak oly árúkra nézve, melyeket a feladó maga rakat fel, ³⁾ a kocsik oda állítását bizonyos napra kell kérni. A kocsi kiállítása, hogy az árú kiállítása továbbításához haladéktalanul felrakathassék, csak az esetben követelhető, ha az árú kiállítása s így az árúnak bizonyos vonnattali továbbítása, — a kocsinak előzetesen kérése alkalmával megígértetett. E gyakorlat folytán, hintók, járművek szállítása 24 órai előzetes bejelentés mellett sem feltétlenül követelhető; a követelés itt is csak az ígérttől tételezhető föl.

A kocsi-rendelésnél a vasut *szolgálat* teljesítésére vállalkozik, és ha azt a feladó rendelkezésére bocsátja — teljesíti is; sőt, ha a rendelt kocsit más állomásról üres állapotban kell e célra vonsztatni, oly elvállalt kötelezettségnek tett eleget, mely munkaerőt s anyagot emésztett fel, vagyis, mely teljesítménye értéket képvisel, a kocsi rendelésénél a rendelő fel, — hogy a vasut érdekei megóvassanak — a szállítási díjba beszámítandó, a vasut részéről tett ígérettel egyidejűleg, foglaló-fizetésre köteleztetik. Kocsi-felépénzről a v. ü. sz. nem határoz. A kocsi-foglalóra nézve pedig elvi megállapodásra jutni — vasutüzleti szempontból — felette fontos és nagyérdekű volna. A kereskedelmi törvény 276. §. szerint: „a foglaló egyéb megállapodás hiányában csak a szerződés jeléül szolgál, s annak teljesítésével visszaadatik vagy beszámíttatik“ (kocsirendelésnél a szállítási díjba számíttatik), „visszaadandó a foglaló még akkor is, ha a szerződés a felek kölcsönös elválása, vagy *egyéb okok* miatt megszűnik.“ A kereskedelmi törvény szerint, ha a foglalónak vasuti jogi szempontból más erő is — nemcsak a szerződés jelzését — akarunk tulajdonítani, külön megállapodás után kell kutat-

¹⁾ Idézett §. : „Nem tagadható meg a felvétel, ha ezt a pálya be rendezése, a fuvarozási viszonyok vagy közérdek nem követelik.“ Ha a fuvarozási viszonyok meg nem engedik, 24 órai előzetes bejelentés mellett nem követelhető a szállítás.

²⁾ A vaspálya nem köteles az árúkat szállítás végett átvenni mindaddig, míg azoknak szállítása meg nem történhetik.

³⁾ V. üzl. szb. 56. §. A felrakás a feladási állomás által meghatározott idő alatt elvégzendő.

nunk. A szállításért szedendő illetékekre (díjak) vonatkozó feltételek, díjszabási határozatok czímmel, a díjszabásba foglalvák. A kocsifoglaló jogi természetének megállapítása vasutjogilag különös érdekekkel birna, a tarifák pályák szerint változnak, s annyi-félék. A díjszabási határozatokból határozott megállapodásra jutni majdnem lehetetlen, s így a kocsifoglaló jogi természetét véglegesen csakis az üzletszabályzat állapíthatja meg s oda a legközelebbi alkalommal be kell venni.

A kocsifoglaló a vasutra nézve biztosíték s ha a szállítási ügylet létre nem jön, a foglaló a vasuti üzlet javára esik. Épen így keveset mondhatunk arról is, hogy a kocsifoglaló adásából mely jogok származnak a foglalót adóra? A kereskedelmi törvény szerint csakis a foglalóra való tulajdonjog áll fenn, ha a vasut ígéretét nem teljesíti s a kitűzött határidőre a kocsit rendelkezése alá nem adatik, vagy ha rendelkezésére bocsátatott s általa a kocsit megvakva feladatott. Előbbi esetben sem származtatunk több jogot a foglalót adóra, mert az 1875 : XXXVII. t. cz. 398. §., v. ü. rndts. 19. §., v. ü. sz. 62. 63. §§-ai szerint, kártérítési kötelezettség a vasuti intézetre csak a szállítás tartamán belül — az elkövetett vagy megesezt sérülési károkért — hárul. Bármily veszteség érje is a szállítót az által, hogy a foglalóval biztosított s megígért kocsi rendelkezésére nem bocsátatott a vasut által, mivel még szállítási ügylet létre nem jött, az idézett §§-ok alapján kártérítési igényt formálni nem lehet. Pedig érezzük, hogy a szállítót anyagi veszteség nem éri, ha a vasut részéről — a kocsi megígéréseivel — cselekvésre nem biztosítatik. Minden jogi személy tettei következményét viselni tartozik s ez a felelősség. A felelősség joga biztosítja a személyeket minden jogi hátrány ellen. A vasuti üzletszabályzat, mint kimutattuk, nem védi meg a szállító minden érdekeit. Hiányosságának kell felrónunk, hogy a kocsifoglalóra nézve elvi határozatot nem ad.

A szállítási ügylet az árú kiadásával ér véget s mint fentebb mondatott, az árú átvételével minden kártérítési igény megszűnik. A vasutak szállítás véget ért birlalt árúkat tehát — a szoros értelemben vett szállítás befejezése után is — az árú átvételéig gondosan megőrizni tartoznak s hogy ezt eszközölhessék a rendeltetési helyen, a

megérkezett árút raktározni — vagy ha az árú természete megengedi — nyílt rakodóban, vagy szabad ég alatt megőrizni tartoznak. Fentebb a felelősség fejtegetésekor megállapított, hogy a vaspálya felelőssége az árú megsérülése vagy elveszéseért, az árú átvétele és a szállítási ügylet megkötésétől kezdődik s így természetes, hogy a feladásnál is szükségessé válik a raktározás. Magából a dolog természetéből foly, hogy a vaspálya-intézetet a raktározás alatt is — úgy a fel-, mint a leadási állomáson — terheli a felelősség. A raktározás szorosan a szállítási művelethez tartozik.

Vizsgáljuk meg, hogy az árúk raktározásából minő viszony keletkezik a szállító felek s a kezelő vasuti intézet között. A feladási állomáson a raktározás mindaddig szükséges, míg a szoros értelemben vett szállítás nem kezdődik, hogy ez mikor kezdődjék, helyesebben mikor eszközöltessék, arra nézve a szállító felek nem folynak be. Ha a vasut részéről késedelem követtetnék el, panasztétellel a hanyagságért óvást tehetnek s gyorsabb foganatosítást követelhetnek. A szállítás mikori és mikénti megkezdése a vasut-intézet tetszésétől függ s így a szállítási határidő elmulasztásából — a mellett, hogy a vasut díjtalanul — még huzamosabb ideig köteles raktározni, a kitűzött határidő elmulasztásáért bírságdíj fizetésre is kötelezhető. A szállító félnek a feladási állomáson történt raktározásból kötelességei nem származhatnak s raktár-díj fizetés terhe nem érheti. Ellenkező viszonyt találunk a leadási állomáson. — Ha az árú rendeltetési helyére érkezett, az árú átvételére a címzett azonnal felszólíttatik. Könnyen látható, hogy a rendeltetési állomáson a raktározás tartama az átvevő akaratától függ. A megérkezett árú értesítésétől leszámítva azon időt, mely az átvétel eszközlésére szükséges, a további raktározás nem tekinthető a szállítás feltétlen következményének. Az ügylet szerint a vasut csak addig köteles a szállítási díjakért az árút raktározni, míg a lehetőség az átvevőnek az átvételre megadatott. A raktározás — mint minden teljesítmény — egy bizonyos értéknek felel meg s a vasut-intézet az át nem vett árú raktározásáért teherrel meg nem róható s így az átvevő az időn túli raktározásért kártérítésre köteles. Ezen bírságdíj műneve : *fekbér*. Az árú értesítésétől általán véve 24 óra, fekbér-mentes.¹⁾ A

¹⁾ 60. §. V. ü. sz.

fekbér nagyságát a dijszabás határozza meg.¹⁾ A fekbér, valamint az alább tárgyalandó birságösszegek is az árszabásba azért vétetnek fel, hogy minden esetben egyöntetű eljárás legyen követve s a visszaéléseknek eleje vétessék, hogy elszámolási alap legyen és hogy végre a szállítók tudomásul vehessék. Minden kereskedő tudja, hogy a szállítás pénzügyi feltételei a dijszabásban soroltatnak fel.

Rendkívüli forgalom beálltakor a pályák fel vannak hatalmazva az árúfelvételt beszüntetni. A felvétel beszüntetése lehet általános és részleges, azaz csak bizonyos árukra vonatkozólag. — A közönség érdekében, — ha a vaspálya-intézet elegendő raktári helyiséggel rendelkezik, — az árút átvenni köteles. Hogy a vaspályák az árúforgalmi torlódásnak elejét vegyék, mely talán a felvétel általános beszüntetésére vezetne, csak némely árú felvételét szüntetik be, — figyelemmel lévén az évad szükségletére is.²⁾ Ugy lehet, hogy az árutorlódást még azon körülmény is okozza, hogy a vasuti kocsik kirakása, mivel a leadási állomások túltömvék, akadályozva van, s ez által nagy mennyiségű forgalmi eszköz köttetik meg. Az általános árúfelvétel kényszerült beszüntetését, még az előzőn kívül gátló módszerül is szolgál, ha a fekbérmentes idő leszállítatik, s a fekbér *jelentékenyen* felemeltetik. Eszközlésénél kihirdetés válik szükségessé, s végrehajtásánál azon feltételek kívántatnak meg, mint a szállítási póthatáridők érvénybe léptetésénél.³⁾

A fekbérrel rokon természetű a kocsi-birság, mely a szállító felet a rendelt kocsiuak meg nem rakása (a foglalo elvesztése), vagy az átengedett kocsinak kitűzött határidőre meg nem rakatása, vagy a leadási állomáson az oly áruval rakott kocsinak ki nem rakása, melynek eszközzése az átvevőt terheli, a fekbérmentes idő alatti ki nem rakása eseteiben szedetik. Utóbbi esetben, hogy a vaspálya érdekei nagymérvű veszélynek kitéve ne legyenek, a vaspálya az átvevő terhére és felelősségére kirakathat. A kocsi-veszteglési birság megfizetése s a kirakodási költségek elfogadása a további fekbér fizetésterhe alól nem ment fel.

¹⁾ Az árúk különféltése szerint a fekbérmentes idő különböző lehet. A tömegárút nagyobb illeti meg. A gabna fekbérmentes ideje 3 nap.

²⁾ Így pld. nyárban bizonyos időre a tűzifa-felvétel állittatik be.

³⁾ V. ü. sz. 57. 60. §.

A vasut-intézet a szállítással semmiféle *közvetítést* nem vállal el, mert sem a vasut céljainak nem felel meg, sem a szállított áru tömegénél fogva nem is volna lehetséges s továbbá szerfelett hosszadalmassá tenné az az ügylet lebonyolítását. Ennek fogva köteles a feladó oly áruknál, melyek kiadás előtt még vám- és adóhivatali kezelés alá jönnek, a fuvarlevélhez a vonatkozó okmányokat és kíséző leveleket csatolni. — A vám- és adóhivatali kezelés az áru terhét képezi. Vámokmányok és kísézőlevelek hiányosságáért így tehát csak a feladó szavatol. ¹⁾

Fontos körülmény, hogy a vasutak az áru kiadására nem kötelezve s nem is kényszeríthetők mindaddig, a míg az árut terhelő és átutalt vasuti szállítási díjak, előlegek s egyéb felmerült költségek az átvevő (megbizottja) által ki nem fizetettek, illetve meg nem térítettek. Vasutak a szállított árut zálogképen, követeléseik biztosítására visszatartathatják. ²⁾ Az áru kiváltására törvényes uton is kényszeríthetők. Törvényes kényszer alatt állónak csak a feladót tartjuk; a czimzett e kötelezettség alól ment, mert az akaratos cselekmény csakis a feladó részéről tételezhető föl. A czimzettet (elfogadó) csak akkor terheli a kiváltási kényszer, ha ő a feladó is.

Mikor állhat be az a körülmény, midőn a feladó ellen a kiváltási kényszer alkalmazni lehet? Csakis két eset lehet:

1. ha a czimzett feltalálhatlan s az áru értesíthetlen;
2. ha a czimzett (állítólagos elfogadó) az átvételt cselekvőleg vagy hallgatólag megtagadja. — Cselekvő megtagadásnak tartjuk, ha a czimzett *az értesítőt nyilatkozattétellel* el nem fogadja; vagy az értesítőt ily értelmű megjegyzéssel látja el. Ha az értesítő elfogadott s az áru a kiszabott 8 napi határidő alatt ki nem váltatik: az áru el nem fogadása hallgatólag történt. Az értesítő átvétele még nem von maga után kiváltási kényszer; mert, hogy ily cselekmény, mely sem büntető, sem rendőri jogi momentumot nem képez, sem dolog álladékat, birtok- vagy tulajdonjogot nem sért, s hol a cselekmény irányzata egy más alanytól származott, mely jelentőség nélküli test (az *értesítés* elfogadása), a szokások ismeretlenségéből s nem tudásából származik: jogi helyzetet változtató cselekménynek tekinteni nem lehet s hogy azzá lehessen, ahhoz tételes tör-

¹⁾ V. ü. sz. 51. §.

²⁾ 1875: XXXVII. t. cz. 411. §.

vény, vagy törvényes rendelet szükségeltetik. A törvény nem tudása mentő körülmény nem lehet.

Ha az elfogadó (czimzett) az el nem fogadást kinyilatkoztatta, a feladó — a vaspálya részéről, mint az árú tulajdonosa — ki ellen esetleg a kiváltási kényszer is életbe lép — azonnal értesítettik. Ez értesítés intézkedésre való felhívással egyértelmű. Ha az árú nyolcz nap alatt ki nem váltatik, vagy ha az árú kézbesíthetlen, illetve a czimzett fel nem található, mely körülmény ismételt kísérlet által constataztatik s végleges megállapítására nyolcz nap eltelése beváratik (hogy a czimzett magától nem jelentkezik-e), az előbbi eljárás követtetik. — „Jogában áll továbbá a vaspályának ilyen árúkat, az ezeket terhelő költségeinek és kiadásainak utánvétele mellett, valamely közraktárba, vagy valamely általa jó nevűnek ismert továbbító kezeihez annak veszélyére és költségén, kit a dolog illet, raktározás végett átadni és azokat az erről kellőleg tudósítandó rendelkezésére bocsátani. Jogositva van a vaspálya, ha az árú azonnali elviteléről a feladó vagy átvevő nem gondoskodott, oly árúkat, melyeknek rendeltetési helye nem a vaspálya mellett fekszik, a rendeltetési helyre továbbító vagy más alkalmatosság által a feladó veszélyére és költségére elvitetni. Ugyanez áll azon árúkra, melyek rendeltetési állomása vasuti árúforgalomra berendezve nincsen.“ ¹⁾ A vasut zálogjoga azonban csak annyiban szenved változást, hogy azt a közvetítő gyakorolja.

Ha a feladó az intézkedésre való felhívásnak meg nem felel, a vasut zálogjoga hatályba lép. A rendelkezésre való felhívás kézbesítése után 24 órával az árú: *zálogtárgy*! A vaspálya-intézet kártalanítását első sorban — zálogjogából kifolyólag — az árú elárvereléséből eszközli. A befolyt összeget — a követelési összeg levonásával — a feladónak megküldi. Ha az árverés útján befolyt összeg a vaspálya kártalanítására kevés, a vaspálya érvényesítheti a kiváltási kényszerjogot s ez már nem a kiváltásra való kényszerítés, hanem a kielégítetlen követelés kiegyenlítésére való törvényes kötelezés. Az eljárás rendes per útján, bíróság elé tartozik: Bárha az árú értéke a szállítási díjat fedezné is, romlásnak vagy megsemmisülésnek kitett árúk szállítási díját előre fizetni s így bérmentesíteni

¹⁾ V. ü. sz. 61. §.

²⁾ V. ü. sz. 53. §.

tartozik ugyan, de előfordulhat az az eset, hogy az el nem fogadott árú az átutalt illetékeket sem fedezné, sőt előreláthatólag az árverés költségét sem, a vasut-intézetnek joga van az árúnak zálogban tartása mellett — zálogjogát nem érvényesítve, törvényes uton, a kiváltási kényszer alapján — a feladót kiváltásra kényszeríteni. — Árverés után nem érvényesített kiváltási kényszerítő jog, — vagy ha az árú tévedésből a terhelő költségek lefizetése nélkül adatott volna ki — az erre való igény egy esztendő alatt évül el.

Ha az árú több vasut vonalán szállíttatott, valamennyi szállító vasut zálogjogot nyer, ¹⁾ az illető szállítási díjak és felmerült költségei erejéig. A zálogjogot a szállítást befejező pálya gyakorolja s érvényesíti is. A szállításban később résztvett pálya a szállítási ügylet megkötésébe be nem folyt, s miután a további szállítás végett áttaladott árúra nézve az átadó va-pálya a szállítást folytatóra nézve feladóként szerepel, — a szállításban később résztvett pálya szerzett zálogjoga megelőzi a szállítást előbb eszközlőét. — Továbbá ha a szállítást befejező pálya a zálogjogot érvényesíti, s az árverésből befolyt összeg a szállításban résztvett pályák követeléseit sem elégíti ki, a szállítási ügyletet megkötő pálya a többi vaspályát kártalanítani tartozik s részére felmarad a jog, hogy követelését a szállító félen birság útján hajtsa be.

A feladó az árú átadása által egyszersmind arra nézve is beleegyezését nyilvánítja, hogy a vasut olyan árúkat, melyeknek elvitele vagy elfogadása megtagadtatik, vagy a kellő időben nem eszközöltetik, vagy melyeknek kiadása teljesíthetlenné vált, a mennyiben azok gyors romlásnak vannak kitéve, vagy végre olyan árúkat, melyeket a feladó, midőn tudósíttatott, hogy a czimzett azoknak átvételét megtagadta, vagy hogy a czimzett megtalálható nem volt, vissza nem fogadtatott, minden további alakszerűségek megtartása nélkül, és pedig oly árúkat, melyek gyors romlásnak vannak kitéve, azonnal, minden más árút pedig a fekbérmentes idő eltelte után legfőlebb 4 hét alatt a lehető legjobb áron eladhasson.“ ²⁾ Ezen kitűzött 4 heti határidő összefüggésben látszik lenni az üzl. sz. azon intézkedésével, hogy a kívülről fel nem ismerhető sérülésekért támasztható követelés egy hó alatt évül el.

¹⁾ 1875 : XXXVII. t. cz. 412. §.

²⁾ V. ü. sz. 61. §.

A raktározásról szóló fejezetben a fekbér és birság tárgyalásánál azon megállapodásra jutottunk, hogy az árú tulajdonjoga az árú kiváltásáig, a feladó szállító-felet illeti. — Az értesítő kézbesítésével a czimzettnek (elfogadónak) jog adatik az árú tulajdon- és birtokjogának megszerzésére. Azonban ez még öntudatos cselekményt tételez föl, hogy az árú tulajdonjoga valóban megszereztessek.

A vasuti zálogjog tárgyalásánál láttuk, hogy az árú, kézbe-sithetlenség s el nem fogadás esetén, a feladó rendelkezésére bocsátatik. — Ugyszintén rendkívüli forgalmi akadály esetén, a szállításban feltartóztatott árú feladója esetleges intézkedések tétele végett szintén értesittetik. Kétségtelen ezekből, hogy a feladót bizonyos rendelkezési jog illeti meg. — A feladói rendelkezési jog alapján, a vasut-intézet a feladó minden rendelkezését teljesíteni tartozik, feltéve, hogy a rendelkező az új intézkedés folytán felmerülő költségeket készenek mutatkozik fedezni, továbbá, hogy a forgalmat nem veszélyezteteti s a feladó kívánsága egyáltalában lehetséges. ¹⁾)

Hogy a feladó intézkedéseit a vaspálya eszközölje, csakis a feladóvévény előmutatása szükséges. A feladó és előmutató személyazonosságát bizonyítani kell. — Rendelkezés csakis a feladási állomáson történhetik, mert csakis a feladási állomáson ítélhetni meg, hogy a feladó kívánsága *még* foganatosítható s az elszámolási és kezelési adatok a foganatosításnál szükséges lévén, a foganatosítás csakis itt történhetik.

A feladó intézkedése kiterjedhet az utánvett összeg felemelésére, vagy leszállítására. — A bérmentesített összeg pótlólagos utánvévésére, vagy az utánvett bérmentesítési összeg felengedésére, az árú visszatartására, a feladási állomásra való visszarendelésre, a feladott árú más állomásra, vagy más czimzett, vagy ugyanazon állomáson más czimzett részére való átirásra.

Ha a feladó az árút a szállítási út valamely közbeneső állomásán kívánja visszaadni, az árszabás szerinti bánatpénzt is tartozik fizetni. ²⁾)

A kocsi-bérlés — mint az áruszállítás jelentékeny faktora —

¹⁾ 1875 : XXXVII. t. cz. 404. 406. §.

²⁾ V. ü. sz. 60. §.

szintén tárgyalandó volna, de miután ezt már más alkalommal tettük, készakarva mellőztük. ¹⁾

Rövid tanulmányunkban különös súlyt fektettünk arra, hogy kitűnjék belőle, hogy a vasuti áruszállítás jogi természete csakis vasuti jogban fejthető ki. — Az áruszállítás a vasuti jog legérdekesebb s legfőbb része. A kereskedelmi jog nem ölelheti fel oly részletességgel az egész anyagot, — mely a kereskedelmi jognak kiegészítő részét *látszik* képezni. — de melynek részletei annyi vasut-forgalmi és vasut-igazgatási sajátos momentumot rejtenek, hogy a kérdés tanulmányozásánál, a fejtegetések alatt, a vasuti jog önmagától kezd kiválni és meghatározódni.

Másik célja e szerény tanulmánynak, hogy barátokat szerezzen annak az eszmének, hogy a vasuton való áruszállítás s a többi kapcsolatos vasuti ügyek elméleti ismerete, a kereskedőkre nézve nagy gyakorlati fontossággal bírva, a kereskedelmi tanfolyamokat hallgató ifjuságnak előadni, a kereskedelmi tanintézetekben ez *általán* czélszerű volna.

URAY ZOLTÁN.

¹⁾ „Nemzetgazdasági Szemle“ 1884. áprilisi füzet: Kizárólagos kocsihaszna-
lat.

ÁGIO TANULMÁNYOK.

(Három közlemény.)

I.

Papírpénzünk forgalomba hozatalának számtalan káros oldala mellett egy üdvös következménye volt: a meglehetősen hosszú korszak alatt, melyben a papírpénz kényszerárfolyammal nálunk keletkezett, terjeszkedett és befészkelődött, bő alkalom nyílt szakembereinknek, hogy az ágio szövevényes kérdésével közeli foglalkozzanak és elméletüket a gyakorlat tapasztalataival kiegészítve, az ágio lényegéről és hatásairól kifogásolhatlan teljes tant állítsanak fel. — Tényleg ma már nálunk kevés megoldatlan kérdés létezik e tekintetben. Arról, hogy a kényszerárfolyammal bíró papírpénz forgalma káros, az ország összes gazdasági viszonyaira nézve vészes befolyással van, hogy bel- és külkereskedelmünket egészséges fejlődésében akadályozza, hogy pénzünket megdrágítja, a tőkeszerzés és tőkeeloszlás feltételeit és alapját megzavarja stb. stb. — minderről a gazdálkodó közönség legnagyobb része meg van győződve. Semmi kétség, az intéző felsőbb körök is meg vannak minderről győződve, és ha mégis késnek a valuta rendezésével, ennek bizonyára nincs elvi, hanem „csak” gyakorlati oka.

Nem ok nélkül használja a közbeszéd a „beteg” és „egészséges” gazdasági test képletét: a gazdasági tan, ha létező viszonyok hasznát vagy kárát iparkodik bebizonyítani, az orvosi tudomány helyzetében van, mely úgy szólván sohasem képes ad ocúlos bizonyítani, mert minden eredményével szemben fennmarad még a laikus ellenvetése: mi lett volna a tudomány közbenjárása nélkül? Azt pedig csak fejtegetheti és a logika egész nyomatékával állithat, sőt meg is győzhet, — de a logika nem nyújt szemünknek bizo-

nyitékot, hanem gondolkozásunknak, fejtegetései nem tények, hanem elvont következtetések. Igaz, hogy ezek oly világosak lehetnek, hogy a tények pótbizonyítékára már szükség sincs — és az ágio tanát illetőleg majdnem úgy vagyunk a nagy közönséggel — de mégis csak addig jutottunk, hogy *hisziünk*, még hátra van egy kis ut addig, hogy *tudjunk*.

Ezen utat iparkodott megtenni 1876-ban Hertzka,¹⁾ és vélte megtenni 1878-ban, valamint ujabbán 1882-ben Földes.²⁾ Ugy Hertzka műve, mint Földes koszoruzott pályaműve, határozott nyeresége szakirodalmunknak, és a mint Hertzka érdeme, hogy a papirvalútával kapcsolatos bonyodalmas kérdéseket igen átlátszó, tudakos idézethalmazaktól ment, kellemes alakban tárgyalja és egészükben felkarolja, nem csekélyebb Földes érdeme sem, — és ez érdeme az akadémia birálatában méltó elismerést is talált — hogy a papirvalúta és ágio tansit hazai közönségünk értésére hozza, és azon kérdések vitatását, melyek a magyar közönséget csak olyan közelről érdeklik, mint a németet, magyar szakirodalmunkba is átvizsi. — Hertzka elméleti fejtegetéseit statisztikai adatokkal is kívánja támogatni és némi reservatio mellett ez eljárást helyeselnünk is kell; annál is inkább, miután Hertzka számsoraiból nem akar tántoríthatlan törvényeket levonni, hanem megelégszik avval, hogy adatai, legalább egyes esetekben, az abstractió útján nyert eredményt igazolják. Kevésbé tartózkodó azonban már Földes, ki az abstractió jogosultságát gazdasági kérdésekben tagadva, a statisztika — „a világító fáklya“ — segítségével véli csak a tulajdonképeni igazságot megtalálhatni. A milyen örvendetes volna, ha Földes ebbeli törekvéseit siker követte volna, époly sajnálatos, hogy ezt azon számok alapján, melyeket említett munkájában tagadhatatlanul igen nagy szorgalommal állított össze, állítani nem lehet. Nem azon következtetések helyességét tagadom, vagy nem mindig azokat, a melyek statisztikájának eredményei, de tagadnom kell eljárásának, igen gyakran a számok csoportosításának helyességét, még ha helyes eredményre vezették is.

¹⁾ Währung und Handel. Dr. Theodor Hertzka.

²⁾ Der Einfluss des Agios auf den Aussenhandel. Dr. Béla Weiss. (Statist. Monatschrift 1878.) Papirvalúta és ágio. Dr. Földes Béla, 1882.

Földes „Papirvalúta és ágio“ czimű munkájában két részre osztja bizonyítgatási eljárását. Az első részben kimutatja az ágio okait, a másodikban annak okozatait. Okaiul pedig felhossa : 1. a papirpénz mennyiségét, 2. az ércpénz utáni kereslet és kínálatot, 3. az állam hitelét, 4. a papirjegy fedezetét, 5. a nemes érczek árát a világpiaczon. „Azt mondhatjuk, — írja ő — hogy az újabb tudomány az exkluzív okok elméletét visszautasítja és a gazdaság azon fontos jelenségét is, melyet az ágio képvisel, több körülményből származtatja. Hogy itt csakugyan szoros összefüggés létezik, arról különben legjobban a statisztikai adatok alapján győződhetünk meg. Midőn tehát a következőkben az ágio összefüggését a fenti körülményekkel statisztikai adatok segítségével vizsgáljuk, az elméletet először fektetjük széles statisztikai, induktív alapra, melyet eddig jobbadán nélkülözött.“ *Induktív* alap — ez kellene, hogy egészítse ki a statisztikai vizsgálatot, mivel csak így vehetjük elejét annak, hogy a számok nyújtotta eredményét okvetlenül helyesnek fogadjuk. De éppen Földes eljárása határozottan *deduktív* alapon mozog, számainak átlaga az ő szemeiben nem — hogy úgy mondjam — a póteskünek, de a főeskü, mint egyedüli bizonyíték, erejével bír. Mielőtt ez állításomat igazolni készülnék, annak elismerésével tartozom, hogy az adatok, melyeket Földes művében találunk, csakugyan elég gazdagok és sokoldalúak arra, hogy „széles statisztikai alap“-ról szólhat. Anglia, Olaszország, Oroszország, Éjszakamerika és monarchiánk viszonyait egyaránt szorgosan kutatja, és az eredmények egymást fedező egyenlősége tényleg igazolni látszik az elhamarkodó következtetést. Én kizárólag azon adatokkal fogok foglalkozni, melyek monarchiánkra vonatkoznak, mivel így leginkább remélhetem, hogy tanulmányom közvetlen gyakorlati értékkel is fog birni és mivel ezen adatok nemcsak legbiztosabban ellenőrizhetők, de a leghasznosabb eredménnyel egész a legújabb időpontokig szerzett új adatokkal kiegészíthetők, és így a vizsgálódások alapját még inkább kiszélesíthetem.

1. Az ágio magassága — Földes szerint — a forgalomban levő papirpénz mennyiségétől függ. Bizonyítékul szolgáljon a következő táblázat: ¹⁾

¹⁾ Földes eredeti táblázatába kellemetlen sajtóhibák csusztaak be, ugyanis az „*alacsony*“ és „*magas*“ jelzések az ellenkező oldalakra vannak

alacsony		ágioval bíró évek	magas	
	mill. frt			mill. frt
1853	188.3		1852	194.9
1856	380.1		1854	383.4
1857	383.4		1855	347.8
1858	370		1859	466.7
1863	396.6		1860	474.8
1865	351.1		1861	468.8
1868	574.5		1862	426.8
1872	694.3		1864	375.8
1873	702.9		1866	499.7
1874	639		1867	548.1
1875	632.7		1869	598.7
	<u>437.7</u>		1870	<u>649</u>
				452.9

„Az eredmény tehát a következő : midőn a jegyforgalom évenként átlag 452.9 millió frtot tett, az ágio magasabb volt, midőn pedig a jegyforgalom évenként átlag 377 (illetőleg helyesbitve 437.7) millió frtot tett, az ágio alacsonyabb volt.“ Földes maga jegyzi meg ez összeállításához, hogy „ha ezen vizsgálódás kiterjesztetik a hetvenes évekre, (ezek előtt nyilván csak az 1876. és későbbi időtartamot értheti, mivel az 1875-ig terjedő évek már fel vannak véve), az eredmény eltérő, a mennyiben akkor alacsony ágio mellett a jegyforgalom még valamivel nagyobb. Azt hiszem, hogy ez a végeredményt nem zavarja, mivel a hetvenes években Ausztriában a jegyforgalom a közgazdaság fejlődésével roppant mérvben emelkedett, míg az ágio elég alacsony volt.“ Itt úgy látszik, kikerülte Földes figyelmét, hogy az összes hetvenes évek közül az ágio éppen 1870—1871-ben, és azután ismét 1876—1880-ig volt a legmagasabb, míg 1872—73., 74. és 75-ben olcsóbb volt, mint az utóbb lefolyt tíz év alatt bármikor; igaz ugyan, hogy a hetvenes évek második felében az *ezüstárnyó* leszállt parira, de tudvalevőleg már 1873. május óta (az ezüst árának csökkenése következtében) nem az ezüst-

helyezve, a mit itt kiszámítottam. Azonkívül a kiszámított átlag 437.7 helyett 377-el van kitéve. Ez utóbbi hiba annyival bír fontossággal, hogy Földes urat meg megerősíthette nézetében, miután a két átlag közti különbség éppen a várt irányban nagyobb, és pedig jóval nagyobb a valódinál.

pénz árfolyama volt tekinthető mérvadónak valutánk állására nézve, hanem csakis külföldi váltóárfolyamaink, ezek pedig azóta az ezüst-ágioval épen nem párhuzamosan fejlődtek. E szerint az a körülmény, hogy a jegyforgalom 1875. után is emelkedett, teljes összhangzásban volna a valuta emelkedésével.

A fenti táblázatban két csoportba osztott számokat az évek egymásutánja szerint állítom fel és összehasonlítom évről-évre a valuta árfolyamával; az átlagos valuta-árfolyamokat itt Földes szerint változatlanul használom 1873-ig, azóta az arany-árfolyamot veszem alapul.

	Ágio átlag	ágio az év végén	papirjegyforgalom mill. frt	
1852.	19·7	10	194·9	
1853.	10·6	16	188·3	— 6·6
1854.	27·7	26	383·4	+ 195·1
1855.	21·6	12	347·8	— 35·6
1856.	5·4	6	380·1	+ 32·3
1857.	5·5	6	383·4	+ 3·3
1858.	4·1	pari	370	— 13·4
1859.	20·6	23	466·7	+ 96·7
1860.	32·3	44	474·8	+ 8·1
1861.	41·7	39	468·8	— 6
1862.	28·1	14	426·8	— 62
1863.	13·2	17	396·6	— 30·2
1864.	15·9	15	375·8	— 20·8
1865.	8·4	4	351·1	— 24·7
1866.	20	28	499·7	+ 148·6
1867.	24·8	18	548·1	+ 48·4
1868.	14·8	19	574·5	+ 26·4
1869.	21·3	21	598·7	+ 24·2
1870.	22·2	22	649	+ 50·3
1871.	20·6	17·5	690·9	+ 41·9
1872.	9·5	9	694·3	+ 3·4
1873.	10·8	13	702·9	+ 8·6
1874.	11·2	10·5	639	— 63·9
1875.	11·7	13·5	632·7	— 7·7
1876.	20·8	27	651·3	+ 18·6

	Ágio átlag	ágio az év végén	papírgyforgalom mill. frt	
1877.	22·9	19·5	628·1	— 23·2
1878.	18·0	17	652·8	+ 24·7
1879.	16·3	16	629·8	— 23
1880.	17·3	17	656·3	+ 26·5
1881.	16·7	18	674·6	+ 18·3
1882.	18·9	18	720	+ 45·4

Évről évre haladva, azt találjuk, hogy 31 eset közül ugyan 21-szer megfelel az ágio ingadozása a papírpénz mennyiségében beállt változásnak és hogy csak 10 esetben szállt le a pénzmennyiség emelkedése mellett az ágio, vagy megfordítva annak csökkenésével emelkedett az ágio. De bár nem akarom kétségbe vonni, hogy a két tényező között összefüggés létezik, nem engedhetem meg, hogy a földes által követett eljárás szerint ezen összefüggést számokkal kimutatni lehetne; hiszem ezt pedig a következő okokból: Az éveknek két csoportra osztásánál az ágioszámok az illető évek átlagaiból vétettek; evvel szemben a papírpénzmennyiségek pedig azon számokkal vannak felvéve, melyek az illető évek végével fennállottak; szembe-tűnik, hogy az összehasonlításra ily egymástól eltérő jellegű számok nem is alkalmasak. Az összhangzás ágio és pénzforgalom között tényleg teljesebb, ha az ágio átlaga helyébe az év végén jegyzett ágioszámokat tesszük.

Az egyes évek számai között mutatkozó különbözetek tüze-
sebb megvizsgálásánál lehetetlen azonban át nem látni, hogy a két-
féle számokban beálló változások kölcsönös magyarázatra csak ritkán
használhatók. Hogy 1854-ben a magas ágio és a magasabb jegyfor-
galm között összefüggés létezik, kétségkívüli dolog; de az egyik nem
szülte a másikat, hanem mindkettő egy közös ok kifolyása. A krími
háború évében az állam rendkívüli szükségletei a jegyek szaporitá-
sára vezettek és egyuttal az állam — épen a kibocsátott jegye-
ken — külföldi váltókat vásárolván, vagy közvetve az azok utáni
keresletet fokozván, a külföldi váltók árfolyamának felszökellését
idézte elő; a mellett a belföldi ércpénzbirtokosok készleteiket
tekintettel a bizonytalan, zavart viszonyokra, a forgalomból vissza-
vonván vagy visszatartván, ez által is hozzájárultak az ágio eme-
lését előidéző okok súlyosbitásához; a reá következő évben a poli-
tikai helyzet kedvezőbb jelleget öltött, az ágio jelentékenyen leszállt

és 1856-tól 1858-ig 105% körül állott, sőt 1858-ban a párit is elérte, jöllehet a jegyforgalom, mely ugyan 1855 végén valamivel esökkent, ugy 1856 és 1857, mint 1858 végével 380 és 370 millió frtot tett; evvel szemben azt sem lehet magyarázatul felhozni, hogy a beállott békésebb idők folytán a forgalom emelkedvén, a kibocsátott jegyek mennyisége helyesebb arányba jutott volna a kereskedelem szükségletei el, mivel 1864-ben, bár a kereskedelem természetes fejlődése folytán az ezen év végével kimutatott 375.3 millió forint papírpénzforgalom viszonylag csekélyebb volt, mint ugyanezen összeg 1856—58-ig, mégis az ágio, mely akkor 105 és pari volt, 1864-ben ismét 15.9%-ot tett az év átlagában.

Az 1859-iki olasz háboru folytán és 1866/7-ben hasonló változásokat észlelünk, melyek magyarázatára a hasonló viszonyok kielégítő alapot szolgáltatnak; de hogy magyarázzuk másfelől azt, hogy 1872-ben az ágio 7%-kal kedvezőbb mint tíz évvel később, jöllehet a forgalomban volt jegyek mennyisége 1872-ben 694 milliót, 1881-ben pedig csak 674 milliót tett? Jól tudom, hogy Földes sem akarta felállítani azon tant, mintha egy bizonyos összegű pénzjegymennyiség egy bizonyos magasságu ágiot tételezne föl vagy viszont az ágio határozná meg amannak mennyiségét; de az ő összehasonlítási rendszere mégis csak ily feltételezés mellett birna értelemmel. Hogy mennyire téves ezen rendszer, pedig legjobban kitünik a következő kísérletből. Mondottam ugyanis, hogy a Földes készítette táblázatban az évek utolsó napján forgalomban volt jegyek összege van az átlagos ágio számaival összehasonlítva. Tegyük már most az évek *átlagos* pénzmennyiségét az összehasonlítás alapjává és lássuk, mennyire egyezik az így nyert eredmény Földesével.

Alacsony ágioval bíró évek	mill. frt átlagos pa- pirjegy-forgalom	Magas ágioval bíró évek	mill. frt átlagos pa- pirjegy-forgalom
1863 . . .	397.7	1859 ¹⁾ . . .	466.7
1865 . . .	350.4	1860 . . .	474.8
1868 . . .	542.8	1861 . . .	46.8
1872 . . .	685.0	1862 . . .	426.8
1873 . . .	702.5	1864 . . .	386.4

¹⁾ 1859—62-re vonatkozólag nem szerezhettem meg átlagokat, ezért az év végével volt állomány számait vettem be a táblába.

Alacsony ágioval bíró évek	mill. frt átlagos pa- pirjegy-forgalom	Magas ágioval bíró évek	mill. frt átlagos pa- pirjegy-forgalom
1874 . . .	646·0	1866 . . .	475·1
1875 . . .	635·0	1867 . . .	514·0
	<u>565·6</u>	1869 . . .	599·4
		1870 . . .	614·0
		1871 . . .	657·5
		1876 . . .	629·3
		1877 . . .	630·3
		1878 . . .	627·3
		1879 . . .	620·6
		1880 . . .	633·0
		1881 . . .	648·1
		1882 . . .	<u>671·5</u>
			561·3

Tehát míg a Földes által összehasonlított 24 év alatt a magas ágioval bíró években volt nagyobb a pénzforgalom, a fenti tábla szerint az 1882-ig érő utolsó 24 év alatt a viszony megfordítottnak látszik. Magától érthető, hogy ez eredményből következtetéseket nem vonok, csak kimutatni akartam, hogy a számok ily önkényes csoportosítása mily kevésbé nyújthat megbízható eredményt.

2) A második tan, melyet Földes a statisztika segítségével bizonyít, az : „hogy az érczforgalom iránya és magassága az ágiora befolyást gyakorol, és pedig olyképen, hogy a nemesérczek bevitelével vagy kisebb kivitelével az ágio kisebb lesz, ellenben emelkedő kivitelnél magasabb lesz“ — mely tant a következő táblázattal támogatja :

magas	ágioval bíró évek	alacsony
	nemes ércz	
	(+ bevitel — kivitel)	
	mill. frt.	mill. frt
1855. . . + 5·9	1856 . . + 28·9	
1859. . . — 5·7	1857 . . + 16·6	
1860. . . — 21·7	1858 . . + 5·8	
1861. . . — 3·4	1863 . . + 0·09	
1862. . . — 8·4	1865 . . + 1·4	
1864. . . — 10·1	1868 . . — 5·8	
1866. . . — 23·6	1872 . . — 29·6	

magas	ágioval bíró évek	alacsony
	nemes ércz	
	(+ bevétel — kivitell)	
	mill. frt	mill. frt
1867. . . — 12·7	1873 . . + 9·7	
1869. . . + 12·8	1874 . . + 0·9	
1870. . . + 6·9	1875 . . — 2·5	
1871. . . + 3·8	1876 . . + 4·4	
átlag — 5·1		+ 2·63

E számokat kronologikus sorrendben felállítva, összehasonlítjuk az ágioátlagokkal

	ágio	ágio
1855. + 5·9	21·6	1869. + 12·8 21·3
1856. + 28·9	5·4	1870. + 6·9 22·2
1857. + 16·6	5·5	1871. + 3·8 20·6
1858. + 5·8	4·1	1872. — 29·6 9·5
1859. — 5·7	20·6	1873. + 9·7 10·8
1860. — 21·7	32·3	1874. + 0·9 11·2
1861. — 3·4	41·7	1875. — 2·5 11·7
1862. — 8·4	28·1	1876. + 4·4 20·8
1863. + 0·09	13·2	1877. + 14·9 22·9
1864. — 10·1	15·9	1878. + 37·1 18·0
1865. + 1·4	8·4	1879. + 54·2 16·3
1866. — 23·6	20·0	1880. + 9·6 17·3
1867. — 12·7	24·8	1881. + 30·6 16·7
1868. — 5·8	14·8	1882. — 26·3 18·9

Ha az előbbi fejezetben nem annyira a felállított tan, mint a helyességének bebizonyítására alkalmazott eljárási mód ellen volt kifogásom, itt határozottan a tan helyességét kell kétségbe vonnom, sőt az alább mondandók után tagadnom. Az arany vagy ezüst bevétele és kivitelle nem képez tényezőt az ágio alakulása tekintetében, hanem ellenkezőleg emez befolyásolja a nemes érczek forgalmát irány- és mennyiségre nézve. E tekintetben nem létezik különbség papirforgalmu ország és rendezett valutával bíró ország viszonyai között; itt is, ott is a váltóárfolyamok állása mérvadó a nemesérczek forgalmára. A különbség csak abban rejlik: Rendezett valutának örvendő államban a kereskedelmi vagy fizetési mérleg

egyensulya nemes érczek kivitelével vagy bevitelével állíttatik helyre, úgy hogy a váltóárfolyamok az ugynevezett gold-point-nál magasabbra, illetőleg alább sohasem szállhatnak. Beválthatlan papírpénzzel bíró államban, mint a mienkben, az érczforgalomnak csak alárendeltebb szerep jutott. Ugyanis kényszerfolyam behozatala folytán az országban létezett ezüstkészletek egyik tulajdonságukat, azt hogy pénzül szolgálhatnak, elvesztették; de megtartván azon tulajdonságukat, hogy külföldön a létező veretési törvények szerint meghatározott értékben elfogadtattak, árt kaptak, mely ezen benső értékkel megegyező külföldi pénzösszeg árának megfelelt. Ha már most bármilyen okoknál fogva a külföldi váltóárfolyamok emelkedtek, akár azért, mert rosz termés következtében a rendes szükséglet külföldi váltók után nem talált anyagot kellő mennyiségben, akár azért, mert rendkívüli bevétel folytán a szükséglet ily váltók után különösen fokozódott, akár végre azért, mert az állam háborus években kénytelen volt nagyobb mérvű megrendeléseket tenni külföldön, melyeket fedezni kellett — mindezen esetekben a szükséglet első sorban a külföldi váltók felé irányulván, és csak annyiban az ezüst felé, a mennyiben amazok ára nagyon magas és az ezüstnek természetben kiküldése — daczára a magasabb költségeknek — czélszerűbb volt: természetes, hogy a külföldi váltók árfolyama az ezüst áránál emelkedő tendenzia mellett mindig vagy rendszerint magasabb volt és hogy koronként megfelelt a kereskedelem érdekeinek, hogy ezüst tényleges elküldés által fordíttassék a tartozások fedezésére. Csakhogy arra nézve, mikor kellett ezüsttel fedezni, mikor külföldi váltókkal, nem — mint rendezett valutával bíró országokban — egy *absolut* árfolyam, hanem mindig csak egy *relativ* árfolyam-*viszony* határozott; ugyanis az ezüst nem bizonyos magasságu ágionál kellett hogy elküldessék és másfelől egy bizonyos leszállt árfolyamnál hozatott vissza, hanem megtörténhetett, hogy a relativ viszony alakulása folytán alacsonyabb árfolyam mellett történt a kivitel, mint később a behozatal. Tegyük fel például, hogy a kényszerárfolyam elrendelése előtt nálunk, ha 100 tallér megfelelt 150 ezüstforintnak, a legkedvezőtlenebb váltóárfolyam 151 lett volna, miután 152 mellett már czélszerűbb ezüstöt elküldeni fizetésképp, mint váltót vásárolni a paritás felett. Ezen paritás megszűnik létezni a kényszerárfolyam keletkezésével, mely részint az ezüstpénz birtokosainak bizalmatlansága

és üzérkedése, részint pedig a külföldi váltók utáni szükséglet tartóssága folytán a diságiot szüli. Ha már most élénkebb kereslet mutatkozik porosz váltók után, úgy hogy ezek árfolyama 152-től 170-re felszál, az ezüst ágioja is emelkedni fog ugyan, miután azonban a kereslet első sorban a váltókat illeti, a párhuzamos emelkedés valószínűleg nem lesz teljes; a váltók árfolyama fokozatosan 155—160—165—170-re, vagyis $103\frac{1}{3}$ — $106\frac{2}{3}$ —110— $113\frac{1}{3}\%$ -ra megy talán, míg az ezüst koronként csak 101—104—107—110-re emelkedik. Ezen különbözet annál gyakoribb és annál nagyobb lesz, mennél hirtelenebb és nagyobb mérvű a váltófolyamok felszökellése. A felsorolt négy eset mindegyikében egyaránt alkalmas az árfolyamviszony arra, hogy tényleg ezüst küldessék és mind a négy esetben a kereskedelem felhasználja e viszonyt céljaira. Világosan kitűnik azonban ebből, hogy az árfolyam további emelkedésével — esetleg azért, mert ez emelkedés lassubb lépést követ és mert most az ezüst árfolyama teljesen eléri vagy éppen meghaladja a váltóárfolyamot — e viszony változhat, és hogy az ezüstkivitel megszűnik, bár az ágio magasabb lett. Sőt ha például 125-re érve, hirtelen lefelé száll a váltóárfolyam és az ezüst-ágio csak tökéletlenül követi annak hullámzásait, beállhat az az eset, hogy 120—115%-nál behozzuk ugyanazt az ezüstöt, melyet 110-nél elküldtünk.

Földes táblázata ez ellen nem bizonyít azért, mert magam is megengedem, hogy az esetek nagyobb számában — ha hirtelen árfolyamemelkedések ezüstkivittelt okoztak — az ezüstkivitel nemcsak magasabb, hanem absolute magas árfolyamok mellett történt és hogy esetleges ezüstbehozatalok — hirtelen árfolyamcsökkenések következményei — éppen olcsó árfolyamokkal estek össze. De bebizonyítottunk, vagyis inkább bizonyításra nem is szorulónak tartom, hogy az ércpénzforgalom nem az ágiohullámzás okozója, hanem — részben okozata.

Eddig az ércpénzforgalomnak csak azon részéről szóltam, mely a kereskedelmi mérleg állásának kifolyása. De mennyivel fontosabb szerepet játszottak éppen a fenti táblázatban összehasonlított évek folyamában azon ércpénzbevitel, melyek az osztrák nemzeti bank ércalapja céljaira szolgáltak. Ilyen behozataloknak tényleg lehetett és volt is befolyása az ágiora, nemcsak azon irányban, hogy a tulságos emelkedést vagy csökkenést ellensúlyozták,

de esetleg úgy is, hogy a nagy árúbevitelt még egy további cikk bevételével gyarapította, hogy az emelkedő irányt az árfolyam hullámzásában még fokozta. Ha ezen ércpénzbehozatalok oly időben történtek, a mikor éppen olcsóbb volt a nemes ércz (vagyis az ezt képviselő váltók) ára, ez csak a legáltalánosabb kereskedelmi elveknek felel meg -- de korántsem mondható, hogy ezen vásárlásoknak az árfolyamok leszállása volt a következménye.

Érdekes lesz különben összehasonlítani, mikép változik a Földes kimutatta számszerű eredmény, ha táblázatát kiegészítjük az 1876. utáni évek számaival; az alábbi összeállításban annyiban ki is igazítom Földes táblázatát, hogy az 1876-iki évet a „magas” ágio évei közé helyezem.

magas		ágioval bíró évek		alacsony	
	mill. frt.		mill. frt.		
1855.	. . + 5.9 bevitel	1856.	. . + 28.9		
1859.	. . — 5.7	1857.	. . + 16.6		
1860.	. . — 21.7	1858.	. . + 5.8		
1861.	. . — 3.4	1863.	. . + 0.09		
1862.	. . — 8.4	1865.	. . + 1.4		
1864.	. . — 10.1	1868.	. . — 5.8		
1866.	. . — 23.6	1872.	. . — 29.6		
1867.	. . — 12.7	1873.	. . + 9.7		
1869.	. . + 12.8	1874.	. . + 0.9		
1870.	. . + 6.9	1875.	. . — 2.5		
1871.	. . + 3.8		átlag + 2.55		
1876.	. . + 4.4				
1877.	. . + 14.9				
1878.	. . + 37.1				
1879.	. . + 54.2				
1880.	. . + 9.6				
1881.	. . + 30.6				
1882.	. . — 26.3				
	átlag + 3.8				

Tehát daczára a magasabb ágionak magasabb a bevitel, mint az alacsony ágio éveiben.

Mint fennebb, mikor a papirjegyforgalom nagyságáról volt szó, a nyert számtani eredményhez itt sem fűzök semmiféle következtetést, mert az „általányozás” rendszerét még akkor sem ismerhetem el helyesnek, ha az az abstractió eredményeit támogatja. Az érczforgalom statisztikája, valamint a statisztika egyéb adatai a kér-

désben levő vizsgálatokra nézve csak annyiban birhatnak értékkel, hogy évről-évre kezeinkbe adják azon egyes tényezők számszerű kifejezését, melyek a vizgálat tárgyát képező főtűneménynyel határozottan összefüggésben vannak, de melyeknek hatása nem jut sohasem egyedül érvényre, hanem okozataiban többnyire az egyidejűleg működő többi tényező által is befolyásoltatik. — A következő példán megmutathatom talán, hogy a statisztikai adatokból hogy vél-nék tanulságot vonhatni. Ugyanis egymás mellé állítom az érczfor-galom adatait az osztrák nemzeti (illetve osztrák-magyar) bank érczalapjának évről-évre történt változásával:

	érczalap ebből				érczváltók			arany			ezüst			vegyes
	arany		ezüst		arany		+ bevétel — kivétel	ezüst						
	mill. frt	=												
1855.	51.9	=		51.9		+	3.9	+	0.7	+	1.4			
1856.	91.6	3.0		88.6	+	36.7	11.3	+	6.9	+	20.2	+	1.8	
1857.	102.9	3.1	+	0.1	99.8	+	11.2	13.1		+	12.1	+	4.6	
1858.	103.5	2.9	—	0.2	100.6	+	0.8	15.7	+	3.7	+	1.5	+	0.7
1859.	80.2	2.7	—	0.2	77.5	—	23.1	7.3	+	6.5	—	9.1	—	3.1
1860.	89.2	2.3	—	0.4	86.9	+	9.4	2.8	—	2.5	—	14.8	—	4.5
1861.	99.1	2.1	—	0.2	97.0	+	11.9	1.2	+	1.0	+	0.1	—	4.5
1862.	105.1	2.1			103.0	+	6.0	0.4	—	1.1	—	3.3	—	4.2
1863.	110.7	1.8	—	0.3	108.9	+	5.9	0.6	+	4.2	+	2.5	—	6.8
1864.	112.2	1.6	—	0.2	110.6	+	1.7	5.2	—	0.5	—	5.6	—	4.1
1865.	121.5	1.5	—	0.1	120.0	+	9.4	8.2	—	0.7	+	5.4	—	3.2
1866.	104.0	3.3	+	1.8	100.7	—	19.3	43.5	+	2.2	—	22.1	—	3.9
1867.	108.3	2.0	—	1.3	106.4	+	5.7	40.6	+	7.4	—	2.5	—	17.7
1868.	108.6	0.2	—	1.8	108.4	+	2.0	38.7	+	9.0	+	6.0	—	20.9
1869.	116.9	0.2			116.6	+	8.2	30.5	+	16.9	+	7.8	—	11.9
1870.	114.3	1.4	+	1.2	112.9	—	3.7	33.1	+	16.0	—	3.0	—	6.1
1871.	143.5	44.4	+	43.0	99.1	—	13.8	7.8	+	31.2	—	13.3	—	13.9
1872.	142.9	69.4	+	25.0	73.5	—	25.6	4.7	+	17.5	—	32.3	—	14.1
1873.	143.8	70.5	+	1.1	73.3	—	0.2	4.4	+	18.5	—	3.1	—	5.7
1874.	139.4	72.7	+	2.2	66.6	—	6.7	4.5	+	8.0	—	4.2	—	2.8
1875.	134.4	67.9	—	4.8	66.6			11.3	+	0.8	—	0.8	—	2.6
1876.	136.4 *)							11.1	+	15.2	—	10.0	—	0.7
1877.	137.4							11.3	+	12.3	+	2.3		
1878.	153.9							11.5	+	9.9	+	27.0		
1879.	164.2							20.3	+	18.2	+	37.3	—	0.2
1880.	173.3							14.2	+	19.1	—	8.3	—	1.0
1881.	190.9	68.7	+	0.8	122.1	+	55.5	10.5	+	17.6	+	14.9	—	1.9
1882.	193.7	79.2	+	10.5	114.6	—	7.5	0.1	+	14.0	—	39.0	—	1.5

*) 1876—80-ig részletes hivatalos közlemények nem adottak.

E táblázat a várt összefüggést az itt részletezett tényezők között világosan megmutatja. 1856/57-ben a bank ezüstkészlete gyarapodik 47·9 millió frttal, az egyidejű ezüstbevétel 32·3 millióra rug; 1859-ben 23·1 millió frt apadással szemben áll az 1859/60-ki kivétel 23·9 millió frttal; 1866-ban ugyanezen jelenség: 19·3 mill. frt apadás a bank készletében, 22·1 millió frt ezüstkivétel; 1869., 1871., 1872. és 1874-ben a változások a bank készletében majdnem teljesen fedezték az ezüstbevétel, illetőleg kivétel számaival; 1878-tól 1881-ig az ezüstbevétel mintegy 72 millió frtra rug és ennek megfelelően a bank ezüstkészlete 55·5 millió frttal emelkedik.¹⁾ A bank aranykészletében csak háromszor észlelünk nagyobb változást; 1871-ben emelkedést 43 millió frttal, 1872-ben 25 millió frttal és 1882-ben 10·5 millió frttal, — ezzel szemben volt az aranybehozatal 1871-ben 31·2 m. frt, 1872-ben 17·5 m. frt és 1882-ben 14 m. frt. Igaz ugyan, hogy ezen három éven kívül a többi 25 éven keresztül is, de különösen 1867 óta jelentékeny aranyösszegek jöttek be a monarchiába, melyek a vámhivatali kimutatások szerint itélve, nálunk is maradtak volna. Több oknál fogva azonban állíthatjuk, hogy e részben ezen kimutatások nem nyújthatnak biztos alapot ítélet alkotására; mindenek előtt teljesen magyarázhatatlan volna, hogy ezen aranyösszegek mi célból hozatnak, vagyis, hogy azokkal mi történék nálunk, miután pénzüi nem használhatók; már pedig a kereskedelmi mérleg természetes fejlődése mellett csakis oly árúk és értékek jöhetnek be, a melyek természetes szükségletet képeznek. Másodszor a vámhivatali kimutatások csak azon aranyösszegeket tartják nyilván, melyek posta- vagy vasutküldemények alakjában érkeznek és mennek, de nem azokat is, melyek a vasuti és egyéb személyforgalom kíséretében járnak és minden ellenőrzést kizárnak. Végül pedig kétségkívüli dolog, hogy a vámhivatali kimutatások ezen hiányossága nem annyira a bevétel, mint a kivétel — és különösen az aranykivétel — kitüntetésében érezhető, mivel tudvalevőleg Szerbiába és Oláhországba igen jelentékeny összegek vitetnek ki évenként az itt disznókat eladó szerbek, vagy Oláhországba gabnavásárlás céljából utazó belföldi kereskedők által, mely összegekről semmiféle hivatalos feljegyzések nem létez-

¹⁾ Az utolsó évek nagy ezüstbevétele tudvalevőleg az ezüst-árcsökkenés következménye volt.

nek. Hogy az e czímen kiküldött arany körülbelül megfelelhessen a hivatalosan kimutatott beviteli összegeknek, azt, a ki az idevágó viszonyokat közelről ismeri, nem fogja tagadhatni. — A dolognak ily megvilágítása mellett pedig azt látjuk, hogy az ércpénzbevétel és kivétel számaiból még akkor sem lehetne következtetést vonni az ágio alakulására nézve, ha ily következtetés elvben helyes is volna, de továbbá azt is, hogy nálunk az ércpénzbehozatal és az ágio-változások között még elvileg sem engedhető meg bármily összefüggés.

3. Hosszabbra nyult a két előbbi fejezet, mint szándékomban volt. De ha sikerült állításom elvi helyességét a két tárgyalt esetben kimutatni, elengedhetem magamnak, hogy a még hátralevő három ponttal ugyanily kimerítően foglalkozzam. Csak néhány szót akarok itt még kockáztatni annak védelmezésére, hogy mért ragaszkodom annyira elvekhez ott, hol az eljárás látszólag nem veszélyeztet valamely igazságot, mert csak ennek támogatására szolgál. De nézetem szerint első sorban az *igazságot* kell *helyes* eszközökkel védenünk, ha annak nem akarjuk magunkat kitenni, hogy az eszköz helytelensége folytán — mely kiderül előbb-utóbb — maga az igazság is veszélyeztetve legyen. Épen ott, a hol Földessel egy nézetben vagyok, kívánom legerélyesebben, hogy állításainak támogatására a legnagyobb óvatossággal válassza bizonyítékait és annál inkább tartózkodjék helytelen bizonyítási módtól, mennél kevésbé szorulnak szabályai vagy tanai bizonyításra. — Nem hozhatnék fel meggyőzőbb érvet nézetem mellett, mint a Földes által szerkesztett idei statisztikai évkönyv 82. lapján található következő szavakat:

„Érdekes különösen az, hogy az 1882-i kivitelből nemes érczekben, mely 48·9 millió frtnak felel meg, a legnagyobb rész, t. i. 34·8 millió Olaszországba ment, tehát ez az osztrák-magyar monarchiát, mely valuta-bajaiból nem tud menekülni, igénybe vette saját valutájának helyreállítására.“ (Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv. 1884.)

Ezen idézet tisztán mutatja, mennyire kockázatos valami, pusztá számokból, a fennforgott sajátságos körülmények tüzetes ismerete nélkül, bármilyen következtetéseket vonni. A helyett, hogy az Olaszországba küldött 34·8 millió frtot ex abrupto értelmezni akarta volna, így járhatott volna el a statisztikai évkönyv szer-

zője. Kutathatta volna az 1882. évi érczpénzforgalom elemeit, melyek ezek:

<i>bevétel</i>	18·4 m. aranyban	3 m. ezüstben	0·9 m. vegyes
<i>kivétel</i>	4·4 „ „	42 „ „	2·4 „ „

tehát 14·0 m. aranybevétel, 39 m. ezüstkivétel, 1·5 m. vegyeskiv.

Kételkedem, hogy Földes leirta volna-e a fent idézett szavakat, ha látta volna, hogy az Olaszországba kivitt 34·8 millió forint kizárólag ezüsthől állott. ha meggondolta volna, hogy Olaszország nem szorult arra, hogy tőlünk vásárolja az ezüstkészletet, melyet új valutatörvénye alapján beszerezni akart, és melyet majdnem egész összegében a külföldről hozzá visszakerülő olasz ezüstpénzekből összeállíthatott; ha megtudta volna továbbá — a mit azonban minden bankszakembertől megtudhatott volna, — hogy az angolok számlájára Indiába rendelt ezüstküldemények legnagyobb része Velenczéből indul és hogy épen 1882-ben az osztrák-magyar monarchiából Olaszországba kivitt 34·8 millió frt ezüst nem ment át az olasz határon más célból, minthogy Velenczében Kelet-Indiába készülő hajókra rakassék!

Az ágio okaiul felhozott öt tényező közül hárommal kell még foglalkoznunk: az állam hitele, az érczfedezet és a nemes ércz ára. — Nem szerencsésebb Földes az e részben felállított táblázatokkal, mint az előbbiekkal. Mert ha például az osztrák papíráradék árfolyamát összehasonlító táblát a legújabb (nem ugyan hivatalos, de megközelítőleg helyes) adatokkal bővítjük, (Földes egy szóval sem magyarázza, hogy 1882-ben közölt dolgozatában, miért áll meg mindig 1875. év adatainál) épen ellenkező eredményre jutunk. Ugyanis: ¹⁾

¹⁾ Az egyes számok helyességét nem tudom megvizsgálni, mert Földes nem mondja, hogy számaint honnét nyerte. A csillaggal megjelöltek teljesen megegyeznek a Hertzkánál (i. h. 91. lap) találhatókcal, míg a többiek jóval magasabbak emezeknél. Ez eltérés okát nem ismerem; de akár Hertzka, akár Földes számaint tekintjük megbízhatóknak, az utóbbi mindenesetre azon nagy hibát követte el, hogy az 5%-os osztrák papírkötvényeknek és a 4·2%-os járadéknak árfolyamait egymással egybeveti és azok összegéből átlagot húz; már pedig az 5%-os kötvény árfolyamának 19%-kal magasabbnak kellene lennie a 4·2%-osénál, a mit Földesnek statisztikai matematikájánál tekintetbe kellett volna vennie. Hertzka helyesen állítja egymás mellé a kétféle papír árfolyamait változtatlanul, mert

nem *összegez*, hanem csak hasonlít. — A fenti táblában különben Földes számait használom változatlanul, hogy az összehasonlítás eredményét ne zavarjam.

oesterr. Nationalbank und ihr Verhältniss zu dem Staate. Wien, 1861.) egészen 1859-ig közölt számoktól. Azonkívül pedig helytelen az aranyra szóló váltókat, melyeket a bank kamat-nyereség szempontjából tart készletében arany helyett, az ércfedezethez hozzá nem számítani; ezen váltókészlet gyarapodásával és csökkenésével pedig az érckészlet is sok esetben megfelelően csökkent és gyarapodott, mintán az 1868. október 30-i osztrák pénzügyminiszteri rendelet kibocsátása előtt is az egyik mindig a másiknak kiegészítő részének tekinthetett. — Hertzka ezen tévedését Földes sem igazította helyre, a kimutatta átlag-eredményt tehát akkor sem ismerhetném el helyesnek, ha eljárását — mint előbb, úgy itt is — a priori nem kellene elítélnem. Ime egymás mellé állítva különben Földes táblázata, a fentiek szerint kiigazított és 1882-ig terjedő adatokkal kibővített enyémmeel.

Ércfedezet aránya a papirjegyekhez:

É v e k				
magas ágioval		alacsony ágioval		
1852.	. 1 : 4·51	1853.	. 1 : 3·99 (Hertzka 4. 19.)	
1854.	. 8·48	1856.	. 4·36	
1855.	. 6·71 (Hertzka-nál 7. 65.)	1857.	. 3·91	
1859.	. 5·82	1858.	. 3·75	
1860.	. 5·32	1863.	. 3·57	
1861.	. 4·73	1865.	. 2·89	
1862.	. 4·06	1868.	. 5·29	
1864.	. 3·35	1872.	. 4·86	
1866.	. 4·81	1873.	. 4·89	
1867.	. 5·06	1874.	. 4·59	
1869.	. 5·12	1875.	. 4·71	
1870.	. 5·68		4·25	
1871.	. 4·82			
<hr/>				
5·23		F e d e z e t		
jegyforgalom	é r c z b e n	v á l t ó k b a n	ö s s z.	á r á n y
m i l l i ó		f o r i n t		
1852.	194·9	45·4	—	45·4 — 4·29
1854.	383·5	47·5	—	47·5 — 8·07
1855.	347·9	51·9	—	51·9 — 6·70
1859.	466·7	80·2	7·3	87·5 — 5·33
1860.	474·9	89·2	2·8	92·0 — 5·16
1861.	468·9	99·1	1·2	100·3 — 4·67

	F e d e z e t				össz.	arány
	jegyforgalom m i l l i ó	é r c z b e n	v á l t ó k b a n	f o r i n t		
1862.	426·9	105·0	0·4	105·4	—	4·05
1864.	375·8	112·2	5·2	117·4	—	3·20
1866.	499·8	104·0	43·5	147·5	—	3·39
1867.	548·1	108·3	40·6	148·9	—	3·68
1869.	598·8	116·8	30·5	147·3	—	4·06
1870.	649·0	114·3	33·1	147·4	—	4·40
1871.	690·9	143·5	7·8	151·3	—	4·56
1876.	651·3	136·4	11·3	147·7	—	4·41
1877.	628·1	137·4	11·3	148·7	—	4·22
1878.	652·8	153·9	11·5	165·4	—	3·95
1879.	629·8	164·2	20·3	184·5	—	3·41
1880.	656·3	173·3	14·2	187·5	—	3·50
1881.	674·6	190·9	10·5	201·4	—	3·35
1882.	720·0	193·7	0·1	193·8	—	3·72

88·12

18⁵²/₈₂. 4·1018⁶⁰/₈₂. 3·98

	F e d e z e t				össz.	arány
	jegyforgalom m i l l i ó	é r c z b e n	v á l t ó k b a n	f o r i n t		
1853.	188·3	47·1	—	47·1	4·—	
1856.	380·2	91·6	11·3	102·9	3·70	
1857.	383·5	102·9	13·1	116·0	3·31	
1858.	370·0	103·5	15·7	119·2	3·10	
1863.	396·7	110·7	0·6	111·3	3·56	
1865.	351·1	121·5	8·2	129·7	2·71	
1868.	574·5	108·6	38·7	147·3	3·90	
1872.	694·4	142·9	4·7	147·6	4·70	
1873.	703·0	143·8	4·4	148·2	4·74	
1874.	639·0	139·4	4·5	143·9	4·44	
1875.	632·7	134·4	11·3	145·7	4·34	

42·50

18⁵²/₈₂. 3·8618⁶⁰/₈₂. 4·05

Az egész időtartamot — 1852-től 1882-ig — tekintve, az eredmény ugyan megegyezik még Földesével, jóllehet kedvezőtle-
nebb irányban változott átlagokkal, t. i.:

Földesnél . . . . . 5·23 : 4·25 = különbözet + 0·98
 A fenti táblázatban . . 4·40 : 3·86 = „ + 0·54, de már
 18^{60/82}. átlagai . . . 3·98 : 4·05 = „ — 0·07.

Ha már most tekintetbe vesszük, hogy Földes 24 évi időtartamot vesz alapul, s az 1860—82-i táblázatban is 23 év van összehasonlítva, az általam nyert eredményt bátran tarthatnám fenn Földesével szemben. Arra pedig, hogy az ötvenes éveket elhanyagolom, az a körülmény is okot adhatna, hogy ez időtartamba esik nemcsak a kényszerfolyam keletkezése és az érczfedezet többször megkísérelt s megannyiszor meghiusult szabályozása, hanem hogy ez időbe esett két háborús év is, mely a monarchia pénzforgalmi viszonyaira a legzavaróbb hatással volt; tényleg a reá következő 23 év egyikében sem volt a fedezeti arány oly kedvezőtlen, mint 1854. és 55-ben és a változások egyik évről a másikra soha oly tetemesek, mint 1852—59-ig.

A fenti számsorokat összehasonlítva, azt találjuk továbbá, hogy 1860—82-ig a *magas* ágio rovatban csak egyetlenegy arányszám (5·16) fordul elő, mely beleillenek Földes theoriájába, mely t. i. magasabb, mint a másik rovat számai; az *alacsony* ágio rovatában pedig szintén csak *egy* oly alacsony szám van (2·71), mely a másik rovatban elő nem fordulna.

Az elemek tehát mindkét rovatban ugyanazok és az átlagnak ha véletlenül vagy az elemek bizonyos csoportosítása folytán nyeretik, mégis elvi fontosság volna tulajdonítható? Még egy utolsó összehasonlító módot kísértenék meg a fenti táblázat számaival; ugyanis a magas és alacsony ágio éveinek egymásutánja szerint felállítva a számokat, lássuk, hogy egyeznek meg a változások amott az arányszámokéival.

	arány		arány
1860. magas ágio . . .	5·16	1872. alacsony ágio . .	4·70
1861. „ „ . . .	4·67	1873. „ „ . . .	4·74
1862. „ „ . . .	4·05	1874. „ „ . . .	4·44
1863. alacsony „ . . .	3·56	1875. „ „ . . .	4·34
1864. magas „ . . .	3·20	1876. magas „ . . .	4·41
1865. alacsony „ . . .	2·71	1877. „ „ . . .	4·22
1866. magas „ . . .	3·39	1878. „ „ . . .	3·95
1867. „ „ . . .	3·68	1879. „ „ . . .	3·41
1868. alacsony „ . . .	3·90	1880. „ „ . . .	3·50
1869. magas „ . . .	4·06	1881. „ „ . . .	3·35
1870. „ „ . . .	4·40	1882. „ „ . . .	3·72
1871. „ „ . . .	4·56		

Ezen összeállítás határozottan érdekesebb, mint Földes táblázata és ha elvileg nem volnék ellensége a theoria hajhászatnak, némi jogosultsággal formulázhatnék törvényt az itt szembeszökően mutatkozó szabályosságból. Ugyanis a fenti számsorok tekintet nélkül az ágio állására egész rendszerességgel három korszak szerint oszthatók be: 1860-tól 1865-ig 5·16-ról 2·71-re javul az arány érczfedezet és jegyforgalom közt, 1865-től 1873-ig szakadatlanul emelkedik, illetőleg rosszabbul az arányszám és végre 1873-tól 1881-ig csak egy kivétellel ismét javuló irányt tapasztalunk. Vajjon szabad-e ezen törvényszerű szabályosságból a pénzbőség és pénzszűke közötti mozgalmak szabályosságára következtetni? nem merem elhatározni addig, míg ily szabályosság indokolt létezéséről más uton meggyőződést nem nyerhetek.

Még csak a nemes ércz ára és az ágio hullámozása közti összefüggés volna hátra a fent említett öt pont közül. E részben Földes maga sem jutott eredményre a monarchiánkra vonatkozó számok alapján, mint mondja azért, mert „az itt vizsgált korszakban az ezüst áringadozásai igen szűk határok közt mozognak; ebből még nem szabad azon következtetést vonni, hogy a nemes érczek árának az ágiora befolyása nem volt, midőn ez szükségképen az ágio fogalmából következik.“ Elég sajátságosan azonban Földes épen a hetvenes évek kezdetén (1870-ben) hagy fel adataival, holott tudvalevőleg az ezüst árának a német pénzrendszer megváltoztatása és evvel kapcsolatban az ezüstveretések általános beszüntetése folytán épen ezen időponttól kezdve voltak legnagyobb hullámozásai. Még sajátságosabb pedig, hogy Földes az itt felállított táblázatban feltűnő óvatossággal kerüli azon éveket, melyek számai megzavarnák a várt eredményt és husz év közül csak tizenkettőnek adatait hozza. Minden komolyabb szándék nélkül — inkább csak a teljesség kedvéért — kiegészítem ezen táblázatot is az 1870-ig hiányzó és az azután következő adatokkal.

magas ágio		ezüst ára	alacsony ágio	
		Londonban		
1851.	. . . 61		1853.	. . . 61 $\frac{1}{2}$
1852.	. . . 60 $\frac{9}{16}$		1856.	. . . 61 $\frac{1}{2}$
1854.	. . . 61 $\frac{1}{2}$		1857.	. . . 61 $\frac{3}{4}$
1855.	. . . 61 $\frac{3}{8}$		1858.	. . . 61 $\frac{3}{8}$
1859.	. . . 62		1863.	. . . 61 $\frac{5}{16}$

magas ágio		ezüst ára Londonban	alacsony ágio	
1860.	. . 61 ⁵ / ₈		1865.	. . 61 ¹ / ₂
1861.	. . 60 ¹³ / ₁₆		1868.	. . 60 ⁷ / ₁₆
1862.	. . 61 ³ / ₈		1872.	. . 60 ⁵ / ₁₆
1864.	. . 61 ¹ / ₄		1873.	. . 59 ⁵ / ₁₆
1866.	. . 61 ¹ / ₁₆		1874.	. . 58 ³ / ₈
1867.	. . 60 ⁹ / ₁₆		1875.	. . 56 ⁷ / ₈
1869.	. . 60 ⁷ / ₁₆			<u>664¹/₄</u>
1870.	. . 60 ⁷ / ₁₆			átlag 60·38
1871.	. . 60 ¹ / ₂			
1876.	. . 53			
1877.	. . 54 ¹³ / ₁₆	(Részint Hertzka (i. h. 235. és 239.		
1878.	. . 53 ⁵ / ₁₆	lap), részint a „Compass“ 1879. és		
1879.	. . 51 ⁵ / ₁₆	1884. évfolyama szerint.)		
1880.	. . 52 ¹ / ₄			
1881.	. . 51 ¹³ / ₁₆			
1882.	. . 51 ¹³ / ₁₆			
1883.	. . 50 ⁵ / ₈			
	<u>1273⁹/₁₆</u>			
	átlag 57·89			

Tehát ellentétben Földessel azt mutatja e táblázat, hogy az ezüst ára a magas ágioval bíró évek átlagában jóval alacsonyabb volt, mint az alacsony ágio éveinek átlagában.

Evvel elvégeztük volna a többször említett „öt pontra“ vonatkozó fejtegetést, melynek tárgyát — mint előre mondtam — mindig csak monarchiánkat illető adatok összeállításai képezték.

Még csak egy rövid megjegyzést kockáztatok, mielőtt Földes dolgozatának első fejezetétől elbucsuznál és evvel egyszersmind kivételt is teszek az eddig követett eljárással szemben: az Angliára nézve összeállított adatokra czélzok, melyekkel ezen fejezet legvégén találkozunk. Ez összeállításban Földes kimutatni kívánja a befolyást, melyet a nemes ércz ára az ágiora gyakorol, de fájdalom! nem sikeresen, sőt igen sajnálatos tévedésbe látszott esni. Ugyanis kikerülte Földes figyelmét, hogy egy országban, a hol valamely nemes ércz (akár arany, akár ezüst) folyó pénznemnek veretésére fordítatik, és a hol ezen veretés törvény által szabályozva van, ott az illető nemes ércznek tulajdonkép nem is lehet ára. Vegyük pél-

dául, hogy nálunk rendezett valuta viszonyok léteznének és az ezüstveretések ellen akadály nem forogna fenn; ez esetben, mivel egy font finom ezüsből 45 ezüstforint veretik, egy font finom ezüstnek sohasem lehetne saját magunknál más ezen törvénytől eltérő ára. De igenis lehet, ha beválthatlan papírpénz kerül forgalomba és ha e papírpénznek diságója van; de ez esetben nem a nemes ércz emelkedett ára emeli az ágiót, hanem devalvált papírpénzben kifejezve, magasabbnak kell lennie amannak is. Tehát 10% diságó mellett egy font ezüst mindig 45 ezüstforintba kerül ugyan, ez utóbbi összeg azonban papírpénzben kifejezve 49.5 frtot tesz. Angolországban egy troy obon standard aranyból 3 £ 17. sh. 10¹/₂ d. veretik és addig, míg ezen veretési arány fennáll, az obon arany többet mint ennyit Londonban nem érhet. Hogyha mégis Földes tanusága szerint 1801-től 1819-ig egy ounce arany ára £ 4.0 és £ 5.4 között mozgott, ez csak onnét eredt, hogy ezen időszakban az aranysovereign-nek ágioja volt papírpénzzel szemben, és hogy ennél fogva a fenti £ 3. 17. 10 aranypénz papírpénzben kifejezve annyival nagyobb összeget képviselt, mennyivel nagyobb volt épen ezen ágio. Tehát nem mert a nemes ércz drágább lett, emelkedett az ágio is, hanem a nemesércz ára papírpénzben kifejezve emelkedett, mert az ágio magasabb volt.

Földes így végzi első fejezetét: „Statisztikai adatok ritkán szoktak ily világos, határozott eredményt szolgáltatni, mint a fentebbiek. Alig egy kivétel gyengíti azon észleleteinket, hogy az ágio a papírpénzmennyiség a nemes érczforgalom, az államhitel és az érczfedezet befolyása alatt áll és így teljes határozottsággal mondhatjuk, hogy az összes, eddig e tekintetben felállított elméletek hiányosak, a mennyiben többnyire csak egy tényezőre akarják az ágio ingadozását visszavezetni, a többieket vagy általában nem ismerik, vagy pedig teljesen kizárják.“

Nem fejezhetem be jobban dolgozatom ezen részét, mintha Földes nagy öntudatra valló szavait szóról-szóra idézem.

SCHWARZ BÓDOG.

VEGYESEK.

A gabonaárak, történetéről hazánkban a jelen században Dr. Heltai Ferencz érdekes tanulmányt közölt a „Nemzet“-ben, melyből átveszszük a főbb adatokat, megjegyezvén, hogy az árak csak a pesti piacra vonatkoznak.

Az 1791—1800 évtizedben egy mérő buza ára a pesti piacon átlag 2·02 frt volt; legalacsonyabb volt 1793-ban, a midőn egy mérő 1·38 frtba került és legmagasabb 1795-ben, a midőn 3·29 frt volt az ár. A század elejétől kezdve az árak a következőleg alakultak:

egy mérő buza átlagára		legalacsonyabb	legmagasabb	
			ára o. é. krajczárban	
1801.	369 január 13-án	315	márczius 16-án	420
1802.	469 április 13-án	367	novemb. 15-én	588
1803.	512 decz. 16-án	409	április 1-én	609
1804.	411 július 1-én	302	deczemb. 4-én	504
1805.	644 január 15-én	490	október 15-én	861
1806.	679 június 13-án	490	február 21-én	945
1807.	584 aug. 4-én	507	márczius 16-án	665
1808.	758 január 5-én	525	szept. 16-án	1050
1809.	988 aug. 1-én	787	október 3-án	1050
1810.	969 június 19-én	770	márczius 19-én	1085
1811.	2226 január 1-én	1050	szept. 3-án	39,020
1812.	3039 nov. 16-án	280	április 3-án	5040
1813.	418 április 2-án	267	november 2-án	637
1814.	736 május 3-án	445	deczemb. 2-án	1120
1815.	1410 márcz. 17-én	1120	decz. 19-én	1890

egy mérő buza átlagára			legalacsonyabb ára o. é. krajczárban		legmagasabb	
1816.	1711 okt.	18-án	1232	márcz.	19-én	2100
1817.	979 decz.	16-án	420	február	14-én	1260
1818.	253 okt.	16-án	159	január	16-án	448

Ezen idő alatt, melyben az árakat a szűkségleten kívül még a gyakori háboruk és a pénz elértéktelenedése is befolyásolják, a legnagyobb mérvű hullámzást mutatják az árak, a melyben épen a tényezők bizonytalansága miatt hiában keresnénk bármiféle szabályszerűséget is.

1817-től kezdve a pénzegység állandóvá válik és ezzel az árak állandóságának egy tényezőjét is nyerjük. A minek befolyása az árakban is nyilvánul. 1819-től kezdve a pesti piacz jegyzései bécsi mérő és osztrák értékben a következők voltak :

egy bécsi mérő buza átlagára			legalacsonyabb ára o. é. krajczárban		legmagasabb	
1819.	175 junius	12-én	124	augusztus	14-én	220
1820.	217 junius	19-én	144	deczemb.	27-én	337
1821.	254 decz.	11-én	171	ápril	20-án	362
1822.	175 május	1-én	137	decz.	27-én	206
1823.	191 julius	24-én	133	február	20-án	227
1824.	154 okt.	30-án	126	február	13-án	188
1825.	129 decz.	18-án	102	január	2-án	143
1826.	123 május	8-án	88	decz.	18-án	190
1827.	231 május	1-én	161	decz.	27-én	381
1828.	308 okt.	30-án	243	január	2-án	372

Az 1819—1828-iki évtized alatt a bécsi mérő buza átlagára 194 krajczár volt ; a legalacsonyabb ár volt 1826. május 8-án 88 krajczár, a legmagasabb 1827. deczember 27-én 381 krajczár osztr. értékben. A kivitelünk ugyanezen idő alatt 1825-ben volt a legnagyobb, 2 millió bécsi mázsa, a mi az akkori átlagára szerint körülbelül 3 millió frtot képviselhetett. A következő évek árait az alábbi számok mutatják :

bécsi mérő buza átlagára			legalacsonyabb ár o. é. krajczárban		legmagasabb	
1829.	228 decz.	11-én	153	január	2-án	281
1830.	245 január	9-én	151	szeptemb.	25-én	335
1831.	284 decz.	17-én	241	márczius	27-én	331

egy bécsi mérő buza átlagára				legalacsonyabb ára o. é. krajczárban	legmagasabb
1832.	259	április 17-én	229	julius 31-én	291
1833.	239	julius 10-én	192	julius 17-én	275
1834.	240	május 1-én	195	novemb. 6-án	291
1835.	245	decz. 27-én	181	január 2-án	298
1836.	198	ápril. 17-én	153	julius 24-én	231
1837.	163	nov. 17-én	137	február 20-án	209
1838.	161	január 2-án	117	deczember 4-én	184
1839.	204	január 9-én	172	ápril 10-én	231
1840.	249	január 23-án	199	julius 3-án	307
1841.	248	junius 12-én	199	novemb. 27-én	298
1842.	291	decz. 27-én	189	márczius 17-én	335
1843.	167	szept. 18-án	137	február 13-án	195
1844.	164	január 2-án	150	augusztus 7-én	181
1845.	240	január 16-án	162	október 23-án	413
1846.	356	május 8-án	271	november 20-án	454
1847.	511	február 6-án	413	junius 12-én	747
1848.	314	julius 19-én	248	január 16-án	385
1849.	318	junius 26-án	220	augusztus 28-án	468
1850.	310	junius 26-án	227	január 23-án	396
1851.	298	ápril 14-én	264	november 27-én	341
1852.	363	január 2-án	310	május 29-én	452
1853.	419	január 23-án	341	novemb. 27-én	537
1854.	689	január 2-án	597	junius 19-én	779
1855.	658	julius 24-én	621	január 23-án	730
1856.	517	decz. 18-án	409	január 2-án	674
1857.	353	decz. 18-án	259	julius 3-án	437
1858.	333	január 9-én	255	augusztus 14-én	462
1859.	381	julius 24-én	297	november 30-án	435
1860.	468	julius 17-én	400	deczemb. 27-én	540
1861.	546	aug. 7-én	465	junius 5-én	590
1862.	468	nov. 20-án	405	január 2-án	545
1863.	474	január 9-én	400	junius 12-én	595
1864.	429	decz. 27-én	287	január 23-án	547
1865.	303	január 2-án	282	május 15-én	335
1866.	451	márcz. 13-án	320	deczemb. 27-én	677
1867.	615	aug. 21-én	500	január 9-én	710

Ez a nagy, 39 évre terjedő táblázat a legváltozatosabb képet nyújtja, de épen részleteire kell azt bontanunk, mert úgy a jellemzőes vonások sokkal inkább ki fognak tűnni.

Az 1829—1838-ki évtizedben az árhullámozás nem volt oly nagy, mint a megelőző évtizedben. A buza tíz év átlagos ára ezen időben 226 krajczár bécsi mérőként és így 30 krajczárral több, mint az előző évtized átlaga; a legmagasabb árt ezen tíz év alatt 1830. szeptember 25-én érte el 335 krajczárral, a legalacsonyabbat 1838. november 27-én 117 krajczárral. Ezen tíz év alatt Magyarországnak három jó termése volt (1829, 1835 és 1838-ban) a három többé-kevésbé jó, u. m. 1830, 1833, és 1836-ban; négy évről hiányzanak az adatok. Buzakivitelünk (az osztrák tartományokba) legnagyobb volt 1838-ban, 1.753,107 b. mázsa, a mi körülbelül 3 millió o. é. firtot képviselhetett.

Az 1839—1848. évtizedben ismét nagyobbak az árhullámzások. A tíz évi átlagos ára a buzának bécsi mérőként 274 krajczár volt, 48 krajczárral több mint az előző évtizedé. A buza ára a legalacsonyabb állást 1843. szeptember 18-án érte el 137 krajczárral és a legmagasabb 1847. június 12-én 747 krajczárral. Hazánkban ezen évtizedben két jó termés volt, 1843 és 1848-ban, három középserű jó 1839, 1840 és 1842-ben, és négy többé-kevésbé ki nem elégitő 1741, 1844, 1845 és 1846. (1847-ről nincsenek adatok.) A három rossz év egymás után következése idézte elő azt a nagy drágaságot, a mi a gabonaárakban kifejezésre jut. Buzakivitelünk legnagyobb volt 1841-ben 2.636,618 b. mázsa, a mi az akkori átlagos ár mellett körülbelől 4 millió forint értéket képviselt.

Az 1849—58-ik években a buza átlagos ára bécsi mérőként 426 krajczár volt, az előző évtized átlagos árához képest tehát 125 krajczárral emelkedett, azaz több mint 50 %-kal. Legmagasabb állását a buzaár 1854. június 19-én érte el 779 krajczárral, a legalacsonyabb 1849. június 26-án volt, 220 krajczár. Magyarországon ezen időszak alatt hat jó és meglehetősen jó termése volt. u. m. 1849, 1851, 1855, 1856, 1857. és 1858-ban és csak négy középserű, rossz, u. m. 1850, 1852, 1853. és 1854-ben.

Az 1859—1867-ki kilencz éves időszakban a buza átlagos ára 495 forint volt, az előző tíz évhez képest tehát 33 krajczárral emelkedett. A buza legmagasabb ára bécsi mérőként ezen időszakban 1866. december 22-én volt 677 krajczár, a legalacsonyabb 1865.

január 2-án 282 krajczár. Ezen kilencz év alatt jó termés volt 1860, 1861, 1864, 1865-ben (buzában) és 1867-ben, közepszerű vagy gyenge 1859. és 1862-ben, rosz 1863-ban és 1866-ban, kilencz év alatt tehát 4 igen jó, 2 közepes és két rosz termés volt. A kivitelről ezen időből nincsenek megbízható adataink. 1861-ben a buza-kivitel körülbelül 8 millió mázsa volt, körülbelül 40—42 millió frt értékben; az 1866-ki kivitel sem becsülhető kevesebbre.

Az 1868-ik év fordulatot képez Magyarország gabonakereskedelmében, mert ebben kezdődött meg a vasutak rohamos kiépítése. 1866-ban nem épült Magyarországon egy kilométer vasut sem, az 1867-ik évben csak 124 kilométer, 1868-ban már 349 kilométer, 1869-ben 104 kilométer, 1870-ben 739 kilométer, 1871-ben 925 kilométer, 1872-ben 934 km., 1873-ban 927 kilométer új vasut adatott át a forgalomnak. De 1868-ban lépett föl a külföld kereslete is legnagyobb mérvben, úgy, hogy ez az év minden tekintetben emlékeztet a méltó. 1868. szeptember 11-től kezdve a budapesti árutőzsdén az ürmérték helyett a súlymérték fogadtatott el a jegyzések alapjául, még pedig a vámmázsa (50 kilogramm). Alábbi jegyzéseinkben az 1869. évtől kezdve a métermázsa (100 klg.) számítottuk át az árakat.

Az 1868. év gabonakereskedelme az 1867. év magas áraival nyílt meg, a melyek kisebb hullámmázzal egész májusig megmaradtak, ettől kezdve csökkent az ár és már szeptember 4-én elérte a legmélyebb szintet, a melyen fölül az év folyamán csak 10 krral emelkedett. Az 1868. évtől kezdve az árhullámmázás a következő volt:

év	bécsi mérő		legalacsonyabb		legmagasabb
	buza átlagára		ára o. é. krajczárokbán		
1868.	508 szept.	4-én	395	február	6-án 657
	métermázsa buza		legalacsonyabb		legmagasabb
	átlagára		ára o. é. krajczárokbán		
1869.	892 ápril	24-én	800	aug.	14-én 1015
1870.	1048 feb.	13-án	910	augusz.	7-én 1180
1871.	1233 május	15-én	1035	szept.	18-án 1430
1872.	1339 aug.	7-én	1245	ápril	10-én 1395
1873.	1475 július	6-án	1244	júnus	15-én 1645
1874.	1307 nov.	25-én	902	júnus	7-én 1624
1875.	972 május	30-án	870	auguszt.	1-én 1230
1876.	1097 július	30-án	895	júnus	4-én 1246

métermázsa buza			legalacsonyabb		legmagasabb		
átlagára			ára o. é. krajczárookban				
1877.	1230	decz.	9-én	1049	április	29-én	1579
1878.	996	okt.	20-án	828	márcz.	31-én	1160
1879.	1085	jan.	19-én	850	október	19-én	1452
1880.	1244	julius	18-án	1008	február	22-én	1426
1881.	1273	julius	24-én	1200	május	8-án	1352
1882.	1122	szept.	17-én	895	január	22-én	1296
1883.	1012	decz.	23-án	966	auguszt.	5-én	1081

Az 1868. évben, mint már említettük, legnagyobb volt a buza-kivitelünk 7·3 millió mmázsa, az év átlagára szerint körülbelül 75 millió forint értékben, a hivatalosan megállapított érték 74.206,812 frt, 1869-ben 5·165 millió mmázsa körülbelül 46 millió forint értékben, 1870-ben 3·915 millió mmázsa körülbelül 48 millió forint értékben, 1871-ben 4·185 millió mmázsa körülbelül 52 millió frt értékben. Az 1882. évben buza-kivitelünk 6·02 millió mmázsa volt az év átlagos ára szerint körülbelül 67 millió forint értékben, 1883-ban 5·197 millió mmázsa az év állagára szerint körülbelül 53 millió forint értékben.

Az 1879. évtől kezdve csak öt év adatait adhatjuk. Ezen öt év alatt a buza átlagos ára mmázsaunként 1147 krajczár volt; a legalacsonyabb ár volt 1879. január 19-én 850 krajczárral, a legmagasabb 1879. október 19-én 1426 krajczárral. Az átlagos árt 20%-kal csökkentvén, 2 bécsi mérő buza átlagos áraul 1125 krajczárt nyerünk; egy bécsi mérő buza átlagos ára tehát 562 krajczár. Az 1879—1883. évtöbbedben a buza átlagos ára az előző évtizedhez képest bécsi mérőnként 5 krajczárral csökkent.

Ha megkísértjük a buza átlagos árát a század elejétől tiz évről tiz évre összeállítani, akkor métermázására és osztrák értékre kiszámítva a következő adatokat nyerjük:

évtized	átlagár	legalacsonyabb	métermázsaunként o. é. krajczárban			legmagasabb ár
1799—1808.	979	1799. máj. 14.	155	1808. szept. 16.		1050
1809—1818.	1937	1818 aug. 4.	342	1812 april 3.		12080
1819—1828.	394	1826 május 8.	169	1827 decz. 27.		776
1829—1838.	461	1837 nov. 27.	238	1830 szept. 25.		683
1839—1848.	559	1843 szept 18.	279	1847 jun. 12.		1522
1849—1858.	869	1849 jun. 26.	444	1854 jun. 19.		1588

évtized	átlagár	legalacsonyabb métermázsánként	o. é. krajczárban.	legmagasabb ár
1859 1868.	946	1865 jan.	2. 575	1866 decz. 22. 1367
1869—1878.	1158	1868 szept.	4. 794	1873 jun. 15. 1645
évötöd				
1879—1883.	1147	1879 jan.	19. 850	1879 okt. 19. 1426

A század két első évtizedének abnormalis áaira nemcsak a háborus idő, hanem főleg a pénz elértéktelenesedése gyakorolt befolyást, úgy hogy ezen árak semmiféle következtetés alapjául sem szolgálhatnak, mert az árakban nem csak az árképző tényezők hatása tükröződik vissza, hanem a pénzértéknek minduntalan, olykor napról-napra való változása. Ezen okok miatt e két évtizedet figyelmen kívül kell hagynunk. Az osztrák bank megalapításától kezdve a pénz értéke nem változott, így tehát 1819-től kezdve úgy tekinthetjük az árakat, mint a melyek az állandó pénzegységben vannak kifejezve. Hogy a pénz benső értéke változott-e ezen idő alatt és mennyiben, annak vizsgálata nem tartozik ezen dolgozat körébe.

Az évtizedes átlagárak a következők:

1819—1828	394	kr			
1829—1838	461	,	az előző évtizedhez	+	66 kr
1839—1848	559	"	" "	+	98 "
1849—1858	869	"	" "	+	310 "
1859—1868	946	"	" "	+	77 "
1869—1878	1158	"	" "	+	212 "
1879—1883	1147	"	" "	—	11 "

Az 1819. évtől kezdve tehát a buzaárak folytonos emelkedést mutatnak; számítsunk utolsó korszakában a buza átlagos ára 753 krajczárral magasabb, mint hatvan évvel előbb, másképen több mint háromszor akkora. De ha az utolsó öt év átlagát az 1859—1868. évek átlagához viszonyítjuk is, a buzaár még akkor is 201 krajczár emelkedést mutat. Az emelkedés legnagyobb volt az 1849—1858. években 310 krajczár, azaz 55% és az 1869—1878. évtizedben 212 krajczár, azaz 22%. Az 1879—1883. évötöd összehasonlításában nem egyenlő tényezők viszonyíthatnak, mert itt öt év átlagárát kell tíz év átlagához viszonyítani; olyan öt évét, amely közül két év átlagára jelentékenyen alól maradt az öt évi átlagon.

Ez az áralakulás, a melynek számszerűleg kifejezett képe a

fönti összeállításban látható, olyan viszonyok között ment végbe, a midőn az egész világ gabonatermelése az eddig észlelt legradicalisabb változáson ment át. Az amerikai, ausztraliai, indiai stb. buzatermelés óriás föllendülése a magyarországi buzaárak alakulására eddig, ezen számok tanúsága szerint, nem gyakorolta azon hátrányos befolyást, a melytől féltünk. Olyan abnormalis alacsony árak, a milyenek most vannak, eddig minden évtizedben voltak, de épen a fönti számokból azon meggyőződést merithetjük, hogy ezek nem lehetnek állandók.

Kereskedelmünk Spanyolországgal. A barcelonai osztrák-magyar főkonzulnak a kormányhoz intézett legujabb jelentéséből közöljük a következő érdekes részeket.

Az 1883. évi gabnatermés, daczára annak, hogy az előző évinél sokkal jobb volt, még sem volt elégséges az ország gabnaszükségletének fedezésére; csak Catalonia északi részében, Barcelona és Aragon tartományokban volt a termés jó közepes; ellenben Murcia, Almeria, Alicante s a déli tartományokban s a Balearokon a termés eredménye csekély volt, részben a márcziusi fagyok, részben pedig a bekövetkezett szárazság miatt, mely utóbbi Almeriában oly mérvet öltött, hogy a lakosság vízhiányban szenvedett.

Eltekintve a gabnától, melynek behozatalára Spanyolország, daczára annak, hogy mezőgazdasági állam, még jövőre is utalva lesz, azon földtermékek is szenvedtek a hőségtől, melyeknek kivitele az itteni lakosság fő jövedelmi forrását képezik. Ez áll különösen az olajbogyóról, melyből a termés csaknem az egész Középtenger mentén, különösen pedig Arragoniában, Valenciában és Malagában megsemmisítettett, úgy hogy a forgalom csakis az előbbi évekből fönmaradt készletekre szorítkozik.

Másrészről pedig a narancsfák betegsége sem szűnt meg és különösen Valencia tartományban válik érezhetővé, míg Tarragonában a mandula és a vörös mogyoró, melyek az egész világra szétküldetnek, a tavaszi fagyok által sokat szenvedtek.

Igaz ugyan, hogy a bortermelés ez évben is jól sikerült, daczára annak, hogy Rosas és Figueras, de különösen Malaga tartományban a fillokszera kissé csökkentette azt, általában véve azonban elég kedvező volt arra nézve, hogy a piac kívánalmainak megfelelhessen, melynek utóbbi viszonyai azonban változáson kezdenek

álmenni, a mennyiben a kereslet csökkent. Franciaország borforgasztása kezd csökkenni, részben azért, mert Dél-Franciaországban az új ültetvények kezdenek termést adni, részben azért, mivel az olasz bortermelők sokkal előnyösebb ajánlatokat tesznek. Ugy szintén csökkenő félben van a Dél-Amerikába való kivitel, mióta a nápolyi bevándorlók La-Plata köztársaságban a szőlőtermelést meghonosították, úgy hogy azt lehet mondani, hogy, ha termelőink engedmények tételére nem hajlandók, borkivitelünk fokozatosan csökkenni fog.

A gyáripár nem tüntet fel jelentékeny fejlődést. A barcelonai tartományban a szövő- és fonóipar sokat szenved a strike gyakorisága folytán, másrésről azonban az egyes nyers termékekre vetett vámok leszállítása következtében ezen iparágak helyzete kedvezőbbé válik, a mi legfeltűnőbbben a pamutnál tapasztalható, melyből elfogyasztott :

az 1883. évben	213,228	bál,
az 1882. „	208,926	„
az 1881. „	189,222	„
az 1880. „	189,786	„
az 1879. „	180,822	„

Daczára ezen kevésbbé kedvező képnek, mely a termelés és ipar terén élénk táru, a forgalom mégis nagy terjedelmű volt. Így például az itt végződő tarragona-franciaországi vasutvonal árúforgalma 2.521,831 métermázsát tett, míg a múlt évben 2.224,753 métermázsát; az 1883. évi többlet tehát 297,078 mmázsa. A forgalmi bevételek 14.549,000 pesetát tettek, vagyis szemben az 1882. évvel, itt a többlet 862,000 peseta. Az almansa-valenciai vasutvonal mérlegében a bevétel 10.802,000 pesetányi összegnél 936,000 peseta idei többletet tüntet fel, míg a madrid-saragossa-alicantei 2283 kilométernyi vonal bevétele 55.016,000 peseta, a többlet, szemben az előző évvel, 438,000 peseta.

A behozatal emelkedése — szemben a múlt évvel — 29 mill. 491,395 pesetát tett. — Emelkedett a behozatal a következő áruknál :

Pamut	11.55	millió pesetával.
Cukor	7.90	„ „
Szesz	4.82	„ „
Szövetek	3.90	„ „

Fa	3·83 millió pesetával.
Hajóalkatrészek	3·61 „ „
Szén	3·80 „ „
Rozs	2·28 „ „
Papiros	1·65 „ „
Liszt	1·6 „ „
Vasárúk	1·45 „ „
Szarvasmarha	1·29 „ „
Kőolaj	1— „ „

Csökkent ellenben a következő árúknál:

Buza	10·16 millió pesetával.
Gépek	4·26 „ „
Gyapju	3·17 „ „
Nyers selyem	3·12 „ „
Aczél	2·56 „ „
Vasuti kocsi-alkatrészek	1·40 „ „
Cacao	1·24 „ „

Hogy daczára a behozatal emelkedésének, a vámbevételek mégis 1·98 millió pesetával csökkentek, az egyrésről az idei gabna-behozatal csökkenésének róható fel, míg másrésről a nyerstermékekre vetett adó leszállítása az állam pénzügye szempontjából érezhetővé nem vált, miután azoknál a behozatal jelentékeny mértékben emelkedett.

A kivitel értéke 10·66 millió pesetával csökkent, összértéke 695·52 millió pesetát tett.

A spanyol félsziget borkivitele 7·564,300 hektolitert tett 325·95 millió peseta értékben, vagyis 725,000 hektoliterrel volt kevesebb, mint az előző évben.

A következő árucikkek kiviteli értéke emelkedett:

olaj	11·90 millió pesetával.
ólom	8·56 „ „
vasércz	3·01 „ „

Csökkent ellenben a kivitel:

a narancsnál	4·53 millió pesetával.
az aprószőlőnél	3·02 „ „

Az osztrák-magyar eredetű árúk kelendősége a barcelonai kerületben ismét emelkedett, a minek oka főleg a forgalmi viszonyok javulásában keresendő. Már az év elején, midőn az osztrák-

magyar Lloyd járataival a barcelonai kikötőt érintette, a monarchiai eredetű árúk iránt a kereslet emelkedett, később azonban e forgalmi viszonyokban kis változás állott be, miután az Adria is közvetlenül megkezdte járatait és így a Lloydal versenyzett, mely versenyben kedvezőbb helyzetben az Adria volt, a mennyiben ez járataival ezen kikötőt közvetlenül érinti, nem úgy, mint a Lloyd, mely sok más közbeeső kikötő érintésével eszközölte járatait. Ehhez járult még az is, hogy a Lloyd-hajók Barcelonánál ismét visszafordultak s a közbeeső kikötőket újra érintették s így Barcelonában csak nagy nehezen szerezhettek visszrakományt. Ezen kedvezőtlen viszonyok folytán a Lloyd igazgatósága elhatározta, hogy e járatait megszünteti.

A magyar Adria-társaság sokkal kitartóbb volt, a mennyiben járataival nemcsak kizárólag Barcelonát érintette, hanem Valenciát, Cartagenát, Alicantét és Malagát is, és így az általa szállított termények piacát kiterjesztette. Tény az, hogy ezen járatokkal már mostan számolnak s dacára a pillanatnyi kedvezőtlen üzletviszonyoknak, úgy termelőink, mint az itteni eddigi fogyasztók remélik, hogy ezen hajójáratok állandók maradnak. E társaságnak azonban arra kellene törekednie, hogy járatait s menetrendjét úgy állítsa össze, hogy a hajók ide érkezése a hó végére essék.

Osztrák-magyar lobogó alatt a következő árúk hozattak be:

Szesz	3,917 hordó.
Papiros	928 bál.
Czukor	607 hordó.
Aczél	511 láda.
Vas, gépalkatrészek .	295 „
Butorok	270 kilogramm.
Üvegárúk	125 „
Ceresin	145 „
Fa	27,385 frt értékben
Gabna és tengeri . .	125,400 „ „
Bab	700 zsák.
Gummi	53 láda.
Szövetek és fonatok .	17 „

Egy másik körülmény, mely behozatali kereskedelmünket emelné, az volna, hogy kereskedelmi köreink figyelmüket e félszigetre kiterjeszszék, annál is inkább, mert a spanyol-német kereske-

delmi szerződés megszüntével, Németország helyzete itt a külfölddel szemben sokkal kedvezőtlenebb volt, mint akármely más bevívó államé. Igaz ugyan, hogy ezen állapot nem tartott soká, mert a német kormány bámulatos rövid idő alatt Spanyolországgal új szerződést kötött.

Áttérve behozatalunk részleteire, első sorban kiemelendő a szesz, a melynek behozatala jelentékenyen emelkedett. Ezen emelkedés részben a forgalmi viszonyok kedvezőbb alakulásának, részben annak tulajdonítható, hogy a budapesti és aradi finomítók terményei itt mind nagyobb elterjedtségnek örvendenek.

A magyarországi tengeri-szesz még mindig alacsonyabban jegyeztetik, mint a német burgonya-szesz, sőt a német gyártmányal nem is versenyezhet; a minek oka a következőkben rejlik.

A magyar tengeri-szesznél kifogásolják ugyanis azt, hogy nem oly világos színű, nem oly tiszta ízű, hogy finomabb minőségű borok kezelésére használható volna, a mit azonban honi termelőink előítéletnek tartanak. Mindenesetre helyes volna, hogy ha nagy finomítóink e kifogással számolnának. Egy másik hiba az is, hogy a szesz alkoholfoktartalma nem elég magas, rendszeren 40°-on aluli, míg a borokba, különösen az ujakba, magasabb fokú szeszt kell keverni. Mindenesetre szesziparunk a német iparral sikeresen versenyezhetne, daczára annak, hogy ez utóbbinak különösen a burgonyatermés bősége, a kedvező szállítási viszonyok folytán nagy előnyei vannak. Másrésről pedig Németország az itteni piacot elárasztotta ezen árúczikkével s a német szeszgyárosok mindennemű kedvezményeket és fizetési föltételeket engedélyeznek.

A hajlitott fabutorok behozatala az idén nem változott, azonban mindenesetre csökkenni fog, ha azok alakjában némi változásokat nem fogunk eszközölni.

A cosmanosi nyomtatott kendőcskék mindinkább veszítenek kelendőségükből, mennél inkább kiszorítja a divat a nemzeti öltözékeket.

A mezőgazdasági termékek közül a bab az, mely Fiuméből és Triesztből jelentékeny mennyiségben szállittatik; ellenben azon kísérlet, hogy a magyar lisztet nagyban szállítsák, kedvezőtlenül ütött ki, miután itt csak egy czég van, mely — kétszersült számára — finom lisztet igényel; másrésről az országban a magyar rend-

szer szerint berendezett malmok a magyarországiakkal versenyeznek.

Barcelona kikötő kivitele 115,473 tonnát tett, melynek orosz-lánrésze a borra esik. A szárazföldön kivitetett még 135,145 tonna árú, a múlt évi 132,344 tonnával szemben, nagyrészt: bor, narancs, gyümölcs és főzelék.

A közvetlen kivitel monarchiánkba majdnem semmi; a mi innen monarchiánk felé szállítatik, az rendesen Hamburgot vagy Marseillet és Genuát érinti. Ez mindenesetre sajnos körülmény a kereskedelmi köreinket arra indíthatná, hogy közvetlen kereskedelmi összeköttetések létesíttessenek; különösen, tekintve hajózási összeköttetésünket, arra kellene törekednünk, hogy hajóink kellő visszrakományt kapjanak.

Ha el lehetne érni, hogy Barcelona és Havanna közt hajójárat összeköttetés létesíttetnék, a szükséges árúcikkek, melyek most Cubából s Portoricóból Hamburgon, Amsterdamon, Antwerpenen és Havreen át érkeznek, itt átrakatnának saját lobogónk alatti hajókra, és Triesztbe és Fiuméba szállíttatnának, e viszonyokban okvetlenül gyökeres változás állna be. Igaz ugyan, hogy akkor azokat a jelentékeny illetékeket, melyek itt az átrakott árúk értékének 1%-át teszik, meg kellene szüntetni.

UJ KÖNYVEK.

- Desgrand, L.** De l'influence des religions sur le développement économique des peuples. 1 frt 80 kr.
- Bauer, E.** Das Capital und die Capitalmacht. Beitrag z. Verständniss der socialen Frage. 1 frt 20 kr.
- Chailley, J.** L'impôt sur le revenu. Legislation comparée et économie politique. 4 frt 80 kr.
- Engelmann, J.** Die Leibeigenschaft in Russland. 4 frt 20 kr.
- Prins, A.** La démocratie et le régime parlementaire. 1 frt 92 kr.
- Hubert-Valleroux, P.** Les associations coopératives en France et l'étranger. 4 frt 80 kr.
- Schäffle, A. L. Fr.** Vereinigter Versicherungs- und Spardienst bei Zwangshülfskassen. 1 frt 20 kr.
- Noël, O.** Etude sur la gestion financière en France depuis 1871. 2 frt 40 kr.
- Ruprecht, W.** Die Wohnungen der arbeitenden Klassen in London. 1 frt 68 kr.
- Magyar Compass,** pénzügyi évkönyv, szerkeszti Mihók S. 1884. XII. évfolyam. Kötve 4 frt.
- Mueller,** Die Lage des bauerlichen Grundbesitzes in Deutschland. 2 frt 40 kr.
- Dehn,** Deutschland und Orient in ihren wirthschaftspolitischen Beziehungen. II. Thl. Zwischen Orient und Occident 2 frt 40 kr.
- Thilo, E.** Die öffentlichen Lagerhäuser mit Warrant-Ausgabe und die Elevatoren in ihrer Bedeutung für Russland. 4 frt 20 kr.

(Közli Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

NOVEMBER.

IX. FÜZET.

ÁGIO TANULMÁNYOK.

(Három közlemény.)

II.

Értekezésem nem akar kritika lenni. Csak részben lett azzá, a mennyiben szükségesnek tartottam, oly helytelen bizonyítások vagy bebizonyított helytelenségekkel szemben az ellenbizonyítékot hozni, melyek a tanulmányaim tárgyát képező kérdéssel összefüggnek és részben az alapot megingató fogalomzavargásra vezethetnek. Így nem hagyhattam érintetlenül az „öt pont“ teoriáját és a bebizonyítására alkalmazott módot és — mellőzve az előttünk levő munka 2—6. fejezetét — áttérünk az ágio és külkereskedelem viszonyát tárgyaló 7. fejezet részletezésére.

Ezen fejezet már 1877-ben készült és a Statistische Monatschrift IV. évfolyamában jelent meg először; öt évvel később Földes e nagy szorgalommal összeállított dolgozatot minden változás nélkül, szószerinti fordításban veszi át munkájába, annyira változtatlanul, hogy például a nemes érczforgalomra vonatkozó részt, mely már az első fejezetben az ágio *okozói* között kimerítő tárgyalásban talált helyet, itt — az ágio *hatásairól* szólva — egész terjedelmében ismétli. — Kár pedig, hogy Földes 1877 óta e munkájával nem haladt, ugyanis annyiban nem, hogy akkor készült dolgozatát az 1882-ig terjedő adatokkal kiegészítette volna. E kiegészítés közben maga is figyelmes lett volna azon ellenmondásokra, melyeket — a kiegészítést magam teljesítvén — alább kimutatni fogok.

A 7. fejezet alaptétele, melynek bebizonyítására szerző a számok egész halmazát nyújtja, a következő : az ágio fontos tényező a külkereskedelem alakulására nézve; magas ágio annak csökkenését s másfelől a kivitel emelkedését, alacsony ágio az összkereskedelem és bevitel emelkedését vonja maga után. — Ezen alaptétel teljes helytelenségét kívánom ugyanazon szá-

mokból kimutatni, melyeket Földes bizonyíték gyanánt felhasznál.

1. Az összkereskedelem emelkedik az ágio leszállásával. Földes csoportosítási rendszerét követve, az 1852/78-i időtartamból az egyes évek összforgalmának számait két csoportba, a magas és alacsony ágio szerint elkülönítjük.

Évek magas ágioval összkereskedelem			Évek alacsony ágioval összkereskedelem		
	millió frt	ágio		millió frt	ágio
1852.	405.1	19.7	1853.	433.1	10.6
1854.	433.3	27.7	1856.	518.3	5.4
1855.	474.4	21.6	1857.	496.2	5.5
1859.	418.0	20.6	1858.	486.9	4.1
1860.	476.1	32.3	1863.	545.4	13.2
1861.	520.6	41.7	1865.	601.3	8.4
1862.	532.0	28.1	1868.	816.3	14.8
1864.	578.2	15.9	1872.	1001.2	9.5
1866.	547.4	20.0	1873.	1006.7	10.8
1867.	701.7	24.8	1874.	1018.0	11.2
1869.	858.7	21.3	1875.	1057.0	11.7
1870.	831.4	22.2	<hr/>		
1871.	1008.3	20.6	7980.4 : 11 = 725.5		
1876.	1026.6	20.8			
1877.	1097.3	22.9			
1878.	1196.4	18.0			
<hr/>					
11105.5 : 16 = 694.1					

Ezen eredmény megerősíteni látszik Földes állítását, jóllehet az általam nyert számok korántsem tüntetnek fel oly nagy különbséget, mint Földeséi;

nálam ugyanis magas ágio mellett 31.4 millió frttal, Földesnél pedig (748.1—598.1) 150.0 „ „ csekélyebb az átlagos összkereskedelem, mint alacsony ágio mellett. De még ezen 31.4 millió frt is tökéletesen elenyészik, ha az összehasonlítást 1878-on túl is kiterjesztjük. Az ebbeli adatokat ugyan nem meríthettem közvetlenül a hivatalos statisztikai kimutatásból, de némileg megbízhatóan kiszámíthattam ennek alapján. Ugyanis 1874-től kezdve kétféle értékösszeget tüntet ki az osztrák központi hivatal a monarchia külkereskedelmét illetőleg, az 1863-i hivatalos árak és

az évről-évre szakbizottságok által megállapított árak alapján kiszámított értékeket. 1879—82-re nézve pedig csakis a kereskedelmi értékek (az ugynevezett hivatalos értékek mellőzésével) vannak kimutatva.

	hivatalos értékben	kereskedelmi értékben
1874-ben az összforgalom tett	1018·0	1130·3
1875-ben „ „ „	1057·0	1100·0
1876-ban „ „ „	1026·6	1129·0
1877-ben „ „ „	1097·3	1221·9
1878-ban „ „ „	1196·4	1206·8
	<hr/> 5395·3	<hr/> 5788·0
1879—82-ig „ „		5288·4

a mi — ha az arányt 5395·3 : 5788, mint megközelítőt alapul veszem, — 4929·6 millió frt hivatalos értéknek felelne meg. Ha a túloldali táblázatot a magas ágioval birt utolsó négy évnek (1879—82) ezen eredményével kiegészítem, az ott kimutatott 11105·5—16035·1 millió frtra emelkedik, a miből az átlag 20 évre 801·75 millió frtot tesz; vagyis a törvény, mely Földes szerint 1852—76-ig igaznak látszott, (eredménye 598·1 : 748·1), 1852—78-ig pedig már vesztett a bizonyítékok gyengülése által, (eredmény 694·1 : 725·5), 1852—82-re már épen nem alkalmazható, mivel a nyert eredmény a vártnak ellenkezőjét mutatja : 801·75 átlag magas ágio mellett s 725·5 átlag alacsony ágio mellett.

2. Beviteli és kiviteli kereskedés. „Magas ágio mellett magasabb kivitel vagy csekélyebb bevétel, alacsony ágio mellett megfordított eredmény.“

Földes az 1852—1875-iki évek számaint három csoportba osztja, így :

		bevitel	kivitel	ágio
I. időszak	1852—59-ig	228·1	230·1	14·4%
II. „	1860—67-ig	246·2	316·2	23·0%
III. „	1868—75-ig	512·1	424·4	13·2%

Evvel szembe állítom ugyancsak három csoportba osztva az 1852—82-i időtartam számaint :

		bevitel	kivitel	ágio
I. időszak	1852—62-ig	230·2	242·0	19·8%
II. „	1863—72-ig	367·6	381·4	17·1%
III. „	1873—82-ig	578·3	553·5	16·5%

Míg Földes csoportosításánál az ágio emelkedésével a kereskedelmi mérleg javult és később az ágio javulásával ismét rosszabbult, az én összeállításom (mely csak annyiban különbözik Földesétől, hogy 7 évvel *nagyobb* időtartamra vonatkozik) az ágióban következetes javulást mutat, a nélkül, hogy az ágiováltozás hatása a külkereskedelem eredményében kifejezést nyerne; ugyanis az első és második időszak között az ágiojavulás 19·8%-ról 17·1%-ra, 2·7%-ot tesz, a bevétel és kivetel majdnem matematikai pontossággal egyformán (tehát a bevétel nem nagyobb mértékben) emelkedik; a második és harmadik időszak között az ágióban szintén javulás mutatkozik, de már csak 0·6%-nyi, s mégis ezen csekély ágiojavulással feltűnően összeköttetésben van a bevétel jelentékenyebb emelkedése, ugyanis a kivetel 45%-kal, a bevétel pedig 57%-kal emelkedett. Vajjon szabad-e ily véletlenségekre törvényt alapítani, legalább is kétes.

3. Általános árukereskedelmi mérleg. Földes eredménye a következő:

1852—59-ig	+	15·8 millió frtért	kivétel,	ágioátlag	14·4%
1860—67-ig	+	560·3	" " " "	" "	23·0%
1868—75-ig	—	601·7	" " bevétel	" "	12·2%

Ha evvel szembe állítjuk az 1882-ig érő adatokat:

1852—62-ig	+	130·4 m. frtért	átlag	+	11·9 kivétel,	ágioátlag	19·8%
1863—72-ig	+	138·4	" " "	+	13·8	" " "	17·1%
1873—82-ig	—	248·1	" " "	—	24·8 bevétel,	" " "	16·5%

ismét azt találjuk, hogy az első és második időszak eredménye az ágióval nem egyezik meg, (mivel a kivetel átlaga az ágio jelentékenyebb, 2·7%-nyi javulása daczára emelkedett) és hogy a harmadik időszakban igen csekély ágiováltozással (0·6%) feltűnő nagy bevétel-összeg áll szemben.

Sokkal érdekesebb, mint a fenti 24, illetőleg 31 évi adatoknak önkényes felosztása ezen adatoknak, természetes sorrendjük szerinti tanulmányozása.

	Több		
	kivitel	bevitel	ágio
1852.	15·7		19·7
1853.	37·9		10·6
1854.	8·7		27·7
1855.	3·0		21·6
1856.		7·1	5·4
1857.		31·6	5·5
1858.		27·5	4·1
1859.	16·8		20·6
1860.	27·5		32·3
1861.	33·0		41·7
1862.	54·0		28·1
1863.	37·0		13·2
1864.	68·6		15·9
1865.	87·7		8·4
1866.	111·6		20·0
1867.	113·1		24·8
1868.	41·5		14·8
1869.	17·5		21·3
1870.		40·6	22·2
1871.		73·1	20·6
1872.		225·2	9·5
1873.		159·5	10·8
1874.		119·5	11·2
1875.		48·0	11·7
1876.		9·4	20·8
1877.	3·9		22·9
1878.	3·0		18·0
1879.	25·4		16·3
1880.	10·8		17·3
1881.	16·6		16·7
1882.	28·6		18·9

Míg a kereskedelmi mérleg alakulása s az ágio között itt csak nagyon hézagoss és mesterkelt összefüggés vehető észre, addig magában a mérleg alakulásában ezen 31 évi időtartam alatt határozott feltűnő rendszeresség észlelhető, mely az ágio számaiban teljesen hiányzik. Ugyanis 1853-tól 1857-ig a mérleg rosszabbul 37·9 kivi-

tel-többletről 31·6 bevitel-többletre; a mondott évtől kezdve javuló irányt mutat a mérleg (egy megszakítással 1863-ban) egészen 1867-ig, a midőn a kiviteli többlet 113·1 millió frtban éri el a legmagasabb pontot; a következő öt évben 1872-ig a mérleg ismét rosszabbul 225·2 millió frt beviteli többletig és végül 1873—82-ig következetes javulás áll be, melynek folytán a kiviteli többlet 28·6 millió frtig emelkedik. — E négy időszakban az uralkodó iránytól két esetben észlelhető csak eltérés, 1863. és 1879-ben, különben oly semmi által sem zavart rendszerességet találunk e számokban, hogy igen könnyen arra vezethetnénk, hogy e rendszerességnek theoretikus okát keressük. — Ezt ugyan itt mellőzöm, de annyit az utóbbi összeállítás által bebizonyítottak tartok, hogy a kereskedelmi mérlegben nem szabad az ágio hatását keresnünk.

4. A külkereskedelem áruosztályok szerint. A bevitel és kivitel évi főösszegeit élvezeti cikkek, segédanyagok és gyártmányok szerint beosztva, Földes a következő eredményre jut:

	élvezeti cikkek			segédanyagok		
	bevitel	kivitel	mérlege	bevitel	kivitel	mérlege
1852—59-ig	345·8	120·2	— 225·6	601·0	421·6	— 179·4
1860—67-ig	319·7	327·4	+ 7·7	747·7	764·4	+ 16·7
1868—75-ig	593·2	436·0	— 157·2	1069·8	828·6	— 241·2

	gyártmányok			
	bevitel	kivitel	mérlege	ágio
1852—59-ig	877·9	1298·8	+ 420·9	14·4%
1860—67-ig	917·7	1425·8	+ 508·1	23·0%
1868—75-ig	2439·3	2230·8	— 208·5	13·2%

Ugyanezen adatok 1882-ig kiegészítve, a következő képet mutatják:

	élvezeti cikkek			segédanyagok		
	bevitel	kivitel	mérlege	bevitel	kivitel	mérlege
1852—62-ig	467·6	231·5	— 236·1	858·2	668·0	— 190·2
1863—72-ig	512·8	523·9	+ 11·1	1136·2	999·0	— 137·2
1873—82-ig	850·0	717·0	— 133·0	1589·1	1247·3	— 341·8

	gyártmányok			
	bevitel	kivitel	mérlege	ágio
1852—62-ig	1206·0	1762·7	+ 556·7	19·8%
1863—72-ig	2026·9	2291·1	+ 264·2	17·1%
1873—82-ig	3342·0	3570·7	+ 228·7	16·5%

Itt is ugyanazon jelenség, hogy a nagyobb ágiocsökkenés (2.7%) nem hozza létre a várt eredményt, mely azonban 0.6%-nyi ágiojavulás mellett a harmadik időszakban beáll. A gyártmányok tekintetében ugyan összevágunk a mérlegeredmények az ágiováltásokkal, — e részben azonban még bővebben lesz alkalmam a felállított tau alaptalanságát kifejteni.

Eddig a Földes táblázataival való összehasonlítás céljából a számok csoportosításánál én is mindig Földes rendszeréhez alkalmazkodtam, jóllehet elvi álláspontomból magát ez összehasonlítási rendszert is kénytelen vagyok elítélni. Ha ugyanis megengedhetném Földes teoriájának helyességét, — a mit azonban nem tehetek — akkor is a külkereskedelemnek csak bizonyos részére terjedhetne az ki, melyre nézve az ágiomozgalom hatása elvben elfogadható; ilyenek például a gyártmányi iparcikkek, szövő-anyagok, fonalak, szövetek, ércgyártmányok stb. De hogy az ágionak befolyása volna a gabona kivitelére, az élelmezésre szükséges vágómarha behozatalára, a nélkülözhetlen fogyasztási cikkek, mint kávé, rizs, déli gyümölcsök, vagy olyanok, mint drágakövek, mű- és irodalmi cikkek, dohány stb. forgalmára, azt bátran tagadhatjuk s hosszabb bizonyítgatásra sem szorulunk; különben e bizonyításra is lesz még alkalmunk. Ha már most a beviteli és kiviteli kereskedelem évi eredményeit az ágio hatásának szempontjából akarjuk megvizsgálni, szükséges, hogy az illető számokat elemeikre szétbontva, azokból elimináljuk mindazt, a mi ezen szempont alá épenséggel nem eshetik. Így tekintve pedig a számokat, látni fogjuk, hogy Földesétől lényegesen eltérő eredményre jutunk.

Kivétel	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
	m	i	l	i	ó	f	a	r	i	n	t									
Felvezetés . . .	291-2	323-4	311-5	329-5	107-1	428-9	438-1	395-4	107-6	388-0	123-6	419-3	304-5	508-6	550-6	599-7	684-0	676-0	731-5	781-9
Köti és mező- térmekek . .	290	310	196	456	931	1159	856	654	854	358	176	435	640	658	954	1058	1829	1336	1446	1977
Vágó- és yomá- marha-állatok	s-2	84	102	117	133	97	135	104	110	98	118	86	137	200	200	142	46-2	510	716	657
Olajok és zsí- radékok . . .	13	33	47	67	47	58	97	116	79	29	33	43	49	55	61	61	107	129	133	118
Dohány . . .	14	13	24	19	17	23	43	37	77	70	37	33	48	55	54	44	83	73	46	66
Irodalmi és mű- eszközök . . .	37	40	45	36	46	49	56	54	60	72	82	78	86	88	85	89	84	94	99	115
	217-9	272-7	273-1	260-0	200-0	290-3	319-4	249-8	349-9	325-3	349-0	381-8	408-5	403-0	415-2	460-3				
	+24.8	÷ 0.4	-13.1	+30.0	+ 0.3	+29.1	-19.6	+50.1	-24.6	+23.5	+32.8	+26.7	-5.6	+12.3	+45.1					
Ágiao "o . . .	13-2	15-9	8-4	20-0	24-8	14-8	21-3	22-2	20-6	9-5	10-8	11-2	11-7	20-8	22-9	18-0	16-3	17-3	16-7	18-9

²⁾ Hivatalos értékösszegek. — ³⁾ Kereskedelmi értékösszegek.

Ezen táblázatnak figyelmes megtekintése igazat fog adni állításaimnak, hogy az ágio hatását a külkereskedelem eredményeiben nem vehetjük észre. Hogy csak a legfeltűnőbb jelenségeket kiemeljem, a bevitelnél a legmagasabb összeg a hetvenes években ugyan összeesik a legalacsonyabb ágioval, t. i. 422·3 millió frt 9·5% ágio mellett; de hogy e magas bevétel nem az alacsony ágio, hanem a kereskedelem akkor uralkodott irányzatának következménye, egész tisztán látható abból, hogy az emelkedő irány már a háború befejezte után 1867-ben kezdetét vette, s hogy a legnagyobb emelkedések 1867. 1868-ban és 1871-ben 24·8, 14·8 és 20·6% ágio mellett észlelhetők (58·7, 70·6 és 92·1 millió frt összegekben), míg 1872-ben, a midőn az ágio 9·5%-ra leszállt, a bevétel csak 16·7 millió frttal emelkedett. A kivitelben pedig, ha az 1867. és 1871. év eredményétől eltekintünk, mivel ezen évek nagyobb kivitelét a háború által okozott pangás után létrejött természetes fejlődésnek, nem pedig az ágio kifolyásának vehetjük, azt találjuk, hogy a kivétel 1873., 74. és 75-ben 10·8, 11·2 és 11·7% ágioátlagok mellett fejlődött leginkább (23·7, 32·8 és 26·7 millió frt évenként), 1876—1879-ig pedig daczára a jóval magasabb ágionak (20·8, 22·9, 18, 16·3%), az évi emelkedés 6·5—25·1 millió frt között mozgott. — De még ha ezen ellenmondások nem léteznének, nem az ágio alakulásában, hanem más gazdasági viszonyokban keresném a számok magyarázatát; ilyen magyarázatot például az 1871/72. évek feltűnő nagy bevételére és viszonylag csekélyebb kivételére nézve a „k. k. statistische Central-Commission“ által a monarchia 1873. évi külkereskedelméről közzétett kimutatásban találunk. (Ausweise über den auswärtigen Handel der oesterr. ungar. Monarchie im Sonnenjahre 1873. Wien, 1874. XII. lapon): „Die Ausfuhr dieser Waren (t. i. a kerti és mezei termékek kivételével a „többi árúkról“ szólva) erhielt sich vom Jahre 1859 bis inclusive 1867 stets über der Einfuhr. Der reiche Erntesegen dieses und des folgenden Jahres erhöhten die Kaufkraft der Bevölkerung in ungewöhnlicher Weise. Auf dem Gebiete der Association entfaltete sich eine Thätigkeit, wie nie zuvor, zahlreiche industrielle Etablissements entstanden und auf dem Felde des Eisenbahnbaus herrschte fieberhafte Thätigkeit. Alle diese Momente, theils hervorgerufen, theils begünstigt durch die in Folge des Abschlusses von Handelsverträgen eingetretene Herabsetzung der Zollsätze auf die wichtigsten Bedarfsartikel wirkten

naturgemäss auf den Bezug fremdländischer Waren äusserst günstig ein. Der Export vermochte nicht mehr gleichen Schritt mit der Einfuhr zu halten. Ungeachtet der bedeutenden Getreideausfuhren in den Jahren 1870—71, schloss die Bilanz dieser Jahre passiv ab. In dem folgenden Jahre 1872, welches nahezu die intensivste Thätigkeit im Bau neuer Schienenwege aufzuweisen hat, erreichte das Handelspassivum eine noch nie beobachtete Höhe.“ — Ezen sorok világosan festik a helyzetet és kétségtől elég kielégítő magyarázatot tartalmaznak azon tünemények megértéséhez, melyeket Földes oly tényező okozatának akar feltüntetni, mely maga első sorban a gazdasági viszonyok, tehát a be- és kiviteli kereskedelem alakulásának is van alávetve.

Ha valami, ugy azon túlzás alkalmas, hogy alaposan megingassa a bizodalmat Földes teoriájával szemben, melylyel ő ennek helyességét *minuten egyes árucikk* forgalmából bebizonyítani kívánja. Már előbb említettem, hogy elvben megengedhető az ágio befolyása bizonyos cikkek forgalmára, jöllehet ezeknél is alig várhatni azt, hogy ezen befolyás más körülmények által annyira nem zavartatnék, hogy a külkereskedelem számaiban tisztán érvényesüljön. — De ha Földes annyira megy, hogy a vágó- és vonómarhák, a gyarmati cikkek és déli gyümölcsök, a gabnaneműek, sőt még az irodalmi és műcikkék, mint könyvek, diszművek, képek, festmények behozatalát és kivitelét vizsgálva, kimutatja, hogy magas ágio mellett 2·4 millió frttal kevesebb értékű marha, 11·2 millió frttal kevesebb mezei termény, 4·1 millió frttal kevesebb kávé és déli gyümölcs, 3·2 m. frt értékért kevesebb szépirodalmi és művészeti termék (!) hozatott be, mint az alacsony ágio éveiben; továbbá nem érve be ezzel, valószínűleg azért, hogy szavainak több nyomatékot adjon, az egyes áruk sulyszerinti forgalmát is elemzi és kimutatja, hogy nemcsak marha 27,100 darabbal több, kávé 147,100 métermázsával több, de még irodalmi- és műárúk is *sulyuk szerint* nagyobb mértékben, ugyanis 2,100 métermázsával nagyobb mennyiségben hozattak be alacsony ágioval birt években, mint magas ágio mellett; — ez esetekben már nem tudom, hogy megmaradt-e a határon belül, melyet átlépniünk nem szabad a nélkül, hogy magát a statisztikát a közbecsülésben sulyosan compromittáljuk. — Ha meg van engedve a gabona nagyobb mérvű kivitelét a magasabb agionak tulajdonítani, mert véletlenül akkor, a midőn ezen kivitel csekélyebb volt, az

ágio is alacsonyabban állott, miért tagadná meg valaki ezen logikától a jogosultságot, ha ugyan szembeötlőbb, de különben nem sokkal nagyobb abszurdumra vezet, következetességében pedig semmivel sem hézagosabb, mint Földes logikája. Így például az 1868—82-i időszakban a gabnaneműek évi termését összehasonlítva az ágio állásával, azt találjuk, hogy azon években, melyekben az ágio 9·5 és 14·8% között mozgott és átlagban 11·6%-ot tett, évenként átlag 34·1 millió hektoliter buza és rozs termeltetett, míg a többi években, 19·5% átlagos ágio mellett, az átlagos termés 42·7 millió hektoliterre ment. Nem-e eléggé feltűnő a megegyezés ezen számok között, hogy indokoltnak látszhatnék a következtetés, miszerint a gabnaneműek aratási eredménye is az ágio befolyása alatt áll?

Tényleg igen könnyen kerülhette volna Földes, hogy a jelzett túlzásba essék, ha a gabonakivitel a vele oly szoros összefüggésben álló termékkel állítja párhuzamba, mert akkor lehetetlen, hogy észre ne vegye azon különben igen természetes összhangzást, mely a kettő között létezik. Ugyanis volt a buza- és rozsaratás eredménye Magyarországon:

	millió hekto- literben	b u z a		
		bevitel ezer métermázsá	kivitel	
1868.	53·0	335·8	5851·8	+ 5516·0
1869.	36·0	398·2	3685·4	+ 3287·2
1870.	40·1	498·6	1970·7	+ 1472·1
1871.	32·0	615·4	2799·9	+ 2184·5
1872.	28·8	1194·7	573·0	— 621·7
1873.	22·1	2078·1	385·1	— 1693·0
1874.	36·6	2481·8	688·4	— 1793·4
1875.	30·1	1031·0	1005·1	— 25·9
1876.	28·7	1162·1	1198·9	+ 36·8
1877.	42·9	1450·5	3727·6	+ 2277·1
1878.	59·7	1474·6	3625·8	+ 2151·2
1879.	28·9	2346·1	3803·6	+ 1457·5
1880.	42·5	3252·4	2017·5	— 1234·9
1881.	48·1	2498·4	2083·0	— 415·4
1882.	68·0	2297·9	4335·9	+ 2038·0

liszt és egyéb malomgyártmány					ágio
	bevitel	kivitel			
	ezer métermázsza				
1868.	144·8	1394·4	+	1249·6	14·8%
1869.	180·1	1630·5	+	1450·4	21·3%
1870.	203·3	1475·0	+	1271·7	22·2%
1871.	193·3	1778·1	+	1584·8	20·6%
1872.	293·7	708·5	+	414·8	9·5%
1873.	611·7	428·0	—	183·7	10·8%
1874.	574·8	630·5	+	55·7	11·2%
1875.	458·1	836·4	+	378·3	11·7%
1876.	456·4	1128·0	+	671·6	20·8%
1877.	455·8	1630·9	+	1175·1	22·9%
1878.	484·9	2316·8	+	1831·9	18·0%
1879.	584·5	2452·3	+	1867·8	16·3%
1880.	808·5	1331·4	+	522·9	17·3%
1881.	568·4	1262·1	+	693·7	16·7%
1882.	367·5	1850·1	+	1482·6	18·9%

Az összefüggés az aratás és a buzakivitel közt a fenti táblázatban oly világosan nyilvánul, hogy ahhoz szó alig fér. Hogy 1870-ben a kivitel jóval csekélyebb volt, mint az előző évben, dacára a jobb termésnek, ez a francia-német háború folytán a kivitelben beállt zavaroknak tulajdonítandó; szintugy az 1871. évi nagyobb kivitel oka az e zavarok szülte reactióban fekszik. — A következő öt év termése rosz volt és a gabnakereskedelem ennek következtében szenvedőleges eredményeket mutat; szintugy szenvedőleges a buza kereskedelmi mérlege 1880. és 1881-ben, mivel az 1879. év rosz termése az 1877. és 1878-i kitünő termések folytán ez évben még nem, hanem csak a következő év első felében tette meg tulajdonképeni hatását. 1881-ben a mérleg az előbbi évhez képest már jelentékeny javulást tüntet fel és teljesen megegyezik e részben az 1880. és 1881-i jobb termésekkel.

A malomgyártmányok mérlegeiben nemcsak tökéletes összefüggést észlelhetünk az aratási eredményekkel, de világos bizonyítékot is találunk bennök az ágioval való összefüggés ellen. Ugyanis azt látjuk, hogy a kereskedelmi mérleg, mely egy kivétellel mindig tevőleges volt, a rosz termések folytán szintén 1872-től kezdve 1876-ig jelentékeny kivitelcsökkenést mutat és a gabnakivittel

egyezően 1880. és 1881-ben hasonlóképen rosszabbult. De egyszerűsmind azt is látjuk, hogy a magasabb ágio daczára a kivitel 1882-ben jóval az 1878. és 1879-i évek eredményein alól maradt, jóllehet a gabnakivitel egy esetben sokkal csekélyebb, a másik esetben pedig csak 113,200 mázsával nagyobb volt az 1882-ikénél.

Nem kevésbbé érdekes annak vizsgálata, mennyiben függ össze a disznók bevitele és kivitele a kukoricza-termés eredményével:

	bevitel ezer	kivitel darab		Magyarországi Kukoricza kukoriczater- més mill. hek- toliterben	bevitel ezer	kivitel métermázsza
1869.	595·5	331·0	—	264·5	17·7	1132·8
1870.	575·1	291·5	—	283·6	21·8	481·8
1871.	606·0	220·4	—	385·6	12·3	572·1
1872.	862·9	173·9	—	689·0	17·9	2408·7
1873.	548·5	180·4	—	368·1	12·2	1777·2
1874.	550·1	75·6	—	474·5	7·6	1144·5
1875.	695·5	190·4	—	505·1	28·1	839·3
1876.	759·0	457·2	—	301·8	23·0	281·7
1877.	670·1	407·4	—	262·7	19·1	1818·7
1878.	468·8	217·4	—	251·4	36·2	1771·2
1879.	438·7	262·0	—	176·7	23·2	180·2
1880.	209·1	242·4	+	33·3	34·8	2336·5
1881.	341·6	361·3	+	19·7	28·9	1907·8
1882.	324·8	250·4	—	74·4	37·9	1803·0

Megjegyzendő, hogy e befolyás mindig csak az aratás utáni évben érvényesülhet, miután a kukoricza csak őszi hordatik be és a hizlalás a következő télen át történik. — A külkereskedelem ezen részére bizonyára sok más körülmény is foly be a kukoricza-termésen kívül, jelesen a külföldi termések, állategészségügyi viszonyok és általános gazdasági állapot, nagyobb vagy kisebb bel-földi fogyasztás stb. De e táblázatból mégis két tényt lehet kiemel-nem, mint olyanokat, melyek a disznó-külkereskedelemhez is némi magyarázatot szolgáltatnak. Ugyanis azt látjuk, hogy a legnagyobb bevitel itt is 1872-ben volt, azonkívül pedig 1871., 1873., 1875. szolgáltatják a legnagyobb beviteli számokat. Az 1871-i év kivéte-lével, a midőn az ágio 20·6%-on volt, a többi évek, 1872—1875,

ismét azon véletlen jelenségre adnak alkalmat, hogy a legalacsonyabb ágioval a legnagyobb behozatal is jár párhuzamosan; de kevésbé mondható véletlenségnak, hogy az ezen éveket egyenként megelőző évek, 1870—74, a legroszabb kukoriczaterméseket is nyújtották, és hogy különösen 1872-ben, midőn a disznóbehozatal legmagasabb fokát érte el (689,081 darab), az 1871-i rosz termés hiányát 2.408,672 métermázsa kukoricza (azóta el nem ért behozatali szám) bevitelével kellett pótolni. — Az összefüggés ezen tények között valószínűleg úgy hozható létre, hogy bőséges kukoriczatermés inkább készítheti a gazdák nagyobb részét arra, hogy a sertéseket hizlalják s ellenkezőleg drága kukoricza-árak mellett ezeket többnyire elfogyasztják. E szerint olcsó kukoricza-árak a disznóbehozatalt csökkentenék, míg ez rosz termés, tehát magas kukoricza-árak mellett az okvetlenül létező huskereslet kielégítésére szükséges mérvig emelkednék. — Hogy pedig az 1872-i nagy kukoriczabevitel nem az olcsó ágio, hanem a rosz termés következménye, abból tűnik ki világosan, hogy az 1878. és 1879-ben egymásra következett jó és rosz termések — függetlenül a mindkét évben magas ágiótól — 1879-ben kivitel-emelkedést (1.590,974 métermázsaival) és 1880-ban magasabb bevitt (2.156,338 métermázsaival) eredményeztek.

Földes összeállítása szerint volt az átlagos behozatal 1859—1876-ig:

	azon években, mikor az ágio magas volt	alacsony volt
kávéból	220·7 ezer métermázsa,	277·7 ezer métermázsa,
gyapotból	375·1 „ „	426·8 „ „

tehát mindkét cikk behozatala a magas és alacsony ágio törvényével feltűnően megegyező. Kövessük itt is a már előbb czélszerűnek mutatkozott rendszert, és egészítsük ki a táblázatot az 1876. utáni adatokkal.

	Kávé	gyapot		kávé	gyapot
1859.	195·3	374·0	1863.	203·9	167·6
1860.	200·1	449·4	1865.	212·5	254·8
1861.	202·5	440·6	1868.	232·7	439·5
1862.	188·5	193·3	1872.	303·2	489·6
1864.	203·2	189·8	1873.	320·5	443·8
1866.	193·2	279·8	1874.	301·1	492·2

	Kávé	gyapot		kávé	gyapot
1867.	216·7	403·6	1875.	316·7	538·7
1869.	234·2	409·2	18 ⁵⁹ / ₈₂ .	1890·6	2826·2
1870.	255·9	417·6		: 270·1	: 403·7
1871.	293·5	602·1			
1876.	326·7	593·3			
1877.	338·3	592·1			
1878.	398·8	606·0			
1879.	193·0	697·7			
1880.	315·9	696·4			
1881.	357·9	797·3			
1882.	378·1	776·7			
18 ⁵⁹ / ₈₂ .	4491·8	8518·9			
	: 264·2	: 501·1			
18 ⁶³ / ₈₂ .	3705·4	7061·6			
	: 285·0	: 543·2			

Tehát az egész 24 évi időszakot tekintve, azt találjuk, hogy a viszony gyapotbevétel tekintetében teljesen megváltozott, a bevétel magas ágio mellett 501·1 ezer métermázsára, alacsony ágio mellett pedig csak 403·7 ezer mázsára rugott átlagban. — Kávébehozatal tekintetében is jóval változott ugyan a két átlag viszonya, míg ugyanis Földes szerint 1859—76-ig a különbség (220·7 és 277·7 között) 57 ezer mázsát tett évenként, addig 1859—82-ig magas ágio mellett 264·2, alacsony ágio mellett 270·1 volt a bevétel, tehát csak 5·9 ezer mázsa különbséggel. De ezen csekély különbség is elenyészlnék, ha 1879-ben a bevétel az ágióval semmi összefüggésben nem álló jelentékeny csökkenést nem tapasztalt volna. Az 1863—1882-i 20 évi időszakra nézve különben úgy a kávé-, mint a gyapotbevétel a magas ágio éveiben jóval magasabb volt, mint az alacsony ágio éveiben.

Nem követem Földes példáját, hogy minden egyes árúczikk bevételi és kiviteli számaait kimutassam, annál kevésbbé, minthogy — miként többször említettem — teoriáját még akkor is alapnélkülinek lennék kénytelen mondani, ha számszerű eredményeit nem is lehetne, úgy a hogy lehetett, hasonértékű számszerű eredményekkel teljesen megcáfolni. Csak még két ponttal fogok részletesebben foglalkozni.

Nyers-, öreg- és törtvas Földes szerint behozatott ezer métermázsa:

magas ágio mellett		alacsony ágio mellett	
1859—66.	1859—76.	1859—66.	1859—76.
102·8	585·3	515·6	866·5

tehát a többször említett theoriával teljesen megegyező viszonyban.

Ezen cikk be- és kivitele évről-évre való alakulásának egyszerű megtekintése is mutatja, hogy ezen „átalányozási“ rendszer mennyire képes az ítéletet ily fontos gyakorlati kérdésekben megzavarni. Ugyanis volt ezer métermázsaiban:

	bevitel	kivitel		bevitel	kivitel
1859. . .	121·0	18·6	1871. . .	2044·8	14·7
1860. . .	118·7	16·4	1872. . .	2338·6	27·1
1861. . .	124·5	30·5	1873. . .	1908·8	31·3
1862. . .	173·3	39·8	1874. . .	545·5	86·5
1863. . .	172·6	24·9	1875. . .	600·0	128·0
1864. . .	145·1	42·7	1876. . .	411·7	94·2
1865. . .	145·5	32·5	1877. . .	514·1	90·1
1866. . .	42·9	80·1	1878. . .	736·6	66·1
1867. . .	160·7	38·8	1879. . .	634·2	84·4
1868. . .	1341·9	39·9	1880. . .	799·6	300·4
1869. . .	1654·8	34·7	1881. . .	1223·9	156·3
1870. . .	1599·0	17·9	1882. . .	1343·0	63·0

A ki ezen számokból mást, mint az ágio hatását kiolvasni nem képes, az nem bír érzékkel azon magasabb szempontok méltatására, melyekből egy nagy állam gazdasági fejlődése megítélendő. 1859—67-ig a nyersvas-behozatal 42·9 és 173·3 ezer métermázsa között mozog, 1867-ben 160·7-re rúg, és a reá következő évben hirtelen felszáll 1341·9-re. Ezen óriási emelkedés tart egész 1872-ig magas és alacsony ágion keresztül, és míg a bevitel 1873-ban az előbbi évben elért legmagasabb szám (2338·6) után még 1908·8-et tesz, a „Krach“ utáni évek pangását elég világosan a 411·7 és 736·6 között mozgó beviteli számok mutatják. Hogy ezen számok „átlaga“ magasabb-e, alacsonyabb-e bizonyos ágio mellett, nem kutatom; de hogy mi vasutainkat nem azért és nem akkor építettük, mert és a midőn az aranyat vagy ezüstöt olcsóbban fizethettük, előttem és talán nem is csak előttem világos.

Még csak egyet ezen fejezethez. — A véletlen úgy akarta,

hogy a beviteli számok 1876-ig csakugyan, kevés kivétellel, alkalmas eredményt nyújtottak Földes theóriájának megerősítésére. Ez által annyira meggyökerezhetett benne a meggyőződés állításainak helyességéről, hogy a midőn ezen feltűnő megaggyezés theoria és arithmetika között megszűnik, nem az elsőben, hanem — a fiscusban keresi a hibát. Ugyanis mert a kivitel nem nyújtja Földesnek a kívánt bizonyító eszközöket, ezt azon körülménynek akarja tulajdonítani, „hogy a kivitel feljegyzése kétségtelenül kevesebb pontossággal történik, mint a bevételé, hol azt fiskális érdekek követelik.“ (113. lapon).

Ily váddal, melynek alaposságát nem is igyekszik bebizonyítani, természetesen igen könnyíti helyzetét szerző ur. De miért fogadja helyeseknek ugyanazon fiskális szellemű vámhivatalok adatait, ha ugyan theóriájával megegyeznek, de oly czikkek bevételére vonatkoznak, melyek — mint vámmentesek — az illető közegek figyelmére szintén nem tarthatnak igényt — tehát első sorban a gabna- és lisztmeműek, melyek tudvalevőleg 1882-ig vámot nem fizettek! E szerint vagy helyesek az adatok mindkét esetben, vagy nem illetékesek a bevételre nézve sem. — De megnyugtathatom szerző urat a vámhivatalok pontossága tekintetében még a kivitel feljegyzéseit illetőleg is. Ugyanis az alábbi két táblázatból látni fogja, hogy gyanju és len-, juta- és kötélárúk be- és kivitele elméletétől teljesen eltérő eredményeket mutat. Nemcsak a kivitelben találunk magasabb számokat alacsony ágio, és alacsonyakat magas ágio mellett, de igen természetesen hasonló megfordított viszonyt találunk a bevételben is. Az eltérés az egyik esetben tehát olyan indokolt, mint a másodikban és hogy a bevétel nem volna elég pontosan feljegyezve, azt Földes sem állítja.

Az említett két táblázat ez:

		magas ágio		G y a p j u		alacsony ágio	
		bevétel	kivitel			bevétel	kivitel
		ezer métermázsza				ezer métermázsza	
1854.	. .	145·9	78·8	1853.	. .	70·3	113·5
1855.	. .	111·3	102·0	1856.	. .	92·2	116·9
1859.	. .	94·5	139·9	1857.	. .	118·3	93·4
1860.	. .	109·5	123·9	1858.	. .	80·6	94·0
1861.	. .	113·0	110·6	1863.	. .	107·3	178·5
1862.	. .	107·3	163·5	1865.	. .	110·0	187·0
1864.	. .	126·0	184·0	1868.	. .	147·0	148·9

G y a p j u

		magas ágio		alacsony ágio	
		bevitel	kivitel	bevitel	kivitel
		ezer métermázsza		ezer métermázsza	
1866.	. .	108·6	165·9	1872.	. . 184·5 109·0
1867.	. .	162·3	140·2	1873.	. . 107·4 152·3
1869.	. .	132·6	123·2	1874.	. . 157·0 122·8
1870.	. .	108·4	97·0	1875.	. . 127·4 109·1
1871.	. .	182·7	135·4		1302·0 1425·4
1876.	. .	145·5	106·8		=118·3 =129·6
1877.	. .	184·5	112·9		
1878.	. .	192·9	85·1		
1879.	. .	196·6	79·6		
1880.	. .	197·0	124·1		
1881.	. .	219·8	98·7		
1882.	. .	254·8	101·1		
		2893·2	2272·7		
		=152·3	=119·6		

len-, juta- és kötélárúk

		magas ágio		alacsony ágio	
		bevitel	kivitel	bevitel	kivitel
		ezer métermázsza		ezer métermázsza	
1859.	. .	1·9	30·4	1863.	. . 0·9 55·0
1860.	. .	1·6	35·2	1865.	. . 1·4 59·4
1861.	. .	1·3	43·1	1868.	. . 33·8 55·7
1862.	. .	1·1	45·0	1872.	. . 34·3 77·5
1864.	. .	0·8	65·7	1873.	. . 43·5 59·2
1866.	. .	1·2	50·6	1874.	. . 40·1 76·9
1867.	. .	10·1	55·5	1875.	. . 48·1 73·5
1869.	. .	49·5	55·1		202·1 457·2
1870.	. .	38·1	54·0		=28·9 =65·3
1871.	. .	60·0	72·5		
1876.	. .	66·4	69·4		
1877.	. .	96·8	78·0		
1878.	. .	105·0	52·3		
1879.	. .	67·8	62·6		
1880.	. .	66·0	53·1		
1881.	. .	91·0	58·2		
1882.	. .	85·2	54·6		
		733·8	935·3		
		=43·2	=55·0		

De hogy olyan czikk kivitelét is vizsgáljuk, melyre nézve a fiskus még a kivitelben (restitutiók miatt) is érdekelve van, a czukor külkereskedelmét nézzük. Itt csakugyan szembetűnik a hivatalos adatok megbízhatósága, tekintve, hogy a *magas* ágio utolsó hét évében a kivitel több mint háromszorosát érte el az *alacsony* ágióval birt 1875. év kivitelének. De azt hiszem, nem kell megeczáfolástól tartanom, ha állítom, hogy czukorkivitelünk rendkívüli fejlődésében éppen a hetvenes években a magas ágio a *legutolsó szerepet* játszotta.

	Kivitel ezer métermázsza
1865.	237·0
1866.	154·9
1867.	299·0
1868.	105·3
1869.	235·0
1870.	655·6
1871.	921·2
1872.	623·3
1873.	870·9
1874.	631·6
1875.	825·9
1876.	1265·6
1877.	1446·6
1878.	1592·0
1879.	2246·5
1880.	2481·3
1881.	2788·0
1882.	2289·1

Eddig követjük Földes dolgozatát. Számaival számokat állítottam szembe és bizonyítékait hasonértékű bizonyítékokkal iparkodtam alapnélküliekké tenni. -- De nem csekélyebb hibát követnék el, mint Földes, ha *csakis azért* mondanám helytelennek állításait, mert számszerű bizonyítékait kifogásolnom kell. Azonban azt hiszem, hogy fejtegetéseim elég világosak voltak, mintsem hogy e részben félreértésektől kellene tartanom és különösen hiszem, hogy arra

nézve nem maradt fenn kétely, hogy Földes tanai ellen irányuló állításaimat még akkor is fenntartanám, ha statisztikája teljes, megcáfollhatatlan bizonyítékokat is szolgáltatna. A külkereskedelem alakulása nem függ az ágio állásától, hanem ellenkezőleg amaz van igen nagy befolyással az ágio emelésére vagy csökkenésére; a bevitel- és kivitelre nézve nem a *magas* vagy *alacsony* ágio bir fontossággal, hanem az ágio *állandósága* vagy *gyakori ingadozása*. Ezen ellentételezés pedig igen nagy jelentőségű. Hiába magyarázza Földes későbbi fejtegetései folyamán, hogy a magas ágio a kivittelt előmozdítja ugyan, de e kivitel veszteséggel van összekötve az országra és termelőire nézve, mert téves számításon, a pénz értékének helytelen megbírálásán alapul: ha a tény maga, hogy a magas ágio egyszersmind a magasabb kivittelt vonja maga után, ha ezen tény elvitázhatatlan volna, akkor az ellenében felhozott theoretikus aggályoknak nem fognánk elismerést kivívhatni. Mert ha azt mondjuk, hogy a kivitel ugyan az egyesre előnyös, de az összgazdaságra káros, azon igény nyel lépünk a kereskedő elé, hogy legalis magánérdekeit, melyeket minden más esetben a legfőbbnek tekintheti, itt magasabb érdekeknek feláldozza és ezáltal azon ellenmondáshoz jutunk, hogy a közgazdaság érdekei az egyesek megengedett gazdasági érdekeivel ellentétben állhatnak, a mi pedig sohasem lehet igaz; ha pedig azt akarjuk bebizonyítani, hogy a magas ágio által okozott kivitel káros az egyes termelőre vagy kereskedőre nézve is, akkor háladatlan munkába fogunk, mert száz eset közül majdnem százszor a kereskedő maga lesz a legilletékesebb annak megítélésére, vajjon e kivitel haszonnal jár-e számára vagy nem. — Egész más szempontok merülnek fel azonban, ha nem az ágio *magasságának*, hanem *változásának* tulajdonítunk befolyást a külkereskedelemre. Akár 10%, akár 30%-on áll ugyanis az ágio, ha az ágio hosszabb időn át változatlanul maradt és az árak teljes kiegyenlítése és egymáshoz alkalmazkodása megtörtént, a be- és kivitel lehetőségé nem az ágio, hanem az egyes czikkeket befolyásoló különleges gazdasági viszonyok s egyéb körülményektől függ. De minden hirtelen változás az ágio állásában e viszonyokat is jelentékenyen megváltoztatja és új tényezőt teremt, *mely a külkereskedelemre azért van első sorban befolyással, mert a váltóárfolyam* (az ágio tulajdonképeni kifejezése) *a kül/öldi árakat közvetlenül érinti*, míg a bel/öldi árak csak lassan követik az ágio hullámzását; világos pedig

hogy a hatás ugyanaz, akár 10%-ról 15%-ra, akár 30%—35%-ra emelkedik az ágio, az 5%-os *hirtelen emelkedés*, nem pedig a *magas ágio* okozza azon tünetényeket, melyek ily emelkedés következményeképp észlelhetők. Ugyanez áll az ellenkező esetben, ha hirtelen ágiocsökkenések állanak be és akkor szintén közönyös, vajjon magas, vagy alacsony volt-e az ágio állása a csökkenés bekövetkezte előtt, — a hatás mindkét esetben ugyanaz lesz. — Földes theoretikus magyarázatai ugyan megegyeznek főbb pontjaiban ezen fejtegetésekkel, de táblázatai és az azokból vont következtetések, különösen pedig az ágioátlagoknak „magas“ és „alacsony“ ágio szerinti szétválasztása és az éveknél is a szerinti beosztása, ezen általánosan ismert elvekkel merő ellentétben állanak.

Nem tudom, miért értekezik Földes egy külön fejezetben a váltóárfolyamról, mikor tulajdonképp az előbbi fejezetekben — a külkereskedelemről szólva — ágio alatt mást nem érthetett, mint épen csak a váltóárfolyamot. Mert — mint már fentebb kifejtettem — a kényszerfolyam elrendelése következtében a belföldi érczpenz ily minőségben belföldön nem alkalmaztatván, értéke azon arány által határoztatik meg, a melyben külföldön teljesítendő fizetések-nél használtathatik. Nem, mint Földes mondja, a váltóárfolyam követi az ágio ingadozásait, hanem emezt határozza meg a váltóárfolyam alakulása, mely a külföldi váltók utáni kereslet s azok kínálatától függ. Ily körülmények között igen kétes értékűek azon — a váltóárfolyam alakulását a különböző országokban kitüntető — táblázatok, melyeket az említett fejezetben találunk és melyek közül az Angolországra vonatkozó, Tooke után közölt táblázat teljesen érthetetlen.¹⁾ Nem is foglalkozom bővebben e fejezet theoretikus fejtegetéseivel, csak egy téves nézet helyreigazítására akarok még néhány szót koczkáztatni. — Földes (i. h. 135. l.) ugyanis a következőket mondja: „Azon államok, melyek rendezetlen valutával bírnak, a nemesércztartaléktól meg vannak fosztva, tehát nemes ércz küldése által tartozásaikat le nem róhatják. Mi történik ilyen országban és mi képezi a váltóárfolyam csökkenésének határát? Oly ál-

¹⁾ Az illető számok a *hamburgi* váltóárfolyamot mutatják, a mit Földes megemlíteni elmulasztott; de e számok csak a Tooke művében közölt összehasonlításban birhatnak értékkel, ha a váltóárfolyam és az ágio közti összefüggés bebizonyítására szolgáljanak.

lamnak, mely nemes érczczel nem bír és melynek a külföld irányában tartozása és ennek következtében kedvezőtlen árfolyama van, a mérleg fedezésére — adósságcsinálástól eltekintve — csak egy módja van, t. i. árúk kiküldése és így hacsak adósságleveleket nem akar kiküldeni, kénytelen a mérleg fedezetlen részét árúkkal kiegyenlíteni. *A váltóárfolyam magassága már most nem a nemes ércznek küldési költségeitől, hanem ezen árúk küldési költségeitől lesz befolyásolva*, bár ezeknek egy része nem fog a váltóárfolyamban, hanem az árban kifejezést találni. — Földes ezen theoriája, mely csakugyan mély értelemmel bíró elméletnek látszatát viseli magán, és melyvel szerzője oly kérdést vélt végkép eldönteni, „melyet — mint maga írja — *sem Göschen, sem Mill, még kevésbbé az újabbak teljesen megfajtottak*” — ezen theoriája nemcsak hogy a felvetett kérdést el nem dönti, de alapjában téves. — Mert egyszerűbb alakba öntve nem jelent mást, mint: valamint Németországba a londoni váltóárfolyam nem emelkedhetik 20'53-on túl, mivelhogy 20'54 mellett már czélszerűbb aranymárkákat Londonba küldeni, mint válókat a paritáson felül vásárolni, úgy nálunk a londoni váltóárfolyam nem emelkedhetik egy bizonyos ponton túl, minthogy különben a hus, liszt, gabona, vas stb. a benső értékükkel ellentétben álló árviszonyok folytán az országból kiindulnának. — Ily állítással szemben pedig bátran hivatkozhatom bárkinek ítéletére, ki az idevágó viszonyokat ismeri, mely ítélet Földes theoriáját okvetlenül meg fogja czáfolni. Nem lesz nehéz ezen czáfolatot indokolni. Mivel az ágionak egyik tulajdonsága, hogy emelkedésével az áraknak kivétel nélküli (ha nem is egyaránt gyors) drágulását vonja maga után, az ágiováltozások tulajdonkép nem is zavarják az árak egymásközi viszonyát, ha azon átmeneti időszakoktól eltekintünk, a melyekben a nagyobb árfolyam-ingadozásoknak megfelelő árváltozások még nem terjedtek ki valamennyi cikkre, hanem csak lassan-lassan megtörténnek. Innét van az, hogy — mint már előbb említettem — a be- és kivitelre nézve az ágio hatását tekintve, a viszonyok ugyanazok magas ágio mellett, mint alacsony ágio mellett, ha csak az ágiováltozás folytán szükségessé vált árkiegyenlítés megtörtént. — Minden újabb ágioingadozás e viszonyokat természetesen zavarja, annál érzékenyebben, mennél nagyobb az ingadozás, és pedig a kivitel javára, ha az ágio emelkedett, a bevétel javára, ha leszállt. — De míg például Németországban az aranykivitel

mindaddig tart, míg a váltóárfolyam a goldpointon felül áll, addig nálunk, ha egy hirtelen ágioemelkedés ideiglenes árukivitel teremt, ezen árukivitel megszűnik azon perczben, a melyben a magasabb ágiót az árucikké magasabb ára utólérte, vagyis a mikor az ágioemelkedés által okozott zavar a kikerülhetetlen árkiegyenlítődés által helyreállittatik. Ezen kivitel mesterséges és csak rövid tartamu lehet, nem azért, mert az ágio leszáll, hanem mert az árucikké megdrágulnak és így igen könnyen képzelhető, hogy azon okok, melyek az ágioemelkedést szülték, még tovább működnek, midőn a kivitel már véget ért. Minden újabb ágioemelkedés ugyan ideiglenesen megújuló kivitelt okozhat, de az ágiónak az árukivitel között semmi körülmények között határt nem szabhat, a minthogy papirvalútával gazdálkodó országban a papirpénz devalválódásának és ennek megfelelően *a váltóárfolyamok emelkedésének egyáltalában nem létezik absolut határa!* Azon körülmények, melyek nálunk a diságiót 30—40%-ra vitték, súlyosabb esetekben 80%-ra is emelhették volna, a nélkül, hogy ilyen *tartós körülmények* által okozott emelkedést bármily árukivitel képes lett volna ellensúlyozni.

SCHWARZ BODOG.

A KIÁLLÍTÁSOKRÓL HAJDAN ÉS MOST.

„Panem et circenses.“ E jelszó a régi rómaiaknál kívánság is, követelés is volt, és nagy gondot kellett fordítani annak teljesítésére. A régi római népnek ma már csak emléke él a történelemben. A hajsza a kenyér és látványosság után azonban évszázadok óta fennmaradt és fenn fog maradni, amíg ember lesz a földön. De az idők és viszonyok változásával ez a hajsza mindig más és más lesz. Nyilvánulásának lesznek fattyuhajtásai is, de a józan elfogás mindig meg fogja találni a helyes utat és módot, a melyen és a mely által e kívánalmakat teljesíteni lehet és kell. Hajsza a kenyér után nyilvánul a socialismusban, a kommunismusban és e hajszá-
nak fattyuhajtását képezik az újabban felsarjadzott anarchikus mozgalmak is. És a látványosságok közé, melyekkel a népek önmaguknak tetszelegnek és melyek előtt parádézni szeretnek, kell sorolnunk bizonyos tekintetben a kiállításokat is, legyenek azok akár nemzetközi, akár kisebb vagy nagyobb országos kiállítások.

Ha a kiállításokat ily látványosságoknak tekintjük, akkor könnyen érthetjük azt a lázas versenyt, melyet az államok az újabb időben a kiállítások rendezése körül kifejtének. Alig fejezték be az egyik kiállítás számadásait, már megkezdik egy másiknak rendezését. (Milanó 1882., Turin 1884.). Alig rendezett az egyik állam kiállítást, a szomszéd állam (Berlin, 1879. Düsseldorf, 1880. Stuttgart, 1881. Nürnberg, 1882.) már siet e példát követni. És éppen a kiállításoknak ily gyors egymásutánban való következése okvetlenül

a meggyőződést kelti ez ügy figyelmes tanulmányozóiban, hogy a kiállítások nemcsak komoly nemzetgazdasági célokat követnek, hanem a szó szoros értelmében látványosságok is. Különösen áll ez az újabb kiállításokra nézve, melyeknek rendezői az által is kiváló gondot fordítottak a közönség szórakozására, hogy a kiállítási te-

rületen hangversenyeket rendeztek, állandó zenekari közreműködésről gondoskodtak, a kiállítást az esti látogatások számára is hozzáférhetővé tették, a vendéglőket, sörházakat sat. pedig úgy rendezték el, hogy a látogatók anyagi élvezetek tekintetében is jól el voltak látva. A látványosságok külső fényét nem kis mértékben emelte még a pazar villamos világítás s az időnkint rendezett tüzijáték stb.

Végre megerősíti ezt a föltevést az a körülmény is, hogy az országos kiállításokat az illető állam népe, melyben a kiállítás rendeztetett, valóságos nemzeti ünnepnek tekinti s az ország minden részéből elzarándokol a kiállítás megtekintésére, mintegy becsületbeli kötelességnek tartván a kiállítás meglátogatását, hogy maga is lássa, élvezze azt, a mi hivatva van hazájának és nemzetének hírnevét a külföld előtt fokozni s a hogy mondani szokás, az országnak „becsületet szerezni“ . . . .

De ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy a kiállításokat főleg azért alakították át részben látványosságokká, hogy azokat a fontos czélokat, melyeknek megközelítését azok maguk elé tűzték, mintegy népszerűsítsék, hogy a kiállításokat a lakosság minden rétegének hozzáférhetővé tegyék, hogy az ipar, a művészet, a tudomány legújabb vívmányait a szemléltetés útján legalább főbb alkatelemeiben a nagy közönség ama részével is megismertessék, melynek talán másképen alig nyílne alkalma ismereteit és látkörét ez irányban bővíteni. És — mi türes-tagadás — maga a kor, mely a kiállítási eszmét rohamosan fejlesztette, sőt kissé talán el is koptatta, folytonos változásában mindig újat és újat követelt a tárlatoktól nemcsak a műipari fejlődés és fokozott haladás tekintetében, hanem a külső, hatásos rendezés szempontjából is. Így lettek a kiállítások egyszersmind látványosságok is, és mert a kiállítások külső fényére is napról-napra, évről-évre nagyobb súlyt kellett fektetni, a kiállítások rendezése egész tudományná fejlődött, melyet nem annyira a rendszeresség jellemez, mint inkább a nemzeti- és éghajlati viszonyokhoz és igényekhez mért leleményesség, hogy ne mondjuk genialitás.

És ha visszatekintünk a kiállítások történeti fejlődésére, a kor és a viszonyok folytonos változásában méltányolni fogjuk azt a körülményt is, hogy a kiállítások célja is időről-időre változott, nem

is szólva arról, hogy a tárlatok rendezésében egészen más irány honosult meg és jutott érvényre.

A kiállítások bölcsőjét a *céhe*k ringatták.

Az első kiállításoknak az volt a célja, hogy a *céhe*k erejét, tagjaiknak tehetségét és művészetét csillogtassa a közönség előtt. Volt e csillogásban dicsekvés is, de az alapja tulajdonképen mégis csak az volt, a minek *ma* is minden kiállításnak alapul kellene szolgálni: a verseny szempontjából való közös *remeklés*. A tizenharmadik század közepén, mikor az ipar és ipari művészet már virágzásnak indult és egyik nagy város ipara a másikkal versenyzett, a *céhe*k kezdeményezésére a remekes mesterek készítményeikre azon város czimerét alkalmazták, a melyben laktak. Ez által a közönség a czikkeket jóság és minőség tekintetében meg tudta különböztetni és bizonyos speciálításokban egyik-másik város uralkodott az egész ország fölött, sőt messze ennek határain túl is. De a városi czimernek alkalmazásával nem igen érték be a *céhe*k. Különösen a legvirágzóbb német *céhe*k még hatásosabb eszközök által akarták a közfigyelmet erejükre, tehetségükre fölhívni. Elhatározták, hogy minden *céhe*beli mester egy-egy remekdarabot tartozik készíteni művészi színvonalának megismertetése céljából és az így készült remekeket együttesen kiállították, hogy a nagy közönség fogalmat alkothasson és ítéletet mondhasson hatalmuk, erejük és gazdagságuk fölött... E kiállításokat „Schaugericht“-nek nevezték, mert céljuk az volt, hogy a közönséget messze földről csodítsék a látnivalók megtekintésére és megbíralására. És valóban messze földről zarándokolt az előkelő közönség a remekművek megtekintésére s a városi árulóhelyek, melyekben ez első kiállítások tartattak, sohasem láttak zajosabb, ünnepélyesebb napokat, mint e kiállítások tartama alatt. De a mint a *céhe*k hatalma és gazdasága hanyatlott, úgy multak el e zajos, ünnepélyes napok. A *céhe*k története bizonyítja, hogy a későbbi századokban nem mindig volt a *céhe*knek mivel dicsekedni és pompázni.

A „Schaugericht“-okról a *céhe*k története sem jegyez föl sok érdemleges adatot. Csak annyit tudunk, hogy voltak és a kiállítások mai története mutatja, hogy ujult alakban léteznek ma is. Az első átmenet e diszversenyekből a tulajdonképeni kiállításokba a tizenhatodik században, 1569-ben történt.

Ez átmenet dicsősége *Nürnberg* városának jut, melynek a kiállításokban mindig szerencsés keze volt. Mint az ipar és művészet ősi fészke méltán ragadta meg a kezdeményezést a kiállítások rendezésében, habár a mondott évben — 1569-ben — nem annyira a kiállítási eszme meghonosítása vezette, mint inkább az a vélekedés, vagy talán ösztön, hogy a kiállításnak már ekkor is fontos célja, sőt missiója volt.

Felette érdekes az a hirdetés, melylyel *Nürnberg* város tanácsa e kiállítás létrejöttéről a közönséget értesítette. Mint a kiállítások történetére nézve közérdekű és eddig alig ismert okmányt, a következőkben egész terjedelmében közöljük:

Im Rathauss daselpst hat die Statvogtey im Jahr Christo 1569 ain zum ergetzen, und verwundern für allminiglich dem erenhaften Hantwerkerstand zu Nutz und firtrefflichen Lerr ale Newerungen in den Hantirungen der Newzait *aus der ganzen Welt* selbander mit unsere Ainheimische Kunsterzeignuss mit viel Verdruss und Mihe zum begucken nidergelegt, *was noch in Kainer Statt geschehen ist.*

Um die Menner von Kunstliche fertigkeiten in irren Arbeiten behelfent zu seyn ist ain getruckter Ausweys an die Mawer zur belerung aler Sachen, und Aufklarung angenagelt in mer als 100 Sachen zu schauen, wer schreybkundig ist tarf selbigen abschraiben, und zum ewigen Gedachtnus seinen Kindeskindern vermachen.

A kik eddig a kiállítások történetében kutattak, azok rendelkezsen a d'Avèze marquis által 1789-ben rendezett kiállítást tartották az elsőnek. A főntebbi okmány arról győz meg bennünket, hogy d'Avèze marquis első kísérletét kétszázhusz esztendővel előzték meg a *nürnbergiek*, a kik plane nem is helyi, nem is országos kiállítást rendeztek, hanem olyant, melyen a világ összes újdonságainak képviselve kellett volna lenni. Az akkori kezdetleges közlekedési és forgalmi viszonyoknál fogva e kiállításnak hire természetesen nem jutott el a világ minden zugába, de a jó *nürnbergi* városi tanács mégis meg volt elégedve a sok bosszantással és fáradsággal elért eredménynyel és alkotásának nagy jelentősége fölött való méltó büszkeségében bátran hívhatta föl a látogatókat, hogy a falba vésett név- és tárgymutatót a késő utódoknak szánt emlék gyanánt írja le — a ki írni tud . . .

És ma, midőn a kiállítások multjára tekintünk vissza, mi késő utódok nagy méltatlanságot követnének el, ha kellő tisztelettel nem emlékeznénk meg Nürnberg város nemes tanácsának első kezdeményezéséről. Háromszáz és tizenöt esztendővel ezelőtt a világ még solidabb volt, a haladás lassan-lassan hömpölygött előre és az, a mit okulás kedvéért állítottak a profán világ szeme elé, csakugyan méltán igényelhetett sok időt és sok fáradságot. Talán e kezdetleges viszonyok okozták azt, hogy a nürnbergi első köztárlat emlékei fölött teljes kétszáz esztendeig borongott a világ.

Tizennegyedik Lajos alatt a francia királyságot nemcsak a hatalom és dicsőség emelte magas polczra, hanem a tudományok és művészetek, a francia szellem rohamos emelkedése is. Ez volt az az időszak, mikor Collart merészen föltette magában, hogy Franciaország a világot izlése által fogja meghódítani és divatjának alávetni.

Ez a fenyegetés lassan-lassan a valóság stádiumába jutott. Franciaország hatalmának és erejének tudatára ébredt. Erejét és hatalmát pedig arra használta, hogy az országot gazdaságilag és szellemileg egyaránt gyarapítsa. Ez a szellem teremtette a művészeti csarnokokat és muzeumokat. És tizenötödik Lajos, vagyis inkább Pompadour uralma alatt ismét felkarolták azt az eszmét, melynek ma a világ minden művelt nemzete hódol. Az élvezetek és látványosságok tekintetében oly leleményes Pompadour szeszélyének hódolt környezete, mikor az *első műkiállítást* hozta létre a Louvreban. E kiállítás az 1763-ik esztendőre esik. Nemcsak azt, a kinek kedvéért teremtették, hanem az egész párisi népet ámulattal tölté el ez új látványosság s a kiállítások rendezésének eszméje most kezdett magának igazán utat törni, tért hódítani. A mi a szelid bajor népet nem tudta túlságos mértékben megatni, az a francziákat lázas izgalomba hozta és a butorok, a viseletek és egyebek divata közé besorozta a kiállítások divatát is, nem is gondolva talán rá, hogy ennek terjedése és hódítása maradandóbb és hatásosabb, de talán eredményesebb is lesz minden más divatjánál.

A képzőművészeti kiállítások jövőjét a király favoritája anynyira megállapította, — és ebből látszik, hogy mennyire érdeklődött maga a nép is ezek iránt, — hogy a forradalmi időszakba is át kellett azokat ültetni. A „Société des amis des arts“ karolta föl és ápolta e műkiállításokat rendszeresen és ezek mintájára keletkezett

a „gépek, modellek, rajzok, az összes művészetek és kézművek és szerszámok ismertetésének” gyűjteménye a jardin de Plantes-ban.

Az *első francia kiállításra* az impulzust már a valódi szükség adta. Az ötszázak tanácsában 1797. augusztus 25-ikén *Darmon* arra hívta föl a figyelmet, hogy Franciaország legnagyobb gyárvárosának, Lyonnak iparát a forradalmi időszak rémnapijai tönkre tették. „Nincsenek képzett munkaerők”, volt a vészkiáltás és ennek hatása alatt szenvedett egész Franciaország ipara. A tudós de *Neuchateau François* azt a kérdést vetette föl: a gazdasági tevékenységnek melyik ágait kellene leginkább javítani, melyik hanyatlott legjobban, melyiknek van leginkább szüksége a sürgős segélyre és miből álljon ez a segítség? És mind e kérdésekre a feleletet az említett tudós szerint csak egy *általános iparkiállítás* adhatta meg, és az ötszázak tanácsának e jeles tagja ily kiállítás rendezését sürgette.

1798. szeptember 18-án nyílt meg az első francia iparkiállítás a Marsmezőn. A tizenhárom napig tartó kiállításon, mely 68 fülkében volt elhelyezve, 111 kiállító vett részt, a kik — az akkori viszonyokhoz képest — feltüntetni igyekeztek: mire képes Franciaországnak akkor hanyatlóban levő, de a többi államokéhoz képest mégis életrevaló ipara. És már ez első kiállításon maga a *kormány* is részt vett, amennyiben egy külön helyiségben az akkori mértékeket és súlyokat, különösen pedig a sèvres-i gobellint és porcellánt, végre a versailles-i fegyvereket állította ki.

A kiállítási eszme buzgó pártolója, de Avèze marquis, a sèvres-i állami- és gobelingyárak igazgatója csak ekkor karolta föl a kiállítások rendszeres fejlesztésének ügyét és a belügyminiszteriumhoz intézett beadványában azt a javaslatot tette, hogy a köztársaság emlékünnepejének fordulója alkalmával ilyen kiállítások *évenként* rendeztessenek. Az ő eszméje volt az is, hogy a kiválóbb, haladást feltüntető kiállítók *megjutalmaztassanak*. Az indítvány érvényre emelkedett és a kiállítások ügyének oly talajt készített elő, melyből mindinkább hatalmasabb, és gyakorlati szempontból is kiváló kiállítások sarjadzottak.

A párisi kiállítások folyton jelentékenyebb tért hódítottak. 1801-ben 220, 1802-ben 540 és 1806-ban már 1422 kiállító vett részt a kiállításon az ország minden részéből. És a kiállítások eszméje nemcsak Párisban hódított, hanem Franciaország megyéiben

is. Normandiának fővárosában 1803—1819-ig négy iparkiállítás rendeztetett.

És habár a 18-ik század végén Londonban és Prágában találkoznunk is egy-egy kiállítással, bátran lehet állítani, hogy a kiállítások számára a talajt Franciaország készítette elő és azok innen indultak diadalmas körutjokra az egész világba. (*Londonban* a „Society for Promotion of Arts, Manufactures and Commerce“ 1756-ban pályázatot hirdetett a szövő- és műipar legjobb czikkei számára és a beérkezett tárgyakat közszemlére bocsájtotta. *Prágában* 1791-ben II. Lipót koronázása alkalmával Rottenham vágróff, a cseh királyság ipari állapotát a jelesebb ipari termények egybegyűjtése és bemutatása által tüntette föl). Francia befolyásnak köszöni létrejöttét az antwerpeni kiállítás 1806-ban és a trieszti 1808-ban. E század elején különben már sűrűn találkozunk a nyugati államokban iparkiállításokkal, melyek többé-kevésbbé egészen párisi minta után jöttek létre, mert Páris nemcsak divatba hozta kiállításait, hanem már akkor, mikor még másutt alig foglalkoztak ezeknek célzatával és hasznával: Páris a tökélynek bizonyos fokáig vitte a kiállításoknak izléses berendezését és szervezését.

E század elejéről a következő nevezetesebb kiállításokat ismerjük:

1806.	. . . . .	Antwerpen.
1808.	. . . . .	Trieszt.
1818.	. . . . .	München.
1818.	. . . . .	Varsó.
1820.	. . . . .	Stuttgart.
1822.	. . . . .	Berlin.
1823.	. . . . .	Stockholm.
1824.	. . . . .	Drezda.
1825.	. . . . .	Moszkva.
1825.	. . . . .	London ¹⁾
1827.	. . . . .	Berlin.
1828.	. . . . .	Prága.
1828.	. . . . .	Newyork.

¹⁾ Az 1825-iki londoni és 1834-iki dublini kiállítások csak jelentéktelen kísérletnek tekinthetők, és Angliában az első érdemleges kiállítást csak 1843-ban rendezték Manchesterban, melyet 1845-ben a londoni követett.

1829.	. . . . .	Szent-Pétervár.
1834.	. . . . .	Dublin.
1835.	. . . . .	Bécs.
1835.	. . . . .	Hannover.
1835.	. . . . .	Lipcese.
1837.	. . . . .	Dijon.
1838.	. . . . .	Bordeaux.
1840.	. . . . .	Nürnberg.
1841.	. . . . .	Madrid.
1842.	. . . . .	Pest.
1842.	. . . . .	Mainz.
1843.	. . . . .	Manchester.
1845.	. . . . .	London.

Mint e sorozatból látszik, a kiállítási eszme országról-országra, városról-városra tért hódított. Az itt említett kiállítások szervezete, erkölcsi és anyagi értéke felől ugyan alig maradtak fenn statisztikai adatok s e század első harmadában a kiállítások eredményeit csak általános szempontból lehet mérlegelni. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a kiállítások és versenyek az ipar fejlődésére jelentékeny befolyást gyakoroltak, és míg egyrészt sok helyütt pótolták a czéhek megszűnte által abbanmaradt remekléseket, másrészt mint a jó ízlés és műforma terjesztői számos kézmű- és díszmű-iparág fejlesztésére gyakoroltak hathatós befolyást.

A gőz és villam ébredő korszakától kezdve a kiállítások ügye is jelentékeny változásokon ment keresztül. A közlekedési utak megnyilta folytán az államok egymáshoz közelebb jutottak, az érintkezés közöttük nagyobb lett, az anyagcsere élénkült és az iparczikkek idegen országokban is kerestek maguknak hálás piacokat. A gőzgép pedig a termelésben egész forradalmat idézett elő, az emberi munkaerőt kiszorította némely iparból és más foglalkozások felé terelte. Az anyag jobb és több lett, a termelés olcsóbb és aránytalanul gyorsabb és a forgalom jutányos közlekedési utakon óriási mérvet öltött.

Új korszak az iparban, új rendszer a termelésben, új szellem a kiállításokban, melyet az idő és a haladás teremtett.

Az országos kiállításokban a népek megismerték, mire képe-

sek, mire nem. Felébredt a törekvés, hogy az anyagot, a munkaerőket és mindazt, a mi az iparnak szolgál, mindjobban kiaknázzák és értékesítsék, általánosítsák.

A gazdasági tényezők hatalmas föllendülése a kulturállamokból iparállamokat teremtett. Minden államnak, mely számot tenni akart, iparának fejlesztésére kellett kiváló gondot fordítani, mert csak ez uton növelhette erejét és hatalmát. Egy híres nemzetgazda azt állítja, hogy mezőgazdasági állam ma már (e század közepén t. i.) csak oly állam lehet, a mely vagy lusta, vagy még műveletlen arra, hogy iparállammá legyen. A míg a természet a mi táplálónk — mint a mezőgazdasági államoknál, — addig jövőnk és lételünk biztosítva nem lehet, mert nem a természet szolgálja az embert, hanem megfordítva: az ember függ a felhők járásától és a természet ezernyi más szeszélyeitől, esélyeitől. Az iparállamokban és általában az iparban az emberi erő és tudomány szolgálatába lép minden természeti erő és azok a népek, melyek a nyers anyag és erő fölött szorgalommal és a tudomány vívmányainak segítségével uralmat biztosítottak: mint iparos-államok állanak az európai civilizáció élén.

E tudatnak felismerése serkentette a nemzeteket arra, hogy gazdasági erejük fejlesztésére fordítsák minden figyelmüket. Az emberi erőt nem küldték a háború pusztító tüzébe, hanem a gép körül csoportosították, és ama tudományok felé fordították, a melyek az ipari termelés jobb és célszerűbb értékesítése és fejlesztése felé fordultak.

És amint az államok így saját gazdasági érdekeik előmozdításának éltek, s e törekvés a többi világrészeket is nagyrészt áthataltotta: Európa, összetartozásának tudatában, mindinkább tömörült a kultura utáni egységes törekvésben.

Ott, a hol az országos kiállítások sorozatát elhagytuk, az 1845-iki londoni kiállításban beszéltek először a gazdasági viszonyok ez átalakulásáról. Albert herczeg a „prince-consort“, a most uralkodó angol királynő néhai férje volt az, a ki *egy nemzetközi kiállítás* rendezésének eszméjét pendítette meg. Indítványának nemes intencióját szépen világítják meg e tárgyban mondott következő — indokolásnak is beillő — szavai:

A kiállítás célja és feladata, hogy az egész emberi nem fejlődésének magas színvonaláról hű és eleven képet nyújtson

és kijelölje azt az irányt, melyben a népek és nemzetek kulturájuk és anyagi tevékenységünk fejlesztése érdekében haladni kell. E kiállításnak meg kell bennünket győzni arról is, hogy e törekvések csak akkor fognak igazán megvalósulni, ha egymás kölcsönös támogatására készen állunk, tehát *béke, szeretet, kölcsönös támogatás* által, melyekre nemcsak az egyes embereknek, hanem a föld valamennyi népeinek készen kell lenniök . . . . .

És a londoni kristálypalotában létrejött az első nemzetközi kiállítás, melyre Nagybritannia jó eleve elzette erejét, mert bár az országos kiállítások rendezéséhez csak 1845-ben fogott, 1847. és 1849-ben ismételte e kiállításokat, hogy 1851-ben az első világkiállításon méltóképpen mutathassa be magát a világ összes népeinek.

Bemutatása méltó is volt ahoz a nagy, intenzív termelő erőhöz, melyre Nagybritannia, különösen pedig Anglia már akkor is büszke lehetett. A kiállítás 14,837 kiállítója közül 7381-et, tehát a kiállítóknak éppen felét Nagybritannia szolgáltatta.

Az Egyesült-Államok 4990, Franciaország 1710, Poroszország és a német államok 1536, Ausztria 731 kiállítóval vettek részt a kiállításban.

Az első nemzetközi kiállítás terméi megnyiták a világ számára, és a közönség bámulattal, csodálkozással szemlélte a világ csodáit, az ipar, a művészet, a tudományok haladásának látható jeleit. Ez első kísérlet világraszóló sikere a munka képviselőit önértetesebbé tette és az egész emberiség büszke tudattal hivatkozott arra a győzelemre, melyet az alkotó kezek és a teremő ész a természet nyers anyagai fölött kivitak. Egymagában véve páratlan ünnep volt ez, mely az emberi nem méltóságát és diadalát hirdette mind az öt világrészben és első sorban Európában.

A részletekre térve, Anglia főleg azokban az iparokban dominálta a helyzetet, melyekben az olcsó tüzelőszér, a jó gépek játszák a főszerepet. Az ipar ama ágaiban, melyekben a tetszetős forma és általában a műizlés a fő, Franciaország tündöklött, míg Németország leginkább a tudományos művészetek és műiparok, mint például a nyomdászat, műöntvények stb. terén vitta ki a jó hírnevet. Egyes specialitásokban más nemzetek is kitűntek.

Az első nemzetközi kiállítás azonban nemcsak a látványossá-

gok kedvelőinek nyújtott azelőtt alig sejtett élvezetet, hanem két más irányban is jelentékeny sikert ért el. Mindenekelőtt konstátálható, hogy a különböző nemzetek képviselői egymástól az ipari termelés több ágában sokat tanultak. Új gépeket, anyagokat, anyagpótszereket, új eljárási módokat és czélszerű fogásokat sajátítottak el, izlésük finomult s mindez iparuk fejlesztésére nézve nem mult el kedvező eredmény nélkül. Másrészt pedig a nemzetközi forgalom is tetemesen élénkült, a legjobb megrendelési források ismeretesebbek lettek és ezt első sorban maga Anglia érezte, melynek kivitele az első világkiállítástól számított két év mulva 74 millió font sterlingről 99 millióra, tehát *21 millióval* emelkedett.

Vége még egy kiváló és messze kiható eredményét kell e kiállításnak följegyeznünk. Ez adta az eszmét egy *állandó iparmuzeumok* létesítéséhez. A kiállítás intézői ugyanis belátták, hogy mindazok az előnyök, a melyeket egy nagyobb szabású kiállítás a termelő közönségnek nyújt, állandóan megőrizhetők és hozzáférhetővé tehetők egy muzeumban, mely a kiállítás legtanulságosabb tárgyait véve alapul, folyton gyarapittatik a közfigyelemre, oktatásra és utánzásra méltó legjelesebb tárgyak által. Így keletkezett az első világkiállítás évében a világhírű *South-Kensington-muzeum*, melynek egyuttal az a czélzata is volt, hogy az angol ipart finomítsa, műizlés és forma tekintetében emelje. Mert maguk az angolok sem tagadták, hogy az első közkiállításon műipari czikkeik készítésében messze mögötte maradtak a francziáknak s a *South-Kensington-muzeumnak* egyik nyiltan bevallott czélja az volt, hogy az angolokat a műizlés tekintetében oktassa s az azelőtt kissé nehézkes és formátlan czikkeket a finomság kellő színvonalára emelje.

A kiállítás tanuságait különben más irányban is hasznára fordította Anglia. *Ipariskolákat* alapított és a rendszeres iparoktatásnak és iparképzésnek megvetette alapját. Még 1851-ben, tehát a kiállítás évében nagy ünepélyességek között nyitották meg az *ipari rajziskolát* Westminsterben. Ennek mintájára nemsokára száznál több iskolát szerveztek az egész országban, melyek néhány év mulva több min 90,000 tanulót képeztek ki. A rajziskolákat követték a *Mechanics-Institutes*-ok, melyeknek száma nemsokára elérte az ezret. És a mint Anglia kezdte hibáit vagy gyöngéit felismerni, s ezek elhárítására az ipariskolákat alapítani, úgy követték e példát a világkiállításon résztvett többi államok. Belgium, Svájc, Német-

ország stb. létező szakiskoláikat kibővítették, újakat teremtettek és minden törekvésüket oda irányozták, hogy annak a közönségnek az izlését elégtessék ki, a mely legjobb megrendelőik közé tartozott. Így például a kis Svájc a keleti piacokra vetette magát, és ügyes kereskedelmi szellemével, a keresletre alapított spekulációval csakhamar erős versenytársa lett Franciaországnak és Ausztriának.

Az ipari termelés előnyös átalakítására szánt intézetek életbe lépte után nemsokára újabb alkalom nyílt a nemzetközi mérkőzésre. Mintha az lett volna a jelszó: lássuk, mit tanultak, mit fordítottak hasznukra az államok az első nemzetközi kiállítás tanúságaiból; lássuk mit és mily irányban kell még egyik-másik államnak tanulni, lássuk, hogy a második versenyben ki lesz az első, ki a győztes a productió ezernemű újabb ágaiban? . . .

Az első közkiállítás fényes külső sikere és jelentékeny eredményei is buzdították a francziákat, hogy ők is — a kiállítási eszme régi ápolói és terjesztői — kísérletet tegyenek a nemzetközi kiállítások terén. E kísérlet 1855-ben szintén teljesen sikerült, s ez időtől fogva megindultak a világkiállítások, melyek 1851-től 1878-ig meglehetősen felszínen tartották magukat és többek között azt az eredményt is elérték, hogy a kiállítási ügy terén tevékenységre bírták azokat az államokat is, melyek azelőtt országos kiállításokkal sem tudtak vagy akartak kísérletet tenni. Így keletkezett 1857-ben a svájci, 1861-ben a florenczi olasz és 1863-ban a konstantinápolyi török kiállítás. De azokban az országokban is, melyek már előzőleg sikeres kísérletet tettek, újabb lendületnek indultak a kiállítások, mire nézve elég fényes bizonyítékot képez az a körülmény, hogy 1865-ben nem kevesebb, mint *harminczkét* helyi-, szak- és országos kiállítás rendeztetett, és pedig: Amsterdam, Bécs, Bergen, Berlin Böblingen, Bombay, Boroszló, Drezda, Dublin, Erfurt, Frankfurt, Köln, Lipcse, London (négy), Malmoe, Odessa, Opporto, Páris (öt), Prága, Pest (mezőgazdasági kiállítás), Pozsony (iparkiallítás), Salonik, Stettin (kettő) és Schwenningen városokban. Ezek között voltak mezőgazdasági, kertészeti, állattenyésztési, ipari, halászati, virág és egyéb egészen specialis kiállítások.

E kitérés után visszatérhetünk az 1855. évi párisi második nemzetközi kiállításra. A különbség az első és második közkiállítás közt könnyen volt jellemezhető. Mig az első kiállításnak az volt a célja, hogy a világ munkaképességét úgy tüntesse föl, a mint van

addig a második közkiállításnak főfeladata az volt, hogy a *haladást* mutassa meg, melyet négy év alatt a világ ipara és teremő ereje, a foglalkozások ezer régiójában tett; az volt a feladata, hogy — miként említők — bebizonyítsa: miképpen tudta hasznára fordítani a világ az első nemzetközi kiállítás tanuságait. . . . Az első párisi közkiállítás nagyobb, terjedelmesebb, látogatottabb és költségesebb is volt, mint az első londoni.

A művészetek hatalmasabb körvonalokban voltak itt képviselve, mint az első köztárlaton. Az ipari termelés is, mely minden percet értékesíteni siet, a négy hosszú év alatt elért vívmányait, általános haladását tüntette föl. Látszott, hogy Anglia inkább belemerült az ipar rendszeres fejlesztésébe és hogy ez irányt vele együtt Belgium és a Svájc is követte. Látszott, hogy Franciaország a művészi téreni fölénye tudatában nem bizakodott el, hanem lépten-nyomon újat és újat, tetszetőset és megkapót, hogy ne mondjuk utólérhetlent igyekezett teremteni. Németország és Ausztria megtartotta a középutat s egyrészt az angol, másrészt a francia befolyás kedvező hatását tudta érvényesíteni. Oroszországot az akkori mozgalmas idők távol tartották a részvételtől. Olaszország és Spanyolország pedig gazdasági erejük némely specialitásában igyekeztek tündökölni. A kelet, a mennyei birodalom és közeli szomszédai, az örökké egyforma, de örökké szép színét mutatták be az ipari remekléseknek, a többi államok pedig boldogok voltak, hogy létezésüknek jelét adva, a vakító szépségű képhez a csinos keretet képezhették. . . .

Az emberek milliói pedig, a kik a pompás iparcsarnok tágas termeiben voltak és láttak, még jobban felismerték a közkiállítások nagy tanuságait. És az a haladás, melyet az emberek alig öt évi időköz mesés eredménye gyanánt e csarnokokban üdvözöltek, még inkább megalapította a világkiállításoknak jövőjét, melyeknek bevallott célja lett immár, az *emberi nem munkásságának haladását időről-időre feltüntetni*. Ez a cél hatotta át a rendezőket, a szemlélőket egyaránt, és e második világkiállítás született az az elhatározás, hogy immár *öt évről öt évre rendszeres világkiállítások rendezendők*.

Ez a határozat egy ideig érvényesült. A párisi nemzetközi kiállítást 1862-ben követte a londoni. London és Páris, mint a világnak két ujkori szinpada szerepelt, melyek tükröt tartottak az embe-

riség multja, jelene és jövője elé. De a párisi közkiállítás az első londoni kiállításnak természetes folyománya volt. Mindenki, a ki az első közkiállítást látta vagy róla olvasott, mintegy természetesnek találta, hogy a nemzetek első erőmérkőzését egy másiknak kell követni, a melyen az időközi haladást fel fogják tüntetni és esetleg alkalmat szolgáltatni a rehabilitációra amaz államoknak is, a melyek első alkalommal nem léphettek teljes sikerrel a világ színe elé. A második világkiállítás tehát nemcsak indokolt volt, hanem természetes folyománya az elsőnek. Ez lett volna a többi is, ha nem oly gyorsan követi vala egymást. Ötévi időköz az összes nemzetek életében vajmi kevés volt arra nézve, hogy a világ színpadán erejük mérkőzésében tetszelegjenek. Különösen akkor, midőn a második sikerült közkiállítás után úgy is előre tudva volt: ki fogja ismét a kevés főszerepet játszani. A nemzetek sokasága belefáradt a „kar“ vagy a „statista“ szerepébe, megelégte a „tenorok“-nak jutott tapsokat s csak bágyadtan játszta végig szerepét a harmadik előadáson, az 1862. évi londoni közkiállításon. Sőt maga a közönség is ismerte már az előadott darabot, mintegy megelégte a nyújtott élvezetet s önkénytelenül is arról a témáról beszélgetett: vajjon ismételjük-e negyedszer is a darabot?

A közkiállítások célja be volt töltve. A nyugvó és mégis megmegujuló, új tért hódító munka képét az első három kiállítás megmutatta. Ezentul csak a kereskedelem, ipar, művészet és tudomány napi érdekeinek kielégítéséről lehetett szó. A világkiállításokra nézve bizonyos nyomott hangulat állott be. Mintha a szereplők és nézők, fizetők és tapsolók egyaránt pihenni akartak volna.

De a „panem et circenses“ jelszava újra követelte jogait, és a következő öt év alatt a világkiállítás ismét létrejött — Párisban. Harmadik Napoleon nem engedte az ötéves pactumot feledésbe menni és Franciaország nagy és hatalmas állam volt, meghívását a többi államok nem merték visszautasítani. De a nagy és hatalmas Franciaország is érezhette, hogy a régi chablonszerű világkiállításnak egyszerű ismételése magában véve nem fogja kielégíteni a köz igényeket. Kellett tehát újat kigondolni, a mi vonz, miut a sokszor ismételt szindaraboknál, mikor nagy betűkkel hirdetik a színlapon, hogy a mai előadásban a primadonna újabb dalokat fog énekelni.

Az 1867-iki párisi nemzetközi kiállítással kapcsolatban rendezték az első retrospectiv (történeti) kiállítást. A munka történetét

állították ki ipari szerszámokban és ipari készítményekben. Ez eszme állítólag III. Napoleoné volt. Királyi gondolat. Az első kezdetleges kőszerszámtól kezdve a legkomplikáltabb gőzgépig, — mely utóbbi különben szintén csak az emberi kéznek segédszerszáma — lánczolatos sorozatban együtt látni a munka által igénybe vett eszközöket és ezekhez mérni a haladás arányait; egymás mellett látni a régi kezdetleges iparczikkeket — az őrlő kövektől kezdve egész a tökéletesen berendezett gőzmalomig; — egymás mellett látni a régi izléstelenséget, miként haladt egész a mai kor phantasztikusan szárnyaló izléséig: ez a dolgozó, munkában és munkáért élő emberek számára megnyugvás, az emberiség számára pedig a haladásnak bámulattal való elismerése lehet. . . . A szerszámok és gépek képezik a fegyvereket, melyekkel az iparosok évezredek óta küzdenek és munkálkodnak. És e szertárt tüntette föl a negyedik közkiállítás. A régi mesterműveken nyilvánuló izlést kegyeletesen szemlélték az ipar újabb mesterei és az elavult formák közül nem egyet elevenítettek föl a mai kor számára. De ez ujjaalkotásban számolni kellett a mai kor elkényeztetett izlésével, mert a kegyelet és a divat egymásnak örökös ellenségei lévén, mindkettőnek összeegyeztetéséhez különös izlés és genialitás kell. A régi kegyeletes emlékeket a divat csak úgy fogja ismét felölelni, ha a kor sajátos izléséhez alkalmazkodik minden reminiscencia. És e követelménynek teljesítésére behatással volt az 1867-iki párisi közkiállítás, melynek ez irányban adott útmutatását legelsőbbben és legnagyobb sikerrel aknázták ki a francziák. A kiállítás maga pedig történeti részével új korszakot alkotott a műipari termelés terén, melynek minden ágában — a nyomdászattól kezdve az ötvösművészetig — látjuk és még ma is tapasztaljuk, hogy az izlés a legrégibb formákig nyul vissza, hogy azokat modernizálva, újra divatba hozza, létjogosultságot, hogy ne mondjuk öröklétet biztosítva az abszolút szépnek a mai — és bizonyára a jövő nemzedéknél is.

A párisi kiállítást különben nemcsak ez a specialis osztály tartotta felszinen. Első sorban maga a franczia nép érdeklődött iránta, de a többi, a kiállításon résztvett népek sem hagyták cserbe. A látogatók száma nagyobb volt, mint az előző közkiállításokon, a résztvevők által elfoglalt terület is kiszélesbült, a rendezésben az izlés, a fény és pompa — ezekkel együtt persze a kiadások is — emelkedtek, s az a pillanatnyi stagnáció nem volt többé érezhető,

mely nyomban az 1262-iki kiállítás után általánosan tért hódított. Igaz, hogy a kiállítás gyakorlati eredményei nem álltak arányban az első két világkiállítás óriási hatásával. Ez természetes is. Ebben az időben a közkiállításnak az iparra általában csekélyebb befolyása volt. A távíró és a kiterjedt vasuti hálózat ekkor már ugyanazt a szolgálatot tette a kereskedelmi érdekeknek, mint az első és második világkiállítás. Öt-öt évi időköz pedig sokkal rövidebb volt, sem-hogy az oly nagy fáradsággal és áldozatokkal járó vállalkozásokat igazolta volna. Teljesen jogosult tehát az a föltevés, hogy 1867-től kezdve a világkiállítások immár nem a közszükségletet elégitették ki, hanem a „látványosságok“-nak olyan nemét képezték, melyekben a népeknek és a rendező házigazdáknak öröme telik. A régi kör- és lovagjátékok helyét a pompás és költséges világkiállítások foglalták el, hogy gyönyörködtessék a látni és szórakozni vágyó népek millióit.

A következő öt évi cyklus vége 1872-re esett volna, de a soros Anglia ezt az időt is alig tudta bevárni és már 1871-re újra nemzetközi kiállításra hívta meg a világ nemzeteit. Időközben pedig a mindinkább épülő és szépülő Bécs városa tette előkészületeit az 1873-ban tartandó újabb nemzetközi kiállításra.

London harmadik (és csak néhány iparcsoportra szorítkozó) nemzetközi kiállítása már terjedelménél fogva sem volt az előbbi közkiállításokkal párhuzamba állitható. A tíz évre terjedő sorozatos közkiállításnak, melyre alább még vissza kell térnünk, ez volt bevezetője és azért a világkiállítások közé való sorozásra tulajdonképpen nem is tarthat számot.

Kevés szóval legjobban jellemeztük e kiállítást, ha fölemlítjük, hogy míg az előző párisi kiállításon általánosság és extensivitás volt a jelszó, addig ez alkalommal a specialításra és intensivításra fektették a fősúlyt.

Bécsben a szín változott. Az ujdonságnak némi ingere rejlett abban, hogy az eddig egymással vetélkedő London és Páris mellett egy harmadik világváros lép sorompóba, hogy a földnek kincseit Atlaszként hordja vállain. Már régebben tanakodtak a fölött, hogy Londonon és Párison kívül melyik nagy városnak nyujtsák a világkiállítások Éris almáját, és míg néhányan Sz.-Pétervárra — mint Ázsia és Európa közötti középpontra — gondoltak, addig a többség Bécs mellett kardoskodott, és csak igen kevesen gondoltak még

harmadik sorban Berliure is, mely 10--12 évvel ezelőtt alig volt még elsőrendű kereskedelmi világvárosnak tekinthető.

Bécs — habár óriási áldozatok és erőmegfeszítések árán — becsülettel felelt meg nem csekély feladatának. Bármennyire friss emlékezetben élt a londoni, különösen pedig a párisi kiállítások pompája és kápráztató fénye, a bécsi kiállításnak sikerét nem nyomtak le, fényét nem árnyékolták be. Az 1873-ik évi gazdasági válság ugyan megrendíté e kiállítás sikere iránti bizalmat, de Bécs, mintegy óriás csapást, hirtelen túltette magát e válságon — és bár annak következményeit egyhamar kiheverni nem tudta — minden még létező erejét a Rotunda köré csoportosította. És e szivós akarrattal és nem kicsinylendő erővel becsülettel meg is felelt azoknak a követelményeknek, melyeket az 1873-iki közkiállítás iránt a párisi és londoni kiállítások által nem kis mértékben elkényeztetett közönség táplált.

A bécsi nemzetközi kiállítás elődeit jóval felülhaladta mind terjedelemre, mind változatosságra és teljességre nézve. Új és eddigelé még nem kultivált téren is lépett föl e kiállítás, amennyiben nemcsak az ipar, művészet és tudomány, nemcsak az egész nevelésügy jelenlegi állását, hanem azonkívül az őstermelés óriási fontosságú, de keveset mutató birodalmát is fel akarta tüntetni, hozzákapcsolva időszaki kiállítások által a növény- és állattenyésztés soknemű ágait. De még ennél is többet láttunk. Az előállító termelés mellé, mely szemmel látható és kézzel fogható tárgyakban nyilvánlik, csatlakozott a *termelési statisztika és a forgalom is*, és pedig mind a pénz-, mind az árúforgalom, nevezetesen a *világkereskedelm feltűntetése*. Nemcsak a jelent, hanem az egyes termelési ágak egész multját feltűntette az ugynevezett Additionelle Ausstellung. Ezenkívül a kiállitással kapcsolatos *kongressusok* száma is nagy mértékben emelkedett s mindez a kiállítás általános keretét annyira kibővítette, hogy annak áttekintése és összehasonlító tanulmányozása nagyon meg lett nehezítve. Így tehát felületesség mutatkozott a szemlélésben és bírálatban egyaránt és — a mi a legnagyobb baj — a résztvevők és maga a rendező állam sokkal nagyobb erőfeszítéseket kényszerültek tenni, mint a minők az erőikkel és elérhető eredményekkel arányban állottak volna. Ez okozattal állott némi összefüggésben az 1873. évi óriási pénzválság is. A szédelgés már előző években hihetlen mérveket öltött, az alapítási má-

niát a kiállítási előkészületek csak növezték, a túlfeszített hur elpattant és a közgazdasági téren bekövetkezett az a borzalmas reakció, melynek romboló hatása oly sokáig tartotta fenn káros befolyását.

A világkiállítások reformját már ekkor hangosan kezdték követelni. A főbb reformkivánságok a következők voltak: A világkiállításokból *ki kell zárni* mindazt, a mi más uton, például irodalmi uton, ábrázolás útján vagy megfelelő mintagyűjtemények által kevesebb költséggel és mégis alaposabban megismerhető. Ki kell zárni mindazt, a mit egyszerű szemlélés által megbírálni nem lehet s a melynek megértéséhez vagy méltányolásához különböző kísérletek szükségesek. A *csoportosítást* pedig olyformán kell szervezni, hogy minden ország egynemű iparosai gyűjteményesen állítsanak ki, hogy a látogatónak ne ezer és ezer egyes kiállítóval, hanem 20—30 ország néhány termelési ágával legyen dolga. Bizonyos iparágakat tehát az egész világ összes kiállítóí által kell csoportosítani úgy azonban, hogy e csoportosításban is az egyesek érvényre emelhesék képességüket. Továbbá oda kell törekedni, hogy a világkiállítások ritkábbak legyenek és a köztermelésnek bizonyos csúcspontjait képezzék, az egyes nemzetek ereje pedig lehetőleg *országos* kiállításokon fokoztassék és csak az így felismert java kiállítók küldessenek a nemzetközi versenyek terére. Végre pedig fejleszteni kell mindazokat az intézményeket, melyek az ipar rendszeres haladására befolyással bírnak, úgymint a szakiskolákat, gyűjteményeket, muzeumokat stb.

Nem beszéltek róla, hogy az öt-öt évi cyklus betartására emlékeztek-e az államok. A bécsi közkiállítás után egyhamar alig lehetett újabb világkiállításokra gondolni. Franciaország akkor még az 1870. évi háború utóbjait tatarozta, más város pedig — a bécsi kiállítás tizenegyedfélmillió deficitje után — nem igen pályázott a nagy dicsőségért. . . .

És mégis — már három évvel a bécsi kiállítás után — 1876-ra *Philadelphia* város hívta meg az államokat az első tengerentúli világkiállításra.

A philadelphiai kiállítás berendezése, külsőnjä, és a kiállítás terjedelme tekintetében nem érte el sem az utolsó párisi, sem a bécsi kiállítást. A rendezésben nem volt észrevehető sem az ame-

rikaiak híresztelt gyakorlatiassága, sem az, hogy az európai tárlatokon valamit tanultak. Épületei nem feleltek meg a modern építészeti igényeknek, ámbár a kies Fairmount-park szép környezete igen alkalmas terület volt a kiállítás számára. A kiállítás főjelmvonása abban állt, hogy teljes fogalmat nyújtott Amerika óriási iparáról és általában gazdasági tevékenységéről. Európa sem volt a kiállításon úgy képviselve, mint az európai közkiállítások bármelyikén. Leginkább azok az államok voltak kénytelenek nagyobb szabású képviseltetésükről gondoskodni, a melyek Amerikával kereskedelmi összeköttetésben állottak, mint például első sorban Anglia, továbbá Belgium és Franciaország és részben — Oroszország.

Volt azonban a philadelphiai kiállításnak egy oly nevezetes epizódja, melyet főlemlíteni tartozunk. Magának az amerikai iparnak fontosságát sem lehetett európai szempontból kicsinyelni, s épp ezért majdnem minden állam szakférfiak által tanulmányoztatta a philadelphiai kiállítást, jelentéseket kérve arra nézve : vajjon az amerikai ipar mikor fog az európai piaczkok versenyterén épp oly félelmetes konkurrens gyanánt megjelenni, mint az amerikai mezőgazdasági nyerstermények. E szakférfiak közé tartozott Reuleaux, a németországi szakminiszterium küldötte. *Reuleaux* a kiállításon tapasztalta, hogy a német ipar műizlés és forma tekintetében teljesen el van maradva a többi nagyobb iparállamoktól és őszintén, tartózkodás nélkül, szigorú bírálattal mutatott rá e hanyatlás leverő jelenségeire. Sok zok szó esett e miatt, de végre is be kellett látni, hogy *Reuleaux* urnak igaza van és ez időtől fogva nagy Németország roppant erőfeszítéseket tett műiparának fejlesztése érdekében. Az ipari rajziskolák, műipar-muzeumok, műipari mintalapok stb. útján a „billig, aber schlecht“-féle termelésnek határokat szabtak, még pedig oly határozott, szívós akarattal és kellő körültekintéssel, hogy a mostani decennium elejére eső németországi kiállítások meglepő eredményeket hoztak felszínre.

Az a szegletesség és rendszertelenség különben, mely a philadelphiai kiállítást jellemezte, egyszersmind azt az „eredményt“ is létrehozta, hogy az Európán kívül tartott világkiállításokat immár nem veszik világkiállítás számba és a Melbournban, Newyorkban, Sidney-ben tartott hasonló kiállítások olyanoknak tekintetnek, melyeken első sorban Amerika vagy Ausztrália excellál és melyeken a

világ összes államaiból részt vehetnek mindazok a termelők, a kik a tengerentúli földrészekben piacot, vagy kiállítási érmet keresnek. . . .

A szó szoros értelmében vett nagy nemzetközi kiállítások ragyogó fényénél még egyszer gyönyörködhattünk 1878-ban Párisban. A ifjú köztársaság, de a régi Franciaország mutatta meg ez alkalommal, hogy egy pusztító és költséges háború utóhatásai nem lehetnek tartósak az oly nemzetre nézve, melynek ereje iparban, művészetében és kulturintézményeiben rejlik. A Trocadero tágas palotái tehát újból befogadták a világ nemzeteinek productumait. Németország ugyan politikai okokból nem jelent meg, de a népek békés versenyterén távolléte alig mutatott betölthetlen ürt. A többi nemzetek pedig ismét oly terjedelemben, oly jól vagy rosszul jelentek meg, mint 1873-ban Bécsben, legfeljebb Belgiumnak folyton izmosodó ipara és Amerika hatalmas gyártmányai domborodtak ki az eddigieknél kelőbb mértékben. Most már a régibb és legrégebb kor műemlékeinek összehalmozása nem tette azt a hatást, mint 1867-ben s az egész párisi közkiállítás — bár külső fény és pompa tekintetében nem maradt az előbbienek mögött — sokkal hidegebben hagyta a nagy közönséget, mint az előbbi nagy világkiállítások. Mintha a nemzetközi köztárlatok utolsó felvonása játszódott volna le Párisban! És valóban kilencz esztendei időközben a kísérletek ezen a téren nem ujultak meg s az irányadó európai államok most már nem is gondolnak arra a dicsőségre, hogy kezüket az utolsó három évtized (1850—1880) e látványos olympusi játékaiban kinyujtsák. Az a nézet, mely a világkiállításoktól immár folyvást kevesebbet és kevesebbet vár s azok jelentőségét mindinkább redukálja, általános lett s bizonyára széles körök osztoztak *Keleti* Károly véleményében, a ki a párisi kiállításról irt terjedelmes jelentésének előszavában a következőket mondja:

„A mily üdvös volt a nemzetközi kiállítások első eszméje s a mennyire elfogadható ismétlésök hosszabb időközökben, épp annyira visszaéltek vele gyors ismétlésük által s rónak általa az országra s kiválóbb termelőire oly adót, mely nem áll arányban sem az illetők által viselni kénytelen s eléggé elpanaszolt tényleges adózással, sem és még kevésbé a kiállításoktól remélt s a legritkább esetekben realizált haszonnal. — Nem is többé az iparostermelés mérkőzése és haladásának

megítélhetése a főczél, melyet egyes országok ily kiállítások rendezésével elérni kívánnak, s a mi a nemzetközi kiállítások eredeti indító oka vala. Látjuk, hogy az utolsó párisi kiállításnál is teljesen eltérő tényezők működtek. Franciaország meg akarta a világnak mutatni, hogy mint köztársaság eléggé megerősödött, hogy kiheverte bajait, s valamint egykor a caesarismus kormánya alatt magánál tudta látni a világ összes államait és koronás főiket, úgy most is meghívhatja tüzhelyéhez a hatalmasságokat és bebizonyíthatja a világnak, hogy ő a győztes most is, legalább a béke nemes versenyében. — Franciaország czélt ért. Az államok, az egy Németország kivételével, mind megjelentek; de mit értek el ezen többi államok, melyek meghívásának engedtek? mit azon számos termelők, kik államaik védszárnyai alatt oda elzarándokoltak? Hiú dicsőséget egynémelyik, elkedvetlenedést a másik, a harmadik kellemetlen kiábrándulást, *mindnyája tetemes költséget, tényleges üzleti hasznot vajmi kevesen.*“

Ez állítás igazságát nem alterálja a világkiállítások statisztikája, a mely pedig majdnem bizonyossággal mutatja: miként emelkedtek azok térben, terjedelemben és — költségekben. Az első három világkiállításnak térbeli arányait a következő táblázat mutatja:

Elfoglalt területek.

Á l l a m o k	London 1851.	Páris 1855.	London 1862.
n é g y s z ö g m é t e r e k b e n			
Anglia és gyarmatai	56,568	17,382	55,057
Franciaország	11,130	55,669	13,848
Ausztria	4,495	5,767	3,085
Poroszország	7,438	8,557	8,240
Egyiptom	214	328	233
Amerika (Egyes. Áll.)	4,120	971	2,788
Belgium	3,478	4,948	481
China	482	—	465
Dánia	107	386	526
Görögország	53	189	87
Németalföld	428	1,131	645

Á l l a m o k	London 1851.	Páris 1855.	London 1862.
	n é g y s z ö g m é t e r e k b e n		
Japán	—	—	186
Olaszország	803	1,300	1,510
Pápai államok	301	208	396
Mexikó	—	93	—
Perzsia	53	—	—
Portugália	321	420	418
Románia	—	—	—
Oroszország	1,285	—	1,370
Svéd- és Norvégország . .	161	1,057	772
Svájcz	1,124	1,572	1,240
Spanyolország	375	703	505
Törökország	642	453	465
Közép- és Délamerika . .	53	178	465
Más államok	429	454	26
Folyosók és mellékhelyiségek	7,930	17,020	26,903
Összeg	95,990	118,786	120,011

A későbbi közkiállításokon igénybevett területet a következő számok mutatják:

	fedett	szabadban	összesen
	n é g y s z ö g m é t e r		
1867. Párisban	153,138	510,000	= 663,138
1873. Bécsben	103,000	2.500,000	= 2.603,000
1878. Párisban	250,000	450,000	= 700,000

A világkiállítások terjedelmét a *kiállítók részvételének* aránya szerint a következő adatok világítják meg:

1851. London összes kiállítók	13,917
1855. Páris „ „	23,954
1862. London „ „	28,653
1867. Páris „ „	50,226
1873. Bécs „ „	51,952 ¹⁾
1878. Páris „ „	53,258

¹⁾ E számban a keleti és délamerikai tartományok gyűjteményes kiállításában résztvevő kiállítók száma mintegy 10,000-ben van fölvéve.

A *költségekre* nézve csak az első három közkiállításról állanak részletes adatok rendelkezésre, melyek főeredménye a következő arányokat tünteti föl:

	Bevétel	Kiadás
London 1851. . . .	5.061,000 frt,	2.927,950 frt,
Páris 1855. . . .	1.280,994 ¹⁾ „	6.252,400 „
London 1862. . . .	4.596,310 „	4.596,370 „
(Philadelphia 1866.	3.853,718 dollár,	9 mill. dollár.)

A kiállítások által felköltött érdeklődést a *látogatottságra* vonatkozó következő számok világítják meg:

	Látogatók száma	Legnagyobb napi látogatás
1851. London . . .	6,039,195	109,915
1855. Páris . . .	5.162,330	105,022
1862. London . . .	6.212,130	67,022
1867. Páris . . .	9.826,000	110,420
1873. Bécs . . .	12.500,000 ²⁾	139,073
1876. Philadelphia . .	8.004,263	275,000
1878. Páris . . .	15.594,800	147,306

Mielőtt a világkiállításokról szóló ismertetést befejeznők, még néhány általános vonásban jellemeznünk kell azokat az eredményeket, melyeket leginkább azoknak köszönhetünk.

A gépek terjedésének fontosságát a nagy közönség csak a közkiállításokból ismerte meg, a melyeken újabb időben nem elégedtek már meg egyes, magukban mozgó és működő gépek bemutatásával, hanem egész gyári eljárásokat mutattak be, a nyersanyagtól kezdve a feldolgozás minden stádiumát, egész a kész iparczikkig. A világkiállításoknak köszönhető továbbá a műipar regenerációja. Majdnem minden közkiállításon találkozunk egy-egy korszakalkotó jelenséggel, mely abban az időben vagy egészen új volt, vagy jelentékeny átalakítás folytán, mint új eljárás lépett a világiparba. Ezek közé tartoznak — a francia csillogó diszműveket nem is említve — India meglepő műipari czikkei, az üveg- és sgraffitó-festés, a cloisonné-zománcz, a „pâte-sur-pâte“ elnevezés alatt ismeretes diszítési

¹⁾ Csak belépti díjakból. A többi bevételek nincsenek kimutatva.

²⁾ Ez összegben bennfoglaltatnak a Saison-jegyekkel történt látogatások is.

mód, a műöntvények terén elért sikerek, az angol munka- és szer-
számgépek stb.

De volt hatása a közkiállításoknak a nagy közönségre nézve is. Az óriási csarnokok, melyek a nemzetek ipari, műipari, művészeti, technikai és tudományos kincseinek beláthatlan halmazát tartalmazták, oly emelő látványt képeztek mindazokra, kik csak félig-meddig behatolhattak az azokat létrehozó haladási szellembe, hogy az bizonyára eltörülhetlen nyomot hagy az illetők szellemében. Ezer meg ezer ember, ki a tétlen maradásnak hódolva, nevetséges túl-emelkedéssel nézett le mindenre, a mi nagy és nemes, a mi férfias küzdelemre méltó; egy tekintetre megtanulta, hogy az emberiség, mint egy test és egy lélek, magasztos és nemes cél felé törekszik, a művelődés és gazdagodás célja felé. Megtanulhatta, hogy e cél elérésére az egyedüli eszköz a szellemi- és testi munka s hogy mindazok, kik ebben tehetségük szerint részt nem vesznek, hiábavaló, here tagjai a társadalomnak.

Ezer meg ezer ember, ki az emberi képesség hódításairól sejtelemmel sem bírva, saját csekély tudását, képességét és igyekezetét nagyon elégségesnek tartotta s talán neheztelve nézte, hogy az ifjabb nemzedék többet akar tanulni, nagyobb képességekre akar szert tenni és nagyobb eredményeket akar elérni a gazdaság, ipar, vagy művészet terén: a tudomány és ipar csodás vívmányainak szemlélése által egy pillanat alatt meggyőződhetett saját elmaradottságáról és arról, hogy a szellemi és kézbeli képesség szabad versenyében az elmaradó egyes és nemzet enyészetre van kárhoztatva. Azok, kik e meggyőződésre jutottak, buzgó hivei lettek a haladásnak minden téren.

És ezt a vívmányt, ezt a tanulságot meg kell becsülni, ezt más uton elérni alig lehetett volna. E vívmány egyszersmind azt jelenti, hogy ezer és ezer ember, kiknek nagy része a világot mozgóató eszmékről csak homályos sejtelemmel bírt, tehát azok iránt nem is érdeklődött, helyesebb világnézetet nyert és ezt a helyesebb nézetet a közügyek, a haladás érdekében érvényesíti.

Az emberi termelés és tudás mutatványainak óriás halmazán egy közös, félreismerhetlen jellemvonás vonul végig, mely annál szembeszökőbben jelentkezik, minél magasabb fejlettséget ért el az a nemzet, mely a haladás irányát látszik kijelölni. Ez a jellemvonás abban áll, hogy minden szellemi tevékenység, minden munkálkodó

igyekezet az ipar felé látszik központosulni. Ennélfogva az ipar mindinkább kiterjeszti birodalmát és mindinkább uralomra vagy legalább is túlsulyra jut a többi foglalkozási ágak fölött.

Más szóval, mint már előbb fölemlítettük, a kulturállamok iparállamokká lesznek, az ipar szolgálatait veszi igénybe a mezőgazdaság, az ipar szolgáltatába áll a kereskedés, az iparral rokonul a művészet, az iparé a jövő s erre kell támaszkodniok a lételüket biztosítani akaró államoknak.

A modern industrialismust a világkiállítások növelték nagyra. És midőn az ipari fejlődés szükségét már Európa-, sőt világszerte belátták, midőn az eszköz, mely erre a közfigyelmet fordítá, megtette szolgálatait, midőn a nemzetközi nagy mérkőzésekben körülbelül minden állam tisztában volt az ipari tevékenység terén követendő irányelvekkel: akkor századunk ez olympusi versenyei, a világkiállítások, — melyek megtették kötelességüket, — lejártak magukat. . . .

A legutolsó párisi kiállításon már köztudattá vált, hogy a nemzetközi kiállítások az államoknak terhére vannak, az iparosokat felesleges és cél nélküli kiadásokba sodorják. Megelégtették a dicsőséget, megunták a pompát, melyre sok állam szempontjából ráillett az örökigaz szólásmód: „fenn az ernyő, nincsen kas“!

De nem unták meg és nem kicsinyelték azokat az általános czélokat, melyeket a közkiállítások követtek. E czélok közül főleg azokat, melyek az ipar intenzív terjesztésére vonatkoztak, jövőre is szem előtt tartották, csak hogy más és bizonyára megfelelőbb, nagyobb eredményeket teremtetendő rendszer mellett. Fel kellett aprózni a föladatokat úgy, hogy abból minden állam kivegye és megértse a maga részét. Most már nem arról volt szó, hogy a béke közös versenyén centralizáljuk ipari-, gazdasági- és kulturális tehetségünket. Sőt ellenkezőleg! A népek a haladás általános színvonalát ismerve, decentralizálni törekedtek a kiállítások czéljait. Minden állam maga akarta közelebből megismerni teremtető erejét, nem úgy, a mint cziczomázva a diszversenyen megjelenik, hanem úgy, a mint igazán van, a maga rideg vagy örvendetes, de mindenesetre igaz valójában.

És ez az akarat, ez a törekvés adott új és friss életet, sőt eminens jogosultságot az országos kiállításoknak, mely az 1878-iki időszak óta új virágzásnak indultak és en detail átvették azokat a

föladatokat, melyeknek lehető megoldását a világkiállítások saját kizárólagos joguknak látszottak tekinteni.

Az országos kiállítások ügye előtérbe jutott s a világkiállítások teljesen háttérbe szorultak.

Az a társaság, mely 1861-ben a nemzetközi kiállítások és az ipar nemzetközi érdekeinek előmozdítására alakult (elnöke Le Play senator, az 1867-iki kiállítás igazgatója volt), csakhamar zátonyra jutott.

Azok a reformtervezetek, melyekkel a világkiállításokat felszínen tartani igyekeztek, nem tudtak megvalósulni. E tervek között leginkább figyelemre méltó volt a londoni. Az első két londoni világkiállítás rendezői ugyanis csakhamar belátták, hogy az eddigi nemzetközi tárlatok azért nem felelhetnek meg teljesen céljuknak, mert az országok egymástól el vannak tagolva, minden állam egész külön lép föl iparának száz és száz csoportjával, holott a főczéljuk, az első kiállítások után, nem azt kell tekinteni, hogy az államok termelő ereje bemutatva legyen, hanem azt, hogy az egyes iparágak az egész világra nézve áttekinthető képen legyenek bemutatva. Nem voltak már kíváncsiak Angliára, Franciaországra, Belgiumra, Ausztriára stb. stb., hanem szerették volna például az egész világ vasipari stb. csoportjait egymás mellett lánczolatosan látni, hogy e csoportonkinti rendezés által a kiállítások tanulságai hozzáférhetőbbek, érthetőbbek és értékesíthetőbbek legyenek. De e törekvés megvalósítása rendkívül sok fizikai akadályba ütközött. Kivihetetlen volt. A tudomány, a leleményesség nem talált módot e lehetetlenség legyőzésére *egy* világkiállítás keretében. De találtak módot, hogy e célzt *fokozatosan*, tagolva, *több* kiállításban megvalósítsák. Az 1851. és 62-ik évi kiállítási bizottságok *Albert* herczeg elnökelete alatt állandósítottak és egy tervet és programmot dolgoztak ki, mely szerint *tíz év alatt* — évenkénti kiállításokban — megakarták valósítani a maguk elé tűzött föladatot. Minden évben 3—4 iparcsoport jelent volna meg a nemzetközi kiállításon, melynek egyik főczélja volt, hogy ne pompás remekműveket, hanem inkább a kereskedelem és forgalom számára szánt czikkeket mutasson be. A tíz évi cyklusra felosztott program első része 1871-re esett, s az ez évben megtartott nemzetközi kiállítás (szépművészet, nevelésügy, tudományos fölfedezések, kertészet) kellő fénynyel és kielégítő sikerrel ment végbe, úgy hogy — bár csak néhány

iparágra szorítkozott — az 1871-iki londoni kiállítás a nagyobb nemzetközi kiállítások sorába tartozott és ezért soroltuk azt a világkiállítások közé. De a tízéves ciklusnak következő két sorozatán már csekélyebb volt a részvétel, kicsiny, alig számbavehető az eredmény, úgy, hogy a még hátralevő hét sorozatnak bemutatásáról le kellett mondani. Nem kis csapás volt e vállalatra nézve az a sajnos körülmény is, hogy Albert herczeg, a nemzetközi tárlatok első megpendítője és atyai gondozója, még 1871-ben elhalt és a tíz évre tervezett világkiállításnak is eszmei tervezője, a vállalat lelke hiányozván, maga az egész tervezet dugába dőlt. De meg kellett akadni e vállalatnak azért is, mert a tulajdonképpeni világkiállítások sem tartottak szünetet és a legvirágzóbb iparvállalatok sem bírták meg a terhet, hogy egy és ugyanazon évben a londoni nemzetközi *szakkiállítás*on, a bécsi *általános* világkiállításán, és talán még egy csomó *helyi- és országos* kiállításán vegyenek részt. És ha a nemzetközi kiállítások történetében kutatunk s a londoni tíz évi ciklusra tervezett kiállítás programját, elveit és rendszeres egészét közelebbről megismerjük, igazán sajnálkoznunk kell a fölött, hogy e vállalatot nem lehetett sikeresen keresztülvinni. E sajnálatunkat csak az a tapasztalat enyhíti, hogy bizonyos iparágakra kiterjedő nemzetközi *szakkiállítások* eszméje nem enyészett el, sőt újabb időben mindinkább előtérbe nyomul. Az ilyen kiállításoknak van tagadhatatlanul a legnagyobb praktikus haszna, ezek nyújtják a legkézzelfoghatóbb tanulságokat és — *ezeké e jövő.*

Az 1878. évben megtartott „utolsó“ világkiállítás volt — egy német tudóssal szólva — a „kulturai haladás utolsó nyilvános mértföldmutatója.“ Legalább hosszú időre nem lesz követője. És miként a közép- vagy az újkor hajdan virágzó államai bukásuk után idegenek kezére jutnak, úgy kapták fel a nemzetközi általános kiállítások eszméjét is — az élelmes vállalkozók. Újabb időben Amsterdamban voltunk tanui egy nemzetközi kiállításnak. A jövő évben hasonló kiállítás lesz Antwerpenben, az antwerpenit követni fogja egy a Kelet valamely alkalmas (és áldozatra kész) nagyobb városában s talán sorra veszi az egész világot, a míg az élelmes vállalkozók vagy meg nem gazdagodtak, vagy bele nem buktak merész terveikbe. Ez utóbbi valószínűbbnek látszik. Mert a ki az amsterdami kiállítást látta és vissza tud emlékezni a bécsi vagy párisi (1878-i) közkiállításra, az első pillanatban tisztában lesz magával aziránt,

hogy e magánspekuláczió alapuló közkiállítások halvány árnyékai sem lehetnek a hajdani fényes világkiállításoknak. A név ugyanaz, a cél, az eszköz, a lényeg egészen más. És ha ma még egyes államokban vannak hiú emberek, a kik egy közkiállításon szerezhető érem, vagy a kilátásba helyezett üzleti és kiviteli érdekek hangzatos ígéretei miatt lépen ragadnak, ezeknek száma évről-évre, napról-napra kevesbedni fog, mert semmit sem követ oly gyorsan a kijózanodás, mint az üzleti érdekekben való csalatkozást. És ha van még európai város, mely azért a kétes dicsőségért, hogy nemzetközi kiállítást fogadhasson kebelébe, áldozatokra kész, ha van még ország, melynek népe az ily kiállítások nélkülözhetlen látogató-kontingensét szolgáltatja, a kijózanodás ezekre nevezve is nemsokára be fog következni, sőt ijesztő példaképpen talán a tapasztalatlanabb népekre is kihatni. Az „új“ nemzetközi kiállításokat gyártó vállalat pedig az épületvázakat, melyek mint a sátorfák vádorolnak Amsterdamból Antwerpenbe, Antwerpenből Bukarestbe stb., (?) el fogja adni valamely árucárnoknak, a kiállítási sorsjáték-tervezetet el fogja égetni, s a világnak jó hosszú időre ismét nyugta lesz e talmi világkiállításoktól. . . .

Az államok és népek pedig megmaradnak az áldozatok árán szerzett ama tapasztalat mellett, hogy minden államnak legelső és legfőbb kötelessége, saját anyagi érdekeinek ápolása, saját iparának fokozatos fejlesztése, a hiányzóknak megteremtése, a létezőnek emelése és a fejlett iparágaknak extensiv terjesztése.

És ama soknemű állami- és társadalmi intézkedés és intézmény mellett, melyek e célok elérésére a legbiztosabb eszközöket képezik : ragaszkodni fognak ahoz az eszközhöz, mely valamennyi-nek kulmináló pontja : *az országos kiállításokhoz.*

Az országos kiállítások ügyének nem csekély lendületet biztosítottak azok a szakegyének, a kik a különböző államok megbízásából a világkiállításokon tanulmányozták a *saját nemzetük* iparárt-összehasonlítván azt a többi nemzetek iparával. Példa reá Reuleaux esete, a kinek szigorú kritikája azt is eredményezte, hogy Németország területén 1879-től kezdve majdnem minden évre esik egy igen jól szervezett országos kiállítás. De van rá sok más példa is. Említettük, hogy Olaszország, a Svájc, Törökország stb. csak a

világkiállításokon szerzett tapasztalatok után bátorodtak föl nagyobb szerű országos kiállítások rendezésére. És ez a dolog természetében fekszik. Kivált azok az államok, melyekben a műipar s a tömegtermelés még nem emelkedett a tökély magas fokára vagy a kellő színvonalra, alkalmat kerestek arra nézve, hogy iparuk előnyeit és hátrányait közelebbről megismerjék, az előnyöket hasznukra fordítsák, a hátrányokat pedig lehetőleg elenyéztessék. Általában pedig az lett a kiadott jelszó: Igyekezzék minden állam saját anyagi haladását saját ereje, saját rendszere által biztosítani. Más szóval: minden országos kiállítás homlokzatára ki kell írni a régi görögök bölcs mondatát: *Ismerd meg magadat!*

És habár e czélokat a század elejétől kezdve egész a hetvenes évig tartott országos kiállítások alatt is követték, nem képezhet titkot, hogy az országos kiállítások nagyobb jelentősége tulajdonképpen attól az időszaktól datálódik, a mikor a világkiállítások korszaka lejárt s a mikor az országos kiállítások nem a világkiállításra való megjelenés szárnypróbálgatásait vagy előkészületeit képezték, hanem az önálló, rendszeres és céltudatos akció alapja gyanánt vették.

És ez időtől fogva az országos kiállítások célját majdnem *tudományos rendszerbe* lehet foglalni, mely saját tapasztalataink alapján a következőkben állitható egybe.

Az országos kiállítás céljai és föladatai: 1. *általánosak*, 2. *a közönség-*, 3. *az iparos- és termelő-*, 4. *az állam szempontjából érdekemelnék kiváló figyelmet.* Közelebbről tekintve a dolgot, e rendszert következőképpen lehet tagolni:

I. Általános föladatok.

1. Az országos kiállítások föladata, hogy a hazai ipar- és gazdaság különböző ágait (továbbá a közművelődési intézményeket, a forgalmat, közlekedést, stb.) alaposan és rendszeresen, előnyeikkel és hiányaikkal, és termelési képességükben megismertessék.

2. Mint a nemzeti munka ünnepei, arra valók e kiállítások, hogy az ország lakosságának közérdeklődését felköltsék, bennük a munka iránti becsülést és általában a hazaszeretetet megsziárdítsák.

3. Hogy a belföldi termelés és tevékenység piacza kibővit-

tessék, hogy a belföldi forgalom nagyobbodjék, hogy az ipar és termelés hazájában lehetőleg minden piacot meghódítson.

II. A közönség szempontjából.

4. Egyik főfeladata az országos kiállításoknak, hogy a fogyasztó közönséget a termelővel nemcsak megismertesse, hanem azzal lehetőleg érintkezésbe is hozza ; a kiállítás ezáltal megközelítheti azt a célt, hogy a fogyasztó lehetőleg minden szükségletet a belföldön fedezze s szükségletének legjobb igénye szerint való fedezése szempontjából a legkiválóbb megrendelési forrásokat megismerje.

III. Az iparos (termelő) szempontjából.

5. Az ipar és műipari cikkek együttes képességének láttára minden iparosban bizonyára felébred az önérték és a jogos büszkeség, mely az alkotó, termelő erők ez ünnepi versenyein nem teheti elbizakodottakká azokat, a kik benne részt vesznek, hanem inkább buzdítólag, fölemelőleg hat a kiállítás minden tényezőjére.

6. Az iparosok megismerik az iparukban felhasználható új nyersanyagokat, ezek pótszereit, a félkészítményeket, szerszámokat, műszereket, gépeket, találmányokat és egyéb segédeszközöket ; megismerkednek a formailag legszebb, legkeresettebb mintákkal, műipari izlésük a kiállítás legszebb tárgyainak befolyása alatt finomul s mindez jelentékeny befolyással van *versenyképességük* emelkedésére.

7. Újabb üzleti összeköttetésekre, tehát kiterjedésre és esetleg új piacok hódítására ad alkalmat a kiállítás.

8. A kiállítások, a nagymérvű látogatottságnál fogva, egy-szersmind országos vásároknak is tekintetnek s mint ilyenek, — habár rendszeren csak ama csekélyebb számú kiállítóknak, kik a közönség izlésével számot vetve, a jó alkalmat fel tudják használni — mindenesetre anyagi előnyöket is biztosítanak.

(Mellesleg azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a nagyobb kiállítások körül az építési-, lakberendezési- és diszitő-iparosok — mint vállalkozók is — nem jelentéktelen munkát nyernek és hogy az illető város, melyben a kiállítás rendeztetik, közforgalmi tekintetben (szállodák, vendéglősök, járművek stb.) sokat nyer.)

IV. Az állam szempontjából.

9. A kiállításokat ugyan majdnem mindenütt erre hivatott szaktestületek kezdeményezik és rendezik, de éppen ezek tanulmányai és jelentései alapján van alkalma az államnak a gazdasági tényezők hathatós fejlődésére erélyes iparpolitikai akció és közvetlen támogatás által is üdvös befolyást gyakorolni. Az orsz. kiállítások eredménye alapján konstatálható ugyanis leginkább:

a) mely iparág (vagy más termelési ág) nincs még képviselve az országban;

b) mely iparág van gyöngén képviselve, melyeknek meghonosítására vagy fejlesztésére kell társadalmi vagy állami intézkedések által közrehatni;

c) mily irányban kell a műizlés (nemzeti stylus) fejlesztésére, a szakoktatás hézagainak pótlására, újabb ipari eljárásoknak meghonosítására, új segédeszközök és szakismeretek terjedésére az érdekelt körökben hatni;

d) milyen politikai és közgazdasági intézkedések szükségesek esetleg bizonyos ipar- és termelési ágak védelme és jövője érdekében (vám- és tarifa-politika, szabadalmi- és védjegy-ügy, pénz- és hitelügy, közutak, vízi utak, vasutak, konzulátusi ügy stb. stb.)

Természetes, hogy e célok közül nem valamennyi áll minden országos kiállítással kapcsolatban, és még természetesebb, hogy e kiállítások nem valamennyi felsorolt főadat gyakorlására nézve gyakoroltak egyszerre, közvetlen és egyforma befolyást. De hogy egy vagy több irányban az eddigi országos kiállítások az említett célokat megközelítették, vagy előmozdították, ez kétségbevonhatlan. Az eddigi tapasztalat is igazolja e föltevést és ezért tudtak az országos kiállítások Európaszerte tért foglalni és ezért tudták végre a világkiállításokat is feleslegessé tenni. És mindezek után bizonyára hosszabb ideig is fogják magukat felszinen tartani, mint a világkiállítások.

Az ujkori, vagy helyesebben a szerves és a főntebb tagolt elvek alapján rendezett kiállítások külön szakszerű ismertetése túllépné e tanulmány célját és keretét. Ha az egyes kiállítások *eredményét* számokba és adatokba lehetne foglalni, ez volna mindenestre a legalaposabb tájékozás. Mivel azonban a kiállítások anyagi és erkölcsi eredménye rendszerint nemcsak egy bizonyos időszakra,

hanem hosszabb időre is kihat: a zárszámadásokat e tekintetben csak hozzávetőleg is megállapítani, a lehetetlenségek sorába tartozik. A gyakorlati tapasztalatok alapján mindenesetre konstatálni kell, hogy az 1879. évi országos kiállítások — talán egyetlen egynek (a majna melletti Frankfurtban 1881-ben tartott szabad. kiállítás) kivételével — többé-kevésbbé áldásos hatással voltak az illető termelési ágak gyarapodására. De ha az országos kiállítások belső értékével tüzetesen nem is foglalkozunk, mivel e kiállítások mind nagyobb mérvű fölkarolása által maga a kiállítási ügy is mintegy studiummá vált, nyomról-nyomra követni akarjuk a fontosabb mozzanatok, melyek az egyes kiállítások szervezése szempontjából különös figyelmet érdemelnek.

Mert a szervezet tökéletesedése által nemcsak az a cél éretett el, hogy a kiállítások rendezését könnyebb és sok tekintetben biztosabb alapokra fektették, hanem eléretett az is, hogy a kiállítások céljai és feladatai ugy a kiállító-, mint a látogató közönség, valamint a kíváncsok eredmények szempontjából is mindinkább teljes mértékben megközelítve lettek és eléretett az a nem megvetendő előny is, hogy a kiállítások anyagi eredménye (tiszta jövedelme) ipari közczélokra biztosított. (Az újabb orsz. kiállítások közül ugyanis mindazok, melyek nem a kormány kezdeményezéséből és nem ennek rendezése mellett jöttek létre, többé-kevésbbé jelentékeny jövedelmet értek el, csak az 1881-iki hallei kiállítás végződött némi deficitel.)

Az országos kiállítások szervezetének főbb mozzanatait és statisztikáját csak az utolsó párisi világkiállítási időszakról kezdjük ismertetni és így csak a következő nevezetesebb országos kiállításokra szorítkozunk:

1879. Berlin	(Berlin városra szorítkozva)	
1880. Düsseldorf	(Rajnai tartományokra kiterjedőleg)	
1880. Brüsszel	(Belgiumra	)
1880. Bécs	(Alsó-Ausztriára	)
1881. Boroszló	(Porosz-Sziléziára	)
1881. Halle	(Szászországra	)
1881. Stuttgart	(Württembergre	)
1881. Milano	(Olaszországra	)
1882. Nürnberg	(Bajorországra	)
1882. Trieszt	(Ausztria-Magyarországra	)

1882. Moszkva	(Oroszországra	kiterjedőleg)
1883. Zürich	(Helvéciára	")
1884. Turin	(Olaszországra	")

Ezekhez veszszük még a statisztikai adatokban való összehasonlítás okáért a hazánkban Kecskeméten 1872-ben, Szegeden 1876-ban és Székesfehérvárott 1879-ben tartott országos jellegű kiállításokat, megjegyezvén azonban már itt, hogy a *hazai* kiállítások történetének és fejlődésének behatóbb ismertetésére még visszatérünk.

Az 1879. évi *berlini* kiállítás főadata volt, Berlin városának gyári- és kézmű-iparát a fejlődés és versenyképesség teljességében feltüntetni oly célból, hogy jó hirneve gyarapíttassék, *némely előítéletek legyőzessenek* és a birodalmi fővárosnak, mint ipari és kereskedelmi központnak, jelentősége érvényesíttessék. A kiállítás költségeinek biztosítására legnagyobbbrészt iparosok körében 200,000 márka *biztosítéki alap* iratott alá és ezáltal oly kezdeményezés tétetett, mely a későbbi országos kiállítások legtöbbször érvényesült. A jury tagjait a kiállítók választották, a porosz kereskedelmi miniszterium *állami jutalmakat* tűzött ki és ezek odaitelésére nézve különösen kikötötte, hogy az e jutalmakra javaslatba hozott iparosok sem maguk nem tartozhatnak a bíráló bizottságba, sem pedig a jury valamely tagjával *rokonságban nem állhatnak* s végre mint szakértők sem fungálhatnak egyetlen csoportban sem. A kiállítók csak diplomákkal lőnek jutalmazva, de minden ily okmánynyal kitüntetett kiállító a saját költségén, a bizottság által megállapított és utánzás ellen törvényesen biztosított minta szerint *egy-egy ezüstérmet* készíttethetett.

Az 1880. évben *Düsseldorfbán* megtartott kiállítás garancia-alapját már 390,000 márka képezte, melyből 100,000 márkát a vasúttársulatok irtak alá. E kiállítás úgy kitűnő szervezete, mint szép beltartalma által tűnt ki s az eddig (1880-ig) rendezett országos kiállítások között a legjobban szervezettnek volt elismerve. Különös érdeket kölcsönzött a kiállításnak a valamennyi régi műipari stylust, szobaberendezések által feltüntető műtörténelmi kiállítási pavillon.

A *grácsi* orsz. kiállításról főlemlitendő, hogy állami jutalmak (ezüst- és bronzérmek) és kiállítási jutalmak (diszoklevelek, érmek és dicsérő-oklevelek) osztattak ki a kiállítók között. Az osztrák ke-

reszkedelmi miniszterium által felajánlott állami díjak odaitélésére nézve a következő elvek voltak irányadók:

1. Az állami díjak megelőzik a bármely fokozatban odaitélt egyleti vagy egyéb lokális jutalmakat;

2. az állami díjak odaitélésénél első sorban azon tartomány vagy kerület veendő tekintetbe, a hol a kiállítás rendeztetik, feltéve, hogy az illető területbeli kiállítók közt a díjazásra érdemesnek találhatnának;

3. külföldi czégek csak másod sorban részesítendők az állami díjazásban, ha t. i. a jury nézete szerint a tartományból vagy az illető kerületből kellő kompetensek nincsenek, vagy ha egyes, kiválólag jeles iparműveknél az ezen szabálytól való eltérés igazolva van;

4. állami intézetek, muzeumok, a kormánytól függő szakiskolák állami díjakban nem részesíthetők; végre

5. a képzőművészet, közoktatás, az építészeti és mérnöki szakok, továbbá a mezőgazdaság, erdészet stb. körébe tartozó művek és termények kiállítóinak államdíjak szintén nem ítélhetők meg.

Az 1880. évi *brüsseli* nemzeti kiállítás a belga függetlenségi harcз félszázados évfordulójának megünneplése alkalmából rendeztetett a kormány által és e nemzeti ünnep méltó megünneplésére valóban nem kínálkozhatott volna szebb alkalom, mint e kiállítás, mely a kis Belgium életrevaló, verseny- és kivitelképes iparát a legkedvezőbb színben tüntette föl. A nagy nemzeti ünnep méltó koronája volt a belga iparnak e kiállításon elért diadala. Az országos kiállítás ünnepi jellegét még inkább emelte az a körülmény, hogy a kormány felhívására jelentkezett kiállítók sem térdíjat, sem szállítási díjat nem fizettek, sőt a hajtó gőz-, viz- és légszemeszerőt is ingyen kapták. E kiállításról szóló jelentésében mondja gróf *Zichy* Jenő a következőket:

„Az ünnepélyek fénypontját az országos kiállítás képezte. Ez nyitotta meg az örömnapi sorát, ez zárta be az ünnepélyeket s közben is ez volt a fény és büszkeség központja. Belgium demonstrálta, hogy azt, a mi, leginkább fejlett iparának köszönheti. Igazolta, hogy az állami jólét és népe megelégedésének alapja leginkább iparában és iparosainak magas fokú képzettségében rejlik. Kimutatta, hogy eleve felismerte a kincset, melyet az ipar rendszeres fejlesztése minden államra képez, de nemcsak felismerte, hanem

évről-évre mindig nagyobb fokozatban és hatalmasabb arányokban ápoltta és támogatta minden rendelkezésre álló eszközzel annak haladását. Így jutott Belgium iparával ama magas fokra, melyen mint önálló és független állam nyugodtan nézhet jövője elé és gondok nélkül tekinthet a mind nagyobb mérvet öltő közvagyonosodásra, polgárainak jólétére és azon fokozatos hódításra, melyet nemzeti ipara Nyugat és Kelet tartományaiban is tesz.

A régebben még csak szerény földmives-állam nemzeti kiállítása talán épen ezen szempontokból keltett nagyobb érdeklődést azok előtt, kik azt nemcsak mint közönséges tárlatot tekintették meg, hanem mint olyant, mely tulajdonképen nyitját képezi a belga állami nemzetlét biztosításának és fennmaradásának.

És a kiállítás ez irányból tekintve, ránk nézve is nagy fontossággal bír; mert abban és annak előnyeiben egyenesen kijelölve látjuk a követésre méltó példát. Mint kell egy nemzetnek, melyben az egészséges ipari fejlődésre minden kedvező előfeltétel megvan, az egyoldalú őstermelésből lassankint kibontakozni és kellő átmenettel, minden hirtelen és ártalmassá válható fordulat mellőzésével, a kellő fokozatok fönntartásával a nyers terményeket értékesíthető és ipari termelés tekintetében túlsúlyra vergődő állammá átalakulnia.

Az 1881. évben Boroszlóban, Halleben, Stuttgartban és Milánóban találkozunk országos kiállításokkal. Mindegyik a maga nemében, a maga körében és a maga céljaiban megfelelt a hozzája kötött nem csekély mérvű várakozásoknak. A hallei kiállítás mindenféle hatósági és állami támogatás nélkül rendeztetett, a stuttgartiról érdemes följegyezni, hogy azt egy állandó iparcsarnok föl-
 avatása alkalmából rendezték. A boroszlói kiállítás biztosítására 220,000 márka, a halleira 350,000 márka, a milánóira 800,000 lira garancia-alap iratott alá.

Az 1882. évi *Nürnbergben* tartott országos bajor kiállítás bizonyára hosszú időre egyike lesz az u. n. minta-kiállításoknak. Már a kiállítási program mutatja, hogy mennyire igyekezett e vállalat abba a keretbe illeszkedni, melyet az országos kiállítások céljaira és feladataira nézve fönnebb kijelöltünk. A nürnbergi kiállítás fő-célja volt a bajorországi kézmű- és gyáripari tevékenységnek, valamint az ezekkel kapcsolatos művészeti törekvéseknek hű képét nyújtani, az eddigi ipariskolák és iparegyesületek javítása és léte-

sítése, iparmuzeumok berendezése, a közlekedési eszközök kiterjesztése és a törvényhozás által előmozdított *haladásnak* föltüntetése; czélja továbbá, hogy lehető teljes, áttekinthető képen a művészetnek és a *tudománynak az iparra és technikára való alkalmazását* és ennek ez irányban való befolyását is feltüntesse és e befolyásnak nyomán keletkezett *gazdasági változásokat a cikkek értékére*, az elárúsításra és kereskedésre vonatkozólag tisztán kimutassa; — végre, hogy az ország egyes kerületeit termelő- és előállítási képességükről közelebbről felvilágosítsa s az ennek folytán netán keletkező *öntudatos kezdeményezéseket támogassa*, a támogatásra és fejlesztésre váró iparágak felvirágoztatását előmozdítsa, a létezőnek fejlődésére annak megismertetése által alkalmat szolgáltatson s általában, hogy „*a jövőbe vetett bizalmat minden körben megerősítse.*“

De magában a szervezetben sok életrevaló ujitással és oly kezdeményezésekkel találkozunk, a melyek bizonyára sokáig lesznek még irányadók a későbbi országos kiállítások alkalmával. A csoportbeosztás oly természetű volt, hogy a kész cikkek mellett azok nyersanyagja és a feldolgozás körül használt eszközök is fel voltak tüntetve; a szegényebb iparosoknak a kiállításon való részvételére maga a bajor király, mint a kiállítás védnöke, jelentékenyebb összeget (25,000 márkát) adományozott. A kiállításra készülő iparosok számára egy rajzoló és tervező iroda szerveztetett, mely a kiállításnak a kiállítási tárgyak műformájára és dekoratív irányára nézve megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. A jury tagjai és a szakértők költségeit megtérítették; a bírálat eredménye ellen felebbezésnek hely nem adatott; a juryben a kormány képviselője is részt vett és a jutalmakat (arany-, ezüst-, bronz- és közreműködési érmek) igazoló okmányokat a belügyminiszter irta alá. — Kittünően volt szervezve a kiállítási őrszolgálat és felügyelet, a kiállítási kertet az esti látogatás számára is megnyitották; a vendéglők és sörházak fogyasztási adót fizettek, a mi csinos jövedelmi forrásává vált a kiállításnak. Végre a városba özőnlő idegenek érdekeire való tekintettel lakás-közvetítési iroda szerveztetett. Szóval a kiállítók, a látogató helyi- és vidéki közönség érdekeire, de magának a kiállításnak anyagi és erkölcsi érdekeire is annyira tekintettel volt a nürnbergi kiállítás, mint azelőtt egyetlenegy sem.

A *Zürichben* 1883-ban rendezett országos kiállítás már sok tekintetben a nürnbergi mintát tartotta szem előtt, sőt azt újabb,

kiegészítő intézkedések által tökéletesítette. Ezek közé tartozik a hivatalos elárusítási iroda, a jury szervezete stb. A jury tagjai és a szakértőknek kiadásai szintén megtérítették, a bírálatba külföldi szaktekintélyek is befolytak; a jutalmat csupán okmány képezte, melyben a jury bírálatának indokolása foglaltatott. Az éjjeli felügyelet és a biztonsági intézkedések még praktikusabb szervezetet nyertek, mint Nürnbergben, az esti látogatás itt is elfogadtatott s a közönség szórakoztatásáról éppugy, mint Nürnbergben, változatos zenekari hangversenyek és más hasonló spectaculumok szolgáltak.

Végre a csak most folyó *turini* kiállítás terjedelemre nézve felülmúl minden eddigi országos kiállítást, megfelelő szervezetre nézve azonban nem sokat tanult az épp most említett két mintaszerű kiállítás tanulságai. Mint az újabb kiállításokat általában, úgy a turinit is jellemzi az a törekvés, hogy a kiállításokhoz hozzászokott közönségnek valami újat, vonzót nyújtson és e törekvés hatása alatt épült gyönyörű nagy hangversenysterme, melyben rövid időközökben élvezetes hangversenyek rendeztetnek. Van továbbá e kiállításnak két oly specialitása, mely a nemzetre nézve bizonyára nem téveszti el hatását és állandó vonzerőt gyakorol. Ezek egyike a *Risorgimento*, melyben a mai Olaszország alapítására vonatkozó hadi emlékek, történelmi iratok, festmények stb. stb. vannak összehalmozva. Ez emlékek legapróbbja is alkalmas arra, hogy a kegyeletet minden olaszban felébressze, mert az emlékek, kéziratok, arcképek, öltönyök, fegyverdarabok mindegyike egy-egy nevezetes adalékot képez a fiatal Olaszország közelmúltjának történetéhez. — A másik specialitása a kiállításnak a *középkori várkastély* korhű utánczata, mely teljesen korhű minták szerint mutatja be a középkori várur kastélyát, udvarát lakberendezését és részben azt az ipart és életet, mely azzal kapcsolatban van. A kiállítás mindkét specialitása oly unicumot képez, mely méltán vonzza a bel- és külföldi látogatókat egyaránt, mert azok emlékei a legkellemesebb benyomást gyakorolják a szemlélőre.

De — habár ismételten hangsúlyozzuk, hogy a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel szólunk a turini kiállításnak most említett mindkét specialitásáról — nem lehet elhallgatni azt a meggyőződésünket, hogy ily rendkívüli eszközöknek a kiállítások alkalmával való — bár jogosult — felhasználása, azt bizonyítja, hogy a

közönséget a bizonyos területen ismétlődő kiállítások megszokottságával szemben, kell bizonyos *látványosságok* által a kiállításokhoz szoktatni. Mindenesetre kívánatos, hogy e látványosságok mindig és mindenütt oly tapintatosan legyenek megválasztva és úgy tudjanak a nemzeti kegyeletre és érzületre támaszkodni, mint Turinban, mert ha a megengedett határokat e tekintetben túllépni, — a kiállítások könnyen vásári komédiákká sülyedhetnek alá.

A látványosságok változatosságáról különben a turini kiállítás más uton is gondoskodott. A sokféle időleges (kertészeti-, virág-, gyümölcs-, állat- stb.) kiállításokat nem is számítva, voltak lóversenyek, országos összejövetelek, tűzoltó-ünnepélyek és számos komolyabb célú szakértekezlet is.

Igazán kár, hogy a cholera, mely már június hó végén a kiállítás közelében felütötte rémes fejét, roppant kártékony befolyást gyakorolt a kiállítás anyagi sikerére, melynek teljességét pedig ez a kiállítás méltán megérdemelte volna.

A felsorolt kiállítások terjedelmére, látogatottságára, tartamára és részben költségeire nézve tájékoztatásul szolgálnak a következő adatok, melyek a kiállítási ügy fejlődésére nézve is némi világot vetnek:

I. Beépített terület.

	Beépített terület négyyszögm.	Egy kiállítóra esik négyyszögm.
1872. Kecskemét	2,310	4·0
1876. Szeged	5,400	2·5
1879. Székesfehérvár	7,500	2·5
1879. Berlin	21,100	12·0
1880. Düsseldorf	32,100	12·5
1880. Brüssel	70,000	12·0
1880. Bécs	23,000	15·0
1881. Boroszló	22,300	17·0
1881. Halle	29,450	19·0
1881. Stuttgart	12,000	6·5
1881. Milano	51,000	6·5
1882. Nürnberg	32,000	11·5
1882. Trieszt	21,000	7·0
1883. Moszkva	77,400	12·0

	Beépített terület négyyszög m.	Egy kiállítóra esett négyyszög m.
1883. Zürich.	36,000	7·5
1884. Turin	132,000	7·2

II. Térdijak (fedett csarnokokban).

	Szadon álló tér négy sz ö g m é t e r e n k é n t	falmentli tér	fali tér
Kecskemét	—	—	—
Szeged	4 frt	2 frt	1 frt
Székesfehérvár	4 „	2 „	1 „
Berlin	négyyszög méterenként 30 márka		
Düsseldorf	„	4 „	„
Brüssel	—	—	—
Boroszló	négyyszög méterenként 20 márka		
Stuttgart	15 mk.	10 mk.	5 mk.
Milano	—	—	—
Nürnberg	20 mk.	20 mk.	15 mk.
Trieszt	13 frt	5—10 frt	3 frt
Moszkva	—	—	—
Zürich	—	—	—
Turin	—	—	—

(Az üresen hagyott helyeken *térdijak* nem fizettek.)

III. A kiállítók száma.

	Összes szám	Ipar	Mezőgazd.
Kecskemét	575	—	—
Szeged	2,227	1,668	236
Székesfehérvár	2,778	1,947	351
Berlin	1,781	1,781	—
Bécs	1,500	1,500	—
Grác	1,858	1,500	279
Düsseldorf	2,560	2,200	236
Brüssel	5,300	3,600	1,171
Boroszló	1,329	1,252	—
Halle	1,552	1,300	135
Stuttgart	1,548	1,494	54

	Összes szám	Ipar	Mezőgazd.
Milano	7,846	7,500	—
Nürnberg	2,818	2,500	—
Trieszt	3,158	2,800	334
Moszkva	5,318	4,900	300
Zürich	4,864	3,891	473
Turin	18,000	—	—

IV. A kiállítás tartama.

Kecskemét	1872. auguszt. 31. — szept. 18.
Szeged	1876. „ 20. — „ 10.
Székesfehérvár	1879. márcz. 17. — július 1.
Berlin	1879. május 1. — szept. 30.
Grác	1880. szept. 1. — okt. 3.
Düsseldorf	1880. május 9. — okt. 1.
Boroszló	1881. május 15. — okt. 4.
Halle	1881. május 15. — okt. 2.
Stuttgart	1881. május 10. — okt. 1.
Nürnberg	1882. május 16. — okt. 15.
Trieszt	1882. aug. 1. — nov. 15.
Moszkva	1882. május 20. — okt. 1.
Turin	1882. május 1. — nov. 1.

V. Látogatottság.

	Fizető látogatók száma	Látogatók napi átlaga
Kecskemét	10,029	1,254
Szeged	45,000	2,250
Székesfehérvár	97,000	2,150
Berlin	1.375,700	9,000
Grác	190,000	5,800
Düsseldorf	1.100,000	7,500
Boroszló	530,000	4,000
Halle	469,000 ¹⁾	3,800
Stuttgart	958,000	7,000

¹⁾ Ezenkívül 7737 bérlett jegy.

	Fizető látogatók száma	Látogatók napi átlaga
Nürnberg	904,000 ¹⁾	6,000
Moszkva	—	{ hétköznap 4,000 vasárnap 18,000
Turin	Még nyitva.	

VI. Beléptidíjak.

	Hétköznap	Ünnepnap
Kecskemét	50 kr.	50 kr.
Szeged	50 „	50 „
Székesfehérvár	50 „	50 „
Berlin (hétfőn és csüt. 1 márka)	1 márka	fél márka
Grác (kedden és csütört. 40 kr.)	40 kr.	20 kr.
Düsseldorf	1 márka	1 márka
Brüssel	1 frank	1 frank
Boroszló	1 márka	fél márka
Halle (csütörtökön fél márka)	1 „	„ „
Stuttgart	1 „	„ „
Milanó (pénteken 2 lira)	1 lira	1 lira
Nürnberg	1 márka	1 márka
Trieszt	50 kr.	50 kr.
Moszkva (hétfőn 1 rubel)	30 kopek	15 kopek
Zürich	1 frank	fél frank ²⁾
Turin	1 lira	1 lira.

VII. Fűbevételek.

	Térdijakból	Belépti díjakból
Kecskemét	—	3,393 frt
Szeged	8,364 frt	22,249 „
Székesfehérvár	34,861 „	48,725 „
Berlin	210,000 márka	761,500 márka
Grác	15,351 frt	55,764 frt
Düsseldorf	121,949 márka	1.013,728 márka
Boroszló	128,000 „	296,000 „
Halle	80,000 „	250,000 „

¹⁾ 5,800 bérlet jegy.

²⁾ Délutáni 1 órától kezdve.

	Térdijakból	Belépti díjakból
Stuttgart	79,277 márka	567,240 márka
Milanó	—	1.226,797 lira
Nürnberg	270,000 „	780,000 márka
Zürich	—	1.075,376 frank.

VIII. Főkiadások.

	Építkezésre, parkirosásra, installatióra stb.
Szeged	15,370 frt
Székesfehérvár	32,932 „
Berlin	463,700 márka
Grác	74,778 frt
Düsseldorf	825,072 márka
Boroszló	395,500 „
Halle	279,000 „
Stuttgart	321,589 „
Milanó	1.662,000 lira
Nürnberg	900,000 márka
Zürich	1.067,580 frank.

A kiállítási ügy decentralizációja az országos kiállítások által is nyert. Mert miként a világkiállítások önkéntelenül az országos kiállítások szükségességére és kiváló előnyeire adták meg az eszmét, úgy az országos kiállítások még tovább vitték ezt és a *szakkiállítások* rendezésére vezettek. A mezőgazdasági — és pedig méhészeti-, állat-, méh-, kertészeti-, virág-, gyümölcs-, halászati- stb. szakkiállítások ugyan már azelőtt is nagy mértékben el voltak terjedve, de ezeknek az iparra való átvitele újabb keletű és kisebb mértékben, de talán több gyakorlati eredménnyel mégis meg fogja valósítani azt a célt, melyet az 1871-ben kezdődött londoni kiállítási cyklus tartott szem előtt. Agyagipari-, üvegipari-, gyapjuipari-, kartografiai-, könyvkötészeti- és egyéb szakkiállítások minden évben ismétlődnek Német-, Francia- és Angolországban, sőt újabban Ausztriában is. Ezen bizonyos szakmákra kiterjedő kiállításoknak igen praktikus célja az, hogy első sorban az illető iparban elért haladást tüntesse fel és *oktatólag* demonstrálja, másrészt, hogy az

iparosokat a legjobb segédgépekkel, eszközökkel, új találmányokkal, anyagokkal stb. megismertesse. És hogy e czélt ily szakkiállításokon könnyebben lehet elérni, mint pl. országos kiállításokon, az természetes, mert az iparosok között uralkodott régi és újabb (czéh) szellemnél fogva nyilvánvaló, hogy minden iparos első sorban és legközvetlenebbül érdeklődik a saját szakmájának minden ügye, mint általános iparérdekű ügyek iránt. Ehez járul az is, hogy e szakkiállítások rendszerint az illető iparág érdekeinek fejlesztését czélzó országos kongresszusok és értekezletek vagy egyszerűbb tanácskozással van összekötve, melyek iránt az illető szakiparosok színe-java mindig kiváló érdeklődéssel viseltetett. E szakkiállítások továbbfejlődése gyanánt tekintendők például a kisipari gépek s eszközök kiállítása (Bécs, Drezda), a füstemésztő készülékek kiállítása (London), az egészségügyi nemzetközi kiállítás (Berlin) és általában mindazok a kiállítások, melyek kizárólag bizonyos szakma érdekeinek fejlesztésére vannak szentelve, s melyek legtöbbszörre országosak, de számos esetben nemzetköziek is. És a kiállítások fejlődésének története megtanithatott bennünket arra, hogy az ilyen helyelyesen szervezett és nem túlságos rövid időközökben ismételt szakkiállítások praktikus haszna, tehát jövője iránt is kellő bizalommal viseltessünk. A mit a londoni tíz évi cyklus — az ily nagyobb szabású kiállításokkal járó pompa és fény miatt nem tudott elérni, azt el fogják érni a gyakorlati igények szem előtt tartásával lehető egyszerűségben, ugyszólván polgáriasan rendezett és csekély költséggel járó emez újabb szakkiállítások és versenyek.

GELLÉRI MÓR.

(Befejező közlemény a deczemberi füzetben lesz.)

VEGYESEK.

A nemzetközi forgalom egyöntetősége. Fick Henrik, zürichi jogtanár ez évben tartott egyetemi rectori beszéde, mely a Hildebrand-Conrad-féle füzetes vállalatban jelent meg, nagy fontosságu, de mindeddig csekély figyelemre méltatott kérdést tárgyal, a kereskedelmi jog nemzetközi unificatioja érdekében történő intézkedéseket. Nagy német szempontok által is befolyásolt fejtegetéseit nem tartjuk érdemesnek részletesen megismertetni, azonban az általa felhozott tények olyanok, melyek bizonynynyal e füzetek olvasóit is érdeklik.

A kereskedelem törekvésével együtt, hogy valóságos világ-forgalmat létesítsen, a kereskedelem szükségletei által létrejött jogviszonyok, melyeket kereskedelmi jog, váltójog, tengeri jog, biztosítási jog, szállítási jog stb. nevek alatt ismerünk, mindinkább bizonyos nemzetközi, hogy úgy mondjuk, kosmopolitikus jelleget öltenek magukra. Az összes jogi viszonyok között talán csak itt találunk Európa művelt nemzeteinek intézményei között nagy rokonságot. Pedig nem lehet állítani, hogy ez közös forrásból ered. A középkor végén különösen az olaszok hatása folytán a római jog, a jelen század elején a francia jog s a legutóbbi évtizedekben a német kereskedelmi jog volt az irányadó s némely ágakban az angolok döntő hatása kétségtelen. Csakhogy nemcsak a kereskedők, de a törvényalkotók is érzik az unificatio szükségét s épenugy, mint a forgalmi eszközökben, a súly-, pénz- s mérték megállapításánál a kereskedelmi jogi viszonyokban is mindinkább törekednek az egyöntetűség elérésére.

A haladást e téren rendkívül előmozdítja a kereskedelmi jogi

viszonyok kodifikálása a különböző országokban. Még Anglia is, mely leginkább irtózott a kereskedelmi viszonyok törvényes szabályozásától, 1882-ben megállapította a váltójog rendszerét, mely bár lényegileg csak a szokásjogot rendezi s egyelőre csak Nagybritanniára érvényes, alapjában véve codifikáló mű. S hogy e műben mily figyelemmel volt a hatalmas Anglia a nemzetközi forgalomra, tanúsítja az a körülmény, hogy codexében lehetőleg alkalmazta azokat a szabályokat, melyeket az 1873-ban életbelépett „Associaton for the reform and codification of the law of nations“ kongressusai megállapítottak. Még nagyobb haladás mutatkozik abban, hogy több európai nemzet a német váltótörvény intézkedéseit fogadta el. Elsők voltak e tekintetben Belgium (1872.) és Magyarország (1876.). — 1881-ben három északi tartomány, Svédország, Norvégia s Dánia, diplomáciai uton közös váltótörvényt létesítettek, mely lényegileg a német törvény alapján áll, azonban a francia s angol váltójoghoz is mutat közeledést. 1883. elején Svájcban s Olaszországban léptek életbe az új váltótörvények, melyek — különösen az előbbi — a német váltójog alapján készültek. Ugyan e jogot fogadta el alapul az 1882-ben készített orosz váltótörvény-tervezet is. Jelenleg tehát a váltójogban, mely pedig a kereskedelemben oly kiváló fontossággal bír, körülbelül 200 millió európai egyén jogviszonyai egyöntetűség felé közelednek. Fick állítása szerint a német birodalmi kormány legközelebb diplomáciai uton kísérletet is tesz, hogy a váltójogra nézve lehetőleg minden európai államban teljes unificatiót létesítsen, mely terv, ha sikerül, a kereskedelmi forgalom gyorsaságát s biztosságát bizonynyal nagyon elő fogja mozdítani.

Még jobban kifejlődött a nemzetközi forgalom egyöntetűsége a szállítás különböző nemeinél, melyek közé lehet legujabban a hirszállítást is számítani. A nemzetközi jelleg különben e téren mutatkozott legelőször, különösen a hajózásnál. Már a klasszikus ókorban voltak nemzetközi szabályok, melyek a hajózásra vonatkoznak, ilyen például a *lex Rhodia de jactu*, melyet ma *havarie-grosse* névvel neveznek. Ma már tényleg létezik kosmopolitikus hajószállítási s hajózási biztosítási jog, mivel egyenlő szükségletek mindenütt egyenlő gyakorlatot léptettek életbe. A hajózási szállítólevelek (*connossements, bills of lading*) s hajózási biztosítási jegyek a civilizált népeknél általában nagyon hasonlítanak egymáshoz. De ez egyezés

daczára az egyes államok törvényhozásai a tengeri jog gyakorlatában sok — a nemzetközi jelleget zavaró — vonást honosítottak meg, melyek megszüntetését most már nagyon szükségesnek tartják. Így a fentemlített association for the reform and codification of the law of nation antwerpeni congressusa (1877.) igen czélszerű tervezetet készített e tárgyban, valamint az Institut de droit international genti tanácskozása (1873.) a hajózási biztosítás ügyét igyekezett egyöntetűvé tenni, bár eddig csekély sikerrel.

A vasut s táviró nemzetközi jellegének s egyöntetőségének ügye eléggé ismeretes. Már 1865-ben megkezdődtek a nemzetközi szerződések s 1875. óta Bernben központi bureau létezik, mely nemcsak a közönség s táviró-hivatal jogi viszonyait, hanem általában a táviró kezelésének alapelveit is egyöntetűleg igyekszik megállapítani. A postára nézve az egyöntetű intézkedések 1875-ben kezdődtek s az agitációnak oly rendkívüli sikere van, hogy még félművelt államok, mint például Haiti s Liberia köztársaságok is tagjai lettek a szövetkezetnek. A vasutakra vonatkozólag még hátrább állunk, azonban már itt is megtörténtek a kezdeményező lépések. A svájci kormány 1876-ban meghívta az európai államokat, hogy nemzetközi vasuti szállítási jogról tanácskozzanak s ennek következtében elkészült a vasuti teherszállítási jog tervezete s kimondatott elvileg, hogy mint a posta- s táviró-intézetekkel történt, Bernben a vasutak számára is alkottassék központi hatóság.

Nevezetes, hogy míg a vasutaknál ily lassan halad előre a kérdés, egy a közlekedési eszközökkel épen semmi rokonságban nem álló jogviszonynál az unificationalis törekvések már sokkal inkább előre haladtak. Az ugynevezett szellemi tulajdonjogot értjük. Kétségtelen, hogy az egyöntetűséget itt is a kereskedelmi érdekek hozzák előtérbe; a kiadók, könyv- s zenekereskedők, a színházi vállalkozók érdeke követelte annak létesítését s így e mozgalmat is a kereskedelmi jog körébe tartozónak kell tekintenünk, bár itt nem a kereskedelmi életben döntő szerződési hűség, hanem tisztább erkölcsi alapok hozzák létre azt a jogi nézetet, hogy az irodalom s művészet férfainak bizonyos működésre kizárólagos joguk van, melyet az államnak idegenekkel szemben bizonyos fokig meg kell védeni.

Hasonló áll a találmányok védelmére nézve. A tényleges feltételek, melyeket az erkölcsi követelés felállít, lényegileg a követ-

kezők lehetnek : a) a szellemi termékek s találmány eredménye egyáltalán egyéninek tekintendő ; b) szükséges, hogy e termékek ipari foglalkozásra alkalmat nyujthassanak ; c) ez ipari foglalkozásokat azonban mindenkor mellékesnek, alárendeltnek kell tekinteni szemben a szellemi munkával s találmánynyal, mint főmunkával. Legjobban érvényesülnek e feltételek akkor, ha a szellemi vagy művészi munka sokszorozás vagy nyilvános előadás (színház, hangverseny) tárgya lehet. De még ezeknél sem feltétlen a védelem, csak addig tart, a mennyi szükséges, hogy a szerző kiérdemelt bérét megkapja. E jogot nemzetközi szerződések által tudvalevőleg most már Európa műveltebb országaiban mindenütt igyekeznek egyöntetűvé tenni. A Hugo Victor elnöklete alatt 1878-ban alakult Association litteraire internationale a jelen évben már diplomaciai alkudozások tárgyává tette az ügyet. A találmányok védelmezésénél az egyéni megállapítás nem oly könnyű, mint az irodalmi és művészeti termékeknél s itt az államhatalomnak kötelessége oly intézkedéseket is tenni, melyek által a tárgy minden másától élesen megkülönböztethető. A nemzetközi jog kosmopolitikus unifikációjára nincs is oly fontos erkölcsi motívum itt, mint az írói s művészi tulajdonjognál s másrészt az államhatóságok beavatkozásának szükségé az egyéni jog megállapítására nézve sokkal nagyobb nehézséget okoz. Mindamellett már az ipari szellemi tulajdon kosmopolitikus unifikációja érdekében is jelentékeny lépés történt ez évben Párizsban, midőn 11 állam, köztük három amerikai, szövetséget kötött s Bernben központi irodát állított fel. A szövetségben az ipari tulajdonjog nincs ugyan egységesen codifikálva, azonban már is megvan a nemzetközi jelleg, különösen a különböző államok különböző törvényhozásainak konfliktusa alkalmából. Megállapított többek közt az is, hogy minden szerződéses államban más szerződéses állam polgárának teljesen egyenlő joga legyen a benszülöttekkel. A jövő évben az unio Rómában tartja összejövetelét ; reményelhető, hogy Anglia s Németország is tagjai lesznek a szövetségnek s közös patens-hivatalt léptetnek életbe.

Mindezzel azonban nem elégsznek meg többé. Egységes kereskedelmi törvény életbe léptetése most a legközelebbi feladat. S erre is megvan az alap a svájci kereskedelmi törvényben, mely a kötelmi jogot, a névre s rendeletre szóló papírok jogát, a kereskedelmi társulati s szövetségi jogot oly módon szervezi, mely a kü-

lönben ellentétben álló német s francia jogi fogalmakat némileg közvetíti s egyöntetű fejlődésnek biztos alapjául szolgálhat. Már 1851-ben, a londoni világkiállítás alkalmából, megpendítette Leone Levi azt az eszmét, hogy egységes kereskedelmi törvényt alkossanak s felkérte Albert herceget, hogy e végből kongresszust hívjon egybe, azonban az angol jogászok akkori uralkodó nézete, hogy a jogi szokásokat törvény által codifikálni nem szükséges s nem is jó, megölte e tervet. St. Joseph francia műve, mely 59 ország kereskedelmi törvényeit gyűjti össze, Borchardt német dolgozata, mely 58 államra terjed ki a váltójogra vonatkozólag, elég bizonyítékai a nagy eltéréseknek, melyek e kérdések jogi fejtegetésénél uralkodnak s melyek a kereskedelem nemzetközi fejlődését nagyon gátolják.

Szerencsés körülménynek tarthatjuk végül, hogy a nemzetközi forgalom egyöntetűsége végett alakult szövetkezeteknek központjául eddig általában Svájc választatott. Ez ország faj, nyelv s hitfelekezet tekintetében annyira eltérő nemzetiségeket mindeddig a legjobban tudta jogilag egyesíteni s így már csak ez által is kiválóan alkalmas arra, hogy a nemzetközi forgalom egyöntetűségére irányuló törekvések itt szilárd talajt nyerjenek.

Kedvezményezett tengeri forgalmunk. Bizonyos árúnemek tudvalevőleg a tengeren való behozatalnál alacsonyabb vámtarifák alá esnek, abból a célból, hogy a hajózás Trieszt és Fiume felé az északi tenger kikötői ellenében kedvezőbb legyen. E kedvezmények mellett a tengeri forgalom az év első felében következőképen alakult, összehasonlítva a szárazföldi forgalommal:

	Tengeren	Száraz- földön
	métermázsa	
Kakaobab és héja	866	1,002
Nyers kávé	125,809	37,109
Thea	588	782
Bors	4,385	139
Piment	1,514	83
Gyömbér	513	161
Mindenféle fahéj	2,040	127
Csillaganis	85	13

	Tengeren	Száraz- földön
	métermázsza	
Szegfűszeg	262	162
Szerecsendióvirág	145	80
Szerecsendió héjban	—	23
Szerecsendió héj nélkül	8	27
Cardaman és paradicsomalmamag	—	2
Sáfrány	—	74
Vanília	1	26
Rizs hántolásra	79,476	4,602
Rizs keményítőgyártásra	—	3,788
Pálma és kókuszdióolaj	24,851	22,588
Indigo	3,216	2,785
Kochenille	94	244
Összesen	243,853	78,817

A tengeren való behozatal a kimutatás szerint sokkal nagyobb volt, mint a szárazföldi behozatal, de nem minden czikknél, mert kakao, thea, szerecsendió, sáfrány, vanília és kochenille még mindig több hozatik be szárazföldön, mint tengeren. Tavaly az első félévben még 12 oly cikk volt, melyből szárazföldön több jutott hozzánk, mint a tengeren, miből az következik, hogy a kedvezményes tarifák hatása egyre nagyobbodik. A 20 kedvezményezett cikk behozatala 1884. első felében 317,670 métermázsát tett, míg ellenben 1883. első felében 258,970 métermázsát (szárazföldön 91,894, tengeren 167,076 métermázsát) s így a behozatal általában nagyobbodott.

Hizómarhakivitelünk Svájcba. Az arlbergi vasut megnyitása folytán a magyarországi szarvasmarhának Svájcba való importálhatása igen fontos levén, kormányunk a svájci követséget és konzulokat a szükséges adatok beszerzésére felhívta. Válaszul a következő adatok nyertek :

1. Az évenkénti szarvasmarha- és borju- (40 kilogramm súlyon felüli) bevitel Svájcba átlag a 100,000 darabot túlhaladja; 1879-től, a midőn az import 104,160 darabot tett ki, 1883. évben 118,732 darabra emelkedett. A juh- és bárány-bevitel 50,000—70,000 drb közt ingadozik, de az utolsó években inkább apadt. A

sertések bevitele 40 klgrammig és 40 klgr. súlylyal a mult évben közel 30,000 drb volt, 40 klgrmnál nagyobb súlylyal pedig évenként a bevétel 30,000—50,000 drb közt ingadozik. Svájc maga évenként mintegy 70,000 drb szarvasmarhát exportál, sőt 1882-ben 76,000 drbot, a melynek fele Németországba megy. De ezen exportált marha leginkább tenyész- és tejelőmarha, tehenek, borjúk és bikákból áll, míg a Svájcba bevitt marhák majdnem kizárólag vágómarhát képviselnek.

2. Szarvasmarhával leginkább Francia- s Németország látják el a Svájczot. Franciaország évenkénti bevitele mintegy 45,000 drbra rug. Németország évi bevitele pedig 35,000 egész 40,000 drbot tesz ki. Ausztriából a marhabevétel az utolsó 5 évben tetemesen emelkedett, még pedig 1879. évtől 16,177 drbról 1883-ig már 28,387 drbra. Juhok és bárányok bevitelével is Franciaország áll első helyen, de a sertések leginkább a német-svájci határon vitetnek be. Hogy ezen sertések közt Ausztria- és Magyarországból is vannak-e, biztosan meg nem állapítható. Ausztriából a juhok és bárányok bevitele 1879. évben 11,256 drbról 1883. évig 15,820 drbra emelkedett. A sertések bevitele pedig (40 klgr. felüli súlyban) 1879. évben 815 drbról 1882. évig 1434 drbra, tehát majd kétszeresére emelkedett. Ez adatok azonban csak a határt jelölik meg, a melyen át a bevétel eszközöltetik, de a marha eredetére nézve biztos támpontot nem szolgáltatnak. Így p. o. majd biztosra vehető, hogy a Franciaországból bevitt szarvasmarhának nagy része oláhországi, a melyek a Mont-Cenis-en és a francia területen át vitetnek Genfbe. Hasonlóképen lesz ez az Ausztriából importált marhánál; itt is lesz olaszországi, mely a Brenner-vasuton és Vorarlbergen vitetik át Svájcba.

3. A bevétel Svájc minden határhelyiségeiben üzetik. A nyugati kantonok az idegen vágómarhát főképen Francia- és Olaszországból szerzik meg, az északi kantonok inkább a határos német államokból; de az északi és közép Svájcba is hozatik francia szarvasmarha. A keleti kantonokban leginkább ausztriai marha kerül vásárra. Ezen marha nevezetesen Tirol, Vorarlberg, Felső-Ausztria, Stájer, sőt Csehországból is származik. Mennyiben van ezen hizómarha közt magyarországi, ez biztosan meg nem állapítható. Fővárosok és piacok idegen marha kelendőségére nézve Genf, Basel, Zürich, továbbá Weiszfelden (Thurgauban), Winterthur (zürichi

kantonban), St.-Margarethen (st.-galli kantonban), a vorarlbergi vasut belépő állomása és még Luzern és Bern azon olasz marhára, a mely a gothardi vasuton vitetik be Svájcba. Egy klgr. ökörhus ára (holt súly, azaz hus és csont, belek, fej, szarvak, bőr és lábak nélkül) 1'60—1'70 frank, a mi a jelenlegi váltófolyam szerint 80—82 kr. osztrák-magyar értékpapirban. Ezen árban adják el rendszeren a kereskedők a mészárosoknak az ökröket négy negyedben mérve (les quatres quartiers). Ha az állat eleven súly szerint adatik el, akkor a mészárosok 80—90 centimes-et fizetnek kilogrammonként.

4. A magyar hizlaló marha bevitelét ugyan hasznosnak tartják de az adatok nem teljesen egybehangzólag szólnak. A zürichi konzul szerint magyar hizómarha eladásra Svájcban számíthatna, ha ezen állatok fiatalok, azaz ha öt évet nem haladtak túl és jól hizottak, úgy hogy átlagos súlyuk a hét egész nyolcz mázsát (husban) elérik. A genfi konzul szerint a magyar marha eladása a nyugati Svájcban, az ottani mészárosok és olasz kereskedők közt fennálló régi összeköttetések miatt, eleintén nagy versenynyel lenne kénytelen küzdni. Azon tanácsot adja azonban, hogy a kereskedők kisebb szállítmányokkal kezdve, szerezzenek maguknak biztos vevőket, hogy a marhákat egyenesen a mészárosoknak szállíthassák. A Bázeltől nyert adatok a legkedvezőbbek, úgy látszik, hogy ott az arlbergi vasutal Ausztria és Magyarországból eszközöndő tetemesebb marhabevitel reményében minden előmunkálatok megtörténtek arra, hogy Bázeltben magyar marhavásár létesíttessék. Mindenesetre nagy fontossággal fog birni Svájcban és remélhetőleg idővel Franciaország és általában nyugat felé irányuló marhakereskedésünk sikeres fejlődésére az a körülmény, hogy csak jó, hibátlan árú szállíttassék. Svájczot ez idő szerint marhával ellátó államokkal való verseny sikere csak úgy lesz biztos, ha monarchiánkból jobb és lehetőleg olcsóbb hus fog szállíttatni. Egyenlő minőségű áruval pedig néhány centimenyi árleszállítás az előnyt már kétségtelenné tenné. Nagy pontosság a szállítási határidők megtartásában szintén főfeltetele a kívánt cél elérésének, minthogy a kereskedők e részbeni példás eljárása a versenyt szintén megnehezíti.

5. A bevitel biztos eszközzésére legcélszerűsabb volna, ha a hizlalók közvetlenül a mészárosokkal lépnének összeköttetésbe. Eleintén ugyan ez nem lehetséges, hanem alkuszokra lesz szükség,

hacsak a hizlalók maguk nem mennek Svájcba és a főpiaczokon szereznek maguknak biztos vevőket.

A magyarországi távirdák hálózata 1883-ban következő volt. A vasuti és magánhálózatnál : fogyott a hossza 134,996, a huzalok hossza szaporodott 1415'904 kilométerrel. Az állami hálózatnál : a vonalok hossza szaporodott 527,448, a huzalok hossza szaporodott 1002'988 kilométerrel. (A vasuti vonalak egy része az 1883. évben állami kezelésbe menvén át, a kimutatott hiánylatot ez okozza.) Az 1883. évi december hó végével az állapot a következő volt : az állami, vasuti és a magánhálózat vonalainak hossza volt 1882-ben 15,831'494 kilométer, 1883-ban 16,228'946 kilométer, huzalának hossza volt 1882-ben 56,730'292 km., 1883-ban 59 ezer 149'185 km. Távirdaállomás 1883. év elején működésben volt 517 állami, 655 vasuti. Év közben megnyílt 26 állami és 52 vasuti, bezárattott 1 állami és 1 vasuti távirdaállomás. 1883. év december végén működésben volt 542 állami- és 706 vasuti távirdaállomás. A személyzet 1883. évben szaporodott általán 22 egyénnel és pedig a női személyzet szaporodott 30-al, a férfiszemélyzet fogyott 8-al. Az állami távirda-intézetben alkalmazva volt : felsőbb személyzet 1882-ben 118, 1883-ban 1129, alsóbb személyzet (vonaloőr, hivatal-szolga) 1882-ben 204, 1883-ban 195 egyén, összesen 1882-ben 1420, 1883-ban 1442 egyén. A kezelő személyzet között volt : nő 223, férfi 906. Azonfelül a postamesterek-nél és magánvállalkozók-nál 1883. évben volt 206 külön felfogadott kezelő.

Táviratforgalom és a táviratok után befolyt díjak az állami és a vasuti távirda-állomásoknál következő volt :

Táviratforgalom	1883.	1883.	Különbség
Feladott díjköteles távirat	2.473,931	2.395,580	+ 78'351
Feladott közérdekű s szol-			
gálati távirat	142,830	153,061	— 10'231
Beérkezett külföldi távirat	733,809	739,572	— 5'763
Magyar vonalokon átment			
külföldi távirat . . .	162,951	129,900	+ 33.051
Megérkezett belföldi és az			
áttávíratozott táviratok			

Távíratforgalom száma	1883.	1883.	Különbség
	4.442,904	4.309,399	+ 133.505
A kezelt táviratok összege	7.956,425	7.727,512	+ 228.913

Bevétel : a belföldi táviratok után 1.039,685 frt. a külföldi táviratok után 612,463 frt, különféle bevételek 114,101 frt, összesen 1.766,249 frt. Kiadás : személyzeti költség 1.145,264 frt, vonal és állomás fenntartási és egyéb költségek 564,084 frt, összesen 1.709,348 frt. Mutatkozik tehát 56,901 frt többlet.

Az 1882. évi nemzetközi távirdák statisztikájából a következő általános érdekű adatok sorolhatók fel. A feldolgozott táviratok száma volt : Ausztriában 6.626,203 + 1.650,695 frank eredmény-nyel, Belgiumban 4.066,843 — 1.750,698 frankkal, Bosznia-Hercegovinában 373,352 — 29,006 frankkal, Bulgáriában 284,753 — 475,366 frankkal, Dániában 1.241,305 — 163,880 frankkal, amerikai Egyesült-Államokban 40.581,177 + 38.301,743 frankkal, Franciaország és Corsicában 26.210,124 + 9.255,174 frankkal, Görögországban 579,507 — 224,868 frankkal, Japánban 2.784,282 + 1.141,777 frankkal, Magyarországon 3.418,470 — 139,180 frankkal, Nagybritannia és Írországon 32.965,029 + 8.463,900 frankkal, Németalföldben 3.364,612 — 908,011 frankkal, Németországban 18.362,173, Norvégiában 924,830 — 149,412 frankkal, Olaszországban 7.020,287 + 661,779 frankkal, Oroszországban 9.800,201 + 8.944,834 frankkal, Portugálban 758,600, Romániában 1.213,903 — 1.994,927 frankkal, Spanyolországban 2.830,186 + 71,272 frankkal, Svájcban 3.046,182 + 331,195 frankkal, Svédországban 1.218,852 + 138,089 frankkal, Szerbiában 274,703 + 55,322 frankkal.

A részegség ellen Galicziában s Bukovinában 1877-ben törvény lépett életbe, mely egy havi fogházbüntetéssel vagy 50 frt pénzbírsággal sújtja nemcsak a botrányt okozó részégeket, hanem azokat is, kik a részegséget előidézik, vagy kik részegeknek s kiskorúaknak szeszes italokat adtak. Az igazságügyminiszterium most adatokat gyűjtött be a törvény végrehajtásáról. Ez adatok szerint elítéltettek :

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1883.
Galicziában :						
1. Részegeskedés miatt . . .	18,346	17,848	17,475	18,995	20,863	22,043
2. Lerészegítés miatt	291	277	346	320	271	237
3. Szeszies ital adása miatt részegeknek	724	790	637	850	887	1,078
4. Szeszies ital adása miatt kiskoruaknak	4	10	25	23	12	10
Bukovinában :						
1. Részegeskedés miatt . . .	1,077	935	1,798	2,000	1,567	1,759
2. Lerészegítés miatt	65	5	34	1	7	2
3. Szeszies ital adása miatt részegeknek	35	50	114	124	96	105
4. Szeszies ital adása miatt kiskoruaknak	—	—	—	—	—	1

Hat év alatt tehát elítéltek *részegeskedés* miatt Galicziában 115,570 egyént, Bukovinában 9,136-ot; *lerészegítés* miatt Galicziában 1,742-öt, Bukovinában 114-et; *részegeknek italkiszolgáltatás miatt* Galicziában 4,966 egyént, Bukovinában 524-et, s végül *kiskoruaknak szesziesital adása miatt* Galicziában 84-et, Bukovinában 1-et. A részegeskedés miatt elítéltek száma hat évi átlagban Galicziában 19,261-et, azaz 3·1 par mille s Bukovinában 1,523-at, azaz 3·2 par mille tesz. Ez adatok szerint e két ország lakossága nem volna oly részeges, mint közönségesen feltételezik. A törvény 6. §-a szerint a részegeskedés miatt háromszor elítélteknek korcsmába menni nem szabad; e törvény áthágásáért hat év alatt a két tartományban 206 egyént büntettek meg. A törvény végrehajtása különben nem szigorú s egy pillantás a számok változatosságára az évek szerint eléggé tanusítja, hogy az 1877-i törvény egymagában még nem elegendő a részegeskedést, ha egyszer valamely népnél elterjedt, kiirtani, avagy csak terjedésében gátolni is.

A francia nép vagyona. Paul Leroy-Beaulien, a híres nemzetgazda nemrég arra a nehéz feladatra vállalkozott, hogy megbecsülje a francia nép vagyonát. Idősebb statisztikusok példájára a hagyatékok összegére építette számításait, mert a hagyatékokról hivatalos adatok léteznek. Pedig ezek az adatok nem engednek határozott következtetéseket vonni. Ha a számsort tekintjük, mely a felől világosít fel bennünket, mennyire rugtak a hagyatékok az utolsó évtizedekben, azonnal be kell látnunk, hogy a hatalmas növekedést nem pusztán a közhagyon gyarapítása okozza. E növekedés jórészt a törvényhozás sokszoros változtatásaira vezethető vissza, mert a törvényhozás az idő folyamán új értékfajokat megadóztatott, másoknak tőkésítési kulcsát pedig megváltoztatta. Ezenkívül fontolóra veendő az is, hogy sok hagyatékot el szoktak titkolni, és a törvény szigorubb keresztülvitele e számokat is tetemesen kell hogy emelje. Mindezt tekintetbe véve, meg kell vallani, hogy az évenkénti hagyatékokról tanuskodó adatok nem szolgálhatnak megbízható számítás alapjául, különösen a közhagyonnak különféle időszakokban való összehasonlításánál nem. A hagyatékok alapján összeállított tőke értéke kitett:

	millió frankot.		millió frankot
1830. . . .	1451	1875. . . .	4253
1840. . . .	1608	1876. . . .	4701
1850. . . .	2025	1877. . . .	4483
1855. . . .	2406	1878. . . .	4748
1865. . . .	3029	1879. . . .	5003
1870. . . .	3372	1880. . . .	5265
1871. . . .	5010	1881. . . .	4914
1872. . . .	3951	1882. . . .	5026

A közhagyon értékének kiszámíthatására e számok mellé az évenkénti adományozásokat is csoportosították. Ezek 1882-ben 1046 millió frankot tesznek ki, így tehát hagyatékok és adakozások 1882-ben 6073 millió frankra rúgtak. Hogy a közhagyon megállapításához jussanak, most már a hagyatékok és adakozások összegét azzal a számmal sokszorozták, mely megfelel amaz évek számával, a mennyivel az örökös túléli a hagyományozót. Ezt körülbelül 30—36 évben állapították meg. Ha e számadást követjük, Franciaország közhagyonja 218,828 millió frankra rug. Világos azonban, hogy ez a számítás minden ízében önkényes; az adatok, melyekre az

egész számítás épül, nem pontosak, könnyen érthető pedig, mily nagy differentiák támadtak, ha bármely a számítás alapját képező szám csak kevéssel is megváltozik. Egész jogosan állítja hát Leroy Beaulieu, hogy a nevezett eredményt tévesnek tartja, véleménye szerint nagyon magas ez az összeg, melyet ő 175—188 milliárd frankra tesz. A nép vagyonának különféle alkatrészeit így osztja fel:

	Milliárd frank
Telek	75—80
Épületek	21—22
Nemzetgazdasági üzemtőke	12
Francia és külföldi értékpapírok	22—23
Francia államadósság	18—20
Külföldi államadósság	4—5
Kereskedelmi és ipartőke, kivéve a rész-	
vény-társulatokat	8
Ingóságok, berendezések, műtárgyak	12—14
A nemes érczek fele (a másik fele a fen-	
tebbi becslésekben bennfoglaltatik)	3—4

Ez a számítás a fentebbi 175—188 milliárd franknyi összege eredményezi. Alig kell felemlitenünk, hogy ez a becslés egészen megbízhatlan, habár mindenestre több hitelt érdemel, mint a magasabb becslések.

Állatbiztosítás Oroszországban. Az állatbiztosító-társaságok a nagy orosz birodalomban csak a legújabb időkben kezdenek meghonosodni. Egyedül Lengyelországban volt meglehetősen régi idő óta kötelezett állami biztosítás, igen olcsó díjtételekkel, ($\frac{1}{2}$ %-a) az értéknek, mely kizárólag marhavész esetére vonatkozott, de ez intézkedés már azért sem volt elegendő, mert nagyon sovány kárpótást nyújtott. Nehány év óta az egész birodalom részére igyekezett a kormány félig-meddig kötelező állatbiztosítást létesíteni, hasonlólag csak a marhavész eseteire, oly módon, hogy 1% díjtétel mellett minden lakos marhavész esetén lebunkózott szarvasmarhájáért a kerületi hatóságtól a biztosított összeget megnyerje. A terv azonban nem népszerű, különösen sokalják a befizetést oly kerületekben, hol a marhavész ritkán uralkodik s még nem is mindenütt léptették életbe. 1883. május havában végre egy „orosz kölcsönös állatbiztosító társaság“ is alakult Sz.-Pétervárott, mely 4—10% díjtétel mel-

lett (a kerületek s az átvállalt risico szerint) mindennemű állatot bármily pusztulás ellen biztosít; kizárólag marhavész ellen jelentékenyen kisebb díj mellett. A biztosítási díj megállapítva, legalább végső határára nézve, de a helyi körülményekhez alkalmazott. A múlt év végéig e társulatnál több mint 2 millió rubel értékig történtek állatbiztosítások s a tiszta nyereség 80,000 rubelnél több volt, melyet tartalékalap alkotására fordítottak. A társaság legcsekélyebb hódosítást tesz a nagy orosz tartományokban, de jellemző, hogy a kis orosz parasztok vontató-ökreiket meglehetősen mértékben biztosítják. Általában minden jel oda mutat, hogy e társaság nagyobb eredményt fog felmutatni, mint a hivatalos intézkedés.

A munkásbiztosítás Oroszországban. A gyáripar a nagy orosz birodalomban tulajdonkép csak husz éve létezik, azaz körülbelül a jobbágyok felszabadításával egyidejű, mindamellett e minden tekintetben hatalmasan fejlődő birodalom más társadalmi tényezőivel párhuzamosan ma már jelentékeny kontingenst képeznek a gyárak s az azokban alkalmazott munkások. 1874-ben 369,203-ra becsülték az európai Oroszország gyárában dolgozó munkások számát, 1879-ben már 685,245-re, pedig ez utóbbi is bizonyosan igen csekély. Nem számították ide ugyanis a cukor-, dohány-, ser- és pálinka-gyárakban foglalkozó munkásokat s nem azokat sem, kik bár télen gyárakban dolgoznak, tulajdonkép csak parasztoznak tekinthetők.

A gyáriparral foglalkozók számának e rohamos gyarapodásával karöltve Oroszországban is ismert s otthonos lett a nyugoti gyármunkások szomorú állapota, sőt talán nagyobb mértékben, mint Angliában is. Sok szakférfiu, köztük különösen Janschul moszkvai egyetemi tanár egész sereg adatot közöltek ez állapotokról. S ennek eredménye lett, hogy 1882-ben kiadták a védelmi törvényt a gyermekek gyári munkára alkalmazása tárgyában, de további lépések még nem történtek s különösen a munkásbiztosítás kérdése Oroszországban jelenleg még csak elméleti vita-tárgy. Egyes rendeletek léteznek ugyan, különösen oly gyárakra vonatkozólag, melyek természetüknél fogva veszélyesebbek, de e rendeleteket senki sem hajtja végre s a gyárak maguk oly annyira nem törődnek munkásaikkal, hogy — a mi Nyugot-

európában ma már közfelháborodást szülne — az orosz gyárakban a megbetegedett munkás csaknem rendesen nem kap bért, sőt némely helyen a munkaszerződésekben egyenesen ki is kötik azt. Vannak ugyan egy pár nagyobb gyár mellett ugynevezett kórházak, de ezek inkább csak a látszatnak szolgálnak s vezetőjük tudatlan sebész, ki a mellett arisztokratikus göggel a munkások életét mibe sem veszi. A munkások nyugdíjaztatása, öreg korára ellátása s más nemű gyámolítása Oroszországban csaknem teljesen ismeretlen fogalmak.

Az orosz gyári törvényhozás e hiányát a vezető körök nagyon érzik s ujabban úgy társadalmi uton, mint kormánykörökben több lépést tettek részint a gyárosok felelősségi kötelezettségeinek megállapítására, részint a munkások öntevékenységi mozgalmának felkeltésére, mely utóbbi, mellesleg felemlítve, egész a legújabb időkig kizárólag a lengyel állami bányászok között mutatkozott. Sz.-Pétervárt az orosz ipar s kereskedelem felvirágzására alakult társaság Demidoff San Donato herczeg vezetése alatt főkép az állami biztosítópénztárak felállítása mellett kardoskodik, kapcsolatban öntevékenységgel létesített betegsegítő-pénztárakkal. Az előbbeni esetnél a gyárosokat nem akarják feltétlenül kötelezni, hogy a biztosítópénztár tagjai legyenek, de másrészt kifejezik óhajukat, hogy ezek törvény által köteleztessenek a gyáraikban szerencsétlenül járt munkásokról gondoskodni. A biztosító-pénztár kezelését az államra akarják bízni. A betegsegítő s rokkant biztosító-pénztárak felállítását magukra a munkásokra akarják bízni, azonban a kötelezettséget nem merik kimondani, részint mivel a gyármunkások bére igen csekély, részint mert a gyárosokra tolva a terhet, a kezdődő ipar jelentékeny megkárosításától tartanak. — E társulati munkán kívül, melyet a pénzügyminiszterium is kedvezően fogadott s most tanácskozások tárgyát képezi, Stemenow és Uvaroff az összes iparral foglalkozó munkások kényszeren s kölcsönösségen alapuló biztosítását tervelik, hasonlóan a mint némely senstwoban a tüzkárbiztosítással tettek.

A különböző tervezeteknek nagy nehézséget okoz az, hogy a gyári szerencsétlenségekről hivatalos statisztika nem létezik. Dr. Pogoscheff magánutón szerzett adatai szerint e szerencsétlenségek száma Oroszországban sokkal nagyobb, mint Nyugoteurópában s rendesen valóban megrendítő körülmények között szoktak előfordulni.

Csak egy pár példát említettünk fel. Moszkva gyapotfonó gyáraiban, hol összesen 6900 munkás dolgozik, egyetlen év (1879/80.) folyama alatt, a sebészek feljegyzése szerint, 683 veszélyes sértés történt, tehát a munkás személyzetnek majdnem egy tizedrésze munkája által részben, vagy egészen munkaképtelenné lesz. Pedig valószínű, hogy a sérülések száma még nagyobb volt. 1880-ban 11 hónap alatt egy nagy gyapotfonó gyárban 1249 munkás közül 167 könnyű, s 58 súlyos sebet kapott, nagyobbbrészt karján s a sebesültek egy harmada kis gyermek volt. Faure Felix, francia követ, a gyárosok felelősségi törvényének tárgyalása alkalmával 1000 munkásra 6—7 szerencsétlenséget számít. A német statisztika 1000 munkásra 45 szerencsétlenséget mutat ki. Oroszországban tehát Dr. Pogoscheff adatai szerint legalább kétszer annyi baleset történik, mint nyugoton. Hasonló bizonyítékokat szerzett Dr. Michailoff Ssmolenszk kerület gyapotfonó gyáraiban. Két év alatt (1879/80.) 2500 munkás közt 663 szerencsétlenség történt s 1881-ben 2596 munkás közt 350 szerencsétlenség fordult elő. Jellemző, hogy a gyármunkások e szomorú sorsát már az orosz népdal is felkarolta. Némileg kedvezőbb adatokat közöl Pineto a sz.-pétervári gyárakból s a obuchoffi aczelöntőműhelyből, hol azonban igen sok már előbb más gyárakban működött s így tapasztalatokban gazdagabb munkás van. A balti vasöntőműhelyekben s gépgyárakban a szerencsétlenségek számai már nagyobbak. Az adatok következők:

Évben	Munkások száma	Szerencsétlenségek száma
1877.	1011	49
1878.	1228	69
1879.	1078	127
1880.	1069	177
1881.	1000	171.

Legfeltűnőbb, hogy az orosz-amerikai gummiárú-gyárban, hol évenként 1500—2500 munkás dolgozik, 1879-ben csak 4, 1880-ban 2, 1881-ben 4 szerencsétlenséget mutattak ki. Lehet, hogy e feltűnő különbség a gyári munka többi vagy kevésbé veszélyes jellegéből is kimagyarázható, de bizonyosabb, hogy a feljegyzések hiányosak. Maguk a gyárosok is titkolják az ily eseteket, tekintélyüket s a közvélemény beavatkozását mérlegelve. Pineto különben általában is ellenkező nézetben van, mint fentemlített társai s azt hiszi,

hogy Oroszországban 1000 munkásra évenként átlag csak 35 szerencsétlenség történik, tehát kevesebb, mint Németországban, holott tudvalevőleg a német gyármunkásokat már általában gyakorlottaknak lehet nevezni.

A tapasztalatok mindenesetre még nagyon hiányosak s nem lehetetlen, hogy az első években a hivatalos statisztikai felvétel sem lesz nagyon megbízható. Mindenesetre figyelemre méltó azonban, hogy a munkások biztosításának kérdésével Oroszországban oly sokan foglalkoznak s ha nem lehet is remélni, hogy ez ügyben egyhamar történik valami intézkedés, a gyermekek gyári foglalkozására vonatkozó törvény életbeléptetése, továbbá a munkások önszegelésének előmozdítására megindított mozgalom bizonyynyal nem lesz eredménytelen. Az orosz artell, mely a testületi szellem fejlesztésére s megszilárdítására eddig is oly nagy hatással volt, e téren is igen sokat lendíthet s egyes buzgó férfiak, köztük első sorban Loranszki, erélyesen működnek, hogy Oroszország e tekintetben is igyekezzék Nyugoteurópa nyomdokaiba lépni.

Orosz vasutak. Az orosz kormány közelebb ötszázalékos államkölcsönt bocsátott ki 15 millió font sterling erejéig, mely külön tervezet szerint kizárólag vasutak építésére használtatnék fel. Egyelőre előirányoztattak a szibériai vasutra 3.488,372 font sterling, ugyanannyi a Katharina-vasutra, továbbá a Buskuncsak-vasutra 348,837 font, a jekaterinenburg-tjumenire 1.511,628, a kharkownikoleffire 320,465, a tamboff-saratoffire 169,777, az urali vasutra 884,352 font, moszkvai-bresztire 500,703 a donetzire 1.186,488, az oral-griasiira 204,424, a putiloffira 243,091, a liban-romnyira 1.251,165 s a délnyugotira, mely csatlakozásainál fogva reánk nézve legfontosabb, 1.402,326 font sterling. Ha Oroszország vasutait más nagy európai államokéval összehasonlítjuk, kerekszámban az eredmény következő:

Németországi vonalak hossza	. .	35,000	kilométer,
angolországi	" "	29,800	"
franciaországi	" "	28,900	"
oroszországi	" "	24,500	"

Ausztria s Magyarországé együtt . 20,300 kilométer.

Oroszország tehát területe s népessége arányához képest nagy

hátrányban van, de különben is az eddigi orosz vasutakat főképp katonai szempontból építették s így nincs kellő csatlakozásuk a külföldi közlekedési vonalokhoz s más elegendő viczinalis vasutjok, a mi okozza, hogy jövedelmük is igen csekély. 1881-ben a tiszta bevétel 210.696,479 rubel, a felhasznált tőkének csak 2/34 százalékát tette, 1882-ben pedig a 214.977,510 rubel bevétel mintegy 3 százalékot képviselt. A jelenleg tervbe vett vasutak már észszerűbbek s különösen a szibériai vasut, melynek utvonalát különben még nem határozták meg véglegesen, jelentős hatással lesz az ipar és kereskedelem fejlesztésére. Nagy hiba volt különben, hogy a tervezett vasutak közt ismét elejtették azt a vonalat, mely Pszkofftól Rigáig s Parnassig, esetleg Dorpátig ment volna s így a termékeny s népes balti tartományokat látta volna el. Oroszország rossz s egyoldalú vasuti politikájának eredménye már most is meglátszik különösen a nyersanyagkereskedésen, mely kivitelének főtárgyát képezi. Odessában, Kiewben, Berdisseffben, Varsóban s más jelentékeny kereskedelmi helyeken az utóbbi időkben nagy bukások állottak be s a bevétel 250 millió rubel többletet mutat, mind oly jelek, melyek komoly válságról tesznek tanuságot. Ujabban ismét felmerült az országban a már többször említett „orosz pacific vasut“ eszméje, mely Jekaterinenburghól (az Ural keleti aljáról) indulva ki, Tobolszk, Jenisejszk, Irkaszk ériutásával Nikolajeffben végződnek. S még egy nagyobb szárnyvonala is volna, mely Jenisejszkből Kiach-tába (China szélére) s az Amurig vezetne. Orosz nemzetgazdák s hazafiak az Egyesült-Államok pacific-vasutjának rendkívüli sikerét tartva szem előtt, e tervtől is igen sokat várnak. Egy másik nagyszabású terv volna egy nagy vonal építése, mely Astrachanból indulva, Herátig menne, összeköttetésben Perzsiával s Indiával, ennek volna egy nagy elágazása Bokharáig s Kasgáron át Középázsziába. Mivel azonban e tervekben nem kevesebb, mint 3000 mértföld vasutról s körülbelül 1000 millió rubel költségről van szó, nagyon valószínű, hogy e nagyszabású tervek jó darabig még csak tervek fognak maradni.

Az Egyesült-Államok petroleum-ipara. Ez évi augusztus 28-án volt 25 éve, hogy az Egyesült-Államokban az első petroleum-forrást megnyitották Titusville mellett az ugynevezett Oil-Creek-völgyben. Colonel Drake New-Havenből 1859. május havában

kezdte meg a furási kísérleteket, s még ugyanaz év augusztus 28-án 69¹/₂ lábnyi mélységben petroleumra akadt. A termelés kezdetben naponként 10 hordót tett, s a petroleumot hordónként 50 centért árulták. Drakenak ez a sikere másokat is felbátorított, s csakhamar számos más petroleumforrást is nyitottak ugyanabban a völgyben. Titusville faluból néhány év alatt város lett 10,000 lakossal. Mint-hogy a termelés az első években csekély volt, mélyebbre kezdtek ásni és 1861-ben megnyitották az Oil-Creekben a híres Phillips-forrást, mely az első napon 4000 hordó petroleumot adott. Ekkor a petroleumnak átlagos ára 4 dollár volt hordónként. Ettől az időtől fogva a petroleum-ipar rohamosan fejlődött. Venango, Butler, Clarion Mac Kean, Richburg, Newyorkban és más vidékeken gazdag petroleumtelepeket fedeztek föl. Az évi összes termelés, mely 1859-ben csak 82,000 hordót tett, 1876-ban 9.000,000 hordóra rugott. — Ezután következett a bradfordi nagy petroleumtelep felfedezése s 1877-ben az Egyesült-Államok összes petroleum-termelése már 13.000,000 hordóra rugott. Azóta a termelés évenként átlag 5 mill. hordóval emelkedett. Legtöbbet termeltek 1882-ben, és pedig 31.789,190 hordót. A petroleum-kivitel a termeléssel lépést tartott. 1852—53-ban a kivitel 600,000 gallont, 1883-ban 506 mill. gallont tett, 44 millió dollár értékben. Amerika négy petroleum-tőzsdéjén a forgalom 1883-ban 6 milliárd hordót tett. Az utolsó 25 év alatt a petroleum-üzletbe fektetett tőke több mint 400 millió dollára rug. Ez idő alatt 38,000 furási kísérletet tettek, melyek közül 2400 eredménytelen maradt. E furási kísérletek költségei 170.948,000 dollárra rugtak, a nyert petroleum pedig 425 millió dollárt képviselt. A források átlagos termelőképesége 5—6 évig tart. Egy új forrás megnyitásának költségei például a Bradford kerületben 2500—3000 dollárt tesznek, a telek árán kívül. A források mélysége 1000—1800 láb közt váltakozik, egyes források 3000—4000 láb mélyek is.

Khina áruforgalmáról Leroy-Beaulieu cikket közöl az Economist Françaisben, mely azt bizonyítja, hogy e ki- és bevétel rendkívül csekély és jelentéktelen. Khina be- és kivitele 1882-ben összesen 1050 millió frankot képviselt, s így alig egy harmadrészét annak az összegnek, melyet a belga vagy hollandi külkereskedelem képviselt s alig haladja meg háromszorosan a román, vagy ötszörö-

sen a görög kereskedelmet. Magának Hamburgnak bevitele $2\frac{1}{2}$ -er nagyobb, mint Khina mind a 22 kikötőjének ki- és bevitele együtt, melyek az idegenek számára nyitva állnak. Khina külkereskedelmének tetemes felvirágzásáról szó se lehet; 1882-ben a ki- és bevétel 745 millió taelt képviselt (1 tael = 1 frank 24 centim) és 1872-ben $142\frac{1}{2}$ millió tael. Az egész időszak alatt egyetlen egyszer emelkedett ez az összeg 163 millióra. A behozatalnak több mint harmadrésze opium, melyet az európai kivitelre nézve nem lehet tekintetbe venni. Nem kevésbbé kedvezőtlen a francia nemzetgazdász véleménye Khina pénzügyeiről. „Khina, írja Leroy-Beaulieu, szegény, vagyis helyesebben mondva, primitív természeti állapotban levő ország. Összes állami bevételei 500 millió frankra rugnak. Ilyen viszonyok közt oly nagy kártérítési összeg kivetése, milyent Franciaország nemrég Khinától követelt, nem lehetett igazolni.“ „A francia kormány — írja továbbá a nevezett nemzetgazda — a viszonyok kellő ismerete nélkül cselekedett, midőn Khinától 250 millió frank hadi-sarczot követelt; ez azt jelentette, hogy a háboru elkerülhetetlen. Még 80 millió frank is sok lett volna, ha a békét fönn akarták volna tartani. A francia kormánynak a tonkingi erős helyeknek kiürítésével és 10—12 millió frankkal kellett volna megelégednie.“

ÚJ KÖNYVEK.

- Röser, J.** Könyvviteltan. Tekintettel az iparosok, földmivelők és kereskedők gyakorlati szükségleteire. 1 frt 60 kr.
- Püspöky, G.** A postatakarékpénztári intézmény és annak meghonosítása Magyarországon. 60 kr.
- Magyarország statisztikája.** *Keleti K. és Jekelfalussy J.* közreműködésével szerkeszti **Láng L.** I. kötet. Magyarország népességi statisztikája. 20 térképpel és 2 rajzzal. 5 frt.
- Holst, H.** Verfassungsgeschichte der Vereinigten Staaten von Amerika seit der Administration Jackson's. III. Bd. 9 frt 60 kr.
- Stegemann, R.** Deutschland's koloniale Politik. 96 kr.
- Hübner, O.** Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde. f. 1884. kötve. 60 kr.
- Dorn, A.** Kriegsmarine und Volkswirtschaft in Oesterreich-Ungarn 1 frt 30 kr.
- Dittmar, G.** Der Landwirthschaftliche Pachtvertrag. 2 frt 16 kr.
- Blume, Th.** Der Zukunftsstaat und die Lösung der socialen Frage. 1 frt 20 kr.
- Laveleye, E.** Die socialen Parteien der Gegenwart, übersetzt von Eheberg M. 2 frt 40 kr.
- Kremer, A.** Die Nationalitätsidee und der Staat. 2 frt.
- Kögler, K.** Über Lebensversicherung. 32 kr.
- Neurath, W.** Adam Smith im Lichte heutiger Staats- und Socialauffassung. 50 kr.
- Mihók, S.** Magyarország megyékben. (1883--1884.) 25 kr.
- Ulbrich, J.** Das Staatsrecht der oesterr.-ungarischen Monarchie. 3 frt.
- Dahn, V.**ölkerrechtliche und staatsrechtliche Studien. 4 frt 20 kr.
- Gross, G.** Karl Marx. Eine Studie. 1 frt 8 kr.
- Reitzenstein, F. und E. Nasse,** Agrarische Zustände in Frankreich und England. 2 frt 88 kr.
- Wirth, M.** Ungarn und seine Bodenschätze. Statistisches Handbuch ungarischer Landeskunde. 4 frt 80 kr.

(Közli **Kilián Frigyes**, m. k. egyetemi könyvtáros.)

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

VIII. ÉVFOLYAM.

1884.

DECZEMBER.

X. FÜZET.

Gróf LÓNYAY MENYHÉRT

(1822—1884.)

Annyi sok más között a közgazdaság tudománya s a hazai közgazdasági irodalom is érzékeny veszteséget szenvedett gr. Lónyay Menyhért váratlan halála által.

A magyar közgazdasági szakemberek egyik legjelesebbikét gyászoljuk. Aligha volt gr. Széchenyi István halhatatlan emlékezetű működése óta államférfiaink között egyetlen egy is, ki oly mélyen áttanulta és átérezte volna a közgazdaság vezérigazságait, a ki oly kevés alkotást tűrt volna el és engedett volna meg magának ott, a hol ezen elvek megvalósítása pillanatnyi politikai sikerek kockáztatását igényelte; és bizonynyal nem volt egyetlen egy sem, a ki az irodalmi működés keretében oly fényes elmével és oly bámulatos szorgalommal szolgálta volna — a hazai praktikus közgazdasági kérdésekre vonatkozásban — e tanok örök igazságait.

Mily hosszú az időköz, mely a „Hazánk anyagi érdekeiről“-t elválasztja legújabb irataitól, s e hosszú időköz a sors mennyi változandóságát mutatta fel az író előtt; mint érték meg közgazdasági tervei közben tényekké, mint szerveztetett — igen nagy részben általa — gr. Széchenyi István hagyatéka a modern magyar állam ujra felébredt keretében egy, bár sok tekintetben még mindig hiányos egészsze: és gr. Lónyay Menyhértet egynek látjuk irodalmi személyében e hosszú uton. Bankügyi elméleteihez ép oly szívósan ragaszkodik legújabb művében, mint régen; közlekedési politikánkban ugyanazon alapon áll, mint a 60-as években; kereskedelmi politikája ugyanaz, sőt a valuta kérdésében sem változik álláspontja.

A boldogultnak sokat köszönhet a hazai közgazdaság tudománya és irodalma. A m. tud. akadémia nemzetgazdasági és statiszt.

tikai állandó bizottság szerencsés választást tett, dr. Kautz Gyula urat bizván meg méltatni működését a tudományos és irodalmi téren, egy közelebbi alkalommal.

A „Nemzetgazdasági Szemle,” melynek ő volt megalapítója s melynek új folyamát ő maga nyitotta meg egy nagyérdekű értekezéssel, méltán osztozik a bánathban, melyet korai halálával hazájának okozott.

Emléke bizonyára élni fog közöttünk, s neve Széchenyiével együtt fog emlegettetni hosszú időkön át.

Béke legyen hamvai fölött!

GYÖRGY ENDRE.

ÁGIO TANULMÁNYOK.

(Három közlemény.)

III.

Fejtegetéseimmel következetesen egy cél felé törekedtem ; megcáfolni kívántam azt a felfogást, mintha gazdasági jólétünkre a *magas* vagy *alacsony* ágio hatással volna és megerősíteni azt a tényt, hogy a kényszerfolyamnak káros volta csakis az *ingadozásokban* rejlik, melyeket a váltóárfolyamok és az ágio állásában előidéz. — A czáfolatra elégséges volt talán az a többnyire negatív bizonyítási mód, melyet eddig alkalmaztam ; nem lehet nehéz azonban az állított tény mellett pozitív következtetéseket is felhozni. A pénzről adott definitiók kivétel nélkül egyik kiváló kelléknek az érték állandóságát tüntetik fel, de soha sem, vagy csak igen alárendelt szempontból fektetnek súlyt a pénzérték magasságára ; hogy valamely ország pénzegysége 10 vagy 15 gramm ezüstöt képvisel, az ország gazdasági jólétére lényegileg nem lehet hatással, de hogy ezen 10 vagy 15 gramm ezüst értéke meg ne zavartassék, az a rendezett gazdálkodásnak első feltétele. Ugyanezen elvek mérvadók az ágio megítélésénél is. Ha a kényszerfolyam keletkezése a papírpénz elértéktelenedését szüli, ez kétségtől igen káros hatással van az illető birodalom anyagi állapotára ; hogy azonban, ha egyszer az ágionak például 120%-ra emelkedése által okozott zavarokat kihavevertük és ezen ágioszám állandónak bizonyulna, a 120%-os ágio továbbra is káros vagy csak egyáltalán bármily jelentőségű volna, azt egyenesen tagadom. Az ágio hirtelen vagy fokozatos emelkedése bizonyára sokaknak kárára volt épügy, mint másoknak előnyére és a tőkeszerzés s elosztás tekintetében érezhetővé fogta magát tenni ; de ha egyszer 120%-os (vagy bármily magasabb vagy alacsonyabb számon) megmarad és *tartósan* megmarad, a helyzet ugyanaz, mintha teljesen rendezett pénzviszonyokkal bíró állam *pénzegységét*

megváltoztatja; ez is némi zavargásokkal jár, jöllehet azok törvényhozásilag lehetőleg enyhítettnek, az új egység megszokása után azonban már semmi nyoma az átélt zavaroknak nem látszik.

Honnan ered mégis az az általános nyugtalanzkodás, mely a nagy közönség körében is rendesen kísérni szokta a nagyobb ágio-emelkedéseket, holott ugyanoly tetemes ágiohullámzások, ha javuló irányt mutatnak, épen az ellenkező érzést szülik? Ez a tünet annyival inkább látszik az én állításom *ellen* bizonyítani, minthogy igen hajlandó vagyok a nagy közönség instinctív ítéletének pénzforgalom és pénzérték dolgában teljes illetékességet tulajdonítani. Állításom azonban ezen tapasztalattal nemcsak, hogy ellentétben nincs, de e kettő egymást tökéletesen kiegészíti. Ugyanis az ágio-emelkedés nyugtalanít, mert első sorban symptoma kedvezőtlen fordulatok- akár politikai, akár gazdasági téren történendők — bejelentésére, és mert a nagy fogyasztó közönségnek szükséges beviteli árúczikkek drágulásától tarthatni, de különösen, mert a veszély, hogy gyakori árfolyamingadozások a kereskedelem és gazdaság rendes fejlődését akadályozzák, annál nagyobb és az ebbeli aggodalmak annál alaposabbak, mennél nagyobb az a különbség, mely a pari és az ágio között létezik és mely emelkedő ágio mellett mindinkább növekszik; ellenben leszálló ágiót azért nevez a közvélemény helyesen *javuló* ágionak, mert az említett veszély és evvel együtt az érintett aggályok elenyésznek ugyanazon mértékben, a melyben elenyészik az ágio leszállása folytán nagy ingadozásoknak lehetősége.

Ez uton tovább haladva, azon kérdéshez jutunk, vajjon ha ma a valuta helyreállításával kellene foglalkoznunk, helyesebb volna-e a létező árfolyamviszonyokat elfogadni, illetőleg azokat stabilisálni és megtartani, vagy pedig a forint értékét az ágionak megfelelő teljes 19, vagy 20%-al emelni és így rendezett pénzviszonyainkat a teljes értékű *régi* forint alapjára helyezni.

Ezzel a kérdéssel e füzetekben már 1883-ban megjelent dolgozatomban (Pénzrendszerünk megváltoztatása, különlenyomat, Kilián Frigyes) foglalkoztam és ott arra az eredményre jutottam, hogy ha a valuta helyreállításával, mint másutt, ugy minálunk is a *papírpénz diságioját akarjuk megszüntetni*, pénzrendszerünk egységének nem az ezüstforint jelenlegi értékét, hanem 19 vagy 20%-kal magasabb eredeti (ugyanis az ezüst-árcsökkenések előtt fenn-

állott) értékét kell alapul vennünk. — De hogyha nem az árfolyam *magassága*, hanem csak annak *állandósága* bir fontossággal a gazdasági életre, nem-e helyesebb a *mostani állapotot állandósítani*, a jelenlegi diságiot megtartani és oly pénzegységet teremteni, mely a mostani papirforinttal egyenértékű, de mivel a kényszerárfolyam beszüntetése folytán rendezett pénzvviszonyok alapját képezné, értékében egyszersmind a kívánatos állandóságot is biztosítaná?

Megvallom, csak tartózkodva mertem eleinte ez eszmével foglalkozni, mely némi tekintetben az ominosus devaluációra emlékeztetvén, már eleve alkalmas bizalmatlanságot kelteni. Azonban az alábbi fejtegetések alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy czélszerűségi szempontok ez esetben a theoria mellőzését ajánlják, ha ez utóbbi a fent körülírt eszmével ellentétben van.

Az állam papírpénzt bocsátott ki és köteles azt teljes értékében visszaváltani. Ezen törvény alapja rendezett papírpénzforgalomnak és a mely állam e törvényt megsérti, megteremti az ágiot; az ágio pedig megszűnik az okokkal, melyek azt létre hozták, és ha az állam a papírpénz beváltása által a valutát helyre akarja állítani, az általános felfogás szerint csak a teljes névértékben való beváltás útján teheti azt. Nem élek azon sofismával, hogy az ezüst- és papirforint egyenértékűségére utaljak, melynek alapján a papírpénz teljes névértékében beváltathatnék a mostani értékvesztett ezüstforintokkal; sőt ellenkezőleg abban a nézetben vagyok most is, hogy a papirforint névértékét ma az aranyágio határozza meg. Azonban kinek áll ma jogában követelni, hogy papirforintja 19 vagy 20%-kal drágábban vásároltassék vissza, mint a hogy ő maga azt átvette? Ha ma léteznék valaki, a ki papírpénzt birna, mely az ágio keletkezése előtti időtől kezdve folyvást az ő birtokában volt, a ki tehát tényleg az egész értékkülönbséget vesztette volna, mely a diságióban rejlik, — az helyes joggal követelhetné, hogy ezen papírpénzért ugyanazon érértéket kapja vissza, melyet ő annak idején az államnak adott. De ha tekintetbe vesszük, hogy — előbbi papírpénzszavaroktól eltekintve — a kényszerárfolyamot már 36 év óta viseljük, és hogy ezen időszakban egész rövid, néhány hétre vagy hónapra terjedő időtartamok kivételével az ágio átlagban tartósan igen magas volt, nagyon valószínűnek fog tetszeni, hogy 1848 előtti időkből származó papírpénz-követelések már alig, vagy viszonylag csak igen jelentéktelen összegekben léteznek. A kik ez időpont után ke-

rültek papírpénz vagy ilyenre szóló követelések birtokába, ezeket már csak a koronként fennálló ágio beszámításával fogadták el; ily hitelezőkkel szemben azonban ki nem kerülhet, hogy a valuta-helyreállítással igazságtalanság el ne követtessék, mert ha csak éppen minden egyes esetre más-más, t. i. az átvétel ideje szerinti visszaváltási árfolyamot meg nem akarunk állapítani, az egyik esetben, ha magasabb árfolyamban történik a visszaváltás, mint annak idején az átvétel, az állam károsul úgy, mint ellenkező esetben a fél. — Átlagok kiszámítása — ily esetekben igen szokásos expediens — semmivel sem enyhít ily igazságtalanságokon; mert ha az egész államot tekintve, erkölcsi vagy jogi szempontból ily átlagszámításnak némi jogosultsága is lehet, az egyesre nézve ez eljárás semmivel sincs indokolva. A papírpénz birtokosa követelheti, hogy papírpénze eredeti, azaz az átvételkor fennállott értékében visszaváltassék; minden más árfolyam alaptalan és akár a 36 évi árfolyamváltozásoknak átlaga, akár a beváltás időpontjában létező árfolyam vétetik alapul, veszteséget rejt magában vagy ő reá nézve, vagy az államra nézve.

A mi az állam visszaváltási kötelezettségét illeti, különösen figyelembe veendő, hogy az állami papírpénzjegyek 1866-ban teremtettek, tehát oly időben, a mikor az ezüstforint ágioja 20 — 25%-on állott. Már ezen alapon is, eltekintve minden más októl, indokolható volna, ha a visszaváltásnál 20%-nyi ágio (nem ugyan ezüst-, hanem aranyágio) vétetnék alapul, mivel az állam sem bocsáthatta ki jegyeit magasabb értékben. — Első tekintetre a gazdasági törvények megsértésétől tarthatunk ily eljárás mellett, mert az államra nézve, ha adósságot tartozik visszafizetni, nem állhatnak fenn más törvények, mint bármily más adósra nézve; e tekintetben pedig a legelső törvény, melyhez magyarázat nem is fér, hogy az adós köteles adósságát teljes összegében megfizetni. De a papírpénz visszaváltása még sem eshetik kizárólag azon szempontok alá, melyek bármily más államadósság törlesztésére nézve mérvadók. Senki sem fogja állítani, hogy az állam, ha kölcsön-kötvényeit 15%-kal a névleges értéken alul bocsátotta ki, nem köteles e kötvényeket máskép, mint csak ismét 85%-kal visszaváltani. De a kettő közötti különbség szembeszökő. Ha az állam egy 4%-ot jövedelmező kötvényt 85%-kal kibocsát, akkor ez úgy veendő, hogy az állam a kölcsönért járó kamatot kétféle alakban fizeti: az egyik a meghatáro-

zott kamatlábnak megfelelő félévénként esedékessé váló szelvény, a másik pedig azon tőketöbblet, melyet az állam a kötvénynek teljes névértékben visszaváltása folytán, szemben a kibocsátásnál elért árfolyammal fizet. Ha tehát a 85%-kal kibocsátott 4%-os kötvény 30 év alatt 100 frttal törlesztendő, akkor az állam nem 4%-ot, hanem közel 5½%-ot fizet és teljesen ugyanaz volna, ha a 4%-os kötvények helyett 30 év alatt 100 forinttal törlesztendő 5½%-os kötvényeket bocsát ki, melyek kibocsátási árfolyama már most — *caeteris paribus* — teljes 100 frt lenne. E szerint csak látszólag fizet többet az állam, ha parin alul kibocsátott kötvényeit 100%-kal visszaváltja, a kölcsön ára — vagyis a kamatteher — mindkét esetben azonos. Azonkívül figyelembe veendő, hogy az állam kötvényeit nemcsak azzal a szándékkal, de egyuttal azzal a határozott kijelentéssel bocsátotta ki, hogy a visszaváltás bizonyos határidőn belül, bizonyos meghatározott árfolyamban meg fog történni és hogy a kibocsátás alkalmával a tőkés közönség ezen ismert tényező beszámításával állapította meg az átvételi árfolyamot; minden kötvénybirtokos azért vette meg a kötvényt a megállapított árfolyamban, mert tudta és mert számított rá, hogy bizonyos idő leforgása alatt 100% tökevisszafizetésre igényt tarthat, és ha rendkívüli események zavarólag közbe nem lépnek, minden későbbi átruházás birtokosok és vevők között annyival magasabb, a 100% felé közeledő árfolyam mellett fog történni, mennyivel inkább közeledik a visszaváltás határideje.

Más a papírpénz természete. Eltekintve attól, miszerint az állam, ha ugyan a szándékkal, de nem azzal a kötelező kijelentéssel bocsátotta ki papírjegyeit, hogy azokat bizonyos határidőn belül beváltani fogja, a közönség sem fogadta a jegyeket sem abban a reményben, sem egyáltalában tekintettel arra, hogy visszafizetésre is kerül a sor; a papírpénz rendeltetése az volt mindenkor, hogy a pénz közvetítői funkciót végezze és míg a kamatozó kötvény egyik tulajdonsága, hogy birtokosa azt megőrzi, hogy a kamat és tökevisszafizetési többlet beneficiumát élvezhesse, addig a papírpénzjegy legkiválóbb tulajdonsága, ha csak a pillanatnyi csere közvetítésére szolgál s e működése folyamán kézzől-kézre száll, értékét sem a múltból nem származtatja, sem bekövetkezendő tényezőkre nem alapítja, hanem csakis a jelenben hivatásának zavartalan betölthetéséből nyeri. — Ha a kamatozó és visszaváltható kötvény többször

változtatja meg a gazdáját, a legutolsó birtokos nem kerül *véletlenül* a teljes 100% élvezetébe, hanem a fokozódó árfolyamok közül a legutolsó s egyszersmind legmagasabbnak megfizetése által jogot szerzett ez élvezetre; a papírpénz azon birtokosa, a ki a tulajdonváltozások hosszú során át véletlenül mint utolsó kerül a jegy birtokába, közvetlenül annak beváltása előtt, semminemű igényt nem tarthat azon nyereségre, mely reá nézve egész váratlanul keletkeznék, ha az állam 20%-ig értékvesztett jegyeit a történetes utolsó birtokosoktól eredeti ércértékükben visszaváltaná; ezen 20%-os nyereség az államot alkotó összeg kárára, egyeseknek igazságtalan gazdagítását jelentené.

Praecedensek mindenkor nagy befolyással vannak fontos elhatározások alkalmával és én nem tagadhatom annak jelentőségét, hogy nézeteim támogatására ily praecedens esetekre nem hivatkozhatok. Jelesen az a legújabb keletű valuta-helyreállítás, mely bennünket különösen érdekel, t. i. a kényszerfolyamnak beszüntetése 1881-ben Olaszországban, nem történt az itt kifejtett módon, mely szerint a diságioval bíró papírlira értéke vétetett volna alapul, mint a rendezendő pénzviszonyok egysége, hanem az 1880-ban 110% körül állott arany lira pari árfolyama volt a mivelet célja, melyet a jegybeváltások megkezdésével el is értek. Miért nem követte Olaszország is azt az eljárást, hogy a például 110% diságioval bíró papírlirával egyenértékű pénzegységet veretett volna, mely a frank és az eredeti lira értékehez úgy viszonylott volna, mint 110 : 100-hoz, mely azonban éppoly alkalmas lett volna, a kényszerfolyam és az ágioingadozások beszüntetésére, mint a teljes értékű aranyfrank? Ennek magyarázatát — nézetem szerint — következő körülmények adják.

Olaszország kötve volt a latin pénzszövetkezet által, melynek értelmében Franciaországgal, Belgiummal és Svájczezzal egy közös pénzegységet fogadott volt el, a melyet a valuta helyreállítása után szintén pénzrendszerének egységeül kellett megtartania. Ezen körülmény ugyan már teljesen kizárja annak a lehetőségét, hogy Olaszország a fentemlitett irányban pénzegységén bármily változást akarjon létesíteni, de hozzá jön még, hogy Olaszországban a kényszerfolyam csak 14 évi tartamu volt, mikor a beszüntetésére célzó törvényes intézkedések kezdetüket vették, holott nálunk az 1848-ban elrendelt kényszerfolyam már 36. évét is el-

érte. Olaszországban ezen idő alatt az ágio legmagasabb havi átlaga 20·5%, s a legmagasabb évi átlag 14·2% volt, 1880-ban a valuta-helyreállítást megelőző hónapokban pedig 10% körül állott. Hogy ilyen, a mi 30—40—50%-os ágiótételeinkhez viszonyítva, csekély-mérvű ágioingadozások mellett egyfelől, másfelől pedig a készfizetések beszüntetésének viszonylag rövid tartama mellett Olaszország eljárását nem tekinthetjük mérvadónak jelentékenyen eltérő saját viszonyainkra nézve, kétségtelen dolog és a minek lehetőségét monarchiánkra nézve tagadtam, hogy ugyanis az állam irányában a pénzjegyeknek teljes ércértékükben visszaváltására nézve érvényszerűsíthető jogok léteznének, ezt Olaszországra nézve igen valószínűnek kell tartanom. Ha végül még figyelembe veszünk, hogy Olaszországban nem csekély összegű arany- és ezüstpénzek voltak forgalomban, melyeknek 10%-kal reducálása (eltekintve a latin pénzunio határozataitól) igen sok alkalmatlansággal járt volna, világos, hogy Olaszország úgy jogi, mint czélszerűségi szempontokból nem járhatott el másképp, mint a hogy 1880-iki törvényjavaslata benyújtásával eljár.

Monarchiánk sem conventiók által kötve nincs, sem forgalomban levő ércpénzét ujonnan veretni nem volna kénytelen. Jóllehet ugyanis az ezüstércz árcsökkenésének nem tulajdoníthatni semmi befolyást papírpénzünk diságiojának állására (tekintve az ezüstveretések beszüntetését), mégis annyiban bir fontossággal valutánk helyreállítására nézve, hogy az ezüstforint, mely ma a 19%-kal devalvált papírforinttal egyenértékű, csak az esetben képezheti a rendezendő valuta egységét, ha nem a forint eredeti, hanem devalvált értékét akarjuk (fejtegetéseimmel megegyezően) alapul venni. Mig tehát Olaszország kénytelen lett volna a forgalomban levő frankdarabokat sulyukban 10%-kal leszállítani, addig monarchiánk — ha az Olaszország által követett eljárást elfogadja — kénytelen az ezüstforint értékét, tehát ezüsttartalmát 19%-kal emelni.

Az olasz kormány 1875. évi jelentésében ¹⁾ többek között azt mondja, hogy a valutahelyreállítás előfeltételeihez azt is számítja, hogy az ágio a parit természetes fejlődés folytán megközelítse és

¹⁾ Atti parlamentari, Relazione sulla circolazione cartacea, presentata nella tornata del 15 marzo 1875. pag. VII.

hogy a közönség ezen alacsony ágiót, vagy éppen a pari-árfolyamot megszokja még a kényszerfolyam megszüntetése előtt is. Az 1880-ban a parlamentnek előterjesztett javaslat ugyan némileg ellentétben áll ezen, néhány évvel előbb tett nyilatkozattal: a kormány elhatározta magát a valuta helyreállítására, bár az ágio 10%-on állott; de az idézett nyilatkozat azon instinctív érzés kifolyásának tekinthető, hogy az ágiováltozások mesterséges, erőszakos befolyása még akkor is káros, és annival nagyobb mérvben káros, ha és mennyivel nagyobb mérvű ágioleszállást eredményez. Ezen káros befolyást kerüljük, ha a valutahelyreállítás által nem engedünk semmit sem változtatni árfolyamviszonyainkon: az egyedül kívánatos eredményt pedig, a váltóárfolyamok állandósítását, ép oly tökéletesen és némileg könnyebben érjük el, mint az *ágio teljes, erőszakos beszüntetése* által. — Én ugyan annyira megyek, hogy még a kereskedelmi fejlődés folytán természetes uton bekövetkező ágio-csökkenést is zavaró, semmi esetre sem kívánatos jelenségnek tartom, mely ugyan sok esetben (épen nem mindig) — mint kedvező symptoma — jelentőséggel bír, mely azonban magában véve nem lehet más hatással, mint ágiováltozás egyáltalában. — Ezen szempontból itélve, a mostani magas ágio megtartása, illetőleg a valutahelyreállításnak ily alapon fogyanatosítása egyenesen kívánatosnak volna mondható, még ha, vagyis inkább épen akkor, ha az ágionak leszállása biztosnak volna tekintendő. — A nélkül azonban, hogy bizonyítgatásaimat ezen végletig vinném, az utolsó évek árfolyammozgalmából is vonhatok le érveket állításaim támogatására.

A nyolczforintos arany árfolyama alapján az aranyforint ($\frac{1}{8}$ -ad Napoleonor) ára volt:

Év	január	febr.	márcz.	április	május	júnus	július	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	átlag
	u t o l s ó n a p j á n												átlag
1869	121.37	122.05	125.5	121.8	124.0	125.0	124.3	124.9	125.0	123.0	124.0	123.1	21.3
1870	122.9	124.0	123.5	123.5	121.7	119.7	133.8	124.2	124.1	122.7	125.0	124.6	22.2
1871	123.5	123.2	124.4	123.9	123.2	123.1	122.2	120.5	118.5	117.4	116.0	115.2	20.8
1872	112.7	112.2	110.6	112.1	112.7	111.2	110.5	109.3	109.4	106.9	108.6	108.0	9.5
1873	108.4	108.7	109.1	109.1	110.8	110.0	110.6	111.6	113.2	113.7	113.6	112.7	10.8
1874	112.6	111.6	111.6	112.4	111.7	111.4	110.4	110.0	109.7	110.5	111.1	111.1	11.2
1875	111.2	111.0	111.1	110.9	111.0	110.8	111.2	111.5	111.6	112.7	113.9	113.0	11.7
1876	114.6	114.8	115.0	119.0	120.9	125.7	124.6	120.9	122.7	123.2	127.1	123.9	20.8
1877	122.5	123.7	121.4	128.7	127.0	124.7	123.0	119.2	117.5	118.7	118.9	120.3	22.9
1878	118.1	119.6	122.1	123.1	118.1	116.5	114.7	115.4	116.5	117.4	117.0	117.1	18.0
1879	116.6	116.2	116.2	116.9	115.6	115.4	115.2	117.0	116.5	116.1	116.4	116.5	16.3
1880	117.0	117.8	118.6	118.7	117.1	116.9	117.0	117.1	117.6	116.9	116.9	117.1	17.3
1881	117.1	116.6	115.7	116.5	116.5	116.0	116.4	117.3	116.9	117.3	117.6	117.9	16.7
1882	119.1	119.1	118.9	119.3	119.3	119.4	119.5	118.0	118.1	118.5	118.5	118.5	18.9
1883	118.9	118.6	118.6	119.0	119.0	118.7	118.8	118.8	118.9	119.4	120.0	120.0	
1884	120.1	120.1	120.1	120.5	121.1	121.1	120.8	120.7	120.9	121.5			

Ha a fenti táblázatból az 1870-i háború és később ismét az 1876/77-i keleti zavarok okozta magasabb ágioszámokat tekinteten kívül hagyjuk, azon sajátságos észleletet teszszük, hogy az ágio 1872-től 1875-ig nemcsak a legalacsonyabb volt az utolsó 15 év alatt, hanem absolute vége is igen alacsonyan állott, bár a kereskedelmi mérleg évtizedeken keresztül — sem 1872 előtt, sem azután — nem volt oly kedvezőtlen, mint éppen ezen négy év alatt; és másfelől, hogy (az említett háborús ágio-számokat nem tekintve) az 1878-tól kezdve emelkedő irányt mutató ágiomozgalom a folyó évben érte el az utolsó 15 év alatt a legmagasabb állást, jöllehet a kereskedelmi mérleg az utolsó években határozott és igen jelentékeny javulást mutat. E szerint — mivel a kivitel és bevétel befolyása az ágióra kétségtelen, — de másfelől az utolsó tizenöt év alatt nemcsak, hogy ezen befolyás észre nem vehető, de az ágiomozgalom e tényezővel éppen ellenkező irányban fejlődött, — azt kell következtetnünk, hogy ezen egész időtartam alatt a külföldi váltókat illető kereslet és kínálatra más tényező is, még pedig jóval hathatósabb mérvben és a koronkénti kereskedelmi áruforgalommal ellenkező irányban hatott. Ily tényezőnek s azt hiszem az egyedüli mérvadó tényezőnek tekinthető államkötvényeink s egyéb értékpapirjaink kivitele. Sajnos, hogy a kereskedelmi forgalom ezen része statisztikai ellenőrzés tárgyát nem képezheti; pedig, hogy fizetési mérle-

günkről némileg helyes képet nyerjünk, az értékpapirforgalom adatai nélkülözhetlenek, mivel ezen forgalomból eredő nemzetközi követeléseink vagy tartozásaink elég jelentékenyek, hogy a kereskedelmi mérleg eredményét lényegesen megváltoztassák. Az ez iránybani vizsgálódásokra, melyeknek utólagos megejtése is igen érdekes volna és melyek a különféle állami-, intézeti- és magánköcsönök után teljesített szelvénybevéltások alapján hivatalos uton könnyű szerrel megejthetők is volnának, egészenek csak ki tulajdonképen az árúforgalmi statisztikát és valószínűleg teljes magyarázatát adnak a koronkénti ágiováltozásoknak. — Hogy a hetvenes évek nemzetközi értékpapirforgalmára vonatkozólag némi tájékoztató számokat nyerjek, a túl lapon foglalt táblázatban összeállítottam azon magyar és osztrák államkötvény, vasuti elsőbbségi kötvény és vasuti részvény-kibocsátások számait, melyek 1872-től 1875-ig történtek, és melyek legnagyobb része a külföldön helyzetetett el. Már ezen emissiók összege, ha le is vonunk az ott kitüntetett 525 millió frtból $\frac{1}{3}$ -öt, mint belföldön elhelyezett részt, a mi azonban akkori pénzügyi helyzetünkhez képest túlságosan sok, 400 millió frtnál többre rúg; de mennyire tehető még azon szintén tetemes összegű vasuti részvények és kötvények kivitele, melyek ugyan már a 60-as évek végén egész 1871-ig kilocsáttattak, de melyek csak a német-francia háború győztes befejezése után Németországban lábrakapott pénzügyi virulási korszak alatt özönlöttek ki a német birodalomba? mennyi lehetett a bank és iparvállalati részvények összege, melylyel a milliárdos birodalom vállalkozási szellemünket támogatta, ha nem teremtette, és mennyi pénz került monarchiánkba (vagy helyesebben mennyi alkalom nyújtatott a külföldi váltók utáni kereslet kielégítésére) külföldieknek nálunk letelepedése és iparvállalatok teremtése által? Igen valószínű, hogy a fenti 400 millió 7—800 millióra emelkednék, ha ezen kérdésekre számszerű adatokkal megadhatnók a választ. Ha evvel szembeállítjuk a legmagasabb árúbevitelék számait 1872-től 1877-ig, kerek 500 millió frttal, megértjük, hogy az ágio ezen évek alatt miért volt oly rendkívülien alacsony. De megértjük egyszersmind, hogy a keleti bonyodalmak folytán emelkedett ágio miért tartotta magát még 1878-ban is 6—7%-kal az 1874. és 1875-iki ágioátlag felett, úgy hogy azóta következetesen emelkedve, most már hónapok óta 120 százalékon áll. Az előbbi évek óriási értékpapir-kibocsátásainak ter-

	Névértékben frt	Értékértékben befolyt frt
M. vasuti kölcsön 1872-ben	4.863,000	3.648,000
Nyeremény-kölcsön *)	30.000,000	24.000,000
Gömöri záloglevelek	6.624,000	4.968,000
30 milliós kölcsön	30.000,000	22.500,000
54 " "	54.000,000	38.500,000
153 " "	76.500,000	64.400,000
Osztrák papíráradék kibocsátások a konvertálásokon felül 1872—75.	76.500,000	68.000,000
	95.000,000	55.000,000
Bécsvárosi arany-kölcsön	10.000,000	9.500,000
Albrecht vasut részv.	10.120,000	8.096,000
Osztr. államvasut II. kibocs. részv. .	30.000,000	30.000,000
Albrecht vasut elsőbbs. kötv. . . .	15.179,000	12.900,000
Dniester " " "	7.200,000	5.200,000
Elisabeth " " "	40.000,000	37.000,000
Eperies-Tarnow vasut elsőbbs. kötv.	4.131,000	3.470,000
Ferdinand északi " " "	14.400,000	13.000,000
Carl Ludwig " " "	5.700,000	4.600,000
Lemberg-Czern.-Jassy vasut elsőbbs. kötv.	5.400,000	3.900,000
Rudolf vasut elsőbbs. kötv.	25.220,000	21.440,000
Osztr. északnyugoti vasut elsőbbs. kötv.	24.587,000	20.500,000
" " " " "	14.000,000	11.000,000
Prág-Duxi vasuti részv. és elsőbbs. kötv.	6.500,000	5.000,000
Süd-Nordd. Verbindungsbahn elsőbbs. kötv.	8.809,000	8.000,000
Turnau-Kralup vasut részv. és elsőbbs. kötv.	4.000,000	3.200,000
Alföldi vasut elsőbbs. kötv.	2.390,000	1.700,000
II. keleti vasut " "	30.000,000	18.000,000
Osztrák államvasuti elsőbbs. kötv. .	30.000,000	27.000,000
		524.500,000

*) Ezen kölcsönből 16½ millió forint névértékű sorsjegyek láttattak el annak idején a német birodalmi bélyeggel.

mészetes következménye volt a nagymérvű kamatadósodás a külfölddel szemben, mely az utolsó években annyiival inkább tehetette magát érezhetővé, minthogy a tőkekibocsátások jóval csekélyebbek lettek, de azonfelül saját tőkeerőnk fejlődése folytán még külföldről vissza is vásároltuk államkötvényeink s egyéb papírjaink nagy részét. A folyó évben ugyan még fokozza az ágio emelkedő irányzatát a gabnakereskedelem és a czukoripar kedvezőtlen helyzete folytán csökkent árukivitel, de a fizetési mérleg egyéb tényezői mellett az árukereskedelmi mérleg eredményének viszonylag csak csekély befolyást kell már tulajdonítanunk; az értékpapírforgalomra nézve tett vizsgálatok azon sajátságos eredményre vezetnek, hogy pénzügyeink legvásáragosabb állapota idejében, a midőn 70—80 millió frtos deficitek fedezésére 9—10%-os kölcsönöket kellett felvennünk, az ágio a legkedvezőbb volt és hogy az ágio azon mérvben emelkedett, azaz rosszabbult, a melyben pénzügyi helyzetünk javult, kölcsönkibocsátásaink csekélyebbek lettek és saját erőnk képessé tett, kötvényeinket a külföldről ismét visszaszerezni. Ezen tapasztalat pedig arra enged következtetni, hogy állampénzügyi és anyagi viszonyaink további fejlődésével az ágio emelését előidéző okok még ezután is működni fognának, és hogy tehát — ha rendkívüli kibocsátások nem történnek — az ágio a közel jövőben, előreláthatólag a következő évek alatt, nem fogna sokkal alábbszállhatni mostani állásánál. — Ha tehát a valutahelyreállítás körülbelül a mostani árfolyamviszonyok megtartása mellett történik, ezáltal nem tartjuk erőszakosan magasabbra az ágiót, mint a milyen valószínűleg természetes fejlődés mellett is lehetne.

Számtalanszor sürgették már nálunk a valuta helyreállítását és a különböző okok között, melyekkel e követelést támogatták, rendszerint hivatkozás történt azon megtakarításokra is, melyek az ágio beszüntetése után az aranyban fizetendő kamatok összegeinél az államra nézve elérhetők volnának és melyek majdnem elégségesek a valutahelyreállítás céljából szükséges rendkívüli kölcsön kamatainak fedezésére. Jóllehet az olasz kormány is ugyanezen érveléssel támogatta a 644 millió kölcsönre vonatkozó törvényjavaslatot, ezen számítás helyességét határozottan kétségbe kell vonnom. Azt mondják, hogy monarchiánk aranyban fizetendő évi kamatterhét kerek számban 50 millió frttal számítva, az aranyágio mostani állása szerint 10 millió frtot tesz azon veszteség, melyet épen az

ágio létezése folytán viselni kénytelenek vagyunk, és melyet teljesen megtakaríthatunk, ha a kényszerfolyamot beszüntetjük és evvel együtt az ágio is eltűnik. De hogyha az ágio — tehát ma az arany-ágio — megszűnik és a londoni váltóárfolyam ismét leszáll 100-ra nem fogjuk-e ugyanazon gazdasági tünetényeket észlelni, melyek különben az ágioesökkenés vagy egyáltalán az ágiováltozás következményeikép beállának? nem fogják az ágio leszállását követni az összes árúk, javak, bérek és pénzbeli értékek árcsökkenései, mivel tudvalevőleg az ágioingadozások csak rövid ideig tartó zavarokat idézhetnek elő, melyek után azonban az általános árszínvonal ismét az új ágiohoz alkalmazkodik? Már pedig azt senki sem állíthatja, hogy ha a gabona, kukorica, repce, liszt, marha stb. ára 20%-kal leszáll, hogyha a bérek és bérletek, egyáltalán az összes jövedelmek egy hatoddal csökkennek, hogy akkor az állam másra, mint az addig befolyt adók öthatodára, vagyis a 20 százalékos ágioesökkenésnek megfelelőleg csökkent adójövedelemre tarthat számot. Ha az olasz kormány (megjegyzendő, hogy Olaszországban 110 százalék volt az ágio közvetlenül az új valutatörvény betérjesztése előtt) daczára a 10%-os árcsökkenéseknek mégis azon reményt táplálta, hogy az adójövedelmek változatlanul *a névleges összegekben*, tehát *egy tizedrészszel magasabb értékben* fognak befolyjni, ezt csak annak előrelátásában tehette, hogy a rendezett valuta jótékony hatása alatt az adófizetők képesek lesznek a 10%-nyi adóemelés — mert nem más az adóteher *változatlan* fenntartása — könnyen és minden károsodás nélkül elviselni. Vajjon fel lehet-e tételezni ugyanígy monarchiánk adófizetőiről, hogy készek és képesek elviselni egy 20%-os adóemelés, mely épen nem egyaránt sujtaná a mi magyar, mezei gazdasággal foglalkozó közönségünket és az ausztriai iparos vidékeket, tekintve különösen azt, hogy velünk szemben gabnanemüeknél az árakat a vevők, iparcikkeknél pedig a gyártók szabják — erre a választ nem merném tartózkodás nélkül megadni.

Mint minden jelentékeny ágiováltozás, úgy az ilyen, a valuta helyreállítása által okozott nagymérvű árfolyamesökkenés is a tőkebirtok és gazdasági viszonyok lényeges és mindenesetre kárhozatos megváltoztatását vonná maga után. Hogy csak egy kirívó esetet emeljek ki, az állam azon hitelezői, a kik a papírpénzre szóló kötvények birtokában vannak, igazságtalanul nagy kedvezményben ré-

szesülnének minden egyéb hitelezőkkel szemben, mivel az aranyban fizetendő kamatok a valuta helyreállítása után is csak ugyanoly értékű aranyösszegekkel fedeztetnének, míg a papirforintokra szólnak — tekintve, hogy a papirforint aranyforinttá válna — 20%-kal magasabb értékben fizettetnének. Ez különösen nálunk tarthatatlan képtelenségekre vezetne, mivel a sok száz millió forintba rúgó ezüstkötvények az ezüst elértéktelenedése folytán esetleg a régi értékére emelt papirforintra szóló egyéb kötvényekkel szemben 20%-kal csekélyebb értékűek lennének. — A „status quo ante“-rendszer ezen hátrányával szemben áll az általam javasolt „status quo“ rendszer azon előnye, hogy a valutahelyreállítás 20%-al csekélyebb kiadással is járna, miután 120 frt államjegy beváltására nem 12, hanem csak 10 font sterling szükségeltetnék. Az ilykép tett kamatmegtakarítás pedig, mely esetleg 5—6 millióra is rúghatna, valóságos és nem, mint az előbb említett alapon kiszámított 10 mill. frtnyi, fictiv volna.

Nem érintettem eddig a valutahelyreállítás azon alapkérdését, vajjon tanácsos vagy szükséges-e haladéktalanul hozzáfogni pénzviszonyaink rendezéséhez, vagy pedig czélszerűbb ezt addig elhalasztani, míg a monarchia két részében az államháztartási költségvetések kronikus hiánybaja megszűnik. E kérdéssel ezuttal nem is foglalkozom. Azonban a valutahelyreállítás egy másik akadályául sokan a fémkérdés elintézetlen állapotára utalnak, azon indoklással, hogy addig, míg a pénzügyi nagyhatalmak — Franciaország, a német birodalom és Anglia — a fémkérdés megoldásában meg egyezni nem tudnak, monarchiáknak nem szabad a készfizetések megkezdése érdekében bármily áldozatot is hozni, ha kockáztatni nem akarjuk, hogy a papirvaluta bajaiból a helytelen fémrendszer bajai alá kerüljünk. Ezen nézetet nem hagyhatom czáfolatlanul, bár magat a fémkérdést — jóllehet nem fogom kerülhetni, hogy elvi álláspontomat jelezzem, — nem lehet szándékom végleg eldönteni.

Az ezüstpénz mai helyzete — a fémkérdés tudvalevőleg csakis e válságos helyzetből vette eredetét — nemcsak, hogy nem akadályozza a valutahelyreállítást, de a lehető legkedvezőbb ezen cél előmozdítására. A helyzet ezen előnyös volta pedig e két körülményben rejlik: először, hogy az ezüst beszerzése ma sokkal kedvezőbb feltételek alatt lehetséges, mint lett volna a hetvenes évek kezdetén vagy azelőtt és másodszor, hogy azon kockázat, vagyis azon biztos

veszteség, melynek azon időpontban ki lettünk volna téve az ezüstnek később bekövetkezett elértéktelenedése folytán, ma vagy nem létezik már, vagy viszonylag csak igen csekély. Mi azon speculáns helyzetében lehetünk ma, ki kedvezőtlen conjuncturák folytán 20 százalékkal elértéktelenedett értéket készül venni, azon majdnem biztos tudatban, hogy az alig képzelhető további árcsökkenés kockázatával a kilátás nagyon valószínű és jelentékeny értékelkedésre áll szemben. Tényleg, ha meggondoljuk, hogy az ezüst ára 61 penceről 51 pencere szállt le alig 10 év alatt, de azt is, hogy körülbelül ez utóbbi áron megmaradt most már néhány év óta, hogy a legnagyobb panique idején, mikor Németország ezüsteladásait forcirozta és az ezüst jövője végkép megsemmisülni látszott, a londoni árjegyzés nem ment 49-nél alább, hogy végül ma a helyzet az ezüst előnyére lényegesen megváltozott, a mennyiben mindinkább érezhető, hogy a kizárólagos aranyvalúta az ezüst mellőzésével nemcsak hogy keresztül nem vihető az aranykészletek elégtelen volta miatt, de nem is kívánatos, tekintve az egyes államok tetemes ezüstkészleteit: nem tagadhatjuk, hogy ma nagyobb mérvű ezüstvásárlások a nyereségnek majdnem teljes biztonságát nyújtanak. — Az államnak azonban nem hivatása üzérkedni, sem a pénzforgalomnak nem az, hogy az államnak hasznot hajtson, és a mint az alább adandó rövid vázlatból, hogy miért javaslom az ezüstvásárlást, kiderülni fog, e javaslattal sem az egyiket, sem a másikat nem célzom.

Igen valószínű, hogy a jövő évben lejáró latin szövetkezet megújittatni fog, de ép oly valószínű, hogy — legalább még néhány évig — a latin union kívül más nemzetközi egyezés a bimetalismus érdekében létesülni nem fog. Németország ugyan nem fogja egyhamar újra megkezdeni ezüsteladásait, de Angolország megrendíthetetlen conservatismusától nem szabad semmit sem remélni az ezüst értékelése érdekében. Ily körülmények között monarchiánk nem várhat addig, míg a fémkérdés a többi államokban eldől, hanem — ha a valutahelyreállításra megérkezettnek tekinthető az idő — kénytelen önállóan állást foglalni e kérdésben és pedig, minthogy sem tiszta arany, sem tiszta ezüstvalútát el nem fogadhatunk, álláspontunk csak ez lehet: kettős valuta, meghatározott értékkel arany és ezüst között, körülbelül a mai ezüstárfolyam alapján, e mellett azonban az ezüstverés joga kizárólag az államra legyen ruházva. A valutahelyreállítás céljából felveendő kölcsön túl-

nyomó része ezüstben volna befizetendő, és ezen ezüstmennyiségből az állam a 45 frtos pénzláb szerint verendő ezüsforintokat bocsátana ki a forgalom szükségéhez mérten, államjegyek visszaváltása után. — A mellett aranypénzdarabok is veretnének, a meghatározandó fix értékviszony alapján és minthogy az aranypénzek a belöldi forgalomban legnagyobbbrészt az ezüst és papírpénz által helyettesíthetők, tulajdonképi rendeltetésük pedig, hogy a külkereskedelem szükségleteihez képest esetleg kivitelre alkalmas pénzt szolgáltatassanak, külföldi aranypénzek is, jelesen a husz és tizmárkás, valamint a husz és tizfrankos arany, törvényes állandó árfolyamban volnának elfogadandók az osztrák-magyar bank és a mindkét állambeli nyilvános pénztárak által. — Végül pedig 15%-kal értékhiányos félforint-ezüstdarabok veretését indítványoznám, melyeknek kibocsátandó mennyiségére nézve a „Reichssilbermünzen“ tekintetében fennálló szabályok szolgáltatathatnának némi utmutatást. — Ha már most az ezüst ára Londonban emelkednék, a minthogy nagyon valószínű, hogy már a kölcsönre történő ezüstbefizetések ily emelkedést előidéznének, akkor ennek az volna a hatása, hogy a teljes értékű ezüstforintok, melyeknek aranyértéke nálunk az állandó értékviszony által változhatatlanul kötve van, külföldre vándorolnának. — Tegyük fel ugyanis például, hogy a veretések alapjául ezen értékviszony szolgálna:

1000 gramm finom ezüsből veretnék 90 forint (mint eddig)

1000 „ „ aranyból „ 1674 „ (1 : 18'6)

a teljsulyu aranymárkák fix árfolyama volna pedig 100 márkaért 60 forint

a teljsulyu huszfrankos arany fix árfolyama volna pedig 9 frt 70 kr.

A fenti 1 : 18'6 értékviszony az ezüst 50'7 pence-nyi árának felel meg; mihelyt ezen ár emelkedik, azaz mihelyt az ezüst külföldön nagyobb értékben fogadtatik el arannyal szemben, mint nálunk, természetes, hogy a nemzetközi arbitrage a magasabb értékű ezüstöt tőlünk elvinni és a csekélyebb értékű arannyal helyettesíteni fogja, mi által a legkényelmesebb módon jutunk tetemes aranyösszegek birtokába. Magától értetődik, hogy a kormány és az osztrák-magyar bank hatálmában volna, az ezüstkivittelt megszorítani vagy elősegíteni, a minthogy a pénztáraknál bemutatott papírjegyeket ezüsttel vagy arannyal fizetik ki. A kis forgalomnak pedig azért nem kellene hiányt szenvednie az ezüstforintok esetleges eltü-

nése miatt, mert az értékhányos felforintos darabok ugyan az ezüst árának emelkedésével benső értékükben mindinkább javulnának, kivitelre azonban csak igen tetemes (az előbbi feltételezés szerint csak több mint 15%-nyi), tehát alig valószínű, áremelkedés után lehetnének alkalmasak.

Ezen rendszer nem volna sem bimetallismus, sem monometallismus, de azt hiszem, egy életre való átmeneti állapot, mely mellett nyugodtan elvárhatnók végét a tusának, melyet a pénzrendszerre vonatkozólag a többi államok vivnak. Sokkal kedvezőbb helyzetben volnánk, mint bármely más állam, mert — bár szívesen láthatjuk mi is az ezüst újbóli emelkedését — ez reánk nézve nem volna semmi esetre oly életkérdés, mint a milyen Német-, Angol- vagy Franciaországra nézve, a hol óriási összegekre mennek a veszteségek, melyeket az ezüstdevaluáció okozott és nem kevésbbé óriásiak lehetnének az áremelkedés által visszanyerendő összegek. Az ezüstkérdésben csak egy érdekünk volna, hogy t. i. újabb ársökkenések be ne következzenek, jóllehet az ezüstveretések korlátozása folytán ezüstbevitelek lehetősége ki lévén zárva addig, míg aranykészletünk elégséges esetleges kivitelek fedezésére, ily ezüstársökkenések bennünket nem is érintenének. Különben ezen érdek sokkal nagyobb mérvben létezik a többi államoknál és már ezen körülmény maga alkalmas, hogy minket e tekintetben teljesen megnyugtasson. A kockázat, hogy bennünket is ezüstválság érjen, igen csekély, a biztonság, hogy a jelzett módon rendezett arany- és ezüstpénzforgalom birtokába jutnánk, majdnem teljes.

SCHWARZ BÓDOG.

A KIÁLLÍTÁSOKRÓL HAJDAN ÉS MOST.

(Befejező közlemény.)

Magyarországon az első kiállítások a negyvenes évek elejére esnek. Nem az utánzási vágy, nem a divat hozta őket létre, hanem a valódi szükség. A negyvenes évek elején tért magához a nemzet hosszú lethargiájából és a közeselekvés minden terén bizonyos friss lendület volt észlelhető. És mikor 1841 végén jeles, előkelő hazafiak összejöttek és a fölött tanakodtak, hogy a közérdekek melyik ága van leginkább elhanyagolva és háttérbe szorítva: egyhangulag abban állapodtak meg, hogy a *hazai műipar* érdekei követelik leg-sürgősebben a fölkarolást, támogatást. Így keletkezett 1841 végén a „*honi iparegyesület*.” Habár ez egyesület az ipar fejttlesztésének céljából alakult, sok oly hasznos cselekvést vitt végbe, melyek az akkori társadalmi élet fejlődésére nagy befolyást gyakoroltak. De ne vágjunk a dolgok sorának elébe.

Az iparegyesület ideiglenes választmánya mindenekelőtt az egylet alapjait veté meg s részvényes tagokat toborzott, hogy az egyesületnek alapja, működésének pedig támasza legyen. Ezután a választmány legelső föladatának tekinté a fölött tanácskozni: mely módok és eszközök által lehetne a „*honi műipar*” érdekeit határozottan előmozdítani, illetőleg az egyesület cselekvésére az első bevezető lépést megtenni. (Meg kell jegyeznünk, hogy *műipar* abban az időben még nem azt jelentette, mint ma. Tudvalevő ugyanis, hogy az akkori nyelvészeti viszonyok között is még vajmi sok latin és idegen szóra kellett új magyar szavakat gyártani. Így a *Gewerbe*-, *Industria* szót akkor műiparra fordították, e szó tehát az akkori időben inkább a kézműipart, mint műipart jelentett, habár — mint a következőkből látszik — mind a két fogalmat egyesíteni törekedett. E megjegyzést azért tartottuk szükségesnek, nehogy az ezután sok-

szor előforduló „műipar“ szó a mai olvasó figyelmét az akkori művészeti iparra terelje.)

Az iparegyesület első „aktió“-jára vonatkozó programot megtaláljuk „az ideiglenes választmány által az 1842. évi június 4-ei közgyűléshez intézett tudósítás“-ban,¹⁾ mely tudósításnak értékét és jelentőségét bizonyára emeli az a körülmény, hogy azt az akkori szűkebb választmány nevében *Kossuth Lajos* szerkesztette és a következő férfiak irták alá : *Luka Sándor*, ideiglenes elnök, *Kossuth Lajos*, *Balogh Pál*, *Lukács Móricz*, *Trefort Ágoston*, *Eötvös József*, *Simon Flórent*, *Irinyi József*, *Nyáry Pál*, *Vajda Péter* jegyző.

És ez aláírások fontosságát nemcsak azért hangsúlyozzuk, mert a felsorolt hazafiak elsők voltak, kik a hazai iparmozgalmakat szervezték, hanem főleg azért is, mert az *első iparműkiállítás* rendezésére vonatkozó indítvány az ő nevükkel is kapcsolatban van, amennyiben az említett tudósítást sajátkezűleg aláírták és a közgyűléshez beterjesztették.

A Kossuth által szerkesztett „tudósítás“ ipartörténeti szempontból egészben is kiváló érdekekkel bír, mindamellett — fölvetett tárgyunkhoz tartván magunkat — csak az első iparműkiállításra vonatkozó következő részét közöljük itt, mint szorosan a hazai kiállítások történetére vonatkozó fontos és nagyérdekű adalékot. Az illető rész következőképpen szól:

„Egyesületünk összes célja a munkálati tervben van kifejezve, mely erőnk növekedtével elég mezőt ad mind a hasznos ismeretek terjesztésére általában, mind körülményesen a honi műipar emelésére. E munkálati terv azonban már előre oly fokozatosan volt számítva, hogy ne lennénk kénytelenek semmit sem tenni, mivel hogy mindent nem tehetünk. A fokozatoknál azonban, véleményünk szerint, mindig szem előtt kell tartani, hogy egyesületünknek tulajdonképpen kettős célja van : elméleti t. i. és gyakorlati, minél fogva a teendőket is mind a két irányban egyszerre véljük megkezdendőknek ; nevezetesen az elméleti részt népszerű iratok kiadásával, s ezeknek terjesztése és a hasznos ismereteknek a népéletbe juttatása végett fiókegyesületek alakításával ; ide szá-

¹⁾ Iparegyesületi irattár. 1842. évi 2. számú akta.

mitván a szükséges segédeszközöknek t. i. külföldi népszerű munkáknak lassankinti beszerzését; — a gyakorlati részt pedig még az idén eszközendő *iparműkiállítás* (Gewerb-Ausstellung) által.

„Meg kell vallanunk, hogy különösen az iparműkiállítás az, amitől egyesületünk gyarapodására nézve is a legtöbbet várunk, de melynek a teendők első sorába iktatását különben is a legfontosabb tekintetek ajánlják. — A honi műipar kombinált előmozdítására *mindenekelőtt szükséges a jelen állapot ismerete*; erre korunkban eddig mód nem vala; de sikeresebb tán nem is lehet, mint egy nyilvános kiállítás, mely mindent, a mit a honi műipar széles Magyarországon szerteszórva teremt, a szakrokonság szabályai szerint összeállítja s így hazánk egyetemes műiparának mintegy tükörképét állítja fel megtekintésre; a szerény csendben rejtőző, vagy mostoha körülmények miatt egy elfelejtett zugban tespedő ügyességet napfényre hozza, a honi műipar tekintetében önmagával megismerteti, az ügykezetnek ingerül szolgál, gyárnokot és kézművest nemes versenyzésre buzdít, s a közönséggel közelebb viszonyba hozván, a kölcsönhatásnak jótékony erejét ébreszti föl. Ezeken kívül egyesületünkre nézve különös fontossággal látjuk birni azon tekintetet is, hogy akármit választanánk munkálati tervünkéből első lépésül, annak hatása helyben is, de kívált vidéken, csak lassan, csak időmultával lehetne érezhető; de az iparműkiállítás egyesületünknek oly életjele, mely mindjárt közhírré tételével a nemzet műiparos testének tömérdek erein végig villámlik. — Ezeknél fogva bátorkodunk a tisztelt gyülekezetnél indítványozni, méltóztassanak az *első magyar iparműkiállításnak* még ez idén, augusztus hónapnak a pesti vásárral összeeső szakában létesítését elhatározni, s a mostani gyűlés alatt az alapszabályok értelmében megválasztandó tisztviselői és választmányi kart oda utasítani, hogy az idő rövidségét is tekintetbe véve, minden e végre szükséges lépéseket haladéktalanul megtegyen. Tudjuk ugyan, hogy jövő augusztusig sokkal kevesebb idő van hátra, mintsem remélni mernők, hogy a legelső műkiállítás, ugy bőségre, mind tartalmasságra nézve óhajtásunkat kielégítse; de a kezdet mindegyik nehéz, s ha lelkesen utána lát a választmány : a nehéz-

ségeket méltánylani tudó várakozásnak mégis nagy részben megfelelhettünk.“

A közgyűlés ez indítványt egyhangulag elfogadta s ugyanakkor elnökévé gróf *Batthyányi* Lajost megválasztotta. A választmány *Kossuth* Lajos aligazgató (választmányi igazgatóvá Luka Sándor táblabíró és volt ideiglenes elnök választott) elnöklete alatt bizottságot küldött ki, mely csakhamar megkezdte munkálkodását. Mindenekelőtt az egyes iparosokat szólította föl a lapokban és külön meghívó levelek által a kiállításon való részvétel érdekében. Az első magyar kiállítás programját kidolgozták és közzétették. E kiállításaink történetében nevezetes okmány a következőképpen szól:

F e l s z ó l i t á s

az első magyar iparműkiállítás iránt

az iparegyesület nevében.

A' hazai műipar emelésére az iparegyesület mindennek felett szükségesnek tartván műiparunk jelenlegi állapotának megismerését, ezen célból Pesten eszközlendő iparműkiállítással véli legkönnyebben elérhetőnek, hogy így a' hazai műipar minden természetményei az ország fővárosában központosítva, jelenlegi iparvállalatunknak egy élethű képét állítsák a' közönség elébe. Az e' mezőn már eddig is nyert eredmények buzditani fognak új kísérletekre 's törekvésekre, 's ösztönül szolgálni azon iparágak meghonosítására, melyeknek elhanyagoltatása, nagy részben annak is tulajdonítható, hogy a' közönség nem is tudta, melyek azon iparágak, mik eddigelé hazánkban hiányzanak. Azokat, kik most is jelesek, kiknek készítményei most is kitűnők, az iparegyesület érdemlett elismerésül ezüst és ércz jelpénzekkel 's nyilvános dicsérő említéssel fogja jutalmazni. A' iparkészítmények megbirálása 's a' jutalmak kiosztása egy szabadon választott, részrehajlatlan, műértőkből álló választmányra bízatik. — Hogy ezen műiparkiállítás céljának minél teljesebben 's tökéletesebben megfelelhessen, felszólíttatnak ezennel Magyarországnak 's az ahoz kapcsolt tartományoknak és Erdélynek, szóval az egész két hazának minden kézművesei, mesteremberei, gyárnokai és minden ipartűzők, hogy készítményeik bekül-

dése által az iparegyesületet ezen közhasznú céljában részvétőkkel 's együttmunkálásukkal elősegíteni méltóztassanak. —

Iparműkiállítási föltételek.

A' jövő augusztusi vásár alatt Pesten tartandó magyar 's erdélyi iparműkiállítás körébe tartoznak minden, Magyarországbán 's ahoz kapcsolt tartományokban és Erdélyben akár hazai, akár külföldi nyers anyagokból készített kézművek és gyárkészítmények.

E' szerint minden honi ipariüző mesterembereknek és gyárnokoknak, akár valamely czéhhez tartoznak, akár nem, iparkészítményei az iparműkiállításnál elfogadtatnak. A' kiállítás ki nem zárja, hogy a' készítményekhez a' nyers anyag is 's a' készítmények készítésök különböző fokain hozzá mellékeltesse; így például a' kiállítás czéljának megfelelni, ha a' beküldendő vászonhoz a' len töretlenül, törve, ecselve és a' fonál, a' posztóhoz a' gyapju, a' vasöntvényhez a' nyers vas és a' vaskő hozzá mellékeltetnék.

Azokat, kik az iparegyesület felszólítását figyelembe veszik, az iparműkiállítás következő föltételeire figyelmeztetjük:

1) Az iparmű-kiállításra alkalmas tárgyak fölvétele már július 15-kén kezdődik, 's tart augusztus 10-ikeig; később érkezendő tárgyak a' nyomtatott főjegyzékbe többé föl nem vétethetnek, 's magánál a' kiállításnál csak a' felmaradott soronkívüli helyekre tarthatnak számot.

2) A' kiállítás kezdődik a' jövő augusztusi pesti vásár előhetében, 's tart september 10-ig bezárólag.

3) Minden küldemények bérmentesen beküldendők és Landerer Lajos urhoz (Pesten, hatvani-utcza, Horvát-ház) címezendők. — Ha ugyanazon személy több 's különféle tárgyakat küldene be: akkor hozzájuk számokkal ellátott jegyzék melléklendő. Minden kiállítónak szabadságában áll, címjegyeket (Adresse) 's árjegyzékeit (Preis-courant) a' küldeményhez mellékelni; a' kiállított készítmény ára 's a' kiállító kívánsága arra fel fog jegyeztetni.

4) Minden beküldött tárgyról a' beküldő nyugtatványt kap, mellynek előmutatása mellett saját személyére nézve szabad bejárása van a' kiállítás teremeibe.

5) Olly tárgyra nézve, mellyek nagyobb helyet foglalnak el, például: kocsik, zongorák, bútorok 'stb. eff., a' beküldő megkéretik:

méltóztassék Landerer Lajos urat bérmentesen a' beküldés idejéről 's a' küldemény nagyságáról tudósítani.

6) Azon készítmények és gépek, melyeknél különös fölkészítés vagy összeállítás szükséges, a' beküldők vagy megbizottaik által fognak a' kijelelt helyen felállíttatni.

7) Ha az iparmű-kiállítás ideje alatt valamely tárgy eladatnék is : az csak a' kiállítás berekesztése után adathatik ki, 's addig a' kiállításból semmi szín alatt el nem vihető.

8) A' tulajdonosak nyolcz nap alatt az iparműkiállítás után küldeményeiket a' nyugtatványok visszaszolgáltatása mellett visszaveendik, avvagy vitetik; különben — minthogy a kiállítási terméknek ki kell ürittetniök — az iparegyesület kénytelen lesz a' vissza nem vett tárgyakat egy pesti bizományos kereskedőnek átadni, 's többé rólok nem gondoskodhatik, 's nem is felel.

Berekesztésül azt reméli még az iparegyesület, hogy mind az, ki készítményeit — iparának tanúit — nyilvánosan kiállítani 's polgártársai ítéletének alávetni szándékozik, munkájának legjobb, legkitünőbb példányait küldendi be; mert a' kiállításnál csak a' munka fogja mesterét dicsérhetni; más részről azonban, az egyesület arra is figyelmezteti a' beküldő urakat, hogy célja, a' hazai ipar jelen állapotját megismertetni, 's ugyanazért kéri őket, miszerint azon okból, hogy a' külföld egy vagy más nemben jobb gyárműveket mutathat elő, senki se vonja el készítményeit a' kiállítástól; mert mindenki figyelembe fogja venni ugy az ipar mostani állapotját a' hazában mint az időrövidséget a' kiállítás határnapjáig.

Költ Pesten, junius 6-kán 1842.

1842. augusztus 25-én a redoute termében meg is nyílt az első magyar iparműkiállítás és tartott szeptember 21-ig. Kiállító összesen 213 volt, kik 298 tárgyat állítottak ki. A kiállítás látogatóinak száma 14,425-ben volt kimutatva.

E kiállítás célját oly márkáns vonásokban jellemzi Kossuth,¹⁾

---

¹⁾ Jelentés az első magyar iparműkiállításról 1842. A magyar iparegyesület igazgató választmánya megbízásából szerkeszté Kossuth Lajos, választmányi aligazgató. Pesten, 1843. Nyomatott Landerer és Heckenast könyvnyomtató intézetében.

hogy ma — 42 év múlva — sem lehetne a kiállítások céljait és földadatait tökéletesebben és találóbban elemezni. A jelentés illető pontja így szól:

„A kiállítás rendezését azon tekintet is javasolá, hogy az iparegyesület mindjárt legelső lépésénél magával a műiparral lehető legszélesebb kiterjedésben érintkezésbe jövé, *a műipar jelenlegi állapotának ismeretét s megismertetését lehetőleg megközelítse*, miszerint ezen ismeret a további működésben alapul szolgálhasson; *annak, a mit már birunk, méltánylására vezessen; öntudatra s önerőnk iránti bizodalomra ösztönözzön*; a már eddig is nyert eredmények *új kísérletekre, új törekvésekre, új erőfeszítésre buzdítsanak*; s a homi műiparnak a nemzet elibe állított, bárha csak töredékes képe, *legközelebb az egész képnek felállítására utat készítsen*; továbbá pedig *azon iparágak meghonosítására is ingert adjon*, melyeknek elhanyagoltatását nagy részben annak is tulajdoníthatni, hogy a közönség mind-ekkorig jóformán nem is tudta, mivel birunk már, s mik azon iparágak, mik eddigelé hazánkban hiányzanak.“

E kiállításról az 1842. augusztus 30-án (tehát öt nappal a megnyitás után) tartott közgyűlés ¹⁾ elé terjesztett s Kossuth Lajos által *sajátkezűleg* irt „tudósítás“-ban ²⁾ a következő érdekes jelentéssel találkozunk:

„A juniusi közgyűlés határozata következtében az *első magyar iparműkiállítás* létesített s folyó hó 25-étől a látogatóknak immár a pesti Redoute termekben nyitva is áll.

Ezen kiállításnak létesítése külső nehézségekkel volt összekötve: — egyrészt még csak a vállalat közhírre tételében is akadályokat kelle tapasztalni, melyek annyival leverőbben hatottak a rendező alválasztmányra, minél becesebb volt minden óra, mely Juniustól augusztusig a vállalat létesítésére fenmaradott; másrészt ép az időnek ezen rövid volta legnagyobb akadály gyanánt tünt elé, mivel nemcsak messzebb lakó, hanem helybeli iparüző polgártársaink is lehetetlennek

¹⁾ A közgyűlés azért követte oly gyorsan az alig két hóval előbb tartott közgyűlést, mert pénztárnokválasztás vált szükségessé és e választást az igazgató választmány a közgyűlésnek kívánta fönntartani.

²⁾ Lásd iparegyesületi irattár 1842. év 6. szá m.

mondották, hogy ily rövid idő alatt, rendes mindennapi foglalatosságaik mellett valami jeleset készíthessenek s beküldhessenek; végre még a kezdet nehézségeit az eszmének szokatlansága is nagyon nevelé. — Mindazáltal örömkünkre válik jelenteni, hogy habár annak kívánatait, ki várakozását hazánk természeti gazdagságához, lakosaink 15 millió körüli számához s a 27 éves béke méltán reménylhetett fejleményéhez alkalmazná, kiállításunk egyáltalában ki nem elégítené is; de a ki körülményeinket méltányos figyelembe veszi, a ki mellett még a kezdet nehézségeire s az idő rövid voltára megemlékezik; kiállításunkból, ha nem is meglepetéssel, bizonynyal elégtelenséggel távozand; mert oly technikai gyakorlottságnak s oly talentumoknak látandja jeleit, melyeknek csak az ismeretség napfényére kell vonatniok, hogy külföldre ne pazaroljuk pénzünket oly művekért, melyeket itthon is kielégítő jószágban feltalálhatunk.

„A méltánylat ösztönöz azonban kijelenteni, hogy ha ezen első kiállításunk (tudván mi nehézségekkel volt összekötve) saját magunk várakozását is felülhaladta, azt egyesületünk legfőbb mértékben Landerer Lajos választmányi tagnak köszönheti, ki a rendezést elvállalni szíveskedett s azt nemcsak tárgyavatott szabatossággal véghez vitte, hanem fáradhatatlan buzgalommal még a kiállítandó tárgyak összegyűjtéséről is gondoskodott. Illőnek véljük, hogy a tisztelt egyesület neki ezen — körülményeink közt — megbecsülhetlen buzgóságért köszönetet szavazzon; valamint helyeselje azon köszönetet is, melyet a választottság Emmerling urnak azon szíveségeért szavazott, hogy a kiállítási termeket minden díj-követelés nélkül használatunkra egészen ingyen átengedé.

„És ezen iparműkiállítás az, melylyel egyesületünk a cselekvés mezejére lépve, valóságos életének tetteges jelét adá s a választmány hinni merészi, hogy ezáltal annyira közel hozta egyesületünket a közönség figyelméhez, bizodalmához, miszerint az egyesület teljes valószínűséggel hihetné, hogy immár jövődjé van s évről-évre közelebb jöhetend egész munkálati terve kiviteléhez, melyet magának szép 's honunk műiparának felemelésére hatályos rendeltetésül ki-tűzött.“

Már ekkor szóba jött egy *második* iparműkiállítás rendezése és e tárgyban ugyanazon közgyűlési „tudósítás” a következőket tartalmazza:

„Azt bizonyosan nem minálunk, hanem az ipar tág mezején sokkal haladottabb nemzeteknél sem lehetne reményleni, hogy a műipar egy év alatt annyira haladhasson, miszerint minden évben lehetne iparműkiállítást tartani, anélkül, hogy az eszme hatása mihamar fel ne használtatnék; miért is nemcsak Bécsben, hanem Párisban is csak minden harmadik évben tartatik műkiállítás s ezt alkalmasint nekünk is követnünk kellend, sőt körülményeink szerint tán tennünk kellene, ha másutt nem tennék is, mindazáltal mivel az idő most sokkal rövidebb volt, mintsem hogy kiállításunk az egész honi műipar állapotjának tükörképét adhatná, de mégis eléggé sikerült arra, hogy az iparüzőknek részére ösztönt adjon; jónak vélnők, ha a tisztelt egyesület már most elhatározná s azonnali kihirdetését is elrendelni méltóztatnék, hogy jövő évben az augusztusi vásár alatt szintugy iparműkiállítás leend.”

A jelentéshez mindenekelőtt az a megjegyzésünk van, hogy Kossuth, kinek nem legkisebb erényei közé tartozott és tartozik a szerénység, kiemeli ugyan e helyen Landerer urat, a kinek érdemeiről mi sem akarunk semmit sem levonni, de másokat alig tud fölemlíteni, a kiknek a kiállítás körül kiválóbb érdemei voltak. Azért, mert a kiállítás lelke maga Kossuth volt. Nemcsak a rendezés, beosztás, nemcsak a bírálatok vezetése körül, hanem a kiállítás erkölcsi értékesítése körül is. Az ő fáradhatatlanságának köszönhető nagyrészt a külső siker is, de valamint ő pendítette meg a kiállítás rendezésének eszméjét, övé volt az annak folytán keletkezett mozgalmak intézésének is a dicsősége. (A dijkiosztási ünnepélyre Csánády Ferencz által szerkesztett jelentésből Kossuth a saját és tevékenységére vonatkozó részleteket annyira áthuzgálta, hogy azokat elolvasni teljes lehetetlen.) És minde mozgalmakhoz jelentékenyen hozzájárult az a *jelentés*, melyet az igazgató választmány megbízásából szerkesztett, s mely mint szakirodalmi munka ma is egyike a legbecsesebbeknek, melyekkel a magyar irodalom valaha birt. Ismét csak az ő szerénységét jellemzi, de egyszersmind némi érdekes világot vet a jelentésre a következő pár sor, mely Kossuthnak egy a „Hetí lap” 1845. évi május 6-iki keletű számában megjelent és a

selyemipar fejlesztését tárgyazó czikknek képezi egyik részecskéjét :

„1842-ben egy jelentést irtam az „Első magyar iparműkiállításról.“ Tökéletlen volt és gyarló, mint minden amit irtam valaha, s tán mindennél, a mit irtam tökéletlenebb, mert töretlen ösvényen jártam, avatatlan vándor létemre. S ép azért — Isten panaszképpen ne vegye — több verejtékembe munka nem került soha, mint ez. — Azonban mert jobbal nem birtunk, 20,000 példányban ingyen szétosztók magyar s német nyelven a közönségben. Nem tudom méltónak tartotta-e 20 ember a 20,000 közül, hogy elolvassa; — de ha azon figyelem, mely azóta a magyar műipar iránt sasszárnyakra kelt, valakit rá birna, hogy a hányt-vetett írások között ez elszórt röpiratot kikeresse, annyit legalább megtalálhat benne, hogy miként állott hazánkban a selyemtenyésztés ügye három év előtt.“ sat.

Magának a jelentésnek minden sora méltán leköti az olvasó figyelmét. A kiállítás után ugyanis Kossuth maga szólította föl a kiállításban résztvett, sőt az ott nem képviselt jelesebb iparosokat is, hogy iparágukról és ipartelepeikről adjanak ismertető vázlatokat. E hézagos vázlatokhoz Kossuth maga nagyszabású tanulmányokat tett s így szerkesztette, vagyis inkább *írta* meg jelentését, melynek nemzetgazdasági és iparpolitikai fejtegetései ma is kiváló becsesek birnak. E jelentés — ha szélesebb körben a külföldön terjed vala el — megmutatta volna az irányt: mikép kell a kiállítási jelentéseket szerkeszteni, mert éleslátással, kiváló tapintattal, bámulatos érzékkel és szakértelemmel oly művet nyújtott, melynél tökéletesebbet ma, négy évtizednek óriási politikai, társadalmi és közgazdasági átalakulásai után, egy országos kiállítás sem volt képes produkálni. Az egyes iparágaknál nyújtott statisztikai és históriai adatok pedig oly becsesek, hogy szakirodalmunk ereklyéjévé teszik e 76 nagyobb oktáv lapra terjedő munkát és ez ereklye értéke sokszorosán becses lesz reánk nézve akkor, ha megfontoljuk, hogy 42 évvel ezelőtt mily roppant nehéz volt a szükséges statisztikai és históriai adatokat összegyűjteni.

Az akkori ipari állapotokat Kossuth a kiállítás birálati eredményeiből kiindulva ismertette s a históriai és statisztikai adatok

szakszerű feldolgozásán kívül nemcsak egy-két jelesebb gyár részletesebb ismertetésével foglalkozik, hanem az egyes iparágak fejlesztésére vonatkozólag óhajokat, kívánalmakat is fejez ki, sőt kész javaslatokat is tesz. És mivel munkája a kiállítási bírálatokat vette alapul, érdemesnek tartjuk bevezető soraiból a következő részletet közölni, mely élénken bizonyítja, mily rendkívül jó érzékkel tekintette a jelentés nagynevű írója a kiállításoknak már akkor szükségessé vált rendszeresebb megítélését. A mai kiállítások körül is teljesen megérdemlik a figyelembe vételt a bevezetés következő sorai :

„Szükséges előrebocsátani, hogy a műbírálat s kitüntetés iránt, a mondhatni rögtönzött iparműkiállítás előtt, vezérelvek eleve megállapítva nem lehettek, mert az intéző választmány, az idő rövid volta miatt különben is kétes sikert föltételekkel nehezíteni nem vélte tanácsosnak, s különben is akként volt meggyőződve, hogy a honi körülményeket kitüntető tapasztalás, melyet az iparműkiállítás nyújthat, legbiztosabb kalauzul fog szolgálni azon nemzetgazdasági tekintetek kiemelésében, melyeket nálunk, a mi körülményeink között, az ipar s különösen gyáriparművek bírálatánál követnie kellend; vagyis, hogy ez csak első kísérlet levén, tanácsosabb lesz a jövőendő eljárás szabályait, az első kiállítás nyújtotta tapasztalásból levonni, mint pusztán elméletből oly rámat készíteni, melybe a honi műipar képe be nem illenék. — Így jött a választmány azon meggyőződésre is, hogy ha kézműveknél egyetlen műdarab előállítása, a kézműves tehetségét tökéletesen kitünteti, ezzel úgy a bírálat föltételeinek, mint a kiállítás céljának e tekintetben meg van feelve, mert annyi bizonyossá lesz, hogy amely kézműves egy műdarabot, amint kiállítaték, elkészíthetett, más hasonlót is képes készíteni, úgy viszont némely gyárműcikknek, kivált, amelyek nemcsak kicsinyben, de mondhatni szinte mulatságból is készíthetők, státuszgazdasági fontosságot főképen csak az által nyerhetnek, ha készítésök nagyban, azaz valóban gyárilag üzetik; ilyeneknél tehát a kiállított mutatványok technikai tökélyén kívül, még arról is meg kell győződni, hogy az valóságos gyármű, s e végett tudni kívánatos, hogy a kiállító gyáros hasonló művet nagyban s (ha titkaihoz nem véli tartozni), mily kiterjedésben ké-

szt, s mily áron ad el? s vajjon gyárának szerkezete megfelel-e technikai tökélyben az illető iparszaktudomány kivá-
natinak, vagy talán azt egy lépéssel magasabbra is vitte?“

Az első magyar iparműkiállítás fontosságát nemcsak a rendező iparegyesület ismerte föl, hanem a fővárosnak akkori polgársága és részben az arisztokrácia is. Kitűnik ez a *díjosztási* ünnepélyből is, mely 1842. december hó 26-án Pestvármegye nagy gyűléstermében fényes közönség jelenlétében megtartott. Képviselve volt itt az iparegyesületen és a kiállítókon kívül Pestvármegye diszes küldöttség által, Pest város nemes tanácsa, Buda város tanácsa, az előkelő világ és szép számban a hölgyvilág is.

A jutalmak kiosztása előtt az első beszédet gróf *Batthyányi Lajos*, az iparegyesület akkori elnöke mondotta. E beszéd, melynek eredetije az iparegyesület irattárában található s mely eddig közzé nem tétetett, az iparfejlődés felől már akkor magas helyről táplált nézeteket oly érdekesen világítja meg, hogy szolgálatot vélünk tenni annak e helyen egész terjedelemben való következő közlése által:

„Tisztelt gyülekezet! Mai összejövetelünk célja az, hogy elosszuk azon jutalmakat, miket egyrészt szorgalom, kitűnés és tehetség megérdemeltek, másrészt a hazafiság s az idő-kellékek majdnem legsürgősbikének felvilágult méltánylata kijelelének. Szánták pedig azok serkentéseül, kik a' pályán járnak, melyen egész Magyarországnak már-már komolyan és csüggedetlenül haladnia kell; — értem nyerstermesztményinek műipar és gyárak általi belföldi feldolgozását és értéknövesztését.

„Ha ebben még tovább késünk, ha minél előbb ki nem emelkedik ipartüzésünk nyerseségéből, gyáraink semmiségükből, industriánk csekélységéből: rövid időn visszalépéssé fog válni anyagi tespedésünk: szegénységünk nyomorra, gyengeségünk tehetetlenségé; — s ezt sejti, ezt érzi, ettől fél minden egyes, minden osztály.

„Ezen összes érdekeinket fenyegető romlás irányában ország-
szerte elterjedt érzelmeknek köszönhetjük, vagyonos és va-
gyontalanok azon részvétét, mely lánggá lobbantá az egyén
szerencsésen odavetett elmeszikráját; s így előidézés azon

gyulponatot, honnan a mai ünnepadományok erednek, azaz, a „magyar iparegyesületet.“

Nagy ezen egyesületnek saját természetéből folyó feladata; annál nagyobb pedig ott, hol törés nélkül kell haladnia: de aránylag hatalmasok eszközei is, mihelyt műszere a közkívánnaknak, a közszükségnek nyilvánulása. És ez, minek mi azt tartjuk. E hitben alapul minden reményünk, e' buzdítja iparkodásainkat, 's csak e' kezeskedhetik a sikerről; azon sikeréről, melynek reményiről le kelle mondanunk, ha az eszme a nemzet fogalmát megelőzte volna; s mely sikert hiába is óhajtának, ha félreértettük volna a nemzet szükségét.

Ki pedig kérdezné: vajjon legkedvezőbb esetben is, kecsegtetheti-e magát az egyesület, hogy a hazának annyi s annyiféle részei ellen ma holnap paizsává legyen? — annak nemmel felelünk; elég az, ha egy derék pikkely lesz belőle azon pánczélon, melyet hazánknak kell készítenünk a status quo vámpirharapásai ellen; készítnünk pedig egyéni kiművelődés-, nyilvánosság-, egyesületek-, részvénytársaságok-, közlekedésmódok- és kormányunk megnyerendő rokonszenvéből.

Csak ennyit ez alkalommal az Egyesület czélja- és jövődjéről: — visszatérek a mai napra.

Mi azzal bizattunk meg, miszerint keresnőnk fel a már létező honi industriának jelesb készítményeit, kitalálándók így, mivel bírnak és mi hibázik? Ez némileg el is éretett az első magyar iparműkiállítással. És minthogy ezen egyesület, feladatainak első sorába fogja mindig számítani oktatás, gyámolás és tetteges segedelem mellett a való érdem iránti hódolatot: nem lehet nem örülni, hogy azt ez alkalommal, épen azon érdemek méltánylatával kezdheti meg, melyek, buzdítását megelőzve, csak nemes ösztönök által gyámoltattak.

De önök is uraim! jelesei e mai napnak! fogadják szívesen azon jutalomdíjt, melyet ezek nevében nyújtandunk, kik tagjai az egyesületnek, s kik önöknek és a nyomaikon s példájok után haladóknak reménylik köszönhetni egykor a magyar ipar felvirágzását és fényét; — azon díjt, melyet az érdemteltjes hatóságok ünnepdicsőítő jelenlétében nyújtandunk; — nyújtandunk e sokaság előtt, mely gyönyörrel engedi önöknek

által e' nap diszét. — Fogadják szívesen s becsüljék kétszerezsen azt, mint első csemetéit azon békebabérnak, mely isten 's akaratunk segélyével jövőre bővebben és vigabban hajtand Magyarhonunkban!"

Ugyanez alkalommal beszédet tartott még *Tölgyessy* János polgármester, Pest város ¹⁾ részéről, *Schreiber* főbíró, Buda város részéről és *Bezerédy* István táblabíró, az iparegyesület nevében. A jutalmakat minden kiállítónak Batthyány Lajos gróf adta át. — A díjosztási ünnepélyen uralkodott ünnepies méltóság és komolyság (a megyei küldöttek mind diszmagyarban jelentek meg) csak emelte a kiállítóknak az ügy iránti rokonszenvet és lelkesedést és nem kis mértékben készítette elő a talajt a *második* magyar iparműkiállítás számára. E kiállítás eszméje különben már az 1842. évi kiállítás megnyitásakor érlelődött e kiállítás tervezőjében és megpendítőjében, mert csakhamar be kellett látni, hogy egy alig két hó alatt hevenyészett országos kiállítás oly mértékben, mint kívánatos volna, nem szülheti a kívánt gyakorlati eredményeket.

De azért az első kiállítás általános sikerét nem szabad kicsinyelnünk. E kiállítás nemzetgazdasági hatása megmérhetlen volt. Ebből indult ki a *védegyleti* mozgalom s az egész szervezett és szervezetlen iparvédelem. Ezen alapult az iparegylet akkori munkaprogramja, mely — tekintve az időket és viszonyokat — nemcsak teljes méltánylatot, hanem őszinte, hazafias elismerést érdemel. És mivel a második kiállítás e mozgalmak megerősítését és lendületének biztosítását célozta, nem is lehetne szigorú határvonalat szabnunk az első és második hazai iparműkiállítás között, hanem inkább azt kell föltételeznünk, hogy az 1843. évi kiállítás az 1842-inek csak inkább kiegészítő része volt. El kell azonban ismernünk, hogy mint kiállítás, az 1843. évi, bármily csekély progressio mutatkozott a kiállítóknak, sokkal szervezettebb és szabályosabb volt az első hazai kiállításnál.

Nem csekély mértékben emelte a kiállítás tökéletességét az is, hogy most már jól átgondolt *jury-szabályzat* is volt. Az első ki-

---

¹⁾ Pest és Buda városokat oly kéréssel hívta meg a kiállítási bizottság a díjosztásra, hogy „*legyenek részesei azon nagy dicsőségeknek, mely az iparúzó osztály társadalmi fontossága közvéleményes elismerésének e hazában legelső népünnepe leend.*“

állítás egyik feltűnő hiányaképpen Kossuth többször említette a hézagos bírálati eljárást és e csorbát most már teljesen ki akarván köszörlüni, oly szabályzatot alkotott, melyet mint hazai kiállításaink történetében fontos okmányt, méltó egész terjedelmében a következőkben megismertetni:

Vezérutasítás,

az iparműkiállítási mű- és díjbírák számára.

I.

Az iparkiállítási feltételek 2-ik §-a, melly mind azon cikkekelyeket mik aug. 20-a után küldettek be a' bírálat és díjazástól eltiltja, a' műbírák uraknak utasítási egy pontul olly értelemben szolgál, hogy miután a kiállítás megnyitásának határnapja aug. 23-ra halasztatott, mindazon cikkelyeket, mik e határnapig — vagy mellyek előlegesen bejelentve, — vagy vidékről, a' kiállítás megnyitásának első hetében küldetnek be, és róluk fel nem tehetni hogy a' kiállítani szándékozó által valamelly már kiállított cikkely lenyomására készültek, bírálat alá elfogadják.

A bírálati eljárásban műbírák urak tekintetbe kéretnek venni minden egyes cikkelynél:

Az országgazdászati azon viszonyokat, mik a kérdésbe fogott cikkely ipariájának hazai állapotát képezik. Valjon például eddig külföldről kellett-e behozatnia, és a' bírálandó cikk talán csak első kísérlete e nemben a' hazai iparnak? — vagy már ez előtt is készített a' belföldön? 's mind két esetben lehet-e, és minő, inkább vagy kevesebb kedvező eredményü hasonlításba tetetnie a' külföldivel? — mi szükségek kielégítéséül szolgál, csak tisztán consuntio tárgya e, vagy pedig más, inkább vagy kevésbé fontos, talán csak most ébredő, vagy imént életbe léptetett, vagy éppen már telyes erővel dolgozó gyári vagy kézműves üzletnek, kisebb nagyobb mértékben hasznos eszköze? — mint például a' csontliszt a' jelenleg neki eredt czukorgyártásnak? — készítetik e nagyobb mennyiségben, miszerint közforgalom tárgya lehet, — talán a' külföldi e nemű cikkelyeket felesleggé teheti, vagy éppen kiviteli tárgyúl is felemelkedhetik? 'sa't.

Továbbá a műbírák urak figyelembe veendik azon tudományos vagy tapasztalati készütséget, melyet a' bírálandó cikkely kiállítása feltételez.

Ezután ítélet alá vonandják a' czikknek jelességeit; valjon t. i. a' tökélynek milly pontján áll? — kikészítése szép remek e? készítési módja új vagy javított? előállításra olesó, — 's talán annyira az, hogy általa a' czikk kelendősege tetemesen segítettik? 's ezen kelendőség nagy és terjedt-e 's a't.

Miután pedig ekint a' czikknek országgazdászati előkészületi és jelességi tekintetben megállapították becsét, ekkor

Előadandják mind azon kellékeket, és sajátságokat mikkel a kérdésben forgó ipar ág készítményeinek általjában birniok kell, és ezen általános becsmérték szerint fogják kimondani ítéletöket a' cikkelyről, — valjon t. i. megközelítette e a' mintaképet, mihez, hogy jó és tökéletes legyen, hasonlítani kell, — vagy mi és mennyi szükséges tulajdonsága hibáz még e tekintetben. S ez leendő az első ítelet, mellyet műbirák urak a' czikk felett hozandanak.

Második ítéletök pedig azon eredményt foglalandja magában, mellyet a' felfogott cikkelynek a' többi e nemből kiállított művekkel teendő összehasonlításából levonandanak. Ez tulajdonkép a' kiállított egy nemű cikkelyek osztályozása lesz, mellyben a' szerint, mint több vagy kevesebb jelességgel bir egyik vagy másik, határozandják meg az elsőbbséget; — ha pedig mindnyájának volna valamely a' többinél hiányzó jelessége akkor ezen jelesség nagyobb kisebb fontossága szerint rangozandják azokat.

Mind ezek után a' feltételei 15. § értelmében műbirák urak a' jutalom fokozata felül is adandanak véleményt.

Egyébiránt bírálati eljárásukban kísérleteket is tehetnek a' cikkek tulajdonságai iránt, sőt ott, hol tudományos szempontból kell meghatározni a' becsét, csak kísérletek nyomán mondhatnak ítéletet. Ha pedig valamely czikk annyira combinált természetű volna, hogy szakértők ítéletét igényelné, akkor a' rendező alvázstmány jelölendi ki mind az egyes szakértőt, mind, ha tanácsosabb volna, a' többi szakbíráóságok közül az illetőt, melly utóbbi esetben az osztályok együtt határozandanak.

A' bírálati eljárásról 's az ítéletek indokairól, valamint a' segédekül vett szakértők neveiről, kimerítő irott, 's olly jelentést adandanak, melly előbb a' díjazás alapjául, — később pedig, az egyesületi jegyzőnek általadva a' kiállításról jelentésnek anyagjaul szolgálhasson. Az ítélet-hozatalban a' szavazatok többsége szerint

határozandanak. a' kisebbségben maradottaknak azonban szaband külön véleményt adniok.

II.

Dijbirák urak utasításának szinte egyik pontja a' feltételi, már érintett 2 §-nak a' felebbiekben már kiterjesztett rendelete; — a' 3-ik § értelmében pedig nem részesítendének díjazásban olly művet sem, miket külföldön tanuló hazánkiai fognak kiállítani.

Teljes érvényeséget tulajdonítandanak azon ítéleteknek miket a' műbirák a' czikkek belső és viszonyos becséről elejükbe terjesztettek; olly esetben azonban, hol a' műbirák többségének ítéletét valamelly külön vélemény kíséri, a' díjbirák hatásköréhez tartozandik, az ítéletek közül egyiknek vagy másiknak adni meg az érdemet. Azon vélemény mellyet a' műbirák a' jutalom és fokozata iránt adtanak, a' díjbirákat nem kötelezendí sem arra, hogy adjanak, sem hogy millyen jutalmat adjanak; a' díjazást és annak külön neveit ők magok határozandják meg, mindig tekintetbe véve az illető ipar ágak közzgazdászati viszonyait, és az ezen egyesületi pénztár erejét.

Ha valaki, ki már a' tavali kiállításakor is díjaztatott ez idén ugyan azon nemből 's hasonló kitüntetést érdemelve állitana ki ez idén megint: díjbirák urak csak azt jelentendik ki, hogy a' kiállító tavalyi díjjára ismét érdemesítette magát, — azonban díjat nem adandanak. A' magasabb kitüntetést érdemlőnek azonban ez idén is ki lesz adandó.

Eljárásunk közben ha szükségesnek tartandják, az ítéletet mondott szakosztályokat, és szakértőket, sőt ha tetszik másokat is meghalgathatnak.

Szinte írott jelentést adnak, üléseiket pedig nem nyilvánosan tartják.

Az első és második és a következő kiállítások közötti párhuzamot alábbi számbeli adataink tüntetik föl. E helyen konstatálhatjuk, hogy a második kiállítás a védegyleti mozgalomnak is hathatósabb lendületet biztosított, s általában megerősítette a felsőbb körökben az iparfejlesztés iránti érdekeltséget.

A második kiállítás díjosztását már maga Kossuth vezette és ekkor, 1844. augusztus 25-én mondotta azt a gyönyörű, lelkesítő

beszédet, melyben hazánk fiait és leányait honi iparunk pártolására buzdította. E szónoki remeket még ma is hol az első, hol a harmadik kiállítással hozzák némelyek kapcsolatba.

1845. november havában az iparegylet kisebbszerű kiállítást rendezett ama gyári és kézműipar-termékek bemutatására, melyek a védegylet hatása alatt keletkeztek vagy tökéletesedtek.

A tulajdonképpeni *harmadik* iparműkiállítás azonban 1846-ban rendeztetett s a jelenlevők nagy számánál fogva ezt már a nemzeti muzeumban kellett tartani, melynek megfelelő helyiségeit — tizenegy termet — József nádor készséggel engedett át ez alkalomra.

Az 1843-iki kiállítási- és jury-szabályzatok itt még inkább tökéletesítették, különösen a kiállítók bejelentésével kapcsolatos statisztikai adatok, az eladásra vonatkozó információk, a sorsjáték, a műbírálatok és egyéb fontos intézkedések tekintetéből. A részvét most már tetemesen emelkedett. A kiállítók száma az *ötszázat* meghaladta és a látogatók száma is arányosan nagyobb volt, ami különben természetes is, mert az akkor már éberszemű közvélemény és fokozott közérdeklődés az igényeket is nagyobb mérvűekké tette. (Mint érdekes epizódot méltó itt fölemlíteni, hogy Nagyváradon özv. Faliczky Jánosné műkedvelői színi előadást rendezett az ottani kiállítók tárgyainak fel- és visszaküldési költségeinek fedezése céljából.)

Az említett három kiállítás közötti arányt kellőképpen megvilágítják a következő összehasonlító számok.

1842-ben volt . . . . . 213 *kiállító*.

1843-ban „ . . . . . 244 „

1845-ben „ . . . . . 140 „

1846-ban „ . . . . . 516 „ és ez utóbbiak közül magára Pest városára 238 kiállító esett.

A fizető *látogatók* száma következőképpen aránylott:

1842-ben 14,425

1843-ban 12,550

1846-ban . . . . . 22,136.

A látogatókra nézve különben meg kell jegyezni, hogy úgy az iparegylet összes tagjai, mint a kiállítók, ezek családtagjai és sokszor egész dolgozó személyzetük, — mint ezt a kiállítási jelentések fölemlítik — „bérmentesen“ látogathatták a kiállítást.

A *kitüntetések és díjazások* arányát a következő számok mutatják :

	1842.	1843.	1846.
Aranyérmét nyert	5	9	—
Nagy aranyérmét	—	—	21
Kis „	—	—	28
Ezüstérmét nyert	13	29	—
Nagy ezüstérmét	—	—	45
Kis ezüstérmét	—	—	35
Bronzérmét	29	41	56
Dicsérő oklevelet	31	47	81
Méltányló megemlékezést	—	33	17

Meg kell jegyezni, hogy azok, a kik valamely előző kiállításon már kitüntetést nyertek, ha a következő kiállításon ugyanazt a díjat ítéltek meg nekik, erről csak *bizonyítványt* kaptak, miután — mint egy idevonatkozó jelentésben olvassuk — a kiállítóknak nem lehet céljuk, hogy bizonyos számú érdempénzeket összegyűjtsenek.

A mi az *anyagi eredményeket* illeti, ezekről szabatos számok nem állanak rendelkezésre; egész általánosságban azonban teljes bizonyossággal föl lehet említeni, hogy az első kiállítás mintegy 2—300 frtnyi deficittel, az 1843-iki (mely már sorsjátékkal volt összekötve) ugyanannyi tiszta haszonnal, az 1846-iki pedig mintegy 800 frtnyi tiszta haszonnal végződött.

Végre a kiállításon képviselt *iparágak* statisztikáját a következő táblázat tünteti föl:

	1842.	1843.	1845. ¹⁾	1846.
Arany-, ezüstműves, ékszerész	4	9	—	10
Aranyozó	—	—	—	1
Bádogos	3	3	7	4
Butorasztalos, kárpitos . .	16	18	—	26
Bőrkikészítő (timár stb.) . .	5	4	2	5
Bőröndös	1	1	—	2
Bronz- és rézműves	3	2	—	8
Czipész, csizmadia	5	2	—	10

¹⁾ Csak a védegyelet folytán keletkezett gyárak állítottak ki a leginkább pártfogolt iparágak sorából.

	1842.	1843.	1845.	1846.
Czinárú-készítő	1	1	—	1
Czukorgyár	2	4	—	9
Chokoládé	—	—	—	1
Disz- és apróárúk	—	2	22	18
Edények és agyag	9	3	4	14
Esztergályos	6	5	—	7
Ecsetgyáros, kefekötő	3	1	—	1
Fehérszövők (takácsok)	1	3	20	30
Fésüs	2	2	—	2
Fodrász	2	—	—	—
Gépek, műszerészek	13	13	8	31
Gombkötők (paszomány)	2	4	—	7
Gyapju-kelmék	6	5	41	18
Gyufagyár	3	—	—	2
Hangszerkészítő	1	1	—	3
Harangöntő	1	1	—	—
Illatszerek	1	—	—	1
Kalapos	3	2	2	11
Kártyagyár	1	—	—	—
Karton- és kelmefestő, szín- nyomatok	4	4	11	5
Kender	1	—	—	—
Kés- és kardműves, sarkantyús	1	3	—	4
Képfaragó	—	2	—	1
Keztyűs	3	5	—	4
Kocsigyáros	1	2	—	3
Kosárfonó	1	1	—	1
Könyvkötő	2	3	—	3
Könyv- és könyomdász	1	2	—	7
Köteles	1	1	—	4
Lakatos	2	3	—	3
Liszt	3	1	—	3
Márvány	—	—	—	1
Mellfüző	—	1	—	1
Mézesbábos és viaszöntő	1	3	—	2
Műfogak	3	2	—	1
Művirágok	1	5	—	3

	1842.	1843.	1845.	1846.
Napernyős	—	1	—	—
Nyerges	—	2	—	5
Női kézimunka, háziipar . .	12	19	—	23
Órás	4	3	—	8
Ostorgyáros	2	3	—	1
Orgonakészítő	—	—	—	1
Papirgyár	5	5	—	10
Paplanos	2	2	—	3
Pecsétviaszgyáros	—	—	—	3
Pezsgőborgyáros	3	2	—	4
Posztó és posztógyár	3	4	15	10
Puskaműves	2	1	—	2
Rézmetsző	1	—	—	—
• Selyem (nyersen és gyártva) .	12	21	11	44
Stearin	1	1	—	3
Szabó és szűrszabó	2	11	—	19
Szappanos	1	—	—	1
Szesz, likőr, eczet	—	3	—	4
Szifygyártó	2	4	—	2
Sziksó	1	3	—	2
Szítás	1	—	—	—
Szivaragyáros	2	2	6	11
Szücs	3	2	—	13
Üveggyáros	4	5	—	5
Vasgyár	4	7	—	11
Vegyészeti szerek	2	15	2	27
Vésnök	1	1	—	3
Zongoragyáros	3	1	—	5

Nem lehet érdektelen még azokat a jeles iparosokat és ipar-telepeket felsorolni, melyek az említett három kiállításon a szigorú birálat mellett legjobbaknak ismertetvén el, a birálat által *arany* emlékpénzzel tüntetettek ki. Ezek képviselik az akkori iparnak színét-javát s névsorukat a következőkben örökíthetjük meg:

1842.

1. Kiesling testvérek pozsonyi vegytani ásvány-festék gyára.
2. Munkácsi uradalom vasgyára.

3. Hoffmann és fiai, selyemgyárosok.
4. Stearingyártó részvénytársaság, Pest.
5. Báró Vay Miklós salitromgyára, Debreczen.

1843.

1. A selmeczi kamaragrófi hivatal.
2. Perger testvérek hrinyovai és szalánczi üveggyára.
3. Valero J. A. pesti selyemszövet-gyára, Pest.
4. Hoffmann és fia selyemgyártulajdonosok, Pest.
5. Stearingyártó részvénytársaság, Pest.
6. Herczeg Szász-Coburg-Gotha pohorellai vashámora.
7. Csepini czukorgyár.

Bizonyítvány arany érdempénzről:

- Kiesling testvérek ásvány-festékgyára, Pozsony.
Munkácsi vasöntvény- és timsógyár.

1846.

Nagy aranyérem:

1. A k. kincstár rézhámora Besztercebányán.
2. Gr. Andrássy György vasöntvénygyára, Dernő.
3. A József-hengermalom gépgyára Pesten.
4. Nusz Antal erősz (gépész), Pesten.
5. Czukorfinomitógyár, Pesten.
6. Kölber testvérek, Pesten.
7. Miesbach Alajos, Pesten.
8. Felsőmagyarországi Bányapolgárság, Iglón.
9. Hoffmann és Maderspach vasöntő- és serétgyára, Ruszkabányán.
10. Posztógyár, Gács.
11. Petz Ferencz selyemgyára, Pancsova.
12. Smith és Meynier papírgyára, Fiume.
13. Zahn György üveggyáros, Nógrádban.
14. Fischer Mórícز porcellángyára, Herenden.

Nagy aranypénzről bizonyítványt:

15. Valero Antal selyemgyáros, Pest.

16. Perger testvérek, üveggyárnokok Pesten.
17. A pesti stearingyár.
18. Herczeg Szász-Coburg-Gotha Ferd. pohorellai vasgyára.
19. Hoffmann és fia selyemgyára, Eszék.
20. Báró Vay Miklós salitromgyára, Debreczen.
21. Munkácsi timsógyár.

Kis arany érdempénzt nyertek:

1. Knutzen Henrik gépész, Pesten.
2. Vidats István gazd. gépész, Pesten.
3. Kirner József fegyverműves, Pesten.
4. Schwab Vilmos, a Tellurium készítője, Pesten.
5. Gróf Zay Károly posztógyára, Zay-Ugrócson.
6. Zsigmond Károly szőnyeggyára, Budán.
7. Hondl és Lobmayer üveggyárnokok, Zwechewón.
8. Pecz Vilmos vegyszergyárnok, Pesten.
9. A nagyszebeni stearin- és vegyszergyár.
10. Szólusz Károly dárdany-koha és rézhámora, Rosenbergán.
11. Kölle J. és Jung K. mézgaműgyárak, Pesten.
12. Erdős Mózes, a tüzelénes födelezés föltalálója, Pesten.
13. Pachl Károly zongorász, Pesten.
14. Schmied Károly zongorász, Pozsonyban.
15. Ifj. Szabó József asztalos, Budán.
16. Ifj. Rupprecht János, czukorfinomitógyárnok, Sopronban.
17. Goznovitzer Vilmos sodronygyára, Gölniczbánya.
18. Liesbisch Lőrincz és fia, arany- s ezüst-sodronygyárnok, Pozsonyban.
19. A kassai bőrgyár.
20. Bruder Rudolf selyemgyárnok, Pozsonyban.
21. Lorencz Alajos, nyers selyemgyárnok, Fehértemplom.
22. Radulovits testvérek, nyers selyemgyárnokok, Fehértemplom.
23. Herczog Eva, nyers selyemgyárnok, Versecz.
24. H. Bretzenheim Ferdinánd porcellángyára, Telkibánya.
25. Hogl és König stearingyára, Temesvár.
26. Géppapirgyár, Hermanecz.
27. Pecsétviasz- és czinóberggyár, Pozsony.
28. Fischer és Schönhauer, porcellángyárnok, Pozsonyban.

A kiállítások sorozata különben nem' merült volna ki 1846-ban. Kossuth Lajos, a harmadik iparműkiállítás jutalmainak kiosztása alkalmával 1847. június 13-án tartott zárbeszédében főlemlíti, hogy a IV-ik magyar iparműkiállítást 1850-re tervezi az iparegyesület. 1848-ra tervezte a magyar orvosok és természettudósok pesti nagygyűlése alkalmából az országos *őstermék-kiállítást*, melynek rendező bizottságát meg is alakította; ugyanez évre tervezett egy *országos rajzműkiállítást* is. Mindakettőt, mint az 1848. augusztus 25-én kelt és az iparegyesület közgyűléséhez intézett jelentés mondja: „megakasztotta a politikai szabadság és a socialis állapotok mostani forradalma“ . . .

Időközben azonban *kisebb kiállításokat* is rendezett az iparegylet. Így 1846-ban a *pesti rajzműkiállítást*, melyen 33 kiállító, túlnyomó részben iparos-tanuló és segéd, 87 szabadkézi-, 48 építészeti-, 2 kézműipari- és 21 arczképrajzot, összesen 158 darab rajzot állított ki. E kiállítást ismételték 1847. október 1-én, a mikor már 57 kiállító jelent meg, kik közül 2 jeles, 5 dicséretes, 10 említendő volt s a bírálatok ez eredményéről oklevelet is kaptak. Az első és utolsó *mesterinas-művek kiállítását* 1847. pünkösd napján rendezte az iparegylet. Résztvett 27 kiállító, kik közül egy 20 pengő forintot és egy aranyat, kettő 5—5 forintot, három 4—4 forintot, hat 2—2 forintot és nyolcz könyveket kapott jutalmul. E jutalmakat *Simon Flórent*, az iparegyesület akkori ügyésze osztotta ki ünnepélyesen; a jutalmazottak nevében *Beliczay Imre*, akkori czéhmester mondott köszönetet, ki egyszersmind buzdító beszédet intézett az egybegyűlt mesterinasokhoz. Különben az említett két kiállítás szervezetére és a bírálati eljárásra nézve az iparegyesület akkor külön szabályokat állapított meg.

A pesti kiállítások jó példával voltak a *nagyobb vidéki városokra is*, melyek a kiállítások eszméjét felkarolták és tovább fejlesztették. Az első vidéki kiállítás 1843-ban *Nagyszebenben* volt, mely szeptember 14-én nyílt meg és 14 napig tartott. Ezt követte egy második kiállítás ugyanott, 1844. május 28-án, szintén 14 napi tartammal.

1846-ban (a pesti kiállítást megelőzőleg) már *Győrött, Eper-*

jesen és Kassán, 1847-ben pedig Sápironban és ismét Nagyszombatban találkoznak iparműkiállításokkal.

E kisebb kiállításokról a következő statisztikai adatok állanak rendelkezésünkre :

		Kitüntetések				
Tartam		Kiállítók száma	arany	ezüst	bronz	dicsér.
1843. szept. 14—28.	<i>Nagyszében</i>	88	3	20	—	—
1844. máj. 28—jun. 12.	<i>Nagyszében</i>	74	5	30	—	—
1846. június	<i>Kassa</i>	41	—	—	—	—
1846. augusztus	<i>Eperjes</i>	102	3	15	22	—
1846. június 1—21.	<i>Győr</i> ¹⁾	87	2	11	10	12
1847. auguszt. 11—25.	<i>Sopron</i>	296	5	28	37	25
1847. szept. 14—28.	<i>Nagyszében</i>	46	—	—	—	—

Ugy a győri, mint a soproni kiállításokon a bírálókat az iparegyesületnek ez alkalomra kikért szakértő bizottsága teljesítette. A győri kiállításról a kiküldött bizottság (dr. Monte Dégoi Albert Ferencz elnök, Tóth Gáspár, Csanády Ferencz) 36 lapra terjedő füzetet bocsátott közzé ily czim alatt „Mű- és díjbírálati jelentés a győri első iparműkiállításról 1846-ban“, mely ugyanazonokon a nyomokon ismerteti a győri és győrvidéki ipart, mint Kossuth 1842. évi jeles szakjelentése. A győriek különben elhatározták, hogy minden pesti kiállítást megelőzőleg három hónappal Győrött is iparkiállítást rendeznek, és ennek minden jelesebb tárgyát leküldik Pestre.

A soproni kiállítást ugyancsak Csanády Ferencz, volt iparegyesületi jegyző avatott tolla ismertette a Hetilap 1847. és 1848. évi folyamaiban. Mindkét ismertetésből megtudjuk, hogy a vidéki kiállítások ugyanazon nyomon indultak, mint a pestiek és a mit a 42. 43. és 46-iki kiállítás nagyban czélzott, azt czélozták kicsiben, a helyi- és vidéki érdekek szempontjából a most említett vidéki kiállí-

¹⁾ A fizető látogatók száma 9200-ra rúgott.

tások is, melyek közül az eperjesi és soproni csak azért birt alkalmi színezettel, mert az orvosok és természettudósok nagygyűlései alkalmából rendezettek.

A *vidéki kiállítások* rendszeresítéséről különben már Sopronban sokat beszéltek az iparügy képviselői. Tervben volt a nagyobb vidéki városokban iparegyesületi *fiókosztályok* alakítása és ezeknek lett volna hivatása a kiállítások rendezését kezükbe venni. Ily osztály Mayer István elnöklete alatt Sopronban meg is alakult és az említett kiállítás rendezésére jótékony befolyást is gyakorolt.

Nem lehet hozzátételleg sem kiszámítani, hogy mily lendület keletkezett volna a gazdasági tevékenység számos ágában, ha az iparegyesület által Pesten és az ország vidéki városaiban megindított mozgalmak rendszeren továbbfejlődtek volna. De közelgett az 1848—49-iki forradalom, mely a nemzet anyagi és szellemi erejét és tehetségét más irányban vette igénybe. A szabadságharcz kitörését megelőző és követő események minden más specialis tevékenységi kört elzártak. Tenni és küzdeni csak egy helyen lehetett: a harc mezején . . . Itt virult a babér, mely hőseink homlokát övezte és dicsőséges küzdelmek után itt kellett megtalálni a bukást, mely a nemzetre gyászt hozott és a társadalmi tevékenység minden ágazatát hosszas, gyászos meddőségre kárhoztatta . . .

A negyvenes évek végére eső nagy küzdelmeket a társadalmi élet minden ágában hosszú tétlenség követte. Mint mindenben, úgy a kiállítások rendezésében is megszakadt a fonál, a fővárosban ép úgy, mint a vidéken. Mert miként ha a megkezdett épület rombadől, addig nem lehet tovább építeni, míg a romok eltakarítva nincsenek, úgy a kiállítások terén sem lehetett a megkezdett munkát folytatni, mert a negyvenes évek kiállításaihoz oly nevek, oly mozgalmak fűződtek, a melyeknek emlékét csak kegyelettel lehetett megőrizni, de azokhoz újabb mozgalmakat folytatólágosan kapcsolni nem volt lehetséges, de nem is volt szabad. A rombadőlt épületet a hazafui kegyelet övezte körül, s midőn ma megkísérlettük a romokat ugyszólván feledettségükből kiásni és azokat legalább körvonalaikban bemutatni a bennük — mint ereklyékben — ma is gyönyörködő újabb nemzedéknek, egyszersmind konstatálnunk kell, hogy a kiállítások újabb ciklusa csak lassan-lassan tudta a régi jeles mintaképeket utolérni.

Mindamellett már az ötvenes évek elején találkozunk kisebb gazdasági kiállításokkal. *Kolozsvártt* ugyanis már az 1848-ik évre volt ipartárlat tervezve. A polgári társalkodó kör e kiállítás költségeinek fedezésére az 1846-ki kiállítás hatása alatt 240 frtot gyűjtött, de — mint a jelentés mondja — 1848-ban „*némi körülményeknél fogva*“ e kiállítás megtartható nem volt. Ezeket a „némi körülményeket“ közelről ismerjük . . .

1852-ben azonban a kolozsvári gazdasági egyesület Kolozsvártt gyümölcstárlatot; 1853. nov. 29-től decz. 19-ig az uri kaszinó pártfogása mellett gyümölcs-, termény- és borkiállítást, végre 1855-ben oly gazdasági kiállítást rendezett, mely már a gépeket is felölelte.

A *gazdasági kiállítások* ez időtől, különösen pedig a hatvanas évek elejétől fogva mindinkább terjedtek hazánkban, és újabb időben már oly mérveket öltöttek, mint talán Európa egyetlen államában sem. E gazdasági kiállítások a gazdasági egyesületek által rendezve, mindenekelőtt a mezőgazdasági termelésben elért figyelemre méltó eredményeket tüntetik föl, s a gyümölcstermelés, kertészet, borászat, állattenyésztés minden ágára kiterjedtek.

Mióta azonban az emberi kéz helyett a gép vette át a főszerepet a mezőgazdasági munkában, e kiállításoknak egyik főcélja az volt, hogy a legjobb gépeket nemcsak a nagyobb, hanem a kisebb földbirtokosokkal és mezői gazdákkal is megismertetvén, előmozdítsa a mezőgazdasági gépeknek terjedését s a termelés megfelelően olcsóbbságát. Így újabb időben minden évre 8—10 ily termény-, gazdasági-, állat- és géпкиállítás esik, melyek ekeversenyekkel és géppróbákkal vannak összekötve; e kiállításokról kellő statisztikát nyújtani teljes lehetetlen. Megdönthetlen tény azonban, hogy azoknak befolyása a mezőgazdasági termelés okszerűbb tételére igen jelentékeny s ez által gazdasági egyesületeink munkássága valóban elismerésre méltó irányban nyer kifejezést és helyenkint nem csekély eredményeket volt képes biztosítani, a mi különben mindinkább rendszeresedő agrikulturális állapotainkban hű kifejezést talál. Mint érdekes adatot nem lehet mellőznünk azt a körülményt, hogy e kiállítások rendezése körül a mezőgazdasági egyesületek által főuraink — mint nagybirtokosok — is jelentékeny szerepet játszanak és hogy a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisz-

terium állami jutalomdíjak czimén évenként nagyobb összegeket szokott e kiállítások előmozdítására fordítani. Kellő figyelmet fordítottak továbbá a gazdasági szakkiállítások rendezésére is, melyek közül főlemlítjük itt a következőket:

- 1862. Pest . . . Gazdasszonyok kiállítása.
- 1865. „ . . . Gazdasági gépek kiállítása.
- 1870. „ . . . Kenderkiállítás.
- 1871. „ . . . Országos dohánykiállítás. *)
- 1874. „ . . . Gazdasszonyok kiállítása.
- 1875. Arad . . . Országos dohánykiállítás.
- 1876. Pest . . . Lókiállítás. *)
- 1878. Győr . . . Gyapjukiállítás.
- 1881. Budapest . Orsz. gyümölcskiállítás.
- 1882. „ . . Virágkiállítás.
- 1883. Igló . . . Halászati kiállítás.

Elismeréssel kell főlemlitenünk azt is, hogy a gazdasági kiállítások sok helyen keretükbe foglalták részben a házi-, részben a vidéki kézműipart és ezáltal utját egyengették a későbbi iparkiállításoknak.

Az *első iparkiállítás* 1846 óta szintén gazdasági kiállítással kapcsolatban rendeztetett 1857-ben *Kolozsvártt*, és pedig az ottani gazdasági egyesület és a kereskedelmi és iparkamara által. A kezdeményezésről a *Gámán* Zsigmond által avatottan szerkesztett kiállítási jelentés a következőket írja ¹⁾: „Az ismételve tartott (mezőgazdasági) kiállítások mind szélesebb körben ébresztették az irántuk óhajtott részvétet, s a gazdasági egyület örömmel látta, hogy célját: e nemes versenytéren, az egész ország gazdászati terméneinek legjavát együtt láthatni — mindinkább megközelíti. Az önismeretre vezető s ezáltal a szorgalomra leghathatósabban ébresztő ezen versenyeken az ipar készítményeinek is tért akarván nyitni, 1855-ben megtalálta volt a helybeli keresk. és iparkamarát, hogy ezen évben együtt rendezzék a gazdászati termények kiállításával összekötött *legelső ipartárlatot*. A kamara e megtalálásra sietett kijelenteni, hogy e megpendített ügy régóta ápoltt eszméi közé

*) Többször ismétlődött.

¹⁾ Bizottmányi jelentés az 1857. nov. 18—23. napjain Kolozsvártt rendezett gazdászati- és iparkiállításról. Szerkeszté *Gámán* Zsigmond, kamaratitkár.

tartozik s hogy erre nézve a m. kereskedelmi miniszteriumtól, valamint a m. helytartóságtól már intéseket kapott, azonban tekintve a kiállítás megnyitáig hátralevő alig hat heti időt, a mi alatt a felhívások is alig érhetnének az illetők kezeibe, szükségesnek hitte a kiállítást a jövő évre halasztani.“ stb.

A kiállítás azonban csak 1857. nov. 13-án nyílt meg 298 kiállítóval, kik közül 134 ipari kiállító volt. Érdekesesek azok az elvek, melyeket a bíráló bizottság eljárásának szabályozására megállapított. Fölemlítjük ezek közül a következőket:

A *gépek* megbirálása körül elvül tűzte ki a szakosztály, hogy első és főtekintettel lesz a *célszerűségre*, második helyre teszi a *felhasznált anyag minőségét*, harmadikra a *munka csínosságát*, és végre negyedszer tekintetbe veszi az árt is.

A *szövésszeti* tárgyakra nézve a következő elvek voltak irányadók:

1. Motollált selyem, tilolt len, kender, valamint a fonalra nézve is erős szálvékonyság, egyenlőség, szín és fény vétetnek tekintetbe; különösen a selyemre nézve egyenlő finomságu gubók szállainak együvé motollálása, a len- és kendernél a puhaság is.

2. A szövetek megbirálásánál kimondott elvek: tekintettel lenni a kelme minőségéhez alkalmazott finom gyapjura vagy kenderre, egyenlő szövés- és tömötségre, melyhez járul az aránylagos olcsóság.

3. Szabó-munkáknál főddolog a szabás, azután a csinos varrás, általában e mesterség műnyelvén szólva: a tiszta munka.

Az építészeti anyagoknál:

1. Az anyag föld- és vegytani szerkezete s kiégetettségük fokozatánál fogva, minő arányban képesek a vizsgálat alá vett téglák és cserépdarabok a víz behatásának ellentállani?

2. Miképen állják ki a légmérséklet változásait, a vizes állapotból fagyásba s fagyásból kiengedett állapotba való átmenetet?

3. Alakjuk-, terjedelmük-, és súlyuknak micsoda előnyei vagy hátrányai vannak?

A birálat általában igen szigorú volt és a negyvenes évek kiállításain követett jelentésszerű érdemleges méltánylat alakjában volt kifejezve. Odaitéltetett 6 ezüst-, 18 bronz, 20 dicsérő oklevél,

14 elismerő oklevél; 134 kiállítónak tehát összesen 58 jutalom; de a dicsérő és elismerő oklevélben is volt fokozat, sőt egyes kiállítókra nézve kitüntetésnek kellett számítani, hogy a jury méltánylattal emlékezett meg róla, vagy hogy felemlítette őket. Mindebből azonban látható, hogy a kolozsvári kiállítás elég gondnal és kellő figyelemmel volt rendezve a kiállításoknál tekintetbe veendő fontos elvekre.

A kolozsvári kiállítást 1864-ben egy nagyterjedelmű *horvát-dalmát-szlavon kiállítás* követte *Zágrábban*. Erre az impulzust az 1862. évi londoni világkiállítás adta meg. Erről hazatérve a zágrábi kereskedelmi és iparkamara titkára, Devidé József Ferdinánd, azt indítványozta, hogy a horvát-dalmát-szlavon ipari és gazdasági erő megismerése céljából országos kiállítás rendeztessék. Az indítványt elfogadták s 1864-ben széles alapon, jó sikerrel érvényesítették. A kiállítás terjedelmes katalógusának első részében a három-egy tartomány alkotmányos, kulturai és közgazdasági viszonyai igen behatóan és mintaszerűen vannak ismertetve.

A kiállítók száma a kiállítás érdekében működött albizottságok szerint a következőkép aránylott:

Zágráb	1237
Fiume	52
Károlyváros	123
Kopreinicza	8
Krapina	145
Kreuz	169
Samobor	232
Sissek	182
Varasdin	300
Djakovár	83
Eszék	182
Pozsega	312
Verovitice	2
Vukovár	34
Spalató	18
Zara	61
Belovar	100
Glina	226
Gospič	49

Sluina	16
N.-Gradiska	128
Ogulin	20
Otočac	32
Petrinja	97
Vinkovče	87

A kiállítók száma összesen 3865-re rugott és ezek között 32 külföldi is volt.

A bíráló bizottság 170 tagból állott és 12 csoportra oszlott, melyek 11—17 tagból állottak; minden csoport maga választotta elnökét és előadóját s egyszersmind — a szükséghez képest — tagjait osztályokba sorozta; a bírálatot 7 nap alatt be kellett fejezni s a bírálatokat indokolás kíséretében a központi bizottsághoz beküldeni; a jutalmakat a központi bizottság elnökének vezetése mellett a bíráló csoportok elnökeiből és előadóiból alakult bizottság a be-terjesztett javaslatok alapján véglegesen megítélte s a bírálatok eredményét a kiállítás harmadik hónapján, október 4-én hirdették ki, a mikor a jutalmakat is kiosztották. E kiállítás anyagilag is meglehetősen sikerült.

1865-ben *Pozsonyban*, 1869-ben *Oraviczán* és *Nagyszombatban* találkoznak kisebb iparkiállításokkal. Sőt ez időtájt már élénken foglalkoztak egy *országos kiállítás* eszméjével, melyet *Temesvártt* kívántak megvalósítani. Erre nézve az előmunkálatok meglehetősen előhaladtak s a kiállítási bizottság elnökévé gróf *Karácsonyi* Guidó meg is választatott, de közbejött akadályok és felmerült nehézségeknél fogva Temesvárnak le kellett mondani a kiállítás rendezéséről s az ottani bizottság az előmunkálatokat, a már tetemes előleges bejelentkezésekkel együtt áttette az országos ipar-egyesülethez, mely az országos gazdasági egyesülettel és az orsz. képzőművészeti társulattal közösen már foglalkozott egy budapesti országos kiállítás előkészítésével.

Az előmunkálatokat ifj. gróf *Zichy* József és *Fest* Imre elnöklése alatt egy vegyes bizottság vezette, melyben az iparegyesület, a gazdasági egyesület és a képzőművészeti társulat volt képviselve. 1869. május havában már megállapították, hogy a kiállítás tartama 1871. ápril 15-től július 15-ig, tehát három hóra terjedjen; a kiállítás helyéül első sorban a városliget több alkalmas pontja, másod-sorban az Orczy-kert és végre a löportárak körüli térség, esetleg

az újpesti sziget jött kombinációba. Tervbe vétetett a külföldi és osztrák iparnak részbeni bevonása és kidolgoztatott a költségvetés is, mely a kormánytól 300,000 frt segílyt irányzott elő.

A kiállítás azonban két nehézségbe ütközött. Először a nagyban előirányzott államsegélyt nem lehetett kieszközölni, másodsor az iparosok hangulata sem volt még akkor a kiállítás iránt nagyon kedvezőleg hangolva. Hasonló dolgokban nem volt még a kezdeményezőknek sem elég gyakorlata és mint valami óriási vállalkozást tekintvén az ügyet, nem volt meg a kellő bátorság és erély, a megkezdett tervezeteknek keresztülvitelére. A kiállítás ügyét tehát le kellett venni a napirendről.

Időközben a *kecskeméti* iparegylet is foglalkozott ez eszmével s már 1869. évi márczius 29-én tartott közgyűlésén határozta el egy iparműtárlat rendezését, mely azonban csak 1872-ben létesült. A *Katona* Zsigmond, kecskeméti gyógyszerész buzgó elnökle alatt álló iparegylet ugyancsak Katona vezetése mellett erélyesen látott a kiállítás rendezéséhez, mely újabb időben *első* kísérlet volt az országos kiállítások terén, de mint ilyen igen tisztességes sikert ért el. E siker első sorban a rendező bizottság fáradhatatlan elnökének köszönhető ugyan, de másodsorban befolyással volt rá a bécsi világkiállítás előtti időszak és az 1872. évi iparos-gyűlés, mely hazánkban először keltette föl iparosainkban a solidaritás érzetét.

Az 1872. aug. 31-től szept. 8. napjain a reformatus főiskola termeiben 575 kiállító részvétele mellett tartott kiállítás sikere annál méltóbb a fölemlítésre, mert a rendezőknek felette szerény eszközök álltak rendelkezésükre és az idő is rövid volt ily sok munkával járó vállalat szerves keresztülvitelére. — A kiállítás pártfogó elnöke *Szlávy* József, akkori ipar- és kereskedelmi miniszter volt; a rendező bizottság elnöke *Katona* Zsigmond (gyógyszerész, iparegyleti elnök), alelnöke: *Mádi* János (a kecskeméti népbank elnöke); jegyzője: Ifj. *Nagy* Lajos ügyvéd. A helyi rendező bizottság összesen 65 tagból állt, azonkívül 40 kültag választatott, kik közül a budapesti bizottságot képezték, dr. Szabóky Adolf elnökle alatt, Dépold József, Hill Jakab, Mudrony Soma, Posner Károly Lajos, Ráth Károly, Schön Jakab, Thék András.

A *birúlatok eredménye* a következő:

Odaitéltetett : aranyérem . . .	49 darab	}	288
ezüstérem . . .	122 „		
bronzérem . . .	117 „		
aranyoklevél . . .	143 „	}	199
ezüstoklevél . . .	42 „		
bronzoklevél . . .	14 „		

továbbá : államjuttalom 92 drb arany, egyletek és magánosok juttalma 83 drb arany.

Már a kiállítás alkalmával megpendítették a szegedi iparosok egy *Szegeden* rendezendő országos kiállítás eszméjét. 1874-ben e kiállítás előmunkálatai komolyan fogamatba vétettek, még pedig szélesebb alapon, és a szó *teljes* értelmében *országos* kiállítás lett; az 1876. augusztus 20-án megnyílt kiállítás *első* volt a *modern* országos kiállítások között hazánkban. Habár e sorok írója, mint a kiállítás titkára résztvett a szervezési és rendezési munkálatokban, bizonyára nem fogják szerénytelenséggel vádolni, ha kimondja, hogy a szegedi kiállítás az ujabbkori közgazdasági, főleg pedig ipari mozgalmaknak alapvetője volt, és sikere éppen azért érdemel általános méltánylást, mert e kiállítás szervezése körül — minden külföldi és hazai mintától eltekintve — egészen eredeti nyomon kellett elindulni. A szegedi főreáltanoda épületében és három nagyszobájában ideigl. faépületében, valamint egy hosszú félfedett szinépületben 20,000 négyszögméteren rendezett kiállításon az ország minden részéből 2227 kiállító vett részt. Egy tekintet a kiállításra meggyőzhette a látogató közönséget, hogy iparunk némely ágban versenyképes s méltó a felkarolásra. A kiállítás kezdett „hangulatot kelteni“ az iparpártolás iránt és ennek hatása alatt keletkezett a fővárosban a hazai ipart pártoló és terjesztő egyesület. A kiállítást megelőzőleg Szegeden tartott szaktanácskozmányok, valamint az ország minden részéből való iparosoknak a kiállítás alatti sűrűbb érintkezése, eszmecseréje és közelebbi ismerkedése nem csekély hatással volt az iparos-mozgalmakban ezután tapasztalt lendületre.

A kiállítás beható ismertetését megtaláljuk a „szegedi kiállítás emlékkönyv“-ében, mely a kiállításra vonatkozó fontosabb statisztikai adatokat is felöleli és megörökítette.

Föl kell itt említenünk mindenekelőtt a *biráló bizottsági* szabályzatnak lényegét, mely a következő pontokban foglalható össze:

„A csoportok bírálói működésük eredményéről az előadó által szerkesztett és a csoportbizottság által hitelesített jegyzőkönyvet vesznek föl, melyet a teljes ülés elé terjesztenek.

„A bíralás szavazattöbbség útján történik és egyenlő szavazatok esetén az elnök szava dönt.

„Ha jelentékeny kisebbség a többség határozatát kifogásolná, ez a teljes ülés által választandó felszólamlási bizottsághoz felelbezzhet, mely végérvényes ítéletet hoz.

„A kiállítók felszólamlásai ugyanezen bizottság által intézendők el.

„A felszólamlási bizottság csak azon esetekben veszi a kiállított tárgyakat fölülbíralat alá, midőn már az írásban beadandó felszólamlásból kitűnik, hogy akár valamely kiállított tárgy, akár pedig a megbíralás tárgyát képező valamely fontos körülmény kikerülte a bíráló bizottság figyelmét.

„Egyes csoportok bíralásánál, ugy a felszólamló bizottság működésénél lehet szakértőket véleményadásra fölkérni.

„A bírálók nincsenek kizárva a versenyből, azonban tárgyaik megbíralásakor a bírálók sorából visszalépnek.”

A bíralat eredményéhez képest *egyféle* érem íteltetett oda, és pedig az *érdemérem*, melyhez egy igazoló-okmány járult. Ez okmány kellő rövidséggel indokolta a kitüntetést s az indokolásban használt kifejezésekhez képest a bíralat eredménye a következőkben foglalható össze:

Érdemérmet kapott:

	kiállító
Jóság-, jelesség- és kitünőségért	594
Haladásért	134
Műizlésért	144
Versenyképességért	178
Nagybani termelés- és kivitelképességért . . .	52
Műizlés- és versenyképességért	56
Haladás-, műizlés- és versenyképességért . . .	47
Haladás-, műizlés-, verseny- és kivitelképességért	14

Összesen . . . 1189

Ezenkívül kiosztatott elismerő-okmány a közreműködő mun-

kások számára 76, a kiállításban közreműködőknek 124 érdemérem, 14 elismerő-okmány; a többi kiállítók a kiállításon való részvételük emlékére emlékérmét kaptak.

A szegedi kiállítás élén néh. *Dáni* Ferencz főispán, mint a nagybizottság elnöke állott; a végrehajtó bizottság elnöke *Bakay* Nándor, kiállítási pénztárnok *Rainer* Ferencz, ellenőr *Bólvay* Pál, a kiállítás nagybizottságának jegyzője *Reizner* János, kiállítási titkár e sorok írója volt. A kiállítás fővédnökségét b. *Simonyi* Lajos, akkori földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter vállalta el. Meg kell még emlékeznünk Szeged város derék polgáraitól és iparosairól, kik a kiállítás rendezése körül kiváló tevékenységet és ügybuzgóságot fejtettek ki, különösen pedig az iparegyesület budapesti bizottságáról, melynek élén a fáradhatatlan dr. *Szabóky* Adolf állott.

A szegedi kiállítást több kisebb kiállítás követte Szabadkán, Egerben és Beszterczén. De már egy évvel a szegedi kiállítás után gróf *Zichy* Jenő kezébe vette a *székesfehérvári* országos kiállításnak ügyét, és szívós kitartással, odaadó buzgalommal és áldozatkészséggel megteremtette a székesfehérvári országos kiállítást, melynek sikeréhez az oroszlanrészt kiválólag az ő páratlan egyéni tulajdonságai biztosították. A székesfehérvári kiállítás — természetes — úgy a kiállítási területet, mint a kiállítók számát tekintve, nagyobb volt a szegedinél, mert a szegedi kiállítás épügy előkészítette annak sikerét, mint a hogy az előkészítette a talajt egy Budapesten rendezendő országos kiállítás számára. Ha a két kiállítás között párhuzamot vonunk, az bizonyára nem üt ki a szegedi rovására, habár a fehérvári kiállítás arányai minden téren hatalmasabban domborodnak ki. Ez azonban a természetes progressió következménye. Szegeden még a kezdet nehézségeivel is meg kellett küzdeni, Fehérvárott már járt nyomokon, tehát sok tekintetben javításokkal és tökéletesítésekkel lehetett a kiállítást rendezni. Nagy előnyére vált a fehérvári kiállításnak az ő nagybuzgalmu és áldozatokra kész elnöke is, habár ismételtelen kell hangsúlyoznunk, hogy mindez nem szorította háttérbe a szegedi kiállításnak általában elismert sikerét és eredményét.

De egy irányban nagyon különbözik a fehérvári kiállítás a szegeditől. Szegeden a kiállítási fővédnök egy nappal az ünnepi megnyitó beszéd után letette a miniszteri tárczát és a szegedi ki-

állítás felé a kormány atyai gondoskodása kisebb mértékben fordult, s az a fővédelem tekintetében ugyyszólván egyszerre árván maradt . . . . Egészen másként állott a dolog a fehérvári kiállításnál. Itt mindenekelőtt *József* főherczeg fővédnöksége is kellő külső diszt és értéket kölcsönzött a kiállításnak; b. *Kemény* Gábor, földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter pedig igen hálás anyagot talált a kiállításban, tárczája programmszerű tevékenységének kijelölésére. A miniszterium *Keleti* Károly miniszteri tanácsost megbizta a kiállításról szakszerű jelentés szerkesztésével s főbb tisztviselői által maga is tanulmányoztatta a kiállítást, és nem lehet merésznek nevezni azt az állítást, hogy az az üdvös tevékenység, mely a földm., ipar- és kereskedelemügyi miniszterium kebelében főleg az ipar érdekeinek szem előtt tartása mellett megindult, alapját a fehérvári kiállításban találja. A székesfehérvári kiállítás tehát, mely — eltekintve némely hézagoktól — az ország ipari termelésének hű képét tárta föl, eredményeiben azért bir kiváló fontossággal, mert alkalmat adott a tapasztalt hiányoknak pótlására és ugyyszólván utmutató táblája volt a hazai ipar érdekében elkerülhetlenül szükséges és sürgős intézkedéseknek.

A kiállítással kapcsolatban tartatott az ismeretes iparvédelmi értekezlet, a gazdák kongresszusa s ugyanakkor Székesfehérvárrt tartottak vándorgyűléseket az iparos-ifjusági egyesületek, az erdészeti egyesület és az országos kertészeti egyesület; mindez épugy emelte a kiállítás külső fényét, mint például Szegeden az országos dalárünnep, a Dugonics-szobor leleplezés és több más, a kiállítással kapcsolatba hozott országos összejövetel.

A *jury* is szélesebb alapon, megfelelőbben volt szervezve. Szabályzataiból kiemelhetjük a következőket:

„A bíráló bizottság az egyes kiállítási csoportokra való tekintettel oly módon alakittatik meg, hogy minden egyes csoport számára legalább 1, a terjedelmesebb csoportok számára pedig kettő, esetleg annyi külön szakosztály lesz szervezve 8—8 tagból, a mennyi kívánatos. — Az osztályok számát és beosztását illetőleg az egész bizottságnak tagszámát a jelentkezések beérkezése után a székesfehérvári végrehajtó bizottság határozza meg, tekintettel a bejelentett tárgyak mennyiségére olyformán, hogy a nagyon terjedelmes csoportok szá-

mára két, esetleg annyi 8—8 tagból álló osztályt lehessen alkotni, a mennyi szükségesnek látszik.

„Az ily párhuzamos osztályok is önállóan és egyenjogúan járnak el, s határozatképesekké akkor lesznek, ha a bizottságban legalább is 6 tag van jelen.

„A meghatározott számú tagoknak egy negyedét az országos iparegyesület, egynegyedét a Budapesten székelő iparkamara a szakukhoz tartozó csoportokra való tekintettel, úgy a fővárosi, mint a vidéki szakférfiak köréből, másik felét pedig a végrehajtó bizottság szintugy választja.

„Ugyancsak a végrehajtó bizottság minden egyes csoport számára jegyzőt rendel ki.

„A választásoknak oly időben kell történni, hogy a megválasztottaknak elfogadás iránti nyilatkozata a kiállítás megnyitása előtt bekövetkezhessenek.

„Senki sem lehet több csoport bíráló bizottságának tagja, de nincs kizárva, hogy valamely szakosztály tagja más, illetőleg több osztályba is mint szakértő meghívassék.

„Jury-elnök csak olyan kiállító lehet, ki tárgyait verseny alá nem bocsátja.

„A jury azon tagjai, kik egyszersmind kiállítók is, a kiállítási tárgyak első bírálása alkalmával figyelmen kívül hagyatnak; de azon esetre, ha a versenyben való részvételüket az illető csoport jury-elnökénél legkésőbb június hó 5-ig írásban bejelentették, tárgyaik egy külön jury-bizottság bírálata alá bocsáttatnak.

„Ezen jury, mely azon kiállítók részére alakittatik, kik egyszersmind jurorok is, a csoportok elnökei s egy a végrehajtó bizottság által kiküldött jegyzőből áll, ki vagy nem kiállító, vagy ha az is, a versenyben részt nem vesz.

„Az ekképen alkotott jurynak feladata leend a jurorok kiállított tárgyait vizsgálat alá venni és megbírálni, mely célból az a csoport-juryk munkálatainak befejezése után összeül s tárgyaik versenyezhetését kérelmező jurorok beadványait csoportonkint elintézi. E jury szavazattöbbséggel határoz és kebeléből egy külön előadót választ.”

A többi szakaszok az eljárásra vonatkoztak. A bíráló bizott-

ság eljárása azonban épen nem volt szigorú, a mit az odaitélt jutalmak nagy száma is bizonyít.

Megítéltetett és kiosztatott :

Diszoklevél	115
Aranyérem	256
Ezüstérem	592
Bronzérem	966
Összesen	1929

Ezenkívül kiosztatott 123 közreműködési ezüstérem, 103 közreműködési bronzérem és 9 közreműködési bronz-okmány.

E kiállítás körüli érdemeikért e kiállítás történetével kapcsolatban meg kell még említenünk *Havranek* József polgármestert, mint a kiállítás helyettes elnökét, különösen pedig *Lederer* Sándor irodafőnököt, ki a szervezési munkálatok körül kiváló érdemeket szerzett tapintatos eljárásával és körültekintő, gondos közreműködésével; végül *Barna* Izidor segédtitkárt, ki a kiállításról 26 ivre terjedő és érdekes ipartörténeti beccsel bíró emlékkönyvet szerkesztett. A fővárosi kiállítók élén dr. *Szabóky* Adolf, *Ráth* Károly, dr. *Szvetenay* Miklós és *Mudrony* Soma urak közreműködése és a kiállítás érdekében kifejtett tevékenysége érdemel különös fölemlítést.

Végre még néhány statisztikai adatban kell párhuzamot vonnunk a most említett három, különösen pedig a szegedi és a székesfehérvári országos kiállítás között.

A kiállítók száma a következőképen aránylik :

	Kecskemét	Szeged	Sz.-Fehérvár
Bányászat	15	19	80
Mezőgazdaság, erdészet, kertészet	70	236	351
Borászat	40	164	201
Állatkiállítás	—	36	210
A nyers termelést képviselték tehát	125	455	842
Tanügyi, műszaki és művészeti tárgyak	28	123	562
Háziipar	47	257	365
Kézmű- és gyáripar	357	1392	1502
Összes kiállító	557	2227	3271

A nagyobb városok következőképen voltak képviselve:

	Kecskemét	Szeged	Székesfehérvár		Kecskemét	Szeged	Székesfehérvár
Arad	3	21	39	Pécs	1	13	54
Brassó	—	4	32	Pápa	—	2	34
<i>Budapest</i>	227	398	554	Pozsony	—	6	33
Debreczen	7	22	117	Segesvár	—	33	—
Esztergom	—	4	27	Sopron	—	35	17
Győr	—	16	42	Szabadka	—	14	5
Kassa	2	9	9	<i>Szeged</i>	21	530	15
<i>Kecskemét</i>	178	61	27	<i>Székesfehérvár</i>	—	5	216
Kolozsvár	35	22	64	Szombathely	—	6	34
Losoncz	1	2	22	Temesvár	—	16	5
M.-Vásárhely	1	2	26	Ujvidék	3	22	14
Miskolcz	19	46	22	Versecz	1	63	7
N.-Szeben	—	65	16	Veszprém	10	11	58
N.-Várad	—	23	45				

E szerint volt *helybeli* kiállító Kecskeméten 34%, Szegeden 24%, Székesfehérvárrt 8%; *budapesti* kiállító Kecskeméten 40% Szegeden 18%, Székesfehérvárrt 20%; *vidéki* kiállító Kecskeméten 36%, Szegeden 58%, Székesfehérvárrt 72%.

A fizető látogatók száma volt Kecskeméten kilencz nap alatt 10,029; (belépti díjából befolyt 3393 frt); esik tehát egy napra átlag 1114 látogató; a szegedi kiállításnak mintegy 45,000 fizető látogatója volt 20 nap alatt (22,249 frt beléptidíj-bevétel átlag 50 kr-jával számítva), esik tehát egy napra átlag 2250 fizető látogató. — Székesfehérvárrt a fizető látogatók száma 97,000-re tehető 45 nap alatt (48,725 frt beléptidíj-átlag 50 kr-jával), úgy hogy a fizető látogatók száma naponta mintegy 2150-et tett ki.

A kiállítási tiszta haszon tett:

Kecskeméten	1,343 frt 42 krt,
Szegeden	13,833 „ — „
Székesfehérvártt	26,704 „ 49 krt.

A székesfehérvári kiállítás után ismét több helyi- és regionális kiállítás következett; általában 1879 óta nagyobb lendületnek indult hazánkban a kiállítások ügye, beleértve a mezőgazdasági szakkiallításokat, a specialis-, ipari- és műtörténelmi- stb. kiállításokat. Ezek közül méltónak tartjuk e helyen a következőket fölemlíteni:

1. Műipari- és műtörténelmi kiállítások:

1876. Budapesten : Műtörténelmi és régészeti.

1877. Kolozsvártt : Műipartörténelmi.

1880. Budapesten : Keleti műiparczikkek.

1882. „ Könyvészeti.

1884 „ Ötvös-műipari.

Ezek közül különösen az ötvös-műipari kiállítás ébresztett fölméltó figyelmet ugy a bel-, mint a külföldön, s az általa felszínre hozott, műbecscsel bíró hazai kincseket kellőképpen fogja méltánnolni az e kiállításról legközelebb megjelenő illusztrált emlékkönyv.

2. Munkakiállítások:

1874. Sopronban, helyi.

1875. „ „

1875. Budapesten, könyvkötők számára.

1875. Kecskeméten, helyi.

1877. Veszprém-ben, országos.

1877. Aradon, helyi.

1877. Lippa, „

1878. B.-Csaba, országos.

1883. Nagybecskerek, helyi.

1883. Pécs, helyi.

1883. Kolozsvár, helyi.

1883. B.-Gyula, országos.

1884. Kolozsvártt, tágabbkörü.

E kiállítások közül a veszprémi, b.-csabai és b.-gyulai az iparos-iffjusági egyletek vándorgyűlései alkalmából rendeztetett; a műkiállításoknak ilyenmő felkarolása befolyást gyakorol már a tanuló és segédek szorgalmának, törekvésének és tökéletesedésüknek felkeltésére és örömmel lehet üdvözölni a derék kolozsvári kamara kezdeményezését, mely főleg a tanoncz-munkakiállításoknak általánosítására nem csekély mérvő befolyással volt.

3. Ipari szakkiállítások :

- 1875. Előpatak, házi ipari kiállítás.
- 1875. B.-Ujfalú, „ „ „
- 1879. Kézdivásárhely, házi ipari kiállítás.
- 1880. Késmárk, szepességi vászonkiállítás.
- 1881. Budapest, országos nőiparkiállítás.
- 1881. Nagyszeben, román házi-iparkiállítás.
- 1882. Sopron, házi- és nőiparkiállítás.
- 1882. Zágráb, házi-iparkiállítás.
- 1883. M.-Sziget, felsőmagyarországi házi-iparkiállítás.
- 1883. „ szőnyeg- és szövészeti kiállítás.
- 1883. Zombor, nőiparkiállítás.
- 1884. N.-Bánya, házi-iparkiállítás.
- 1884. Ujvidék, szerb nőiparkiállítás.

E kiállítások első sorban a helyi házi-ipar fejlesztését és felkarolását tűzték ki; a szélesebb alapon nyugvó és ugy szervezeténél mint általános sikerénél fogva különösen említést érdemlő *országos nőiparkiállítás* azonban, mint a föntebbi sorozatból látszik, a vidéken is utat tört a női munka fejlesztésére és kellő értékesítésére irányzott törekvéseknek, s hogy ez irányban 1881 óta jelentékenyebb eredményeket értünk el, ez bizonyára sok tekintetben a *Zichy Jenő* gróf elnöklete alatt rendezett orsz. nőiparkiállításnak köszönhető, melyről a földm., ipar- és keresk. miniszterium megbízásából annak idején külön jelentést tett közzé e sorok írója, mint az említett kiállításnak titkára.

Ugyancsak méltányló elismerést érdemel az 1880. évi *késmárki vászonkiállítás*, mely a szepességi vászonipar újjáélesztésére tett kísérleteket, fényesen igazolta és újból is fölhivta a közönség figyelmét azokra a tágkörű intézkedésekre, melyeket (például a műszövő-

iskola, vászonfehérítő-társaság, javított szövöszékek kiosztása stb. által) a kormány a szepességi vászonipar érdekében a legutóbbi néhány év alatt foganatosított.

A szakkiállítások eszméje általában örvendetesen terjed s legtöbb esetben gyakorlati eredményekkel van összekötve, amennyiben ily kiállítások rendezése már magában véve is bizonyos előre megfontolt cél előmozdítása érdekében történik.

4. Helyi iparkiállítások.

a) A kiállítások tartama:

Kolozsvár	1857. nov. 18—23.
Zágráb	1864. aug. 1. — okt. 31.
Pozsony	1865. — —
Oravicza	1869. szept. 3—15.
Nagy-Szeben	1869. július 18. — aug. 8.
Miskolcz	1871. szeptember.
Győr	1873. aug. 20—30.
Apatin	1874. aug. 9—20.
Ujvidék	1875. szeptember.
Szabadka	1877. aug. 4—10.
Eger	1877. aug. 12—22.
Besztercze	1878. október.
Lippa	1879. aug. 15—19.
Deés	1879. okt. 18—27.
Komárom	1880. aug. 20—23.
Arad	1880. aug. 8—18.
Debreczen	1881. aug. 20—31.
Szatmár	1882. december.

b) Kiállítók és látogatók.

	Kiállítók	Látogatók
1857. Kolozsvár	134	—
1864. Zágráb	3865	39,200
1865. Pozsony	—	—
1869. Oravicza	270	4,900
1869. Nagy-Szeben	172	6,215
1871. Miskolcz	217	—

	Kiállítók	Látogatók
1873. Győr	212	—
1874. Apatin	201	5,928
1875. Újvidék	345	13,522
1877. Szabadka	206	10,500
1877. Eger	430	8,911
1878. Besztercze	215	3,400
1879. Lippa	270	3,000
1879. Deés	844	14,000
1880. Komárom	121	3,150
1880. Arad	248	9,200
1881. Debreczen	806	11,200
1882. Szatmár	186	6,270

e) Kitüntetések és jövedelem:

	Kitüntetések	Tiszta haszon
Kolozsvár	6 ezüst, 18 bronz, 34 okm.	
Nagyszeben	30 „ 54 „ —	500 frt
Győr	150 bronz	—
Apatin	190 „	1,032 „
Szabadka	125 „	950 „
Eger	98 érem, 115 okmány	436 „ 63 kr.
Lippa	172 „	103 „
Deés	132 ezüst, 258 diszokmány	1,005 „
Komárom	—	308 „
Arad	79 érd.-érem, 84 eml.-érem, 99 okm.	584 „ 70 kr.
Debreczen	409 „	900 „
Szatmár	120 „	600 „

A kisebb helyi- vagy megyei kiállítások legnagyobbrészt az országos kiállítások hatása alatt keletkeztek. Kivételt képez e tekintetben a felsorolt 18 iparkiállítás közül az első hat, melyek mint kísérletek jelentkeztek a kiállítási ügy újabb megindítása érdekében kezdeményezett vagy táplált mozgalomban.

A helyi kiállításoknak messzeható fontosságot tulajdonítani alig lehet. Mindamellet nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy e kiállítások a maguk nemében mégis bizonyos missiót teljesítenek. Eltekintve attól, hogy a legtöbb helyi kiállítás rendszerint némi jövedelmet biztosít a helyi ipari célok előmozdítására, főleg azt az

előnyét kell az ilyen kiállításoknak kiemelni, hogy az intelligenciát közelebbi érintkezésbe hozzák az iparos-osztálylyal, s annak rokonszenvét, sőt támogatását a legtöbb esetben biztosítják ezek számára. A gyakorlati tapasztalat fényesen igazolja ez állítást és éppen a felsorolt városokban lehetett legközvetlenebbül tapasztalni, hogy azokban az iparosok törekvései mindig több sikert tudtak elérni, mint ott, a hol a társadalom irányadó köreinek kevésbé volt alkalma az iparos-körökkel érintkezni. Másrészt pedig éppen a helyi kiállításokon lehetett tapasztalni, hogy az iparosok a kiállításon való részvétel által nemcsak közvetlen előnyökben (mértánylás, megrendelések stb.) gyarapodtak, hanem bizonyos irányban önértékük is fejlesztve, versenyképességük pedig ambíciójuk felköltése által fejlesztve lőn. Minden egyes — a legszerényebb eszközökkel rendezett — helyi iparkiállítás is megfelelt földadatának s az említett földadatokon kívül öntudatlanul még egy fontos célulnak szolgált: időről-időre előkészítette a talajt a nagyobb országos kiállítások számára. Ezért van az, hogy oly városokból, a hol kisebb-nagyobb kiállítás már rendeztetett, — mindig több és talán minőségileg is számbavehetőbb a kiállítók száma, mint azokból a városokból, melyek azelőtt kisebb helyi- vagy megyei kiállításokon nem tudták erejüket edzeni . . . .

A kiállításoknak van tehát hazánkban is *multja*, s a mi még inkább bizonyos, — van *jövője*. Hazai kiállításainkból és abból a szerepből, melyet külföldi kiállításokon vittünk, kétségtelenül meg kellett győződünk, hogy hazánkban az iparnak is van *jövője*, sőt hivatása. És ha az eddig kisebb és nagyobb, speciális és általános kiállítások az ipar fejlesztésére befolyást gyakoroltak és egyes iparágak tér- és piachódítását előmozdították, vagy egyes specialitásokra felhívták az illetékes körök figyelmét : még biztosabb sikert várhatunk e tekintetben az 1885. évi országos kiállítástól, melynek előkészítésére közvetve minden eddigi hazai kiállítás közrehatott, mert egyengette a talajt és növelte a kiállítási anyagot . . .

Az 1884-ik esztendő a hazai kiállítások történetében zárópontot képez. Mert az 1885. évi kiállítás új korszakot nyit meg. A mit eddig elvétve, elszórva és elforgácsolva kisebb és nagyobb hazai kiállításaink célul tűztek, mindazt *egyesíteni* fogja a jövő évi országos általános kiállítás és hatványozott eszközökkel, óriási appa-

ratussal, teljes rendszerességgel lesz hivatva érvényesíteni. Az eddigi hazai kiállítások a fundamentumot képezték ahhoz a nagy épülethez, melyből a jövő évi országos kiállítás után közgazdasági fejlődésünk rendszerének emelkedni kell.

És ha e szempontból kiindulva a kiállítások történetével és fejlődésével tüzetesebben foglalkoztunk és feltártuk azt az anyagot, melyet körülményeink között felkutatni lehetett: talán nem végeztünk felesleges munkát. Mert míg egyrészt a kiállítások terén eddig fölmerült figyelemreméltó mozzanatokat felöleltük és — amennyire lehetett — adatszerűen csoportosítottuk, addig másrészt legalább bizonyos mértékben megkönnyítettük a jövő évi országos kiállítás krónikásainak munkáját . . . .

De volt még egy célunk ez igénytelen tanulmányunk által, melyet éppen az 1885. évi országos kiállítás után komolyan fontolóra venni érdemesnek tartunk.

Az újabbkori kiállításokból ugyanis látjuk, tapasztalhattuk, hogy hiányzik a *rendszeres összefüggés* kiállításaink között, nincs rendszer azok *szervezésében*.

Az 1881. évi márczius hó 10-én alakult „háziipari- és iparoktatási országos bizottság” ugyan fölvette föladatai közé az „*iparkiadatások ügyében való véleményadást*.” De eddig e föladatának — bizonyára az 1885-iki országos kiállításra való tekintettel — nem volt módjában megfelelni.

A jövő évi kiállítás után következő hazai kiállításokra nézve azonban kell bizonyos szabályos szervezetet megállapítani, ez által pedig különösen odahatni:

a) hogy a kiállítások az ország bizonyos vidékei szerint váltokozva rendeztessenek; hogy egy és ugyanazon vidék iparosai a sűrűn egymásra következő kiállítások által túlságosan meg ne terheltessenek;

b) hogy a *birálati eljárásban* bizonyos magasabb szempontok szem elől ne tévesztessenek, hogy arra nézve lehetőleg a szakminiszterium is befolyást gyakoroljon s végre, hogy a jutalmak és kitüntetések helyenként *állami díjak* kiosztása által is fokoztassanak;

c) hogy a kiállítások gyakorlati céljai és pedig a kiállítók üzleti érdekeinek előmozdítása, új iparágak és egészen új vállalatok

támogatásra méltó productumai kellő felkarolás végett a közeli és távolabbi közönség figyelmébe ajánltassanak ;

d) hogy a kiállítások tanúságai akár a szaktestületek, akár a szakminiszterium által minden helyen és alkalommal rendszeresen összefoglaltassanak s megfelelő intézkedés végett az illetékes közegek elé (város, megye, miniszterium) szakjelentések alakjában fölterjesztessenek.

Ha ily elvek szemmel tartása mellett rendezzük jövőre kiállításainkat, hovaelőbb meg fogjuk közelíteni a fontos czélt, mely által a kiállítások nemcsak helyi- és országos parádék, ünnepek és látványosságok, hanem közgazdasági fejlődésünkre kiható komoly és praktikus institutiók lesznek.

GELLÉRI MÓR.

EGY PILLANTÁS A MAGYAR PÉNZÜGYEK JÖVŐJÉBE.

A magyar pénzügyek feletti eszmecsere az 1873-ki u. n. kilenczes bizottság kiküldetése óta a parlamentben és a publicistikában ugyszólván szakadatlanul napi renden van. Államháztartásunk multjáról a nézetek ma már eléggé tisztázva vannak. A mi még e téren tisztázandó, az a pénzügyi történetírás körébe vág. Államháztartásunk jelenét szintén eléggé ismerjük s a zárszámadásokban és a különféle pénzügyminiszteri előterjesztésekben az adatoknak oly gazdag tárházát birjuk, hogy szinte feleslegesnek látszik a mai helyzet bővebb megvilágítása. De épen, mert a multban működött s a jelenben működő pénzügyi tényezők felett ma már elég világos áttekintéssel birunk, elérkezett az ideje annak, hogy behatóbban foglalkozzék a közvélemény a *jövő* feladataival s a végleges pénzügyi rendezkedés kérdéseivel.

Definitivum abszolút értelemben nem létezik sem a politikában, sem a pénzügyekben. Minden fejlődési stádium csak egy-egy lépcső a további fejlődéshez. De léteznek bizonyos nyugpontok, melyekhez elérve, mindenki érzi, hogy egy fejlődési folyamat befejezéséhez jutott s hogy egy újabb korszak veszi kezdetét. Pénzügyeink fejlődésének egy ily kettős határkövénél állunk ma. Az egyik a conversió befejezése, a másik az egyensulynak a rendes költségvetésben helyreállítása. Az első inkább visszafelé utal s zárköve egy küzdelmes multnak. A másik, amannál horderejében fontosabb, sarkköve a jövő épületének. Mit rejt magában e jövő, ki tudná azt ma megmondani? Az idők mélységeiben a jövő végtelen rejtélyei pihennek. Váratlanul, néha megdöbbszentőleg emelkedik ki a mélységből időnként egy-egy végzetes fontosságú esemény. Meglepetések ellen semmiféle állambölcsesség nem biztosít. De mégis mily megmérhetetlen a különbség azon államférfi közt, a ki bár

nem tudja, mi fog történni, de tudja, mit akar ő maga és a közt, a ki a napi események és áramlatok által hajtatva, iránytű és kormányrúd nélkül tévedez a nyílt tengeren. Az első erős akaratral részben urává lesz az eseményeknek, a másikat az első katasztrófa elsodorja.

Volt idő, mikor a magyar pénzügy a kezdet nehézségeivel küzdött s elégséges tapasztalati anyag hiányában a határozott tervszerű működés majdnem lehetetlen volt. Később nehéz megpróbáltatások ideje állott be, mikor a magyar államháztartás máról holnapra élt s a holnaputánra már alig gondolhatott. Mikor a helyzet kissé javult, kezdtünk évről-évre élni. Ma már, azt hiszem, elérkezett az ideje, hogy látkörünket az egy évi budget határain túl is kiterjeszteni igyekezzünk. Elérkezett a nagyobb conceptiók s a végleges rendezkedés időpontja. Nem határtalan időkre, nem is egy emberöltőre, de egy körülbelől tíz évet felölelő évkörre lehetséges, sőt szükséges is egy határozott pénzügyi programnak nagy körvonalokban való felállítása. Egy több évre kiterjedő pénzügyi tervzet, mely — mint Ghyezy kijelenté — agyrém volt akkor, mikor a 9-es bizottság tartotta consiliumát a magyar pénzügy kórállapota felett, ma a józan pénzügyi politikának egyik lényeges követelménye. Csakis az egyensulynak a rendes költségvetésben való helyreállítása által lett a magyar pénzügyminiszter a helyzetnek urává. Hogy annak ura is maradhasson, ez a feladat. Az egyensuly helyreállításához hősies erőfeszítés kívántatott. Annak fentartása mindenek felett önmérsékletet, önfegyelmezést, tervszerűséget követel. Vessünk tehát számot magunkkal : mennyit bírunk meg, mit akarunk, mily eszközökkel, mily sorrendben akarjuk létesíteni azt, a mit kívánatosnak is, lehetségesnek is tartunk. A legnagyobb hiba a politikában a lehetetlent akarni.

I. Az egyensuly fentartása a rendes költségvetésben.

Rendezett pénzügy nélkül erős magyar állam ábrándkép. De hogy az egyensuly újra meg ne zavartassék, a pénzügyi szempontnak még hosszú időre uralkodónak kell lenni a köztgyek vezetésében. A pénzügyminiszter és a miniszterelnök, ha egyet értenek, ma mindent keresztülvihetnek Magyarországon. Csak tőlük függ, hogy csupán észszerű és kivihető czélok tűzessenek ki. Nincs hatalom,

mely őket olyas vállalkozásra kényszerithetné, mely az állam vagyoni erejét túlhaladja.

Az alap adva van az 1885-iki bevételi előirányzatban. E soroknak nem célja, bírálat tárgyává tenni e bevételi előirányzatot. A bírálat ily neme jogosult, sőt szükséges volt akkor, mikor a zárszámadások és az előirányzatok közt óriási űr tátongott, mert ez kézzelfogható bizonyítékát szolgáltatva annak, hogy azok, a kik az előirányzatokat készítették, feladatuknak megfelelni nem bírtak. Ma már amaz űr szerencsére elenyészett. Vajjon ki mondhatná ma jogosan, hogy a jövő évi bevételek nagyságát alaposabban képes megítélni, mint a pénzügyminiszter és tanácsosai? Ha csak az illetékes tényezők jóhiszeműségét és szakképességét komolyan kétségbevonni nem akarjuk, nem marad más hátra, mint elfogadni kiindulási alapul az 1885-ki bevételi előirányzatot. Ime ez azon tényező, melyből a jövő feladatainak megítélésénél kiindulni egyedül lehetséges.

Az állami bevételeknek, egészben véve, csökkenésétől nem tartunk, de tetemes növekedésére számítanunk szintén nem szabad. Hogy az állami bevételek a következő tíz év alatt csak megközelítőleg is hasonló mértékben emelkedjenek, mint a hogy a lefolyt tíz év alatt emelkedtek, azt feltenni merő lehetetlenség. Épen mert ily nagyon növekedtek a bevételek, lehetetlen, hogy tovább is még tetemesen növekedjenek. Az egyenes adók 1875-től 1885-ig 71 millióról 95 millióra nőttek meg. Hatvan perczentnyi emelkedés tíz év alatt. Minthogy új egyenes adókat behozni lehetetlen, egyenesen ki van zárva valami tetemesebb emelkedés. A legnagyobb direct adó, a földadó contingentálva lévén, már természeténél fogva nem emelkedhetik s némi javulás lehetősége csakis abban van adva, ha közhasznu művek létesítése által az évenként elemi csapások czimén előfordulni szokott adóleengedések szükségessége kevesbítettik. A másik főadó, mely a földadó után legfontosabb, a keresetadó már ma is stagnál, sőt némi hanyatlást mutat. A harmadik nagy egyenes adó, az általános jövedelmi pótdadó, leginkább a fentebb említett két adó alapján vettetés ki, ennek pótléka gyanánt tekinthető. Ha amazok nem emelkednek, emez sem emelkedhetik. Sőt a jelzálogos kölcsönök mennyiségének évenkénti növekedése, — ezek kamatai az általános jövedelmi pótdadó alapjából leszámíttatván, — oly mozzanatot képez, mely az általános jövedelmi pótdadót csökkentő irány-

zattal bir. A házadónál, a tőkekamatadónál s a részvénytársaságok adójánál némi javulás lehetősége kizárva nincs, de a növekedés összesen sem lehet már tetemes. Mert, midőn az egyenes adók fejlődési képességét mérlegeljük, még egy gyakorlatilag fontos tényezőt sem szabad számításon kívül hagynunk. Hogy az egyenes adók jövedelme tíz év alatt huszonöt millióval emelkedhetett, abban az anyagi adótörvényeken kívül az adóbehajtási módszernek is van része. Az 1875 előtti és a mostani adóbehajtó közegek közt az a nagy különbség, hogy amazok azt az adót sem hajtották be, melylyel az adózók tartoztak; mai napság pedig, ha van panasz adóhivatalaink ellen, ez az, hogy néha még azt az adót is behajtják, a mivel az adózó nem tartozik. Ily irányban a virtuositás fejlesztésére nem igen van már tér.

Az indirect adók sorozatán végig tekintve. azt látjuk, hogy miután a finanezvámokat, a petroleumadót, az új fogyasztási adókat behoztuk, a cukor- és szeszadót reformáltuk, s az illetékek tekintetében a közönség máris az elviselhetlenség határáig menő nyomás alatt van: legfelebb két irányban lehető még a jövedelmek kissé tetemesebb fejlesztése: a *dohányjövédéknél* saját használatra való termesztés teljes megszüntetése s a csempészet kérlelhetlen szigorral való kiirtása által, — melyre azonban a mai pénzügyőri szervezet sem anyagilag, sem erkölcsileg képesítve nincs. Általában azt az egész jövedéket újabb alapokra kellene fektetni, a gyártás javítása által a fogyasztást emelni s a kivitel rendszeres előmozdítása által a termelőknek új nevezetes jövedelmi forrásokat nyitni, — ezek volnának e téren a célba veendő feladatok. A másik még javítható elem az indirect adók sorába a *cukor- és söradónál* szenvedett tetemes károsodás megszüntetése volna, ha t. i. a legközelebbi kiegyezésnél sikerülne keresztülvinni oly megállapodást Ausztriával, mely szerint a nálunk elfogyasztott osztrák eredetű cukor és sör után a termelési adó ne az osztrák, hanem a magyar kincstárba folyjon. Minthogy ma, az áruforgalmi statisztika elég megbízható alapot nyújt a behozatal mennyiségének megítélésére, nem látszik — technikailag legalább — kizártnak egy átalányösszegnek megállapítása, mely Magyarországnak az említett czímen megtérítették s így e flagrans sérelem közbeeső adóvonal nélkül is orvosolható lenne.

Az elősorolt fejlődésképes jövedelmi ágakon felül még legfe-

lebb az *államvasutak* vehetők olyanoknak, melyeknél még néhány évig jövedelemnövekvés nagyobb mértékben várható. S mindent összevéve a következő korszak főjellemvonása a mögöttük levő korszakkal úgy fejezhető ki, hogy míg a lefolyt 8—10 év alatt minden jövedelmi csoport, bár nagy áldozatokkal, majdnem rohamosan fejleszthető volt : a következő korszakban a bevételi előirányzat bizonyos állandóság és megállapodottság jellemvonását viselendi magán.

Merészség volna ma megmondani akarni, hogy a következő évciklusban hány millióval fognak növekedni az állambevételek. De minden kétséget kizárólag bizonyos, hogy a milliók száma, melyekre még a magyar pénzügyminiszter számolhat, igen szerény leend. Az előálló, — mondjuk a legjobb esetben évenként netto 1—2 millió közt mozgó — szaporulatból mindenekelőtt a kamat-teher évi többlete s némely, mindig előjönni szokott, elutasíthatlan kiadások fedezetét, a fennmaradó összeg azon u. n. beruházásokra lenne fordítandó, melyek nem valódi befektetések. Ha jól mennek a dolgok, marad esetleg még egy szerény összeg, talán pár százezer forint, mely u. n. belreformok keresztülvitelére fordítható. E helyzet vaskényszerűségét a magyar politikusoknak be kell látniok, ha az országot a deficitekbe újra visszalökni nem akarják. A pénzügyi szempont kell, hogy döntő súlylyal birjon a reformpolitika körében is. Ama nagy horderejű ténynek, hogy az adóemelések korszaka be van fejezve, a szorosan vett kormányzati politikában is meg vannak határozott következményei. Ezt jelezni a fejtegetés során szükséges volt. A többi nem tartozik a jelen cikk keretébe.

II. A beruházási politika.

A fentebbiekben hangsúlyoztuk, hogy ha már rendet hoztunk a rendes költségvetésbe, legyen erőnk e rendet ott meg is tartani. De hát a rendkívüli költségvetés sem azért rendkívüli, hogy benne rend ne legyen. Mi történjék ezzel? avagy folytattassék-e az adósságcsinálás derűre-borúra, cél és határ nélkül? Ez a politika okvetlenül az egyensúly komoly megbomlására vezet.

Az átmeneti, és beruházási költségvetés oly irányu revisiót igényelne, hogy a beruházások köréből kiválasztassék mindaz, a mi nem szorosan haszonhajtó természetű s csakis a szigorúan gazdasági rendeltetéssel bíró nagyobb közmunkák maradjanak meg a

beruházások fejezetében. De a beruházási rovat illetén purificációjá csak az első lépés. Ezt követni kell egy másodiknak. S ez nem más, mint *a bizonyos évsor alatt keresztülvendő közmunkák mennyiségének a lehetőségig határozott körvonalozása*. A vasuti politika terén egy nagy fordulóponthoz jutottunk. Elértük t. i., vagy legalább megközelítettük az állami vasuthálózat befejezését. *Itt az ideje, hogy az állami költségen előállítandó vonalok hálózata véglegesen megállapíttassék, a még kiépítendő vonalok s a hálózat kielégítésére véglegesen kitűzessenek*. Melyek legyenek a még szükséges vonalok, azt kifejezni nem tartozik e cikk keretébe. De talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy azok tetemesek már nem lehetnek. Az államvasuthálózat oly hatalmas, hogy ma már kiegészítésül új vonalokat leginkább csak ott igényel, a hol ezt vagy elutasíthatlan stratégiai, vagy jövedelmezőségi szempontok követelik. Az ország vasutrendszerének továbbfejlesztése, — pénzügyi viszonyaink közt, melyekkel számolni *kell* — ezentul leginkább az érdekeltségek s a megyék s az Alföldön a tehetős nagy községek feladata. Kétségtől van módok a helyi érdekű vasutak iránti érdeklődés fokozására s ez irányban az állam is sokat tehet még, a nélkül, hogy egyenesen költségvetését terhelné meg, czélszerű intézkedésekkel. Ha a jövő évtized alatt virágozni fog a vasuti vállalkozás, ez csakis ily irányban virágozhatik s én hiszem is, hogy e tekintetben még szép jövő vár a magyar vasutügyre. De ha egyszer az államvasutak végleges keretét megállapítottuk, — a végleges szót mindenkor egy körülbelül 10—15 évi cyklust értve, — akkor, minthogy a kamatgarantia rendszeréhez visszatérni senki sem akar, az államkincstár pénzügyi megterheltetésének vasutépítés czimén határozott korlátok szabotnak. Tudni fogjuk, hogy 20—30, vagy 40 milliót tesz-e azon összeg, melyet vasutainkba még államilag befektetni kell. S a véghatárok e kitüntetésének már magában véve igen jótékony hatása lenne állami hitelünkre. Mert most mindenki látja az évenként előírányzott milliókat, de senki sem látja azoknak hatását.

Ha legalább megközelítőleg ismerjük ama végösszeget, melyet állami vasuthálózatunkba még befektetni szándékozunk, akkor módunkban van ezen szükséges összeg előteremtésére kihasználni a hitelnek legelőnyösebb formáját. Papíráradékból építeni vasutakat s évről-évre a pénzpiacchoz fordulni azon czimen, hogy ennyi és ennyi millió kívántatik beruházásokra, oly eljárás, mely

talán menthető volt egy ideig, de aligha volna tanácsolható a jövőben. Államhitelünk további megszilárdulásának lényeges feltétele, hogy hosszabb évsoron keresztül, a törlesztési szükséglet különben is évről-évre emelkedő mértékén felül, járadékok a piacra ne kerüljenek. A vasuthálózat kiegészítésére még szükséges összeget célirányosabbnak látszanék egy külön pénzművelet útján előteremteni. Ugy a vasuti kölcsön, mint az állami vasuthálózat különböző részeire bekebelezett elsőbbségi kölcsönök árfolyamai már ma is elég világosan bizonyítják, hogy oly pénzügyi művelet, mely magára a vasuthálózatra, mint hipotekára támaszkodhatik, kamat tekintetében kedvezőbb a járadékkibocsátásnál. Az új s hosszú időre utolsó vasuti kölcsön alkalmasint ugyanazon körökben találna vevőkre, melyek a régi elsőbbségi kölcsönök papirjait birják. A járadékpiacz pedig megszabadulván az évenkénti tetemes emissiók nyomása alól, rövid idő múlva jelentékeny mértékben megszilárdulna, a magyar járadékok classirozása véghez mehetne s ezeknek árfolyamai örvendetes módra emelkedhetnének.

A jelenlegi államvasuthálózatra bekebelezett kölcsönök összege mintegy 214 millió forintot tesz ki s ezeknek évi kamatja, papírpénzre átszámítva, 12—13 millió közt ingadozik. Ugyanezen vasuthálózat tiszta jövedelme pedig már 1885-re 14·8 millióval van előirányozva. Megeshetik ugyan, hogy a jövő évben ezen összeg nem jön be teljesen, de kétséget nem szenved, hogy normális években, ha az újonnan megnyílt buda-brucki vonal egész mértékben gyakorolni fogja hatását s kivált ha a csatlakozások kelet felől kiépülnek s idebent is a még szükségesnek mutatkozó kiegészítések elkészülnek, néhány millióval több is fog bejönni. A magyar államvasut pénzügyi kihasználása jelenleg is már elsőrendű tényezője pénzügyi politikánknak, s fontosságban még növekedni fog a jövőben. A magyar államvasutak már jelenleg is kitűnő hypothekát képeznek. Legszerencsésebb megoldás az volna, ha összes vasuti adósságaink egyesítése s convertálása keresztülvihető lenne, a mi talán nem is oly lehetetlen, mint némely oldalról állittatik. Az adósságok egy részénél a conversió jogi keresztülvihetőségére nézve fennforgó aggályok kedvező conjunctura esetén s egy hatalmas pénzcsoport támogatása mellett alkalmasint legyőzhetők volnának s ez esetben a kamatmegtakarítás oly jelentékeny lenne, hogy belőle a hálózat kiegészítésének költségei által okozott kamatszaporulat jó részt ki-

kerülne. De ha akár jogi akadályok miatt, akár mert nagy pénzügyi csoport, a túlhosszasan elhúzódott járadékkonverzió alkalmával szerzett tapasztalatok folytán oly tetemes, közel 300 millió névértéket képviselő pénzügyi műveletre vállalkozni nem volna hajlandó, a szóban forgó adósságok unificatiója lehetetlennek mutatkoznék, akkor sem szabad visszariadni a keresztülvihetőknek mutatkozó részleges conversióktól. A volt tiszai vasut elsőbbségei állandóan és tetemesen túlhaladták a pari árfolyamot s az első erdélyi is közel járnak ahhoz s a conversió hírére azonnal el is érnék azt. Ha az elsőbbségi kölcsönöknek csak egy része convertáltatik is, már is említésre méltó haszon éretik el. De még nagyobb lenne a közvetett előny, mely abban áll, hogy minél inkább fogy az 5%-kal kamatozó czimletek száma, annál jobban megerősödik a járadékok árfolyama. A börzék kétségkívül örömmel üdvözlőnék azt a napot, melyen a magyar állami prioritásoknak, vagy legalább azok egy jelentékeny részének conversiója napirendre tűzetenék. Ezen eszmétől egyébiránt a pénzügyminiszter nem is idegenkedik s úgy látszik, csak az alkalmas pillanatot várja annak keresztülvitelére. A mi az államvasuthálózat kiegészítésére szükséges összeg beszerzését illeti, közel fekszik az a gondolat, hogy ezt a műveletet combinálni lehetne a szóban forgó conversionalis művelettel, a mennyiben ez utóbbit oly mértékben lehetne tervezni, hogy belőle egyuttal a vasuthálózatba még befektetendő összeg is kikerüljön. A pénzpiacz tisztába jövéen a vasuti beruházások teljes mértékével, kedvezőbben ítélné meg a magyar vasuti hitelt általában s ez utóbbi megszabadulna egy határozatlan, imponderabilis tényezőtől, mely ma reá nehezedik. Ha a világ meggyőződne arról, hogy vasuthálózatunk kiegészítésére — a mennyiben az állam feladata — aránylag már nem kívántatik oly nagy összeg, mint közönségesen hiszik, kedvezőbb szempontból ítélné meg összes államhitelünket. Az aranyrente s a papíráradék nagyon is megéreznék e kedvező hatást, annál is inkább, mert a vasutépítési szükséglet jelzett elkülönítése a többi szükséglettől teszi egyedül lehetővé, hogy járadékkibocsátásainkat hosszabb évsoron keresztül a törlesztési szükségletre korlátozzuk.

Azzal, a mit a fentebbi sorokban jelezni bátorkodtunk, nincs az mondva, hogy a magyar állam örök időkre lemond arról, hogy vasutakba még pénzt fektessen, vagy állami vasuthálózatát nagyob-

bitsa. Ismételjük, hogy midőn pénzügyeink jövőjéről elmélkedünk, 10—15 évi cykluson túl nem terjeszkedhetünk tervezgetéseinkkel. A jövő század számára sem nem tudunk, sem nem akarunk pénzügyi politikát csinálni, majd gondoskodik az magáról, csak a jelenben tegyük meg kötelességünket s oly terheket ne rakjunk a jövő nemzedék vállaira, melyek alatt az összeroskadna. Eljön majd az idő, mikor a magyar államvasutügy terén ismét nagyszerű feladatok várnak államférfiainkra. S ez az idő nincs is oly nagyon messze. Ha majd elérkezik az osztrák-magyar államvasut beváltásának ideje, akkor kell az államnak erejét egy hatalmas actióra összeszedni. Azon időszak, mely bennünket ez időponttól elválaszt, legyen az erőgyűjtésnek s a belső megizmosodásnak időszaka. Lassabb ütemben haladni még nem stagnatió, de kimerülni idő előtt s a döntő pillanatban készületlenül állani, ez nagy szerencsétlenség. Midőn tehát a vasuti beruházásoknak körülbelül tíz éven át bizonyos korlátozását is, a mi lényeges, előre bizonyos programmszerű keretbe szorítását ajánljuk, ezzel nem a tespedésnek, hanem ellenkezőleg egy komoly, alapvető tevékenységnek szószólói vagyunk.

De ha az előadott módon a vasuti beruházási szükséglet kiválasztása, hogy úgy mondjam lokalizálása által sikerülne elhárítani a rentekibocsátás egyik lényeges okát, kérdés, mi történjék a beruházások ama csoportjával, melynek zömét a különféle vízi építkezések képezik. Az adósságcsinálás kényszerűségétől minden észszerű módon szabadulni igyekeztén, czélszerű volna a vízépitészeti beruházások csoportját állandóan kombinálni *az államjóságok eladásával*. A magyar pénzügyek minden komoly megfigyelője aggodalommal gondolhat a beruházások e csoportjára, mely úgy látszik a következő évtized pénzügyi politikájában ép oly romboló hatást fog gyakorolni, mint minőt a vasuti láz gyakorolt a multban. Egy eladósodott országot látunk óriási túlköltekezéseknek indulni oly irányban, melynek vége beláthatatlan s melynek eddigi eredményeit tekintélyes szakemberek nagyrészt elhibáztottnak állítják. Ha valahol, úgy a vízszabályozási beruházásokkal szemben vindicálunk döntő súlyt a pénzügyi szempontnak, mert különben nyerhet egyik-másik vidék, de menthetlenül eluszik az ország. A vízszabályozási czélokra évenként folyósítandó összegeket az államjóságokból befolyó pénzek mértékére szorítva, az évek bizonyos sorára megmenekülnénk az e czimen való adósságcsinálás kényszerűségétől. Igaz,

hogy ha nem csupán eladások, hanem hitelműveletek útján is úgy haladunk az államjóságok realizálásával, mint a befolyt három év alatt, akkor ez a rendkívüli segédforrás aránylag hamar elapad. De hacsak 5—6 éven át kerülhető is ki az adósságcsinálás, már is meg van nyerve hitelünk erősödésében s talán az időközben beálló anyagi lendületben a további haladhatás lehetősége. Lassubb lépésben haladva s gyarapodva tapasztalatokban is, az állam később talán — ha az eddigi beruházások eredményei bátorítók lesznek — elhatározhatná magát arra is, hogy egyes igen szükséges és az államjóságokból ki nem kerülő szabályozási munkálatokat kölcsön segítségével is keresztül vigyen. Egyelőre azonban a fentebbiekben jelzett szigorú diaeta a pénzügyi tökéletes megerősödés elengedhetlen feltétele. Mert ha az évenkénti rentekibocsátások az eddigi mértékben folytattnak, akkor pár év múlva újra kell kezdeni az adóemeléseket.

A fentebbiekben elmondott nézeteknek vezéreszméi a következők. Fentartani az egyensúlyt az ordinariumban *adóemelés nélkül*, a dolányjövedék új rendezése, az új pénzügyi kiegyezésnél érvényesítendő jogos és méltányos követelmények keresztülvitele segítségével, az állami bevételek spontán növekedéséhez szabva a reformokat s szigorú fegyelmet gyakorolva a kabinetben minden irányban, tehát a közös minisztériumokkal szemben is, a túlköltekezési hajlamok ellenében. Purificálni a beruházások csoportját a pseudo-beruházásoktól. A megmaradó valóságos beruházások körül a vasuthálózatnál szükséges kiegészítéseket észszerűen a pénzügyi szempontok által kijelölt időszakokra szétosztva, a vasuti adósság conversiókkal kapcsolatos módon keresztülvinni. A többi beruházásokat pedig az államjóságokból folyóvá teendő összegek mértékére szorítani. Ezek volnának, röviden jelezve, egy oly pénzügyi politika körvonalai, mely mellett egy hosszabb évkörön belül *csak egy nagyobb pénzügyi művelet* lenne szükséges és a papíráradék kibocsátása kizárólag az adósságtörlesztési periodikus műveletre lenne szorítható. Ily pénzügyi politika következetes keresztülvitele mellett a magyar papíráradék néhány év alatt parira, a vasuti új 4% unifikált kölcsön 90-en felül s a 4% aranyjáradék is körülbelül 90-re emelkedhetnék. Az adófizetők pedig hosszabb évsoron keresztül új terhekkel nem zaklattatván, időt nyernének magokat beleélni a rájuk rakott súlyos terhekbe. Magyarországra a mérsékelt, de biz-

tos haladás s a benső megizmosodás évei következnenének be s erő gyűjtetnék még további, még magasabb feladatok megoldására. .

III.

A bank- és valutakérdés megoldása képezi pénzügyi kibontakozásunk betetőzését. Önálló bankot erőszakolni rendezetlen valuta mellett czéltalan és káros kísérlet lenne. Átalában kívánatos volna, ha minél kevesebb hü-hóval lehetne átesni a legközelebbi pénzügyi egyezkedésen Ausztriával. Az egész erőt az *indirect adók* kérdésére kellene összpontosítani. A mostani bankprovisorium kevés módosítással megfelel céljának addig, míg a valuta rendezéséhez nem fogunk. Mert a jelen állapot csupán provisorium, de nem is lehet más addig, míg a valuta rendezve nem lesz. A mi ez állapotot megelőzte, az nem volt provisorium, hanem anarchia, melyet kár volt annyi ideig tűrni. Mióta a mostani provisorium létesült, a bank ellen lényeges panasz nincs. Ez az eredmény nem épen kizárólag a bank érdeme, hanem több szerencsés körülmény összetalálkozásának a következménye. Szerencse volt az is, hogy Lucam helyébe, ki kitűnő banktechnikus, de az újabb kor hitelügyi igényei iránt kellő érzékkel nem bírt, Magyarország irányában pedig elfogult volt, más vezérszemélyek léptek. De a bekövetkezett változások nagyobb része Lucammal is előállott volna. A fődolog, hogy a bankkal megszűntünk hadi lábón állani. A háboru helyében a béke lépett, — a legnagyobb ellentét, a mi képzelhető. A többit megtette az egész Európában beállott pénzbőség.

Íme az okok, melyek miatt a bank ellen azok, a kiknek vele dolguk van, panaszkodni megszűntek. Ily alapon nagyjából megélhetünk az osztrák-magyar bankkal, ha bármily alakban biztosítatik a magyar leszámítoló- és lombardüzlet részére egy elégséges összeg, mert a megállapított 50 milliónyi átalány elégtelennek bizonyult. A bank a magyar üzlet nagyobb dotálására kész. Mutatja az a tény, hogy a kontingenst önmaga tetemesen felemelte. De tíz év hosszú idő, jöhetnek válságos idők, a bank pénzeszközei felett versenygés támadhatna, melynél Magyarország rövidülne, — azért garantiákra van szükség. Egy másik követelmény, hogy a kormányok részeülése a bank tiszta jövedelmében ne 7%-on felül kezdődjék, hanem már 5 vagy 5½%-on felül. Ma elsőrendű befektetési papírok kevesebbet hoznak 5 százaléknál. Mikor a mai bankegyez-

mény készült, akkor 7%-ot hoztak. A 7%-on felüli részesülés megfelelt az akkori viszonyoknak, az 5%-on felüli megfelelt a maiaknak. Csakis így érhető el, hogy a 80 milliós adósság a meghosszabbítandó szabadalom ideje alatt említésre méltó mértékben apad. Kisebb jelentőségű részletkérdéseket mellőzve, itt, a bankprovisorium meghosszabbításával kapcsolatban, csak két mozzanatra akarok egy-egy rövid megjegyzést tenni. Az egyik a bankjegyfedezet kérdése. Hogy az osztrák-magyar bank a forgalom fokozott igényeinek minden körülmények közt megfelelhessen, s hogy Magyarországnak is nagyobb kontingens juthasson, némelyek a mostani fedezeti módnak a német birodalmi bank mintája szerinti módosítását pendítették meg. Hogy vajjon okvetlenül szükséges-e ez, ma még vitás kérdés. Kíváncsinos, hogy kényszerítő ok nélkül a jegyfedezet kérdése ne bolygattassék. A mostani fedezeti mód az eszményi követelményeknek nem felel ugyan meg s ha Magyarország majd rendezett valuta mellett önálló bankot alapít, nem az osztrák bankaktát fogja mintául venni. De a provisorium ideje alatt a fedezeti módozatot bolygatni azért nem tanácsos, mert a változtatás esetleg az ezüst-ágio megújulására adhatna okot. Kérdés az is, hogy a bankjegyforgalom határainak szélesítése nem vonná-e maga után a bankkamatláb nagyobb variabilitását, gyengítvén azon egyetlen előnyt, melylyel papirvalútájú állapotunkban birunk s mely abban áll, hogy ha az ágio folyton ingadozik is, a bankkamatláb majdnem mindig egyenlő. Általában minél több új kérdést vonnak bele a bankszabadalom megújításába, annál hosszabb tárgyalások lesznek szükségesei. A bank részvénytőkéjének némi emelése elébe volna teendő a fedezeti mód megváltoztatásának. Ez pedig nem jár nehézséggel, mert a bankrészvények parin felül állanak.

Egy másik körülmény, melyre a tárgyalásoknál, — a melyek különben is először az osztrák kormánynyal lesznek folytatandók — tekintettel kell lenni, a következő. Nincs semmi értelme annak, hogy Magyarország azon esetre, ha a bankszabadalom újra tíz évre meghosszabbítatik, a 80 milliós adósságból elvállalt részének törlesztését már most megkezdje. Körülbelül fél millió évi kiadást képviselne ez 50 éven keresztül, — kamat nélkül. De hisz a valutát, ha egyszer rendezéséhez hozzáfogunk, nem 50 éven át fogjuk helyreállítani, hanem egy nagy művelettel. Addig pedig, míg ehhez hozzá nem fogunk, kár volna évi fél millióval terhelni költségveté-

sünket, mert ez az áldozat az ágiot egy szemernyivel sem csökken-
tené. A bankszabadalom megújításával kapcsolatban tehát az Ausz-
triával kötött amaz egyezmény is, mely szerint Magyarország köte-
les lenne 1888-ban a 80 milliós adósság törlesztését megkezdeni,
módosítandó lesz.

A mi a valuta rendezését illeti, erre ma még sem a viszonyok meg-
nem értek, sem pénzügyi erőnk nem elégséges. Áll ez nem csupán
Magyarországra, hanem Ausztriára nézve is, melynek pénzügyi hely-
zete csak kevéssel jobb a mienknél. De viszont Magyarországnak
ép úgy érdekében áll a valuta rendezése, mint Ausztriának s hely-
telen az a nézet, mintha Magyarországra nézve előnyös volna a rossz
valútaviszonyok fentartása. Arra szoktak utalni, hogy az ágio azon
termelési ágaknál, melyek nagy mértékben dolgoznak exportra, ki-
viteli praemium gyanánt hat s ily termelési ág első sorban a gabo-
natermelés. A magyar gazdára nézve tehát e felfogás szerint elő-
nyös az ágio s Magyarország első sorban mezőgazdasági állam lé-
vén, neki nem állana érdekében áldozatokat hozni a valuta rende-
zése végett.

Vegyük szemügyre kissé közelebből ezt a kérdést. Annak az
oka, hogy az ágionak a termelés bizonyos ágaira, bizonyos körülmények között serkentő hatása van, visszavezetendő azon körülményre, mely szerint a belértékében rosszabbodott pénz a belföldön, mint adósságtörlesztési s mint fizetési eszköz tovább is megtartja névértékét, továbbá hogy a munkabérek s általában a termelési költségek tetemes része csak lassan bírják követni a belforgalomban szereplő pénz elértéktelenülését. A külföldre kivitt árúczikk árában a termelő megkapja a teljes értéket, ellenben, ha a magas ágio még nem nagyon régóta tart, akkor a termelési költségek ott-hon még nem nagyobbak, mint a diságio keletkezése, vagy annak növekedése előtt voltak. A cselédbérek, a napszám, a bizonyos teljesítményekért fizettetni szokott összegek nem emelkednek mindjárt s rögtönösen azon arányban, a melyben a forgalmi pénz belértéke a teljes értékű valutához képest megromlott. E folyamat mellett tehát a vállalkozó, a termelő egy ideig, addig t. i., míg a megromlott valuta hatása az élet legkülönbözőbb viszonylataiban érvényesül, előnyben van a felett, a ki neki bérért dolgozik. Világos ebből, hogy a mit a diságio előnyös hatásairól mondanak, ez *csak emelkedő* ágiounál s ennél is csak bizonyos ideig áll. A mint az ágio éve-

ken át tart s tovább emelkedni megszűnik, ez a hatás is elenyészik. De a mit a gazda, a vállalkozó, az exporteur az emelkedő ágio éveiben a munkás rovására nyert, azt a csökkenő ágio éveiben ugyancsak megkieserüli. Mert, valamint a termelési költségek növekedése csak lassan s talán néhol évek múlva követte az ágio növekedését, úgy viszont a termelési költségek csökkenése sem fogja követni az ágio alábbszállását, hanem sokáig megmarad régi magasságában, a hová a nagy ágio éveiben felemelkedett. Mi következik ezen egyszerű igazságból? Először az, hogy az ágio ugynevezett előnye csakis ephemer jellegű s későbbi depressiónak, sőt ha az ágio igen magasra emelkedett, valóságos válságnak magvát rejti magában. Következik másodszor az, hogy a valuta rendezésének egyedüli feltételét nálunk nem csupán a deficitnek mindkét állam háztartásában való megszűnése, nem csupán a 80 milliós adósság törlesztése s az államjegyek bevonása, illetőleg fundirozása képezi, hanem ezenkívül szükséges hozzá egy oly *fellendülési korszak*, melyben minden fontosabb vállalkozás nagy haszonnal dolgozik. Mert csak ily korszakban képes a vállalkozás elviselni az ágio megszűnésének fentjelzett visszahatását s válság s nagyobb bajok nélkül bevárni azt az időt, mikor a helyreállított valuta hatása a termelési költségek különféle ágazataiban érvényesül, vagyis a rossz valuta által megzavart egyensúly ismét helyreáll.

Egy másik u. n. előnyös hatása a diságionak ott nyilatkozik, a hol a pénznek tartozások törlesztésére való képessége jön szóba. Névszerint előnyt nyújt az adósnak, de csak annak, a ki kölcsönét még teljesen jó vagy jobb valutában vette fel; előnyt nyújt az adózónak, a ki adóját romlott valutában törlesztheti. De ez az előny ismét nem ér többet annál, melyet a termelő és vállalkozó a munkással szemben élvez emelkedő ágio idejében.

A mi az adót illeti, ez alkotmányos államban nem sarcz, hanem oly fizetmény, melyet magunk magunknak teljesítünk. Ha az ágio megromlott s az államnak aranyban teljesítendő fizetései vannak, megfelelően emelkednek az állam kiadásai. De ha az ágio évekig fennáll, lassankint, úgy mint a munkabéternél, az állam személyes és dologi kiadásainál is érvényesül anuak hatása. Az állam kiadásai megnőnek s az *adók emelése kikerülhetlenné válik*. Az adózók által élvezett ama látszólagos előny tehát szintén csak a növekedő ágio éveiben érezhető, de megszűnik, ha az ágio sokáig al-

landó marad, sőt némi hátránynyá válik, ha az ágio megszűnik, vagy visszaszáll, mert sok, talán a legtöbb állami kiadás, daczára a javuló valutának, megmarad régi magasságában.

Az adós, ha jó vagy jobb valutában vette fel kölcsönét, kétségkívül nyer az adósság törlesztésénél, ha ezt hasonló névértékű, de rosszabb belértékű pénzben teljesítheti. Nyer annyit, a meennyit a hitelező veszt. De ezt a nyereséget csak akkor realizálja, ha adósságát tényleg letörleszti. De hányan tehetik ezt? Nagyban és egészben azt látjuk, hogy az eladósodási processus az országban egyre tart, tehát ama hasznot realizálják egyesek, de nem realizálja a polgárok zöme. Oly adósságoknál, melyek már rossz valutában vétettek fel, az a nyereség természetesen elő nem fordulhat.

De azt mondhatnák erre: igaz, az adós a hitelezővel szemben a tőkénél csak akkor nyer, ha adósságát a magas ágio idején tényleg törleszti, de folytonosan nyer a kamatoknál, ha a tőkét nem fizeti is vissza. Merő illusio ez is. Mert a mit az adós azzal nyer, hogy rosszabb valutában fizetheti a kamatot, mint a minőben valamikor a tőkét felvette, azt és még többet elveszti a kamat magassága folytán. Hogy rendezetlen valutájú országban a hosszú kölcsönök kamata ne legyen magasabb, mint jó valutájú országokban, arra nincs példa. Felesleges talán kiemelni, hogy azon ephemer és feltételes előnyök is, melyeket az adós a hitelezővel szemben a rossz valuta folytán ideig-óráig élvez, az adós *ellen* fordulnak akkor, ha rossz valutában, azaz már magas ágio idejében vette fel kölcsönét s jobb vagy egészen jó valutában kell azt visszafizetnie.

Az előadottakból már most vonjuk le a következtetést. A valuta rendezésének ideje elérkezik akkor: ha a deficit tökéletesen megszűnik s annak megújulásától egyhamar tartani nem is kell; ha a 80 milliós adósság visszafizetését s az államjegyek fundálását előnyös feltételek alatt teljesíteni képesek vagyunk; ha a közgazdaság főbb ágai élénk lendületben vannak; ha az állam oly helyzetben van, hogy nemcsak adót emelni nem kénytelen, de legalább azon mértékben, a mely mértékben aranyadósságai kamatjánál előnybe jut, az adók némely terhesebb nemeit mérsékelni is képes; ha a pénzpiacz helyzete olyan, hogy az adósok adósságaik terhen előnyös konverziók által könnyíthetnek; ha végül — a mi a fentebbi körülmények összetételalkozásánál lehetetlen, hogy be ne álljon — az államterület fizetési mérlege a külfölddel szemben activ s ennek foly-

tán a váltóárfolyamok állása is olyan, hogy a valutáját rendező ország érzékszletét magas bankkamatláb által mesterségesen megvédeni nem kénytelen. Léteznek-e mindezen feltételek ma az osztrák-magyar monarchiában? Nem. Fognak-e valamikor létezni? Igen, de csak azon esetben, ha a kormányok a deficitet állandóan megszüntetik és pedig *további adóemelések nélkül szüntetik meg*. Pusztán merrev fiscalismus által létesített, bár évekig fenntartott egyensúly mellett nincs nemzetgazdasági fellendülés, nincs kedvező fizetési mérleg, nincs kedvező váltóárfolyam, s ha a valutát ennek daczára erőszakos uton helyreállítják ez az új teher az államháztartást s az elkerülhetetlen magas bankkamatláb a nemzetgazdaság főbb ágait válságos helyzetbe juttatja, vagy a létező válságos helyzetet fokozza.

Nem pusztá frázis tehát, hanem komoly valóság, hogy a valuta helyreállítása a pénzügyi rendezés hatalmas boltozatának zárkővét képezi. Hiába akarjuk beilleszteni a zárkővet, míg a boltozat nem kész. Ha pedig a boltozat és az alapfalak nem elég erősek, akkor a zárkő beillesztését nyomban követi a katasztrófa. Az egész alkotmány összedül. És mindezen nehézségek daczára, de ezeknek teljes tudatában pénzügyi politikánk végezéjé, pénzügyi döntő köreink legmagasabb ambíciója a valuta rendezése kell hogy legyen. Ez ama csucspont, mely felé úgy a helyes pénzügyi politika, mint a helyes közgazdasági politika összes tényezői convergálnak, s hol e kettő közt minden disharmonia elenyészik. Ez ama nagy mű, melynek megalkotásánál az önáltatás összes mesterkedései cserben hagynak, hol csak az segít, az használ, a mi való, a mi realis, a mi maradandó. A disagio mellett helyzetünk teljesen hasonlít azon férfiu helyzetéhez, ki erejének fokozására mérges szereket használ. Eleinte kis adagokat szed, de ezek csakhamar elvesztik hatásukat. Tehát folyton növelnie kell az adagok nagyságát, hogy ama csalárd jó hatást érezhesse. Az ágio is csak addig serkentő hatásu, míg emelkedik. A mint megállapodik, egy idő múlva elenyészik sokat emlegetett hatása. Hogy tehát folyton tarthasson, folyton emelkednie kellene. De meddig? Avagy nem világos-e, hogy bizonyos ponton túl egy nagy katasztrófa lenne a következménye, mely romjai alá temetné úgy azokat, a kiknek az ágio ártott, mint azokat, a kik azt hitték, hogy nekik használt.

A mi valutakérdésünk összefüggését az európai és amerikai

nagy érték kérdés még függőben lévő problémájával e rövid fejtegetés keretébe nem vonom be. A mi a valutakérdésből actualis, t. i. annak tisztába hozatala, hogy miért nem lehet a valuta rendezéséhez hamarjában hozzáfogni, s hogy mik ennek feltételei belállapotainkban, az a fentebbiekben nagyjából el van mondva. Hazánk s a monarchia viszonya a monometallismus és bimetallismus kérdéséhez, külön értekezésem tárgyát fogja képezni. Ezuttal a valutakérdésre csak annyiban terjeszkedtem ki, a mennyiben összefügg egyrészt a bankkérdéssel, másrészt a magyar pénzügyek rendezésére felállított programmal. Semmi kétség sem foroghat fenn arra nézve, hogy a valuta rendezését minden komoly nemzetgazdának óhajtania kell, úgy miként a betegnek óhajtania kell a felgyógyulást. A valuta rendezését beláthatatlan időkre elnapolni akarni annyi, miut a monarchia kereskedelmét s összes gazdasági értékét a nagy nemzetközi versenyharc közepette örökös inferioritásra kárhozhatni. De a valutarendezés nem önkény- vagy egyéni tetszés kérdése, hanem oly problema, mely csakis egy következetes és összhangzatos nemzetgazdasági és pénzügyi politikának képezheti végeredményét, mely nem csupán egy látszólagos, hanem valóságos, intensiv gazdasági megizmosodásra vezet.

A ki tehát azt állítja, hogy rendezni akarja a valutát, de folytatni akarja az adósságszinálást, az nem tudja mit beszél. A ki állítja, hogy akarja ugyan az egyensúlyt, de további adóemelések árán, s e mellett valutarendezésről s több efféléről beszél, az ismét nincs tisztában azon szoros összefüggéssel, mely épen a legnagyobb pénzügyi conceptiók és a népek anyagi jóléte, azaz a helyes nemzetgazdasági politika követelményei közt fennáll.

A jelen rövid fejtegetésben meg van kísértve egy oly programszerű vázlat körvonalainak megjelölése, melynek alapgondolata az: miképen lehetne állandóan rendezni pénzügyeinket *adóemelések* nélkül. Nem lett volna nehéz részletesebben kifejteni s a számadatok, táblázatok, idézetek szokásos apparatusával feldiszipteni e kis értekezést. De ez esetben tulságos terjedelmű lesz vala s jelen szerényebb alakjában talán többen elolvassák. Egyébiránt nem is lehet az ügyek intézésén kívül álló író feladata a technikai részletek kidolgozása. Ő eleget tett feladatának, ha sikerült megpenditenie egy eszmét, melyet netalán használni lehet, vagy tisztáznia a közönség nézeteit oly pontokra nézve, hol azok eléggé tisztázva nem voltak.

Tárgyilagosan tekintve, az előadott vázlat talán nem nélkülözi a keresztülvihetőség lényegesebb kellékeit. És mégis merész álomnak tűnik fel a mai viszonyok közt egy oly pénzügyi rendezés contemplálása, mely szerint egy egyetlen és hosszú időre utolsó hitelműveleten s a periodikus törlesztési rente-kibocsátásokon kívül *teljesen* szakítsunk az adósságcsinálással s e mellett a beruházásokat is, habár mérsékelt ütemben, folytassuk s mindezt további *adó-emelés nélkül*. Körülnézünk s azt kérdezzük, hol van az a hatalmas *akarat*, mely a nemzetet a takarékosság, az önmérséklet és az önfegyelmzés ezen nem tetszetős, nem kellemes, de szükséges politikájára kényszerítse? Mert nagy czélok elérése mindig nehéz s a minek megtételére az emberekben nincs meg az erős akarat, arra rendesen azt mondják, hogy lehetetlen.

HALÁSZ IMRE.

VEGYESEK.

Az akademia nemzetgazdasági és statisztikai bizottsága okt. 23-án délután 4 órakor ülést tartott. A bizottsági tagok közül Lónyay Menyhért gr. elnökön és Földes Béla jegyzőn kívül jelen voltak Keleti Károly, Láng Lajos, Zichy Antal, Máday Izidor, Deák Farkas, Herich Károly, Heltai Ferencz, Jekelfalussy József és Dobránszky Péter.

Az ülés tárgyát *Fenyvessy* Adolf bizottsági tag felolvasása képezte az *adósságok konverziójáról*.

Értekező vizsgálni kívánja most, midőn a 6%-os magyar aranyjádék konverziója be van befejezve, hogy jól meg volt-e megválasztva a művelet megindítására az időpont és ha igen, helyesen vitetett-e az keresztül? E végből jellemzi röviden a pénzpiacz viszonyait 1879. második felétől 1881 tavaszáig. Hosszasabban tárgyalja a magyar földhitelintézet által 1880. ápril havában kezdeményezett záloglevél-konverziót, mely 1883. végeig vagy 16 millió frtra ment. Ez a művelet és általában a magyar földhitelintézet által kezdeményezett kibocsátása a 4½%-os zálogleveleknek jóval megkönnyítette a jelzálogos adósok terhét és az osztrák-magyar bankot, az osztrák földhitelintézetet szintén konverziókra kényszerítette s előmozdította az egész országban, sőt részben Lajthán túl is a jelzálogos kölcsönök olcsóbbra fordulását. — A pénzügyviszonyok javulásának 1879. végén és 1880. elején az állami hitelműveletek csak kevés hasznát vehették, a mennyiben a 400 millió 6%-os aranyjádékból, melynek nagy része a 153 milliós kincstári utalványok beváltására szolgált, csak 30 millió értékesítése esett ama kedvezőbb konjunktura idejére; a többbit pedig a kormány nyo-

masztó viszonyok közt rossz áron volt kénytelen eladni. De a mint elhatározottatott, hogy a 400 millió aranyjárdék nem fog többé, vagy csak igen csekély mértékben szaporíttatni s a papirrente kibocsátása kezdődött meg, az aranyrente ára tetemesen javult. A papirjárdéknak jó kelete volt, a pénzügyminiszter továbbá igen előnyösen értékesítette a vasuti beruházási kölcsönt. Ezen értékpapírok mind kevesebbet jövedelmeztek, mint 6%-ot; de az aranyjárdék mindamellett párin alul állott. Kívánatos volt tehát ezen 6%-nál többet kamatozó papírt a forgalomból kivonni, annnyival inkább, mert ez lévén a domináló magyar állampapír, ennek kamatozását vehették magyar államhitel fokmérőjének. A mintaszerű konverziók módjára soká lett volna keresztülvihető ez a művelet; mert az föltételezi, hogy a konvertáló érték hosszabb időn át párin felül állott legyen. Ezt az időt, bizonytalansága miatt, nem lehetett bevárni. És a mint a konverzió szándéka 1881. ápril elején tudomásra jutott, csakhamar párihoz közeledett a 6%-os aranyjárdék. A többi érték, különösen a papirrente szintén emelkedett, és bár ezek csak mintegy 5½%-ot jövedelmeztek, az aranyjárdék még mindig többet hozott a tulajdonosnak, mint 6%-os kamatot. Ha már egyszer mesterséges uton kellett a 6%-osok konverzióját megindítani, akkor nem volt — az értekező szerint — szükség várakozni 1881. május haváig a konverzió megindításával, hanem lehetett volna azt 1880. őszén is megkezdeni, s így tekintve, a konverzió megindítása inkább valamivel elkéssettnek, mintsem túlkorainak mondható.

Ezután az értekező kifejti, hogy a most már ismeretes tényekből ítélve, hiba lett volna 4 helyett 5%-os járdékra konvertálni a 6%-ost. A legjobb esetben is 500,000 arany frttal lett volna kisebb az évi kamatmegtakarítás, és akkor is vagy 45 millióval kellett volna az adóssági tőkét szaporítani. Egy későbbi áttérés ismét 5-ről 4%-os aranyjárdékra, meglehet, hogy csak számos év múlva sikerülhetett volna; mert minél kisebb egy papír kamatlábja, annál nehezebb a konverzió még kisebbre. Az adóssági tőke szaporítása ez esetben még nagyobb lett volna s a két izbeni szaporítás majdnem akkora volna, mint a névszerinti adósságnak most szükségéggé vált 145 milliónyi fölemelése. Csakhogy a most elért kamatmegtakarítási többlet alighanem elég volna a szaporodott adósság törlesztésére azon idő alatt, a míg a két izbeni konverzió a most elért egész 2.200,000 forintnyi kamatmegtakarításhoz eljuthatott volna.

Értekező ezután a legközelebb keresztülvitt és illetőleg most folyamatban levő francia s angol konverziókat ismerteti, utalva az adóssági tőkének ott is részben szükségessé váló szaporítására. Viszszatérve a 6%-os aranyjáradék konverziójára, ismerteti a kivitel módzatait. Előadja a hitelbankcsoport által a pénzügyminiszternél gyakorolt opció föltételeit, az egyes aláírási árakat, úgy a kibocsátott 4%-os, mint a becserélt 6%-os aranyjáradékokra vonatkozólag. Érinti, hogy a konzorcium törekvése volt a spekuláció lehető kizárásával a 4%-osokat közvetlenül a régi aranyjáradék birtokosainak kezébe juttatni. Ezt a konzorcium a régi címleteknek csere alkalmával felajánlott kedvezmény útján igyekezett elérni. Az érintett törekvés miatt kemény túsát kellett a hitelbankcsoportnak a tőzsdével vívni.

A konverzió kezdettől fogva több részletre volt tervezve, mert egyre javuló kurzusokra számított úgy a kormány, mint a bankcsoport. Az első 160 millió kibocsátása fényesen sikerült; 25-szörösen túljegyezték, 4 milliárd forintot irtak alá. Azután elakadt a művelet a párisi tőzsde nagy válsága miatt. Két évig nem lehetett nyilvános aláírást megkísérelni. Mikor a pénzpiacz kissé javult, belzavaraink voltak; a mellett a pénzügyminiszter az egész művelet alatt folyvást nagy mérvben papíráradékot bocsátott ki. Ily kedvezőtlen viszonyok közt a hitelbankcsoport hatalmas eszközeinek felhasználására volt szükség, hogy a konverzió a szerződésileg engedett legszélső határidőre befejezhető legyen. A siker megfelel a programnak. Egészen kielégítő, ha nem is fényes. Előadja ezután értekező a kincstár által az egyes években elért kamatmegtakarítást és megjegyzi, hogy a végeredmény a törvényben megkívántatott 2.200,000 arany forint évi kamatmegtakarításnak megfelel. Ha az első fényes eredményű aláírás alkalmával a konverziót egy csapással akarta vagy birta volna a bankcsoport keresztülvinni, akkor a pénz- és hitelügyi eredmény sokkal kedvezőbb lett volna; mert azon alkalommal a 6%-osok 102,5%-kal vétettek át és a 4%-osak 77³/₈-on keltek el; a később következő aláírási föltételek a kibocsátó csoportra kevésbé kedvezők voltak; csak az utolsó 124 millió bocsátatott aláírással valamivel jobb áron, mint az első 160 millió. Csakhogy az utóbbi alkalommal igen hiányos volt az aláírás eredménye.

Végül értekező az Ausztriában folyamatban lévő vasutprioritási, a Poroszországban közelgő állami s az Angliában éppen most

folyó konverziókat érinti s reámutat a nálunk is nemsokára megindítható különböző konverziókra, melyek, ha jogi nehézségek nem lesznek, jelentékeny pénzügyi haszonnal keresztülvihetők.

A felolvasást a bizottság tagjai éljenzéssel fogadták és Lónyay Menyhért gróf elnök azon megjegyzéssel zárta be az ülést, hogy kívánatos volna, hogy a felolvasásban foglalt ismeretek minél szélesebb körben elterjedjenek.

† **Henry Fawcett** váratlan halála a közgazdasági tudománynak egyik nagy vesztesége. Az újabb közgazdasági irodalomban, — különösen az általa is annyira tisztelt Stuart Mill követői között — nem volt egyetlen egy sem, a ki akár a tételek mélyére igyekvő kutatás őszintesége, akár pedig véleményének világos előadására nézve felülmulta volna őt. A mit Dühring Stuart Mill „Principles of Pol. Economy“-járól gúnyolólólag mond, hogy t. i. az nem egyéb, mint „höhere Compilation“, kétségkívül igen nagy részben áll Fawcett iratairól is. A „Frac Trade and Protection“, — Fawcett egyik legszellemdusabb munkája; méginkább a „Pauperism; its causes and remedies“, a melyben majdnem semmi újat sem mond; és leginkább annyira népszerűvé vált kézikönyve, a „Manual of Political Economy“ mind sujthatók e váddal, azonban Dühring e vádját soha sem fogja elkerülni senki, a ki szerves egészbe gyűjti a tudományos ismereteknek egy bizonyos halmazát, ha csak minden áron egész új dolgokat mondani nem akar, s az igazságra törekszik még az ujdonság rovására is.

Fawcett fényoldala az igazságra való őszinte törekvés. Mestertől, Stuart Milltől örökölte azt. Valóban, oly messzire az objektív igazság puritán keresésében nem ment egyik iskola sem, mint Stuart Millé, sem egyik közgazda sem, mint Stuart Mill. A mit ő s utánna Fawcett is, oly jellemzően nemcsak társalgásban, hanem irodalmilag is a „száraz valóságnak“ neveztek, annak keresése hatja át az elfogultság vagy előítélet ködös nedvességétől menten maradni akaró kutatásaikat. Természetes, hogy a mester erős logikájának hiánya nagy mértékben érzik Fawcettnél. Rendszeres művei, maga kézikönyve valóságos elbeszélés, a „Principles“ vas logikája és szabatos, komoly modorához képest; azonban ebben úgy, mint abban, jótékonyan csillan fel az igazság őszinte keresésének lángja, az a száraz világosság.

Fawcett emlékezetét a közgazdasági irodalomban egyetlen új igazság teszi örökkössé. A szabad kereskedés és védvám kérdésében határozott, de általánosan ismert érvekkel küzd a szabad kereskedés mellett. Műve a közgazdasági reakció e pillanatában kétszeresen becses, de tudományos téren új fegyvereket nem használ. A szegényügynek, mind egyéni jellemének erősen filantropikus voltánál, mind tudományos meggyőződésének nyílt kifejezése által egyike legavatottabb hajnokainak, a nélkül azonban, hogy az alkalmazásra ajánlott recipék erős eszű kritikáján túlmenne. Az „Economic Position of British labourer“ egyike az e fajta munkák legjelesebbjeinek, a nélkül azonban, hogy a kutatások által elért eredmény tudományos téren új megoldást mutatna. A mestertől beszívott malthusianus elmélet itt is, ott is jelentékenyen csökkent a munkának mindkét irányban értékét.

Azonban más oldalról oly tiszta, oly világos mind okoskodásának fonala, mind előadásának módja s az eddig elért eredmények oly világosan vannak összeszedve, bírálva és feldolgozva, hogy az ezen munkái általában, mint szintén a nevével együttesen kiadott essayk mindegyike, a „höhere Compilation“ egy-egy bizonyítéka, nemcsak nagy haszonnal, hanem nagy élvezettel is olvasható.

Fawcett egy szerencsétlen lövés folytán 25 éves korában elvesztette teljesen látását. Ha talán ezen szerencsétlen baleset részben megmagyarázza mind erős judiciumát, mind azon nagymérvű philantropiát, a mely művein előmlik : mindenesetre majdnem megdöbbentő emlékező tehetségének ereje, melynek a parlamentben — 1865 óta annak folyvást tagja volt — nem egyszer fényes jelét adá. Az indiai budgetek tárgyalása alkalmával gyakor izben valóságos virtuóz dolgokat cselekedett. E budgetek számtételeit évről-évre összehasonlítólág, részletezve, $1\frac{1}{2}$ —2 óra hosszat tartó nagy beszédekben analysálta, bírálta, a nélkül, hogy az adatoknak — a melyeket természetesen csupán emlékezetéből idézhett — csupán egyetlen tételét is elhibázta volna valaha.

Fawcett e megifjudó angol közéletnek is kitünő s előkelő alakja volt. Politikailag radikális, a demokráciát minden következményeivel elfogadó, egész a republikán felfogás alapján. E politikai nézeteit mély és valóságos emberszeretete mérsékelte. Jellemző gyakran ismételt, és közforgalomba átmenő hasonlata, melyben a közgazdaság ugynevezett vastörvényü tanait az égő gyertyához ha-

sonlitja, a melyhez bizonyos ugyan, hogy ha hozzányul valaki, megégeti az ujját, mégis vannak esetek, a mikor ujjaink megégetésének biztossága mellett is akár nagyobb haszonért, akár nagyobb kár kikerülése végett okosságból kénytelenek vagyunk hozzányulni. Ez esetek meghatározása képezi nála a „laissez faire“ hatását.

A cambridgei egyetem tudós tanárát veszté benne; a parlament és a kormány — melynek Gladstone új kabinetje óta Postmaster Generalja volt — egyik előkelő tagját; a közgazdasági irodalom egyik tudós és szereucsés kezü művelőjét; s mindazok, kik vele érintkezésben állottak, egy teljesen nemes szívü s minden saktól ment embert.

Gy. E.

Iparoktatásunk állapotáról a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter a jövő évi költségvetés tárgyalása alkalmával jelentést terjesztett elő, melyből átveszszük a következő adatokat: Az 1884-ik évben 16 szövészeti, egy köt-szövészeti, 2 műfargarázati, 2 faipari, 1 gyermekjáték-készítő, 2 agyagipari, 3 kosárfonó, 1 csipkeverő, 9 nőipari és 1 vasipari tanműhely állt fenn, összesen 38 tanműhely, és pedig: szövészeti tanműhelyek: késmárki 13, eperjesi 20, nagy-kikindai 6, szepsi-szent-györgyi 31, csikszere-dai 20, tordai 14, adamosi 12, dicső-szent-mártoni 19, marosvásárhelyi 20, nagyszebeni 22, segesvári 75, székely-kereszturi 24, buszti 5, técsői 3, dragomérfalvi 8, bogdáni 7 növendékkel. Kötészeti tanműhely: kassai 12 növendékkel; műfargarázati tanműhelyek: homonnai 10, rimaszombati 9 növendékkel; faipari tanműhelyek: munkácsi 8, kolozsvári 5 növendékkel; gyermekjáték-készítő tanműhely: bánffi-hunyadi 31 növendékkel; agyagipari tanműhelyek: ungvári 22, modori 18 növendékkel; kosárfonó tanműhelyek: beregszászi 12, guezdai 8, soproni 35 növendékkel; csipkeverő tanműhely: uzvölgyi 27 növendékkel; nőipari tanműhelyek: iglói 16, beregszászi 26, munkácsi 34, kolozsvári 94, sepsi-szent-györgyi 25, sátoralja-ujhelyi 20, miskolczi 70, pesti 218, budai 32 növendékkel; vasipari tanműhely: kolozsvári 13 növendékkel, összesen 1,045 növendékkel. Mindezen tanműhelyek részint szaktanítói fizetés, részint növendék-kiképzés, részint felszerelés czimén állami segélyben részesültek. A kassai és bánffi-hunyadi tanműhely teljesen államköltségen lett fentartva. A tanműhelyek kiképzett kitünőbb növendékei elhelyeztettek vagy otthon maguk kezére dolgoztak. A szövés-

szeti tanműhelyek kiképzett kitünőbb növendékei egy-egy javított szerkezetű szövőszéket kaptak. Az 1884. évben 10 háziipart- és iparoktatást terjesztő egyesület állt fenn. Mindezen egyesületek különböző iparágbeli tanműhelyeik fentartása céljából állami segélyben részesültek. Állami segélyt nyert továbbá 1884-ben 4 szövészeti, 1 köt-szövészeti, 2 posztó-ipari, 1 kenderfonó-ipari, 1 festő és fehéritő-ipari, 1 gyermekjáték-ipari, 1 sás- és gyékényfonó és 1 kőcsiszoló vállalat, részint gépek beszerzésére, részint növendékek kiképzésére. Állami segély hozzájárulásával 1884. folyamában 3 tanonc-munkakiállítás, 6 házi-ipari kiállítás rendeztetett. Az ipari szakoktatás érdekében a minisztérium költségén 1883—84-ben alsófoku ipari iskolák számára szabadkézi és mértani rajzminták, szövőiparosok számára damasztminták adattak ki; különféle iparosok számára pedig műipari mintalapok indítottak meg. Kiadás alatt vannak szőnyegminták és magyar diszitési motívumok, melyek szakférfiak által államköltségen gyűjtetnek. 1884-ben nevezetes külföldi vagy kiválóbb hazai ipartelepeken vagy szakiskolákban való teljes kiképzés céljából 129 tanuló segélyeztetett állami ösztöndíjjal. Gépkezelők és fűtők számára Budapesten az 1882—83. évekhez képest 1884-ben is tartatott fenn a budapesti állami közép-ipartanodával kapcsolatosan külön tanfolyam, melyen 416-an képeztettek ki, kik közül a kitünőbbek különféle jutalmakban részesítettek. Ugyanazon intézettel kapcsolatban malomipari tanfolyam rendeztetett, malommunkások elméleti kiképzése céljából. Az okoszerű patkolási módnak országszerte való elterjesztése céljából eddigelé Budapesten, Székesfehérvártn, Kassán, Marosvásárhelytn, Debreczenben, Pécsen, Jászberényben, Aradon, Veszprémben, Kolozs-Monostoron, B.-Gyulán, összesen 11 helyen rendeztettek polgári kovácsok számára patkoló tanfolyamok. Ezekon kívül egy most van folyamatban, 3 pedig megnyitás alatt. Eddigelé képesítő-bizonyítványt nyertek 236-an, és köztük a kitünőbbek különféle jutalmakat.

A posta-takarékpénztári intézményt Németországban is szándékoznak meghonosítani. Az alkalmazásnál a főbb elvek a következők: A birodalom a posta igazgatás közvetítésével elfogad takarékbetéteket, kamatoztatja azokat és visszafizeti. A betétek minimuma 1 márka. Az első befizetésnél takarékbetéti könyv állit-

tatik ki a betevő vagy az általa megnevezett személy nevére. További befizetés a könyv előmutatásával bármely postaintézetnél tehető. Kiskorúak vagy hajadon nőszemélyek javára az első befizetés azon megjegyzés mellett történhetik, hogy az összeg csak a nagykorúság elérével, illetőleg a férjhez menetel alkalmával fizetessék ki. Ha az illető személy a nagykorúság vagy a férjhez menetel előtt meghal, a korlátozás elveszti érvényét. Ugyanaz áll, ha a hajadon negyvenedik évét eléri, a nélkül, hogy férjhez menne. Gyámok és gondnokok gyámoltjaik vagy gondnokoltjaik vagyonát valamely postahivatalnál való befizetés által elhelyezhetik. Egy személy nevére csak egy korlátozás nélküli és egy korlátozással ellátott betéti könyv állítható ki. Ugyanazon könyvre ugyanaz nap csak 100 márkát fizethetni be. Azon fizetések, a melyekkel a betét meghaladja az ezer márkát, nem fogadtatnak el. A betétek a befizetést követő hónap első napjától kamatoztatnak. A kamat csak addig fizettetik, míg a betét nem magasabb 1000 márkánál, ha a betét eléri ezt az összeget, akkor ez a betevőnek tudtára adandó. A kamat évenként az állami pénztári év lejártával a tőkéhez iratik. A kamat 3 százalékban állapíttatik meg. A kamatláb megváltoztatása császári rendelettel — a szövetségi tanács jóváhagyásával — eszközöltetik. A betét vagy egy részének kifizetése felmondásra történik, a felmondásnál a könyv előmutatandó, a fölmondás bármely postahivatalnál történhetik, határideje két hét. A birodalmi cancelár rendeleti uton megengedheti, hogy száz márkáig terjedő összegek felmondás nélkül is kifizetessenek, viszont a felmondási határidőt meghosszabbíthatja. A kifizetés bármely, a könyv tulajdonosa által megjelölt, postahivatalnál történhetik. A betevő kívánságára a postahivatal a birodalom vagy a szövetségi államok által kibocsátott adósleveleket vásárolhat. A vételár és az illetékek a betétből vétetnek el és a takarékpénztári könyvben megjegyeztetnek. A takarékpénztári könyvek évenként egyszer beküldendők a postahivatal fölszólítására a postafőigazgatóságnak vizsgálat és a kamat hozzáírása céljából. A postaintézet levelezése a betevőkkel és viszont portomentes. Ha az egy személyt illető betét nem halad meg 100 márkát, akkor az nem foglalható le. A törvényjavaslat többi intézkedései az intézmény belső szervezetére vonatkoznak.

UJ KÖNYVEK.

Ruprecht, W. Die Wohnungen d. arbeitenden Klassen in London.	1 frt 68 kr.
Dalm, F. Privatrechtl. Studien.	2 frt 40 kr.
Uechtritz, O. Der Adel i. d. christlich-socialen Bewegung der Gegenwart.	60 kr.
Miaskowski, A. Das Erbrecht und die Grundeigenthumsvertheilung im deutschen Reiche. II. Abth.	6 frt.
Hahn, O. Das Recht auf Arbeit.	2 frt 04 kr.
George, Sociale Probleme.	1 frt 80 kr.
Keleti, K. Ungarn im Weltverkehr.	60 kr.
Falk, F. Rechtsgrundsätze im Versicherungswesen. I. Th.	1 frt 50 kr.
Roscher, W. et Jannasch, R. Kolonien, Kolonialpolitik et Auswanderungen.	5 frt 40 kr.
Riess, L. Geschichte des Wahlrechts z. englischen Parlament im Mittelalter.	1 frt 68 kr.
Eberty, E. Über Lebensmittelversorgung von Grossstädten in Markthallen.	1 frt 20 kr.
Trefort, Á. A felsőház reformjáról.	30 kr.
Három beszéd a felsőházról. Thiers-, Royer-, Collard- és Guizot-tól.	80 kr.
Streng, H. Altes und Neues aus der Eisenbahn-Statistik.	1 frt 80 kr.
Tait, Die Arbeiter-Schutzgesetzgebung in der vereinigten Staaten.	1 frt 80 kr.
Peters, Ein Beitrag z. Lohn-Reform.	72 kr.
Mascher, Die Polizei-Verwaltung d. preuss. Staates.	8 frt 10 kr.

(Közli Kilián Frigyes, m. k. egyetemi könyvtáros.)

Uray Zoltán: Kizárólagos kocsihaszárlat.	Lap 325
" " Áruszállítás vasuton.	637

II. Irodalom.

Keleti K.: Jelentés az első magyar biztosító társaság alapítványából adott akadémiái 500 frtra pályázott nemzetgazd. munkákról.	602
Telkes Simon: Válasz P. J. ur bírálatára.	166
Pólya Jakab: Észrevételek Telkes Simon ur válaszára.	167
Wollemberg Leone: Intorno al costo relativo di produzione.	169
M. L.: Magyar Vasuti évkönyv 1882.	332
Dr. Láng L.: Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870—80.	502
Dr. Kerpely Antal: A magyar vasipar jövője a legközelebbi tíz évben.	505

Új könyvek: 88, 176, 272, 352, 424, 520, 616, 696, 782, 876 lapon.
Kilián Frigyesről.

A m. t. akadémia nemzetg. bizottságának ülése ápril 24-én.	396
Ugyanannak ülése október 23-án.	868

III. Nekrologok.

Érkövy Adolf	77
Fellner Simon.	265
Gr. Lónyay Menyhért, György Endrétől.	785
Fawcett. Gy. E.	871

IV. Vegyesek.

A nemzetközi forgalom egyöntetűsége.	764
A széntermelés emelkedése.	418
Csekjegy-rendszer.	349
Élelmi szerek értéke a művelt világon.	415
Gőzhajózás az egyes államokban.	399
Kereskedelmi földrajzi társaságok	402
Kereskedelmi muzeumok	338
Olaj, mint hullámtörő	347
Papirgyártás a világon.	407
Tengeralatti távirók.	398
Vasuti szerencsétlenségek.	271

	Lap
A dohányegyedáruság jövedelme hazánkban	507
A földbirtok telekkönyvi megterhelhetése hazánkban.	607
A gabonaárak története hazánkban.	683
Fogyasztási adó eredményei 1882-ől.	80
Gabonánk versenyképessége.	397
Gyümölcs-conserv-gyártó szövetkezet.	415
Hízómarha-kivitelünk Svájcba.	769
Hortobágyi sajttermelő szövetkezet	414
Iparoktatásunk állapotáról.	875
Kedvezményezett tengeri forgalmunk	768
Közlekedésügyi tanács.	403
Magyarországi távirdek hálózata 1883-ban.	772
Magyar posta statisztikája 1868—1882.	77
Oszták-magyar konzulátusok.	170
Papiriparunk	612
Rizstermelő szövetkezet	404
Talajjavítások	405
<hr/>	
Az angol gyapjúárak árhullámszáma.	409
Nagybritannia hajóforgalma.	407
Foglalkozásmód megoszlása Angliában.	339
Angol hajóépítés.	415
Vas- és aczélszármazékok kivitel Nagybritannia-ból.	417
Munkások mint gyárfelügyelők.	413
Oroszország és Ausztria-Magyarország.	406
Részség elleni intézkedések Galiciában s Bukovinában.	773
<hr/>	
Állami jégkárbiztosító intézet Bajorországban.	82
Vízi utak forgalma Németországban.	350
Gazdasági egyesületek Poroszországban.	410
Németországi hajózás.	611
Postatakarékpénztárak Németországban.	874
<hr/>	
Török államadósság kezelése	84
Görögország anyagi állapota.	270
Keletrománia áruforgalma.	346
Dunadelta.	347
Korinthis csatorna.	422
Kereskedelmünk Bulgáriával.	510
<hr/>	
Hajózási iskolák száma Oroszországban.	269
Földhitel állapota Oroszországban.	341
Gyári törvény Oroszországban.	348

	Lap
Állatbiztosítás Oroszországban.	776
Munkásbiztosítás Oroszországban.	777
Orosz vasutak	780
<hr/>	
Franciaország bortermelése.	419
A francia nép vagyona	775
Olasz kereskedelmi hajók.	410
Olasz bankintézetek.	411
Postai takarékpénztárak Olaszországban.	614
Spanyolország borforgalma.	268
Spanyolország állapota.	512
Kereskedelmünk Spanyolországgal.	690
Svájc vasutai.	412
Svédország áruforgalma.	411
<hr/>	
Czukortermelés Európában.	399
Európa államainak adóssága.	401
<hr/>	
Egyesült-Államok ipara.	342
Amerikai gazdasági gépek.	417
Kaliforniai gőzmalomipar.	518
Egyesült-Államok petroleumipara.	781
<hr/>	
Transzkontinentális vasut Khina s Európa között.	83
Khina kereskedelme 1882-ben.	173
A philippini szigetek kereskedelme.	175
Japáni hajózási társulat.	346
Jáva sziget kereskedelme.	351
Korea kereskedelme.	420
Baku petroleumforrásai.	421
Angora-kecske tenyésztése.	422
Vasut Perzsián át.	423
Palaestina áruforgalma.	518
Khina áruforgalma.	782
<hr/>	
Egyiptom vagyoni állapota	266
Második suezi csatorna.	347
Struczczenyésztés Egyiptomban.	519
Argentín új petroleumtelepei.	423
Új tengeralatti távíró Ausztráliában.	270